

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
DOKTORA PROGRAMI

YAHYÂ BİN ABDULLÂH'IN KASİDE-İ BÜRDE ŞERHİ:
TERCÜMETÜ'L-ESRÂR FÎ MEDHİ SEYYİDİ'L-EBRÂR
(İNCELEME-TENKİTLİ METİN)

DOKTORA TEZİ

Hakan SÖNMEZ

Danışman: Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. Serkan Türkoğlu danışmanlığında hazırlanmış “Yahyâ Bin Abdullâh’ın Kasîde-i Bürde Şerhi: Tercümetü’l-Esrâr fî Medhi Seyyidi’l-Ebrâr (İnceleme-Tenkitli Metin)” adlı Doktora tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi hâlinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

24/04/2025

Hakan SÖNMEZ

JÜRİ KABUL VE ONAY

Hakan SÖNMEZ tarafından hazırlanan “**Yahyâ Bin Abdullâh’ın Kasîde-i Bürde Şerhi: Tercümetü’l-Esrâr fî Medhi Seyyidi’l-Ebrâr (İnceleme-Tenkitli Metin)**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 24.04.2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı’nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan) : Prof. Dr. Ahmet Özgür GÜVENÇ

Üye (Danışman): Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU

Üye : Prof. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU

Üye : Doç. Dr. Ahmet TOPAL

Üye : Doç. Dr. Mehmet GÜLER

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖN SÖZ

İslam coğrafyasında na't türü denildiğinde akla gelen en önemli eserlerden biri *Kasîde-i Bürde*'dir. Edebiyat tarihinde bu adla anılan iki farklı şiir bulunmaktadır. Bunlardan ilki, sahâbî şair Ka'b b. Zühêr tarafından kaleme alınmış olup Hz. Peygamber'in huzurunda okunmuş ve onun takdirini kazanmıştır. İkincisi ise 13. yüzyılda İmam Bûsîrî tarafından yazılmıştır. Şairin ağır bir hastalık geçirdiği dönemde kaleme alındığı ve rüyasında Hz. Peygamber tarafından hırkasıyla sarılarak iyileştirildiğine inanıldığı için, özellikle bir şifa kaynağı olarak kabul edilmiştir. Her iki eser de İslam edebiyatında büyük yankı uyandırmış, geniş bir şerh ve tercüme geleneği oluşturmuş, aynı zamanda birçok şair ve müellifin ilham kaynağı olmuştur. Bu yönleriyle *Kasîde-i Bürde*, na't edebiyatının en önemli örneklerinden biri olarak kabul edilmiş ve İslam dünyasının farklı bölgelerinde yüzyıllar boyunca okunmaya, ezberlenmeye ve yorumlanmaya devam etmiştir.

Bu çalışmada, İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde* adlı eserine 17. yüzyılın başlarında Yahyâ b. Abdullâh tarafından *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adıyla yazılmış bir şerh metni ele alınmıştır. Söz konusu şerh, dönemin edebî ve ilmî anlayışını yansıttasının yanı sıra, *Kasîde-i Bürde*'nin İslam dünyasındaki etkisini ve edebî çevrelerce nasıl yorumlandığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Çalışmada, şerhin içeriği, yorum yöntemi ve kullanılan edebî, dinî ve tasavvufî referanslar detaylı bir şekilde incelenmiş; ayrıca metnin, Osmanlı dönemi şerh geleneği içindeki yeri değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, şimdiye kadar hakkında sınırlı bilgi bulunan şârih Yahyâ b. Abdullah'ın hayatı ve eserleriyle ilgili mevcut veriler de derlenerek analiz edilmiş, böylece hem ilgili şerhin müellifi hem de ilmî ve edebî birikimi hakkında daha kapsamlı bir çerçeve sunulmuştur. Böylece *Kasîde-i Bürde*'ye yönelik şerh yazma faaliyetlerinin, eserin farklı kültürel ve ilmî çevrelerde nasıl anlaşıldığına ve yorumlandığına dair sunduğu imkânlar ortaya konulmuştur.

Çalışma; giriş, dört ana bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Giriş bölümünde, şerh kavramının teorik çerçevesi ele alınarak bu kavramın ortaya çıkışı ve gelişim süreci üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, Türk edebiyatında şerh geleneğinin oluşumu, şârihlerin şerh yazma sebepleri tartışılmıştır. Ayrıca, metin şerhinde kullanılan

yöntemler ve bu alanda yapılan tasnif çalışmaları değerlendirilerek şerh geleneğinin sistematik yapısı ortaya konulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde, İmam Bûsîrî'nin hayatı ve eserleri hakkındaki önceki araştırmalara dayanarak kapsamlı bir değerlendirme sunulmuştur. Özellikle, çalışmanın temelini oluşturan *Kasîde-i Bürde* adlı eser ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu çerçevede, “Hz. Peygamber, Şiir ve *Kasîde-i Bürde*” başlığı altında Hz. Peygamber'in şiir ile olan ilişkisi, na't türünün ortaya çıkışı ve bu türün en önemli örneklerinden biri olan *Kasîde-i Bürde*'nin edebî ve dinî bağlamı üzerinde durulmuştur. Ayrıca, eserin yazılış süreci, vezni ve edebî özellikleri detaylandırılarak incelenmiştir. Ardından, “Türk Edebiyatında *Kasîde-i Bürde*'ye Yapılan Şerh ve Tercümeler” başlığı altında, bu eserin Osmanlı dönemi başta olmak üzere Türk edebiyatındaki etkisi ele alınmış ve ona yazılan şerh ve tercümeler kronolojik bir düzen içinde değerlendirilmiştir. Böylece, *Kasîde-i Bürde*'nin hem İslam dünyasındaki hem de Türk edebiyatındaki yeri ve etkisi geniş bir perspektiften ortaya konulmuştur.

Çalışmanın ikinci bölümünde, tez konusunu oluşturan şerh metninin müellifi Yahyâ b. Abdullâh'ın hayatı ve eserleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu doğrultuda, şârihin biyografisi gerek kendi eserlerinden gerekse klasik biyografik kaynaklar ve arşiv belgeleri üzerinden analiz edilerek ortaya konulmaya çalışılmıştır. Böylece, şimdiye kadar hakkında sınırlı bilgi bulunan şârihin biyografisi, daha kapsamlı bir çerçevede ele alınarak literatürdeki eksikliklerin giderilmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Yahyâ b. Abdullâh'ın şimdiye kadar tespit edilebilen iki eserinden biri olan *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhi ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Öncelikle, eserin mevcut nüshaları tanıtılarak fiziksel özellikleri bakımından incelenmiş, yazma eserlerin değerlendirilmesinde önemli olan nüsha tavsifi yapılmıştır. Ardından, eserin yazılış tarihi ve yeri belirlenmeye çalışılmış; müellifin bu eseri kaleme alma sebepleri, eserin muhtevası, dili ve üslubu üzerinde durularak Yahyâ b. Abdullâh'ın şerh anlayışı hakkında çıkarımda bulunulmuştur. Daha sonra “Eserin İncelenmesi” başlığı altında; şerh metninin planı, şârihin şerh metodu, başvurduğu kaynaklar, şerh metninde zikredilen dinî ve tarihî şahsiyetler hakkında örnekleriyle beraber ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bölümün sonunda ise

Le'âlî'nin, Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhinin üzerindeki etkisi tartışılmış ve karşılaştırmalı bir inceleme yapılmıştır.

Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde, eserin transkripsiyonlu metnine yer verilmiştir. Elde bulunan üç nüsha karşılaştırmalı olarak incelenmiş ve nüsha farklılıkları dipnotlarla belirtilmiştir. Ayrıca, eserde yer alan ayet ve hadisler ile Arapça ve Farsça alıntılar, şiirler ve parçalar Arap harfleriyle yazılmış; bunların Türkçe tercümeleri ise dipnotlarda sunulmuştur. Böylece metnin daha iyi anlaşılması ve metin içi atıfların doğru bir şekilde değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu transkripsiyon çalışması, hem akademik araştırmalara katkı sunmayı hem de eserin daha geniş bir okuyucu kitlesi tarafından erişilebilir olmasını amaçlamaktadır.

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlanma sürecinde akademik rehberliği, teşvik edici desteği ve engin bilgisiyle bana yol gösteren; akademik araştırma disiplini kazanmamda, bilimsel yöntemleri titizlikle uygulamamda büyük katkılar sağlayan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU'na en derin şükranlarımı sunarım.

Tez izleme komitesinde bulunan ve akademik hayatımın lisanstan bugüne kadar her anında olan, kıymetli zamanını ve bilgilerini hiçbir zaman esirgemeyen, her zaman yol göstericim olan kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Celal VARIŞOĞLU'na; yine tez izleme komitesinde bulunan ve süreç boyunca desteklerini esirgemeyen kıymetli hocam Doç. Dr. Mehmet GÜLER'e; akademik hayatımın inşasında önemli bir yere sahip olan kıymetli hocalarım Prof. Dr. Halil İbrahim YAKAR'a, Prof. Dr. Fettah KUZU'ya, Doç. Dr. Gülşah Gaye FİDAN'a ve tüm zorlu süreçlerimde yanımda olan kıymetli hocam Doç. Dr. Cevdet AVCI'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak metnin Arapça kısımlarının okunmasında her zaman destekçim olan, sabırla sorularıma cevap veren ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Mohamadou Aboubacar MAIGA ve Ali HAJJO'ya; Arapça kısımların bilgisayar ortamına aktarılmasında yardımcı olan öğrencilerim Ayoub NASSIK ve Mohamed Safi Eldin İbrahim ELSAFİ'ye teşekkür ederim.

Bu çalışmayı, bilgisayarın başına her oturduğumda meraklı gözlerle beni izleyen, sürecin en güzel ve en anlamlı anlarını bana hatıra bırakan canım oğlum Sühan Selim'e ve bu yolculuk boyunca hem tatlı anları paylaşan hem de karşılaştığım tüm zorlukları kendine de pay ederek yükümü hafifleten, her daim destek ve sabrıyla yanımda olan kıymetli eşim Emine SÖNMEZ'e ithaf ediyorum.

Hakan SÖNMEZ

TOKAT/2025

ÖZET

YAHYÂ BİN ABDULLÂH'IN TERCÜMETÜ'L-ESRÂR FÎ MEDHÎ SEYYİDÎ'L- EBRÂR'I (ŞERH-İ KASÎDE-İ BÜRDE) (İNCELEME-TENKİTLİ METİN)

SÖNMEZ, Hakan

Doktora, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU

Nisan 2025, xiv + 720 sayfa

Bu çalışmada, 17. yüzyılda Yahyâ b. Abdullâh tarafından kaleme alınan *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı eser, Türk edebiyatındaki şerh geleneği bağlamında incelenmiştir. Şerh kavramı, bir metni açıklamak, anlaşılır hâle getirmek ve çoğu zaman ilmî bir çerçevede yorumlamak amacıyla yapılan faaliyetleri ifade eder. Bu gelenek, özellikle dinî, felsefî ve edebî metinlerin anlaşılmasını kolaylaştırmak için geliştirilmiş ve klasik Türk edebiyatında önemli bir yer edinmiştir. Çalışmanın temel amacı, Yahyâ b. Abdullâh'ın 17. yüzyılda kaleme aldığı *Kasîde-i Bürde* şerhini şekil, muhteva ve yöntem yönünden incelemek; bu şerhin, hem şerh geleneği hem de *Kasîde-i Bürde* şerhleri içerisindeki konumunu tespit etmektir. Ayrıca eserin diğer şerhlerle benzerlik ve farklılıkları ortaya konularak, klasik şerh usullerine ne ölçüde bağlı kalındığı ve şârihin kendine özgü yönleri değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinde nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi esas alınmış; eserin mevcut üç yazma nüshası tespit edilerek incelenmiştir. Bu nüshalar transkripsiyon yöntemiyle Latin alfabesine aktarılmış, eksiksiz tek nüsha olan Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi, Yazma Bağışlar 5515 numaralı kayıt esas alınarak diğer iki nüsha ile karşılaştırmalı değerlendirmeler yapılmıştır. Latin alfabesine aktarılan metin tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu bağlamda, şerhten hareketle Yahyâ b. Abdullâh'ın hayatına dair veriler ortaya konulmuş; eserin muhtevası, dil ve üslup özellikleri, şerh planı ve yöntemi ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Elde edilen bulgularla, eserin Türk edebiyatındaki klasik şerh geleneği içindeki özgünlüğü tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yahyâ b. Abdullâh, İmam Bûsîri, *Kasîde-i Bürde*, şerh.

ABSTRACT

YAHYÂ BIN ABDULLÂH'S COMMENTARY ON THE QASÎDAT AL-BURDA: TERCÜMETÜ'L-ESRÂR FÎ MEDHÎ SEYYİDÎ'L-EBRÂR (ANALYSIS AND CRITICAL EDITION)

SONMEZ, Hakan

Doctorate's Degree , Turkish Language and Literature Scientific

Advisor: Prof. Dr. Serkan TURKOGLU

April 2025, xiv + 720 pages

This study examines the work *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr*, authored by Yahyâ b. Abdullâh in the 17th century, within the context of the commentary (sharh) tradition in Turkish literature. The concept of “sharh” refers to the activity of explicating a text, making it more comprehensible, and interpreting it-often within an academic or scholarly framework. This tradition was developed to facilitate the understanding of religious, philosophical, and literary texts and holds a significant place in classical Turkish literature. The primary aim of this study is to examine Yahyâ b. Abdullâh's commentary on the *Qasîdat al-Burda* in terms of its form, content, and methodology, and to determine its position both within the sharh tradition and among other commentaries on the *Qasîda*. The study also explores similarities and differences between this work and other sharhs, evaluating the extent to which it adheres to classical commentary methods while also identifying features unique to the author. The research is based on qualitative methodology, primarily document analysis. Three manuscript copies of the work were identified and examined. These were transcribed into the Latin alphabet through a comparative transcription method. The most complete manuscript-Süleymaniye Manuscript Library, Manuscript Donations, No. 5515-was used as the principal source, and the other two copies were analyzed in comparison. The transcribed text was subjected to thematic analysis. Based on this, biographical information about Yahyâ b. Abdullâh was compiled, and the work's content, linguistic features, commentary structure, and exegetical method were analyzed in detail. The findings reveal the unique characteristics of the work and its position within the classical commentary tradition of Turkish literature.

Keywords: Yahyâ b. Abdullâh, Imâm al-Bûsîrî, *Qasîdat al-Burda*, commentary (sharh).

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ETİK SÖZLEŞME	i
JÜRİ KABUL VE ONAY.....	ii
ÖN SÖZ	iii
TEŞEKKÜR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ.....	1
Şerh Kavramı	1
Şerh Kavramının Tarihsel Süreci	6
Türk Edebiyatında Şerh Geleneği	8
Şerh Yazma Sebepleri	11
Metin Şerhinde Yöntem	14
Metin Şerhinde Tasnif Çalışmaları	18
BÖLÜM 1: İMAM BÛSÎRÎ VE KASÎDE-İ BÜRDE’Sİ	23
1.1. İMAM BÛSÎRÎ’NİN HAYATI.....	23
1.2. İMAM BÛSÎRÎ’NİN ESERLERİ	25
1.2.1. Hz. Peygamber, Şiir ve Kasîde-i Bürde.....	27
1.2.2. Türk Edebiyatında Kasîde-i Bürde’ye Yapılan Şerh ve Tercümeler.....	35
BÖLÜM 2: YAHYÂ BİN ABDULLÂH.....	49
2.1. HAYATI	49
2.2. ESERLERİ	52
2.2.1. Şerh-i Kasîde-i Münferice	52
2.2.2 Tercümetü’l-Esrâr fî Medhi Seyyidi’l-Ebrâr	53

BÖLÜM 3: TERCÜMETÜ'L-ESRAR FÎ MEDHİ SEYYİDİ'L-ESRÂR	54
3.1. ESER HAKKINDA GENEL BİLGİLER	54
3.1.1. Nüsha Tavsifi.....	54
3.1.2. Eserin Yazılış Tarihi ve Yeri	58
3.1.3. Eserin Yazılış Sebebi (Sebeb-i Teşrîh).....	59
3.1.3. Eserin Muhtevası	61
3.1.4. Eserin Dili ve Üslubu	73
3.2. ESERİN İNCELENMESİ	77
3.2.1. Şerhin Planı	77
3.2.2. Beyitlerin Tercümesi	82
3.2.2.1. <i>Beyit Esaslı Bütüncül Tercüme</i>	82
3.2.2.2. <i>Kelime Esaslı Kısmî Tercüme</i>	83
3.2.2.3. <i>Yorumlu/Genişletilmiş Tercüme</i>	84
3.2.2.4. <i>Beytin Anlamının Arapça Yorumlanması</i>	85
3.2.2.5. <i>Beytin Manzum Tercümesi</i>	85
3.2.3. Mısralar ve Beyitler Arası Bağlantı Kurulması	87
3.2.4. Şârihin Metin Üzerine Yaptığı Değerlendirmeler	88
3.2.4.1. <i>Kelimenin Anlamı Üzerine Yaptığı Değerlendirme</i>	88
3.2.4.2. <i>Kelimenin Okunuşu Hakkında Yaptığı Değerlendirme</i>	91
3.2.4.3. <i>Kelimenin Halk Dilindeki Kullanımı Hakkında Yaptığı Değerlendirme</i>	92
3.2.4.4. <i>Dil Bilgisi Üzerine Yaptığı Değerlendirmeler</i>	93
3.2.4.5. <i>Edebî Sanatlar Üzerine Yaptığı Değerlendirmeler</i>	95
3.2.5. Nüsha Farklarının Gösterilmesi.....	96
3.2.6. Konuya Açıklık Getirme Yöntemi	97
3.2.6.1. <i>Soru-Cevap Yöntemi</i>	97
3.2.6.2. <i>“İ’lem” İfadesiyle Açıklama</i>	98
3.2.7. Şârihin Başvurduğu Kaynaklar.....	100
3.2.7.1. <i>Şârihin Kaynaklara Başvurma Yöntemi</i>	102
3.2.7.2. <i>Şerhte Yer Alan Manzum Parçalar</i>	117
3.2.8. Şerh Metninde Zikredilen Dinî ve Tarihî Şahsiyetler	129
3.2.8.1. <i>Peygamberler</i>	131
3.2.8.2. <i>Peygamberliği Konusunda İhtilaf Bulunanlar</i>	139
3.2.8.3. <i>Dört Halife (Hulefâ-yı Râşidîn)</i>	140
3.2.8.4. <i>Râviler</i>	143

3.2.8.5. <i>Mutasavvıflar</i>	146
3.2.8.6. <i>Devlet Büyükleri</i>	149
3.2.8.7. <i>Diğer Şahsiyetler</i>	151
3.3. LE'ÂLÎ'NİN TÜRKÇE ŞERHİNİN YAHYÂ B. ABDULLÂH'IN ŞERHİNE ETKİSİ	155
BÖLÜM 4: TERCÜMET'ÜL-ESRÂR FÎ MEDHÎ SEYYİDÎ'L-EBRÂR'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ	162
4.1. TRANSKRİPSİYONLU METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM.....	162
4.2. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	165
4.3. TRANSKRİPSİYONLU METİN.....	166
SONUÇ	687
KAYNAKLAR	693
EKLER	714
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Mustafa Paşa'nın Mührü.....	57
Şekil 2 : Mustafa Paşa'nın Mührü.....	57
Şekil 3: Burdur İl Halk Kütüphanesi 15 HK 110 nüshasının istinsah kaydı.....	58

KISALTMALAR

A.İDVNSMHM.d.	: Bâb-1 Asafî, Mühimme defteri.
b.	: bin.
BD.	: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi 15 Hk 1107 nüshası.
bk.	: bakınız.
BOA	: Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi.
C.	: cilt.
ÇA.	: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Çelebi Abdullah 308 nüshası.
Çev.	: Çeviren.
DBY	: Dün Bugün Yarın (Yayınları).
dk.	: derkenar.
Düz.	: Düzenleyen.
Ed.	: Editör.
Haz.	: Hazırlayan.
Hız.	: Hazret.
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M.Ö.	: Milattan önce.
No.	: Numara.
ö.	: ölüm tarihi.
s.	: sayfa.
s.a.v.	: sallallahu aleyhi ve sellem.
tahk.	: tahkik eden, muhakkik

TDV	: Türk Diyanet Vakfı.
vb.	: ve benzeri.
vd.	: ve diğerleri.
vs.	: vesaire
YB	: Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5515 nüshası.
yy.	: yüzyıl.

GİRİŞ

Şerh Kavramı

Bir metni ister yazılı ister sözlü olsun, doğru ve eksiksiz bir şekilde anlamak ve bu anlamı yerinde aktarmak, kapsamlı bir bilgi birikimi ve disiplinli bir yaklaşımı gerektirir. Bu bağlamda metnin yorumlanması, içerdiği sözcükler arasındaki anlamsal ve yapısal ilişkilerin kurulması, metnin dilbilgisel unsurlarının detaylı bir şekilde çözümlenmesi ve tematik yapısının derinlemesine analiz edilmesi gibi unsurlar, yalnızca dilsel bir yeterliliği değil, aynı zamanda metinlerarası bağlamları değerlendirebilen analitik bir bakış açısını da zorunlu kılar. Bu zorunluluk tarihsel süreçte *metin şerhi* uygulamasını ortaya çıkarmıştır. Bir metni şerh etmek; en genel ifadeyle metnin dil, içerik ve bağlam bakımından ayrıntılı bir şekilde incelenerek anlaşılmasını amaçlayan bir çalışmadır.

Şerh sözcüğü; sözlükte *açmak, ayırmak, kesip yarmak* gibi anlamlara gelir. Bununla *birlikte açıklamak, izah etmek, yorumlamak* gibi anlamlar da kazanmıştır. Bir edebî terim olarak ise *bir metnin ibaresini kelime kelime izah ederek müşkülâtını açma, bir kitabı izah ederek yazılan kitap* anlamlarına gelir (Şemsettin Sami, 2015, s. 1138; Devellioğlu, 2010, s. 1156).

Şerhin bir kavram olarak ne olduğu ile ilgili edebiyat tarihçileri birçok görüş ortaya koymuşlardır. Metin şerhi hakkında modern anlamda yapılan ilk çalışmaların başında Ali Nihad Tarlan'ın *Metinler Şerhi* adlı makalesi gelmektedir. Tarlan (1937) bu çalışmasında *metin şerhinin bir edebî tenkid olmadığı, metni anlamaya çalışmak ve anladığını anlatmak* (s. 9-10) olduğunu söyler.

Metin Akkuş (1992), metin şerhini *metnin hangi sosyal çevrede ve kim tarafından oluşturulduğu endişesi bir kenara bırakılarak, eserin bizzat kendini esas alan bir çalışma* olarak tanımlamıştır. Akkuş'a göre şerh metinlerinin temelinde *metinden yola çıkarak anlatılmak isteneni yorumlamak* (s. 67) yer almaktadır.

Tunca Kortantamer (1994); *Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi* adlı çalışmasında metin şerhi meselesini geniş bir perspektifte değerlendirmiş ve metin şerhini *bir metnin, daha iyi anlaşılсын diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması* (s. 1) olarak tanımlamıştır.

Mine Mengi (2000); *şerhi genelde açıklama gerektiren kelimeyi, mısraı, beyti, ibareyi, cümleyi ya da metni anlaşılır kılmak amacıyla açıklamak* olarak tanımlar. Mengi'ye göre bir metni şerh etmenin ilk basamağı doğru bir metin tespittir. Yani sağlıklı bir şerh metninin ortaya konabilmesi için özellikle yazma eserlerde *metnin eksiksiz ya da tam oluşunun, doğruluk derecesinin, müellif hatıyla yazılıp yazılmadığının, müellif hatıyla yazılmamışsa aslına uygun olup olmadığının, istinsah tarihinin, müstensihinin, istinsah yerinin vb. metnin tanınmasına ilişkin ön bilgilerin elde edilmesi gerekir* (s. 73-74).

Yekta Saraç (2006); *Şerhler* başlıklı yazısında şerhin kavram boyutunu, tarihî arka planını, sebep ve işlevlerini, usul ve yöntemlerini inceleyerek şerhi, *metne farklı açılardan yaklaşarak anlaşılır kılmaya çalışmak* (s.121) olarak tanımlar. Saraç ayrıca, metin şerhi için farklı ilim dallarından yararlanmak gerektiğini vurgular.

Muhammet Nur Doğan (2002); metin şerhini *bir edebî eseri, bir risaleyi veya bir kitabı kelime kelime açıp izah ederek, içinde bulundurduğu bütün dil, anlam, sanat ve estetik özellikleri ile o eserin anlaşılmasını sağlamak* (s. 11) olarak tanımlar.

Victoria R. Holbrook (2014), şerh için *tek tek yapıtların zengin anlamları üzerine kurulan bir tür felsefî söylem* (s. 33) ifadesini kullanmıştır.

Ömür Ceylan (2015); Tunca Kortantamer'in tanımına benzer bir ifadeyle şerhi *anlaşılması zor bir metni açıklamak; manzume şerhleri de herkesçe anlaşılmasının zor olduğu düşünülen bir şiirin, en azından başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan bir yazar tarafından yapılan açıklama* (s. 111) olarak tanımlamıştır.

İsmail Kara (2021) ise şerhi *metin etrafında yapılan her türden açma, anlama, açıklama, kapalılıkları ve metin problemlerini giderme, tahlil, düzenleme, itiraz, tenkit, tashih, ifadeleri daha vasıflı hâle getirme, bölümlendirme, dönemle irtibatlandırma, tamamlama ... çalışmalarının en genel ismi* (s. 21-24) olarak tanımlamıştır.

Bu tanımlamalar gösteriyor ki bir terim olarak şerh, sözlük anlamından daha derin bir boyut kazanarak metnin anlaşılmasını sağlayan çok katmanlı bir çözümleme yöntemine işaret eder.

Klasik şerh geleneğinde şerh kavramı etrafında birçok terim kullanılmıştır. Bu terimlerden en çok bilinenleri *tefsir, hâşiye, hâmiş, talik(ât), te'vil ve telhîs*dir. Tefsir; *sarf, nahiv ve belâgat gibi dil bilimlerinden; esbâb-ı nüzûl, nâsîh-mensuh, muhkem-müteşâbih gibi Kur'an ilimlerinden; hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve*

fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanılarak Kur'an'ın mânalarının açıklanmasını ve ondan hüküm çıkarılmasını öğreten ilimdir (Bırışık, 2011, s. 281). Hâşiye; *sayfa boşluklarına ilâve edilen açıklayıcı ve tamamlayıcı bilgileri içeren not mânasında olup hâmiş ve derkenar kelimeleriyle eş anlamlıdır* (Topuzoğlu, 1997, s. 419). Ta'lik(ât); *bir eserdeki ifade ve görüşlere yönelik tenkit, açıklama, ilâve, çıkarma ve tashih mahiyetinde sayfaların kenarlarına ya da alt kısımlarına eklenen notlar demektir* (Şensoy, 2010, s. 508). Hâşiye ile ta'lik arasındaki fark için hâşiye uzun dipnot, ta'lik ise kısa dipnottur denilebilir (Aksoyak, 2009, s. 303). Te'vîl; *bir sözün bir delilden hareketle zâhir anlamının terkedilerek taşıdığı diğer bir mânaya göre anlaşılması, kapalı lafızların açıklanmasıdır* (Apaydın, 2012, s.28). Telhîs; *esas metne açıklamalar getirerek özetlemek demektir* (Saraç, 2006, s. 122). Tüm bu terimler özünde ufak farklılıklar barındırsa da hepsinin temel amacı bir metni açıklamak olduğu için genel olarak şerhin çeşitleri olarak değerlendirilmektedir. Nitekim İsmail Kara (2021) konu ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır:

“Teknik olarak bir metni açma ve açıklamaya, tanımlamaya, ikmal etmeye, irtibatlarını genişletip yeniden kurmaya, derinleştirmeye, tenkit tahkik ve tahsis etmeye, teferruatlandırmaya[...]doğru seyreden çalışmalara *tefsir, şerh, haşiye, talik(at), tafsil, tevil, izah, zeyl, tetimme, beyan, tekmile, fevâid* gibi isimler verilirken, buna karşılık bir metni tahkim ederek sıkılaştırmaya, kısaltmaya, fazlalıklarından arındırmaya, ezberlebilirlik ve kuşatılabilirlik kabiliyetini artırmaya, sistematik ve talimî hâle getirmeye, özetlemeye, seçmeler yapmaya... dönük çalışmalar ise *ihtisar, muhtasar, hülâsa, telhis, mülâhhas, müntehab, muktetaf* diye adlandırılıyor. Aslında bunların hepsi için şerh kelimesinin kullanıldığı malumdur... (s. 21).”

Bu terimlere son dönemlerde *tahlil* sözcüğü de eklenmiş ve bu sözcük bazı kaynaklarda şerh ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Ancak tahlil, *şerhe göre daha etraflı ve bütüne yöneliktir. Tahlil edenin yorumu için içine çok girer. Bu özellikleriyle tahlil şerhten ayrı, müstakil bir metin incelemesi olarak kabul edilir* (Mengi, 2000, s. 76). Yekta Saraç (2006), bu terimin edebiyat ile ilişkisinin muammadaki bir işlemin ismi olmakla sınırlı kaldığını ve genellikle tıp, mantık ve matematik gibi ilimlerde teknik bir terim olarak kullanıldığını belirtir. Saraç’a göre bir metnin dâhilî ve şeklî olarak tahlili yapılırken onun öncelikli olarak anlaşılmış olması, yani şerh meselesinin ortadan çıkmış olması gerekir. Dolayısıyla tahlil, şerhin bir sonraki adımı olarak değerlendirilebilir (s. 122).

Metin şerhinde, metnin yazıldığı dönemin dil özellikleri, kültürel kodları ve tarihsel arka planı dikkate alınır. Aynı zamanda metindeki kelimelerin anlam değişimleri,

dil yapıları ve kullanılan üslup analiz edilerek metnin bütüncül bir yorumuna ulaşılır. Şerh çalışmaları, özellikle eski metinlerin günümüz okuyucusu tarafından doğru anlaşılmasını sağlamak için büyük önem taşır. Böylece şerh, hem metni üreten kişi veya topluluğun dünyasını hem de eserin yazıldığı dönemin zihniyetini anlamaya yönelik çok boyutlu bir yaklaşıma ihtiyaç duyar. Bu nedenle, şerh sürecinde yalnızca dil bilgisi veya sözcük çözümlemeleriyle yetinilmez; aynı zamanda metnin üslup, edebî sanatlar ve metinlerarasılık bağlamında da değerlendirilmesi gerekir. Özellikle klasik edebiyat ürünlerinde görülen mecazlar, deyimler ve tasavvufî kavramlar, metin şerhinde derinlemesine bir çözümlemeyi gerektirir. Ali Nihat Tarlan (1937), “Bir metin; onu meydana getiren sanatkârın iç benliğini ve o devrin hususi karakterini bize vuzuh ile gösteren değerli bir vesikadır. Ondan mümkün olduğu kadar istifade etmeğe uğraşmalıyız.” (s. 30) diyerek bir metni şerh etmenin dil ve edebiyat tarihi açısından önemine dikkat çeker. Amil Çelebioğlu (1991) şerhlerin, *günümüzde kaybolan kültür dünyamız ve kültür tarihimiz hatta tefekkür tarihimiz açısından en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdan* (s. 79) olduğunu ifade etmiştir. Muhammet Nur Doğan (2002) da benzer bir ifadeyle “Metin şerhlerinin edebiyat ve kültür tarihimiz bakımından oldukça zengin malzeme ile dolu olduğunu ve büyük oranda kaynak değeri taşıdığını söylemek gerekmektedir (s. 12).” diyerek şerhlerin önemini bir kez daha yinelemiştir. Doğan ayrıca, eski edebiyat metinlerinin şerhinde iki ana ve pratik hedeften bahsetmektedir:

- “1. Dilimizin geçmişten günümüze kadar gelişimini sürdüren ifade kabiliyetinin, estetik, psikoloji ve sosyal hayatın tezahürlerini aksettirme gücünün tespiti ve bunun çağdaş insanın dikkatine ve istifadesine sunulması;
2. Lisanda hüviyet kazanan ve kendini ifade eden fikir, düşünce, duygu, inanç, ahlâk, sosyal hayat, örf, âdet, folklor gibi toplumumuza has olan orijinal kültür unsurlarının özüne ulaşmak, bu unsurların edebî zemininde hangi yollarla ifade edildiğini anlamaya çalışmak; sanatkârın duygularını ve dış dünyadan aldığı duyumları nasıl kendine has bir yorumla sunduğunu, bunu yaparken klasik unsurlara kendi ruhundan, yaratıcılığından neler ilâve ettiğini, dolayısıyla dış dünyayı değiştirmede nasıl bir rol ve yöntem izlediğini gözlemlemek... (s. 13-14).”

Yani metinlerin orijinal bağlamından koparılmadan, ama günümüz okurunun anlayabileceği bir yorumla sunulması, bu disiplinin temel hedefleri arasında yer alır. Böylece metin şerhi, geçmişin bilgi ve düşünce mirasını ileriye taşıırken, okurun o metinle kuracağı ilişkiyi de anlamlandırır ve zenginleştirir. Bununla birlikte şerh metinlerinin hem yazar/müellif hem şârih hem okur hem de toplumun kurumları üzerinde de etkisi büyüktür. Glenn M. Most (2014), bu etkiyi şerhin muktedir kılma işleviyle açıklar:

“Şerh, yazarı/müellifi muktedir kılar çünkü çok önceden yazdığı eseri artık anlaşılamaz hâle gelmekten kurtarır; şârihi muktedir kılar çünkü şârihin hafızalardan silinip gidecek olan ismini toplumun önemli gördüğü kültürel alanlarda öne çıkarır; okuru muktedir kılar çünkü okurun metinleri ve meseleleri anlamasını sağlayacak malzemeyi kullanımına sunar; kurumları muktedir kılar çünkü şerh sayesinde kurumlar işler gözüktür (s. 460).”

Ozan Yılmaz (2018) ise metin şerhlerinin sadece şerhi yapılan metnin değil, diğer klasik metinlerin de daha iyi anlaşılmasına katkı sağladığını vurgulamaktadır:

“Şerhlerin Türk kültürü ve edebiyatına yaptığı katkılardan biri de Klasik Türk şiiri mahsullerinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Günümüz metin şerhi araştırmalarının da asıl amacı budur ve eski şerhlerin bu amaca hizmet etmek adına incelenmesi kayda değer bilgiler edinme yolunda ciddi bir adımdır. Çünkü şârihlerin satır aralarında verdiği bilgiler, bugün için anlaşılması pek kolay olmayan bazı beyitlerin çözümünü sağlamakla birlikte, beyitlerdeki anlam zenginliğinin de ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bazı kelimelerin birden çok anlamı olduğu için, divan şiiri metinlerini çözerken kelimelerin bu farklı anlamlarını göz önünde bulundurmamak, özellikle çokanlamlılık olasılığına dikkat etmek gerekir. Araştırmacı, bir beyti açıklarken kelimenin en doğru manasını seçmek zorundadır. Aksi takdirde şairin anlatmak istediği tam olarak ortaya konamayacak, yapılan yorumlar da buna bağlı olarak eksik ve yanlış olacaktır. Ayrıca sözlükler bazı terkip ve tamlamaların anlamına yer vermeyebilir. İşte şerhler, ister akademik ister tasavvufi olsun, bu tür kelime, terkip ve tamlama anlamlarını belirlemede de yardımcı olur (s. 265).”

Yılmaz’ın çalışmalarından¹ yola çıkarak şerh metinlerinin, sözlüklerde yer almayan kelime, terkip ve tamlamaların anlamlarını tespit etmede değerli bir kaynak işlevi gördüğünü; şerhlerde yer alan bu tür bilgilerin, günümüzde anlamı zor kavranan beyitlerin çözümüne ışık tuttuğunu ve çokanlamlılık gibi dilsel özellikleri dikkate alınarak metinleri doğru şekilde yorumlamaya imkân sunduğunu söylemek mümkündür.

¹ Ozan Yılmaz, şerh metnilerinin klasik Türk şiirine katkıları hakkında yaptığı çalışmaları seri hâlinde yayımlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Ozan Yılmaz, “Şerhin Metninden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkılar I”, *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi* (2018), 264-273; Ozan Yılmaz, “Şerhin Metninden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkılar II”, *Klasik Türk Edebiyatının Ses ve Anlam Dünyası Sempozyumu : Prof. Dr. Halûk İpekten Anısına-10 Ekim 2019-11 Ekim 2019 Bildiri Kitabı* (ed. İlhan Genç, Metin Akkuş), (Düzce: Düzce Üniversitesi Yayınları, 2020); Ozan Yılmaz, “Şerhin Metninden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkılar III”, *Prof. Dr. Pervin Çapan Armağanı* (ed. Nagehan Uçan Eke, Nilüfer Tanç). (Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları, 2021); Ozan Yılmaz, “Şerhin Metninden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkılar IV”, *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç Armağanı* (ed. Mücahit Kaçar vd.). (İstanbul: DBY Yayınları, 2021), c. 2, s. 579-588).

Şerh Kavramının Tarihsel Süreci

Şerh; genel olarak metinlerdeki çok anlamlılığın, anlam kapalılığının ve sembolik dilin her okur tarafından doğru ve aynı derinlikte anlaşılamaması gibi ihtiyaçlardan doğmuştur. Bu durum ister Doğu'da olsun ister Batı'da özellikle dinî ve felsefî metinlerin açıklanmasını gerektirmiştir. Karmaşık kavramlar, metin içine yerleştirilmiş simgeler, metindeki ince nüanslar bu metinlerin zaman içinde yeniden yorumlanmasını gerektirmiştir. Ayrıca özellikle kutsal metinlerde, metnin doğruluğunu koruma isteği, şerh yazma faaliyetleri için önemli bir mativasyon olmuştur.

Şerh, sadece İslamî kültüre ait bir gelenek değildir. Batı'da şerhin tarihi Platon (ö. 347 M.Ö.) ve Aristoteles (ö. 322 M.Ö.) gibi klasik filozofların eserlerinin yorumlanmasıyla başlayan, Hristiyan Orta Çağ'da kutsal metinlerin anlamlandırılması ile devam eden ve Aydınlanma çağı ile birlikte yeni bir düşünsel boyut kazanan köklü bir birikime dayanır. Batı medeniyetindeki şerh geleneği Aristoteles ve Platon'un eserleri üzerinden şekillenmiş ve gelişimini sürdürmüştür. Tarihsel süreçte bu eserlere yapılan şerhler, klasik felsefenin seyrini derinden etkileyecek; hatta felsefe yapmak şerh yazmakla bir tutulacaktır (Kara, 2021, s.15).

Arsitoteles'in eserlerini ilk olarak kendi öğrencileri şerh etmiştir. Bu şerhlerdeki asıl amaç, eserlere eleştirel bir yaklaşımdan ziyade onları genişletmekti. İlerleyen dönemlerde Aristoteles'in eserlerine Egeli Alexander (ö. I. Yüzyıl), Porphyry (ö. 305) gibi Antik dönem şârihlerinin yanı sıra Fârâbî (ö. 950), İbni Sinâ (ö. 1037) ve Gazzâlî (ö. 1111) gibi İslam düşünürleri de çeşitli şerhler yazmışlardır. Batı'da şerh geleneği, Arsitoteles'in eserlerinden sonra Platon'un eserlerinin şerhiyle devam eder. Platon'un Akademisi'nde yetişen birçok düşünür tarafından yapılan bu şerhlerde şârihler, onun fikirlerini açıklayıp anlatmayı amaçlamışlardır. Aristoteles'e nazaran daha az rağbet görse de Platon'un da İslam felsefesine önemli etkileri olmuş ve birkaç diyalogu Arapça şerh edilmiştir. *Kitab-ı Mukaddes* şerhleri, kutsal metinlerin tefsiri bağlamında Orta Çağ'da Batı şerh geleneğinin önemli bir bölümünü oluşturur. Böylece şerh geleneği felsefî boyuttan kutsal boyuta taşınmıştır. Edebî metinlerin şerhi de Batı şerh geleneğinde dikkate değer bir seviyededir. Homeros'un (M.Ö. IX. yy.) *İlyada* ve *Odyseia*'sını açıklama çalışmaları, sonrasında ise Aristoteles'in *Peotika*'da bazı sanat eserlerine

yönelik yorumları Batı’da edebî metin şerhinin ilk örnekleri olarak değerlendirilebilir (Yazar, 2011, s. 20-32).

Batı’da yapılan şerh çalışmalarını incelediğimizde karşımıza “yorumbilim” olarak da bilinen, ilk defa 1654’te Johann Conrad Dannhauer (ö. 1666) tarafından ortaya atılan “hermeneutik”² kavramı çıkar. Kavramın kökeni Yunan mitolojisine dayanmaktadır. Tanrıların habercisi/elçisi olan Hermes³, onların mesajını ölümlülere iletirken kendi yorumunu da katar. Bir nevi tanrı buyruklarının açıklamasını ileten Hermes bunu ölümlülerin diline, onların anlayabilecekleri şekilde çevirerek yapar. Gadamer (1995) hermeneutiği *bildirme, haber verme, çeviri yapma, açıklama ve açıklama sanatı* olarak ifade eder (s. 11). Halil İnalçık (2002), bu kavramın sonradan *bilgece açıklama* anlamında da kullanıldığını ve hermeneutiğin uygulama alanlarının teolojik, filolojik, legal ve felsefî düşünceyi kapsadığını belirtir (s. 13). Antik hermeneutiğin temelinde alegorik yorumlama yer almaktadır. Burada amaç, anlamın arka planında bulunduğu varsayılan esas anlamı ortaya çıkarmaktır (Gadamer, 1995, s. 12-13). Gadamer’in tanımı, bir metni yorumlama ve açıklama bağlamında hermeneutiğin bizdeki şerh kavramı ile benzerliğini göstermektedir.

İslam medeniyetinde ise şerh, *Kur’an-ı Kerim*’in nüzulundan itibaren başlar. Esasında Arap coğrafyasında şerhin geçmişi Cahiliye Dönemi’ne kadar gitmektedir. Bu dönemde şiirlerin toplandığı eserler hakkında bazı şerhler kaleme alınmıştır. Ancak bu şerhler daha çok anlaşılması zor kelimeler ile adları geçen şahıs, yer ve olayları açıklamaktan ibarettir (Şensoy, 2010, s. 557). İslam medeniyetinde *Kur’an-ı Kerim*’in evrensel mesajının anlaşılması ve her dönemin şartlarına uygun şekilde yorumlanması şerh geleneğinin temelini oluşturmaktadır. Dolayısıyla *ilk örneklerini Hz. Peygamber’de gördüğümüz tefsirin, Kur’an’ın bazı anlaşılmayan kelimelerini tek tek veya ayetlerin toplu manâlarını, işaretlerini Peygamber’in dilinden ortaya koyan, açıklayan tefsirler* (Kara, 2021, s. 19) aynı zamanda ilk şerh örnekleri olarak kabul edilmektedir. Nitekim

² Hermeneutik kavramının edebiyat bağlamında incelenmesiyle ilgili bir çalışma için bk: Metin Toprak, *Hermeneutik ve Edebiyat*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016).

Kavramın, klasik şerh geleneği bağlamında değerlendirilmesiyle ilgili bir çalışma için bk.: Ömer Özkan, “Hermeneutik ve Klâsik Metin Şerhi”, *The Journal Of Academic Social Science Studies* 4/1 (2011), 65-73.

³ Hermes’in kimliği hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Mahmud Erol Kılıç, *Hermesler Hermes İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2017), s. 13-19.

Tunca Kortantamer'in (1994) ifade ettiği gibi metin şerhleri varlığını *tıpkı filoloji, belâgat, tarih, biyografi ve benzeri birçok dal gibi Kur'an'ı ve onun i'câzını daha iyi anlamaya yönelik araştırmalara borçludur* (s. 2). *Kur'an-ı Kerim*'in nüzul döneminin bitişiyle birlikte sahabe, tabiîn ve erbâu't-tâbiîn tarafından tefsir çalışmaları yoğunluk kazanmıştır. Bu dönemde *Kur'an* şifahi olarak baştan sona tefsir edilmiş, özellikle anlaşılması zor ayetleri ve garip lafızları açıklama çalışmalarıyla tefsir ilminin temelleri atılmış ve sonraki müfessirlere devasa bir tefsir birikimi bırakılmıştır (Kaya, 2020, s. 201).

Hız. Peygamber'in, bazı sözlerini anlamayan sahabenin sorularına verdiği cevaplar hadis bağlamında ilk şerh örnekleridir. Daha sonraki dönemlerde kaleme alınan ilk hadis şerh örnekleri genellikle dil ve muhteva olarak iki gruba ayrılmıştır. Dil ağırlıklı şerhlerde, hadislerde geçen garip kelimelerin açıklanması amaçlanmıştır. Bu çalışmalar bir nevi hadis lügatı sayılan eserlerdir (Efendioğlu, 2010, s. 599).⁴

İlk dönemlerde yapılan gelişi güzel şerhlerin ardından IX ve X. yüzyıllarda şerhlerin, belli bir sistemde yazılmaya başlandığı görölmektedir (Bilgin, 2001, s. 169). Bu dönemden sonra tefsir ve hadis şerhlerinin yanında fıkıh, kelâm, mantık, İslam felsefesi gibi temel İslamî ilimlerde yazılan eserlere de şerhler yazılmıştır.⁵ Sonraki dönemlerde bunlara *doğrudan din ile ilişkisi olmayan aruz, felsefe, belagat, tıp gibi ilimler ile ilgili düz yazı veya manzum metinler* de eklenmiştir (Saraç, 2006, s. 122). Böylece şerh geleneğinin yelpazesi genişlemiştir.

Türk Edebiyatında şerh Geleneği

Arap coğrafyasında gelişen şerh yöntemleri pek fazla değişikliğe uğramadan İran ve Türk coğrafyalarında da uygulanmış, tarihi süreçte bu yöntemler gelişerek yayılmıştır (Bilgin; 2001, s. 170). Özellikle Memlûklular ve Osmanlılar dönemlerinde şerh geleneğinin daha çok yaygınlık kazandığı görölmektedir (şensoy, 2010, s. 556). Osmanlı

⁴ Zişan Türkan, hadis şerhi geleneği ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Zişan Türkan, *Hadis şerh Geleneği Doğuşu, Gelişimi ve Dönüşümü*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2023).

⁵ şerhlerin İslamî ilim ve düşünce tarihindeki yeri ve önemi hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Mesut Kaya ve Sezai Engin (ed.), *İslam İlim ve Düşünce Tarihinde şerh Geleneği*, (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2020).

coğrafyasında şerh geleneğinin gelişmesinde medreselerin önemli katkısı vardır.⁶ Medreselerde okutulan kitaplar İslamî ilimler dışında belâgatten matematiğe, fizikten astronomiye dönemin klasikleşmiş eserleri olup eğitim-öğretimde kullanılmaları dolayısıyla bu eserlerin şerhlerinden oldukça faydalanılmıştır (Saraç, 2006, s. 123).

Anadolu sahasında edebî metinlerin şerhleri ilk olarak XIII. yüzyılın sonlarına doğru görülmektedir. Klasik şerh geleneği, XVI. yüzyılın ikinci yarısında yaygınlaşıp klasikleşme sürecine girmiştir (Yazar, 2011, s. 14). Mehmed b. Âşık Selmân el-Lâzkî'nin (XIV. yüzyıl), 1397'de Şâtıbî'nin (ö. 1194) tecvîd ile ilgili kasidesinin manzum olarak şerh ettiği *Keşfü'l-Me'ânî*⁷ adlı eseri, en eski şerh çalışması olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca Hızır b. Ya'kûb el-Hatîb'in (ö.?) *Cevâhirü'l-Me'ânî fî Şerhi Esmâi'l-Hüsnâ*'sı, Ahmedî'nin (ö.1410'dan sonra) *Şerh-i Kasîde-i Sarsarî'si* Türk edebiyatında şerh geleneğine öncülük eden eserlerdendir. XV. yüzyılda şerh adıyla yazılan eserlerin sayısının arttığı görülmektedir. Ahmed-i Dâî (ö.1421'den sonra), Nakşibendî şeyhi Îlâhî-i Simâvî (ö.1491) gibi isimler bu dönemin önemli şârihlerindedir. XVI. yüzyıl yukarıda da bahsedildiği gibi şerh geleneğinin klasikleşmeye başladığı dönemdir. Bu dönemde kelâm, tecvid ve kırâat, hadis, lügat, gramer, astronomi ve tıp gibi ilim sahalarındaki metinlerin de şerh edildiği görülür. Bu yüzyılda şerh edilen edebî metinlerin başında *Mesnevî*, *Gülistân*, *Bostan*, *Pendnâme*, *Mantiku't-Tayr* gibi Farsça yazılmış önemli klasikler gelmektedir. Ayrıca çalışmamıza konu olan *Kasîde-i Bürde* şerhinin de ilk örnekleri bu yüzyılda kaleme alınmaya başlanmıştır. XVII. yüzyılda bir önceki dönemlere

⁶ Şerh geleneği ile medreseler arasındaki ilişki geleneğin gelişimi ve medreselerin niteliği bakımından oldukça önemlidir. İsmail Kara (2021), konu hakkında şunları söylemiştir:

“Şerh ve haşiye geleneğinin medreselerle, bu kurumların inşa edip yerleştirdiği eğitim-öğretim tarzıyla, ilim siyaseti ve tedris üslubuyla yakın irtibatlı olarak ortaya çıkıp geliştiği hususu umumiyetle bilinen fakat yeterince gözönüne alınıp değerlendirilmeyen bir vâkıdır. Kâtip Çelebi'nin ve başka müelliflerin şerhlerin yazılmasının sebepleri olarak zikrettikleri hususlar da aslında medreselerde nizami olarak okutulacak kitapların standartlarını yükseltme, şartlarını iyileştirme ve tedavül imkânlarını artırma çerçevesinde anlaşılmalı müsaittir. Her ne kadar Nizamiye medreseleri öncesine, III/IX. yüzyıla çıkan şerh türü çalışmalar var ise de bu durum bizce medreselerle şerh geleneği arasındaki kuvvetli ilişkiyi zayıflatmaz. Bir başka deyişle medreselerin bir öncesine giden bu türden çalışmalar aynı zamanda medreseleri hazırlayan şartlarla alakalı olarak yorumlanmaya daha fazla müsait olmalıdır (s. 28).”

Ayrıca bk.: Cevad İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim, C.I.*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997); Kenan Mermer, *Klasik Şerh Geleneğinde Üslûp Kasîde-i Bürde Örneği*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2020).

⁷ Muharrem Daşdemir (2007) eserin muhtevasını şu şekilde açıklamıştır: “*Kur'an-ı Kerim*'in kıraatıyla alakalı Türkçe manzum bir eserdir. Eser, yedi kıraat (kıraat-i seb'a) üzerinde durmakta, kıraat imamlarını (kurra), ravilerini, konularını ve ihtilaflarını anlatmaktadır.” (s. 29).

göre şerh faaliyetleri ve metinlerin çeşitliliği artmıştır. Yüzyılın şerh geleneği *Mesnevî* şerhleri etrafında yoğunluk kazanırken, bu yüzyılda ilk defa bir aşk mesnevisinin şerh edildiği görülmektedir. Ömer el-Halvetî el-Manisavî'ye (ö.?) ait olan bu şerh, Mollâ Câmî'nin (ö. 1492) *Yusufu Züleyhâ*'sının tercümeyle yakın bir şerhidir. XVIII. yüzyıl hem edebî hem de edebiyat dışı eserlere yapılan şerh faaliyetlerinin sayıca en fazla olduğu dönemdir. Bir önceki dönem gibi *Mesnevî* şerhleri etrafında gelişen şerh geleneğinin bu yüzyıldaki önemli temsilcileri Tâlibî Hasan Dede (ö. 1717-18), İsmâîl Hakkı Bursevî (ö. 1725), Mehmed Emîn Tokâdî (ö. 1745), Salâhî-i Uşşâkî (ö. 1782), Mekkî Mehmed Efendi (ö. 1797) gibi isimlerdir. Bu yüzyılda Divan edebiyatının son büyük şairi olarak kabul edilen Şeyh Gâlib (ö. 1799) de *Cezîre*'yi şerh etmiştir (Yazar, 2011, s. 41-56). Sonraki yüzyıllarda yapılan şerhler, usul ve yapı bakımında gelenekten farklı bir yol izlememişlerdir. Tahirü'l-Mevlevî, Ali Nihad Tarlan ve Abdülbaki Gölpınarlı'nın kaleme aldıkları şerhler de Cumhuriyet döneminde şerh geleneğini devam ettiren önemli çalışmalarındandır (Saraç, 2006, s. 129).

Türk edebiyatında en çok şerh edilen Farsça edebî metinler *Dîvân-ı Hâfiz*, *Dîvân-ı Şevket Buhârî*, *Dîvân-ı Örfî*, *Dîvân-ı Selîmî*, *Ferişte Dîvânı*, *Sâ'ib Dîvânı*, *Mesnevî*, *Gülistân*, *Baharistân*, *Mantıku't-Tayr*, *Pend-i Attâr*, *Yûsufu Züleyhâ*, *Gülşen-i Râz* vs. ile muhtelif şairlere ait kaside, gazel, musammat ve beyitlerdir. Arapça edebî metinlerin sayısı Farsçaya oranla daha azdır. Esmâ-i hüsnâ, kırk hadis, hilye ve Hz. Ali *Dîvânı* gibi örnekler dışında Arapça metinlere dair Türkçe şerhler genellikle bağımsız manzumelerden oluşmaktadır. Bu manzumelerden başlıcaları *Kasîde-i Bürde (Bânet Su'âd)*, *Kasîde-i Bür'e/Bürde*, *Kasîde-i Lâmiyye*, *Dimyatîyye Kasîdesi*, *Kasîde-i Tâiyye*, *Yâ'iyye*, *Hamriyye* ve *Râ'iyye kasîdeleri*, *Kasîde-i Münferice*, *Kasîde-i Tantarâniyye* vs.'dir (Ceylan, 2010, s. 565-568).

Türk edebiyatında şerh geleneği ekseriyetle Arapça ve Farsça yazılmış dinî-tasavvufî eserlerden oluşmakla birlikte sayıları az da olsa Türkçe metinlerin şerhleri de yapılmıştır. Yûnus Emre'nin (ö. 1320?) çeşitli şiirlerine yapılan şerhler, Türkçe şiirlere yapılan şerhlerin temelini oluşturmaktadır.⁸ Yûnus Emre dışında Niyâzî-i Mısırî (ö. 1694),

⁸ Literatürde genel kanı, şerh edilen ilk Türkçe şiirin Yûnus Emre'ye ait olduğu yönündedir (Ceylan, 2000, s. 34; Saraç, 2006, s.127). İsrail Babacan (2020), son dönemde elde edilen bilgilerden yola çıkarak

İsmâil Hakkı Bursevî, Ahmedî (ö. 1413), Yazıcıoğlu Mehmed Efendi (ö. 1451), Eşrefoğlu Rûmî (ö. 1469-70?), Hacı Bayram-ı Velî (ö. 1430), Hayretî (ö. 1534), Nakşî-i Akkirmanî (ö. 1655) gibi tasavvuf edebiyatının önemli şairlerinin şiirlerine de şerhler yapılmıştır. Ayrıca Süleyman Çelebi'nin (ö. 1422) *Vesiletü'n-Necât* adlı mevlidine İbrâhîm Zikrî (ö. 1854-55' ten sonra) tarafından *Mevridü'l-Vusûl fî-Mevlidi'r-Resûl* adıyla bir şerh kaleme alınmıştır.⁹ Türkçe şiirlere yapılan şerhlerin hemen hepsinin tasavvufi metinlerden seçilmiş olması, hem şair hem de şârihin mutasavvıf olması Türkçe şiirleri şerh etme geleneğinin tasavvuf erbâbı arasında geliştiğinin ve tasavvufi terbiyenin yaygınlaştırılması amacıyla bir eğitim aracı olarak kullanıldığının göstergesidir (Ceylan, 2000, s. 24-117).¹⁰

Şerh Yazma Sebepleri

İster telif bir eser olsun ister tercüme veya şerh, her eserin bir yazılış sebebi vardır. Bazı müellifler bu sebepleri, eserin mukaddime/ön sözünde ya da mesnevîlerde olduğu gibi ayrı bir bölüm olarak *sebeb-i telif* bölümünde dile getirmişlerdir.¹¹ Bu bölümlerde müellifin eserini yazma nedeni, motivasyon kaynağı, amacı, bu amaca ulaşmak için kullandığı yöntemi ve tekniği, hangi üslupla yazdığını/yazacağını hatta yazım süreçlerini belirtir. Ayrıca müellifin hayatı, sanat anlayışı, dünya görüşü, içinde bulunduğu toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik yapısı, dönemin sanat algısı gibi birçok veri yine bu bölümlerden elde edilebilir. Elbetteki bunların her eserde yer alması söz konusu değildir. Kimi müellifler hiçbir bilgi vermeden doğrudan esere başlayabilir. Ayrıca bahsi geçen verilere mukaddime veya *sebeb-i telif* bölümü dışında eserin herhangi bir bölümünde de

Anadolu'da şerh edilen ilk tasavvufi şiirin Yunus Emre'ye; tasavvuf dışı konuda yazılıp şerh edilen ilk Türkçe şiirin ise Ahmedî'ye ait olduğunu belirtmektedir.

⁹ *Vesiletü'n-Necât* hakkında yapılan ilk şerhlere 19. yüzyıldan itibaren rastlanır. İbrâhîm Zikrî (ö. 1854-55' ten sonra)'nin şerhi ilk şerh olarak kabul edilir. Eser hakkında yapılan diğer şerhler şunlardır: Cabbârzâde Mehmed Ârif Efendi (ö. 1920), *Îzâhu'l-Merâm fî-Vilâdeti Seyyidi'l-Enâm*; Hüseyin Vassaf (ö. 1929), *Gülzâr-ı Aşk*; Hâşim Velî (ö. ?), *Esrâr-ı Mevlidü'n-Nebî*. Ayrıntılı bilgi için bk.: Ozan Yılmaz, "Vesiletü'n-Necât'ı Şerh Etmek: Türkçe Mevlid Şerhlerinin Sebepleri". Vefatının 600. Yılında Süleyman Çelebi ve Mevlid Kültürü (ed. Bilal Kemikli), (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2023), 178-189.

¹⁰ Klasik edebiyatta şerh edilen metinlerle ilgili ayrıntılı bir çalışma için bk.: Ozan Yılmaz, "Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5/9 (2007), 271-304.

¹¹ Sebeb-i telif ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk.: Hasan Kavruk, *Türkçe Mesnevîlerde Sebeb-i Te'lif*, (Malatya: Özserhat Yayıncılık, 2003); Sevda Önal, "Sebeb-i Teliflerdeki Ortak ve Farklı Temalar". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14/35 (2010), 105-124.

rastlamak mümkündür (İçli, 2022). Sebebi telif bölümleri genellikle kalıp ifadelerden oluşmaktadır. Müellifler, eserlerini kaleme almaya genellikle çeşitli sebeplerle yönelirler. Bu sebepler arasında, başta padişah olmak üzere bir devlet büyüğüne sunma arzusu, yakın çevrenin ısrarı, rüyada görülen bir üstadın telkini ya da hâtiften gelen bir çağrı gibi unsurlar öne çıkar. Bu gerekçeler, yalnızca telif eserler için değil; tercüme ve şerh metinleri için de geçerlidir. Ancak şerh metinlerinde, yukarıda sayılanlara ek olarak bazı hususlar daha belirleyici olmaktadır. Zira bir metni şerh etme ihtiyacı, çoğu zaman o metnin anlam bakımından güç anlaşılır olması, çeşitli yönleriyle açıklama gerektirmesi ya da derin anlam katmanları içermesi gibi nedenlere dayanır. Bu doğrultuda, metnin gizli ya da örtük anlamlarını ortaya koyma, onu yorumlama ve muhatabına doğru bir biçimde aktarma çabası, şerhlerin en temel sebepleri arasında yer alır. Bu konuda Kâtib Çelebi (ö. 1657), *Keşfü’z-Zünûn* adlı eserinde detaylı bir açıklama yapmıştır. Kâtib Çelebi’ye (2007) göre bilgili ve akıllı bir kişi kitap yazabilir ve onun kitap yazma ihtiyacı şu yedi kısımdan oluşur: Daha önce yazılmamış bir şeyi icat etmek, noksan bir şeyi tamamlamak, kapalı bir şeyi açmak, uzun bir şeyi anlamını bozmadan özetlemek, dağınık bir şeyi toplamak, karışık bir şeyi düzenlemek veya yazarının hata yaptığı bir şeyi düzeltmek (s. 37).

Kâtib Çelebi (2007), yukarıdaki ihtiyaçlardan herhangi birinden dolayı bir kitap ortaya koyan kişinin, eserini açıklamaksız olarak herkes tarafından kendi kendine anlaşılacak maksadıyla yazdığını belirtir. Ancak bazı durumlarda eser açıklanmaya ihtiyaç duyar. Yani o eserin şerh edilmesi gerekir. Kâtib Çelebi, bunun üç sebebe bağlı olduğunu ifade eder:

1. Yazar, ustalığından dolayı anlatmak istediğini özlü sözler ve ince anlamlar ile ifade eder. Bu da bazen metni anlamayı zorlaştırır veya kusurlu olur. Bu durumda metnin gizli anlamlarının açığa çıkarılması için şerh edilmesi gerekir.
2. Yazar, bazen kelimenin herkes tarafından biliniyor düşüncesiyle veya farklı ilim dalına ait olduğu gerekçesiyle ön bilgi vermez. Bu da bazı kelimelerin okur tarafından anlaşılmasını zorlaştırır. Böylece o kelimenin şerh edilmesi gerekir.

3. Sözün yorumla ilgili anlamlarının muhtemel olması, yani mecazlı veya kinayeli anlamlarının olması dolayısıyla şerh gereklidir. Bu durumda şerhi yapan, yazarın amacını ve tercihini açıklamaya muhtaçtır (s. 38-39).

Metnin şerh edilme sebeplerini bu üç madde üzerinde değerlendiren Kâtib Çelebi, bunlara ek olarak bazı kitaplarda da yazarın tekrara düşmesi, insan olmasından dolayı kurtulamadığı yanılma, yanlışlık ve hazifler dolayısıyla uyarılmasına, daha doğrusu yazdığı metnin şerh edilmesine ihtiyaç duyulduğunu belirtir (Kâtib Çelebi, 2007, s. 39). Yekta Saraç (2006), Kâtib Çelebi'nin verdiği bu bilgilerden yola çıkarak edebî metinlerin iki amaç doğrultusunda şerh edildiğini söyler:

“İlki şerh edilecek metin ile ilgili okuyucunun bilgi birikiminin yetersiz kaldığı yerler olduğu düşüncesidir. Bunu şerh edenin kelime ve ibareleri açıklamasından, gramer bilgileri vermesinden, kültür unsurlarını açıklamasından anlamaktayız. Dolayısıyla bu şerhlerde bilgilendirme temeldir. Kâtib Çelebi'nin ele aldığı şerh sebepleri aslında bu grupta toplanabilir. Ayrıca eldeki metinlerin bir düşünce ve inanç sistemini açıklamak için bir vasıta olarak kullanılması -metnin yazarının kimliğinin metni aşan değeri de bu bağlamda ele alınabilir- şerhte rol oynayan diğer etkidir. Asırlar boyu -yeni katkı sağlamasa da- bazı dinî-tasavvufî metinlerin şerhlerinde görülen ısrar ve bu metinlerin şerhi ile verilmek istenilen tasavvufî düşünceler ikinci gruptaki şerhlerin sayısının azımsanmayacak oranda olmasını sağlamıştır. Bu şerhlerde ise metnin anlaşılma, açıklanma amacı ikinci planda kalıp onun bir vasıta olarak kullanılması söz konusudur (s. 124).”

Ömür Ceylan (2000) ise incelediği 47 şerh metninden yola çıkarak şârihlerin metni şerh etme sebeplerini şu şekilde sıralamıştır:

1. Şârihlerin yârân, ihvân, ahhâb veya hullan dedikleri yakın çevrelerinin iltiması. Bu iltimâs, bazen şârihe ilham veya rüya yoluyla bazen de iltimâs eden zât tarafından doğrudan edilir.
2. Metnin kendisini şerhe muhtaç kılan garip bir dille yazılmış olması.
3. Şârihin, metnin cazibesine kapılarak onun mukaddes feyzinden istifade etme isteği.
4. Metnin girift suallerle dolu olması, herkes tarafından anlaşılmması ve sık sık tekrara düşmesi (s. 310-315).

Yukarıdaki şerh yazma sebepleri dışında özellikle kelime ve gramer açıklaması ağır basan şerhlerde dil öğretim amacı da bulunmaktadır. Hülya Canpolat (2006), Sa'dî'nin (ö. 1292) *Gülistân*'ının dibâcesine yapılan şerhlerden yola çıkarak hazırladığı doktora çalışmasında özellikle *Farsça metinlere yazılan Türkçe şerhlerin ilk amaçlarının metinden hareketle dil öğretmek* olduğunu savunur (s. 113). Sadık Yazar (2011) da Sûdî'nin (ö. 1599?) *Bostân* şerhinden “Fârsi te'allümüne râğıb olanlar eshel vech ile istifâde idüp...” ifadesini örnek göstererek bu tezi destekler (s. 61).

Metin Şerhinde Yöntem

Klasik metinler üzerine yapılan şerhler, genellikle kelime ve kavramların açıklanmasından başlayarak daha derin anlam katmanlarına ulaşmayı hedefleyen bir yorumlama sürecini içerir. Bu süreçte tek bir şerh yönteminden bahsetmek oldukça güçtür. Ancak bu durum şârihin belli bir yol izlemediği, şerhin gelişi güzel yapıldığı anlamına gelmez. Şârih, şerh ettiği bir metni açıklamak ve okuyucuya aktarmak amacıyla kullandığı yöntemleri belirlerken kendi bilgi birikimini ve okuyucuların ihtiyacını göz önünde bulundurur. Onun bilgi birikimi metni anlama ve yorumlama sürecini doğrudan etkiler. Bu birikim şârihin şerh yöntemini zenginleştirir ve metni çok boyutlu bir perspektiften ele almasını sağlar.

Metin şerhinde kullanılan yöntemler metnin diline, türüne, içeriğine, yazarın kişiliğine, niyetine, okuyucu kitlesine ve dönemin ihtiyaçlarına göre farklılık gösterse de şârihler belli bir şablon takip etmişlerdir (Saraç, 2006:127). Bu şablona göre şerh usulü genellikle iki katmandan oluşmaktadır. Birinci katmanda şerh metninin filolojik açıklaması amaçlanırken ikinci katmanda kaynak metnin açık ve gizli anlamları açıklanmaya çalışılır (Yazar, 2011, s. 72).

Metin şerhlerinde şârih öncelikle metni bölümlere ayırır. Şerh edilecek metin mensur ise cümle veya kelime grubu, manzum ise beyit veya mısra esasına göre asıl metin şerh metninden ayrılır (Yazar, 2011, s. 72). Ebubekir Sıddık Şahin, *Keşfü'z-Zünûn*'daki bilgilerden hareketle metin şerhlerini tertip yönünden, *kâle* (müellif dedi) ve *ekûlü* (ben diyorum) kelimeleri ile yazılan şerhler, *kavlühû* kelimesiyle yazılan şerhler ve metnin ibaresi ile şerhin karışık olarak verildiği (bu tarz şerhlere *şerh-i memzûc* denir) şerhler

olmak üzere üçe ayırmaktadır. Karışık şerhlerde metin ve şerhi birbirinden ayırmak için ya *mim* (müellif)/*sad* (musannif) ve *şın* (şârih) harfleri kullanılır ya da kaynak metnin altı çizilir. Bununla birlikte matbaanın gelişiyile birlikte asıl metni parantez içinde vermek gibi yöntemler de ortaya çıkmıştır (Kâtib Çelebi, 2007, s. 37; Şahin, 1997, s. 4-5).

Klasik metin şerhleri incelendiğinde manzum şerhlerde¹² daha çok metnin açıklamasının, mensur şerhlerde ise filolojik izahların ağır bastığını söylemek mümkündür (Saraç, 2006, s. 128). Klasik metinlerin dili, okuyucuların günlük dil kullanımlarından farklı, çok anlamlı kelimelerin ve deyimlerin kullanıldığı bir dil olduğu için metin şerhinde kelime çözümlemeleri büyük önem taşır. Bu sebeple şârihlerin ekseriyetle başvurduğu ilk yöntem *filolojik yöntem*dir. Bu yöntemde kelimelerin kökeni, dil içindeki anlam değişimleri, şerh edilen dildeki anlamı (farklı bir dilde yazılmış bir metin şerh ediliyorsa), harekeyle ilgili hususları, cümle içindeki görevi (sıfat, zarf vs.) ve kullanım bağlamları incelenir. Bu bölüm kimi şerhlerde *lügât-ı beyt*, *i'râb-ı beyt* gibi müstakil başlıklarla ifade edilirken kimi şerhlerde doğrudan açıklaması yapılacak kelime yazılarak incelenmeye başlanır. Klasik Türk edebiyatında metin şerhlerinin büyük bir kısmının Arapça ve Farsça eserlere yapılan şerhlerden oluştuğu düşünülürse, metne filolojik bir yaklaşım bu eserlerin tam olarak anlaşılabilmesi için önemli bir aşamadır.

Klasik şerhlerde filolojik incelemeden sonra metin genellikle anlam yönünden incelenir. Şerhler uzunluklarına göre *mufassal* veya *muhtasar* olarak ikiye ayrılır. Mufassal şerhler muhtasar şerhlere göre daha ayrıntılı şerhlerdir. Mufassal şerhlerde, özellikle bir beytin ya da mısranın şerhi söz konusu ise beyitte geçen (bunlar açık veya

¹² Klasik şerh geleneği, büyük oranda mensur metinler etrafında şekillenmiştir. Bununla birlikte, manzum biçimde kaleme alınmış şerhler de mevcuttur. Bu durum, şerh geleneğinin tek biçimli olmadığını; aksine zamanla farklı edebî formlarla zenginleştiğini göstermektedir. Örneğin, şerh geleneğinde en çok üzerinde durulan metinlerden biri olan Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si, sadece mensur biçimde değil, aynı zamanda manzum tercüme ve şerhleriyle de dikkat çekmektedir. Manzum şerhler, özellikle *Mesnevî* gibi zaten nazım formunda yazılmış eserlerde, metnin yapısına sadık kalınarak yapılan açıklamalarla eserin ruhunu bozmadan anlamlandırma çabası olarak değerlendirilebilir. Manzum şerhler ile ilgili birkaç çalışma için bk.: Ahmet Topal, *Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri*, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14/32 (2007), 39-51; Aysun Çelik, Özgün Bir Manzum Şerh Örneği Hasan Rızâyî'nin Cûy-ı Rahmet Adlı Manzum Gülistân Şerhi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 38 (2017), 240-255; Elife Ateş, Ka'b B. Züheyr'in "Kasîde-i Bürde" sine Abdî'nin Yazdığı Manzum Şerhin Niteliği, *International Journal of Filologia* 4 (2020), 146-163.

gizli olabilir) edebî sanatlar, tarihi olaylar ve şahsiyetler, yer adları vs. ayrıntılı bir şekilde incelenir. Bu bölümde konu ile ilgili ayet ve hadis iktibasları, çeşitli rivayetler sıklıkla karşımıza çıkar. Konu ile bağlantılı bir olaydan bahsedilecekse *rivayet edilir ki...* gibi başlıklarla olay anlatılır.

Şerh metni kelime ve anlam yönünden incelendikten sonra çoğunlukla şârihler *hülâsâ-yı beyt, muhassal-ı ma'nâ* gibi başlıklarla metni yorumlarlar. Bu bölümde metinde şairin asıl maksadı, ne demek istediği özetlenerek metin, şârih tarafından mensur, kimi zaman hem mensur hem manzum, bir şekilde tercüme edilir.

Kenan Mermer (2020), incelediği *Kasîde-i Bürde* şerhinden yola çıkarak bir şerh yapısı oluşturmuş ve bu yapıyı dört başlık altında toplamıştır:

1. **Ta'limî Faaliyet/Sarf-Nahiv Merkezinde Dilbilgisel ve Sözdizimsel İzah:** Bu aşamada şârih, metnin sadece gizli manalarını değil, görünür yapısını da aksettirir. Yani metinde kullanılan kelimelerin, dilbilgisel ve sözdizimsel yapılarının izahını yapar.
2. **Detaylandırma ve İstişâd (Efrâdını Câmî'):** Bu aşamada metnin daha iyi anlaşılması için şârih, detaylı açıklamalar yaparak iktibas ve telmih yoluna başvurur.
3. **Üslûba Ayna Tutmak: Karma Metin Arz Etme:** Bu aşamada şârih, beyitler arasında dolaşarak, onların birbiriyle ilişkisini ortaya koyar ve küllî manayı yakalama çabasına girer.
4. **Murâdı ve Nükteyi Kavrama-Metnin Batnına Yürüyüş:** Bu son aşamada ise şârih, şerh ettiği metnin/beytin muradının ne olduğunu, yani metinde asıl anlatılmak isteneni ortaya koyar (s. 122-186).

Mermer'in bu tasnifinin hemen hemen her metin şerhinde karşımıza çıkması, klasik metin şerhinde usule yönelik bir şablon oluşturması bakımından önemlidir.

Yukarıda kısaca bahsedilen klasik metin şerhi yöntemi, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Ali Nihad Tarlan ve Haluk İpekten gibi araştırmacılar tarafından devam ettirilmiştir. Ancak Cem Dilçin¹³ ve Tunca Kortantamer başta olmak üzere bazı

¹³ Cem Dilçin, "Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelemesi", *Türkoloji Dergisi* 9/1 (1991), 43-98.

araştırmacılar metin şerhine yapısalcı bir yaklaşım getirmiş, klasik metin şerhi yöntemiyle birlikte, metin yapısal yönden de incelenmiştir (Mengi, 2000, s. 75).¹⁴ Böylece klasik şerh yöntemleri ile birlikte modern şerh yöntemleri de klasik metinlere uygulanmaya başlamıştır. Tunca Kortantamer (1997) yapısalcı yaklaşımın ne olduğu hakkında bilgi verdikten sonra bu yöntemin, pozitivistin devamı olduğunu ifade etmektedir:

“Bir sanat eseri değişik dönemlerde veya değişik açılardan bakıldığında değişik bildiriler sunmaktadır. Ortada yazar ve okur vardır. Okur sürekli değişken olduğundan, farklı açıklamalar mümkündür. Bu açıklamalar kendi içerisinde tutarlı ise normaldir. Nesnellik açıklamanın bildirisinde değil iç düzenindedir. Edebiyat bilimi metnin taşıyabileceği bütün bildirileri veya tek doğru bildiriye aramaz, sanat eserinin sanat özelliklerini, sanatçının bilinçli çabasını göstermeyi amaçlar. Aranılan şey eserin iç düzeni, her sanatçının özel dizgesi, belli bir dönemin sanat duyarlılığı, geleneği eğilimleridir. Bu iş yapılırken tekrarlar, paralellikler, mısra uzunlukları, cümle unsurlarının sıralanmaları, birbirleriyle ilişkileri, cümlelerin yapıları, tek tek kelimeler, onların cinsleri, özellikleri, her türlü ses tekrarı göz önüne alınır. Bunlar ne istatistikçi bir anlayışla, ne de eski retorikçi yaptığı gibi, yapı çerçevesinden kopararak ele alınmalıdır. Aksine içinde bulundukları bütün parçaları, bir dizgenin öğeleri diye gözden geçirmelidirler. ...Bu metot aslında içinde, pozitivistin fen bilimlerindeki objektifliğini arayan ruhun, bir başka biçimde devamını taşımaktadır. Zaten teori alanında da hem formalist hem yapısalcı metotlar pozitivist zihniyetin ürünleri telâkki edilmektedir (s. 9).”

Kortantamer ayrıca bu yöntemin yapıyı ön planda tutmasından dolayı metnin birçok başka yönünün ihmal edildiğini ve yapıyı nesnel verilerle açıklamanın sonucunda şârihin kendisini cetveller ve dökümlere gark etmesinin bir zaaf olarak eleştirildiğini belirtir (s. 9-10). Bununla birlikte Ziya Avşar (2011), *düşünce alan merkezli metin çözümleme yöntemini* Revânî'nin (ö. 1523-24) bir gazeline uygulayarak modern metin çözümleme yöntemlerinin klasik metinlerin şerhinde kullanımına dair bir örnek sunmuştur. İsrail Babacan (2017) ise şerh çalışmalarının klasik ya da modern yöntemlerle yapılmasından önce şerhin sınırlarının çizilmesi, şerh metninin şairle/şiirle ilişkisi ve bu ilişkide şârihlerin asgarî ve azamî sınırlılıklarının tartışılması gerektiğini; aksi takdirde modern yöntemlerle klasik bir metnin şerh edilmesinin ciddi sakıncaları olduğunu ifade etmektedir.

¹⁴ Metin şerhinde yöntemle ilgili tartışmalar uzun zamandır ilim âlemini meşgul etmektedir. İsmail Güleç, metin şerhinde kullanılacak yöntemle ilgili araştırmacıların görüşlerini derlediği *Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?* başlıklı makalesinde Ali Nihat Tarlan'dan günümüze kadar süregelen klasik ve modern şerh yöntemleri ile ilgili görüşleri incelemiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: İsmail Güleç, “Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli?”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 42/42 (2011), 83-111.

Metin Şerhinde Tasnif Çalışmaları

Şerh metinlerinin tasnifi, son zamanlarda üzerinde durulan ve araştırmacıların çeşitli görüşler ortaya koyduğu bir mesele hâline gelmiştir. Konu ile ilgili ilk çalışmalardan birini yapan Atabey Kılıç (2007), şerh kavramıyla ilgili yapılması gereken ilk işin geleneksel şerh-modern şerh ayrımının belirlenmesi olduğunu söyler. Çünkü bazı araştırmacılar, şerhleri genel olarak bu iki grupta değerlendirmektedirler (Kortantamer, 1994; Saraç, 2006; Ceylan, 2015). Oysaki geleneksel şerh tanımıyla hangi şerhlerin kastedildiği tam olarak belli değildir. Kılıç, Osmanlı döneminde yapılan şerhlerin metot ve usul bakımından birbirlerinden çok farklı olduğunu, birbiriyle benzeşmeyen neredeyse yüzlerce şerh olduğunu belirtir. Bu sebeple geleneksel şerh diyebileceğimiz eserleri kendi içinde etraflı bir şekilde sınıflandırma yapmanın önemini vurgular. Kılıç ayrıca, modern şerhin Cumhuriyet sonrası yapılmış şerhler olduğu düşünülse bile bu şerhler hakkında tam bir tespit yapılmasının zor olduğunu, meselenin şimdiki en basit çözümünün *eklektik* (seçmeci) yaklaşım olduğunu belirterek detaylı bir şerh tasnifi yapmıştır. Bu tasnife göre şerhler; şerh metoduna göre, şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre, şerh edilen eserin diline göre, şerh edilen eserin muhtevasına göre olmak üzere dört başlık altında tasnif edilmiştir. Kılıç'ın şerh tasnifi şu şekildedir:

1. Şerh metoduna göre:

- A. Geleneksel şerh
- B. Hall-i müşkilât ve benzeri veya tercümeyle yakın şerhler
- C. Modern şerh
 - a. Bilimsel esaslı, teorik zemine dayalı olanlar
 - b. Geleneği bazı eklemelerle devam ettirenler

2. Şerh edilen eserin manzum ya da mensur oluşuna göre:

- A. Manzum eser şerhleri
 - a. Manzum sözlük şerhleri
 - b. Dîvan şerhleri
 - c. Pend-nâme şerhleri
 - d. Mesnevî şerhleri
- B. Mensur eser şerhleri

- a. Belâgat şerhleri
- b. Vasiyet-nâme şerhleri
- c. Hukuk/Mecelle şerhleri
- d. Mantık
- e. Aruz (Kâfiye, Şâfiye)
- f. Hadis
- g. Akâid/Kelâm
- h. Fıkıh
- i. Ferâiz

3. Şerh edilen eserin diline göre:

- A. Arapça eser şerhleri
- B. Farsça eser şerhleri
- C. Türkçe eser şerhleri

4. Şerh edilen eserin muhtevasına göre:

- A. Edebî şerhler
 - a. Mesnevî
 - b. Divan
 - c. Manzum şözlük
 - d. Kaside vb. şiir şerhleri
 - e. Zafer-nâme
 - f. Bostan
 - g. Gülistan
 - h. Pend-nâme
- B. Dînî eser şerhleri
 - a. Âyet
 - b. Siyer
 - c. Vasiyetnâmeler
 - d. Gurer
 - e. Dürer
 - f. Besmele
 - g. Kelime-i tevhîd
 - h. Esmâü'l-hüsnâ

- i. Hadîs
- j. Akâid/Kelâm
- k. Fıkıh
- l. Ferâiz
- C. Tasavvufî şerhler
 - a. Şathiyeler
 - b. Usûlî'l-aşere
- D. Diğer bilimlerle alâkalı şerhler
 - a. Mantık
 - b. Belâgat
 - c. Aruz
 - d. Hukuk/Mecelle (Kılıç, 2007).

İsmail Güleç, Atabey Kılıç'ın şerh tasnifinden yola çıkarak şerh geleneğinin teorik bir zemine oturtulabilmesi için *Gülistan*, *Hâfız Divanı*, Yunus Emre, Niyazi Mısırî ilahileri gibi edebî eserlerin ayrı ayrı incelenip bir tasnif çalışması yapmanın daha sağlıklı sonuçlar doğuracağını belirterek *Mesnevî* üzerine yapılan şerhleri biçim ve muhtevalarına göre tasnif etmiştir. Güleç'in şerh tasnifi şu şekildedir:

1. Metoda göre;

- a. Geleneksel şerhler
 - i. Mufasssal şerhler
 - ii. Muhtasar şerhler
- b. Yeni şerhler

2. Amacına göre;

- a. Okurları bilgilendirmek amaçlı şerhler (Okur merkezli)
- b. Bir düşünce veya inanç sistemini açıklamak için yapılan şerhler (Şârih merkezli)

3. Biçimine göre;

- a. Manzum şerhler
 - i. Her beyti farklı sayıda beyitle şerh edilenler
 - ii. Her beyti aynı sayıda beyitle şerh edilenler

b. Mensur Şerhler

4. Şerh edilen metne göre;

a. Düzenli olarak yapılan şerhler

i. Tamamı

ii. İlk cilt

iii. Bir bölüm

iv. İlk on sekiz beyt

v. Bir veya birkaç beyt

vi. Dibâce

b. Düzensiz olarak yapılanlar

i. Seçme beyitler

ii. Seçme konular

iii. Seçme hikâyeler

5. Şârihin tarikatına göre;

b. Mevlevî

c. Diğer (Güleç, 2009).

Atabey Kılıç'ın başlatmış olduğu tasnif çalışmalarına bir ekleme de Sadık Yazar tarafından yapılmıştır. Kılıç'ın tasnifindeki ölçütler de göz önünde bulundurularak Yazar tarafından yapılan tasnif şu şekildedir:

1. Takip edilen usûle göre şerhler

a. Aktarma yönü ağır basan şerhler

b. Açıklama yönü ağır basan şerhler

c. Modern şerhler

2. Manzum veya mensur oluşuna göre kaynak metin ve şerhler

3. Kaynak metnin diline göre şerhler

4. Kaynak metnin muhtevasına göre şerhler (Yazar, 2011).

Klasik metinlerin şerhi her dönemde farklı amaç ve ihtiyaçlara göre yapılmıştır. Dinî-tasavvufî bir metin ile edebî bir eser arasındaki anlatım ve muhteva farklılıkları, bu metinlere yapılan şerhlerin yapısını ve türünü doğrudan etkilemiştir. Farklı amaçlar doğrultusunda kaleme alınan bu şerhler, kendi içinde tasnif edildiğinde bir yandan klasik

metinleri anlamak kolaylaşır bir yandan da şerh geleneği içindeki metodolojik çeşitlilik ortaya çıkar. Bu nedenle şerh tasnifi, geleneği içerik ve metodoloji bakımından sistemli bir şekilde değerlendirmek için oldukça önemlidir.

Yukarıda genel çerçevesi çizilen şerh geleneği köklü bir geçmişe sahip olup geniş bir coğrafyada rağbet görmüştür. Hem Batı’da hem de İslam coğrafyasında yüzyıllar boyunca gelişen bu gelenek günümüze kadar devam etmiştir. Kütüphanelerimizde sayıları oldukça fazla olan yazma ve matbu şerh metinleri bu geleneğe gösterilen rağbetin bir göstergesidir. Bu çalışmada, birçok şârih tarafından şerh edilmiş, İslamî edebiyatın en önemli eserlerden biri olan İmâm Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürde*’sine, 17. yüzyıl başlarında Yahyâ bin Abdullâh tarafından yapılmış oldukça ayrıntılı bir şerh metni incelenecektir. Çalışma şârihin ve eserinin ilim âlemine tanıtılması ve şârihin şerh metodununun, üslubunun şerh geleneğindeki yerinin belirlenmesi bakımından önemlidir. Bu yönüyle çalışma, metin şerhi literatürüne katkı sağlamış olacaktır.

BÖLÜM 1: İMAM BÛSÎRÎ VE KASÎDE-İ BÛRDE'Sİ

1.1. İMAM BÛSÎRÎ'NİN HAYATI

İmâm Bûsîrî 608/1212 yılında, Şevval ayının 1'inde Benhesâ şehrine bağlı Behşim'de dünyaya geldi (Sezer, 1980, s. 30; Kaya, 1992, s. 468).¹⁵ Salah es-Safedî'ye (ö. 1363) göre şairin tam ismi Muhammed b. Sa'îd b. Hammâd b. Muhsin b. Abdillâh b. Hayyânî b. Sanhac b. Mellâl es-Sanhâcî el-Bûsîrî'dir (Sezer, 1980, s. 25).¹⁶ Aslı Berberî olup Hammâd Kalesi'ndeki Habnunoğulları olarak tanınan bir aileden gelmektedir. Sanhâcî nisbesi, onun Mağribli olduğunu göstermektedir (Kaya, 1992, s. 468). Lakabı Şerefüddîn, künyesi ise Ebû Abdillâh'tır (Sezer, 1980, s. 25). Babası Bûsîrî, annesi Delâslı olduğu için Bûsîrî bu iki ismi birleştirmiş ve *Delâsîrî* nisbesini de kullanmıştır. Ancak bu nisbe zamanla unutulmuş ve Bûsîrî namıyla şöhret kazanmıştır (Sezer, 1980, s. 26).

Babasının memleketi olan Bûsîr'de büyümüştür (Sezer, 1980, s. 30). Daha sonra ailesiyle birlikte annesinin memleketi olan Delâs'a yerleşmiş ve gençlik yıllarını burada geçirmiştir (Kaya, 1992, s. 469). Kaynaklarda eğitim hayatıyla ilgili detaylı bilgi bulunmamakla birlikte geleneğin bir gereği olarak tahsil hayatına *Kur'an-ı Kerim* okuyarak başladığı düşünülmektedir. Daha sonra Kahire'ye giderek Şeyh Abdüzzâhir Mescidi'nde ders almış, burada dinî ilimlerle beraber lügat, sarf-nahiv, aruz, edebiyat, tarih ve siyer okumuştur (Sezer, 1980, s. 30; Kaya, 1992, s. 468).

Bir süre vezir Ya'kub b. Züheyr'in (ö. ?) yanında çalışmış ancak hâmisî bu görevden alınınca 1261 yılında Bilbîs'e gitmek zorunda kalmış ve burada katiplik ve

¹⁵ Bazı kaynaklar şairin Delâs'da doğduğunu, Bûsîr'de yetiştiğini söylese de bu düşük bir ihtimaldir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Sezer, 1980, s. 30.

¹⁶ Bazı kaynaklarda Bûsîrî'nin tam künyesi farklılık göstermektedir. İbn Hacer el-Heytemî (ö. 1567), şairin künyesini şu şekilde aktarmaktadır: eş-Şeyh Şerefüddîn Ebû Abdillâh Muhammed ibn Sa'îd b. Hammâd bin Muhsin b. Abdillâh b. Sanhâc b. Hilâli's-Sanhâcî (Mermer, 2020, s. 178). İsmail Hakkı Sezer (1980) künyenin ilk iki kısmı hakkında ittifak olduğunu, diğer kısımlarda ihtilaf olduğunu belirtir. Sezer, Salah es-Safedî'nin verdiği künyeyi, Bûsîrî hakkındaki bilgileri doğrudan şairin öğrencisi olan Ebû Hayyân'dan (ö. 1344) aldığı için, en doğru künye olarak kabul eder (s. 27).

muhasiplik görevlerinde bulmuştur. 1265 yılında I. Baybars'a (1260-1277) yazdığı bir kasideden onun bu tarihte Kahire'de olduğu, dolayısıyla Bilbîs'teki görevinin uzun sürmediği anlaşılmaktadır. Bu tarihlerde Kahire'de çocuklara *Kur'an-ı Kerim* okutmak için bir mektep açmış, ilgi görmediği için bu mektebi kapatarak el-Mahalle şehrine gitmiştir. el-Mahalle'de bulunduğu sırada dönemin valisi tarafından kendisine bağlanan maaşın memurlara ödenmemesi üzerine ağır bir hiciv yazmıştır. Oradan da Sehâ'ya gitmiştir. (Kaya, 1992, s. 468). Bûsîrî daha sonra Şazeli tarikatının kurucusu Ebü'l-Hasan eş-Şazeli'ye (ö. 1258) intisap etmiş ve Kahire'de uzun süre Ebü'l-Abbâs el-Mursî'nin (ö. 1287) yanında kalmıştır (Kaya, 1992, s. 468; Bedeva, 2012, s. 22). Bu iki şahsiyetin, Bûsîrî'nin gelişiminde payı büyüktür (Sezer, 1980, s. 38).

Kısa boylu ve zayıf bir bünyeye sahip olan Bûsîrî'nin hayatı oldukça sıkıntılı geçmiştir. Aslında vezir ve emirlerle, kadılar ve âlimlerle yakın ilişkiler kurmuş, iş hayatında da Yahudi ve Hristiyanlarla iş birliği yapmıştır. Vezir ve emirler ile ilişkisi onları övmek, memurlar hakkında bilgi vermek ve onlara nasihatlerde bulunmaktan öteye geçmez. Ancak aynı sıkı ilişkileri mesleki çevresi ve aile hayatında bulamaz. Özellikle ihtiyarlık döneminde fakirliğin, kalabalık bir ailenin ve bir derecede bunlara dayanamayan karısının şikayetleri Bûsîrî için dayanılmaz bir hâl almıştır. Ayrıca mesai arkadaşlarının yolsuzlukları, hakkının yenmesi onu sürekli huzursuz etmiş, bu sebeple aynı işte uzun süre çalışamamıştır. Bûsîrî yaşadığı tüm bu zorlukları sık sık şiirlerine yansıtmıştır (Sezer, 1980, s. 40; Kaya, 1992, s. 469).

Ömrünün sonuna doğru felç olan Bûsîrî, rivayetlerde malum olduğu üzere meşhur *Kasîde-i Bürde*'yi Hz. Peygamber'e yazdıktan sonra bu hastalığından kurtulmuş, seksenli yaşlarda vefat etmiştir (Kaya, 1992, s. 469). Şairin ölüm tarihi hakkında çeşitli görüşler vardır. Hatta Bûsîrî'nin hayatı hakkında en temel kaynaklardan biri olan Safedî bile ölüm tarihi için kesin bir ifade kullanmamıştır. İbn Şâkir el-Kütübî'ye (ö. 1363) göre 696/1296-97, Süyûtî'ye (ö. 1505) göre 695/1295-96, Kâtib Çelebi'ye göre 694/1294-95'tir. Sezer (1980) ise bu belirsizliğin sebebinin ortaya çıkan farklı rivayetler olduğunu söyler ve şairin ölüm tarihini 697/1297-98 olarak kabul eder (Sezer, 1980, s. 33). Türbesi Mısır'ın İskenderiye şehrinde, kendi adına yapılan camidedir.

1.2. İMAM BÛSÎRÎ'NİN ESERLERİ

İslam dünyasının en seçkin şairlerinden olan İmam Bûsîrî, şair kimliği ve edebî yeteneği sayesinde İslam dünyasında büyük saygı görmüştür. Özellikle Hz. Peygamber'e olan sevgi ve bağlılığı ifade eden şiirler kaleme alarak Arap edebiyatında kaside türünün önde gelen isimlerinden biri olmuştur. Hasta ve zayıf bir bünyeye sahip olmasının yanında yaşadığı tüm sıkıntılara rağmen Hz. Peygamber hakkında bu denli derin, samimi ve bütün bir İslam coğrafyasını etkileyecek şiirler yazması, *Bûsîrî'nin tesellişi şiirde aradığını ve Hz. Peygamber medihlerine sığındığını* düşündürmektedir. Onun *görüntüsündeki ızdıraplı yaşantısı, hayal dünyasının derinleşmesini sağlamıştır* (Ayçiçeği, 2024, s. 19).

İmam Bûsîrî'in edebî kişiliğini etkileyen temel unsurların başında, onun dinî ve tasavvufî birkimi gelir. Henüz gençlik yıllarından itibaren başlayan birikim şiirlerinde belirgin bir şekilde görülür. Onun şiirleri yapı ve üslûp bakımından son derece sağlam ve liriktir (Kaya, 1992, s. 469). Allah sevgisi, Hz. Peygamber'e bağlılık ve İslam'ın ahlakî değerleri eserlerinde daima ön plandadır. Böylece onun şiirleri sadece Arap toplumunda değil, İslam dünyasının farklı coğrafyalarında da önemli bir yere sahiptir. Özellikle Osmanlı döneminde, medreselerde Bûsîrî'nin eserleri okutulmuş, *Kasîde-i Bürde* başta olmak üzere şiirlerine birçok şerh, tahmis ve tercüme yapılmıştır. İmam Bûsîrî'nin başlıca eserleri şunlardır:

İmam Bûsîrî'nin 60 kasideden oluşan bir *Dîvân*'ı¹⁷ vardır. Divandaki şiirler toplumdaki aksaklıkları hicvettiği şiirler ve na'tlar olmak üzere iki kısımda incelenebilir (Ahimeir, 2004'ten aktır. Ayçiçeği, 2024, s. 21). Bûsîrî'nin na'tlarının sayısı toplamda 14 olup bunlardan 10'u kaside, 4'ü küçük şiirlerden ibarettir. Bu şiirler kafiye yönünden 4'ü bâ, biri tâ, biri hâ, biri dâl, biri râ, üçü lâm, ikisi mîm ve birisi de nûn harfî ile biter (Sezer, 1980, s. 133). Bûsîrî'nin na'tlarda gösterdiği başarı diğer şiirlerinde görülmez. *Onun için dünyevî makam ve mevkiler geçicidir. Bu yüzden de övülmeye layık değildir. Çeşitli sebeplerden övmek zorunda kaldığı kişileri de daha çok manevî yönleriyle ele almış,*

¹⁷ Muhammed Seyyid Kîlânî divan üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlamış ve yayımlamıştır: Bûsîrî, *Dîvânü'l-Bûsîrî* (nşr. Muhammed Seyyid Kîlânî), Kahire, 1995.

onların dindarlığı ve insanlara yaptığı iyilikleri dile getirmiştir (Şahin, 1997, s. 40). Divanında yer alan meşhur kasidelerden bazıları şunlardır:

Ümmü'l-Kurâ fî Medhi Hayri'l-Verâ (Kasîde-i Hamziyye): 445 beyitten oluşan bu beyit, İmâm Bûsîrî'nin en uzun şiiri olup *Kasîde-i Bürde*'den sonraki en güzel ve en meşhur kasidesidir (Kaya, 1992, s. 469).

Zuhrü'l-Me'âd fî Vezni Bânet Su'âd: 204 beyitten oluşan bu kaside, Kâ'b b. Züheyr'in *Bânet Su'âd* adlı *Kasîde-i Bürde*'sine bir nazîre olarak yazılmıştır (Kaya, 1992, s. 469).

el-Muhrec ve'l-Merdûd 'ale'n-Nasârâ ve'l-Yehûd: 284 beyitlik bu kaside Yahudilik ve Hristiyanlığa reddiye olarak yazılmıştır. Bûsîrî, şiirle ifade edemediği meseleleri nesir olarak aralara yazdığından bu eser nazım-nesir karışımı olup başarılı bir reddiyedir (Kaya, 1992, s. 470).

el-Kasîdetü'l-Mudâriyye fî's-Salâti èalâ Hayri'l-Beriyye: 39 beyitten oluşan bu kasideye birçok mecmuada rastlamak mümkündür (Kaya, 1992, s. 470).

Takdîsü'l-Harem min Tednîsi'd-Darem: 98 beyitten oluşan bu kaside, 1256 yılında Medîne-i Münevvere'de çıkan ve Ravza-i Mutahhara ile Hücre-i Saâdet'in yanmasına sebep olan yangın dolayısı ile yazılmıştır. Ümmü'n-Nâreyn olarak da bilinir (Kaya, 1992, s. 470).

el-Kevâkibü'd-Dürriye fî Medhi Hayri'l-Berriye (Kasîde-i Bürde): İmam Bûsîrî'nin en meşhur kasidesidir. Bu kaside hakkında ayrıntılı bilgi bir sonraki bölümde verilecektir.

Mahmut Kaya (1992) Bûsîrî'nin bunlardan başka *el-Kasîdetü'l-Hamriyye, et-Tevessül bi'l-Kur'ân, el-Kasîdetü'l-Yâ'iyye, el-Lâmiyye fî medhi'n-Nebeviyye, Lâmiyyetü'l-Ûlâ* (s. 470) adlı eserlerini de zikretmiş, Ebubekir Sıddık Şahin (1997) bu eserlerden *el-Kasîdetü'l-Hamriyye*'nin İbnü'l-Fâriz'e (ö. 1235) ait olduğunu belirtmiştir.

1.2.1. Hz. Peygamber, Şiir ve Kasîde-i Bürde

Hz. Muhammed (s.a.v.), İslam dininin peygamberi olarak hayatının her anında edebiyatın güçlü bir unsuru olan dilin ve sözün önemine işaret etmiştir. Nitekim Hz. Peygamber'in içinden çıktığı Arap toplumunda zaten edebiyat, özellikle şiir, sosyal ve kültürel hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Gerek Cahiliye Dönemi gerek İslamî dönem olsun, Arap coğrafyası için şiir; toplumun hafızası, örf ve âdetleri, kahramanlık destanları ve tarihî olayları muhafaza etmek ve gelecek nesillere aktarmak için önemli bir araçtı. Şairler, kabileler arası mücadelelerde de önemli bir yere sahipti. Öyle ki her kabile övünebileceği iyi bir şaire sahip olmak isterdi. Çünkü şairlerin, salt bir sanat eseri ortaya koymanın yanında düşman kabileyi yerip kendi kabilesinin üstünlüklerini dile getirme, savaşta orduya moral verme ve karşı ordunun moralini bozma gibi vazifeleri de vardı. Böyle bir toplumda peygamberlik görevini üstlenen Hz. Peygamber'in şiir ve şairle olan ilişkisi, hem peygamberlik misyonu hem de İslam'ın ruhunu yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. İsmail Güleç (2018a), vazifesinin tebliğinden vefatına kadar olan 22 yıllık süreçte Hz. Peygamber'in şiir ile ilişkisini üç dönemde üç farklı şekilde değerlendirmiştir:

“İlki vahyin başladığı dönemdir ve bu dönemde vahyi korumak ve onun Allah kelâmı olduğunu iyice belirtmek için şiirden uzak durulmuş ve şiir övülmekten sakınılmıştır. İkinci dönem vahyin Allah kelâmı olduğu kabul edildikten sonra Müslümanlarla müşriklerin savaşmaya başladıkları dönemdir. Bu dönemde, müşriklerle hem meydanda kılıç ve okla hem de müşrik şairlerin hicviyelerine şiir ile karşılık verilerek mücadele edilmiştir, bazen şairlerin söyledikleri hicviyeler oklardan çok daha etkili olmuştur. Üçüncü dönem ise fethin tamamlanmasından sonraki yıllardır. Burada şiir gerçek anlamını bulur. Artık o, İslam'ın temel ilkelerinin ve güzel ahlakın yaygınlaştırıcısı olarak söylenmeye başlanmış, tasavvufun Müslümanlar arasında iyice yerleşmesiyle de meseleye irfanî bir boyut katılmış, şiir gerçek mahiyetine kavuşmuş, İslamîleşmiştir.” (s. 16)

Cahiliye Dönemi Arap şiirinin bir kısmı ahlaksızlık, aşırılık ve bireysel övünme unsurları içermektedir. Bu nedenle *Kur'an-ı Kerim*'de, özellikle *Şuarâ* Suresi'nde¹⁸, şiir ve şairler hakkında olumsuz ifadeler yer alsa da bunun nedeni, şiirin doğasına yönelik genel bir reddiye değil, içerdiği değerler ve amaçlarına yönelik bir eleştiridir. Bu bağlamda, Hz. Peygamber'in şiire bütünüyle karşı olmadığı, aksine onu muhtevası ve

¹⁸ “Şairlere gelince, onlara da yoldan sapanlar uyar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin? Şuarâ 26/224-226.

amacı doğrultusunda değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim *Şuarâ* Suresi'nin 227. ayetinde¹⁹ de ahlaki değerleri yücelten ve hakkı savunan şairlerin bu eleştirilerin dışında tutulduğu ifade edilmektedir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber faydalı, ahlaki değerleri önceleyen ve toplumu birleştirici nitelikteki şiirleri uygun görmüş, hatta övgüyle karşılamıştır. Bu övgüden yalnızca Müslüman şairler değil, İslam'ı ve Müslümanları doğrudan hedef almayan Cahiliye Dönemi şairleri de nasibini almıştır. Özellikle Suveyd b. Amir el-Mustalikî (ö. 4. yy), Umeyye b. Ebü's-Salt (ö. 630?) ve Tarafa b. el-'Abd (ö. 564) gibi hikmetli sözler söyleyen şairler, Hz. Peygamber'in takdir ettiği isimler arasında yer almıştır (Yalar, 2009, s. 69). Rivayete göre, Hz. Peygamber, Mustalikî'nin "*Haremde gecelesen de güvende olma / Ölüm her insanın iki yanındadır*" anlamına gelen beytini dinledikten sonra, "*Bu kişi bana yetişseydi, Müslüman olurdu.*" demiştir (Güleç, 2018b, s. 249).

Kaynaklar, Hz. Peygamber'in şiir ile ilişkisini değerlendirirken, onun özellikle İslam davasını kendine şiar edinmiş şairlere büyük önem verdiğini ortaya koymaktadır. Bu şairler içinde Hassân b. Sâbit (ö. 680?), Resulullah'a en yakın şairlerden biri olarak bilinmektedir. O, *Hassân'ın şahsına ve sanatına çok değer verirdi; hatta şiirlerini okuması için ona Mescid-i Nebevî'de bir minber tahsis etmişti* (Elmalı, 1997, s. 400). Ayrıca Ka'b b. Mâlik (ö. 670) ve Abdullah b. Revâha (ö. 629) gibi şairler de İslam uğrunda şiirler kaleme almış ve Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuşlardır. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in kendisine yönelik yazılan medhiyeleri kabul etmesi; onun, sanatı ve edebiyatı ne denli önemseyişinin göstergesidir. Özellikle Ka'b b. Zühayr'ın (ö. 645?), Peygamberin huzurunda okuduğu *Kasîde-i Bürde* ismiyle meşhur *Bânet Suâd* şiirini ritim tutarak dinlemesi Hz. Peygamber'in sanatla barışık yönünü gözler önüne serer.²⁰

¹⁹ "Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar, Allah'ı çokça ananlar ve haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, neye nasıl dönüşeceklerini (başlarına nelerin geleceğini) yakında görecekler." *Şuarâ* 26/227

²⁰ Hz. Muhammed'in (s.a.v.) şiir ile ilgili düşüncelerini hadis rivayetlerine dayandıran bazı çalışmalar için bk.: Osman Nedim Yektar, "Hadis Rivayetleri ve Hz. Peygamber'in Şiire Bakışı". *Ekev Akademi Dergisi* 65 (2016), 405-432; Ramazan Özmen, "Sahihayn Bağlamında Hz. Peygamber'in Şiire Yaklaşımı". *Hakkari İlahiyat Dergisi* 2 (2023), 22-37.

Şiir bağlamında edebiyat ile ilişkisi açısından Hz. Peygamber, İslam medeniyeti ve kültür tarihinde yalnızca dinî bir ilham kaynağı olarak değil, aynı zamanda edebî ve estetik bir ilham kaynağı olarak da kabul edilmiştir. Bu doğrultuda, O'nun etrafında şekillenen çeşitli edebî türler ortaya çıkmıştır. Hz. Peygamber'in hayatını gelecek nesillere aktarmak ve ona duyulan derin sevgi ile bağlılığı ifade etmek amacıyla gelişen bu edebiyat, asırlardır İslam toplumunun kültürel kimliğinin inşasında önemli bir rol oynamıştır. Başta na't olmak üzere siyer, mevlid, mu'cizât-ı Nebî, esmâ-i Nebî, evsâf-ı Nebî, şemâil, hilye, mi'râciye, regâibiye, gazavât-ı Nebî, hicretnâme, şefâatnâme, fazîletnâme ve kırk hadis gibi türler, Hz. Peygamber etrafında şekillenen edebiyatın başlıca örnekleri arasında yer almaktadır.²¹

Yukarıda bahsi geçen türler içerisinde en çok rağbet göreni hiç şüphesiz na'ttır. Sözlük anlamı olarak “bir nesnenin sıfatı, bir nesneyi vasfetmek, medh ü senâ ile tarif ve tavsîf” (Şemseddin Sami, 2015, s. 905) anlamlarına gelen na't; bir edebî tür olarak özellikle Hz. Peygamber'i övmek maksadıyla yazılan şiirleri ifade eder. *Bununla birlikte dört büyük halife, aşere-i mübeşşere, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ve bazı din büyükleri için de na't kaleme alınmıştır* (Ak, 2019, s. 42-43).

Arap edebiyatında övgü şiirleri daha çok *methiye* olarak bilinirken Fars ve Türk edebiyatlarında²² Hz. Peygamber'i öven şiirler na't olarak adlandırılır (Çiçekler, 2006, s. 435). Fars edebiyatında ayrıca *sitâyiş* kelimesi de aynı anlamda kullanılır. Na'tlar genel itibarıyla kaside biçiminde yazılmakla beraber rubai, terkiibent, terciibent, kıta, mesnevi, muhammes, müseddes, murabba vs. biçimlerinde yazılmış na'tlar da bulunur. Ayrıca halk şiirindeki bazı koşmalar ile tekke şiirindeki bazı ilahiler de na't sayılmaktadır (Hacitâhiroğlu, 1966, s. 9).

²¹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Murat Ak, *Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*, (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019).

²² Na't türünün Türk şiirindeki yeri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. EmineYeniterzi, *Divan Şiirinde Na't*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993); Emin Saraç, *17. ve 18. Yüzyıl Tasavvuf Edebiyatında Na'tlar*, (İstanbul: Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi 1993); Ak, *Şair ve Peygamber Na't Geleneğinde Hz. Peygamber İmgesi*; Meliha Yıldırım Sarıkaya, “Peygamber Tasavvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na't-ı Şerîf Örneği”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14/1 (2014), 23-49.

Na'tın, İslam coğrafyasında diğer edebî türlerden ayrı bir yeri vardır. Sezai Karakoç (1966), “İnsanın ufku mümindir. Müminin ufku Peygamber, peygamberin ufku da mutlak gerçeklerin habercisi, her peygamberi şahsiyetinin katlarında bir yaprak gibi bulunduran son peygamber... Peygamber nasıl insanın ufkuysa, na't da şiirin ufkudur” (s. 6) diyerek na't türünün İslamî edebiyattaki önemini vurgulamıştır. Alper Ay (2022) ise Müslüman şairlerin na't yazmayı bir vazife bildiğini belirtir: “...şiir vadisinde kalem oynatan hemen her Müslüman şairin durduğu, durmayı bir vazife bildiği veya durmamaktan hayâ ettiği duraklardan birisi na't olmuştur (s. 91).”

Allah (c.c.)'ın, *Kur'an-ı Kerim*'in muhtelif ayetlerinde Hz. Peygamberi övmesi Asr-ı saadet şairlerine örnek olmuş ve onlar da sanatlarının en güzelini icra ederek O'nu övmeye başlamışlardır. Ancak Hz. Peygamber'e yazılan övgü şiirlerinin ilki henüz Hz. Peygamber'den yedi asır önce yaşamış Es'ad Ebû Kerib el-Himyerî'ye (ö.?) aittir. Bu şiir, şairin mümin olduğuna bir delil olarak gösterilmiş ve Hz. Peygamber onu “ehl-i tevhid” olarak nitelemiştir. Şiirin tercümesi şu şekildedir: “Şüphesiz, yaratıkları yoktan var eden Allah tarafından bir resûl, bir elçi olan Ahmed'e şehâdet ederim. Ömrüm O'nun ömrüyle yetişse, O'na vezir (yardımcı) olur, aynı zamanda amcaoğlu olurum. Düşmanlarına karşı kılıçla savaşır; sinesinden bütün elem ve kederi siler, ferahlatırdım.” (Yeniterzi, 1993, s. 4).

Asr-ı saadetten günümüze kadar Hz. Peygamber hakkında pek çok şiir kaleme alınmıştır. Hz. Peygamber'in “Hristiyanların Meryem oğlu İsa'yı aşırı derecede övdüğü gibi beni de övmeye kalkışmayın” (Buhârî, “Enbiyâ”, 48) hadis-i şerifine genellikle şairler riayet etmişlerdir. Şiirlerin giriş bölümündeki mecazî aşk ve kadın tasvirleri edebe uygun bulunmamış, bunun yerine hayalî sevgiliye duyulan özlem ve Hz. Peygamber'in anılarını barındıran yerlere duyulan hasret şiirlerde dile getirilmiştir (Durmuş, 2020, s. 448). Hz. Peygamber için yazılan methiyelerin büyük kısmı vefatından sonra kaleme alınmıştır. Amcası Ebû Tâlib'in (ö.) *Lâmiyye*'si muhtemelen O'nun için söylenen şiirlerin ilkidir. Resûlullah'ın amcası Hamza (ö.)'nın Müslüman olduktan sonra söylediği dizelerde O'nu seçkin ve saygın vasıflarıyla övmüştür. Hz. Ebû Bekir'in (ö.) hicret sırasında Serv mağarasında yaşadıkları olayları anlattığı *Râiyye*, Ebû Süfyân'ın (ö.) *Dâliyye*'si, Amcası Abbas'a (ö.) nisbet edilen *Kâfiyye* bu dönemde Hz. Peygamber'i övgü

ile anlatan bazı şiiirlerdir. (Durmuş, 2020, s. 448-449). Daha sonra yazılan el-A'şâ'nın (ö. 670) şiiiri de Hz. Peygamber'e duyulan derin muhabbeti yansıtan en eski şiiirlerdendir (Yeniterzi, 1993:4). Bunu Hassân b. Sâbit (ö. 680?), Ka'b b. Mâlik (ö.670), Abdullah b. Revâha (ö. 629) ve Âmir b. el-Ekva (ö. 628), Ka'b b. Zühayr (ö. 645) gibi Arap edebiyatının meşhur şairleri takip etmiştir.

Hz. Peygamber'e duyulan sevgi, muhabbet gösterme ve onun şefaaatine nail olma isteği, bu geleneği bütün İslam coğrafyasında günümüze kadar sürdürmüştür. Ancak yazılan sayısız na't örneği içinde birkaç şiiir var ki onların yeri diğerlerinden çok farklı bir konumdadır. Kenan Mermer (2020), Hz. Peygamber'i övmeyi merkeze alan na'tların tarihinin üç kaside üzerinden takip edilebileceğini söylemektedir:

“Kanını heder olmaktan kurtarma gibi gözle görülür bir mesele ve hesap üzerine bina olunan amaçsal na't: Ka'b b. Zühayr'ın *Bânet Su'âd*'ı, tek odağı Hz. Peygamber olarak öne çıkan ve deyim yerindeyse birden ona kadar başka hiçbir şeyi sıraya sokamayan metafizik na't: İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'si ve devrinin hikâyesini, siyasal ve felsefî birikimini de kasidenin içinde mezc eden sofistike na't: Ahmed Şevkî'nin kaleme aldığı *Nehcü'l-Bürde*'dir.” (s. 187).

Bu üç kaside içerisinde hem Hz. Peygamber'e doğrudan okunması hem de peygamberin hırkası ile ödüllendirilmesi bakımından elbette Ka'b b. Zühayr'ın şiiiri önemlidir. Ancak üslup ve ihtişam göz önüne alındığında İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'si diğer şiiirler üzerinde mutlak tahakküm kurar (Mermer, 2020, s. 187). Sezai Karakoç (1966), İmam Bûsîrî'nin şiiirindeki gerçeklik ve samimiliğe vurgu yaparak onu şu şekilde tarif etmektedir: “Şiiir, baştan sonra, Peygamber'i, O'na bakışı, Kur'an'ı, İslam'ı, tam gerçeklik, samimilik, tabbilik, düşünce ve şiiir üslûbuyla, en keskin çizgiler ve bir sevgi ve bir saygı loşluğunda, hep en önemli hedeflerden en nemli hedefe yönelerek getiriyor bize (s. 15)”. Bünyamin Ayçiçeği (2024) ise şair ve şiiiri için “en güçlü şairin en güçlü şiiiri (s. 21)” ifadesini kullanarak Bûsîrî'nin üslup ve söyleyişteki ustalığına vurgu yapmaktadır.

Kasidenin asıl adı *el-Kevâkibü'd-Dürriye fî Medhi Hayri'l-Berriye*'dir. Bununla birlikte kafiyesinin mim (٢) olması sebebiyle *Kasîde-i Mimiyye* olarak da bilinir. Ancak yazılış sebebine bağlı olarak *Kasîde-i Bürde* ismiyle meşhur olmuştur. Bunun dışında İmam Bûsîrî'nin bu kasideyle hastalığından kurtulması dolayısı ile “Bür'e”; Hz. Peygamber'in Bûsîrî'ye hırka giydirmesi münasebetiyle, hırkalı ya da hırka giymiş

anlamında “Bürdiyye”; asıl bürde kasidenin Ka’b b. Zühayr’in kasidesi kabul edilerek bu kasideye ism-i tasgir yapılarak “Büreyde”; sıkıntıyı gidermesi bakımından “Kasîde-i Şedâid” gibi isimler de verilmiştir (Sezer, 1980, s. 189). Ayrıca nadiren “Bür’ü’s-Sekam (Ber’ü’s-Sekam) ve “Kasîde-i Zîselem” gibi adlandırmalar da yapılmıştır (Şahin, 1997, s. 47).

Aruz’un basit bahrinde “müstef’ilün fâ’ilün müstef’ilün fâ’ilün” kalıbıyla yazılmış olan kaside 160 beyitten oluşmaktadır. Ancak kasidenin dua bölümünde şefaathalkasına eklenmek ve şifa bulmak maksadıyla çeşitli şairler tarafından eklemeler yapılmıştır. Böylece bazı kaynaklarda kasidenin beyit sayısı 180’e kadar çıkmaktadır (Ayçiçeği, 2024, s. 21). Kaside ilk olarak nesib bölümü ile başlar. Burada klasik Arap kasidesinde olduğu gibi sevgiliye duyulan özlem anlatılmaktadır. Daha sonra nefisten şikayet, Hz. Peygamber’e övgü, onun mucizeleri, *Kur’an-ı Kerim*’in fazileti, mi’rac mucizesi, cihadın önemi, nedâmet ve ümit, dua ve niyaz bölümleri ile sona erer (Kaya, 2001, s. 568).

Her ne kadar İmam Bûsîrî, kasidesini bölümlere ayırmamışsa da kaside üzerine yapılan sonraki çalışmalarda şiir 10 bölüme ayrılmıştır. Bünyamin Ayçiçeği (2024), Hacer el-Heytemî (ö. 1567) ve Abdulkâdir et-Telîdî’nin (ö. ?) yaptıkları şerhlerden yola çıkarak bu 10 bölümü şu şekilde sıralamıştır:

“1-12. beyitler, “el- faşlü’l-evvel fî’l-ğazeli ve şekve’l-ğarami” aşktan şikayet edilen bölüm; **13-28. beyitler**, “el-faşlü’s-sânî fî’t-tahziri min hevâ’i’n-nefsi” nefsin arzularına karşı uyarılan ikinci bölüm; **29-58. beyitler**, “el-faşlü’s-sâlişü fî medhî’n-Nebiyyi şallallâhu ‘aleyhi ve sellem” Hz. Nebî’nin -salât ve selam onun ve âlinin üzerine olsun-medhine dair üçüncü bölüm; **59-71. beyitler**, “el-faşlü’r-râbi’u fî mevlidihî ‘aleyhi efđalü’s-şalâti ve’s-selâm” Hz. Peygamber’in -salât ve selamın en makbul olanı onun üzerine olsun- doğumu hakkındaki dördüncü bölüm; **72-87. beyitler**, “el-faşlü’l-hâmisü fî mu‘cizâtihi şallallâhu ‘aleyhi ve âlihî ve sellem” Hz. Peygamber’in - salât ve selam onun ve âlinin üzerine olsun- mucizeleriyle ilgili beşinci bölüm; **88-104. beyitler**, “el-faşlü’s-sâdisü fî şerefi’l-Kur’ani’l-Kerîmi ve medhîhi” Kur’ân-ı Kerîm’in övülmesiyle ilgili altıncı bölüm; **105-117. beyitler**, “el-faşlü’s-sâbi’u fî İsrâ’ihî ve Mi’râcihi şallallâhu ‘aleyhi ve âlihî ve sellem” Hz. Peygamber’in - salât ve selam onun ve âlinin üzerine olsun- İsrâ ve Mi’râc’ıyla ilgili yedinci bölüm; **118-139. beyitler**, “el-faşlü’s-sâminü fî cihâdi’n-Nebiyyi şallallâhu ‘aleyhi ve âlihî ve sellem” Nebî’nin -salât ve selam onun ve âlinin üzerine olsun- cihâdıyla ilgili sekizinci bölüm; **140-151. beyitler**, “el-faşlü’t-tâsi’u fî’t-tevessülü bi’n-Nebiyyi şallallâhu ‘aleyhi ve âlihî ve sellem” Nebî’ye -salât ve selam onun ve âlinin üzerine olsun- tevessül ile ilgili dokuzuncu bölüm; **152-160. beyitler**, el-

faşlü'l-‘āşirü fi'l-münâcâti ve ‘ardi'l-ḥacât” Allah’a arzuların dile getirildiği ve günahlardan dolayı yalvarıldığı onuncu bölüm (s. 22).”

Bu bölümler incelendiğinde dördüncü bölümden itibaren Bûsîrî, örneği İmam-ı Azam Ebû Hanîfe’nin (ö. 767) *Kasîdetü’n-Nûmâniyye* adlı eserinde görülen medhiye-mevlid birlikteliğine yer verir ve bu bölümden sonra methiyeden mevlide geçer. Hz. Peygamber’in doğumu esnasında ve sonrasında yaşanan mucizelere yer verilmesi ve Mi’râc hadisesi gibi Hz. Peygamber’in hayatından çeşitli kesitlerin anlatılması, kasideye bir mevlid özelliği katmıştır (Armutlu, 2023, s. 735).

Kasidenin halk arasında üne kavuşması birkaç rivayete dayanmaktadır. Bunlardan en çok bilineni hiç şüphesiz Bûsîrî’nin felç hastalığından bu kasideyi yazdıktan sonra kurtulmasıdır. Esasında Bûsîrî’nin felç olduğuna dair herhangi bir bilgiye onun eserlerinde rastlanmamaktadır. Bu hadiseden ilk defa, Bûsîrî’den altmış yıl sonra vefat eden ve biyografi yazarı olan İbn Şâkir el-Kütübî bahsetmiştir. Ondan sonra gelen biyografi yazarları da bu bilgiyi referans almıştır (Kaya, 2001, s. 568). Kâtib Çelebi (2007), *Keşfü’z-Zünûn*’da bu rivayet ile ilgili şunları nakletmektedir:

“Rivayet edildiğine göre bu eseri kendisine felç isabet ettiği zaman yazdı ve bununla Allah’tan (onun noksanlıklardan uzak olduğunu kabul ederiz ve o yücedir) şefaati diledi, uyuduğu zaman uykusunda Peygamber’i (yüce Allah onu rahmetine bürüsün ve esenlikte kılsın) gördü, mübarek eliyle sıvazladı ve iyileşti, gündüzün başlangıcında evinden çıktı, fakirlerden birisi onunla karşılaştı, ona ‘Efendim, içinde Allah’ın elçisini (yüce Allah onu rahmetine bürüsün ve esenlikte kılsın) övdüğün kasideyi bana vermeni istiyorum.’ dedi, bunun üzerine ona şöyle dedi: ‘Hangi kasideyi istiyorsun?’, dedi ki: ‘Baş tarafı ‘komşuları hatırladığın için midir ki ...’ şeklinde olanı’, bunun üzerine bunu ona verdi ve insanlar arasında ünü yayıldı (s. 1067).”

Kâtib Çelebi, kasidenin “*el-Bürde*” yani “hırka” olarak üne kavuşması ile ilgili rivayeti de şu şekilde nakletmiştir:

“Bu eserin *el-Bürde* ‘hırka’ diye üne kavuşmasının sebebi şudur ki Sa’dü’d-dîn el-Fârikî büyük bir göz iltihabına yakalandı, bunun yüzünden neredeyse kör olacaktı, uykusunda şöyle deyen birini gördü. ‘Sâhib Bahâü’d-dîn’e git, ondan *El-Bürde*’yi al, onu gözlerinin üstüne koy, eğer yüce Allah dilerse iyileşirsin”, bundan sonra kalktı, ona geldi ve uykusunda gördüklerini ona anlattı, Sahib şöyle dedi: “Benim yanımda *El-Bürde* denen bir şey yoktur, benim yanımda sadece Peygamber’e (yüce Allah onu rahmetine bürüsün ve esenlikte kılsın) övgü vardır, bunu Bûsîrî yazmıştır, biz bununla şifa umarız’, bunu çıkardı, Sa’dü’d-dîn bunu iki gözünün üstüne koydu ve göz iltihabı iyileşti (s. 1067).”

Kâtib Çelebi, bunlardan başka anlatılan rivayetlerin de olduğunu, bunların içinde kabule en yakın olanının burada anlatılan rivayet olduğunu söyler. Ancak Musannifek (ö.

1470)’ın şerhinde geçen rivayette, onun rüyası ve Hz. Peygamber’i görmesi şu şekilde nakledilir: “Peygamber (ona rahmet ve selam olsun) onun iki omuzunun üstüne bir hırka attı ve eliyle sıvazladı, uyandığı zaman vücudunun tümünün sağlıklı olduğunu gördü ve bu hırkayı iki omuzunun üstünde buldu, buna sevindi ve dışarı çıktı, sonra hikâyeyi sonuna kadar anlattı (s. 1067).” Bu çalışmaya konu olan Yayhâ b. Abdullâh’ın şerhinde de Musannifek’in anlattığı hadiseye benzer bir hadise rivayet edilmektedir:

“Bilgil ki bu kaşîde-i mübârekenün sebeb-i inşâsında ve Kaşîde-i Bürde diyü tesmiye olunduğının vechinde ba‘zı fuzalâdan ve nice meşâyihden nakl u rivâyet olunmuşdur ki işbu kaşîdenün kâ‘ili olan eş-şeyhü’l-imâm el-hümâm edhalehullâhu dârü’s-selâm âfet-i fâlic yetişüp bedeninin nısfını ibtâl idüp nice müddet medîde ‘amelden kaldukdâ Hazret-i Resûl’e tevessülen ol Hazret-i Resûl’ün menâkıbı ve medâyihi hakkında bir kaşîde eyleyüp istişfâ‘en bihi ve ibtigâ‘en li-şifâihi ve taleben li-devâi dâ‘ime مَا أُنْزِلَ اللَّهُ دَاءً إِلَّا 23 iş bu kaşîdeyi diyüp uykuya vardı. Ol Hazret-i Resûl’i şallallâhu ‘aleyhi vesellem menâmında görüp işbu kaşîdeyi Hazret-i Resûl’e ‘arz eyledi. Hazret-i Resûl dahı kendü arkasından bürdesin ya‘nî cübbesin çıkarup şâhib-i kaşîdenün arkası üzerine ilkâ itdi ve dahı mübârek eliyle şâhib-i kaşîdenün bedeninin şakq-ı batfâlinı sıfadı. Vaqtâ kim şâhib-i kaşîde uykudan uyandı bedenini sıhhat üzerine bulup Hazret-i Resûl’ün virdiği cübbeyi dahı arkası üzerinde buldı. Bu cihetden işbu kaşîdeye Kaşîde-i Bürde dinildi. Şâhib-i kaşîde bu ferah üzerine kalkup abdest alup şabâh namazın kılmak için evinden taşra çıkup mescide gitdi. Yolda bir kimesneye buluşdı ki salâh ile ve zühd ile meşhûr idi. Bu kimesne şâhib-i kaşîdeye ‘yâ seyyidî diyüp ol Hazret-i Resûl’ün hakkında didigün kaşîdeyi dilerüm ki senden istimâ‘ idem’ didi. Hâlbuki şâhib-i kaşîde bu kaşîdeyi bir ehadâ izhâr itmemişdi. Şâhib-i kaşîde dahı ben ‘Hazret-i Resûl hakkında nece kaşîde diyüp söylemişdüm, benden naşıl kaşîde taleb idersün’ didi. Ol kimesne dahı benüm taleb itdigüm kaşîde şol kaşîdedür ki anuñ matla‘ı

أَمِنْ تَذَكُّرٍ جِزَانٍ بِذِي سَلَمٍ

مَرَجَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقْلَةٍ بِدَمٍ

dür didi. Şâhib-i kaşîde bu kimesnenün kavlından te‘accub idüp ‘acebe ve hayrete vardı. Ve bu kaşîdeye ‘ilmi olduğunun vechinden su‘âl eyledi. Ol kimesne dahı kâsem idüp ol Allâh hakkıçün bu kaşîdeyi bu gice menâmumda işitdüm senden istimâ‘ itdüm. Ol Hazret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem huzûrında sen bu kaşîdeyi okıduñ. Hazret-i Resûl dahı ziyâde hazzından kâmiş şalındığı gibi iki cânibe şalınurdu. Vaqtâ kim sen kaşîdeden fâriğ olduñ Hazret-i Resûl anuñ cübbesini arkasından çıkarup senün arkâna giydürdi didi. Pes şâhib-i kaşîde dahı ol kimesneye bu kaşîdenün nüshasını virüp hakikatü’l-hâl ne idüğün aña beyân eyledi. Şoñra beyne’n-nâs bu kaşîde fâş oldı (9^b-10^b).²⁴”

²³ “Allahu Teâlâ, hiçbir hastalık indirmemiştir ki onun devasını da indirmiş olmasın” Ebu Dâvud, Tıbb/1.

²⁴ Yahyâ b. Abdullâh bu kısmı, Le‘âlî’nin *Kasîde-i Bürde*’ye yazdığı Türkçe şerhinden almıştır. Sonraki bölümlerde bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi verilecektir.

Bu rivayetlere farklı kaynaklarda çeşitli farklılıklarla rastlamak mümkündür. Gerek şairin şiir gücü gerek şiirin yazılma hikâyesi *Kasîde-i Bürde*'yi İslam coğrafyasındaki en etkili şiirlerden biri hâline getirmiştir. *Kasîde-i Bürde*'nin kütüphanelerdeki sayısız nüsha, şerh ve tercümesinin yanında havâssı, okuma âdâbı, medreselerde eğitimdeki yeri, hat sanatındaki yeri, musikideki yeri vs. göz önünde bulundurulursa, kasidenin sadece edebiyat alanında değil, toplumun her alanında büyük bir etki bıraktığı söylenebilir.²⁵ *Kasîde-i Bürde*'nin çeşitli hastalıklara şifa olma özelliği, onu bir şiir olmaktan çok, hastaların ve dertlilerin bir şifa kapısı hâline getirmiştir. Hastalar şifaya vesile olması ümidiyle onu okurken sanatkârlar da kendi alanında şiire bir katkı sunarak şairin sevabına ortak olmayı amaçlamışlardır. Şair nazire, tahmis vs. yazmış; şârih şerh etmiş; hattat meşk etmiş; çinici sarayın en zarif köşesini onunla süslemiş; musikişinas onu en güzel makamlarla bestelemiş ve hâfız onu en güzel sesiyle okumuştur (Şahin, 1997, s. 54).

1.2.2. Türk Edebiyatında Kasîde-i Bürde'ye Yapılan Şerh ve Tercümeler

İslam coğrafyasında dinî duyguların ifade edilmesi ve maneviyatın aktarılmasında edebiyat önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'si İslam dünyasının farklı coğrafyalarında derin izler bırakmış ve çağlar boyunca çeşitli tercüme ve şerhlere konu olmuştur. Hz. Peygamber'i methetmek amacıyla yazılmış bu eser, hem içeriği hem de şairin üslubundaki sanatkarlık sebebiyle İslamî edebiyat çerçevesinde oldukça rağbet görmüştür. *Kasîde-i Bürde*'ye yazılan tahmis, tesbî', ta'stir, tazmîn, nazîre, şerh, manzum tercüme ve muhtelif çalışmalar esere gösterilen rağbetin somut göstergesidir.²⁶

Türk edebiyatında *Kasîde-i Bürde*'nin etkisi oldukça eski bir tarihe dayanmaktadır. Özellikle XVI. yüzyıldan itibaren klasik bir kimlik kazanan şerh geleneği ile bu etki derinleşmiş ve toplumun her sahasında hissedilmiştir. Nitekim şârihler, bir

²⁵ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk: Sezer, 1980, s. 239-266; Şahin, 1997, s. 54-70; Ayçiçeği, 2024, s. 191-275.

²⁶ İsmail Hakkı Sezer (1980) *Kasîde-i Bürde* hakkında muhtelif nazım şekilleriyle yazılma eserleri "Bürde'nin Tesiri" ana başlığı ile "Şiirdeki Tesiri" başlığı altında sıralamıştır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Sezer, 1980, s. 206-238.

yandan eserin anlam dünyasını ortaya çıkarırken bir yandan da dönemin entelektüel ve dinî birikimini metin üzerinden aktarmayı amaçlamışlardır. Böylece Türkçe şerhler, *Kasîde-i Bürde*'nin daha geniş bir okuyucu kitlesi tarafından anlaşılmasını sağlamıştır. Her ne kadar Ka'b b. Züheyr'in *Bânet Su'âd* olarak da bilinen *Kasîde-i Bürde*'si hem ilk bürde kasidesi hem de Hz. Peygamber'in beğenisine doğrudan sunulması bakımında önemli bir konumda olsa da Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'si söyleyişindeki duygusallık, Türk edebî zevkine yakın olması ve şairin hayat hikâyesindeki ilginçlik bakımından Türk toplumunda daha çok ilgi görmüştür (Ayçiçeği, 2020, s. 15).

Bünyamin Ayçiçeği (2017) tarafından Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sinin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesinde kayıtlı nüshalarının tespiti ve Türk edebiyatında ve kültüründeki yeri hakkında bir proje yürütülmüştür. Bu proje sonucunda sadece Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi'nde nüshalarıyla birlikte toplam 382 Türkçe, 165 Arapça, 79 Farsça şerh ve tercüme eser tespit edilmiştir. Bu çalışma *Kasîde-i Bürde*'nin Türk toplumunda ne denli önemli bir yere sahip olduğunun göstergesidir.

Mevcut bilgilerden hareketle Türk edebiyatında, *Kasîde-i Bürde* hakkında yazılmış ilk eserler Doğu Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Bu bağlamda Hüseyin b. el-Hasan el-Hâzermî el-Kübrevî'nin (ö. 1432-33-35-36-37-41-42?)'nin *Keşfü'l-Hüdâ der-Medh-i Hazret-i Muhammed Mustafâ* adlı eseri ilk örnek olarak kabul edilmektedir. Anadolu sahasında ise ilk şerh İbrâhim b. Süleymân el-Ankaravî'ye (ö. 1508'den sonra) aittir. Kütüphanelerimizde en çok nüshası bulunan şerh Le'âlî Ahmed b. Saruhânî'nin (ö. 1563) şerhidir. Bu durum, Türkçe şerhler içinde Le'âlî'nin şerhinin çok beğenilip okunduğunun göstergesidir. Lüteratürde tespit edilen en hacimli *Kasîde-i Bürde* şerhi Mehmed Mekkî Efendî'nin (ö. 1797)'nin *Teveşşül* adı verdiği şerhtir (Ayçiçeği, 2024, s. 39-40). Bu çalışmaya konu olan Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhi de en az Mehmed Mekkî Efendî'nin şerhi kadar hacimli ve ayrıntılı bir şerhtir. Dolayısıyla Türk edebiyatında *Kasîde-i Bürde*'ye yapılmış en hacimli şerhlerden biri olması bakımından önemli bir eserdir.

Kütüphanelerimizde *Kasîde-i Bürde*'ye yapılan şerhlerin sayısı oldukça fazladır. Aşağıda Ebubekir Sıddık Şahin (1997), Sadık Yazar (2011) ve Bünyamin Ayçiçeği'nin (2024) yapmış oldukları çalışmalardan hareketle *Kasîde-i Bürde*'ye yapılan başlıca

Türkçe şerhler sıralanmıştır. Şerhlerin sıralanmasında, en güncel çalışma olması bakımından Bünyamin Ayçiçeği'nin çalışması esas alınmıştır:

Kemaleddin Hüseyin b. el-Hasan el-Hârezmî el Kübrevî (ö. 1432-33-35-36-37-42-43?), *Keşfü'l-Hüdâ*: Eser, Doğu Türkçesi ile yazılmış ilk *Kasîde-i Bürde* şerhi olması ve içeriğinde kaynak metne yapılan ilk manzum şerhi²⁷ de barındırması bakımından önemlidir. Tam adı *Keşfü'l-Hüdâ fî Sıfâtî'l-Mustafâ/Keşfü'l-Hüdâ der-Medh-i Hazret-i Muhammed Mustafâ* olan şerh, 1430-31 yılında Ebu'l-Hayr Han'ın Harezm'i fethi münasebetiyle kaleme alınmıştır (Akdemir, 2015, s. 33; Dağıstanlıoğlu, 2015, s. 17-18). Hârezmî, *Keşfü'l-Hüdâ*'da doğrudan sözcüklerin ve ifadelerin gramatik açıklamalarına yer verilmemiş, özgün metnin ardından yapılan mensur ve manzum çevirilerle, bunlardan sonra gerekli görülen açıklamalar, telmih olduğu düşünülen ayet, hadis, kıssa ve çeşitli hikâyelerle eserinin anlatım gücünü zenginleştirmiştir. Eserde Arapça sözcüklerin Türkçe karşılıklarının verilmesi yerine beyitlerin çevirileri ve açıklamaları tercih edilmiştir. Şârih, mensur açıklamalardan sonra beyti manzum olarak şerh etmiştir (Dağıstanlıoğlu; 2015, s. 50).

Çağatay Türkçesiyle Yazılmış, Müellifi Bilinmeyen Bir Şerh: Doğu Türkçesi ile yazılmış şerhin müellifi belli değildir. Eserin mukaddimesinde *Kasîde-i Bürde*'nin şairi İmam Bûsîrî'nin kısa bir biyografisi, kasideyi okuma âdâbı ve kasideyi okuyacak kişide bulunması gereken özelliklerle okunması gereken salavat ve dualar verilmiştir (Çağlar, 2019, s. 15). Eserde önce “beyt” ibaresi altında *Kasîde-i Bürde*'nin beyti verilmiş, daha sonra mensur şerhi yapılmıştır. Bu şerhten sonra “lugat” ibaresiyle birlikte beyitte yer alan kelimelerin sırası ile Doğu Türkçesi, gerektiğinde Arapça ve Farsça, karşılıkları verilmiştir (Çağlar, 2019, s. 17).

İbrâhim b. Süleymân b. Sâdık b. Mürsel el-Hanefî el-Ankarâvî (ö. 1508'den sonra), *Kasîde-i Bürde* Şerhi: Eser, Anadolu Türkçesi ile yazılmış ilk mensur *Kasîde-i Bürde* şerhi olması bakımından önemlidir. Eser, 1511 Sehzâde Şehinşah'a sunulmak üzere 1508 yılında kaleme alınmıştır. Bazı kütüphanelerde eserin baş kısımlarında şârihin

²⁷ Eserde yer alan manzum şerh hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Hamza Hamza, “Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Manzum Şerhleri”, *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 1: Nüshalar Edebiyata, Sosyal Hayata ve Sanata Etkisi* (ed. Bünyamin Ayçiçeği), (İstanbul: DBY Yayınları, 2024), 89-90.

adının zikredildiği bölümün çıkarıldığı ve eserin sunulduğu kişinin “Çelebi el-Elmâ’î”, “Hazret-i Lâmi’î Çelebi” ve “Hazret-i Paşa” olarak değiştirildiği farklı nüshalar da bulunmaktadır (Kaçar, 2024, s. 17-18).

İbrahim b. Süleyman el-Ankaravî, şerhin başlarında beyitleri ikişer şerh ederken sonlarına doğru yedişer şerh ettiği görülmektedir. Arapça ve Türkçe mukaddimenin ardından beyitleri şerh etmeye başlayan şârih, kaynak metinden sonra Arapça kelime tahlilleri yapmıştır. Öncelikle kelimelerin anlamları hakkında bilgi veren şârih bazen kelimelerin Farsça, nadiren de Türkçe karşılıklarını vermiştir. Arapça yapılan kelime izahlarından sonra şerhin mana yönünü Türkçe yazılmıştır. (Mermer, 2022; Kaçar, 2024, s. 20).

Le’âlî Ahmed b. Mustafâ Saruhânî (ö. 1563), *Kasîde-i Bürde Şerhi*: Kütüphanelerde en çok nüshası bulunan *Kasîde-i Bürde* şerhlerindendir. Le’âlî’nin bu şerhten başka biri Arapça diğeri *Çâr-Kûşe Kasîde-i Bürde Cedveli* adında muhtasar olmak üzere *Kasîde-i Bürde*’ye yapmış olduğu iki şerhi daha bulunmaktadır. Eserde telif kaydı bulunmadığı için hangi tarihte yazıldığı belli değildir. Ancak diğer şerhlerinden olan *Çâr-Kûşe*’de, bu şerh hakkında bilgi vermesi şerhin en azından 1547 yılından önce tamamlandığını göstermektedir (Yazar, 2024, s. 91).

Sebeb-i teşrihin de bulunduğu bir mukaddimeden sonra Le’âlî, her bir beyti ayrı şerh etmiştir. Şerhte kaynak metin farklı bir mürekkeple vurgulanmış, öncelikle kelime çözümlemeleri ile dilbilgisi izahları verilmiş ardından “Ya’nî” ifadesiyle şerhin anlam boyutu incelenerek mensur tercümesi yapılmıştır. Her beytin sonunda Türkçe ve Farsça bir tercüme yer almaktadır. Farsça tercüme, Hâfız Şeref (ö.?)’in²⁸ *Kasîde-i Bürde*’ye yapmış olduğu tercümedir (Yazar, 2024, s. 91).

Şeyh Sa’dullâh/Sa’deddîn el-Halvetî/el-Hulvânî Müridi (ö. 1477), *Kasîde-i Bürde Şerhi*: Kaynaklarda Şeyh Sa’dullâh/Sa’deddîn el-Halvetî/el-Hulvânî ve müridi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Mücahit Kaçar (2024) söz konusu şerhin,

²⁸ Hâfız Şeref’in *Kasîde-i Bürde* şerhi üzerine yapılan bir çalışma için bk.: Milad Salmani, “Türkçe Bürde Nüshalarının Ayrılmaz Bir Parçası: Hâfız Şeref’in Farsça Kasîde-i Bürde Tercümesi”, *Divan Edebiyatı Artaştırmaları Dergisi*, 31/31 (2023), 477-519.

İbrahim b. Süleyman el-Ankaravî'nin şerhinde bulunan Arapça kısımların kısaltılmış ve Türkçe kısımlarının neredeyse aynen alınmasıyla oluşturulmuş bir eser olduğunu belirtir (s. 18).

Eserde sebep-i teşrih ve *Kasîde-i Bürde*'nin yazılış hikâyesini içeren bir muakddimeden sonra beyitlerin muhtasar olarak önce kelime ve dilbilgisi tahlilleri yapılmış, daha sonra “ve beytüñ ma’nâsı oldır ki” ifadesinden sonra beytin anlam yönü açıklanmıştır. Her beytin şerhinin sonunda ise Le’âlî’ye ait manzum tercümesi yer almaktadır (Taşdemir, 2019).

Mehmed Ma’rûf b. Mehmed Şerîf et-Trabzonî (ö.1593), *Şerh-i Kasîde-i Bürde*: Kaynaklarda Trabzonî'nin *Kasîde-i Bürde*'ye mükemmel bir Türkçe şerh yazdığı belirtilmekteyse de bu eserin nüshasına henüz ulaşamamıştır (Yazar, 2011, s. 592).

Rızâyî Seyyid Hasan b. Abdurrahmân Aksarayî (ö.1599), *Miftâhû's-Sa'âde*: Sultan IV. Mehmed döneminde kaleme alınan manzum *Kasîde-i Bürde* şerhi toplamda 543 beyitten oluşmaktadır. Aruzun fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün kalıbı ile yazılmış olan eserde şârih aruz ve kafiye hususunda kaynak eserden farklı bir yol izlemiştir. Her bir beyit üçer beyitle izah edilmiştir. Bu beyitlerde bazı kelimelerin sözlük anlamları da verilmiştir. Eserin sonunda Arapça bir münacaat yer almaktadır (Cankurt, 2015; Ayçiçeği, 2024, s. 93).

Şeyhülislam Bâlîzâde Mustafâ b. Bâlî b. Süleyman Rûmî (ö. 1662), *Kasîde-i Bürde Şerhi*: Eser, şârihin verdiği bilgiye göre aziz birinin talebi üzerine ve okuyanlardan hayır dua almak amacıyla kaleme alınmıştır. Şerhte beyitler kısa ve öz bir şekilde izah edilmiştir. Oldukça muhtasar bir şerh olan eserde kelime ve gramer izahları yer almamaktadır (Ayçiçeği, 2024, s. 50).

Mustafa b. Ahmed el-Bosnevî (ö. 1702), *Zübdetü's-Şurûhu't-Türkiye*: Mukaddime bölümünde eserin IV. Mehmed'e atfedildiği yazmaktadır. Eser genel itibarıyla tasavvufî birikimle taçlandırılmış, dilbilisel ve sözdizimsel izahları geniş bir şerhtir. Bosnevî şerhte önce kelime ve dilbilgisi izahlarını vermiş daha sonra “Mahsûl-i Beyt” ifadesi ile beytin anlam yönünü açıklamıştır. Kelimelerin izahı için genellikle

Arapça kaynaklara başvurulmuştur. Eser ayet ve hadis iktibasları yönünden zengin bir şerhtir (Mermer, 2020, s. 390).

Balcızâde Ahmed b. el-Hâc Hasan İstanbulî (ö.?), Bürde Şerhi: Eserin mukaddimesinde Daltaban Mahmut Paşa'nın (ö. 1703) arzusu ile kaleme alındığı, IV. Mehmed'in oğlu II. Mustafa'ya sunulduğu belirtilmektedir. Eserde, Kasîde-i Bürde'nin 140. beytine kadarki kısmı şerh edilmiş, 141. beytin de sadece başlangıç kısmı açıklanmıştır. Bu bakımdan eksik bir şerhtir. Şerhte, beyitlerin detaylı bir şekilde izahı yapılmış; kelime ve gramerle ilgili açıklamalar verildikten sonra beytin anlam yönü açıklanmıştır. Her beytin sonunda Le'âlî'ye ait manzum Türkçe tercüme ve Hafız Şeref'in Farsça tercümesi yer almaktadır (Ayçiçeği, 2024, s. 53).

Şeyh Abdullah b. Şeyh Ahmed (ö. 1738'den sonra) (İpsalalı Vâ'iz Sağîr-zâde), İrşâdiyye Şerh-i Kasîdetü'l-Bürde: Eserin ne zaman yazıldığına dair herhangi bir bilgi henüz tespit edilememiştir. Eserin mukaddimesinde şârih, Bürde gibi kıymetli bir eserden herkesin faydalanması için kaleme aldığını belirtmektedir. Beyitler "Tashîhat" (kelimelerin okunuşu, anlamı vs.), "el-İ'râb" ve "el-Ma'nâ" başlıkları altında şerh edilmiştir (Ayçiçeği, 2024, s. 56).

Şeyh Abdullah b. Şeyh Ahmed (ö. 1738'den sonra) (İpsalalı Vâ'iz Sağîr-zâde), Cübbe Şerh-i Kasîde-i Bürde: Eser, İpsalalı Vâ'iz Sağîr-zâde'nin İrşâdiyye adlı Kasîde-i Bürde şerhine kendisi tarafından yapılan muhtasar bir şerhtir. Temmet kaydına göre şerh 1738 yılında tamamlanmıştır. Şerhte, İrşâdiyye'nin "el-ma'nâ" kısımları alınmış; "ya'nî" başlığı altında kaynak metin izah edilmiştir (Ayçiçeği, 2024, s. 57).

Seyyid Ahmed b. Mustafa eş-Şehîr Belâmî/eş-Şehrî el-Belâyî (18. yüzyıl?), Kasîde-i Bürde Şerhi: Eserin en eski nüshasında istinsah kaydı 1748'dir. Bûsîrî'nin hayatı ve Kasîde-i Bürde hakkında bilgilerin bulunduğu mukaddime, ufak farklılıklar ile Le'âlî'nin mukaddimesine oldukça benzemektedir. Şârih, kaynak metni muhtasar bir şekilde şerh etmiştir. Öncelikle kelime ve kelime gruplarına kırık mana vermiş, ardından bütün mısranın anlamını sade bir Türkçe ile aktarmıştır (Ayçiçeği, 2024, s. 58).

Nazîfî İsmail Akhisarî (ö. 1790) *İklidü's-Sa'âde*: *Kasîde-i Bürde*'nin manzum şerhlerinden biridir. Şârih hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Nazîfî İsmail, şerhte kaynak metnin aruz kalıbına sadık kalmamış, eseri fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla kaleme almıştır. Eser manzum mukaddime ile birlikte 540 beyitten oluşmaktadır. Revî harfî elif olan şerhte, şârih kaynak metnin her bir beytini üç beyitle şerh etmiştir. Bu üç beyitten ilk ikisi kaynak metni anlam yönünden açıklamaya yönelik yazılırken üçüncü beyitte genellikle bazı kelimelerin sözlük anlamı verilmiştir. Şârih, kelimelerin sözlük anlamlarını verirken bazen kaynak metindeki Arapça kelimelerin aynısını ya da türevlerini kullanmıştır (Özcan, 2019, s. 27-30; Ayçiçeği, 2024, s. 95).

Mehmed Mekkî Efendi (ö. 1797), *Tevevül*: *Kasîde-i Bürde* şerhleri içinde şimdiye kadar tespit edilmiş en hacimli şerhtir. Eser, şârih henüz hayattayken 1790-91 tarihinde istinsah edilmeye başlanmıştır. Eserin mukaddimesinde *Kasîde-i Bürde'nin* yazılış sebebi, bölümleri ve içerikleri ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Mekkî Efendi'nin şerhinin dili oldukça ağırdır. Şerh metninde önce her mısra'ın sarf ve nahivle ilgili durumu hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bunu yaparken birçok farklı şerhten istifade edilmiş, bu şerhlerden alıntılar yapılmıştır. Daha sonra beytin anlam yönü verilmiş ve şerhin sonuna şârihin kendi yazdığı Türkçe tahmis eklenmiştir (Ayçiçeği, 2024, s. 61).

Muhammed b. Feyzullah (ö. 1806-07'den sonra), *Kasîde-i Bürde Şerhi*: Eserin mukaddimesinden 1806-07 tarihinde yazıldığı anlaşılmaktadır. Mukaddimede *Bürde*'nin yazılış sebebi, hassâları, faziletleri ve bölümleri hakkında bilgi verilmiştir. Muhammed b. Feyzullah'ın şerhi, diğer *Kasîde-i Bürde* şerhlerine göre daha sanatlî, terkipli bir dil kullanılarak oluşturulmuştur. Şerhte gramer izahlarından ziyade beytin anlam yönü üzerinde durulmuştur. Bazı beyitler özet olarak izah edilirken bazı beyitler farklı şerhlerden yapılan alıntılarla uzun uzun izah edilmiştir (Ayçiçeği, 2024, s. 62-63).

İskilipli Abdülkâdir b. İsmail (ö. 1852'den sonra), *Kasîde-i Bürde Şerhi*: Eserin hatime bölümünde yer alan bilgiye göre 1852 yılında yazılmaya başlanmış ve Zil-hicce ayının Salı günü tamamlanmıştır. Şârih, mukaddimede bölümünde *Kasîde-i Bürde*'nin lafızlarının muğlak olduğunu, anlamının kapalı olduğunu, bu sebeple herkesin kasideden istifade edemeyeceğini belirtmiştir. Şârih bu sebeple, kasideyi anlaşılır hâle getirerek herkesin kasidenin faydalarına ulaşmayı amaçladığını söylemektedir. Ayrıca

hatime bölümünde kasideyi şerh etmeye başladıktan sonra türlü hastalıklarla mücadele ettiğini, bacaklarına sirayet eden hastalıktan *Bürde* sayesinde kurtulduğunu ifade etmiştir (Yüksel, 2022, s. 357-358).

İskilipli Abdülkâdir b. İsmail, şerhte öncelikle asıl metni vermiş, sonra metni lugat ve gramer yönünden incelemiş, ardından beytin genel manasını açıklamıştır. Şârih, kelime tahlili kısmında oldukça detaylı açıklamalar yapmıştır. On bölüm hâlinde ele alınan şerhte, bölüm başlıkları Arapça yazılmıştır (Yüksel, 2022, s. 359).

İsmail b. Osman b. Bekir b. Yusuf Osmanpazarî-İsmail Niyâzî (ö.1858?), *el-'Umde 'ale'l-Bürde*: Eser, Türkçe ve Arapça kaleme alınmıştır. Eserin mukaddimesinde eseri medrese öğrencilerine hitap edecek tarzda, onların istifade etmesi için yazdığını belirtmiştir. Şarih kaynak metni “İ'râb ve “el-Ma'nâ” başlıkları altında Arapça şerh etmiştir. Daha sonra “Tercüme” başlığı altında mensur şekilde metni anlam yönünden açıklamış, son olarak da “Beyt” başlığı altında kaynak metni nazmen Türkçe tercüme etmiştir (Kasadar, 2019).

Kayacığî (Kayacıklı) Süleyman Efendi (ö. 1881'den sonra), Türkçe *Kasîde-i Bürde Şerhi*: Elimizde yazma nüshası bulunmayan eser, İstanbul'da 1881-82 yılında basılmıştır. Belâmî şerhine benzer şekilde kırık mana verilerek oluşturulan şerhi, şârih hem talebelerin hem de okuyucuların *Bürde*'yi daha kolay anlamaları için kaleme almıştır. Eserde gramer açıklamalarından ziyade anlama yoğunlaşmıştır. Sade bşr dil ile kaleme alınan şerhte, beyitte geçen her kelime ve kelime grubu ayrı ayrı incelenmiştir (Ayçiçeği, 2024, s. 66-67).

Selanik Mahkeme-i İstinâf Başkâtibi Osman Tevfik (ö. 1882'den sonra), *Harpûtî Tercüme-i Mücmel*: Eser, Ömer Harpûtî (ö. 1882) tarafından Arapça kaleme alınan '*Asîdetü'ş-şühde Şerh-i Kasîdeti'l-Bürde* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhinin muhtasar bir tercümesidir. Eserin mukaddimesinde şârih, şerh amacının Arapça bilmeyenlerin de *Bürde*'den istifade etmesini sağlamak olarak belirtmiştir. Şerhte öncelikle kaynak metnin kelime ve kelime grupları anlam ve gramer bakımından incelenmiş, sonrasında “Mahsûl-i Beyit” başlığı altında beyit anlam yönünden bir bütün olarak şerh edilmiştir (Akkaya, 2023).

Hâfız Muhammed Ziyâüddin Türkcâde'nin (ö. 1887'den sonra) *Gurretü'l-Münîre Şerh-i Kevkebi'l-Muzî'e Yâhûd Kasîde-i Bürde Şerhi*: Eser, 1887 yılında tamamlanıp II. Abdülhamid'e (1876-1909) takdim edilmiştir. Eserin mukaddimesinde *Bürde*'ye hizmet etmek ve Hz. Peygamber'in şefaatine kavuşmak maksadıyla kaleme alındığı belirtilmiştir. Şârih, önce kaynak metni kelime ve gramer yönüyle açıklamış, sonra “Mahsûl-i Ma'nâ-yı beyt” başlığı altında beyti anlam yönüyle şerh etmiştir (Ayçiçeği, 2024, s. 68-69).

Nuh Nasûh b. İsmail el-Çerkesî el-Hanefî (ö. 1890'dan sonra), *Nebzû's-Şurûh fî Tatyîbi'r-Rûh*: Eser, 1889-90 yılında kaleme alınmıştır. Şârih, mukaddimede verdiği bilgiye göre eseri üç sebepten şerh etmeye başlamıştır. İlki şefaate ulaşmak, ikincisi bir Fransız ile yaşadığı ibretlik olay, üçüncüsü ise *Kasîde-i Bürde*'yi okumaya başladıktan sonra hastalıktan kurtulmasıdır. Eserin mukaddimesinde *Bürde*'nin yazılma sebepleri ve şifa maksadıyla okunması ile ilgili bilgiler verilmiştir. Nuh Nasûh, kaynak metni çeşitli başlıklar altında incelenmiştir. Öncelikle kaynak metne şârih tarafından Arapça bir tahmis yazılmıştır. Daha sonra kaynak metnin kelime ve kelime gruplarının anlamı verilip “İ'rab” başlığı altında i'râbı yapılmıştır. “Hulâsa” başlığı altında beyit anlam yönünden şerh edilmiştir. “Fâ'ide” başlığı altında bazı kelimelerin farklı anlamları verilmiştir. “Hâssa” başlığında beytin hangi hususlarda ne şekilde şifa maksatlı okunması gerektiği hakkında bilgi verilmiştir. “Bedî” başlığında beyitteki edebî sanatlar hakkında bilgi verilmiş, “Taktî” başlığında ise beytin taktî'i yapılmıştır (Ayçiçeği, 2024, s. 70).

Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1892), *ed-Dürretü'l-Mudî'e fî Tercemeti Kasîdeti'l-Bürde*: Eser, *Kasîde-i Bürde*'nin hem mensur hem de manzum bir tercümesidir. Şârih, eseri Hz. Peygamber'in şefaatine nail olmak maksadıyla kaleme aldığını belirtmiştir. Şerhin mensur tercümesinde sadece beyit anlamı verilmiştir. Kaynak metinde olmayan, ancak şârih tarafından eklenmiş kelimeler parantez içinde belirtilmiştir. Şerhte nadiren bazı kelimelerin anlamı muhtasar bir şekilde açıklanmıştır (Ayçiçeği, 2024, s. 71). Eserin manzum tercümesi, aruzun *mef'ûlû fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün* kalıbı ile 163 beyit olarak yazılmıştır (Ayçiçeği, 2015, s. 45-47).

Kastamonulu Hocaâde el-Hâc Mehmed b. Ali es-Senâî (ö. 1895'ten sonra), *Kaydlı Kasîde-i Bürde*: 1896-97 yılında İstanbul'da Matbaa-i es-Senâî tarafından

basılmıştır. Eserin gövdesinde kaynak metin, kaynak metnin satır aralarında ise Arapça sarf-nahiv izahları bulunmaktadır. Beytin Türkçe anlamı ise kaynak beyte bitişik olarak yazılmıştır. Eser, Türkçe bir şerhten ziyade Şeyhzâde Muhyiddîn (ö. 1543) ile Harpûtî'nin Arapça şerhlerinin bir özeti mahiyetindedir (Ayçiçeği, 2024, s. 72-73).

Necîb Efendi (ö. 1897'den sonra), *Muhtasar Tevessül*: Mehmed Mekkî Efendi'nin *Tevessül* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhinin muhtasarıdır. Eserin mukaddimesinde *Tevessül*'ü daha anlaşılır kılmak adına kaleme alındığı ifade edilmektedir. Necîb Efendi, Mehmed Mekkî'nin şerhi üzerine bazı tasarruflarda bulunmuş, bazı beyitlerin açıklamalarında *Tevessül*'de yer almayan bilgiler eklemiştir (Ayçiçeği, 2020).

Muhammed Fevzî b. Ahmed et-Tavasî (ö. 1900), *Miftâhu'n-Necât fî Teslîsî'l-Lugât ve Tahmîsü'l-Kasîdeati'l-Bürdeti li-Medhi Seyyidi's-Sâdât (Miftâhu'n-Necât)*: Eser, 1856 yılında kaleme alınmış, 1867 yılında el-Hâc Muharrem Edendi matbaasında basılmıştır. Eserin başında şerhi Hz. Peygamber'in şefaatine mazhar olmak için yazdığını belirtmiştir. Muhammed Fevzî, bu eserinde *Kasîde-i Bürde*'nin 130 beytine hem Türkçe, Farsça ve Arapça tahmis yazmış hem de muhtasar bir şekilde Türkçe şerh etmiştir. Muhtasar şerhte bazı kelimelerin sözlük anlamı verildikten sonra beyit anlam yönünden açıklanmıştır (Kuzubaş, 2007).

Âbidin Paşa (ö. 1906), *Tercüme ve Şerh-i Kasîde-i Bürde*: Eser, 1888 yılında kaleme alınmıştır. Eserin mukaddimesinde şârihin, şerhi yazma sebebi, dönenim padişahı II. Abdülhamid'e övgü, Bûsîrî'nin hayatı, *Kasîde-i Bürde*'nin yazılış hikâyesi ve halk üzerindeki etkisi ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Âbidin Paşa, mukaddimede ağır bir dil kullanmasına rağmen, şerh bölümü oldukça sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Şerhte daha önce Mekki Efendi ve Nasuh b. İsmail el-Çerkesi şerhlerinde görülen tertip dikkat çekmektedir. Beyit şerhleri, kaynak beytin nesre çevirisinin yapıldığı “terceme”, beytin manasının verildiği “şerh” ve beyitteki kelimelere kırık mananın verildiği “ma'nâ-yı elfâz” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Âbidin Paşa, gramatik izahlardan ziyade beytin anlamına odaklanmıştır (Ayçiçeği, 2024, s. 76).

Rusçuklu Mehmed Hayri Bey (ö. 1909), *Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi Hediyye*: Eser, 1882'de İstanbul'da Mahmud Bey Matbaasında basılmıştır. Eserin

mukaddimesinde Mehmed Hayri Bey, şerhi yazmaktaki asıl amacının Hz. Peygamber'in güzel vasıflarını ve yüce ahlakını Arapça bilmeyenlere arz ve beyan etmek olduğunu belirtmiştir. Eserin mukaddimesinde ağır, şerh bölümlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Muhtasar bir şerh olan eserde öncelikle beyitteki kelime ve kelime gruplarına kırık mana verilmiş, daha sonra "Mefhûm-ı Beyt" başlığı altında beytin anlamı izah edilmiştir (İpek, 2021).

Hasan Fehmi Efendi (ö. 1923'ten sonra), *Mecmau'l-Fezâ'il*: 1912 yılında tamamlanmış olan eser, Erzurumlu Hasan Fehmi Efendi'nin Arapça kaleme aldığı *el-İktisâd Şerhu'l-Bürdeti li-Ehassî'l-İbâd adlı Kasîde-i Bürde* şerhinin muhtasar bir tercümesidir. Şârih, eserin yazılış sebebini arkadaşlarının tavsiyesiyle Arapça şerhin halk tarafından anlaşılmasını sağlamak olarak belirtmiştir. Beyitler, "îzâh", "hall-i terkîb" ve "mahsûl-i beyt" olmak üzere üç başlık altında şerh edilmiştir (Ayçiçeği, 2024, s. 78-79).

Maliye Sicil Müdürü Hacı Muhammed Sa'îd (ö. ?), *Kasîde-i Bürde Şerhi*: Eserin ne zaman kaleme alındığı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sadece eser üzerine şârihin oğlunun düştü nottan yola çıkarak 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında yazıldığı tahmin edilmektedir. Eserin mukaddimesinde Bûsîrî'nin hayatı, *Bürde*'nin yazılış sebebi ve hassaları ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Oldukça hacimli olan eserde şârih öncelikle geniş kelime ve gramer izahları yapmış, beyitlerdeki mazmunları açıklanmıştır. Şerhte beyitlerin anlam yönü "Me'âl-i Beyt" başlığı altında izah edilmiştir (Ayçiçeği, 2024, s. 80).

Kütüphanelerimizde *Kasîde-i Bürde*'ye yapılan Türkçe şerhler kadar manzum tercümelerin sayısı da dikkat çekici düzeydedir. XV. yüzyıldan başlayarak hem Bûsîrî'nin bu eşsiz eserinin anlam dünyasını ileri taşımak hem de Hz. Peygamber'in şefaatine mazhar olmak için meşhur veya değil birçok şair tarafından tercüme faaliyetleri yürütülmüştür. Bu bağlamda kaynaklarda *Kasîde-i Bürde*'ye yapılmış ilk tercüme

Abdurrahim Karahisarî'ye ait olup *Bürde*'ye tercüme yazma geleneği günümüze kadar devam etmiştir.²⁹

Ebubekir Sıddık Şahin (1997), Fatih Yıldız (2020) ve Hamza Koç'un (2024) çalışmalarından hareketle *Kasîde-i Bürde*'ye Türkçe manzum tercüme yazan şairleri/mütercimleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Abdurrahim Karahisarî (ö. 1495-96?)³⁰, Ahmed-i Rıdvan (ö. 1528-1538?)³¹, Kemâl Paşa-zâde (İbn-i Kemâl) (ö. 1534)³², Le'âlî (ö. 1563)³³, Nihâdî (ö. 1587)³⁴, Şemseddin Sivasî (ö. 1597)³⁵, Kemâlâtî Mehmed (ö. ?), Paşasaraylı Fazlî Efendi (ö. 1626-27'den sonra)³⁶, Esâsî (ö. 1631'den sonra)³⁷, Cihâdî [IV. Murad devri şairlerinden (1623-1640)]³⁸, Amasyalı Seyyid Hüseyin Efendi (Hüseyinî) (ö. 1640-41'den sonra)³⁹, Divitçi-zâde Mehmed Tâlib Üsküdarî (ö. 1685-86),

²⁹ Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sine yapılan tercüme için bk.: Fatih Yıldız, *Kasîde-i Bürde Tercümeleri İmam Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin 19 Tercümesi ve Bir Şerhi*, (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2020). Ayrıca bk.: Şahin, *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri*, 107-132.

Ayrıca bk.: Sadık Yazar, "Osmanlı Telif Geleneğinde İstilahî ve Amelî Yönden Tercüme ve Şerh İlişkisi". *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M.A. Yekta Saraç Armağanı* (ed. Mücahit Kaçar vd.) İstanbul: DBY Yayınları, (2023). c. 2/499-530.

³⁰ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Bahattin Karaman, "Le'âlî ve Abdurrahim Karahisarî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümeleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 4 (1997), 57-107.

³¹ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Hamza Koç, "Ahmed Rıdvan'ın Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 5/12 (2018), 9-31.

³² Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Yusuf Turan Günaydın, *İbn-i Kemâl, Edebî Kişiliği ve Kasîde-i Bürde Tercümesi (Tenkitli Metin)*. Ankara: (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1995).

³³ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Karaman, "Le'âlî ve Abdurrahim Karahisarî", 9-31.

³⁴ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Yunus Kaplan, "Nihâdî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10/25 (2021a), 45-70.

³⁵ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Vesile Albayrak Sak "Şemseddin Sivasî'nin Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Turkish Studies International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9/3 (2014), 91-110.

³⁶ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Hamza Koç, "Paşasaraylı Fazlî Efendi'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 26 (2021), 391-425; Yunus Kaplan, "Fazlî ve Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi*, 25/1 (2021b), 66-89.

³⁷ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Vesile Albayrak Sak, "Esâsî'nin Kasîde-i Bürde Tercümesi". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 19 (2019), 343-363.

³⁸ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Hamza Koç ve Şermin Baka Telli. "Cihâdî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi". *17. Yüzyıl Işığında Osmanlı* (ed. Hanife Koyuncu, Nuri Seçgin). (İstanbul: DBY Yayınları, 2022).

³⁹ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Sadık Yazar, "Amasyalı Seyyid Hüseyin ve Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2/3 (2018), 145-187.

Abdülhey Celvetî (ö. 1705), Nahîfî Süleyman Efendi (ö. 1738)⁴⁰, Hulvî Abdullah Efendi (ö. 1746-47)⁴¹, Zâtî (?)⁴², Ahmed Arîf (ö. 1772-73'ten sonra)⁴³, Salâhî-i Uşşâkî (ö. 1782)⁴⁴, Koçhisarî-zâde Süleyman Tâlib (ö. 1793-94)⁴⁵, İsmail Müfid Edendi (ö. 1803), Sûzî Ahmed Efendi (ö. 1830)⁴⁶, İvranyalı Abdurrahîm Kâdirî (ö. 1865)⁴⁷, Re'isü'l-İhtisâb Şerîf Mu'tasım el-Buhârî (ç. 1876-77'den sonra)⁴⁸, Halepli Kudsî-zâde Kadrî (ö. 1891), Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1892)⁴⁹, Kenan Rifâî (ö. 1950)⁵⁰, Sayrafî (ö. ?)⁵¹,

⁴⁰ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Şeyh Abdülhay el-Celvetî el-Edirnevî, *Kasîde-i Bürde (Faziletî, Sırları ve Manzum Tercümesi)*, haz. Selami Şimşek, (İstanbul: Buhara Yayınları, 2018).

⁴¹ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Fatih Koyuncu, "Hulvî Abdullah Efendi'nin Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Jass Studies-The Journal of Academic Social Sciences* 15/92 (2022), 63-86.

⁴² Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Damla Taşdelen, "Zâtî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60/1 (2020), 113-152.

⁴³ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Bünyamin Ayçiçeği, Bûsîrî (Ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Ahmed Arîf (Ö. 1186/1772-73'ten sonra) Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi". *Türklük Bilgisi Araştırmaları Journal of Turkish Studies* 59. *Orhan Bilgin Armağanı I*. Yayınlayanlar: Cemal Kafadar, Gönül A. Tekin, Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakınoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü, (2023), 65-93.

⁴⁴ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Abdullah Uçar ve Hasan Uçar, "Abdullâh Salâhaddin-i Uşşâkî'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Türkçe Tahmisi". *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 16 (2024), 7-41.

⁴⁵ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Sadık Yazar ve Esmâ Erbil, "Koçhisârîzâde Süleymân Tâlib'in Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 32 (2024), 853-902.

⁴⁶ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Alim Yıldız, *Ahmed Sûzî Hayatı ve Şiirleri*, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 2011).

⁴⁷ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Kenan Demirayak, Mehmet Uzunaylalı ve Ömer Faruk Karakuş, *Üsküplü Abdurrahim Efendi ve İki Dilli Manzum Kasîde-i Bürde Çevirisi*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 2022).

⁴⁸ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Hamza Koç, *Re'isü'l-İhtisâb Şerîf Mu'tasım el-Nuhârî, Kasîde-i Bürde Tercümesi ve Tahmisi* (İstanbul: DBY Yayınları, 2024d).

⁴⁹ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Bünyamin Ayçiçeği, "Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (2015), 27-102.

⁵⁰ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Ken'ân Rifâî, *Tuhfe-i Ken'ân -Armağan- Hadîs-i Şerifler ve Kasîde-i Bürde'nin Manzum Tercümesi*. haz. Mustafa Tahrallı (İstanbul: Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Yayınları, 2019).

⁵¹ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Yunus Kaplan, "Sayrafî ve Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 9/24 (2019), 309-338.

Safâyî Mustafa b. Ali (ö. ?)⁵², Tûrâbî (ö. ?)⁵³, Na'imî (ö. ?)⁵⁴, Ali b. İsmail Babadağî (ö. ?)⁵⁵, Hafız Mehmed Hayri Efendi (ö. 1924'ten sonra)⁵⁶.

Yukarıda kronolojik sırası verilen şerh ve tercümeler dışında kütüphanelerde müstakil bir eser olarak veya muhtelif mecmualar içinde bulunan ancak şârihi/mütercimi bilinmeyen birçok *Kasîde-i Bürde* şerhine/tercümesine rastalamak mümkündür. Berlin Devlet Kütüphanesi Hs. Or. 5151'de kayıtlı şerh (Koç, 2020) ile İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi TY 1990, TY 3277 numaralarda kayıtlı tercüme (Kaplan, 2023) bu konuda örnek teşkil edecek eserlerdendir.

⁵² Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: “Hamza Koç, Safâyî Mustafa b. Ali'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi”, *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 2 Metinler* (ed. Bünyamin Ayçiçeği) (İstanbul: DBY Yayınları, 2024), s. 375-384.

⁵³ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Hamza Koç, Tûrâbî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi, *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 2 Metinler* (ed. Bünyamin Ayçiçeği) (İstanbul: DBY Yayınları, 2024), s. 331-344.

⁵⁴ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Mevlüt İlhan, “Na'imî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi”, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 3/4 (2017), 42-62.

⁵⁵ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Serkan Türkoğlu, “Alî bin İsmâîl Babadağî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi”, *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 13 (2023), 374-397.

⁵⁶ Tercüme hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Nagehan Çağlayan, *Mehmed Hayrî, Hasîde-i Ravbe Neşîde-i Külbe Şerh-i Kasîde-i Bür'e*, (Çanakkale: Paradigma Yayınları, 2022).

BÖLÜM 2: YAHYÂ BİN ABDULLÂH

2.1. HAYATI

Yahyâ b. Abdullâh'ın hayatı ile ilgili eldeki mevcut bilgiler oldukça sınırlıdır. Şârih hakkında elde bulunan sınırlı bilgiden yola çıkarak detaylı bir inceleme yapılmıştır. Bu kapsamda kaynak taraması, müellifin 17. yüzyılın başlarında (I. Ahmed devri) hayatta olması, Mısır'da bulunmuş olması ve *Kasîde-i Bürde* üzerine bir eser kaleme almış olması çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ancak şârihin hayatı ile ilgili klasik dönem ve sonrasında Türkçe kaleme alınmış biyografi eserlerinde herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Sadece *Sicill-i Osmanî*'de "Yahyâ" adında *Kasîde-i Bürde* ile ilgili eseri bulunan ve şârihle aynı dönemde yaşamış Yahyâ Efendi (ö. 1644) zikredilmektedir (Mehmed Süreyya, 1996: s. 1674). Ancak Yahyâ Efendi'nin eseri *Kasîde-i Bürde* 'nin şerhi değil, tahmisidir. Ayrıca müellifin ölüm yılı olan 1644 tarihi, çalışmaya konu olan eserin yazılış tarihinden oldukça uzaktır. Yahyâ b. Abdullâh, eserin mukaddimesinde yaşlandığından, gücünün ve kudretinin azaldığından, dolayısıyla ömrünün sonuna yaklaştığından bahsetmiştir (5^b). Bu durumda 1644 tarihi Yahyâ b. Abdullâh'ın ölüm tarihi için düşük bir ihtimal olarak görünmektedir.

Yukarıdaki bilgilere ek olarak müellifin, Mısır'da defterdarlık yaptığı bilgisine de ulaşılmıştır. Şârihin bu görevde bulunduğu dair bilgi eserin mukaddimesinde şu şekilde geçmektedir:

"Ba' dehû **Mısır defterdârlığını on beş gün taşarruf idüp** ba'zı zaleme 'adem-i taşarrufumuza müteşaddî olup bu elem ü şedâ'idüñ ve şabra mülâzemetinüñ eşnâsında gerçi kim nice şerh idüp şârihün rahmetullâhu te'âlâ 'aleyhim ecma'în...(9^a)"

Bu bilgidен hareketle kaynak taramasının çerçevesi genişletilmiştir. Bu bağlamda yine *Sicill-i Osmanî*'de, şârihle aynı dönemlerde Mısır'da defterdarlık yapmış Yahyâ Efendi (ö. 1595) tespit edilmiştir. Yahyâ Efendi maliyeden yetişmiş, Halep ve Mısır defterdarlığı yapmış, Mısır defterdarlığından 1590'da azledilmiş, daha sonra şikk-ı sâni defterdarı olup bu görevden de 1593/94'te azledilmiş, 1595 yılında ise vefat etmiştir (Mehmed Süreyya, 1996: 1669-1670). Çalışmaya konu olan eserin yazılış tarihinin 1604

olması ve I. Ahmed döneminde (1603-1617) yazılmış olması, 1595 yılında vefat eden Yahyâ Efendi'nin, şârih Yahyâ b. Abdullâh olmadığını göstermektedir.

Yukarıdaki bilgilerden hareketle, Osmanlı arşivlerinde yapılan tarama sonucunda 10 Rabiulevvel 997 (27 Ocak 1589) tarihli bir belgede (Bab-ı Asafî, Mühimme Defteri, BOA. 64/88) yukarıda bahsi geçen defterdar Yahyâ Efendi'nin ismine rastlanmıştır. Bu bilgi, *Sicill-i Osmanî*'de defterdar Yahyâ Efendi hakkında verilen bilgileri doğrulayacak niteliktedir.

29 Rabiulevvel 999 (25 Ocak 1591) tarihli bir arşiv belgesinde ise Mısır'a yeni bir defterdarın tayin edildiği yazmaktadır. Burada dikkat çekici olan husus, bu yeni defterdarın da adının Yahyâ olmasıdır. Şârihin, eserin mukaddime kısmında zikrettiği “Mısır defterdârlığını on beş gün taşarruf idüp...” ifadesi, bu yeni defterdarın çalışmamıza konu olan Yahyâ b. Abdullâh olma olasılığını güçlendirmektedir. Çünkü şârih, eserini defterdarlığa başladıktan kısa bir süre sonra kendisine zorluk çıkaran kişilerden kurtulmak için kaleme aldığını belirtmiştir. Mısır'a yeni tayin olunan defterdar Yahyâ'nın 1591'de göreve başladığı düşünüldüğünde 1604 yılında tamamlanan *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr*'ı yazması olasıdır. Yukarıda bahsi geçen arşiv belgesine göre yeni defterdar Yahyâ, Mısır beylerinden olup Trablusgarp seferine katılmış, bu seferden döndükten sonra Sakız Adası'nda kışlamıştır. Buradayken Mısır defterdarlığına tayin olunup eşyalarıyla birlikte Dimyat limanı üzerinden Mısır'a geçmiştir (Bab-ı Asafî, Mühimme Defteri, BOA. 67/194).

Yahyâ b. Abdullâh'ın hayatı ile ilgili bilgilere ulaşmak için Arapça kaleme alınmış biyografi kaynaklarından yapılan taramalarda da şârihin kimliğine dair bazı ipuçlarına rastlanmıştır. Ömer Rızâ Kakhâlâ'nın *Mu'cemü'l-Müellifîn Terâcîmu Musannifî'l-Kütübi'l-Arabiyye* adlı eserinde, Yahyâ b. Abdullâh'ın yaşadığı dönemde Mısır'da yaşamış ve şerh çalışmaları yapmış bir müellif kaydedilmiştir. Bu eserdeki bilgilere göre şârihin ölüm tarihi 1606, nisbesi ise Yahyâ b. Abdullâh el-Mısırî eş-Şâfi'dir. Kendisinden *İmâmü'l-Kâmilîyye* diye bahsedilmiştir. Fazilet sahibi bir Mısırlı olan Yahyâ b. Abdullâh'ın, çeşitli eserler üzerine yaptığı şerhler bulunmaktadır. Bu eserlerden biri fıkıh alanında, İmâmü'l Hameyn el-Cüveynî'nin (ö. 1085) *el-Varakât* adlı eseridir. Yahyâ b. Abdullâh, yaklaşık 90 yaşında veya daha büyük bir yaşta Mısır'da vefat etmiştir.

(Kahhâle, 1993, s. 103). Aynı kişi hakkında Hayreddin ez-Ziriklî'nin *el-A'lâm Kamûsü Terâcim li-Eşheri'r-ricâl ve'n-Nisâ mine'el-Arab ve'l-Müsta'rebîn ve'l-Müsteşrikîn* ve Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyyetü'l-Ârifîn, Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* adlı eserinde de benzer ifadeler yer almaktadır (Ziriklî, 2002, s. 155; Bağdatlı İbrahim Paşa, 1955, s. 531).

Yukarıda adı geçen müelliflerden Hayrüddin ez-Ziriklî, şârih hakkında eserine aldığı bilginin kaynağı olarak Muhammed Emîn el-Muhibbî'nin (ö. 1699) *Hulâsatü'l-Eser fi A'yâni'l-Karni'l-Hâdî 'Aşer* adlı biyografik eserini göstermiştir. Muhibbî'nin söz konusu eserinde, şârihin kimliği hakkında daha detaylı bilgiler yer almaktadır. Ona göre Yahyâ b. Abdullâh'ın lakabı *İmâmü'l-Kâmilîyye* olup kendisi Mısırlı, Şâfiî mezhebine mensup, aklî ilimlerde mahir, usûl ve nahivde derin bilgiye sahip, keskin zekâlı bir âlimdir. Hocaları arasında, Şâfiî fikhının önde gelen âlimlerinden Şehâbeddin Remlî (ö. 1550) ve oğlu Şemseddin Remlî (ö. 1596) ile birlikte Allâme en-Nâsır el-Kânî (?) adında bir âlim de bulunmaktadır. Bunların yanı sıra, dönemin kıymetli âlimlerinden de ilim tahsil etmiştir. Birçok şerh çalışması bulunan Yahyâ b. Abdullâh, İmamü'l-Harameyn Cüveynî'nin *el-Varakât* adlı eserine usûl-i fıkıh sahasında yazdığı şerhle de bilinmektedir. Vefatı, Hicrî 1015 yılı Cemâziyelevvel ayının 12'sinde, cumartesi günü (15 Eylül 1606) Mısır'da gerçekleşmiştir. Vefat ettiğinde 90 yaşını aşmış olduğu tahmin edilmektedir (Muhibbî, 1284/1867, s. 489).

Yukarıda farklı kaynaklardan derlenen bilgiler, Yahyâ b. Abdullâh'ın kimliği hakkında çalışmaya konu olan eserinden çıkarılan 17. yüzyılın başlarında hayatta olması, Mısır'da defterdarlık yapmış olması, iyi bir ilmî eğitim almış olması ve çeşitli eserleri şerh etmiş olması gibi bilgilerle örtüşmektedir. Bu durum, şimdiye kadar aktarılan bilgilerin şârih Yahyâ b. Abdullâh'a ait olma ihtimalini güçlendirmektedir; ancak kesin bir yargıya varmak henüz mümkün değildir. Çünkü mesleği hakkında bilgi sunan kaynaklarda ilmî kimliğine, ilmî kimliği hakkında bilgi veren kaynaklarda ise mesleğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

2.2. ESERLERİ

2.2.1. Şerh-i Kasîde-i Münferice

Yahyâ b. Abdullâh, çalışmaya konu olan eserin muhtelif yerlerinde hem hayatına hem de telif ettiği eserlere dair çeşitli bilgiler vermiştir. Bu bağlamda *Kasîde-i Bürde* şerhinin mukaddimesinde şârih, “...ve ruhsâre-i mihr-iltimâ‘-i ma‘nâdan kûşe-i kınâ‘ı ref‘ idüp dîde-i erbâb-ı iştiyâkı ve nazâr-ı nüzzâre-i keyân-ı merâşid-ı eşvâkı rûşen kıla. Egerçi bundan muqaddem *Kasîde-i Münferice*’yi bu dâru’l-mihende ve tîhü’l-hayret ve’d-dehşet ya‘nî mütehayyir olmak şahrâsına düşmegin tercüme idüp lisân-ı Türki‘yle şerh eylemiş idim (9^a).” şeklindeki ifadeleri ile İbnü’n-Nahvî’nin (ö. 1119) *Kasîde-i Münfericesi*’ne şerh yaptığını belirtmiştir.

Eserin şimdiye kadar tespit edilmiş üç nüshası mevcuttur. Bunlar Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hüsnü Paşa, 1035; Süleymaniye Kütüphanesi, Laleli, 3657 ve Tire Necip Paşa Kütüphanesi, 402 numarada kayıtlıdır. Eserin ferağ kaydındaki bilgiye göre 7 Zilhicce 1009 (9 Haziran 1600) tarihinde tamamlanmıştır.

Yahyâ b. Abdullâh, *Kasîde-i Münferice* şerhini tertip ederken oldukça karmaşık bir yöntem izlemiştir. Şârih, kimi zaman kaynak metnin ardından beyti bir bütün olarak değerlendirmiş, kimi zaman ise doğrudan kelimelerin izahı ile şerhe başlamıştır. Şerh metninde, kelimeleri sarf ve nahiv açısından inceledikten sonra beytin anlam yönünden tahliline geçmiştir. Bu süreçte geniş bir kaynak yelpazesinden yararlanmış, ancak bazen açıklamalarını gereksiz yere uzatmıştır. Her beytin şerhinin sonunda, beytin nazmen tercümesine de yer vermiştir. Böylece eser, hem bir şerh hem de bir tercüme niteliği kazanmıştır.⁵⁷

⁵⁷ Eser hakkında yapılan bir inceleme için bk.: Rabia Kara, *Kasîde-i Münferice’nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri ve Mustafâ İsâmeddîn Üsküdârî’nin Şerhü Kasîdeti’l-Münferice’si* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2021), s. 10-18. Ayrıca eser hakkında Salih Gencer tarafından İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde bir doktora tezi hazırlanmaktadır.

2.2.2 Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr

Yahyâ b. Abdullâh'ın tespit edilen iki eserinden biri İmâm Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sine yaptığı şerhtir. Bu eser hakkında çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

BÖLÜM 3: TERCÜMETÜ'L-ESRAR FÎ MEDHÎ SEYYİDİ'L-ESRÂR

3.1. ESER HAKKINDA GENEL BİLGİLER

3.1.1. Nüsha Tavsifi⁵⁸

Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr adlı eserin, günümüze ulaşan üç nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan ikisi İstanbul'daki Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'nde, biri ise Burdur İl Halk Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Ancak yapılan incelemelerde müellif hattı olan bir nüshaya ulaşılamamıştır. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi'ndeki iki nüshada yer alan ferağ kayıtları birebir aynı olup herhangi bir istinsah kaydı bulunmamaktadır. Buna karşılık Burdur İl Halk Kütüphanesi'ndeki nüshada ayrıca bir istinsah kaydına yer verilmiştir. Aşağıda, bu üç nüshanın tavsif bilgileri ayrıntılı şekilde sunulmuştur:

YB-Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5515

Kütüphane adı: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi

Koleksiyon adı: Yazma Bağışlar

Koleksiyon no.: 05515

Yaprak, satır sayısı: 262 yk., 23 st.

Boyut: 250x159-177x83 mm.

Yazı Türü: Talik

Başı: جمع من أمة من وجعلنا وحرامه، حلاله لمعرفة قلوبنا أفعال وفتح أحكامه، لتعلم صدورنا شرح الذي لله الحمد نفعه ويدوم الصدور لمطالعة تنشرح وترجمة شرح وبهذا وسلامه، صلواته أفضل عليه محمد وكلامه رؤيته بين له...الشكور الغني الله بإذن الدهور، ممر على تعالى الله شاء إن

Sonu : ... وألف في بلدة مصر حماه الله تعالى ثم المول من كرم الما دبه والمطموع من احسان الذي طالع في هذه الترجمة من شم الكرم والمسئول من الطاقة اللطيفة والملتمس من انعامه الجسيمة أن يذكروا العبد الغاصي الفقير

⁵⁸ Nüshaların fiziksel özellikleri <https://portal.yek.gov.tr> adresinden alınmıştır.

المغموس في بحار المعاصي والآثام الخائف يوم يؤخذ بالنواصي ان يغفر لي ويرحمني بالعرف والكرم ولأساتذه
ولجميع المؤمنين والمؤمنات أنه رؤوف رحيم غفور أمين

این کتاب چون شد تمام از فضل حق خدا

مید هم مصطفی بی حدو سلامهم اصحاب آورا

Nüsha miklepsiz, mukavva bir cilde sahiptir. Cildin ön kapağı çeharkûşe ebrulî kaplamadır. Arka kapağında ise eserin adı “Tercümetü’l-Esrâr fî Medhi Seyyid’il-Ebrâr” yer almaktadır. 1^b’de müzeyyen bir serlevha bulunmaktadır. Nüshanın 261^a-262^b arası hariç olan sayfaları kırmızı cetvellidir. Sadece serlevhanın olduğu 1^b altın yıldızla çerçeve içine alınmıştır. Nüsha talik yazı türüyle siyah mürekkeple yazılmıştır. Ancak başlıkları, ayet ve hadisler, işaretlemeler kırmızı mürekkeple yapılmıştır. Nüsha genel itibarıyla harekesiz yazılmakla birlikte kaynak metin ve şârihin farklı anlamlara gelebileceğini düşündüğü kelimeler harekeli yazılmıştır. Nüshanın muhtelif sayfalarının derkenarında anlatılan konuya açıklık getirmek için çeşitli hâşiyeler bulunmaktadır. Nüşhada rakabe kaydı mevcuttur. Ayrıca 6^a-124^b arasında mukabele kaydı bulunmaktadır. Nüshanın 203^a ve 204^a sayfalarının derkenarında, “kendü tahmisimizdür” ifadesi ile kasidenin 124 ve 125. beyitlerine yapılan Arapça tahmis yer almaktadır.

ÇA-Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Çelebi Abdullah 308

Kütüphane adı: Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi

Koleksiyon adı: Çelebi Abdullah

Koleksiyon no.: 308

Yaprak, satır sayısı: 287 yk., 19 st.

Boyut: 215x140-153x74 mm.

Yazı Türü: Nesih

Baş: مناط العیوق، لا یتسنی العروج إلى معارجه الرفیعة ولا ینتائی الرقی إلى مراتبه الجلیة، کیف لا وآته صلی
في معرض التقرير، وصنفوا کتبًا وترجمة جلیلة الأقدار وألفوا زبرًا الله علیه وسلم قد کان مع کونه قیل في حقّه
...جميلة الآثار

وَأَلَّفَ فِي بِلْدَةِ مِصْرَ حَمَاهُ اللَّهُ تَعَالَى ثُمَّ الْمَوْلَى مِنْ كَرَمِ الْمَا دَبَّهِ وَالْمَطْمُوعِ مِنْ أَحْسَانِ الَّذِي طَالَعَ فِي هَذِهِ ... : **Sonu** :
الترجمة من شَمِّ الكرم والمسئول من الطَّاقَةِ اللَّطِيفَةِ وَالْمَلْتَمَسِ مِنْ أَنْعَامِهِ الْجَسِيمَةِ أَنْ يَذْكُرُوا الْعَبْدَ الْغَاصِي الْفَقِيرَ
المغموس في بحار المعاصي والآثام الخائف يوم يؤخذ بالنواصي ان يغفر لي ويرحمني بالعفو والكرم ولأساتذه
ولجميع المؤمنين والمؤمنات أَنَّهُ رُؤُوفٌ رَحِيمٌ غُفُورٌ آمِينَ.

این کتاب چون شد تمام از فضل حق خدا

مید هم مصطفی بی حدّو سلامهم اصحاب آورا

Nüshanın cildi oldukça yıpranmış bir durumdadır. Çeharkûşe ebrulı kaplama ön ciltte yarısı yırtık durumdadır. Nüshada 1^b-2^b, 10^a-15^b ve 18^a-25^b varakları boştur. Nüsha, nesih yazı türüyle siyah mürekkeple kaleme alınmıştır. Bununla birlikte başlıklandırmalar, ayet ve hadisler, işaretlemeler ve kaynak metin kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Yer yer derkenarda haşiyeler bulunan nüshada rakabe kaydı bulunmamaktadır. Nüsha sonundaki ferağ kaydı Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5515 ile birebir aynıdır. Bu da iki nüsha arasında hangisinin daha eski nüsha olduğunu tespit etmeyi zorlaştırmaktadır.

BD-Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Burdur İl Halk Kütüphanesi 1107

Kütüphane adı: Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi

Koleksiyon adı: Burdur İl Halk Kütüphanesi

Koleksiyon no.: 15 HK 1107

Yaprak, satır sayısı: 329 yk., 19 st.

Boyut: 205x130-155x65 mm.

Yazı Türü: Nesih

Başı: جمع من أمة من وجعلنا وحرامه، حلاله لمعرفة قلوبنا أقفال وفتح أحكامه، لتعلم صدورنا شرح الذي لله الحمد
نفعه ويدوم الصدور لمطالعة تنشرح وترجمة شرح وبهذا وسلامه، صلواته أفضل عليه محمد وكلامه رؤيته بين له
...الشكور الغنيّ الله بإذن الدهور، ممر على تعالى الله شاء إن

وَأَلَّفَ فِي بِلْدَةِ مِصْرَ حَمَاهُ اللَّهُ تَعَالَى ثُمَّ الْمَوْلَى مِنْ كَرَمِ الْمَا دَبَّهِ وَالْمَطْمُوعِ مِنْ أَحْسَانِ الَّذِي طَالَعَ فِي هَذِهِ ... : **Sonu** :
الترجمة من شَمِّ الكرم والمسئول من الطَّاقَةِ اللَّطِيفَةِ وَالْمَلْتَمَسِ مِنْ أَنْعَامِهِ الْجَسِيمَةِ أَنْ يَذْكُرُوا الْعَبْدَ الْغَاصِي الْفَقِيرَ

المغموس في بحار المعاصي والآثام الخائف يوم يؤخذ بالنواصي ان يغفر لي ويرحمني بالعفو والكرم ولأساتذه
ولجميع المؤمنين والمؤمنات انه رؤوف رحيم غفور أمين

اين كتاب چون شد تمام از فضل حق خدا

ميد هم مصطفي بي حدو سلامهم اصحاب آورا

تمت في شهر صفر كتبت كتابي بخط جميل وعمر طويل أخاف من الموت اذا جاء يوماً يباع كتابي بشيء قليل
المظفر في يوم الجمعة سنة تسع عشرة وألف

Bu nüsha cilt ve kağıt kondüsyonu bakımından diğer iki nüshaya göre daha iyi durumdadır. Siyah mürekkeple nesih yazı türü ile yazılmış olan nüshada kaynak metin, başlıklandırma ve işaretlendirmeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshada rakabe kaydı ile muhtelif sayfaların derkenarında haşiyeler mevcuttur. Mıklebli, kahverengi meşin bir cilt içinde olan nüshanın başında ve sonunda birer vikaye yaprağı yer almaktadır. Vikaye yaprağında Mustafa Paşa'ya ait mühürler bulunmaktadır:

Şekil 1: Mustafa Paşa'nın Mührü.

“Cūyed ahlāk-ı Muhammed ez Ḥudā

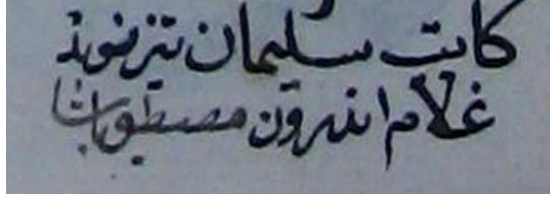
Ḥādīm-i şer‘-i muṭaḥḥar-ı Muṣṭafā”

Şekil 2 : Mustafa Paşa'nın Mührü

“ed-Dā‘ i Muṣṭafā”

Nüshanın temmet kaydında 1019 yılının Safer ayının Cuma günü (30 Nisan 1610) istinsah edildiği yazmaktadır. Bu kaydın ardından nüshanın müstensihisi Kâtib Süleyman ve yukarıda bahsi geçen Mustafa Paşa'nın ismi zikredilmiştir. Bu da nüshanın Kâtib Süleyman tarafından Mustafa Paşa adına istinsah edildiğini göstermektedir:

Şekil 3: Burdur İl Halk Kütüphanesi 15 HK 110 nüshasının istinsah kaydı.

“Kâtib Süleymân tîz-nüvîd ğulâm-ı Enderûn Muştafâ Pâşâ”

Elde bulunan üç nüshadan herhangi birini müellif nüshası olarak kabul etmek mümkün değildir. Burdur İl Halk Kütüphanesi 15 HK 1107 numaralı nüshanın temmet kaydında müstensihın adı ve istinsah tarihi yer almakta olup, bu durum söz konusu nüshanın istinsah edildiğini açıkça göstermektedir. Buna karşın, Yazma Bağışlar ve Çelebi Abdullah nüshalarında herhangi bir temmet kaydı bulunmamaktadır. Ayrıca, ferağ kaydında belirtilen tarihlendirme her iki nüsha için birebir aynıdır. Dolayısıyla, bu iki nüshadan hangisinin daha eski olduğu konusunda kesin bir hükme varmak mümkün değildir. Bununla birlikte, Yazma Bağışlar nüshasında mukabele ve sah kayıtlarının bulunması, bu nüshanın diğerlerine kıyasla daha doğru ve güvenilir bir kaynaktan kopyalandığını göstermektedir. Ayrıca, bu nüsha diğer nüshalara göre eksiksizdir. Bu nedenlerden dolayı, eserin transkripsiyon çalışmasında Yazma Bağışlar nüsha esas alınmıştır.

3.1.2. Eserin Yazılış Tarihi ve Yeri

Üç nüshada da yer alan ferağ/ketebe kaydına göre eser, 26 Safer 1013 (24 Temmuz 1604) yılında Mısır’da yazılmıştır. Bu tarih, dönemin padişahı I. Ahmed’in tahta çıkışından 1 yıl sonrasını göstermektedir. Şârih’in eseri I. Ahmed’e sunması ve ferağ kaydının padişahın tahta çıkışından 1 yıl sonrasını göstermesi, mezkur tarihin eserin yazılış tarihi olduğunu göstermektedir. Ayrıca eserin 127^a yaprağında şârih, eserini Mısır’da “harre” diye bilinen yaz günlerinin en sıcak döneminde müşahede ettiğini belirtmiştir.⁵⁹ Bu bilgi eserin Temmuz ayında yazıldığını doğrulamaktadır.

⁵⁹ “Harre yaz gününde harâret-i şedîdeye dirler. Fi’l-vâkı‘ bu faķîrû’l-muhtâc alâ rahmetihi rabbû’l-ġafûr Mısır vilâyetinde ħamîs ya’ nî ħamsîn eyyâmları ta’ birlerinde bulunup bu tesmiyetühü *Tercümetü’l-Esrâr fî Medh-i Seyyidi’l-Ebrâr* ismiyle müsemmâ olan kitâbı ħîn-i tercümede müşâhede idüp ħattâ ol gün ehl-i Mısır bu elli gün çıkdıķda biri birine varup tesliye-i ħâtır idüp Cenâb-ı Rabbû’l-a‘lemîne ħamd ü şenâ iderler. Ħuşuşen ħarrûn nışf-ı nehârında ola (127^a).”

3.1.3. Eserin Yazılış Sebebi (Sebeb-i Teşrîh)

Yahyâ b. Abdullâh, birkaç yerde eserin yazılış sebebi hakkında bilgi vermiştir. Öncelikle şârihin şerh yazma sebebinin hem Hz. Peygamber'in şefaatine mazhar olmak hem de kasideyi anlaşılır kılmak olduğunu belirtmek gerekir. Şârih kasidenin yüceliğini göz önünde bulundurarak, bu şerefli kasideyi yücelten ve ona değer veren kimseler için şerhi yazmaya başladığını belirtmiştir:

“... ve bunı mu‘azzez ü mükerrem tutan kimesneler Hazret-i Resûl’e vâsıl oldukları cihetden bu fakîr ü haķîr müzñib ü muhtâc ilâ rahmetillâhi'l-ġafûr bu kaşîde-i mübârekeye muţâlâ‘a idüp üslûb-ı istihrâcım üzerine lisân-ı Türķî ile ta‘bîr eyleyüp bu mübârek kaşîdeyi mu‘azzez ü mükerrem ü müşerref tutan kimesneler için şerh eyledüm (9^a).”

Ayrıca mukaddimenin Arapça bölümünde şârih; *Bürde* şairinin faziletlerinden, çeşitli ayet ve hadislerle Hz. Peygamber'in yüceliğinden bahsettikten sonra *Kasîde-i Bürde*'ye birçok tercüme ve şerh yapıldığını söyleyerek bu eseri kaleme almaktaki maksadını açıklamıştır. Buna göre geçmişte ve şârihin yaşadığı dönemde birçok âlim kasideyi şerh etmiş, özgün bir üslupla şiirin incilerini dizmiş ve faydalarını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Şârih de bu âlimlere uyararak dünya ve ahiret mutluluğuna erişmek maksadıyla *Kasîde-i Bürde*'yi şerh etmeye başlamıştır.

Mukaddimenin ilerleyen bölümlerinde şerh metinlerinde genel olarak karşılaşılan bu sebeplerle birlikte, eserin asıl yazılış sebebinin İmam Bûsîrî'nin *Bürde*'sinin havâssı ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Önceki bölümlerde bahsedildiği üzere *Kasîde-Bürde*, İslam toplumunda özel bir yere sahip olmuş ve hem edebî hem de manevi boyutlarıyla derin bir iz bırakmıştır. Şiir, sadece Hz. Peygamber'e yazılmış bir övgü metni olarak değil, aynı zamanda şifa ve manevi kurtuluşun bir aracı olarak toplum tarafından benimsenmiştir. Yahyâ b. Abdullâh da kasidenin bu manevi yönünü esas alarak içinde bulunduğu sıkıntılı durumdan kurtulmak maksadıyla eserini yazmıştır. “Mışır defterdârlığını on beş gün taşarruf idüp ba‘zı zâleme ‘adem-i taşarrufımıza müteşaddî olup...” (9^a) ifadesi ile Mısır'da defterdarlık görevi yaparken bazı zalimlerin engelleriyle karşılaştığını söyleyen şârih, *Bürde*'nin manevi etkisi ile sabır ve tevekkül sayesinde bu zorluklardan kurtulmak için eseri kaleme aldığını belirtmektedir:

“...şabıra mülâzemetinüñ eşnâsında gerçi kim nice şerh idüp şârihün rahmetullâhu te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în şerh dimişlerdür bu haķır daķı ķalîlül-biķdâ‘aya gerçi kim ĥavza-i istiķâ‘atundan bîründür ve lâkin ba‘zı fuzalâ-yı Mısır iķdâmıyyla teyemmünen ve teberrüken mütevvâķ idüp Cenâb-ı Rabbü’l-‘âlemîne teveccühen ve tevekkülen فا اصْبِرْ ⁶⁰ حَتَّىٰ يَخُفَّكَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْخَافِينَ fehvâsınca menzil-i teslîm ve taşabburda telebbüs... (9^a).”

Yahyâ b. Abdullah; acı ve zorluklardan, ancak teslimiyet ve sabırla kurtulabileceğinin farkında olarak *Kasîde-i Bürde*’nin manevi gücü vasıtasıyla Hz. Peygamber’den şefaât temenni ederek şiiri şerh ve tercüme etmiştir:

“...bu çârsü-yı dehrde cihât-ı sitteden ‘urûz iden emr-i mürrede ‘âķıl ve ĥürr olana dârü-yı şabr-ı tiryâķ-ı erba‘a olmağıyla şefî‘ ve dest-gîrimiz olan *Kaşîde-i Bürde*’nüñ şâhibi Muĥammedü’l-Mustafâ şallallahu ‘aleyhi vesellem ĥâzretlerinüñ medĥ ü şenâsına ĥulûş-ı niyyet ile bu ĥavr-ı mühimme ihtimâm ve tercümesine iķdâm... (9^a).”

Bu ifadeler *Kasîde-i Bürde*’nin havâssının şerh metinlerinin yazılışında ne denli etkili olduğunun göstergesidir.⁶¹ Yahyâ b. Abdullâh, kasidenin 78. beytinin şerhinde bu konuya tekrar dönerek “Dîbâce-i kitâbda işâret olınan ĥaseb-i ĥâlimüz üzerine bu ķaşîde-i mübârekenüñ fażîletindendür kim a‘dânuñ şerrinden emîn olmaķ içün bu ķaşîdenüñ tercümesine meşğûl oldum idi.” (133^b) ifadesiyle eseri, düşmanlarının zulmünden kurtulmak için yazdığını tekrarlar. İlgili bölümde, eseri şerh etmeye başladıktan bir süre sonra şârihin; düşmanının vefat haberini aldığı, böylece Allahu teâlânın korumasına mazhar olarak sıkıntıdan kurtulduğu belirtilmiştir:

“Bundan muķaddem birkaç ebyât-ı manzûmeyi tercüme iderken ol zâlimün vefâtı ĥaberi gelüp buralarda tevâtura yetişüp ĥalâş olup cenâb-ı Rabbü’l-‘âlemînün viķâyesinde maşûn u maĥfûz oldum. Elĥamdülillâh ĥamden keşîren ve’s-şükriüllâh şükren kebîren (133^b).”

Yukarıdaki bilgilerden hareketle Yahyâ b. Abdullâh’ın eseri, öncelikle metnin derinliklerini anlamaya ve bu bilgileri diğır insanlara ulaştırmaya yönelik bir gayreti yansıtmaktadır. Böylece şârih eseri, kasidenin daha iyi anlaşılmasını sağlayarak ilmî ve manevi olarak okuyucuya faydalı olmak amacıyla kaleme almıştır. Yani eser, sadece bir

⁶⁰ “Sana ne vahyedilirse ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır.” Yûnus 10/109.

⁶¹ Bu etkinin *Kasîde-i Bürde* şerhlerine yansımasının bir başka örneğİ İskilipli Abdulkâdir b. İsmail’in *Kasîde-i Bürde* şerhinde görölmektedir. Şârihin verdiği bilgiye göre şerhe başladıktan sonra iki bacağına hastalık sirayet etmiş ve onu yatalak bırakmıştır. Şârih, iki bacağına bu kasideyi okuduktan sonra Hz. Peygamber vesilesiyle Allahu teâlâdan şifa dilemiş ve hastalığından kurtulmuştur (Yüksel, 2022: s. 358).

açıklama metni olarak değil, aynı zamanda okuyucular için bir rehber ve manevi bir kaynak olarak düşünülmüştür. Bununla birlikte, şerhin yazılış sebebini şârih açısından da değerlendirmek gerekir. Şârihin yaşadığı zorluklar ve bu zorluklara yaklaşım biçimi, şerhin iç huzur arayışı ve sabır göstergesi olarak yazıldığını düşündürmektedir. Şârih, şerh yazma sürecini bir nevi zorluklara karşı sabır sınavı olarak görmüştür.

3.1.3. Eserin Muhtevası

Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr adlı *Kasîde-i Bürde* şerhi oldukça ayrıntılı bir şerhtir. Eserde secili üslupla yazılmış Arapça ve Türkçe geniş bir mukaddime yer almaktadır. Şârih, mukaddimenin Arapça kısmına hamdele ile başlamış, ardından eserin bir tercüme ve şerh olduğunu belirterek eserin adını zikretmiştir:

الحمد لله الذي شرح صدورنا لتعلم أحكامه، وفتح أقفال قلوبنا لمعرفة حلاله وحرامه، وجعلنا من أمة من جمع له “ بين رؤيته وكلامه محمد عليه أفضل صلواته وسلامه، وبهذا شرح وترجمة تنشر لمطالعة الصدور ويوم نفعه إن شاء الله تعالى على ممر الدهور، بإذن الله الغني الشكور، بصروف صوارف أيام وشهور، سمّيته ترجمة الأسرار في (1^b) 62 مدح سيد الأبرار

Yahyâ b. Abdullâh, eseri dönemin padişahı I. Ahmed'e sunduğunu yine Arapça yazdığı mukaddimede dile getirmiştir. Şârih, bu bölümde padişahın vasıfları ile çeşitli fetihlerinden bahsetmiştir:

فلهذا قد مال بصائر أولو الألباب وصارت في الاشتهار كالشمس في نصيف النهار، وأن غاية الغايات من تحرير “ وتقرير أن تقرّبها عيون الأعيان ويتشّف بها آذان الأذهان، لا سيما السلطان ابن السلطان السلطان أحمد خان ابن السلطان المظفر المنصور والحاقد الموقر المشهور، فاتح بلاد المشارق والمغرب ومن فتوحاتهم بأخذ الجزية والخراج من الانكروس المعكوس المقهور، حتى بلغ مشرق الشمس، بمتزاحم الأفواج ومتلاطم الأمواج بسيف القهر الصّارم، فبدا الفتح ما لم يخطر ببال البشر، كقمع مرغم أنوف البغي والفجرة اعنى زمرة شياطين الفراعنة والجبابرة والأن قصد على قلع قمع القياصرة والأكاسرة بنصر الله الملك العزيز وجنده الغالب مشرفة بذكر اسمه الميمونة فيأله من ملك استوعب ملكه البرّ البسيط واستغرق فلكه وجه البحر المحيط، مالك ممالك العالم ظلّ الله الظليل على كافة الأمم قاصم القياصرة وقاهر القروم سلطان العرب والعجم والروم سلطان المشرقين وحقان الحافقين الإمام المقتدر بالقدرة الربانية والخليفة المعزّز بالعزة السبحانية المفتخر بخدمة الحرمين الجليلين المعظمين ناشر قوانين السلطانية رابع عشر عاشر الحواقين العثمانية السلطان ابن السلطان السلطان أحمد خان ابن السلطان محمد خان ابن السلطان مراد خان ابن السلطان سليم خان ابن السلطان سليمان خان السعيد الشهيد الممات في جهاد سبيل الله تعالى لا زالت سلسلة سلطنته إلى انتهاء سلسلة الزّمان وأرواح أسلافه العظام متنزّهة في روضات الرضوان وكنت أتردد في ترجمته بين أقدام وأحجام لقصور شائي هيهات شتآن بين الثريا والثرى وهيهات اصطيد العنقاء بالشباك واقتياد

⁶² “Kalplerimizi öğrenmeye açan, helal ile haramı bilmemiz için kalplerimizin kilitlerini açan ve bizi, hem O’nu gören hem de O’nunla konuşan Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ümeti yapan Allah’a hamdolsun. Bu eser göğüsleri ferahlatan ve yüzyıllar boyunca faydalı olacak bir şerh ve tercümedir. Şükredilen ve her şeyin yaratıcısı olan Allah’ın izniyle, günlerin ve ayların değişen hâlleri arasında faydalı olması temennisiyle bu esere ‘Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr’ adını verdim.”

الجوزاء من بروج الأفلاك، فمضت عليه التفكر في ضيق المجال وسعة الاشغال ورأيت أن الفرصة على جناح الفوات
63 (3b).”

Arapça mukaddimenin sonunda şârih, bu şerhi kaleme alma niyetinin iyilik yapmak ve sevap kazanmak, böylece Hz. Peygamber’in hürmeti vesilesiyle Allah’ın lütuf ve merhametine nail olmak olduğunu vurgulamaktadır. Bu bölümde, şârih kendi ismini zikrettikten sonra, gücünün ve kudretinin azaldığını, ömrünün sonuna yaklaştığını ve fırsatın kaçıp giden bir kuş gibi elden çıkabileceğini bildiğini ifade eder. Bu nedenle vakit kaybetmeden gördüğü, öğrendiği ve üzerinde düşündüğü bilgileri yazıya dökme gereği duyduğunu belirtir. Böylece şârih, bu eseri kaleme alarak hem ilmî bir miras bırakmayı hem de manevi bir kazanç elde etmeyi amaçlamaktadır:

فيقول العبد الفقير الحقير المحتاج إلى رحمة ربّه الملك القدير يحيى بن عبد الله، أن غاية القصوى من تحرير
وترجمة لما رأيت وتفكرت وعلمت أن الفرصة غنيمة كما قال من قال الفرصة على جناح الفوات وشمل الأسباب في
64 (4b).” شرف الشتات قد تسنى الكبر وتضائلت القوى والقدر ودنا الأجل من الحلول

Yahyâ b. Abdullâh, bu kısımdan sonra mukaddimeye Türkçe devam etmiş ve “Vaşf-ı Hâbîb-i Ekrem Şallallâhu ‘Aleyhi Vesellem” başlığı altında manzum-mensur karışık şekilde Hz. Peygamber’in vasıflarını anlatmaya başlamıştır. Ancak şârih, bu bölümde Bâkî’nin (ö. 1600) *Meâlimü’l-Yakîn fî-Sîreti Seyyîdi’l-Mürselîn* 65 adlı eserinden

63 “Bu nedenle basiret sahibi insanların gözleri ona kaydı ve bu şiir öğlen güneşi gibi görünür hâle geldi. Amaç, onu gözler önüne sermek ve özellikle de padişah oğlu padişah, muzaffer ve mağrur, saygın hakan, doğunun ve batının fatihi, Avusturya denilen mağlup ve ezilmişlerden cizye ve haraç alan, orduların coştugu ve dalgaların çırpındığı keskin kılıçla güneşin doğduğu yere kadar ulaşan padişah Sultan Ahmed Han’nın zihinlerini ve kulaklarını ona aşına kılmaktır.

Fetihler, insan aklına gelmeyecek kadar büyük zorluklarla gerçekleşti. Zorba ve kindar Firavunlar, devler ve zorbalar zümresinin en kibirlilerinin burunları yere sürülmüş, Kasr-ı Şirin’in fethiyle kayserlerin ve kisraların kökünü kazımaya niyetlenmiştir. Allah’ın yardımıyla, galip ordusu ile yeryüzünü kaplayan, denizlerin yüzünü dolduran, bütün milletler üzerinde Allah’ın gölgesi olan, Kayserleri kıran, Romalıları yenen, Arapların, Acemlerin ve Rumların padişahı, doğuların padişahı, hakanların hakani, Rabbanî kudretle kudretli, ilahî azametle yüceltilmiş halife, iki mukaddes ve yüce haremın hizmetkarı, padişahlık kanunlarını yayan, Osmanlı padişahlarının on dördüncüsü, padişah oğlu padişah Sultan Ahmed Han; Sultan Mehmed Han’ın oğlu, Sultan Murad Han’ın oğlu, Sultan Selim Han’ın oğlu, Allah yolunda şehit düşen mutlu ve bahtiyar Sultan Süleyman Han’ın oğlu, saltanatı zamanın sonuna kadar devam etsin ve yüce atalarının ruhları Rıdvan cennetlerinde huzur bulsun.”

64 “Kul Yahyâ bin Abdullah, fakir, hakir ve Rabbinin rahmetine muhtaç biri olarak, fırsatın kaçıp giden bir kuş gibi olduğunu ve dağınık sebeplerin şerefli bir şekilde bir araya gelmesinin nadir olduğunu bildiğim için gördüğüm, düşündüğüm ve öğrendiğim şeyleri yazmaya ve tercüme etmeye karar verdim. Yaşlılık geldi, güç ve kudret azaldı ve ölüm vakti yaklaştı. Allah’ın yardımı ve ihsanıyla niyet ettiğimi yazmaya başladım.”

65 *Meâlimü’l-Yakîn fî-Sîreti Seyyîdi’l-Mürselîn*, siyer türünün önemli eserlerinden olup Kastallanî’nin (ö. 1517) Arapça kaleme aldığı *el-Mevâhibü’l-Iledünniyye bi’l-minaḥi’l-Muḥammediyye* adlı eserin Türkçeye

bolca istifade etmiştir. Yahyâ b. Abdullâh, Bâkî'nin eserindeki mukaddimenin büyük bir kısmını birebir almıştır. Örnek olarak Bâkî'nin mukaddimesinin başlangıcı olan

“Bismillâhirraḥmāni’r-raḥîm ve neste‘în. Ḥamd-i lâ-yuḥşâ, ḥazret-i Ḥudâ-yı bî-hemtâ, celle şenâ’ühü ‘ani’l-add ve’l-iḥşâ, cenâb-ı kibriyâsına elyak ve evlâdur ki dest-i ḳudreti nefḥa-i sîret-i Muḥammediyye ve ṭayyib-i aḥlâḳ-ı Aḥmediyye birle micmere-i müşebbek-i gerdûmı, miyân-ı meclis-i mele’-i a’lâ ve encümen-i sākinân-ı ḥıttâ-i ḡabrâda gerdân itmişdür ve dūrûd-ı dâ’imü’l-vürûd-ı bî-intihâ ol âfitâb-ı maṭla’-ı şıdḳ u şafâ ve neyyir-i âsumân-ı ıstıfâ Muḥammed Muştafâ ḥazretine sezâvâr u aḥrâdur ki nûr-ı ḥaḳîḳati “ḳad cā’eküm minallâhi nûrın ve kitâbün mübîn” ḥasebince çerâğ-efrûz-ı tâb-ḥâne-i vücûd olub şu’le-i şerî’ati “fe-âminû billâhi ve rasûlihî ve’n-nûri’llezî enzelnâ” ḥükmince meş’ale-sûz-ı mecâmi’-i şühûd kılinmaḡla ‘arşa-i kevn ü mekân ve zevâyâ-yı zemîn ü zamânı mażhar-ı levâmi’-i sırr-ı imân ve maṭraḥ-ı eşi’a-i birr ü iḥsân eylemişdür (Tergip, 2010, s. 58).”

bölümü Yahyâ b. Abdullâh’ın eserinde şu şekilde geçmektedir:

“Cenâb-ı kibriyâsına elyâḳ u aḥrâdur ki ḳudreti nefḥa-ı sîret-i Muḥammediyye ve ṭayyib-i aḥlâḳ-ı Aḥmediyye birle micmerüne müşebbek-i gerdûmı miyân itmişdür. Ve dūrûd-ı dâ’imü’l-vürûd-ı bî-intihâ ol âfitâb-ı maṭla’-ı şıdḳ u şafâ ve neyyir-i âsumân ıstıfâ Muḥammed Muştafâ ḥazrete sezâ-vâr u lâıḳ budur ki ḥaḳîḳati مُبِينٌ وَكِتَابٌ نُورٌ اللّٰهُ مِّنْ جَاءَكُمْ فَذُ الَّذِي وَالنُّورِ وَرَسُولُهُ بِاللّٰهِ فَاٰمَنُوا وَاللّٰهُ اَنْزَلْنَا ḥasebince çerâğ-efrûz-ı tâb-ḥâne-i vücûd olup şu’le-i şerî’ati الَّذِي وَالنُّورِ وَرَسُولُهُ بِاللّٰهِ فَاٰمَنُوا وَاللّٰهُ اَنْزَلْنَا ḥikmetince meş’ale-sûz-ı mecâmi’-i şühûd kılinmaḡla ‘arşa-i kevn ü mekân ve zevâyâ-yı zemîn ü zamân mażhar-ı levâmi’-i sırr-ı imân ve maṭraḥ-ı eşi’a-i birr ü iḥsân eylemişdür (5^a).”

Bir başka doğrudan alıntı eserdeki manzum kısımlarda görülmektedir. Yahyâ b. Abdullâh, Bâkî'nin mukaddimesindeki birçok şiiri eserine doğrudan nakletmiştir. Örneğin,

Ey zirve-i lâ-mekân-ı mekânet

Mi’râc-ı melâ’ik-i âsitânet

Reftî zi-verâ-yı ‘arş-ı vâlâ

tercümesidir. Eser hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Ayhan Tergip, *Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Sözlük)*. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010); Kadriye Hayır, *Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn fi-Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn'i (2. Cilt, Tenkitli Metin)*, (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021); Yakup Poyraz ve Ayhan Tergip, “Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Mensur Eseri”. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2010), 135-143. Abdulsamet Özmen, “Meâlimü'l-Yakîn fi Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn'in Muhtevası Üzerine”. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6/1 (2020), 71-91.

şiiri Yahyâ b. Abdullâh'ın eserinde de birebir yer almaktadır (6^a). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bâkî'nin mukaddimesinde isminin zikredildiği bölüm Yahyâ b. Abdullâh'ın mukaddimesinde dikkat çekici bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bâkî'nin eserindeki

“Ve lâkin şûret-i dilgüşâ-yı muḥadderât-ı fehvâsı pes-perde-i ‘ibârât-ı ‘Arabiyye ve zîr-i nikâb-ı isti‘ârât-ı ġarîbede maḥcûb ve mestûr ḡalub nûrbaḡş-ı bâsıra-i enâm-ı eyyâm ve nûzhet-fezâ-yı ḡavâşş u ‘âm olmadan fi’l-cümle dūr düşmegin bu faḡîr ü ḡaḡîr-i şikeste-zamîr ve zelîl-i üftâde-i bî-destġîr mecrûḡ-ı maḡâlib-i âzâr ve âzürde-i azfâr-ı mekâyid-i eşrâr ‘**Abdü’l-bâkî**’-cezâhullâhi yevmü’t- telâķî ḡaşd u himmet ve ta‘mîm-i ‘azîmet eyledi ki benân-ı kilik-i beyân ve serengüş-ti ḡâme-i tibyân-ıla çehre-i kamer-şu‘â‘ ve ruḡsâre-i mihr-iltimâ‘-ı ma‘nâdan ġüşe-i ḡınâ‘ı ref idüb dîde-i erbâb-ı iştîyâķ ve naḡar-ı nûzzâr-keyân-ı merâşid-ı eşvâķî rûşen kıla (Tergip, 2010, s. 62-63).”

bölümü Yahyâ b. Abdullâh'ın eserinde şu şekilde geçmektedir:

“Ve lâkin şûret-i dil-güşâ-yı muḥadderât-ı fehvâsı pes-perde-i ‘ibârât-ı ‘Arabiyye ve zîr-i nikâb-ı ebyât ve isti‘ârât-ı ġarîbede maḥcûb u mestûr ḡalup nûr-baḡş-ı bâsıra-ı enâm u eyyâm ve nûzhet-fezâ-yı ḡâşş u ‘âm olmadan fi’l-cümle dūr u mehcûr düşmegin bu faḡîr [ü] ḡaḡîr-i şikeste-zamîr ve zelîl-i üftâde-i bî-dest-ġîr mecrûḡ-ı meḡâlib-i âzâr ve âzürde-i azfâr-ı mekâyid-i eşrâr **Yahyâ bin ‘Abdullâh** el-ḡac cezâhullâhi yevmü’t-telâķî ḡaşd u himmet ve taşmîm-i ‘azîmet eyledi ki benân-ı kilik-i beyân ve ser-engüş-ti ḡâme-i tibyânla çehre-i kamer-şu‘â‘ ve ruḡsâre-i mihr-iltimâ‘-ı ma‘nâdan kûşe-i ḡınâ‘ı ref idüp dîde-i erbâb-ı iştîyâķı ve naẓar-ı nûzzâre-i keyân-ı merâşid-ı eşvâķî rûşen kıla (8^b-9^a).”

Yukarıdaki örnekte görüldüğü üzere Yahyâ b. Abdullâh, müellifin isminin zikredildiği bölümü Bâkî'nin eserinden olduğu gibi almış ve “Abdü’l-Bâkî” yerine kendi ismini yazmıştır. Esasında çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de görüleceği üzere Yahyâ b. Abdullâh alıntı yaptığı kaynakları, kimi zaman eseri kimi zaman müellifi kimi zaman da her ikisini zikrederek belirtmiştir. Ancak burada böyle bir tasarrufa gitmemiştir.

Yahyâ b. Abdullâh'ın doğrudan yaptığı alıntılar Bâkî ile sınırlı değildir. Eserin 9^b-11^a arasındaki kısmını da Le‘âlî'nin Türkçe *Kasîde-i Bürde* şerhinin mukaddimesinden neredeyse birebir alınmıştır. Le‘âlî'nin mukaddimesinde isminin zikredildiği bölüm olan

“...bu faḡîr ü ḡaḡîr, müznîb ü muḡtâc ilâ raḡmetillâhi’l-müte‘âlî Seyyid **Ahmed bin Mustafa eş-şehîru bi-Le‘âlî** bu ḡaşîde-i mübârekeye mütâla‘a idüp üslûb-ı istiḡrâcum üzerine lisân-ı Türkî ile ta‘bîr eyleyüp bu mübârek ḡaşîdeyi mu‘azzez ü mûkerrem ü müşerref tutan kimesneler için şerh eyledüm (Yazar, 2024, s. 95).”

kısmı Yahyâ b. Abdullâh'ın mukaddimesinde şu şekilde geçmektedir:

“...bu fakîr ü hâkîr müznib ü muhtâc ilâ rahmetillâhi'l-ğafûr bu kaşîde-i mübârekeye mütâla‘a idüp üslûb-ı istihrâcum üzerine lisân-ı Türki ile ta‘bîr eyleyüp bu mübârek kaşîdeyi mu‘azzez ü mükerrrem ü müşerref tutan kimesneler için şerh eyledüm (9^a).”

Görüldüğü üzere Yahyâ b. Abdullâh alıntıladığı bu bölümde, yukarıda örneğini verdiğimiz, Bâkî'nin eserinden yaptığı alıntıya benzer bir şekilde yine müellifin adını zikretmemiş ancak bu defa kendi adını yazmak yerine “ilâ rahmetillâhi'l-ğafûr” ifadesini kullanmakla yetinmiştir. Yahyâ b. Abdullah mukaddime kısmında yaptığı bu alıntıları “...e'imme-i dîn ve müctehidîn yazdukları üzerine vârid olan nüsha-i şerîfeler mutazammın olduğu hasebince ve ehl-i taḥkîkden ba‘zı muḳaddemât-ı nâfi‘a ve ecvibe-i dâfi‘a ilḥâḳ ve izâfet olındı (9^a).” ifadesiyle açıklar. Buna göre şârih, muhtelif âlimlerin eserlerinden yaptığı bu alıntıları mukaddimesini zenginleştirmek için yapmıştır.

Mukaddimenin ilerleyen bölümlerinde Yahyâ b. Abdullâh, Hz. Peygamber'in üstün vasıflarını ayet ve hadislerle destekleyerek anlatmaktadır. 5^a-7^a varakları arasında ise sırasıyla Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin mensur ve secili bir üslupla üstün nitelikleriyle tasvir edilmiş, her biri için birer na't kaleme alınmıştır. Ancak bu na'tların, şârihin kendisine ait olup olmadığı yahut başka bir kaynaktan alıntılanıp alıntılanmadığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Söz konusu na'tlar arasında yer alan ve Hz. Ömer'e ithaf edilen metin şu şekildedir:

“Der Na‘t-ı ‘Ömer Raḳıallâhu ‘Anh
Ve âfitâb-ı cihân-tâb-ı ‘adâlet şîr-i dilîr-i ‘arşa-yı cihâd u besâlet. Ser-nâme-i cerîde-i ‘adl u fihris-i ebvâb-ı dîbâce-i kitâb. Şer‘ ü faşlu‘l-ḥaṭṭâb ḥalîfe-i şânî Ḥazret-i ‘Ömer bin Ḥaṭṭâb Raḳıallâhu ‘Anh.

Na‘t-ı ‘Ömer
Mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘ûlün

Esâs-ı şer‘ ü bünyân-ı ‘adâlet
Anuñ ‘ahdında bulmuşdur metânet

Besâletde cihānuñ pehlivânı
Dilîr ü şîr-i meydân-ı şecâ‘at (6^b)”

Eserin 7^a-8^b arasındaki kısmı “Ol nebiyy-i kerîm mesned-nişîn-i bârgâh-ı ser-ḥayl-ı maḳarr-bân-ı dergâh-ı ḥaşû‘l-ḥâş olan Ḥazret-i Muḥammed el-Muşṭafâ nûr-ı lâmi‘-i Rabbânî ve sırr-ı câmi‘-i kırânî ḥazretlerinin fîṭratınuñ bed‘ânı beyân ider.” (7^a) ifadesi

ile başlamaktadır. Bu bölümde Hz. Peygamber’in üstün ahlakı, rehberliği ve âlemlere rahmet oluşu övülmekte, onun şeriatına uymanın ve sünnetine bağlı kalmanın Allah’ın rızasını kazanmaya vesile olduğu ifade edilmektedir. Hz. Peygamber, hem dünya hem de ahiret için insanlara en doğru yolu gösteren bir rehber olarak takdim edilmektedir.

Mukaddimenin sonraki bölümlerinde birçok *Bürde* şerhinde olduğu gibi *Kasîde-i Bürde*’nin yazılış hikâyesi, havâssı, bölümleri, vezni gibi bilgiler yer almaktadır. Örneğin *Kasîde-i Bürde* okumanın, kişiyi başına gelebilecek müsibetlerden kurtardığı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Ve ba‘ zı ‘ ulemâdan rivâyet olunmuşdur her kim bu kaşîdeyi cum‘ a gününde namâzdan ve nidâdan evvel ve dağı ikindü namâzından evvel ve dağı cum‘ a gicesinde ağışam ile yatsu arasında okısa ol kiğı öldüğü zamanda şehâdet kelimesi üzerine olur. Ve dağı Hazret-i Resûl ile haşr olur ve dağı her kim bu kaşîdeyi zindânda habs oldığı vaktde okısa Bârî te‘ âlâ ol kişinüñ kurtulmasını âsân ider egerçi kan itmiş olursa da. Ve eger bir kiğı bu kaşîdeyi gemide düşmene uğraduğı vaktde ve dağı garğ zamânında okısa ol kiğı düşmenden ve garğdan kurtulur Hazret-i Resûl’ün şallallâhu ‘ aleyhi vesellem fazlı ile. Ve dağı bu kaşîde her kimde olsa yanına harâmî ve hırsuz gelmez ve ol ev oda yanmaz Hazret-i Resûl’ün fazlı [ve] berekâtıyla (11^a).”

Mukaddimenin 11^b-12^b varakları arasında asıl konuya geçmeden önce “Eyyühe’-Tâlibü’r-Râğıb” başlığı altında şârih, kasidenin *tegazzül*⁶⁶ bölümü hakkında bilgi vermiştir:

“Ya‘ nî şu‘ arânüñ ve büleğânüñ ‘ âdet-i cārîleründendür teyemmünen kaşâ’idlerinüñ matla‘ında ‘ aşkuñ levâzımını muğâsât-ı ağızândan ve mu‘ ânât-ı eşvâğdan ve firâkuñ mekkâre vü mekâ’idünden vâkı‘ olan rumüz ile eşrâb u eş‘âr eylemek bu ağıl-ı sanâî‘-i garîbeye buña tegâzzül diyü tesmiye iderler. Ve bi’l-cümle hüsn-i matla‘ diyü ‘ add iderler (11^b).”

⁶⁶ Tegazzül, en genel tabirle kaside içinde gazel söylemeye denir. Şairler genellikle bu bölümden önce birkaç beyitle girizgah yaparlar. Haluk İpekten’e (2008) göre tegazzül, *kasidede konudaki yeksanlığı gidermek içindir* (s. 39). Genellikle 5-12 beyit arası olan tegazzül, kasidenin başında veya sonunda yer alabilir. (Pala, 2001, s.564). Klasik kaside geleneğinde, kasidenin başında aşk ve sevgiliden, ayrılık açısından bahsedilen bölüme nesib veya tegazzül denirdi. Hüseyin Elmalı (2001), klasik Arap kasidesinin giriş bölümünü şu şekilde anlatmaktadır: “Kasidenin giriş kısmını oluşturan ve daha eski bir dönemde nazmedilmiş aşk neşidelerinden doğmuş olması ihtimalinden söz edilen nesib/teşbîb bölümünde sevgiliye duyulan özlem dile getirilir. Bu sebeple sevgiliyle yaşanmış hâtıralara yer veren, çöl ve vahalardaki terkedilmiş konak yerleriyle oralarda dağınık vaziyette bulunan, isli ocak taşları, küller, su kabı, testi kırığı, çadır ve kazık izleri gibi kalıntılar aşk ve özlemle yoğrulmuş duygu seli hâlinde dile getirilir. Şair bunları hatırlayarak ağlar ve ağlatır; tabiat tasvirleri arasında sevgiliden ve onun fiziksel güzelliklerinden söz eder.”(s. 562).

Yahyâ b. Abdullâh, klasik kaside geleneğinde şairlerin ve ediplerin kasideye aşktan ve ayrılık acısından bahsedildiği bölüm olan nesib/tegazzül bölümü ile başladıklarını ifade etmiş ve İmam Bûsîrî'nin de *Kasîde-i Bürde*'ye bu üslupla başladığını belirtmek için açıklamalarda bulunmuştur. Şârih, burada şairlerin aşka dair duydukları yoğun ilgi ve hassasiyet nedeniyle bazen kendi kendilerine hitap ederek muhabbet havası içinde konuştuklarını ve sorular sorduklarını belirtir. Nitekim *Kasîde-i Bürde*'nin ilk beyitlerinde de bu tarz bir anlatım mevcuttur. Bazen hitap bazen gaybet şeklinde karşımıza çıkan bu tarz, mecazlı bir anlatıma sahip olup iktibas, tenasüp, kinaye, istiare vb. edebî sanatlarla süslüdür:

“Ve dahı bilgil ki ‘aşkuñ şânunda ihtimâm ve şedâ’idünde iğtinâm eyledüklerinden ötürü ve dahı bundandır kânûn-ı tecrîd üzerine muhâverede kendü nefislerine hıtâb idüp su’âl u ecvebe ihzârunda ‘itâben ve delâleten ve rumûzen ve ibhâm u ihâm nedret-i hâbir ile kânûn-ı tecrîd üzerine kendü nefislerine hıtâb eylemek zîrâ kim hubbîñ künûzını izmâr u ahfâ eylemek bir emr-i ‘asîr olmağın huşûşen yâr-i şiddîk nâdirü’l-vuķû‘ hayâl eyledüğinden ötürüdür. Ve dahı bundandır bunlar kelâmlarını bir üslûbdan üslûb-ı âhire tağyir idüp tekellümen ve hıtâben ve ğaybeten ve ğaybetten hıtâba takrî‘ ve teşnî‘ ve tehekkümen mesmu‘a takrîr ve sâmi’e tenşî‘ için ve telvîn-i at‘ime ile berâ‘at-i istihlâl ve envâ‘-ı bedî‘ ve hüsnu’s-sebk ve vüzûh-ı ma‘nâ ve tenâsübü’l-mısrâ‘în ve iktibâs u isti‘ârât-ı kinâyât ve bir bahirden bir bahire intikâl-i şan‘at eylerler (11^b).”

Yahyâ b. Abdullâh, tegazzül hakkında bilgi verdikten sonra tegazzülün esas konusu olan aşkın ne olduğu ile ilgili görüşlerini belirtmiştir. Gerçek aşk ve mecazî aşk hakkında bilgi veren şârihe göre aşk, insanın güzellik ve iyilik gibi özelliklere duyduğu meyildir. Bu meyil, basar (görme) veya basiret (kalp gözü) yoluyla ortaya çıkar. Bu nedenle aşk, hem fiziksel hem de manevi güzelliği kapsar:

“Mevzu‘-ı lisânda ‘aşk nefsün meyelâtıdır. Hüsnden ve ihsândan ve cemâlden taşavvur eyledüğüne muvâfık ve dahı ‘aşk müfri‘i-ğâlib ile nefsün meylidür. Ve dahı hüsnuñ ve ihsanuñ her birisi gâh olur ki başar ile ve gâh olur ki başîret ile idrâk olunur. ‘Aşk bu ikisinüñ idrâkına tâbi‘dür. Yohsa yalnız başaruñ idrâkına muhtaşş degildür. Nitekim şâhib-i *Keşşâf* dahı buña zâhib olmuşlardur. Ve andan soñra hüsnuñ ve ihsanuñ her birisi şâhibine kemâldür. Ol takrîrce hâķîkat-i kemâl Bârî te‘âlâya maşşûşdur. Nefy ü intifâsı şâhîh degildür. Ammâ maḥlûkuñ kemâli bunuñ hilâfına mülâbesdür. Bu hüsnuñ ve ihsânıñ sevb-i müste‘âr menzilesindedür. Şâhibi istediği zamânda olur. Buña hubb-ı mecâzî dirler ve ammâ hubb şadâķat ve hâķîkat üzerine olana hubb-ı hâķîķî dirler. Hâşıl-ı kelâm ‘aşk-ı hâķîķî ile ‘aşk-ı mecâzî mâ-beynini temyîz ü teşhîş eylemekde müfessirîn rahmehumullâhu te‘âlâ ‘azîm bahişler yazılmışdır. ‘Alâ tarîķi’l-icmâl tayy olındı (11^b-12^a).”

Yahyâ b. Abdullâh, mukaddimenin sonunda ise bir işe “besmele”, “hamdele” ve “salvele” ile başlamanın Hz. Peygamber’in sünnetlerinden, bazen de vacip olduğu hâlde, İmam Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürde*’ye neden bu şekilde başlamadığı hakkında bilgi vermiştir. İmam Buhârî’nin (ö. 870) de eserine besmele veya hamdele olmadan başladığını vurgulayan Yahyâ b. Abdullâh, şairin teberrük ve teyemmün amacıyla bu başlangıcı esas aldığını ve aynı üslupla şiire başladığını ifade etmiştir.

12^b ile *Kasîde-i Bürde* şerhine başlayan Yahyâ b. Abdullâh, bütün beyitleri ayrı ayrı şerh etmiş ve oldukça ayrıntılı kelime tahlilleri yapmıştır. İlk beyitten son beyte kadar bu ayrıntılı şerh metodunu devam ettiren şârih, başta Ku’rân ayetleri ve hadisler olmak üzere tasavvuf, dilbilim, şerh, tefsir, sözlük gibi birçok kaynaktan yararlanarak eserini zenginleştirmiştir. Bâkî’nin *Meâlimü’l-Yakîn*’i, Mevlânâ’nın *Dîvân-ı Kebîr*’i, Behîşt’in *Kenzür’r-Rümûz*’u, Cürcânî’nin *Ta’rifat*’ı, Musannifek’in *Mülteka’l-Bahreyn*’i, Zemâhşerî’nin *Keşşâf*’ı, Taftâzânî’nin *Şerhü’l-Akâid*’i, Sancâvî’nin *Makâsıd-ı Hasene*’si, Ferîdüddin Attâr’ın *Musîbetnâme*’si, Cevherî’nin *Sihâh*’ı gibi birçok eser Yahyâ b. Abdullâh’ın başvurduğu temel kaynaklardandır.

Yahyâ b. Abdullâh, eserinde kullandığı kaynaklara çok farklı bağlamlarda başvurmuştur. Örneğin eserin mukaddime bölümünde, Hz. Peygamber’in nübüvvetini aldığı Hz. Âdem’in henüz yaratılmadığı ile ilgili hadîs-i şerif hakkında İmam Ahmed, İmam Buhârî ve Ebû Nu’aym rivayetlerine başvurmuştur:

“Andan nübüvvetin i‘lâm idüb risâletle beşâret buyurdı ve bu hâlde henüz Hâzret-i Âdem ‘aleyhiş’-şalatu’s-selâmuñ rûhı cesedüne ta‘alluk itmemişdi. Nitekim e‘imme-i hadîşden İmâm Aḥmed ve ğayrılar naklinde ‘İrbâd bin Sâriye raḍiallâhu ‘anh Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellemden rivâyet eylemişdür: *إِنِّي عِنْدَ اللَّهِ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ، وَإِنَّ آدَمَ* 67. Ya‘nî taḥḳîken ben Hâḳḳ sübhâne ve te‘âlâ katında ḥâtemü’n-nebiyyîn idüm. Şol hâlde ki daḥı Âdem ‘aleyhi’s-selâmuñ balçığı yiryüzine bırağılmış yaturdı. Ya‘nî cism-i şerîfine rûḥ nefḥ olunmamış idi dimekdür. Ve yine İmâm Aḥmed ve İmâm Buḥârî ve Ebû Nu‘aym rivâyetlerinde vârid olmuşdur *وَأَدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ* 68. Ma‘nâsı Âdem cânla ten arasında iken ben peyamber idüm dimekdür (8^a).”

67 “Gerçek şu ki, Allah katında ben, peygamberlerin sonuncusuyum ve elbette ki Âdem, kendi yaratılışında çamurdan yaratılmıştır.” Bezzar, Müsned, 10/135, 4119.

68 “Âdem, cesedle ruh arasında iken.” Tirmîzî, Menkıbe, 1,5/585, 3609.

Aynı bölümün devamında, zayıf hadisler arasında yer alan ve halk arasında “Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim.” diye meşhur olan hadis için, Sehâvî’nin *Makâsıd-ı Hasene* adlı eserinde bu ifadenin hadis kitaplarında bu şekilde yer almadığını aktarmıştır:

“Ammâ halk-ı insân lisânında cârî olan ve meşhûr olan الطَّيْنُ والمَاءُ 69 ‘ibâreti hakkında Şeyh Ebü’l-ḥayr Sehâvî rahmetullâhi ‘aleyh *Maḳâsıd-ı Ḥasene* adlı kitabında ḥadîs-i şerîfi biz bu luğazla bulmaduk diyü buyurmuşdur (8^a).”

Yahyâ b. Abdullâh’ın başvurduğu kaynaklar eserin şerh kısmında daha yoğun görülmektedir. Özellikle kelimelerin anlamsal ve gramatik çözümlemeleri yapılırken daha önceki tefsir ve şerh eserlerine sıkça başvurmuştur. Bu bağlamda şârihin en çok yararlandığı kaynakların başında Zemâşehrî’nin *Keşşâf*’ı ve Musannifek’in *Mülteka’l-Bahreyn*’i gelmektedir. Kasidenin 36. beytinin şerhinde beyitte geçen *şefâ’ atühü* ifadesini açıklayan Yahyâ b. Abdullâh, kelimenin anlamsal çözümlemesini yaptıktan sonra “şefaât konusunda Hz. Peygamber’in yalnız olup olmadığı, başka peygamberler ya da kişilerin de şefaât edip edemeyeceği” sorusuna çeşitli ayetlerle cevap verir ve okuyucuyu Musannifek’in *Mülteka’l-Bahreyn* adlı eserindeki Tâ-hâ suresinin tefsirine yönlendirir:

“Şefâ’ atühü (شَفَاعَتُهُ) didügi türcâ didügi kavlinüñ fâ’ ilidür. Şefâ’ at bir emrdür. Ğayr için âḥardan ‘afv veyâ faẓl taleb itmege dirler. Hâsıl-ı kelâm Ḥazret-i Resûl’üñ şefâ’ atine cinân ile i’ tîkâd ve dil ile i’ tirâf eyleyen için şefâ’ at vâcibdür. Yoḥsa inkâr iden için şefâ’ atde naşib yokdur. Eger su’âl olınsa şefâ’ atde Ḥazret-i Resûl müteferrid midür yoḥsa nebî ‘ alyehi’s-selâmdan ğayrısına daḥı⁷⁰ şâbit midür. Cevâb budur ki naşş u taşriḥ ile şâbit olınmışdur ki الشفاعة ثابتة للأنبياء والعلماء والشهداء⁷¹ ve daḥı *Mülteka’l-Bahreyn*’de sûre-i Tâ-hâ’da zıkr olınmışdur... (63^a).”

Bir başka örnek kasidenin 61. beytinin şerhinde görülür. Şârih, *ġayra mülte’imi* (غَيْرِ مُلْتَمِ) ifadesini açıklarken dilbilgisi açısından isim ve zamirlerin kullanımında ince bir nüansa dikkat çeker ve yaptığı açıklamayı Zemâşehrî’nin *Keşşâf*’ı ile destekler:

“Eger su’âl olınsa cem’ zamîrinden müfred zamîrine ‘udûl olınuğuna sebep budur ki eger mülte’imîn diyüp ve mülte’im dise şol ism-i işâret ki cemî’-i aḥvâl bu ism-i işâretde ‘ale’s-seviyedür müşâbih olmayup ol eelden müfred zamiriyle îrâd olındı ki ism-i işâret

⁶⁹ “Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim.”

⁷⁰ daḥı: -ÇA.

⁷¹ “Şefaât; şehitler, âlimler ve peygamberler için sabittir.”

cemî'-i aḥvâlde 'ale's-seviye müşâbih olup ve zamîri anuñ için ism-i işârete teşbîh eyledi. Nitekim bu kıâ'ide üzerine şâhib-i *Keşşâf*îrâd idüp işâret eyledi (102^b)."

Yahyâ b. Abdullah; peygamberler tarihi ve kıssaları, hikâyeler, kelâm-ı kibarlar, menkıbeler ile şerhte oldukça çeşitli bir iktibas kaynağı kullanmıştır. Bunların başında *Kasîde-i Bürde*'nin muhtevası dolayısıyla Hz. Peygamber'in kıssaları gelmektedir. Onun mucizeleri ve hayatından kesitlerin anlatıldığı kıssalar uzun uzun anlatılmıştır. Hz. Peygamber'in doğumunda yaşanan mucizeler, Mirac hadisesi, şakku'l-kamer hadisesi, Hz. Ebubekir ile mağarada yaşadığı hadise ve Hz. Ali'nin sırları kuyuya anlatması hadisesi gibi birçok kıssaya şerh metninde değinilmiştir. Bununla birlikte Hz. Yunus, Hz. Süleyman, Hazret-i Ömer, Sultân Mahmud, Bâyezid-i Bistâmî, Ebrehe, Âd gibi dinî ve tarihî şahsiyetlerin hikâyeleri de şerhin anlam boyutunu zenginleştiren kaynaklardandır.

Yahyâ b. Abdullâh, şerh metninin birçok yerinde kendi görüşlerine yer vermiştir. Özellikle i'râb, sarf ve nahiv gibi gramer konularında ihtilafa düşülen durumlarda "ben zan iderüm ki", "ammâ benüm kıatumda", "cevab virirüz ki" ifadeleriyle görüşlerini belirterek konuya açıklık getirmiştir. Kasidenin ilk beytinin şerhinde *bi-demi* ifadesinin açıklamasında şârih, Arapça dilbilgisi bağlamında iki fiil arasında anlam ilişkisi kurulurken hangi kullanımın daha doğru olduğunu tartışmakta ve "bâ" harfinin farklı bağlamlarda işlevini ele almaktadır:

"Bi-demi (بـِـدِـمِـي) didüğü mezec ile cerâ didüğü kıavlinüñ tenâzû'ıdır. Ammâ ben zan iderüm ki mezec didüğü kıavline müte'allak olmaḡ evlâ ve aḡrâdur. Tenâzu'ı fi'leyn i'tibârıyla lafz-ı bâ ta'diye için olur. Ammâ mezecde didüğü kıavline müte'allak olduğı şürette bâ müşâḡabet için olur (14^a)."

Buna bir başka örnek kasidenin 61. beytinin şerhindeki *aşḡâbi Kısra* ifadesinin açıklamasında karşımıza çıkar. Bu ifadedeki *aşḡâbın*, *sahb* kelimesinin çoḡulu olduğunu söyledikten sonra bu kelimenin aslında bir mastar olduğunu ve mastarın çoḡulunun olamayacağını anlatır. Şârih, bu çelişkiyi şöyle açıklar:

"Ben zan iderüm ki bunuñ mişli حَبَائِهَا بنائها dur. Zîrâ kim fâ'ilân kıavli if'âl şîḡası üzerine cem' kıılınmaz. Aşḡâbi kısra didüğü muzmer yirine maḡharı vâz' bâbındandır (102^b)"

Yahyâ b. Abdullâh'ın, bazı kelimelerin okunuşu ile ilgili görüşleri de şerhte yer almaktadır. Örneğin *yaḡruc* kelimesinin zamme ile mi yoksa fetha ile mi okunması

gerektiği hususunda kendi görüşünü belirtmiş ve kelimenin fetha ile okunmasının daha uygun olacağını ifade etmiştir:

“Yaḥruc didügi kavli yâ’nuñ zammesiyle iḥrâcdan okınmak cā’izdür. Ve daḥı yâ’nuñ fethasıyla ḥurûcdan okınmak daḥı cā’izdür. Ammâ benüm kıatımda feth aḥıbb ü ensebdür (59^b).”

Yahyâ b. Abdullâh, edebî sanatlara da eserinde sık sık değinmiştir. Bazı yerlerde beyitte geçen edebî sanatların tanımını yapmış bazı yerlerde ise edebî sanatların ismini zikrederek hangi bağlamda kullanıldığını belirtmiştir:

“Ve ba’dehû bilgil bu beytde şanâî’-i şa’iriyyeden bir şan’at vardır. Ol şan’ata müşâbehet dirler. Müşâbehet oldur ki iki kelimenüñ eḥaduhumâsı uḥrâsından müştak gibi ola (18^b).”

“Murâd olan ḥaṭṭâyın ‘aneme teşbîh eylemekde ḥamret de dem’i deme karıştırmakdır. Ve daḥı ve ḍanen didügi kavlinüñ maraz eşerini şarılıkda bahâra teşbîhdür. Bu kelâmda leff ü neşr-i ma’kûs vardır (24^b).”

Yahyâ b. Abdullâh’ın şerhindeki önemli hususlardan biri Arap toplumu hakkında çeşitli bilgiler barındırmasıdır. Bunlardan en sık görüleni dil kullanımı ile ilgili bilgilerdir. Örneğin kasidenin 41. beytinin şerhinde hemzenin Arapça konuşan milletlerde kullanımı ile ilgili açıklama yapılmıştır. Şârih, *beriyye* kelimesinin aslında hemze ile *bâri’* olduğunu ancak hemzenin hazfıyla bu şekilde kullanıldığını belirtir:

“Beriyye ḥalk ma’nâsına fe’îl bi-ma’nâ mef’ûldür. Zıkr olunur ki bunun aşlı hemze ile bâri’ idi ve lâkin ‘Arab ṭâ’îfesi hemzeyi beş yirde terk iderler. Berâ’etden müştakdır. Birisi bâri’den hemzeyi ḥazf idüp beriyye dirler. Ve ikinci ru’yetden rūyet dirler. Ve ceb’etden hemzeyi ḥazf idüp cebâbiyet dirler enbe’tden hemzeyi ḥazf idüp nübüvvet dirler. Ve zür’etden hemzeyi ḥazf idüp zürriyyet dirler (72^b).”

Buna bir başka örnek kelimenin anlamı ile ilgilidir. Şârih, *dizgin* anlamına gelen *cimâḥ* kelimesinin *kötü huy* anlamında kullanıldığını söyleyerek kelimenin zabt edilememe manasından dolayı Arap toplumunda bu şekilde kullanıldığını belirtir:

“Cimâḥin (جَمَاح) cim’ün kesresiyle cümûḥuñ cem’ idür. Aḥlâḳ-ı zemîmeye dirler. Yukâlu جمحت الفرس جموحاً وجمالاً اي ابت ولا تتقاد⁷². Ya’ nî câmiş olup zabṭa ḳâbil olmaduğundan ‘Arab ṭâ’îfesi bu ta’bîr iderler (35^b).”

⁷² “Atın azması, cümûhen ve cimâhen demektir. Yani azdı ve emirlere uymadı.”

Yahyâ b. Abdullâh, Arap toplumunun kullandığı takvim hakkında da bilgi vermiştir. “Zîrâ kim bunların şühûrî kâmeriyyedür (198^b).” diyerek Arapların ay takvimini kullandığını belirtmiştir. Bununla birlikte Arapların yaşadığı coğrafya da şerhte bahsi geçen hususlardandır. İskenderiye, Dimaşk (Şam), Hicaz, Irak, Habeş, Mekke gibi yerleşim yerlerinin yanı sıra Nil, Fırat, Ceyhun gibi akarsular da şerhte değinilen coğrafi unsurlardandır. Yahyâ b. Abdullâh, Fırat nehrinin nerede olduğunu şöyle ifade etmektedir: “Bu nehirden murâd Furât şuyıdır. Ya‘nî Furât şuyı yolını azıdıp Sâve şuyına karışdı. Dimaşk ile ‘Irâk’uñ mâ-beynindedür (104^a).”

Bunlardan başka Yahyâ b. Abdullâh’ın eserinde çok çeşitli konularda bilgiye rastlamak mümkündür. Aşağıda bunlardan bazılarına yer verilmiştir:

“Ya‘nî *Şikâf*’dan nakl olunduğı üzerine yel dördür ve yelüñ meskeni ve mekânı Kürsî getüren Melâ’ike-i Kerübî’nüñ kanatları altındadır. Melâ’ike-i Kerübî’nüñ kanatları altından berķ ü ziyâ tulû‘ idüp yukâlu هاجأ الشئ bi-ma‘nâ câmi‘atü’n-nür ve’l-harâret ve hevâü’s-şems andan sonra Melâ’ike-i Kerübî’nüñ kanatından şemsüñ ‘acelesine ya‘nî sür‘atine vâkı‘ olup andan sonra şemsüñ ‘acelesünden ve ziyâ vü nûrından tağlar başına esüp vâkı‘ olur. Andan sonra neyyire vâkı‘ olur. Fe-ammâ rîh-i şimâl bu yel Cennet-i ‘Adn’dadur. Cennet-i ‘Adn’da sâkin ü qarâr idenler bunuñ lezzet ü şafâsundan tenu‘amlanup şafâ u râhatlanurlar. Andan Cennet-i ‘Adn’dan mürür idüp sıddîklarüñ rûhlarına vâkı‘ olur. Andan sonra Kürsî tarafından Benâtü’n-na‘ş’a andan mağrib-i Şüreyyâ’ya ve rîh-i debür sekat-ı Şüreyyâ’ya andan mağrib -i matla‘-ı Süheyl’e ve rîh-i cenûb matla‘-ı Süheyl’den matla‘-ı Şüreyyâ’ya ve şabâ matla‘-ı Şüreyyâ’dan kürsiye andan Benâtü’n-na‘ş’a. Ve bir yel bir yelüñ haddine dâhil olmaz (15^b-16^a).”

“Ya‘nî güneş bi-kudretullâhu te‘âlâ yüz kerre küre-i arzdan ve dağı altmış kerre artuk üzerinedür. Ve dağı bu dünyâ kadardur. Eger dünyâ kadar olmayaydı cemî‘-i dünyâda ‘ale’s-seviyye görünmez idi (85^a-85^b).”

“Rivâyet olunur ki Hâzret-i Süleymân ‘ilm ile ve ‘aql ile ve mülküñ mâ-beyninde muhayyer kılındı. Andan sonra te‘accub idüp mütehayyir kaldı ve cevâb virdi ki ‘aql u mülk ‘ilmdür. Biz emr olunduğ kim ‘ilm kande ise andan ayrılmayup ‘ilm kande olursa ben dağı andayum diyü buyurdu (67^a).”

“Mi‘dede şâhibine müsteskal olup ve dağı marâza ve mevte mufdî olan ta‘âmda ‘adem-i inhizâma ıtlâk olunur ki ol sū’ü’l-mizâcdur (43^a).”

“Ba‘zı şâlihîn rivâyet iderler ki Hâkķ sübhâne ve te‘âlâ dünyâyı yaratmağ irâdet-i şerifleri ta‘alluk eyledükde ma‘şiyeti ve cehli şibe‘ içinde koyup ve ‘ilmi ve hikmeti ve ma‘rifeti cū‘ ya‘nî acılığda kodı. Ve dağı ba‘zılar didiler cū‘ âhiretüñ miftâhıdır ve şibe‘ dünyânüñ miftâhıdır (43^b).”

Yahyâ b. Abdullâh, eserin son bölümünde *Kasîde-i Bürde*'nin beyit sayısı hakkında da bilgi vermiştir. Daha önce de bahsi geçtiği gibi *Kasîde-i Bürde*'ye daha sonraki müellifler çeşitli beyitler ekleyerek şiirin beyit sayısını artırmışlardır. Şârih de bu hususa dikkat çekmiş ve konu hakkında şöyle bir bilgi vermiştir:

“Ba‘zılar da bu kaşide-i mübarekenün âhırine iki beyt soñradan ilhâk eylemişlerdür. Ammâ âsıl nâzımuñ rahmetullâhi ‘aleyh kaşidesine mülhâk olmaduğına delîl budur ki *فَهْوَاسِنَا مِصْرَ دِيَارِهَا نِصَ نُشْأَاتِهَا تَوَفِّيقُ وَ تَطْبِيقُ* idüp şârihün rahmehumullâhu te‘âlâ irâd itmeyüp ihtiyâr eylememişlerdür. Belki bu iki beyt degül beyt-i sâbıkuñ a‘nî ve‘zen li-sühbi şalâtin ve mâ rennehat ‘azabâti’l-bâni riḥu şabâ mâ-beyninde vâkı‘ olan bu iki beytün şüret ü ma‘nâ ‘aynı ve mişli olan ‘anî

وَاللَّهِ وَالصَّحْبُ ثُمَّ التَّابِعِينَ لَهُمْ
73 أَهْلُ النَّقَى وَالنُّقَى وَالْحَلَمُ وَالْكَرَمُ

didüğü beyti şârih-i hezihi’l-kaşide Muḥammed ibn Muḥammed ibn Muḥammed ibn Muḥammed ibn Merzûkî el-Muğarribî ki bundan mufaşşal u meşrûh kimesne yazmamışlardır. Mısır’da Ḥanbelî müftüsü olan Şeyḥ ‘Abdurrahman rahmetullâhi ‘aleyh hâzretlerinde bulup ve getirdüp tamâm kırk eczâ ve şatırı otuz bir şatır ‘add idüp mezbûruñ şerhinde ve daḥı Şeyḥ ‘Alî bin Mecdüddîn a‘nî laḳabühü Muşannifek rahmetullâhu te‘âlâ irâd idüp bu iki şeyḥ-i ‘azîzlerün nüshasından gayrı meşrû olan beyti bulmayup ihtiyâr eylememişlerdür (260b).”

Yahyâ b. Abdullâh da kendi eserinde Merzûkî ve Musannifek’e uyararak bazı beyitleri şerh etmemeyi tercih ettiğini belirtmiştir:

“Mâdâm ki ol lafz beyninde yedi sekiz ve toḳuz mısra‘ geçmeyince diyü irtikâb eylemekden ibâ idüp irâd eylediler bu faḳîr ü ḥaḳîrî’l-muhtâc ilâ merḥameti Rabbü’l-ğaffûr daḥı bunlara iktidâ idüp tercüme olunmadı (260^b-261^a).”

Bu bilgilerin ardından hatime bölümüne geçen şârih, ferağ kaydının ardından eserini Farsça bir beyit ile nihayete erdirmiştir:

این کتاب چون شد تمام از فضل حق خدا

74 مید هم مصطفی بی حدّو سلامهم اصحاب آورا

3.1.4. Eserin Dili ve Üslubu

Tercümetü’l-Esrâr fî Medhi Seyyidi’l-Ebrâr adlı *Kasîde-i Bürde* şerhi Arapça-Farsça kelime ve ifadeler bakımında zengin, oldukça ağır bir dille yazılmıştır. Bunda

⁷³ İmam Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde*, 160.

⁷⁴ “Bu kitap, Allah’ın bereketiyle tamamlandığından (Muhammed) Mustafa’ya ve ashabına sonsuz selam olsun.”

elbetteki kaleme alınan eserin mahiyeti önemli bir rol oynamıştır. Şârih, şerh ettiği şiirin anlam dünyasını ve zenginliğini ortaya koymak için böyle bir dil tercih etmiştir. Ayrıca metnin gramatik çözümlerini yapmak için de Arap dili ve gramerinin terminolojisini son derece yoğun kullanmak, metnin dilini büyük ölçüde etkilemiştir. Yahyâ b. Abdullâh, şerh ettiği beytin anlam dünyasını ortaya koymak ve şerh esnasında verdiği bilgileri desteklemek adına *Kur'an-ı Kerim* ayetlerinden ve hadis-i şeriflerden; dil, sözlük, tasavvuf, edebiyat gibi birçok alanda yazılmış Arapça metinlerden ve çeşitli Arapça cümle örneklerinden alıntılar yapmıştır. Bu durum eserin bazı kesimlerce anlaşılmasını zorlaştırırsa da şârihin niyetini ortaya koymaya yönelik olarak düşünüldüğünde zarurettir. Eserde Arapça o denli yoğun kullanılmıştır ki şârih, bazı beyitlerin şerhinde beyti Arapça da yorumlamıştır:

لونا سبت قدره في العظم اياته له كان منها الاحياء المذكور لانه اعظم اياته و به تكون الايات منا "Ve'l-ma' nâ
سبته لقدره الذيهو اعظم قدر لكن الله تعالى لم يجعل الاحياء المذكور من اياته فليست كقدره في العظم و ان كان منها
القران المثلث (79^a) 75

Esere genel olarak bakıldığında, mukaddime bölümü dışarıda tutulursa, Arapça ifadelerin Farsçaya göre daha yoğun kullanıldığı görülmektedir. Şârih özellikle eserin şerh kısmında çok az Farsça ifadeye başvurmuştur. Bu durum elbette şârihin Farsça bilgisi ile ilgili değildir. Çünkü eserin muhtelif yerlerinde Fars edebiyatından iktibaslar da görülür. Beyit şerhlerinin sonunda Farsça tercüme yer vermesi ve eserini Farsça bir beyitle nihayete erdirmesi, şârihin Farsçaya olan ilgisi ve bilgisini gösterir işaretlerdendir.

Eserde her ne kadar Arapça yoğunluklu ağır bir dil kullanılmış olsa da *olavüz*, *idüben*, *idiser*, *şalmayorur* vs. gibi Eski Anadolu Türkçesine ait gramatik kullanımların ve *üründüle-*, *depren-*, *sencer-*, *yilt-*, *yaraqla-*, *yalaklan-*, *yatur-*, *şöyün-*, *yu-*, *önegü*, *uyan*, *kanğı*, *gökçek*, *kazıluğ*, *gönlek* vs. gibi arkaik kelimelerin yer alması dikkat çekicidir. Bu, Türkçenin tarihî gelişim sürecine işaret eden önemli bir durumdur. Şârih, dönemin edebî anlayışına ve şerh ettiği metnin muhtevasına uygun bir biçimde Arapça ağırlıklı bir üslup

⁷⁵ “Eğer Allah’ın büyüklüğünü, kudretini belirli bir derecede, örneğin ölüleri diriltme gibi bir mucizeyle ölçseydik, o zaman bu en büyük mucizesi olurdu. Çünkü o (diriltme) Allah’ın en büyük mucizesidir ve mucizeler O’nun büyüklüğüne ve kudretine uygun olurdu. Ancak Allahu Teâlâ, ölüleri diriltmeyi mucizelerinden biri kılmamıştır; dolayısıyla bu, O’nun büyüklüğü ile kıyaslanamaz. Bununla birlikte O’nun kudretini; mucizelerinden olan Kur’an ifade eder.”

benimserken Türkçenin arkaik unsurlarına da yer vererek metnini yerel bir zemine oturtmuştur. Bu tercih, hem eserin okuyucular tarafından anlaşılabilirliğini artırmak hem de Türkçenin edebî bir dil olarak kullanılabilirliğini göstermek adına önemli bir işaret olarak değerlendirilebilir. Böylece eser, salt bir şerh metni olmanın ötesinde, dönemin dil katmanlarına ve zenginliğine tanıklık eden bir metin hüvviyeti de kazanmıştır. Bu da şârihin, dönemin dil anlayışına ve kültürel mirasına olan hâkimiyetini yansıtan dikkate değer bir husustur.

Arapça iktibaslar, şerh metninde kimi zaman konunun daha açık ve anlaşılır hâle gelmesi için, kimi zaman ise şârihin beyit üzerine yaptığı yorumları destekleyici birer unsur olarak kullanılmıştır. Özellikle şerhin soru-cevap bölümlerinde ve “i‘lem” ifadesiyle başlayan açıklamalarda, şârihin kendi yorumlarını desteklemek amacıyla çeşitli iktibaslara sıkça yer verdiği görülmektedir. Bu iktibaslar genellikle ayet, hadis, şiir veya önceki müelliflerin görüşlerinden seçilmiş olup, şerhin ilmî derinliğini artırmanın yanı sıra konunun anlaşılmasını da kolaylaştırmaktadır. Söz konusu iktibaslara örnek olarak aşağıda verilen bölümlere dikkat edilirse şârihin iktibas tercihlerinin ne denli yerinde olduğu anlaşılabacaktır:

“İ‘lem

Eger su’âl olınsa ne hâlde şâhîh olur ki dünyâ ve âhîret Hâzret-i Resûl’ün cûdîndandır? Cevâb budur ki vaqtâ ki Hâzret-i Resûlullah şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi vesellem dünyâ ve âhîretün vücûdına 76 لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتَ الْأَفْلَاكَ 76 fehvâsınca sebep oldısa vücûd-ı şerîfleri öylesinün bile vücûdına müstelzim olup sebep oldı. Ya‘nî ‘âlâ tarîkı’l-mecâz ikisinün vücûdı Hâzret-i Resûl’e isnâd-ı mecâz ile isnâd olındı. Ke-mâ yukâlu البقرة الربيع انبت 77 qablinden olur (246^a).”

“Ve eger su’âl olınsa ‘aql eylemeyen dem’ ve se‘am didükleri kavli ‘aql eyleyen insân şâhîde teşbih-i isti‘ârât-ı mekniyye qâbilindendür ve hitâbâtı da hı bu câ’îzdür. Nitekim Hâkq sübhâne ve te‘âlânun kavlinde şâbitdür. Ke-qavlihi te‘âlâ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكُمْ وَيَا سَمَاءُ 78 أَفْلَحِي 78 (23^b).”

“İ‘lem

⁷⁶ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.” Aclunî, Keşf’ul-hafâ, 2/164.

⁷⁷ “Bahar, bitkileri yeşertti.”

⁷⁸ “(Sonra) ‘Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut!’ denildi. Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî’nin üzerine oturdu; ‘Zalimlerin topunun canı cehenneme!’ denildi.”

Erbâb-ı tarîkât ve aşhâb-ı hakîkât katında hubb ya‘nî ‘aşk nedür çok kavlı dimişlerdür. Cümleden biri kıdve-i erbâb-ı sülûk olan Hâzret-i Bâyezîd-i Beştâmî kâdresullâhu sırrahu’l-‘azîz buyurırlar ki muhabbet kendü nefsünden çoğı az itmekdür ve mahbûbından az nesneyi çok itmek. Ve ba‘zılar buyurdılar her nesne ki seversen hibe eylemekdür. Hattâ senün için bir nesne bâkî kalmaya. Nitekim Hakk sübhâne ve te‘âlânün âyet-i kerîmesinde ⁷⁹ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ tefsîrinde beyân olınmışdır. Şârihün bu bâbda çok tafşîl yazmışlardır (21^a).’’

Yahyâ b. Abdullâh, iktibaslarda çoğunlukla müellif ya da eser adını zikretmiştir. Bazen her ikisini zikrettiğı iktibaslara da rastlamak mümkündür:

“Taḥkîk budur ki bu aşıl mevzu‘da ma‘rife nekre kılınmak câ‘izdür. Nitekim **Ebû ‘Alî Şîrâziyyât**’ında ma‘rifeyi nekre hükmünde kıldular. Nitekim İmrü’l-Kays’uñ beytünde dağı vâkı‘ olmuşdur: بمنجرد قيد الأوابد هيكلاً ⁸⁰ (29^a).’’

“Ve dağı yine **Yekûlü’l-‘Abd** da buyurur:

وما القرآن مخلوقاً تعالى

كلام الرب عن جنس المقال ⁸¹ (152^a).’’

“Ammâ ḥalk-ı insân lisânında câri olan ve meşhûr olan الطين والماء ⁸² ibâreti ḥaqqında **Şeyḥ Ebû’l-ḥayr Seḥâvî** rahmetullâhi ‘aleyh **Maḳâşid-ı Ḥasene** adlu kitâbında ḥadîs-i şerîfi biz bu luğazla bulmaduk diyü buyurmuşdur (8^a).’’

Ancak bazı iktibaslarda, özellikle alıntı yaptığı manzumelerde, müellifin ya da eserinin adını zikretmediğı de görölmektedir. Örneğın kasidenin 108. beytinde “min kâbe kavseyini” ifadesini şerh ederken müellifin adını vermeden Şeyhî’nin (ö. 1429) aşğıdaki beytini manen iktibas etmiştir:

“Zîrâ kim Hakk sübhâne ve te‘âlâ mekândan münezzehdür. Belki murâd olan qurb-ı teşrîfdür ve taḳrîb-i menziledür.

Beyt

Şeş cihetden sen münezzehsün velî senden tolu

‘Arş u ferş ü fevḳ u taḥt (u) sâğ u şol (u) pîş ü pes (178^a).’’

⁷⁹ “Allah yolında sevdiğin şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz.” Âl-i İmrân Sûresi 3/92.

⁸⁰ “Hızlı atının üzerinde canavarları hızlıca geride bırakıp yoluna devam ediyor.”

⁸¹ “Kur’an yaratılmamıştır. Rabb’in kelimından oluşan sözlerdir.” Üşî, Yekûlü’l-‘Abd, b.10. <https://poetsgate.com/poem.php?pm=110629> [Erişim Tarihi: 21.02.2025].

⁸² “Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim.”

Yine Feridüddin Attâr'ın *Musîbetnâme*'sinden alıntılanan beyitte, herhangi bir müellif veya eser isminin zikredilmediği görülmektedir:

“Zîrâ kim ‘âşık olan kimesne gözinden çok yaş akıtmak ile muḥaḳḳikûn işâret eylemişlerdür. Hîse kâle’l-muḥaḳḳikûn:

Beyt

عشق چیست از قطره دریا ساختن

“⁸³ عقل نعل کفش سودا ساختن (20^b). “

Eserde üslup bakımından dikkat çekici noktalardan biri, beyit açıklamalarının oldukça geniş tutulmasıdır. Öyle ki bazı kelimelerin şerhi sayfalarca sürmektedir. Buna en güzel örnek kasidenin 70. beytinin şerhinde görülmektedir. Yahyâ b. Abdullâh, beyitte geçen “Ebṭâlû Ebrehetin” ifadesini açıklarken “Fîl Vakası”nı başından sonuna kadar uzun uzun anlatmıştır (116^a-118^b). Bu durum birçok beytin şerhinde görülmektedir. Böylece şârih; sadece ifadenin gramatik ve anlamsal boyutu ile ilgili bilgiler vermekle kalmamış, aynı zamanda şiir bağlamında bu tür anlatımlara yapılan telmihleri ve ilgili edebî gelenekteki etkilerini de detaylı bir şekilde incelemiştir. Ayrıca şârih ilk beyitten son beyte kadar birçok kelimenin etimolojik kökenlerini inceleyerek dilsel bir çözümleme yapmış, İslamî literatürdeki kullanım örnekleriyle bunları desteklemiştir. Şârih, bu yöntemiyle okuyucuya beytin bağlamını tam anlamıyla kavratmayı hedeflemiştir. Esasında konunun okuyucu tarafından anlaşılması için faydalı bir uygulama gibi görünse de kelime ve anlama yönelik yaptığı bu tür geniş izahlar bazen konudan uzaklaşılmasına sebep olmuştur.

3.2. ESERİN İNCELENMESİ

3.2.1. Şerhin Planı

Yahyâ b. Abdullâh'ın *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı eseri, memzuc tarzda yazılmış mufassal bir şerh olarak değerlendirilebilir. Memzuc şerhlerde metin ve şerh iç içe geçmiş olup, metin genellikle “mîm”, şerh ise “şîn” harfleriyle gösterilir. Bazı durumlarda metnin üzerine çizgi çekilerek veya farklı bir karakterde

⁸³ “Aşk nedir? Damladan deniz yapmak. Akıl, sevda pabucundan nalça yapmak.”, Ferîdüddin Attâr, *Musîbetnâme* çev. Mehmet Kanar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), s. 737

yazılarak da ayırım sağlanır. Bu yöntem, metin ile şerhin birbirine karışmasını önlemek amacıyla uygulanmaktadır (Efendioğlu, 2010, s. 560). Söz konusu eserde de şârih, metni ve şerhi ayırt edebilmek için metni harekeli ve kırmızı mürekkeple yazmıştır.

Eserin genel yapısı incelendiğinde, şârihin şerh metnini belirli bir düzen çerçevesinde oluşturmadığı görülmektedir. Beyit şerhinde bazen beytin muhtevası ile ilgili izahlar yaparak bazen de kelime tahlilleri ile başlamıştır. Ancak genel itibariyle, öncelikle beyitlerde yer alan kelimeleri anlam ve gramer açısından ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bu bağlamda kelimeleri sarf ve nahiv açısından değerlendirmiş; kelimelerin anlam boyutlarını çok yönlü ele almıştır. Ayrıca, kelimelerin sözlük ve mecaz anlamlarını açıklamış, etimolojik çözümlemeler yapmıştır. Şârih, birçok kelimenin sadece sözlük anlamını değil, metin içindeki bağlamını, okunuşunu ve türevlerini (iştikâkını) de değerlendirmiştir. Bunun yanı sıra, telmih yoluyla kelimenin işaret ettiği olaylara da temas etmiştir.

Şârih, ayrıntılı kelime çözümlemesinin ardından beyti anlam yönünden incelemiştir. Ancak, bu kısım her beytin şerhinde aynı düzende yer almamaktadır. “hâşşıl-ı kelâm”, “ma‘ nâ dimek olur ki”, “bi-eyyi taqdîr kân”, “muhaşşıl-ı ma‘ nâ dimek olur ki” gibi ifadelerle beytin anlamını aktarmaktadır. Bununla birlikte, kimi şerhlerde beytin anlamı metnin başında veya ortasında verilebilmektedir. Şârih, beytin tercümesini bazen bütün hâlinde, bazen ise bölümler hâlinde sunmuştur. Ayrıca, bazı beyitlerde beytin Arapça olarak yorumlandığı da görülmektedir.

Şerh metninde beyitlerin gramer ve anlam açısından incelenmesi tamamlandıktan sonra, şârih tarafından “Tercüme” başlığı altında nazmen bir çeviri sunulmuştur. Bu manzum tercüme belirli bir kafiye düzenine sahip olmakla birlikte, aruz ölçüsü açısından ciddi kusurlar barındırmaktadır. Şârihin tercümesinin, geleneksel aruz veznine tam anlamıyla bağlı kalmadığı ve serbest bir yapı sergilediği görülmektedir. Türkçe manzum tercümenin ardından, “Beyt” başlığı altında Hâfiz Şeref’e ait Farsça bir manzum tercüme de yer verilmiştir. Beyitlerin hem Türkçe hem de Farsça tercümelerinin verilmesi okura metnin farklı dillerde nasıl ele alındığına dair bir bakış açısı sunmuştur.

Yahyâ b. Abdullâh, beyitleri nazmen tercüme ettikten sonra, “Ve Ba‘ de Hâzâ” başlığı altında şerhini yaptığı beytin anlamını özetlemiş, ardından bir sonraki beyit hakkında açıklamalar yapmıştır. Bu bölümde kimi zaman yalnızca anlam yönünden değerlendirmelere yer verilmiş, kimi zaman ise daha kapsamlı bir anlatım sağlamak amacıyla gramatik ve edebî yönden bilgiler verilmiş, farklı kaynaklardan alıntılarla metin zenginleştirilmiştir. Ayrıca, *Kasîde-i Bürde*’nin bölümleri metin içerisinde bağımsız başlıklar hâlinde belirtilmemiş, bunun yerine hangi bölüme geçileceğine dair bilgilendirme bu bölümde sunulmuştur. Şârihin, kasidenin bölümlerini vurguladığı bazı örnekler aşağıda gösterilmiştir:

“..beyân u ‘iyân eyledükden soñra **mağşad-ı hâmise şürû‘ idüp**...(143^b)”

“...ümmeti dahı sâ’ir enbiyâ’ ümemden eşref idüğini beyân u ‘iyân eyledükden soñra **mağşad-ı şâmine şürû‘ idüp** girü...(193^b)”

“...nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem medh ü şenâsından fâriğ oldıkdan soñra **mağşad-ı tâsi‘ye şürû‘ idüp**...(227^a)”

Eserin bu yapısı, klasik şerh metodları bakımından düzensiz olsa da şerh geleneğine dair önemli bir örnek teşkil etmekte olup hem dilbilimsel hem de edebî açıdan analiz içermesi bakımından dikkat çekicidir. Aşağıda şârihin şerh metodunu göstermesi bakımından kasidenin 85. beytinin şerhi örnek olarak verilmiştir:

“Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl için nevminde rû’yâsı vahy olup nebî ve resûl olmamak muhâl medh-i şerîfini kaşd idüp ‘alâ tarîkü’l-te‘accub beyân u ‘iyân eyledükden soñra mağşad-ı hâmise şürû‘ idüp va Hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem bi‘şet-i şerîfi fâ’idesine işâret ve zâke’l-Hâzret’ün kâffesi nâsa irsâlinün şemeresine tenbîh ve dahı havvâşü’l-havvâşî rû’yet-i ‘ibâdâtı ve i‘tibârü’t-tâ’atı ihyâ’ kılup ‘irfân ziyâsı ile münevver ve îmân-ı İslâm ile envâr olup şübhâtdan havvâşî tahlîş için ve dahı âşâm ile mülevves olan kalbi ziyâ ve envâr-i îmân ile tenvîr ve dahı bañr-ı kereminden millet-i Hânefiyyetü’s-semihü’l-sehlü’l-beyzâ-yı münevver levâihü’l-keşf ve telâ’lâ’-yı levâmi‘ü’l-kurb olup hattâ butâhü’l-kulüb tayyîb ü muṭayyib olduğunu beyân u ‘iyân ve dahı هو الشمس طلوعاً في المطلع هو البدر تماماً في المشارع الهي مظللاً وافتحاراً والاذالت ضياء كاللوامع⁸⁴ hâzretlerinin rahmeten li’l-‘âlemîn irâdet-i ezeliyye ve meşîyyet-i lem-yezelliyesinde fâ’idesini bildürmek ve şifâ’ü’l-kulüb olduğunu kem-i

⁸⁴ “O güneşin doğuşudur, O tam olan dolunaydır. O, gurur ve ihtişam ile gölge uzatan, parlak yıldızlar gibi ışık saçandır.”

haberriyye ile veyāhūd kem-i istifhāmiyye ile bildürmek ve ‘iyān eylemek murād idinüp didi:

كَمْ ابرأت وصبا باللمس راحته

⁸⁵ واطلقت اربا من ربقة اللمم

Kem ebre’et (كَمْ ابرأت) didügi kavlinüñ ma‘nāsı keşiren mine’l-merrāt dimekdür. Kem haberriyye veyāhūd kem istifhāmiyyedür. Ebre’et eyy şifet mecrür olan maḥzūf. Yuḫālu Berā’⁸⁶ zamme ile ammā ehl-i Hicāz dirler المرضي ⁸⁷. Berā’ fetḥa ile ve المرضي ⁸⁸ kavli bundandır. Sāhib-i Keşşāf Haḳ sübhāne ve te‘ālānuñ kelām-ı kadīminde mezkūr olan āyet-i kerīmesinde didi: ⁸⁹ اِنْنِي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ. Berā’ kavlinde iki vech üzerinedür fetḥ-i bā ile ve zamme ile. Eger su’āl olınsa aşıl aḥsen ve evlā olan bu idi ki ابرأت الناس من الوصب ⁹⁰ irād eylemek gerek idi. Zīrā kim ebrā’ü’l-maraż dinilmez. Hāşıl-ı cevāb budur ki bi’l-vāşiṭa maraḳ mef’uldür ve marīḳ bi-lā vāşiṭa mef’uldür. Veyāhūd cevāb budur ki na‘m ve lākin ḥazf-ı muzāf üzerine maḥmūldür. Takdīri داو ص ⁹¹ dimekdür. Vaşb fetḥ-i şād ile maraḳa dirler ve kesr-i şād ile daḥi cā’izdür. Ebre’et didügi mef’ül-i muṭlāk veyāhūd mef’ülun fih olmak üzerindedür. Takdīr-i kelām ابرأت ⁹² كَم مرات ابرا dimekdür. Ebre’et fi’l-i māzī-i mü’enneşdür. İf’āl bābindan berī kılmak ma‘nāsına. **Vaşiben** (وَصَبَا) didügi kavli ebre’et kavlinüñ mef’ülü vāḳi’ olmuştur. **Bi’l-lemsi** (بِالْمَسِّ) didügi ebre’et kavline müte‘allaḳdur. Lems yapışmak ma‘nāsına. Bā isti‘ānet içündür veyāhūd sebeḳ için ola. **Rāḫatuhu** (راحته) didügi ebre’et kavlinüñ fā’ilidür. Mübārek keffinüñ içine dirler. Zamīr-i mecrür Ḥazret-i Resūl’e rāci’dür. **Ve atlāḳat eriben** (واطلقت اربا) didügi şāhib-i erib dimekdür. Ebre’et kavline ma’ṭūfdür. Eyy rif’at kayda ıtlāḳdan müştāḳdur ki ol def’-i kayddur. Şişmek ve açmak ve şalıvirmek ma‘nāsına, taḥtında fā’ili müstetir rāci’dür rāḫatuhu kavline. Eriben didügi atlāḳat kavlinüñ mef’ulidür. Rā’nuñ fetḥasıyla kayd ve bend ma‘nāsına ve rā’nuñ kesresiyle şıfat-ı müşebbehedür. Şāhib-i erabet eyy محتاج الى الخلاص ⁹³ı bağlar dimekdür. Kesre ile kırā’at olındukda muzāf maḥzūf olmaḳa ḥācer yokdur. Ammā fetḥa ile okunduḳı zamān muzāf maḥzūf olur. Ve burada birkaç lügāt vardur irebe ve irebetü ve eribü ve ma’ribete ve ma’rebe ḳālullāhu te‘ālā ⁹⁴ غَيْرُ أُولَى الْأَرْبَةِ **Min ribḳat** (مِنْ رَبَقَةٍ) didügi

⁸⁵ “O’nun eli, nice hastayı dokunmakla iyileştirdi ve nice şifaya muhtaç olan kimseyi cinnet bağından kurtarıp salıverdi.”

⁸⁶ “Hastalığımдан iyileştim/kurtuldum.”

⁸⁷ “Hastalığımдан kurtuldum.”

⁸⁸ “Allah onu hastalıktan kurtarsın.”

⁸⁹ “Bir zamanlar İbrāhim babasına ve topluluḳuna şöyle demişti: **Ben sizin taptıklarınızdan uzaḳım**, beni yaratan başkadır (ancak O’na ibadet ederim). O bana doğru yolu gösterecektir.” Zuhurf 43/26-27.

⁹⁰ “İnsanların acılarına şifa verdim.”

⁹¹ “Bu hastalık/sıkıntı.”

⁹² “Kaç defa şifa verdim?”

⁹³ “Kurtuluşa ihtiyaç duyan.”

⁹⁴ “Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve cāriyeleri, **cinsel arzusu bulunmayan** erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye

aṭlaḳat ḳavline müte‘ allakdur. Ve min ibtidā içündür. Veyāhūd maḥzūfa müte‘ allak ola. Ribḳat, ḳilāde ve ḥalka ma‘ nāsinadır ki ḥayvānāt boynına daḳarlar. Ḥadīs-i şerīfde vārid olmuşdur ⁹⁵ خلع رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ. **el-Lememi** (اللَّمَمِ) didügi ribḳat ḳavlinüñ muḫāfun ileyhesidür. İhtilāl-i ‘aḳl ve şıḡārü’z-zünüb ma‘ nasına. Ya‘ nî zāke’l-Ḥazret şallallāhu ‘aleyhi vesellem aşḥāb-ı imrāzî marāzlardan şifā bulup sağ oldurdu ve daḥı aşḥāb-ı zünüb şıḡarı ḥalāş itdirüp nefsi emmāre sebebi ile kesb eyledüklerini taḳyīdden ya‘ nî bāḡdan şaşup ḥalāş iderdi. Eger su’āl olınsa aşḥāb-ı zünüb şıḡarı taḥlīş eylemek aşḥāb-ı kibār ḳuyūdlarından taḥlīş eylemek müstelzim degildür diyü terkīb üzerine maḳşūda muḥaldur. Belki ḥaḳ ve aḥsen bu idi ki bir ‘aks ḳılınup irād olınmaḳ gerek idi. Cevāb budur ki egerçi kim fî nefsi’l-emr zünüb-ı kebāirden olup evlā Ḥazret-i Resūl’e nisbet-i mulāḥazası ile sağırdur, bu ta‘rīf maḳşūd-ı edille ve merāma evfādur. Nitekim bu ḳaşıde-i mübārekenüñ āḥirinde buña nāzım işāret eylemişdür. ⁹⁶ اِنَّ الْكَبَائِرَ فِي الْعُقْرَانِ كَاللَّمَمِ. Muḥaşşıl-ı ma‘ nā dimek olur ki ol Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem nice çok dertlülere derdünden ḥalāş ve berā ḳıldı. Ol Ḥazret-i Resūl mübārek iki eliyle yapışması ile ve daḥı nice çok bî-hüşluk ve ‘aḳılsızluk ḥalkası ile baḡlu olan kimesneleri ol Ḥazret-i Resūl mübārek eyliyle ḥalāş idüp ‘urvet-i cününden ve marāzdan ḳurtarup şalıvirdi. Bu cümleden ba‘zıdur Ḥazret-i Resūl’e bir ḥātūn gelüp ve ḳucaḡında bir oḡlana cünün galebe eylemiş mübārek eliyle aḡzında olan rīḳ ile mesh eyledügi gibi ol oḡlancık ḳay’ idüp ḳuşdı. Nāḡāḥ cevbinden ḳapḳara bir yāver gibi bir nesneyi ḳuşup ḥalāş eyledi diyü rivāyet-i şāḥiḥe ile rivāyet olınmuşdur.

Tercüme

Mübārek desti iricek nice ḥasteye

Buldı şifāyı ḥall idüben nice ribḳatı

Beyt

پس کسانرا او شفاداري بمالیدی برست

”وار هانیدی دیوانکانرا از لمم⁹⁷ (143^b-145^b)“

süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah’a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!” Nûr 24/31.

⁹⁵ “Cemaatten bir karış kadar ayrılan kimse **İslam’ın boyunduruğunu boynundan çıkarmış olur.**” Tirmizî, Emsal, 3

⁹⁶ “Çünkü Allah’ın mağfiretine nisbetle büyük günahlar, küçük hatalar gibidir.” İmam Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde*/155.

⁹⁷ {^{dk}Tercüme li-ḳā’ilehü

Ol doḡınmaḡla nice renci iyü itdi hem

Giderdi niceden ḳalb-i ıtlāk ribḳatı}

3.2.2. Beyitlerin Tercümesi

3.2.2.1. Beyit Esaslı Bütüncül Tercüme

Yahyâ b. Abdullâh, eserinde şerh ettiği beyitleri genel itibarıyla bir bütün olarak tercüme etmiştir. Şârih, beyti gramer ve anlam yönünden inceledikten sonra “ya‘nî”, “ma‘nâ demek olur ki”, “bi-eyyi taqđir kân”, “muhaşşıl-ı ma‘nâ” gibi ifadelerle beytin nesren tercümesine geçmiştir. Bu tercümeler çoğunlukla şerhin son bölümünde olmakla birlikte zaman zaman şerhin başında veya ortasında da görülmektedir. Şarihin bu tasarrufu genelde beyitle ilgili bir hususiyetle bağlantılıdır. Ancak eserin geneline bakıldığında bu tarz uygulamaların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Kasidenin 2. beytinin şerhi, bu duruma bir örnek olması bakımından önemlidir. Nitekim şârih, beyitteki istifhâm sanatını gösterdikten hemen sonra henüz şerhin başında iken beytin tercümesine yer vermiştir:

فَمَا لِيْغَيْنِيْكَ اِنْ قُلْتَ اَكْفُفْ هَمْزًا
98 وَمَا لِقَلْبِكَ اِنْ قُلْتَ اسْتَقْوْ يَهُم

İstifhâm-ı te‘accubî Hakk sübhâne ve te‘âlânun nematı üzerine ke-kavlihi te‘âlâ مَا لِيْ لَا 99 kavli gibi. Bu taqđir üzerine eydür: **Ey kimesne senüñ iki göziñ ‘aceb hâli vardur? Ey gözler ağlamakdan sâkin oluñ disem anlar ağlamağı daha ziyâde iderler. Ve senüñ göñlüñ dağı ‘aceb hâli vardur ki eger ey göñül bu sekrden ifâkât bulup kendüñi cem‘ eyle disem henüz ifâkât bulmayup daha ziyâde eylerler** demek olur (18^a).”

Şârihin, tercümeğe geçmeden önce en çok kullandığı ifadelerden biri “ya‘nî” ifadesidir. Örneğin, “مِثْلَ الْبَهَارِ عَلَى خَدَّيْكَ وَالْعَيْنُ وَالْوَجْدُ حَطَّى عِبْرَةٍ وَضَلَّى” beytinin tercümesine şârih “ya‘nî” ifadesi ile başlamış ve beyti bir bütün olarak şu şekilde tercüme etmiştir:

“**Ya‘nî** nâzım kendü nefsüne hitâb idüp eydür ki ‘acebdür ki sen ‘aşka inkâr eylersün hâlbuki fırkat-ı maḥbûb ü hırkat-i muḥabbet gözüñ yaşını deme karıştırdüğundan ve hastalığından ḥâşıl olınmuş iki yañağıñdan şaru gül gibi ve budaqları kırmızı olan ağac gibi vâkı‘ olmuş ḥatṭları işbât eyledi (24^b).”

⁹⁸ “(Ey gönül) iki gözüne ne oldu ki onlara ‘kendinizi tutun ağlamayın’ dedikçe o iki göz daha çok kanlı yaş akıtıyorlar? Ve kalbine de ne oldu ki ‘sakin ol, kendine gel’ desen de o aldırmaıyıp ölçüsüz sevgisi, hayranlığı ve delicesine aşk ve muhabbeti artırıyor?”

⁹⁹ “Hudhud’u niçin göremiyorum?” Neml 27/20.

Şârihin, beyti bir bütün olarak ele aldığı ve genel anlamını ifade eden bir tercüme ortaya koyduğu örnekler şerh metninin başından sonuna kadar tüm beyit şerhlerinde görülür. Bu durumu destekler örneklerden birkaçı aşağıda verilmiştir:

“**Ma‘nâ dimek olur ki** maḥbûbuñ ḥayâli benüm ḥâtırında vâkı‘ olup ḳalbümünden ğâib olmayup ḥattâ benden nevm lezzeti meslûb olup ve benüm lezzetüm elem ile maḥlûta oldu (25^b).”

“**Ya‘nî** yâ beni melâmet idici kimesne benden ‘özri ḳabûl eyle veyâḥûd bende ‘Uzre ṭâ’ifesiñün ‘aşkı var iken beni melâmet idersen benüm saña ‘özrüm vardır, benden ‘özri ḳabûl eyle. Eger senün inşâfuñ olaydı beni melâmet itmezdiñ bu ‘aşk-ı ‘Uzriyy’de (27^a).”

“**Ya‘nî muḥaşşıl-ı ma‘nâ** ümem-i mâziye enbiyâlarına ta‘zîm ü tevḳîrlerinde mübâlağa idüp ḥattâ şol ḥidde vardı ki aralarında ba‘zısı Bârî te‘âlâya ulûhiyyetde şerîk ḳoşup bu i‘tikâd üzerine ḥâlen ol ḳavm keferede muşirrinlerdür. Bu taḳdîrce lâayık u aḥrâ olan budur ki naşârâ zâhib oldukları redd ü men‘ içün ḥadîs-i tenzîhün ta‘ḳibinde ḥadîs-i men‘ â irâd enseb olduğundan ötürü ihtiyâr olındı (75^b).”

“**Bi-eyyi taḳdîr kân ma‘nâ dimek olur ki** ol Ḥazret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem fazlına ğâyet ve nihâyet yokdur. Pes ğâyetle ‘âḳıl olan kimesne anuñ fazlını ağızıyla ve lisânıyla beyân u ‘iyân ider degildür (78^b).”

“**Bi-eyyi taḳdîr kân beytün muḥaşşıl-ı mefḥûmı budur ki** ol âyât-ı Ḥaḳḳ ki Ḳur‘ân-ı ‘azîmdür ke-ennehü cennetde olan ḥavz-ı Kevşerün suyudur ki ‘âşî ḳullaruñ yüzleri ol Kevşer sebebiyle aḳ olur. Hâl bu ki ol ‘âşî ḳullar ḥavuz kenârına geldükde yüzleri ḳara kömür gibidür dimekdür (168b).”

3.2.2.2. Kelime Esaslı Kısmî Tercüme

Yahyâ b. Abdullâh, beyitlerin tercümesini bazen kısmî olarak yapmıştır. Bu uygulama genellikle beyitteki kelimelerin anlamsal çözümlemesinin ardından gelmektedir. Burada şârih; incelediği kelimenin beyitteki diğer kelimeler ile olan ilişkisinden doğan anlamı ortaya koymuştur. Böylece bahsi geçen kelimelerin oluşturduğu anlamı kısmî tercüme olarak vermiştir. Örneğin, 10. beytin şerhinde “ḥâlî” ifadesini şerh ederken bu ifadenin “adetke” ifadesi ile olan ilişkisi belirtmiş ve şu şekilde bir tercüme yapmıştır:

“Ḥâlî (حالي) didügi ‘adetke ḳavlinün fâ‘ilidür. Ma‘nâsı **benüm ḥâlüm tecâvüz idüp saña varsun** dimekdür. Ḥâlden murâd burada ‘aşḳdur (28^a).”

Yine kasidenin 12. beytinin şerhinde “tünkirü” ifadesinin incelemesinde benzer bir uygulama ile kısmî tercüme yapmıştır:

“Tünkiru (تُنْكِرُ) didügi fi‘l-i muzâri‘-i muhâtab fâ‘ili nâzımuñ kendü nefsünden ‘ibâretdür. Ma‘nâsı **sen ne hâlde inkâr idersün** dimekdür (31^a).”

Aşağıda bu tarz uygulamaya birkaç örnek gösterilmiştir:

“Fî ‘azeli (فِي عَزَلِي) kavli ettehemtü kavline müte‘allağdur. Ma‘nâsı **beni melâmet itmesinde ve baña naşîhat eylemesinde şeybe töhmet eyledüm** dimekdür (31^b).”

“Haşmen (حَصْمًا) didügi şeytâna müte‘allağdur. Ma‘nâsı **huşûmet idici oldukları hâlde** dimekdür (48^a).”

3.2.2.3. Yorumlu/Genişletilmiş Tercüme

Yahyâ b. Abdullâh’ın tercüme usüllerinden biri yaptığı tercümeyi genişletmesidir. Bu usûlde şârih, beytin tercümesi hakkında çeşitli yorumlara başvurmuş ve konu ile ilgili çeşitli bilgiler vermiştir. Nitekim kasidenin “Evet, gece sevgilimin hayali geldi ve beni uykusuz bıraktı; çünkü, aşk, zevk ve elemle iç içedir.” anlamına gelen 8. beytinin şerhinde şöyle bir yorumda bulunmuştur:

“Ve bir nükte dahı budur ki eger kendü ihtiyârumla ‘aşka ikrâr idersem müttehim olup melâmet olurum diyü imdi ‘âkile layık olan budur ki kendü ihtiyârı ile ‘aşka ikrâr lâyıık degildür diyü tenbîhden ötürü muhaşşıl-ı ma‘nâ şol emr ki sen zıkr itdün ebyât-ı şelâse-i sâbıkanuñ mazmûnı idi. Gerçek emr sen didüğün üzerinedür. **Keyfiyyet-i hâlüm dahı budur ki benüm sevdiğüm kimesnenüñ hayâli gice ile geldi, beni uykusuz qodı. Hâlbuki ‘aşk u sevgü cümle lezzâtı melâmete ve melûlluga tebdîl ider dimek olur** (26^a).”

Yine, “Sen bana samimi öğütte bulundun; fakat ben onu dinleyecek hâlde değilim. Çünkü âşığın kulağı öğüt verenlere karşı sağırdır.” anlamındaki 11. beytin şerhinde âşığın kulağının öğüt verenlere karşı sağır olması meselesi şu şekilde yorumlanmıştır:

“Maşlahat irşâddur ya‘nî nâzım ‘aşkuñ galebesünden lâ‘im-i nâşihuñ naşîhat-i maḥzâsın istimâ‘ itmeyüp ‘alâ tārîkı‘l-irşâd lâ‘im-i nâşîha ḥitâben dir ki “**Senüñ zu‘muñ üzerine ‘aşk hevâsınuñ esbâbı bende zuhûr itmedin. Ḥubbuñ lev münden ben seni şevâ‘ib-i aḡrâzdan ḥalâş eyledüm ki ol esbâblardandur. ‘Aşık maḥbûbına iltifât itmek ve aña maḥla‘ olup ḥüsnüne tefekkür eylemek gibi. Ve lâkin semâ’ [u] kabûl ile ben anı kabûl ve işidür degilüm.**” Ba‘de‘l-letî ve‘l’letiyâ ‘aḡluñ ḥilâf-ı muḡtezâsı üzerine nâşihuñ naşîhat-i maḥzâsı ‘adem-i kabûlde oldısa ‘övrini izhâr idüp tekellümden ḡaybete iltifât eyledükde didi: إِنَّ الْمُحِبَّ عَنِ الْعُدَّالِ فِي صَمَمٍ (29^b-30^a).”

Aşağıda verilen örnekler de bu uygulamaya işaret etmektedir:

“Muhaşşıl-ı ma‘nâ demek olur ki ol Hâzret-i Resûl şallallâhu ‘aleyhi vesellem fazl-ı güneşdür. Allâhu te‘âlâ lutfıyla ve keremiyle ‘âleme tûlû‘ itmişdür ve sâ‘ir enbiyâ ve rusûl o güneşün yıldızlarıdır ki envâr-ı müstefâdesini âdem oğlanına gicelerde ‘âlem-i şehâdetde güneş gaybeti katında izhâr iderler. Güneş zuhûra gelicek mahv olup muzmahill olurlar demek olur (91^a).”

“Beytün ma‘nâsı demek olur ki ümmetine şiddet-i hırs olmağın imtiḥânı ümmeti üzerine terk eyledi. Cemî‘-i umûri beyân üzerine bildürüp hattâ ba‘zı nâs üzerine hafî olup iz‘ân-ı kâşırası olana darb-ı meşel ile ta‘lîm idüp beyân eyledi. Bu şûret ta‘lîli nefy kabîlindendir. Yoḥsa nefy ta‘lîl kabîlinden degildir. Ya‘nî biz ümmeti şekk eylese irtiyâbda vâkı’ kılmaduk. Ve daḥı vehm ile taḥayyürde ḳomaduk demek olur (82^b).”

3.2.2.4. Beytin Anlamının Arapça Yorumlanması

Yahyâ b. Abdullâh’ın beytin tercümesi üzerine yaptığı bir diğerk uygulama, beytin anlamı ile ilgili yaptığı Arapça yorumlardır. Bu durum genellikle şerhin başında veya ortasında yer almaktadır. Aşağıda bu uygulamayı gösteren birkaç örnek verilmiştir:

المعني يَا مَنْ يَلُومُنِي فِي الْحَبِّ الْمَفْرُطِ إِقْبَلْ مَعْذِرَتِي وَلَا تَظْلِمْ عَلَيَّ بِاللُّومِ فَإِنَّ الْحَبَّ أَذَابَ لَحْمِي وَأَسْلَ عَنْ حَقَّقَتِي
”(26^b).”

“Vaḳtâ kim kendü nefsünün va‘z u naşîḥatinden ricâsın ḳaṭ‘ idüp şeybün kitmânının içtiḥâdunda te‘essüf çeküp ma‘nâ demek olur ki لو كُنْتُ عَالِمًا بِأَنِّي أَقْصُرُ فِي تَوْقِيرِ الضَّيْفِ لَكُنْتُ
(34^b).”¹⁰⁰ كَاتِمًا لِسِرِّهِ أَوَّلَ وَهْلَةٍ لَّنَلَا يَشْنَعُ فَلَا اتَاذِي بِالطَّعْنِ وَاللَّعْنِ وَالتَّشْنِيعِ بِمَالِمْ يَأْتِ كَلَابِسُ ثَوْبِي زُور

كأنه قال اذا كانت النفس حريصة في الانهماك في اللذات والشهوات فلا تطلب بتلك المعاصي كسر شهوتها زعماً
”Ya‘nî bundan men‘¹⁰¹ منك أنها اذا استوفيت اللذات انكسرت النفس وقلت داعيتها كلا يعني بوندن منع اولك
ola ki nefs-i râḡıbadur. Ne zamân sen aña râḡıb olsañ ya‘nî meyl eyleseñ dimekdür (36^b).”

لونا سبت قدره في العظم اياته له كان منها الاحياء المذكور لانه اعظم اياته و به تكون الايات منا
”Ve‘l-ma‘nâ سبته لقدره الذيهو اعظم قدر لكن الله تعالى لم يجعل الاحياء المذكور من اياته فليست كقدره في العظم و ان كان منها
(79^a)”

3.2.2.5. Beytin Manzum Tercümesi¹⁰²

Yahyâ b. Abdullâh, *Kasîde-i Bürde*’yi sadece şerh etmemiş, aynı zamanda nazmen de tercüme etmiştir. Bu tercümeler muhteva ve anlam bakımından zemin metne uygundur. Şârih, bu beyitleri “Tercüme” veya “Tercüme-i Beyt” başlıkları altında

¹⁰⁰ ¹⁰⁰ “Eğer nefs-i emmârenin kötülöklere ve çirkinliklere düşkün olduğunu biliyorsan, şehvetini kırmak için günahlara yönelme. Zira sen, zevkler tamamen karşılandığında nefsin kırılacağını ve arzularının azalacağını sanıyorsun. Hayır, aksine, bu tür davranışlar, başkalarının engellenmesi anlamına gelir.”

¹⁰¹ “Diyor ki: Eğer nefs zevklere ve arzulara düşkünse, bu günahlarla onun şehvetini kırmayı isteme.”

¹⁰² Beyitlerin manzum tercümesi tarafımızca yapılan bir çalışmada detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Serkan Türkoğlu ve Hakan Sönmez, “Yahyâ b. Abdullâh’ın Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 20 (2025), 1-26.

vermiştir. “(Ey gönül) iki gözüne ne oldu ki onlara ‘kendinizi tutun ağlamayın’ dedikçe o iki göz daha çok kanlı yaş akıtıyorlar? Ve kalbine de ne oldu ki ‘sakin ol, kendine gel’ desen de o aldırmaııp ölçüsüz sevgisi, hayranlığı ve delicesine aşk ve muhabbeti artıyor?” anlamına gelen kasidenin 3. beytin tercümesini Yahyâ b. Abdullâh nazmen şu şekilde yapmıştır:

“Gel girye kıılma çeşmüne disem döker yaşuñ

‘Aķluñı dir disem dilüñ arturdı rafeti (20^a)”

Yahyâ b. Abdullâh’ın manzum tercümesi, muhteva ve kafiye bakımından zemin metne uygun olsa da aruz bakımından oldukça kusurludur. Tercümenin bazı beyitlerinde aruz kalıbı *mef’ûlü fâilâtü mefâilü fâilün* olarak tespit edilmiştir¹⁰³:

“Sevdâya nice münkir olursuñ ki üstüne

Kanlu yaşuñla derdüñ iderler şehâdeti (23^b)”

“Aķuñ önegüsin nitekim döndürür uyan

N’olaydı redd ideydi nefsdan dâlâleti (36^b)”

Ancak eserde, yukarıdaki aruz kalıbına uymayan beyitler çoğunluktadır. Aşağıda verilen örneklerde ardışık gelen beyitlerin aruz kalıplarının birbirinden çok farklı olduğu görölmektedir:

“Cürm ü günâhı keşretle gönül şehvetin dileme

Kuvvet bulur ta‘âmla nefs ehlinüñ şehveti (37^a)”

“Nefs tıfl-ı rađî‘e beñzer kovarsañ emer müdâmî

Südden keserseñ öğrenür ider dâ‘im kanâ‘ati (38^a)”

¹⁰³ Bazı beyitlerde tespit edilen bu aruz kalıbı Le’âlî’nin manzum Kasîde-i Bürde tercümesinde kullanılan vezinle benzerlik göstermektedir. Bu durum Yahyâ b. Abdullâh’ın, şerh metninin genelinde oldukça etkilendiğı Le’âlî’yi taklit etme çabasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi sonraki bölümlerde verilecektir.

Bu türden örnekler manzum tercümenin birçok beytinde görülmektedir. Manzum tercümede serbest denilebilecek düzeyde bir aruz ölçüsünün kullanılması, oldukça secili ve ağır bir nesir ortaya koyan Yahyâ b. Abdullâh'ın nazım alanında zayıf olduğunu göstermektedir.

3.2.3. Mısralar ve Beyitler Arası Bağlantı Kurulması

Yahyâ b. Abdullâh'ın *Kasîde- i Bürde* şerhinin önemli bir özelliği her beyti, her kelime ve ifadeyi ayrı ayrı şerh etmesidir. Ancak şârih, birçok yerde bunları bir bütün olarak düşünmüş ve birbirleriyle olan ilişkileri hakkında çeşitli bilgiler vermiştir. Bu ilişkiler kelime bazında genellikle “nahiv” bağlamında değerlendirilmiştir. Şârih, 5. beytin şerhinde “‘alâ talelin” ifadesinin “lem türîk” ifadesi ile bağlantılı olduğunu şu şekilde göstermiştir:

“‘Alâ talelin (عَلَى طَلَلٍ) **lem türîk kavline müte‘allakdur** (21^b).”

Yine 155. beytin şerhinde “min zelletin” ifadesindeki “min”in “lâ-teknatî” ifadesi ile ilişkili olduğunu belirtmiştir:

“Min zelletin (مِنْ زَلَّةٍ) didügi min cihet-i cerîme-i ‘azîme ma‘nâsına **lâ-teknatî didügi kavline müte‘allakdur** (247^b).”

Konu ile ilgili diğer örneklerden birkaçını şu şekilde göstermek mümkündür:

“Zarf a‘ nî fi’l-hevâ (فِي الْهَوَى) **lâ’imî didügi kavline müte‘allakdur** (26^b).”

“Ve darretehâ (وَضَرَّتْهَا) didügi dahı menşûb olup **ed-dünyâ kavline ma‘tûfdur** (245^b).”

“Ve’l-ķalemi (وَالْقَلَمِ) didügi **el-levh kavline ma‘tûfdur** (246^a).”

Yahyâ b. Abdullâh, zaman zaman bir kelimenin ya da ifadenin önceki veya sonraki beyitle ilişkisi hakkında da bilgiler vermiştir. Örneğin 7. beytin şerhinde “eşbet” ifadesinin önceki beyitlerde geçen “şehidet” kelimesiyle ilişkili olduğunu belirtmiştir:

“Eşbet (أَشْبَتْ) fi’l-i mâzî işbâtdan müştakdur ... Bu eşbet cümlesi **beyt-i sâbıkda şehidet didügi kavline ma‘tûfdur** (24^a).”

Şârih, 8. beytin şerhinde ise “ne’am” ifadesinin önceki beytlerin mazmunu ile ilişkili olduğunu ifade etmiştir:

“Ne‘ am (نعم) harf-i taşdikdür. Mâ-sebakı muḳarrerdür. Burada **ebyât-ı şelâse-i sâbıkanuñ mazmûnını taşdikdür** (25^a).”

Yahyâ b. Abdullâh’ın bu bağlamdaki bir diğer uygulaması da beyitler arasında anlam bakımında ilişki kurmaktır. Aşağıda bu durumu gösterir birkaç örnek verilmiştir:

“Ve daḥı eger ehl olup bu zıkr olınan ma‘ nâları ḥaḳîḳat üzerine iz‘ân idüp **bilürseñ beyt-i âtiye a‘nî femâ li-‘ayneyke in kulte’kfûfâ hemetâ didügi ḳavlınden bu taşvîr üzerine maḳşad-ı şâniye varınca** şarf idüp tedebbür ile min tilḳâ‘i ve min İzami didügi ḳavlindeki min ikisinde de min-i ibtidâ’iyyedür (17^b).”

“**Beyt-i sâbıkuñ mazmûnında nedâmet idüp inşâfa gelmek ḥâlinde didi** vaktâ kim emr bunuñ üzerine muḳarrer ü muncerr oldısa fi’l-vâḳi‘ beşer ṭarîḳ-i i‘tisâfda ve ṭarîḳ-i sürürda bu aşıl emr ü inhimâkı irtikâb eylemekden ḥâlî olmayup ve daḥı cümle-i maḥşûsa aḥirine maḥşûş olduğunu iş‘ârden ötürü yoḥsa mâ-sebakda a‘nî etteḥmtü naşîḥü’s-şeyb didügi ḳavli gibi ta‘lîl-ḡibbe-ta‘lîl lafz-ı fâ ta‘lîl içün degildür diyü kelâm-ı müste’nifedür (32^a).”

“...a‘nî ol Ḥazret-i Resûl müte‘ayyîn olup zihn sebḳat itmez. İllâ bizüm nebîmiz olan Muḥammed Muştafâ’ya nitekim **beyt-i sâbıḳda ve küllühüm min Resûl’illâhi mültemisun didügi ḳavlinde tafşîl üzerine** muṭlaḳ zıkr olınsa kemâle muşarîf olur diyü işrâb olındı (77^b).”

“Nitekim nâzım raḥmetullâhi ‘aleyh **beyt-i âtiyede bunuñ mazmûnını iş‘âr ider** (132^a).”

3.2.4. Şârihin Metin Üzerine Yaptığı Değerlendirmeler

3.2.4.1. Kelimenin Anlamı Üzerine Yaptığı Değerlendirme

3.2.4.1.1. Kelimenin Sözlük Anlamının Verilmesi

Yahyâ b. Abdullâh, şerhin başından sonuna kadar hemen her beytin kelimelerini ayrıntılı bir şekilde incelemiş, beyitte geçen kelimelerin hem sözlük anlamı hem de beyitte kazandığı anlam hakkında bilgiler vermiştir. Şârih, şerh boyunca hemen hemen her kelimenin sözlük anlamını vermiştir. Aşağıda kelimenin sözlük anlamının verildiği bölümlerden bazı örnekler verilmiştir:

“Tezekkür nisyândan soñra **bir şey’i zıkr eylemege dirler** (13^a).”

“Selemi (سَلَمَى) didügi tahrik ile **bir vâdide bir ağacın ismidür** (13^b).”

“**‘Kalb göñül ma‘nâsınadır** ammâ ‘aqla dağı itlâk olunur. Ke-ğavlihi te‘âlâ **إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى** . Eyy ‘aql ve burada dağı ‘aqlı te‘vîl kâbildür ve te‘vîl olıncağ estefik didügi kavline enseb ü ahırâdur (18^b).”

“Muhtarimi (مُخْتَارِمَى) dağı mevşûf-ı mahzûfuñ şıfatıdır ... **Ma‘nâsı nâr-ı ‘aşkla müşte‘il olup yanıcı kalb dimekdür** (20^b).”

“**‘Hevâ (هَوَى) ‘aşk u muhabbet ma‘nâsınadır**. Ammâ ıstılâh-ı şer‘ide şer‘-i şerif iktizâ eyledüginün hilâfına nefsunün meylidür. Keğâvlühü te‘âlâ **أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ** (21^b).”

“Bi‘l-elem (بِالْأَلَمِ) **elem münâfir olan nesneyi idrâk eylemege** dirler. Ya‘teriz kavline müte‘allağdur. **Melâmet ve melûl olmak ma‘nâsınadır**. Elem didügi kavlı müfred olup ve‘l-lezzât didügi kavlini cem‘ şığası ile irâd eylemekde tenbîhdür ki lezzet ‘aşkdadır ve muhabbet ise elemden ekşer olduğunu meş‘ardur (25^b).”

“el-‘Uzriyyi (الْعُزْرِي) didügi yâ nisbiyyedür. **‘Uzre mensûb-ı ‘Arab kabîlesünden bir kabîlenün ismidür**. Nisâları gayetle cemile vü ‘afîfelerdür ve fityânları şedîdül-hayâ ve sarî‘ü‘l-hubblardur. Her kim anlardan birisi ‘aşık olsa fi‘l-hâl helâk olup fevt olurlar (26^b).”

Yahyâ b. Abdullâh, bazen kelimenin sözlük anlamıyla beraber ıstikaklı olduğu kelime hakkında da bilgi vermiştir. Bu duruma birkaç örnek aşağıda gösterilmiştir:

“Mezecte fi‘l-i mâzî-i muhâtabdur. **Mezecedden müştakdur**. Karışdurmak ma‘nâsına kânûn-ı tecrid üzerine kendü nefsüne hitâbdur.”

“Münketimün (مُنْكَتِمٌ) didügi ism-i fâ‘ildür. **Kitmândan müştakdur**. Gizleyüp şaklamak ma‘nâsınadır.”

“Ba‘de mâ şehidet (بَعْدَ مَا شَهِدْتُ) eyy **اخبرت** . Ba‘d sonra dimektür. Mâ maşdariyyedür ve mâ-yı zâ‘ide dağı olması câ‘izdür. Şehidet fi‘l-i mâzî-i mü‘enneş **şehâdetden müştakdur** tanıqluk virmek ma‘nâsına.”

“Emmâreti (أَمَارَتِي) **emrden müştakdur**. Mübâlağa şığasıdır. ‘Allâme vezn üzerine ma‘nâsı ziyâde emr idici dimekdür.”

Yahyâ b. Abdullah’ın, kelimenin sözlük anlamının yanında verdiği bir diğer bilgi tekil-çoğul ilişkisi hakkındadır. Şârih, bazı kelimelerin cem’ini veya müfredini sözlük anlamından sonra belirtmiştir. Aşağıdaki örnekler bu durumu gösterir niteliktedir:

“Talel virâne olmuş binâlar eşerüne dirler. **Cem‘i ıtlâl gelür**.”

‘Udûl (عُدُول) didügi şehidet kavlinde fâ‘ildür. **‘Adluñ cem‘idür**. ‘Adl ‘âdil ma‘nâsına olduğu gibi.

“Bi’l-me‘āṣī (بالمعاصي) didügi lâ terum kıavline müte‘allaķdur. **Me‘āṣī ma‘ṣīyetüñ cem‘idür.** Ma‘ṣīyet günāh ma‘nāsinadur.”

Fi’l-ufķı (في الأفق) didügi fā’nuñ iskānıyla ve fā’nuñ zammesiyle daķı cā’iz olup luġatdur. Eyy es-semā’ dimeķdür. **Āfāķuñ müfredidür.**

“Muħakkemāt (مُحَكَّمَات) didügi mübtedā’-yı maħzūfuñ haberidür. Taķdīri hiye muħakkemāt taķkimden müṣtaķdur ħā’nuñ fetķiyle ve kāf’un ... **Müfredi maħkeme gelür.**”

3.2.4.1.2. Kelimenin Mecaz Anlamının Verilmesi

Yahyâ b. Abdullāh’ın kelimenin anlamıya ilgili yaptıķı bir diġer deġerlendirme mecazî kullanımdır. Kasidenin 2. beytinde geķen “riħ” kelimesinin “yel” anlamına geldiġini belirten şârih, daha sonra bu kelimenin mecazî olarak “azap” anlamında da kullanıldığını ifade etmiştir:

“Riħ yel ma‘nāsinadur **ammā ‘azāb ma‘nāsına daķı gelür** (15^b).”

Yine kasidenin 18. beytinde “nefs” kelimesini açıklayan şârih, nefsin “ruh” anlamında da kullanıldığını belirtmektedir:

“Ya‘nī murād budur ki nefis içün bi-‘aynihā tıfl ħāṣṣiyeti vardır. Görmez müsün eger terk idersen kendü ħālī üzerine kıovarsañ ħubb raďā‘ üzerine bāķī kıalır ve illā ħırṣı zā’ıl olur. **Veyāħūd nefsdan murād rūħ ola** (37^b).”

Aṣaġıda verilen örnekler kelimelerin mecazî anlamına işaret etmektedir:

“...ve ‘adldan murād dīnini maħzūrâtdan ictināb idüp cevruñ ħilāfıdır (23^b).”

“Mā lem tekün didügi kıavlindeki zāmīr leyālī kıavline rāci‘dür. **Leylden murād eyyāmdur** (199^b).”

“el-Ĥazmi didügi ħā-yı muħmelenüñ fetķasıyla ve zā-yı mu‘cemenüñ sekūnıyla kıṣi kendüyi bi-nefsihi zabt itmekdür. Ve daķı **‘aķl u zīrek ma‘nāsinadur** (216^a).”

3.2.3.1.3. Metin İçi Anlamın Verilmesi

Yahyâ b. Abdullāh, kelimelerin metin içinde yüklendikleri anlam hakkında da deġerlendirmelerde bulunmuştur. Bir kelimenin sözlük anlamının yanında, o kelimenin metin içinde hangi bağlamda kullanıldığını, neye tekabül ettiġi hakkında da bilgi vermiştir. Şârih, kasidenin 10. beytinin şerhinde “ħālī” kelimesinin sözlük anlamını verdikten sonra

bu kelimenin metinde aşka tekabül ettiğini “Ḥālī (حَالِي) didügi ‘ adetke qavlinüñ fâ‘ ilidür. Ma‘ nâsı benüm ḥālüm tecävüz idüp saña varsun dimekdür. **Ḥâlden murâd burada ‘ aşkdur** (28^a).” şeklinde vermiştir.

Yine kasidenin 14. beytinde “ḍayf” kelimesinin “konuk” anlamına geldiğini belirttikten sonra kelimenin metin içinde *saç ve sakal ağartmak* (Mütercim Âsım Efendi, 2013a, s. 493) anlamına gelen şeyb kelimesine tekabül ettiğini “Ḍayf (ضَيْف) konuk ma‘ nâsınadır. **Burada ḍayfdan murâd şeybdür** (33^b).” şekilde ifade etmiştir.

Şerh metnindeki bu tarz kullanıma birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

“Sırran (سِرًّا) ya‘ nî şeyben ketemtü didügi qavlinüñ mef‘ ulidür. **Sırrdan murâd emr-i ḥafîdür ki o pîrlikdür** (35^a).”

“Ḥaddihimi (حَدِّهِمْ) didügi muzâfun ileyhdür. Ğâyet ve nihâyet ma‘ nâsına. **Ammâ burada mertebe ma‘ nâsınadır** (71^a).”

3.2.4.2. Kelimenin Okunuşu Hakkında Yaptığı Değerlendirme

Yahyâ b. Abdullâh’ın beyitlerde geçen kelimeler hakkındaki bir diğer değerlendirmesi kelimelerin okunuşu ile ilgilidir. Kasidenin 5. beytinde müellif, “zıkr” kelimesini şerh ederken, bu kelimenin okunuşuna göre farklı anlamlar kazandığını “Zıkr (زَكْر) **zâl’uñ kesresiyle dil ile añağa** dirler. **Zükrü zâl’uñ zammesiyle qalbden añağa** dirler (22^a).” şeklinde ifade etmektedir.

Şârih, kasidenin 14. beytinin şerhinde kelimelerin okunuş şeklinin, bu defa kelimenin türünü değiştirdiğini belirtmiştir. Nitekim “fi’l” kelimesi fetha ile okunduğunda masdar, kesre ile okunduğunda ise isimdir: “Fa‘l, **fetha ile maşdardur**. Ammâ fi‘l **kesre ile ismdür**. Ve ‘ alâ kelâ’t-taḥdîrîn burada ikisine bile cevâz vardır (33^b).”

47. beytin şerhinde bu tür bir değerlendirme kelimenin farklı şekilde de okunabileceğine işaret etmektedir. Beyitte geçen “enfusikum” ifadesindeki “fâ” harfî ötre ile okunmasına rağmen, şârihe göre fetha ile de okunabilmektedir: “Min enfusikum (مِنْ

من جنسكم عزبي قريشي مثلكم عyy (أَنْفُسُكُمْ) dimekdür. Ve fâ'nuñ fethasıyla dağı okınmağ cā'izdür (82^a).”

Müellif, bazen şiirin vezin ve kafıyesinden kaynaklı okunuşlar hakkında da değlendirmeler yapmıştır. Örneğın kasidenin 104. beytinin şerhinde “fem” kelimesindeki “mim” harfinin aslında tahfif olduğunu ancak beyitte vazne uygun olması için taşdıdıyle, yani şeddeyle okunduğunu belirtmiştir:

“Ve yünkirü'l-femmü (وَيُنْكَرُ الْفَمُّ) didügi şadr-ı kelâma ma'fûfdur. Fem ağız ma'nâsına **burada mim'üñ teşdıdıyle okınur evzân-ı beyden ötürü**. Yoğsa aşıl tahfif olunmağdur (172a).”

Şârih, kasidenin 25. beytinin şerhinde bu defa kafiye ile ilgili bir hususa değinerek “hakem” kelimesinin kafiye sebebiyle meksûr kılındığını, yani kesreli okunduğunu ifade etmiştir:

“Ve'l-hakemi (وَالْحَكَمِ) didügi keyde'l-ğasimi didügi kavline ma'fûfdur. Kâfiye ecliçün mîm meksûr kılınmışdur (47^a).”

Aşağıdaki örnekler, kelimenin okunuşu ile ilgili şârihin yaptığı bazı değlendirmeleri göstermektedir:

“Min ememi (مِنْ أَمَمٍ) didügi tüküllü kavline müte'allakdur ve min ibtidâ'-yı ğāyet içündür. Hemzenüñ fethasıyla kurb ma'nâsınadır (85^a).”

“Ve mübtesemi (وَمُبْتَسِمٍ) didügi sîn'üñ fethasıyla ifti'âl bâbindan ma'nâsı ya'nî mağall-i ibtisâm ki ol mübârek şağırı ya'nî ön dişinüñ tebessüm idüp zâhir olmasındur (96^a).”

“el-Ğazmi didügi ħâ-yı muhmelenüñ fethasıyla ve zâ-yı mu'cemenüñ sekûniyla kişi kendüyi bi-nefsihi zabı itmekdür (216^a).”

3.2.4.3. Kelimenin Halk Dilindeki Kullanımı Hakkında Yaptığı Değlendirme

Yahyâ b. Abdullâh, şerhin muhtelif kısımlarında bir kelimenin gramatik ya da anlamsal yönden Arap toplumu tarafından kullanımı hakkında da bilgi vermiştir. Şârih, kasidenin 16. beytinin şerhinde “cimâhin” kelimesinin *atın serkeş ve başının sert olması nedeniyle zaptının güç olması* (Mütercim Âsım Efendi, 2013b, s. 1110) gibi anlamlarından hareketle Araplar tarafından “kötü huy” anlamında da kullanıldığını belirtmiştir:

“Cimāhin (جَمَاح) cim’un kesresiyle cumūhuñ cem’ idür. Ahlāk-ı zamîmeye dirler. Yuḡālu جمحت الفرس جموحاً وجماحاً أي ابت ولا تتقاد . **Ya’nî câmiş olup zabta kâbil olmaduğundan ‘Arab tã’îfesi bu ta’bîr iderler (35^b).**”

Yahyâ b. Abdullâh, Arap toplumunda bir kelimenin okunuşu ile ilgili de bilgi vermiştir. Kasidenin 41. beytinin şerhinde “Bâri” kelimesine gelen harekeler üzerine değerlendirmelerde bulunan müellif, kelimenin aslının hemze ile okunduğunu ancak Arap toplumunun zaman zaman hemzeyi terk ettiklerini, örnekleriyle şu şekilde ifade etmiştir:

“Beriyye halk ma’nâsına fe’îl bi-ma’nâ mef’ûldür. **Zîkr olunur ki bunuñ aşlı hemze ile bâri’ idi ve lâkin ‘Arab tã’îfesi hemzeyi beş yirde terk iderler.** Berâ’etden müştakdur. Birisi bârî’den hemzeyi ḥazf idüp beriyye dirler. Ve ikinci ru’yetden rûyet dirler. Ve ceb’etden hemzeyi ḥazf idüp cebâbiyet dirler enbe’tden hemzeyi ḥazf idüp nübüvvet dirler. Ve zûr’etden hemzeyi ḥazf idüp zûriyyet dirler (72^b).”

3.2.4.4. Dil Bilgisi Üzerine Yaptığı Değerlendirmeler

Yahyâ b. Abdullâh, şerh metnin birçok yerinde Arapça dil bilisi kuralları hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu tür değerlendirmelerle metnin başından sonuna kadar hemen her beytin şerhinde karşılaşılmaktadır. Nitekim müellif, henüz kasidenin 1. beytinin şerhinde “bi-demi” ifadesini açıklarken böyle bir değerlendirmede bulunmuştur. Şârih; “bi-demi” ifadesinin, beyitte yer alan “mezec” ve “cerâ” kelimeleri ile ilişkisi hakkında bilgi vermiş, bu kelimeleri Arap dilindeki “tenâzu”¹⁰⁴ kuralı bağlamında değerlendirmiş ve “bâ” harf-i cerinin işlevlerinden olan ta’diye ve musâhabet¹⁰⁵ üzerinde durmuştur. Bu değerlendirme sonucunda müellif, bi-demi ifadesinin mezec fiiline bağlanmasının daha uygun olduğunu ve bu bağlamda bâ harf-i cerinin musâhabet anlamında kullanılması gerektiğini öne sürmüştür. :

“Bi-demi (بِدَمٍ) didügi mezec ile cerâ didügi kavlinüñ tenâzû’ıdır. **Ammâ ben zan iderüm ki mezec didügi kavline müte’allaḡ olmaḡ evlâ ve aḥrâdur.** Tenâzu’ fi’leyn i’tibârıyla lafz-ı bâ ta’diye için olur. **Ammâ mezecte didügi kavline müte’allaḡ olduḡı şüretde bâ muşâhabet için olur (14^a).**”

¹⁰⁴ Tenâzu’, fiil ya da fiil ameli yapan iki âmilin kendilerinden sonra gelen açık isimle amel etme tartışmasına verilen isimdir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Yusuf Akçakoca, “Arap Dilinde Tenâzu”. İlahiyat Tetkikleri Dergisi 45 (2016), 261-287.

¹⁰⁵ Ta’diye, bir eylemin bir kişiden başka bir kimseye sirayet edip geçmesine denir. Musâhabet ise eşlik etmek, beraber olmak arkadaş olmak gibi anlamlar ifade edip bâ harfinin beraberlik anlamında kullanılmasına denir (Oruç, 2023, s. 1288-1292).

Kasidenin 11. beytinin şerhinde şârih, Arapça dilbigisi kurallarına dair bir değerlendirme yaparak “‘ani’l-‘uzzâli” ifadesinin “şameme” ile ilişkilendirilmesinin neden uygun olmadığı hakkında bilgi vermiştir:

“‘Ani’l-‘uzzâli (الْعُذَّالِي عَنْ) maḥzûfa müte‘allağdur. Eyy معرض عنهم واقع في صمم ¹⁰⁶ yoḥsa şamemün kendüsine müte‘allağ degildür ve yâhūd şamem cāveze ma‘nāsını mutaḥammın olduğu taḳdīrce ya‘nī نصحك عن نصحك ابها العاذل فأمسك عدلهم ¹⁰⁷ dimek ola. Eger ‘ani’l-‘uzzâli şameme müte‘allağ olmak cā’iz olmaduğına sebeb budur ki mecrûruñ ma‘mûli cerr ile mecrûruñ üzerine taḳdīmi lâzım gelür. Bu eelden müfessirün taṣrīḥ eylediler ki وكأثوا فيه من الراهدين ¹⁰⁸ Hâḳḳ sübhâne ve te‘âlânun ḳavlinde fîhi (فيه) didüğü ḳavli maḥzûfa müte‘allağdur, zâhidine müte‘allağ degildür (29^b).”

Konu ile ilgili örnekleri çeşitlendirmek adına, aşağıda şerh metninden bazı kısımlar verilmiştir:

“Eb’adü fî nuşhin ‘ani’t-tühemi (أَبْعُدُ فِي نُصْحٍ عَنِ التُّهْمِ) didüğü cümle-i müste’nifedür. Veyâhūd ettehemtü ḳavlinün mef’ûlinden ḥâl lâzım ola. Ma‘nen ki ol şeybdür ve zarfeyn a‘nî fî nuşhin ve ‘ani’t-tühemi eb’adü didüğü ḳavline müte‘allağlardur ve lâkin zarf-ı şânî a‘nî mine’t-tühemi didüğü ḳavli ma‘nâ-yı tefâzzula müte‘allağ olmayup aşıl ma‘nâ mufaẓẓalun ‘aleyhe maḥzûfdur. Ol aşıl maḥzûfa müte‘allağ olur. Taḳdīri ناصح ابع من كل ناصح ‘umûm ḳasdı içün terk olındı. Nitekim Allâhu ekber’de هَازِفٍ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ كَبِيرًا gibi (31^a-31^b).”

“Nef’menfî içün a‘nî yenef’akumu veyâhūd nef’menfî içün zarf olmayup intefâ ma‘nāsına mutaḥammın olan len didüğü ḳavlinün zarfı ola. Bu ḳâ’ideden ötürü ette’azat didüğü ḳavline müte‘allağ olmak ḥatâ-yı fâhişdür diyü belki intefâ ma‘nāsına olan mâ’ya müte‘allağdur. Ve daḥı bu beytde daḥı bu ḳâ’ide icrâ olınmışdur (32^b).”

“Gayra muḥteşemi (غَيْرٌ مُحْتَشِمٍ) cihet-i ihtirâmdan istiḥyâ ma‘nāsına veyâhūd gayr-ı mu‘azẓam ya‘nî mu‘azzez ü mükerrrem tutmadum ma‘nāsına ḳayf didüğü ḳavlinde ḥâl vâḳi’ olmuşdur. Bu ḳavl za‘îfdür. Ammâ aḥsen olan budur ki muḥteşem ism-i fa‘il olup bi-re’îsi didüğü ḳavlinün taḥtında müstetir olan zamîrden ḥâl vâḳi’ ola veyâhūd ism-i mef’ûl olduğı şürette elemme didüğü ḳavlinün zamîrinden ḥâl vâḳi’ ola veyâhūd ḳayf didüğü ḳavlinün şıfatı vâḳi’ ola (33^b).”

“Cem’ün ‘umûmına nâzaran ya‘nî âyâtühü didüğü zamîr-i mecrûra muzâf olup murâd olan cem’ün ‘umûmıdır. Yoḥsa ‘umûm cem’ degildür fe’fhem. Ve daḥı bu zıkr olınan ma‘nâlar küllü’l-efrâdî zemîninde müteḥaḳḳıkdür. Ya‘nî kaçan cins zıkr olınsa ma‘nen küll-i efrâduñ zıkrı lâzım gelür. نحو تمر و خَلٍّ و ماءٍ ammâ kaçan ism-i cins zıkr olınsa efrâduñ küllîsinün zıkrı lâzım gelmez. Belki ‘alâ sebîli’s-bedel lâzım gelür (80^b).”

¹⁰⁶ “Onlardan uzaklaşarak sağır oldu.”

¹⁰⁷ “Sevdası onun kulaklarını nasihate karşı tıkadı, artık onların nasihatlerini dinlemiyor bu yüzden ey sen ona nasihat eden nasihatlerini kendine sakla.”

¹⁰⁸ “(Mısır’da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. Zaten ona pek değer vermemişlerdi.” Yûsuf 12/20.

3.2.4.5. Edebî Sanatlar Üzerine Yaptığı Değerlendirmeler

Yahyâ b. Abdullâh, eserinin muhtelif kısımlarında beyitte yer alan edebî sanatlar hakkında da değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu değerlendirmeler bazen edebî sanatın beyit içinde gösterilmelisyle sınırlı tutulurken bazen de edebî sanatın tanımına da yer verilmiştir. Kasidenin 3. beytinin şerhinde bu hususa değinilmiştir. Şârih, beyitte geçen “hemetâ” ve “yehim” sözükları arasındaki müşâhebet (benzerlik) ilişkisini vurgular ve müşâhebet sanatının tanımını yapar:

“Yehimi (يَهِيمُ) fi‘l-i muzâri‘dür. Ye‘ud vezni üzerine vehmden müştakdur ve dahı heymanudan müştak olması da câ‘izdür. Vehmden müştak olduğı tağdırce ma‘nâsı kalb vâlih ü hayrân olur, mevhûma meyl eyler dimekdür. Heymanudan müştak olduğı şürette kalb kendü hevâsına gider olmaz dimekdür. **Ve ba‘dehü bilgil bu beytte şanâi‘-i şa‘iriyeden bir şan‘at vardır. Ol şan‘ata müşâbehet dirler. Müşâbehet oldur ki iki kelimenüñ ehaduhumâsı uhrâsından müştak gibi ola, bunuñ biri ile müştak olmaya hemetâ ile yehim gibi. Hemetâ remetâ vezni üzerinedür. Hemiden müştakdur. Yehim ye‘ud vezn üzerine vehmden müştakdur (18^b).**”

Müellif, bu açıklamaya kasidenin 5. beytinin şerhinde atıf yaparak “türîk” ve “erikte” kelimeleri arasındaki müşâbehet ilişkisini “hemetâ” ve “yehim” kelimeleri arasındaki ilişkiye benzetir:

“Bilgil ki **bu beytte şanâi‘-i şa‘iriyeden şan‘at u müşâhebet vardır türîk ile erikte mâ-beyninde. Nitekim hemetâ ile yehimu gibi.** Nâzım rahmetullâh kendü nefsüne hitâb idüp eger sende ‘aşk olmayaydı gözyaşını vîrâne olmuş sarâyların bağıyyesine dökmeyeydi ve ol mağbûbuñ kaddüne teşbîh olan Bân adlu ağacın zikründen ve ol ‘Alem adlu tığun zikründen uyanıklığı istemeye idüñ. Ol tığ ve ol sarâyların eşerleri ol mağbûb sultânının karargâhı idi (22^a).”

Şârih, bazen de beyitte geçen edebî sanatların çeşitleri hakkında bilgi vermiştir. Kasidenin 78. ve 126. beyitlerinin şerhinde, *bedi‘i ilminde cümlelerin öğelerinin kuruluş ve dizilişiyile ilgili, anlama güzellik katan söz sanatlarından* (Durmuş ve Saraç, 2003, s. 122) olan “leff ü neşr”in çeşitlerinden bahsedilmiştir:

“Ve fi‘l a‘nî zannü bi-‘aynihi şâniyen irâde olınduğına sebep tenbîhdür ki على حدة مع قطع نظر عن اخر maẓnûn olup istiklâle delâlet eylesün içün ve bu kelâmda **leff ü neşr-i ma‘kûs** vardır (133^b-134^a).”

“Felem teytem (فَلَمْ تَتَّعَم) didüğü **bi-tarîki‘l-leffü‘n-neşr-i müretteb** mecmû‘a-ı tefrî‘ vâkı‘ olmuşdur (206^a).”

Şârihin, bahsettiği diğer edebî sanatlardan birkaç örnek aşağıda verilmiştir:

“Hiṭāb-ı sābıkdan a‘nī fe-mā li-‘ayneyke didügi kavlinde ‘alā ṭarīḳi’l-iltifāt buraya ‘udul olındı (20^b).”

“Lem türiḳ صبه اراق الماء (لَمْ تُرِقْ) kavlinde me’ḥūzdur. Fi‘l-i muzāri‘-i muḥāṭab if‘āl bābindandır. Fā‘ili nāzımuñ kendü nefsünden ‘ibāretdür. **Tecrīd** ṭarīḳiyle erāḳātdan müştāḳdur (21^b).”

“Bān (بَان) bir ağacdur ki deñiz kenārına ḳarīb yerlerde olur. Tūlū’l-ḳāme ya‘nī ra‘nā olduğı ecden anı **maḥbūbuñ ḳaddüne teşbīh iderler** (22^a).”

“Ve’l-‘anemi (و العنم) didügi ‘ayn-ı mühmele ve nūn’ın fetḥası ile bir ağacdur. Budakları kırmızıdır. Söğüt ağacıdır dirler ve ba‘zılar bir ince özünce ḳurtdur. **Ḥunnālu barmāga teşbīh iderler** (24^b).”

Fe’fhem ke-ennehüm (كَانَهُمْ) didügi kavlindeki zamīr şeyāṭīn kavmine rāci‘dür. Bu taḳdīr üzerine şeyāṭīn ḳavminūñ inhizām ḥāllerini **farīḳinūñ her birisinūñ ḥāllerine teşbīh olur** (116^a).”

“Ḥuşūšen ef‘ālullāhı temyīz ü teşḫiṣ eylemek bu muṭṭalī‘e **teşbīh eylemişlerdür**. (133^a).”

3.2.5. Nüsha Farklarının Gösterilmesi

Yahyâ b. Abdullāh, metni sadece dil bilgisi ve anlam yönünden değerkendirmemiş, aynı zamanda tespit edebildiğı kadarıyla bazı kelimelerin farklı nüshalardaki durumu hakkında da bilgi vermiştir. Aşağıdaki örnekler şârihin tespit ettiğı bazı nüsha farklarını göstermektedir:

“Müttesim (مُتْسِم) didügi şıfat ba‘de şıfat ve ma‘mūli taḳdīm mekân-ı ḥaşr içündür. Ya‘nī beşāset vechiyle muttasıf ḥüsnini ‘alā ṭarīḳi’l-iştimāl ḳaşr idüp gayırsına tecāvüz itmeyüp aña münḥaşırdur. İttisām nişān eylemek ma‘nāsinadur ve **ba‘zı nüshada mütebessim dağı vāḳi‘ olmuşdur** (92^a).”

“**Ba‘zı nüshada lā tūnkiri ve’l-vahye vāḳi‘ olmuşdur**. Lā tūnkiri (لَا تُنْكِر) didügi nehy-i ḥāzırdur. Taḥtında fā‘il-i müstetir ente ‘ibāretdür. Nāzımuñ kendü nefsünden iltifāt ṭarīḳi ile inkārdan müştāḳdur (140^a-140^b).”

“Muḥdeşet (مُحْدَثَةٌ) didügi āyātü Ḥaḳḳın kavlinūñ şıfatı vāḳi‘ olmuşdur veyāḥūd mine’r-raḥmān muḳadder kā’inet kavline müte‘allaḳ ola, ḥāl vāḳi‘ ola (152^a) ... **Ve ba‘zı nüshada muḥdeşe bedeline muḥkemtü vāḳi‘ olmuşdur** (152^b).”

3.2.6. Konuya Açıklık Getirme Yöntemi

3.2.5.1. Soru-Cevap Yöntemi

Yahyâ b. Abdullâh, şerhinde soru-cevap yöntemini kullanarak, üzerinde durduğu mesele hakkında okuyucunun zihninde oluşabilecek muhtemel sorulara yanıt vermeyi amaçlamaktadır. Şârih, genellikle “eger su’âl olınsa” şeklinde başlayan ifadelerle soruları dile getirmiş, ardından “cevâb budur ki” veya “el-cevâb” gibi ifadelerle açıklamalar yaparak konuyu aydınlatmıştır. Bu yöntem, sadece kelime ve ifadelerin anlamlarını açığa çıkarmakla kalmayıp, aynı zamanda Arapçanın gramer ve belâgat yönünden inceliklerini gözler önüne sermektedir. Şârihin bu yöntemi benimsemesindeki temel amaç, okuyucuyu sadece verilen bilgiyi pasif bir şekilde kabul eden bir konumda bırakmak yerine, dilbilgisi ve belâgat açısından farklı ihtimalleri değerlendirerek konuyu derinlemesine düşünmeye teşvik etmektir. Böylece, bir kelimenin veya ifadenin farklı bağlamlardaki işlevi ve anlam genişliği vurgulanmakta, okuyucunun dilin yapısal özelliklerini daha iyi kavraması sağlanmaktadır.

Bu yönetime örnek olarak, kasidenin 2. beytinin şerhinde geçen “ve ev meḍḍa” ifadesinin açıklanışı verilebilir. Şârih, buradaki “ve” bağlacının işlevine dair okuyucunun aklına gelebilecek sorulara cevap vermek amacıyla detaylı bir değerlendirme yapmış, bağlacın gramer açısından taşıdığı anlam katmanlarını tartışmıştır.:

“**Eger su’âl olınsa** bu ma‘nâ ḥasen ü vâzıh ammâ lâıyık olan bu idi kim ve ev meḍḍa (وأَوْمَضْنِ) didügi vâv ile îrâd olunmayup ev ile gerek idi. Zîrâ kim terdîd içün bu şüretde ma‘nâ yokdur. Ve dahı cihet-i bâ‘iṣe delâlet ider bir şey’ yokdur. Zîrâ kim aḥıbbâyı tezekkür muḳaddem gibidür. Ve âḥîrini a‘nî Kâzime ve İzam didügi kavli sebeb ve eḥad menziline kılmak vâv ile ḥaml eylemesinüñ ma‘nâsı yokdur. **Cevâb budur ki** bu mezkûr ev terdîd ḳabîlindendür. Zîrâ kim nükte burada ikisinüñ şiddetü’t-teşâḳına ve kuvve-i iştibâkına tenbîhdür. Ya‘nî murâd olan bi-eyyi sebebin kân murâd olan ḥabîbüñ tezekkürine sebeb ḥabîbüñ menzili ve mekânı cānibinden bir şey’üñ zuhûrıdır. Gerek Kâzime tarafından olınsun ve gerek İzam cānibinden olsun bu cümleden ğaraḫ Ḥazret-i Resûl’dur (15^a-15^b).”

Şârih, kasidenin 3. beytinin şerhinde Arapça dil bilgisi unsurlarından olan şart ve ceza konusuna açıklık getirmek için yine soru-cevap yöntemi ile şöyle bir açıklama yapmıştır:

“**Eger su ’âl olınsa** kâ’ ide-i külliye’dür kim şart elbette cezâya sebep olmak vâcibdür. Ke-
kavlihi ان تلتني فاكرمته . Ol taqdîrce bu iki mevzu’ da a’ nî femâ li-‘ ayneyke ve mâ li-‘kalbike
didügi kavliyle tevfiğ eylemek müşkilcedür. Huşûşen bu ma’lumdur ki seyelândan
imtinâ’ a emr seyelânı icâb eylemez. Belki ol terkine sebep olur. Ke-zâlik ifâkâta emr
şahvına sebep olur. Yoğsa taḥayyürine ve sekrine sebep olmaz. **el-Cevâb** biz derüz kim
naḥviyûndan ba’ zısı cezâ ile şartuñ mâ-beyninde muṭlaken lüzûm-ı kifâyet ider vücûb
lâzım gelmez (19^a).”

Yahyâ b. Abdullâh zaman zaman bu yönteme manaya yönelik husuları açıklamak
için de başvurmuştur:

“**Eger su ’âl olınsa** insicâm-ı ‘ayn didügi ḥubbı izhâr eylemekde bir emr-i celîdür, burada
şübhe yokdur. Fe-ammâ ıztırâm-ı kalb didügi küllî ḥafîden ḥafîdür. İnkitâm-ı ‘aşk ne
vechle taşavvur olunmak kâbildür. **el-Cevâb** ‘aşk âteşine düşen kalb daḥı taşavvura
edilledür. Zîrâ kim kuvvet-i beşeriyye şabra tākāt getüremez. Huşûşen insân bir şey’i
muḥabbet-i külliye ile muḥabbet eylese dâ’imâ dilünden ve gözünden gitmeyüp bi’z-
zarûrî tezekkür idüp ef’âlüne ḥariş olup her levme kâ’îl olur ve dâ’imâ ma’şûkuñ
eṭrâfunda dolanur (21^a).”

Şârih bazen “eger su ’âl olınsa”, “cevâb budur ki” ifadeleri olmadan da soru-cevap
yöntemine başvurmuştur. Bu bağlamda kasidenin 6. beytinin şerhinde “eger su ’âl olınsa”
kalıbını kullanmadan “Ve ‘udûl didügi kavlini şîğa-ı cem’ ile îrâdında nükte nedür?”
cümlesiyle soru sormuş, bu soruya “Cevâb budur ki dümû’ un fiṭrâtına ve envâ’ -ı seḡam
i’ tibâriyla cem’ iyyeten i’ tibâr üzerine mebnîdür (23^a).” cevabını vermiştir. Yine
kasidenin 14. beytinde “Eger su ’âl olınsa fi’ l-i mâzîñuñ üzerine mādâm ki lâ tekerrür
vâḳi’ olmaya düḥûlunu men’ eylemişlerdür. Meger mükerrer vâḳi’ ola ol zamân
câ’ izdür.” diyerek sorduğu soruya bu defa “cevâb budur ki” kalıbını kullanmadan
“Nâdirü’ l-vuḳû’ vâḳi’ olduğı i’ tibâriyle zarar itmez. Bu cihetle câ’ iz olsun (33^a-33^b).”
diye cevap vermiştir.

3.2.6.2. “İ’lem” İfadesiyle Açıklama

Yahyâ b. Abdullâh, şerh metninde konuya açıklık getirmek için uyguladığı diğer
bir yöntem “bil” veya “bil ki” anlamına gelen “i’lem” ifadesinden sonra yaptığı
açıklamalardır. Şârih, bu başlık altında konu ile ilgili ayrıntılı ve açıklayıcı bilgiler
verirken kimi zaman kendi görüşüne yer vermiş kimi zaman yaptığı açıklamara destek

olması için çeşitli iktibaslarda bulunmuştur. Aşağıda şârihin bu uygulamasını gösteren örneklerden birkaçına yer verilmiştir:

“İ‘lem

Lafz-ı seḳami kavlinüñ irādında nükte budur ki beyt-i şâbıkda ıztırām didügi kavline iş‘ardur. Zîrâ kim seḳam ıztırāmuñ menşe’idir. Nitekim ‘âşık da emrāzuñ menşe’idir. ıztırām olduğı gibi. Ke-zâlik seher ya’nî uykusuzluk emrāzuñ birisidir ve nitekim hemyân ile erâḳātuñ aşlı insicām olduğı gibi (23^a).”

“İ‘lem

Burada bir laṭife vardır. Laṭife budur ki veledi müzekker ma‘ḳūma nisbet eylemek bir emr-i muḫāl-i nesnedür ve bu aşıl şahısdan veled taşavvur itmek muḫāl üzerine muḫāl bir nesneyi taşavvur eylemekdür. Ve Ke-zâlik ‘amele muḳârin olmayan ḳavl daḫı aşlâ netice vermeyüp ḥamīde-i fazlı mücib degildir (49^a).”

“İ‘lem

Ben zann iderüm ki Kur‘ân-ı ‘azîmde bu âyet-i kerîmeden aḥvef ü taḫvîfde ekşer ve daḫı tehdîdde eşmel bir âyet yokdur. Görmez misin Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlâ fevz ile necâtı âḫirette dünyānuñ ve zînetinüñ ve dünyāya ‘adem-i meylinüñ ‘adem-i irâdetine ta‘lîḳ idüp belki dünyānuñ ‘ulüvv ü rif‘atınuñ ‘adem-i irâdetini ta‘lîḳ idüp muḥabbet-i ḳalbiyyeyi bi‘l-küllîye giderüp mäsiväüllāhu te‘âlâdan geçüp zât bi‘-çün murād olına. Ḥuşuşen bunlaruñ ḳâidelerindendir kaçan nekre-i vâḳı‘a siyâḳ-ı nefyde vâḳı‘ olınsa ‘umüm ile istiḡrâḳı ifâde ider. Bu taḳdîr üzerine emr müşkildür. Zîrâ kim efrâd-ı insândan bir ferd yokdur illâ fi‘l-cümle dünyâda ‘ulüvv ü cāh ve manşıb-ı rif‘at ister. Ol eelden ‘ulemā-yı ‘âmilün buyurdılar والجاه والمال الصديق . Ammâ lâyıḳ olan budur ki yuhric ya’nuñ zammesiyle ve fetḫasıyla degil okınmak gerekdir. Zîrâ kim muḥabbet-i māl u cāh bu mertebede olduğı biriyle ḳalbleründen çıkmaz illâ külfet ve meşāḳḳatüñ bir nev‘iyle çıkar (57^a).”

“İ‘lem

Nüddî didügi ناداه مناد أي صاح به و تناد و نادى بعضهم بعضاً ḳavlinde me’ḥûzdur. Ref‘ ve ḏay‘ ve ḥafazüñ ḫılâfıdır, maşdar-ı ma‘lumdur. Eyy يرفع الله إياك dimekdir. Ammâ evceh ve aḥsen olan maşdar-ı meḥûl ola. Nitekim mā naḥnu bi-şadedihi zikr olındı (185^b).”

“İ‘lem

Fe-nuḳûlü ve bi’llāhi’t-tevfîḳ Enes bin Mâlik bin Şa‘şa‘t rivâyet ider ki bir gün Ḥazret-i Resûlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem kışsa-ı mi‘râcî ḫikâyet idüp söyledi ve daḫı leyle-i isrâyı naḳl eyledi. Ḥazret-i Resûl buyurdi ben ḥaṭîmde ḥacerde muḫṭac‘en öldüm. Nâgâḫ iḫṣâṣ idüp ya’nî baña bir gelici geldi ve benüm göğsümi şaḳḳ idüp yardı. Ve bir altın legen suyla memlû ya’nî ṭolu ḳalbümi çıkardı ve ḳalbümi ol altın legen içinde olan şu ile ḡsl idüp mâ-yı zemzem ile yuyup îmân ile ve ḫikmet ile ṭoldurdi. Andan soñra baña dünü‘l-baḡal bir dâbbe getürdi ebyaz ve daḫı ḥumârdan fevḳ Mescid-i Akşâ ḳatında (190^a).”

3.2.7. Şârihin Başvurduğu Kaynaklar

Yahyâ b. Abdullâh, *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhinde oldukça geniş bir kaynakça kullanmıştır. Klasik şerh geleneğine bağlı olarak hiç şüphesiz bu kaynakların başında ayet ve hadis iktibasları gelmektedir. Yahyâ b. Abdullâh, beyitleri şerh ederken hem kelime tahlillerinde hem de beyti anlam yönü ile değerlendirmelerde sık sık ayetlere başvurmuştur. İmân Bûsûrî'nin *Kasîde-i Bürde*'sinin muhtevası da düşünüldüğünde şârihin bahsettiği husulara delil olarak ayet ve hadis iktibasları yapması oldukça yerinde ve açıklayıcı olmuştur. Şârih, bu iktibasları bazen doğrudan *Kur'an-ı Kerim*'den yaparken bazen de tefsirlere başvurmuştur. Bu da şârihin geniş bir tefsir literatürüne hâkim olduğunu göstermektedir.

Yahyâ b. Abdullâh, şerh metninde ayet iktibaslarına çok çeşitli bağlamlarda başvurmuştur. Ayet iktibaslarında genellikle “kavlühü te‘âlâ, ke-ğavlihi te‘âlâ, Hağğ sübhâne ve te‘âlânun kavlinde şâbitdür, Tenzil’de vâkı‘ olmuştur...” gibi ifadeler kullanan şârih konu ile ilgili ayetten delil göstermekle yetinmemiş, gerekli gördüğü yerlerde iktibasını yaptığı ayeti de açıklamıştır. Yahyâ b. Abdullâh’ın şerh metninde yer verdiği ayetlerden bazıları şunlardır:

“Kalb gönül ma‘nâsınadır ammâ ‘aqla dağı ıtlâk olunur. **Ke-ğavlihi te‘âlâ:** إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرَى 109 لِمَن كَانَ لَهُ قَلْبٌ

“Ve eger su‘âl olınsa ‘aql eylemeyen dem‘ ve seğam didükleri kavlî ‘aql eyleyen insân şâhîde teşbih-i isti‘ârât-ı mekniyye kabîlindendir ve hitâbâtta dağı bu câ‘îzdür. Nitekim Hağğ sübhâne ve te‘âlânun kavlinde şâbitdür. **Ke-ğavlihi te‘âlâ:** يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ 110 أَفْلَعِي. Hağğ celle ve ‘âlânun kavl-i şerîfi gibi (23^b)”

“...bu kâ‘ideyi ben dimezüm kavmün ba‘zısı Hağğ sübhâne ve te‘âlânun kavlinde taşrîh idüp yazmışlardır. **Ke-ğavlihi te‘âlâ:** لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ 111 ve **fî kavlîhi te‘âlâ:** فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى 113 (29^a).”

¹⁰⁹ “Şüphesiz ki bunda, akıllı olan kimseler için bir öğüt vardır.” Kaf 50/37.

¹¹⁰ “(Sonra) ‘Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut!’ denildi. Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî’nin üzerine oturdu; ‘Zalimlerin topunun canı cehenneme!’ denildi.”

¹¹¹ “Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir.” Yasin 36/40

¹¹² “İçenlere dokunmaz, ondan sarhoş da olmazlar.” Sâffât 37/47.

¹¹³ “Vaktiyle o hakka inanmamış, namaz da kılmamıştı.” Kıyamet 75/31.

“Ve bi’l-cümle ümmeti irtiyâbdan vâkı‘ olup ‘acız-ı ‘ukûl ve tahayyür-i ifhâm olduklarına nazar olındı. Nitekim **tenzilde vâkı‘ olmuşdur**: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ 114 (82^a).”

“Bi-müttehemî (بِمُتَّهِمٍ) didügi mâ’nuñ haberidür. Eyy ما نبي علي الاخبار كاذباً بان يخبرها من عند 115 ya‘nî kendü nefsünden haber virüp kâzib degildür. Belki hemân Cenâb-ı Rabbü’l-‘alemin tarafından vâsıl olduğı gibi haber viricidür. **Ke-ğavlihi te‘âlâ**: وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ 116 (143^a).”

“Minel-Arimi (مِنَ الْعَرَمِ) didügi **ğavlühü te‘âlâ**: فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيِّلَ الْعَرَمِ 117 Hakk sübhâne ve te‘âlânun kavinden ahz olınmışdur (148^a).”

“Naķid naķide ħaml olınmak câ’izdür. Ve dahı **tenzilde vâkı‘ olup âyet-i uĥrâda Hakk te‘âlâ buyurur**: وَأَنْ جَحُّوا لِلْسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا 118 (159^b).”

“Ke-zâlik cihet-i teşbihde meded ve keşretde bahrün emvâcî üzerine fevk ve yücedür. **Ke-ğavlihi te‘âlâ**: قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا 119 (161^b).”

“Kavseyn didügi ma‘rûfdur. Kemâl-i ħurbdan ‘ibâretdür. Zarf-ı müsteğardur. Kavsmüzekker ve mü’ennes kılınur. Evvelki şûretde taşğiri kâvîs gelür ve ikinci şûretde taşğiri kavîset gelür. Ve kâbenün bâ’sı meftûhdur. **Hakk sübhâne ve te‘âlâ ħavlinde ħikâyeten tenzilde vâkı‘ olmuşdur**. Ke-ğavlihi te‘âlâ: ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى 120 (178^a).”

Ayet iktibaslarından sonra Yahyâ b. Abdullâh’ın en çok başvurduğu kaynak hadislerdir. Eser boyunca şârih birçok hadis iktibası yapmıştır. Aşağıda şârihin yaptığı hadis iktibaslarından birkaç örnek verilmiştir:

“Nebî didüğinden rusûl beyninde kadr-i müsterek murâd olunup ya‘nî ‘ibâdullâh Hakk celle ve ‘alâ tarafından şâhib-i şerî‘at oldukları ve olmadıkları ħayşiyetle da‘vetde müstereklerdür. Nitekim Ĥazret-i Resûl buyurdi: الإيمان أن تؤمن بالله وملائكته وكتبه ورسله واليوم الآخر 121. Muṭlâken enbiyâya ‘aleyhi’s-selâma îmân vâcibdür (61^b).”

114 “Andolsun, size içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona ağır gelir, size çok düşkündür, müminlere karşı şefkat ve merhamet doludur.” Tevbe 9/128.

115 “Hiçbir peygamber, kendinden haber vererek yalan söylemez.”

116 “O, gayba ait bilgileri sizden esirgemez.” Tekvîr 81/24.

Kaynaklarda بظنين olan sözcük metinde بظنين şeklinde yazılmıştır.

117 “Ama onlar yüz çevirdiler. **Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik**. Onların iki bahçesini, acı yemişli, ılımlı ve birkaç da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.” Se’be 34/16.

118 “Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yavaş ve Allah’a güven; O her şeyi işitendir ve bilendir.” Enfâl 8/61.

119 “De ki: ‘Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi rabbimin sözleri bitmeden mutlaka deniz tükenirdi.’” Kehf 18/109.

120 “Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu.” Necm 53/8-9.

121 “İman; Allah’a, meleklerine, kitabına, ahiret gününe ve peygamberlerine iman etmendir.” Müslim, İmân, 5.

“Alā ḥayri’l-beriyeti (عَلَى خَيْرِ الْبَرِيَّةِ) didügi lem tensüc kavline müte‘allağdur. Eyy لم علي طريق خير البرية و ممزه و ندخله 122 muẓāf-ı mahzūfdir. Taqdiri 123 dimekdür ki anuñ memerri ve medḥali bāb-ı ġārdur. Berā ‘ullāhu’l-ḥalk kavline müştakdur. Bundan murād olan Ḥazret-i Resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi vesellemdür. Nitekim Ḥazret-i Resūl buyurdı: ان الله اصطفى كنانيت من ولد اسمعيل و اصطفى قريشا من كنانيت و اصطفى من قريش بنى هاشم و اصطفاني من بنى هاشم 124 (132b).”

“Ya‘ nī buyurdılar Ḥazret-i Resūl ġār-ı Hırā’da ḥalvet sürdi ve Hırā taḡınuñ mağarasında oturup Cenāb-ı Rabbü’l-‘izze ile mu‘āmele eylerdi. Ḥazret-i Resūl buyurdı: الرؤيا الصالحة جزء من ستة وأربعين جزءاً من النبوة 125 (140^b-141^a).”

“Ma‘şera’l-İslami (مَعَشَرُ الْإِسْلَامِ) didügi cemī‘ü’l-Müslimīn ihtişāş üzerine menşūbdur. Veyāḥūd münādī olup ḥarf-i nidā mahzūf ola. Mü‘āşir cemā‘at ve bölük ma‘nāsına. نَحْنُ 126 Ḥazret-i Resūl’ün kavli gibi. Cem‘i mü‘āşir gelür. Bu ḥadīs-i şerīf ihtişāş üzerine menşūb olduğına delīldir...(191^a).”

“Ḥattā (حتى) ḥarf-i cerr yestü kavline müte‘allağdur. Ḥazret-i Resūl’ün ṣallallāhu ‘aleyhi vesellem ḥadīs-i şerīfine işāretdür. Nitekim buyururlar: بدأ الإسلام غريباً وسيعود كما بدأ 127 (204^a).”

Yahyâ b. Abdullāh ayet ve hadis iktibasları dışında tefsir, hadis, tasavvuf, dil bilgisi, edebiyat vb. türden de birçok esere atıfta bulunmuş, alıntılar yapmıştır. Özellikle i’râb, sarf, nahiv ve belâgat konularında kendi görüşlerini destekleyen kaynaklara atıflar yapan şârih, bu kaynak çeşitliliğini sözlükler, şerh kitapları ve çeşitli manzum eserlerle çeşitlendirmiştir.

3.2.7.1. Şârihin Kaynaklara Başvurma Yöntemi

Yahyâ b. Abdullah, *Kasîde-i Bürde* üzerine kaleme aldığı şerhte, geniş bir kaynak yelpazesi kullanmış ve başvurduğu bu kaynakları farklı yöntemlerle aktarmıştır. Şârih, bu kaynaklara başvururken içerik ve şekil bakımından farklı yaklaşımlar benimsemiştir.

¹²² “Eğer içeride birisi olsaydı, (örümcek) ağ örmezdi.”

¹²³ “Yaratılanların en hayırlısının yolundan ve geçtiği yerlerden gidiyoruz.”

¹²⁴ “Şüphesiz Allah, Kinane kabilesini İsmail’in soyundan seçti, Kureyş’i Kinane’den seçti, Beni Haşim’i Kureyş’ten seçti ve beni Beni Haşim’den seçti.” Müslim, Sahîh, 4/1782; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/107.

¹²⁵ “Zaman yaklaşıncı, mü’minin rüyası, neredeyse yalan söylemeyecek. Esasen **mü’minin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür.**” Buharî, Ta’bir 26, Müslim, Rüya 8, (2263), Tirmizî, Rüya 1, (2271), Ebu Davud, Edeb 96, (5019).

¹²⁶ “**Biz Peygamberler topluluğuyuz.** Bizim için belalar, ecirler gibi, kat kat verilir. Peygamberlerden bazılarına bitler, onu öldürünceye kadar, musallat olurdu. Onlar, belalardan, sizin rahatlıktan hoşlandığınız gibi hoşlanırlar.” Bezzâr, Müsned-i Bezzâr, 5209, 11/337.

¹²⁷ “**İslam, şüphesiz garip olarak başladı** ve günün birinde garip hâle dönecektir. Ne mutlu o garip mü’minlere!” Müslim, İman, 232.

İçerik bakımından değerlendirildiğinde, şârih, başvurduğu kaynakları genellikle gramatikal ve anlamsal konulara açıklık getirmek amacıyla kullanmıştır. Bu yöntem, kelimelerin doğru anlaşılması ve dilin inceliklerinin açığa çıkarılması noktasında önem taşımaktadır. Şârih, Arapçanın dilbilgisel kurallarını ve anlam zenginliğini ortaya koyarken, aynı zamanda bu kaynaklar aracılığıyla metnin yorumlanmasına derinlik katmıştır.

Şekil bakımından ise şârihin kaynakları aktarma biçimi farklılık göstermektedir. Bazı bölümlerde sadece müellifin ismi yer almakta, bazen yalnızca eserin adı zikredilmektedir, ancak bazı kısımlarda hem müellifin hem de eserin adı açıkça kaydedilmiştir. Bununla birlikte, herhangi bir atıfta bulunmadan doğrudan iktibas yaptığı veya dolaylı olarak faydalandığı kaynaklar da mevcuttur. Ayrıca bazen “Sadrü’l-Efadıl”, “Sâhib-i Keşşâf”, “Hüccetü’l-İslam”, “İmâmü’l-Harameyn” gibi müellifin adı yerine toplumda muşhur olan lakabını kullanmıştır.

Kaynaklara başvuru yöntemindeki bu çeşitlilik, şârihin metnin açıklığa kavuşturulması noktasında kaynağı nasıl kullandığı ve hangi şekillerde sunduğunu göstermektedir. Yahyâ b. Abdullah’ın kullandığı geniş kaynak yelpazesi ve bu kaynakları aktarma yöntemleri, onun entelektüel birikimini yansıtmaları bakımından önemlidir.

Yahyâ b. Abdullâh’ın hem müellif hem eser adını vererek başvurduğu kaynaklar ve şerh metnindeki ilgili kısımlar şunlardır:

Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 966), *Kûtü’l-Kulûb*

“Nitekim rivâyet olunur şeyhü’l-imâmü’l-fâdıl **Ebû Tâlib el-Mekkî** kâddesallâhu sırrahü’l-‘azîz zikr eyledi. Ya‘nî ***Kûtü’l-Kulûb*** ismiyle müsemma olan kendü kitabında zikr idüp rivâyet ider. Bir gün Ebû Ye‘îdû’l-Bişâmî kâddesallâhu sırrahü’l-‘azîz hâzretlerine su‘âl eyledüm. İrem-i Zâtü’l-‘İmâd didüklerine dâhil oldın mı? Ne‘am cevâb virüp dâhil oldım. Hâkk sübhâne ve te‘âlânun taht-ı taşarrufunda ve müllk-i bedende olan bundan gayrı dağı biñ şehre dâhil oldım. Ol şehrün en ednâsı İrem-i Zâtü’l-‘İmâd şehridür (155).”

“Ve bu dağı câ‘izdür ki mişli nefy-i zînetde aña mümâşil nefy murâd olınsun ve ednâdan murâd olan şîğarü’l-cennet ve gâyrı zâlike murâd olınsun cihâtlarından ne murâd olınsun

te'vîl kâbildür. Ve dağı **Kütü'l-Ḳulüb**'da zikr olunur ki âyet-i kerîmenün ma' nâsı ya' nî ¹²⁸ لَمْ يُخْلَقْ مِثْلَهَا فِي الْبِلَادِ elah. Murâd olan bülâd-ı Yemen'dür (155^b)."

Ebû Âli el-Fârisî (ö. 987), *el-Mesâ'ilü's-Şîrâziyyât*

"Eger su'âl olınsa hadîs-i â' māl ma' rife olduğu şürettedür ammâ 'ilâ te'vîl sırr lî taqdîr üzerine nekre olup 'adem-i cevâzı lâzım gelür. Taḥkîk budur ki bu aşıl mevzu'da ma' rife nekre kılınmak câ'izdür. Nitekim **Ebû 'Alî Şîrâziyyât** **ında** ma' rifeyi nekre hükümünde kıldular (29^a)."

"Eger su'âl olınsa yuḫirne didügi kavli ba' zılar katında kevâkibühâ didügi kavline şıfat vâkı' olup şıfat olduğu şürette kevâkibün zamîr-i mecrûra izâfeti infikâk taqdîrinde olduğu taḫdîrce yuḫirne didügi kavli aña şıfat vâkı' olmak ne hâlde câ'iz olur? Cevâb budur ki **Şeyh Ebû 'Alî** kendü **Şîrâziyyât** **ında** işâret eylemişlerdür ki bu i' tibâr ile nekre olan şey' muzâfa şıfat vâkı' olması câ'izdür (90^b)."

Kâsım b. Hüseyin el-Harezmî (ö. 1220), *Şerhü Sıktü'z-Zend (Dirâm-ı Sıkt)*

"Ve zarf a' nî minhü (مِنْهُ) didügi eberre didügi kavline müte'allakdur. Naẓma ri' âyeten ma' mülünden te'ḥîr olunmuşdur. Nitekim **Şadrü'l-Efâzıl**'uñ **Dirâm-ı Sıkt** **ında** vâkı' olmuşdur: ¹²⁹ وَاِبْعُدْ شَيْءَ ضَيْفِهِ مِنْ طَعَامِهِ (62^a)."

"Ve bi'l-cümle dâka didügi ism-i câmiddür. Taḥlîş ve istişfâ' ve ḥalâşda sa'y eylemek ve necât bulmak gibi manâ-yı keşîreye mutaẓammındur. İze'l-kerîmü tecellâ (اِذْ الْكَرِيمُ تَجَلَّى) didügi kavline ta'alluk idüp ta'lîl olunur. Nitekim **Şadrü'l-Efâzıl** **Dirâm-ı Sıkt** **da** bunlar ism-i câmiddür şıfat mecrâsına icrâ iderler kaçan vechen mine'l-vech zarfa ta'alluk eylese (244^a)."

Şârih, aşağıdaki örnekte sadece müellifin adını zikrederek atıfta bulunmuştur:

"Min rutebin (مِنْ رُتَبٍ) didügi kavlindeki min şılayı beyândur, zarf-ı müsteḫarrdur. Murâd olan ihâta olmayan münâşib ve mertebe-i 'âliyedür. Ruteb rütbenün cem'idür. Rutûbdan müştakdur ki ol büyü(?)dur. **Şadr-ı Efâzıl** dağı böylecene nakl eylemişdür (189^b)."

Şemseddin es-Sehâvî (ö. 1497), *Makâsıd-ı Hasene*

"Ve yine İmâm Aḥmed ve İmâm Buḥârî ve Ebû Nu'aym rivâyetlerinde vârid olmuşdur ¹³⁰ وَأَدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ. Ma' nâsı Âdem cânla ten arasında iken ben peyamber idüm dimekdür ve cânla ten arasında idi dimekdür. Murâd olan cân bedenine ḥulûl itmemiş idi dimekdür. Aşıl 'ulemâ-yı muḥaddişin mâ-beyninde şâbit olan 'ibâret بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ ¹³¹dür. Ammâ ḥalk-ı insân lisânında cârî olan ve meşhûr olan الطِّينِ وَالْمَاءِ ¹³²كنت نبياً وأدم بين الماء والطِّينِ ¹³² ibâreti ḥaḳḳında **Şeyh Ebû'l-ḥayr Sehâvî** rahmetullâhi 'aleyh **Makâsıd-ı Hasene** adlu kitâbında hadîs-i şerîfi biz bu luğazla bulmaduk diyü buyurmuşdur (8a)."

¹²⁸ Fecr 89/8.

¹²⁹ "Misafirin yemeğini saymak, cimriliktendir."

¹³⁰ "Adem, cesedle ruh arasında iken." Tirmîzî, "Menkıbe", 1,5/585, 3609.

¹³¹ "Adem, ruh ile ten arasındaydı."

¹³² "Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim."

Zemahşerî (ö. 1144), *Ünmûzec*

“Eger su’âl olınsa te’kid-i nefy için olan len kelimesini niçün sâ’ir zevât nefy için olan üzerine îşâr u ihtiyâr olındı. Zîrâ kim sâ’ir zevât nefyden ekd belki ta’bîr için olduğundan ötürüdür. **Nitekim Zemahşerî kendü *Ünmûzec*’inde tenşîş idüp kendü mezheb-i bâtılasına ru’yet mes’elesinde vesîle kılmışdur** Hâkık te’âlânun kavlinde ke-şavlihi te’âlâ: لَنْ تُرْبِيَّيَا مُوسَى¹³³ (220^a).”

Musannifek (ö. 1470), *el-Kevâkibü’l-Dürriyye Şerhu Kasîdeti’l-Bürde*

“Mezecte (مَرْجَتْ) didügi kavli min tezekkürî didügi kavlinün ma’mulüdür. Ma’mulün ‘âmil üzerine taqdîminün sebebinî birkaç vechle ketebe-i kelâmde ve gayrıda maşûrdur. Şârih-i hezihi’l-Bürde Şeyh ‘Alî bin Mecdüddîn eş-Şâhrüdü el-Bişâmî laqabuhü **Muşannifek ma’mulün ‘âmil üzerine taqdîminün vechini yazmışlardır taleb olına.** Mezecte fi’l-i mâzî-i muhâtabdur (13^b).”

Ve bi’l-cümle lâ sırrı bî-müstetirin didügi kavlinde dağı mışrâ’ınun her birisi maḥâzî’lerden ḥâlî olmayup su’âl vâriddür. **Muşannifek şârih-i ḥâzâ’l-kaşîde rahmetullâhi ‘aleyh cevâb virür ki** ben bunı teslîm itmezüm ki ḥâzâ’l-beytde vâkı’ olan lafz-ı lâ leyse ma’nasına olan hattâ bu maḥzûrât lâzım gele (28^b).

Zîrâ kim maşlahat-ı dünyeviyyeden nâşîdür. Veyâḥûd maşdarun mef’ûline izâfeti bâbindan ola. Ve min teb’îd için olmaya, beyâniyye ola ve ibtidâ’iyye dağı olmaya. **Hâşıl-ı kelâm şârih-i ḥâzâ’l-kaşîde Muşannifek rahmetullâhi ‘aleyh gerek izâfet-i beyâniyye ve gerek izâfet-i lâmiyye ve gerek maşdarun mef’ûline izâfeti kabîlinden olsun** birkaç vechle gâlaṭ-ı fâhişdür diyü ben zan iderüm ki aḥsen olan budur ki müşebbehün bihün müşebbehe izâfeti kabîlindendir (45^a-45^b).

Şârihin sadece müellif adını zikrederek başvurduğu kaynaklar şunlardır:

Mukâtil (ö. 767)

“Fî nebiyyihimi (فِي نَبِيِّهِمْ) didügi idde’at didügi kavline müte’allaḥdur. Naşârâ didügi kavlindeki lafz-ı yâ mübâlağa içündür. Aḥrânun yâ’sı gibi naşâranun vech-i tesmiyesi budur ki **Mukâtil** buyurdu bir kâriyyeye nâzil olduklarından öyle kâriyye ki ol kâriyyenün ismi Nâşîre’dür (75^b).”

Süfyân es-Sevrî (ö. 778)

“Tariyyen didügi tarâvet ile vaşf olunup leṭâfetine iş’ârdan ötürü. Bundan murâd olan semekdür. Nitekim **Mâlik ve Sevrî** rahmehumullâh istidlâl eylediler ki eger bir kimesne yemin eylese ki et yemem, balık etini yese ḥâniş olur, kefâret lâzım olur (93^b).”

¹³³ “**Mûsâ**, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, ‘Rabbim! Bana görün; sana bakayım’ dedi. Rabbi, ‘**Sen beni asla göremezsın**. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin’ buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.” A’râf 7/143.

Mâlik b. Enes (ö. 795)

“Tariyyen didügi tarâvet ile vaşf olunup leâfetine iş‘ardan ötürü. Bundan murâd olan semekdür. Nitekim **Mâlik ve Şevrî** rahmehumullâh istidlâl eylediler ki eger bir kimesne yemin eylese ki et yemem, balık etini yese hâniş olur, kefarete lâzım olur (93^b).”

Sîbeveyhi (ö. 796)

“Dem didügi ma‘rûfdur. Aşlında demû idi bi’t-tahrîk **ammâ Sîbeveyhi katında aşlında demî idi** sükûnıyla cem‘i demâ’ın delîli ile (14^a).”

“Ve dağı ba‘zılar rivâyet eylediler aşlında levlây ve levlâk ve levlâh idi. Müberred bunun hilâfına mülâbesdür ammâ cumhûr ve **Sîbeveyhi buña zâhib oldılar ki** levlâ didügi zamîri mecrûr idüp aña muhtaşşdur (59^a).”

Ebû Ubeyde Ma‘mer b. Müsennâ (ö. 824?)

“Ve eger su‘âl olinsa bu mü‘enneş semâ‘îdür diyü işâret olındı. Bunun taşğıri durî‘ gelir. Bu taqdîr üzerine kânûn budur ki durî‘at gelmek gerek idi. Nitekim hafî degildür. Cevâb budur ki gerçek ve lâkin ‘alâ hilâfî’l-kıyâs üzerine vârid olmuştur. **Nitekim Ebû ‘Ubeyde rivâyet eyledi kim dir‘ didügi kavli müzekkeri ve mü‘enneşi câ’izdür.** Ma‘nâsı temir gönlek ve zırh ma‘nâsınadır (135^a).”

Ahmed b. Hanbel (ö. 855)

“Andan nübüvvetin i‘lâm idüb risâletle beşâret buyurdı ve bu hâlde henüz Hâzret-i Âdem ‘aleyhiş-şalatu’s-selâmuñ rûhı cesedüne ta‘alluk itmemişti. Nitekim e‘imme-i hadîşden **İmâm Ahmed** ve gayrılar naklinde ‘İrbâd bin Sâriye rağiallâhu ‘anh Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellemden rivâyet eylemişdür (8^a).”

“Ya‘nî taḥḳîken ben Hakk sübhâne ve te‘âlâ katında hâtemü’n-nebiyyîn idüm. Şol hâlde ki dağı Âdem ‘aleyhi’s-selâmuñ balçığı yiryüzine bırağılmış yaturdı. Ya‘nî cism-i şerîfine rûh nefh olunmamış idi dimekdür. Ve yine **İmâm Ahmed** ve İmâm Buḥârî ve Ebû Nu‘aym rivâyetlerinde vârid olmuştur (8^a).”

İbnü’s-Sikkît (ö. 858)

“Zirâ kim kıyas به الشيء 134 dür ammâ zirâ شيء به يقاس 135 ya‘nî ‘âdet-i nâsda müsta‘mel ve kıyâs olıncaq zirâ‘dur. Nitekim İbnü’s-Sikkît kavli bunı te’yîd ider: قاس الشيء يقوسه قوساً وقاسه يقبسه 136 (178^a).”

Buhârî, Muhammed b. İsmâil (ö. 870)

¹³⁴ “Bir şeyin ölçüldüğü şey (alet).”

¹³⁵ “Onunla bir şey ölçülür (ölçü birimi, arşın).”

¹³⁶ “Bu cümlede kâse sözcüğünün çekimleri yapılmıştır: Bir şeyi ölçtü. yekavsuhu kavsen ve kâsuhu yekâse.”

“Ve dahı **İmām Ebū Abdillāh el-Buḥārī** kendü kitābına ḥiṭāben ve kitābeten bi-ğayri ḥamdin ve besmeletin şürū‘ idüp didi: ¹³⁷بَابُ كَيْفَ كَانَ بَدْءُ الْوَحْيِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ idüp bed’ eyledi (12^a).”

“Bu maṭla‘da rıfka ve ḥilme delālet vardur. Nitekim **Buḥārī**’nün ḳavli bunı te’bīd ider (254^a).”

Yahyā b. Mu’az er-Rāzī (ö. 872)

“Ve dahı ba‘zılar didiler cū‘ āḥiretün miftāḥıdır ve şıbe‘ dünyānuñ miftāḥıdır. Ve yine Yahyā bin Mu‘āz er-Rāzī rivāyet ider ¹³⁸الجوع نور والشبع نار (43^b).”

“Fī ilmin ve’l-keremin (فِي عِلْمٍ وَلَا كَرَمٍ) didügi ḳavlinde ‘ilmi ve keremi sā’ir evşāf-ı hamīdesinden taḥşış-i bi’z-zıkr eyledüğine nükte nedür. Cevāb budur ki ‘ilm ve kerem cemī‘-i eşyānuñ eşrefi ve efḍali olduğına tenbīhdür. Nitekim **İmām Rāzī** işāret idüp buyurmuşlardur: ¹³⁹إن العلم اشرف شيء من الأشياء التي يصير سبباً للفضل على الغير (66^b).”

“Min ‘izāmī (مِنْ عِظَمٍ) didügi burada dahı lafz-ı min cinsi beyān içündür. **İmām Rāzī** buyurdılar kaçan iki şey’ müşterek olsalar ma‘nā cihetinde ve bu iki şey’ün birisi ma‘nen āḥirde ziyāde ma‘nāya delālet eylese ol ziyāde ma‘nāya delālet idene ‘azīmen diyü tesmiye iderler ve ol nākışa ḥaḳır diyü tesmiye iderler (76^b-77^a).”

Müslim b. Haccāc (ö. 875)

“Ğayru münkasimi (غَيْرُ مُنْقَسِمٍ) didügi fe-cevherü’l-ḥüsni didügi ḳavlinün ḥaberidür. Cevher gevherden mu‘arreb kılınmışdır. Ya‘nī ḥüsnuñ gevheri Ḥazret-i Resül’e maḥşüşdür. Ḥüsnde kimesne ile müşterek degildür. Ammā sā’ir nāsuñ ḥüsni müşterekdür. Ḥazret-i Yūsuf’ün ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām ḥüsni bundandur. Nitekim **Müslim** rivāyet eyledi (74^b).”

“Ve muḥteteṃi (وَمُحْتَتَمٍ) didügi müftetiḥ ḳavline ma‘tūfdur. İḥtitām ve intihā ma’nāsınadır. Bu beytde ḥasen sebük ve vuzūḥ ma’nāsına delālet vardur. Ya‘nī ol Ḥazret-i Resül’ün neseb-i zāhiriye olan Benī Hāşim ile ibtidā’ ve iftitāḥ ve Ḥazret-i Resül’ün zāt-ı şerīf mevlidiyle ḥatm olındı. Nitekim **Müslim** radī‘ allāhu ‘anh rivāyet ider (99^a).”

“Fī felekin yesbeḥün didügi eyy ¹⁴⁰يسبّحون بانسباط وسهولة ya‘nī devrān eylemekde seyr iderler demek olur. Ve mevşūlete’r-raḥimi didügi **Müslim** ḥazretlerinin rivāyeti ḥaberinden me’ḥūzdur (205^a).”

Müberred (ö. 900)

¹³⁷ “Resûlullâh’a -Allah O’na salât ve selam etsin- vahyin nasıl başladığına dair bölüm.” Sahîh-i Buhârî 1/3.

¹³⁸ “Açlık nurdur ve tokluk ateştir.”

¹³⁹ “İlim, başkalarına karşı fazilet sebebi olan en şerefli şeydir.”

¹⁴⁰ “Kolaylıkla ve rahatlıkla yürüyorlar.”

“Ve dahı ba‘zılar rivāyet eylediler aślında levlāy ve levlāk ve levlāh idi¹⁴¹. **Müberred** bunuñ ħilāfına mülābesdür ammā cumhūr ve Sıbeveyhi buña zāhib oldılar ki levlā didügi zamıri mecrūr idüp aña muhtaşşdur (59a).”

“Urban ‘urūbuñ cem‘ idür ki ol zevcine muħabbet üzerine olmağdur. Ammā **Müberred** buyurdılar zevcine ‘aşık olmağdur...(78a)”

Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 909)

“Ve ħāşıl-ı kelām kerem nedür? Keşirü’l-ħayr olan nesneye kerem dirler. **Ĥazret-i Cüneyd kaddesallāhu sırrahu katında kerem şol nesneye dirler** ki bir insāna bilā-minnet bir nesne viresün. Ve ħādiş buyurdılar ki kerem şol nesneye dirler ki virdüğini ‘adem-i mübālāt idüp kayırmaya ve ħatırına dahı getürmeye ve bi’l-cümle kerem didükleri bir emr-i dā‘ idür (67b).”

İbn Düreyd (ö. 933)

“Ve dahı فارقها اذا امرائه من الرجل راء وبا فارقه اذا شريكه من الرجل وبأى ابرأرة ودعواه فلان من برأت¹⁴². Ammā vech-i şālîş budur ki bâri’ berā’dan müştak ola ve murād olan turābdur. **İbn Düreyd** dahı böylecene rivāyet eylemişdür (72b).”

Ebû Süleymân el-Hattâbî (ö. 998)

“En-nesemi (النَّسَمِ) rūḥdur nefis ma‘nāsına. Murād olan nufüs-ı muṭlaqadur. Maḥlûkāt ma‘nāsına nesemetünüñ cem‘ idür ve nesemet insānuñ bedenine dirler. Ve bâri’ü’n-nesemi didügi **Ebû Süleymân el-Ĥattâbî** naşşına işāretdür (72b).”

Ebû Ali el-Merzûkî (ö. 1030)

“Ya‘nî lafz-ı ġayr didügi kavli lafz-ı lâ ma‘nāsına ħaml olup **İmâm Merzûkî** kendü beytünde bu ‘amelün cevāzına işāret eylemişlerdür. Ĥayşü kâle

ولا أكن كل الجواد فإني

على الرأى في الظلماء غير شتيم¹⁴³ (83b)”

“Tebyezzu (تَبَيَّضُ) didügi cümlesi mevķi‘ ħāldedür el-ħavzu kavlinden. Zirā kim ma‘nen el-ħavz didügi kavli bi-ħasebü’l-ma‘nā me‘ûldür. Tağdîri الحوض¹⁴⁴. Nitekim **İmâm Merzûkî** zikr eyledi أبوه قيسياً زيدا رأيت¹⁴⁵ (167b-168a).”

¹⁴¹ idi: -ÇA.

¹⁴² “Falan kişiden tamamen uzaklaştım ve onunla tüm bağlarımı kopardım. Bir kişi, ortağından ayrıldığında onunla ilişkisini kesmiş olur. Aynı şekilde, bir erkek eşinden ayrıldığında da onunla olan bağı sona erer.”

¹⁴³ “Tamamen cömert olmasam da zifiri karanlıkta bile erzak taşıyorum ve kötü söz söylemiyorum.” İmâm Merzûkî, *Şerhu Divânî’l-Hamâse*, c.2, s. 321. <https://shamela.ws/book/6907/768#p3> [Erişim Tarihi: 21.02.2025].

¹⁴⁴ “O ayetleri bir havuza benzetti.”

¹⁴⁵ “Kays kabilesinden olan Zeyd’in babasını gördüm.”

“Mezâ (مَضَى) didügi fi‘l-i māzî tahtında fâ‘il zamîr-i müstetir hüve râci‘dür ‘ömrin didügi kavline. Mezâ cümlesi ‘ömrin didügi kavlinün sıfatı vâkı‘ olmuşdur. **İmâm Merzûkî** rahmetullâhi ‘aleyh buyurdılar ‘ömr didügi ‘aynün zammesiyle ve fethasıyla ikisi bile lügatdır. Ma‘naları hayât ve beķā ma‘nâsınadır (228^b).”

“Fî bey‘in ve fî selemi (فِي بَيْعٍ وَفِي سَلَمٍ) didügi nekrede ma‘rûfı diledi ve lâkin bu kadr vardur ki fî meşel-i hâzâ‘l-makâm mu‘arrife ğınâsın virdükden girü nekrede, nitekim **İmâm “Merzûkî** buyurdu: عَسَى الْأَيَّامُ أَنْ يَرْجُونَ قَوْمًا كَالَّذِي كَانُوا ¹⁴⁶ didügi kavlinde kavmen didügi fî meşel-i hâzâ‘l-makâm mu‘arrife ğınâsın virmiş iken girü nekre kılınmışdur (233^a).”

Abdülkâhir el-Bağdâdî (ö. 1037-38)

“Eger su‘âl olınsa me‘âniden ve ‘acâibden murâd nedür? Cevâb budur ki aḥsen olan budur ki me‘âniden murâd olan medlûlât ve maķāşid ve daḥı ḥaķāyık ve kavâ‘idden mutaḥammîn olan nesnedür. Murâd olan ve ‘acâibden murâd olan mezâyâ ve ḥavâşş ve keyfiyyât-ı ‘ilm beyân üzerine müterettib olan nesnedür. Nitekim Şeyḥ ‘Abdülkâhir rahmetullâhi ‘aleyh ḥuşûşiyâtından olduğı ḥâlde ¹⁴⁷ وَبِهَا تَقَعُ التَّفَاضُلُ وَعَلَيْهَا مَنَاطُ التَّفَاوُتِ وَالتَّفَاضُلُ diyü ta‘bîr olunur (164^a).”

Vâhidî (ö. 1076)

“Veyâḥûd من عَزُوبٍ مِنَ النِّسَاءِ ¹⁴⁸ ki ol zevcine muḥabbetdür kavlinden me‘ḥûz ola. Ammâ **İmâm el-Vâhidî** rahmetullâhi ‘aleyh Ḥaķḳ sübhâne ve te‘âlânün kavı-i şerîfinde buyurdılar ke-kavlihi te‘âlâ إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أُبْكَارًا عُرْبًا أَتْرَابًا ¹⁴⁹ (77^b).”

İmâmü’l-Harameyn Cüveynî (ö. 1085)

“Eger su‘âl olınsa kaçan Loķmân ve Meryem zıkr olınsa şalât u selâm bu ikisine cā‘iz midir cā‘iz degil midir. Cumḥûr-ı ‘ulemânün ittifâķı budur ki nebîler olmamağın cā‘iz degildir. Ma‘-hâzâ ba‘zı kimesne bu ikisi nebîlerdür diyü zâhib olmuşlardır. Ammâ İmâmü’l-Harameyn buyurdılar Ḥaẓret-i Meryem nebî olmaduğına icmā‘ bunuñ üzerine şâbit olmuşdur. Kemâ ḳâlū أُنْ مَرْيَمَ لَيْسَتْ بِنَبِيَّةٍ قَطْعًا ¹⁵⁰ (258^a).”

İmâm Gazzâlî (ö. 1111)

¹⁴⁶ “Belki onun satışında ve huzurunda bulunanlar gibi bir kavme umut getirecek günler gelir.”

¹⁴⁷ “Üstünlük onunla gerçekleşir ve farklılık ile üstünlük ona dayanmaktadır.”

¹⁴⁸ “Kadınlardan kim kocasına sevgi doludur?”

¹⁴⁹ “Şüphesiz biz onları (eşlerini) yepyeni bir yaratılışla yaratmışızdır. Onları bâkire, eşlerine sevgiyle bağı ve yaşıt kılmışızdır.” Vâkıa 56/35,36,37.

¹⁵⁰ “Meryem kesinlikle peygamber değildir.”

“Ğaraź űikāyeti izhār ve dađı isti‘āf ve te‘essüfi ibrāz eylemekdür. **Hüccetü’l-İslām İmām Ğazzālī** ĥazretleri buyurdılar: انت باعتبار غضبك كلب وباعتبار شهوتك بهيمة كالفرس وباعتبار عقلك ملك¹⁵¹.”

Muhyî es-Sünne (Begāvî) (ö. 1122)

قال محيي السنة: ولا الإيمان، يعني شرايع الإيمان ومعالمه، ومن لم يتبين له شرايع الدين ومعالم الإيمان ومعالمه¹⁵² (2^b). كيف يتعبد بها فهذا وجه دلالتها عليه

Râğıb el-İsfihânî (ö. XI. yüzyılın ilk çeyreği)

“İmām Râğıb İsfahânî rivāyet ider zînet üç kısım üzerinedür. Evvelkisi ‘ilm gibi ve i‘tikādât-ı ĥasene gibi. Buña zînet-i nefsiyye itlāk olunur. Ve ikincisi zînet-i bedeniyyedür. Quvvet gibi ve tûl-ı kâmet gibi. Ve üçüncisi zînet-i ĥariciyyedür. Mâl gibi ve cāh gibi (91^b-92^a). “

Şeyh İbnü’l-Hâcib (ö. 1249)

“Ve ba‘zılar didiler min cehlîhâ didüğü kavli menfiye ya‘nî ette‘azat kavline müte‘allak olmağ ğalať-ı fâĥişdür. Belki emr bir ‘aks olup kelāma ifsâddur. Aĥsen olan budur ki intefā ma‘nāsına olan lafz-ı mā‘ya müte‘allakdur. Nitekim **Şeyh İbnü’l-Hâcib** Ĥaĥĥ sübhâne ve te‘ālānuñ kavlinde buña zâhib olmışdur (32^b).”

Zekeriyyâ el-Ensârî (ö. 1520)

“Veyāĥüd li’l-hecîr didüğü kavlinüñ şıfatı vâķi‘ ola Ĥaĥĥ te‘ālānuñ kavli nemaťı üzerine ke-kavlihi te‘ālā ¹⁵³ كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا. Ya‘nî âyet-i kerîmede ĥimârdan murād ma‘nâsı degildür. Ke-zâlik burada dağı şıfat câķi‘ olup ve hecîrünü ma‘nâsı murād olmaya. Bu ĥaşıdenünü şâriĥi olan **Zekeriyyâ el-Ensârî eş-Şâfi** rivāyet ider ki bu beytünü elfāzı ta‘ķidden ĥâlî degildür (127^a-127^b).”

Ebüssuûd Efendi (ö. 1574)

“Nitekim bu ma‘nāya sûre-i Fâtiĥa’nuñ tefsirinde ¹⁵⁴ اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ âyet-i kerîmesinde **Ebü’s-Su‘ûd** raĥmetullahi ‘aleyh bir nice vechle tafşîl üzerine yazmışlardır. Şâbit olmayup ol zaman dir ve söyler: تلك الحالة الجذيات الذئدة

¹⁵¹ “Öfken itibarıyla sen bir köpeksin, şehvetin itibarıyla bir hayvansın ama aklın itibarıyla bir kralsın.” İmām Ğazâlî, *İhyâu Ulûmî’d-Dîn (tercüme Ahmet Serdaroglu), c.3, Kitâbü Şerh-i Acaibi’l-Kalb (?)*, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002).

¹⁵² “Muhyî’s-sünne şöyle der: ‘ولا الإيمان’ derken, iman şeraitini ve esaslarını kast ediyor. Bir kimseye dinin şeraiti ve imanın esasları açıklanmadıkça, onlarla nasıl ibadet edebilir? Ayetin buraya delaleti budur.”

¹⁵³ “Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, **koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer**. Allah’ın âyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz.” Cuma 62/5.

¹⁵⁴ “Bizi doğru yola, yani kendilerini nimetlendirdiklerinin yolına ilet” Fatiha 1/6.

Eyvānū (اِيْوَانُ) didügi destūrda hemzenün fethasıyla vāki‘ olmuşdur. Fe-ammā **Şihāh**’da hemzenün kesresiyle vāki‘ olmuşdur (102^a).

Muṣṭalimī (مُصْطَلِمِي) didügi müste’sıl kavlinün sıfatı vāki‘ olmuşdur. Sıfat-ı mü’ekkidedür. İsm-i fā‘ ildir. Ālāt-ı kıtâlden seyfdən ve gayrîden kaç‘ idici demek olur. Yuḳālu استأصله¹⁶¹ kavlinde me’ḥūz’dur. Ammā **Şihāh**’da ve **Ḳāmūs**’da mezkûr olan el-iṣṭilāmü’l-istiṣāl (203^b).

Ġayye’s-sibā (غَيِّ الصِّبَا) didügi eṭa‘tü didügi kavlinün mef’ûlidir. Ġayy dâlâlet ma‘nâsına ḡavâyetden müştak’dur. eş-Şibā didügi cehle ve fatḳa meyl idüp şabvetden müştak’dur. Yuḳālu صبى يصبو صبوة وصبوا مال الى الجهل¹⁶² ve fatḳ daḥı böylecedür **kezā fī’s-Şihāh** yoḥsa burada şad’uñ fethasıyla الصَّبَا كسمع سماع¹⁶³ kavlinde müştak degildir (230^b).

Şârih, Cevherî’nin *Şihāh* adlı eserine yaptığı göndermelerde genellikle yalnızca eser adını zikretmekle yetinmiştir. Ancak aşağıdaki örnekte hem müellifin adını hem de eserin ismini birlikte anmıştır:

Ve eger su’âl olınsa bu zikr olınan أَجْبَا وَهَأْ¹⁶⁴ didügi kavliyle menḳûz olup su’âl vârid olur. Zîrâ kim bunlaruñ cem‘i cān u bān eyy الذَّيْنُ حَيَوَاعِلِي هَذِهِ الدَّارُ بِالْهَدْمِ هُمُ الدَّيْنُ بَنُوها¹⁶⁵ didügi kavlinde me’ḥūz olup cem‘ kılnılmışdır. Cevāb budur ki **Cevherî Şihāh**’[da] **buyurmuşlar** (102^b).

Zemahşerî (ö. 1144), el-Keşşâf

“Bilmek lâzımdır ki ‘aşk nedür. Mevzu’-ı lisānda ‘aşk nefsün meylâtıdır. Hüsnden ve ihsāndan ve cemâlden taşavvur eyledüğine muvâfık ve daḥı ‘aşk müfriṭ-i ḡâlib ile nefsün meylidür. Ve daḥı hüsnuñ ve ihsanuñ her birisi ḡāh olur ki başār ile ve ḡāh olur ki başîret ile idrāk olunur. ‘Aşk bu ikisinün idrākına tâbi’dür. Yoḥsa yalnız başaruñ idrākına muhtaşş degildir. Nitekim **şâhib-i Keşşâf** daḥı buña zâhib olmuşlardur. Ve andan soñra hüsñ ü ihsānuñ her birisi şâhibine kemâldür (11^b-12^a).”

Ġayru (غَيْرُ) didügi lâ ma‘nâsınadır. Fîhi (فِيهِ) didügi zikr olınan minvāl üzerine ya’nî zarf-ı ‘âmilün üzerine taḳdîmi münḳasım zarfa mesned olduğı birle. Bu cā’izdür ammā **şâhib-i Keşşâf** bunıñ üzerine delîl dorğudup (?) nitekim Hâḳḳ sübhāne ve te’âlānuñ kavlinde buyurur: أُولَئِكَ كَانَتْ عَنْهُمْ مَسْئُولًا¹⁶⁶. ‘Anhu didügi mes’ûlen didügi kavlinün fā’ildir diyü zarf olmayup taḳdîm olınmışdır (74^a-74^b).”

¹⁶¹ “Onu söktü, kökünde kopardı. Onu yok etti yani helâk etti.”

¹⁶² “Bu cümlede sîbâ sözcüğünün çekimi yapılmıştır: Sabiyy, yesbu, subuvv ve subuvven; cehâlete yatkın anlamında.

¹⁶³ “Gençlik, işitmek gibidir.”

¹⁶⁴ “Onun sevdikleri ve çocukları.”

¹⁶⁵ “Bu evi yıkmak isteyenler, onu inşa edenlerdir.”

¹⁶⁶ “Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, **bunların hepsi ondan sorumludur.**” İsra 17/36.

“Ve dahı zarf a‘nî fihi ceyyid hüsni i‘tibâriyle el-hüsni didügi kavlınden hâl vâki‘ olmak üzerine veyâhüd sıfat olmak üzerine câ’izdür. Ve bu şürette inkişâmıñ nefy i‘tibârı te‘ehhür i‘tibârı mülâhazasıyladır. Hâşıl-ı kelâm Hâzret-i Resûl’ün hüsni bir ehad ile ‘adem-i iştirâkı ve hüsni ol hâzrete mutahâşş olmasını sıfat vâki‘ oldıkdâ te‘ehhür i‘tibârıyledür. Nitekim **şâhib-i Keşşâf** bu kâ‘ideye işâret eyledi. Ke-ğavlihi te‘âlâ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ . Ve da‘tuhâ didügi kavlinde zamîr mü’enneş kılındıgı hâl mü’enneş olduğı i‘tibârıyledür. Zîrâ kim hâl ile ve zî‘l-hâl şey‘-i vâhed hükminindedür. وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ menzilesinde olmak câ’iz degildir. (74^b).”

“Urban ‘urûbuñ cem‘idir ki ol zevcine muhabbet üzerine olmağdur. Ammâ Müberred buyurdılar zevcine ‘âşık olmağdur **ve Keşşâf** da zıkr olunur ki العُروب المحبَّة الي زوجها الحسنة ¹⁶⁷ (78^a).”

“Tağdîri ¹⁶⁸ Kâne qıl ahi ali zâd lâşim. Ve dahı bunuñ mecrâsına kâ‘ilüñ kavlini icrâ iderler. Ke-ğavlihi ¹⁶⁹ انت زيدا مثل ضارب Ya‘nî انت زيدا غير ضارب ¹⁷⁰ kavlini mümteni‘ olduğına hüküm olup belki tağdîri ¹⁷¹ Kâne qıl انت زيدا ka ضرب **şâhibü’l-Keşşâf** uñ kelâmı bunı te‘yîd ider (84^a).”

“Ya‘nî cemî‘-i ‘ibâdât-ı müştemilede olan tekrîr-i te‘kîd ve takrîr kaçdı içündür. Hezihi’t-terâkîb mecrâsına cârî olan terâkîb dahı böylecedür. Nitekim **şâhib-i Keşşâf** dahı Hâkık te‘âlâ’nuñ kavlinde ¹⁷² وَمِنْ ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ burada dahı zarf-ı evvel a‘nî min semerâti didügi tettehizüne kavline müte‘allağdur (120^a-120^b).”

“Ve ‘an İremi (وَعَنْ اِرم) didügi kavlınden murâd ‘âdin-i âhîrîdir. Ke-ğavlihi te‘âlâ اَلَمْ تَرَ ¹⁷³ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادِ اِرم elah. Ve ‘an üç mevzû‘ da bile mecaveze içündür. **Şâhib-i Keşşâf** Hâkık sübhâne ve te‘âlânüñ kavlinde didi ke-ğavlihi te‘âlâ اِرم دَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا ¹⁷⁴ (153^b).”

Teftâzânî (ö. 1390), *Şerhü’l-Akâid*

“Huşuşen mâ-nañnu bi-şadedihi olduğımız Hâzret-i Resûl’ün âyeti ve mu‘cizesi beyânındadır. Aña şarf olup gayrısına şarf olunmağa kâbil degildir. Meger şarâhaten delâlet-i karîne ile ola. Bunuñ tahkîki **Şerh-i ‘Akâid** uñ havâşisinde tafşîl üzerine beyân olınmışdur (132^b).”

¹⁶⁷ “Kocasına sevgi dolu, ona bağlı güzel kadın.”

¹⁶⁸ ““Ben o yemeğın kokusunu almıyorum.” der gibi.”

¹⁶⁹ “Sen, Zeyd’sin vurmazsın.”

¹⁷⁰ “Sen, Zeyd gibi vuransın.”

¹⁷¹ “Sanki sen, Zeyd gibi vuransın, dendi.”

¹⁷² “**Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden** hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır.” Nahl 16/67.

¹⁷³ “Görmedin mi, rabbın ne yaptı Âd kavmine; sütunlarla dolu İrem’e” Fecc 89/6,7.

¹⁷⁴ “Görmedin mi, rabbın ne yaptı Âd kavmine; Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e,” Fecc 89/6,7,8.

Teftâzânî, *Mutavvel fi'l-me'ânî ve'l-beyân* (?)¹⁷⁵

“Eger su’âl olinsa kavâ'id-i naḥivde mükerrer olındı ki harf-i cerrûn haberinde vâki' olan ma' mülûn taḳaddûmini memnû' olunmuş iken ne hâlde şaḥîḥ olur ki zarf-ı muḳaddem a' nî 'alâ ḡaybin mu'aḥḥar a' nî bi-müttehemî kavline müte'allaḳ olmak câ'iz olur. Cevâb budur ki biz mâ-sebaḳada tenbîḥ eyledük ki bâ burada zâ'idedir. Bu âsıl şüretde ma' mülûn taḳaddûmini câ'iz görmüşlerdür. *Mutavvel havâşîsinde* Ḥaḳḳ te'âlânun وَمَا أَنْتَ 176 didügi kavlinde bu kâ'ideye işâret olunmuş (143^a).”

Belâġatühâ (بلاغتها) didügi reddet kavlinün fâ' ilidür. Belâġat lügatde بلَاغَةُ فِي اللُّغَةِ يَنْبِئُ مَنْ لِبَلَاغَةِ فِي اللُّغَةِ يَنْبِئُ مَنْ 177 ammâ işlâḥda بلاغته 178 مطابق الكلام الفصيح لمقتضى الحال 179 مطابيق الكلام الفصيح لمقتضى الحال 178. Müte'allaḳ *havâşî-i Mutavvel* de taleb olına (160^a).”

“Eger su’âl olinsa naḥât taṣrîḥ eyledükleri üzerine haberün mübtedâ üzerine taḳdîm olunduġında ne hâlde taḥşîş eylemege câ'izdür. Ma' -hâzâ رجل في الدار 179 didügi kavlinde taḥşîş mübteni' dür diyü taṣrîḥ olunmuşdur. Cevâb budur ki nekre burada taḥşîş ifade idüp muḥaṣṣaşa ke-mevci'l-baḥr didügi kavlı ile mevşûfedür. *Taḥḳîḳ-i maḳâm Mutavvel hâşîyesinde* taleb olına (161^b).”

Mâzâ ra'â (مَازَا رَأَى) didügi kavlindeki mâzâ¹⁸⁰ istifhâmiyye bedel-i iştimâl vâki' olur. Zâmir-i mecrûrden a' nî 'anhüm ve mu'aḥḥar ra'â kavlinün daḥı mâzâ kelime-i vâḥid ḥükminde olduġı i'tibâriyle mef'ûl olmak câ'izdür. مَاذَا صَنَعْتَ 181 taḳdîrinde olur ve illâ ya'nî kelime-i vâḥid ḥükminde olmayup mâ istifhâm için ve zâ didügi el-lezî ma' nâsına olucaḳ olursa şıla-ı mevşûlün mâ-ḳablinde 'imlâ-yı mümteni' dür. Bu şüretde mâ mübtedâ ola ve mâ ba'dında olan terkîb مَاذَا دَابَنَ 182 سَأَلَتْ هَلْ زَيْدٌ قَائِمٌ وَسَأَلَتْ مَاذَا دَابَنَ 182 hâzâ'l-kelâmın cevâbı vâki' olur. Ke-ḳavlihim عَلِمْتُ زَيْدٌ قَائِمٌ 183 bu maḳâm *havâşî-i Mutavvel* de taleb olına. (207b).

Vâv 'atf içündür. Ve'l-âli (وَالْأَلِ) didügi aşlında ehl idi. Burada nekkât-i şerîfe ve fevâ'id-i laṭîfe vardır. *Mutavvel üñ hâşîyesinden* tafşîl üzerine beyân olunmuşdur (257^a).

¹⁷⁵ Şâriḥ doğrudan Teftâzânî'nin *Mutavvel* adlı eserine deġil, bu eserin hâşiyelerine atıfta bulunmuştur. Ancak eser üzerine yazılmış birçok hâşiyenin bulunması ve şârihin “havâşî” olarak çoġul bir ifade kullanması sebebiyle tam olarak hangi esere atıfta bulunduġu hakkında kesin bir yargıya varılamamıştır. Bu sebeple bu eseri Taftâzânî başlığı altına almayı uygun gördük. *Mutavvel* ve hâşiyeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Şükrü Özen, “Tefâzânî”, TDV İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011) C. 49, s. 299-308.

¹⁷⁶ “Medyenliler, “Ey Şuayb! Söylediklerinin çoġunu anlamıyoruz, ayrıca aramızda seni zayıf görüyoruz! Eğer kabilen olmasaydı, seni mutlaka taşıyarak öldürürdük. **Bizim karşımızda sen güçlü biri değilsin**” dediler.” Hûd 11/91.

¹⁷⁷ “Dildeki belâġat, ulaşmaya ve sona ermeye dair haber verir.”

¹⁷⁸ “Fasîh sözün duruma uygun olması, onun belâġatıdır.”

¹⁷⁹ “Evde bir adam var.”

¹⁸⁰ mâzâ: mâ BD.

¹⁸¹ “Ne yaptın?”

¹⁸² “Ona ‘Zeyd ayakta mı, onu nasıl gördün?’ diye sordu.”

¹⁸³ “Zeyd’in ayakta olduğunu öğrendim.”

Musannifek (ö. 1470), *Mülteka'l-Bahreyn*

Hâsıl-ı kelâm Hâzret-i Resûl'ün şefâ'atine cinân ile i'tikâd ve dil ile i'tirâf eyleyen için şefâ'at vâcibdür. Yoğsa inkâr iden için şefâ'atde naşib yokdur. Eger su'âl olınsa şefâ'atde Hâzret-i Resûl müteferrid midür yoğsa nebî 'aleyhi's-selâmdan ğayrısına dağı şâbit midür. Cevâb budur ki naşs u taşrih ile şâbit olınmışdur ki الشفاعة ثابتة للأنبياء والعلماء ¹⁸⁴ ve dağı *Mülteka'l-Bahreyn*'de sûre-i Tâ-hâ'da zıkr olunmışdur ki يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا ¹⁸⁵. İllâ şefâ'at didüğü kavlınden istisnâdur veyâhüd e' amm mefâ'ilden istisnâdur (63^a-63^b).

'Abdulmuṭṭalib bu aḥvâli gördükde Habeş 'askerinüñ konduğı yire varup cemî'-i esbâb u eşkâlün kabz idüp 'Abdulmuṭṭalib'ün ğinâsı bu mâl [u] ğanimet sebebiyle olmuşdur. Sûre-i elâh ¹⁸⁶ KİTÂB SÛRESİNDE MÜFESSİRÜN RAḤMEHUMULLÂHU te'âlâ 'aleyhim ecma'in tamâm tefsîr eyleyüp yazmışlardır. Görüp seni irşâd ider ve müfessirünüñ ba'zısı birkaç vechle bir âhar kışsa ile tefsîr eylemişlerdür. *Mülteka'l-Bahreyn*'de taleb olınuṣ mürâc'at olınsun (118^a).

Yukarıdaki örneklerde şârih, Musannifek'in eserinin adını doğrudan zikrederken 10. beytin şerhinde “Hâḳḳ sübhâne ve te'âlânüñ kavlınde taşrih idüp yazmışlardır.” diyerek Musannifek'in tefsirine atıfta bulunmuştur:

“Ve ba'zılar dağı zâhib oldılar ki mücerred sâ'ir i'tibârâtdan kaç'-ı nâzar lafz-ı lâ nefy-i cins için olmasun. Girü leyse 'amelini eylesün ve 'atf 'amelini dağı eylesün ve gerek ismiyye vü fi'liyye ve gerek ma'rife vü nekre muşaddara olsun girü cümleye dâhil olur lafzen ve taḳdiren ammâ şart budur ki lâ mükerrer zıkr olınmaḳ gerekdür. *Şârih-i hâzâ'l-kaşide* Muşannifek raḥmetullâh buyururlar bu kâ'ideyi ben dimezüm kavmüñ ba'zısı Hâḳḳ sübhâne ve te'âlânüñ kavlınde taşrih idüp yazmışlardır (29^a).”

*Tuhfetü's-Selâm*¹⁸⁷

“*Tuhfetü's-Selâm* ismiyle müsemma olan kitâbda zıkr olunur ki tamâm dünyâ anuñ üzerine musallaḥ olan üç kişidür. İki Müslümân ve birisi kâfirdür. Müslümân olanuñ birisi Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâmdur (154^a).”

*Feth-i Menâr*¹⁸⁸

“*Feth-i Menâr* adlu Ḳurân-ı 'azîmüñ tefsîrinde sûre-i vez'Zâriyât'da naḳl olunur ثم الرياح ¹⁸⁹ فيما قيل ربع و مسكنها تحت اجنحة الكروبين حملة الكرسي (15^b).”

¹⁸⁴ “Şefaât; şehitler, âlimler ve peygamberler için sabittir.”

¹⁸⁵ “O ğün -rahmânın izin verdiğ ve sözünden hoşnut olduğı kimseler müstesna- şefaatin bir yararı olmaz.” Tâhâ 20/109.

¹⁸⁶ “Rabb'inin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?” Fil 105/1.

¹⁸⁷ Bu eser hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

¹⁸⁸ Bu eser hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır.

¹⁸⁹ “Rüzgârlar, arşı taşıyan meleklerin kanatları altındadır, diye söylenir.”

Yahyâ b. Abdullâh, daha önce örneği verilen spesifik kaynaklardan başka, herhangi bir konuda âlimler arasında görülen ortak kanaatleri yansıtmak amacıyla genel ifadelerle de kaynaklara başvurmuştur. Bu uygulamada, örneğin; belirli bir konuda ortak görüş sergileyen müfessirler için “müfessirîn”, aynı hususta benzer yaklaşımları benimseyen şârihler için “şârihîn” ve dil bilgisi konularında ortak kanaat taşıyan âlimler için “ahfeş”¹⁹⁰ gibi toplu ifadeler kullanılmıştır. Aşağıda, metinden alınan ilgili kısımlar, bu yöntemin ve uygulamanın örneklerini teşkil etmektedir. Bu yaklaşım, okuyucuya konuyla ilgili farklı âlimlerin görüş birliğini ve dolayısıyla metinde sunulan yorumların ortak kabul görmüş temellere dayandığını göstermeyi amaçlamaktadır:

“Bu ecden **müfessirün** taşrih eylediler ki **وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الرَّاهِدِينَ** ¹⁹¹ Hakk sübhâne ve te‘âlânun kavlinde fihi (فيه) didügi kavli mahzûfa müte‘allağdur zâhidine müte‘allağ degildür (30^a).”

“Ya‘nî **şârihînün** ba‘zısı yazmışlardır kim eger mu‘cizâtı murâd olunursa kelâm-ı fâsiddür. Zîrâ kim Kur‘ân-ı ‘azîm dahı anuñ a‘zam mu‘cizâtındandır. Bu kelâm ‘umûm-ı muhâlefete kı‘il olanları redd ve men‘dür. Ya‘nî anlar dirler Kur‘ân-ı ‘azîm mahşûs-ı bi‘l-‘ağldur.”

“**Şârihînün** ba‘zısı min cârre zâ‘idedür diyü bu cevâda hatâ-yı fâhiş işe habt idüp şedîd üzerine vâkı‘ degildür. Ya‘nî bu müşkildür ki min cârre işbâtı zâ‘ide ola.”

“**Şârihînden** ba‘zısı şol men ki bu nükteye mütenebbih olmayup ve vâvı ev ma‘nâsına kıldı”

Mine‘l-uṭumi (من الأطم) didügi hemzenün ve ṭanuñ zammesi ile murâd olan hâzâ‘l-‘adüvvden mütehaşşın olup huşûn-ı ‘âliyedür. Nitekim Hakk sübhâne ve te‘âlâ kefare Hazret-i Resûl‘i Mekke-i mükerrmeden çıkardıkları zamânda buyurdı kıavlühü te‘âlâ فَفَدَّ ¹⁹² نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا zâhib olmuşlardır (135^a-135^b).”

“Kaf ve hattâ aña muhtaşş olduğı gibi mevzu‘-ı mecrûr ibtidâ‘iyye üzerine merfû‘dur ve haberi mahzûfdur ve **Ahfeş** rivâyet eyledi ki zamîr mübtedâdur (59^a).”

¹⁹⁰ Ahfeş, bazı Arap dili âlimlerinin lakabıdır.

¹⁹¹ “(Mısır‘da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. **Zaten ona pek değer vermemişlerdi.**” Yûsuf 12/20.

¹⁹² “Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. **Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti:** Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına “Tasalanma! Allah bizimle beraberdir” diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hâle getirdi. Allah‘ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir.” Tevbe 9/40.

Ehl-i Hicāz atında هديته الطريق والبيت هداث اي عرفته¹⁹³ avlinden me'hūzdur. Ve **Ahfe** atında هديته الى الطريق والى الدار¹⁹⁴ avlinden me'hūzdur (214^a).

“Milletihi didūgi dīn ve erī‘at ma‘nāsına zamīr-i mecrūr azret-i Resūl’e rāci‘dūr. Ve ūmmetden murād cemā‘atdūr. **Ahfe** buyırdılar ki lafz-ı ūmmet mūfredū’l-lafz mecmu‘ ū’l-ma‘nādur. Ya‘nī lafzı vāhid ve ma‘nāsı cem‘dūr (221^b).”

Klasik erh literatūründe kaynak gōsterme hususunda belirli bir standart olmamakla birlikte, mūelliflerin genellikle kendi ilmī evrelerine ve okur kitlesine baēlı olarak deēien yōntemler izledikleri gōrūlmektedir. Yahyā b. Abdullah’ın eserinde, aıka atıf yaptıēı kaynaklar, onun hangi ilim havzalarından beslendiēini ve hangi eserleri otorite olarak kabul ettiēini gōstermesi bakımından nemlidir. Mūellif adı ve eser adını birlikte zikrettiēi bōlūmler, onun doērudan istifade ettiēi temel referansları ortaya koyarken, yalnızca mūellif ismi verdiēi kısımlar, dōnemin ilmī geleneēinde yaygın olan ifahi aktarımların ve mehur eserlerin yeterince bilinir kabul edilmesiyle aıklanabilir. Buna karılık, herhangi bir kaynak zikretmeksizin aktardıēı bilgiler, onun eserinde zımnī (ōrtūk) alıntılara da yer verdiēini gōstermektedir. Bu durum, ārihin yalnızca bir nakilci deēil, aynı zamanda metni yorumlayan, anlamlandıran ve gerektiēinde kendi ilmī birikimi doērultusunda genileten bir mūellif olarak konumlandıēını gōstermektedir. erhte kullanılan kaynakların mahiyeti ve aktarım biimleri, eserin yazıldıēı dōnemin ilmī ve edebī ortamını anlamak aısından nemli ipuları sunarken, aynı zamanda erh alımalarında kullanılan yōntemlerin eitliliēini gōzler nūne sermektedir.

3.2.7.2. erhte Yer Alan Manzum Paralar

Yahyā b. Abdullāh, beyit erhlerinde beytin anlamını desteklemek amacıyla zaman zaman manzum paralardan iktibaslar yapmıtır. Bu iktibaslar, genellikle beytin anlam yōnūnden aıklamasını desteklemek amacıyla kullanılmıtır. Kullanılan manzum paraların oēunluēı Arapa ve Farsa olmakla birlikte yalnızca bir tanesi Tūrkedir. Esasında daha nce bahsedildiēi ūzere eserin mukaddimesinde Bākī’ye ait olan manzum paralar da mevcuttur. Ancak erh metnine ve ārihin erh metoduna katkı saēlamadıēı

¹⁹³ “Ona evin yolunu gōsterdim, yani ona ğrettim.”

¹⁹⁴ “Ona evi ve yolu gōsterdim.”

gerekçesiyle bu parçalar bu bölüme alınmamıştır. Aşağıda şârihin eserinde yer verdiği şiirlerden örneklere yer verilmiştir:

3.2.7.2.1. Türkçe Manzum Parçalar

Beyt

Anı seven tâbi[‘] -i K[‘]ur[‘] ân olur

‘İzzeti K[‘]ur[‘]ân’a firāvân olur (172^b)

Şeyhî (1429’dan sonra), *Divân*

Şeş cihetden sen münezzehsün velî senden tolu

‘Arş u ferş ü fevķ u taht (u) sâġ u şol (u) pîş ü pes (178^a)¹⁹⁵

Beyt

Havf-ı şimşîrinden a[‘] dâ ķalbi h[‘]un

Satve-i tîġ ile şâhîler zeb[‘]un

Şark u ġarbe şaldı ķahrı ġulġule

Hind[‘]usında v[‘]ü Çî[‘]n’e d[‘]üşdi velvele (195^b)

Beyt

Mefâ[‘]îl[‘]un Mefâ[‘]îl[‘]un Fe[‘]ûl[‘]un

¹⁹⁵ Halit Biltekin, Şeyhî Dîvânı (Ankara: K[‘]lt[‘]ür ve Turizm Bakanlıġı Yayınları, 2018), s. 23.

‘ Aceb uğraş imiş cānlar şatılmış

Ten anda penbeler gibi atılmış

Kesilmüş başlar [u] kanlar dökülmüş

‘ Aceb mezra‘ ki lahm-ı merg ekilmiş

Şarıklar kanmış u gönder bükülmüş

Ser-nīze olup çengel egilmiş

Kemān okı nişāna toğru ırmış

Sehāmuñ demreni çok cāna girmiş

Zemīn olmuş ser-ā-ser ġarķ-ı hūn-āb

Ḳızıl k̄an içre gelmiş düşmene h̄‘āb (196^a)

Beyt

Mefā‘īlün Mefā‘īlün Fe‘ūlün

‘Adū-yı dīn ile aşhāb-ı nuşret

Dögüşdiler gelüp meydānda at at

Hevā-yı ceng ü āşub ile ‘ālem

Olupdı mū-yı zengī gibi dirhem

Suyūf itmişdi ülfet ādem ile

ılılar sürh-revā oldu dem ile

addinūñ tīr idi murğ-ı ecel-gīr

Bedende āşiyān içün arar yir

Zebān nīze-i tīz olmuşdı cenge

Delerdi ten omazdı yir adenge

Olubdı āzret her dem şīr-i gurrān

Elinde seyf-i şârim tîğ-i bürrân

Yarardı fırq-i küffârı teberler

Delerdi sehm-i peykânı çekerler

Degüldi hâke bi-hadd hûn-ı mühmel

Ṭolu kâfir leşi olmışdı maḳtel

Sehâm-ı ehl-i İslâm ile kâfir

‘ Adem mülkine oldılar münâfir (197^a-197^b)

Beyt

Mefâ‘îlün mefâ‘îlün fe‘îlün

Baḫrdan ayrılup bir lücce cûşân

Ne lücce baḫr-i pür-mevc ü ḫurûşân

Aḳup şavb-ı ğazâya seyl-i aḳrem

Revān oldu cihāda ceş-i a'zam (200^b)

Beyt

Mefā'ilün mefā'ilün fe'ülün

Zihī 'asker zihī ceş-i muzaffer

Cihān mülki bularladur musahhar

Muhammed Muştafa çakerleridür

Zafer meydānının şīr-i neridür

Ḳamusı bezm-i rezmün pehlevānı

Cihād iqliminün şīr-i ziyānı

Ġazā şahrāsının fārisleridür

Muhammed dīninün hārisleridür

Ḥudā'nuñ 'avnı yār olsun bulara

Ḳamu düşmān şikār olsun bulara (207^a)

3.2.7.2.2. Arapça Manzum Parçalar

İmrü'ü'l-Kays (ö. 570?), *Muallaka*¹⁹⁶

قَفَا نَبْلِكَ مِنْ ذِكْرِي حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ

بِسِقْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدَّخُولِ فَخَوْلٍ¹⁹⁷ (12^b)”

“Ḥāşıl-ı kelām bu ma‘ nâlar lafz-ı lâ leyse ma‘ nâsına ḥaml olunduğundan nâşîdür ya‘ nî lâ leyse mâ‘ nâsına olmaḳ nâdirü'l-vuḳû‘ ve kıllet üzerinedür. Ḥaṭṭâ İmrü'ü'l-Ḳays’un

قَاتَا ابْنُ قَيْسٍ لَا بَرَاخٍ¹⁹⁸

didüğü kavlindeki lafz-ı lâ leyse ma‘ nâsınadır diyü şüzüz irtikâb eylemişdür diyü daḥl olınmışdır (28^b).”

“Eger su‘âl olınsa ḥadiş-i â‘ māl ma‘ rife olduğı şürettedür ammâ ‘ ilâ te‘vîl sırr lî taḳdîr üzerine nekre olup ‘ adem-i cevâzı lâzım gelür. Taḥḳîḳ budur ki bu aşıl mevzu‘da ma‘ rife nekre kılinmaḳ câ‘izdür. Nitekim Ebû ‘ Alî *Şirâziyyât*’ında ma‘ rifeyi nekre ḥükmünde kıldular. Nitekim İmrü'ü'l-Ḳays’un beytünde daḥı vâḳi‘ olmuşdur:

بمنجرد قيد الأوابد هيكل¹⁹⁹ (29^a).”

Zürrume (ö. 735)

وَحَلَّتْ سَوَادَ الْقَلْبِ لَا أَنَا بَاغِيَا

إذا الجود لم لا يرزق خلاصا من الاذي²⁰⁰ (29^a)

Ebû Nüvâs (ö. 813?), *Divân*

¹⁹⁶ İmrü'ül-Kays ve şiirleri hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Ahmet Savran, “İmrü'ül-Kays”, TDV İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), C. 33, s. 237-238; Kolektif, *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*, çev. Mehmet Hakkı Suçin (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2020), s. 33-54.

¹⁹⁷ “Dahûl’dan Havmel’e kadar olan yerler arasındaki dalgalı kumulların azaldığı ve incelindiği Sıktillivâ’da durunuz. Sevgiliyi ve onun yurdunu anıp ağlayalım.” Kolektif, *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*, s. 34.

¹⁹⁸ “Ben Kays’ın oğluyum, evimi asla terk etmem.” <https://shamela.ws/book/17712/253> [Erişim Tarihi: 10.02.2025]

¹⁹⁹ “Hızlı atının üzerinde canavarları hızlıca geride bırakıp yoluna devam ediyor.” Kolektif, *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*, s. 44.

²⁰⁰ “Cömertlik, eziyetten kurtulmayı sağlamaz. Kalbimin siyahlığına büründüm, ben zulm edici değilim.” Zürrume, Divan, <https://www.aldiwan.net/poem29428.html> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].

Ebû Nüvâs zikri üzerine işâretdür. Nitekim buyurmuşlardır:

ولقد نهزت مع الفواة بدلوهم

²⁰¹ واسمت سرح اللّحط حيث اساموا

وبلغت ما بلغ امراء بشبابه

²⁰² فإذا عصاره كلّ ذاك اثم المعث

Yezîd b. et-Tasriye (ö. ?), *Divân*

الآ ياصبا نجدٍ مَنّي هجت من نجد

²⁰³ فقد زارني مسراك و جداعي وجد

İmam Şâfiî (ö. 820), *Divânü 'ş-Şâfi 'i*

كيف الوصول الي سعادودونها

²⁰⁴ قن الجبال ودونهنّ سوّف

Ebû Züeyb el-Hüzelî (ö. 648-49), *Divan*

Dîger²⁰⁵

رُبَّاءُ شَمَاءَ لَا يَأْوِي لِقَلَّتْهَا

(16^b) إِلَّا السَّحَابُ وَالْأَوْبُ وَالسَّبِيلُ

وَالنَّفْسُ رَاغِبَةٌ إِذَا رَغَبَتْهَا

²⁰¹ “Azgınların yoluna uyup onların kovalarından su çektim, ve heveslerimi, heveslerini sürdürdükleri yerde sürdürdüm.” Ebû Nüvâs, Divan <https://www.aldiwan.net/poem65255.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

²⁰² “Gençliğimde dünya ehlinin eriştiği noktalara vardım, Fakat sonunda tüm bunların özeti sadece günahlardı.” Ebû Nüvâs, Divan <https://www.aldiwan.net/poem65255.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

²⁰³ “Ah Neced’den esen bir rüzgar, Neced’den bir hüznü getirdi. Ziyaretin beni sardı ve bana hüznü verdi.” Yezîd b. et-Tasriye, Divan. <https://www.aldiwan.net/poem50438.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

²⁰⁴ “O dağları ve vadileri aşarak nasıl Su’âd’a varabilirim?” İmam Şâfi, Divan. <https://www.aldiwan.net/poem24667.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

²⁰⁵ “Yokluğunda bulutlardan, çöllerden ve yollardan başka hiçbir şeyin sığınmadığı yüce bir tepe.” Hüzelî, Divan. <https://shamela.ws/book/9250/405> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

(38^a) 206 فَإِذَا تُرِدُّ إِلَى قَلِيلٍ تَقَعُ

Hubz Ârzî (ö. 939)

يُعَابُ الْفَتَى فِيمَا أَتَى بِاخْتِيَارِهِ

(27^a) 207 وَلَا عَيْبَ فِيمَا كَانَ خَلْقًا مَرْكَبًا

İbnü'r-Rûmî (ö. 986)

تَشْكِي الْمَحَبِّ وَتَشْكُو وَهِيَ ظَالِمَةٌ

(39^b) 208 كَالْقَوْسِ تَصْمِي الرَّمَايَا وَهِيَ مَرْنَانٌ

İbnü'n-Nahvî (ö. 1119), *Kasîde-i Münferice*

وَسَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ

(9^a, 240^a) 209 فَإِذَا جَاءَ الْإِبَانُ تَجِي

جَكَمٌ نُسِجَتْ بِدِي حَكَمَتْ

²⁰⁶ “Nefs, teşvik edildiğinde arzulanır ancak az bir şeye döndürüldüğünde tatmin olur.” Hüzeli, Divan. <https://www.aldiwan.net/poem24106.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

²⁰⁷ “Kişinin aybı kendi seçimindenir çünkü yaratandan gelen hiçbir şey kusurlu değildir.” Hubz Arzî, Divan. <https://www.aldiwan.net/poem53075.html> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].

²⁰⁸ “Sevgili, zulüm ederken şikayet ediyor. Tıpkı okları hedefe ulaştıran, ancak kendisi yankılanan yay gibi.” İbnü'r-Rûmî, Divan.

İlk mısra kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: تُشْكِي الْمَحَبَّ وَتُلْقَى الدَّهْرُ شَاكِيَةً <https://www.aldiwan.net/poem66376.html> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].

{^{dk} Tecüme li-muḥarriri

Eyler helâk yâ seni ma‘yûb ider şakın

Nefsün hevâsın giderüp virme emârâtı} YB.

²⁰⁹ “Hayır bulutunun da yağmuu vardır, vakti gelince gelir.” Hüseyin Elmalı, “İbnü'n-Nahvî, el-Kasidetu'l-Münfericesi ve Tercümesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2022), s. 51.

(27^b, 133^a) 210 ثُمَّ اِنْتَسَجْتُ بِالْمُنْسَجِ

Üşî (ö. 1179), *Yekûlü'l-Abd (el-Emâlî)*

Ve dağı yine *Yekûlü'l-Abd* da buyurur:

وما القرآن مخلوقاً تعالى

211 كلامُ الربِّ عن جنس المقال

İbnü'l-Fariz (ö. 1235), *el-Kasîdetü'l-Hamriyye*

شَرَبْنَا عَلَى ذِكْرِ الْحَبِيبِ مُدَامَةً

212 سَكَّرْنَا بِهَا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُخْلَقَ الْكَرْمُ

3.2.7.2.3. Farsça Manzum Parçalar

Nizâmî (1214 ?), *Hüsrev ü Şirin*

خدا یا حرف گیران در کمینند

پناهی ده که حرفم رانه بینند

سخن بی حرف نیک و بدبنا شد

(9^b) 213 همه کس ینکخواه این خود بناشد

210 “(Bunlar) bütün eşyaya (hükmeden Allah’ın) kudretiyle (ezelde) örülmüş hikmetlerdir ki, sonra bunlar, dokuyucu (olan insan eliyle) dokunmuştur.” Hüseyin Elmalı, İbnü’n-Nahvî, *el-Kasidetü'l-Münfericesi ve Tercümesi*, s. 52.

211 “Kur’an yaratılmamıştır. Rabb’in kelimelerinden oluşan sözlerdir.” Üşî, *Yekûlü'l-Abd*, b.10. <https://poetsgate.com/poem.php?pm=110629> [Erişim Tarihi: 21.02.2025].

212 “Sevgilinin zikri ile aşk şarabını içip mest olduk, fakat dünyada henüz üzüm çubuğu yaratılmamıştı.” Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, *el-Menhelü'l-Fâiz fî Tercümeti Dîvânî İbnî'l-Fâriz, İbnül-Fâriz Dîvânı Şerhi* haz. Muhammet İnce (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), s. 308.

213 “Allahım! Kusur bulucular pusudadır, bana bir kale ihsan et ki yazılarımı görmesinler!” Nizâmî, *Hüsrev ile Şirin*, çev. Sabri Sevseli (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), s. 407.

Sa'dî-i Şîrâzî (ö. 1292), *Gülistân*

چه غم دیوار اَمّت را که دارد چون تو پشتیبان
(191^b)²¹⁴ چه باک از موج بحر آن را که باشد نوح کشتیبان

Fahredden-i Irâkî (ö. 1289), *Uşşaknâme*

ای ملامت کنان بی‌حاصل
سعی کمتر کنید در باطل
هستم آشفته بر رخی، که برو
شد پری واله و ملک مایل
هست وصف جمال و نعت لبش
(27^a)²¹⁵ برتر از فکر سامع و قایل

Ferîdüddin Attâr (ö. 1221), *Musîbetnâme*

عشق چیست از قطره دریا ساختن
²¹⁶ عقل نعل کفش سودا ساختن

Hüseynî Sâdât el-Gûrî (ö. 1329'dan sonra), *Kenzü'r-rumûz*

ضد عقلست این حکایت خوشدار
تا بعقل اندر نکونی زنهار
عقل گوید جبه و دستار کو
عشق گوید خانه خمار کو
عقل هستی میکند کین در خورست
عشق مستی میکند کین خوشترست
عقل میگوید پریشانی مکن

²¹⁴ “Dayanağı sen olursan, ümmete ne gam gelir duvardan? Kaptanı Nuh olan kokrar mı denizdeki dalgadan?” Sâdî-i Şîrâzî, *Gülistân* çev. Mehmet Kanar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), s. 22.

²¹⁵ “Ey beyhude yere kınayanlar, boş işlerde gayretinizi azaltınız! Ben öyle bir yüze meftunum ki, o yüze periler şaşkın, melekler ise hayrandır. Onun güzelliğinin tasviri ve dudağının övgüsü, dinleyenin ve söyleyenin hayal gücünü aşar.” Fahrüddîn-i Irâkî, *Uşşaknâme*, b. 299-302.

²¹⁶ “Aşk nedir? Damladan deniz yapmak. Akıl, sevda pabucundan nalça yapmak.”, Ferîdüddin Attâr, *Musîbetnâme* çev. Mehmet Kanar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), s. 737

عشق می خندد که نادانی مکن
عقل گوید کارسازی میکنم
عشق گوید پاک بازی میکنم
عقل می سازد که الا آسوده کیست
عشق میسوزد که این آلودگیست
عقل می دوزد که ان ننگست و نام
عشق می درد که ان دانه است و دام
عقل گوید که خدائی می کنم
عشق گوید پارسائی میکنم²¹⁷

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî (ö. 1273), *Divân-ı Kebir*

عقل گوید شش جهت حدست
و بیرون راه نیست
عشق گوید راه هست
و رفته‌ام من بارها²¹⁸

²¹⁷ “Bu hikâye akla aykırıdır, iyi dinle

Aklın içinde kalma, sakın ha!

Akıl der ki: Cübbe ve sarık nerededir?

Aşk der ki: Meyhane nerededir

Akıl, varlık iddiasında bulunur, çünkü bu uygundur

Aşk, mest olur ve der ki: Hayır, asıl hoş olan budur

Akıl der ki: Dağınıklık yapma, düzenli ol

Aşk ise tebessüm eder ve der ki: “Cahillik etme.

Akıl der ki: Tedbir al, çare bulurum

Aşk der ki: Ben kendimi bütünüyle feda ederim

Akıl huzur arar ve der ki: Ey insan, rahat olan kimdir?

Aşk yanar ve der ki: Bu dünya kirden ibarettir

Akıl diker, çünkü ona göre ayıp ve şeref vardır

Aşk yırtar ve der ki: Bunlar tuzak ve yemdir

Akıl der ki: Ben Allah’ın varlığını idrak ederim

Aşk der ki: Ben ise gerçek takvayı yaşarım” Hüseyinî Sâdât el-Gûrî, *Kenzü’r-rumûz*, Behişt 5/b. 11-17.

<https://ganjoor.net/hoseyni/kanzorromooz/sh5> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

²¹⁸ “Akıl, varlık âleminin altı yanı var, bunlar sınırdır, bunlardan dışarı hiçbir yol yok der; aşka yol var der, hem de ben defalarca gittim.” Mevlânâ Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr III* haz. Abdülbâki Gölpınarlı (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), s. 374, b.3643.

Selmân-ı Sâvecî (ö. 1376), *Divan*

از آن طرف نپذیرد کمال او نقصان

(243^b)²¹⁹ وزین طرف شرف روزگار ما باشد

Nizameddin Mahmud Kârî (ö. 1585), *Dîvân-ı Elbîse*

شیان عجیبان هما ابرد من یخ

(36^a)²²⁰ شیخ تصبی و صببی یتشیخ

3.2.8. Şerh Metninde Zikredilen Dinî ve Tarihî Şahsiyetler

İmam Bûsîrî'nin *Kasîde-i Bürde*'si, Hz. Peygamber'e ithafen kaleme alınmış bir na't olduğu için şerh metninde en çok zikredilen şahsiyet doğal olarak Hz. Peygamber'dir. Şârih, daha önce de belirtildiği üzere, beyitlerin şerhinde Hz. Peygamber'in hadislerinden sıkça örnekler sunmuş, onun faziletlerini ve üstün vasıflarını hadisler ışığında açıklamıştır. Bunun yanı sıra, Hz. Peygamber'in doğumundan mucizelerine, ahlâkından Mirac'a kadar hayatının farklı dönemlerine ve yönlerine dair birçok kıssaya şerh metninde yer vermiştir. Aşağıda, şârihin şerhinde Hz. Peygamber'e dair ele aldığı bölümlerden bazı örnekler verilmiştir:

“Rivâyet olunur ki bir gün Hâzret-i Cembrâ'il şalâtullâhu 'aleyhi ve 'aleyhi's-selâm Hâzret-i Resûl'e geldi buyurdılar يا محمد أقرئك السلام²²¹ ya' nî Hâkķ sūbhāne ve te'ālā saña selām eyledi ve dahı buyurdi ki yā ḥabībim عظم الدنيا ما زيد واطلب مئاً من الدنيا ما نشاء فإنك مجاب²²². Ya' nî yā ḥabībim dünyādan diledüġiñ kadar al ve dünyādan istedüġiñ kadar taleb eyle. Senüñ benüm kıatımda ḥacetüñ maķbūldur. Dünyāya tenāvul eyledüġinden senüñ cāhıña ve ķadriñe naķş gelmez ve āḥiretde senüñ mertebeñe dahı bir nesne naķş gelmez egerçi kim ol tenāvul eyledüġiñ çok dahı olursa. Hâzret-i Resûl şallallāhu 'aleyhi vesellem Cembrâ'il 'aleyhi's-selāma cevāb

²¹⁹ “O, bu taraftan eksiklik kabul etmez, çünkü kemali vardır. Bu yüzden, zamanın şerefi bizim için olur.” Selmân-ı Sâvecî, *Dîvân*, g. 105, b. 6. <https://ganjoor.net/salman/divanss/ghazalss/sh150> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

²²⁰ “İki garip şey var ki bunlar buzdan daha soğuktur: Genç gibi davranan bir yaşlı ve yaşlı gibi davranan bir genç.” Nizameddin Mahmud Kârî, *Dîvân-ı Elbîse*. <https://ganjoor.net/ghari/albase/resale/100vaaz> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

²²¹ “Ey Muhammed! Sana selam getirdim.”

²²² “Dünyanın büyük nimetlerinden dilediğini al ve bizden dünyadan dilediğin şeyi iste; çünkü senin duan kabul olur ve ahiretteki zevklerinden de dünyadaki zevklerinden de, çok olsa bile, eksilme olmaz.”

virüp ki وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ²²³. Bu hadîs-i şerîf Hâzret-i Resûl'ün dünyâdan ne mertebe ictinâb olduğunu te'yîd ü te'kid ider (56^a-56^b)."

"Cevâb budur ki siyâk u sibâk iktizâ eyledüğü gibi ve dağı nazm-ı kelâm irtizâ eyledüğü gibi murâd olunmayup iştimal cihetiyle bu cemî'-i mezkûrâtdan murâd ya'nî ayuñ on dördüncü gicesinden gayrı sâ'ir kevâkib-i leyliyyenün üzerine Hâzret-i Resûl'ün şerefi ve sâ'ir mañlûkât üzerine ululuğı murâd olunup mañsûsât ile taşvîr idüp evşâf-ı cemîlesin ve ahlâk-ı memdûhasın zikr eylemekdür. Nitekim Enes hâzretlerinden rivâyet olunur ما سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم على الإسلام شيئا إلا أعطاه²²⁴ ya'nî Hâzret-i Resûl'ün luğf u keremini gör ki sâ'ili gelüp andan bir nesne isteye ve vermeye bu vâki' olmamışdur. Hattâ bir gün bir recûl Hâzret-i Resûl'e geldi ve didi yâ Resûlullâh bu iki tağıñ mâ-beyni kadar baña koyun vir. Huşûşen İslâm'da karâbet-i hayşiyyetle bir nesne ricâ olınsa kaç'en redd olunmak ihtimâlî degül idi. İstedüğü kadar ol recûle virdi. Ba' dehû ol koyun şâhibine nice kavm geldi ve bunun sırrından su'âl eylerlerdi. Her bâr kim gelen kavm su'âl eyledüklerinde dirdi فوالله إن محمدا ليعطي عطاء ما يخاف الفقر²²⁵ diyüp ve her zamân bu su'âl idenlere İslâm'ı 'arz idüp dînine da'vet iderdi (93^a-93^b)."

"Ya'nî rivâyet olunur ki Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem toğdığı gicede ba'zı Yahûdiler müşâhede idüp kim bu gice çok nücûm düşüp ve dağı çok şühûb munkazz olup tahkîk bu gice Muhammed adlı bir nebî toğdı. Zîrâ kim biz kitâbumuzda bulmuşuzdur kim aşıl sıfat ile muttaşıl olan nebî toğdığı zamânda şeytân 'aleyhi'l-la'net istirkâk-ı sem'den münkaṭı' ve men' olunup nücûm ile rücûm olınurlar. Çün şabâh oldu bu gice hîç kimesnenün oğlu toğmadı mı diyü şordılar. Ayıtdılar, ne'am 'Abdullâh bin 'Abdulmutallib'ün bir oğlu toğdı didiler. Mezbûr Yahûdî Hâzret-i Resûl'i taleb idüp varup Hâzret-i Resûl'ün mübârek bağında olan mühûr-i nübüvveti görüp sür'atle segirdüp feryâd eyleyüp gitdi. Melâ'în tâ'ife-i Yahûdî bu Yahûdî'nün feryâd u figânın görüp taaccüb idüp geldiler. Mezkûr Yahûdî didi: Siz benden gizlerseñüz bu oğlan bir peyamberdür ki bunun vücûda gelmesiyle Benî İsrâ'îl peyamberleri münkaṭı' oldu didi (113^b-114^b)."

"Fe-nukûlû ve bi'llâhi't-tevfîk Enes bin Mâlik bin Şa'sa't rivâyet ider ki bir gün Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem kıssa-ı mi'râcî hikâyet idüp söyledi ve dağı leyle-i isrâyı naql eyledi. Hâzret-i Resûl buyurdi ben hâtimde hacerde muṭṭac'en öldüm. Nâgâh إذا أتى أت ya'nî baña bir gelici geldi ve benüm göğsümi şakḳ idüp yardı. Ve bir altın legen suyla memlû ya'nî tolu kalbümü çıkardı ve kalbümü ol altın legen içinde olan şu ile gûsl idüp mâ-yı zemzem ile yuyup imân ile ve hikmet ile töldürdi. Andan sonra baña dünü'l-bağal bir dâbbe getürdi ebyaz ve dağı humârdan fevk Mescid-i Akşâ katında. Andan sonra aña bindüm ve Hâzret-i Cibrîl qarındaşım bile hattâ semâ-yı dünyâya gelüp kapu açıldıkda Hâzret-i Cibrîl su'âl olunup محمد المصطفى²²⁶. Andan yine su'âl olındı Muhammed dünyâya geldi mi? Andan Hâzret-i Cibrîl ne'am didükde melâ'ike

²²³ "Hatalarımızdan ve bize zorla yaptırdığın sihirden ötürü bizi bağışlaması için rabbimize kesin olarak iman ettik. **Hayırlı ve sürekli olan Allah'tır.**" Tâhâ 20/73.

²²⁴ "Resulullah sallallahu aleyhi vesellemden İslam adına bir şey istendiği zaman onu verirdi." Ahmed b. Hanbel, III, 107.

²²⁵ "Vallahi, Muhammed (s.a.v.) öyle bir cömertlikle verir ki fakirlikten asla korkmaz." Ahmed b. Hanbel, III, 175.

²²⁶ "Bu kim ve seninle birlikte olan kim? De ki: Muhammed el-Mustafa."

du‘ā ve şenā eyleyüp didiler ²²⁷ مرحباً به فنعم المجيء vaqtā kim semā-yı dünyāda Ādem ‘aleyhi’s-selāma mülākī oldıkdā Hazret-i Cibrīl didi yā Muḥammed ²²⁸ هذا ابوك ادم. Andan soñra Hazret-i Ādem’e selām virüp ve Hazret-i Ādem daḥı selāmını redd eyledükde Ādem ‘aleyhi’s-selām didi ²²⁹ مرحباً بالابن الصالح والنبي الصالح. Ve andan soñra semā-yı şāniye ve şālişeye ve rābi‘aya ve ḥāmise ve şādise ve sāb‘aya beyt-i sābıkda a‘nī ente taḥteriḳu’s-seb‘a’t-ṭibāḳa ve nāzımuñ nazmında tafşıl üzerine mi‘rāc kışşası şerḥ olunup beyān olındı. Terkāz zıkrine tekrāra ḥācet yoḳdur. Hāzā’l-beytūñ muḥaşşıl-ı mefhūmı demek olur ki yā Resūlullāh senūñ vālī ve ḥākim kılındıḡıñ eşyā ki merātibden ve menāzildendür miḳdārı ve ḳadri ‘azīm ve ulu oldı. Ve daḥı saña i‘tā olınan eşyā ki envā‘ ni‘metlerdendür. İdrākı ‘azīzī ve ḳavī oldı ki bir eḫād ḳādir olup yetiştir degildür (190^a-190^b).”

Şerh metninde Hz. Peygamber dışında zikredilen şahsiyetler, genellikle O’nun hayatının belirli dönemlerinde kendisiyle irtibatlı olan veya mucizelerinde ismi geen isimlerdir. Bu şahsiyetler arasında başta diğerk peygamberler olmak üzere, Hz. Muhammed’in yakın akrabaları, saḥābīler, dönemin önde gelen devlet ve din adamları yer almaktadır. Yahyā b. Abdullāh, şerhinde bu isimlere yer vererek eserinin muhtevasını genişletmiş ve Hz. Peygamber etrafında şekillenen olayları daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur. Bu unsurlar dikkate alındıḡında, Yahyā b. Abdullāh’ın şerhi sadece *Kasīde-i Bürde*’yi açıklamakla kalmamış, aynı zamanda İslam tarihine dair önemli bilgiler içeren bir kaynak hüviyetine bürünmüştür. Aşağıda şerh metninde dinî ve tarihî şahsiyetlerin getiğı bölümlere başlıklar altında yer verilmiştir.

3.2.8.1. Peygamberler

3.2.8.1.2. Hz. Ādem

Yahyā b. Abdullah, şerhinde Hz. Ādem’e çeşitli bağıamlarda atıfta bulunmuştur. Bu bağıamlar arasında özellikle Hz. Peygamber’in nübüvvetinin Hz. Ādem’e üstünlüğü, meleklerin Hz. Ādem’e secde etmesi ve Hz. Ādem’in Mirac hadisesindeki konumu ön plana çıkmaktadır. Aşağıdaki örneklerde řārihin, şerh metninde Hz. Ādem’i zikrettiğı kısımlar gösterilmiştir.

²²⁷ “Merhaba ey gelenlerin en iyisi.”

²²⁸ “Bu senin baban, Adem.”

²²⁹ “Merhaba ey salih oğul ve salih peygamber.”

“Andan nübüvvetin i‘lâm idüb risâletle beşâret buyurdu ve bu hâlde henüz **Hzret-i Âdem** ‘aleyhiş-şalatu’s-selâmuñ rûhı cesedüne ta‘alluğ itmemişti. Nitekim e‘imme-i hadîşden İmâm Aḥmed ve gayrılar naklinde ‘İrbâd bin Sâriye raḍiallâhu ‘anh Hzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellemden rivâyet eylemişdür: **إِنِّي عِنْدَ اللَّهِ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ، وَإِنَّ آدَمَ** ²³⁰ **لَمُنْجِلٌ فِي طَيْبَتِهِ** idüm. Şol hâlde ki daḥı **Âdem** ‘aleyhi’s-selâmuñ balçığı yiryüzine bırağılmış yaturdı. Ya‘nî cism-i şerîfine rûh neflî olunmamış idi dimekdür. Ve yine İmâm Aḥmed ve İmâm Buḥârî ve Ebû Nu‘aym rivâyetlerinde vârid olmuştur **وَأَدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ** ²³¹. Ma‘nâsı **Âdem** cânla ten arasında iken ben peyamber idüm dimekdür ve cânla ten arasında idi dimekdür. Murâd olan cân bedenine hülûl itmemiş idi dimekdür. (8^b).”

“Ya‘nî eger ‘ilmden efḍal bir nesne olaydı Hakk sübhâne ve te‘âlâ **Âdem** ‘aleyhi’s-selâmu melâ’ike üzerine tafḍîl eylemek ol nesne ile tafḍîl iderdi. Ya‘nî kaçan melâ’ike-i müteaccibîn oldukları hâlde didiler: **قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ** ²³² el-Âyet. Hakk sübhâne ve te‘âlâ buyurdu: **لَا يَسْبِقُونَهُ** ²³³. **يَا مَلَايِكَتِي فَإِنَّ مِنْهُمْ جَلُءٌ مِنْ أَنْ يَظُنَّ** ²³⁴. **قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الْكَافِرِينَ** ²³⁵. Ya‘nî Hakk sübhâne ve te‘âlâ melâ’ikenüñ ta‘nen **Âdem** ‘aleyhi’s-selâmu müteaccibîn oldukları hâlde ta‘nlarını redd idüp habîbi ḥürmetine ‘abâdını kerem ile medḥ idüp ḥuşûşen bu su‘âl-i ta‘n üzerine vârid degildür. (66^b-67^a).”

“...Müslîm ḥazretlerinden rivâyet olunur ki Hzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem semâ-yı dünyâda **Hzret-i Âdem’e şalâtullâhu ‘aleyh** mülâkî olup geçdi... (181^a)”

“Andan yine su‘âl olındı Muḥammed dünyâya geldi mi? Andan Hzret-i Cibrîl ne‘am didükde melâ’ike du‘â ve şenâ eyleyüp didiler **مَرْحَبًا بِهِ فَنَعَم الْمَجِيءُ** ²³⁵ vaḳtâ kim semâ-yı dünyâda **Âdem** ‘aleyhi’s-selâmu mülâkî oldıkda Hzret-i Cibrîl didi yâ Muḥammed **هَذَا** ²³⁶. Andan şoñra **Hzret-i Âdem’e** selâm virüp ve Hzret-i Âdem daḥı selâmını redd eyledükde **Âdem** ‘aleyhi’s-selâm didi **مَرْحَبًا بِالْإِبْنِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ** ²³⁷ (190^a).”

²³⁰ “Gerçek şu ki, Allah katında ben, peygamberlerin sonuncusuyum ve elbette ki Âdem, kendi yaratılışında çamurdan yaratılmıştır.” Bezzar, Müsned, 10/135, 4119.

²³¹ “Âdem, cesedle ruh arasında iken.” Tirmîzî, Menkıbe, 1,5/585, 3609.

²³² “Hani rabbın meleklere, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve **kan dökecek birini mi yaratacaksın?**” dediler. Allah “Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim” buyurdu.” Bakara 2/30.

²³³ “Ey meleklerim, çünkü onların makamı zannedilenden daha yücedir.”

²³⁴ “Böyle iken (bazıları) “Rahmân evlât edindi” dediler. Hâşâ! O bundan münezzehdir. Bilâkis o evlât dedikleri lutf ve ihsana mazhar olmuş kullardır. O’nun sözünün önüne geçmezler, sadece O’nun emriyle hareket ederler.” Enbiyâ 21/26-27.

²³⁵ “Merhaba ey gelenlerin en iyisi.”

²³⁶ “Bu senin baban, Âdem.”

²³⁷ “Merhaba ey salih oğul ve salih peygamber.”

3.2.8.1.3. Hz. Dâvud

Hz. Dâvud, kendisine kitap indirilen peygamberlerdendir. Kaynaklarda en çok bahsedilen özelliklerinden biri sesinin gür ve güzel oluşudur. Yahyâ b. Abdullâh da şerh metninde Hz. Dâvud’dan bu bağlamda bahsetmiştir:

“**Hzret-i Dâvud** ‘aleyhi’s-selâma emr eyleye ki yâ **Dâvud** ehl-i cennetime sûre-i Fâtiha ne mertebede i‘câz olduğına oku, bilsünler. Hakk te‘âlâ **Hzret-i Dâvud**’a okumağa emr eyleye. **Hzret-i Dâvud** dahı âvâz ile okuya. Okumağdan fâriğ olduğu gibi Hakk celle ve ‘alâ ve takaddüs-i şahâbeden tavâ’if-i müfessirine hitâb eyleye...(162^b-163^a).”

3.2.8.1.4. Hz. Hûd

‘Âd kavmine gönderilen peygamber olan Hûd, kasidenin ‘Âd kavmi ve İrem şehrinden bahsedilen bölümünde şu şekilde zikredilmiştir:

“**An ‘Âdin** (عَنْ عَاد) didüğü kavlinden murâd kavm-ı **Hûd**’dur. Kâle sübhâne ve te‘âlâ ya‘nî anlardan hikâyetdür. ²³⁸ يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ eyy وهو لفرط عنادهم بحجة تدل على صحة دعواك وعدم اعتدادهم بما جاءهم من المعجزات ²³⁹ (153^b).”

3.2.8.1.5 Hz. İsâ

Yahyâ b. Abdullah, şerhinde Hz. İsâ’dan farklı bağlamlarda söz etmiştir. Özellikle kasidenin 43. beytinin şerhinde “naşârâ” kelimesinin açıklaması sırasında Hz. İsâ’nın konumuna dair önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. İmam Bûsîrî, bu beyitte Hristiyanların Hz. İsâ’yı aşırı bir şekilde övdüklerini ve Hz. Peygamber’i överken bu tür bir aşırılıktan kaçınılması gerektiğini vurgulamaktadır. Şârih Yahyâ b. Abdullah da bu bağlamda, öncelikle “naşârâ” kelimesinin dilbilimsel tahlilini yapmış ve bu kelimenin Hz. İsâ’nın kavmini ifade ettiğini belirtmiştir. Daha sonra, Hristiyanların Hz. İsâ

²³⁸ “Dediler ki: **Ey Hûd! Bize açık bir mûcize getirmedin**; biz senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz; biz sana iman edecek de değiliz.”

²³⁹ “Bu, onların aşırı inatçılıkları ve kendilerine gelen mucizeleri düşünmemeleri sebebiyle iddialarının doğruluğunu ispat eden bir delildir.” Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl* <https://quran-tafsir.net/baidawy/sura11-aya53.html> [Erişim Tarihi: 12.02.2025].

hakkındaki aşırı yüceltme tutumlarına değinmiş, onların Hz. İsa'yı beşerî özelliklerinden soyutlayarak ilâhî bir konuma yükseltmelerini eleştirmiştir.

“Ya'nî Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellemün medh-i şerîfnde naşârâ didüğünü terk eyle dimekdür. ²⁴⁰وَقَالَتْ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ مَا ادْعُهُ النَّصَارَى اعَاذَنا اللَّهُ حَيْثُ قَالُوا. Ya'nî naşârâ **Hâzret-i 'İsâ**'nün kavmine dirler. Naşârânun cem'idür. Yuğâlu رجل ²⁴¹. Ya'nî naşârâ **Hâzret-i 'İsâ** didiler. ²⁴³نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ. **Hâzret-i 'İsâ** peyamber iken mu'cizât-ı bâhiresi keşîre olmağın ilâhdur diyü da'vâ eylediler. Sen bu da'vâyı terk idüp Hâzret-i Muğammed'i Allâhu te'âlâya şerîk koşma dimekdür (75^a-75^b).”

“Ahrânun yâ'sı gibi naşârânun vech-i tesmiyesi budur ki Muğâtil buyurdi bir kâriyyeye nâzil oldıklarından öyle kâriyye ki ol kâriyyenün ismi Nâşîre'dür. Ve dahı ba'zılar didiler bir kâriyyeye nâzil olup Hâzret-i 'İsâ ol kâriyyeye nâzil olduğundan öyle kâriyye ki anun ismi Nâşîre'dür Hâkğ sübhâne ve te'âlânun kavli seni irşâd ider. Ya'nî kefare tâ'ifesi **Hâzret-i 'İsâ**'yı ilâh ittiğâz eyledükde Bârî te'âlâ ol kefereye tevbihen ve takrî'en ve tebkîten 'âlâ ru'esi'l-işhâd 'ubüdiyyete ikrâren havâriyyun tâ'ifesine tebkîten Hâkğ sübhâne ve te'âlâ kıyâmet gününde **Hâzret-i 'İsâ**'ya hitâb ide ²⁴⁴وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ. Eyy ²⁴⁵وَادْكُرْ وَقَمْتُ قَوْلَهُ تَعَالَى (75^b-76^a).”

“Şeyh nâzım rahmetullâhi 'aleyh beyt-i sâbıkda ol Hâzret-i Resûl şerîkden münezzehdür diyü medh eyledükden soñra da'vâ-yı ulühiyyet fehm olup bu fehm olunan ma'nâ hilâf-ı mağşûd olup naşârâ tâ'ifesinün 'İsâ 'aleyhi's-selâm hakkında olan fehm olunan ma'nâyı def' ve men' eyledükden soñra girü ol Hâzret-i Resûl'i mağâm-ı beşerîyyetden mertebeye nübüvvetde kalup ve andan soñra eşnâf-ı şerefden anun zâtına ve kâdrine 'izâmdan ne kadar nisbet idebilirsen nisbet eyle ve zât-ı kerîmesine muzâf eyle demek murâd idinüp didi.. (76^b)”

Şerh metninde Hz. İsa'nın zikredildiği bir diğer bağlam, Hz. Peygamber'in Mirac hadisesinde kendisinden önceki peygamberlerle karşılaşmasıdır. Bu bağlamda Yahyâ b. Abdullah, Hz. Peygamber'in göğe yükselişi sırasında farklı katmanlarda bulunan peygamberlerle görüşüğünü aktarmaktadır. Eserde Hz. İsa hakkındaki kısım şu şekildedir:

²⁴⁰ “Yahudiler ‘Üzeyir Allah’ın oğludur’ dediler, **Hristiyanlar da ‘Mesîh (İsâ) Allah’ın oğludur’ dediler.** Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kahretsin! (Gerçeklerden) nasıl da yüz çeviriyorlar!” Tevbe 9/30.

²⁴¹ “Hristiyanların iddia ettiği şey, Allâh onların söylediklerinden bizi korusun, ‘Mesih (İsâ) Allah’ın oğludur.”

²⁴² “Hristiyan bir adam ve Hristiyan bir kadın.”

²⁴³ “Allah’ın yardımcıları biziz.” Âl-i İmrân 3/52; Saff 61/14.

²⁴⁴ “**Allah, ‘Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi ‘Allah’ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin’ dedin?**” buyurduğu zaman o şu cevabı verir: ‘Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin.’” Mâide 5/116.

²⁴⁵ “Yüce Allah’ın sözünü hatırla ve (onu) yerine getir.”

“Müslîm hazretlerinden rivâyet olunur ki Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem semâ-yı dünyâda Hâzret-i Âdem’e şalâtullâhu ‘aleyh mülâkî olup geçdi ve semâ-yı şâniyede **Hâzret-i ‘İsâ** ve ... (181^a)”

“...ve andan şöñra ‘İsâ dahı aķreb-i nâs namâz kıılır ve andan şöñra... (183^a)”

3.2.8.1.6. Hz. Mûsâ

Şerh metninde Hz. Musâ, Hz. Peygamber’in Mirac olayında, namaz ile ilgili bölümde zikredilmiştir. İslamî kaynaklara göre Hz. Peygamber, Sidertü’l-müntehâ denilen yere vardıktan sonra Allah’ın huzuruna çıktı ve burada kendisine elli vakit namaz farz kılındı. Dönüşte Hz. Mûsâ, elli vakit namazın ümmetine ağır geleceğini söyleyip Allah’tan bunu hafifletmesini istemesini tavsiye etti. Bunun üzerine namaz beş vakte inene kadar Hz. Peygamber’in Allah ve Hz. Mûsâ ile diyalogu devam etti (Yavuz, 2020, s. 132). Bu anlatıya şerh metninde şu şekilde yer verilmiştir:

“...ve semâ-yı sâdisede **Hâzret-i Mûsâ** ‘aleyhi’s-selâma mülâkî olup geçdi... (181^a)”

“... Andan Hâzret-i Resûl buyurur ol maķâmdan rücû idüp **Hâzret-i Mûsâ’ya** mürûr eyledüğümde **Hâzret-i Mûsâ** didi: Neye emr olındun? Cevâb virüp ki günde elli vakit namâza emr olındum. Hâzret-i Mûsâ didi: إِنَّ أَمَّتَكَ لَا تَسْتَطِيعُ خَمْسِينَ صَلَاةً كُلَّ يَوْمٍ وَإِنِّي وَاللَّهِ قَدْ جَرَّبْتُ 246. Ya‘ nî yâ Muḥammed senüñ ümmetüñ günde elli vakit namâza kâdir degildir. Vallâhi ben senden öñden Benî İsrâ’îl’de tecrübe ve eşedd-i mu‘âlece ile mu‘âlece eyledüm. Rabbüne girü rücû idüp taḥfîf iste. Andan ben girü Rabbime rücû idüp taḥfîf istedüm. Rabbim on vakit aşğa(?) koyup bağısladı. Andan girü **Hâzret-i Mûsâ’ya** uğrayup girü bu üslûb üzerine tâ beş vakit namâza inince andan girü **Hâzret-i Mûsâ’ya** uğradum. Ve yine buyurdi: Neye emr olındun yâ Muḥammed? Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem buyurdi beş vakit namâza her gün emr olındum. Girü **Hâzret-i Mûsâ** buyurdi senüñ ümmetüñ her gün bu beş vakit namâza kâdir degillerdür. Bunı ben senden dahı evvel Benî İsrâ’îl’de tecrübe ve mu‘âlece eyledüm. Girü Rabbüne rücû ile taḥfîf iste. Hâzret-i Resûl’ün merḥametini ve istiḥyâsını göreñe buyurdi: سَأَلْتُ رَبِّي حَتَّى اسْتَحْيَيْتُ وَلَكِنِّي أَرْضِي 247 ya‘ nî Rabbimden istedüm ḥattâ istiḥyâ itdüm ve utandum, rāzı oldum didükde ḥâtifden bir münâdî nidâ idüp أَمْضَيْتُ فَرِيضَتِي وَخَفَّفْتُ 248 ya‘ nî ben benüm farzımı imzâ eyledüm ve ben ‘abādımdan taḥfîf eyledüm diyü cevâb geldi (181^b-182^a).”

“Kureyş tâ’ifesi benden leyle-i İsrâ’dan ve beyt-i muḥaddesenüñ ba‘zı eşyâ’ından kim ḥaberi baña ‘usr virüp nâgâh Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlâ benüm içün ref idüp su‘âl eyledüklerine cevâp virüp ḥattâ beyt-i muḥaddesde gördüm ki enbiyâdan bir mevkib

²⁴⁶ “Şüphesiz, ümmetin her gün elli vakit namazı kılamaz. Vallahi, ben senden önce insanları denedim ve İsrailoğulları ile çok meşgul oldum. O yüzden Rabbinin yanına dön ve ümmetin için bu konuda bir hafifletme talep et.”

²⁴⁷ “Rabbimden o kadar çok istedim ki artık utanmaya başladım; ama yine de razıyım.”

²⁴⁸ “Ben farzımı yerine getirdim ve kullarıma kolaylık sağladım.”

ya‘nî cemâ‘at-ı ‘azîme nâgâh **Ḥazret-i Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm** kâ‘imu yuṣallî ya‘nî içinde kâ‘im ve andan sonra...(183^a)”

3.2.8.1.7. Hz. Süleyman

Hz. Dâvud’un oğlu olan Hz. Süleyman, hükümdar peygamberlerden biridir. Kaynaklarda Süleyman peygamberin olağanüstü bir güce ve saltanata eriştiği söylenmektedir (Tökel, 2016, s. 231). Yahyâ b. Abdullâh da eserinde Hz. Süleyman’dan bu özellikleri bağlamında şu şekilde bahsetmiştir:

“Mâ nahnu bi-şadedihi olduğumuz beytde Ḥazret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem **Ḥazret-i Süleymân** üzerine tefaddûl ve ululuğına işâret vardır. Zîrâ kim **Ḥazret-i Süleymân** ‘aleyhi’s-selâm lezzetde ziyâde olan ve gürretde dâhil olan nesne-i dünyâda ihtiyâr eyledi ammâ iki cihân sürûrî tağlar altun olduğın hâlde beni qâbul eyle, vusûlını temenni iderken qâbul itmeyüp ²⁴⁹الفقر فخري fehvâsınca qanâ‘at-ı qalbiyye idüp gani üzerine faqr u meskeneti ihtiyâr eyledi (55^a).”

“Rivâyet olunur ki **Ḥazret-i Süleymân** ‘ilm ile ve ‘aql ile ve mülküñ mâ-beyninde muhayyer kılındı. Andan sonra te‘accub idüp mütehayyir kaldı ve cevâb virdi ki ‘aql u mülk ‘ilmdür. Biz emr olunduğ kim ‘ilm qande ise andan ayrılmayup ‘ilm qande olursa ben daḥî andayum diyü buyurdı. Ve yine hadîşde vârid olmuşdur: ان المؤمن ليدرك بحسن خلفه ²⁵⁰درجة قائم الليل وصائم النهار (67^a).”

“*Tuḥfetü’s-Selâm* ismiyle müsemma olan kitâbda zıkr olunur ki tamâm dünyâ anuñ üzerine musallaḥ olan üç kişidür. İki Müslümân ve birisi kâfirdür. Müslümân olanuñ birisi **Ḥazret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm**dur (154^a).”

3.2.8.1.8. Hz. Yûnus

Kur’ân-ı Kerîm’de ismi bir sureye verilmiş olan Yunus peygamber, İslamî kaynaklarda atıldığı denizde balık tarafından yutulması ve Allah’ın emri ile üç gün balığın karnında kaldıktan sonra dışarı çıkması hadisesi ile anılmaktadır.²⁵¹ Yahyâ b. Abdullâh da şerh metninde Hz. Yûnus’tan bahsi geçen kıssa doğrultusunda bahsetmiştir. İlgili bölüm şu şekildedir:

“Ammâ sâ‘ir enbiyâ’ bu meşâbede degillerdür. Belki Ḥazret-i Resûl’ün qable’l-bi‘şet olan mu‘cizâtı sâ‘ir enbiyâ’nuñ ba‘de’l-bi‘şet zâhir olan mu‘cizâtundan aqvâdur. Ve

²⁴⁹ “**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm.” Aclunî, Keşfü’l-hafâ, C. 2, s. 87.

²⁵⁰ “Muhakkak ki mü’mîn, ahlakının güzelliği sebebi ile (gündüzleri) oruç tutan (ve geceleri de) Allah’a ibadetle geçiren kimsenin derecesine ulaşır.” Ebû Davud, Edeb/7; Ahmed b. Hanbel, 6/65.

²⁵¹ Kıssa hakkında ayrıntılı bilgi için bk.: Öngüt, Kıssa-ı Enbiyâ, s. 645-649.

kışsa-ı **Yûnus**'ı sevk-i kelâmuñ eşnâsına idrâc eyledüğinden sırr u nükte budur ki hattâ ma'şûd u merâm tebeyyün olınsun içün (119^b).”

“Huşûşen kable'l-bi'şet olan fi'li ba'de'l-bi'şet olan fi'l gibi belki mu'cizât-ı bâhiresi fi'lullâh'a müşâbih olan şiddet-i te'sîrde ne aşıl nebî olmak gerekdür diyü şerefîyyetini tebyîn ve ululuğın tevzîh ve kışsa-ı **Yûnus** 'aleyhi's-selâmuñ mu'cizâtını 'alâmât-ı müştemilesine idrâc eyledüğünden fûnûn-ı hikmetine ve kuvvet-i te'sîrine ve hikem-i bâliğasına işâretdür diyü hüsn-i teşbîh i'tibâr idüp didi...(120^a)”

“Ve müsebbihden murâd olan **Yûnus ibn Mettâ** 'aleyhi's-selâmdur. Nitekim Hakk sübhâne ve te'âlâ Kur'ân-ı 'azîminde buyurur: ²⁵² فَالْتَقَمَهُ الْخُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ. Eyy ابتلعه ²⁵³ ya'nî Yûnus 'aleyhi's-selâmı hût yutup hâl bu hâl kim **Hzret-i Yûnus** melâmetde vâkı'dür. Ya'nî kendü nefsüne mulîmdür. Veyâhüd ²⁵⁴ بما يلاهم عليه ma'nâsına ola. Andan sonra Hakk sübhâne ve te'âlâ didi: ²⁵⁵ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسْتَجِيبِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ. Ya'nî eger **Hzret-i Yûnus** 'aleyhi's-selâm müddet-i 'ömründe tesbîhe meşgûl olmayaydı veyâhüd ba'tn-ı hûtda tesbîhe meşgûl olmayaydı kıyamet gününe degin hayyen veyâhüd meyyiten balık karnında bâkî qalurdı demek olur. **Hzret-i Yûnus** peygamberüñ du'âsı balık karnında bu idi ke-qavlihi te'âlâ: ²⁵⁶ فَنادى في الظلمات أن لا إله إلا أنت سبحانك إني كنت من الظالمين. Murâd olan **Hzret-i Resûl**'ün mübârek avucunda tesbîh eyleyen taş atmağı münkesir olup hâribîn olan 'asker içün ve **Hzret-i Yûnus** hayyen ba'tn-ı hûtda tesbîh eyledüğine teşbîh şol nükteden ötürüdür ki bu mu'cizâtlardan her birisi müsta'killen 'âdet-i hârif oluğuna tenbîhdür (121^a-121^b).”

“**Hzret-i Resûl**'ün müddet-i lebsûnde ihtilâf eylediler. Ba'zılar didiler bir gün ve ba'zılar didiler üç gün ve ba'zılar didiler yedi gün ve ba'zılar didiler yigirmi gün ve ba'zılar didiler kışsada zıkr olınan vech-i meşrûh üzerinde kırk gün. Eger su'âl olınsa nâzım rahmetullâhi 'aleyh **Hzret-i Yûnus**'ı el-müsebbih lafzıyla îrâd eylemekde nükte nedür? Ba'tn-ı hûtda Hakk sübhâne ve te'âlânuñ kılet-i nebzünde olduğundan ötürü. Nitekim ²⁵⁷ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسْتَجِيبِينَ “el-âyet” âyet-i kerîmesinde işâret olunmuşdur. Eger su'âl olınsa ne hâlde **Hzret-i Resûl**'i **Hzret-i Yûnus**'uñ üzerine tafdîl eylemek câ'iz ola ki **Hzret-i Resûlullâh** şallallâhu 'aleyhi vesellem buyurdu: ²⁵⁸ لَا تَفْضُلُونِي عَلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى. Cevâb budur ki bu ma'âm-ı kurbâ na'hmûldur. Nitekim muha'kiqûn zâhib oldılar ki bizüm nebîmüz olan **Hzret-i Muhammed Muştafa** şallallâhu 'aleyhi vesellem leyle-i mi'râcda fev'kû'l-'arşî şenâ idüp didi: ²⁵⁹ لَا أَحْصِي ثَنَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ. Ve **Hzret-i Yûnus** 'aleyhi's-

²⁵² “Kendisini (büyük bir) balık yuttu. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı.” Sâffât 37/142.

²⁵³ “Yuttu.”

²⁵⁴ “Onlara ilham veren şey üzerine.”

²⁵⁵ “Eğer o, Allah'ın şanını yüceltenlerden olmasaydı kıyamete kadar balığın karnında kalacaktı.” Sâffât 37/143-144.

²⁵⁶ “Zünnûn'u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir hâlde geçip gitmiş, bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceğini zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı. Enbiyâ 21/87.

²⁵⁷ “Eğer o, Allah'ın şanını yüceltenlerden olmasaydı...” Saffât 37/143.

²⁵⁸ “Beni, Yûnus bin Mettâ'ya üstün tutmayın.” Buhârî, Enbiyâ, 35.

²⁵⁹ “Seni lâyıkiyla övmeyi beceremem. Sen kendini övdüğün gibisin!” İbn Mâce, İkâmetu's-Salavât, 117; Tirmizî, Daavât, 112

selām ka‘r-ı baħrda didi: ²⁶⁰ اَنْتَ سُبْحَانَكَ اِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِيْنَ . Nebze‘l-müsebbiħi didügi kavlinde murād olan budur ki **Ĥazret-i Muhammed** ile **Ĥazret-i Yūnus’uñ** her birisi ‘indellāhu te‘ālā sübhāne ve taqaddese ĥatībūnlardur. Ĥadīs-i şerīfūñ sebeb-i mevridi budur ki muħālifūñ tevehhüm eylediler ki ‘arş üzerine şu‘ūd-ı mezīd qurbına sebebdür (121^b-122^a).”

“Mülteķimi didügi ism-i fā‘ıldür. İfti‘āl bābındandır. Murād olan **Ĥazret-i Yūnus’ı** yuṭan ĥūtdur. Aḥṣā’ kavlinüñ muḫāfun ileyhisi vāķi‘ olmuşdur. Bi-eyyi taqḫīr kân u muḥaṣṣıl-ı ma‘nā demek olur ki **Ĥazret-i Resūl’uñ** küffār tarafına atduğı taşlar mübārek elinüñ içinde tesbīḥ itdüklerinden şoñra idi. Nitekim Allāhu tebāreke ve te‘ālā **Yūnus peygamberi** ‘aleyhi’s-selām mülteķim olan balıĥuñ qarnında Yūnus peygamber ‘aleyhi’s-selām itdükden şoñra taşra atduğı gibi (122^b).”

3.2.8.1.9. Hz. Yūsuf

Kur’an-ı Kerim’de *ahsenü’l-kasas* yani *kıssaların en güzeli* (Yūsuf, 12/2) olarak nitelendirilen Hz. Yūsuf’un hikāyesi, İslamî kaynaklarda da büyük ilgi görmüştür. Kuyuya atılması, rüya yorumlaması gibi kıssaların yanında Hz. Yūsuf’un yüzünün güzelliği de anlatılarda önemli bir yere sahiptir. Yahyâ b. Abdullāh da Hz. Yūsuf’u bu özelliği bağlamında zikretmiştir. Şerh metninde Hz. Yūsuf ile ilgili olan bölümler şunlardır:

“Ġayru münkasimi (غَيْرُ مُنْقَسِمٍ) didügi fe-cevherü’l-ĥüsni didügi kavlinüñ haberidir. Cevher gevherden mu‘arreb kılınmıştır. Ya‘nī ĥüsniñ gevheri Ĥazret-i Resūl’e maḥşūşdur. Ĥüsne kimesne ile müşterek degildir. Ammā sā’ir nāsuñ ĥüsni müşterektür. **Ĥazret-i Yūsuf’uñ** ‘aleyhi’s-şalātü ve’s-selām ĥüsni bundandır. Nitekim Müslim rivāyet eyledi. Ḥayṣū kâle ²⁶¹ أعطى شطر الحسن . Eyy nişfe didügidür. Ve daḥı ĥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem rivāyet ider. Kâle ²⁶² رأيت يوسف ليلة المعراج كالقمر ليلة البدر . ²⁶³ تلا لؤ وجهه علي الجدر كما يرى نور الشمس على الماء . **Ĥazret-i Yūsuf’uñ** ĥüsni bir şaṭr olup ve bu mertebe zīyā üzerine tedebbür ile var. Kıyās ile Ĥazret-i Resūl’uñ ĥüsni ne mertebede ĥüsni olsa gerek? Ĥazret-i Resūl’uñ ĥüsni cenāb-ı Rabbü’l-‘izzeden ģayrı kimesne vaşf idemez (74^a).”

“Burada beşer didügi kavlinüñ zikri şol vehmi def‘ içündür ki ĥayr ĥalk ve cümle enbiyā ve rusūlūñ ulusı degildir, illā mülkdür diyü ĥatıra ĥuṭūr idüp def‘ ve men‘ içündür. Nitekim hikāyeten Ḥaḫḫ sübhāne ve te‘ālā kavlinde **Ĥazret-i Yūsuf’un** ĥaḫḫında مَا هَذَا

²⁶⁰ “Zünnūn’u da (Yūnus) zikret! Hani öfkeli bir hâlde geçip gitmiş, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. **Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!**” diyerek yalvardı.”

²⁶¹ “Yusuf ile karşılaştım. Meğer ona **güzelliğin yarısı verilmiş.**” Müslim, İman 74/259.

²⁶² “Mirac gecesi, Yusuf’u dolunay gibi gördüm.”

²⁶³ “Onun yüzünün parlaklığı duvar üzerinde, güneş ışığının su üzerinde parlaması gibi parlıyordu.”

بَشَرًا إِنَّ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ²⁶⁴ zîrâ kim cemâl-i râ'îk ile kemâl-i fâ'îkûn ve 'işmet-i bâligûn mâ-beynini cem' degildir (88^a-88^b).”

“...ve semâ-yı şâlişede **Hâzret-i Yûsuf'a** mülâkî olup geçdi...(181^a)”

3.2.8.2. Peygamberliği Konusunda İhtilaf Bulunanlar

3.2.8.2.1. Zülkarneyn

Kur'ân-ı Kerîm'in bazı ayetlerinde hakkında bilgi verilen Zülkarneyn'in peygamber olup olmadığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İslam âlimleri arasında bu hususta kesin bir mutabakat bulunmamakla birlikte, çeşitli yorumlar geliştirilmiştir. Bazı âlimler, *Kur'ân*'da Zülkarneyn'in peygamberler ve din büyüklerine özgü bir üslupla tanıtılmasını dikkate alarak, onun bir peygamber olduğunu savunmuşlardır. Buna karşılık, bazı âlimler ise Zülkarneyn'in bir peygamber olmayıp, Allah'ın salih ve adaletli bir kulu olduğunu ileri sürmektedirler. Bu görüşü savunanlar, ilgili ayetlerde Zülkarneyn'in açık bir şekilde peygamber olarak nitelendirilmediğini ve kendisine vahiy geldiğine dair açık bir ibarenin bulunmadığını vurgulamaktadırlar (Öztürk, 2013, s. 564-567; Köksal, 2015, s. 285-287). Şerh metninde Zülkaryen'den sadece bir yerde, onun dünyaya hükmeden üç kişiden biri olması bağlamında bahsedilmiştir:

“*Tuḥfetü's-Selâm* ismiyle müsemmâ olan kitâbda zıkr olunur ki tamâm dünyâ anuñ üzerine musallaḥ olan üç kişidür. İki si Müslümân ve birisi kâfirdür. Müslümân olanuñ birisi Hâzret-i Süleymân 'aleyhi's-selâmdur. Ve birisi daḥı **Zülkarneyn**'dür. Bunuñ nübüvvetinde ihtilâf eylediler ammâ şâlih ve zâhid ve 'âbid kişi olduḡında ittifâk eylemişlerdür (154^a).”

3.2.8.2.2. Meryem ve Lokman²⁶⁵

Hiz. İsâ'nın annesi olan Meryem'e dair kaynaklarda genellikle iffet ve itaat vurgusu yapılmaktadır. Bunun yanında, onun peygamber olup olmadığına dair tartışmalar

²⁶⁴ “Aziz'in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yûsuf'a), 'karşılırlarına çık!' dedi. Kadınlar Yûsuf'u görünce güzelliḡi karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve 'Aman Allahım! **Bu bir beşer deḡil, bu ancak seçkin bir melektir!**' dediler.” Yûsuf 12/31.

²⁶⁵ Şerh metninde Lokman ismi sadece bir yerde ve Meryem ile birlikte zikredildiḡi için bu iki şahsiyet aynı başlık altında verilmiştir.

da mevcuttur. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 935-36), onu peygamber olarak kabul ettiği altı kadın arasında göstermektedir (Harman, 2004, s. 242). Kasidenin 160. beytinin şerhinde de, Meryem'in nübüvvet makamına sahip olup olmadığı, bu sebeple kendisine salât ve selâm getirilip getirilemeyeceği meselesi ele alınmaktadır. Aynı bağlamda, peygamberliği hususunda ihtilaf bulunan diğer bir kişi olan Lokman (Harman, 2003, s. 205) da zikredilmiştir. Şârih, bu meseleyi ele alırken önceki âlimlerin görüşlerine başvurmuştur:

“Eger su'âl olınsa kaçan **Lokmân ve Meryem** zıkr olınsa şalât u selâm bu ikisine câ'iz midir câ'iz degil midir? Cumhür-ı 'ulemânun ittifâkı budur ki nebîler olmamağın câ'iz degildir. Ma' -hâzâ ba'zı kimesne bu ikisi nebîlerdür diyü zâhib olmışlardır. Ammâ İmâmü'l-Hârameyn buyurdılar **Hâzret-i Meryem** nebî olmaduğına icmâ' bunun üzerine şâbit olmuştur. Kemâ kâlû ²⁶⁶ أن مريم ليست بنبيّة قطعاً (258a).”

3.2.8.3. Dört Halife (Hulefâ-yı Râşidîn)

Yahyâ b. Abdullâh, şerh metninde Hulefâ-yı Râşidîn'den Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'yi zikretmiş, Hz. Osman hakkında herhangi bir atıfta bulunmamıştır. Ancak eserin mukaddimesinde, daha önce de belirtildiği üzere dört halife ve Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'e ithafen birer na't yer almaktadır. Bu na'tlar beyit şerhlerinin dışında kaldığı için buraya alınmamıştır. Şârihin şerhte zikrettiği halifelerle ilgili bölümler aşağıda gösterilmiştir:

3.2.8.3.1. Hz. Ebû Bekir (ö. 634)

Şerh metninde, İlk müslümanlardan ve Hulefâ-yı Râşidîn'in birincisi olan Hz. Ebû Bekir'in zikredildiği bölümler, onun İslam tarihindeki önemli konumunu vurgulayan olaylarla ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda kendisinden Bedir Savaşı ve mağara hadisesinin anlatıldığı bölümlerde bahsedilmiştir. Hz. Peygamber ile birlikte hicret esnasında Sevr Mağarası'nda yaşananlar ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca eserin mukaddime kısmında Hz. Ebû Bekir adına bir na't yazılmıştır (6^b). Şerh metnindeki ilgili bölümler şunlardır:

²⁶⁶ “Meryem kesinlikle peygamber değildir.”

“Rivāyet olunur ki Bedr gününde vaqtā kim iki ‘asker biri birine mulākī oldıkda Ḥazret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi vesellem uvacık taşlardan bir avuc taş alup mübārek keffinde ol taşı tesbīh idüp ve avucunda taşuñ tesbīhi āvāzı işidildükde Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem avucunda tesbīh iden taşı **Ḥazret-i Ebū Bekr’e** virüp anuñ daḥı keffinde Ke-zālik tesbīh idüp andan şoıra Ḥazret-i ‘Ömer’e virdi (119^a).”

“Ḥazret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi vesellem Mekke’den hicret eylemege murād-ı şerīfi olduḡı zamān ol cebel-i Tūr’da olan mağārada **Ḥazret-i Ebū Bekr** şiddīķu ‘aleyhi ve ‘aleyhimā’s-selām ile muḥtefīn oldıkları ḥālinde anda üç gice eglenüp durdılar. Ol keferē ġaruñ ḥavālīsine gelüp kat kat nazar eylediler. Sibāk-ı beytde nāzım zıkr eyledüḡi meşrūḥ üzerine Ḥaķķ sübhāne ve te‘ālā gözlerini a‘ mā idüp görmediler. Ḥattā Ḥazret-i Ebū Bekr şiddīķ raḍiallāhu ‘anh ol kefereleruñ ayaķlarına bakup gördi. Başıları üstünde geziyorlar. Ḥazret-i Resūl’e şallallāhu ‘aleyhi vesellem **Ebū Bekr** şiddīķ raḍiallāhu ‘anh didi: Yā Resūlullāh eger bu keferē altlarına nazar ideydiler bizi görirler idi, diyü sordı. Andan şoıra Ḥazret-i Resūl **Ebū Bekr’e** buyurdılar: يا أبا بكر ما ظنك باثنين الله ثالثهما ²⁶⁷ diyü sordı (130^b).”

“Bu kışşası budur ki rivāyet olunur ki Ebū Ṭālib vefāt eyledükden şoıra Ḥazret-i Resūl ile **Ebū Bekr** hicret eylemege murād idinüp Mekke-i mükerrmeden çıkup cebel-i Tūr’a girüp mağāraya dāḥil oldılar. Kāfirler daḥı fi’l-ḥāl anları teḥabbus iderek ‘iķballerince gelmek üzerine iken fi’l-ḥāl ‘ankebūt ol mağāranuñ aḡzına aḡ çeküp ve iki gögercin daḥı mağāra kapaşında yumurdlayup kāfirler gelüp mağārayı bu vechle görüp müteḥayyir oldılar. Buraya kimesne gelmemiş diyüp girü dönüp gitdiler (131^b-132^a).”

3.2.8.3.2. Hz. Ömer (ö. 644)

Hulefā-yı Rāşidīn’in ikincisi olan Hz. Ömer, şerh metninde Hz. Peygamber’in dünya malında gözü olmaması ve ahireti öncelemesi bağlamında zikredilmiştir. Ayrıca Bedir Savaşı esnasında Peygamber efendimiz hakkında anlatılan bir rivayet bağlamında da zikredilmiştir. Eserin mukaddimesinde Hz. Ömer’e bir de na’t yazılmıştır (6^b). Eserde Hz. Ömer’in zikredildiḡi bölümler şunlardır:

“Rivāyet olunur ki bir gün Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem ḥurma aḡacınıñ lifiyle şarılmış bir serir üzerinde mużṭacı‘en olduḡı ḥālde ve daḥı mübārek başı altında ḥurma lifinden bir yastuķ koyup nāḡāḥ **Ḥazret-i ‘Ömer bin Ḥaṭṭāb** ve şāḡābeden daḥı birkaç cemā‘at raḍiallāhu ‘anh ve ‘anhum ecma‘īn ve Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem **Ḥazret-i ‘Ömer’i** ve şāḡābelerini gördüḡi gibi munḥarif olup bunlara teveccūḥ idüp döndi. **Ḥazret-i ‘Ömer** raḍiallāhu ‘anhı gördi ki ol Ḥazret’uñ serirüñ şerīṭasınıñ eşerinden mübārek cenbleri ya’nı yañları serirüñ şerīṭasından yol yol olup mübārek cism-i laṭīfine girüp eşer olmuş. **Ḥazret-i ‘Ömer** bu ıztırābı göricek aḡladı. Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem **Ḥazret-i ‘Ömer’uñ** aḡladuḡını gördükde

²⁶⁷ “Ey Ebu Bekir! Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünüyorsun?” Buhārī, Menākıbu’l-Ensār, 45; Tefsīr, 9/9, Ashābu’n-Nebî, 2; Müslim, Fedāilü’s-Sahābe, 1.

buyurdılar, ما يبيك يا عمر²⁶⁸. Cevâb virüp buyurdılar nice ağlamayayım yâ ḥabîbullâh ki kisrâ ile kayşar-ı dünyâ ile oynayup telezzüz iderler. Girü Ḥazret-i Resûlullâh buyurdılar yâ ‘Ömer ister misin kim anlar için dünyâ evlâ ve bizüm için âhîret evlâ. Ḥazret-i ‘Ömer buyurdı belî isterüm yâ ḥabîbullâh. İmdi yâ ‘Ömer وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى²⁶⁹. Nice âyât-ı kerîme Ḥazret-i Resûlullâh’uñ dünyâdan ictinâb idüp ğaniyyü’l-ķalb olup bu âyât-ı kerîme Ḥazret-i Resûl’uñ şerefine ve fazlınuñ şübûtına nâṭıķadur (56^b).”

“Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem avucunda tesbîḥ iden taşî Ḥazret-i Ebû Bekr’e virüp anuñ daḥı keffinde Ke-zâlık tesbîḥ idüp andan sonra **Ḥazret-i ‘Ömer’e** viridi. Ve ânuñ daḥı avucunda tesbîḥ eyledi. Andan sonra ‘Ömer’uñ elinden alup Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem’ asker-i küffârıñ yüzine atdı (119^a).”

3.2.8.3.3. Hz. Ali (ö. 661)

Hz. Peygamber’in damadı ve Hulefâ-yı Râşidîn’in dördüncüsü olan Hz. Ali şerh metninde iki yerde zikredilmektedir. Mukaddime bölümünde ise Hz. Ali’ye yazılmış bir na’t mevcuttur (6^b). Şerh metninde Hz. Peygamber’in soyu ile ilgili bilgi verilen bölümde Hz. Ali’nin aşağıdaki sözü alıntılanmıştır:

“...ve ebâne Ḥazret-i Resûl’uñ zamân-ı vilâdetine işâretdür. Fe-ammâ bu cümleden ğarâz budur ki ol zâtınuñ şerefiyyetidir. Cemî‘-i aḥvâlde ya‘nî nisbet-i şerîflerüñ ḥulûş-ı âslında rayb u ğümân olmayup nitekim **Ḥazret-i ‘Alî** radi’allâhu anh buyurur ليس فينا سفايح علينا نكاح من ادم الينا²⁷⁰. Zîrâ kim Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem Benî Hâşim’dendür. Mecâzen mevlid-i şerîfinden murâd olan budur (98^b).”

Hz. Ali’nin zikredildiği asıl bölüm Hz. Peygamber ile aralarında geçen kuyu hadisesidir. Hz. Peygamber’in bazı sırları Hz. Ali’ye anlatması, Hz. Ali’nin bu sırların ağırlığına dayanamayarak kuyuya anlatması ve sonrasında yaşanan hadiseler şerh metninde şu şekilde geçmektedir:

“...vaḳtâ ki Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem leyle-i isrâda mi‘râcdan ‘avdet idüp rücû‘ eylediyse ve daḥı kân mâ kân kışşasın eylediyse buyurdı ya‘nî **Ḥazret ‘Alî’ye** ḥiṭâben didi ان الله تعالى قد امرني باخفاء بعض الاسرار بحيث يخرم الإظهار وأمرني بإظهار البعض الآخر وخبرني في البعض²⁷¹. Ya‘nî Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlâ baña ba‘zı esrâr-ı ḥafıyyeyi izḥâr eylemege men‘ idüp ya‘nî izḥârî câ‘iz olunmayup ḥarâm olan nesneyi ḥafî eylemege emr eyledi. Ve ba‘zısını izḥâr eylemesine emr eyledi ve ba‘zısına muḥayyer eyledi. **Ḥazret-i ‘Alî** keremullâhu veche Ḥazret-i Resûlullâh’dan yâ Resûlullâh şol esrâr ki ol esrârıñ

²⁶⁸ “Ey Ömer, seni ağlatan nedir?”

²⁶⁹ “Hatalarımızdan ve bize zorla yaptırdığın sihirden ötürü bizi bağışlaması için rabbimize kesin olarak iman ettik. **Hayırlı ve sürekli olan Allah’tır.**” Tâhâ 20/73.

²⁷⁰ “Aramızda hiçbir aldatma yoktur. Evlilik, Adem’den bize süregelmıştır.”

²⁷¹ “Şüphesiz Allahu Teâlâ, bana açıklanmasının haram olduğu bazı sırları gizli tutmamı ve saklamamı emretti. Bununla birlikte, bazı şeyleri açıklamamı emretti ve bazıları hakkında da bana bilgi verdi.”

iḥfâsı vâcib ola iltimâs idüp keşfini ricâ eyledi. Ḥazret-i Resûl daḥı buyurdu yâ ‘Alî Ḥazret-i Cembrâ’ il nâzil oldıḳda izin taleb ideyüm eger Rabb’üm izin virürse setri vâcib olan sırrı saña diyeyüm. Cenâb-ı rabbü’l-‘âlemîn tarafından izin virilüp buyurdılar ki Ḥaḳḳ te‘âlâ tarafından vahy gelüp yâ Muḥammed ‘**Alî raḳıallâhu ‘anh** senden temennî eyledüğinden ḥuşûlını tebşîr eyle. Ammâ vaşıyyet eyle ki emâneti ḥafz idüp bir eḥada dimeyüp ‘adem-iẓhârına tenbîh eyle ... Ba‘de’l-letî ve’l-lüteyyâ vaktâ ki **Ḥazret-i ‘Alî** bu cevâbı işitdüğü gibi sorar. Neden temevvüc idüp bâtınında muẓtaribü’l-ḥâl olmağın ba‘zı şaḥârâya çıḳup ol şaḥârâda bir bi’r ya‘nî bir kuyı bulup ve ol bi’rün vasaatında bir şecer-i kaşab ya‘nî kâmuş bitüp ve **Ḥazret-i ‘Alî** başını ol bi’re şokup Ḥazret-i Resûl’dan işitdüğü esrârı refî‘ü’ş-şavt ile çağırıp nidâ eyledi. Vaktâ ki birkaç gün mürûr idüp geçdükden soñra bir gün bir râ‘î şebbân ol kūyuñ ağızına gelüp ol kâmuşı kūyunıñ ağızınıñ vasaatında gördüğü gibi ol kâmuşı kesüp düdük eyleyüp tağannî eyledi. Vaktâ ki Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem ol düdügüñ şavtını işitdüğü gibi **Ḥazret-i ‘Alî’ye** gelüp didi يا علي ألم أقل لك لا تقل ذلك الأحد²⁷². Ya‘nî yâ ‘**Alî** ben saña dimedüm mi ki bir eḥada bu sırrı dimeyesün. **Ḥazret-i ‘Alî** daḥı buyurdu yâ Resûlullâh kimesneye dimedüm. Ḥazret-i Resûl daḥı buyurdu yâ ol kâmuşa ne oldı ki ol sırrı söyler. **Ḥazret-i ‘Alî** te‘accub idüp ḥayretde ḳaldı. Andan soñra Ḥazret-i Resûlullâh buyurdu yâ ‘**Alî** bilmiş olasun ki kâmuş tâ kıyâmet günü ḥaşr olıncaya degin bu sırrı söyleyüp tağannî eyler (248^b-249^b).”

3.2.8.4. Râviler

3.2.8.4.1. Enes b. Mâlik (ö. 711-12)

Hiz. Peygamber’e uzun yıllar hizmet etmiş ve çok sayıda hadis rivayet etmiş olan Enes b. Mâlik’ten şerh metninde naklettiği hadisler bağlamında bahsedilmektedir:

“Fî terafin (في ترف) didüğü eyy fî tana‘um tâze ve laṭîf ma‘nâsına. **Enes ḥazretlerinden** rivâyet olunur ki ²⁷³ ما مست حريراً ولا ديباجاً الين من كفت النبي صلى الله عليه وسلم و سلم Ya‘nî buyurdılar ben yapuşmadım ḥarîre ve dîbâce-i Ḥazret-i Resûl’ün mübârek elinden elyen ya‘nî laṭîf ve yumuşak dimekdür (92^b).”

“Nitekim **Enes ḥazretlerinden** rivâyet olunur ²⁷⁴ ما سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم على الإسلام شيئاً يا‘nî Ḥazret-i Resûl’ün lutf u keremini gör ki sâ’ili gelüp andan bir nesne isteye ve virmeye bu vâḳi‘ olmamışdır. Ḥaṭṭâ bir gün bir recül Ḥazret-i Resûl’e geldi ve didi yâ Resûlullâh bu iki ṭağun mâ-beyni ḳadar baña ḳoyun vir. Ḥuşûşen İslâm’da ḳarâbet-i ḥayşiyetle bir nesne ricâ olınsa ḳaṭ‘en redd olunmaḳ ihtimâlî degül idi. İstedüğü ḳadar ol recüle virdi. Ba‘dehû ol ḳoyun şaḥibine nice ḳavm geldi ve bunıñ sırrından su‘âl eylerlerdi. Her bâr kim gelen ḳavm su‘âl eyledüklerinde dirdi فوالله إن محمداً ليعطي عطاء ما

²⁷² “Yâ Ali! Ben sana bunu hiç kimseye anlatmamı söylemedim mi?”

²⁷³ “Ben Hiz. Peygamber aleyhissalatü vesselemin elinden / avucundan daha yumuşak ne bir ipek ne de ipekten dokunmuş bir beze dokunmadım (görmedim).” Buhârî, Menâkıb, 20; Müslim, Fezâil, 81-82.

²⁷⁴ “Resulullah sallallahu aleyhi vesellemden İslam adına bir şey istendiği zaman onu verirdi.” Ahmed b. Hanbel, III, 107.

يخاف الفقر²⁷⁵ diyüp ve her zamân bu su’âl idenlere İslâm’ı ‘arz idüp dînine da’vet iderdi (93^a-93^b).”

“Lâ tîbe (لا طيب) lâ nefy-i cins içündür. Tîbe didügi muhallâ menşüb lâ’nuñ ismidür. Gökçek ve ahsen ma’nâsınadır. **Nitekim Enes rađi’allâhu ‘anh** buyurur: مَا شَمِمْتُ عَبْرًا قَطُّ²⁷⁶. Ya’ nî ben çoğulamadum ‘anber ve mişk kim Hâzret-i Resûl’ün çoğusundan atıyeb ola. Revâhü’s-şeyhân (96^b-97^a).”

“Fe-nukûlû ve bi’llâhi’t-tevfîk **Enes bin Mâlik bin Şa’sa’t** rivâyet ider ki bir gün Hâzret-i Resûlullâh şallâllâhu ‘aleyhi vesellem kıssâ-ı mi’râcî hikâyet idüp söyledi ve dağı leyle-i isrâyı nakl eyledi. Hâzret-i Resûl buyurdi ben hâtimde hacerde muztâc’ en öldüm. Nâgâh²⁷⁷ idâ atı ya’ nî baña bir gelici geldi ve benüm göğsümi şakç idüp yardı. Ve bir altun legen şuyla memlû ya’ nî tolu kalbümü çıkardı ve kalbümü ol altun legen içinde olan şu ile gûsl idüp mâ-yı zenzem ile yuyup imân ile ve hikmet ile taldırdı. Andan sonra baña dünü’l-bağal bir dâbbe getürdi ebyaz ve dağı humârdan fevk Mescid-i Akşâ katında. Andan sonra aña bindüm ve Hâzret-i Cibrîl karındaşım bile hattâ semâ-yı dünyâya gelüp kapu açıldıkdâ Hâzret-i Cibrîl su’âl olıup محمد المصطفى²⁷⁸. Andan yine su’âl olındı Muhammed dünyâya geldi mi? Andan Hâzret-i Cibrîl ne’am didükde melâ’ike du’â ve şenâ eyleyüp didiler مرحباً به فنعلم المجيء²⁷⁹ vaktâ kim semâ-yı dünyâda²⁸⁰ Âdem ‘aleyhi’s-selâma mülâkî oldıkdâ Hâzret-i Cibrîl didi yâ Muhammed هذا ابوك ادم²⁸¹. Andan sonra Hâzret-i Âdem’e selâm virüp ve Hâzret-i Âdem dağı selâmını redd eyledükde Âdem ‘aleyhi’s-selâm didi مرحباً بالابن الصالح والنبي الصالح²⁸¹. Ve andan sonra semâ-yı şâniye ve şâlişeye ve râbi’aya ve hâmise ve şâdise ve sâb’aya beyt-i sâbıkda a’ nî ente tahteriku’s-seb’a’t-tîbâka ve nâzımuñ nazmında tafşîl üzerine mi’râc kıssası şerh olıup beyân olındı (190^a-190^b).”

Yahyâ b. Abdullâh, Enes b. Mâlik’e atıf yaptığı kısımlardan bazılarının sonunda “revâhü’s-şeyhân” ifadesine yer vermiştir. Hadis literatüründe Buhârî ve Müslîm’i ifade eden bu terim, Enes b. Mâlik’ten nakledilen hadislerin güvenilirliğini göstermektedir.

3.2.8.4.2. Ebû Hüreyre (ö. 678)

Ebû Hüreyre, çok sayıda hadis rivayet etmesiyle tanınan sahâbîlerden biridir. Hadis ilminin önemli kaynak şahsiyetlerinden kabul edilen Ebû Hüreyre, özellikle Hz. Peygamber’den naklettiği hadislerle İslam ilim geleneğinde müstesna bir yer edinmiştir.

²⁷⁵ “Vallahi, Muhammed (s.a.v.) öyle bir cömertlikle verir ki fakirlikten asla korkmaz.” Ahmed b. Hanbel, III/175.

²⁷⁶ “Ömrümde, Resûlullâh sallâllâhu aleyhi vesellem’in kokusundan daha güzel; ne bir amber, ne bir misk, ne de başka bir koku türü kokladım.” Müslim, Fezâil/81.

²⁷⁷ “Eğer bir gelen olursa.”

²⁷⁸ “Bu kim ve seninle birlikte olan kim? De ki: Muhammed el-Mustafa.”

²⁷⁹ “Merhaba ey gelenlerin en iyisi.”

²⁸⁰ “Bu senin baban, Âdem.”

²⁸¹ “Merhaba ey salih oğul ve salih peygamber.”

Yahyâ b. Abdullâh da şerh metninde onun rivayetlerine iki farklı yerde başvurmuş ve ilgili hadisleri metnin açıklamalarında delil olarak kullanmıştır:

“**Ḥazret-i Ebû Hüreyre rağiallâhu ‘anh** rivâyet ider ki Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem buyurdu: Kureyş tâ’ifesi benden leyle-i isrâdan ve beyt-i muḳaddesenüñ ba‘zı eşyâ’ından kim haberi baña ‘usr virüp nâgâh Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlâ benüm için ref’ idüp su‘âl eyledüklerine cevâp virüp hattâ beyt-i muḳaddesde gördüm ki enbiyâdan bir mevkib ya‘nî cemâ‘at-ı ‘azîme nâgâh Ḥazret-i Mûsâ ‘aleyhi’s-selâm kâ’imu yuşallî ya‘nî içinde kâ’im ve andan şoñra ‘İsâ daḥı aḳreb-i nâs namâz kıılır ve andan şoñra Ḥazret-i İbrahîm daḥı işbu nâs oldıḳda namâz kıılır (183).”

“Ammâ şânide vech-i şebah a‘nî eşbâlde budur ki Ḥazret-i Resûl’ün ümmeti hayât-ı ebediyyede haḳîkaten sebep olup baba veledine sebep-i hayât olduḡı gibidür diyü iş‘âr olunur. Nitekim **Ebû Hüreyre rağiallâhu ‘anh** Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellemden rivâyet ider. انما انالكم مثل الوالد²⁸² (222^a-222^b).”

3.2.8.4.3. İbn Abbas (ö. 687-88)

Şerh metninde Hz. Peygamber’in amcasının oğlu ve sahâbenin önde gelen âlimlerinden biri olan İbn Abbas’a üç farklı yerde atıfta bulunulmuştur. Bu atıfların tamamı, onun hadis rivayetleri bağlamında gerçekleştirilmiştir. Aşağıda verilen örnekler, eserde İbn Abbas’tan bahsedilen bölümleri göstermektedir:

“Rîḥ yel ma‘nâsinadur ammâ ‘azâb ma‘nâsına daḥı gelür. Nitekim Ḥazret-i **İbn ‘Abbâs** rağiallâhu ‘anhümâdan rivâyet olunmuşdur اللهم اجعلها رحمة ولا تجعلها عذاباً اللهم اجعلها رباحاً ولا تجعلها ربحاً²⁸³ (15^b).”

“Rivâyet olunur **İbn ‘Abbâs’dan** rağiallâhu ‘ahn kefare tâ’ifesi Ḥazret-i Resûl’ün huzûrına gelüp söylediler: Eger sen haḳ peygamber isen senün emrün ile ay iki pâre olsun (129^a).”

“Ḥazreti Resûl’ün ümmetine şefâ‘at va‘de-i kerîmesidür. Ya‘nî **Ḥazret-i İbn ‘Abbâs** rağiallâhu anhümâ rivâyet ider ki kaçan kıyâmet günü olsa ben münâdî nidâ ile yâ ma‘şerü’n-nâs ol Ḥazret-i Resûl’ün hürmetine her kimün adı Muḥammed ise gelsün cennete dâhil olsun diyü murâd olan bu ‘ahddür (234^b).”

3.2.8.4.4. İrbâd b. Sâriye (ö. 694)

Şerh metninde, Hz. Peygamber’e biat eden sahâbelerden biri olan İrbâd b. Sâriye’ye hadis rivayeti bağlamında atıfta bulunulmuştur. Sahâbenin güvenilir

²⁸² “Şüphesiz ben sizin için bir baba gibiyim.” Ebû Davud, Sünen/8.

²⁸³ “Allah’ım bize rahmet eyle, azab eyleme. Allah’ım onları esinti eyle, azab eyleme.”

râvîlerinden biri olarak kabul edilen İrbâd b. Sâriye'nin rivayet ettiği hadisler, şârih tarafından ilgili konuların açıklanması ve yorumlanması amacıyla kullanılmıştır.:

“Nitekim e'imme-i hadîşden İmâm Aḥmed ve ğayrılar naklinde ‘İrbâd bin Sâriye raḍiallâhu ‘anh Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellemden rivâyet eylemişdür: ²⁸⁴ إِيَّايَ عِنْدَ اللَّهِ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَخَاتَمِ النَّبِيِّنَ، وَإِنَّ أَدَمَ لَمُنْجِدٌ فِي طَبِئَتِهِ. Ya‘nî taḥkîken ben Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlâ katında ḥâtemü’n-nebiyyîn idüm (8^a).”

3.2.8.4.5. Âişe (ö. 678)

Yahyâ b. Abdullâh, şerh metninde Hz. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Peygamber'in hanımı olan Hz. Âişe'den iki farklı yerde bahsetmiştir. Bu atıflardan ilki, Hz. Peygamber'in ahlakına dair açıklamaların yapıldığı bölümde yer almakta olup Hz. Âişe'nin onun üstün ahlakına dair aktardığı rivayetlere dayanmaktadır. İkinci bahiste ise, ilk vahyin geliş süreci ele alınmış ve Hz. Âişe'nin bu konuda naklettiği bilgiler şerhin temel kaynaklarından biri olmuştur:

“Ḥâzret-i ‘A’îşe raḍiallâhu ‘anhâya su’âl olındı Ḥâzret-i Resûl’ün ḥulḳı ne idi. Buyurdılar ²⁸⁵ خَلَقَ الْقُرْآنَ nitekim kıra’ât olunur. ²⁸⁶ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ve Ḥâzret-i ‘Alî daḥı su’âl olındı. Buyurdılar ki Ḥâzret-i Resûl’ün ḥulḳı Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlâ ‘aẓîm şıfatıyla vaşflamasıyla mevşûfdur (66^a-66^b).”

“Burada ḥikmet budur ki nevm-i ḳalb ğafletdendir ve ceybün cebîninden ğâfil olmak muḥâldur. Ḥâzret-i ‘A’îşe raḍiallâhu ‘anhâdan rivâyet olunur ki ²⁸⁷ أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْوَحْيِ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةِ فِي النَّوْمِ. Ya‘nî buyurdılar Ḥâzret-i Resûl ğâr-ı Ḥirâ’da ḥalvet sürdi ve Ḥirâ tağınınu mağarasında oturup Cenâb-ı Rabbü’l-‘izze ile mu‘âmele eylerdi (140^b).”

3.2.8.5. Mutasavvıflar

3.2.8.5.1 Behlûl-i Dâna (ö. 799?)

Klasik kaynaklarda daha çok Abbâsî halifesi Hârûnürreşîd (788-809) ile olan münasebeti dolayısıyla zikredilen Behlûl-i Dâna, menkıbelerinde akıllı bir deli, nüktedan

²⁸⁴ “Gerçek şu ki, Allah katında ben, peygamberlerin sonuncusuyum ve elbette ki Âdem, kendi yaratılışında çamurdan yaratılmıştır.” Bezzar, Müsned, 10/135, 4119.

²⁸⁵ “Kur’an ahlâkı.”

²⁸⁶ “Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir.” Mü’minûn 23/1.

²⁸⁷ “Rasûlullah (s.a.v)’e vahyin ilk gelişi uykuda rüya-ı Sâliha (Sadıka) görmekle olmuştur.” Buhârî, Bed’ü’l-Vahy, 1.

bir bilge veya zahid bir sûfî olarak tasvir edilmektedir (Uludağ, 1992b). Şerh metninde Behlûl-i Dâna'dan, dünya ve ahiret hayatına dair kısa bir menkıbe bağlamında bahsedilmektedir. Şârihin metindeki anlatımına göre Behlûl-i Dâna'nın zikredildiği bu menkıbe, dünya hayatının geçiciliği ile ahiret hayatının kalıcılığı arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır:

“Rivāyet olunur bir gün **Behlûl-i Divānî** hâlîfe maḥzarında ḳaddesullāhu sırrahu'l-‘azîz bir ‘azîm u şakîl ağacı alup gâhî ol ağacın başınıñ bir tarafına geçüp başına eliyle ḳaldurmak ister ve gâhî girü bir başına geçüp Ke-zâlik bir başını ḳaldurmak ister. Hâşıl-ı kelâm bir başını ḳaldurduğı zamânda ol bir başı yirde ḳalup ortasına gelicek ḳaldurmağa ḳâdir olmaduğı halde dünyâ ile âhiret buña beñzer dünyâyâ tâlib olıcak âhiret elden gider ve âhirete râğib u tâlib olıcak dünyâ el virmez (57^b).”

3.2.8.5.2. Bâyezid-i Bistâmî (ö. 848?)

Hayatı hakkında çok az bilgi bulunan Bâyezid-i Bistâmî daha çok menkıbeleri, şathiyeleri ve veciz sözleri ile kaynaklarda geçmektedir (Uludağ, 1992a, s. 238). Yahyâ b. Abdullâh'ın eserinde de menkıbeleri bağlamında kendisinden bahsedilmiştir. Kasidenin 36. beytinin şerhinde şârih, “şefâ'atühü” kelimesini açıklarken Bâyezid-i Bistâmî'nin bir menkıbesine şu şekilde yer vermiştir:

“Rivāyet olunur ki re'isü'l-evliyâ ve ḳuṭbü'l-etḳıyâ olan **Bâyezîdü'l-Bistâmî** ḳaddesallāhu sırrahu'l-‘azîz bir gice ayun on dördünci gicesinde evinden taşra çıkdı ve sekekleri ziyâret iderek teferrüc eyledi. Gördi ki cenâb-ı rabbü'l-‘aleminün ‘ibâdeti iştiğâlinde ya'nî hâşıl-ı kelâm râyiḥa iştiğâlinde bir ferd bulmayup bu hâlet kendüsine ḡâytle ḡarîb ü ḥikmet geldi. Bu emr-i ‘acayibde ilhâm-ı ‘izzet gelüp kendü nefsünde cezm eyledi ki eger benüm için bir mertebe-i ‘azîmî hâşıl olaydı ḡâfil olduklarından ötürü bir mü'mîn ve bir mü'mîne terk eylemezdim ve illâ nâra idhâl iderdüm. Ve bundan soñra kendü nefsüne didi eger benüm için mertebe-i ‘uzmâ hâşıl olaydı bir aḥdî terk itmezdim. Ve illâ şefâ'at idüp cennete idhâl iderdüm diyü söyledi. Ve yine edebe ri'âyet idüp ol seyyidü'l-evvelîn ve'l-âḥirîn ḥazret-i ḥabîbullâh şefâ'atini ve mertebe-i ‘âliyesini tefekkür idüp ve sü'-i edeb eyledüğünü daḥî bilüp ‘umûm üzerine şefâ'atden rücû' idüp şefâ'at ḥuşûşa ‘avdet eyledi. Nâḡâh ḥâtifden bir nidâ geldi: Yâ Bâyezîd ‘izzetüm ve ‘âzametüm ḥaḳḳıçün eger sen bu edebe ri'âyet istemeseydün yed-i ‘izzet seni aḥz idüp zâke'l-ḥazrete şefâ'atde mu'âdil ü müsâvî tefekkür eyledüğünden ḳa'r-ı cehenneme ilkâ iderdi. Zîrâ kim şefâ'at muṭlaḳa benüm ḥabîbime maḥşûşdur, anuñ şefâ'atine kimesne ḳarîb olamaz. Ḥazret-i Resûl'ün şefâ'ati **Bâyezîd-i Bistâmî'nün** her cânibinün mâ-beyni kırk ḳarîḳ içinde olup Ḥazret'ün yanına ḳaḫlaşmaz (63^b-64^a).”

Şerh metninde Bâyezid-i Bistâmî, yalnızca kendi menkıbeleri bağlamında değil, aynı zamanda farklı şahsiyetlerle ilgili rivayetler içerisinde de anılmıştır. Nitekim

metinde, Hasan el-Harakânî ile Sultan Mahmud arasında geçen bir diyalogda Bâyezid-i Bistâmî'ye şu şekilde atıfta bulunmaktadır:

“Hasan el-Harakânî kâddesü sırrahu hâzretlerine Sultân Maḥmūd-ı Ğâzî ziyaretine gelüp ve didi: Yâ şeyḫ bize **Bâyezîd-i Bistâmî** hâzretlerinden bir haber vir. Şeyḫ daḥı buyurdi **Ebû Yezîd** bir recül idi her kim anı görse ‘azâbdan necât bulur ve her kim aña nazar eylese hidâyet bulurdi. Andan sonra Sultân Maḥmūd girü şeyḫe su’âl eyledi: Ol mı a’zamdur yohsa Hâzret-i Muḥammed şallallâhu ‘aleyhi vesellem ve ‘ilâ âlâ ve şahbihi a’zamdur? Zîrâ kim Hâzret-i Muḥammed’i Ebû Cehil ve gayrıları küffârdan görürlerdi ve aña nazar iderlerdi. Bunun biriyle ki necât bulmayup belki küfr üzerine oldılar. Andan sonra şeyḫ cevâb virüp yâ Sultân Maḥmūd bunlar ol Hâzret-i Muḥammed’i görmediler. Belki Muḥammed bin ‘Abdullâh’ı gördiler. Eger Hâzret-i Muḥammed’i göreydiler sa’âdet ile fevz olup şübḥâtdan ve dâlâlâtdan necât bulurlardı (86^a).”

Şerh metninde Bâyezid-i Bistâmî'nin adı, Şeddâd b. ‘Âd’ın inşa ettiği İrem şehrinin anlatıldığı bölümde de geçmektedir. Şârih, İrem şehriyle ilgili rivayetleri ayrıntılı bir şekilde aktardıktan sonra, Bâyezid-i Bistâmî'nin bu konu hakkındaki görüşüne de yer vermiştir:

“Ve ba’zılar katında Şeddâd’uñ binâ itdüğü şehirdür. Bunu **Ebû Yezîdü’l-Bistâmî**’nün kâddesallâhu sırrahü’l-‘azîz rivâyeti te’yîd ider ki İrem’den murâd Şeddâd binâ eylediği ola. Nitekim rivâyet olunur şeyḫü’l-imâmü’l-fâdıl Ebû Tâlib el-Mekkî kâddesallâhu sırrahü’l-‘azîz zîkr eyledi. Ya’ nî *Ḳûtü’l-Ḳulûb* ismiyle müsemma olan kendü kitabında zîkr idüp rivâyet ider. Bir gün **Ebû Yezîdü’l-Bistâmî** kâddesallâhu sırrahü’l-‘azîz hâzretlerine su’âl eyledüm. İrem-i Zâtü’l-‘İmâd didüklerine dâḥil oldın mı? Ne’ am cevâb virüp dâḥil oldım. Ḥaḳḳ sübhâne ve te’âlânun taḥt-ı taşarrufında ve müllk-i bedende olan bundan gayrı daḥı biñ şehre dâḥil oldım. Ol şehrün eñ ednâsı İrem-i Zâtü’l-‘İmâd şehridür. Andan sonra baña bir bir şaymağa başlayup evvelâ Câbelḳ...(154-155^a)”

Şârih, Bâyezid-i Bistâmî'nin görüşlerine 4. beytin şerhinde de başvurmuştur. Bu bölümde Bâyezid-i Bistâmî'nin aşk hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir:

“Erbâb-ı tarîkat ve aşḥâb-ı ḥaḳîkat katında ḥubb ya’ nî ‘aşḳ nedür çok ḳavl dimişlerdür. Cümleden biri kıdve-i erbâb-ı sülûk olan **Hâzret-i Bâyezîd-i Bistâmî** kâddesullâhu sırrahu’l-‘azîz buyurırlar ki muḥabbet kendü nefsünden çoğı az itmekdür ve maḥbûbından az nesneyi çok itmek. Ve ba’zılar buyurdılar her nesne ki seversen hibe eylemekdür. Ḥattâ senün için bir nesne bâḳî kalmaya (21^a).”

3.2.8.6. Devlet Büyükleri

3.2.8.6.1. Vezir Bahâeddin

Yahyâ b. Abdullâh, vezir Bahâeddin’i metnin mukaddimesinin, İmam Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürde*’yi yazma süreci ve sonrasını anlattığı bölümde zikretmiştir. Bu bölümün Le’âlî’nin Türkçe yazdığı *Kasîde-i Bürde* şerhinin neredeyse aynısı olduğu (Yazar, 2024, s. 97) daha önceki bölümlerde belirtilmişti. Burada *Kasîde-i Bürde*’nin bir nüshası vezir Bahâeddin’in eline geçtiğinden, vezirin bu nüshayı çoğaltmasından ve kasidenin nasıl dinlenmesi gerektiğinden bahsedilmektedir:

“Pes şâhib-i kaşîde daħı ol kimesneye bu kasîdenüñ nüshasın virüp haķîkatü’l-hâl ne idüğün aña beyân eyledi. Şoñra beyne’n-nâs bu kaşîde fâş oldu. Hattâ bu kaşîdenüñ nüshası Vezir Bahâeddîn hâzretlerine vâsıl olup anlar daħı istinsâh idüp nezr eyledi ki işbu kaşîdeyi her bâr istimâ‘ ide ayâğ üzerine turup yalın ayak ve başı açuk olup istima‘ eyleye. Bu vezîr ve bu vezîrûñ ehli ve tevâbi‘i kaşîdenüñ istimâ‘ itmesini ziyâde severlerdi. Bu kaşîde ile teberrük idinürlerdi. Dînleri ve dünyâları haķķında bu kaşîdenüñ berekât-ı keşîresin ve âşâr-ı ‘ acîbesin ve umûr-ı ‘ aẓîmesin gördiler (10^b).”

3.2.8.6.2. Ebrehe (ö. 570?)

Tarihte Fil Vak’ası olarak bilinen olayın kahramanı olan Yemen hükümdarı Ebrehe (Kazancı, 1994, s. 79-80), şerh metninde de bu bağlamda ele alınmıştır. Şârih, Ebrehe’nin Mekke’ye düzenlediği seferin arka planını ve bu girişimin nasıl başarısızlığa uğradığına dair geniş bir izah sunmuştur. Yahyâ b. Abdullâh kasidenin 70. beytinin şerhinde “Ebṭālū Ebrehetin” ifadesini açıklarken Ebrehe’den ve Fil Vak’ası’ndan şu şekilde bahsetmiştir:

“**Ebrehe** ibnü’ş-Şabâh Ebû Yeksûm Yemen pâdişâhlarından bir pâdişâhuñ ismidür. Ve ba‘zılar didiler Ebû Keysûm ismiyle müsemma olandur. Ve bi’l-cümle bunun kıssası birkaç rivâyet ile râvîler rivâyet eylemişlerdür (...) ²⁸⁸ Bu haber Habeş melikine vâsıl olup katına zıkr iderler ki pâdişâhum ehl-i Kureyş gelüp ticâret bahânesiyle bizüm bu ta‘zîm eyledüğümüz beyti kaşden âteş ile yakup hattâ kendü Ka‘beleri daħı i‘zz ü eşref olsun içün diyü. Hemân gâzaba gelüp ümerâsından olan Ebrehe İbnü’ş-şabâh emîri da‘vet idüp ve aña emr idüp ve anıla bile beg-i Feresân ve secî‘ ve bahadır erlerine ve biñ fîl ve Mahmûd ismiyle müsemma olan fîle Ka‘betullâhu şerefehullâhu te‘âlâ yakup yıkup harâb itmesine kaşd ve emr eyledüğü zamânda şart virdi ki aşla ve kaç’a yolda eglenüp

²⁸⁸ Şârih, bahsi geçen olayı çok uzun ve ayrıntılı bir şekilde ele aldığı için metnin belli kısımları kesilmiştir. Kesilen yerler (...) işaretiyle gösterilmiştir.

tevaḳḳuf itmesüz, varup Ka‘be’yi hadm idüp Mahmud ismiyle müsemma olan fîl ile yirinden ḳal‘ u ḳam‘ idüp ḥarāb ve yebāb idesün diyü ḡaḏab u ṣiddetiyle bu deñlü ‘azīm ‘askeri irsāl eyledi. Ve eger ehl-i Mekke size muzāheme idüp muḳābele olmaḳ isterler ise katl-i ‘ām idüp cümlesini helāk idesün diyü ıṣmarladı (...) Vaḳtā kim Ḥabeş vilāyetine geldükde ²⁸⁹ وَقَصَّ عَلَيْهِمُ الْقَصَصَ i‘lām eyleyüp tamām ḥaber virdiyse ol ḳuş ṭaşını bırakup helāk oldu. ‘Abdulmuṭṭalib bu aḥvāli gördükde Ḥabeş ‘askerinün ḳonduḡı yire varup cemi‘-i esbāb u eṣḳālün ḳabz idüp ‘Abdulmuṭṭalib’ün ḡınāsı bu māl [u] ḡanimet sebebiyle olmuşdur. Sûre-i ²⁹⁰ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ elah sûresinde müfessirün raḥmehumullāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘în tamām tefsîr eyleyüp yazmışlardır (116^b-118^a).”

3.2.8.6.3. Nûşirevân Kısra (ö. 579)

Sâsânî hükmdarı olan Nûşirevân, şerh metninde Hz. Peygamber’in doğumu sırasında gerçekleşen mucizeler bağlamında zikredilmiştir. Kasidenin 61. beytinin şerhinde “Kısra” kelimesinin açıklamasında Nûşirevân hakkında şu bilgilere yer verilmiştir:

“Kısra (كِسْرَى) didüḡi kāf’uñ kesresiyle ve feyhâsiyla daḡı cā’izdür. Fars melüklerinin āḡiridür ki **Nûşirevân ibn Ḳubād** ‘alā ḥilāfî’l-ḳıyās cem‘i ekāsire gelür. Rivāyet olunur ki Hazret-i Resûl²⁹¹ şallallāhu ‘aleyhi vesellem toḡduḡı gicede on dört şerefesi düşüp Kısra’nuñ sarāyı muṣṭarib olup ḥavf ü ḥaşyet ile maḥzûn oldılar (102^a).”

3.2.8.6.4. Mahmûd-ı Gaznevî (ö. 1030)

Gazneli hükümdar Mahmûd-ı Gaznevî, şerh metninde Ebü’l-Hasen el-Harakânî (ö. 1033) ile arasında geçen Hz. Peygamber’in üstünlüğü hakkındaki bir diyalog bağlamında zikredilmiştir. Metinde geçen ilgili bölüm şu şekildedir:

“Rivāyet olunur bir gün Sultân Maḥmûd el-Ġāzî ḳuṭbü’l-aḳṭāb ve mehbiṭü’l-envār min cānib-i rabbü’l-erbāb zübdetü’l-vāṣılîn kirvetü’s-sālikîn Ebü’l-Ḥasen el-Ḥarākānî ḳaddesü sırrahu ḥazretlerine Sultân Maḥmûd-ı Ġāzî ziyaretine gelüp ve didi: Yâ şeyḡ bize Bāyezîd-i Biṣṭāmî ḥazretlerinden bir ḥaber vir. Şeyḡ daḡı buyurdı Ebü Yezîd bir recül idi her kim anı görse ‘azābdan necāt bulur ve her kim aña nazar eylese hidāyet bulurdu. Andan soñra Sultân Maḥmûd girü şeyḡe su’āl eyledi: Ol mı a‘zamdur yoḡsa Ḥazret-i Muḥammed şallallāhu ‘aleyhi vesellem ve ‘ilā ālā ve şaḡbihi a‘zamdur? Zîrā kim Ḥazret-i Muḥammed’i Ebü Cehil ve ḡayrıları küffārdan görürlerdi ve aña nazar iderlerdi. Bunun biriyle ki necāt bulmayup belki küfr üzerine oldılar. Andan soñra şeyḡ cevāb virüp yâ Sultân Maḥmûd bunlar ol Ḥazret-i Muḥammed’i görmediler. Belki Muḥammed bin

²⁸⁹ “Ve onlar, kıssaları anlattı.”

²⁹⁰ “Rabb’inin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?” Fil 105/1.

²⁹¹ Resûl: Resûlullāh BD.

‘Abdullāh’ı gördiler. Eger Hâzret-i Muḥammed’i göreydiler sa‘âdet ile fevz olup şübḥât dan ve ḡalâlât dan necât bulurlardı (86^a).”

3.2.8.7. Diğer Şahsiyetler

3.2.8.7.1. Şeddâd b. ‘Âd

Şeddâd b. ‘Âd, anlatılarda bu dünyada ilahlık iddiasında bulunmuş, kudretini göstermek için kendi cennetini inşa ettirmiş, bu yüzden Allah tarafından helak edilmiş zalim bir hükümdar olarak geçmektedir (Tökel, 2016, s. 311). Şerh metninde, kasidenin 92. beytinin şerhi bağlamında, “‘Âd” ve “İrem” kelimelerinin açıklaması sırasında bahsi geçmektedir:

“‘An ‘Âdin (عَنْ غَاد) didügi kavlınden murâd kavm-ı Hûd’dur. Kâle sübhâne ve te‘âlâ ya‘nî anlardan hikâyetdür. ²⁹² يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ eyy وهو لفرط عنادهم Ve ‘an İremi (وَعَنْ اِرم) didügi kavlınden murâd ‘âdin-i âḥiridir. Ke-ḡavlihi te‘âlâ ²⁹³ بِعَادٍ اِرم وعدم اعتدادهم بما جاءهم من المعجزات ²⁹⁴ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَرُّبُّكَ بِعَادٍ اِرم elaḥ. Ve ‘an üç mevzû‘da bile mecaveze içündür. Şāḥib-i *Keşşâf* Hakk sübhâne ve te‘âlânun kavlinde didi ke-ḡavlihi te‘âlâ ²⁹⁵ بِعَادٍ اِرم ذَات الْعِمَادِ اَلَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْاِلَادِ ²⁹⁶ عَاد. Nitekim Benî Hâşim’e ḡaddinun ismiyle Hâşim diyü tesmiye iderler. Nihâyet fark bu ḡadrdur ki evvelkisine ‘Âd-ı ulâ dirler. Ve âḥir kimesne ‘Âdü’l-âḥiret dirler. Lâyık olan budur ki ‘Âd-ı ulâdan murâd ‘Âd-ı evvelâ ola. Ve ‘Âd-ı şâniyyeden murâd ‘Âd-ı âḥire ola. Ve ‘an İremi didügi kavli ta‘mîmden soñra taḥşîşdür. Zîrâ kim İrem didügi ‘Âd-ı ḡadîmdür. Eger su‘âl olınsa ‘Âd kavlınden ‘Âd-ı ḡadîm murâd olınsun ve İrem kavlınden zalikeye ḡarîne olınsun ya‘nî ‘Âd, ‘Âd-ı ḡadîmden ‘ibâret ola (153^b-154^a). “

“Ve bi’l-cümle zıkr olınan gibi İrem didügi ‘Ad-ı ḡadîmün ismidür. Veyâḥûd şehirlerinin ismidür. Öyle şehir ki **Şeddâd bin ‘Âd** binâ eyledi. Rivâyet olınur ki ‘Âd’un iki oğlu var idi. Birisi **Şeddâd** ve birisi Şedîd idi. Andan soñra Şedîd-nâm fevt olup emr aña tefvîz olınp cemî‘-i dünyâya ḡükm idüp vâlî-i memleket oldu (154^a).”

“*Tuḥfetü’s-Selâm* ismiyle müsemmâ olan kitâbda zıkr olınur ki tamâm dünyâ anun üzerine musallaḡ olan üç kişidür. İki Müslümân ve birisi kâfirdür. Müslümân olanun birisi Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâmdur. Ve birisi daḡı Zülḡarneyn’dür. Bunuñ

²⁹² “Dediler ki: **Ey Hûd! Bize açık bir mucize getirmedin**; biz senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz; biz sana iman edecek değiliz.”

²⁹³ “Bu, onların aşırı inatçılıkları ve kendilerine gelen mucizeleri düşünmemeleri sebebiyle iddialarının doğruluğunu ispat eden bir delildir.” Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-tevîl* <https://quran-tafsir.net/baidawy/sura11-aya53.html> [Erişim Tarihi: 12.02.2025].

²⁹⁴ “Görmedin mi, rabbın ne yaptı Âd kavmine; sütunlarla dolu İrem’e” Fecc 89/6,7.

²⁹⁵ “Görmedin mi, rabbın ne yaptı Âd kavmine; Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e,” Fecc 89/6,7,8.

²⁹⁶ “Denilmiştir ki: Âd, Avs oğlu, İrem oğlu, Sâm oğlu, Nûh’un neslindendir.”

nübüvvetinde ihtilâf eylediler ammâ şâlih ve zâhid ve ‘âbid kişi olduğunda ittifâk eylemişlerdir. Ve kâfir olan Şeddâd ibn ‘Âd’dur. Bu dağı bunlar gibi cemî‘-i dünyânın hükûmetine mâlik olmuştur. Günlerde bir gün bunun yanında cenneti vaşf idüp zıkr eylediler. Vaşfını işitdiği gibi emr idüp baña ol cenneti vaşf eyledüğünüz gibi anuñ mişlini ve aña mümâsil binâ idüñ diyü emr eyledi. Ba‘dehü ba‘zı şahâride İrem adlu ‘adeni üç yüz yılda binâ eylediler. Nitekim Hakk sübhâne ve te‘âlâ buyurur بِعَادِإِرْمَ دَاتِ الْعِمَادِإِلَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ²⁹⁷. Ve kendinün ‘ömri tokuz yüz yıl ‘ömr sürdi. Bu binâ eyledükleri bir ‘azîm medînedür. Kaşrları altundan ve gümüşden ve direkleri zebercedden ve yâkıttan ve bunun eşnâsında eşnâf-ı eşcâr müşmire ve enhâr müfeccire olup tamâm olduğu gibi cemî‘-i ehl-i memleketleri ile ve tevâbi‘ ve levâhık ile sürür u şâd-mân teveccüh idüp duhûl kaşd itmiş iken bir gün ve bir gicelük yol kıldığı gibi Hakk sübhâne ve te‘âlâ anların üzerine semâdan bir sayha-ı ‘azîm ba‘ş u irsâl idüp cümlesi helâk oldılar (154a).”

Bu bölümde şârih, Şeddâd b. ‘Âd ile birlikte Abdullah b. Kilâbe, Muâviye (ö. 680) ve Ka’b’dan (ö. 652-53?) da bahsetmiştir. Şârihin atıfta bulunduğu şahsiyetlerden Muâviye, dönemin halifesi olup siyasi ve idari yönüyle öne çıkan bir figürdür. Ka’b, o dönemin önemli âlimlerinden olan Ka’b el-Ahbâr’dır ve İslami literatürde özellikle İsrailiyat rivayetleriyle tanınmaktadır. Abdullah b. Kilâbe²⁹⁸ ise devesini ararken İrem şehrini bulduğu iddia edilen Yemenli şahıstır (Ataseven ve Aykaç, 2018, s. 6). İlgili bölüm metinde şu şekilde geçmektedir:²⁹⁹

“Hattâ ‘Abdullâh bin Kilâbe devesini taleb iderken râst gelüp içine dâhil oldu. Altundan ve cevherden ve her nesneden kâdir olduğu kadar yüklenüp çıkardı. Mu‘aviye hâzretlerine haber oldıkda mezbûrî hâzır itdürdüp her nice kim vâkı‘ oldısa hikâyet idüp takrîr eyledi. Andan sonra Mu‘aviye Ka’b hâzretlerine gönderüp ol dağı su‘âl eyledükden sonra didi: Bu zıkr eyledüğü âdem Zâtü’l-‘İmâd’dur. Hâzret-i Resûlullâh şallâllâhu ‘aleyhi vesellem buyurdi: وَسَيَدْخُلُهَا رَجُلٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ فِي زَمَانِكَ أَحْمَرُ أَشَقَرُ قَصِيرٌ عَلَى مَا جِيبِنَهُ خَالٍ وَعَلَى عَقْبِهِ خَالٌ بِخَرَجٍ³⁰⁰. el-Hadîş. Andan sonra Ka’b hâzretleri bakdı ve ‘Abdullâh ibn Kılâbe’yi

²⁹⁷ “Görmedin mi, rabbın ne yaptı Âd kavmine; Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e...” Fecr 89/6,7,8.

²⁹⁸ *Bîn Bir Gece Masalları*’nda Şeddâd b. ‘Âd’ın inşa ettiği İrem şehrini anlatan bir hikâye mevcuttur. Hikâyede bahsi geçen Abdullah b. Kilâbe, Hasan Abdullah olarak geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk.: Kolektif, *Bîn Bir Gece Masalları* (çev. Âlim Şerif Onaran) (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2013), C. 2, s. 2345-2373.

²⁹⁹ Şeddâd b. ‘Âd hakkındaki tarihi metinlerde genellikle bu üç isim geçmektedir. Hikâye özetle şöyledir: Abdullah b. Kilâbe, kaybettiği devesini bulmak için çıktığı yüksekçe bir tepede İrem şehrini bulur. Oradan devesine mücevherler yükleyerek döner. Yemen halkı arasında namı duyulunca dönemin halifesi Muaviye’nin huzuruna çıkarılır. Muaviye, Abdullah’ın anlattıkları üzerine dönemin büyük âlimi Ka’b el-Ahbâr’a fikir danışır. Ayrıntılı bilgi için bk.: Yusuf Ataseven ve Onur Aykaç, “İlahlık Davası Güden Zalim Bir Hükümdarın Hikâyesi: Hazâ Hikâyet-i Şeddâd bin ‘Âd”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/61 (2018), s. 5-11.

³⁰⁰ “Senin zamanında Müslümanlardan bir adam oraya girecek; kızıl tenli, sarı saçlı, kısa boylu, kaşında bir ben ve topuğunda bir ben olacak. Develerinin talebi için yola çıkacak.”

gördi ve didi: هذا والله ذلك الرجل³⁰¹ dir. Hâkık sübhâne ve te‘âlâ kitâb-ı kerîminde ve furkân-ı ‘azîminde haber vermişdür ki cemî‘-i bülâd-ı dünyâda Şeddâd binâ eylediği medînenün mişli halk olmamışdur. Ve ba‘zılar kıatında İrem’den murâd olan İskenderiyye’dür (154^a-154^b).”

3.2.8.7.2. Züheyr b. Ebû Sûlmâ (ö. 609?)

Muallaka şairlerinden olan Züheyr’den *Kasîde-i Bürde*’nin 151. beytinde Herim b. Sinân’a methiyeler kaleme alması bağlamında bahsedilmektedir.³⁰² Yahyâ b. Abdullâh da bu beytin şerhinde Züheyr ve Herim kelimelerini dilbilgisi ve anlam yönünden açıkladıktan sonra Züheyr b. Ebû Sûlmâ hakkında şu kısa bilgiyi vermiştir: Züheyr ‘Arab’da şu‘arâ-yı sâbıkadan bir şâ‘irün ismidür ki İbn Ebû Sûlmâ demekle meşhûrdur (242^a).

Şârih, şerhin ilerleyen bölümlerinde Herim b. Sinân (ö. 608’e doğru) hakkında da şu bilgileri vermiştir:

“Alâ Herimi (عَلَى هَرِم) didüğü râ’nuñ kesresiyle eşnâ kavline müte‘allağdur. ‘Arab’da mülûk-ı mâziyeden ecvâd-ı mülûkuñ ismidür. **İbn Sinân** demekle meşhûrdur. Rivâyet olunur ki **Herim bin Sinân** ‘Arab mülûklarınıñ ecvâdı ve aţfânuñ seyyidi idi. Anası ölmezden muğaddem vaşiiyet eyledi ki kaçan ben öldüğüm zamânda benüm kıarnımı yarun. Benüm kıarnumda bulunan seyyid aţfândur. Fi’l-vâkı‘ öldüğü zamân kıarnını yardılar ve bu isim ile müsemmâ olan Herim bin Sinân’ı çıkardılar (242^a).”

³⁰¹ “Allah’a yemin olsun ki bu adam o adamdır.”

³⁰² Süleyman Tülücü (1988), Züheyr b. Ebû Sûlmâ ile Herim b. Sinân arasındaki ilişkiyi şöyle nakletmiştir: “İçten bir sevgi ile methettiği koruyucusu Herim b. Sinân (ölm. M. 608’e doğru) her fırsatla, hattâ selâm verdiği zaman ona bir hediye vermeye söz vermiş, bundan çok sıkılan Züheyr, Herim’den kaçmağa ve gördüğü zaman ona selâm vermemeğe başlamıştır. Daha sonra Herim’in çocukları şaire: ‘Senin kasidelerin güzeldi ama bizim hediyelerimiz de onlardan aşağı değildi’ deyince, cevap olarak, o: ‘Artık sizin hediyeleriniz ortada kalmamıştır, lâkin benim şiirlerim hâlâ yaşıyorlar. Onlar öyle şeref elbiseleridir ki zaman eskitemez’ demiştir (s. 165-166).”

Aynı anektodun farklı bir versiyonunu Nihad M. Çetin (2021) şu şekilde aktarmaktadır: “Bir gün Ömer b. Hattâb, Herim’in çocuklarından birine, ‘Züheyr’in hakkınızda söylediği şiirlerden bana oku.’ der, dinledikten sonra şair hakkında takdirlerini ifade eder. Herim’in oğlu, bu şiirlerin karşılıksız kalmadığını, şaire bunlar için ihsanlarda bulunup caizeler verdiklerini söyleyince Ömer b. Hattâb, ‘Sizin ona verdikleriniz kaybolup gitti, onun size verdikleri hâlâ yaşamaka.’ diye mukabelede bulunur (s. 2).”

3.2.8.7.3. Abdülmuttalib (ö. 577)

Hız. Peygamber'in dedesi olan Abdülmuttalib, şerh metninde Ka'be'yi yıkmaya gelen Yemen hükümdarı Ebrehe ile arasında geçen olay bağlamında zikredilmiştir. şârih, bu olayı şu şekilde nakletmetedir:

“Bundan ‘acebe gelüp mütehayyir oldılar. Ol mevzi‘de hemân nâzil olup kıondılar ve ehl-i Mekke’nün develerini ve sâ‘ir esbâb [u] eşkıallarını ġâret eylemege meşġul oldılar. Ve çok deve ‘Abdülmuttalib’ün ya‘nî Hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem cecdi ola ve sâ‘ir ehl-i Mekke’nün devesinden ve esbâbından kâdir olduklarını müşâdife idüp bu kıadar fesâda meşġuller iken Ebrehe kıatında Hâzret-i Resûl’ün cecdi olan ‘Abdülmuttalib zıkr olunup ‘Abdülmuttalib Ebrehe’ye gelüp Ebrehe ‘Abdülmuttalib’i ġördükde yirinden kıalup istikbâl eyledi ve kendü seriri üzerine oturdı. Ve aña ta‘zîm ü tevķîr eyledi ve andan řoñra sebeb-i mecî‘inden istikşâf idüp Ebrehe’nün ġeldüğinden zann eyledi ki Ka‘betullâhu şerefehullâhu te‘âlâ için gelüp şefâ‘at eyleye diyü zann eyledi. Ebrehe anı ġördi ki kendü devesini şefâ‘at idüp istedi. Ebrehe cevâb eyledi ki ben zann eyledüm ki beytünüzi ve Ka‘be’nüzi ġarâb eylememekden şefâ‘at idüp istersiz. ‘Abdülmuttalib daġı cevâb virüp ³⁰³ انا ربّ الأبل واللبيت ربّ قويّ يمنعه و يحفظه من اعدائه diyü cevâb virdi. Andan řoñra ‘Abdülmuttalib’e cemî‘-i devesini virüp teslim eyledi. ‘Abdülmuttalib rücü‘ eyledükden řoñra Ebrehe’nün başları ve buġları Ebrehe’ye didiler niçün ümerâ‘ ġarretini zâyi‘ eyledük bu kıadar ta‘zîm ü tevķîr eylemege ne îcâb iderdi niçün kendü serirün üzerine oturduñ? Ĥuşuşen sen emîr olasun. Ebrehe cevâb virdi ki ben anuñ cebîninde olan nesneyi ġördüğimi eger siz ġoreydiñüz aña kıavl olurduñuz diyü anları ilzâm eyledi. Ol ġörünen Hâzret-i Resûl’ün nûrı idi. Ba‘dehû ‘Abdülmuttalib Mekke’ye varup ve ehl-i Mekke’ye ceyş-i ‘azîm ve ‘asker-i keşîr ile ġeldüklerini ve Ka‘betullâhu şerefehullâhu te‘âlâ ġarâba kıaşd idüp eger kâdir olursañuz anlar ile muķâvemet idüp muķârebe eylemek idün ve illâ firâr idüp kıaçuñ. Andan řoñra cümlesi kıaçup diyâr-ı Ka‘be’de bir kimesne kıalmadı (117^a-117^b).

3.2.8.7.4. Ebû Cehil (ö. 624)

şerh metninde, ömrünün sonuna kıadar İslâm’a ve Hız. Muhammed’e kıarşı düşmanlık besleyen Ebû Cehil’e çeşitli bağlamlarda yer verilmiştir. Bu bölümlerde, onun Hız. Peygamber’i inkâr etmesi vurgulanmaktadır:

“Hâzret-i Resûl’ün ‘ibâdetünde eşedd-i ictihâdını ya‘nî leylün küllisini ihyâ eylemenin uykusuz kıalmaġın tâ mübârek ayakları verem zahmetünden şikâyet idinceye deġin ġattâ **Ebû Cehil** ve aşķâbı ta‘n idüp ³⁰⁴ اِنَّكَ شَقِيٌّ فَاتَنَا بَايَةً اَنْ لَيْسَ مَعَ الْهَكَ andan řoñra süre-i Tâ-hâ nâzil olduġını beyân eyledükden řoñra...(52^b)”

³⁰³ “Ben bu develerin sahibiyim, Kâbe’nin de onu koruyacak ġüçlü bir sahibi vardır.”

³⁰⁴ “Sen kesinlikle sapıtmışsın, o hâlde bize bir mucize ġöster de senin ilahın dışında başka bir ilah olmadıġına inanabilelim.”

“Andan sonra Sultân Maḥmūd girü şeyḥe su’âl eyledi: Ol mı a’zamdur yoḥsa Ḥazret-i Muḥammed ṣallallāhu ‘aleyhi vesellem ve ‘ilā ālā ve ṣaḥbihi a’zamdur? Zîrâ kim Ḥazret-i Muḥammed’i **Ebû Cehil** ve ğayrıları küffârdan görürlerdi ve aña nazar iderlerdi. Bunuñ biriyle ki necât bulmayup belki küfr üzerine oldılar. Andan sonra şeyḥ cevâb virüp yâ Sultân Maḥmūd bunlar ol Ḥazret-i Muḥammed’i görmediler. Belki Muḥammed bin ‘Abdullâh’ı gördiler. Eger Ḥazret-i Muḥammed’i göreydiler sa’âdet ile fevz olup şühâtdan ve ḡalâlâtdan necât bulurlardı (86^a).”

3.3. LE’ÂLÎ’NİN TÜRKÇE ŞERHİNİN YAHYÂ B. ABDULLÂH’IN ŞERHİNE ETKİSİ

Şerh literatüründe önceki eserlerden istifade etmek yaygın bir yöntem olup, Yahyâ b. Abdullâh da bu geleneğe bağlı kalarak *Kasîde-i Bürde* şerhinde kendisinden önceki önemli müelliflerin eserlerinden faydalanmıştır. Çalışmanın önceki bölümlerinde, Yahyâ b. Abdullâh’ın eserini oluştururken çeşitli kaynaklardan yararlandığı ve bunların şerh metnine nasıl yansıdığı üzerinde durulmuştu. Bu durum, eserin mukaddimesinden başlayarak hatime bölümüne kadar sistematik bir şekilde devam etmektedir. Özellikle şârihin, Bâkî ve Le’âlî gibi müelliflerin eserlerinden yaptığı alıntılar, eserin muhtevasına dair değerlendirmelerde örnekleriyle sunulmuştur. Bu bölümde ise Yahyâ b. Abdullâh’ın yaptığı birebir alıntıların şerh metnindeki yansımaları daha ayrıntılı bir şekilde incelenecek ve onun Le’âlî’nin Türkçe *Kasîde-i Bürde* şerhiyle ilişkisi ele alınacaktır.

Yahyâ b. Abdullâh, diğer birçok şârih gibi İmâm Bûsîrî’nin *Kasîde-i Bürde*’sine yapılan önceki şerhlerden önemli ölçüde faydalanmış, özellikle de en meşhur şerhlerden biri olan Le’âlî’nin şerhinden büyük ölçüde istifade etmiştir. Bu istifadenin en belirgin göstergelerinden biri, metnin inşası ile ilgilidir. Yahyâ b. Abdullâh, şerh metnini oluştururken Le’âlî’nin şerh metoduna paralel bir yapı takip etmiş ve benzer bir sistematikle hareket etmiştir.

Le’âlî ve Yahyâ b. Abdullâh’ın şerh metinlerinde izledikleri yöntem, genel hatlarıyla şu aşamalardan oluşmaktadır:

1. **Beytin Nakli:** Her iki şârih de öncelikle şerh edilecek beyti olduğu gibi zikretmektedir.

2. **Kelime ve İbare Açıklamaları:** Beyitte geçen kelimelerin ve ibarelerin anlamı detaylı bir şekilde ele alınarak Arapça dil bilgisi kuralları çerçevesinde tahlil edilmektedir.
3. **Beytin Genel Yorumu ve Mensur Tercüme:** Kelime ve ibare tahlillerinin ardından beytin genel anlamı ortaya konmakta, şârihlerin şahsi yorumları ve önceki kaynaklardan yapılan alıntılarla beytin anlam çerçevesi genişletilmektedir.
4. **Türkçe Manzum Tercüme:** Her iki şârih de beyitlerin anlamını açıkladıktan sonra manzum tercümelere yer vermişlerdir.
5. **Farsça Manzum Tercüme:** Yahyâ b. Abdullâh, Le'âlî gibi şerh ettiği beyitlerin sonunda Hâfız Şeref'in Farsça *Kasîde-i Bürde* şerhine yer vermiştir.

Bu durum, Yahyâ b. Abdullâh'ın Le'âlî'nin şerhinden ne derece etkilendiğinin göstergelerinden biridir. Yukarıdaki sistematik yapı her iki eserde de baştan sona tüm beyitlerin şerhinde görülmekle birlikte, Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhinin Le'âlî'ninkine kıyasla daha kapsamlı olduğu söylenebilir. Yahyâ b. Abdullâh, beyitlerin dilbilgisel ve anlamsal tahlilini daha ayrıntılı bir şekilde ele almış, geniş bir kaynak yelpazesinden faydalanarak şerhini zenginleştirmiştir. Bunun yanı sıra, Yahyâ b. Abdullâh'ın eserinde yer alan ve Le'âlî'nin şerhinde bulunmayan bazı özgün başlıklar, iki şerh arasındaki önemli farklardan biridir. Özellikle “Ve Ba‘ de Hâzâ” ve “İ‘lem” başlıkları, Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhini sistematik ve öğretici hâle getiren unsurlar olarak dikkat çekmektedir. Bu farklılıklar, Yahyâ b. Abdullâh'ın Le'âlî'den etkilendiğini ancak onun şerhini birebir taklit etmek yerine kendi sistematığını ve metodunu geliştirdiğini göstermektedir. Böylece şârih, hem şerh geleneğine bağlı kalmış hem de özgün katkılar sunarak eserini Le'âlî'ninkinden daha kapsamlı bir hâle getirmiştir.

İki şerhin muhtevasına bakıldığında da dikkat çekici benzerliklere rastlanmaktadır. Buradaki temel benzerlik, kelimelerin filolojik izahı şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle bazı beyitlerin şerhinde Yahyâ b. Abdullâh, yer yer Le'âlî'nin şerhinden neredeyse birebir istifade etmiştir. Ancak eserin geneline bakıldığında Yahyâ b. Abdullâh'ın, Le'âlî'nin açıklamalarını zaman zaman küçük eklemeler yaparak veya

bazı noktaları genişleterek aktardığı görülmektedir. Örnek olması bakımından kasidenin 3. beytine iki şârihin yaptığı şerhler aşağıda gösterilmiştir:

Le'âlî'nin şerhi;

“Fâ şart-ı mahzûfuñ cevâbıdır, taqđir-i kelâm ‘in kün-te tünkiru ifrâta ħubbike fe-mâ li-‘ayneyke in ħulte’kfufâ.’ dimekdür. Mâ istifhâm içündür. Li-‘ayneyke didügi fi‘l-i muqaddere müte‘allıkdur. Taqđir-i kelâm ‘Fe-mâ veċa‘a ev ħadeşe ev ‘araza li-‘ayneyke.’ dimekdür. ‘Ayney ‘aynuñ teşniyesidür kâf’a izâfetle teşniye nün’ı düşmişdür. Kâf zamir-i ħitâbdur, şâhib-i kaşidenün kendü nefsünden ibâretdür, tecrîd tarîkiyle. İn ħarf-i şartdur. ħulte fi‘l-i mâzî-i muĥâtabdur, tâ ‘ibâretdür şâhib-i kaşidenün kendü nefsünden, tecrîd tarîkiyle. Ukfufâ emr-i ħâzırdur, tesniyedür ‘ayneyne ħitâbdur; ma‘ nâsı ‘Men‘ olunuñ.’ dimekdür. Hemetâ fi‘l-i mâzî teşniyedür remetâ vezni üzerine; fâ‘ili ‘ayneynden ‘ibâretdür, ma‘ nâsı ‘Akarlar.’ dimekdür. Li-ċalbıke didügi ċavli li-‘ayneyke didügi ċavli gibi fi‘l-i muqaddere müte‘allıkdur. Taqđiri ‘Ve mâ veċa‘a ev aĥdeşe ev ‘araza li-ċalbıke.’ dimekdür. Ċalb göñül ma‘ nâsınadır. Kâf zamir-i ħitâbdur, şâhib-i kaşidenün kendü nefsinden ‘ibâretdür, tecrîd tarîkiyle. İstefîĥ emr-i ħâzırdur istif âl bâbindan, ifâkatdan müştâkdur; ċalbe ħitâbdur. Ma‘ nâsı ‘Kendüne gel, ĥayrân olma.’ dimekdür. yehimi fi‘l-i muzâri‘dür ye‘idü vezni üzerine, vehmden müştâkdur. Ve daĥi câyizdür ki hemeyândan müştâk ola. Vehmden müştâk olduğı taqđirce ma‘ nâsı ‘Ċalb vâlih ü ĥayrân olur, mevhûma meyl eyler.’ dimekdür. Hemeyândan müştâk olduğı taqđirce ‘Ċalb kendü hevâsına gider, sâkit olmaz.’ dimekdür. Bilgil bu beyitde şanâyî‘-i şî‘riyyeden bir şan‘at vardır ol şan‘ata müşâbehet dirler. Müşâbehet oldur ki iki kelimenün âĥaduhumâsı, uĥrâsından müştâk gibi ola. Bunıñ biriyle müştâk olmaya hemetâ ile yehimi gibi. Hemetâ remetâ vezni üzerinedüt, hemiden müştâkdur. Yehimi ya‘idü vezni üzerinedür vehmden müştâkdur.

Ya‘nî şâhin-i kaşide kendğ nefesine te‘accuben ve tevbiĥan ħitâb idüp eydür ki eger sen ifrât ile muĥabbete inkâr idecek olursañ senün gözlerüne ‘Ne ‘arız oldu, ‘aceb ĥâl var ki eger ‘Gözlerüne yaş aĥıdub ağlamaĥdan men‘ olunun.’ diyecek olursañ ağlamağı ziyâde idüp men‘ olunmayup seyelân iderler. Ċalbüne daĥi ‘Ne ‘arız oldu ‘aceb ĥâl var ki eger sen ċalbüne ifâkat bul, kendüne gel ĥayrân olma.’ diyecek olursañ ifâkat bulmayup vâlih ü ĥayrân u bî-huş olup kendü hevâsına gider (Yazar, 2024, s. 99-100).”

Yahyâ b. Abdullâh’ın şerhi;

“İstifhâm-ı te‘accubî Ĥaĥĥ sübhâne ve te‘âlânun nematı üzerine ke-ċavlihi te‘âlâ مَا لِي لَا³⁰⁵ ċavli gibi. Bu taqđir üzerine eydür: Ey kimesne senün iki göziñ ‘aceb ĥâl var mı? Ey gözler ağlamaĥdan sâkin oluñ disem anlar ağlamağı daĥa ziyâde iderler. Ve senün gönlün daĥi ‘aceb ĥâl var mı ki eger ey göñül bu sekrden ifâkat bulup kendünî cem‘ eyle disem henüz ifâkat bulmayup daĥa ziyâde eylerler demek olur. Fâ (ف) şart-ı mahzûfuñ cevâbıdır. Taqđir-i kelâm ان كنت تنكر افراط حبك فما لعينيك³⁰⁶ dimekdür. Fi‘l-i muqadderiye müte‘allıkdur. Taqđir-i kelâm فما وقع اوحداث او عرض لعينيك³⁰⁷ taqđirindedür. ‘Ayney (عين) didügi ‘aynuñ teşniyesidür kâf’a izâfetle teşniye nün’ı sâkiñ olmışdur. Kâf

³⁰⁵ “Hudhud’u niçin göremiyorum?” Neml 27/20.

³⁰⁶ “Eğer aşırı sevgini inkâr ediyorsan, gözlerine ne oluyor?”

³⁰⁷ “Gözlerine ne geldi, ne oldu veya ne gösterildi?”

zamîr-i hitâb nâzımuñ kendü nefsünden ‘ibâretdür. Tecrîd tarîkiyle kendü nefsüne hitâbdur, göz dimekdür. İn (إن) harf-i şartdur. Kulte (قُلْتُ) fi‘l-i mâzî-i muhâtab, tâ ‘ibâretdür. Nâzımuñ kendü nefsünedür. Ukfüfâ (اُكْفُفَا) eyy الذَّمْعُ امْنَعُ³⁰⁸ emr-i hâzır teşniyedür. ‘Ayneyne hitâbdur. Ma‘nâsı men‘ olınuñ dimekdür. Hemetâ (هَمَّتَا) eyy sâlâ (?) fi‘l-i mâzî teşniyedür. Remetâ vezni üzerine isnâd-ı mecâzî cerâ‘ül-mizâb ve sâlû‘l-vâdî ve cerâü‘n-nehr kabîlindendür. Ya‘nî zıkr-i maḥall irâde-i hâl kabîlindendür. Ma‘nâsı aḳarlar, ‘ayneyne hitâbdur ve fâ‘îli ‘ayneynden ‘ibâretdür. Li-ḳalbıke (لِقَالِكَ) li-‘ayneyke didügi ḳavli gibi fi‘l-i muḳaddere müte‘allıḳdur. Taḳdîr-i kelâm وما وقع أو حدث dimekdür. Ḳalb gönül ma‘nâsınadır ammâ ‘aḳla daḳı ıtlâk olunur. Ke-ḳavlihi te‘âlâ لَهُ قَلْبٌ لَمْ يَكُنْ فِي ذَلِكَ لَذِكْرِي لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ³⁰⁹ dimekdür. Ḳalb gönül ma‘nâsınadır ammâ ‘aḳla daḳı ıtlâk olunur. Ke-ḳavlihi te‘âlâ لَهُ قَلْبٌ لَمْ يَكُنْ فِي ذَلِكَ لَذِكْرِي لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ³¹⁰. Eyy ‘aḳl ve burada daḳı ‘aḳlı te‘vîl ḳâbildür ve te‘vîl olıncaḳ estefîḳ didügi ḳavline enseb ü aḫrâdur. Ve kelime-i mâ (مَا) iki mevzu‘ da bile mübtedâdur ve mâba‘dları haberleridür. Kâf şâḫib-i ḳaşıdenüñ kendü nefsünden ‘ibâretdür ve ba‘zılar buña zâhib oldılar ki fâ‘atf için ola ve bu cümle-i istifhâmiyye istifhâm-ı sâbıkaya ma‘tuf ola. Ol taḳdîrce fâ‘nun fâ‘idesi ḡanî virür ki bu istifhâm-ı evveldeñ soñıra müteḫaḳḳıḳ olur diyü tenbih vardır ki ol zâhîrdür. Estefîḳ (اسْتَفِيقْ) didügi emr-i hâzırdur. İstif‘âl bâbında³¹¹ ifâḳatdan müştâḳdur. Ḳalbe hitâbdur. Ma‘nâsı gel ḫayrân olma dimekdür. Yehimi (يَهِيْمُ) fi‘l-i muzâri‘dür. Ye‘idü vezni üzerine vehmden müştâḳdur ve daḳı hemeyândan müştâḳ olması da câ‘izdür. Vehmden müştâḳ olduğı taḳdîrce ma‘nâsı ḳalb vâlih³¹² ü ḫayrân olur, mevhûma meyl eyler dimekdür. Hemyândan müştâḳ olduğı şürette ḳalb kendü hevâsına gider olmaz dimekdür. Ve ba‘dehü bilgil bu beytde şanâ‘î-i şa‘iriyeden bir şan‘at vardır. Ol şan‘ata müşâbehet dirler. Müşâbehet oldur ki iki kelimenüñ âḫaduhumâsı uḫrâsından müştâḳ gibi ola, bunuñ biriyle müştâḳ olmaya hemetâ ile yehimi gibi. Hemetâ remetâ vezni üzerinedür. Hemyden müştâḳdur. Yehim ye‘idu vezn üzerine vehmden müştâḳdur. Ya‘nî nâzım kendü nefsüne hitâb idüp te‘accuben ve tevbiḫen eger sen ifrâṭla muḫabbete inkâr idecek olursañ senüñ gözlerüñe ne ‘arız oldı ‘aceb ḫâli var ki eger gözlerüñe yaḣ aḳıdup aḳlamaḳdan men‘ olınuñ diyecek olursañ aḳlamağı ziyâde idüp men‘ olınmayup seyelân iderler. Ve ḳalbüñe daḳı ne ‘arız oldı ‘aceb ḫâli var ki eger sen ḳalbüñe ifâḳat bul, kendüñe gel ḫayrân olma diyecek olursañ ifâḳat bulmayup vâlih ü ḫayrân u bî-huṣ olup kendü hevâsına gider. Eger su‘âl olınsa ḳâ‘ide-i külliyyedür kim şart elbette cezâya sebep olmaḳ vâcibdür. Ke-ḳavlihi ان تَأْتِي فَاكْرَمَتِهِ³¹³. Ol taḳdîrce bu iki mevzu‘ da a‘nî femâ li-‘ayneyke ve mâ li-ḳalbıke didügi ḳavliyle tevfiḳ eylemek müşkilcedür. Huṣuṣen bu ma‘lumdur ki seyelândan imtinâ‘a emr seyelânı icâb eylemez. Belki ol terkine sebep olur. Ke-zâlik ifâḳata³¹⁴ emr şaḫvına sebep olur. Yoḣsa taḫayyürine ve sekrine sebep olmaz. el-Cevâb biz derüz kim naḫviyündan ba‘zısı ceza ile şartıñ mâ-beyninde muṭlaken lüzûm-ı kifâyet ider vücüḳ lâzım gelmez. Ke-ḳavlihi te‘âlâ الَّذِي تَوَرَّوْنَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مَلَأَكُمْ³¹⁵ bu ma‘lumdur ki mevzüñ mülâḳatı bir emrdür kim firâre lâzım. Ḥâsıl-ı kelâm taḫḳıḳ çokdur ammâ ve lâkin teslîm olınsun ya‘nî şart cezâya sebep olmaḳ lâzım. Belki vücüḳbundandır ḡâḫ olur ki şart i‘lâm için cezâya sebep olur. Ke-ḳavlihi te‘âlâ مَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ³¹⁶. Ol taḳdîrce mâ naḫnu bi-ṣadedihi daḳı bu kabîlden olmak muḫill u zarar virmez. Ve bir taḫḳıḳ daḳı budur ki

³⁰⁸ “Gözyaşlarını tut.”

³⁰⁹ “Kalbine ne geldi, ne oldu veya ne gösterildi?”

³¹⁰ “Şüphesiz ki bunda, akli olan kimseler için bir öğüt vardır.” Kaf 50/37.

³¹¹ bâbında: bâbından BD.

³¹² vâlih: -BD.

³¹³ “Eğer bana gelirsen, seni ağırlarım.”

³¹⁴ ifâḳata: ifâḳatine BD.

³¹⁵ “De ki: “Kendisinden kaçtığınız ölüm kesinlikle size ulaşacaktır.” Cuma 62/8.

³¹⁶ “Nimet olarak size ulaşan ne varsa Allah’tandır.” Nahl 16/53.

sebebün vücub-ı hükm olındığı taķdirce elbette murād sebep-i ‘aķliyyedür. Ėayrısına irādet ta‘alluķ idüp murād olunmaz. Belki bi-eyyi sebebin kân gerek ‘aķliyye ve gerek ‘örfiyye ve gerek ‘ādiyye murād olınsun ĥuṣūṣen mā naĥnu bi-ṣadedihi taĥķīķ-i sebebiyye ‘uṣṣāķun ķānūnları ve ‘ādetleri üzerine bu kelāmuñ bināsı uṣṣāķīnūñ i‘tibārları budur ki الضدّان لا يجتمعان عقل³¹⁷ iķtizā eyledügi nesne aşķ ĥilāfını iķtizā ider. Bu iķtizā bir emr-i ķatī‘dür. Lā yuṣekku fıhi eger bu ĥālātuñ aĥvāline vāķıf olayum dirseñ bu miṣāle nażar idüp te‘emmül eyle³¹⁸. (...) Ve bi’l-cümle ‘aķl ile ‘aşķuñ biri birine muĥālefetini cezmen bildüñ ise bu ma‘lumdur ki ‘ayneyne seyelānuñ terkine emr ‘akluñ iķtizāsınuñ ĥükmidür ve ĥarf-ı seyelān bir emrdür. ‘Aşķ buña ĥükm ider. Ol taķdīrce imtinā‘a ĥükm seyelāna sebebdür ve ṣaķķ-ı ṣānīde daĥı ifāķāta ĥākim ‘aķldur. Ol taķdīrce ‘aşķ ĥayrete ve heyecāna ĥükm eylemege sebep olur. فتأمل حق التأمل³¹⁹. Ekfūfā didügi ķavli müte‘addī olmaķ cā‘iz ve lāzım olmaķ daĥı cā‘izdür. Müte‘addī isti‘māl olındügi taķdīr üzerine mef‘ülün maĥzūf olur. Ma‘nāsı امنعا الدمع³²⁰ demek olur. Lāzım-ı isti‘māl olındügi taķdīrce ma‘nāsı امنعا عن الدمع³²¹ demek olur (18^a-19^b).”

Yahyâ b. Abdullâh’ın, beyitlerdeki kelime ve ibarelerin izahlarından başka, beyitlerin tercümesi bakımından da Le’âlî’den etkilendiği görölmektedir. Özellikle manzum tercümenin kafiyesinde kullanılan kelimelerin büyük çoğunluğunun benzer olması, bu durumu kanıtlar niteliktedir. Aşağıdaki birkaç örnek, her iki şârihin de manzum tercümelerinde ortak olarak kullandığı kelimeleri göstermektedir:

Le’âlî’nin manzum tercümesi,

‘Âşıkluğuna nicesi inkâr kılasın

Yaş-ile ĥastelık virür-iken ṣehādeti (Yazar, 2024, s. 103)

Yahyâ b. Abdullâh’ın manzum tercümesi,

Sevdāya nice münkir olursuñ ki üstüne

Ėanlu yaşıñla derdüñ iderler ṣehādeti (23^b)

³¹⁷ “Zıtlıklar akıl ile bir araya gelmez.”

³¹⁸ eyle: eyleye BD.

³¹⁹ “Tam anlamıyla düşün.”

³²⁰ “Gözyaşlarını durdur.”

³²¹ “Gözyaşlarından sakın.”

Le'âlfî'nin manzum tercümesi,

Şeytāna nefse 'āşī olup kıl muḥālefet

Ögüt virürler-ise saña eyle töhmati (Yazar, 2024, s. 119)

Yahyâ b. Abdullâh'ın manzum tercümesi,

İblīs ü nefse uyma şaḳın serkeş ol yüri

Gūş itme pendlerini kıl anlara töhmati (47a)

Bu örnekler dışında, “zülmet”, “muḥabbet”, “melāmet”, “naşīḥat”, “cehālet”, “ziyāfet”, “şeybet”, “şehvet”, “ḳanā'at”, “isāmet”, “nedāmet”, “itā'at”, “inābet”, “istikāmet”, “farīzat”, “şikāyet”, “maḳālet”, “şefā'at” vd. her iki tercümede de kafiye ortak kullanılan kelimelerden bazılarıdır. Bununla birlikte şârihlerin farklı kelimeleri de tercih ettiği görülmektedir. Aşağıdaki beyitler de şârihlerin tercih ettiği farklı kelimelere birkaç örnek olarak gösterilebilir:

Le'âlfî'nin manzum tercümesi,

İy niçe nesne tatlu gelür nefse 'ākībet

Ma' lûm olur ki zehrdür anuñ dūsümeti (Yazar, 2024, s. 116)

Yahyâ b. Abdullâh'ın manzum tercümesi,

Şîrîn gelür bu nefse nice cereb ü aṭ'ime

Şoñ ucı zehr olur anuñ yaḡlu lezzeti (42^a)

Le'âli'nin manzum tercümesi,

‘Urbe kı lup durur ‘Acem’e inse cinne hem

Dünyâda âhiretde Muḥammed siyâdeti (Yazar, 2024, s. 128)

Yahyâ b. Abdullâh’ın manzum tercümesi,

Cin ile inse seyyid olup iki ‘âleme

Nâmı Muḥammed ‘Arab u ‘Acem’e kıldı da‘veti (61^a)

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Yahyâ b. Abdullâh, Le'âli'nin şerhinden özellikle kelimelerin filolojik tahlillerinde büyük ölçüde faydalanmıştır. Ancak bu faydalanma, doğrudan alıntılar yapma veya birebir kopyalama şeklinde değil, metni daha detaylandırarak ve zenginleştirerek işleme biçiminde gerçekleşmiştir. Bu durum, Yahyâ b. Abdullâh'ın yalnızca mevcut bilgileri aktaran bir şârih olmadığını, aynı zamanda metni analiz eden, derinleştiren ve yeniden inşa eden bir ilim adamı olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhi, Le'âli'nin şerhini temel alan ancak ondan daha kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhinde Le'âli'nin şerhine dayanan unsurların varlığı, Osmanlı dönemi şerh geleneğinde yaygın olan metinlerarası etkileşim olgusuyla da örtüşmektedir. Bu bağlamda Yahyâ b. Abdullâh'ın, Le'âli'nin şerh metnini bir kaynak olarak kullanması, metin aktarımı ve yorumlama yöntemleri açısından Osmanlı ilmî geleneği içinde doğal bir uygulama olarak değerlendirilebilir.

BÖLÜM 4: TERCÜMET'ÜL-ESRÂR FÎ MEDHÎ SEYYİDÎ'L-EBRÂR'IN TRANSKRİPSİYONLU METNİ

4.1. TRANSKRİPSİYONLU METNİN KURULMASINDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM

Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr adlı *Kasîde-i Bürde* şerhinin transkripsiyonlu metni oluşturulurken elde bulunan üç nüshadan, eksiksiz olan ve en güvenilir kabul edilen Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5515 numaralı nüsha esas alınmıştır. Metnin oluşturulmasında dikkat edilen bazı hususlar aşağıda sıralanmıştır:

1. Metnin hazırlanmasında, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Bağışlar 5515 numarada kayıtlı eksiksiz nüsha esas alınmış, diğer mevcut nüshalar ise karşılaştırmalı olarak değerlendirmeye tâbi tutulmuştur. Nüshalar arasındaki farklar dipnotta nüsha kısaltmasıyla şu şekilde gösterilmiştir: “Tefîmi: yentefîmi: ÇA, vâlih: - BD; kadîmesinde: tenzîhâtında ÇA, BD”.

2. Metinde sayfa numaraları köşeli parantez içinde [2^b], [23^a] şeklinde gösterilmiştir. Metin tamiri yapılan yerlerde köşeli parantez [] kullanılmıştır. Metinde okunamayan kısımlar, nüshadan kesilerek metne eklenmiştir. Okunup anlamlandırılmayan kelimelerin yanına soru işareti (?) konulmuştur.

3. Nüshaların derkenarlarında kaydedilmiş bilgi ve açıklamalar dipnotta {^{dk}...} işaretiyle verilmiştir. Derkenarda bulunan ve metne alınması gereken kısımlar metne herhangi bir işaret belirtmeksizin dâhil edilmiştir.

4. *Kasîde-i Bürde*'nin beyitleri, şârihin kaynak metni harekeli olarak yazmasından hareketle, Arap harfleriyle ve harekeli biçimde verilmiştir. Beyitlerin Türkçeye tercümesi dipotta verilmiş, beyitlerin tercümesinde Hamza Koç'un (2020) *Kasîde-i Bürde Şerhi: Berlin Devlet Kütüphanesi HS. OR. 5151'de Kayıtlı Kasîde-i Bürde Şerhi* adlı çalışmasında yaptığı tercüme esas alınmıştır.

5. Şerh metninde tahlili yapılan kelime veya kelime gruplarının metin içinde kolaylıkla ayırt edilebilmesi amacıyla, bu ifadelerin Latin harfli okunuşları kalın (bold) olarak yazılmış; ilgili Arap harfli biçimleri ise parantez içinde gösterilmiştir: “**Bi’l-me‘āṣī** (بِالْمَعَاصِي), **Ke’t-tıfli** (كَالطِفْلِ), **İn** (إِنَّ), **Tühmilhü** (تُهْمِلُهُ)”.

6. Metinde yer alan ayetler ve hadisler Arap harfli olarak yazılmış, bunların Türkçe tercümeleleri dipnotta verilmiştir. Sure ve ayet numaraları ile bunların meali, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf> adresinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Kur’an meali esas alınarak yapılmıştır. Şerh metninde yer alan ayetlerin yazımında orijinal metne göre farklılık bulunması durumunda, Kur’an-ı Kerîm’in aslî şekli esas alınmış; söz konusu farklılıklar dipnotta gösterilmiştir. Hadislerin kaynağı ise <https://www.hadisveritabani.info/> adresinden tespit edilip dipnotta gösterilmiştir.

7. Metinde yer alan Arapça kısımlar Arap harfleriyle yazılmış, Türkçe tercümeleri dipnotta verilmiştir. Fakat “ke-ķavlihi te‘ālā”, “ḥayṣü ķālē”, “ke‘ennehü ķālē”, “ķālē Resūlullāh” gibi kalıplaşmış ifadeler Latin harfleriyle transkribe edilerek verilmiştir.

8. Eserde yer alan Arapça ve Farsça iktibasların kaynakları tespit edilebildiği ölçüde belirtilmiş, konuya ilişkin akademik çalışmalara ve güvenilir kaynaklara atıf yapılmıştır. Kaynağı tespit edilemeyen iktibasların ise sadece tercümelerine yer verilmiştir.

9. Esas alınan nüshada kırmızı mürekkeple yazılan “Ve Ba‘de Hāzā”, “İ‘lem” vb. gibi başlık ve ibareler kalın (bold) şeklinde metinden ayrı yazılmıştır.

10. Metinde bahsi geçen eser isimleri eğik (italik) olarak belirtilmiştir.

11. Şârihin örnek olarak verdiği Türkçe beyitlerin vezinleri matla beytinin üstüne kalın (bold) olarak yazılmış, bu beyitlerin kaynakları tespit edilebildiği ölçüde dipnotta gösterilmiştir.

12. Metin içerisinde beyitler bazen alt satırda devam etmiştir. Bu durumda satır numarası beyit arasında verilmemiş, mısra bittikten sonra eklenmiştir.

13. Soru eki “mi”nin yazımında düzlük-yuvarlaklık uyumuna dikkat edilmiştir: “ķarışturduğundan mıdır, ķıkr itdigüñden midir”.

14. Eserde belirtme hâl ekleri bazı yerlerde hemze ile gösterilmiştir. Bu durumlarda hemze, kelimenin asıl yapısı olarak değerlendirilmemiş; hâl eki ise yaygın kullanımı esas alınarak transkribe edilmiştir.

15. “-imek” fiili ve “içün” edatının yazımı metinde birleşik ise kısa çizgiyle (-) eklenmiş olduğu kelimeye bitişik yazılmıştır: “var-imiş, ifâdesi-içün”.

16. “-ıp, -ip, -up, -üp” zarf-fiil ekleri yuvarlak ünlü ve “p” ünsüzüyle yazılmıştır: “virüp, söyleyüp, alup, kalup”.

17. Kapalı “e”ler “di-”, “it-” şeklinde okunmuştur.

18. Metinde geçen vâv-ı ma‘ düleler (ˆ) işaretiyle gösterilmiştir: “Hˆâb”.

19. Arapça ve Farsça ek ve edatlar eklendikleri kelimelerden kısa çizgiyle (-) ayrılmışlardır: “bi-dûni’l-cüz’”, ke-ķavlihi, bî-intihâ, bî-cürm”. Ancak kelime sonuna gelen Farsça yapım eki görevindeki ekler bitişik yazılmıştır: “bârgâh, dergâh, Perverdigâr”.

20. Metindeki “Cebrâ’il/Cibril”, “aķ/ağ”, “incü/inci”, “düşmân/düşmen”, “peyğamber/peyamber” vb. gibi imla farklılığı bulunan kelimelerde müellifin tercihlerine sadık kalınmıştır.

21. Allah lafzıyla oluşturulmuş kelimelerde “lâm” harfleri kesme işaretiyle ayrılmamıştır: “Resûlullâh, rahmetullâh, ģablullâh”.

4.2. TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (ā)	a, ā	ص	ṣ
ا (ā)	a, e, ı, i, u, ü	ض	ẓ, ḍ
ب	b, p	ط	ṭ
پ*	p	ظ	ẓ
ت*	t	ع	‘
ث*	ṯ	غ	ġ
ج	c, ç	ف	f
چ*	ç	ق	q
ح	ḥ	ك	k, g, (ñ)
خ	ḫ	ك	ñ
د	d	ل	l
ذ	ẓ, ḍ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v, u, ū, ü, o, ö
ژ	j	ه	h, a, e
س	s	لا	la, lā
ش	ṣ	ی	y, ı, i, ī
		ء	’

4.3. TRANKRİPSİYONLU METİN

Tercümeü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr

 $[1^b]$

الحمد لله الذي شرح صدورنا لتعلم أحكامه، وفتح أقفال قلوبنا لمعرفة حلاله وحرامه، وجعلنا من أمة من جمع له بين رؤيته وكلامه محمد عليه أفضل صلواته وسلامه، وبهذا شرح وترجمة تنتشر لمطالعة الصدور ويدوم نفعه إن شاء الله تعالى على ممر الدهور، بإذن الله الغنيّ الشكور، بصروف صوارف أيام وشهور، سمّيته ترجمة الأسرار في مدح سيد الأبرار، فإذا هو حديقة³²³ يانعة، وخريدة أنوار محاسنها ساطعة، ينشرح به الصدور، وتتعطر به الخواطر، وتنجلي به الأفكار وتستضيء به النواظر، ولعمري لقد أسفر لجامعه عن التحلي بأنواع الفضائل، وإنه وإن كان أخيراً فقد فاق ثناؤه الأوائل، وأن همته العالية تكاد أن سمّوا في المعالي الي السبع الطباق حيث ابرزه في هذا الوقت المبارك لأرباب الفضائل المعاند لذوي المعارف والفواضل، شكر الله تعالى مساعيه، وبلغه من كل خير مباغيه، قد أحسن مؤلفه تأليفه، وأجاد وأمعن النظر في تقرير بيان المراد وأفاد، وضمنه من النكت اللطيفة والمباحث الشريفة ما تفرّد به العيون، وأودعه من بدائع الإبرادات والأجوبة ما يبتهج به المشتغلون،

[2^a]

فجاء بحمد الله الذي مدح رسوله الكريم في كتابه القديم حيث قال ³²⁴ إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ فلذلك تنافس المَدَّاح في مدحه صلى الله عليه وسلم، فشرحت شرحاً وترجمةً عديم المثال، بعيد المنال ، لم ينسج له على منوال محكم المباني واضح المعاني، وأنَّ العلوم وإن تشعبت أنواعها وأقسامها، والفضائل وإن تكثرت أثمارها وأكمامها، وهي وإن كانت شريفة بأسرها، ويجب على الخلايق كلهم صرف الخواطر نحوها، إِلَّا أَنَّ من خيارها وأحسنها ما في تراكيب البلغاء من المزايا التكنتي بها يقع الاستباق والتناضل، وما في عبارات الفصحاء من المعاني التي بها عظم التفاوت والفاضل وكيف لا وقد ترى مدار الإعجاز على هذه الأمور، وهَلَمْ جَزَأْ إلى أن صارت مطامح الأنظار ومواقع الألحاح من

322 {dk} Sellemehullāhu te‘ālā. الغاية والفاق الغلبة و علا و جلّ و جاوزه مرتبةً بعد مرتبة

 'den gâye şudur: Üstün geldi, yükseldi ve yüceldi ve onu derece derece aştı."

³²³{^{dk}'el-Yen' a ve el-yen' u yemiş olup kemāle yetişmek. Yuḳālū ينع الثمر ينعاً وينوعاً إذا نضج و ادرك، وينع الثمر أي نضج وبابه ضرب وقطع وخضع، وَ يُنْعَا أيضاً بضم الياء في مصدره و اينع مثله وقرء و يَنِعُه بفتح الباء وهو مثل نضج والينيع والبائع كأنه نُضيْجُ النَّاضِجِ وجمع البائع يَنْغُ أhrā}.}

“Meyve iyice olgunlaştığında ‘yen’ân ve yenû’ân olarak adlandırılır. Meyve olgunlaştı yani yetiştirdemektir. Bu fiil daraba, kat’a, hada’a fiilleriyle aynı çekime sahiptir. Masdarında “ye” sesini damme ile hareketlendirerek cyna’a kelimesiyle aynı anlama gelir. Ve yen’ihi kelimesinin “ye” sesini fetha ve damme ile hareketlendirince olgunlaşmış anlamına gelir. İyice olgunlaşmış, iyice yetişmiş demektir. Yen’a kelimesinin çoğulu yun’undur.”

³²⁴ “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.” Kalem 68/4.

الجمهور فهل وفق للاهتداء إليها إلا القليل من القليل وهل نبّه على الانتظار لديها إلا الفصل من الرّعي، وقد حاز به مؤلفه قصب السبق وبلغ الغايات وأخذ بذروة المجد وسنامه واستمسك بحبل الفصل وزمامه، كثر الله تعالى من أمثاله في الناس وأزال عنا وعنهم السوء والبأس، وختم لنا وله بالصّالحات وأسكننا وإياه روضات الجنّات، كم حام حوله المهرة المتقنون وحاول الوصول إليه السحرة المفلقون، وكيف لا وغايته الفوز بالسعادة العظمى من التصديق بإعجاز كلام الله ونهايته الوصول إلى الدّولة الكبرى من الإذعان بنبوّة حضرت رسول الله صلى الله عليه وسلم، هذا فلهذا الاشتهار والوضوح المكنون، صارت بيّنةً ومنهاجاً سوياً لقوم يعقلون، يكلم الناس على قدر عقولهم ويردّ جوابهم بحسب مقولهم، يحاور تارةً بأوضح عبارة ويلوّح أخرى بالطف إشارة، وما في تضاعيف القصيدة البردة من رموز أسرار الحكم والقدر وكنوز أثار التّعجيب والعبر ممّا لا يطيق به عقول البشر خصوصاً أنا الفقير الحقير المذنب، كنت في زمن الجاهليّة ابن عبد الله ما عرفت شيئاً،

[2^b]

من شعائر الدّينيّة النّبويّة المصطفوية، والإسلام الحنفيّة قطعاً، قال الله تعالى ³²⁵ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحاً مِنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِنْ جَعَلْنَاهُ نُوراً ، وكما قال الله تعالى ³²⁶ أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ قَوْلَهُ مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ وَلَا الْإِيمَانُ أي قبل الوحي وهو دليل على أنه لم يكن متعبداً قبل النّبوة بشرع وقيل المراد هو الإيمان بما لا طريق إليه إلا السّمع، ³²⁷

³²⁵ “İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur’an) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya erıştirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu, göklerin ve yerin yegâne sahibi olan Allah’ın yolunu göstermektesin.” Şûrâ 42/52.

³²⁶ “Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi? Eğer dileseydi onu elbet hareketsiz de kılardı. Sonra güneşi gölgeye yol gösterici kılmışsındır” Furkân 25/45.

³²⁷ “Kalplerimizi ilme açan, helal ve haramı ayırt etmemiz için gönüllerimizin kilidini çözen ve bizi, hem O’nu gören hem de O’nunla konuşan Hz. Muhammed’in (s.a.v.) ümmeti olmakla şereflendiren yüce Allah’a hamdolsun. Elinizdeki bu eser; gönülleri ferahlatan, asırlar boyunca fayda sağlayacak bir şerh ve tercümedir. Allah’ın izniyle ve zamanın değişen hâlleri içinde faydalı olması duasıyla bu çalışmaya “Tercümetü’l-Esrâr fî Medhi Seyyidi’l-Ebrâr” adını verdim. Bu eser, çiçeklerle bezenmiş bir bahçe, ışıldayan değerli bir mücevher gibidir.

Eser, okuyucunun zihnini aydınlatır, fikir dünyasını zenginleştirir ve bakışını derinleştirir. Vallahi, bu eserin müellifi yüksek faziletlerle donanmış biridir. Her ne kadar sonradan gelenlerden olsa da, öncekileri geride bırakacak bir maharet ve gayret sergilemiştir. Onun ulvî gayesi, kendisini adeta yedi kat göğe yükseltmektedir. Bu mübarek zaman diliminde, erdemli insanlara muhalefet edenlere karşı ilim ve faziletle mücadele etmektedir. Cenâb-ı Hak gayretini kabul eylesin ve kendisine her türlü hayrı ihsan etsin.

Eserin müellifi, çalışmasını titizlikle kaleme almış ve anlamını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Eserinde, gözleri kamaştıran incelikli noktalar ve kıymetli bilgiler yer almaktadır. Ayrıca okuyucuyu hem düşündürecek hem de eğlendirecek yaratıcı sunumlar ve dikkat çekici cevaplara da yer verilmiştir.

Ammâ bunu bil ki eger âyet-i kerîme zâhirine haml olunmak câ'iz olaydı Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu te'âlâ 'aleyhi vesellem kable'l-vaḥy Hâḳḳ sübhâne ve te'âlânûn vaḥdâniyyetine îman getürmemeye delâlet lâzım gelürdi. Bu ise bâṭıldur. Zîrâ kim enbiyâ şalâvaṭullâhi 'aleyhim ecma'in kebâirden ve şağâirden ma'sûmlardur. Bu maḥzûr ve butlân lâzım gelmesün içün müfessirûn âyet-i kerîmenûn zâhirinden çıkarup şâhib-i Gevâşî gibi muzâf takdîr eylediler. Takdîr-i kelâm شَرَايعُ الْإِيمَانِ صَلَوَاتٌ³²⁸ gibi.

ومعالمه قال محيي السنّة: ولا الإيمان، يعني شرايع الإيمان ومعالمه، ومن لم يتبين له شرايع الدّين ومعالم الإيمان كيف يتعبّد بها فهذا وجه دلالتها عليه، الحمد لله الذي هدانا لهذا وما كنا لنهتدي لولا أن هدانا الله، فوقفتي وأرشدني بتوفيق خلاق القويّ والقدير، والمرجو من جنابه الكريم ومن لطفه العليم بحرمة من قيل في حقّه ما كنت تدري ما

Hamdolsun ki Allah, Resulü'nü yüce kitabında "Şüphesiz sen yüce bir ahlâk üzeresin" diyerek övmüştür. Bu nedenle övgücüler, Hz. Muhammed'e (s.a.v.) medihte bulunmuşlardır. Ben de bu doğrultuda, eşsiz ve özgün bir şerh ve tercüme ortaya koydum. Bu eser, sağlam temeller ve doğru anlamlara dayanır. Bilgiler ne kadar farklı alanlara ayrılrsa, faziletler ne kadar çok meyve ve çiçek verse de tümü aynı maksada hizmet eder. İnsanların da bu maksada yönelmeleri gerekir. Ancak bunların en değerlisi, hatiplerin eserlerinde yer alan, başarı ve mücadelede fayda sağlayan özlü sözlerdir. Belâgat ehlinin ifadelerinde ise derin farklar ve anlam çeşitliliği bulunur. Nitekim mucizelerin temeli de bu anlam çeşitliliğine dayanmaktadır. Bu sebeple bu tür bilgiler her zaman insanların ilgi odağı olmuş, kıymet kazanmıştır. Fakat hakikate ulaşmak yalnızca az sayıda kişiye nasip olmuştur. Bu bilgiye sadece seçkin insanlar erişebilmiştir. Bu eserin müellifi de o seçkinlerdendir. Hedefe ulaşmış, ilim yolunda zirveye çıkmış, şan ve şöhretin doruğuna varmış ve hakikatin ipine sınıksız sarılmıştır. Allahu teâlâ onun gibilerini çoğaltsın, bizleri de onlarla birlikte kötülüklerden korusun, hayatlarımızı sâlih amellerle nihayetlendirsın ve cennet bahçelerinde buluştursun.

Nice usta hatipler onun çevresinde toplanmış, nice endişeli kimseler ona ulaşmak istemiştir. Maksatları; Allah'ın kelimasının mucizesine iman ederek büyük bir saadete ulaşmak ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) risaletini kabul ederek yüce makamlara erişmektir. Eser, bu şöhrati sayesinde basiret sahibi insanlar için bir delil ve rehber olmuştur. Okuyucularla anlayış seviyelerine göre konuşur, onlara uygun cevaplar verir. Bazen en açık ifadeyi kullanır, bazen de en zarif bir işaretle maksadını bildirir.

Kasîde-i Bürde'de gizlenen hikmet ve kader sırları, mucizelerin ve ibretlerin hazineleri, insan aklının - özellikle de benim gibi zayıf, fakir ve günahkâr bir kulun- idrakini aşacak kadar derindir. Hele ki ben, Cahiliye Dönemi'nde Abdullah'ın oğlu olarak hiçbir bilgiye sahip olmayan biriydim. Ne Nebevî dinî esaslardan ne de Hanif İslâmî kaidelerden haberdardım. Allahu teâlâ hâlimi şöyle ifade etmiştir:

"İşte böylece sana da emrimizden bir ruh vahyettik. Sen, kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu bir nur kıldık." (Şûrâ, 52)

Yine Rabbimiz şöyle buyurur:

"Rabbinin gölgeyi nasıl uzattığını görmedin mi?" (Furkân, 45)

Buradaki "Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin" ifadesi, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) nübüvvetinden önce herhangi bir şeriata tabi olmadığına delilidir. Bazı alimlere göre ise burada geçen "iman" kelimesi, sadece vahiy yoluyla bilinebilecek olan gaybî hakikatleri ifade etmektedir.

Allahu teâlâ bizleri; hakikati layıkıyla anlayan, ilmiyle amel eden, hak ve hakikate teslim olan kullarından eylesin!"

³²⁸ "İmanın şiarları namazlardır."

الكتاب ولا الإيمان ولكن جعلناه نوراً، يعني أنزلنا جبرئيل بالقرآن ضياءً من العمي وبياناً من الضلالة، أن يثبتني قلبي على الإيمان الكامل، ³²⁹ إِذَا بَلَغَتِ الْخُلُوفُ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ تَنْظُرُونَ، ³³⁰ تَوْفَّيْ مُسْلِمًا وَالْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ ، وبالجمله، مدار المراد من هذه الترجمة ليس إلّا فهم كلام ربّ العظمة والجبروت، حتى يكتسب الملكات الفاخرة، وبها يتوسّل إلى سعادته الدّنيا والآخرة، خلا أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان من علو الشّأن وسمو المكان في غاية الغموض والإعضال ونهاية النهايات النّائية، أعزّ من بيض الأنوق، وأبعد من مناط العيوق، لا يتسنّى العروج إلى معارجه الرّفيعه ولا يتأتّى الرّقي إلى مراتبه الجليّة، كيف لا وأتّه صلى الله عليه وسلم قد كان مع كونه قيل في حقّه

[3^a]

لولاك لولاك ما خلقت الأفلاك حاوياً لتفاصيل الأحكام الشرعية ومحيطاً بمناط الدلائل الأصليّة والفرعيّة منبثاً عن أسرار الحقائق والدّقايق والتّعوت، مخبراً بأطوار الملك والملوك على شريعته يدور فلك الأوامر والنواهي وإليه يستند معرفة الأشياء كما هي لا ينطق عن الهوى، إن هو إلّا وحيّ يوحى وأنّ أساطين أئمة المتقدّمين والشّارحين المتأخّرين رحمهم الله تعالى عليهم أجمعين، ولقد تصدّوا في كلّ عصر من الأعصار وفي قطر من الأقطار في زمن سلاطين آل عثمان، فنظموا وشرحوا فرائده في سلك التحرير وأبرزوا فوائده في معرض التقرير، وصنّفوا كتباً وترجمت جليّة الأقدار وألّفوا زبراً جميلة الآثار، فافتديتهم بأن القصيدة المباركة الميمونة المشهورة بالبردة بين الإسلام أن أبين نبذاً من مناقبه عليه السلام، على قدر الإمكان والوسع مع فصاحة ألفاظها ولطافة لحاظها ومع احتوائها على خواصّ تراكيب الكلام واشتمالها على الكيفيات والخصوصيات على التّمام، متضمّنة لأسرار عجيبة وبركات كثيرة غريبة، فلهذا قد مال بصائر أولو الألباب وصارت في الاشتهار كالشمس في نصيف النّهار، وأنّ غاية الغايات من تجريرٍ وتقريرٍ أن تقرّبها عيون الأعيان ويتشّف بها آذان الأذهان، لا سيّما السّلطان ابن السّلطان السّلطان أحمد خان ابن السّلطان المظفر المنصور والخابان الموقر المشهور، فاتح بلاد المشارق والمغرب ومن فتوحاتهم بأخذ الجزية والخراج من الانكروس المعكوس المقهور، حتى بلغ مشرق الشّمس [3^b] ، بمتزاحم الأفواج ومتلاطم الأمواج بسيف القهر الصّارم، فبدا الفتح ما لم يخطر ببال البشر، كقمع مرغم أنوف البغي و الفجرة اعنى زمرة شياطين الفراعنة والجبابرة والآن قصد على قلع قمع القياصرة والأكاسرة بنصر الله الملك العزيز وجنده الغالب مشرّفة بذكر اسمه الميمونة فياله من ملك استوعب ملكه البرّ البسيط واستغرق فلكه وجه البحر المحيط، مالك ممالك العالم ظلّ الله الظليل على كافّة الأمم قاصم القياصرة وقاهر القروم سلطان العرب والعجم والرّوم سلطان المشرقيين وحاقان الحاققين الإمام المقتدر بالقدرة الرّبانيّة والخليفة المعزّز بالعزّة السّبحانية المفتخر بخدمة الحرمين الجليلين المعظّمين ناشر قوانين السّلطانيّة رابع عشر عاشر الحواقين العثمانيّة السّلطان ابن السّلطان السّلطان أحمد خان ابن السّلطان محمد خان ابن السّلطان مراد خان ابن السّلطان سليم خان ابن السّلطان سليمان خان السعيد الشّهيد الممات في جهاد سبيل الله تعالى لا زالت سلسلة سلطنته إلى انتهاء سلسلة الزّمان وأرواح أسلافه العظام متنزّهة في روضات الرضوان وكنث أتردد

³²⁹ “Ama can boğaza gelip dayandığında, işte o zaman siz (çaresiz) bakar durursunuz.” Vâkıa 56/83-84.

³³⁰ “Ey rabbim! Bana iktidar verdin ve bana rüyaların yorumunu da öğrettin. Ey gökleri ve yeri yaratan! Dünyada da âhirette de beni yönetip himaye eden sensin. Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!” Yûsuf 12/101.

في ترجمته بين أقدام وأحجام لقصور شأني هيهات شتآن بين الثريا و الثرى و هيهات اصطياد العنقاء بالشبابك واقتياد الجوزاء من بروج الأفلاك، فمضت عليه التفكر في ضيق المجال وسعة الاشغال ورأيت أن الفرصة على جناح الفوات، أردت وقصدت [4^a] أن أهديه إلى الخزانة العامرة الغامرة للبحار الزاخرة إلى جناب من خصه الله تعالى بألطاف السبحانية من سلاطين الدولة القاهرة العثمانية وقطب السلاطين الكرام مطاع الملوك والسلاطين مطيع أحكام الشريعة والدين، خصوصاً. فضل الله تعالى بنوع نعم إلهية على سائر سلاطين آل عثمان، وهي من نواذر غريبة في سلسلتهم، أعني سنّ الشباب الجميل مشتغلاً على أحوال العالم والناس صارقاً أوقاته فيما يهّمه متجنباً عن المنكرات والنواهي وكانت له معرفة نامّة بالعدل والإحسان، محباً للفقراء والمساكين، أبد الله تعالى أيام دولته وأيد سلطنته في الدارين محموداً ومسعوداً، اللهم احفظ شمس وجوده الشريف وعصره اللطيف النظيف عن الزوال والافات والبليات ينصر الله الملك العزيز وجنده الغالب الي ما استقرت الأرض والسماء واستدارت الفلك الدوار، ويسر مراده في الدارين مسعوداً بالخير والسعادة، ومرادنا بإيفاء الكيل والتصدق بالإحسان بحرمة محمد الذي قال الله تبارك وتعالى في حقّه وما أرسلناك إلا رحمةً للعالمين³³¹.

أمين يا مجيب السائلين، والمرجو عن جبل طبعه الشريف أن أوف لنا الكيل بمراتب العالية وإن جننا ببضاعة مزجاة فأوف لنا الكيل وتصدق علينا [4^b] إن الله يجزي المتصدقين³³².

وبعد هذا

فيقول العبد الفقير الحقير المحتاج إلى رحمة ربّه الملك القدير يحيى بن عبد الله، أنّ غاية القصوى من تحرير وترجمة لمّا رأيت وتفكرت وعلمت أنّ الفرصة غنيمة كما قال من قال الفرصة على جناح الفوات وشمل الأسباب في شرف الشتات قد تسوّى الكبر وتضائلت القوى والقدر ودنا الأجل من الحلول.

توجّهت إلى إملاء ما نويت بتوفيق الله تعالى وإنعامه متضرّعاً إلى ربّ العظمة والجبروت وخلاق عالم الملك والملوك في أن يعصمني عن الزبغ والزلل ويعينني مصارع السوء في القول والعمل ويوفّقني لتحصيل ما أردته وأرجوه ويهديني إلى تكميله على أحسن الحال والوجوه، ويجعل خير عدة وعتاد حتى أتمتع به يوم المعاد، أمين يارب العالمين³³³.

³³¹ “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ 21/107.

³³² “Yûsuf’un huzuruna girdiklerinde dediler ki: “Ey Aziz! Bizi ve ailemizi kıtlık bastı ve biz, az bir bedel ile geldik. Yine de bize talebimizi karşılayacak kadar ver; bize bağışta da bulun. **Şüphesiz Allah bağış yapanları mükâfatlandırır.**” Yusuf 12/88.

³³³ Muhyî’s-sünne şöyle der: “ولا الإيمان” ifadesinde, imanın şartları ve esasları kastedilmiştir. Bir kimseye dinin gerekleri ve imanın esasları açıklanmadıkça, bunlarla nasıl ibadet edebilir? İşte bu ayetin anlamı da bu noktaya işaret eder. Bizi bu gerçeğe ulaştıran Allah’a hamd olsun. Eğer O bize hidayet etmeseydi, biz kendi kendimize doğru yolu bulamazdık. Beni yaratan, kudret ve irade sahibi Allah’ın tevfik ve

rehberliğiyle başarıya ulaşmayı diliyorum. Yüce ve kerem sahibi Allah'tan, "Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun. Fakat biz onu bir nur kıldık..." ayetinde geçen "nur" kelimesinin hürmetine, kalbimi ölüm anında dahi sarsılmaz bir imanla sabit kılmasını niyaz ediyorum. Sizler o zaman bana bakacaksınız. Allah'ım, beni Müslüman olarak vefat ettir ve salih kulların arasına dahil eyle. Sonuç olarak bu tercümenin amacı, yalnızca yüce ve kudret sahibi Rabbimizin kelamını anlamaya çalışmak, bu yolla yüksek ahlaki meziyetler kazanmak ve böylece dünya ve ahiret saadetine ulaşmaktır.

Bununla birlikte, Hz. Muhammed (s.a.v), yüce derecesi ve yüksek makamı itibarıyla sırlarla dolu ve ulaşılamaz bir varlıktır. O, en kıymetli olandan daha değerli, en uzak olandan daha uzaktır. Onun yüce mertebelerine ulaşmak, parlak makamlarına varmak mümkün değildir. Zira onun hakkında şöyle buyrulmuştur: "Sen olmasaydın kâinatı yaratmazdım."

Bu şiir; şer'î hükümleri, asıl ve fer'î delillerin esaslarını, hakikatlerin ve sıfatların sırlarını, mülk ve melekût âlemlerini, emir ve yasakların kapsamını anlatan; her şeyin hakikatine işaret eden; heva ve hevesinden konuşmayan, yalnızca vahiy ile konuşan bir metindir. Geçmişte ve günümüzde büyük âlimler, her devirde ve coğrafyada, özellikle Osmanlı padişahları döneminde bu şiire büyük ilgi göstermişlerdir. Onu nazmetmiş, şerh etmiş, incilerini zarif bir üslupla dizmiş, faydalarını açıkça ortaya koymuş, değerli kitaplar ve risaleler kaleme almış, güzel eserler telif etmişlerdir. Ben de bu büyük âlimlerin izinden giderek, İslâm âleminde büyük bir şöhrete sahip olan Kasîde-i Bürde'nin, Hz. Muhammed'in (s.a.v) faziletlerinden bir kısmını; şiirin fasih kelimeleri, zarif üslubu, özel tertibi ve özgün nitelikleriyle, gücüm yettiğince açıklamaya çalışacağım. Zira bu şiir, derin sırlar, şaşırtıcı anlamlar ve pek çok bereket taşımaktadır. Bu sebeple basiret sahiplerinin gözleri ona çevrilmiş, şiir bir öğle güneşi gibi parlak hale gelmiştir. Maksadım, bu şiiri gözler önüne sermek ve özellikle de padişahlar oğlu padişah, muzaffer ve heybetli, saygın hakan, doğu ve batının fatihi, "Avusturya" denilen mağlup ve ezilmiş topluluklardan cizye ve haraç alan, orduların dalga dalga aktığı, kılıcıyla güneşin doğduğu yere kadar hüküm süren Sultan Ahmed Han'ın zihnini ve kulağını bu şiire aşına kılmaktır. Bu büyük fetihler, hayal bile edilemeyecek zorluklar içinde gerçekleşmiştir. Zorba Firavunlar, devler ve mütekebbir düşmanlar zelil hale getirilmiş; Kasr-ı Şirin'in fethiyle, Kayserlerin ve Kisraların kökünü kazıma niyeti sergilenmiştir.

Allah'ın yardımıyla, galip ordularıyla yeryüzünü kaplayan, denizleri dolduran, tüm milletler üzerinde Allah'ın gölgesi olan; Kayserleri yıkan, Rumları mağlup eden; Arapların, Acemlerin ve Rumların padişahı; doğunun hakanı; Rabbanî kudretle desteklenmiş, ilahî azametle yüceltilmiş halife; iki mukaddes beldenin hizmetkârı; padişahlık kanunlarını uygulayan; Osmanlı padişahlarının on dördüncüsü olan Sultan Ahmed Han'a bu eseri ithaf etmeye karar verdim. O, Sultan Mehmed Han'ın, Sultan Murad Han'ın, Sultan Selim Han'ın ve Allah yolunda şehit düşmüş mutlu Sultan Süleyman Han'ın oğludur. Allah saltanatını zamanın sonuna kadar devam ettirsin; yüce atalarının ruhlarını Rıdvan cennetinde mesrur eylesin.

Bu şiiri tercüme etme konusunda başlangıçta tereddüt yaşadım. Kendimi bu işe layık görmüyordum. Yeryüzü ile gökyüzü arasındaki fark ne kadar büyükse, benim haddim ile bu şiirin yüceliği arasında o kadar mesafe vardı. Anka kuşunu ağla yakalamaya, burçlardaki yıldızları yeryüzüne indirmeye benzer bir işti. Bu düşüncelerle meşgulken zamanın akıp gittiğini fark ettim. Fırsat elimden kayıp gidebilirdi. Sonunda, bu kıymetli eseri Osmanlı padişahlarının hazinesine sunmaya karar verdim. Özellikle de Allah'ın diğer padişahlara nasip etmediği derecede nadide bir nimete sahip olan, genç yaşına rağmen yüksek gayelere yönelen, vaktini hayırlı işlerle değerlendiren, günahlardan uzak duran, adalet ve cömertliğiyle tanınan, fakirleri ve yoksulları seven bu padişaha...

Allah onun devletini ebedî kılsın; saltanatını iki cihanda da aziz eylesin. Allah'ım, onun varlığının güneşini ve latif ruhunu, gökler ve yer var oldukça, felekler dönmeye devam ettikçe her türlü beladan koru. Her iki dünyada da dileklerini hayır ve mutlulukla nasiplendir. Bizim niyetimiz, bu şiiri tercüme ederek hayır ve sevap kazanmaktır. Hz. Peygamber hakkında Cenab-ı Hakk'ın "Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." ayetinde ifade ettiği rahmetin hürmetine bu niyetimizi kabul buyur. Ey duaları kabul eden Allah'ım! Yüce Peygamber'in makamı hürmetine bize de lütufta bulun. Eksiklerimize rağmen bu tercümemizi kabul et, bize ihsanda bulun. Şüphesiz Allah, ihsanda bulunanları mükâfatlandırır.

Bundan Sonra

Vaşf-ı Ḥabīb-i Ekrem Şallallāhu ‘Aleyhi Vesellem³³⁴

[5^a] Cenāb-ı kibriyāsına elyāk u ahrādur ki kudreti nefḥa-ı sîret-i Muḥammediyye ve tayyib-i ahlāk-ı Ahmediyye birle micmerüñe müşebbek-i gerdünü miyān itmişdür. Ve durūd-ı dā’imü’l-vürūd-ı bî-intihā ol āfitāb-ı maṭla’-ı şıdk u şafā ve neyyir-i āsumān ıştıfā Muḥammed Muştafā ḥazrete³³⁵ sezā-vār u lāyık budur ki ḥaḳīḳati فَجَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ قَامُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ çerāğ-efrūz-ı tāb-hāne-i vücūd olup şu’le-i şerī’ati hikmetince meş’ale-sūz-ı mecāmi’-i şühūd kılinmağıla ‘arşa-ı kevn ü mekân ve zevāyā-yı zemīn ü zamān³³⁹ mazhar-ı levāmi’-i sırr-ı imān ve maṭraḥ-ı eşi’a-ı birr ü iḥsān eylemişdür.

[5^b]

Beyt³⁴⁰

Mefā’ ilün mefā’ ilün fe’ ulün

Resül-ı Ḥaḳḳ şeh-i mülk-i şefā’at

Şifā-baḥş-ı ‘alīlān-ı kıyāmet

Kul Yahyâ bin Abdullah olarak ben, aciz, zelil ve Rabb’inin rahmetine muhtaç bir kulum. Fırsatın uçup giden bir kuş gibi olduğunu, dağınık sebeplerin bir araya gelmesinin nadir görüldüğünü bildiğim için gördüğüm, düşündüğüm ve öğrendiğim şeyleri yazmaya ve tercümeyle karar verdim. Yaşlılık gelip çattı, kudretim zayıfladı, ölüm zamanı yaklaştı. Allah’ın yardımıyla, niyet ettiğim bu işe başladım. Yüce Rabbime niyaz ederim ki beni sapkınlıktan ve hatadan korusun; sözde ve fiildeki kusurlardan muhafaza buyursun; arzu ettiğim sonuca ulaşmamı sağlasın; bu eseri en güzel şekilde tamamlamama yardım etsin ve kıyamet günü benim için en hayırlı azık ve silah eylesin. Âmin, yâ Rabbe’l-âlemîn!”

³³⁴ “Ve Ba’ de Hâzâ”: -ÇA.

³³⁵ “ve neyyir-i āsumān ıştıfā Muḥammed Muştafā ḥazrete”: -YB.

³³⁶ “Doğrusu size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap geldi.” Ma’ide 5/15.

³³⁷ “ḥasebince”: -YB.

³³⁸ “O hâlde, Allah’a, Resul’üne ve indirdiğimiz nura inanın.” Tegâbun 64/8.

³³⁹ ü zamān: -ÇA, -YB.

³⁴⁰ Beyt: Neşr YB.

‘Uşât-ı ümmete hādī ü mehdī

Żulām-ı micmere şem’-i hidāyet

Şa‘ şa‘ a-ı hūrşīd-i tābān-ı şerī‘ ati ile nücūm-i milel [6^a] ve edyān-ı zemīn ḥafī’ u kitmāna ğurūb idüp taṇṭana-ı āvāze-i nübüvveti ile şevket-i aşnām u şalībi meksūr u maġlūb eyledi. Ol āfitāb-ı cihān-tāb şer‘ iñ şuā‘ -ı mezīdū’l-envārı lāyezāl u şamt-ı zevālden maḥrūs u maşūn olup ile’l-ebedū’d-devrān aḥkām-ı dīn-i mütenebbi sicill-i ḳazāda imzā-yı³⁴¹ te‘ bīd ile muvaḳḳa‘ u mūmzādur.

Beyt

Mefā‘ īlūn mefā‘ īlūn fe‘ ūlūn

Risālet taḥtınūñ sulṭān u şāhı

Nübüvvet burcınūñ tābende māhı

Şerī‘ atde esās-ı mülk-i İslām

Ṭarīḳatde ḥaḳīḳat şāh-rāhı³⁴²

Şi‘r

İmām-ı ümem muḳtedā-yı rusūl

³⁴¹ imzā: -ÇA.

³⁴² Şerī‘ atde esās-ı mülk-i İslām

Ṭarīḳatde ḥaḳīḳat şāh-rāhı : -ÇA.

Hümâm-ı Hümâ-ğadr hâdiü's-sübül

Firistâde-i hâşş-ı Perverdigâr resânende-i hüccet-i üstüvâr ve şahsuvâr-ı mizmâr-ı kurb u maḥremiyyet ki pâye-i şahrđan pâ-yı ' izzetle rikâb-ı muraşşa'-gerdûna kadem başup rahş-ı rehvar ve Burâğ-ı berğ-reftârı mâverâ-yı şahrâ-yı lâ-mekâna ' azîmet eyledi.

Beyt³⁴³

Ey zirve-i lâ-mekân-ı mekânet

Mi'râc-ı melâ'ik-i âsitânet

Reftî-i zi-verâ-yı ' arş-ı vâlâ

Heftâd-hezâr pâye-i bâlâ

Allahümme evşale aleyhi selâminâ bi-şerâ ' ifi'ş-şalât u kerâ ' imi't-taḥiyyât.

Rubâ'î

Mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ulün

İdüp maḥbûb özine dürr-i pâki

Yaratmış ' aşkına eflâk ü ḥâki

Mübârek nâminuñ tevḥîdi içre

³⁴³ beyt: -ÇA.

Şerîf isminden olmaz infikâki

Şalâtullâhu ‘aleyhi veselleme ³⁴⁴ ناح في الروض حمامه ve durūd-ı nâ-maḥdūd ve selâm u şalât-ı nâ-mā‘dūd. el-Hidāyet-i māl ve āshāb-ı ‘izzet-i iştimālî üzerine olsun. Nücūm-ı semā-yı sa‘adet, Bedūr-ı āsumān-ı siyādet. Būlbūlān-ı gülistān peyamber-i tūṭiyān-ı şeker-ḥā-yı hidāyet-küsteri dūrürler.

Meşnevî

Mefā‘îlün mefā‘îlün fe‘ûlün

Ol durur dīn-i İslām’ın ‘amūdı

Resûl-ı şādıkuñ olmış şühūdı

Sa‘adet bulmak isterseñ gönülden

Dem-â-dem muttaşıl eyle dūrūdı

[6^b] Huşûşen şahābe-i kibārdan Yār-i Ġār-i pīşīn güher-i şeb-çerāğ-ı sadeḫ-i evvelīn dūr-ri girān-māye-i yemm-i yakīn şadr-nişīn-i şuffe-i taḥkīk ḫalīfe-i evvel Ḥazret-i Ebū Bekr-i Şiddīk Raḫīallāhu ‘anh ve ‘aleyhe mine’t-taḫiyyat mā ya-līk.

Der Na‘t-ı Ebū Bekr Raḫīallāhu ‘Anh

Na‘t³⁴⁵

³⁴⁴ “Güvercin bahçede öter.”

³⁴⁵ Na‘t: -ÇA.

Mefā‘ ʾlün mefā‘ ʾlün fe‘ ʾlün

Resûle evvel iden i‘ tirâfi

Derûnı maḥẓ-ı ʾimân şıdk-ı şâfî

Şadâkatde olup Şıddîk-ı ekber

Emânetle olurmuş ‘ahde vâfî

Der Na‘ t-ı ‘Ömer Raḍıallâhu ‘Anh

Ve âfitâb-ı cihân-tâb-ı ‘adâlet, şîr-i dilîr-i ‘arşa-yı cihâd u besâlet. Ser-nâme-i cerîde-i ‘adl u fihris³⁴⁶-i ebvâb-ı dîbâce-i kitâb. Şer‘ ü faşlu’l-ḥaṭṭâb ḥalîfe-i şânî Ḥazret-i ‘Ömer bin Ḥaṭṭâb Raḍıallâhu ‘Anh.

Na‘ t-ı ‘Ömer³⁴⁷

Mefā‘ ʾlün mefā‘ ʾlün fe‘ ʾlün

Esâs-ı şer‘ ü bünyân-ı ‘adâlet

Anuñ ‘ahdında bulmuşdur metânet

Besâletde cihânuñ pehlivânı

³⁴⁶ {^{dk} fihrist ğalatdur}: YB.

³⁴⁷ Na‘ t-ı ‘Ömer: - ÇA.

Dilîr ü şîr-i meydân-ı şecâ' at

Der Na' t-ı 'Osmân Rağîallâhu ' Anh

Ve ğavvâs-ı deryâ-yı hayâ ve edeb-i tûfî-güyâ-yı 'ulûm ve şâhib-i haseb ü neseb kâşif-i rumûz-ı esrâr-ı tenzîl ve câmi'-i Qur'ân-ı 'azîm ve³⁴⁸ fâtih-i künûz-i envâr-ı te'vîl-i furkân halîfe-i şâliş Hazret-i 'Osmân bin³⁴⁹ 'Affân rağîallâhu ' Anh ve 'aleyhe mine't-taḥiyyat mâ yete' emmehü bilâ mekân.

Na' t

Mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ulün

'Ulûma³⁵⁰ menba' u kân-ı hayâdur

Şerefle şâhib-i nûr u ziyâdur

Virüp tertîb-i Qur'ân-ı 'azîme

Gürûh-ı evliyâya muḳtedâdur

Der Na' t-ı 'Alî Rağîallâhu ' Anh

Ve dürr-i aşdâf-ı kulzüm-i maḳâm-ı *lâ-fetâ* maḥzen-i eşnâf-ı ma'ârif ve maḥşûş-ı *hel etâ* ḥâmî-i dîn-i resûl vâkıf-ı esrâr-ı ledün şîr-i Hüdâ zevc-i betûl bâb-ı mudun-ı

³⁴⁸ 'azîm ve: -YB, -BD.

³⁴⁹ bin: ibn ÇA.

³⁵⁰ 'Ulûma: 'Ulûmuñ ÇA.

mükemmilü't-tâlib Hâzret-i 'Alî ibn³⁵¹ Ebî Tâlib rağıallâhu 'Anh ve 'aleyhi mine't-taḥıyyat mâ yuṭâlibuhû.

Na't

Mefâ' ilün mefâ' ilün fe' ulün

Fezâ' il bâğınun bülbül nevâsı

Ṭarîkat köşesinün reh-nümâsı

[7^a]

Neberd ü darb u³⁵² ḥarbuñ merd ü ehli

Cihâd içre ğazânun pîşvâsı

Der Na't-ı Ḥasan u Ḥüseyn Rağıallâhu 'Anh

Vesâ'ir şümûs-ı burûc-ı sa'âdet ü hidâyet ve kevâkib-i eflâk-ı 'izzet ü kırbet ki düretti
tâcü's-sa'âdetü'n-nebeviyyet kıretti 'uyünü's-siyâdetü'l-Muştafâviyye seyyid-i
şubbân³⁵³ eyy civânân³⁵⁴-ı ehli'l-cennet sened-i eşhâbü's-sünnet Rağıallâhu 'anhumâ ve
'alâ sâir şümûs u âfitâb-ı sa'âdet.³⁵⁵

Na't³⁵⁶

³⁵¹ ibn: bin BD.

³⁵² u: -BD.

³⁵³ şubbân: şebbâb ÇA.

³⁵⁴ eyy cevânân: -YB, BD.

³⁵⁵ Rağıallâhu 'anhumâ ve 'alâ sâir şümûs u âfitâb-ı sa'âdet: -YB.

³⁵⁶ Na't: Der na't-ı Ḥasan Hüseyin BD.

Mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

Ḥüseyn ile Ḥasan necm-i sa' âdet

Budür-i ' izz ü eflāk-ı siyâdet

Cinân içre celîs-i ḥûr u ḡilmân

Kerâmetle şeh-melik-i şehâdet

Raḍiâllâhu aumâ ve 'aleyhimâ mine't-taḥiyyat ve'r-rıdvân âşinâ-yı hümâ ve zümre-i
baḳiye 'aşere-i mübeşşire-i kirâm ve gürûh-ı şaḥâbe-i ' azâm sa' âdet maḳâmı dururlar.
Raḍiâllâhu ' anhum ecma' in ve 'aleyhim şerâ' ifü't-taḥâyâ³⁵⁷ fî külli ḥin.

Kıṭ'a

Mefā' ilün mefā' ilün fe' ülün

İlâhi ḥamd u şükr idüp Resûl'e

Şalât ile selâm oldıkda inşâ

Şeh-i ' âlem penâh u zıll-ı Yezdân

Du'âsın vâcib olmuş itmek imlâ

³⁵⁷ mine't-taḥiyyat: ÇA.

Ol nebiyy-i kerîm mesned-nişîn-i bârgâh-ı ser-hayl-i maḳarr-bân-ı dergâh-ı ḥâşü'l-ḥâş olan Ḥazret-i Muḥammed el-Muṣṭafâ nûr-ı lâmi'-i Rabbânî ve sırr-ı câmi'-i kıranî ḥazretlerinüñ fiṭratınıñ bed'ânı beyân ider.

الحمد لله على آلائه والشكر الجميل Cebîn-i rûyı niyâz ve iftikâr-ı zemîn-i 'aciz u inkisâra ḳonılup ³⁵⁸ ki ḥazîne-i 'aṭâya ve mevâhib-i İlâhî ve gencîne-i cûd ve nevâl-i nâ-mütenâhiden cevher-i vücûd-ı insâna şeref-i imtiyâz u kerâmet ve ḥüsn-i ihtîşâş u ḳurbet virüp irâdet-i ezeliyye ve meşîyyet-i lem-yezeliyyesinde kemîne evc-i 'illiyyîn-i eflâkı ḥâk-i na'leyn-i nişâne-i menâzil ü derecâtını *levlâk u Kâbe ḳavseyn* eylemiş. Rây-ı merâyâ nazar-ı şaḥib-i dilân-ı rûşen-i zamîre bu ma'nâlar vâzıḥ u celî ve meḳşûf u muncelîdir ki ³⁵⁹ [7^b] ol nebiyy-i kerîm mesned-nişîn-i bârgâh ³⁶⁰ إِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ ser-hayl-i maḳarr-bân-ı dergâh-ı ḥâşü'l-ḥâş mâlik-i ḥalvet-serây ³⁶¹ لِي مَعَ اللَّهِ sâlik-i menâhic-i yaḳîn ³⁶² وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ âlâ-dârü'l-maḳâma fî ³⁶³ yevmi'l-ḳıyâme en-nûri'l-lâmi'i'r-rabbânî ve's-sırrü'l-câmi'ü'l-Ḳur'ânî dârende-i menşûr-ı celâlet-nişân ³⁶⁴ إِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ berârende-i ḥüccet ve bürhân-ı 'adâlet-'unvân ³⁶⁵ إِنَّكَ عَلَى الْحَقِّ الْمُبِينِ şallallahu 'aleyhi ve 'alî âla şaḥbihi't-ṭayyibîn et'-ṭahirîn ecm'aîn Ḥazretinüñ sîretine ittılâ' ve şerî'atine ittibâ' ve inḳiyâd ile sâlikân-ı minhâc-ı sedâd ve reh-revân-ı şâri'-i iḳtişâd ser-menzil-i maḳşûd u muntehâ-yı murâda vuşûl bulmuşlardır. Ve fermân-ı vâcibü'l-ḳabûl ³⁶⁶ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ḥasebince anuñ

³⁵⁸ “Verdiği nimetlerden dolayı Allah’a hamd ve sonsuz şükürler olsun.”

³⁵⁹ ki: -BD.

³⁶⁰ “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsın.” Kalem 68/4.

³⁶¹ “Allah benimle.”

³⁶² “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ 21/107.

³⁶³ fî: -YB, -BD.

³⁶⁴ “Sen kesinlikle ... gönderilmiş peygamberlerden birisin.” Yâsîn 36/3.

³⁶⁵ “O hâlde sen Allah’a güvenip dayan. **Çünkü sen apaçık hakikat üzeresin.**” Neml 27/79.

³⁶⁶ “Ey iman edenler! **Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin**, sizden olan ülü'l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.” Nisâ 4/59.

eşerine iktifâ ve sünnetine iktidâ idenler ihrâm-ı ihtirâm ve muṭayyibe-i ikrâmla Ka’be-i emn ü emân ve ḥarem-i rızâ-yı Raḥmân’a duḥûl itmişlerdür.

Na‘ t-ı Resûl³⁶⁷

Mefâ‘ ilün mefâ‘ ilün fe‘ ülün

Muḥammed Muştafa Maḥmûd u³⁶⁸ Aḥmed

Ebu’l-Kâsım nebiyy-i pâk u emced

Sipeh-sâlâr-ı ḥayl-i enbiyâdur

Gürûh-ı asfiyâ içre ser-âmed

لى مع الله Çerâğ-ı bezm-i vaḳt-i

Fürûğ-ı meclis-i bâkî u sermed

Tezelzül bulmadı nuşḥ ile dîni

Anuñ aḥkâm-ı şer‘ idür mü ’ebbed

³⁶⁷ Na‘ t-ı Resûl: Na‘ t-ı Resûlullâhi ‘aleyhi’s-selâm BD.

³⁶⁸ u: -BD.

İdinür hâk-ı rāhun serme havrā

Çapusıdur merām ehline maḳṣad

Olursıñ ümmet ü şer‘ine tābi‘

Esās-ı himmeti muḥkem mümeḥhed

Ne bilsün cürm-i ḥāki medḥ-i pāki

Murād izhār-ı ‘acַz oldu mücerred

Cerīme bī-ḥadd u pāyān İlähi³⁶⁹

Şefā‘at eyleye yarın Muḥammed

Erbāb-ı ‘aql-ı selīm ve aşḥāb-ı ṭab‘-ı mustaḳīme şöyle ma’lūm u mefhūm ola ki mübdi’-i camī‘-i eşyā ḥāliḳu’l-arz ve’s-semā ve Ḥaḳḳ [8^a] celle ve ‘alā vaḳtā kim³⁷⁰ mümkünātı vücūda getirüp rızıkların taḳdīr itmege irādet-i ezeliyesi ta’alluḳ eyledi ḥaḳīḳat-ı Muḥammediyye’yi envār-ı şameddiyyetden ibrāz idüp ‘ulvī ve süflī ne ḳadar ‘ālem varısa

³⁶⁹ Bu mısranın vezni bozuktur.”

³⁷⁰ kim: ki ÇA.

‘ilm ve irâdet sâbıkası³⁷¹ hasebince ol haqîkatden selh itdi. Andan nübüvvetin i‘lâm idüb risâletle beşâret buyurdı ve bu hâlde henüz Hâzret-i Âdem ‘aleyhiş’-şalatu’s-selâmuñ rûhı cesedüne³⁷² ta‘alluk itmemişdi. Nitekim e‘imme-i hadîşden İmâm Aḥmed ve ğayrılar naḳlinde³⁷³ ‘İrbâd bin Sâriye raḍiallâhu ‘anh Hâzret³⁷⁴-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellemden rivâyet eylemişdür: ³⁷⁵ إِنْني عِنْدَ اللَّهِ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَخَاتَمُ النَّبِيِّينَ، وَإِنَّ آدَمَ لَمُنْجِدٌ فِي طِينَتِهِ. Ya‘nî taḥkîken ben Hâḳḳ sübhâne ve te‘âlâ katında ḥâtemü’n-nebiyyîn idüm. Şol hâlde ki daḥı Âdem ‘aleyhi’s-selâmuñ³⁷⁶ balçığı yiryüzine bırağılmış yaturdı. Ya‘nî³⁷⁷ cism-i şerîfine rûḥ nefḥ olınmamış idi dimekdür. Ve yine İmâm Aḥmed ve İmâm Buḥârî ve Ebū Nu‘aym rivâyetlerinde vârid olmışdur ³⁷⁸ وَأَدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ. Ma‘nâsı Âdem cânla ten arasında iken ben³⁷⁹ peyamber idüm dimekdür ve cânla ten arasında idi dimekdür. Murâd olan³⁸⁰ cân bedenine³⁸¹ ḥulûl itmemiş idi dimekdür. Aşıl ‘ulemâ-yı muḥaddişîn³⁸² mâ-beyninde sâbit olan ‘ibâret ³⁸³ وَأَدَمُ بَيْنَ الرُّوحِ وَالْجَسَدِ dūr. Ammâ ḥaḳḳ-ı insân lisânında cārî olan ve meşhûr olan³⁸⁴ كُنْتُ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ ³⁸⁵ ‘ibâreti haḳḳında Şeyḥ Ebū’l-ḥayr Sehâvî raḥmetullâhi ‘aleyh *Maḳâşid-ı Hasene* adlu kitâbında hadîş-i şerîfi biz bu luğazla bulmaduk diyü buyurmışdur. Pes Hâzret-i³⁸⁶ Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem ḥâzretlerinüñ ³⁸⁷ كُنْتُ نَبِيًّا diyü buyurduğu rûḥ-ı şerîfine işâretdür. Hâşıl mübârek cismi ḥaḳḳ olınmadın rûḥ-ı pâkine nübüvvet virilmişdi dimekdür. Yâḥûd haḳîkatine işâret ola. Egerçi

³⁷¹ ‘ilm ü irâdet sâbıkası: ‘ilm ü irâdet ‘ilm sâbıkası ÇA.

³⁷² rûhı cesedüne: rûḥ-ı şerîfi mübârek cesed-i şerîflerine ÇA.

³⁷³ naḳlinde: naḳlinden ÇA.

³⁷⁴ Hâzret: -YB.

³⁷⁵ “Gerçek şu ki, Allah katında ben, peygamberlerin sonuncusuyum ve elbette ki Âdem, kendi yaratılışında çamurdan yaratılmıştır.” Bezzar, Müsned, 10/135, 4119.

³⁷⁶ Âdem’ün balçığı: Âdem ‘aleyhi’s-selâmuñ balçığı ÇA.

³⁷⁷ ya‘nî: -YB, -BD.

³⁷⁸ “Âdem, cesedle ruh arasında iken.” Tirmîzî, Menkıbe, 1,5/585, 3609.

³⁷⁹ ben: beni BD.

³⁸⁰ olan: -YB, -BD.

³⁸¹ bedenine: -YB, -BD.

³⁸² muḥaddişîn: muḥaddiş BD.

³⁸³ “Âdem, ruh ile ten arasındaydı.”

³⁸⁴ olan: olınan ÇA.

³⁸⁵ “Âdem su ile çamur arasında iken ben peygamberdim.”

³⁸⁶ Hâzret: -YB, -BD.

³⁸⁷ “Ben bir peygamberdim.”

kim ma‘ rifet-i haḳāyıkda³⁸⁸ bizüm ‘ aḳıllarımız ḳāşıradır [8^b] anları kimsene bilmez, illā yine ḥalk iden bilür. Yā şol kimesneler³⁸⁹ idrāk eyler ki Ḥaḳḳ tebāreke³⁹⁰ ve te‘ālā nūr-ı İlāhī birle imdād eylemiş ola. Pes cā’izdür ki Ḥaḳḳ celle ve ‘alā diledügi zamānda her ḥaḳīḳat-i irādeti muḳtezāsınca bir vaşfla muttaşif ḳıla ve ḥaḳīḳat-i Muḥammediyyeye daḥı ‘ālem-i ezelde vaşf-ı nübüvvet şābit ola ve bu ‘unvānla ism-i şerīfini ‘arş üzerine yazup³⁹¹ melā‘ ikesine Resūlullāh ḥazretlerinün³⁹² kendü vaḳtinde faẓl u kerāmetin i‘lām itmekçün risāletinden ḥaber vire. Ḥaḳīḳat-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem vaşf-ı nübüvvetle ol zamānda muttaşif ola. Nihāyet cism-i şerīfi ve ba‘ş ü teblīgi mu‘aḥḥar ola diyü buyurmuşdur.

Beyt

Mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ülün

Ne ḳudretdür ne ḥikmetdür ki Ādem

Şafīyullāh iken cennetde bir dem

Günāh ile nüzūl itmiş zemīne

Revān olmuş gözinden çeşme-i dem

Neşr

³⁸⁸ haḳāyıkda: haḳāyıkdan ÇA.

³⁸⁹ kimesneler: nesneler ÇA.

³⁹⁰ tebāreke ve: -ÇA.

³⁹¹ yazup: -ÇA.

³⁹² ḥazretlerinün: ḥazretinün YB, ÇA.

Lā-cerem tettebbu³⁹³ -ı āsār-ı nebeviyye ve tesemmu³⁹⁴ -ı aḥbār-ı Ḥazret-i Muṣṭafaviyye sebeb-i ṣalāḥ-ı ümmet ve mūcib-i felāḥ-ı ehl-i millet olmağın ‘ulemā-yı siyer ve ‘uzamā-yı naḳle-i ḥaber ü eṣer raḥimehumallāhu te‘ālā ol ḥazretüñ sīret-i sedīde ve eṭvār-ı güzīde ve aḥlāḳ-ı hamīde ve evṣāf-ı pesendīdesi bābında bi-ḳadri’l-imkān levḥ-i beyāna raḳam çeküp nice taṣnīf-i mu‘teber mināṣṣa-i zühūrda cilveger itmişlerdür. Ve lākin şūret-i dil-güşā-yı muḥadderāt-ı fehvāsı pes-perde-i ‘ibārāt-ı ‘Arabiyye³⁹⁵ ve zīr-i nikāb-ı ebyāt ve isti‘ārat-ı ğarībede maḥcūb u mestūr ḳalup nūr-baḥş-ı bāşıra-ı enām u eyyām ve nüzhet-fezā-yı ḥāşş u ‘ām olmadan fi’l-cümle dūr u mehcūr düşmegin bu faḳīr [ü] ḥaḳīr-i şikeste-zamīr ve zelīl-i üftāde-i bī-dest-ġīr mecrūḥ-ı meḥālib-i āzār ve āzürde-i azfār-ı mekāyid-i eṣrār Yaḥyā bin ‘Abdullāh el-ḥāc cezāhullāhi yevmü’t-telāḳī ḳaşd u himmet ve taṣmīm-i ‘azīmet eyledi ki benān-ı kilik-i beyān ve ser-engüşt-i ḥāme-i tibyānla ṣehre-i ḳamer-şu‘ā [9^a] ve ruḥsāre-i mihr-iltimā‘-i ma‘nādan³⁹⁶ kūşe-i ḳınā’ı ref‘ idüp dīde-i erbāb-ı iştīyākı ve nazar-ı nüzzāre-i keyān-ı merāşıd-ı eşvāḳı rūşen ḳıla. Egerçi bundan muḳaddem *Ḳasīde-i Münferice*’yi bu dāru’l-miḥende ve tihū’l-ḥayret ve’d-deḥşet ya‘nī müteḥayyir olmak³⁹⁷ şahrāsına düşmegin tercüme idüp lisān-ı Türki’yle şerḥ eylemiş idim. Ba‘dehu³⁹⁸ Mışır defterdārlığını on beş gün taşarruf idüp ba‘zı zaleme ‘adem-i taşarrufımıza müteşaddī olup bu elem ü şedā’idüñ ve şabra mülāzemetinüñ eṣnāsında gerçi kim nice şerḥ idüp şāriḥün raḥmetullāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn şerḥ³⁹⁹ dimişlerdür bu ḥaḳīr dahı ḳalīlū’l-bidā‘aya⁴⁰⁰ gerçi kim ḥavza-i istiṭā‘atundan bīründür ve lākin⁴⁰⁰ ba‘zı fuṣalā-yı Mışır iḳdāmıyla teyemmünen ve teberrüken mütevvaḳ idüp⁴⁰⁰ Cenāb-ı

³⁹³ ‘Arabiyye: ğarībiyye BD.

³⁹⁴ ma‘nādan: ma‘nāda ÇA.

³⁹⁵ ya‘nī müteḥayyir olmak: -YB, -BD.

³⁹⁶ ba‘dehu: -YB.

³⁹⁷ şerḥ: şerḥler ÇA.

³⁹⁸ bidā‘aya: bidā‘anuñ ÇA.

³⁹⁹ gerçi kim ḥavza-yı istiṭā‘atundan bīründür ve lākin: -YB, -BD.

⁴⁰⁰ idüp: eylemegin ÇA.

Rabbü'l-âlemîne teveccühen ve tevekkülen⁴⁰¹ فَاصْبِرْ حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ⁴⁰²
fehvāsınca menzil-i teslīm ve taşabburda telebbüs⁴⁰³ ve daḥı⁴⁰⁴

وَسَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ

فَإِذَا جَاءَ الْإِنْبَانُ تَجِي⁴⁰⁵

bu çārsū⁴⁰⁶-yı dehrde cihāt-ı sitteden ‘urūz iden emr-i mürrede ‘âķil ve ḥürr olana dārū-yı şabr-ı tiryāk-ı erba‘a olmağla şefī‘ ve dest-gīrimiz olan *Kaşıde-i Bürde*’nün şāḥibi Muḥammedü’l-Muṣṭafā şallallahu ‘aleyhi vesellem ḥazretlerinün medḥ ü şenāsına ḥulūş-ı niyyet ile bu tavr-ı mühimme ihtimām ve tercümesine iķdām gerçi⁴⁰⁷ işbu faķır ü ḥaķır⁴⁰⁸ kim fıtṇat-ı ḳalīlū’l-biḳā‘ anuñ⁴⁰⁹ ḥavza-ı istiṭā‘ atundan bīrūn ve endāze-i iķtidārundan efzūn idügi zāḥir ü mütebādir idi ve lâkin yümn-i himmet-i Ḥüdāvendī ve te’yīd-i nazar-ı ķimyā eşer-i ercümendi a‘nī Ḥazret-i Muḥammedü’l-Muṣṭafā ve neyyir āsumān-ı ıstıfā bereķātiyla e’imme-i dīn ve müctehidīn⁴¹⁰ yazduķları üzerine vārid olan nüṣṣa-i şerīfeler mutaṣammın olduğı ḥasebince ve ehl-i taḥķiķden ba‘zı muḳaddemāt-ı nāfi‘a ve ecvibe-i dāfi‘a ilḥaḳ ve izāfet olındı.

Beyt

Mefā‘īlün mefā‘īlün fe‘ülün

⁴⁰¹ teveccühen ve tevekkülen: tevekkülen şürū‘ına teveccühen didi ÇA.

⁴⁰² “Sana ne vahyedilirse ona uy ve Allah hükmünü verinceye kadar sabret. O hüküm verenlerin en hayırlısıdır.” Yûnus 10/109.

⁴⁰³ menzil-i teslim ve taşabburda telebbüs: teşebbüş ü taşabburda telebbüs idüp ÇA.

⁴⁰⁴ ve daḥı: -YB, -BD.

⁴⁰⁵ “Hayır bulutunun da yağmuru vardır, vakti gelince gelir.” Hüseyin Elmalı, “İbnü’n-Nahvî, el-Kasidetü’l-Münfericesi ve Tercümesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2022), s. 51.

⁴⁰⁶ çārsū: çarsüz ÇA.

⁴⁰⁷ gerçi: -YB, -BD.

⁴⁰⁸ ḥaķır: -ÇA, -BD.

⁴⁰⁹ fıtṇat-ı ḳalīlū’l-beḳā‘ anuñ: -ÇA.

⁴¹⁰ müctehidīn: -YB, -BD.

Zevāiddēn kılup tenķih ü tehẓib

Fevāid birle kıldum naķş u tezhib

İdüp müşkillerin altun gibi hāl

Beyān evrākını kıldum mücedvel

[9b]

Taḥayyül ābına zer gibi çökdüm

Zer-efşān yirine göz nūrı döküm

Neşir

Emyezdir ki⁴¹¹ fevāzıl-ı aşḥāb-ı faẓilet ve mekārım-i erbāb-ı faẓl u ma‘rifetden istida‘a olınur ki maḥall-i iltifātda zāhir olan hefevātına qalem-i iğmāz çeküp vāķıf oldukları ḥabṭ u ḥaṭāyı şafḥa-ı safḥ u i‘rāza naql buyuralar.

Beyt

خدا یا حرف گیران در کمینند

پناهی ده که حرفم رانه بینند

⁴¹¹ YB’de üstü çizilmiştir.

سخن بی حرف نیک و بدبنا شد

⁴¹² همه کس نیکخواه این خود بناشد

Ve Ba‘ de Hāzā

Ol server-i kā‘ināt ve mefhar-ı mevcūdāt ‘aleyhi efdalu’s-şalāt ve ekmelü’t-taḥiyyāt mu‘allā-yı müzekkī-i muḥabbibi Muḥammed el-Muştafā şallallāhu ‘aleyhi vesellem ḥazretlerinüñ medḥi bābında eş-şeyḥü’l-imām el-‘ālimü’l-fāzıl Ebū ‘Abdullāh el-Būşirī ḥazretlerinüñ inşā itdügi *Ḳaşıde-i Bürde*-i mübareke vü müşerreffe-i meymūnuñ fezā’il-i keşiresi ve berekāt-ı ‘azimesi olup havāşşdan olduğı eelden ve buña meşğul olan kimesnelerüñ dünyevī ve uhrevī murādātı ḥāşıl olduğı bā’ışden ve bunı mu‘azzez ü mükerrerem tutan kimesneler Ḥazret-i Resūl’e vāşıl oldukları cihetden bu faḳīr ü ḥaḳīr müznib ü muḥtāc ilā rahmetillāhi’l-ḡafūr bu ḳaşıde-i mübarekeye muṭālā‘a idüp üslüb-ı istiḥrācım üzerine lisān-ı Türki ile ta‘bīr eyleyüp bu mübarek ḳaşıdeyi mu‘azzez ü mükerrerem ü müşerref tutan kimesneler için şerḥ eyledüm. Bilgil ki⁴¹³ bu ḳaşıde-i mübarekenüñ sebeb-i inşāsında ve *Ḳaşıde-i Bürde* diyü tesmiye olınduğının vechinde ba‘zı fużalādan ve nice meşāyiḥden naḳl u rivāyet olınmışdur ki işbu ḳaşıdenüñ ḳā’ili olan⁴¹⁴ eş-şeyḥü’l-imām el-hümām edḥalehullāhu dārü’s-selām āfet-i fālic yetişüp bedeniniñ nişfini ibtāl idüp nice müddet medīde ‘amelden ḳalduḳda Ḥazret-i Resūl’e tevessülen ol Ḥazret-i Resūl’üñ menāḳıbı ve medāyiḥi ḥaḳḳında bir [10^a]⁴¹⁵ ḳaşıde eyleyüp istişfā‘ en bihi ve ibtiḡā‘ en li-şifāihi ve taleben li-devāi dā’ime مَا أُنْزَلَ اللَّهُ دَاءً إِلَّا

⁴¹² “Allahım! Kusur bulucular pusudadır, bana bir kale ihsan et ki yazılarımı görmesinler!” Nizâmî, *Hüsrev ile Şirin*, çev. Sabri Sevseli (İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012), s. 407.

⁴¹³ ki: -YB.

⁴¹⁴ olan: -YB, -BD.

⁴¹⁵ {^{dk}“Bu rivāyet daḥı vāḳi‘ olmak mümkündür. Vuḳū‘ı taḳdīrce Bürde dinür ammā ekşer şāḥin İmām Būşirī zāhirde ‘illetinden ḥalāş bulup ve şāḥib-i Bānet Şu‘ād Ka‘b bin Züheyr zāhiren ḳaşıde-i Ba‘net Su‘ād’ı ḥazūr-ı nübüvvetde tilāvet idüp ve sultān-ı kevneyn daḥı Bürde-i mübarekesin aynından çıkarıp Ka‘b bin Züheyr’in arkasına giydirdüğinden nāşī “E min tezekkürü” ḳaşıdesine Bür’e dinüp ve Bānet Su‘ād ḳaşıdesine Bürde dinür diyü ü taşriḥ itmişerdür ḡaflet olunmaya. Ḥarir Şeyḥ ‘Ömer bin Şeyḥ el-Hāc ‘Alī bin Şeyḥ İbrāḥim el-Burdurī ibn Muştafa el-Dağıstanī ‘affā nühümü’l-‘ale’l-velī (?).} BD.

أَنْزَلَ لَهُ دَوَاءً⁴¹⁶ iş bu kaşideyi diyüp uykuya vardı. Ol Hazret-i Resul'i şallallâhu 'aleyhi vesellem menâmında görüp işbu kaşideyi Hazret-i Resul'e 'arz eyledi. Hazret-i Resul dağı kendü arkasından bürdesin ya' nî cübbesin çıkarup şâhib-i kaşidenün arkası üzerine ilkâ itdi ve dağı mübârek eliyle şâhib-i kaşidenün bedeninin şakq-ı batılını şifadı. Vaqtâ kim şâhib-i kaşide uykudan uyandı bedenini şıhhat üzerine bulup Hazret-i Resul'ün virdigi cübbeyi dağı arkası üzerinde buldı. Bu cihetden işbu kaşideye *Kaşide-i Bürde* dinildi. Şâhib-i kaşide bu ferah üzerine kalkup abdest alup şabâh namazın kılmağ için evinden taşra çıkup mescide gitdi. Yolda bir kimesneye buluşdı ki şalâh ile ve zühd ile meşhûr idi. Bu kimesne şâhib-i kaşideye yâ seyyidî diyüp ol Hazret-i Resul'ün hakkında didigün kaşideyi dilerüm ki senden istimâ' idem didi. Hâlbuki şâhib-i kaşide bu kaşideyi bir ehadâ izhâr itmemişti. Şâhib-i kaşide dağı ben Hazret-i Resul hakkında nece kaşide diyüp söylemişdüm, benden nasıl kaşide taleb idersün didi. Ol kimesne dağı benüm taleb itdigüm kaşide şol kaşidedür ki anuñ matla'ı

أَمِنْ تَذَكُّرٍ جِيرَانٍ بِذِي سَلَمٍ

مَرَجْتُ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقَلَّةٍ بِدَمٍ

dür didi. Şâhib-i kaşide bu kimesnenün kavlinde te' accub idüp 'acebe ve hayrete vardı. Ve bu kaşideye 'ilmi olduğunun vechinden su'âl eyledi. Ol kimesne dağı kasem idüp ol Allâh haqqıçün bu kaşideyi bu gice menâmumda işitdüm senden istimâ' itdüm. Ol Hazret-i Resul'ün şallallâhu 'aleyhi vesellem huzûrında sen bu kaşideyi okıduñ. Hazret-i Resul dağı ziyâde hazzından kâmiş şalındığı [10b] gibi iki cânibe şalınurdı. Vaqtâ kim sen kaşideden fâriğ olduñ Hazret-i Resul kendünün cübbesini arkasından çıkarup senün arkaña giydürdi didi. Pes şâhib-i kaşide dağı ol kimesneye bu kaşidenün nüshasını virüp haqqikatü'l-hâl ne idüğün aña beyân eyledi. Şoñra beyne'n-nâs bu kaşide fâş oldu. Hattâ bu kaşidenün nüshası vezir Bahâeddîn hazretlerine vâşıl olup anlar dağı istinsâh idüp nezr

⁴¹⁶ “Allahu teâlâ, hiçbir hastalık indirmemiştir ki onun devasını da indirmiş olmasın” Ebu Dâvud, Tıbb,1.

eyledi ki işbu kaşideyi her bār istimā‘ ide ayāğ üzerine tūrup yalın ayak ve başı açık olup⁴¹⁷ istima‘ eyleye. Bu vezīr ve bu vezīrūn ehli ve tevābi‘ i kaşidenūn istimā‘ itmesini ziyāde severlerdi. Bu kaşide ile teberrūk idinürlerdi. Dīnleri ve dünyaları haqqında bu kaşidenūn berekāt-ı keşiresin ve āsār-ı ‘acībesin ve umūr-ı ‘azīmesin gördiler. Ve dağı bu kaşidenūn cümle fezā’ ilünden birisi budur ki envā’ -ı emrāz için okınsa Allāhu te‘ālā şifā vire ve dağı gāib kişi haqqında okınsa fī’l-hāl gele bi-iznillāhu te‘ālā. Ve dağı bu kaşide kangı evde olsa ol eve uğrı girmeye ve cemī’ -i āfātdan emīn ola ve dağı şandukda olsa ol şandugın fethine uğrı kâdir olınmaya bi-fazlillāhi te‘ālā. Ve bu kaşide-i şerīfenūn fezā’ ilī [ve] berekātı şunīn üzerine mevķūfdur ki bunı ahz iden kimesne kabūl ile kabūl idüp ahz eyleye ve bunı istimā‘ iden kimesne dağı niyyet-i şāliha ile istimā‘ idüp semā‘ için hūzūr kı lup ve teveccüh-i tāmī ile min ğayr-ı kelām ve lā-‘ abeş hāzır ola. Ve ba’ zı ‘ ulemādan rivāyet olınmışdur her kim bu kaşideyi cum‘ a gününde namāzdan ve nidādan evvel ve dağı ikindü namāzından evvel ve dağı cum‘ a gicesinde aḡşam ile yatsu arasında okısa ol kişi öldüğü zamanda şehādet kelimesi üzerine olur. Ve dağı Hāzret-i Resūl ile haşr olur ve dağı her kim bu kaşideyi zindānda habs oldığı vaķtde [11^a] okısa Bārī te‘ālā ol kişinūn kurtulmasını āsān ider egerçi kan itmiş olursa da. Ve eger bir kişi bu kaşideyi gemide düşmene uğraduğı vaķtde ve dağı ğarķ zamānında okısa ol kişi düşmenden ve ğarķdan kurtulur Hāzret-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem fazlı ile. Ve dağı bu kaşide her kimde olsa yanına harāmī ve hırsuz gelmez ve ol ev oda yanmaz Hāzret-i Resūl’ün fazlı [ve] berekātıyla. اللَّهُمَّ اِنْفَعْنِي بِهَا وَمِنْ سَمْعِهَا وَكُتُبِهَا وَحَمْلِهَا اَمِيْنَ يَارَبِّ الْعَالَمِيْنَ وَبِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ

⁴¹⁸ Bundan sonra bilgil şāhib-i kaşide işbu kaşideyi on maķşad üzerine tertīb eylemişdür. Maķşad-ı evvel: Tegazzülü’n-nefsī ya’ nī ‘ aşķ göstermek beyānındadır. Maķşad-ı sānī: Nefsūn beyānında ve nefsūn hevāsınūn men‘ i beyānındadır. Maķşad-ı şālīs: Medāyiḡ-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem zikri beyānındadır. Maķşad-ı rābi‘: Resūlullāh’uñ şallallāhu ‘aleyhi vesellem mevlidinūn zikri beyānındadır. Maķşad-ı hāmīs: Resūlullāh’uñ şallallāhu ‘aleyhi vesellem du‘āsinūn mübārekligi beyānındadır. Maķşad-

⁴¹⁷ istimā‘ ide ayāğ üzerine tūrup yalın ayak ve başı açık olup: -BD.

⁴¹⁸ “Ey Allahım! Peygamberlerin seyyidi olan efendimiz hürmetine beni, bu yazdığımı işiteni, yazanı ve taşıyanı ondan yararlandır, amin!”

ı sâdis: Kur'an-ı şerîfün medhi beyânındadır. Mağşad-ı sâbi': Resûlullah'ın şallallâhu 'aleyhi vesellem mi'râcınıñ ve esrârınıñ zikri beyânındadır. Mağşad-ı sâmin: Resûlullah'ın şallallâhu 'aleyhi vesellem cihâdınıñ zikri beyânındadır. Mağşad-ı tâsi': İstîğfâr ve istişfâ' beyânındadır ya'nî Allahu tebâreke ve te'âlâdan mağfîret taleb eylemek ve Hâzret-i Resûl'den şallallâhu 'aleyhi vesellem şefâ'at ricâ itmek beyânındadır. Mağşad-ı 'âşer: Resûlullah'ın şallallâhu 'aleyhi vesellem câhı ve mertebesi beyânında ve nefsün münâcâtı ve ricâsı beyânındadır.

el-Mağşadu'l-evvel fî Beyâni't-teğazzûl

en-Nâzımu'l-'âlemü'l-'ârif billâhu Şerefü'd-din Ebû 'Abdullâh Muḥammed bin Hammâdü'l-Mıṣrî el-Buṣîrî ṭayyibullâhu şerâhu ve ca'le'l-cennetü me'vâ bu kaşîdeyi seyyidü'l-mürselîn medhinde baḥr-ı basîṭ üzerine nazm eylemişdür.

Şûret-i Vezn-i Maṭla' -ı Kaşîdetü'l-Bürde

Mefâ'ilün fe'ilün müstef'il fe'ilün mefâ'ilün fâ'ilün müstef'ilün fe'ilün [11^b] mefâ'ilün fâ'ilün müstef'ilün fe'ilün. İnne'l-başıṭe ledeyhi'r-remli.

Eyyühe't-Tâlibü'r-Râğıb

Bilgil ki mağşûda ve maṭlûba şürü' itmedin bu mağâmda zikri lâzım bir emr-i 'adiyyenün ya'nî bir maşlahat-ı mühimmeye işâret eylemek lâzımdır. Ya'nî şu'arânuñ ve büleğânuñ 'âdet-i cârîleründendür teyemmünen kaşâ'idlerinün maṭla'ında 'aşkuñ levâzımını muḳâsât-ı aḥzândan ve mu'ânât-ı eşvâḳdan ve firâḳuñ mekkâre vü mekâ'idünden vâki' olan rumûz ile eşrâb u eş'âr eylemek bu aşl-ı sanâî'-i ğarîbeye ⁴¹⁹ buña teğazzûl diyü tesmiye iderler. Ve bi'l-cümle ḥüsn-i maṭla' diyü 'add iderler. Ve daḥı bilgil ki ⁴²⁰ 'aşkuñ

⁴¹⁹ vâki' olan rumûz ile eşrâb u eş'âr eylemek bu aşl-ı sanâî'-i ğarîbeye: -YB, BD.

⁴²⁰ Ve daḥı bilgil ki: -YB, BD.

şânunda ihtimâm ve şedâ'idünde iğtinâm eyledüklerinden ötürü ve dağı bundandır kânûn-ı tecrîd üzerine muhâverede kendü nefislerine hîtâb idüp su'âl u ecvebe ihzârunda 'itâben ve delâleten ve rumûzen ve ibhâm⁴²¹ u ihâm nedret-i habîr ile kânûn-ı tecrîd üzerine kendü nefislerine hîtâb eylemek⁴²² zîrâ kim hubbîñ künûzını izmâr u ahfâ⁴²³ eylemek bir emr-i 'asîr olmağın huşûşen⁴²⁴ yâr-i şiddîk nâdirü'l-vukû' hayâl eyledüğinden ötürüdür.⁴²⁵ Ve dağı bundandır bunlar kelâmlarını bir üslûbdan üslûb-ı âhire tağyir idüp tekellümen ve hîtâben ve ğaybeten ve ğaybetten hîtâba takrî' ve teşnî' ve tehekkümen mesmu'a takrîr ve sâmi'e tenşî' için ve telvîn-i at'ime ile berâ'at-i istihlâl ve envâ'-ı bedî' ve hüsnu's-sebk ve vüzûh-ı ma'nâ ve tenâsübü'l-mısrâ'în ve iktibâs u isti'ârât-ı kinâyât ve bir bahirden bir bahire intikâl-i şan'at eylerler. Bilmek lâzımdır ki 'aşk nedür. Mevzu'-ı lisânda 'aşk nefsün meyelâtıdır. Hüsnden ve ihşândan ve cemâlden taşavvur eyledüğüne muvâfık ve dağı 'aşk müfri'î-i ğâlib ile nefsün meylidür. Ve dağı hüsnuñ ve ihşanuñ her birisi gâh olur ki başâr ile ve gâh olur ki başîret ile idrâk olunur. 'Aşk bu ikisinün idrâkına tâbî' dür. Yoğsa [12^a]⁴²⁶ yalnız başaruñ idrâkına muhtaşş degildir. Nitekim şâhib-i *Keşşâf* dağı buña zâhib olmuşlardır. Ve andan soñra hüsnuñ ve ihşanuñ her birisi şâhibine kemâldür. Ol takrîrce haqîkat-i kemâl Bârî te'âlâyâ

⁴²¹ ibhâm: -YB, -BD.

⁴²² kânûn-ı tecrîd üzerine kendü nefislerine hîtâb eylemek: -YB

⁴²³ ahfâ: -YB.

⁴²⁴ bir emr-i 'asîr olmağın huşûşen: -YB.

⁴²⁵ ötürüdür: ötürü ÇA.

⁴²⁶ { Zîrâ kim zamân müttehid olmaz görmez misiñ? Bir gün Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm Hazret-i Resûl şallâhu 'aleyhi vesellemün huzûrına gelüp Hazret-i Resûlullâh şordı ki أزال الشَّمْسُ أَمْ لَا. Cebrâ'il ayıtdı lâ ne'am ya'nî şems zevâle vardı mı yoğsa varmadı mı? Cebrâ'il ayıtdı lâ ne'am. Lâ harf-i nefydür ya'nî varmadı. Ne'am kelime-i icâbdur vardı dimekdür. Pes Resûlullâh ayıtdı bu cevâbuñ ma'nâsı nedür ki zâhiren tenâkuz müstemildür? Cebrâ'il ayıtdı سنة مسيرة خمسمائة سارت نعم، سارت مسيرة خمسمائة سنة (Evet ve hayır demem arasında beş yüz yıllık bir fark var.) ya'nî lâ didigümde ne'am didigümle ma'beyninde Güneş beş yüz yıllık yol hareket itdi didi. Öyleyse zamânda ittiḥâd olmayup tenâkuz lâzım gelmez diyü cevâb vermekle kâbildür. } YB.

{^{dk} Nihâyet besmele vâki' ve telaffuz olınan zamânda hamdele dağı bilâ-faşl ol zamân vâki' olup bedâ'ide müsterik ve mültebisîn oldıklarından ötürü diyü taḥrîr olunmuşdur. Mehâmm vuzûh u tafşîl üzerine *Kitâb-ı Mücmir*'de ve *Kitâb-ı Kelâm*'da taleb olma. }

{ كَمَا قَالُوا فَإِنَّ الْإِنْبَاءَ يَغْتَبِرُ فِي الْعَرْفِ مُمْتَدًّا مِنْ حَيْثُ الْآخِرِ فِي التَّصْنِيفِ إِلَى الشَّرُوعِ فِي الْمَقْصُودِ، فَقَارَنَ التَّعْمِيَةَ وَالتَّحْمِيدَ وَنَحْوَهُمَا } Sellemehullâhu te'âlâ, minhu. } YB.

(Dedikleri gibi, mukaddime, âdet üzere tasnifte baştan sona kadar maksada giriş olarak kabul edilir. Besmele ve hamdele ve benzerleri bu şekilde değerlendirilir.)

maḥşûşdur. Nefy ü⁴²⁷ intifâsı şaḥîḥ degildür. Ammâ maḥlûḳuñ kemâli bunuñ ḥilâfına mülâbesdür. Bu ḥüsn ü iḥsân şevb-i müste‘âr menzilesindedür. Şaḥibi istedügi zamânda olur. Buña ḥubb-ı mecâzî dirler ve ammâ ḥubb şadâkat ve ḥaḳîḳat üzerine olana ḥubb-ı ḥaḳîḳî dirler. Hâsıl-ı kelâm ‘aşḳ-ı ḥaḳîḳî ile ‘aşḳ-ı mecâzî mâ-beynini temyîz ü teşḥîş eylemekde müfessirîn rah̄mehumullâhu te‘âlâ⁴²⁸ ‘azîm baḥişler yazılmışdur. ‘Alâ ṭarîḳî’l-icmâl tayy olındı.

Ve Ba‘de Hâzâ

Bir kimesne üzerine bu ḥafî vü mestûr degildür ki şâri‘-i maḥşûda ḥîn-i ḥavzında ya‘nî ḥîn-i iftitâḥda bile ḳablü’ş-şürû‘ fî’l-maḥşûd zîrâ kim ân-ı tekellüm ile ân-ı şürû‘ zamanları muḡâyirdür. Nitekim Ḥayâlî şaḥibi rah̄metullahi ‘aleyh işâret eylemişlerdür.⁴²⁹ Besmele ve ḥamdele ve şalvele ile şürû‘ eylemek sünen-i İslâmiyyeden belki vücûbindandır. Ma‘-hâzâ beyn-i zıddında (?) olduğımızda zikri lâzım olan eşyâ-yı seb‘anuñ ki üçü vâcibetü’l-eşyâ ve dördü câ’izetü’l-eşyâdan⁴³⁰ zâhiren ve ḥaṭṭen ve kitâbeten fevt olduğına⁴³¹ ‘adem zikrine⁴³² sebep ben zann iderüm ki ma‘nen ve nuṭṭen ve lafzen⁴³³ zikr idüp teyemmün eylemişdür⁴³⁴. Ḥuşûşen ân-ı tekellüm ile ân-ı şürû‘ zamânları muḡâyirdür diyü nice su’âl ve ecvibe vârid olup münâḳaşalar olınmışdur.⁴³⁵

⁴²⁷ ü: -BD.

⁴²⁸ müfessirîn rah̄mehumullâhu te‘âlâ: -YB, -BD.

⁴²⁹ zîrâ kim ân-ı tekellüm ile ân-ı şürû‘ zamanları muḡâyirdür. Nitekim Ḥayâlî şaḥibi rah̄metullahi ‘aleyh işâret eylemişlerdür: -ÇA.

⁴³⁰ zikri lâzım olan eşyâ-yı seb‘anuñ ki üçü vâcibetü’l-eşyâ ve dördü câ’izetü’l-eşyâdan: -YB, -BD.

⁴³¹ olduğına: olup ÇA.

⁴³² ‘adem zikrine: -YB, -BD.

⁴³³ lafzen: -YB.

⁴³⁴ teyemmün eylemişdür: teyemmünen şürû‘ eylemişdür ÇA.

⁴³⁵ ân-ı tekellüm ile ân-ı şürû‘ zamânları muḡâyirdür diyü nice su’âl ve ecvebe vârid olup münâḳaşalar olınmışdur: -YB, -BD.

“E min tezekküri” didügi⁴³⁶ kavlinün⁴³⁷ hemze³-i istifhâmiyye-i inkâriyye⁴³⁸ ile şürû¹ ı Hâkķ sübhâne ve te‘âlânün zikrine melâbis-i⁴³⁹ işâret-i hafîyye ile ibtidâ³ eylemişdür. Nitekim şâhib-i Hayâlî bi-gayri hamd ibtidâ³ eylemişdür. ⁴⁴⁰ حيث قال في ابتداء كلامه. Elhamdulillâh. Eger bu hamd hamddur dîrsen gerçek ammâ bu qadr vardur ki ân-ı ibtidâ³ ile belki ânü’t-tekellüm ile ân-ı şürû¹ bir degildür. Ve dağı İmâm Ebû Abdullâh el-Buĥârî kendü kitâbına ĥiĥâben ve kitâbeten bi-gayri ĥamdin ve besmeletin şürû¹ idüp didi: بَابُ كَيْفَ كَانَ بَدْءُ الْوَحْيِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ idüp didi: ⁴⁴² وَسَلَّمَ diyü bed³ eyledi. Nâzım dağı raĥmetullâhi ‘aleyh teberrüken ve teyemmünen bunlaruñ bed³ine iktidâ ve imtişâl idüp nuĥķen [12^b]⁴⁴³ zikr idüp andan şoñra mâ aşernâ ileyhi ânifen kâ‘ide-i ‘uşşâķîn ve kânün-ı tecrîd üzerine kendü nefsüne ĥiĥâb idüp didi:

⁴³⁶ didügi: -BD.

“didügi” ifadesi BD nüshasında ilgili kelimeden sonra genellikle kullanılmamıştır. Bu durumun metin boyunca sıkça tekrar etmesi sebebiyle, söz konusu farklılık yalnızca bu notla belirtilmiş olup çalışmanın geri kalanında ayrıca dipnotla gösterilmeyecektir.

⁴³⁷ kavlinün: kavlindeki ÇB.

⁴³⁸ inkâriyye: -YB.

⁴³⁹ melâbis: -YB.

⁴⁴⁰ “Sözünün başında söylediği gibi.”

⁴⁴¹ “Hayırlı sonuca ulaşmayı dileyen âlim şârih dedi: Yüce Allah lütfuyla muamele etsin, bereket olarak besmeleden sonra başladı.”

⁴⁴² “Resûlullâh’a -Allah O’na salât ve selam etsin- vahyin nasıl başladığına dair bölüm.” Sahîh-i Buhârî 1/3.

⁴⁴³ ما تَخَلَّقت بالأخلاق الحميدة وَاوَالْفُسُ النِّبَاتِيَّةِ هِيَ كَمَالُ أَوَّلِ لَجْسٍ طَبِيعِيٍّ أَلِيٍّ مِنْ جِهَتِهِ مَا يَتَوَلَّدُ وَيَزِيدُ وَيَتَغَذَّى وَالنَّفْسُ النَّاطِقَةُ هِيَ {dk} الْجَوَاهِرُ الْمَجْرَدَةُ عَنِ الْمَادَّةِ فِي ذَوَاتِهَا مَقَارَنَةً لَهَا فِي أَعْمَالِهَا وَكَذَا النَّفُوسُ الْفَلَكَيَّةُ فَإِذَا سَكَنَتِ النَّفْسُ تَحْتَ الْأَمْرِ وَزَابِلُهَا الْإِضْطِرَابُ بِسَبَبِ مَعَارَضَتِهِ الشَّهَوَاتِ سَمِّيَتْ مَطْمِئِنَّةً وَإِذَا لَمْ يَتِمَّ تَكُونُهَا وَلَكِنِهَا صَارَتْ مَدَافِعَةً لِلنَّفْسِ الشَّهَوَانِيَّةِ وَتَتَعَرَّضُ عَلَيْهَا سَمِّيَتْ لَوَامَةً لِأَنَّهَا تُلَوِّمُ صَاحِبَهَا عَنْ تَقْصِيرِهَا فِي عِبَادَةِ مَوْلَاهَا، وَإِنْ تَرَكْتَ الْإِعْتِرَاضَ وَازْعَمْتَ وَأَطَاعْتَ لِمَقْتَضَى الشَّهَوَاتِ وَدَوَاعِي الشَّيْطَانِ سَمِّيَتْ أَمَارَةً شِihâh} YB.

(Eğer iyi ahlak ile donatılmışsa nefis-i nebâtî; üretme, çoğaltma ve beslenme açısından doğal, mekanik bir vücudun ilk mükemmelliğidir. Nefs-i nâtika, cevheri itibariyle maddeden ayrılmış ve eylemleri bakımından ona benzetilmiş mahiyettedir. Aynı durum nefis-i felekiyye için de geçerlidir. Eğer nefis emir altında sakinleşir ve arzuların muhalefeti kargaşası ortadan kalkarsa, buna “mutmain olmuş” denir. Eğer nefis terbiye edilmeyip şehvani nefse eşlik eder ve ona maruz kalırsa, sahibini efendisine ibadet etmediği için suçladığı için “levvame” olarak adlandırılır. Şayet nefis inkârdan vazgeçer ve arzuların emirlerine ve Şeytan’ın dürtülerine itaat ederse, “emmare” olarak adlandırılır.)

النَّفْسُ وَهُوَ الْجَوْهَرُ الْبَخَارِيُّ اللَّطِيفُ الْحَامِلُ لِقُوَّةِ الْحَيَاةِ وَالْجِسْمِ وَالْحَرَكَةِ اللَّارَادِيَّةِ وَسَمَّاها الْحَكِيمُ الرُّوحَ الْحَيَوَانِيَّةَ فِيهِ جَوْهَرٌ {dk} مَشْرُقٌ لِلْبَدَنِ فَعِنْدَ الْمَوْتِ يَنْقَطِعُ ضَوْؤُهُ عَنْ ظَاهِرِ الْبَدَنِ دُونَ بَاطِنِهِ فَيَنْبُتُ أَنَّ النَّوْمَ وَالْمَوْتَ مِنْ جَنْسٍ وَاحِدٍ لِأَنَّ الْمَوْتَ هُوَ الْإِنْقِطَاعُ الْكُلِّيُّ وَالنَّوْمَ هُوَ الْإِنْقِطَاعُ النَّاقِصُ فَتَبَيَّنَ أَنَّ الْقَادِرَ الْحَكِيمَ دَبَّرَ تَعْلُقَ جَوْهَرِ النَّفْسِ بِالْبَدَنِ عَلَى ثَلَاثٍ أَضْرَبُ الْأَوَّلُ إِنْ بَلَغَ ضَوْؤُ النَّفْسِ إِلَى جَمِيعِ وَ النَّفْسِ الْأَمَارَةِ وَ. وَإِنْ انْقَطَعَ ضَوْؤُهَا عَنْ ظَاهِرِهِ دُونَ بَاطِنِهِ فَهُوَ النَّوْمُ أَوْ بِالْكُلِّيَّةِ فَهُوَ الْمَوْتُ أَجْزَاءُ الْبَدَنِ ظَاهِرُهُ وَبَاطِنُهُ فَهُوَ الْبَقْطَةُ هِيَ الَّتِي تَمِيلُ إِلَى الطَّبِيعَةِ الْبَدَنِيَّةِ وَتَأْمُرُ بِاللَّذَاتِ وَالشَّهَوَاتِ الْجَسَدِيَّةِ وَتَجْذِبُ الْقَلْبَ إِلَى الْجِهَةِ السُّفْلِيَّةِ فِيهِ مَأْوَى الشَّرِّ وَنَبْعُ الْأَخْلَاقِ

أَمِنْ تَذَكُّرٍ حَيْرَانٍ بِذِي سَلَمٍ
444 مَرَجَتْ دَمْعًا جَرَى مِنْ مُقْلَةٍ بِدَمٍ

Bir rivāyetden⁴⁴⁵. Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh bu ƙaṣāide-i mübārekeyi inṣā eylemezden evvel şālihler ile ƙā‘at u ‘ibādet mevāzi‘lerinde yoldaşları ile ƙā‘ate meşgūl olup ṣoñra 446 إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ 447 ḥasebince şeytān ‘aleyhi’l-la‘nenūñ mekr ü iğvāsıyla yoldaşlarından dūr u mehcūr olup nefsi-i emmārenūñ mertebesine düşmüş. Yine hidāyet-i Rabbānī olup sīne-i ğafletten uyanup tevbe vü istiğfār idüp nedāmet çekdiğinden ötürü şeytān-ı la‘īnūñ mekründen ḥalāş bulup nefsi-i levvāme veyāḥūd nefsi-i muṭma‘inde 448 يَا أَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّاتِي نَسُوكَ اللَّهُمَّ الْهُدَايَةَ إِلَىٰ مَنَاجِحَ مَعْرِفَتِكَ وَالتَّوْفِيقَ لِأَدَاءِ حُقُوقِ نِعَمَتِكَ لَا تُحْصِي نَسْئَلُكَ اللَّهُمَّ الْهُدَايَةَ إِلَىٰ مَنَاجِحَ مَعْرِفَتِكَ وَالتَّوْفِيقَ لِأَدَاءِ حُقُوقِ نِعَمَتِكَ لَا تُحْصِي 448 ثَنَاءٌ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَىٰ نَفْسِكَ Ba‘dehū ve farṭ-ı taḥassürī ve keşret-i tahayyürī ile ƙatı muḥkem ağlamış yoldaşlarını tezekkūr idüp

النَّفْسُ اللَّوَامَةُ هِيَ الَّتِي تَنُورُ بِنُورِ الْقَلْبِ قَدْرَمَا تَنْبَهَتْ بِهِ عَنْ سُنَّةِ الْغَفْلَةِ كُلَّمَا صَدَرَتْ عَنْهَا سَيِّئَةٌ بِحُكْمِ جِلَّتِهَا الظَّلَامِيَّةِ أَخَذَتْ. الذِّمَّةُ { وَ النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ هِيَ الَّتِي تُنَوِّرُهَا نُورُ الْقَلْبِ حَتَّى تَخْلُتَ عَنْ صِفَاتِهَا الذِّمَّةِ وَ تَخْلُقَتْ بِالْأَخْلَاقِ الْحَمِيدَةِ تَلُومُ نَفْسَهَا وَ تَتَوَبُّ عَنْهَا YB.

(Nefs. Bu, hayatın gücünü, duygu ve iradesiz hareketi taşıyan ince bir öz olarak kabul edilir ve bilge kişi ona ‘hayvani ruh’ adını vermiştir. Bu, beden içinde parlak bir öz olarak kabul edilir ve ölüm anında vücut dışında görünür ışığı kesilirken, iç kısmında hala devam ettiği kabul edilir. Bu nedenle uyku ve ölümün aynı türden olduğu kanıtlanmıştır, çünkü ölüm tam bir kesilme iken uyku eksik bir kesilme olarak kabul edilir. Bu nedenle, güçlü ve bilge olan kişi, nefis özünün bedenle üç farklı şekilde ilişkilendirildiğini tasarladı. İlk olarak, nefis ışığının hem içeride hem dışarıda beden tüm bölümlerine yayıldığı durumda, bu uyanıklıktır. Nefs ışığı sadece dışarıda görünürken içeride kaybolduğunda bu uyku veya tam kesilme olarak kabul edilir. Nefs bir kısmını kaybederse, bu ölüm anlamına gelir. İkincisi, Nefs-i Emmare. Bedensel doğaya eğilim gösterir, duyuşal zevklere ve arzulara emir verir. Kalbi aşağı yöne çeker ve kötülüklerin kaynağıdır, zararlı ahlakın kaynağıdır. Üçüncüsü, Nefs-i Levvame. Kalbin ışığı ile aydınlandığı ve gafletten uyanıncaya kadar her günah işlediğinde kendini sorgular ve tövbe eder. Son olarak, Nefs-i Mutmainne. Kalbin nuru tarafından o kadar aydınlandı ki kötü özelliklerinden arındı ve erdemli ahlakla donandı.) Cürċânî, Ta’rifât 1/107.)

444 “Ey gönül! Seemli dostları anmaktan mı gözünden yaş akıttıyorsun?”

445 Bir rivāyetden: -BD.

446 “Gerçekten de ruh, kötülüğe eğilimlidir.”

447 “Ey doluma ulaşmış nefis! Hem hoşnut edici, hem de hoşnut edilmiş olarak Rabbine dön! Kullarımın arasına ve cennetime gir! Kullarımın arasına ve cennetime gir!” Fecr 89/27,28,29,30.

448 “Allah’ım, bizi senin bilgeliğinin yoluna hidayet et ve nimetlerinin hakkını yerine getirmek için muvaffak kıl. Seni noksansız bir şekilde sena edemeyiz, Sen kendini nasıl övdüysen öylesin.”

Beyt

تَذَكَّرْ فِي طُلُوعِ الشَّمْسِ سَحَرًا

⁴⁴⁹ وَاذْكُرْهُ لِكُلِّ غُرُوبِ شَمْسٍ

Ve dahı ol ‘ibâdet eyledükleri yirleri terk eyledüğinden ve nitekim İmru’ü’l-Kays
habîbinüñ firâk-ı taḥassürî fevtinden kelâmı buña nâtıḳdur. Belki bir şakḳ ile مع زيادة حيث
⁴⁵⁰ بكي و استبكي و وقف و استوقف و ذكر الحبيب والمنزل في نصف بيت مع التفجع والبكي ففهم ثم تدبر

[13^a]⁴⁵¹

قَفَا نَبْكَ مِنْ ذِكْرِ حَبِيبٍ وَمَنْزِلٍ

⁴⁵² بِسِقْطِ اللَّوَى بَيْنَ الدُّخُولِ فَحَوْمَلٍ

E min tezekkürî (أَمِنْ تَذَكَّرِ) didügi ḳavlindeki hemze taḳrîrden şoñra istifhâm-ı inkâriyye
içündür. Baña senüñ sebebinden ke-ennehü tecâhülen su’âl idüp dir ve söyler أَمِنْ تَذَكَّرِ
içündür. Baña senüñ sebebinden ke-ennehü tecâhülen su’âl idüp dir ve söyler أَمِنْ تَذَكَّرِ
⁴⁵³ جِيرَانِ بَذِي سَلَم. Tezekkürî didügi ḳavlinüñ cîrânin didügi ḳavline izâfeti maşdaruñ
mef’ulüne izâfeti ve fâ’ ili metruk ḳabîlindendür. Taḳdîri مِنَ تَذَكَّرِ الْجِيرَانِ ⁴⁵⁴ demek olur.
Tenvîn muzâfun ileyhden ‘ivaḏdur. Eyy جِيرَانِكَ ⁴⁵⁵ taḳdîrindedür. Tezekkür nisyândan
şoñra bir şey’i zıkr eylemege dirler. Zıkr zâl’uñ ḳammesiyle ḳalbe dirler ve zâl’uñ
kesresiyle dîl ile zıkr eylemege dirler. Ve ba’ zılar ikisinüñ mâ-beynini fark itmezler.
Cîrânin (جِيرَانِ) didügi cârüñ cem’ idür. Câvertuhu ve mücavereten ve cevâren ve cevâren

⁴⁴⁹ “Güneşin her doğuşu ve batışında onu hatırla.”

⁴⁵⁰ “Sevgiliyi ve evi anarak, ağlayıp ağlatarak, durup durdurarak, keder ve gözyaşı ile beytin yarısında anlamaya ve düşünmeye teşvik etti.”

⁴⁵¹ {^{dk} muṭlaḳā istifhâm içün degildir. Zîrâ kim kâh olur ki muṭlaḳ istifhâm nefyye dâhil olur. Ol zamân taḥḳîḳ ifâde ider. Ke-ḳavlihi te’âlâ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ “Allah bütün bunları yapmaya muktedir değil mi?” Kıyâmet 75/40. Sellemehullâhu te’âlâ. Minhu} YB.

“Peki bütün bunları yapan, ölüleri diriltemez mi?” Kıyâmet 75/40.

⁴⁵² “Dahûl’dan Havmel’e kadar olan yerler arasındaki dalgalı kumulların azaldığı ve inceldiği Sıktillivâ’da durunuz. Sevgiliyi ve onun yurdunu anıp ağlayalım.” Kolektif, *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*, s. 34.

⁴⁵³ “Ey gönül! Seemli dostları anmaktan mı?”

⁴⁵⁴ “Komşularını hatırlayan.”

⁴⁵⁵ “Senin komşuların.”

ķavlınden me'ħūzđur. Ve ba'zılar ķatında el-cīrān cem'-i cār ve hüve'l-cīr ve'l-mücār ve'l-mücāver vūcūda ve vişāle delālet eyleyen ķonşular ki evlerinin ve dārlarının ķurbunda olanlardır. Aşlında civrān idi mīzān vezn üzerine vāv yā'ya ķalb olındı. Ve cīrāndan murād olan burada muħābīb-i ġā'ibdür ki dā'imā naşb-ı 'aynuñdan gitmedügi ecden nūkte-i ħafıyyeye ri'āyet idüp cīrān ta'bir ile burada berā'at-i istihlāl ve berā'at-i maṭla'a ve envā'-ı bedī'a ve ħüsn sebke a'nī **e minet** (امنت) didügi ķavline işāret-i ħafıyyeye işāret vardır. Zīrā kim maṭla'-ı beytde işāret vardır ki taḥķīķ-i nāzım bu ķasīdeyi inşā'eyledügi bereķātıyla fālic zaħmetünden ve alā'im ü şedā'iddeden berī ü ħalāş olup ya'nī şol seni emīn ü ħalāş eyleyen Ĥāzret-i Ĥabīb-i Ekrem şallallāhu 'aleyhi vesellemün vaż'ı ve medħi beyānındadır ki ol Selem şāħibi olan zikir cīrān u muħābīb-i efħamdur. Ve Selem didügi Medīne-i Münevvere'nün ķurbında olduğına bināen zıkr olınan telvīn-i ħiṭābāt u işārāt bu ma'nā üzerine kıyās u icrā itdirüp mevcūddur. Veyāħūd cīrāndan murād olan maħbūbīn-i ġā'ibīn ola. Ve bi-zī Selemi didügi ķavlınden ve Kāzime ve āzım ķavillerinden bu taķdīr üzerine emkineleri murād ola. Öyle emkine ki Mekke ile [13^b]⁴⁵⁶ Medīne-i Münevvere'ye ķarīblerdür. Zī (ذی) ķavli dā'imā izāfeti lāzım olandandır. Zāmir izāfeti şāzzedür. Lübbā-ı İ'rāb'da taleb olına. **Selemi** (سلم) didügi taḥrīk ile bir vādīde bir āġacın ismidür. Mevşūf-ı maħzūfuñ şıfatıdır. Taķdīri سلم مکان ذی ⁴⁵⁷ dimekdür. Ve cīrān didügi ķavlındeki tenvīn ihtiyār olınduğına sebep ü dā'ī tenbīhdür

واظرف اعنى من تذكر معمل للفعل الواقع بعده اعنى مزجت و تقديم المعمول على العامل مبنى على ما هو المسطور في كتب " {dk 456 القوم من أن المسؤول عنه بالهمزة هو ما يلينا اعنى ما يقع بعدها بلا فصل حتى ان قولهم اضربت زيدا؟ مبني على الشك في نفس الفعل و قولهم انت ضربت زيدا؟ مبني على الشك في نفس الفاعل وقولهم ازيدا ضربت؟ مبني على الشك في المفعول و كذا سائر المتعلقات. نحو افي الدار صليت؟ وايوم الجمعة سرت؟ واتاديبا ضربته؟ الى غير ذلك فالمعنى به هما ان المزج امر معلوم لا شبهة فيه وانما الشبهة في سببه اهو تذكر الاخوان والاحباب والتحير مما لقيه من مفارقة الخلان والاصحاب ام هبوب الرياح من جانب الكاظمة او ومضان البرق BD { في الليلة المظلمة؟

(Ve zarf: Tezekkürî'den kastettiğim, mezece fiilinin sonrası için bir amel unsurudur. Amelin önce gelmesi, Arap dilcilerinin kitaplarında yazılı olan bir kurala dayanmaktadır; yani soru edatı olan "hemze" ile sorulan şey, kendisinden sonra gelen ve araya başka bir unsur girmeyen şeydir. Örneğin, "Zeyd'i mi dövdün?" ifadesi, fiilin kendisine dair bir şüphe üzerine kuruludur. "Zeyd'i sen mi dövdün?" ifadesi ise failin kim olduğuna dair bir şüphe taşır. "Zeyd'i mi dövdün?" şeklinde sormak, meful üzerinde bir şüphe taşır. Diğer ilgili sorular da bu şekilde şekillenir; mesela, "Evde mi namaz kıldın?", "Cuma günü mü yola çıktın?" ya da "Eğitim amacıyla mı dövdün?" gibi. Burada anlatılmak istenen, mezece kesin bilinen bir şey olduğu ve bunda herhangi bir şüphe bulunmadığıdır. Şüphe, bunun sebebine dairdir: Bu sebep, dostları ve sevdiklerini hatırlaması ve onlarla vedalaşmanın zorluğu mu, yoksa Kazime tarafından esen rüzgar mı, yoksa karanlık gecede şimşek çakması mı?) (Bedeva, 2012: s. 65)

⁴⁵⁷ "Huzur dolu yer."

ki tamām mufāraḳat-ı aḥibbā ve aşdıḳānuñ şiddet-i mezelletine ve taḥayyürine iş‘ār ider. Zīrā kim bu aşıl muḥābīb maḥbūbeden dūr u meḥūr olmak eşedd-i belādandur. Ve bi-zī Selemi zarf-ı müsteḳardur. Cīrān didügi ḳavlinüñ mevḳi‘ şıfatındadır. Taḳdīr-i kelām جِيرَانٍ كَانَتَيْنِ بِمَوْضِعِ ذِي شَجَرٍ⁴⁵⁸ demek olur. Cār a‘nī bā kelimesi cīrān ḳavlinüñ mevşūf-ı mezkūruñ şıfatıdır ve mecrūr a‘nī zī Selem didügi muḳadder-i mevşūfuñ şıfatıdır ki ol muḳadder-i mevşūf olan bi-mevzi‘ veyāḥūd ānifen icmāl üzerine takdīr olan mekān didügüdür. Ve bā fī ma‘nāsınadır. Ke-ḳavlihi te‘ālā وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ⁴⁵⁹. Ve ke-ḳavlihi te‘ālā وَنَجَّيْنَاهُمْ بِسَحَرٍ⁴⁶⁰. Ve yine burada ya‘nī tavşīfdan bir remze işāret vardır. Ya‘nī ol aḥibbā çok olup mufāraḳatından ziyāde taḥassüre ve eşedd-i taḥazzine tenbīhdür. Ve ba‘zılar didiler zī Selem’den murād nevāḥi-i Medīne’de isti‘mālī ḡālib olmağın bir mekān-ı maḥşūşuñ ismidür ve enseb olan daḥı budur. **Mezecte** (مَرْجَتْ) didügi ḳavli min tezekkürü didügi ḳavlinüñ ma‘mülüdür⁴⁶¹. Ma‘mülün ‘āmil üzerine taḳdīminüñ sebebini birkaç vechle ketebe-i kelāmda ve ḡayrıda maştūrdur. Şāriḥ-i hezīhi’l-*Bürde* Şeyḥ ‘Alī bin Mecdüddīn eş-Şāhrūdī el-Biştāmī laḳabuhū Muşannifek ma‘mülün ‘āmil üzerine taḳdīminüñ vechini yazmışlardur taleb olına. Mezecte fi‘l-i māzī-i muḥāṭabdur mezecden müştāḳdur. Ḳarışdurmak ma‘nāsına ḳānūn-ı tecrīd üzerine kendü nefşüne ḥiṭābdur. Ḥiṭābātda zıḳr olınan minvāl üzerine kendü nefislerine ḥiṭāb eylemege ‘ādetleri olduğından ötürü nükte burada bir nice vechledür. ‘Aşık olana ḥafī olmayup ziyāde-i taḥassüre [14^a] ve ḳuvvet-i taḥayyürini mü’ezzin ve şiddete tenbīh ü delālet vardır. Ke-ennehü ḥasb-i ḥālını şikāyet itmege yanında bir ferd bulunmamağın hemmi ve taḥayyürü daḥı teraḳḳī bulup ziyāde olmak üzerinedür. Nitekim dimişlerdür: علامة ذلك الهواء علي علامة ذلك الهواء علي⁴⁶². Fī’l-vāḳi‘ hemm ü ḡuşşa müştedd olıcaḳ ‘āzametünden ve feḥāmetünden ḥamline ṭāḳat getürmeyüp kendü gibi bir ehl-i ḥāle

⁴⁵⁸ “Ağaçlık bir yerde bulunan komşular.”

⁴⁵⁹ “Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir’de de yardım etmişti. Allah’a isyandan sakının ki şükretmiş olarsınız.” Âl-i İmrân 3/123.

⁴⁶⁰ “Biz de üzerlerine taş yağdıran bir kasırga gönderdik. Ancak Lût ailesi hariç tutuldu; **onları** katımızdan bir lutuf olarak **seher vakti kurtardık**. Şükredenleri işte böyle ödüllendiririz.” Kamer 54/34.

⁴⁶¹ ma‘mül: ‘āmil BD.

⁴⁶² “Bu sevginin alameti aşıklar için ağlamaktır. Özellikle de şikayet edilecek bir şey bulamadığında.”

muvānesātdan şemme-i rāyiha olmayup ervāh içün ihvān ile hūllānuñ hāşıl u te‘ārūfūne işāretdür diyü buyurdılar. Aşhāb-ı mutaşavvıfın kavli üzerine bu ma‘nā murād ola. [14^b] الأرواح جنودٌ مُجَنَّدَةٌ، فما تعارف منها ائتلف، وما تناكر منها اختلف. 469. Ve dağı Hāḫḫ sübhāne ve te‘ālānuñ sözi bunı te‘yīd ider: يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ 470. el-āyet. Ve ke-ḫavlihi te‘ālā 471. Bu ma‘lūmdur ki bir mekāna rüçü ile iyāb mutaşavver olunmaz illā ol mekāndan geldükden şoñra. Ve dağı buyurmuşlardur: 472. مَنْ نَسِيَ وَطَنَهُ إِلَّا صَبِيلِي وَتَرَكَ الْأَخْوَانَ الْأُولَى وَ اخْتَارَ لَذَّةَ فَانِيَةٍ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرًا مُبِينًا. Ve dağı ḥadīş-i semāvide vārid olmışdur: 473. كُنْتُ كَنْزًا مُحَقِّبًا فَاحْبِيبْتُ أَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتَ الْخَلْقَ لِأَعْرِفَ. Bu taḫdīr üzerine bi-zī Selemler’den murād zū selāmete mevzīdür ki ol maḫarr-ı ervāḥdur. Ve bi’l-cümle ma‘nā demek olur ki bu aşıl eşyādan ötürü gözyaşını ḫanıyla ḫarıştırdığından mıdır demekdür.

Tercüme⁴⁷⁴

Yād itdūñ⁴⁷⁵ mi Selem’deki meḥābīb ülfeti

Ki hūn-āb girye ile saḫarsun gözden ‘abreti

Beyt

⁴⁶⁹ “Ruhlar, toplanmış ordular gibidir. Tanışanlar ülfet ederler, tanışmalaynlar ihtilaf ederler.” Buhārī, Enbiyā/3; Müslim, Birr/159-160; Ebû Davud, Edep/16; Ahmed bin Hambel, Müsned/2-295,527,537.

⁴⁷⁰ “**Ey imanin huzuruna kavuşmuş insan!** Sen O’ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak **rabbine dön.**” Fecr 89/27, 28.

⁴⁷¹ “Kuşkusuz onların dönüşü ancak bizedir.” Gâşiye 88/25.

Metinde اِنْ ifadesi yerine اَمْ yazılmıştır.

⁴⁷² “Fani dünyanın zevklerinin peşinden koşup öz vatanını unutan ve ilk kardeşlerinden ayrılanın kaybı çok büyüktür.”

⁴⁷³ “Gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilinmek için de mahlûkâtı yarattım.” Aclûnî, Keşfü’l-hafâ, II, 121.

⁴⁷⁴ {^{dk}Tercümetün li-ḫā’ilihi

Añduñ mı Selem’deki ehl ü cireti

Kim ḫan yaş ağlamaḫ gözünüñ oldı ‘ādeti}

⁴⁷⁵ itdūñ mi: itmedūñ mi BD.

ای زیاد صحبت یارانت اندر ذی سلم

⁴⁷⁶ اشک چشم آمیخته با خون روان گشته بهم

Muḥaṣṣıl-ı ma‘ nā ‘ alā eyyi taḳdīr kân şeyḥ nāzım raḥmetullāhi ‘ aleyh ve⁴⁷⁷ farṭ-ı taḥassürī ve keşret-i taḥayyürī üzerine tenbīhen kânūn-ı tecrīd üzerine kendü neḥsüne ḥiṭāb idüp eydür ki⁴⁷⁸ sen bu göz yaşun ḳana ḳarışdurup bu gözüñden aḳıtduḡuñ Selem şāḥibi veyāḥūd selāmet şāḥibi olan mekānda sākin ve mütemekkin olan meḥābīb naşb-ı ‘aynuñdan gitmeyüp dā’imā ḳalbūñde tezekkür idüp anları añup zıkr itdigüñden midir?

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḥ nāzım raḥmetullāhi ‘ aleyh kendü neḥsüne ḥiṭāb idüp ey şol kimesne ki sen bu gözyaşını ḳana ḳarışdurup gözüñden aḳıtdırursun ol Selem adlu ağacuñ şāḥibi olan muḥābībūñ tezekküründen olduḡını beyān u ‘iyān eyledükden şoñra bekā-yı şedīde ile ağlayup [15^a]⁴⁷⁹ ve ağladuḡınuñ sebebinden türaddüd idüp mecez bir emr-i ma‘ lumdur.

⁴⁷⁶ Bu beyit, Hâfız Şeref’in Farsça manzum *Kasîde-i Bürde* tercümesinden alınmıştır. Şârih, bu alıntılara her beyit şerhinin sonunda yer vermiştir. Anlam olarak Arapça orijinaliyle örtüştüğü için söz konusu Farsça beyitlerin ayrıca Türkçe tercümesi yapılmamıştır.

⁴⁷⁷ ve: -BD.

{^{dk}Şā‘ır ḳaddese sırrahum kendi neḥsüne ḥiṭāb idüp buyurur ki} YB.

⁴⁷⁹ {^{dk}Eger su‘āl olınsa istifhāmını fark-ı celī nedür? Fark budur ki e min tezekkürü didüğü ḳavline murād ne idü ki ta‘yīn olınmayup ammā em heybetü’r-rîḥ didüğü ḳavlinde murād ne idü ki ta‘yīn olınup ve lâkin bi-‘aynihi Kāzime cānibinden esen rîḥ ile İzām cānibinden yılduran berḳ midür? Bi-‘aynihi ma‘lūm olınmaz terdīd şüretindedür. Fe’fhem sellemehullāhu minhu. Ḳavluḥü أزيد عندك أزيد} YB.

{ فإنَّ في الأوَّل لا يعلم كون احدهما عنده كانت تسأل وفي إلکها يعلم ان واحد من عنده المَّا انك لا تعلم بعينه كانت يطالبه بالتعيين. ^{dk} } (Çünkü ilk durumda (birinci örnekte), muhatap, iki durumdan birinin onun nezdinde gerçekleşmiş olup olmadığını bilmemektedir. Ancak ikinci durumda, muhatap, bu durumlardan birinin kesin olarak onun nezdinde mevcut olduğunu bilmektedir, fakat onun hangisi olduğunu kesin olarak bilmemektedir. Bu yüzden, belirli olanı tayin etmesini talep etmektedir.)

{كقوله تعالى ام تقولون على الله ما لا تعلمون ^{dk}}

ام معادلة لهزمة الإستفهام فتكون متصلة وهي تُفيد مع الهمزة معنى، أي بمعنى الأمرين من إتخاذ العهد والقول بغير علم كائين فإن الكلام مع ام المتصلة وعدمها التي في الهمزة إستفهام واحد لأن المجموع بمعنى اي مجوابه بالتعيين بخلاف المنقطعة فإن ما قبلها وما بعدها كلامان لانها إضراب عن الكلام الاول وشروع في استفهام مستأنف على سبيل التقرير بمعنى ان الإستفهام ليس على حقيقته بل للتقرير بمعنى حمل المخاطب على الإقرار اي على سبيل ان يقررهم فيعترفوا تاليا الذي هو القول بغير علم وانما يكون على حقيقته ان لو استوى الأمران في علم المستفهم وكان السؤال عن التعيين المعلم اي لعلم مستفهم وهو النبي عليه السلام بوقوع اجرهما اي احد الأمرين على التعيين وهو القول بغير علم، هذا تعليل لاجراج الاستفهام عن الحقيقة، وفيه جواب عما يُقال أنَّ كلمة ام لا يجوز أن تكون متصلة ههنا لأن ام المتصلة لامر الأمرين الذين يعلم المتعلم بثبوت احدهما لا على التعيين ويطلب تعيينه والمتكلم ههنا وهو النبي عليه السلام يعلم انراحدما بعينه وهو إتخاذ العهد من الله تعالى متفق وانَّ الآخر وهو القول على الله بغير علم ثابت، فكيف تكون “ ام ههنا متصلة سُئِلَ

Burada şübhe yokdur fe-ammā şübhe sebebündedir. Āyā bu gözyaşını bekā-yı şedīde ile ağlayup kana qarışdurup aḥibbā u ihvān u aşḥāb-ı ḥullānuḥ veyāḥūd ervāḥ içün sâbit olan aḥvālî tezekkür idüp mufāraḳatundan mudur?

أَمْ هَبَّتِ الرِّيحُ مِنْ تَلْقَاءِ كَاطِمَةٍ

⁴⁸⁰ وَأَوْمَضَ الْبَرْقُ فِي الظُّلُمَاءِ مِنْ إِضْمٍ

Em (أَمْ) muttasıldur fi‘li maşdar maḳāmına ikāmet itdürdüğün şüretde. Ke-ḳavlihi **تسمع** بها عن احد مما على التعيين و تقرير الجواب، انه الإستفهام ليس على حقيقته تعلم المستفهم بوقوع احد الأمرين بعينه وهو القول على الله YB. {بغير علم بل هو للتقرير اي لحمل المخاطب على ان يقر باحد معها على التعيين او منقطعة عطف على معادلة (“Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”) (Bakara, 2/80) ayetindeki ‘em’, istifham hemzesine eşlik eden ve onunla birleşik bir anlam ifade eden bir bağlaçtır. Bu bağlamda iki durumdan (Allah’tan bir ahit alma ve ilimsizce söz söyleme) birinin varlığı anlamındadır. Çünkü ‘em’ bağlacı, istifham hemzesine bağlandığında cümle tek bir istifham ifadesine dönüşür ve bu, bağlaçsız hâliyle de aynı anlama gelir. Ancak bağlaç kesik (münkatia) olduğunda, ondan önceki ve sonraki ifadeler iki ayrı cümle olur. Bu durumda, ilk ifadedden vazgeçilmiş, yeni bir istifham (sorgulama) başlatılmıştır. Bu sorgulama, muhatabı bir şeyi ikrar etmeye zorlamak için yapılır. Yani burada istifham gerçek bir sorgulama değildir, aksine muhatabı ‘bilgisizce söz söyleme’ eylemini itiraf etmeye yönlendirme amacı taşır. Eğer istifham gerçek bir sorgulama olsaydı, her iki durum (ahit alma veya bilgisizce söz söyleme) sorgulayan kişi için eşit derecede bilinmez olmalı ve sorgulama bu ikisi arasındaki belirginleştirme amacı taşımalıydı. Ancak burada sorgulayan kişi (Hz. Peygamber), zaten durumların birini, yani bilgisizce söz söyleme eyleminin gerçekleştiğini bilmektedir. Bu bağlamda istifham, sorgulayıcının bilgi edinme amacı taşımaktan ziyade, muhatabı durumu itiraf etmeye yönlendiren bir araçtır.)

و قوله تعالى ام تريدون أن تسألوا رسولكم كما سئل موسى من قبل^{dk} {

ام أيضا معادلة للهمزة في الم تعلم اي متصلة، وهي ما تجي بعد الهمزة والمجموع بمعنى اي لطلب التعيين كما مر في قوله تعالى ام تقولون YB. { على الله الآية

و قوله تعالى ام تريدون أن تسألوا رسولكم كما سئل موسى من قبل^{dk} {

“Yoksa daha önce Musa’ya sorulduğu gibi siz de peygamberinize bir şey mi sormak istiyorsunuz?” (Bakara, 2/108) ayetindeki ‘em’ de, tıpkı ‘em takulûn’ (Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?) ifadesindeki gibi istifham hemzesine eşlik eden bir bağlaçtır ve onunla bağlantılıdır (muttasıldır). Bu tür bir ‘em’, istifham hemzesinden sonra gelir ve cümlelerin anlamı, belirli bir durumu tayin etme talebini ifade eder. Bu durum, “Yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?” ayetinde geçtiği gibi, aynı yapıdadır.)

⁴⁸⁰ “Yoksa Kazime (Medine’nin bir başka adı) tarafından rüzgâr mı esti, zifiri karanlıkta İzam (Medine çevresinde bir dağ) Dağı’nda şimşek mi çaktı?”

⁴⁸¹ “Bir şeyin haberini almak, onu görmekten daha iyidir.”

⁴⁸² “Gözyaşlarının kanla karışması sadece hatırlamak için değil, sevgilinin meskeninden yayılan hafif bir esinti içindir.”

ki bi'l-küllîye ahibbānuñ tezekkürî terk olunup nesyen mensiyyen maḳāmında ola Ḥazret-i Resūl'e iltifāt atında. Ya' nî gözyaşını ana arışdurmak ahibbā ve ḥullānuñ tezekkürinden olmaya. Belki lâıyık olan budur ki İzam cānibinden esen rîḥ (رِیْح) nesīm ki ol menzil-i ḥabībdir. Aña ḥuř idüp ahibbādan at' -ı nazar Ḥazret-i Resulullāh sallallāhu 'alehi vesellem maḳṣūd u murād-ı evvel ola. Ḥuřusen bu cümleden murād Selem ve İzam şāḥibi olan mekānda sākin ve mütemekkin veyāḥud urbında sākin olan řol muḥābībdir ki bir ān nařb-ı 'aynuñdan gitmeyüp tezekkür idersün. Eger su'al olınsa bu ma' nā ḥasen ü vāzıḥ ammā lâıyık olan bu idi kim **ve ev meḍḍa** (وَأَوْمَضَ) didügi vāv ile irād olınmayup ev ile gerek idi. Zirā kim terdīd içün bu şüretde ma' nā yoḳdur. Ve daḥı cihet-i bā' iře delālet ider bir řey' yoḳdur. Zirā kim ahibbāyı tezekkür muḳaddem gibidir. [15^b] Ve āḥirini a' nî Kāẓime ve İzam didügi avli sebep ve eḥad menziline ılmaḳ vāv ile ḥaml eylemesinüñ ma' nāsı yoḳdur. Cevāb budur ki bu mezkūr ev terdīd abīlindendür. Zirā kim nükte burada ikisinüñ şiddetü't-teřāḳına ve uvve-i iřtibākına tenbīhdür. Ya' nî⁴⁸³ murād olan bi-eyyi sebebin kān murād olan ḥabībüñ tezekkürine sebep ḥabībüñ menzili ve mekānı cānibinden bir řey'üñ zuhūrıdır. Gerek Kāẓime şarafından olınsun ve gerek İzam cānibinden olsun bu cümleden ğaraẓ Ḥazret-i Resūl'dur. řāriḥinden ba' zısı řol men ki bu nükteye mütenebbih olmayup ve vāvı ev ma' nāsına ıldı felā-cerem ol kimesne yaz ğüninde lebeni (?) zāyi' eyledi. **Hebbet** (هَبَّتْ) didügi هَبَّتِ الرِّيحُ هَبُّوْأً وَهَبِيْباً أَيْ didügi و الهبوبة الی تثير الغبرة ⁴⁸⁴ avlınden me'ḥūẓdur. ⁴⁸⁵ ya' nî toza alı gide müte' addīdür. Nitekim ⁴⁸⁶ ya' nî şamanı alı gide abīlündendür. Ve rîḥ (رِیْح) mü'enneş-i semā' idür. Ol eclden fi'l-i müsnedün ileyhā mü'enneş ılındı. A' nî hebbet avlidür. Fi'l-i māẓi-i mü'enneşdür. Hubūbdan müřtaḳdur esmek ma' nāsınadır. Ve rîḥ didügi hebbet didügi avlinüñ fā' ilidür. Rîḥ yel ma' nāsınadır ammā 'azāb ma' nāsına daḥı gelür. Nitekim Ḥazret-i İbn 'Abbās raḍiallāhu 'anhümādan rivāyet olınmışdur اللهم

⁴⁸³ ya' nî: ma' nā BD.

⁴⁸⁴ "Hebbetü'r-rîḥ, rüzgarın ğürültülü bir şekilde esmesi demektir."

⁴⁸⁵ "Toza neden olan esinti."

⁴⁸⁶ "Akarsu, bir saman tanesini bile hareket ettiremez."

⁴⁸⁷ اجعلها رحمةً ولا تجعلها عذاباً اللهم اجعلها رياحاً ولا تجعلها ريحاً Eyy ‘azāben *Fetḥ-i Menār* adlu
ثم الرياح فيما قيل ربع و مسكنها Kurān-ı ‘azīmūn tefsirinde sūre-i vez’Zāriyāt’da naql olunur
⁴⁸⁸ تحت اجنحة الكرويين حملة الكرسي Ya‘nī *Siḳāl*’dan naql olunduğı üzerine yel dördür ve yelūn
meskeni ve mekānı Kürsī getüren Melā’ike-i Kerūbī’nün qanatları altındadır. Melā’ike-
i Kerūbī’nün qanatları altından berḳ ü ziyā tulū‘ idüp yuḳālu وهاج الشئ وهاجاً bi-ma‘nā
cāmī‘atū’n-nūr ve’l-ḥarāret ve hevāū’ş-şems andan şoñra Melā’ike-i Kerūbī’nün
qanatından şemsūn ‘acelesine ya‘nī sür‘atine [16^a]⁴⁸⁹ vāḳi‘ olup andan şoñra şemsūn
‘acelesünden ve ziyā vü nūrından tağlar başına esüp vāḳi‘ olur. Andan şoñra neyyire
vāḳi‘ olur. Fe-ammā riḥ-i şimāl bu yel Cennet-i ‘Adn’dadur. Cennet-i ‘Adn’da sākin ü
ḳarār idenler bunun lezzet ü şafāsundan tenu‘amlanup şafā u rāḥatlanurlar. Andan
Cennet-i ‘Adn’dan mürūr idüp şiddīḳların rūḥlarına vāḳi‘ olur. Andan şoñra Kürsī
tarafından Benātū’n-na‘ş’a andan mağrib-i Şüreyyā’ya ve riḥ-i debūr⁴⁹⁰ seḳat-ı
Şüreyyā’ya andan mağrib⁴⁹¹-i maṭla‘-ı Süheyl’e ve riḥ-i cenūb maṭla‘-ı Süheyl’dan
maṭla‘-ı Şüreyyā’ya ve şabā maṭla‘-ı Şüreyyā’dan kürsīye andan Benātū’n-na‘ş’a. Ve bir
yel bir yelūn ḥaddine dāḥil olmaz. Ve’l-ḥāşıl-ı kelām bir yel esdüğü zamānda bir yel dāḥi
esmez ve biri birinūn ḥaddine dāḥi dāḥil olmaz. Fe-ni‘me’l-ḥāl el-ḳādir el-ḥayyu el-
ḳayyum.

⁴⁸⁷ “Allah’ım bize rahmet eyle, azab eyleme. Allah’ım onları esinti eyle, azab eyleme.”

⁴⁸⁸ “Rüzgârlar, arşı taşıyan meleklerin kanatları altındadır, diye söylenir.”

⁴⁸⁹ {^{dk} Gemici ıstılâhında âsân poyrâz ve maşrıḳ gün doğı ve ya‘nī keşîşleme ve Beyrūt ya‘nī loṭos ve
bāyed ya‘nī ḳarayel.

Maṭlab-ı mühimm lil-iryāh

Riḥ

şimāl yıldızı didükleri yeldür ki bi-fetḥü’ş-şin demir ḳazuḳ cānibinden esen yeldür, poyrâz demekle
meşhûrdur.

Ve riḥ-i mağrib batı didükleri yeldür ki

Ve riḥ-i cenūb kıble yelidür. Ammā Benātū’n-na‘ş nūnūn fetḥi ve ‘aynūn sekūmyla iki nev‘ yıldızdur. Bir
benātū’n-na‘ş-ı kübrādur ve bu yedi yıldızdur. Dördü na‘ş ve üçü benāt ve biri dāḥi benātū’n-na‘ş-ı
şağrādur. Ve inne ḳavli.} BD.

⁴⁹⁰ {^{dk} والذبور هي التي تهب من نور الشمس } YB.

(Debur, güneşin (son) ışıklarından esen rüzgârdır.)

⁴⁹¹ mağrib: şabā BD.

İ'lem

Ve dağı bilgil ki cenūb tarafından esen yel şemsūn zevālinden ğurūba varınca eser ve debūr⁴⁹² tarafından esen yeli şemsūn ğurūbından şaṭr-ı leyle ya' nī bir cüz'ine varınca eser ve şabā gice şatrından şemsūn ṭulū'una varınca eser. فنعلم المدبر الذي شأنه لو فرض انقطاع⁴⁹³. Ve riḥ-i šimāl şemsūn zevālinden ğurūba varınca eser. **Min tilkai** (من تلقاء) didügi tā'nuñ kesresiyle cihet ve cānib ma' nāsınadır. Hebbet didügi kavline müte' allıkdur. **Kāzime** (كاظمة) didügi Ḥazret-i Resūl sallallāhu 'aleyhi vesellemūn medīnesinūn ismidür veyāḥūd bir mevzi' -i mu' ayyenenūn ismi ola. **Ve ev maḍḍa** (وأومض) didügi hebbet didügi kavline ma' ṭūfdur. Lema' ma' nāsınadır ya' nī nevāḥī-yi ğaymede ğayr-ı mu' tarīza olduğı ḥālde⁴⁹⁴ ḥafīf üzerine lema' landı ya' nī yıldardı dimekdür ki ol ḥiffetdür. Ve hebbet didügi maṣdar te'vīlindedür. Tezekkür didügi kavline ma' ṭūfdur. Eyy من هبوب الريح⁴⁹⁵ taḳdīrindedür. [16^b] Ve ev maḍḍa didügi kavlinde dağı ḥāl böylecenedir. Eyy من ومض البرق وميضاً وميضاً لمع لمعاً⁴⁹⁶ kavlinde me'ḥūzdur. Ve ba'zılar didiler bu ikisi e min tezekkür kavline ma' ṭūf olmak şol i'tibāryladur ki bundan fehmi olunur. اتذكرت جيراناً⁴⁹⁷. Kānūn-ı tecrīd üzerine kendü ya' nī li'l-ḥūzn ve't-taḥassür-i mufāraḳat-ı sebīle ve 'adem-i vusūluñ sebebiyle sen feryād ve fiğān üzerine olduñ. Ḥuṣūsen saña riḥūn hubūbı münteşir olup ḥaber virdüginde ve anlaruñ meskeninden ve diyārından⁴⁹⁹ berḳūn zāhir olması burada tenbīh ü işāret ve

⁴⁹² {dk}Beyān

Debūr bi-fethū'd-dār gün batusundan esen yeldür ki zikriyle peyganberimüz zikr buyurmuşlardır. Mağrib yeli dinmekle meşhūrdur.} BD.

(Ben saba rüzgarıyla desteklendim, Ad kavmi ise debur ile helak oldu.) Buhāri, 1035; Müslim, 900.

⁴⁹³ "O, ne güzel bir tedarikçidir ki eğer onun taliminin izleri bir an için kesilseydi onda ne karar kalırdı ne de dünya huzur bulurdu."

⁴⁹⁴ ḥālde: -BD.

⁴⁹⁵ "Rüzgarın esmesinden."

⁴⁹⁶ "Şimşegin parlamasından yemeḍu' ve vemīḍa ve vemīden ve vemedānen; lema' lem'ānen."

⁴⁹⁷ "Komşuları hatırladın mı?"

⁴⁹⁸ "Ey ağlamada aşırıya kaçan, ağlaman için bir sebep olmalı. Bu sebep ayrılık olmasa gerek."

⁴⁹⁹ meskeninden ve diyārından: meskeninde ve diyārında ÇA.

îmā⁵⁰⁰ vardır ki ol maḥbūbuñ meskeni ve diyârı bir mertebede bu‘d u ırâḫ üzerinedür⁵⁰¹
ki aña vâşıl olmaz. İllâ rîḥ ve daḥı maḥbūbı bir mertebede rif‘at üzerinedür ki aña vâşıl
olmaz. İllâ şehâb bu taḫḍîrce bunlaruñ de’bindendür. Teşevvuk idüp rîḥüñ sereyânı ile ve
berḫüñ lem‘ânı ile temşîl idüp ve daḥı bu‘d-ı mesâfât ve eşedd-i cibâl-i şâmiḥât
olduğundan ötürü ve maḥbūba vuşûlını istib‘âd idüp buña mümâşil dir ve söyler:

Beyt⁵⁰²

الأ ياصبا نجد مَنِّي هجت من نجد

فقد زارني مسراك و جدا علي وجد

Beyt⁵⁰³

ولو أن الرياح تحملني اليكم

علقت ببعض اذيال الرياح

Ḳālu Āḥir⁵⁰⁴

آراني البرق مثواه فواها

Dīger⁵⁰⁵

كيف الوصول الي سعادودونها

⁵⁰⁰ îmā: dā’imā BD.

⁵⁰¹ üzerine: ÇA.

⁵⁰² “Ah Neced’den esen bir rüzgar, Neced’den bir hüznü getirdi. Ziyaretin beni sardı ve bana hüznü verdi.”
Yezîd b. et-Tasriye, Divan. <https://www.aldiwan.net/poem50438.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

⁵⁰³ “Rüzgar beni size götürse ona asılı kalırdım.”

⁵⁰⁴ “Şimşek bana meskenini gösterdi, eyvah!”

⁵⁰⁵ “O dağları ve vadileri aşarak nasıl Su’âd’a varabilirim?” İmam Şafi, Divan.
<https://www.aldiwan.net/poem24667.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

قن الجبال ودونهنّ سوف

Dīger⁵⁰⁶

ربّاء شماء لا يأوي لقلّتها

إلاّ السحابُ وإلاّ الأوبُ والسبيلُ

Dīger⁵⁰⁷

والرّجل حافية ومالي مركب

والكفّ صفر والطريق مخوف

Dīger⁵⁰⁸

لعبد المرتبة وعلو المكان

ولعلّ القدر كمال قال

Beyt⁵⁰⁹

هى الشمس مكنها في السماء

فغزّ الغواد غراء جميلاً

فلن تستطيع اليها الصعود

⁵⁰⁶ “Yokluğunda bulutlardan, çöllerden ve yollardan başka hiçbir şeyin sığınmadığı yüce bir tepe.” Hüzeli, Divan. <https://shamela.ws/book/9250/405> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

⁵⁰⁷ “Ayaklarım çıplak, bir merkebim yok. Elim bomboş yolum ise korkular ile dolu.” İmam Şâfi <https://www.aldiwan.net/poem24667.html>

⁵⁰⁸ Yüksek bir makama ve yüce bir yere layık olan için belki de kader budur, dedi doğruyu söyleyen.”

⁵⁰⁹ “Güneş gökyüzündeki yerini aldı. Sabahın güzelliği güzel bir şekilde parladı . Ona asla çıkamayacaksın o da sana inemez.”

[17a] Bu zıkr olınan ma' nâlar bizüm 'aql-ı kâşırımıza nisbet laṭîf ma' nâlardır. Ev maḍḍa fi'l-i mâzî if'âl bâbındandır. **el-Berḳ** (البرق) didügi ev maḍḍanun fâ'ilidür. برق ⁵¹⁰ السيف وغره يبرق بروقاً اذا تلا لاء kavlınden müştakḍur. Ya'nî ma' nâsı kaçan seyf şemsün mişâli gibi yalınlandursun dimekdür. Zarf a' nî fi'l-zulemâ (في الظلماء) didügi kavli ev maḍḍa didügi kavline müte'allıḳdur. ⁵¹¹ في الليلة الظلماء dimekdür. Zulmet kavlınden müştakḍur. Ezlemün mü'enneşidür ki ol hilâf-ı nûrdur aḥmer ḥamrâ' gibi. Karañuluḳ ma' nâsınadır. Muḳadder leylenün şıfatı vâḳi' olmuştur. Taḳdîr-i kelâm في الليلة الظلماء ⁵¹² taḳdirindedür ve zarf-ı şânî a' nî **min İzam** (من إضم) zarf-ı laḡvdur ev maḍḍa kavline müte'allıḳdur. Hemzenün kesresiyle dâd'ın fetḥasıyla ḥabîbün menzili olan ṭâḡun ismidür. Min İzam didügi kavli tamâm-ı firâkuñ şedâ'idine işâretdür.

İ'lem

Muḥaşşıl-ı kelâm tezekkür-i maḥbûb ikiden ḥâlî degildür. Yâ zamân-ı mâzîde vâsıl olup bir vechle firâḳ vâḳi' olup maṭla' -ı tercümemizde işâret eyledigümüz gibi veyâḥûd vâsıl olmayup vuşûlinün tevaḳḳu' ını talep⁵¹³ idüp taḥazzün ü taḥassür çekesün. Bu taḳdir üzerine ḥafî olmayup 'aşḳ baña⁵¹⁴ bu ikisinün sebebinden ḥâlî degildür. Vâv'ı ev ma' nâsına kılmaḳ ḥâcet degildür ve daḡı terdîdi ya' nî eşyâ'-ı şülüş beyninde kılmaḳ hilâf-ı zâhirdür. Meger ma' nâ-yı ḥaḳîḳat üzerine ḥaml idesün. Ol taḳdîrce bir muḳaddimeyi temhîd idüp mümkündür ya' nî ṭâlib-i Ḥaḳḳ ve mürîd olan bir riyâzet-i sebîble bir mertebeye vara ki nûr-ı Ḥaḳḳ ıttılâ' eyledüğinden ḥalasât ve cezebât 'arız olup safâ vü zevḳinden bir ḥâlet ile

⁵¹⁰ “Kılıcın şimşeği ve parlaklığı, parıldadığında parlar.”

⁵¹¹ “Karanlık gecede.”

⁵¹² “Kapkara bir gecenin içinde.”

⁵¹³ “talep”: -ÇA.

⁵¹⁴ baña: -BD.

mertebesine vâsıl oldıkda bu vakte vicdân vakti dirler. Vuşûlün evvel derecesidür ya‘nî ke-ennehü burûkuñ aña tevmeği ol evvelki hâletde ola. Ve bu‘dü’l-vuşûl sâbit olmak var ve sâbit olup terakķî fî’l-merâtib olmak var. Nitekim bu ma‘nâya sûre-i Fâtîha’nuñ tefsirinde اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ⁵¹⁶ âyet-i kerîmesinde Ebü’s-Su‘ûd raḥmetullahi ‘aleyh bir nice vechle tafsîl üzerine yazmışlardır. Şâbit olmayup ol zaman dir ve söyler: يا أَيُّهَا الْمَرِيدُ⁵¹⁷. المرتاض سبب بكانك هل هوتذكر تلك الحالة الجذيات الذئدة او تطلب مثالها واعلي منها الي ان يحق الوصول. Bu takdir üzerine merâtibe nazaran vâv’ı ev-i terdîdiyye kılmak câ’izdür. Ve daḥı eger ehl olup bu zikr olınan ma‘nâları ḥaḳîḳat üzerine iz‘ân idüp bilürseñ beyt-i âtiye a‘nî femâ li-‘ayneyke in kulte’kfüfâ hemetâ didügi ḳavlınden bu taşvîr üzerine maḳşad-ı şâniye varınca şarf idüp tedebbür ile min tilkâ‘i ve min İzami didügi ḳavlindeki min ikisinde de min-i ibtidâ’iyyedür.

Beyt

یا مگر از کاظمه بادی وزید از کوی دوست

518 یا مگر در نیمه شب برقی در خشد از اصم

Tercüme

Yohsa berķ mi göründi Kâzime’den yâ riḥ-i şabâ

⁵¹⁵ “Sevgilinin zikri ile aşk şarabını içip mest olduk, fakat dünyada henüz üzüm çubuğu yaratılmamıştı.” Ali Salâhaddin Yiğitoğlu, *el-Menhelü’l-Fâiz fî Tercümeti Dîvânî İbni’l-Fâriz, İbnül-Fâriz Dîvânı Şerhi* haz. Muhammet İnce (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2021), s. 308.

⁵¹⁶ “Bizi doğru yola, yani kendilerini nimetlendirdiklerinin yolına ilet.” Fatiha 1/6.

⁵¹⁷ “Ey talip ve mürid, ağlamana sebep nedir? Hatırladığın o cezbedici durum mu, yoksa onun bir benzerini ve ondan daha yücenesini mi arıyorsun, ta ki ona ulaşana kadar?”

⁵¹⁸ {^{dk} Tercüme li-ḳā‘ilihi

Yâ yel mi esdi Kâzime’den yohsa berķ mi
Ki ıldıradı İzam’da ki mene itdi zülmeti}

Ki giderdi leme‘ ān İzam’daki zulmeti

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullahi ‘aleyh muhāṭabātda kendü nefsüne ḥiṭāb idüp ke’ennehü muhāṭab-ı ‘aşkı inkār idüp ma‘-hāzā ‘aşkuñ ‘alāmeti ve nişanı kendüsünde zāhir ü sâbit olduğına ve şadrda vāki‘ olan beyt-i evvel ve beyt-i şâninün beyt-i şālişe irtibâtı ve münâsebetini ne vechle olduğını beyân u ‘iyân eyledükden sonra ‘aşka inkār idüp kendüsünde ‘aşk mevcûd olduğına ‘udûlin şâhidinün [18^a] şehâdeti birle ilzâm şûretinde müstefhemen istifhâm-ı inkâriyye veyâhûd istifhâm-ı te‘accubiyye ile ‘alâ ṭarîķi’l-ilzâm didi:

فَمَا لِعَيْنِكَ إِن قُلْتَ اكْفُفَا هَمَاتًا
519 وَمَا لِقَلْبِكَ إِن قُلْتَ اسْتَفِقْ يَهُم

İstifhâm-ı te‘accubî Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlânun nemaṭı üzerine ke-ḳavlihi te‘âlâ مَا لِي لَا 520 ḳavli gibi. Bu taḳdîr üzerine eydür: Ey kimesne senün iki göziñ ‘aceb ḥālî vardır? Ey gözler ağlamaḳdan sâkin oluñ disem anlar ağlamaḳı daḡa ziyâde iderler. Ve senün gönülün daḡı ‘aceb ḥālî vardır ki eger ey gönül bu sekrden ifâḳât bulup kendüñi cem‘ eyle disem henüz ifâḳât bulmayup daḡa ziyâde eylerler demek olur. Fâ (ف) şart-ı maḥzûfuñ cevâbıdır. Taḳdîr-i kelâm فَمَا لِعَيْنِكَ 521 dimekdür. Fi‘l-i muḳadderiye müte‘allıḳdır. Taḳdîr-i kelâm فَمَا لِقَلْبِكَ 522 taḳdîrindedür. ‘Ayn (عَيْن) didügi ‘aynuñ teşniyesidür. Kâf’a izâfetle teşniye nûn’ı sâḳiṭ olmuşdur. Kâf zâmîr-i ḥiṭāb nâzımuñ kendü nefsünden ‘ibâretdür. Tecrîd ṭarîķiyle kendü nefsüne ḥiṭābdur, göz dimekdür. İn (إِن) ḡarf-i şartdır. Ḳulte (قُلْتَ) fi‘l-i mâzî-i muhāṭab, tā

⁵¹⁹ “(Ey gönül) iki gözüne ne oldu ki onlara ‘kendinizi tutun ağlamayın’ dedikçe o iki göz daha çok kanlı yaş akıtıyorlar? Ve kalbine de ne oldu ki ‘sakin ol, kendine gel’ desen de o aldırmaıp ölçüsüz sevgisi, hayranlığı ve delicesine aşk ve muhabbeti artırıyor?”

⁵²⁰ “Hudhud’u niçin göremiyorum?” Neml 27/20.

⁵²¹ “Eğer aşırı sevgini inkâr ediyorsan, gözlerine ne oluyor?”

⁵²² “Gözlerine ne geldi, ne oldu veya ne gösterildi?”

‘ibâretdür. Nâzımuñ kendü nefsünedür. **Ekfüfâ** (الْكُفْفَا) ⁵²³ emr-i hâzır teşniyedür. ‘Ayneyne hitâbdur. Ma‘nâsı men‘ olunuñ dimekdür. **Hemetâ** (هَمَتَا) emr-i hâzır fi‘l-i mâzî teşniyedür. Remetâ vezni üzerine isnâd-ı mecâzî cerâ‘ül-mîzâb ve sâlû‘l-vâdî ve cerâü‘n-nehr kabîlindendür. Ya‘nî zıkr-i maḥall irâde-i ḥâl kabîlindendür. Ma‘nâsı aḳarlar, ‘ayneyne hitâbdur ve fâ‘îli ‘ayneynden ‘ibâretdür. **Li-ḳalbike** (لِقَلْبِكَ) [18^b] li-‘ayneyke didügi ḳavli gibi fi‘l-i muḳaddere müte‘allıḳdur. Taḳdîr-i kelâm وما وقع او حدث dimekdür. ⁵²⁴ Qalb gönül ma‘nâsınadır ammâ ‘aḳla daḥı itlâk olunur. Ke-ḳavlihi te‘âlâ لَهُ قَلْبٌ لِّمَنْ كَانَ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٌ ⁵²⁵. Eyy ‘aḳl ve burada daḥı ‘aḳlı te‘vîl ḳābildür ve te‘vîl olıncaḳ estefiḳ didügi ḳavline enseb ü aḥrâdur. Ve kelime-i **mâ** (مَا) iki mevzu‘ da bile mübtedâdur ve māba‘dları haberleridür. Kâf şāhib-i ḳaṣîdenüñ kendü nefsünden ‘ibâretdür ve ba‘zılar buña zāhib oldılar ki fâ ‘atf içün ola ve bu cümle-i istifhâmiyye istifhâm-ı sâbıkaya ma‘tuf ola. Ol taḳdîrce fâ’nun fâ’idesi ḡanî virür ki bu istifhâm-ı evveldeñ soñra müteḥaḳḳıḳ olur diyü tenbih vardır ki ol zāhirdür. **Estefiḳ** (اِسْتَفَقَ) didügi emr-i hâzırdur. İstif’âl bâbında ⁵²⁶ ifâḳatdan müştāḳdur. Ḳalbe hitâbdur. Ma‘nâsı gel ḥayrân olma dimekdür. **Yehimi** (يَهِيْمِي) fi‘l-i muzâri‘dür. Ye‘idü vezni üzerine vehmden müştāḳdur ve daḥı hemeyândan müştāḳ olması da câ’izdür. Vehmden müştāḳ olduḡı taḳdîrce ma‘nâsı ḳalb vâlih ⁵²⁷ ü ḥayrân olur, mevhûma meyl eyler dimekdür. Hemyândan müştāḳ olduḡı şürette ḳalb kendü hevâsına gider olmaz dimekdür. Ve ba‘dehü bilgil bu beytde şanâ’î‘-i şa‘iriyeden bir şan‘at vardır. Ol şan‘ata müşābehet dirler. Müşābehet oldur ki iki kelimenüñ aḥaduhumâsı uḥrâsından müştāḳ gibi ola, bunuñ biriyle müştāḳ olmaya hemetâ ile yehimi gibi. Hemetâ remetâ vezni üzerinedür. Hemyden müştāḳdur. Yehim ye‘idu vezn üzerine vehmden müştāḳdur. Ya‘nî nâzım kendü nefsüne hitâb idüp te‘accuben ve tevbîḥen eger sen ifrâṭla muḥabbete inkâr idecek olursañ senüñ gözlerüne

⁵²³ “Gözyaşlarını tut.”

⁵²⁴ “Ḳalbine ne geldi, ne oldu veya ne gösterildi?”

⁵²⁵ “Şüphesiz ki bunda, aklı olan kimseler için bir öğüt vardır.” Kaf 50/37.

⁵²⁶ bâbında: bâbından BD.

⁵²⁷ vâlih: -BD.

[19^a]⁵²⁸ ne ‘ārız oldı ‘aceb hâli var ki eger gözlerüne yaş ağıdıp ağlamağdan men‘ olunuñ diyecek olursañ ağlamağı ziyāde idüp men‘ olunmayup seyelān iderler. Ve qalbūne dahı ne ‘ārız oldı ‘aceb hâli var ki eger sen qalbūne ifākat bul, kendūne gel hayrān olma diyecek olursañ ifākat bulmayup vālih ü hayrān u bī-huṣ olup kendü hevāsına gider. Eger su’āl olinsa qā‘ ide-i külliye dūr kim şart elbette cezāya sebep olmak vācibdür. Ke-qavlihi ⁵²⁹ ان تأتني فاکرمته. Ol taqdirce bu iki mevzu‘ da a‘ nī femā li-‘ ayneyke ve mā li-qalbıke didügi kavliyle tevfiḳ eylemek müşkilcedür. Huṣuṣen bu ma‘lumdur ki seyelāndan imtinā‘ a emr seyelānı icāb eylemez. Belki ol terkine sebep olur. Ke-zālik ifākata⁵³⁰ emr şahvına sebep olur. Yoḥsa taḥayyürine ve sekrine sebep olmaz. el-Cevāb biz derüz kim naḥviyūndan ba‘ zısı cezā ile şartuñ mā-beyninde muṭlaken lüzūm-ı kifāyet ider vüçub lāzım gelmez. Ke-qavlihi te‘ālā ⁵³¹ قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ bu ma‘lumdur ki mevtüñ mülākātı bir emrdür kim firāre lāzım. Hāşıl-ı kelām taḥkīḳ çoḡdur ammā ve lākin teslīm olınsun ya‘ nī şart cezāya sebep olmak lāzım. Belki vüçubundandır gāh olur ki şart i‘lām içün cezāya sebep olur. Ke-qavlihi te‘ālā ⁵³² مَا بِكُمْ مِنْ نِعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ. Ol taqdirce mā naḥnu bi-şadedihi dahı bu qabildan olmak muḥill u zarar virmez. Ve bir taḥkīḳ dahı budur ki sebebüñ vüçub-ı hükm olınuğı taqdirce elbette murād sebep-i ‘aqliyyedür. Ğayrısına irādet ta‘alluḡ idüp murād olınmaz. Belki bi-eyyi sebebin kān gerek ‘aqliyye ve gerek ‘örfiyye ve gerek ‘ādiyye murād olınsun huṣuṣen mā naḥnu bi-şadedihi taḥkīḳ-i sebebiyye ‘uṣṣāḡun qānūnları ve ‘ādetleri üzerine bu kelāmuñ bināsı [19^b] uṣṣāḡinüñ i‘tibārları budur ki ⁵³³ الصَّدَان لَا يَجْتَمَعَانِ عَقْلُ iḳtizā eyledügi nesne aşḡ hılāfını iḳtizā ider. Bu

⁵²⁸ {قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُونَ مِنْهُ وَتَخَافُونَ أَنْ تَمُوتُوا بِلِسَانِكُمْ مَخَافَةٌ أَنْ يَصِيبَكُمْ فُتُوخُذُوا بِأَعْمَالِكُمْ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ لَا تَفُوتُونَهُ لَاحِقٌ بِكُمْ، {والفاء لتضمن الاسم معنى الشرط باعتبار الوصف فكان فرارهم يسوغ لحقوق بهم تروصى

(Ölümünden kaçtığınız ve dilinizle dilemeyi korktuğunuz şey, sizi işlerinizle yakalayacağından korkarak onu dileyin. Çünkü o sizi karşılayacaktır, ondan kaçamazsınız, size yetişecektir. Burada “fe” harfi, ismin şart anlamını içermesi için sıfatı göz önünde bulundurarak kullanılmıştır. Bu nedenle onların kaçışı, ölümün onlara ulaşmasını kaçınılmaz hâle getirmektedir.)

⁵²⁹ “Eğer bana gelirsen, seni ağırlarım.”

⁵³⁰ ifākata: ifākatine BD.

⁵³¹ “De ki: “Kendisinden kaçtığınız ölüm kesinlikle size ulaşacaktır.” Cuma 62/8.

⁵³² “Nimet olarak size ulaşan ne varsa Allah’tandır.” Nahl 16/53.

⁵³³ “Zıtlıklar akıl ile bir araya gelmez.”

iḳtizā bir emr-i ḳatī‘ dūr. Lā yuṣekku fihi eger bu ḥālātuñ aḥvāline vāḳıf olayum dirseñ bu mişāle nazār idüp te’emmül eyle⁵³⁴.

Beyt⁵³⁵

ضد عقلست این حکایت خوشدار

تا بعقل اندر نکونی زنهار

عقل گوید جبه و دستار کو

عشق گوید خانه خمار کو

عقل هستی میکند کین درخورست

عشق مستی میکند کین خوشترست

عقل میگوید پریشانی مکن

⁵³⁴ eyle: eyleye BD.

⁵³⁵ “Bu hikâye akla aykırıdır, iyi dinle

Aklın içinde kalma, sakın ha!

Akıl der ki: Cübbe ve sarık nerededir?

Aşk der ki: Meyhane nerededir

Akıl, varlık iddiasında bulunur, çünkü bu uygundur

Aşk, mest olur ve der ki: Hayır, asıl hoş olan budur

Akıl der ki: Dağınıklık yapma, düzenli ol

Aşk ise tebessüm eder ve der ki: “Cahillik etme.

Akıl der ki: Tedbir alır, çare bulurum

Aşk der ki: Ben kendimi bütünüyle feda ederim

Akıl huzur arar ve der ki: Ey insan, rahat olan kimdir?

Aşk yanar ve der ki: Bu dünya kirden ibarettir

Akıl diker, çünkü ona göre ayıp ve şeref vardır

Aşk yırtar ve der ki: Bunlar tuzak ve yemdir

Akıl der ki: Ben Allah’ın varlığını idrak ederim

Aşk der ki: Ben ise gerçek takvayı yaşarım” Hüseyinî Sâdât el-Gûrî, *Kenzü’r-rumûz*, Behişt 5/b. 11-17.

<https://ganjoor.net/hoseyni/kanzorromooz/sh5> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

عشق می خندد که نادانی مکن

عقل گوید کارسازی میکنم

عشق گوید پاک بازی میکنم

عقل می سازد که الا آسوده کیست

عشق میسوزد که این آلودگیست

عقل می دوزد که ان ننگست و نام

عشق می درد که ان دانه است و دام

عقل گوید که خدائی می کنم

عشق گوید پارسائی میکنم

Bu kıvılcık bu kabıldendür

Qıta⁵³⁶

عقل گوید شش جهت حدست

و بیرون راه نیست

عشق گوید راه هست

و رفته‌ام من بارها

⁵³⁶ “Akıl, varlık âleminin altı yanı var, bunlar sınırdır, bunlardan dışarı hiçbir yol yok der; aşka yol var der, hem de ben defalarca gittim.” Mevlânâ Celâleddin, *Dîvân-ı Kebîr III* haz. Abdülbâki Gölpınarlı (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), s. 374, b.3643.

Ve bi'l-cümle 'aql ile 'aşkuñ biri birine muhâlefetini cezmen bildüñ ise bu ma' lûmdur ki 'ayneyne seyelânuñ terkine emr 'akluñ iktizâsınuñ hükmidür ve harf-ı seyelân bir emrdür. 'Aşq buña hüküm ider. Ol taqđırce imtinâ'a hüküm seyelâna sebebdür ve şaqq-ı sâñide dağı ifâkâta hâkim 'aqlıdır. Ol taqđırce 'aşq hayrete ve heyecâna hüküm eylemege sebep olur. ⁵³⁷ فتأمل حق التأمل. Ekfüfâ didügi kavli müte' addî olmak câ'iz ve lâzım olmak dağı câ'izdür. Müte' addî isti' mâl olıduğı taqđır üzerine mef' ulün maḥzûf olur. Ma' nâsı ⁵³⁸ امنعا الدمع demek olur. Lâzım-ı isti' mâl olıduğı taqđırce ma' nâsı ⁵³⁹ امنعا عن الدمع demek olur.

Tercüme-i Beyt

[20^a]⁵⁴⁰

Gel girye kılmı çeşmüñe disem döker yaşıñ

'Aqluñı dir disem dilüñ arturdı rafeti

Beyt

پس چیست چشم را کر نیار امداز بکا

⁵⁴¹ دلرا چه شد که باز نیامد بهوش هم

⁵³⁷ "Tam anlamıyla düşün."

⁵³⁸ "Gözyaşlarını durdur."

⁵³⁹ "Gözyaşlarından sakın."

⁵⁴⁰ {^{dk} Beyt li-kâ'ilehü

چیست چیست گویش کوید یکی گریان شود

چیست دل گویم بهش یوشفته کرددز غم

⁵⁴¹ {^{dk} Tercümetün li-kâ'ilihi

Ağlama didükçe gözüñ noldı yaş döker

Ayl didükçe gönüne arturdı hayreti}

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh tevbiḥen kendü nefsiñe ḥiṭāb idüp cümle-i istifhāmiyyeyi cümle-i istifhām-ı sâbıkā ‘atf eyledükden⁵⁴² soñra ‘ālā ṭarīḳ-i işbātü’ş-şey’ bi’l-beyniyye ve’l-bürhān girü ḳānūn-ı tecrīd üzerine minvāl-i sâbık üzerine ḥiṭābdan ğaybete iltifāt ṭarīḳi üzerine istifhām-ı te‘accub-i inkāriyye ile didi:

أَيْحَسِبُ الصَّبُّ أَنَّ الْحُبَّ مُنْكَتَمٌ

⁵⁴³ مَا بَيْنَ مُنْسَجِمٍ مِنْهُ وَمُضْطَرِمٍ

İstifhām te‘accubîdür veyāḥūd istifhām inkāriyye ve tevbiḥiyyedür. Bi-ma‘nā ما ينبغي ان 544 ya‘nī ‘aşık zann eylemege lâıyık degildür ki ‘aşık ‘inde’-n-nās zuhūr ḥālinde müstetir olup gizlene. Ma‘-hāzā dā’im ve müstemir ağan gözyaşıyla ve ‘aşık âteşine düşüp yanıcı ḳalb mā-beyninde olan ‘aşık şehādet ittikden soñra yāḥūd ma‘nā böyle ola ki ‘aşıkā ‘aceb degil müdür ki ‘aşık beynü’-n-nās zuhūr ḥālinde müstetir olup zann eyleye. Ma‘-hāzā dā’im ve müstemir ağan gözyaşıyla ve ‘aşık âteşine dutuşup yanıcı ḳalb mā-beyninde olan ‘aşık şehādet ittikden soñra bu taḳdīrce bir şey’ ba‘de’l-inkār bi’l-müşāfehe beynine ve bürhān ile işbāt bābından olur. **Yahsebü** (يَحْسَبُ) fi‘l-i muzāri‘ zann ma‘nāsinadur. **eş-Şabbü** (اصْبُ) eyy 545 ایظن العشق مع كثرة بكائه sıfat-ı müşebbeh şabābetden müştakḳdur ki ol rıḳḳat-ı ‘aşıkḳdur ve daḥı ḥarāretidür. 546 رجل صب عشق مشتاقی ḳavlınden me’ḥūz olup ‘aşık ma‘nāsinadur. Ve daḥı صَبَّ الماء 547 ḳavlınden müştakḳ [20^b] olması cā’izdür. Zīrā kim ‘aşık olan kimesne gözinden çok yaş akıtmak ile muḥaḳḳıḳūn işāret eylemişlerdür. Ḥiṣe ḳāle’l-muḥaḳḳıḳūn:

⁵⁴² eyledükden: eyledüğinden BD.

⁵⁴³ “Yanıp tutuşan kalp ve akan gözyaşı karşısında aşık, sevgilinin gizli kalacağını mı sanır?”

⁵⁴⁴ “Olması gereken ne ise o olsun.”

⁵⁴⁵ “Âşık, çok ağlamasına rağmen aşkını ... mı zannediyor?”

⁵⁴⁶ “Âşık ve özlem duyan bir adam.”

⁵⁴⁷ “Suyu dökmek/boşaltmak.”

Beyt

عشق چيست از قطره دريا ساختن

548 عقل نعل كفش سودا ساختن

Hiṭāb-ı sābıkdan a‘nī fe-mā li-‘ayneyke didügi kavlınden ‘alā ṭarīḳi’l-iltifāt buraya ‘udül olındı. Hattā ‘aşkuñ ‘adem-i inkitāmına tenbīh olduğına bināen ke’ennehü kâle keyf nitekim ⁵⁴⁹ حبّ من صببت عيناه الدّموع الدائم. Fi’l-vāḳi‘ eger tedebbür idüp fikr eyleseñ bunu vaşf ile hükmi ta‘līḳ bābından bulursun. Ya‘nī istifhām-ı inkāriyyeden müstefād olan inkitāmı ya‘nī bu lāyık degildür ki hâṭırına huṭūr eyleyen ‘aşkı inkitām idüp ma‘-hāzā şabb dā’im mevcūd olup gözününden dā’im seyelān eyleye. Tenbīhdür ki muḥāṭab olan kimesne esbāb-ı mevcūd olmağın ‘adem-i inkitāmının şübütı evlā bi’t-ṭarīḳdür. **Münketimün** (مُنْكَتِمٌ) didügi ism-i fā’ildür. Kitmāndan müştakdür. Gizleyüp şaklamak ma‘nāsınadır. **Münsecimin** (مُنْجِمٌ) mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. Taḳdīr-i kelām ⁵⁵⁰ دمع منسجم dimekdür. Ma‘nāsı aḳıcı gözyaşı dimekdür. **Muṣṭarimi** (مُصْطَرِمٌ) dahı mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. Taḳdīr-i kelām ⁵⁵¹ قلب مضطرم dimekdür. Ma‘nāsı nār-ı ‘aşkla müşte‘il ⁵⁵² olup yanıcı ḳalb dimekdür. Ve’l-ḥāşıl nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i şābıkda ḳānūn-ı tecrīd üzerine kendü nefsüne ḥiṭāb idüp efrāt-ı muḥabbete ba‘zı vech zıkr idüp tevbiḥ ü teşnī‘ ittikden şoñra muḥabbetinüñ ‘adem-i kitmānını taşrīḥ itmek ḳaşd eyleyüp ḥiṭābdan ḡaybete iltifāt idüp eydür ki ‘aşık olan ‘acabā zann ider mi ki dā’imā müstemir aḳan gözyaşıyla ve ‘aşḳ ateşiyle dutuşup yanıcı ḳalb mā-beyninde ‘aşḳ saḳlanur degildür. [21^a] Eger su’āl olınsa insicām-ı ‘ayn didügi ḥubbı ızhār eylemekde bir emr-i celīdür, burada şübhe yoḳdur. Fe-ammā ıztırām-ı ḳalb didügi küllī ḥafīden ḥafīdür. İnkitām-ı ‘aşḳ ne vechle taşavvur olınmaḳ ḳābıldür. el-Cevāb ‘aşḳ āteşine düşen ḳalb

⁵⁴⁸ “Aşk nedir? Damladan deniz yapmak. Akıl, sevda pabucundan nalça yapmak.”, Ferīdüddin Attār, *Musibetnâme* çev. Mehmet Kanar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2021), s. 737

⁵⁴⁹ “Gözlerinden sürekli yaş döken birinin aşkı.”

⁵⁵⁰ “Sürekli akan gözyaşı.”

⁵⁵¹ “Yanıp tutuşan bir kalp.”

⁵⁵² müşte‘il: müştāğil BD.

dahı taşavvura edilledür. Zîrâ kim kuvvet-i beşeriyye şabra tâkât getüremez. Huşûşen insân bir şey'i muhabbet-i külliye ile muhabbet eylese dâ'imâ dilünden ve gözünden gitmeyüp bi'z-zarûrî tezekkür idüp ef'âline harîş olup her levme kı'âl olur ve dâ'imâ ma'şûkuñ eṭrâfunda dolanur.

Beyt⁵⁵³

ماجت دموعى بما قد كُنتُ أَكْتُمُهُ

و كَيْفَ يَخْفَى عَنِ الْمَشْتَاقِ

Beyt⁵⁵⁴

امر علي جدار ديار ليلى

اقبل ذالجوار والجدار

فما حُبُّ الدِّيارِ شغفن قلبي

ولكنَّ حبَّ من سكن الدِّيارِ

Ve bi'l-cümle vechüñ tağayyüri ve bedenüñ za'f üzerine olması kalbüñ muhabbete ibtilâsına delîldür. Siyâk-ı beytde buña delâlet عدول الدَّمْعِ والسَّقَمِ⁵⁵⁵ kavlidir. وحسبان ذكران بعض الظَّنِّ اثم رمزنته⁵⁵⁶ telvîhdür.

İ'lem

⁵⁵³ “Gözyaşlarım, gizlemeye çalıştığım şeyle coştı ve (bu) nasıl gizlenir ki özlem duyan kişiden?”

⁵⁵⁴ “Leyla'nın diyarından geçerken o duvarları öpüyorum; içimdeki aşk o diyarlara değil, o diyarların sakini olanadır.”

⁵⁵⁵ “Gözyaşı ve hastalığın kaybolması.”

⁵⁵⁶ “Bazı zannetmelerin hatırlanmasını günah saydım ve onları gizledim.”

Erbāb-ı tarīkat ve aşhāb-ı haqīkat katında hubb ya‘nī ‘aşk nedür çok kavlı dimişlerdür. Cümleden biri kıdve-i erbāb-ı sülūk olan Hāzret-i Bāyezīd-i Bisṭāmī ḳaddesullāhu sırrahu’l-‘azīz buyurırlar ki muḥabbet kendü nefsünden çoğı az itmekdür ve maḥbūbından az nesneyi çok itmek. Ve ba‘zılar buyurdılar her nesne ki seversen hibe eylemekdür. Hattā senūn içün bir nesne bāḳī ḳalmaya. Nitekim Hāḳḳ sübhāne ve te‘ālānūn āyet-i kerīmesinde ⁵⁵⁷ لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ tefsīrinde beyān olunmuşdur. Şāriḥūn bu bābda çok tafşıl yazmışlardır.

Tercüme-i Beyt

‘Āşık ki bağı yaşlu gözi yaşludur

Pes⁵⁵⁸ nice nihān idiser ol maḥabbeti

Beyt

ای تو پنداری که عشق عاشقان پنهان شود

⁵⁵⁹ در میان آتش دل سوز واب چشم نم

[21^b]

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḥ nāzım rahmetullāhi ‘aleyh muḥabbetūn ‘adem-i kitmānını taşrīḥ u tebyīn eyledükden şoñra beyt-i sābıḳūn ve hezihū’l-beytūn mā-beyninde irtibāṭını iş‘ār eylemek ḳaşdına ke’ennehü ma‘riz-i cevābda su‘āl-i muḳadderiyye nāşī ya‘nī insicām ile ıztırām-

⁵⁵⁷ “Allah yolında sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz.” Âl-i İmrân Sûresi 3/92.

⁵⁵⁸ pes: sen BD.

⁵⁵⁹ {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Anda kim gözyaşıyla yürek âteşi ola

‘Āşık şanur mı gizlemek olur muḥabbeti}

ı ‘aşkuñ ve muḥabbetüñ taḥaḥkuḥuna müstemir ü bürhāndur. Sen zann eyledüñ gibi olsun ammā āyā bu cā’iz degül müdür ki insicām-ı ‘ayn bir ‘illet-i ‘ārızıyyeden ḥadis olup ‘aşk ḥuṣūşından olmaya diyü su’āl vārid olmağın ba‘de şübütü’-d-da‘vā bi-za‘fi’l-bürhān ‘alā ṭarīḳi’s-ṣābit bi’t-tezkiye sāniyen delīl-i uḥrā ile ilzām eylemek murād idüp ḥarf-i imtinā‘iyye ile didi:

لَوْ لَا الْهُوَى لَمْ تُرَقِّ دَمْعًا عَلَى طَلَلٍ

⁵⁶⁰ وَ لَا أَرَقْتُ لِذِكْرِ الْبَانَ وَ الْعَلَمِ

Lev (لَوْ) ḥarf-i imtinā‘iyyedür. Cümle-i ismiyyeye dāḥil olur ve bu cümle-i ismiyyenüñ ḥaberi maḥzūf olur ḥazf vücübiyla. Burada taḥdīr-i kelām ⁵⁶¹ لَوْ لَا الْهُوَى مُوجِدُ فَيْكِ dimektür. Ma‘nāsı eger sende muḥabbet olmasaydı demek olur. **Hevā** (هُوَى) ‘aşk u muḥabbet ma‘nāsınadır. Ammā işṭilāḥ-ı şer‘ide şer‘-i şerīf iktizā eyledüginüñ ḥilāfına nefsunüñ meylidür. Keḳāvlühü te‘ālā اَرَقَ الْمَاءَ صَبَّهُ (لَمْ تُرَقِّ) ⁵⁶² **Lem türik** . ⁵⁶³ اَرَقَ الْمَاءَ صَبَّهُ (لَمْ تُرَقِّ) . **Lem türik** (لَمْ تُرَقِّ) fi‘l-i muzāri‘-i muḥāṭab if‘āl bābindandır. Fā‘ili nāzımuñ kendü nefsünden ‘ibāretdür. Tecrīd ṭarīḳiyle erāḳātdan müştakdur. Dökmek ma‘nāsınadır. **Dem‘ān** (دَمْعًا) tenvīn ta‘zīm içündür. Gözyaşı dirler. **Alā talelin** (عَلَى طَلَلٍ) lem türik kavline müte‘allıktır. Talel vīrāne olmuş binālar eşerüne dirler. Cem‘i itlāl gelür. Tenvīn burada taḥkīr içündür. **Erikte** (أَرَقْتُ) fi‘l-i māzī-i muḥāṭabdur. [22^a] Tā ‘ibāretdür. Nāzımuñ kendü nefsünden tecrīd ṭarīḳiyle erāḳātdan müştakdur uykusuz qalmaq ma‘nāsına. **Zikr** (ذِكْرٍ) zāl’uñ kesresiyle dil ile añmağa dirler. Zükürü zāl’uñ zammesiyle ḳalbdan añmağa dirler. **Bān** (بَانَ) bir ağacdur ki deñiz kenārına ḳarīb yerlerde olur. Tūlū’l-ḳāme ya‘nī ra‘nā olduğı eelden anı maḥbūbuñ ḳaddüne teşbīh iderler. Li-zikri’l-bān

⁵⁶⁰ “Aşk olmasaydı sevgilinin harap olan yurdunda, ondan arta kalanlara bakıp yaş dökmez, sorgun ağacı ile o dağı anarak geceler boyu uykusuz kalmazdın.”

⁵⁶¹ “Eğer içinde aşk olmasaydı.”

⁵⁶² “Arzusunu tanrı edinen kimseyi gördün mü?” Cāsiye 45/23.

⁵⁶³ “Suyu akıttı yani onu döktü.”

didügi kavilde lām, lām-ı tevķītdür. Ke-ķavlihi te‘ālā: أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ⁵⁶⁴ veyāhūd ta‘līl için ola. Ke-ķavlihi te‘ālā الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ⁵⁶⁵. Taķdīr-i kelām لولا الهوي dimektür. el-‘Aleml (الْعَلَم) bir řaġuñ ismidür. Bilgil ki bu beyitte řanāī‘-i ři‘riyyeden řan‘at u müřābehet vardır türīķ ile erīķte mā-beyninde. Nitekim hemetā ile yehim gibi. Nāzım raķmetullāh kendü nefśüne ĥiķāb idüp eger sende ‘aşķ olmayaydı gözyaşını vīrāne olmış sarāylaruñ baķiyyesine dökmeeydi ve ol maķbūbuñ ķaddüne teřbīh olan Bān adlu ağacuñ zīķründen ve ol ‘Aleml adlu řaġuñ zīķründen uyanıklıġı istemeye idüñ. Ol řaġ ve ol sarāylaruñ eřerleri ol maķbūb sulķānımuñ ķarargāhı idi. Burada ġaybetden ĥiķāba iltifāt idüp a‘nī⁵⁶⁷ دمعاً تصب لم elāh.

İ‘lem

Şāriķinüñ ba‘zısı cevābı vech-i āķar ile muķarrer eyledüler. Dümu‘-ı ‘aynı şalal üzerine aķıdup uyķusuz kalmak ve daķı eger insicām li-‘illet olaydı أَمَا كُنْكَ cümlesine şümül olup ‘āmm olaydı ve daķı seher li-ġayrū‘l-‘aşķı ve muķabbeti olaydı Bān ile ‘Aleml didügi ķavlinüñ zīķrī ve ‘ademī zīķri ‘ale’s-seviyye olmak lazım gelür. ⁵⁶⁸ وفيه نظر ya‘nī bu cevābda nazar vardır. Ĥaşra ve iķtiřāşa kelāmıda ne eřer ve ne delīl vardır. Ya‘nī [22^b] insicām ‘ayn u şalal üzerine gözyaşını aķıtduġından elbette ‘aşķ ve muķabbetten ötürüdür

diyü ĥaşra ve iķtiřāş eylemege i‘tibārına delīl yokdur demek olur. Fe-tedebbur.

Beyt⁵⁶⁹

⁵⁶⁴ “Güneşin ġün ortasını aşmasından (gecenin karanlıġına kadar) namaz kıl. “İsra 17/78.

⁵⁶⁵ “Biz, kıyamet ġünü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.” Enbiyā 21/47.

⁵⁶⁶ “Şayet aşķ ve sevgi olmasaydı, gözyaşları harabeler üzerine dökülmezdi ve sorgun ağacı ile ‘Aleml daġının anılması için uyķusuz kalmazdı.”

⁵⁶⁷ “Niķin gözyaşı dökmedin?”

⁵⁶⁸ “Bu konuda tereddüt var.”

⁵⁶⁹ “Kalpte sevdiklerinden ayrılmanın ateşleri var ve az da olsa gözyaları bunun delilidir.”

في القلب من فرقة الاحباب نيران

ولدموع علي ما قلت برهان

Tercüme

‘Aşkdur aınduran saña mesken dahı vağan

‘Aşkuñ ağıtdı gözden ağan āb-ı ḥasreti

Beyt

گر نبودی عشق اشکت بر طلل که ریختی

⁵⁷⁰ نه بودی بی خواب چشمت در غم بان و علم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Bān ile ‘Alem’üñ zıkrı ve dahı gözyaşını tılal üzerine ağıdup ‘aşka ve muḥabbete dāll olduğunu beyān u ‘iyān eyledükden sonra girü kânun-ı tecrîd üzerine kendü nefsüne ḥitāb idüp ‘ākile lâyıḳ degildür ki ‘indü’s-şer‘ ḥuzūr-ı şāhidinü’l-ādilīn ḥuzūrında ne keyfiyyet ile müyesserdür ki ‘aşka inkār idesün. Huşûşen bu maḳāma gelünce şuhūd-ı keşîre ile ‘anî كِهَاتينِ الْعَيْنينِ عِنْدَ الْكَفِّ وَهِيْجَانِ الْقَلْبِ عِنْدَ طَلْبِ الْإِفَاقَةِ “anî da‘vā-yı ⁵⁷¹ العدلينِ الاضطامِ وَأَرْقَتِ الدَّمْعَ عَلَيِ الْإِطْلَالِ وَالْأَرْقَ لَذِكْرِ الْبَآنِ وَالْعِلْمُ كَأَنَّهُ الْآنَ عِنْدَ عَدُولِ شُهُودِ

⁵⁷⁰ {^{dk} Tercümetün li-kā’ilihi

‘Aşıklığı ki nicesi inkār kılasun

Yaş ile ḥastaluk virür iken şehādeti}

⁵⁷¹ “Bu iki göz, elin üzerindeymiş gibi; kalbin coşkusu ise uyanma arzusunun şiddetli bir arzusuyla dolu. Harabeler üzerine gözyaşı döktüm ve sorgun ağaçlarını ve ‘Alem dağlarını anmak için, sanki iki adil şahidin şahitlikten vazgeçmesi gibi, uykusuz kaldım

sābit oldıktan sonra dir ve söyler ne keyfiyyet ile inkār idersün diyü istifhām-ı inkāriyye ile istib‘ād u te‘accub maḥallinde didi:

فَكَيْفَ تُنْكِرُ حُبًّا بَعْدَ مَا شَهِدْتَ

⁵⁷² بِهِ عَلَيْكَ عُذُولُ الدَّمْعِ وَالسَّقَمِ

⁵⁷³ اذ اثبتت الحبة بالبراهين القاطعة والدلائل المذكورة فكيف يتيسر لك انكارها. **Fā** (ف) faṣīḥiyyedür. taḳdīrindedür veyāḥūd ‘aṭf için olup bu cümle cümle-i şartiyye-i şabıkaya ma‘ṭūf ola [23^a]. Şart maḥzūfuñ cevābıdır diyü zāhib olanlar maḥalle münāsib degildir. **Keyfe** (كَيْفَ) zarf-ı mekândur. İstifhām ma‘nāsına mutazammındur. İstifhām ol taḳdīrce te‘accub u istib‘ād için olur. **Tünkiru** (تُنْكِرُ) didügi fi‘l-i muzāri‘-i muḥāṭab fā‘ili nāzımuñ kendü nefsünden ‘ibāretdür. Ma‘nāsı “Sen ne hâlde inkār idersün?” dimekdür. **Ḥubben** (حُبًّا) ḥā’nun zammesiyle ve kesresiyle muḥabbet dimektür. ‘Aşk ma‘nāsınadır. **Ba‘de mā şehidet** (بَعْدَ مَا شَهِدْتَ) eyy ⁵⁷⁴ اخبرت . Ba‘d sonra dimektür. Mā maşdariyyedür ve mā-yı zā‘ide daḥı olması cā‘izdür. Şehidet fi‘l-i māzī-i mü’enneş şehādetden müştāḳdur tanıqlıq virmek ma‘nāsına. Zāmīr **bihi** (بِهِ) didügi ḥubben ḳavline rāci‘dür. Ve zāmīr bihi ḥayyene rāci‘ olup ve bā’sı gene⁵⁷⁵ şehidet ḳavline⁵⁷⁶ müte‘allıḳdur. ‘**Aleyke** (عَلَيْكَ) didügi şehidet ḳavline müte‘allıḳdur. Kef zāmīr-i ḥiṭābdur. Nāzımuñ kendü nefsünden ‘ibāretdür. ‘**Udūl** (عُدُولُ) didügi şehidet ḳavline fā‘ildür. ‘Adluñ cem‘idür. ‘Adl ‘ādil ma‘nāsına olduğı gibi. **Dem** (دَمْعُ) gözyaşıdır. **Seḳami** (سَقَمُ) hastalıḳdur ya‘nī nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh ḳanūn-ı tecrīd üzerine kendü nefsünden sābit olan ‘aşḳuñ şübūtına ba‘zı emr zıkr itdükten sonra kendü nefsüne ḥiṭāb idüp eydür ki “Emr bizüm zıkr itdügümüz üzerine olıcaḳ ‘aşḳa sen nece inkār idebilürsün? ‘Aceb ḥāldur ki gözlerüñ ve

⁵⁷² “Gözyaşı ve hastalık aleyhinde iki adil şahit iken sevgini nasıl inkâr edebilirsin?”

⁵⁷³ “Kesin deliller ve zikredilen işaretlerle aşk sabit olduğunda, onu nasıl inkâr edebilirsin?”

⁵⁷⁴ اخبرت : hayret BD.

“Ben haber verdim/bildirdim.”

⁵⁷⁵ Ve zāmīr bihi ḥayyene rāci‘ olup ve bā’sı gene: -YB, -ÇA.

⁵⁷⁶ ḳavline: -BD

hastalığın ‘adâletle senün ‘aşkuña şehâdet eyledükden sonra sen kendü ‘aşkuña inkâr eylersün ve ‘aşkıñı gizlersün.’”.

İ‘lem

Lafz-ı se‘ami⁵⁷⁷ kavlinün irādında nükte budur ki beyt-i şâbıkda ıztırâm didüğü kavline iş‘ardur. Zîrâ kim se‘am ıztırâmuñ menşe’idir. Nitekim ‘aşık da emrâzuñ menşe’idir. İztırâm olduğu gibi. Ke-zâlik seher ya‘nî uykusuzluk emrâzuñ birisidür ve nitekim hemyân ile erâkâtuñ aşlı insicâm olduğu gibi. Ve ‘udül didüğü kavlini şîğa-ı cem‘ ile irādında nükte nedür? Cevâb budur ki [23^b] dümü‘un fi‘râtına ve envâ‘-ı se‘am i‘tibârıyla cem‘ iyyeten i‘tibâr üzerine mebnîdür. Ve dahı hubben didüğü nekre irādında ve’d-dem‘ ve’s-se‘am mu‘arrif bi’l-lâm olduğına nükte nedür? Şol⁵⁷⁸ nükteye delâlet içündür ki şabbu didüğü ya‘nî ‘aşkuñ rıkkat u harâreti tevehhüm ider ki kendüsinde kat‘en ‘aşk olmaya. Ol taqdîrce ‘aşka müdde‘î olan beyinne-i ‘âdile ve mu‘ayyene i‘kâmet itmek şadedinde olduğına tenbîh ü işâretten ötürüdür. Ve⁵⁷⁹ eger su’âl olınsa ‘aql eylemeyen dem‘ ve se‘am didükleri kavli ‘aql eyleyen insân-ı şâhide teşbih-i isti‘ârât mekniyye kabîlindendür ve hitâbatda⁵⁸⁰ dahı bu⁵⁸¹ câ’izdür. Nitekim Hakk sübhâne ve te‘âlânun kavlinde sâbitdür. Ke-kavlihi te‘âlâ ⁵⁸²يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي. Hakk celle ve ‘âlânun kavli-i şerîfi gibi. Ve ‘udül didüğü kavlini zîkr isti‘âre-i ta‘hyîliyyedür ve ‘adl teşrihiyyedür ve ‘udülün dem‘e izâfeti beyâniyyedür ve dahı cem‘ sîğasını işneyn mu‘âbilesinde câ’izdür. Huşûşen ⁵⁸³اقل جمع عند بعضهم ikiye ıtlâk eyledükleri şâyi‘dür ve ‘addan murâd dîninini mahzûrâtdan ictinâb idüp cevruñ hilâfidur. Ve ba‘d didüğü ta‘yîdde dahı nükte vardur. Mâ zîkr-i ânifen inkârınun istib‘âdına meş‘ardur. Zîrâ kim inkâr kablu’s-şehâdet-

⁵⁷⁷ Lafz-ı se‘ami: -BD.

⁵⁷⁸ Şol: su’âl BD.

⁵⁷⁹ Ve: -BD.

⁵⁸⁰ hitâbatda: hitâbat ÇA.

⁵⁸¹ bu: - YB.

⁵⁸² “(Sonra) ‘Ey toprak suyunu yut! Ey gök sen de tut!’ denildi. Su çekildi; hüküm yerini buldu; gemi Cûdî’nin üzerine oturdu; ‘Zalimlerin topunun canı cehenneme!’ denildi.”

⁵⁸³ “Bazılarına göre az sayıda.”

i hüsndür. Ammā ba‘de’ş-şehâdet lağvdur. Ammā ba‘zılar yazmışlardır kim burada evceh ü ahsen olan budur ki Hakk sübhâne ve te‘âlânun kavlinün⁵⁸⁴ nemaı kabîlinden ola. Ke-kavlihi te‘âlâ فَتَدَّ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا⁵⁸⁵ kavli gibi ‘udülü’d-dem‘i ve’s-sekâmi didügi kavlinden nefsu’d-dem‘i ve nefsu’s-sekâmi murâd ola. Ya‘nî izâfet-i beyâniyye كيوم الخميس⁵⁸⁶ kavli gibi cem‘iyyet murâd olunmaya.

Tercüme-i Beyt

Sevdāya nice münkir olursuñ ki üstüne

Kanlı yaşıñla derdün iderler şehâdeti

[24^a]

Beyt

انکار عشق چون کنی آخر چو شد کواه

587 بر سختش عدول هم از اشك و هم سقم

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh fâ-yı faşîhiyye ile berâhîn-i kâtı’a ve ‘udülîn⁵⁸⁸ ve şahidîn şehâdetünden sonra ‘aşk u muhabbetün şübütını beyân u ‘iyân eyledükten sonra girü muıırr u mu‘terif olmayup kânun-ı tecrîd üzerine kendü nefsüne hitâb idüp sen ‘aşkı inkâr idersün hâl bu hâl ki ya‘nî inkâr eyledügi ‘aşk vicdândur. Senün iki yañağunda

⁵⁸⁴ kavlinün: -ÇA.

⁵⁸⁵ “İkiniz de Allah’a tövbe ederseniz (çok iyi olur), **çünkü kalpleriniz eğilmişti**. Ama peygambere karşı bir dayanışma içine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebrâil ve iyi müminler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır.” Tahrîm 66/4.

⁵⁸⁶ “Perşembe günü gibi.”

⁵⁸⁷ {^{dk} Tercümetün li-kâ’ilihi

‘Aşıklığıña nicesi inkâr kılasuñ

Yâş ile hastalık virür iken şehâdeti}

⁵⁸⁸ ‘udülîn: ‘udülîni BD.

kırtās üzerine olan ḥaṭṭ-ı kādī gibi ihfāsı mümteni‘ ve istitārı nāmütenāhi olan şey’ün meşeli gibi senün yañağunda şābit ü zāhirdür. Bunuñ⁵⁸⁹ maẓmūnı ‘aşka delāletdür. Giri bir ḥasen şehādet ile teskīt ü teskīn eylemek ve ‘alā ṭarīķi’t-tezkiye ve’l-ilzām eşbet didügi kavlini beyt-i sâbıkda olan şehidet didügi kavline ‘atf eylemek murād idinüp didi:

وَأَثْبَتَ الْوَجْدُ حَطَّى عِبْرَةٍ وَصَنَّى

⁵⁹⁰ مَثَلُ الْبَهَارِ عَلَى خَدِّكَ وَالْعَنَمِ

Vāv (و) ‘atf içündür. **Eşbete** (أَثْبَتَ) fi‘l-i māzī işbâtıdan müştakdur. Eyy جعله ثابتاً باقياً ایفَاع ⁵⁹¹ ma‘ nāsınadır. Bu eşbete cümlesi beyt-i sâbıkda şehidet didügi kavline ma‘ tūfdur. Taḳdīri maḥbūbundan ⁵⁹³ الحزن بسبب الحب didügi eyy **el-Vecdü** (الْوَجْدُ) ⁵⁹² وكيف تتكر حباً بعد ما اثبت الوجْد mufāraḳat idüp ‘aşka dirler. **Ḥaṭṭā** (حَطَّى) eşbete kavlinün mef‘ulidür. Ḥaṭṭā ḥaṭṭuñ teşniyyesidür. ‘**Abratin** (عَبْرَةٍ) didügi kavline muzāf olmağla nūn sâķiṭ olmışdur. ‘**Abra** ‘ayn’uñ fetḥası ile iki gözleründen seyelān eyleyen gözyaşına dirler. **Ve ḍanen** (وَصَنَّى) ḥaṭṭā kavline ma‘ tūfdur. Maraḳa dirler. Murād olan maraḳuñ eşeridür. [24^b] İzāfet izāfet-i beyāniyyedür. **Misle’l-behāri** (مَثَلُ الْبَهَارِ) verd-i aşfere dirler. Ḥaṭṭā ‘abrat didügi kavlinen ḥāl vāķi‘ ola veyāḥūd eşbete ca‘l ma‘ nāsını mutaẓammın olmağın mef‘ul-i sāniyesi ola. Verd-i aşfer ilkbahār eyyām-ı rebī‘ de biter. ‘**Alā ḥaddeyke** (عَلَى خَدِّكَ) didügi zarf eşbete didügi kavline müte‘allıkdur. Ma‘ tūf ile ma‘ tūfun ‘ileyh beyninde vāķi‘ olmuş iken ḥadd ḥadduñ teşniyyesidür. Murād olan iki yañağdur. Kāf’a izāfetle teşniye-i nūn’ı sâķiṭ olmışdur. Kāf zamīr-i ḥiṭābdur. Nāẓımuñ kendü nefsünden ‘ibāretdür. **Ve’l-‘anemi** (وَالْعَنَمِ) didügi ‘ayn-ı mūhmele ve nūn’ıñ fetḥası ile bir ağacdur. Budakları kırmızıdır. Sögüt ağacıdır dirler ve ba‘zılar bir ince özünce kırtıdır. Hınnālu barmağā teşbīh iderler.

⁵⁸⁹ bunuñ: bunı BD.

⁵⁹⁰ “Aşkın ızdırabı yanaklarında sarı papatya ve anem gibi iki çizgi hâlinde belirirken sevgini nasıl inkâr edebilirsin?”

⁵⁹¹ “Onu sabit ve kalıcı kıldı.”

⁵⁹² “Varlığı kanıtlandıktan sonra aşkı nasıl inkâr edebilirsin?”

⁵⁹³ “Sevginin sebep olduğu hüzn.”

Benān-ı maḥṣūb dirler veyāḥūd mişle didügi ḥaṭṭā didügi ḳavlinüñ şıfatı vaki⁶ ola. Murād olan ḥaṭṭāynı ⁶ aneme teşbīh eylemekde ḥamretde dem⁶ i deme karıştırmakdur. Ve daḥı ve ḍanen didügi ḳavlinüñ marāz eşerini şarılıḳda bahāra teşbīhdür. Bu kelāmda leff ü neşr-i ma⁶ kūs vardır. ⁶ Abret ve ḍanen didügi ḳavlindeki tenvīn ta⁶ zīm içündür. Ke-ḳavlihi te⁶ ālā ⁵⁹⁴ فَأَذْنُوا بِحَرْبٍ مِّنَ اللَّهِ. **el-Behāri** (البَّهَار) didügi işāret olınan minvāl üzerine ve ḍanen ḳavline şarf olunur. Ya⁶ nī nāzım kendü nefşüne ḥiṭāb idüp eydür⁵⁹⁵ ki “ Acebdür ki sen ⁶ aşḳa inkār eylersün? Hālbuki firḳat-ı maḥbūb u ḥirḳat-i muḥabbet gözün yaşını deme karıştırdüğundan ve ḥastalığından ḥaşıl olınmuş iki yañağundan şaru gül gibi ve budakları kırmızı olan ağac gibi vāḳi⁶ olmuş ḥaṭṭları işbāt eyledi.”. Fi’l-vāḳi⁶ bu taḳdirce ḥaṭṭ-ı ⁶ ibretten murād gözyaşı ḳanıyla maḥlūt ola kızıl renglü ḳurt gibi ve ḥaṭṭ u ḍaneden murād yüzün ve bedenün şarılığıdır. Göñül zerd gibi [25^a] ola.

Beyt⁵⁹⁶

مثلث من كلّي تمثال صورتها

فوق السُّود وما بين السُّوداء

Tercüme⁵⁹⁷

Hem ⁶ aşḳ yazmış iken şaru kızıl envā⁶ rengin

Sürḥ ḥadd ile zerd rū’ıñ gösterür ⁶ alāmeti

عشق ثابت کرده تو اشك چشم لاغری

⁵⁹⁴ “...Allah ve (resulü) tarafından size bir savaş açıldığını bilin.” Bakara 2/279.

⁵⁹⁵ eydür: dir ÇA.

⁵⁹⁶

⁵⁹⁷ Tercüme: -YB. Beyt BD.

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda “‘ Acebdür ki sen ‘ aşka inkâr eylersün? Huşušen â‘ del şâhid olmağın cerhine kâdir olmayup ve hükmi-kāḍī lāhık oldıkdan sonra hükmi bozılmayup ve daḥı senün ḥaddinün üzerinde menşür-i muḥabbet ḥaṭṭın-i aḥmerin ile yazılup her men ki muḥabbet âyetini senün yañağında okuya.” inkāra mecāl لَا يُسْمَن ولا يغني من جوع⁵⁹⁹ kâbılinden olduğunu beyân u ‘ iyân eyledükden sonra nāzım muḥāṭabun bi’z-zarūrī ‘ aşkı müncelī olup girü kânün-ı ‘ uşşâkın üzerine ma‘nen mütekellim kendü nefsüne ḥiṭâb idüp beyyine-i ikāmet ü hükmi-kāḍī lāhık olmağın istidlāl ile sâbit olan muḥabbete taşdıḳ ya‘ nī şol nesne ki sen iddi‘ â eyledün ve daḥı benüm üzerüme sâbit eyledün ḥaḳḳdur benüm maḥbûbım beni uykusuz koyup maḥbûbımuñ hayālî beni veca‘a ve maraza uğradup bir emr-i ıztırâridür yoḥsa ihtiyâri degildür diyü ḥiṭâbdan tekellüme rücū‘ idüp ba‘ de’l-inkâr müdde‘înin taşdıḳ-i da‘vasına ḥarf-i taşdıḳ ile ‘ aşkuna muḳırr u mu‘terif-i müdde‘îye ikrârdan gayrı muşîr olmaduğundan ötürü didi:

نَعَمْ سَرَى طَيْفٌ مِنْ أَهْوَى فَأَرْقَنِي

600 وَالْحُبُّ يَعْتَزُّ بِاللَّدَاتِ بِالْأَلَمِ

Ne‘am (نَعَمْ) ḥarf-i taşdıḳdür. Mā-sebakı muḳarrerdür. Burada ebyāt-ı şelâse-i sâbıkanuñ mazmûnını taşdıḳdür. Taḳdîr-i kelām نعم الأمر كما ظننتم⁶⁰¹ dimekdür. [25^b] Ya‘ nī ba‘ de’l-inkâr da‘vāya taşdıḳ ve müdde‘îye ikrârdur. **Serā** (سَرَى) ya‘ nī gice ile maḥbûbuñ hayālî baña geldi. Yuḳālu سَرَيْتُ سَرِيًّا وَ أَسَرَيْتُ إِذَا سَرْتُ لَيْلًا⁶⁰² kavlinden muḥtaşardur. Fi‘l-i māzîdür.

⁵⁹⁸ {^{dk} Tercümetün li-kā‘ilihi

Hem ‘ aşk yazı yazmışken şarı kızıl

Şaru yañağında renk kızıl gözde ‘ abratı}

⁵⁹⁹ “Ne doyurur ne de açlığını giderir.”

⁶⁰⁰ “Evet, gece sevgilimin hayali geldi ve beni uykusuz bıraktı; çünkü, aşk, zevk ve elemle iç içedir.”

⁶⁰¹ “Evet, durum sandığın gibi.”

⁶⁰² “Sareytü, seriyyen ve esreytü gece yola çıkmak demektir.”

Ṭayf (طَيْف) serā didügi kavlinüñ fāʿilidür. Ṭayf hayâlde naqş olınmuş şûret-i hâkimiyyedür. **Men** (مَنْ) ism-i mevşûldür. **Ehvā** (أَهْوَى) şılasıdır. Maḥbûbdan kinâyetdür. Fiʿl-i muzâriʿ-i mütekellim vaḥde. Maʿnâsı “Ben sordum.” dimektür mevşûle ʿâʾid olan zamîr-i maḥzûfdür. Eyy ehvâhü dimekdür. **Fe-errekânî** (فَارَقَنِي) fāʿatf içündür. Fiʿl-i mâzî tefʾîl bâbındandır. Taḥtında fāʿil zamîr-i müstetir hüve râciʿdür men-i mevşûle. **Nî** (نِي) mefʿûl-i zamîrdür, ʿibâretdür mütekellimden nâzımuñ kendü nefsünden ibâretdür. Eyy اسهرني⁶⁰³ yaʿnî “Beni lezîz nevmümden uyandırıp beni uykusuz kırdı.” dimekdür. **Veʾl-hubbu** (وَالْحُبُّ) didügi kavlindeki vāv ḥâliyyedür mübtedâdur ʿaşk maʿnâsınadır. **Yaʿteriz** (يَعْتَرِضُ) fiʿl-i muzâriʿ iftiʿâl bâbından taḥtında fāʿil-i müstetir hüve râciʿdür. el-Ḥubb didügi kavline tebeddül maʿnâsınadır yaʿnî tebdîl ider ve döndürür. **el-Lezzât** (الَّذَاتُ) ḥazf [u] îşâl kabîlindendir. Liʾl-lezzât demek olur. Yaʿteriz didügi kavlinüñ mefʿûlidür. Lezzetüñ cemʿidür veʾl-hubb yaʿteriz cümle-i ḥâliyyedür ammâ aḥsen olan cümle-i muʿterize olup ḥubb didügi kavlinüñ haberidür. el-Lezzet mülâʾim olan nesneyi idrâk eylemege dirler. **Biʾl-elem** (بِالْأَلَمِ) elem münâfir olan nesneyi idrâk eylemege dirler. Yaʿteriz kavline müteʿallıkdur. Melâmet ve melûl olmak maʿnâsınadır. Elem didügi kavlı müfred olup veʾl-lezzât didügi kavlini cemʿ sığası ile îrâd eylemekde tenbîhdür ki lezzet ʿaşkdadır ve muḥabbet ise elemden ekşer olduğunu meşʿardur. Maʿnâ demek olur ki maḥbûbuñ hayâli benüm ḥâtırında vâkiʿ olup ḳalbümde ġâib olmayup ḥattâ benden nevm lezzeti meslûb olup ve benüm lezzetüm elem ile maḥlûṭa oldu.

Beyt⁶⁰⁴

چون خیال دلبرم آمد مرا بی خواب کرد

الم و رنج خرمی میان در آورد عشق

⁶⁰³ “Beni uykusuz bıraktı.”

⁶⁰⁴ “Sevgilimin hayali zihnime geldiğinde, beni bir uykuya daldırdı. Aşk ise mutluluk ile birlikte, araya keder ve acıyı da kattı.”

[26^a] Ve serā ʔayfu didüğinde ve ʔrādunda bir nükte-i hafīyye tenbīhdür ya‘ nī ‘aşk egerçi bende şābit u zāhir oldısa benüm ‘aşkuma i‘tirāf bir emr-i ıztırārīdür yoḥsa emr-i ihtiyārī degildür. Ve bir nükte dahı budur ki eger kendü ihtiyārumla ‘aşka ıkrār idersem müttehim olup melāmet olurum diyü imdi ‘ākile layık olan budur ki kendü ihtiyārı ile ‘aşka ıkrār lāyık degildür diyü tenbīhden ötürü muḥaşşıl-ı ma‘ nā şol emr ki sen zıkr itdün ebyāt-ı selāşe-i sâbıkanuñ mazmûnı idi. Gerçek⁶⁰⁵ emr sen didüğün üzerinedür. Keyfıyyet-i ḥālüm dahı budur ki benüm sevdigüm kimesnenüñ ḥayālî gice ile geldi beni uykusuz ḳodı. Ḥālbuki ‘aşk u sevgü cümle lezzātı melāmete ve melülluga tebdıl ider demek olur.

Tercüme

Geldi ḥayāl-i yār uçdı gözümde benüm menām

Sevdā iken derd virür ḳomaz ḥuzūr rāḥatı

چون خیال دلبرم آمد مرابی خواب کرد

⁶⁰⁶ عشق آهورددر میان خرمی رنج و الم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḥ nāzım rahmetullāhi ‘aleyh ḥaberünden şoñra ya‘ nī ḥaberdār olup muḥbirüñ taşdıḳı içün mevzū‘ olan ne‘am didügi ḥarf-i taşdıḳ ile ke-ḳāme Zeyd didügi gibi ve dahı istiḥbārundan şoñra müsteḥbirüñ taşdıḳ içün mevzū‘ olan ke-ḳāme Zeyd ḳavli gibi ve dahı ṭalebünden şoñra ṭālibüñ va‘desini taşdıḳ içün mevzū‘ olan كَأَعْطَنِي ⁶⁰⁷ ḳavli gibi kendü ihtiyārı ile olmayup ıztırāren ‘aşkına ve lezzetini alma ḥalt eyledüğünü muḳırr u

⁶⁰⁵ gerçek: gerçektür YB, BD.

⁶⁰⁶ {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Yārun ḥayālî geldi ḳomadı ki uyuyam

Sevgü mükedder [ider] öküş dürlü lezzeti}

⁶⁰⁷ “Sanki bana bir şey verdi.”

mu‘terif olduğunu beyân u ‘iyân eyledükten soñra girü kıânûn-ı tecrîd üzerine kendü nevsüne hıtab idüp dir ve söyler ائُّها اللئيم الَّذي يُلومني ⁶⁰⁸. Ya‘nî ‘aşkıda beni melâmet idici lâ’im من يقبح لغوي لم لا تمرَّ ⁶¹⁰ veyâ اذا رأيت إثمًا كن سائرًا وحليماً ⁶⁰⁹ kâl min kâl lâ’im ألم تعلم وألم تسمع ⁶¹¹ fehvâsınca [26^b] eger senüñ kendü nevsünde bir inşâf olaydı kaç‘en sende melâmete müte‘allık olan emr şâdır olmazdı diyü ‘aşkıda lâ’im olduğu hâlde ‘aşka ve hubba ikrâren ve istiş‘âren harf-i nidâ ile didi:

يَا لَأَيْمِي فِي الْهُوَى الْعُذْرِيِّ مَعْذَرَةً

⁶¹² مِّنِّي إِلَيْكَ وَلَوْ أَنْصَفْتُ لَمْ تَلَمْ

المعني يَا مَنْ يُلومني في الحبِّ المفرطِ إقبل معذرتي ولا تظلم عليَّ بِاللَّومِ فَإِنَّ الْحَبَّ أَذَابَ لَحْمِي وَأَسْلَ عَنْ حَدَقَتِي (لَأَيْمِي) **Lâ’imî** (يا) **Yâ** ⁶¹³ دَمْعِي وَصَبَغٌ بِالصُّفْرَةِ بَشْرَتِي وَنَهَبٌ قَرَارِي وَسَلْبٌ اخْتِيَارِي **Yâ** harf-i nidâdur. **Lâ’imî** (لَأَيْمِي) ism-i fâ‘ildür. Mev‘ülüne muzâf olmuştur. Fâ‘ili muzmer-i mevşûfdur ya‘nî yâ şahs-ı lâ’imî dimekdür. Zarf a‘nî **fi’l-hevâ** (فِي الْهُوَى) lâ’imî didügi kavline müte‘allıktır. Nâzımuñ kendü nevsünden ‘ibâretdür. Hevâ ‘aşk ma‘nâsınadır. **el-’Uzriyyi** (الْعُذْرِيِّ) didügi yâ nisbiyyedür. ‘Uzre mensûb-ı ‘Arab kabîlesünden bir kabîlenün ismidür. Nisâları gayetle cemile vü ‘afîfelerdür ve fityânları şedîdü’l-hayâ ve sarî‘ü’l-hubblardur. Her kim anlardan birisi ‘âşık olsa fi’l-hâl helâk olup fevt olurlar. Fi’l-i mahzûfuñ me‘fûlûdür. إقبل ⁶¹⁴ dimekdür. Ma‘nâsı benden saña ‘özümi kabûl eyle dimektür. **Minni** (مِّنِّي) didügi zıkr olınan fi’l-i muqaddereye müte‘allıktır. Yâ lafz mütekellim zamîridür. Nâzımuñ kendü nevsünden ‘ibâretdür. Taqđîri اَعْتَذِرْ إِلَيْكَ بِأَنِّي مَبْتَلِي بِالْحَبِّ لِمَنْ أَهْوَاهُ ⁶¹⁵

⁶⁰⁸ “Ey beni kınayan alçak!”

⁶⁰⁹ “Sen hiç duymadın ve bilmedin mi?”

⁶¹⁰ “Eğer bir güner görürsen, gizleyici ve sabırlı ol.”

⁶¹¹ “Benim dilimi çirkin bulan kişi, neden asaletinle geçip gitmiyorsun?”

⁶¹² “Uzre aşkı gibi bir aşka tutulduğum için ey beni kınayan! Mazur gör, eğer adil davransaydın kınamazdın beni.”

⁶¹³ “Anlam şu: Ey beni aşırı sevdamdan dolayı kınayan (kişi), mazeretimi kabul et ve kınayarak bana haksızlık etme. Çünkü sevda; beni zayıflattı, gözümde yaşlar akıttı, benzimi sararttı, kararımı ve seçimimi elimden aldı.”

⁶¹⁴ “Benim özrümü kabul et.”

⁶¹⁵ “Sevdiğime karasevda ile tuttuğum için senden özür dilerim.”

taḳdīrindedür. **İleyke** (إِلَيْكَ) ma‘ zireten didügi ḳavline müte‘ allıḳdur. Kef zamīr-i ḥiṭābdur. Nāzımuñ kendü nefsünden ‘ibāretdür. Minnī ileyke **ma‘ zireten** (مَعْذِرَةً) didügi ḳavline şıfat olınması daḥı cā’izdür. Taḳdīr-i kelām أَقْبَلْ مَعْذِرَةً كَأَنَّ مِنْهُ مِلْفَاةَ الْيَكْ ⁶¹⁶. İltifāt ṭarīḳiyle eger senüñ inşāfuñ olaydı beni melāmet itmez idün dimekdür. **Lev** (لَوْ) ḥarf-i şartdur. [27^a] **Enşafte** (أَنْصَفْتُ) eyy بالإنصاف ⁶¹⁷ edilt’ lo ḥibbit bāl-inṣāf fi l-i māzī-i muḥāṭābdur. İnşāfdan müştāḳdur. Tā ‘ibāretdür. Lā’imden kināyetdür. Nāzımuñ kendü nefsünden ya‘ nī mülzem olup ‘aşḳına i‘ tirāf eyledüḳden şoñra kendü nefsüne nidā idüp eydür ki:

Beyt

ای ملامت کنان بی‌حاصل

سعی کمتر کنید در باطل

هستم آشفته بر رخى، که برو

شد پری واله و ملک مایل

هست وصف جمال و نعت لبش

⁶¹⁸ برتر از فکر سامع و قایل

Lem telūmi (لَمْ تَلْمِ) ya‘ nī ‘aşḳda zīrā kim sen bilürsün ki iḥtiyārī olmayup ızṭırārīdür.

Beyt⁶¹⁹

⁶¹⁶ “Benden sana gelen özrü kabul et.”

⁶¹⁷ “Eğer bana insaf edersen adil olursun.”

⁶¹⁸ “Ey beyhude yere kınayanlar, boş işlerde gayretinizi azaltınız! Ben öyle bir yüze meftunum ki, o yüze periler şaşkın, melekler ise hayrandır. Onun güzelliğinin tasviri ve dudağının övgüsü, dinleyen ve söyleyenin hayal gücünü aşar.” Fahrüddin-i Irākî, *Uşşaknâme*, b. 299-302.

⁶¹⁹ “Kişinin aybı kendi seçimindenir çünkü yaratandan gelen hiçbir şey kusurlu değildir.” Hubz Arzî, Divan. <https://www.aldiwan.net/poem53075.html> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].

يُعَابُ الْفَتَى فِيمَا أَتَى بِاخْتِيَارِهِ

وَلَا عَيْبَ فِيمَا كَانَ خَلْقًا مَرْكَبًا

Ma‘zireten didügi kavli maşdar olıcağ olırsa ‘özr murāddur ve illā ‘Uzriyy’e mensūb olan ‘aşk murād olınur. Ya‘nī “Yā beni melāmet idici kimesne benden ‘özri qabūl eyle veyāhūd bende ‘Uzre tā’ifesiñ ‘aşkı var iken beni melāmet idersen benüm saña ‘özrüm vardur benden ‘özri qabūl eyle. Eger senüñ inşāfuñ olaydı beni melāmet itmezdüñ bu ‘aşk-ı ‘Uzriyy’de.”.

Tercüme

Ey şol ki ‘aşık oldıguma ta‘n ider benüm

İnşāfuñ olsa ‘afv-ı ‘özr ider idüñ melāmeti

Beyt

ای که درد عشقم ملامت میکنی معذور دار

⁶²⁰ گر ترا انصاف باشد عذرم آری از کرم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi بِاللّٰوْمِ عَلَيَّ تَظْلَمُ وَلَا مَعْدِرَتِيْ اِقْبَلِ الْمَفْرُطَ الْحَبِيْ فِيْ يَلُوْمِنِيْ مَنْ يَا 621. Ya‘nī iltifāt tarīkiyle kendü nefsiñe nāşuḥ u lā’im kendü kendüsini melāmet itdügini beyān u ‘iyān

⁶²⁰ {dk Tercümetün li-kā’ilihi

‘Özr-i hevāda beni melāmet kılan kişi

İnşāfuñ olsa terk ider idüñ melāmeti}

⁶²¹ “Ey beni aşırı sevdamdan dolayı kınayan (kişi), mazeretimi kabul et ve kınayarak bana haksızlık etme.”

eyledükden şoñra girü kı̄nūn-ı tecrīd üzerine lā'imüne isti'ṭāfen Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālānuñ ṭarīḳi ve nemaṭı üzerine kendü nefsüne ḥiṭāben der. Ke-ḳavlihi te'ālā⁶²² یَعْلَمُ السِّرِّ وَأَخْفَى⁶²³. Dir ve söyler “Ey inşāfsuz kişi ol zāt vācibü'l-vücūd-ı insānuñ cevāriḥ ü erkānına müte'allıḳ olan [27^b] umūr-ı maḥfiyyeyi bilür eyle.”. Umūr-ı maḥfiyye ki anuñ

حَكَمْتُ نُسَجْتُ بِيَدِ حَكَمْتُ

ثُمَّ انْتَسَجْتُ بِالْمُنْتَسِجِ⁶²⁴

mişālinde nesc olınan fa'ilini ve ḥükmünü bilmez ve esrār-ı ilāhiyyesine daḥı⁶²⁵ maṭla' olmaz ammā Ḥaḳḳ te'ālā ḳalbde muzmer u müstetir olan umūr-ı ḥafıyyenüñ sırrını bilür ve cürm ü ma'şiyetimüzi daḥı⁶²⁶ bilür settārü'l-uyūbdur. Veyāḥūd sırrdan murād fi'l-hāl ḳalbe lā'ih olan sırr murād ola. Ve ahfādan murād müstaḳbelde kalbe lā'ih olan sırr murād ola. Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālā ḥālen ve mā'ilen ve müstaḳbelen ve cemī'-i ezminede insān tefekkür itdüḡi nesneyi bilür. Benüm sırrum saña tecāvüz idüp yetişdi 'özri ḳabül olup merḥamet ve şefḳat mülāḥazası ile lā'imine du'ā-yı 'āliye idüp isti'ṭāfen didi:

عَدْتُكَ حَالِي لَا سِرِّي بِمُسْتَتِرٍ

عَنْ الْوُشَاةِ وَلَا دَائِي بِمُنْحَسِمٍ⁶²⁷

'Adetke (عَدْتُكَ) didüḡi عنه⁶²⁸ bi-ma'nā tecāvüz ve 'adā ileyh bī-ma'nā sırrı ileyh elif hazf olınmaḳ ile terkīb ḥazf [u] işāl ḳabālındendür. Ke-ḳavlihi te'ālā وَاخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ⁶²⁹

⁶²² te'ālā: -ÇA.

⁶²³ “Sen sözü ister açığa vur (ister gizle), **O gizliyi de, gizlinin gizlisini de bilir.**” Tâhâ 20/7.

Metinde “انك يَعْلمُ السِّرِّ وَأَخْفَى” olarak yazılmıştır. Ayette “انك” ifadesi yer almamaktadır.

⁶²⁴ “(Bunlar) bütün eşyaya (hükmeden Allah'ın) kudretiyle (ezelde) örülmüş hikmetlerdir ki sonra bunlar, dokuyucu (olan insan eliyle) dokunmuştur.” Hüseyin Elmalı, İbnü'n-Nahvî, *el-Kasidetu'l-Münfericesi ve Tercümesi*, s. 52.

⁶²⁵ daḥı: -BD.

⁶²⁶ daḥı: -ÇA.

⁶²⁷ “Benim hâlim sence malum... Sırrım da dedikoduculardan gizli değil, derdim ise bitmez tükenmez.”

⁶²⁸ “Ondan başka kim”

⁶²⁹ öyle elif ki aşlında vāv olup la‘î kıyāsî (?) üzerine taqḍîri أوعتك حالي ⁶³⁰ عدت الحال إليك
didügi mü‘enneş-i semā‘îdür. Anıñ içün aña mesned olan fi‘l mü‘enneş kılındı. Ya‘nî
benüm ile ve beni uykusuz koyan mā-beyninde fesāda sa‘y olan kızbe-i maḥbūba vāşıl
olmaduğımdan ötürü ‘aşqdan benüm maraım münkaṭı‘ olur degildür. ‘Adetke didügi
cümlesi cümle-i inşā‘iyye ve du‘ā‘iyyedür. Takrîr eyledüğümüz üzerine ya‘nî ‘āzile
ḥālünün ḥulûlî ve ‘adem-i ḥulûlî taqḍîr üzerine veyāḥūd bu cümle cümle-i ḥaberiyye ola.
Ya‘nî benüm ḥālüm saña yetişdi ammā sen benüm ḥālümü bilmezsun. Eger benüm ḥālümü
bileydün beni melāmet itmez idün. [28*] ‘Adet fi‘l-i māzî-i mü‘enneşdür. Remet vezni
üzerine tecāvüz ma‘nāsınadır⁶³¹. Kāf zamîr-i ḥiṭābdur ‘ibāretdür lâ’imden nāzımuñ
kendü nefsüne kināyetdür. ‘Adetke burada⁶³² mevki‘-i du‘āda vāki‘ olmuşdur. Du‘ā-yı
‘aliyedür. **Hālî** (حَالِي) didügi ‘adetke ḳavlinün fā‘ilidür. Ma‘nāsı benüm ḥālüm tecāvüz
idüp saña varsun dimekdür. Ḥālden murād burada ‘aşqdur. **Lā-sırri** (لَا سِرِّي) didügi
ḳavlindeki lâ leyse ma‘nāsınadır veyā mütekellim zamîrdür. Ma‘nāsı benüm sırrum
dimekdür. **Bî-müstetirin** (بِمُسْتَتِرٍ) didügi leyse ma‘nāsına olan lâ’nuñ haberidür. Müstetir
ism-i fā‘ildür. Ma‘nāsı gizlü olıcı dimekdür. ‘**Anî’l-vüşât** (عَنِ الْوُشَاةِ) didügi müstetir
ḳavline müte‘allıkdur. Vüşât vāşinün cem‘idür. Kuzât vezni üzerine. Ma‘nāsı
ḡammāzlardan ve fesāda sâ‘î olan kızbeden ya‘nî nemmāmlardan zîrâ kim bunlar bu faḳîr
mübtelâ olduğı gibi kelâmların tezyîn idüp ‘aleme yakın bir hâlet iderler. Ve lâ-dâî‘ eyy
الحُبِّ فِي رَضِي ⁶³³. **Bî-münsecim** (بِمُنْجَسِمٍ) ya‘nî maḥbūba vāşıl olmaduğımdan ötürü münkaṭı‘
degildür. Lā-sırri bî-müstetir ḳavline ma‘tūfdur. Yâ mütekellim zamîridür. Benüm
derdüm dimekdür. Münsecim ism-i fā‘ildür, kesici dimekdür. Ya‘nî nāzımuñ kendü
nefsüne ḥiṭāb idüp ḳānūn-ı tecrîd üzerine kendü nefsüne nāşih ü lâ‘im olup kendü⁶³⁴
kendüsini melāmet itmek murād idüp dir ve söyler: Eyyühe’l-lâ’im benüm ‘aşqum ḳışşası
saña tecāvüz itdi ve daḡı muḥabbetimün ḳışşası fāş u şāyi‘ oldı bir ḥayşiyet ile ki

⁶²⁹ “Musa, (tayin ettiğimiz vakitte buluşmak üzere) kavminden (yetmiş adam) seçti.” Arâf 7/155.

⁶³⁰ “Kendimle sana geldim, hâlimi sana anlattım.”

⁶³¹ ma‘nāsınadır: ma‘nāsına ÇA.

⁶³² burada: -ÇA.

⁶³³ “Benim aşk hastalığım.”

⁶³⁴ kendü: -ÇA.

ruḳabādan ve ḥassāddan setre mecāl ḳalmayup münkeşif ü muncelî oldı. Ma‘-hāzā iki emrūn beyninde ḥayrān u taḥayyürde iken zıddeyn olduğundan ötürü ve şābirūn iki zıddıñ ictimā‘îni ya‘nî ikisinūn mā-beynini cem‘ eylemege ḳādir olmayup ḥuşūşen zıddınuñ her birisi ṭaraf-ı ḥilāfda olup emrinūn birisi mütekettim olan sırruñ inkişāfını ister. Ya‘nî bu muḥabbetūn redd-i ‘ayni ve [28^b] bu da‘vānuñ terkini iktizā ider. Ve emrinūn birisi daḥı ‘aşḳuñ kuvvetini ve muḥabbetūn izdiyādını iktizā ider ve ‘aşḳdan ‘adem-i inḳitā‘ını ister. Bu ma‘nā mezīd-i müşābire’i ve kemāl-i münāḳaşa’ı ya‘nî mevāzebetde ḥadd ü sa‘î belīg-i münāḳaşatda icāb eyler. Ḥāşıl-ı kelām bu ma‘nālar lafz-ı⁶³⁵ lâ leyse ma‘nāsına ḥaml olınuğundan nāşīdür ya‘nî lâ leyse mā‘nāsına olmak nādirü’l-vuḳū‘ ve ḳillet üzerinedür. Ḥattā İmrū’ü’l-Ḳays’un فَأَنَا ابْنُ قَيْسٍ لَا بَرَاخَ⁶³⁶ didügi ḳavlindeki lâfz-ı lâ leyse ma‘nāsnadır diyü şüzüz irtikāb eylemişdür diyü⁶³⁷ daḥl olınmışdur. Ve bi’l-cümle lâ sırrı bî-müstetirin didügi ḳavlinde daḥı mışrā’ınuñ her birisi maḥāzīrden ḥālî olmayup su’āl vāriddür. Muşannifek şāriḥ-i hāzā’l-ḳasīde raḥmetullāhi ‘aleyh cevāb virür ki ben bunu teslīm itmezüm ki hāzā’l-beytde vāḳi‘ olan lafz-ı⁶³⁸ lâ leyse ma‘nāsına olan ḥattā bu maḥzūrāt lâzım gele. Belki burada lafz-ı⁶³⁹ lâ لا زَيْدٌ فِيهَا وَلَا عَمْرُو⁶⁴⁰ ḳabīl ḳavlındendür. Ḥuşūşen ṭavl-ı faşl vāḳi‘ olmuş ola veyāḥūd lâ bu aşl-ı şüretde lağv olup muḥmel ola. Bî-münsecim didügi ḳavli lafz-ı⁶⁴¹ haber olup bā’nuñ duḥūlını daḥı burada cā’iz görmeyene cevāb budur ki bu aşıl mevzu‘larda mübtedānuñ haberine keşiren ammā lafz-ı bā ziyāde iderler. Naḥv mā-sırrı bî-müstetirin aşıl mebnî-yı kelām bu aşıl maḳāmda lafz-ı⁶⁴² mā ile lafz-ı⁶⁴³ lâ mā-beyninde muvāḥāt olduğundan ötürü tevehhüm olunur. Bu taḳdīr üzerine maḥzūrāt-ı mezkūra mündefi‘ olup su’āl vārid olmaz ve daḥı teslīm olınsun ki lafz-ı⁶⁴⁴

⁶³⁵ lafz: -ÇA

⁶³⁶ “Ben Kays’ın oğluyum, evimi asla terk etmem.” <https://shamela.ws/book/17712/253> [Erişim Tarihi: 10.02.2025]

⁶³⁷ diyü: -ÇA

⁶³⁸ lafz: -YB, -BD.

⁶³⁹ lafz: -ÇA.

⁶⁴⁰ “İçinde ne Zeyd var ne de Amr var.”

⁶⁴¹ lafz: -ÇA.

⁶⁴² lafz: -YB, -BD.

⁶⁴³ lafz: -YB, -BD.

⁶⁴⁴ lafz: -YB, -BD.

lâ leyse ma‘ nāsına olduğunu şāzz-ı maḳbūle kabīlinden olsun. Huşūşen fuşḫā isti‘ mālinde şāzz-ı maḳbūledür isti‘ māl muvāfiḳ olduğundan ötürü. Bu taḳdīrce mā naḥnu bi-şadedihi olduğumuz daḥı bu ḳabīlden ‘add olınsun والله أعلم بالصواب وإليه المرجع والمآب⁶⁴⁵. Vaḳtā kim lafz-ı lâ leyse ma‘ nāsına oldısa [29^a] ya‘ nī lā-sırrī didügi ḳavlinde ḥaberine a‘ nī bi-münsecim kavline daḥı bā’yı ziyāde idüp mübtedāda ziyāde olınmağın aña müşāhebet-i istifā olındı. Eger su’āl olınsa ḥadıṣ-i ā‘ māl ma‘ rife olduğu şürettedür ammā ‘ilā te’vīl sırr lī taḳdīr üzerine nekre olup ‘adem-i cevāzı lâzım gelür. Taḥḳīḳ budur ki bu aşıl mevzu‘ da ma‘ rife nekre ḳılınmaḳ cā’izdür. Nitekim Ebū ‘Alī *Şirāziyyāt*’ında ma‘ rifeyi nekre ḥükmünde ḳıldular. Nitekim İmrü’ü’l-Ḳays’uñ beytünde daḥı vāḳi‘ olmuştur: بمنجرد قيد الأوابد هیکل⁶⁴⁶. Ḳaydü’l-evābid didügi bī-münce rid didügi ḳavlinüñ şıfatıdır. Ḳaydü’l-evābid ta’vīlindedür. Bunun mişali çokdur. Lübbāb-ı İ‘rāb’uñ şerḥinde tafşīl üzerine yazılmışdır. Bu üslub üzerine ḥabere bā’nuñ duḥūlını daḥı cā’iz görmüşlerdür. Egerçi kim şāzze olmağın zarar virmez fuşḫā isti‘ māl iderler. Ve ba‘zılar daḥı zāhib oldılar ki mücerred sâ’ir i‘tibārātdan ḳaṭ‘-ı naẓar lafz⁶⁴⁷-ı lâ nefy-i cins içün⁶⁴⁸ olmasun. Girü leyse ‘amelini eylesün ve ‘atf‘amelini daḥı eylesün ve gerek ismiyye vü fi‘liyye ve gerek ma‘ rife vü nekre muşaddara olsun girü cümleye dāḥil olur lafzen ve taḳdiren ammā şart budur ki lâ mükerrer zıkr olınmaḳ gerekdür.. Ke-ḳavlihi te‘ālā لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ⁶⁴⁹ ve fī ḳavlihi te‘ālā هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ⁶⁵⁰ ve ḳavlühü te‘ālā لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْزَفُونَ⁶⁵¹. Bu maḳām fī’l-vāḳi‘ mezelleti’l-iḳdām mevzu‘dur. Allāhu ā‘lim ve resūlühü.

⁶⁴⁵ “Allah en doğruyu bilir, dönüş de yalnızca O’na aittir.”

⁶⁴⁶ “Hızlı atının üzerinde canavarları hızlıca geride bırakıp yoluna devam ediyor.” Kolektif, *Yedi Asrı Şiirleri (Muallakalar)*, s. 44.

⁶⁴⁷ lafz: -YB, -BD.

⁶⁴⁸ içün: -YB.

⁶⁴⁹ “Ne güneşin aya yetişip çatması uygundur ne de gece gündüzü geçebilir.” Yasin 36/40

⁶⁵⁰ “İçenlere dokunmaz, ondan sarhoş da olmazlar.” Sâffât 37/47.

⁶⁵¹ “Vaktiyle o hakka inanmamış, namaz da kılmamıştı.” Kıyamet 75/31.

Beyt⁶⁵²

وَحَلَّتْ سَوَادَ الْقَلْبِ لَا أَنَا بَاعِيَا

إِذَا الْجُودُ لَمْ لَا يَرْزُقْ خَلَاصًا مِنَ الْإِذِي

Bu beytde dağı beyt-i sâbıkuñ maẓmûnı ve lâ’nuñ tekerrüri şâbitdür.

Tercüme

Gizlüce sırr-ı ahvâlüm cümle saña yetişdi

Ğammâzdan özgedür dem itdüm ıatı şikâyeti⁶⁵³

[29^b]

Beyt

حاش وم از توكد شته سرّمن از دشمنان

⁶⁵⁴ نیست پنهان درد من زائل نکشته از دلم

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda benüm sırrum vâşin üzerinde hafı degildür ve benüm marâzum münkaṭı‘ olmayup şamâtat-ı a‘dâdan fevz ü ħalâş bulmaduğın ve ana ⁶⁵⁵ du‘â-yı ‘aliye eyledükden sonra girü kıân-ı

⁶⁵² “Cömertlik, eziyetten kurtulmayı sağlamaz. Kalbimin siyahlığına büründüm, ben zulm edici değilim.” Zürrume, Divan, <https://www.aldiwan.net/poem29428.html> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].

⁶⁵³ şikâyeti: -ÇA.

⁶⁵⁴ {^{dk} Tercümetün li-kâ‘ilihi

Ĥâlüm yetüşdi saña sırrum degildür nihân

Derdüm kıatı nedür baña vâşî vişâyet}

⁶⁵⁵ “Ben hem hasta hem de yaralıyım. Sen de öyle ol ki benim hâlimi anlayasın.”

tecrîd üzerine kendü nefsüne hîṭāb idüp ⁶⁵⁶ أَيُّهَا اللَّائِمُ النَّاصِحُ gerçek senüñ baña naşîḥatüñ iḥlāş şûret üzerinedür ve lâkin ben ol naşîḥati işidür ve ḳabûl ider degülüm. اِذَا الْمَحِبُّونَ عَنْ ⁶⁵⁷ الْعِذَالِ وَاقِفُونَ فِي الصَّمِّ الْمَانِعِ عَنْ السَّمَاعِ eylemedüklerini beyân eylemegi murād idinüp beyt-i sâbıḳda lâ-sırrı bî-müstetir ‘ani’l-vüṣāti didügi ḳavliyle lâ’imüne ‘aşḳa ikrār idüp lâ’im-i nâşîḥa i’tirāfen ve iḳrāren didi:

مَحَضَّتْنِي النَّصِاحَ لَكِنْ لَسْتُ أَسْمَعُهُ

⁶⁵⁸ إِنَّ الْمُحِبَّ عَنِ الْعُذَالِ فِي صَمِّ

Maşlahat irşāddur ya‘nî nāzım ‘aşḳuñ galebeseünden lâ’im-i nâşîḥuñ naşîḥat-i maḥzasın istimā‘ itmeyüp ‘alā ṭarîḳi’l-irşād lâ’im-i nâşîḥa hîṭāben dir ki senüñ zu‘muñ üzerine ‘aşḳ hevāsınuñ esbābı bende zuhūr itmedin. Ḥubbuñ levmünden ben seni şevā’ib-i aḡrāzdan ḥalāş eyledüm ki ol esbāblardandur. ‘Āşıḳ maḥbûbına iltifāt itmek⁶⁵⁹ ve aña maṭla‘ olup ḥüsnüne⁶⁶⁰ tefekkür eylemek gibi. Ve lâkin semā’ [u] ḳabûl ile ben anı kabûl ve işidür degilüm. Ba‘de’l-letî ve’l’letiyā ‘aḳluñ ḥilāf-ı muḳtezāsı üzerine nâşîḥuñ naşîḥat-i maḥzası ‘adem-i ḳabûlde oldısa ‘özrini izhār idüp tekellümden ḡaybete iltifāt eyledükde didi: [30*] ⁶⁶¹ صَمِّ فِي الْعُذَالِ عَنِ الْمُحِبِّ إِنَّ. **Maḥaḍṭe** (مَحَضَّتْ) fi‘l-i māzî-i muḥāṭab. Lafz-ı⁶⁶² tāzamîr-i bâriz muttaşıl ‘ibāretdür. Lâ’im-i nâşîḥdan lafz-ı⁶⁶³ yâ zamîr-i mütekellimdür. **en-Nuşḥa** (النُّصْح) didügi ḳavlinüñ me‘fûl-i şānisidür. Nuşḥ naşîḥat ma‘nāsınadur. Nitekim Kurān-ı ‘azîmde vāḳi‘ olmuşdur. **Ve’n-nuşḥa lâkin** (وَالنُّصْحَ لَكِنْ) maḥaḍṭeni’n-nuşḥa didügi ḳavlinüñ ma‘nāsı sen naşîḥat maḥza eyledün ya‘nî mā lâ yenbegîden şāfî ve ḥālîş

⁶⁵⁶ “Ey bana nasihat veren alçak!”

⁶⁵⁷ “Sevgili, kınayıcıların söylediklerine kulaklarını kapayıp (onları) duymazsa.”

⁶⁵⁸ “Sen bana samimi öğütte bulundun; fakat ben onu dinleyecek hâlde değilim. Çünkü âşığın kulağı öğüt verenlere karşı sağırdır.”

⁶⁵⁹ itmek: -ÇA.

⁶⁶⁰ ḥüsnüne: ḥüsnüni ÇA.

⁶⁶¹ “Çünkü âşığın kulağı öğüt verenlere karşı sağırdır.”

⁶⁶² lafz: -YB, -BD.

⁶⁶³ lafz: -YB, -BD.

olan naşîḥati baña eyledüñ. Lafz-ı lâkin ḥarfdür. Hurûf-ı müşebbehe-i bi'l-fi'lden ismi maḥzûfdur. Taḳdîri لکنی⁶⁶⁴ dimekdür. Lestü, esma'uhü didügi lâkin didügi ḳavlinüñ ḥaberidür. Ma'nâsı ben ol naşîḥati işidür ve ḳabûl ider degilüm dimektür. Beyt-i sâbık ile hâzâ'l-beytün nâşî olan tevehhümi ref' de عمروا لكن زيد جاني ما⁶⁶⁵ terkîbi gibi ya'nî muḥâṭab عدم مجيئتي⁶⁶⁶ tevehhüm idüp ikisinüñ mâ-beyninde mülâbesetde ve muḥâlaṭatda bu' da istidrâk idüp tevehhümi ref' ü def'⁶⁶⁷ idüp ḳavli gibidür. 'Uzzâli (عُذَّالِي) ism-i fâ'ildür. Cem'-i mükesserdür. Ma'nâsı ya'nî el-luvâm ḍâl-ı mu'ceme ile. **Lestü esma'uhü** (أَسْمَعُهُ لَسْتُ) didügi lâkin ḳavlinüñ ḥaberidür. Ma'nâsı ben ol naşîḥati işidür ve ḳabûl ider degilüm dimektür. İnne'l-muḥibbe (الْمُحِبُّ إِنَّ) didügi ism-i fâ'ildür. İf'âl bâbından 'âşık ma'nâsınadır. 'Ani'l-'uzzâli (الْعُذَّالِي عَنْ) maḥzûfa müte'allıḳdur. Eyy yohsa şamemüñ kendüsine müte'allıḳ degildür veyâḥûd şamem cāveze ma'nâsını mutazammın olduğu taḳdîrce ya'nî جاوزه صمم الحب المنال فلا يقبل عدلهم⁶⁶⁸ yohsa şamemüñ kendüsine müte'allıḳ degildür veyâḥûd şamem cāveze ma'nâsını mutazammın olduğu taḳdîrce ya'nî جاوزه صمم الحب المنال فلا يقبل عدلهم⁶⁶⁸ dimek ola. Eger 'ani'l-'uzzâli şameme müte'allıḳ olmak cā'iz olmaduğına sebep budur ki mecrûruñ ma'mûli cerr ile mecrûruñ üzerine taḳdîmi lâzım gelür. Bu eelden müfessirün taşriḥ eylediler ki وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الرَّاهِدِينَ⁶⁷⁰ Ḥaḳḳ sübhâne ve te'âlânüñ ḳavlinde fîhi (فيه) didügi ḳavli maḥzûfa müte'allıḳdur zâhidine⁶⁷¹ müte'allıḳ degildür. [30^b] Eger su'âl olunursa ḥurûf-ı cerreden fî şamemi didügi ḳavlinde fî niçün ihtiyâr olındı? Cevâb budur ki fî'de zarf kemâl üzerine olmağın ke'ennehü iş'âr ider ki şamem 'aşkı ve ḥubbî muḥîṭdür gūyā⁶⁷² bardaḳ içinde olan şūyî muḥîṭ ü maḥşûre eyledügi gibi bir şey' taşra çıkmamaḳdan Ke-zâlik şağırlıḳ daḥı bu ma'nâ üzerinedür.

⁶⁶⁴ "Ama ben..."

⁶⁶⁵ "Zeyd bana gelmedi ama Amr geldi."

⁶⁶⁶ "Amr gelmediğimden dolayı (beni kınıyor)."

⁶⁶⁷ def' : -YB, -BD.

⁶⁶⁸ "Onlardan uzaklaşarak şağır oldu."

⁶⁶⁹ "Sevdası onun kulaklarını nasihate karşı tıkadı, artık onların nasihatlerini dinlemiyor bu yüzden ey sen ona nasihat eden nasihatlerini kendine sakla."

⁶⁷⁰ "(Mısır'da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. **Zaten ona pek değer vermemişlerdi.**" Yûsuf 12/20.

⁶⁷¹ {^{dk} zâhidin ḳavline} YB.

⁶⁷² Ke'ennehü: ÇA.

Tercüme

Şol virdüğün naşîhati gūşuma ben kıoymadum

‘Āşık olan kimesne tutar mı naşîhati

Beyt

تو نصیحت میکنی نیکو و من می نشنوم

⁶⁷³ عاشق ان واشد که دایم از ملامت در صمم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda kendü nefsünüñ ‘ayb-ı tedlîsinde mübâlağa idüp ve naşîhat kendüsine ğayr-ı nâci⁶⁷⁴ olduğunu dağı teyaqqun idüp taqşîrât kendü nefsünden olduğunu dağı bilüp cevâb virüp ki ایها المأل الانیم⁶⁷⁵ ben ‘aşkıñ esîri olup ve sen emînü’l-‘aql olmağın ‘aşkun memleketinde hükümüñ nâfız olmaz, gerçek ‘aql bir binâ gibidür ammâ ‘aşk münhedim olan ħarâbe gibidür ve ‘aql ise⁶⁷⁶ bu ma‘lûmdur ki ticâretdedür ve ‘aşk dâ’imâ ğâretdedür diyü beyân u ‘iyân eyledükden soñra her töhmetden biri olan şeyb-i nâşîha töhmet eyledüğini ħuşûşen şeyb-i nâşîh qalbün inhizâmına ve bu ‘âriyyet olan qalībuñ inhizâmına delîl olup bu mertebeden soñra girü töhmet idüp naşîhatini qabûl eylemedüğini beyân qande qaldı ki şeybüñ baña nuzûli hemân mevtimüñ delâletine bir cüz’dür. Bu taqđırce senüñ baña naşîhatinüñ ‘adem-i qabûli bi’t-tarıķü’l-evlâdur diyü nâzım rahmetullāhi ‘aleyh kendüsinde ‘aşkıñ ğalebesin

⁶⁷³ {^{dk} Tercüme li-qā’ilehü

Virdüñ iyü öğüt eved anı işitmedüm

Lâ-büdd hemîşe ‘âşık işitmez naşîhati}

⁶⁷⁴ nâci: nâfi‘ ÇA.

⁶⁷⁵ “Ey alçak ve nankör kişi!”

⁶⁷⁶ ise: -YB.

tuyub ‘aşqdan inşāfa gelmek mu‘ kırr u mu‘ terif şūretinde kelime-i lafz-ı⁶⁷⁷ inne kavlini kendü nefsüne muzāf idüp الشَّيْبُ نور الهموم⁶⁷⁸ fehvāsınca didi:

[31^a]⁶⁷⁹

إِنِّي أَتَهَمْتُ نَصِيحَ الشَّيْبِ فِي عَذْلِي

وَالشَّيْبُ أَبْعُدُ فِي نُصْحٍ عَنِ التُّهَمِ⁶⁸⁰

Yukālu والكذب والتهمة الي نسبتہ الى اتهمت فلاناً نسبتہ الي⁶⁸¹ kavlinden me’ hūzudur. **Inne** (إِنَّ) harfdür hūrūf-ı müşebbehe-i bi’l-fi’lden. **Yā** (يَا) zāmīr-i bāriz mütellim ismidür inne’nün. **Ettehemtü** (أَتَهَمْتُ) cümlesi innenün haberidür. Ma’nāsı ben taḥkīk tōhmet eyledüm, tekzīb ma’nāsınadır. Meşelā Zeyd’e tōhmet eyledüm ma’nāsınadır. Ya’nī Zeyd’e tekzīb eyledüm dimekdür. Taḥdīk eyledüm ma’nāsına Zeyd’e ‘ār-ı lāḥik itdüm dimekdür. **Nasīḥa’ş-şeybi** (نَصِيحَ الشَّيْبِ) didügi ettehemtü kavlinün mef’ulidür. Naşīḥat u naşīḥ ma’nāsınadır. Şeyb pīrligün evvel vaḳtidür ve naşīḥatün şeybe izāfeti ‘āşīü’l-urūḳ izāfeti ḳabīlindendür. Ya’nī şaftun mevşūfa izāfeti ḳabīlinden izāfet-i beyāniyyedür. **Fī** ‘azeli (فِي عَذْلِي) kavli ettehemtü kavline müte’allıḳdur. Ma’nāsı beni melāmet itmesinde ve baña naşīḥat eylemesinde şeybe tōhmet eyledüm dimekdür. **Vāv** (وَ) ḥāliyyedür. ‘Azal zāl’un fethasıyla ism-i maşdardur ve sekūnıyla maşdardur. Ba’zılar fark itmeyüp ma’e’l-ḥareke ve’s-sekūn ‘alāmet ma’nāsına bir ma’nāya ḥaml idüp maşdar mef’uline muzāf-ı fā’ili mahzūf ḳabīlindendür. Taḳdīri اِيَّايَ عَذْلُهُ فِي⁶⁸² taḳdīrindedür. Ḳāl’ül-Asma’i şeyb beyāz şa’ra dirler ve’ş-şeyb pīrligün evvel vaḳtine dirler. **Eb’adū fī nuşḥin ‘ani’t-tūhemi** (أَبْعُدُ فِي نُصْحٍ عَنِ التُّهَمِ) didügi cümle-i müste’nifedür. Veyāhūd ettehemtü kavlinün

⁶⁷⁷ lafz: -YB.

⁶⁷⁸ “Ak saçlar, dertlerin nurudur.”

⁶⁷⁹ قيل نظر رجل شبيهه في رأسه فجمع نسأه فقال إندبني فقد مات بعضي وأشد إذا مات بعضك فأبك بعضاً، فبعض الشيء في {dk} {minhu sellemehullāhu te’ālā.}

(Denildi ki ak saçlı bir adam başına bakıp eşlerini topladı ve şöyle dedi: Yas tutun, çünkü vücudumun bazı kısımları öldü ve bazı kısımları ölürse, kalan kısımlar ağlar. Çünkü olayın bir kısmı diğer kısımlarla bağlantılıdır.)

⁶⁸⁰ “Ak saçların beni uyaran öğüdünü suçladım. Hâlbuki ak saç öğüt hususunda suçlanmaktan çok uzaktır.”

⁶⁸¹ “Fılanı yalan ve iftiraya meyilli olmakla suçladım.”

⁶⁸² “Onun beni kınaması hakkında.”

mef'ulinden hâl lâzım ola. Ma'nen ki ol şeybdür ve zarfeyn a'nî fî nuşhin ve 'ani't-tühemi eb'adü didügi kavline müte'allıklar dur ve lâkin zarf-ı şânî a'nî mine't-tühemi didügi kavli ma'nâ-yı tefazzele müte'allık olmayup aşıl ma'nâ mufažžalun 'aleyhe maḥzûfdur. Ol aşıl maḥzûfa müte'allık olur. Taḳdîri ⁶⁸³ ابعء من كل ناصح 'umûm kasdı içün terk [31^b]⁶⁸⁴ olındı. Nitekim Allâhu ekber'de ⁶⁸⁵ من كل شيء كبيراً ḥazfı gibi. Tühem tâ'nuñ zammesiyle ve he'nün fetḥasıyla töhmetüñ cem'idür. Dürer, dürratuñ cem'i olduğı gibi.

İ'lem

Ettehemtü ma'raz-ı ta'lilde cümle-i vâkı' adur. Ol taḳrîrce ta'lilden soñra ta'lîl bâbından olur. Ya'nî nâzım 'aşkuñ galebesin tıyup 'aşqdan insâfa gelüp kendü nefsüne ḥitâb idüp eydür taḥkîka be-dürüstî ve râstî baña nâşih olan pîrlüğe beni melâmetünde ve baña naşihatünde töhmet eyledüm. Hâlbuki pîrlük naşihat itmesünde töhmetlerden berî ve ırâk olıcdur dimekdür.

Tercüme

Pend itdi pîrüm aña töhmet eyledüm

Lâyık mı şeyḥüñe kişi kim ide töhmeti

Beyt

شيب نپدم داد من بردم⁶⁸⁶ کمان بد باو

⁶⁸³ “Her nasihat verenden uzak olan.”

⁶⁸⁴ {^{dk}şürüen} ÇA.

⁶⁸⁵ “Her şeyden daha büyük.”

⁶⁸⁶ کمان: -BD.

Ve Ba‘d-Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda şeyb-i nâşıha töhmet idüp hıuşuşen her töhmetden berî ve her nâşıhdan eşdağ iken ki ol şeybdür ‘adem-i itti‘âzını ve ‘adem-i kabûlünü beyân u ‘iyân eyledükden soñra girü kânûn-ı tecrîd üzerine hıitâb idüp اذتهمت اذا ya‘nî kurb-ı mevte 688 الكامل الشیب وهو الموت بوصول المتیقن النذیر من الايقاظ عدم الي الشیب نصیح delâlet iden şeyb-i nâşıhuñ ittihâm ‘illetüne mütenebbih olup şeyb-i nâşılğ gerçek baña mevt nâzil olmadın isti‘dāduna emr ider ve dağı eel içün sefer esbâbınuñ tehyi’ene ilcā ya‘nî hağra doğundurur ve lâkin ben şeyb-i nâşıhuñ ıarığati üzerine cārî olmayup naşıhatinde töhmet eyledüm. Zîrâ kim bende menhiyyâta emr ü hayrâna mâni‘ bir nefsi-i emmâre olmağın naşâyıh ü mevâ‘ izi aşla kabûl eylemez. Bu cihet ile ‘özrüm muğarrer olmağın ol hâlıkü’l-‘arz ve’s-semâ cenâb-ı kibriyâsına teveccüh itmege icâb eylemegin töhmet ‘özrini ‘alâ [32^a]⁶⁸⁹ ıarığü’t-ta‘lîl sıbt u ‘atf eylemek murâd idüp mağşad-ı şâniye şürü‘ idüp [şürüen] didi:

فانَّ اَمَارَتِي لِسَوْءٍ مَا اَتَّعَطَّتْ

690 من جهلها بنذير الشَّيْبِ وَالْهَرَمِ

Eyy كثيرة الامور هي نفسي علي طريق الاستيفاف 691. Fā (ف) fā-yı sebebiyyedür. Ta‘lîl ü tefsîr içün dağı cā’izdür. Ya‘nî şeyb nâşıhuñ ittihâmınuñ ‘illetüne tenbîh üzerine cā’iz ola. Tağdîri

687 {^{dk} Tercümetün li-kā’ilihi

Şeybüm naşıhat itdi aña töhmet eyledüm

Vechi nedür ki şeybe kişi kıla töhmeti.}

688 “Yaşılığın getirdiğı ak saçların verdiğı öğüdü dikkate almazsan, ölümün kaçınılmaz habercisi olan tam anlamıyla beyazlayan saçların seni uyandırmasını beklemeden, uyarılarını göz ardı etmiş olursun.”

689 {^{dk} el-Mağşadü’s-şâni fi zıkr-i men‘ü’n-nefs ü hevâ hâ} YB.

690 “Kötülüğü emreden nefsim, cehaletinden dolayı, ak saçların ve ihtiyarlığın uyarısından ders almadı.”

691 “Yeniden başlamak için yapmam gereken birçok şey var.”

taḳdīrindedür.⁶⁹² وان كان يأمرنا باستعداد الموت قبل نزوله ألا انا الا انالامجزي علي وترة نصحه بل تهمة Beyt-i sābıkuñ maẓmūnında nedāmet idüp inşāfa gelmek ḥālinde didi vaḳtā kim emr bunuñ üzerine muḳarrer ü mūncerr oldısa fi'l-vāḳi' beşer ṭarīk-i i'tisāfda ve ṭarīk-i sūrūrda bu aşıl emr ü inhimākı irtikāb eylemekden ḥālī olmayup ve daḥı cümle-i maḥşūsa aḥirine maḥşūş olduğunu iş'ārdan ötürü yohsa mā-sebaḳda⁶⁹³ a' nī ettehtü naşihü's-şeyb didügi ḳavli gibi ta'līl-gıbbe-ṭa'līl lafz-ı⁶⁹⁴ fā ta'līl için degildür diyü kelām-ı müste'nifedür. **Emmāreti** (أَمَارَتِي) emrden müştakdur. Mübālağa şığasıdır. 'Allāme vezn üzerine ma' nāsı ziyāde emr idici dimekdür. Yā zāmīr-i mütেকellimdür. **Sū'** (سوء) şer ü yaramazlık ma' nāsınadır. **Mā** (ما) nefy içündür. **Ette'azat** (أَعْظَت) fi'l-i māzī-i mü'enneşdür. Va'zdan müştakdur. Aşlında evte'azat idi. Fā'ili taḥtında müstetir hiye rāci'dür nefsi emmāreye. Ma' nāsı ol nefsi emmāre naşihat 'aḥz itmeydi dimekdür. Ya' nī naşihat ḳabūl eylemedi. **Min cehlihā** (مِنْ جَهْلِهَا) min ta'līl içündür. Ke-ḳavlihi te'ālā مِمَّا⁶⁹⁵. Ette'azat didügi ḳavline müte'allıkdur. **Nezīr** (نَذِير) fa'ıl vezn üzerinedür. Münzir ma' nāsına olmaḳ cā'izdür. Bedi' mebdī' ma' nāsına olduğu gibi. Ol taḳdīr üzerine bi-nezīrū's-şeyb didügi [32^b] ḳavlinuñ ma' nāsı ol nefsi emmāre şeybi münziri ya' nī ḥafv virici şeybi bilmedügi eelden dimekdür. Nezīr inzār ma' nāsına olduğu taḳdīr üzerine ma' nāsı ol nefsi emmāre şeybün taḥvīfini ya' nī ḳorḳutmasını bilmedügi eelden dimekdür. Nazīrūñ şeybe izāfeti izāfet-i beyāniyyedür. Şaftuñ mevşūfa izāfeti ḳabīlindendür. Ḥāşıl-ı kelām şeyb ile herem didügi her birisi münzir ü muḥavvif ya' nī tevbe-i fevt idüp mevtüñ ḳurb sebebiyle her birisi maḥūfdur. **Ve'l-heremi** (وَالْهَرَمِ) didügi eş-şeyb ḳavline ma' tūfdur. Pırligüñ nihāyet mertebesine dirler. Nāzım şeyb-i nāşihdan naşihat aḥz itmeyüp şeyb-i nāşihā tōhmet eyledüm diyüp bu maẓmūnuñ sebebini zıkr itmek murād idüp eydür ki benüm bu nefsi emmārem beni yaramazlığa da'vet idüp baña yaramaz nesne emr eyler. Pırligüñ ve pīr-i fāninuñ ḳorḳutması bilmedügi eelden va'z u

⁶⁹² “Her ne kadar bize ölmeden önce ölüme hazırlıklı olmamızı emretse de, biz onun öğüdüne uygun şekilde karşılık vermiyoruz, bilakis onu suçluyoruz.”

⁶⁹³ mā-sebaḳda: mā-sebaḳadan YB, ÇA.

⁶⁹⁴ Lafz: -BD

⁶⁹⁵ “Sonunda günahları yüzünden tûfanda boğuldular, ardından ateşe atıldılar, kendilerine Allah’tan başka yardımcılar da bulamadılar.” Nûh 71/25.

naşîhat kabûl itmeyüp yaramazlara yilter. Ve ba‘zılar didiler min cehlihâ didügi kavli menfîye ya‘nî ette‘azat kavline müte‘allık olmak ğalaṭ-ı fâhişdür. Belki emr bir ‘aks olup kelâma ifsâddur. Aḥsen olan budur ki intefâ ma‘nâsına olan lafz-ı mâ’ya müte‘allıktır. Nitekim Şeyḫ İbnü’l-Ḥâcib Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlânun kavlinde buña zâhib olmuştur. Ke-kavlihi te‘âlâ ⁶⁹⁶ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ إِذْ ظَلَمْتُمْ Ya‘nî ⁶⁹⁷ اذ من اليوم kavlinden bedeldür. Ve yevm didügi yâ zarf ola. Neḥ menfî içün a‘nî yeneḥ akumu veyâḥûd neḥ menfî içün zarf olmayup intefâ ma‘nâsına mutazammın olan len didügi kavlinün zarfı ola. Bu kâ‘ideden ötürü ette‘azat didügi kavline müte‘allık olmak ḥaṭâ-yı fâhişdür diyü belki intefâ ma‘nâsına olan mâ’ya müte‘allıktır. Ve daḥı bu beytde daḥı bu kâ‘ide icrâ olınmıştır.

Beyt⁶⁹⁸

وما سعاد عذاة البيّن اذرحلّو

Ya‘nî burada ‘aḍete’l-beyyin (عذاة البيّن)[33^a] intefâ ma‘nâsına müstefâd olan mâ’nuñ zarfıdır. Su‘âd (سعاد) didügi kavlinün zarfı degildir. Lübâb-ı İ‘râb’un şerhinde tafşîl üzerine yazılmıştır.

Tercüme

Nefs-i emmârem olmadı işlâḥ pend ile

Pîr-i kühen nezîreti başdı cehâleti

Beyt

⁶⁹⁶ “Zulmederek hak ettiğiniz için çekmekte olduğunuz azapta ortak olmanız bugün size bir fayda sağlamayacaktır.” Zuhurf 43/39.

⁶⁹⁷ “Bugünden itibaren...”

⁶⁹⁸ “Tan vakti Su‘âd göçtü buralardan.” Ka‘b b. Züheyr, *Kasîde-i Bürde*, b.2.

نفس فرمان ده بیدها میکند دینم خراب

⁶⁹⁹ و ز جهالت پند نبذ یروز پیری و زهرم

Ve Ba‘d-Hāzā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda mā ette‘ azat kavlınden şebâb hâletinde lev̄m ile ta‘bîr ve kühûletde şeyb-i nâşihla ta‘bîr ve herem hâletinde inzâr ile ta‘bîr ve evvelki şûretde ‘adem-i itti‘âzını taşvîr i‘tizâr-ı fâsîd ile ve ikinci şûretde teğâfûli taşavvur ve dahı ittihâmı taşavvur eylemek ve üçüncide şarîhen ‘azm-ı itti‘âzını taşavvurun beyân u ‘iyân eyledükden sonra girü kânûn-ı tecrîd üzerine nef̄s-i emmâreden şikâyet idüp benüm şürûra emmâre olan nef̄süm tahşîl eylemedüğünü beyân ya‘nî a‘mâl-ı şâlihâdan ve hışâl-ı marâziyyeden bir ‘amel ve bir haşlet ihzâr idüp benüm başıma nâzil olup baña konuk olan pîrligüñ konukluğı içün yaraqlanmadum diyü işâret eylemek murâd idinüp ve lâ e‘âddet didüğü kavlini beyt-i sâbıkda mā ette‘ azat didüğü kavline ‘atf idüp didi:

و لا أعدت من الفعل الجميل قرى

⁷⁰⁰ ضَيْفٍ أَلَمْ بِرَأْسِي غَيْرَ مُحْتَشِمٍ

Vāv (و) ‘atf içün ve⁷⁰¹ **lā** (لا) nefy içündür. Eyy هَيَأْتُ مَا ⁷⁰² **E‘addet** (أَعَدْتُ) fi‘l-i mâzî-i mü’enneşdür if‘âl bâbından. Fā‘ili tahtında müstetir hiye rāci‘dür nef̄s-i emmâreye.

⁶⁹⁹ {dk Tercümetün li-kā‘ilihi

Emmâre nef̄süm olmadı va‘z ile mütte‘iz

Şeyb ü herem nezîrini yigdi cehâleti}

li-Tercümetühü

وما ابرتي نفسي وما اركيها

كدهرچه نقل كنند از بشرد را مكان است

⁷⁰⁰ “Nefsim, misafir (olan ihtiyarlığa) ziyafet için hiçbir güzel amel hazırlamadı, o da ansızın gelip başıma konuverdi.”

⁷⁰¹ ve: -YB, -BD.

⁷⁰² “Hazırlık yapmadım.”

Ma'nası ve dağı benüm nefis-i emmârem ihzâr eylemedi müheyyâ idüp yaraqlamadı dimekdür. Eger su'âl olınsa fi'l-i mâzîniñ üzerine mādām ki lâ tekerrür [33^b] vâkı' olmaya dühûlunu men' eylemişlerdür. Meger mükerrer vâkı' ola ol zamân câ'izdür. Ke-ğavlihi te'âlâ ⁷⁰³ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى . Nâdirü'l-vuķū vâkı' olduğı i' tibâriyle zarar itmez. Bu cihetle câ'iz olsun. **Mine'l-fi'l** (مِنَ الْفِعْلِ) didügi e' addet didügi kavline müte'allıkdur. Fi'lden murād 'amel-i şâlih ve hışlet-i maraziyyedür. Fa'l, fetħa ile maşdardur ammâ fi'l kesre ile ismdür. Ve 'alâ kelâ't-takdîrî burada ikisine bile cevâz vardır. Ve dağı câ'izdür ki mine'l-fi'l didügi zarf-ı mustakarr olup kırâ didügi kavlinde hâl vâkı' ola. **Cemîl** (جَمِيل) hüsn ma'nâsınadır. **Kırâ** (قَرَى) ziyâfet ve konukluk itmek ma'nâsınadır. **Dayf** (ضَيْف) konuk ma'nâsınadır. Burada dayfdan murād şeybdür. **Elemme** (أَلَمَ) fi'l-i mâzîdür e' addü vezni üzerine el-mâmeden müştakdur. Nüzûl ya'nî inmek ma'nâsınadır. Elemme cümlesi dayf didügi kavline müte'allıkdur. **Bi-re'isi** (بِرَاسِي) kavlindeki yâ zamîr-i mütekellimdür. **Gayra muhteşemi** (غَيْرَ مُحْتَشِمٍ) cihet-i ihtirâmdan istihyâ ma'nâsına veyâhûd gayr-ı mu'azşam ya'nî mu'azzez ü mükerrerrem tutmadum⁷⁰⁴ ma'nâsına dayf didügi kavlinde hâl vâkı' olmuştur. Bu kavil za'îfdür. Ammâ ahsen olan budur ki muhteşem ism-i fa'il olup bi-re'isi didügi kavliniñ tahtında müstetir olan zamîrden hâl vâkı' ola veyâhûd ism-i mef'ûl olduğı şürette elemme didügi kavliniñ zamîrinden hâl vâkı' ola veyâhûd dayf didügi kavliniñ şıfatı vâkı' ola.

İ'lem

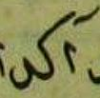
Şeybi dayf menziline nisbet itdürmek isti'âre-i taşrihiyyedür. Ve kırâ didügi terşihîyyedür. Mef'ûlin fi'h üzerine menşûbdur. Veyâhûd fî takdîri ile menşûb ola. Ammâ evceh ve ahsen olan e' addet kavliniñ mef'ûli olmağ üzerine menşûb olması elyağdur. Mine'l-fi'li'l-cemîl didügi kavlinde lafz-ı⁷⁰⁵ min ibtidâ' içündür veyâhûd teb'îd [34^a] için ola. Ve kırâ hâzâ'd-dayf didügi kavlinde murād olan a'mâl-ı şâliha ve tevbe vü

⁷⁰³ “Vaktiyle o hakka inanmamış, namaz da kılmamıştı.” Kıyâmet 75/31.

⁷⁰⁴ tutmadı: ÇA.

⁷⁰⁵ lafz-ı: -ÇA.

istiğfardur. Hâşıl-ı kelâm bi-eyyi taqđîrin kân murād u maqşad olan kırā didügi kavliyle fi'l cemîl didügi kavlini nefy eylemekdür. Ya' nî benüm başıma nâzil olan baña konuk olan pîrligüñ konukluğu için yaraqlamadum demek olur. Mine'l-fi'l kavlindeki min ibtidâ' için olduğu taqđîr üzerine ⁷⁰⁶ فلان لم يجمع من المال ما تعري به صيف taqđîrindedir. Veyâhûd kırā mef'ûlin leh olduğu taqđîr üzerine min zâ'idedür. Taqđîri ⁷⁰⁷ ولا عدت لأجل قراه فعلا جميلا demek olur. Ve elemme ilmâmdan müştakdur ki ol nüzûldur. Nâzım ilmâmî

kavlini re'se taşşîşinüñ vechi re'si şeybüñ nüzûlında lihyeye nüzûlından eblağ ve olduğına binâendür. Ve dağı mısrâ'-ı şânî a' nî dayfin elemme bi-re'sî ğayra muhteşemi bādî-yi nazarda gūyā ki maṭla'-ı şî'rüñ mübtenîsi üzerine me'hûz olmuş ola veyâhûd tevârid-i hâṭır üzerine mebnî ola. Ya' nî muḥaşşıl-ı manâ benüm nefsi-i emmârem beni yaramazlığa da'vet ider. Va'z u naşîḥat kabûl eylemez diyü girü nefsi-i emmâreden şikâyet idüp fi'l-i 'l-cemîlden ya' nî a' māl-ı şâliḥadan ve hıṣâl-ı maraẓiyyeden bir 'amel ve bir hıṣlet ihzâr idüp mu'azzez ü mükerrrem olduğu hâlde benüm başıma nâzil olup baña konuk olan pîrligüñ konukluğu için yaraqlamadı.

Beyt⁷⁰⁸

مهمانی ز طاعتم آماده هم نشد

از بهر مهمانکه نسبتست بر سرم

Tercüme

Ḳondı geldi başıma mihmân-ı muhteşem

⁷⁰⁶ “Fılan kişi, yaz aylarında giyinmek için yeterli para biriktirmedi.”

⁷⁰⁷ “Misafirler için güzel bir yemek hazırlamadı.”

⁷⁰⁸ “Misafir emirlerime rağmen hazır olmadı; çünkü başımda olan misafir, bana bir nispetle bağlıdır.”

Kār-ı nikū ile idemedi ziyāfeti

هم نکرد او کار نیکو بهر مهمانی که او

⁷⁰⁹بر سرم آمد فرودز من نکشت ان محترم

Ve Ba‘d-Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh benüm nefsi-i emmārem beni yaramazlığa da‘vet ider va‘z u naşīhat kabūl eylemez diyüp beyān u ‘iyān [34^b] eyledükden şoñra dir: Benüm nefsi-i emmāremden nāşī olan ‘adem-i tevķīrimi bileydüm şeybūñ ħīn-i zuhūrunda zāhir olan sırrı ki ol pīrlık ‘alāmetidür boyayla boyardum ve ħinnā yaķardum diyü nāzım sırran didügi kavliyle ecl-i ķurbına delālet eydügüne öyle ecl ki mevtūñ ħulūlına meş‘ardur. Mütenebbih olup kelime-i şartıyye ile didi:

لو كنت أعلم أنني ما أوقرُهُ

⁷¹⁰كتمت سرّاً بدا لي منه بالكتم

Vaķtā kim kendü nefsinün va‘z u naşīhatinden ricāsın ķaṭ‘ idüp şeybūñ kitmānının ictihādında te‘essüf çeküp ma‘nā dimek olur ki لو كنت عالماً بأنني أقصر في توفير الضيف لكنني 711. Ya‘nī eger ben ol za‘īf ‘azīzleri ķonuķlamayup ħürmet itmedügüm taķşīrātımı bileydüm evvel vehletde mu‘azzez ü mükerrerrem idüp hattā la‘n u teşnī‘ ile beni melāmet itmesün diyü

⁷⁰⁹ {dk Tercümetün li-ķā‘ilihi

Bir ğayr-ı muĥteşem ķonuķ itdi baña nüzūl

Қылмад(1) аña fi‘l-i cemīlden ziyāfeti}

⁷¹⁰ “O misafire gereken saygıyı gösteremeyeceğimi bilmiş olsaydım, onun eseri olan ak saçları boyayıp gizlerdim.”

⁷¹¹ “Eğer misafiri saygıyla ağırlamada eksik olduğumu bilseydim, bunu ilk anda gizlerdim ki ifşa edilmesin, çünkü ayıplanmamak için yalancı elbisesi giymiş biri gibi yapmadığım şeylerle suçlanıp lanetlenmek istemem.”

dimek olur. **Lev** (لو) harf-i şartdur. **Küntü** (كنْتُ) fi'l-i māzī-i mütekellimdür fi'ldür ef'āl-i nākıssadan. **A'lemü enni mā uvaḳḳiruhü** (أَعْلَمُ أَنِّي مَا أُوَقِّرُهُ) cümlesi haberi vāḳi' olmuştur. A'lemü fi'l-i muzāri'-i nefsi-i mütekellim vaḥde. Enni ḳavlindeki zāmīr, zāmīr-i mütekellim. Lafz-ı⁷¹² mā nefy içündür. Uvaḳḳiruhü fi'l-i muzāri'-i mütekellimdür. Tevḳīrden müştakdur. Ta'zīm u tekrīm ḳonukluk ma'nāsınadır. Fā'il tahtında müstetir ana 'ibāretdür. Nāzımuñ kendü nefsünden zāmīr mef'ül zāmīridür. Şeybe rāci'dür. **Ketemtü** (كُتِمْتُ) eyy aḥfiyyet fi'l-i māzī-i mütekellimdür. Ey ben sırr eyledüm dimekdür. Ma'nā dimek olur ki eger ben hāzā'd-ḳayfa 'adem-i tevḳīrimi bileydüm ḥınnā yaḳup sırrımı gözleyüp setr iderdüm. **Sırran** (سراً) ya'nī şeyben [35a] ketemtü didügi ḳavlinüñ mef'ulidür. Sırrdan murād emr-i ḥafīdür ki o pīrlikdür. **Bedā** (بدا) fi'l-i māzīdür. Ma'nası zāhir oldı dimekdür. Bedā cümlesi sırran didügi ḳavlinüñ şıfatıdır. **Lī** (لي) didügi bedā ḳavline müte'allıḳdur. Yā zāmīr-i mütekellimdür. **Minhü** (منه) didügi muḳaddere müte'allıḳdur. Bedānuñ fā'ilinden ḥāl vāḳi' olmuştur. Zāmīr-i mecrūr şeybe rāci'dür. **Bi'l-ketemi** (بِالْكَتَمِ) didügi daḥı bedā ḳavline müte'allıḳdur. Kef'ün ve tā'nuñ fetḥasıyla boya ve ḥınnā ma'nāsınadır. Ya'nī nüzül ḥininde boyayla boyardum. Ya'nī şeyb-i nāşıḥuñ nüzülü ḥininde 'adem-i tevḳīrimi bileydüm ḥınnā yaḳardum ḥattā ḥalḳuñ maṭ' anı olup rüsvā-yı 'āmm olmazdum. Veyāḥūd bu beytde şeybüñ tevḳīrine ve tekrimine tenbīh vardır.⁷¹³ Mevtüñ ḥulūlına mevzun u mā'lum olan şeyb-i nāşıḥuñ ecl-i ḳurbına delāleti zuḥūrı ḳatında bileydüm ḥınnā yaḳup boyardum. Eger su'āl olınsa ne ḥâlde müyesserdür mef'ulin bih olan sırran didügi ḳavlini ketm idüp taşavvur eylemege? Cevāb budur ki taşavvur müsebbibi zıkr idüp irāde-i sebep bābındandır. Ya'nī sırrı zıkr eyledi ve sırrın maẓhār olan sebebi diledi. Bu ṭaḳdīr üzerine mef'ulin leh olması cā'iz degildür. Zīrā kim mef'ulin lehüñ şartı budur ki mu'allelüñ fā'ili için fi'l olmaḳ şartındandır. Bi-eyyi vech kân ma'nā dimek olur ki eger ben ol za'if 'azizleri ve şerīfi ḳonuklamayup mu'azzez ü mükerrerem idüp ḥürmet itmedigüm bileydüm, benüm için zāhir olan sırrına pīrlik

⁷¹² Lafz: -ÇA.

⁷¹³ {^{dk} Bu beytde şeybüñ tevḳīrine ve tekrimine tenbīh vardır.} YB.

‘alāmetidür, boyayla boyardum ve hınnā yaqardum, halkuñ mat‘anı olup rüsvā-yı ‘āmm olmazdum.

Tercüme

Bilsem ki mūy-ı sefid-i sere hürmet idemem

Pūşide-i siyāha şalardum o şeybeti

Beyt

معلوم اکر بدی که نمیدارمش عزیز

714 سرراچگونه همی داشیتیم مکنتم

Ve Ba‘d-Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh ⁷¹⁵ **مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ** hadīs muḳtezāsınca ve daḥı hadīs-i ḳudsī [35^b] fehvāsınca eş-şeyb nurı ya‘nī mu‘azzez ü mükerrem idüp konuḳlamaduḡını ve ‘amel-i şāliḥ ve ḥaşlet-i marāziyye ihzār itmedüḡini nādım olup beyān u ‘iyān eyledükden soñra girü nāzım isti‘ānet taleb eylemege murād idinüp dir ki yavuz atlaruñ cāmışlıḡı uyanla döndirilüp men‘ olındıḡı gibi benüm içün zāmen ü mütekeffil-i nefis-i emmāre-i cāmīḥe ya‘nī aḥlāk-ı zemīmesin ḍalāletünde olan cāmışlıḡuñ giderüp ḍalāletünden dindirüp tefāzzulen baña mu‘ayyen zāḥir olıcaḡ bir şahıs var mıdur? Temennī ü tazarru‘ idüp istifhām-ı inkāriyye veyāḥūd istifhām-ı istinṭāḡı veyāḥūd men-i

⁷¹⁴ {dk Tercümetün li-kā’ilihi

Bilsem ki hürmet idemezüm başım aḡına

Ketm idedüm sevād-ı ketem birle şeybeti}

⁷¹⁵ “Allah’a ve ârihet gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin. Allah’a ve ârihet gününe iman eden kimse komşusuna eziyet etmesin. Allah’a ve âhîret gününe iman eden kimse ya hayır söylesin ya da sussun.” Ebu Davud, Sünen, 5154; Buhari, Edeb, 31; Müslim, İman, 74.

şartıyye ile muşaddare olan nazm ile ḥasb-i ḥālını müsteş'ırān 'alā-ṭarīkū'l-isti' tāf ve't-taẓarru' didi:

مَنْ لِي بِرَدِّ جَمَاحٍ مِّنْ غَوَايَتِهَا

⁷¹⁶ كَمَا تُرَدُّ جَمَاحُ الْخَيْلِ بِاللُّجَمِ

Eyy ⁷¹⁷ من يضمن ويتكفل لي **Men** (مَنْ) şartıyyedür. Ya' nî ⁷¹⁸ من يضمن لي بكذا اضمن كذا takdîrinde cevâbı maḥzûfdur. Veyâḥûd istifhâm için ola. Bu evceh ü aḥsendür. Ve zarf a' nî **lî** (لي) maḥzûfa müte' allıkdur. Eyy ⁷¹⁹ يضمن لي takdîrindedür. **Bi-reddi** (بِرَدِّ) didügi kavli daḥı Ke-zâlik maḥzûf-ı sâbıkaya müte' allıkdur. **Cimâhin** (جَمَاح) cim'un kesresiyle cumûḥuñ cem' idür. Aḥlâḳ-ı zamîmeye dirler. Yuḳâlu جمحت الفرس جموحاً وجماحاً أي ابت ولا انتقاد ⁷²⁰. Ya' nî câmiş olup zabta kâbil olmaduğundan 'Arab ṭā' ifesi bu ta' bîr iderler. **Min ġavāyetihā** (مِنْ غَوَايَتِهَا) eyy ḍalâlihā ve ḥaybetihā muḳaddere müte' allıkdur. Zarf-ı müsteḳardur. Cimâḥ didügi kavlinden şifata vâḳi' olmuştur. Ma' nâsı üzgünlük dimekdür. Zāmîr-i mecrûr nefsi-i emmâreye râci'dür. **Kemā türaddü** (كَمَا تُرَدُّ) maşdar-ı maḥzûfuñ şifâtı vâḳi' olmuştur. [36^a] Eyy redd-emşel-redd cimâhin veyâḥûd kendüsi maşdar ola. Şemâsete ⁷²¹ من يتكفل بالتعديل الصفات الرديه للنفس الامادة بتأديبها صفات جميلة ma' nâsına ola. İzâle ma' nâsına ⁷²² مَرَدُّ لَهُ takdîrindedür. Kef meşel ma' nâsınadır. Mâ maşdariyyedür veyâḥûd reddüñ şifâtı vâḳi' ola câzîdür. Ve mâ zâ'ide olmaḳ daḥı câ'izdür. Türaddü fi' l-i muzâri' -i mechûl, ma' nâsı men' olunur dimekdür. Ya' nî ġavāyetünden ḥarf-i vav men' olunur. Ke-ḳavlihi te' âlā **Cimâḥü'l-ḥayl** (جَمَاحُ الْخَيْلِ) didügi türaddü ḳavline müte' allıkdur. Ḥayl u ḥuyûl

⁷¹⁶ “Huysuz atın dizginle çevrilmesi gibi azgın nefsi sapkınlığından çevirmede kim bana yardım edecek?”

⁷¹⁷ “Kim bana kefil olur ve garanti verir?”

⁷¹⁸ “Kim bana bu konuda garanti verirse, ben de ona şu konuda garanti veririm.”

⁷¹⁹ “Bana garanti verir.”

⁷²⁰ “Atın azması, cumûhen ve cimâhen demektir. Yani azdı ve emirlere uymadı.”

⁷²¹ “Nefs-i emmârenin kötü sıfatlarını, güzel sıfatlarla değiştirmeye kim kefil olabilir?”

⁷²² “Kişinin önünde ve arkasında Allah'ın emriyle onu kayıt ve koruma altına alan takipçiler vardır. Bir toplum kendisindekini değiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı değiştirmez. Allah herhangi bir toplumun başına bir kötülük gelmesini diledi mi, **artık onun geri çevrilmesi mümkün değildir**. Onların Allah'tan başka yardımcıları da bulunmaz.” Ra'd 13/11.

feres ma‘nāsına. Cimāḥ-ı evvel muḥadder maḥzūfuñ şıfatıdır. Taḳdīri nefis-i cimāḥ dimekdür. Bu taḳdīr üzerine ğavāyetihā didügi ḳavlinüñ zamīr-i mecrūr(1) cimāḥ-ı evvele rāci‘ olur. Ve kemā didügi ḳavli mevşūf maḥzūfuñ şıfatıdır. Eyy رد الجماح ردا مثل رد الخيول Eyy الجامحة⁷²³ dimekdür. Ğaraḫ şikāyeti izhār ve daḥı isti‘ṭāf ve te‘essüfī ibrāz eylemekdür. Hücetü’l-İslām İmām Ğazzālī ḥazretleri buyurdılar: انت باعتبار غضبك كلب وباعتبار شهوتك بهيمة كالفرس وباعتبار عقلك ملك⁷²⁴. Bu taḳdīr üzerine sen ‘adle me’mürsun bunlaruñ mā-beyninde ve daḥı ḥuḳūḳlarınuñ kıyāmında ve bunlara isti‘ānet idüp iḳtişāşda ya‘nī bu ikisine muḥālefet idicek olursañ melek şıfatı ile mavşūf olup zafer saña müyesser olur ve illā bu iki zümreden olursuñ.

Beyt⁷²⁵

شیئان عجیبان هما ابرد من یخ

شیخ تصبّی وصبّی یتشیخ

Bi-eyyi taḳdīr kân اسرار علیّه و اسرار علیّه⁷²⁶ ya‘nī kimdür benüm nefis-i emmāremüñ ḍelāletünden olan cāmışlığı giderüp ḍelāletden döndürüp baña mu‘īn ola. Nitekim yāvuz atlaruñ cāmışlığı uyanla döndürilüp men‘ olınuğu gibi dimek olur.

Tercüme [36^b]⁷²⁷

Aṭuñ önegüsin nitekim döndürür uyan

⁷²³ “Azgın atları dizginlemek, başına buyruk atları kontrol altına almak gibidir.”

⁷²⁴ “Öfken itibarıyla sen bir köpeksin, şehvetin itibarıyla bir hayvansın ama aklın itibarıyla bir kralsın.”

⁷²⁵ “İki garip şey var ki bunlar buzdan daha soğuktur: Genç gibi davranan bir yaşlı ve yaşlı gibi davranan bir genç.” Nizameddin Mahmud Kârî, Dîvân-ı Elbise. <https://ganjoor.net/ghari/albase/resale/100vaaz> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

⁷²⁶ “Yüce öğütler ve yüksek sırlarla.”

⁷²⁷ {dk Şürü‘ fī ‘ilâci’n-nefs ve devā’ihā} YB.

N'olayıldı redd ideydi nefsdan alāleti

Beyt

نفس سرکش بپراهی که ی آرد برآه

728 چون لکام اسب سرکش آورد وبا راه هم

Ve Ba' de Hāzā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh nef̄s-i emmārenūñ ve şevvāt-ı nef̄süyyenūñ inhimākında ħariş olup men‘ olınmasına çāre bulmayup ve daħı şürūra ve ħabihe ziyāde ħırşın gördüğünü beyān u ‘iyān eyledükden şoñra tekellümden ħiṭāba üslūbı tağyīr idüp egerçi kim ħırş şedīde olup müşakkaṭ üzerinedür ve lākin ħābildür ki sen nef̄s-i emmārenūñ ħırşla şehvetini kesr idüp şayup gidermesini ma‘ şiyet itmek⁷²⁹ üzerine ħovmağla sen taleb eyleme diyü zīrā ma‘ şiyet nef̄s-i emmārenūñ ṭa‘ āmıdur. Ve ṭa‘ āma ħariş olan kimesnenūñ şehveti ziyāde vü ħavī olur diyü müsteş‘ iran mā-yı taḫaddümiyye tefrī‘ u netice olsun içün⁷³⁰ fa-yı şarṭiyye ile didi:

فلا تَرْمُ بِالْمَعَاصِي كَسْرَ سَهْوِ تَهَا

731 إِنَّ الطَّعَامَ يُقْوِي شَهْوَةَ النَّهْمِ

کأنه قال اذا كانت النفس حريصة في الانهماك في اللذات والشهوات فلا تطلب بتلك المعاصي كسر شهوتها زعماً منك⁷³². Ya‘ nī bundan men‘ olañ

728 {dk Tercümetün li-kā’ilihi

Atın cimāḫeti nitekim redd ider licām

Ey kâşki redd olayıdı nef̄süm gavāyeti}

729 itmek: YB’de üstü çizili.

730 “Bu günahlarla onun şehvetini kırmayı isteme.”

731 “Nefsin kötü isteklerini kırmayı günahlarda arama! Çünkü yemek, oburluk arzusunu güçlendirir.”

732 “Diyor ki: Eğer nef̄s zevklere ve arzulara düşkünse, bu günahlarla onun şehvetini kırmayı isteme.”

nefs-i rāğıbadur. Ne zamān sen aña rāğıb olsañ ya‘nī meyl eyleseñ dimekdür⁷³³. Ammā rāğıb olmayup meyl eylemeseñ ḵanā‘ at ider. **Fā** (ف) şart-ı maḥzūfun cevābıdır. Taḵdīri an erfet an nafs alamarā ḥrıṣṣe ʿalā şurur w alqabıḥ flā trm balmacası⁷³⁴ dimekdür. **Lā** (لا) nehy içündür. **Terum** (تَرُم) fi‘l-i muḫārī‘ muḥāṭabdur. Ravmdan müştāḵdur. Taḥtında fā‘ ili zamīr-i müstetir (37^a) ente ‘ibāretdür. Nāzımuñ kendü nefsünden iltifāt tārīḳiyle ma‘nāsı taleb eyleme sen dimekdür. **Bi‘l-me‘āşī** (بالمعاشي) didügi lā terum ḵavline müte‘allıḵdur. Me‘āşī ma‘şīyetüñ cem‘idür. Ma‘şīyet günāḥ ma‘nāsınadır. **Kesre şehvetihā** (كسر شهوة) felā terum kavlinüñ mef‘ūlidür. Kesr şımaḵ ma‘nāsınadır. Şehvet lezzet ma‘nāsınadır. Zamīr-i mecrūr nefs-i emmāreye rāci‘dür. Andan şoñra istidlāl idüp dir ve söyler eger me‘āşide kesr idüp şıyup getürmezsen. **İnne‘t-ṭa‘āme** (إن الطعام) ḵavliyle ‘āmil olursañ me‘āşide şehvetüñ temkinini ya‘ni ḵuvvetini iḳtizā ider. İn ḥarfdür ḥurūf-ı müşebbehe-i bi‘l-fi‘lden. eṭ-ṭa‘ām didügi ḵavli isimdür. Innenüñ **yūḵavvī** (يُوقِي) cümlesi ḥaberidür. Innenüñ inne ismiyle ḥaberiyle ta‘līl vāḳi‘ olmuşdur. Felā terum didügi kavlinüñ taḵdīri لَأَنَّ الطَّعَامَ يُوقِي شَهْوَةَ النَّهْمِ⁷³⁵ dimekdür. Yūḵavvī fi‘l-i muḫārī‘dür. Ma‘nāsı ḵuvvet virür⁷³⁶ dimekdür. Fā‘ ili taḥtında müstetir hüve rāci‘dür eṭ-ṭa‘ām didügi kavline. **Şehveten nehimī** (شهوة النهيم) Yūḵavvī didügi kavlinüñ mef‘ūlidür. Nehim şıfat-ı müşebbhedür nūn’uñ fethasıyla ve hā’nıñ kesresiyle ya‘nī شَدِيدَ الشَّهْوَةِ طَعَامِهِ حَرِيصَ⁷³⁷ ma‘nāsına.

Beyt

از معصیت مجوی کسر هوای نفس

⁷³³ dimekdür: -YB, -BD.

⁷³⁴ “Eğer nefs-i emmārenin kötülöklere ve çirkinliklere düşkün olduğunu biliyorsan, şehvetini kırmak için günahlara yönelme. Zira sen, zevkler tamamen karşılandığında nefsin kırılacağını ve arzularının azalacağını sanıyorsun. Hayır, aksine, bu tür davranışlar, başkalarının engellenmesi anlamına gelir.”

⁷³⁵ “Çünkü yemek, oburluk arzusunu güçlendirir.”

⁷³⁶ virür: virir ÇA.

⁷³⁷ “Arzuralı güçlü olanın yemeği de hırslıdır.”

زیرا اطعام تازه کند شهوت شکم

Diger

پس مجو با فعل عصیان کسر شهوتها بفس

739 زانکه قوت میدهد شهوت طعام اندت شکم

Muḥaṣṣıl-ı ma‘ nā demek olur ki kaçan sen nefis-i emmārenüñ şürûra⁷⁴⁰ ve muḥaṣṣıl⁷⁴¹ kabāyiḥe hırşun gördükde kesr idüp şıyup gidermesüni taleb idüp ma‘ şıyetler itmek üzerine kovmağla taleb eyleme. Zîrâ ma‘ şıyet nefis-i emmārenüñ ta‘ âmıdır. Ta‘ âm-hod ḥariş olan kimesnenüñ şehvetini ziyâde vü kavî ider dimekdür.

Tercüme

Cürm ü günâhı keşretle gönül şehvetin dileme

Quvvet bulur ta‘ âmla nefis ehlinüñ şehveti

[37^b]

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyḥ nâzım rahmetullâhi ‘aleyh nefis-i emmārenüñ men‘ olınmasına çâre bulmayup ve daḥı şürûra ve kabāyiḥe ziyâde hırşın görüp emyezdür ki inşâfa gele, bir miqdâr murâdın ala diyü me‘ âşî üzerine kovmak isteyücek 742 اذا ارات الجماع فلا تطلب كسر شهوتها بالمعاصي kavlini beyân u ‘iyân eyledükden soñra tıfluñ me’lûfâtınuñ ḥâlinde ihmâl-i müstelezzât

⁷³⁸ {^{dk} Tercümetün li-kâ’ilihi

Pes ma‘ şıyetlerle gönül şehvetin şıma

Quvvetlenür ta‘ âmla hırş ehli şehveti}

⁷³⁹ “Öyleyse şehveti isyanla yıkmaya çalışma, bu boş bir çabadır; çünkü şehvet, midenin yemeği gibi seni daha da güçlendirir.”

⁷⁴⁰ şürûra ve: şürûda ÇA.

⁷⁴¹ muḥaṣṣıl: -YB, -BD.

⁷⁴² “Eğer nefisini dizginlemek istersen, şehvetini kırmak için günahlara yönelme.”

muzırruñ⁷⁴³ istimrârını teşbîh idüp ya‘ nî tıfl-ı rağı‘ gibi eger rađā‘ üzerine terk idersen şehvetini ziyâde idüp dâ‘imâ ħubbı üzerine olup kânûn-ı tecrîd üzerine ‘alâ tarîkü’r-reşâd ve’t-teşbîh beyt-i sâbıkuñ maзмûnunuñ te’kîdün ve işbâtun kaşd idüp didi:

على بعش ثُمْلُهُ إِنَّ الْطِفْلَ َكَ لِنَفْسِ وَ

744 يَنْفَطِمُ غَطْمَهُتْ وَإِنْ عَالِ الرِّضَا حَبِ

Nefsden murâd insânda ma‘lûm olan nefsdür veyâhûd menâhiye âmir ve me‘âşîye dâ‘î olan şey’dür. Şart a‘ nî **in tühmilhü şebbe** (إِنَّ ثُمْلَهُ شَبَّ) didügi kavli nefis-i emmâre tıfl gibi olduğunu beyân içündür. Ya‘ nî murâd budur ki nefis için bi-‘aynihâ tıfl ħaşşiyeti vardır. Görmez müsün eger terk iderseñ kendü ħâlî üzerine kovarsañ ħubb rađā‘ üzerine bâķî kalur ve illâ hırşî zâ‘îl olur. Veyâhûd nefsdan murâd rûh ola. **Ve’n-nefs** (وَ النَفْسِ) didügi mübtedâdur. **Ke’t-tıfli** (كَالْطِفْلِ) didügi kavli haberidür. Kef teşbîh içündür. **Tıfl** (طِفْلٌ) oğlana dirler. **În** (إِنَّ) ħarf-i şartdur. **Tühmilhü** (ثُمْلُهُ) fi‘l-i muzâri‘-i muĥâtabdur ihmâlden müştakdur terk itmek ve kıvmaq ma‘nâsına. Fâ‘ili taĥtında müstetir ente ‘ibâretdür. Nâzımuñ kendü nefsünden iltifât tarîķiyle zamîr-i mecrûr mef‘ûl-i zamîridür. Tıfla râci‘dür. **Şebbe** (شَبَّ) fi‘l-i mâzî şebâbdan müştakdur. [38^a] Ma‘nâsı yigit olur ve kavî olur dimekdür. ‘**Alâ ħubb** (حَبِ عَلَى) şebbe didügi kavline müte‘allıķdur. **er-Redâ‘** (عَالِ الرِّضَا) veyâhûd maĥzûfa müte‘allıķ ola ħâl vâķi‘ ola. Eyy ⁷⁴⁵ حَرِيصاً عَلَيْهِ taķdîrindedür. Redâ‘ ⁷⁴⁶ شَبَّ مَقَارِئاً مَعَهُ ülfet idüp emmek ma‘nâsınadır. Lafz-ı ‘alâ, lafz-ı ma‘ ma‘nâsınadır. ⁷⁴⁶ شَبَّ مَقَارِئاً مَعَهُ dimekdür. Ve ħubbuñ redâ‘ didügi kavline izâfetini maşdaruñ mef‘ûline izâfeti kaķılindendür. **Ve in teftimhü** (وَإِنْ غَطْمَهُتْ) ya‘ nî ħile ile sedyden tenfîr itdirüp ayıracaķ

⁷⁴³ {dk ħâlinde ihmâl-i müstelezzât muzırruñ}: YB.

⁷⁴⁴ “Nefis, emzikli çocuk gibidir, onu kendi ħâline bırakırsan daha çok emmek ister; süttan kesersen vazgeçiverir.”

⁷⁴⁵ “Ona düşkün.”

⁷⁴⁶ “Onunla kıyaslanarak büyüdür.”

olursañ. **Yenfeṭîmî** (ينفطم) ⁷⁴⁷ تتزجر eyy ya‘ nî men‘ olup hırşî nâ’îl olur. Tefṭîmî⁷⁴⁸ fi‘l-i muẓārî‘-i muḥātabdur. Fiṭāmdan müştakdur. Ayırmak ma‘ nāsına. Fā‘ ili taḥtında müstetir ente ‘ibāretdür. Nāẓımuñ kendü nefsünden zāmîr mef‘ûl zāmîridür. Tıfla rāci‘dür. Yenfeṭîmî didügi fi‘l-i muẓārî‘ infî‘âl bâbından inṣiṭāmdan müştakdur. Ma‘ nāsı kesilür dimekdür. Fā‘ ili taḥtından müstetir hüve rāci‘dür tıfla.

İ‘lem

Nāẓımuñ şebbe didügi kavlinüñ irâdunda şol nükte işāretdür ki şebâb yigit olup kuvvetde olduğı gibi nefs-i emmâre dağı kendü ḥubbı üzerine eger terk idersen kuvvetlenüp kavî olur. Yuḡālu ⁷⁴⁹ نظم الصبي فصلا له عن امه ya‘ nî ana senden şabî-i murzî‘ ayı ayırduğı zamānda ⁷⁵⁰ فطمت الام ولدها والولد فطيم جمعي فطم مثل سرير وسرر Arab dir ve söyler

وَالنَّفْسُ رَاغِبَةٌ إِذَا رَغَبَتْهَا

⁷⁵¹ فَإِذَا تُرِدُّ إِلَى قَلِيلٍ تَقْنَعُ

Bi-eyyi taḡdîr kân ma‘ nâ demek olur ki ḥâlbuki nefs-i emmâre bir oğlân gibidür. Eger ol emer oğlânı emmekden kesmeyüp ihmâl idicek olursañ memeye ḥarîş olup emmegüñ muḥabbeti gâlib olur ve memeyi emmek üzerine yigit olup kavî olur. Eger memeñden kesicek olursañ memeden kesilüp hırşî zâ’îl olur. Nefs-i emmâre dağı [38^b] me‘ âşîyi işlemekden kesmeyüp ihmâl idecek olursañ me‘ âşî işlemek üzerine kavî olur dimekdür.

Ḳālu Āḥîr⁷⁵²

⁷⁴⁷ “Azarlanır.”

⁷⁴⁸ Tefṭîmî: yentefṭîmî: ÇA.

⁷⁴⁹ “Çocuğı süttten kesip annesinden ayırmak.”

⁷⁵⁰ “Annesi çocuğunu süttten kesti ve çocuk süttten kesildi. Fatîm kelimesinin çoğulu fetamedir. Sarîr kelimesinin çoğulunun surur olduğı gibi.”

⁷⁵¹ “Nefs, teşvik edildiğinde arzulanır ancak az bir şeye döndürüldüğünde tatmin olur.” Hüzeli, Divan. <https://www.aldiwan.net/poem24106.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

⁷⁵² “Nefsi nasıl alıştırırsan öyle öğrenir, kötü bir insanı onurlandırmak kötü şans getirir.”

هي النفس ما عودته يتعود

واكرام ذات اللوم شوم منك

Beyt

نفس چون طفل است اگر شرین دهی دائم خورد

⁷⁵³ ورز شیرش باز کیری او نحو اهد هیچ دم

Tercüme:

Nefs tıfl-ı rađî'e beñzer kıovarsañ emer müdāmī

Südden keserseñ ögrenür ider dā'im kıanā' ati

Ve Ba' de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi 'aleyh beyt-i sābıkuñ maẓmūnınuñ te'kidün işbātun 'alā ıarıķı'l-irşād nefs-i emmārenüñ şānını ve hālını ne idüğini ve hālī ne şey' üzerine ya'nī nefs tıfl menzilesündedür teşbīh ü tebyīn eyledükden soñra 'aķluñ muktezayātındandır nefs-i emmārenüñ hevāsını tağyīr idüp döndürmek ve nefs-i emmārenüñ hevāsını üzerüne hākim kıılmaķdan hāzer itdürmegi beyān eylemegi murād idinüp beyt-i sābıķanuñ maẓmūnına ilāc ve derdüne devā fā-yı tefrī' iyye ile didi:

فا صرف هواها وحاذر أن تُؤْلِيَهُ

⁷⁵³ { Tercümetün li-kā'ilihi

Nefsün rađî'e beñzer eger kıorsañ emer

Südden keserseñ ögrenür ider kıanā' ati }

⁷⁵⁴ إِنَّ الْهَوَىٰ مَا تَوَلَّى يَصْنَعُ

Lafz-ı⁷⁵⁵ **fā** (فَا) mā-taḳaddümiyye tefrî^c içündür. Ve daḡı nef̣s-i emmārenüñ tıflı menzilesünde olduğına işrâret ya^c nî^c aklüñ mukteżayâtındandır hevâsını üzerüne ḡâkim kılmakdan ve müfside⁷⁵⁶ olup seni helâk ve ‘ayblu kılmakdan veyâḡhüd lafz-ı fā şart-ı maḡzûfuñ cevâbı ola. Taḡdîr-i kelām ⁷⁵⁷ اِذَا عَرَفَ شَأْنَ النَّفْسِ الْأَمَارَةِ وَحَالِهَا فَأَصْرَفَ هَوَاهَا dimekdür. **Aşrif** (اَصْرَفَ) emr-i ḡâzırdur. Nâzımuñ kendü nef̣süne ḡıṡâbdur. İltifât tarîḡiyle nef̣süne ḡıṡâbdur. Ma^c nâsı taḡyîr ile döndürmekdür. **Hevâhâ** (هَوَاهَا) didüḡi aşrif ḡavlinüñ mef̣’ûlidür. Zâmîr-i mecrûr nef̣s-i emmāreye râci^c dür. Ya^c nî^c nef̣s-i emmārenüñ şürûra ve ḡabâyiḡe hevâsını ve meylini döndür dimekdür. **Ḥâzîr** (حَازِرَ) emr-i ḡâzırdur. Aḡzer ma^c nâsınadır. [39^a] Muḡâzırdan müştâḡdur. Yuḡâlu رَجُلٌ خَذَرَ أَيُّ مُتَيْقِظٍ مَتَحَرِّزٍ وَالتَّحْذِيرِ التَّخْوِيفِ ⁷⁵⁸. **En** (أَنْ) maşdariyyedür.

İ‘lem

Ve⁷⁵⁹ ḡâzîr didüḡi ḡavline ‘udûl âḡzer ma^c nâsına olmaḡın vaḡtâ kim andan şoñra vâḡi^c fi‘l-i mu‘âriż⁷⁶⁰ mā-beyninde vâḡi^c olmaḡın aḡvâ olup ḡuvvet-ı ḡâzre te’ḡîd ü⁷⁶¹ tenbîhdür. **En tevelliyehü** (أَنْ تَوَلَّيْهُ) didüḡi müte‘addi olan şey’i lâzım menziline tenzîl ḡabîlindendür. ⁷⁶² تَجْعَلُهُ وَالْيَا taḡdîrindedür. Mef̣’ûl maḡzûfdur. Eyy ⁷⁶³ تَوَلَّيْهِ الْعَمَلِ dimekdür. En tevekkiyehü fi‘l-i mużârî^c -i muḡâṡâbdur. Tef̣’îl bâbındandır. Fâ‘il taḡtında müstetir ente ‘ibâretdür. Nâzımuñ kendü nef̣sünden zâmîr-i muttaşıl hevâhâ didüḡi ḡavlindeki

⁷⁵⁴ “Nefsi, bayaḡı isteklerden çevir, onun seni yönlendirmesinden sakın; çünkü nef̣sânî istekler, ḡâkim olduğü kimseyi ya helak eder yahut rezil.”

⁷⁵⁵ Lafz: -BD.

⁷⁵⁶ müfside: nef̣sde BD.

⁷⁵⁷ “Eḡer nef̣s-i emmārenin ḡâlini ve durumunu anlarsan, onun arzusunu uzaklaştıır.”

⁷⁵⁸ “Uyanık ve tedbirli birinin fikrini al. (Buradaki) ikaz, korkutmak anlamına gelmektedir.”

⁷⁵⁹ Ve: -BD.

⁷⁶⁰ mu‘âriż: mu‘âz BD.

⁷⁶¹ te’ḡîd ü: -YB.

⁷⁶² “Onu vali yap”

⁷⁶³ “Ona iş ver.”

hevā didüğine rāci‘dür. Ma‘nāsı nefsi-i emmārenüñ hevāsını üzerine hākim kılmakdan ihtirāz eyle dimekdür. **İnne’l-hevā** (إِنَّ الْهَوَى) didügi kavlinüñ taqḍiri ⁷⁶⁴ لَانَّ الْهَوَى dimekdür. Lām-ı cerre ḥazf olınmışdır. Ve ḥāzır en tevelliyehü didügi kavlinüñ ta‘lilidür. **Mā tevellā** (مَا تَوَلَّى) didügi kavlindeki lafz-ı ⁷⁶⁵ mā şartıyyedür. Eyy ⁷⁶⁶ الْهَوَى ان تَوَلَّى وَصَارَ وَالْيَا veyāḥūd dāme ma‘nāsına ola. Nitekim eşnā’-ı taqrīrde mā-sebakada işāret olındı. Ya‘nī mādām ki nefsi-i emmārenüñ üzerüne hākim ola dimekdür ve şart ma‘nāsına olduğu şūretde ma‘nā demek olur ki eger nefsi-i emmārenüñ hevāsını üzerüne hākim kılmak olursañ dimekdür. **Ev yeşimi** (أَوْ يَصِم) fetha ile ⁷⁶⁷ يَعِيب didügi inne’nüñ haberidür. Yeşimi ya‘ude vezn üzerinedür. Evvelki yeşimi kavline ma‘tūfdur ve şamdan müştakdur. Ma‘nāsı ‘ayb götürür dimekdür. Ev didügi taḫsīm içündür. Ke-kavlihi te‘ālā: كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى ⁷⁶⁸ kavli gibi. Bi-eyyi vech kân ma‘nā demek olur ki nefsi-i emmārenüñ şānını ve ḥālını bildüñ ise sen ol nefsi-i emmārenüñ hevāsını tağyīr idüp dönder ve dahı ol nefsi-i emmārenüñ hevāsını üzerüne hākim kılmakdan ḥazır idüp ihtirāz eyle. [39^b] Zīrā kaçan senüñ üzerüne hākim olıcaḳ olursa seni helāk ider veyāḥūd seni ‘ayıblu kılar dimekdür.

Ḳālū’ş-şā‘ir

تشكي المحب وتشكو وهي ظالمة

⁷⁶⁹ كَالْقَوْسِ تَصْمِي الرَّمَايَا وَهِيَ مَرْنَان

⁷⁶⁴ “Heves sebebiyle.”

⁷⁶⁵ lafz: -ÇA, -BD.

⁷⁶⁶ “Aşk, eğer idareyi ele alır ve bir yönetici olursa...”

⁷⁶⁷ O, ayıplar ve kınar.”

⁷⁶⁸ Onlar, “**Yahudi veya hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız**” dediler. Sen de şöyle de: “Hayır! Biz, Hanîf olan İbrâhim’in dinine uyarız. O, müşriklerden değildir.” Bakara 2/135.

⁷⁶⁹ “Sevgili, zulüm ederken şikayet ediyor. Tıpkı okları hedefe ulaştırır, ancak kendisi yankılanan yay gibi.”

İbnü’r-Rûmî, Divan. İlk mısra kaynaklarda şu şekilde geçmektedir: تُشْكِي الْمَحَبَّ وَتُلْقَى الدَّهْرَ شَاكِيَةً

<https://www.aldiwan.net/poem66376.html> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].

{^{dk} Tecüme li-muḥarrere

Eyler helāk yâ seni ma‘yûb ider şakın

Nefsüñ hevāsın giderüp virme emārâtı} YB.

Beyt

حرف هوای اوکن ویر هیژکن ازان

770 حاکم شود که حاکم اگر شد فقوصم

Tercüme

Men‘ eyle nefsüñi şaķın anı kılma velī

Hâkim kılursañ kendüñe od virür yeşimeti

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i şâbıķuñ mazmûnını Hâķķ sübhâne ve te‘âlânuñ kavlı-i şerîfinden ahz idici olduğı hâlde Ke-kavlihi te‘âlâ **وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ** ⁷⁷¹ **الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ** fehvasınca beyân u ‘iyân eyledükden soñra ve nefsüñ döndürmesi kâbiliyyetünden soñra riyâzet sebebiyle ya‘nî nefsüñ hevâsını riyâzet sebebiyle men‘ idüp mecâz-ı teşbîhiyyede nâzımuñ maķşûdı nefs-i emmârenüñ bir ‘amelden ‘amel-i uhrâya intikâlini ya‘nî bir otlukdan bir otluğa teşbîh ve isti‘âre tarîķi üzerine intikâl idüp ve ol nefs-i emmâreyi güdüp zabt eylemek lâzım. Belki vücûbundan olmağın vâv-ı ‘âţıfa ile ve râ‘ ihâ didügi kavlini mâ-sebaķa ânifen vâķi‘ olan fâ‘şrif hevâhâ didügi kavline ‘atf idüp didi:

و ر ا عَهَا وَهِيَ فِي الْأَعْمَالِ سَائِمَةٌ

⁷⁷⁰ {dk Tercümetün li-kâ‘ilihi

Göñlüñ hevâsı od getürür saña pes anuñ

Döndür hevâsını aña virme emârâtı}

⁷⁷¹ “Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolından saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır.” Sa’d 38/26.

Rā'ihā (رَا عَهَا) didügi mürā'ātdan müştakdur ri'āyet ma'nāsına ki ol hıfzıdır. Veyāhūd ra'yy ma'nāsına ola. Zāmīr mensūb-ı muttaşıl nefs-i emmāreye rāci'dür. Ma'nāsı ol nefs-i emmāreyi güdüp zabt eyle dimekdür. Veyāhūd [40^a] vāv hāl için ola. **Hiye** (هِيَ) didügi nefs-i emmāreye rāci'dür. **Fī'l-a'mālī** (فِي الْأَعْمَالِ) didügi sā'ime didügi kavline müte'allıkdur. A'māl 'amelün cem'idür. Murād olan 'amel-i şālihadur. **Sā'imetün** (سَائِمَةٌ) didügi ya'nī bir 'amelden 'amel-i āhara sārīhe ve müntakile yürür ve gider dimekdür. 773 سَامَةُ الْمَاشِيَةِ رَعَتْ وَاسْمُهَا أَخْرَجَهَا إِلَى الْمَرْعَى kavlınden me'hūzıdır. **Ve in hiye** (وَإِنْ هِيَ) vāv ibtidā'ıyyedür. İn harf-i şartıdır. Hiye zāmīr-i munfaşıludur. Nefs-i emmāreye rāci'dür. **İstahleti** (اسْتَحْلَتِ) aslında istahlevet idi. Vāv elife kalb olındı. Sākin olduğundan ötürü elif hāzıf olındı. Fī'l-i maḥzūfuñ tefsiri vāki' olmuştur. Taḥdīri اسْتَحْلَتِ اسْتَحْلَتِ 774 dimekdür. Ke-kavlihi te'ālā اسْتَجَارَكَ اسْتَجَارَكَ 775. İstecāreke evvel ile mü'evveldür. **el-Mer'ā** (الْمَرْعَى) didügi istahlet didügi kavlinün mef'ulidür. Mer'ā otlaḡ ma'nāsınadır. Ol nefs-i emmāre otlaḡı tatlu bulıcaḡ olursa dimekdür. Ma'nā dimek olur ki nefs-i emmāreyi yahşi güt ve iştiḡālī hālinde 'amel-i şālihe meyl itdür. Ve daḡı ba'zı nevāfile iltifāt ve 'ādet idinüp bilā-mühhec 'aql ve lā-ḡuzūr-ı kalb olduğu zamānda men' eyle. Zīrā kim teveccüh-i 776 Cenāb-ı Kibriyā teveccüh-i ḡuzūr-ı kalb olmayacaḡ 'ādetā buñā 'ibādet dimezler. Zīrā kim 'ibādet-i aḡşā ḡāyetü'l-ḡuzū'dur. Burada ise ḡuzū' ve ḡuşū' yokdur. Ve ba'zılar didiler kim bundan murād u maḡşūd budur ki eşnā-ı 'ibādātda nefsu meyl itdür. Ḥaṭṭā riya' vü 'aceb ü tefeḡḡur şūreti ḡarışup erkānını ve şerā'itini ve sünenini ve ādābını nāḡış idüp aḡrāz-ı fāsıde ile terk idüp fāsıd eylemekden zabt idüp men' eyle dimekdür. Anuñ için buyurmuşlardır. 777 تَارَكَ الْوَرْدَ مَلْعُونٌ وَصَاحِبُ الْوَرْدِ مَلْعُونٌ ikisinün mā-beyninde tevfiḡ

772 “Nefis, çeşitli amellerde otlarken onu kollayıp güt, eğer otlaḡı tatlı bulursa otlatma!”

773 “Sāmatü'l-māşīye, ‘Onu meraya çıkardı ve otlattı.’ demektir.”

774 “Eğer helal sayılırsa helal olur.”

775 “**Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse**, Allah’ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır. Bu uygulama, onların bilmeyen bir topluluk olmalarından dolayıdır.” Tevbe 9/6.

776 teveccüh: -BD.

777 “Vird sahibi de virdi terk eden de mel’undur.”

eylemek [40^b] bu vechledür ki sâhibü'l-vird mel'ûn didügi kavlınden murâd huzû' ile huşû' dan sıdık-ı niyyetden hâlî ü gâfil olandur. Ve târekü'l-vird mel'ûn didügi kavlınden murâd budur ki 'ibâdetüñ zâhirini ya'ni şûret-i fesâdını kayırmayup ve meşâlih mü'minân anuñ re'yyine menû' olup فاشتغل بالورد عنها فهو ملعون⁷⁷⁸ ve dağı bilâ-nef' ü zarûret⁷⁷⁹ Müslim virdini terk eylese mel'ûndur. Hâşıl-ı kelâm nefsi-i emmâre tekâlîf-i meşâkkada kesâlete ve ba'âlete mufdî olan ni'amda hıfz idüp güttirimekdir. Burada tenbîh vardır ki her bâr kim nefsi tâ'âtde ve 'ibâdâtta görüp gütmesi ve hıfzı ve hırâseti lâbüddür. 'İbâdâtta ra'yyı ve hıfzı lâbüd olıcağ 'ibâdâtta gayrı mevzu' da göricek evlâ bî't-ı tarîk vâcibdür. **Fe-lâ tûsîmî** (فلا تُسِمِ) fâ cevâbiyyedür. Nehy-i hâzır isâmetden müştakdur. Nâzımuñ kendü nefsiine iltifât tarîkiyle hitâbdur. Ma'nâsı nefsi-i emmâreyi lezzet bulduğı mer'âda ra'yy eyleme, bir âhar mer'âda ra'yy eyle ki nefsi-i emmâreyi hattâ riyâzet-i şedîde üzerine kılasun. Ve dağı tekâlîf-i şâkkâ ile mu'âlece ile hattâ ni'mete ve lezzete mu'tâd idüp seni kesâlete ve ba'âlete ulaştırmaya. Bu taqdîr üzerine râ'ihâ didügi kavli aḥfâzha ma'nâsına mebnîdür. Şart-ı mezkûr muḥaddere ma'tûfdur. Taqdîri راعها ان لم يستحل المرعي⁷⁸⁰ dimekdir. Mer'âdan fesâd murâd olunduğı zamânda bu şûret üzerine muḥaddere⁷⁸¹ ma'tûf olur ammâ nevâfil murâd olınsa ol zamân taqdîr-i kelâm demek olur إلزم كل الأعمال الصالحات⁷⁸² فأنها مطيئة. ya'ni bu 'amel senüñ merkebüdür. Hâşıl-ı kelâm nefsi-i emmâreyi güdüp zabt eyle. Hâlbuki ol nefsi-i emmâre a'mâl-ı şâlihada şalmayorur. Kaçan ol nefsi-i emmâre mer'âyı lezîz ve tatlu bulıcağ olursa [41^a] sen ol nefsi-i emmâreyi kendüye lezîz gelen mer'âda ra'yy eyleme, bir âhar mer'âda ra'yy eyle ki nefsi-i emmâreyi riyâzet-i şedîde üzerine kılasun.

Tercüme

⁷⁷⁸ “Eğer bir kişi virdiyle meşgul olup O’ndan yüz çevirirse lanetlenmiştir.”

⁷⁷⁹ zarûret: -YB, -BD.

⁷⁸⁰ “Çoban, merayı helal görmedikçe onu (koyunları) otlatmasın.”

⁷⁸¹ muḥaddere: muḥaddereye YB, BD.

⁷⁸² “Bütün salih amellere sarıl, çünkü onlar senin bineğindir.”

Ḳoma ki nefṣūñ otlaya kendü ḳolayına

Mer‘āyı tatlu bulduğı vaḳit güd isāmeti

Beyt

نفس را مقهور کن چون در هو جولان کند

⁷⁸³ وز بجیزی انس کیرد باز دارش از ستم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḫ Nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıḳda murād mecāz-ı teşbīḥdūr diyü zirā kim maḳşūd olan⁷⁸⁴ nefṣūñ intiḳālını bir ‘amelden bir ‘amel-i āḫara teşbīḥdūr. Ve daḫı rā‘ıyeyi bir otlakdan bir otlaḳa teşbīḥ istāre-i mücerrede ve muraşşaha olduḡını beyān u ‘ıyān eyledükden şoñra⁷⁸⁵ girü ḳānūn-ı tecrīd üzerine ta‘līl ḳaşd idüp mışrā‘ın a‘nī kem ḥassenet lezzeten elah beyt-i sābıḳda mışrā‘-ı şānī içün ‘illetdūr ammā ke-ennehü fe-lā tūsımı didüḡi ḳavline ‘illetdūr diyü tevehhüm olunur. Ve lākin ḫaḳıḳat üzerine nazar olınacak mışrā‘-ı şānī içün ma‘raḫ-ı ta‘līlde olup ta‘līldür. Ya‘nī ḳaçan ol nefṣ-i emmāre kendüye lezīz gelen mer‘āda ra‘yy eyleme didüḡinden şoñra bunuñ üzerine ta‘līl ḳaşd idüp eydür ki nice kerrātla ol nefṣ-i emmāre kişıye ḫīle vü ḫud‘a idüp bi-ḫasebi’ş-şüret kişıye kendüsini tezyīn ü gökçek gösterür. Ma‘-Hāzā kişi fehmi idüp añlamaz ki ta‘āmında zehir vardır. Nefṣ-i emmāre aña ḫud‘a itmişdür. ‘Alā ṭarīki’l-istişhād kim ḫaberiyye veyāḫūd istifhām-ı techīliyye ile muşaddara olan fi‘l ile nefṣ-i emmārenüñ ḫīle vü ḫud‘asına aldanmak içün mütenebbih olup didi:

⁷⁸³ {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Güd şalma olmasun anı yaḫşı ri‘āyet it

Mer‘āyı tatlu bulduğı dem ḳo isāmeti}

⁷⁸⁴ olan: ola Ç.A.

⁷⁸⁵ şoñra: -Ç.A.

كَمْ حَسَنَتْ لَذَّةً لِلْمَرْءِ قَاتِلَةً

⁷⁸⁶ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَذْرِ أَنَّ السُّمَّ فِي الدَّسَمِ

[41^b] **Kem** (كَمْ) haberîyyedür. Keşîren ammā ma‘ nâsınadır. **Hassenet** (حَسَنَتْ) eyy zînet fi‘l-i mâzî-i mü‘enneşdür. Tef‘îl bâbından. Tahtında fâ‘il müstetir hiye râci‘dür nefsi-i emmâreye. Ma‘ nâsı ol nefsi-i emmâre gökçek gösterür dimektür. **Lezzeten** (لَذَّةً) elemün hîlâfdur. Hassenet didügi kavlinün mef‘ûlidür. **Li‘l-mer‘i** (لِلْمَرْءِ) mîm‘ün fethasıyla ve zammesiyle eyy كَشَى ⁷⁸⁷ dimekdür. Hassenet didügi kavline müte‘allıkdur. **Ķâtiletan** (قَاتِلَةً) didügi lezzeten kavlinün şıfatıdır. Li‘l-mer‘i didügi kavlindeki lâm takvîyet‘ül-‘amel içündür. Haşşenet ve ĳâtiletan ve lezzeten didügi kavillerün tenâzu‘udur. Her kağısına müte‘allıq olursa vechdür. Taĳdîr-i kelâm ma‘ nâ demek olur ki ⁷⁸⁸ مَكَّارَةٌ فَلَا تَأْمَنُوا مِنْ غَدَرِهَا وَسَكْرَهَا فَكَثِيرًا مَا خَدَعَةُ الْمَرْءِ حَسَنَتْ فِي بَاصِرَتِهِ مَا يَغْدِرُ قَطْرَةً فَانْخَدِعْ بِخِرَافَاتِهَا الْحِ ya‘ nî bi-ħasebi‘ş-şûret kişîye gökçek gösterür. Şol ĳayşîyetle ki kişî fehmi idüp añlamaz ta‘âmunda zehir vardır, nefsi-i emmâre aña ĳud‘a itmişdür. Şûret-i şalâhda helâkına sebep olan nesneyi tezyîn idüp ĳud‘a eyler. **Min ĳayşü** (مِنْ حَيْثُ) didügi cihet içün isti‘âre olınmışdır. Ta‘lîl içün daĳı isti‘mâl olunur. ⁷⁸⁹ وَلَكُلَّ وَجْهَةٍ هُوَ مُؤَلِّهَا feĳvâsınca şarf olına. Hassenet didügi kavline müte‘allıkdur ve lezzeten didügi kavli kim ĳaberîyye veyâĳud istifhâm-ı techîlî içün temyîz vâĳi‘ ola cā‘izdür. İstifhâm-ı techîlî ma‘ nâsına olduĳı şûretde taĳdîri demek olur ⁷⁹⁰ أَنْتَ لَا تَعْرِفُ كَيْدَ النَّفْسِ فَإِنَّهَا بِحَسَبِ مَا يَتَمَلَّكَ أَيَاكْ. Mümeyyizi ⁷⁹¹ كَمْ مَرَّةً dimekdür. Ve ĳaberîyye ma‘ nâsına olduĳı taĳdîrce ⁷⁹² لَمْ زَيَّنْتَ النَّفْسَ لَذَّةً لِلْمَرْءِ بِحَسَبِ الصُّورَةِ وَهِيَ تَلْذَهُ فِي الْحَقِيقَةِ بَلْ هِيَ تَصِيرُ سَبَبًا ma‘ nâ demek olur ki

⁷⁸⁶ “İnsan, zehirin yağda olduğunu fark etmediği için nefsi ona nice öldürücü lezzetleri göstermiştir.”

⁷⁸⁷ “Adam için bir şeyi gibi.”

⁷⁸⁸ “Gerçekten, nefis aldatici ve hilekârdır; bu yüzden onun hilesinden ve sarhoşluğundan sakının, çünkü sıklıkla kişiyi kandırır, görüşünde ona güzel gösterir ama aslında o (güzel görünen şey) bir damla bile değildir. Sonunda (onu) hurafelerine inandırır.”

⁷⁸⁹ “Her yönün bir belirleyeni vardır.”

⁷⁹⁰ “Sen nefsin hilelerini bilmezsin; çünkü o, seni ne kadar kontrol ederse o kadar etkili olur.”

⁷⁹¹ “Kaç kez?”

⁷⁹² “Birçok defa.”

793 لهلاكما في الاولى والاخري taqđirindedür. **Lem yedri** (لم يَدْرِ) didügi hayşü didügi qavlinün müzāfun ileyhisi vāqî‘ olmışdur. 794 [42^a] ما‘ nāsınadur. Tahtında fā‘ il-i müstetir hüve rācî‘ dūr li’l-mer’i didügi qavline. **Enne’s-sümme** (السُّمِّ) didügi qavli lem yedri didügi qavlinün mef’ ulidür. Sümme zehr ma‘ nāsınadur. **Fî’d-desemi** (في الدَّسَمِ) bu iki kelimede bir laṭīfe vardur. Nitekim Hāzret-i Resûl şallallāhu ‘aleyhi vesellem buyurdi 795 السفر قطعة من السَّرِّ ya‘ nî naqışda hemān bu naqışdur. Desemi sînün fethasıyla maşdardur. Veyāhūd ḥāşıl-ı bi’l-maşdar ola ve sînün kesresiyle bi-ma‘ nā şey’-i zî-desemi dimekdür. Cereb ü ta‘ām ma‘ nāsına. Ya‘ ni seni ol ta‘ām-ı tedric ile şüret-i şalāḥda olan lezzetde helāk ider demek olur. Bi-eyyi taqđir kân beyt-i sâbıkuñ mısrā‘-ı şānīsınün mazmūnının şüret-i ta‘lilinde nice kerrātla ol nefis-i emmāre kişiyē ḥud’a idüp fi’l-ḥaḳīqa lezzet belki kişinün helākına sebep olan nesneyi bi-ḥasebi’ş-şüret kişiyē gökçek gösterür. Şol ḥayşiyetle ki kişi fehm idüp anlamaz, ta‘āmında zehr vardur. Nefs-i emmāre aña ḥud’a itmişdür.

Tercüme

Şîrîn gelür bu nefse nice cereb ü aṭ‘ ime

Şoñ ucu zehr olur anuñ yağlu lezzeti

Beyt

لذتى با مضرت باشد ارايش شجض

796 انجانان كودر نيابد انكه زهرست در دسم

793 “Nefis, lezzeti insana suret bakımından süslü gösterdiği hâlde, gerçekte onu lezzetlendiren şey değildir; bilakis, bu lezzet hem dünyada hem de ahirette helâkine sebep olur.”

794 “Bilmedi ve anlamadı.”

795 “Yolculuk azaptan bir parçadır.” Buhârî, Cihâd 136; Müslim, İmâret 179.

796 {^{dk} Tercümetün li-kā‘ilihi

ķavlinũn beyānı vāķi‘ olmışdır. Cũ‘ acılıķ ma‘ nāsinadır. Şibe‘ den eşerr ü eşedddür. Zîrā kim ‘ibādet şibe‘ ile olur acılıķ ile olmaz. **Ve min şibe‘** (وَمِنْ شَيْع) Cũ‘ a ma‘ tũfdur. Şibe‘ tũkluķ ma‘ nāsinadır ma‘ tũf ile. Ma‘ tũfun ‘ileyh e‘d-desā’is didũgi ķavline şıfat vāķi‘ olmışdır. Ke-ķavlihi te‘ ālā كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ⁸⁰². Ya‘ nī لَا يَدْرِي مَا فِيهَا كَمَا لَا ⁸⁰³. Yaħmilu didũgi ke-meşeli’l-ħimāru didũgi ķavlinũn şıfatıdır. Zîrā kim ħimārdan ma‘ nāsı murād degildür. Veyāħūd yaħmil didũgi ķavli ħāl vāķi‘ ola ve ħālde ‘āmil olan ma‘ nā-yı meşeldür. Ve ħurũf-ı cerrenũn mükerrer-i [43^a] i‘āde olınduğına nũkte budur ki bunlarũn her birisi āfāta menşe’ vũ sebeb ve mekr ü fitneye menba’ u muħbir ‘illet-i müstaķille olduğına tenbĩhdür ve şıfat olmayup āyet-i kerimede ħāl vāķi‘ olduğı gibi burada daħı e‘d-desā’is didũgi ķavlinde ħāl vāķi‘ olmaķ cā’izdir. Cũ‘ şibe‘ ũn ħılāfidur. **Fe-rubbe** (فَرْب) didũgi ķavlindeki fā ta‘ lĩl içündür. Rubbe aşlında taķlĩl içün mevzũ‘ dur ammā burada tekşĩr içündür. **Maħmeşatin** (مَحْمَصَة) açlıđuñ nihāyetine dirler, maşdardur. Mesfebetin ve maħzebetin ve ma‘ tebetin vezn üzerinedür. Tenvĩn, tefħĩm içündür. Zıkr olınan gibi cũ‘ -ı şedĩd tũħamdan eşerrdür ammā cũ‘ -ı ķalĩl vaşāt-ı ħāl üzerine olmaķ ģāyetle nāfi‘ dũr. Cevābı maħzũfdur. Eyy وجد ⁸⁰⁴ taķdĩrindedür. **Şerrun** (شَر) didũgi ef‘ āl-i tafđĩldür. Yuķālu اَشْرَانَس وَلَا يَقَال اَشْرَانَس ⁸⁰⁵. Mübtedā maħzũfuñ haberidir. Eyy هِيَ شَر ⁸⁰⁶ dimekdür. Ve bu cümle maħmeşat didũgi ķavlinũn şıfatıdır. Veyāħūd mecrũr olup maħmeşat didũgi ķavlinũn şıfatı vāķi‘ ola egerķi kim maħmeşata mü’ennesdür. Zîrā kim min ile müsta‘mel olan ism-i tafđĩl müfred müzekkerdür ģayrı degildür. Gerr ħayruñ zıddıdır. **Mine’t-tũħami** (مِنْ التُّخَم) didũgi şerr didũgi ķavline müte‘allıķdur. Żarũret-i şı‘rden ötürü tā-yı te’niş ħazf olınup müfred ola veyāħūd tũħmetũn cem‘ i ola. Ve cem‘ i tũħmāt daħı gelür. Mi‘dede şāħibine müsteşķal

⁸⁰² “Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca **kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer**. Allah’ın āyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola ıkarmaz.” Cuma‘ 62/5.

⁸⁰³ “Tıpkı Yahudilerin Tevrat’ı taşıdıkları gibi kitapları taşır ama içeriğini bilmez. Bunlar eşek misali ne taşıdığını bilmezler.”

⁸⁰⁴ “Buldum.”

⁸⁰⁵ “Fılan kişi, insanlar arasında en kötüsüdür. (Arapçada ‘şerre’n-nās’ denir ama) ‘eşerre’n-nās’ denmez.”

⁸⁰⁶ “O, kötü niyetlidir/kötüdür.”

olup ve daḥı maraḫa ve mevte mufḏī olan ta‘āmda ‘adem-i inhizāma itlāk olunur ki ol sū’ü’l-mizācdur. Aşlında vehmet idi. Vāv, tā’ya kalb olındı. Nitekim tūklānda ḫalb olunduḡı gibi burada tā ḫazf olunmuşdur ḫāfiye ecli içün. Ba‘zı şālihīn ve muttakīn buyurdılar تجوّع ترأبى تجرؤ تصل⁸⁰⁷. İrişmek dilerseñ yemekden kesil. Ve lākin bu ma‘nā üzerine degildür ki muḫlāken cū‘ ceyyid ü ḫasendür. [43^b] V’āḫşe didügi beyt-i sābıkda ve rā‘ihā didügi ḫavline ma‘ḫūfdur. Ma‘nā demek olur ki اخذروا تقي من النوائل الكامنة في الجوع⁸⁰⁸. Zīrā kim keşret-i şurb ve keşret-i ekl dünyā ve āḫiretün mazarratına sebebdür. Ve daḥı nefsūñ ḫasāretine ve cesedün dā’ına ve dimāḡuñ imtilāsına ve şibe‘ sebebiyle kesile. Mufḏī olan nevme ve taḍyī‘-i ‘ömre ve ḫasvet-i ḫalbe ve ḡaflet-i mevte ve daḥı nūrü’l-yaḫīn itfāsına sebebdür. Ve şurb daḥı ḫiddete ve sū’ü’l-ḫulḫa ve laḡara ve kelāle ve melāle sebebdür. İmdi lāyık olan budur ki فعليك بالاعتدال⁸⁰⁹ iḫtişār üzerine ya‘nī vasaḫu’l-hāl üzerine olmaḫ gerekdür. Bu beyt Ḥaḫḫ sübhāne ve te‘ālānuñ ḫavlinde me’ḫūzdur. Ke-ḫavlihi te‘ālā كَلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا⁸¹⁰ Ve daḥı ba‘zılar didiler نعم ما قال من قال قد جمع الله⁸¹¹. Anıñçün fe-rubbe maḫmeşatin şerr mine’t-tūḫami didügi zīrā kim ‘Arab u ḫükemā ḫillet-i eklden zā’il olmayup ve daḥı ‘ināyet-i dā’ī olan keşret-i ekli zımm eylemekden ḫālī olmadılar. Ba‘zı şālihīn rivāyet iderler ki Ḥaḫḫ sübhāne ve te‘ālā dünyāyı yaratmaḡa irādet-i şerifleri ta‘alluḫ eyledükde ma‘şiyeti ve cehli şibe‘ içünde koyup ve ‘ilmi ve ḫikmeti ve ma‘rifeti cū‘ ya‘nī acılıḫda ḫodı. Ve daḥı ba‘zılar didiler cū‘ āḫiretün miftāḫıdır ve şibe‘ dünyānuñ miftāḫıdır. Ve yine Yaḫyā bin Mu‘āz er-Rāzī rivāyet ider الجوع نور والشبع نار⁸¹². Ve bi’l-cümle evliyānuñ cümlesinden acılıḫuñ taḫassenüne ya‘nī gökçeklūḡüne memdūḫīn olup rivāyet eylemişlerdür. Anıñçün ḫavfı min cū‘ didügi ḫavline ‘illet ḫılup ve mine’ş-şibe‘ didügi ḫavlinde ‘illete ta‘arruḫ sūkūt [44^a] olındı. Min cū‘ ve min şibe‘ didügi ḫavlindeki tenvīn taḫḫīr içündür.

⁸⁰⁷ “Aç kal ki beni göresin ve soyutlan ki (maksuda) varasın.”

⁸⁰⁸ “Açlık ve tokluḡun sebep olduḡu şeylerden sakın ve dikkatli ol.”

⁸⁰⁹ “Öyleyse orta yolu bul.”

⁸¹⁰ “Ey Âdemoḡulları! Her namaz kılacaḡınızda güzelce giyinin, **yişin için fakat israf etmeyin**. Çünkü Allah israf edenleri sevmez.” A’raf 7/31.

⁸¹¹ “Şunu diyenler doḡru demişler: Çünkü Allah tıbbı bir ayetin yarısında toplamıştır: Yişin, için fakat israf etmeyin.”

⁸¹² “Açlık nurdur ve tokluk ateştir.”

Ya‘nî burada tenbîh vardır ki bu aşıl hâletde havf vâcib oldısa bunun mâ-fevkinde evlâ bi’t-ṭariḳdür. Veyâhûd min cû‘ didügi kavlindeki tenvîn ta‘zîm için ola. Ve min şibe‘ didügi kavlindeki tenvîn tahkîr için ola. Burada tenbîh vardır ki şibe‘ -i ḳalîlün ihtirâzı vâcib oldısa şibe‘ -i keşîrûn ihtirâzı evlâ bi’t-ṭariḳdür. Bi-eyyi taḳdîr kân ma‘nâ demek olur ki havf idüp kork nefis-i emmârenün gizlû fitnelerinden ki aclıktan toklukdan hâşıl olur. Zîrâ aclıktan hiddet ü melâlet⁸¹³ hâşıl olur. Belki yakîn olur. Kişinün lisânı üzerine mâ-lâ-yenbağî cereyân itdirüp küfre bâ‘ iş olunur ve toklukdan kasvet ü ğaflet hâşıl olur ammâ ekser o katda açlık toklukdan eşerrdür. Zîrâ kim Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem buyurdılar کاد الفقر أن يكون كفراً⁸¹⁴. Aḥsen olan budur ki kifâf-ı nefis iktişâr üzerine ya‘nî vasaṭü’l-hâl üzerine olmaḳdur.

Tercüme

Ac olma tokluğa tama‘ itme miyâne ol

Ey nice maḥmaşa getürür nice tühmeti

Beyt

چوش بترس از حیلهای نفس چون جوع شبع

⁸¹⁵ که کھی شد کرسنگی بد ترز نسیر و تخم

Ve Ba‘de Hâzâ

⁸¹³ melâlet: melâmet BD.

⁸¹⁴ “Yoksulluk neredeyse küfürdür.” Beyhaki, Şuabu’l-İman, V, 267.

⁸¹⁵ {^{dk} Tercümetün li-ḳâ‘ilihi

Meyl itme cû‘a ve şibe‘e evsaṭı gözet

Ey nice maḥmaşa getürür nice biṭneti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda maḥmaşa ve tühâmeti beyân idüp ya‘ nî cesede nisbet şerrdür Ke-zâlik rûḥa nisbet daḥı şerrdür. Şıfât-ı zemîmedendür. Emrâz-ı rûḥâniyyeye dâ‘î ve daḥı bâtınınuñ tehzîbine mâni‘ öyle bâtın⁸¹⁶ ki taḥliye ve taḥliyede⁸¹⁷ ‘umde ve kaçd u maḥşûd olan oldur diyü beyân u ‘iyân eyledükden şoñra ‘alâ ṭarîḳi’r-reşâd nefis-i emmârenüñ cehâletinden ve câmışlığı cihetinden ve min külli’l-vücûh sine’-i ğafletden uyanup naşîḥat ü pend sûdmend olmayup aḥz eylemedüğini zıkr idüp Cenâb-ı Rabb[44^b]ü’l-‘âlemîne ilticâ’ idüp televvüş bi’l-me‘âsî ve tevbeye emr ve ıslâhına işâret ya‘ nî burada maḥşûd u ‘umde olan menâhî-yi bî-irtikâba ندم والعزم عليه فيما مضى⁸¹⁸ ya‘ nî bunlaruñ emşâline müstaḥbelde vechen mine’l-vücûh ‘avdet eylememesine kaçd ve niyyetini beyân eylemegi kendü nefsüne tevbe vü nedâmetüñ eşeri ve muḥaddimesi olduğına ḥiṭâb idüp didi:

وَاسْتَفْرَغَ الدَّمْعَ مِنْ عَيْنٍ قَدْ اَمْتَلَتْ

⁸¹⁹ مِنْ الْمَحَارِمِ وَالزَّمَّ حَمِيَةَ النَّدَمِ

Ma‘ nâ dimekdür ki اذا كان امتلأت معدتك المعنوية و بالاخلاط التامت يعني تركبت طبيعتك المحيطة بالاخلاق dimekdür. Ya‘ nî gözyaşını aḳıdup ağla dimekdür. Ya‘ nî اطلب إفراغ⁸²⁰ الكاسدة استفرغ الدمع dimekdür. Ya‘ nî ed-Dem‘ emr-i ḥâzırdur. İstif’âl bâbından iltifât ṭarîḳiyle nâzımuñ kendü nefsüne ḥiṭâbdur. **ed-Dem**‘ (الدمع) didügi istefriğ didügi ḳavlinüñ mef’ûlidür. **Min** ‘aynin (مِنْ عَيْنٍ) didügi istefriğ didügi ḳavline müte‘allıḳdur. Şadrda vaḳi‘ olan vâv ‘atf içündür. **Min** (مِنْ) ibtidâ’iyyedür. **Ḳadi’mtelâ’et** (قَدْ اَمْتَلَتْ) el-melâ’ fethâ ile maşdardur. ملأت الاناء وهو مملؤ⁸²¹ اسم ما تاخذه الاناء اذا امتلأ⁸²² ḳavlinden me’ḥûzḍur. Ammâ kesre ile اذا امتلأ⁸²³ ḳavlinden me’ḥûzḍur.

⁸¹⁶ bâtın: -BD.

⁸¹⁷ taḥliyede: taḥillde BD.

⁸¹⁸ “Geçmişte yapılan bir şey için pişmanlık ve ona karşı kararlılık.”

⁸¹⁹ “Haramlarla dolu gözünden gözyaşlarını boşalt ve pişmanlık perhizini aklından çıkarma.”

⁸²⁰ “Manevi mideniz dolduğunda ve bozuk ahlakla çevrili doğanız oluştuğunda, gözyaşlarınızı dökerek (onları) boşaltın.”

⁸²¹ “Gözyaşını boşaltmayı talep et.”

⁸²² “Kabı doldurdum ama o, (zaten) doluydu.”

⁸²³ “Kabın dolması için aldığı durumun ismidir.”

Ya'nî şu ile çanak memlû olup murâd olan dağı budur. İmtele'tet fi'l-i mâzî-i mü'enneşdür ifti'âl babından. Fâ'ili tahtında müstetir hiye râci'dür 'ayına. Ma'nası tıldı demekdür. **Mine'l-meḥārimi** (مِنَ الْمَحَارِمِ) min teb'îd içündür veyāḥūd taqlîl içündür. Ya'nî امتلأت العین من الآثام من أجل المحارم امتلأت⁸²⁴ didügi kavline müte'allıkdur. Meḥārim maḥremüñ cem'idür. Ḥarām ma'nāsınadır. Veyāḥūd murâd olan zû-raḥm-ı maḥremdür. Kaçan [45^a] aña nikāḥ şaḥîḥ olmaya. **Ve'l-zem** (وَالزَّمْ) didügi emr-i ḥâzırdur. Dördünci bâbdandır. لزمت الشيء الزمه لزوماً اذا لم تفرقه⁸²⁵ kavlinden me'ḥūzdur. İstefriğ didügi kavlinüñ ma'ṭūfudur. Ma'nası mulāzemet eyle demekdür. **Ḥimyete'n-nedemi** (حِمْيَةَ النَّدَمِ) didügi el-zem didügi kavlinüñ mef'ûlidür. Ḥimyete ḳinyete vezn üzerinedür. Aşlinda ḥimvet idi. Nitekim ḳinyet aşlinda ḳinvet idi. Ḥıfz u ğayret ma'nāsına ve ihtirâz ma'nāsına. Yukālu حميت المريض الطعام حمية منعه⁸²⁶ kavlinden me'ḥūzdur. Nedem nedāmet ma'nāsına dāluñ taḥrîk ile ندامة وندم على ما فعل ندماً وندامة⁸²⁷ kavlinden me'ḥūzdur. Ḥadîsde vârid olmışdur الندم توبة⁸²⁸ ammā ḥaḳîḳat tevbe-i rüçü'dur. Yukālu تاب اذا رجع⁸²⁹ kavlinden muḥtaşardur. Ammā tevbe şer' de şer' en mezmûm olandan maḥmûd olana rüçü'dur. Ḥaşıl-ı kelām tevbe inde'ş-şer' mezmûm olan nesneden rüçü'-ı ma'-e'n-nedāmet⁸³⁰. Bir dağı anı itmemeḳ kaşdına 'azm idüp peşimān olmağa dirler. Kāle'n-nebî 'aleyhis's-selām لَا صَغِيرَةٌ مَعَ الْإِصْرَارِ وَلَا كَبِيرَةٌ مَعَ الْإِسْتِغْفَارِ وَحِمِيَّةٌ⁸³¹ didügi kavlinüñ en-nedem didügi kavline izāfeti beyāniyyedür. Eyy الاحتماء الذين هو الندم⁸³² veyāḥūd izāfet-i lâmiyye ola. Müsebbibüñ sebebe izāfeti ḳabîlinden ola. Eyy الاحتماء الحاصل الناشئ منه⁸³³ taḳdîrindedür ki ol tevbedür. Zîrâ kim maşlaḥat-ı dünyeviyyeden nâşidür. Veyāḥūd maşdaruñ mef'ûline izāfeti bâbından ola. Ve min teb'îd için olmaya, beyāniyye ola ve ibtidâ'iyye dağı olmaya.

⁸²⁴ “Gözler, haram olan şeylerden dolayı dolup taşı.”

⁸²⁵ “Bir şeye sıkı sıkı bağlı kalmak, ondan ayrılmamak demektir.”

⁸²⁶ “Hastayı yemekten men etmek, onu yemekten alıkoymak demektir.”

⁸²⁷ “Pişmanlık, yaptıklarından pişmanlık duymak demektir.”

⁸²⁸ “Pişmanlık tövbedir.” İbn Hanbel, I, 423.

⁸²⁹ “Dönerse tövbe etmiş olur.”

⁸³⁰ ma'e'n-nedāmet: mine'n-nedāmet Ç.A.

⁸³¹ “Tövbe ve istiğfar ile büyük günah kalmaz (affedilir), ısrar edilmesi hâlinde ise küçük günah yoktur (hepsi büyük günahdır).”

⁸³² “Önlem almak, pişman olmaktır.”

⁸³³ “Korunmanın sonucu olarak ortaya çıkan şey.”

Hâşıl-ı kelâm şârih-i hâzâ'l-kaşîde Muşannifek rahmetullâhi ‘aleyh gerek izâfet-i beyâniyye ve gerek izâfet-i lâmiyye ve gerek maşdaruñ mef’ûline izâfeti kabîlinden olsun birkaç vechle ğalaṭ-ı fâhişdür diyü ben zan iderüm ki aḥsen olan budur ki müşebbehün bihün⁸³⁴ müşebbehe izâfeti kabîlindendir. ندماً كالإحتماء كما في لجين الماء⁸³⁵ kavlindeki gibi. Ve bi’l-cümle ‘adem-i cevâzına zâhib olmuşlardır. Ma‘nâ demek olur ki [45^b] كن ساعياً في إفراغ الدمع من عين صارت ممثلة من الحرام والتزم طريق التوبة التي هي الندم ولا تفارق الاحتمام الحاصل من إفرغ الدمع من عين صارت ممثلة من الحرام والتزم طريق التوبة التي هي الندم⁸³⁶ demek olur. Eger şu’âl olınsa günâhda ‘azîm nicesüne taşavvur olunur. Cevâb budur ki meşelde bu ta‘bîr vardır. Yukâlu الإنسان صغير الجرم كبير الجرم⁸³⁷ diyü meşelde ta‘bîr iderler. Ya‘nî muḥaşşıl-ı ma‘nâ ağlayup tevbe vü nedâmet eşeri ve muḥaddemesi idüğine işâret idüp eydür ki gözyaşun döküp ağla ki gözün ḥarâma ve nâ-meşrû‘ yerlere nazar eylemekden ‘işyân-ı ahlâṭla ṭolmuş ve muḥayyelü’l-hâl olmuşdur. Fî ‘ayn didüğü kavlindeki tenvîn taḥkîr için ola. Zîrâ kim ‘ayn ‘isyân eyledüğü gibi taḥkîre ve izlâle müsteḥak olur. Veyâḥûd tefḥîm için ola. Ya‘nî nedâmet hıfzına tevbe vü rücû‘ gayretine mulâzemet eyle ve gözüñi ḥarâma nazar eylemekden ihtirâz üzerine ola⁸³⁸. Emyezdür ki ma‘füvv ü maşûn olasun. Bi-‘avnilâhi te‘âlâ.

Beyt

حالی کن اشک راز چشمی که پر شدست

⁸³⁹ از دیدن حرام همی باش باندنم

Tercüme

⁸³⁴ Müşebbehün bihün: müşebbehün BD.

⁸³⁵ “Pişmanlık, suyun ısıltısından kaçınmak gibidir.”

⁸³⁶ “Haram ile dolan bir gözden her zaman yaş dökmeye çaba göster. Hep pişmanlıkla dolu olan tövbe yoluna bağlı kal ve asla pişmanlıktan doğan günahı kaçınma yolundan dönme.”

⁸³⁷ “İnsan, küçük bir bedene sahiptir ama büyük suç işler.”

⁸³⁸ üzerine ola: eyleye BD.

⁸³⁹ { Tercümetün li-kā’ilihi

Yaşı ḥarâmla ṭolu gözlerden ağıdıp

Qılğıl geçen günahlarıñ için nedâmeti}

Ekl-i harāmuñ añ iki gözün kıan ağlasun

Cürm-i selef içün döğünüp kııl nedāmeti

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh televvüş-i me‘ āşiden ıslāhını ve maķşūd olan irtikāb eyledügi menāhiye nādim olup müstaķbelde ol menāhiye bir daħa ‘avdet itmemek tevbisini beyān u ‘iyān eyledükten şoñra yālñız nefis-i emareye muķālefet kifāyet itmez belki şeytān ‘aleyhi’l-la‘ neye daħı muķālefet itmek lāzım. Belki farz-ı ‘ayn olduğı eelden nefse ve şeytāna muķālefet lāzım gelmesini i‘tibār idüp didi:

وَخَالِفِ النَّفْسَ وَالشَّيْطَانَ وَاعْصِهِمَا

⁸⁴⁰ وَأَنْ هُمَا مَحْضَاكَ النَّصْحَ فَاتَّبِعْهُمَا

Hālifi (خَالِفِ) emr-i hāzır⁸⁴¹, muķālefetden müstaķdur ki ol muvāfaķatun ħilāfidur. Müfā‘ale bābındandır. Ya‘nī bu ikisi saña naşīħat şūretinde emr idüp ve nehy eyledüklerine muķālefet eyle demekdür. **en-Nefse** (النَّفْس) didügi ħālifi didügi ķavlinün mef‘ūlidür. [46^a] **Ve’ş-şeytān** (وَالشَّيْطَانَ) senün ‘adāvetinün üzerine mecbūl olmağın saña ‘adūdur. ⁸⁴² استعذ بالله شره فَإِنَّ كَلْبَ سَلَطَ اللهُ عَلَيْكَ فَارْجِعْ إِلَى رَبِّهِ لِيَصْرِفَهُ عَنْكَ. feĥvāsınca şerrinden emīn olmaķ içün isti‘āze eyleye. Nefs didügi ķavline⁸⁴³ ma‘ĥūfdur ve nefis diyü kişinün zātına ıtlāķ iderler. Ana dimekle ta‘bīr olunur. Ve ba‘zılar nefis ‘aķıldur dirler. Eger ĥayra yiletirse nefis-i⁸⁴⁴ muţma’inne dirler ve eger şerre yiletirse nefis-i emmāre dirler ve eger ĥayra ve şerre yiletirse nefsi-i mülhime dirler. Ve şeytān ins ü cinden ve devābbdan her

⁸⁴⁰ “Nefis ve şeytana muhalefet ederek onlara başkaldır, her ne kadar sana samimi öğütte bulunsalar da onlara güvenme.”

⁸⁴¹ hāzır: hāzırđur BD.

⁸⁴² “Şerden Allah’a sığın. Eğer Allah senin üzerine bir köpeğı salarsa, Allah’a dön ki onu senden uzaklaştırsın.”

⁸⁴³ ķavline: -ÇA.

⁸⁴⁴ nefis: -BD.

‘ākḫ u mütemerride dirler. Ḥattā ‘Ārab isti‘āre tārīḫiyle ḥayyeye ya‘nī yılana şeytān lafzıyla ıtlāk idüp ta‘bīr iderler. **Va‘ṣhimā** (وَاعْصِمَا) didügi kavli ve ḥālif didügi kavline ma‘tūfdur. A‘ṣi emr-i ḥāzurdur. ‘İsyān muḥālefetden eḥaṣṣdur. Muṭlaken ikinci bâbdan ‘İsyāndan müştakdur. Zāmir-i muttaşıl nefse ve şeytāna rāci‘dür. Ma‘ñāsı nefse ve şeytāna ‘āṣī ol nefsün hevāsına muvāfaqat eyleme ve şeytānuñ emrine itā‘at itme dimekdür. ‘İsyān muḥālefetden eḥaṣṣ olduğı şol i‘tibāriyledür ki tātde emrūñ ve nehyūñ imtişālını terk eylemege dirler ammā muḥālefet raḏī olan şeyde aña muvāfaqatı terk eylemege dirler. Bu taḫdīr üzerine her ‘İsyāna muḥālefet dirler ammā her muḥālefete ‘İsyān dimezler. **Ve in ḥümā** (وَإِنْ هُمَا) didügi kāvlindeki in ḥarf-i şartdur. Aşlında in maḥaḍḍāke idi. Fi‘l-i mezkūr a‘nī maḥaḍḍāke’n-nuşḥa didügi fi‘l-i maḥzūfı mufassardur. Fi‘l-i evvel ḥazf olındı. Andan şoñra fi‘l zāmir-i muttaşıla munḫaleb olındı ki ol kāfdur ve zāmir-i muttaşıldan zāmīr-i munfaşıla munḫaleb oldu. Nitekim Ḥaḫḫ sübhāne ve te‘ālānuñ āyet-i kerīmesinde ⁸⁴⁵يس وَالْقُرْآنَ الْحَكِيمِ kāvlindeki gibi aşlında el-ḥakīmi kā’ile idi. Mużāf a‘nī kā’il ḥazf olunup ve mużāf ile zāmīr-i maḥzūfuñ maḳāmına kā’im olup andan şoñra zāmīr-i mecrūr zāmīr⁸⁴⁶-i merfū‘a munḫaleb oldıḳda [46^b] el-ḥakīm didügi kavlinuñ tahtında müstekinn olındı. Bu kā’ide bir hoşca kā’idedür. Ve daḥı fi‘l-i mezkūr fi‘l-i maḥzūfı mufassardur diyü Ḥaḫḫ sübhāne ve te‘ālānuñ kavli daḥı bu nemaṭ üzerinedür. Ke-kavlihi te‘ālā: ⁸⁴⁷وَإِنْ أَخَذَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ estecārek-i evvele estecārek-i sānī mufassardur. İn didügi kavli vaşliyyedür. Māḳabline müte‘allıḳdur. Eger su’āl olınsa meşḳūkātda isti‘māl olınan anı ihtiyār olınduğına sebep budur ki nefsi emmārenuñ tarafından şūret-i Ḥaḫḫ’da ve ihlāş üzerine mübeyyin ve mütemeşsil olan cümle-i meşḳūkātdan olduğına tenbīhdür. Ya‘nī tōhmet idüp naşīḥati ‘adem-i ḳabūlde vāḳi‘ olsun içün diyü iş‘ardur. İmdi nefsün naşīḥati şūret-i ḥulūşda tōhmet eylemek lāzım ve

⁸⁴⁵ “Ya, sin, Hikmet dolu Kur’an’a andolsun.” Yasin 36/1-2.

⁸⁴⁶ zāmīr: -ÇA

⁸⁴⁷ “Eğer müşriklerden biri senden korunma isterse, ona bu korumayı sağla ki Allah’ın sözlerini öğrenip anlama imkânı bulabilsin. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Zira bunlar, gerçeği bilmeyen bir halktır.” Tevbe 9/6.

mühimm oldısa sâ'ir ef'âl-i kabîhaya nefsi⁸⁴⁸ emirde muhâlefet evlâ bî't-ṭarîḳdür. **Fe't-tehimi** (فَاتِيمِ) didügi kavli in didügi kâvle vaşliyye olup hâlif didügi kavline müte'allık olduğu şüretde fe't-tehimi didügi kavli daḥı hâlif⁸⁴⁹ didügi kavline ma'ṭûfdur. Ve daḥı nefsi ü şeyṭâna muhâlefetden ve 'işyândan sonra fe't-tehim didüğine sebep ma'raẓ-ı ta'lilde olduğına tenbîhdür. **Maḥaḍḍâke** (مَحْضَاك) fi'l-i mâzî-i teşniyedür. Fâ'ili nefsiyle şeyṭândan 'ibâretdür. Kef zamîr bâriz muttaşıl mef'ûl-i evvelîdür, maḥaḍḍâ didügi kavlinün 'ibâretidür nâzımuñ kendü nefsünden iltifât ṭarîḳiyle. **en-Nuṣṣa** (النُّصْح) didügi maḥaḍḍâ didügi kavlinün mef'ûl-i şânîsidür. Nuṣḥ naşîḥat ma'nâsınadur. Fe't-tehim didügi kavlindeki fâ cevâbiyyedür. Ettehim didügi cümlesi ve in hümâ didügi kavlinün cevâbidur. Et-tehim emr-i hâzırdur, ifti'âl bâbından töhmetden müştakdur. Ma'nâsı nefse ve şeyṭâna töhmet eyle, sözlerini istimâ' itmeyüp tekzîb eyle dimekdür. Ammâ in-i şartıyye olmak in-i vaşliyye olmaḳdan ensebdür. Zîrâ kim Ma'nâ demek olur ki nefsi ile şeyṭâna muhâlefet insâna bir emr-i lâzımdur ki insândan münfekk olmaz. Bir ân ve bir zamân [47^a] insandan mufâreḳat eylemez. Ammâ kaçan ihlâş şüretinde zâhir olsalar naşîḥatlerini kabûl itmeyüp töhmet eyle. Nitekim a'dânuñ hâli daḥı böylecedür.

İ'lem

Eger su'âl olınsa aşl-ı nazımuñ muḳtezâsı bu idi kim fe't-tehim didügi ve hâlif ve a'sihimâ didügi kavli üzerine muḳaddem zıkr olunmaḳ gerek idi. Cevâb budur ki nefsi ile şeyṭâna muhâlefet ve 'işyân üzerine olmaḳ bu bir emr-i merkûz ezhânda⁸⁵⁰ ve cubulletde ve 'aḳlda mu'ayyen bir şey'dür. Ḳatı vâzîḥ olduğundan delil taleb olunmaz ammâ fe'-tehim didügi kâvli eger muḳaddem kılındı delilden hâli olmaḳ ba'id degildür diyü tenbîhden ötürüdür. Bi-eyyi taḳdîr kân ma'nâ demek olur ki muhâlefet eyle nefse ve şeyṭâna, nefsün hevâsına ve şeyṭânun iğvâsına muvâfaḳat itme ve daḥı bu ikisine 'âşî olup emirlerine imtişâl ü itâ' at itme. Kaçan bunlar saña şüretâ ihlâş üzerine maḥzâ naşîḥat ve izhâr-ı meveddet ve

⁸⁴⁸ nefsi: -ÇA.

⁸⁴⁹ hâlif: muhâlif BD.

⁸⁵⁰ ezhân: iz'ân BD.

muḥabbet idecek olurlarsa⁸⁵¹ sen bunlara tōhmet ile naṣīḥatlerini ve izhār-ı meveddetlerini tekzīb idüp bunların maḳālın istimā‘ eyleme. Zīrā bu ikisi ‘adūlardur ğaraḫları ve ḥuda‘ları ve mekr ü ḥīleleri muḥaḳḳaḳdur.

Tercüme

İblīs ü nefse uyma şaḳın serkeş ol yūri

Gūş itme pendlerini kıl anlara tōhmeti

Beyt

شیطان و نفس هر دوتر اخضم و دشمنند

⁸⁵²ور پندمی دهنددرانند متهم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda nefse ve şeyṭāna muḥālefet ve daḫı ‘iṣyān üzerine olup⁸⁵³ muḥālefet eyle didükden sonra nefsün ve şeyṭānuñ her birisinin a‘vānı ve enşarı var idüğünü iltifāt ṭarīḳi üzerine kendü nefsüne ḥitāb idüp nefsüne ve şeyṭāna ve a‘vānına muṭī‘ olma. Senün üzerüne ḥākim oldukları ḥālde [47^b] tenbīh ve beyt-i sābıkda ve ḥālifi’n-nefse ve’ş-şeyṭāne elaḥ didüğü kavlini te’kīd ü işbātı ḳaşd idüp enşarına ve a‘vānına daḫı itā‘at alınmamasını murād idinüp müsteş‘iren maẓmūnına ‘aṭf idüp didi:

وَلَا تَطْعُ مِنْهُمَا خَصْمًا وَلَا حَكَمًا

⁸⁵¹ olurlarsa: olursa BD.

⁸⁵² {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Şeyṭāna nefse ‘āşī olup kıl muḥālefet

Öğüt virürlerse saña eyle tōhmeti}

⁸⁵³ olup: olur ÇA.

Lā tüṭī (لا تطع) nehy-i hâzırdur. İtâ' atden müştakıdır. İltifât tarîkıyle nâzımuñ kendü nefsüne hıṭâbdur. Vav 'atf içündür. Zarf a' nî **minhümā** (منهُمَا) didügi hâl mine'l-mef' ul ya' nî **ḥaşmen** (خصماً) didügi kavlınden hâl vâkı' olmışdur. **Min** (من) beyâniyyedür. Eyy taḳyîdün fâ'idesi burada ya' nî ḥaşmen velâ ḥakemen didügi kavlinde tenbîhdür. Nefse ve şeytâna mutî' olmamak bu ikisiyle olur. Bu ikisinden ğayrı meger şırât-ı mustakîm üzerine olup ḥaḳ üzerine olasun. Bu taḳyîd güzel ammâ siyâk-ı nefyde vâkı' olan nekreden 'umûm-ı müstefâd buña müsâ'ade eylemek fîtratı selîmesi olan üzerine mestûr olmayup mekşûfdur. Ya' nî siyâk-ı nefyde vâkı' olan şey'den taḳyîd murâd eylemek bu şûretde iken⁸⁵⁶ münâsib degildir Allahümme. Meġer min beyâniyye olmayup min ibtidâ'ıyye kılasun ve ḥaşm didügi kavlınden **كل خصم من زمرة الشيطان**⁸⁵⁷ irâde idüp dileyesün. Ve ḥakemen didügi kavlınden daḥı **كل حكم و ممثّل لأمرها**⁸⁵⁸ ya' nî her emr ki nefis-i emmareye maḥkûm⁸⁵⁹ ola dimekdür. Ve eger su'âl olınsa nehy şeytânun cünûduna itâ' at eylememegün üzerine vâriddür. Yoḥsa nefsün ve şeytânun kendüsüne vârid olmamışdur. Cevâb budur ki cünûduna [48^a] nehy vârid olıcaḳ nefsün ve şeytânun şûret-i şalâḥda mümteşil⁸⁶⁰ olduğında aña itâ' at olınmaması evlâ bi't-tarîkdür. Nitekim buyurmuşlardur **مَثَلُكَ لَا يَخْلُ وَغَيْرُكَ لَا يَجُور**⁸⁶¹. **Ḥaşmen** (خصماً) didügi şeytâna müte'allıkdur. Ma'nâsı huşûmet idici oldukları hâlde dimekdür. **Velâ ḥakemen** (وَلَا حَكَمًا) kâf'un fethasıyla ḥâkim ma'nâsınadır ve nefse müte'allıkdur. Ma'nâsı sen nefse ḥâkim olduğın hâlde mutî' olma dimekdür. **Fe-ente** (فَأَنْتَ) lafz-ı⁸⁶² fâ ma'riz-i ta' lilde nehy içündür. Ya' nî nefis ü şeytâna mutî' olma gerek

⁸⁵⁴ “Nefis ve şeytana düşman olarak da hakem olarak da boyun eğme, çünkü sen hasmın da hakemin de hilesini bilirsin.”

⁸⁵⁵ “Asla bir hasmın veya hakemin sözünü dinleme.”

⁸⁵⁶ iken: -ÇA.

⁸⁵⁷ “Her hasım şeytanın zümresindendir.”

⁸⁵⁸ “Her hakem, şeytanın emrine uyandır.”

⁸⁵⁹ maḥkûm: muḥkem BD.

⁸⁶⁰ mümteşil: mümeşşil BD.

⁸⁶¹ “Senin gibi biri ihmal etmez, senin dışındakiler ise zulmetmez.”

⁸⁶² lafz: -BD.

haşmen ve gerek hakemen. Zîrâ kim bunların kavli mekr ü telbîsdür. Ve dahı fi'li keyd ü tedlîsdür. Düşmânun saña şûret-i şalâhda temelluķı 'ayn-ı 'adâvetdür.

Beyt

بي رو مباحث خصم و حكم را ازين دو هيچ

نشناختي مكرو تو هممتي خصم واين حكم

Ente zamîr-i muhâtabdur. Nâzımuñ kendü nefsüden 'ibâretdür. Veyâhûd haşmen didügi kavlınden murâd şeytân ola ve hakemen didügi kavlınden murâd nefis ola. Lafz-ı⁸⁶³ min teb'îd içündür. Ve lâ-yı şâniye zâ'idedür. Te'kîd nehy içün ziyâde olınmışdur. **Ta'rifü** (تعريف) fi'l-i muzâri'-i muhâtabdur. Nâzımuñ kendü nefsüne hıtabdur. Ma'nâsı bilürsün dimekdür. **Keyde'l-haşimi** (كيد الخصم) didügi te'rifü didügi kavlinün mef'ûlidür. Keyd mekr ü hîle ma'nâsınadır. **Ve'l-hakemi** (والحكم) didügi keyde'l-haşimi didügi kavline ma'tûfdur. Qâfiye ecliyçün mîm meksûr kılınmışdur. Ma'nâ demek olur ki nefse ve şeytâna mu'tî olma bunların huşûmeti olup senün içün haşm oldukları hâlde ve dahı senün üzerüne hâkim oldukları hâlde hükûmetlerine itâ'at eyleme. Zîrâ sen bunların huşûmetini ve hükûmetini bilürsen hükûmetleri haķ üzerine degildür. Belki hükûmetlerinde şerr ü fesâd-ı keşîre vardır dimekdür.

Tercüme

[48^b]

Mekr ü hîle tuzâğın görür iken anlardan

İtse huşûmetle hakemi itme anlara itâ'ati

⁸⁶³ Lafz: -ÇA, -BD.

Beyt

ترك كن فرمان ايشان خواه خصم انده يا حكم

⁸⁶⁴ زانكه مى دانى تو مكر خصم و هم مكر و حكم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda nefse ve şeytāna muhālefet eyle ve dahı nefsün ve şeytānuñ her birisinün enşarı ve a‘ vānı vār idüğine tenbîh ü te’kîd idüp ve dahı bunlar huşūmet idici oldukları hâlde ve hâkim oldukları hâlde bunlara itā‘ at alınmamasına beyân eyledükden soñra girü kânūn-ı tecrîd üzerine emr-i ma‘ rûf ve nehy-i münkere emr idüp ve nefsün hevāsından i‘ rāz kendü nefsünden havf u hāzer üzerine olmağın kendü ma‘ şiyetlerinün kabāyiğın gördükde cenāb-ı kibriyāsından mağfîret ü rahmet taleb eyledüğünü ve dahı ‘ amel-i şālihe maḳrūn olmayan ‘ amelde ve fi‘ lde ve ḳavilde ve aşlen netice vermeyen fi‘ lde cenāb-ı ‘ izzete isti‘ āze idüp ilticā’ en didi:

اسْتَغْفِرِ اللَّهَ مِنْ قَوْلٍ بَلَ عَمَلٍ

⁸⁶⁵ لَقَدْ نَسَبْتُ بِهِ نَسْلًا لِذِي عَقْمٍ

Eyy اطلب منه الغفران ⁸⁶⁶. Ya‘ nî ‘ aybını ⁸⁶⁷ setr idüp Hāḳḳ sübhāne ve te‘ ālādan mağfîret taleb iderin ⁸⁶⁸ dimekdür. **Min ḳavlin** (مِنْ قَوْلٍ) didügi **estağfir** (اسْتَغْفِرُ) didügi ḳavline müte‘ allıḳdur. Min ecl ma‘ nāsınadır. Yuḳālu الله لذنبه وَمِنْ ذَنْبِهِ ⁸⁶⁹. Bi-ma‘ nā وغفر له

⁸⁶⁴ {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Ḥaşm u ḥakem-i fesādın bilürken anlara

Ḥaşm olsalar yaḥūd ḥakem itme itā‘ ati}

⁸⁶⁵ “Amelsiz sözden Allah’a sığınırım. Şüphesiz bu hâlimle ben, iğdiş (kısır) olan kimseye soy isnat etmiş oldum.”

⁸⁶⁶ “Ondan mağfîret dile.”

⁸⁶⁷ ‘ aybını: ‘ aynın BD.

⁸⁶⁸ iderin: iderüm BD.

⁸⁶⁹ “Günahından dolayı Allah’tan af diler.”

بالقول الحال عن ا' nī (بلا عَمَلٍ) **Bilā** 'amelin ⁸⁷⁰ ذنبه مغفرةً و غفراً و غفراناً
min kavlin didügi kavlinün şıfatıdır. Ma'nāsı öyle kavlı ki 'amele muḳârin
olmaya dimekdür. **Lekad nesebtü** (لَقَدْ نَسَبْتُ) didügi kavlindeki⁸⁷² lâm lâ-m-ı tevṭi'e kısm
içündür. Maḥzûfuñ cevâbıdır. Taḳdîri غير مقرون بالعمل والله إن كان بلا عمل لقد نسبت هذا القول غير مقرون بالعمل Taḳdîri içündür.
[49^a] dimektür. Kad taḥkîk içündür. Nesebtü fi'l-i māzî-i mütekellim vaḥdedür.
Aẓna' tuhu (اضنعتة) ma'nâşına. Yuḳâlu إذا ذكرت نسبه ونسباً ⁸⁷⁴ الرجل نسبه نسبته ونسباً اذا ذكرت نسبه **kavlinde**
me'hūzdur. **Bihî** (به) bā sebebiyyedür. **Neslen** (نسلاً) eyy veleden ma'nâsinadır. Lekad
nesebtü cümlesi cümle-i müste'nifedür. Ke'ennehü على الفصيح المشتمل لم استغفر من القول الفصيح المشتمل على
المصالح العاري عن المفاسد ⁸⁷⁵ takdîrindedür. Andan sonra didi lekad nesbetü elah. **Li-zî** 'uḳumi
(لِذِي عُقْمٍ) didügi kavli muḳaddere müte'allıkdur. 'Ayın'un ve ḳâf'un zammesiyle lâ-m-ı
cerre ilâ ma'nâsinadır. Ya'a'nî ⁸⁷⁶ نسبنا الى شخص ذي عقم نسبتü didügi
kavline daḥı müte'allık olmak câ'izdür. Zî 'uḳumi didügi oġlân gelmeyen ere ve oġlanı
olmaz 'avrata itlāk iderler. Bu beytde 'uḳum maşdardur. 'aḳīmün cem'i degildür. Zîrâ
kim zû muzâf olmaz. İlâ maşdara muzâf olur. Veyâḥūd ism-i cinsdür. Min ibtidâ' içündür
veyâḥūd ta'lîl için ola. Ve bilâ 'amelin didügi bā müşähebet içündür.

Burada bir laṭīfe vardır. Laṭīfe budur ki veledi müzekker ma‘ ḳūma nisbet eylemek bir emr-i muḥāl-i nesnedür ve bu aşıl şahısdan veled taṣavvur itmek muḥāl üzerine muḥāl bir⁸⁷⁷ nesneyi taṣavvur eylemekdür. Ve Ke-zālik ‘amele muḳārin olmayan ḳavl daḥı aṣlā netice virmeyüp ḥamīde-i fażlı mūcib degildür. Bi-eyyi taḳdīr kān ma‘ nā demek olur ki Allāhu te‘ālāya sığınırım⁸⁷⁸ ‘amele muḳārin olmayup ‘ameli olmayan ḳavildən ötürü. Ol

Allāhu tebāreke ve te‘ālā ḥaḳḳı-içün ‘amele muḳārin olmayan ḳavilden ‘amel gelmesini şol oğlanı olmaz ‘avratdan oğlan gelmesine nisbet iderüm. Pes imdi ‘amel ile olmayan ḳavle i‘timād itmek ve oğlanı olmaz ‘avratdan oğlan taleb itmek gibidür.

Tercüme

Estağfirullāh ol sözüme ki olmaya ‘ameli

Nesl-i ‘aḳımdür andan iderüm inābeti

[49^b]

Beyt

تو به قول بی عمل از بهر آنکه هست

⁸⁷⁹مانند نسب بچه با شخص زی عقم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh ‘amele muḳārin olmayan ‘ameli nesl-i ‘aḳıme nisbet eylemek gibi zūr u beht olduğunu beyān u ‘iyān eyledükden şoñra girü ḳānūn-ı tecrīd üzerine iltifāt ṭarīḳiyle kendü nefsüne ḥiṭāb idüp لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ⁸⁸⁰ feḥvāsınca ben saña emr eyledüm şol ḥayrı ki anuñ içün ‘aḳıbet-i ḥamīde vardır ve lākin ol emri ḳabūl itmedüğine işāret ve emrūñ ve nehyūñ ḥilāfı üzerine olduğına ‘alā ṭarīḳi’l-inkār ve’l-isti‘bād mā lā-yenefa‘ yerlere ‘ömr-i nāzenīni zāyi‘ idüp ve müstaḳīm olmadığına istifhām-ı inkāriyye ile didi:

⁸⁷⁹ {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Nesl-i ‘aḳım ‘amelsüz maḳālıyla
Nisbet[i] ḳıldum iderüm andan inābeti}

⁸⁸⁰ “Ey iman edenler! Niçin yapmayacağımız şeyleri söylüyorsunuz?” Saff 61/2.

أَمْرَتُكَ الْخَيْرَ لَكِنْ مَا اتَّعَمَرْتُ بِهِ

881 وَمَا اسْتَقَمْتُ فَمَا قَوْلِي لَكَ اسْتَقِم

882 **Emretüke'l-hayr** (أَمْرَتُكَ الْخَيْرَ) didügi hazf-ı îşāl kabîlindendür. Eyy امرتك بالخير taqđîrindedür. Emret fi'l-i mâzî-i mütekellim vaħde. Kâf zamîr-i muhâtab 'ibâretdür nâzımuñ kendü nefşünden. Ma'nâsı ben saña emr iderüm dimekdür. el-Hayr didügi emretünke didügi kavlinüñ mef'ûlidür. Hayr şol nesnedür ki anuñ içün 'âkıbet hamîde ola. **Lâkin mâ** (لَكِنْ مَا) istidrâk içündür ve mâ nefy içündür. **Etmertü** (اتَّعَمَرْتُ) fi'l-i mâzî-i mütekellim vaħde ifti'âl bâbındandur. İtimâr-ı hayra imtişâl ve ittişâla dirler. **Bihi** (بِهِ) etmertü didügi kavline müte'allıkdur. Zamîr-i mecrûr, emterüke'l-hayr didügi kavlinüñ maзмünına râci'dür ve emretü didügi mef'ûline ta'addî idüp mef'ûl-i şânîsi lafz-ı⁸⁸³ bihi didügi kavlidür. Ma'nâsı benüm saña emr itdigümle mü'temir olmadum ya'nî ihtimâm idüp [50^a] aña imtişâl eylemedüm. **Ve me'steķamtü** (وَمَا اسْتَقَمْتُ) didügi kavlindeki vâv 'atf içündür. Ve mâ nefy içündür. Câdde-i istikâmetde vâkı' degildür. İstikâmtü fi'l-i mâzî-i mütekellim vaħde istif'âl bâbındandur. İstikâmetden müştakdur. Emretüke'l-hayr didügi kavline ma'tûfdur. İstikâmetden murâd hayrâtı işlemek üzerine müdâvemet eylemekdür ve münkirâtı terk idüp muvâzebet eylemekdür. Ve daħı Allâh'dan qorqup vecîbini sevmekdür. **Femâ kavlî** (فَمَا قَوْلِي) didügi kavlindeki lafz-ı fâ⁸⁸⁴ şart-ı maħzûfuñ cevâbıdır. Taqđîr-i kelâm إذا لم استقم فما يؤثر قولي⁸⁸⁵ dimekdür. Mâ-ı şâlişe istifhâm-ı inkâriyyedür. Ve **leke** (لَكَ) didügi kavlinüñ lâmı⁸⁸⁶ beyân içündür. Ke-kavlihi سقيالك lâmı gibi. Kâf zamîr-i

881 “Sana iyiliği emrettim, lakin emrettiğim şeyi ben yapmadım ve dürüst davranmadım. Öyleyse benim sana “Doğru ol!” demem neye yarar?”

882 “Sana iyilik emrettim.”

883 lafz: -YB, -ÇA.

884 Femâ kavlî (فَمَا قَوْلِي) didügi kavlindeki lafz-ı fâ: Femâ kavlî (فَمَا قَوْلِي)'deki fâ BD.

885 “Eğer doğruyu söylemezsem, sözlerim ne işe yarar?”

886 Ve leke (لَكَ) didügi kavlinüñ lâmı: Ve leke (لَكَ)'deki lâm BD.

ḥiṭāb⁸⁸⁷ nāzımuñ kendü nefşünden ‘ibāretdür. İsteḳim (استقيم) emr-i ḥāzırdur. Femā ḳavli didügi ḳāvlinüñ mef’ûli vâḳi’ olmışdur.

Beyt

قول علما يكه درو هيچ عمل نيست

⁸⁸⁸ مانند زمجست كه خليست ز عامل

Pend: ⁸⁸⁹ ويل للقائلين وبالحقّ العاملين بالباطل ادّعو في الدنيا منازل المقرّبين ونزلو في الآخرة منازل المجرمين

Tercüme

Gel nefs iyü ol didüm rast olmaduñ

Saňa ben⁸⁹⁰ ne yolla itdirüben(?) istiḳāmeti

Beyt

امر تو كردم بخير و خود نكردم هيچ خير

⁸⁹¹ راستی دردين نكردم راست شودر كفتم

Ve Ba‘ de Hāzā

⁸⁸⁷ ḥiṭāb: ḥiṭābdur BD.

⁸⁸⁸ “Âlimlerin sözü ki onda hiçbir amel yoktur, içi boş bir meclise benzer, amilden yoksundur.”

⁸⁸⁹ “Hakikati söyleyen ve haksızlıkla iş yapanlara yazıklar olsun. (Onlar) dünyada kendilerini (Allah’a) yakınların konumlarında gösterdiler, ahirette ise suçluların konumlarına indirildiler.”

⁸⁹⁰ ben: -ÇA.

⁸⁹¹ {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Ḥayr işle didüm işlemedüm toğrı olmadum

Pes nice kılduram saňa ben istiḳāmeti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkuñ mışrâ‘-ı şânîsinüñ maзмününde taħassür ü te’essüf idüp Hakk sübhâne ve⁸⁹² te‘âlânüñ cānibinden olan evāmirüñ ve nevāhînüñ hilāfı üzerine olup müstaķim olmadum didüğinden şoñra girü taħassür ü te’essüf idüp şalavāt-ı farzdan ğayrı nāfile kılmadum diyü فَإِذَا أَحْبَبْتَهُ⁸⁹³ fehvāsınca ḥadîş-i şerîfün maзмünına imtişāl kaşd idüp ħubben ve teşevvuken فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَّى⁸⁹⁴ [50^b] Hakk sübhâne ve te‘âlânüñ nemaṭı üzerinedür. Velâ tezevvudtü didügi kavlini me’steķamtü didügi kavline ‘aṭf idüp didi:

وَلَا تَزُوْدَتْ قَبْلَ الْمَوْتِ نَافِلَةً

⁸⁹⁵ وَلَمْ اصْلَ سِوَى فَرْضٍ وَلَمْ اصُمْ

Eyy⁸⁹⁶ ya‘ nî tezevvud-ı zāduñ ḥāzır olmasının iştiğāline dirler. **Tezevvud** (تَزَوَّدَتْ) fi‘l-i māzî-i mütekellim vaḥde. Tefe‘ul bābındandır. Ma‘ nāsı ben azuk ṭutmadum ya‘ nî āḥiret yırağun görmedüm dimekdür. **Ḳable’l-mevti nāfileten** (قَبْلَ الْمَوْتِ نَافِلَةً) didügi kavli tezevvud didügi kavlinüñ mef’ulidür. Eyy⁸⁹⁷ ما جعلته طاعة نافلة. Ma‘ nāsı farz olan namāzdan ve orucdan ğayrı nāfile namāz kılup ve nāfile oruç ṭutup azuk idinmedüm dimekdür. **Velem uşalli** (وَلَمْ اصَلِّ) Velem uşalli didügi velâ tezevvudtü didügi kavline ma‘ṭūfdur. Uşalli fi‘l-i muzāri‘-i mütekellim vaḥde. Tef’îl bābındandır. Aşlında uşallî idi. ‘Alāmet-i cezmden ötürü yā sāķiṭ oldı. Ma‘ nāsı ben namāzım kılmadum. Taḳdîri ما⁸⁹⁸ dimekdür. **Sivā farzin** (سِوَى فَرْضٍ) ğayr ma‘ nāsına. Ya‘ nî farz olan namāzdan ğayrı. **Velem eşumi** (وَلَمْ اصُمْ) didügi kavlinde⁸⁹⁹ vāv ‘aṭf içündür. Velâ tezevvudtü didügi kavline ma‘ṭūfdur. Eşumi fi‘l-i muzāri‘-i nefis-i

⁸⁹² sübhâne ve: -BD, -YB.

⁸⁹³ “Kulum, nāfile (farz ve vacibin dıuşında kalan) ibadetlerle bana yaklaşımayı sürdürürse, sonuç onu severim: sevince de işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.” Müslim, İmân, 212.

⁸⁹⁴ “Vaktiyle o Hakk’a inanmamış, namaz da kılmamıştı.” Kıyâmet 75/31.

⁸⁹⁵ “Ölümden önce nāfile ibadet olarak bir hazırlık yapmadım, farz olandan başka ne namaz kıldım ne de oruç tuttum.”

⁸⁹⁶ “Ben yapmadım.”

⁸⁹⁷ “Bunu nāfile bir ibadet olarak kabul etmedim.”

⁸⁹⁸ “Ölüm vakti gelmeden önce farz namazları hariç, yaptığım tüm ibadetleri nāfile olarak kabul etmedim.”

⁸⁹⁹ Velem eşumi (وَلَمْ اصُمْ) didügi kavlinde: Velem eşumi (وَلَمْ اصُمْ)’deki BD.

mütekellim vahde. Aşlında aşūm idi. Lem dāhīl olmağın cezm-i ‘amelin idüp ictimā‘-ı sākineyn lāzım gelüp vāv ḥazf olındı. Ma‘nāsı ben oruç tıtmadum, farz olan orucdan ğayrı dimekdür. Aşlında velem eşumi sivā şavm farz idi. Ve lākin velem uşalli didügi kavli ḳarīne-i mu‘ayyene delālet eylemegin ḥazf olındı.

İ’lem

Ma‘lūm ola ki bu beytūñ lafzı ḥaberdür. Ammā ma‘nāsı taḥassür ü te’essüfdür. Ya‘nī t̄ā‘ātden [51^a] ve ‘ibādet-i nāfileden iştiğalinden fevt eyledüğine taḥazzün idüp te’essüfdür. Şalāt [u] şavm didügi taḥşīş-i bi’z-zıkr olındı. Zīrā kim bu ikisi ‘ibādet-i bedenīyyeye⁹⁰⁰ maḥşūşlardur ve ĩmānı zıkr eylemedin sükūt olınuğına dā‘ī budur ki ĩmān bu ikisinūñ zımnında مقارن کؤجد من ولد في الإسلام⁹⁰¹ olmağın ‘ādetā imāna intikāl olınmaz. Zīrā kim şavm u şalāt elbette ĩmānı müstelzimdür.

Tercüme-i nazm

Mevt gelmedin evvel eylemedüñ nāfile azuk

Yok hem şalāt [u] şavm illā farīzātı

Beyt

سنّتی هر کز نکردم بهرزاد اخرت

⁹⁰²وز نماز و روزه خز فرض نیاید از تنم

⁹⁰⁰ bedenīyyeye: medenīyyeye BD.

⁹⁰¹ “İslam dini ile dünyaya gelen bir kişinin varlığına benzer şekilde kıyaslanmak.”

⁹⁰² {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Ölmezden nevāfille zād idünmedüm

Şavm u şalāt kılmadum illā farīzātı

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda taḥassür ü te’essüf idüp azuk tutmadum ve âhîret yırağun görmedüğünü ve şavm [u] şalât-ı nâfile tutmadüğünü beyân u ‘iyân eyledükden şoñra ol iki ciḥānuñ sürürü olan Muḥammedü’l-Muştafa şallallāhu ‘aleyhi vesellem qarāñu gicelerde tã‘at u ‘ibâdet itmegile şabâḥa degin uykusuz qalmağile tã mübârek ayakları verem zahmetinden şikâyet idinceye degin qarāñu giceleri ihyâ idüp şabâḥa degin ‘ibâdetle⁹⁰³ çıkarın kimesnenüñ sünnet-i seniyye şerîfesi hâtırına huṭûr itmegin ma‘-hāzā kavlini ve fi‘lini terk eyleyüp kendü nefsüne zulm eyledüğünü bilüp maḳşad-ı şâlişe ya‘nî Hâzret-i Resûlullâh şallallāhu ‘aleyhi vesellemüñ medḥ-i şerîfine şürü‘ idüp didi:

ظَلَمْتُ سُنَّةَ مَنْ أَحْيَى الظَّلَامَ إِلَى

⁹⁰⁴ انْ اِشْتَكْتُ قَدَمَاهُ الضُّرِّ مِنْ وَرَمِ

Bi’terkü’n-nâfile ya‘nî savm [u] şalât-ı nâfileñüñ ḥuḳûkını terk ve daḥı Hâzret-i Resûl’üñ sünnetini fevt idüp ḥuḳûkına ri‘âyet eylememegin [51^b] ben zulm eyledüm dimekdür. **Zalem-tü** (ظَلَمْتُ) fi‘l-i mâzî-i nefs-i mütekellim vaḥde. Zulmden müştakdur ya‘nî noḳsân itmek üzerine oldum. **Sünnete** (سُنَّةَ) didügi zalem-tü didügi kavlinüñ mef‘ûlidir. Sünnetden murâd Hâzret-i Resûl’üñ şallallāhu ‘aleyhi vesellem kavline ve fi‘line mutâba‘at eylemekdür ve ḥuḳûkına ri‘âyet eylemekdür. **Men** (مَنْ) ism-i mevşûldur. Murâd Hâzret-i Resûl’dür. **Aḥya** (أَحْيَى) fi‘l-i mâzî if‘âl bâbından ihyâdan müştakdur. **Ez-zalâme** (الظَّلَامَ) didügi aḥya kavlinüñ mef‘ûlidir. Zālâme maşdardur zehâbe vezn üzerine. Burada muzlim ma‘nâsınadır. Yuḳâlu المظلم ⁹⁰⁵ Ya‘nî gece ile nevmüñ iştiğâlini terk idüp ihyâ eylemekdür. Ve daḥı tûl-ı evkâtını seher üzerine ya‘nî uykusuzluk üzerine olup

⁹⁰³ degin ‘ibâdetle: -YB, -BD.

⁹⁰⁴ “Karanlık geceleri, ayakları şişip ağrıncaya kadar ibadetle geçiren o Peygamber’in sünnetini ihmal ettim.”

⁹⁰⁵ “Karanlık gece.”

müdâvemet eylemekdür. **Eni'stekēt** (ان اشتكت) ⁹⁰⁶ انتفتحت احيا didügi kavline müte' allıkdur. Lafz-ı ⁹⁰⁷ **ilā** (إلى) leylün ihyāsına gāyetdür ve daḥı vāḳi' olan beyāndur. ⁹⁰⁸ Lafz-ı ⁹⁰⁹ en maşdariyyedür. Eşteket fi' l-i māzī-i mü'enneşdür. İfti' āl bābından şikāyetden müştakdur. Eni'stekēt didügi kavli şunuñ üzerine mebnîdür ki kadem ve yed ve ricl şol esmā-yı mü'enneşdendür ki 'alāmet-i te'ennüs zāhir olmaz ammā kâ' ide-i külliyyedür ki her nesne ki insānda zevc ya' nî çift ola ol mü'enneşdür. **Ḳademāhu** (قَدَمَاهُ) didügi eştekēt kavlinün fā' ilidür. Ḳademā kademün teşniyesidür. Zāmire izāfet ile teşniye nūn'ı düşmüşdür. Ḳadem ayak ma' nāsınadır. Zāmīr-i mecrūr men-i mevşüle rāci' dūr. **eż-Zurra** (الزُّرَّى) didügi menşūbdur nez'-i ḥāfiziyyet üzerine. Taḫdīr-i kelām من الضَّر ⁹¹⁰ demekdür. **Min veremi** (مِنْ وَرَمٍ) didügi min ecl ma' nāsına. Veremi zarf-ı müsteḳardur. eż-Zurra didügi kavlinün beyānı vāḳi' olmuşdur. Veremi şış ma' nāsınadır. Bu zıkr olınan rivāyet-i şaḥīḥadan zıkr olınan teverrüm cihetünden mübārek ayağına tūl-ı leylün evḳātını uykusuz müdâvemetde vārid olan ḥadīse işāretdür. Rivāyet olınur ki [52^a] Ḥazret-i Resūl şallallāhu 'aleyhi vesellem Kur'an-ı 'azīm nāzil olduğı gibi mübārek iki ayakları üzerine ḳā'im olmağın ta' āt u 'ibādetde ta' ab u meşakḳat çeküp mübārek ayaklarına verem 'arız olup emr-i müştedd olmağın Ḥaḳḳ sübhāne ve te' ālā taḥfīf ü teshīle emr idüp bu ayet-i kerīme nāzil oldu طه مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى ⁹¹¹ ya' nî yā Muḥammed Kur'an-ı 'azīmi enzāldan murād kendüñe bu mertebede ta' ab u meşakḳat virmek maḳşūd degildür. Belki maḳşūd olan vuşlat bābını istiftāḥ eylemekdür. Ve daḥı ḳurbet besātını temhīd idüp belki Ḥaḳḳ te' ālādan ḳorḳup ūlū'l-elbāba ve kāffe-i nāsa tezkiredür. Zīrā kim Kur'an-ı 'azīm zevī'l-'uḳūla tebşire ve ehl-i vuşūla tezkiredür. Ḳur'an-ı 'azīmde lafz-ı şeḳāvetden murād ta' ab u müştakdur. Ya' nî vaḳtā kim Kureyş tā' ifesi Ḥazret-i Resūl'ün keşret-i 'ibādetini gördilerse bizüm dīnimizi terk eyledüğinden anuñ li-teşḳā diyü ol keferenün tekzībini

⁹⁰⁶ “Nefisler büyüklük iddiasıyla kabardı.”

⁹⁰⁷ lafz: -BD.

⁹⁰⁸ {^{dk} Lafz-ı ilā (إلى) leylün ihyāsına gāyetdür ve daḥı vāḳi' olan beyāndur.}: YB.

⁹⁰⁹ Lafz: -YB, -BD.

⁹¹⁰ “Zarardan.”

⁹¹¹ “Tā-hâ. Biz Kur'an'ı sana mutsuz olasın diye indirmedik.” Tāhâ 20/1-2.

یا محمد ما أنزلنا عليك القرآن لتتعب بفرط أسفك على كفر⁹¹² ya‘nī قريش اذا عليك إلا البلاغ⁹¹³. Lafz-ı şeqāvetden murād ta‘ab u meşakkat. İrād ta‘bırinde nükte budur ki Kur‘ân-ı ‘azîmi Hâzret-i Resûl’e inzâlden murād sa‘âdetüne sebep olduğunu iş‘ardur. İşkâ gelmesünden murād nedür? Müfessirîn rahmehumullâhu te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în ‘azîm mübâhiş eylemişlerdür. Sûre-i Tâhâ’nuñ maṭla‘ında meşrûḥdur. Muḥaşşıl-ı kelâm beytün ma‘nâsı dimek olur ki Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem qarañu gicelerde ṭâ‘at u ‘ibâdet itmekle şabâḥa degin uykusuz qalmağıla tâ mübârek ayakları verem zaḥmetinden şikâyet idinceye degin qarañu giceleri ihyâ idüp şabâḥa çıkaran kimesnenün ki Hâzret-i [52^b] Resûl’dür şallallâhu ‘aleyhi vesellem sünnetini ya‘nî qavlini ve fi‘lini terk eyleyüp kendüme zulm eyledüm dimektür.

Tercüme

Uyku uyumayan giceler sünnetin qodum

Pây-ı şerîf şişden iderdi şikâyeti

Beyt

من ستم کردم بر سنت خیر السول

⁹¹⁴ انکه از احیا شبها پای او کردی ورم

⁹¹² “Ey Muhammed! Biz Kur’an’ı sana Kureyşli kafirler yüzünden mutsuz olasın diye indirmedik. Sana düşen yalnızca tebliğ etmektir.”

⁹¹³ “Ancak Allah korkusu taşıyanlar için öğüt olsun diye indirdik.” Tâhâ 20/3.

⁹¹⁴ {^{dk} Tercümetün li-ḳâ‘ilihi

Ol dünler diri dutanun sünnetin qodım

Kim ayağı kılandı şişden şikâyeti}

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’ün ‘ibādetünde eşedd-i ictihādını ya‘nī leylün küllisini ihyā eylemegin uykusuz kalmağın tā mübārek ayakları verem zahmetünden şikāyet idinceye degin hattā Ebū Cehil ve aşhābı ta‘n idüp⁹¹⁵ إِنَّكَ شَقِيٌّ فَأَتْنَا بَايَةَ⁹¹⁶ andan sonra sūre-i Tā-hā nāzil olduğunu beyān eyledükden sonra girü nāzım Hāzret-i Resūl’ün ictihādında ve medhinde terakķī қаşd eyleyüp bu aşıl ta‘ab u meşakķat kifāyet itmeyüp ‘ibādetde ictihād-ı muhaķķak olmaz illā mübārek boş böğürleri açlıktan meşdūdīn ve mübārek yanları ve böğürlerini büküp bu aşıl⁹¹⁷ şifata ‘āmme ile mevşuf olup beyt-i sābıkda lafz-ı⁹¹⁸ ahyā didügi қavline ve şedde min seğabin ilā ahire didügi қavlini beyt-i sābıkun mażmūnına ‘atf idüp didi:

وَشَدَّ مِنْ سَعَبٍ احْتِشَاءَهُ وَطَوَى

⁹¹⁹تَحْتَ الْحَجَارَةِ كَثُفًا مُتَرَفِّعًا

Şedde⁹²⁰ eyy ‘aşab fi‘l-i māzī. Ma‘nāsı muhkem idüp bağladı dimekdür. Beyt-i sābıkda ahyā didügi қavline ma‘tūfdur. **Min seğab** (مِنْ سَعَبٍ) didügi қavli şedd didügi қavline müte‘allıkdur. Min ecl ü sebep ma‘nāsınadır. Seğab tahrik ile cū‘ ya‘nī açlık ma‘nāsınadır. Ke-қavlihi te‘ālā: أَوْ إِطْعَامٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ⁹²¹ eyy zī cū‘ u meşakķat. **Ahşā’ehū** (احْتِشَاءَهُ) eyy adlā‘a [53^a] ahşā haşīnūn cem‘ idür. Böğür ve bel ma‘nāsına ve yürek üzerine bir nesne bağlamağa dahı itlāķ olunur. Zāmīr-i mecrūr Hāzret-i Resūl’e rāci‘dür. **Ve tavā** (وَطَوَى) fi‘l-i māzī fā‘ili tahtında müstetirdür. Hāzret-i Resūl’e rāci‘dür. Ma‘nāsı bögerdi

⁹¹⁵ ta‘n idüp: -YB

⁹¹⁶ “Sen kesinlikle sapıtmışsın, o hâlde bize bir mucize göster de senin ilahın dışında başka bir ilah olmadığına inanabilelim.”

⁹¹⁷ bu aşıl: -YB.

⁹¹⁸ lafz: -YB.

⁹¹⁹ “O, açlığını hissetmemek için böğürlerinin nazik derisini dürüp bükerek karnına taş bağladı.”

⁹²⁰ şedd: -BD.

⁹²¹ “Veya darlık ve yoklukta doyurmaktır” Beled 90/14.

dimekdür. Ve'l-ma' nâ جهة كمال جوعه حشاه ووضع على كشحه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم شد⁹²² taqdirindedür. Eger su'âl olinsa ahşâ' didügi cem' kılını ma'-hâzâ insânun birkaç bögrü olmadıgı bu zâhirdür. Cevâb budur ki Hâk sühâne ve te'âlânun kavlinün kabilinden Ke-kavlihi te'âlâ فَقد صَغَتْ قُلُوبُكُمَا⁹²³. Burada cem' şığası müşennâ ma'nâsına isti'mâl olındı. **Tahte'l-hicâreti** (تحت الحجرة) didügi tavâ didügi kavlinün zarfıdır. Taht cihât-ı sittedendür. Fevkün mukâbilidür. Hicâret taş ma'nâsınadır. **Keşhân** (كشحا) didügi tavâ didügi kavlinün mef'ûlidür. Keşh yan ve böğür ma'nâsınadır. **Mütrafe'l-edemi** (مُتْرِفِ الْاِدم) didügi tavâ didügi kavlinün fâ'iliden hâl vâki' olmuştur. اترفه جعله ذا نعمة ورجل مترف متنع لطيف البدن⁹²⁴. Ya'nî laîfe ve gökcek ma'nâsına. el-Edemi didügi tahrik ile cild ma'nâsınadır. Ya'nî Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem kemâl-i cû'undan böğürlerini bağlar idi ve gökcek ve laîf bedeni olduğı halde üzerine taş kordı. Mütrafuñ edeme izâfeti lafziyyedür. Eyy ناعم الجلد في غاية⁹²⁵ taqdirindedür. Ya'nî ol hâzretün mübârek böğrüne taş bağlamakdan murâd aclıktan mübârek batnı taşun harâretinden tesliyye bulup zararun havfindan ötürü idi.

İ'lem

Mütrafe'l-edemi didügi kavli şıfat-ı 'âmmedür. Ya'nî ma' nâ cehtinde şıfat-ı 'âmme ile vaşf olup hattâ mazmûn-ı beytün telâzum şıfatı ile 'umûmunı meş'ar 'adem-i infikâkını müstelzim olduğundan ötürü ya'nî bu şıfatlar ve bu zıkr olınan [53^b] sıfatların her birisinde mevcûddur. Nitekim kâ'ide-i külliyyedür ki kaçan nekre olan şey' şıfat-ı 'âmme ile vaşf olinsa 'umûm ifâde ider veyâhûd⁹²⁶ bi'l-cümle bi'le'tâfet cilde didügi kavliyle vaşf olunmak meş'ardur ki murâd olan ma'nâ-yı cinsidür. Yoğsa murâd olınan ma'nâ-yı

⁹²² “Resulullah (s.a.v.), aşırı açlığı nedeniyle karnını sıkıca bağladı. Göğsünün ve teninin inceliğine rağmen karnının üzerine sıcak kömürler koydu.”

⁹²³ “İkiniz de Allah'a tövbe ederseniz (çok iyi olur), **çünkü kalpleriniz eğilmişti**. Ama peygambere karşı bir dayanışma içine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebriâl ve iyi müminler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır.” Tahrir 66/4.

⁹²⁴ “Ona refah içinde bir hayat sundu; zengin, nazik, ince yapılı bir adam yaptı.”

⁹²⁵ “Son derece narin bir cilde sahiptir.”

⁹²⁶ veyâhûd: -BD.

vaḥdet degildür. Hâşıl-ı kelâm keşh⁹²⁷ didügi vaḳtâ kim müfred ile cem‘iyyet mâ-beyninde dâ’ir oldısa şûret-i müfred lafzı ṭayy olınmaḳ cehte evlâ a‘nî şıfat-ı ‘âmme ‘umûm⁹²⁸ ifâde eylemek üzerine ṭayy olınup ‘umûm ifâde murâd olındı. Ya‘nî cem‘iyyeti murâddur. Yoḥsa müfredi murâd degildür diyü burada tenbîh vardır. Fe’fhem eger su’âl olınsa mübârek böğürleri biri birine tedâhîl eylemesi cû‘uñ tenâhîsi cihetinden olmasun mübârek teninüñ cildi ğâyetle leṭâfetden olsun. Açlık ecliyçün olmasun. Cevâb budur ki aşl-ı meşakḳat u⁹²⁹ ta‘abı ihtiyâr eylemek olmaz. İllâ kemâl-i cû‘a delâlet ider ve sâ’ir mezkûrât daḥı buña göre kıyâs olınsun. Hâşıl-ı kelâm Hâzret-i Resûl’uñ böğürleri üzerine vaz‘ ḥecri emr-i mekşûfdur. Herkes işidüp tafşîl üzerine beyândan ğanîdür. Zihni tefetṭun olanuñ üzerine ḥafî degildür.

Tercüme

Aç olduğınca bağrını bağlardı muḥkem ol

Şalınmasun diyü ol sengüñe⁹³⁰ ḥâreti (?)

Beyt

سنگ بستی بر شك آن نازنین از کرسنگی

⁹³¹ صرف کردی در ره حق جمله دنیا رو درم

Ve Ba‘de Hâzâ

⁹²⁷ keşh: şeyḥ BD.

⁹²⁸ ‘umûm: -BD.

⁹²⁹ u: -BD

⁹³⁰ sengiñe: sengile ÇA.

⁹³¹ {^{dk} Tercümetün li-kâ’ilihi

Aç olduğundan yüregi şalınmamaḳ için
Nâzik tenine bağlar idi ol ḥicâreti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’ün mübârek seğabına ve aḥşâsına ya‘nî böğrüne ve beline ma‘-leṭâfete cildü’l-keşḥ ya‘nî laṭîf ve nâzik tenine taş bağlaması kemâl-i cû‘undan olduğunu beyân u ‘iyân eyledükten sonra ba‘zı ‘akl-ı kâşırası olan kimesnenün bâline ḥuṭûr eylesün diyü ki bu zıkr olınan [54^a] kemâl-i cû‘ dünyâ zühdünden ötürü olmayup dünyâya tamâm ihtiyâcı olduğundan fakr u fâka çeküp diyü tevehhümü redd ü def‘ eylemegin ‘alâ ṭarîkü’t-ta‘lîm ve’l-irşâd ümmetine tenbîh ya‘nî ümmetine lâıyık olan budur ki bu aşıl mesleke sülûk idüp irşâd eylemege ya‘nî nâzar idüp göreñ ol iki cihānuñ sürûrı olan Muḥammedü’l-Muşṭafâ şallallâhu ‘aleyhi vesellem ki tağlar altın olduğu ḥâlde kendülerini qabûl eylesün diyü ol Hâzret zât-ı şerîfden zât-ı pâkine vuşûllarını temennî iderler iken ol Hâzret envâ‘ ululuk gösterüp تَكْبَرُ مِنْ اسْتَحْقَرَّ بِشَيْءٍ 932 feḥvâsınca qabûl itmek degil iltifât itmeyüp göz kılâk eylemezlerdi. 933 الْفَقْرُ فَخْرِي ḥâsebince fakrı ihtiyâr idüp ulüvv-i hümmetini ve sümuvv-ı qadrini ve rif‘atını iş‘âr eylemegi murâd idinüp didi:

وَرَاوَدَتْهُ الْجِبَالُ الشُّمُّ مِنْ ذَهَبٍ

934 عَنْ نَفْسِهِ قَارَاهَا أَيَّمَا شَمَمٍ

935 **Murâvedet** (راودته) fi‘l-i mâzî-i mü‘ennes merâde mefâ‘il bâbındandır. Murâvedet kendüni âḥir içün ve âḥirün murâdı üzerine olmak içün cedeletaleb itmege dirler. Eyy raodte an yḥaww ihtiyâlele nafse 936 kavlınden me’ḥūzdur. Zāmîr-i bâriz muttaşıl Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. **el-Cibâl** (الجبال) didügi râvedet kavlinün fâ‘ilidür. Cibâl cebelün cem‘idür. Tağlar dimekdür. **eş-Şümmü** (الشُّمُّ) didügi el-cibâl

932 “Bir şeyi küçümseyen kişi kibirli olur.”

933 “**Yoksulluk övüncümdür**, ben onunla övünürüm.” Aclunî, Keşfü’l-hafâ, 2/87.

934 “Altından yüksek dağlar O’nu kendilerine cezbetmek istedi; O, buna aldırış etmeyerek yüksekliğin nerede ve nasıl olduğunu onlara gösterdi.”

935 “Muraveda, ‘raad’ fiilinin ‘mufa’ala’ babından türetilmiş olup bir şeyi istemek için gidip gelmeyi ifade eder.”

936 “Nefsine, onu (bir şeyi) elde etmek için hile yapmasını telkin etti.”

şavlinün⁹³⁷ şıfatıdır. Şümm eşemmün cem‘ idür. Yuḳālu شَمَّ الرَّجُلُ ارْتَفَعَ انْفِهْ وَعَلَا شَمَّهَا⁹³⁸ şavlinen me’ḥūzdur. Eşemm ulu ve ‘izām ma‘nāsınadır. **Min zehebin** (مِنْ ذَهَبٍ) min cibāl didügi şavlini beyāndur. el-Cibāl didügi şavlinen ḥāl vāḳi‘ olmuşdur. Zeheb altun [54^b] dimekdür. Zarf a‘nī ‘an nefsūhi (عَنْ نَفْسِهِ) didügi şavli rāvedet didügi şavline müte‘ allıḳdur. Zāmīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl’e rāci‘dür. Yuḳālu رَاوَدَهُ عَنْ نَفْسِهِ إِذَا دَعَاهُ مِنْ⁹³⁹. **Fe-erāhā** (فَارَاهَا) didügi şavlindeki⁹⁴⁰ erā fi‘l-i māzīdür if‘āl bābından. Taḥtında fā‘ili müstetirdür. Ḥazret-i Resūl’e rāci‘dür. Ma‘nāsı gösterdi dimekdür. Zāmīr-i bāriz muttaşıl cibāle rāci‘dür. **Eyyemā** (أَيَّامًا) didügi erā didügi şavlinün ḥazf olınan mef‘ūl-i şānīsınun şıfatı muḳadderidür. Taḳdīri فَرَاهَا النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ شَمًّا أَيَّ شَمِّهِ⁹⁴¹ dimekdür. Lafz-ı⁹⁴² mā zā‘idedür. Te‘kid içün ziyāde olınmuşdur. **Şememi** (شَمَمِي) ululuḳ ma‘nāsınadır. Mufā‘ale bābından murāvededendür ya‘nī ṭaḡlar altun olduḡı ḥālde ol Ḥazret-i Resūl’ün zāt-ı pākine vāşıl olmaḡa temennī idüp ṭaleb eylerlerdi. Lākin ol Ḥazret-i Resūl i‘rāzından⁹⁴³ ‘acele idüp ‘adem-i ḳabūl ile istiḳbāl iderdi. Burada Ḥazret-i Resūl’ün ‘ulüvv-i himmetine ve sümuvv-ı ḳadrine tenbīhdür. Ve daḡı ibā‘ şavlinen ya‘nī i‘rāz şavlinen ibā‘-yı fi‘liyyeye ‘udūl Ḥazret-i Resūl’ün ḡāyet ḥilmine ve nihāyet ḡulḳına ve kemāl-i keremine tenbīhdür. Ḥazret-i Cibrīl⁹⁴⁴ şalātullāh ‘aleyhi ve ‘alā nebiyyenā haberinden me’ḥūzdur. Rivāyet olınur ki bir gün Cebrā’il ‘aleyhi’s-selām Ḥazret-i Resūl’e geldi ve didi yā Resūl, Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālā saña selām eyledi ve didi kim اَتَحِبُّ اَنْ اَجْعَلَ هَذِهِ الْجِبَالَ ذَهَبًا⁹⁴⁵ ya‘nī istifhām ile bu ḳadar ālā‘m-i(?) şedā‘id çekmeden sonra yā Muḡammed ister misin kim bu ṭaḡı saña altun eyleyim. وَتَكُونُ مَعَكَ حَيْثُ مَا كُنْتُ⁹⁴⁶ ya‘nī andan sonra her ḳande sākin olsañ⁹⁴⁷ senün ile bile (?) ola. Ḥazret-i Resūl şallallāhu

⁹³⁷ el-cibāl şavlinün: el-cibālün BD.

⁹³⁸ “Adam kokladı, burnu yükseldi ve yüksekte kokladı.”

⁹³⁹ “Onu kendi nefesine çekmeye çalıştı, nefsi için ayırttı demektir. Burada arzu edilen nefisdir.”

⁹⁴⁰ Fe-erāhā (فَارَاهَا) didügi şavlindeki: Fe-erāhā (فَارَاهَا)’daki BD.

⁹⁴¹ “Peygambr (s.a.v.) onu kibirli bir şekilde gördü. Yani kibirli davranmak.”

⁹⁴² lafz: -ÇA, -BD.

⁹⁴³ {dk İ‘rāz fi‘liyyeye ‘udūl eylemek. Minhu sellemehullāhu te‘ālā.} ÇA.

⁹⁴⁴ Cibrīl: Cebrā’il BD.

⁹⁴⁵ “Bu daḡları altın yapmamı ister misin?”

⁹⁴⁶ “Nerede olursan ol, o da seninle olur.”

⁹⁴⁷ olursañ: ÇA.

‘aleyhi vesellem bir sâ‘atden şoñra cevâb virdi kim yâ Cebrâ’il ⁹⁴⁸ أَنِّ الدُّنْيَا دَارٌ مِّنْ لَا دَارَ لَهُ

Ya‘nî dünyâ şol kimesnenüñ evidür kim anuñ içün dar olmayup [55^a] وَمَالٌ مِّنْ لَا مَالَ لَهُ قَدْ

⁹⁴⁹ ya‘nî ve daħı dünyâ şol kimesnenüñ mālıdır ki anuñ içün māl olmaya. يَجْمَعُهَا مِّنْ لَا عَقْلَ لَهُ

İmdi bu yalancı dünyâyı cem‘ eylemez illâ şol men ki anuñ ‘aklı olmaya diyü Hâzret-i

Cebrâ’il’e cevâb virdi. Mâ naħnu bi-şadedihi olduğımız beytde Hâzret-i Resûl’üñ

şallallâhu ‘aleyhi vesellem Hâzret-i Süleymân üzerine tefâddulı ve ululuğına işâret

vardur. Zirâ kim Hâzret-i Süleymân ‘aleyhi’s-selâm lezzetde ziyâde olan ve gırretde dâhil

olan nesne-i dünyâda ihtiyâr eyledi ammâ iki cihân sürûri tağlar altun olduğın hâlde beni

ķabul eyle, vuşulını temenni iderken ķabûl itmeyüp ⁹⁵⁰ الْفَقْرُ فَخْرِي fehvâsınca ķanâ‘at-ı

ķalbiyye idüp ģanî üzerine faķr u meskeneti ihtiyâr eyledi. Ve daħı her zamân bunı dir ve

söyler idi ⁹⁵¹ اللَّهُمَّ أَمْتِنِي مَسْكِيناً وَاحْشُرْنِي فِي زَمْرَةِ الْمَسَاكِينِ Ya‘nî Hâzret-i Resûl şallallâhu ‘aleyhi

vesellem ‘ammâsivâullâh’dan iltifâtı ķat‘ idüp faķr ile meskeneti ihtiyâr eyledi.

Altun u gümüş iki ulu tağı idüp Hudā

Beyt

⁹⁴⁸ “Dünya, evi olmayanlar için yuvadır.”

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkuñ maẓmūnı Hāzret-i Resūl’uñ haşāī medhinde ya‘nī her bār kim dünyāya ihtiyācı müştedd olup hūzni ve te‘essūfī ziyāde oldıķca dünyāya raġbeti daħı az olup nās-ı müte‘ārif olduġunuñ ‘aksi üzerine olurdu. Zīrā kim nās bir şey’-i kalīle ihtiyācı müştedd olsa anuñ üzerine şerāşını ilķā idüp sa‘y-ı belīġ ile taḥşīlinde hırş ile maḥdūrını şarf ider. Ammā ol iki cihān sürürü dünyāya [55^b] ihtiyācı ziyāde oldıķca andan ictināb idüp aña meyl eylemekden ḥāzer üzerine olması ekşer olduġını beyān u ‘iyān eyledükden soñra girü beyt-i sâbıkuñ maẓmūnına ‘atf idüp ‘alā tariķi’t-tenbīh ve’t-te’kid beyt-i sâbıķda ve rāvedethü’l-cibālū’ş-şümmü didüġi ḥadīşini ‘alā tariķi’l-irşād zühd ḥadīşini bir nükte-i ḥafīyyeye tenbīh içün irdāfına ḳaşd idüp vaḳtā kim dünyāya ve māfihāya zīnetden meylini i‘rāz itdirüp ictināb eyledise el‘ān ġanī-i ḳalb ile tārek olup وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَأَبْقٰی⁹⁵⁵ menziline ‘urūc idüp bir emr-i ġarīb ve bir ḥükm-i bedī‘ ile işbātına bürhān eyle ya‘nī netīce-i kelām olan mışrā‘-ı şānī a‘nī inne’z-zarūrete lā-ta‘dū ‘ale’l-‘işami ḳavliyle Hāzret-i Resūlullāh⁹⁵⁶ şallallāhu ‘aleyhi vesellem’uñ şeref-i fazlına delālet iden maṭla‘-ı ḳavlini ‘atf idüp didi

وَإِكَدْتَ زَهْدَهُ فِيْهَا ضَرْوْرَتُهُ

957 إِنَّ الضَّرْوْرَةَ لَا تَغْدُو عَلَى الْعِصَمِ

954 {^{dk} Tercümetün li-ķā’ilihi

Ṭaġlar zehebden anı kılurdu mürāvedet

Ol gösterirdi el çeküben anlara rif’atı}

955 “Hatalarımızdan ve bize zorla yaptırdıġın sihirden ötürü bizi baġışlaması için rabbimize kesin olarak iman ettik. **Hayırlı ve sürekli olan Allah’tır.**” Tâhâ 20/73.

956 Resūlullāh: Resūl’e BD.

957 “Geçim sıkıntısı çektiġi hâlde O’nun bu teklife aldırış etmeyişi, dünyaya önem vermediġini bir kere daha pekiştirmiştir. Kuşkusuz sıkıntı çekmek, namusa etki etmez.”

Ekkedet (اَكَّدَتْ) fi‘l-i māzī-i mü‘enneşdür. Te’kidden müştakdur. Tef‘il bābındandır. Muhkem ü muḳarrar itmek ma‘nāsnadır. **Zühdehü** (زُهْدُهُ) didügi ekkedet didügi kavlinün mef‘ulun lehidür. Zāmīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl’e rāci‘dür. Zühde irādında nükte budur ki zühhāda zühhād tesmiye olunduğına vech-i tesmiye⁹⁵⁸ dünyāya rağbetleri ve ‘adem-i iltifāt⁹⁵⁹ kalīl olduğundan ötürüdür. Nitekim Tenzīl’de vāḳi‘ olmuşdur: وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الْرَّاهِدِينَ⁹⁶⁰ **Fihā** (فِيهَا) didügi zühdehü didügi ḳavline müte‘allıḳdur. Zāmīr-i mecrūr cibāle rāci‘dür. Kelām karīnesiyle ve daḥı maḳām ḳarīnesiyle dünyāya rāci‘ olmak cā’izdür. **Zarūretühü** (ضَرُورَتُهُ) didügi ekkedet didügi ḳavlinün fā‘ili[56*]dür.⁹⁶¹ Zarūret, ihtiyāc ma‘nāsnadır. Zāmīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl’e rāci‘dür. Eyy ⁹⁶²شَدَّةَ احتياجهُ الى الدنيا Eyy ḳavlinen me’ḥūzür. **Lā ta‘dū** (لَا تَعْدُو) lā nefy içündür. Ta‘dū eyy tecāvez fi‘l-i muzārī‘-i mü‘enneşdür. ‘Adāvetden müştakdur. Taḥtında fā‘ili müstetir hiye rāci‘dür zarūret ḳavline⁹⁶³. Ma‘nāsı ol zarūret gālib olmaz ve zulm eylemez dimekdür. ‘**Ale’l-i-ışam** (عَلَى الْعَصَمِ) didügi lā ta‘dū didügi ḳavline müte‘allıḳdur. ‘İşam ‘ışametün cem‘idür. ‘İşamet ma‘şüm ma‘nāsnadır. Ḥaḳḳ cānibinden şaḳlanmış dimekdür. Ve daḥı i‘tişām ma‘nāsına olmak cā’izdür. Mine’l-i-ışam didügi ‘ale’l-i-ışam didügiñe nükte budur ki lafz-ı ‘alā ma‘nā-yı isti‘lā’ ve galebe ma‘nāsını mutazammen olduğundan ötürüdür. Ya‘nī ma‘nā

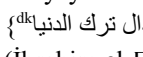
⁹⁵⁸ zühhāda zühhād tesmiye olunduğına vech-i tesmiye: -YB, -BD.

⁹⁵⁹ {dk ‘adem-i iltifāt⁹⁵⁹}: -ÇA

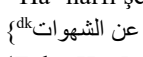
⁹⁶⁰ “(Mısır’da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. **Zaten ona pek değer vermemişlerdi.**” Yūsuf 12/20.

⁹⁶¹ {dk } BD. قال سليمان الداراني الزُّهْدُ ترك ما يشغلك عن الله وقال بعضهم الزهد معرفة الدنيا

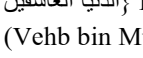
(Süleyman ed-Dârânî diyor ki züht seni Allah’tan uzaklaştıracak şeyleri terk etmektir. Bazılarına göre züht dünyayı tanımaktır.)

{dk } BD.

(İbrahim el-Edhem’den gelen rivayetlere göre; züht 3 harften oluşmaktadır ‘zey’ harfi süsten uzaklaşmak, ‘Hā’ harfi şehveti bırakmak, ‘Del’ harfi ise dünyayı bırakmak demektir.)

{dk } BD.

(Züht, Hz. Peygamberin (s.a.v.) izini takip etmektir. Zahit kişi ise şehvetlerden emekli olan bir kişidir.)

وقال وهب بن منبه إن للجنة ثمانية أبواب فإذا صار أهل الجنة إليها جعل البوابون يقولون وعزة ربنا لا يدخلها أحد قبل الزاهدين في الدنيا {dk } BD.

(Vehb bin Münebbih, Cennetin sekiz kapısı olduğunu söylüyor, Cennete girecek kişiler oraya girince kapı bekçileri şöyle demeye başlamışlardı: “Rabbimizin izzetine yemin olsun ki, dünya zahitlerinden ve aşıklardan önce kimse oraya giremez.”)

⁹⁶² “Dünyaya olan aşırı ihtiyacı.”

⁹⁶³ ḳavline: -BD.

dimek olur ki her bār kim Hāzret-i Resūl'ün dünyāya ihtiyācı muştedd olsa nās-ı müte'ārif olduĖunuñ 'aksi üzerine olup ya'ni dünyāya ihtiyācı muştedd olduğça kıllete rağbet üzerine olup ictināb idüp ululuk eylerdi. Rivāyet olunur ki bir Ėün Hāzret-i Cebrā'il şālātullāhu 'aleyhi ve 'aleyhi's-selām Hāzret-i Resūl'e geldi buyurdılar يا محمد أفرئك السّلام ⁹⁶⁴ ya'ni Hāḡḡ sübhāne ve te'ālā saña selām eyledi ve dağı buyurdi ki yā ḡabībim خذ من عظام الدنيا ما زيد واطلب ممّا من الدنيا ما نشاء فإنك مجاب ولا ينقص من لذاتك في الآخرة ولا من لذاتك في الدنيا ⁹⁶⁵ وان كثرت ⁹⁶⁶ taleb eyle. Senün benüm ḡatımda ḡacetün maḡbūldur. Dünyāya ⁹⁶⁷ tenāvul eyledüğinden senün cāhıña ve ḡadriñe naḡş gelmez ve āḡiretde senün mertebeñe dağı bir nesne naḡş gelmez egerçi kim ol tenāvul eyledüĖiñ ḡoḡ dağı olursa. Hāzret-i Resūl şallallāhu 'aleyhi vesellem Cebrā'il 'aleyhi's-selāma [56^b] cevāb virüp ki وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى ⁹⁶⁷. Bu ḡadıṡ-i şerīf Hāzret-i Resūl'ün dünyādan ne mertebe ictināb olduğını te'yīd ü te'kid ider. Ve dağı Hāzret-i Resūl'ün dünyādan ictinābındandır. Rivāyet olunur ki bir Ėün Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem ḡurma aĖacınıñ lifiyle şarılımış bir serīr üzerinde muṡṡacı'en olduğı ḡāldde ve dağı mübārek başı altında ḡurma lifinden bir yastuḡ ḡoyup nāĖāḡ Hāzret-i 'Ömer bin ḡaṡṡāb ⁹⁶⁸ ve şaḡābeden dağı birkaç cemā' at raḡiallāhu 'anh ve 'anhum ecma'in ve Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem Hāzret-i 'Ömer'i ve şaḡābelerini gördüği gibi münḡarīf olup bunlara teveccūḡ idüp döndi. Hāzret-i 'Ömer raḡiallāhu 'anhı gördi ki ol Hāzret'ün serīrün şerīṡasınıñ eşerinden mübārek cenbleri ya'ni yañları serīrün şerīṡasından yol yol olup ⁹⁶⁹ mübārek cism-i laṡīfine Ėirüp eşer olmış. Hāzret-i 'Ömer bu ızṡırābı göricek ağladı. Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem Hāzret-i 'Ömer'ün ağladuğını gördüğde buyurdılar, مَا يَبْكُ يَا عَمْرُ ⁹⁷⁰. Cevāb virüp

⁹⁶⁴ “Ey Muhammed! Sana selam getirdim.”

⁹⁶⁵ “Dünyanın büyük nimetlerinden dilediğini al ve bizden dünyadan dilediği şeyi iste; çünkü senin duan kabul olur ve ahiretteki zevklerinden de dünyadaki zevklerinden de, ḡok olsa bile, eksilme olmaz.”

⁹⁶⁶ dünyāya: dünyādan

⁹⁶⁷ “Hatalarımızdan ve bize zorla yaptırdığın sihirden ötürü bizi baĖıṡlaması için rabbimize kesin olarak iman ettik. **Hayırlı ve sürekli olan Allah'tır.**” Tāḡā 20/73.

⁹⁶⁸ Ömer bin ḡaṡṡāb: Ömerü'l-ḡaṡṡāb BD.

⁹⁶⁹ olup: -ḡA.

⁹⁷⁰ “Ey Ömer, seni ağlatan nedir?”

buyurdılar nice ağlamayayım yâ ḥabībullah ki kisrâ ile kayşar-ı dünyâ ile oynayup telezüz iderler. Girü Ḥazret-i Resûlullah buyurdılar yâ ‘Ömer ister misin kim anlar için dünyâ evlâ ve bizüm için âhiret evlâ. Ḥazret-i ‘Ömer buyurdu belî isterüm yâ ḥabībullah. İmdi yâ ‘Ömer ⁹⁷¹ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى Nice âyât-ı kerîme Ḥazret-i Resûlullah’uñ dünyâdan ictinâb idüp ğaniyyü’l-ķalb olup bu âyât-ı kerîme Ḥazret-i Resûl’uñ şerefine ve fazlınuñ sübûtına⁹⁷² nâṭıķadur. Kâlullâhu te‘âlâ **تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ غُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا** ⁹⁷³ فَسَادًا. Ḥaķķ sübhâne ve te‘âlâ dünyānuñ irâdeti murâd olunmayup irâdeti nefy eylemegin irâted-i âhiretûñ hûkmi ta‘lîķ olındı. [57^a] Yohsa taleb-i nefy murâd degildür.

i'lem

Ben zann iderüm ki Kurʿân-ı ʿaẓîmde bu âyet-i kerîmeden ahvêf ü tahvîfde ekşer ve dahî tehdîdde⁹⁷⁴ eşmel bir âyet yokdur. Görmez misin Hakk sübhâne ve teʿâlâ fevz ile necâtî âhiretde dünyânûñ ve zînetinûñ ve dünyâya ʿadem-i meylinûñ ʿadem-i irâdetine taʿlîk idüp belki dünyânûñ ʿulüvv ü rifʼatınûñ ʿadem-i irâdetini taʿlîk idüp⁹⁷⁵ muhabbet-i kalbiyyeyi biʼl-küllîye giderüp mâsivâullâhu teʿâlâdan geçüp zât bi-çün⁹⁷⁶ murâd olına. Huşûşen bunlarûñ kâidelerindendür kaçan nekre-i vâkıʿa siyâk-ı nefyde vâkıʿ olınsa ʿumûm ile istigrâkı ifâde ider. Bu taqdîr üzerine emr müşkildür. Zîrâ kim efrâd-ı insândan bir ferd yokdur illâ fiʼl-cümle dünyâda⁹⁷⁷ ʿulüvv ü⁹⁷⁸ câh ve manşib-ı rifʼat ister. Ol eelden ʿulemâ-yı ʿâmilûn buyurdılar **آخر ما يخرج من قلب الصديق المال والجاه**⁹⁷⁹. Ammâ lâyıq olan budur ki yuhric yaʼnuñ zammesiyle ve fethasıyla degil okınmak gerekdür. Zîrâ kim

⁹⁷¹ “Hatalarımızdan ve bize zorla yaptırdığın sihirden ötürü bizi bağışlaması için rabbimize kesin olarak iman ettik. **Hayırlı ve sürekli olan Allah’tır.**” Tâhâ 20/73.

⁹⁷² sübütına: nübüvvetüne BD.

⁹⁷³ “İşte ahiret yurdu! Onu, yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk yapmayan kimseler için ayırdık. Gelecek takva sahiplerinindir.” Kasas 28/83.

⁹⁷⁴ tehdīdde: tehdīde ÇA.

⁹⁷⁵ idüp: -ÇA

⁹⁷⁶ dan geçüp zāt-ı bî-çün: -ÇA.

⁹⁷⁷ *dūnyāda*: *dūnyāya* BD.

978 ü: -BD.

⁹⁷⁹ “Sadık bir kişinin kalbinden en son çıkan şey mal ve makam sevgisidir.”

muhabbet-i māl u cāh bu mertebede olduğu biriyle kalbleründen çıkmaz illā külfet ve meşakkatūn bir nev‘iyle çıkar. Bu taqḍīrce ḥīle-i beşeriyye kalbden muhabbet-i dünyānuñ ḥurūcını iktizā eylemez. Ve sā’ir āyāt-ı kerīme daḥı böylecene kıyās olunur. Ke-ḳavlihi te‘ālā مَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَن كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا فَلَا يَظْهِرْهُ إِلَّا فِي شَرِّهِ وَلَهُ فِي الْآخِرَةِ أَجْرٌ كَثِيرٌ 980 sā’ir āyāt-ı müstemile daḥı böylecene kıyās olunur. Ya‘nī fazl ile şeref dünyānuñ irādını ve dünyānuñ ‘adem-i muhabbetini terk eylemekdür. Yoḥsa mübāşeretini ve iştiğālını terk idüp degildür. İnnē’z-zarūtet didügi ḳavlinde bir nükte-i ḥafīyyeye daḥı tenbīh vardır. Ya‘nī Ḥazret-i Resūlullāhuñ fazlına ve şerefine tenbīhdür. Ya‘nī zaruret icāb eylemiş iken [57^b] dilemeyüp ululuk isterdi. Zīrā kim vārid olmuştur أَفْضَلُ الْأَعْمَالِ 981. Ve daḥı şol kemāle işāretdür ki faḳīr-i şābir, ḡanī-i şākirden efḍaldur. Görmez misin eger böylecene olmayaydı Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem الْفَقْرُ فَخْرٌ 982 buyurmazlardı. Eger su’āl olınsa Ḥazret-i Resūl’uñ nice ve nice enḳibeleri(?) vardır. Bu menāḳıbını cümlesinüñ üzerine taqḍīm olunduğına sebep ü dā’ī nedür? Şol nükte-i ḥafīyyeye tenbīh ü iş‘ardur ki حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ وَتَرْكُهَا رَأْسُ كُلِّ عِبَادَةٍ 983 ḥadīsi feḥvāsınca ve daḥı yine Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhim vesellem buyurmuşlardır. مِنْ أَحَبِّ 984. Anıñçün fānī olup bāḳī ḳalan nesneyi ihtiyār eylediler. Dünyā ile āḥiretūñ mişlini nefis-i emrde iki murdī‘a oḒlan bir memede cem‘ olup eger birisine meme virüp birisine virmezsen biri birinden maşrıḳ ile maḒrib mā-beyni ḳadar i‘rāz idüp ḳaçar. Rivāyet olunur bir gün Behlūl-i Divānī ḥalīfe maḥzārında ḳaddesullāhu sırrahu’l-‘azīz bir ‘azīm u şaḳīl ağacı alup ḡāhī ol ağacūñ başınuñ bir tarafına geḳüp başına eliyle ḳaldurmak ister ve ḡāhī girü bir başına geḳüp Ke-zālik bir başını ḳaldurmak ister. Ḥāşıl-ı kelām bir başını ḳaldurduğı zamānda ol bir başı yirde ḳalup

980 “Kim âhiret kazancını isterse onun bu kazancını artırırız; kim dünya kazancını tercih ederse ona da bundan veririz; ama onun âhirette hiçbir nasibi olmaz.” Şûrâ 42/20.

981 “Amellerin en iyisi en son olandır.”

982 “Yoksulluk övüncümdür, ben onunla övünürüm.” Aclunî, Keşfü’l-hafâ, 2/87.

983 “Dünya sevgisi bütün günahların başıdır. Dünyayı sevmeyi terk etmek ise bütün ibadetlerin başıdır.” Beyhakî, 7/338.

984 “Dünyasını seven âhiretine zarar verir. Âhiretini seven dünyasına zarar verir. Bâki olanı fâniye tercih ediniz.” Beyhakî, 3/370.

ortasına gelicek aldurmaa adir olmaduı halde d ny  ile  h ret bu na be zer d ny ya t lib olıcak  h ret elden gider ve  h rete r g b u t lib olıcak d ny  el virmez.⁹⁸⁵ H zret-i ‘Ömer raiall hu ‘anh buyurmışlardur kim eger ikisinün cem‘i  bil olaydı benüm uvvetim ile benüm atımda cem‘ olurdı. Ve daı *انْ الضَّرورة لَا تَعْدُو عَلَى الْعَصَمِ*⁹⁸⁶ didügi  vliyle tenb h vardur ki [58^a] terk-i d ny  müyesser olmaz.  ll  H kk s bh ne ve te‘ l n n maz-ı luftı u tevfile olur. Belki illet-i r gbeti bile All h’u n tevfiıyla olur. Bu emr albe müte‘allıdur. *وَلَا مَقْلَبَ لِلْقُلُوبِ إِلَّا اللَّهُ*⁹⁸⁷. Amm  bu adr vardur ki beşere l yık olan budur ki muaddem tının iktis bıyla sebebinde ictih d eyleye. Burada talebde i m l eylemesine iş ret vardur. Nitekim H zret-i Res lull h şallall hu ‘aleyhi vesellem buyurdılar *اتَّقُوا اللَّهَ وَأَجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ*⁹⁸⁸. Amm  bu tad r üzerine hırş daı bir şey’-i muadder olmayan nesneyi taş l eylemez ve muadder olan nesneye daı m ni‘ olup men‘ eylemez bunlar degildür.  ll  ancak bir şey’ n v c dına temh d   tavti’yed r. Ke-avlihi te‘ l  *وَأَنْ ل يْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى*⁹⁸⁹. Bu beytde d ny n n ve  f tına kel m-ı ayyib ile tav l olunduına b  iş budur ki egeri kim bu fa r-i derdmend ’l-mut c al  rametihi rabbi’l-aff r t lib-i d ny  ise yolı  H kk teb reke⁹⁹⁰ ve te‘ l  h b bi hürmetine me‘ yib-i d ny yı ve  f tih  zikri sebebiyle ve daı z hidler n ve ‘ bidler n yüzi hürmetine H kk s bh ne ve te‘ l  zühdün bir nev‘iyle rızlandırmaa müyesser idüp ‘afv-ı taş r t olına. *بِجْرَمِهِ مِنْ لَهُ الصِّفَّةُ الْمَذْكُورَاتِ*⁹⁹¹.  min.

Beyt

اَحَبُّ الصَّالِحِينَ وَلَسْتُ مِنْهُمْ

⁹⁸⁵  h ret elden gider ve  h rete r g b u t lib olıcak: -A.

⁹⁸⁶ “şüphesiz zorunluluklar, haram kılınanları meşrulaştırmaz.”

⁹⁸⁷ “Kalpleri bir h lden dierine sadece Allah evirir.”

⁹⁸⁸ “Allah’tan korkun ve rızınızı güzel yollardan arayın.” <https://dorar.net/hadith/sharh/42437> [Erişim Tarihi: 03.04.2025].

⁹⁸⁹ “Ve gerek şu ki, insan iin alışmasından başka bir şey yoktur.” Necm 53/39.

⁹⁹⁰ teb reke: s bh ne A.

⁹⁹¹ “Suundandır dolayı bahsi geen sıfatlara sahip olan kişi.”

⁹⁹² لعل الله يرزقني صلاحاً

Ve dağı ricā olunur ki yolıñı şol tã'ifenüñ silkine münselik ve nazmına muntazım olavüz
ki anlaruñ şânında dinildi

إن لله عبادا فطنا

⁹⁹³ طلقوا الدنيا وخافوا الفتنا

نظروا فيها فلما علموا

⁹⁹⁴ أنها ليست للحي وطنا

جعلوها لجة واتخذوا

⁹⁹⁵ صالح الأعمال فيها سفنا

İmdi mükellefe elyağ u ahrā olan budur ki bi-nefse ahyāruñ tarīķine ve mezhebine zāhib
olmağdur. [58^b] Ve dağı evlāü'n-nehy ve'l-ebşār meslekine sülūk eylemekdür. صلوات الله
وسلامه على سيدنا محمد وعلى سائر الأنبياء والمرسلين والكل وصحبت وسائر الصالحين أمين بجرمة من رأودته
Muğassıl-ı kelām⁹⁹⁷ beytüñ ma' nāsı demek olur ki Hāzret-i Resül'üñ الجبال الشّم من ذهب⁹⁹⁶

⁹⁹² Salihleri severim ama onlardan değilim, belki Allah bana salihlik bahşeder.”

⁹⁹³ “Şüphesiz Allah'ın akıllı kulları vardır, Onlar dünyayı bıraktılar ve fitnelerden korktular.”

⁹⁹⁴ “Ona baktılar ve onun bir canlıya yurt olmayacağını anladılar.”

⁹⁹⁵ “Onu (dünya hayatını) derin bir deniz yaptılar ve salih amelleri bu denizde gemiler edindiler.” İmâm Şâfi <https://www.aldiwan.net/poem24624.html>

⁹⁹⁶ “Suçu nedeniyle, altından yüce dağlarla baştan çıkarılmak istenen kişi adına; Allah'ın salat ve selamı, Efendimiz Muhammed'e, tüm peygamberlere, gönderilmiş olanların hepsine, ashabına ve diğer salihlerin üzerine olsun. Âmin.”

⁹⁹⁷ kelām: -YB.

sünnetin terk eyledüm ki anuñ zarûreti ve dünyâya şiddet-i ihtiyacı dünyâda zühdin ve şalâhın mu'ekked ü muhkem kııurdı. Taḥkîḳen zarûret ğālib olup zulm eylemez. Şol Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālā cānibinden i'tiṣāmī olup ma'sūm olan kimesneye demek olur.

Tercüme

Baıımaz ol zarûrete şaıııardı zühdini

Hiç olmiş idi aña zarûret ḥoş 'isameti

Beyt

باضرور تها كه بودش ترك ادنيا پيشه كرد

⁹⁹⁸ ارضرورة خسته نبود انك درست از حرم

Ve Ba' de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi 'aleyh beyt-i şābıkda Ḥazret-i Resūl'ün zühdi zarûreti mu'vekkid ü muhkem itdügin ve zarûret anuñ üzerine ğalebe eyledügin beyān u 'iyān eyledükden sonra ğirü beyt-i sābıkun maзмününü 'alā ṭarîḳi'l-istib'ād ol raḥman ve raḥimün te'yidi ile taḥt-ı kenefinde maḥfuz olan ne keyfiyyetle ve ne ḥālde dünyā da'vet ide. Bilür kim eger sen fıkır idüp te'emül eylesen dünyā zāke'l-ḥazrete eşedd-i ihtiyāc ile muḥtācdur. Zīrā kim ol Ḥazret-i Resūl olmayaydı dünyā ketm-i 'ademden ḳazā-yı vücūda çııımazdı. Ol Ḥazretün bereketi sebebiyle Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālā cemī'-i mevcūdātı ḥaııı

⁹⁹⁸ { Tercümetün li-ḳā'ilıhi

Zühdün zarûreti daııı muhkem kııurdı

Zīrā zarûret ile yeñilmezdi 'isameti}

idüp fe-keyfe ki⁹⁹⁹ zarûret-i dünyâ aña galebe idüp muhtâc ola diyü istifhâm-ı inkâriyye ile beyt-i sâbıkâ ‘aţf idüp didi:

وَكَيْفَ تَدْعُو إِلَى الدُّنْيَا ضَرُورَةً مَنْ

¹⁰⁰⁰ لَوْلَاهُ لَمْ تَخْرُجِ الدُّنْيَا مِنَ الْعَدَمِ

[59^a] **Keyfe** (كَيْفَ) istifhâm-ı inkârîdür istib‘âd u¹⁰⁰¹ inkâr ma‘nâsına. **Ted‘û** (تَدْعُو) fi‘l-i müzâri‘-i mü’ennesdür. Da‘vetden müştakdur. Eyy تميل ma‘nâsınadır. **İle’l-ḥabbü’d-dünyâ**¹⁰⁰² (إِلَى حَبِّ الدُّنْيَا) didügi ted‘û didügi kavline müte‘allıkdur. **Żarûretü men** (ضَرُورَةُ مَنْ) şiddet ü ihtiyâc ma‘nâsınadır. Men ism-i¹⁰⁰³ mevşûldur. Levlâ harf-i imtinâ‘ iyyedür. Cümle-i ismiyyeye dâhil olur ve bu cümle-i ismiyyenüñ haberi maḥzûf olur. Ḥazf-i vücûbla **levlâhu** (لَوْلَاهُ)¹⁰⁰⁴ didügi kavlinüñ¹⁰⁰⁵ taḳdîri لولا هو موجود¹⁰⁰⁶. Burada zamîr gerçi ki¹⁰⁰⁷ şüretde zamîr-i mecrûrdur lâkin muḥallen merfû‘dur mübtedâ olmak üzere haberi maḥzûfdur. Levlâ didügi kavlinde birkaç vech vardur. Levlâ müzmerâtandur. Bunüñ ḥaḳḳı zamir-i merfû‘ olmak üzerinedür. Nitekim Tenzîl’de vâkı‘ olmuşdur. لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا¹⁰⁰⁸. Ve daḥı ba‘zılar rivâyet eylediler aşlında levlây ve levlâk ve levlâh idi¹⁰⁰⁹. Müberred bunüñ ḥilâfına mülâbesdür ammâ cumhûr ü Sîbeveyhi buña zâhib oldılar ki levlâ didügi zamîri mecrûr idüp aña muhtaşşdur. Kaf ve ḥattâ aña muhtaşş olduğı gibi

⁹⁹⁹ ki: -ÇA.

ki: ne BD.

¹⁰⁰⁰ “Kendisi olmasaydı, dünyanın yokluktan varlık alanına çıkmayacağı bir şahsın çektiği sıkıntı, O’nu dünyaya nasıl bağlayabilir ki?”

¹⁰⁰¹ u: -BD

¹⁰⁰² “ḥabb” kelimesi beyitte mevcut olmamasına rağmen ÇA ve YB’nin şerh bölümünde mevcuttur.

¹⁰⁰³ ism: -ÇA.

¹⁰⁰⁴ levlâhu: levlânuñ BD.

¹⁰⁰⁵ didügi kavlinüñ: -BD

¹⁰⁰⁶ “Eğer o olmasaydı.”

¹⁰⁰⁷ ki: -BD.

¹⁰⁰⁸ “İnkâr edenler şöyle dediler: “Biz ne bu Kur’an’a inanırız ne de bundan öncekilere!” Sen o zalimleri rablerinin huzurunda, tutuklanmış hâlde birbirlerine söz atarlarken bir görsen! Horlananlar büyüklük taslayanlara şöyle derler: “Siz olmasaydınız, hiç kuşkusuz biz iman ederdik.” Sebe’ 34/31.

¹⁰⁰⁹ idi: -ÇA.

mevzu[‘]-ı mecrûr ibtidâ[’]ıyye üzerine merfû[‘]dur ve haberî maḥzûfdur ve Ahfeş rivāyet eyledi ki zāmīr mübtedādur. Ve levlā zāmīri ğayr-i cā[’]izedür. Ve lâkin bu kadr vârdur ki zāmīr-i merfû[‘]dan zāmīr-i maḥfûza inābet olındı. Nitekim ما انا كانت ولا انت¹⁰¹⁰ didügi kavlinde bir ‘aks olınmışdur. Zīrā kim aşlinda ما كانت انا ولا كانا انت¹⁰¹¹ idi¹⁰¹². Andan sonra bir ‘aks kılınmışdur. Lübāb-ı Şerḥ-i İ[‘]rāb[’]da tafşıl üzerine yazılmışdur. Ve bu zāmīr men-i mevşûle rāci[‘]dür Hāzret-i Resûl[’]den ‘ibāretdür. **Lem taḥrucî[’]d-dünyā** (لَمْ تَخْرُجْ الدُّنْيَا) didügi kavli levlā didügi kavlinün cevābıdır. ed-Dünyā didügi lem taḥruc didügi kavlinün fā[‘]ilidür. Dünyā ednānuñ¹⁰¹³ mü’enneşidür, ‘ulyā ā[‘]lānün mü’enneşi olduğu [59^b] gibi. Ednā ā[‘]lānuñ zıddıdır. Dār-ı dünyā denā[’]at¹⁰¹⁴ üzerine olduğu eelden dār-ı fenāya dünyā diyü ism ḳodılar. Yaḥruc didügi kavli¹⁰¹⁵ yā[’]nuñ zammesiyle iḥrācdan okınmak cā[’]izedür. Ve daḥı yā[’]nuñ fethasıyla ḥurūcdan okınmak daḥı cā[’]izedür. Ammā benüm ḳatımda feth aḥıbb ü ensebdür. Zīrā kim fethā ile ḥurūcdan olıcaḳ burada tenbīh ü işāret vardır ki nefsi i dünyā egerci kim iḥrācını mürīddür ve lâkin bizātiḥā ne zuḥūrını ve ne ḥurūcını ḳabûl eylemez.

İ[‘]lem

Eger su[’]āl olınsa bu taḳdīrce Ḥaḳḳ sübhāne ve te[‘]ālāya ‘āşī olmak lâzım gelür. Zīrā kim ḥāḳīḳaten muḥric olan Ḥaḳḳ te[‘]ālādur ğayrı degildür. Bir vechle cevāb budur ki ta[‘]alluḳ ile muḥabbetün ḥāzret-i ḥabībe izḥārı ma[‘]nen ta[‘]alluḳı ve muḥabbeti ḥaḳḳıyladır. Bu ma[‘]nā üzerine ta[‘]alluḳ itā[‘]atden aḳvā ve Hāzret-i Resûl[’]ün emrine imtişālden edḥaldur. Veyāḥūd cevāb virmek ḳābildür ki iḥrāc ile ḥurūcuñ ṭarafeyninün her bir tarafı bizātihi Hāzret-i Resûl[’]e mütevaḳḳıfdur ve aña muḥtācdur. Ṭaraf-ı āḥardan ḳaṭ[‘]-ı nazar bu maḥall

¹⁰¹⁰ “Ne ben vardım ne de sen.”

¹⁰¹¹ “Ne ben vardım ne de sen vardım.”

¹⁰¹² idi: -YB.

¹⁰¹³ ednā: ānī YB.

¹⁰¹⁴ denā[’]at: vefā[’]at BD.

¹⁰¹⁵ didügi kavli: -BD

maḥall-ı nazardur. Tedebbur olınsun. **Mine'l-‘ademi** (مِنْ الْعَدَمِ) didügi kavli¹⁰¹⁶ lem taḥruc¹⁰¹⁷ didügi kavline¹⁰¹⁸ müte‘allıkdur. ‘Adem yokluk ma‘nâsınadır. Muḥaşşıl-ı ma‘nâ demek olur ki ne keyfiyyet ile dünyâya da‘vet idebilür zarûret ol Hâzret-i Resûl ki eger ol Hâzret-i Resûl olmasaydı dünyâ ketm-i ‘ademden kazâ-yı vücûda çıkmazdı. Nitekim Hakk sübhâne ve te‘âlâ ol zât-ı şerîfün hakkında demişdür ki لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَّا خُلِقْتُ 1019

Tercüme

Ol kim olmasaydı olmaz idi cümle kâinât

Pes ol nite da‘vet ideydi zarûreti¹⁰²⁰

Beyt

چون تواند برد دنیا ضرورت انکه کر

1021 او نبودی نامدی بیرون دنیا از عدم

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh¹⁰²² beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün dünyâya zarûreti ve ihtiyâcı var iken ictinâb idüp [60^a] huşûsen tağlar altun olup kendüleri qabûl eylesün diyü

¹⁰¹⁶ didügi kavli: -BD

¹⁰¹⁷ taḥruc: yaḥruc BD.

¹⁰¹⁸ didügi kavline: -BD

¹⁰¹⁹ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.” Albanî, Silsile, 1/7; Aclunî, Keşf’ul-hafâ, 2/164.

¹⁰²⁰ Pes ol nite da‘vet ideydi: pes ol cihânda nice diyeydi ÇA.

¹⁰²¹ {^{dk} Tercümetün li-kâ’ilihi

Ol kim olmasaydı olmazdı cihân

Dünyâyı nite da‘vet ideydi zarûreti.}

¹⁰²² ‘aleyh: ‘aleyna BD.

Şekaleyn den murād ins ü cinndür. Ya‘nî Hâzret-i Resûl insûn ve cinnûn [60^b] ulusı dimekdür. İnse ve cinne vech-i tesmiye şol eelden ötürüdür ki ihyâ’ en ve emvâten arz üzerine şaķıl oldıklarından veyâhûd teklîf-i müşâķķa ile mükellef oldıklarından ötürüdür. Burada daķı bu ma‘nâ ile meşhûr olduklarından iltibâs yoķdur ammâ **ve’l-ferîķayni** (وَالْفَرِيقَيْنِ) didügi ķavlinde tevehhüm ü¹⁰³⁴ iltibâs vardur. Kevneyn didügi ķavline ma‘tûfdur. Murād olan ‘Arab u ‘Acem tâifesidür. **Min ‘Urbîn ve min ‘Acemî** (مِنْ عَرَبٍ وَ مِنْ عَجَمٍ) didügi bu ikisi ve daķı mâ-ķabli a‘nî ve’s-şekaleyn ve’l-ferîķayni didügi hâşşuñ ‘âmme-i ‘atf ķabîlindendür. Ve min didügi cinsi beyân içündür ve ferîķayn didügi ķavline müte‘allıķdur. ‘Acem ‘aynuñ ve cîmûñ fethasıyla ve zammesiyle olmaķ daķı câ’izdür. ‘Urb’uñ zıddıdır.

İ‘lem

Seyyidü’l-kevneyn didügi Muħammed didügi ķavline na‘t vâķi‘ olup ve lâkin bu ķadr vardur ki ism-i fâ‘ilüñ, ism-i mef‘ûlüñ ve şıfat-ı müşebbehenüñ ma‘mûlüne îzâfeti îzâfet-i lafziyyedür. Ammâ kaçan şıfat-ı müşebbeh melâbis-i tāmme ile bir şey’ muzâf olsa ol zamân îzâfet-i ma‘neviyyedür. Ke-ķavlihim مصارع مصر¹⁰³⁵. Ve biz şadnda olduğımız bu ķabilelendür. Bu taķdîrce muzâf hâzına ihtiyâc yoķdur. Ya‘nî ba‘zılar burada chl ķavlini taķdîr eylemişlerdür. Ehl seyid ķavline¹⁰³⁶ muzâf olup bu taķdire ihtiyâc yoķdur. Enseb ü aħsen olan budur ki egerçi kim îzâfet-i lafziyye ķabilindendür ve lâkin îzâfet-i lafziyye murād olmayup îzâfet-i ma‘neviyye gibi murād olan şübût u devâmdur. Yoħsa muṭlaķen şübût u devâm murād olunmayup belki yalnız îzâfet-i ma‘neviyye daķı murād olunmaķ naħvuñ râyiħasında ķoħusu olmayan katındadır. Bi-eyyi taķdîr kân muħaşşâl-ı ma‘nâ dimekdür ki muķaddemâ ol Hâzret-i Resûl’üñ ahlâķ-ı ħasenesin ve ihbâr-ı memdûħasın zıkr itdügim imâm-ı ekber Muħammed’dür. Dünyâ ve âķiret [61^a] ehlinüñ ulusı ve

¹⁰³⁴ ü: -YB, ÇA.

¹⁰³⁵ “Mısır’ın savaş meydanları.”

¹⁰³⁶ seyid ķavline: seyide BD.

şerefidür. İnsün ve cinnün dahı ulusıdur. Anları ıslâh eylemek¹⁰³⁷ içün gönderilmişdür¹⁰³⁸.
Ve dahı ‘ Arab’uñ ve ‘ Acem’uñ ulusıdur ve ıslâh idicidür dimek olur¹⁰³⁹.

Tercüme

Cin ile inse seyyid olup iki ‘ âleme

Nāmı Muḥammed ‘ Arab u ‘ Acem kıldı da‘ veti

Beyt

آن محمد سیّد کونین فخر انس و جان

¹⁰⁴⁰ بهتر اهل دو عالم مهتر عرب و عجم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi ‘ aleyh Ḥazret-i Resūl’ün aḳvām-ı şelleşeye siyâdetini ya‘ nî kevneyn ve şeqaleyn ve ferîḳayn didügi ḳavlinüñ şâḥibi olan Muḥammedü’l-Muştafâ bu aşıl evşâf-ı cemîle ile ve aḥlâḳ-ı ḥasene ile muttasıf olan Ḥazret-i Resūl’üñ ululuḡını beyân u ‘ iyan eyledükden şoñra girü imâm-ı ekberi taşrîḥ ol ḥabîb-i ekremüñ izâfeti şaḥiḥ ve nisbeti müstaḳîm olup ya‘ nî ol ḥabîb-i ekrem seyyid olduğından ötürü ve lâıḳdur ki emr-i ma‘ rûf ve nehy-i münkir añâ nisbet olunup maḥlûḳâtdan bir eḫad yokdur ki ol Ḥazret-i Resūl’den aşdıḳa ve yekrek ola diyü nāzım ḳavlde eberr olduğını ve medḥ-i şerîfini ḳaşd idüp netice-i menzilesine tenzîl eyleyüp didi:

¹⁰³⁷ eylemek: -ÇA.

¹⁰³⁸ gönderilmişdür: irsâl eylenmişdür BD.

¹⁰³⁹ dimek olur: -ÇA.

¹⁰⁴⁰ {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Ḥaḳ cinn ü ins ü ‘ Arab u ‘ Acem’de Muḥammed’e

Dünyâ ve âḫiretde viribdür siyâdeti}

نَبِيُّنَا الْأَمِيرُ النَّاهِي فَلَا أَحَدَ

¹⁰⁴¹ ابر في قَوْلٍ لَا مِنْهُ وَلَا نَعَم

Ya‘nî bizüm nebîmüz olan Muḥammed Muşţafâ şallallâhu ‘aleyhi vesellem âmir ü nâhî olduğunun ma‘nâsı budur ki emr ile ve nehyün mā-beynini câmi‘ nitekim ba‘zılar ta‘bîrde taşriḥ idüp buyurmışlardır ḳālū هذا حَلُّ حَامِضٍ ¹⁰⁴². Âmir ü nâhî şıfatını sâ‘ir şıfatından îşâr eyledüğine sebep budur ki beyt-i sâbıkda siyâdet vaşfına mülâ‘im olsun içün ya‘nî Hâḳḳ sübhâne [61^b] ve te‘âlâ ḳabilinden âmir ü nâhî şıfatla mutaşşıf olmaḳ aña münḥaşırdur. Maḥlûḳdan aña mu‘âdil bir eḥad yokdur dimek olur. **Nebî** (نَبِيّ) fe‘îl vezn üzerindedir. Fâ‘il ma‘nâsına olmaḳ câ‘izdür. Bu taḳdîrce nebâ’dan müştâḳ olur. Aşlında nebiyyü dinilür. Ma‘nâsı ḥaber virici. Ve daḥı mef‘ûl ma‘nâsına olmaḳ daḥı ¹⁰⁴³ câ‘izdür. Bu taḳdîrce nübüvvetden müştâḳ olur. Aşlında nebiyyüv dinilür. Ma‘nâsı nübüvvet virilmiş dimekdür. Eger su‘âl olınsa nebî ile resûlün beyninde fark nedür. Cevâb budur ki nebî resûlden â‘mmdur ta‘mîm nüktesi ifâdesiçün. Nitekim vârid olmışdur: وَاللّٰهُ مَا طَلَعَتْ شَمْسٌ ¹⁰⁴⁴ وَلَا غَرَبَتْ عَلَى أَحَدٍ بَعْدَ النَّبِيِّينَ أَفْضَلُ مِنْ أَبِي بَكْرٍ müşterek murâd olunup ya‘nî ‘ibādullâh Hâḳḳ celle ve ‘alâ tarafından şâḥib-i şerî‘ at oldukları ve olmadıkları ḥayşiyyetle da‘vetde müştereklerdür. Nitekim Ḥazret-i Resûl buyurdi: الْإِيمَانُ أَنْ تَوْمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ¹⁰⁴⁵. Muṭlâken enbiyâya ‘aleyhi’s-selâma îmân vâcibdür. **Âmir** (أَمْر) ism-i fâ‘ildür. Emr idici dimekdür. **Nâhî** (نَاهِي) daḥı ¹⁰⁴⁶ ism-i fâ‘ildür. Nehy idici dimekdür. **Felâ eḥadü** (فَلَا أَحَدَ) ¹⁰⁴⁷ ḳavlindeki fâ bu şıfat ile muttaşıf olınañ tefrî‘i ve daḥı netice-i menzilesine tenzîl içündür. إِذَا كَانَ أَمْرًا نَاهِيًّا كَانَ صَادِقًا

¹⁰⁴¹ “Peygamberimiz; iyilikleri emreden, kötülükleri nehyedendir. ‘Evet’ veya ‘hayır’ diye karar veren hiçbir kimse O’nun kadar doğru karar vermiş değildir.”

¹⁰⁴² “Bu, tatlı-ekşidir.”

¹⁰⁴³ daḥı: -YB.

¹⁰⁴⁴ “Allah’a yemin olsun ki Güneş, peygamberlerden sonra Ebû Bekir’den daha iyi birisine doğmamıştır.”

¹⁰⁴⁵ “İman; Allah’a, meleklerine, kitabına, ahiret gününe ve peygamberlerine iman etmendir.” Müslim, İmân, 5.

¹⁰⁴⁶ didügi: daḥı BD.

¹⁰⁴⁷ ism-i fâ‘ildür. Nehy idici dimekdür. Felâ eḥadü (فَلَا أَحَدَ): -ÇA.

¹⁰⁴⁸ المقال في التّكلم بكلمة لا في مقام النفي وفي مقام الاثبات نعم takdīrindedür. Bu cümleden Hâzret-i Resûl'ün va' de-i kerîmesinde mu' ciz olup ve dahı kelâm-ı şerîfnde hâlef-i va' de zâhir olmamağda sa'y eylemek hattâ Hâzret-i Resûl şallallâhu 'aleyhi vesellem kaçan bir nesneyi nefy idüp redd eylese ol nefy eyledüğünde muşırır olurdu ve kaçan va' de idüp bir nesneyi ikrâr eylese ol ikrârda şâbit kadem olup müstemir olurdu. Zîrâ kim eger nefyi işbâta ve işbâtı nefye [62^a] munğalib olaydı ¹⁰⁴⁹ لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ bu zümre-i tîâfeden olmağ lâzım gelürdi. Bu takdîr üzerine lâ (لا) ve ne' ami (نَعَمْ) didügi kavlindeki¹⁰⁵⁰ eberr nâs olmağ vâcibdür. Zîrâ kim hâlâyıkuñ i' tîkâdına zarar virüp tîrîkatınun iltizâmına ictihâd eylemezlerdi. Eger su'âl olınsa eberr didügi kavlini lâ ve ne' am kavlinde sâ'ir evşâf-ı hamîdesinden ihtiyâr olınduğına nükte nedür? ma' nâ-yı siyâdeti te'kîd içün ve dahı âmir ü nâhî olduğına takrîr ü teşbît içün ya' nî şol men ki seyyid olup âmir ü nâhî aña mağşuş ola ol kimsenun nefyi nefydür ve işbâtı işbâtdur. Zîrâ kim eger ehad hemâ âhire munğaleb olaydı siyâdetde za' f üzerine olmağ lâzım geldürdi. Ve dahı eberreye kelâm-ı sâbıkda fehm olınan ma' nâ-yı haşre haml ve dahı siyâdetde müteferrid olduğın iş' ârdur. Felâ ehâdü didügi kavlindeki¹⁰⁵¹ lâ leys ma' nâsına olması nâdir olup belki lâ berâh didügi kabîlinden olup isti' mâli şuzûz üzerinedür. Eberre didügi eyy ekşer berren. Ve zarf a' nî minhü (منه) didügi eberre didügi kavline müte' allıkdur. Nazma ri' âyeten ma' mülünden te' hîr olınmışdur. Nitekim Şadrü'l-Efâzıl' un *Dirâm-ı Sıkk* ında vâki' olmışdur: وابتعد شيء ضيفه من طعامه ¹⁰⁵². Ya' nî ef' al-i tafşîl ile a' nî eb' ad u ma' mûli beyninde mübtedânun haberi ile a' nî zayfe didügi kavliyle faşl idüp câ' iz degil iken zarûret-i şî' rden ötürü irtikâb olınmışdur. Ve dahı lâ mena ve lâ ne' am didügi kavlinde lâ mükerrer olduğına nükte nedür? Tenbîhdür ki حدة على ابريه ¹⁰⁵³ her birisinde mevcûddur. Ve lâ-yı şâniye zâ' idedür. Te' kîd nefy içün gelmişdur. Bi-eyyi vech kân muğaşşıl-ı ma' nâ dimek olur ki

¹⁰⁴⁸ “Eğer emir olumsuz ise bu durumda ‘hayır’ sözcüğünü; olumlu ise ‘evet’ sözcüğünü kullanmak doğru olur.

¹⁰⁴⁹ “Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz?” Saff 61/2.

¹⁰⁵⁰ kavlindeki: -BD.

¹⁰⁵¹ Felâ ehâdü didügi kavlindeki: felâ ehâdüdeki BD.

¹⁰⁵² “Misafirin yemeğini saymak, cimriliktendir.”

¹⁰⁵³ “Onu tek başına iyilikle kuşatırım.”

Muhammed seyyidü'l-kevneyndür. Bizüm peyamberimizdür. [62^b] Ma' rûfa emr idici ve münkirâta nehy idicidir. Pes imdi cemî'-i maḥlûkâtdan bir eḥad yoḡdur ki ol Ḥazret-i Resûl'den aşdıka ve yekrek ola. Maḡâm-ı nefyde Ḥazret-i Reşûl lâ dise artuḡ andan ne' am gelmez. Ve daḡı maḡâm-ı işbâtda ne' am dise artuḡ andan lâ gelmez. Nefyde işbâtda ve nehyde icâbda ve izinde ve redde ve i' tâda ve men' de ve icâbetde imtinâ' da Ḥazret-i Resûl gibi âşdıka ve yekrek bir eḥad yoḡdur.

Tercüme

Peyamber oldu emr ile nehyün o şâhibi

Ėayrı ider mi lâ vü ne' amda maḡâlatı

Beyt

آمر و ناهی پیمبر آن رسول راست رو

1054 راست کوتر زو بند در قول لاندن نعم

Ve Ba' de Hâzâ

Şeyḡ nâzım raḡmetullâhi 'aleyh Ḥazret-i Resûl'ün siyâdetine müte' allık ba' zı menâkıbını ve evşâf-ı ḡamîdesini ve aḡlâḡ-ı cemîlesini beyân u ' iyan eyledükden sonra nâzım girü aşl-ı menâkıbını ve re's-i merâtibini ya' nî ol zât vâcibü'l-vücûda ḡabîb olmakdan efḡal merâtib bir mertebe daḡı yoḡ olduğunu ve bu menkıbeyle berâber bir menâkıb olmayup bu vaşfila muttaşif olmak Ḥazret-i Resûl'e maḡşûş bir emr-i celî olduğunu nefsi siyâdet ve âmiriyyet ve nâhiyyet bunuñ ḡilâfına melâbisdür. Zîrâ kim bu şıfat ile mevşûf ve bu menâkıb ile menḡab olmak sâ'ir enbiyâda daḡı şâbitedür. Bu

1054 {^{dk} Tercümetün li-ḡâ' ilihî

Oldur nebîmiz âmir ü nâhî kimesnenün

Lâ ü ne' amda ancılayın yoḡ maḡâleti}

taḳdīrce bu istidlāl-i ez‘afdan aḳvāya intikāl idüp ve daḥı ednādan a‘lāya teraḳḳī ḳaşd eyledüğünü ve asl-ı menāḳıbını ve re’s-i merātibini zıkr eylemege ve netice-i rif‘atına tenbīh eylemesine murād idüp didi:

هُوَ الْحَبِيبُ الَّذِي تَرَجَى شَفَاعَتَهُ

لِكُلِّ هَوَلٍ مِّنَ الْاَهْوَالِ مُقْتَحِمٌ¹⁰⁵⁵

[63^a] Ḥazret-i Resūl’ün aṣl-ı menāḳıbına ve re’s-i merātibine tenbīhdür. Ya‘nī لا حبيب إلا¹⁰⁵⁶ ke-ḳavlinā هو الرزاق¹⁰⁵⁷ ya‘nī Rezzāḳ yokdur illā Allāh’dur demek oldur. Ke-zālik Ḥazret-i Resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi vesellem emr-i ḥaş teferrüd idüp ya‘nī Allāhu te‘ālā ḳatında Ḥazret-i Resūl’den aḥabb ü maḥbūb yokdur illā Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ‘aleyhi vesellemdür. Zāmīr-i munfaşıl beyt-i sâbıḳda nebiyyinā didüğü ḳavline râci‘dür. Ḥabīb fe‘l vezn üzerine maḥbūb ma‘nâsınadır. **Türçâ** (ترجى) fi‘l-i muzâri‘-i mechûl ricâdan müştâḳdur ummaḳ ma‘nâsına. **Türçâ şefâ‘ atühü** (ترجى شفاعته) didüğü ḳavli işâretdür ki şol men ki cennete¹⁰⁵⁸ i‘tikâd eyleye Ḥazret-i resūl’ün şefâ‘atini umup maḳarr u mu‘arrif olmaḳ vâcibdür. Zîrâ kim Ḥazret-i Resūl’ün¹⁰⁵⁹ şefâ‘ati diledüğüne edille-i ḳat‘iyye-i şâbitedür. Şol men ki şefâ‘atini inkâr eyleye ol kimesnenün şefâ‘atden naşîbi yokdur. Li-ḳavlihi ‘aleyhi’s-selām من أنكر شفاعتي فلا نصيب له فيها¹⁰⁶⁰ buyurmuşlardır. **Şefâ‘ atühü** (شَفَاعَتُهُ) didüğü türçâ didüğü ḳavlinün fâ‘ilidür. Şefâ‘at bir emrdür. Ğayr içün âḥardan ‘afv veyâ faẓl taleb itmege dirler. Hâşıl-ı kelâm Ḥazret-i Resūl’ün şefâ‘atine cinân ile i‘tikâd ve dil ile i‘tirâf eyleyen içün şefâ‘at vâcibdür. Yoḥsa inkâr iden içün şefâ‘atde naşîb yokdur. Eger su’âl olinsa şefâ‘atde Ḥazret-i Resūl müteferrid midür yoḥsa

¹⁰⁵⁵ “O, öyle sevgili bir peygamberdir ki (kıyamet günü) dehşetli korkulardan herhangi biri hücum ettiği zaman O’nun şefaati umulur.”

¹⁰⁵⁶ “Ondan başka sevgili yoktur.”

¹⁰⁵⁷ “Allah, rızık verendir.”

¹⁰⁵⁸ cennete: cinân ile BD.

¹⁰⁵⁹ Ḥazret-i resūl’ün şefâ‘atini umup maḳarr u mu‘arrif olmaḳ vâcibdür. Zîrâ kim Ḥazret-i Resūl’ün: -BD.

¹⁰⁶⁰ “Şefaati inkâr edenin, ondan bir nasibi yoktur.”

nebi ‘ alyehi’s-selâmdan ğayrısına daħı¹⁰⁶¹ sâbit midür. Cevâb budur ki naşş u taşriħ ile sâbit olunmuşdur ki الشفاعة ثابتة للأنبياء والعلماء والشهداء¹⁰⁶² ve daħı *Mülteka’l-Bahreyn*’de sûre-i Tâ-hâ’da zıkr olunmuşdur ki يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَضِيَ لَهُ قَوْلًا¹⁰⁶³. İllâ şefâ‘ at didügi kavbinden [63^b] istisnâdur veyâhüd e‘ amm mefâ‘ilden istisnâdur. Eyy إِلَّا مَنْ أَذِنَ شفاعة dimekdür. Ya‘ nî zâhiren âyet-i kerime delâlet ider ki شفاعة فيمن يشفع له فإن الشفاعة تنفعه¹⁰⁶⁴ ulemâdan ve şühedâdan ve evliyâdan şâlihî’l-mü’minînden¹⁰⁶⁵ şefâ‘ at-ı sâbitedür. Ve daħı sûre-i ‘ Amme’de Hâk sübhâne ve¹⁰⁶⁶ te‘ âlânuñ kavlinde يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا¹⁰⁶⁷ bu cümle istinâfiyyedür. Sibâk’da لَا يَلْكُونَ مِنْهُ خِطَابًا¹⁰⁶⁸ kavlinüñ maзмününü muğarrer ü mü’ekkiddür. Ya‘ nî şol ma‘ nâ üzerine ki¹⁰⁶⁹ ol gün ehl-i semavât ve ehl-i arz¹⁰⁷⁰ kelâm cinsinden aşlen bir kelâm söylemege kâdir olmayalar. Meger Hâk sübhâne ve te‘ âlâ tekellümde izn virüp zâlike’l-me’zûn daħı şevâb ya‘ nî Hâk kelâm ki ol lâ ilâhe illallâh Muğammeden resûlullah dünyâda dimüş idi. Bu Hâk kelâmuñ muğteziyatı mûcibince tekellüm eyleye. Bu mağâmde taħkîk budur ki şefâ‘ at iki nev‘ üzerinedür. Şefâ‘ atüñ bir nev‘ i budur ki turren cemî‘ -i ħalâyîka ‘ umûm üzerine ola. Şefâ‘ atüñ bir nev‘ i de budur ki bir kavme mağşûş olup bir kavme mağşûş olmaya. Evvelki mertebe Hâzret-i Resûl’üñ mertebesidür. Müteferrid olup ğayrısına bu mertebe mecâl olmayup müyesser degildür ve yanına daħı uğrayamazlar. Ve ikinci mertebe ya‘ nî مَخْصُومٌ بِقَوْمٍ دُونِ قَوْمِ¹⁰⁷¹ didügi ‘ ulemâ ve şühedâ ve

¹⁰⁶¹ daħı: -ÇA.

¹⁰⁶² “Şefaât; şehitler, âlimler ve peygamberler için sabittir.”

¹⁰⁶³ “O gün -rahmânın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna- şefaatin bir yararı olmaz.” Tâhâ 20/109.

¹⁰⁶⁴ “Sadece kendisi için şefaât edilmesine izin verilen kişiye şefaât fayda sağlar.”

¹⁰⁶⁵ “Allahu Teâlâ’nın, peygamberler dışında dilediği kişilere şefaati.”

¹⁰⁶⁶ sübhâne ve: -ÇA.

¹⁰⁶⁷ “Ruh ve meleklerin saf saf olup durduğu o gün, ancak Rahmân’ın izin verdikleri konuşur ve konuşan da doğruyu söyler.” Nebe (Amme) 78/38.

¹⁰⁶⁸ “O, göklerin, yerin ve ikisi arasında bulunanların rabbidir. O, Rahmân’dır. O’nun huzurunda kimse söz söyleyemez.” Nebe 78/37.

¹⁰⁶⁹ ki: -BD.

¹⁰⁷⁰ ehl-i arz: ehlü’l-arz BD.

¹⁰⁷¹ “Başka bir kavim ile husumeti.”

evliyâ ve ğâyrihüm min ‘abâdi’ş-şâlihîn olalar¹⁰⁷². Rivâyet olunur ki re’isü’l-evliyâ ve
kuṭbu’l-etḳiyâ olan Bâyezîdü’l-Bisṭâmî ḳaddesallâhu sırrahu’l-‘aziz bir gice ayuñ on
dördünci gicesinde evinden taşra çıḳdı ve sekekleri ziyâret iderek teferrüc eyledi. Gördi
ki cenâb-ı rabbü’l-‘aleminüñ ‘ibâdeti iştigâlinde [64^a] ya‘nî¹⁰⁷³ ḥâşıl-ı kelâm râyiḥa
iştigâlinde bir ferd bulmayup bu ḥâlet kendüsine ğâyetle ğarîb ü ḥikmet geldi. Bu emr-i
‘acayibde ilhâm-ı ‘izzet gelüp kendü nefsünde cezm eyledi ki eger benüm içün bir
mertebe-i ‘aẓîmî¹⁰⁷⁴ ḥâşıl olaydı ğâfil olduklarından ötürü bir mü’min ve bir mü’mine terk
eylemezdim ve illâ nâra idhâl iderdüm. Ve bundan soñra kendü nefsüne didi eger benüm
içün mertebe-i ‘uẓmâ ḥâşıl olaydı bir aḥdi terk itmezdim. Ve illâ şefâ‘at idüp cennete
idhâl iderdüm diyü söyledi. Ve yine edebe ri‘âyet idüp ol seyyidü’l-evvelîn ve’l-âḥirîn
ḥazret-i ḥabîbullâh şefâ‘atini ve mertebe-i ‘âliyesini tefekkür idüp ve sü’-i edeb
eyledüğünü daḥı bilüp ‘umûm üzerine şefâ‘atden rücû‘ idüp şefâ‘at ḥuşûşa ‘avdet eyledi.
Nâġâḥ ḥâtifden bir nidâ geldi: Yâ Bâyezîd ‘izzetüm ve ‘aẓametüm ḥaḳḳıçün eger sen bu
EDEBE RI‘ÂYET istemeseydün yed-i ‘izzet seni aḥz idüp zâke’l-ḥazrete şefâ‘atde mu‘âdil ü
müsâvî tefekkür eyledüğünden ḳa‘r-ı cehenneme ilkâ iderdi. Zîrâ kim şefâ‘at muṭlaḳa
benüm ḥabîbime maḥşûşdur, anuñ şefâ‘atine kimesne ḳarîb olımaz. Ḥazret-i Resûl’ün
şefâ‘ati Bâyezîd-i Bisṭâmî’nün her cānibinüñ mâ-beyni kırḳ ḳariḳ içinde olup Ḥazret’ün
yanına yaklaşmaz. الحمد لله الذي حصَّنَا بالشفاعتين وشرفنا بحصول المرتبتين ¹⁰⁷⁵.

Şi' r

جهل اندر جهل هر سُوي بسطام

جمائت گاه و جاي بايزيد هست

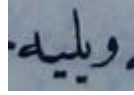
¹⁰⁷² olalar: -YB, -BD.

1073 ya^c ni: -YB, -BD.

1074 c azīmī: -BD.

¹⁰⁷⁵ “Bizi iki şefaitle koruyan ve iki menzile ile şereflendiren Allah’a hamdolsun.

Yâ senûñ zannûñ nedür kim bir kimesne ol Hâzret'ün civârında ola ve dârı dârına muttaşıl ola ve dağı Hâzret-i Resûl'ün muhabbetine kalbi muhterik ola maḥrûm kıla mı?¹⁰⁷⁶ Zarf a' nî li-küllî hevlî (لِكُلِّ هَوْلٍ) didügi eyy دَاهِيَةٌ عَظِيمَةٌ وَ بَلِيَّةٌ قَوِيَّةٌ ¹⁰⁷⁷ dimekdür. Türcâ didügi kavline müte' allıkdur. [64^b] Evceh olan budur ki lām fî ma' nāsına ola. Ke-kavlihi te' ālā ¹⁰⁷⁸ وَ نَصَّعَ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ve ke-kavlihi te' ālā هُوَ ¹⁰⁷⁹ لَا يُجْلِيهَا لَوْ قَتْنَهَا إِلَّا هُوَ ve ke-kavlihi بَلِيَّةٌ كُلٌّ فِي شَفِيعٍ هُوَ يَعْنِي لِسَبِيلِهِ مُضِي ¹⁰⁸⁰ يَا لَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ve dağı ba' zıların kavli gibi ¹⁰⁸¹ didügi tavşîfde nükte budur ki ziyâde-i ta' mîme tenbîh ve dağı hevlün feḥâmetine ve 'azumına remzden ötürüdür. Mine'l-ehvâli (مِنْ الْاَهْوَالِ) didügi zarf-ı müsteḳardur ve külli hevl didügi kavlinün beyânı vâқи' olmışdur. Mukteḥimi (مُقْتَحِمٌ) didügi mecrûrdur. Hevl¹⁰⁸² didügi kavlinün¹⁰⁸³ şıfatı vâқи' olmışdur. İktihâm bir şey'ün vasaṭına dâhil olmaḳdur. Mukteḥim ism-i fâ' il okunması câ' izdür. Taḳdîri هو شَفِيعٌ مُقْتَحِمٌ ¹⁰⁸⁴ taḳdîrindedür ve ism-i mef' ul okunması dağı câ' izdür. Bu taḳdîr üzerine ḥazf-ı îşâl kabîlinden olur. Eyy ¹⁰⁸⁵ كَلَّ هُوَ مُقْتَحِمٌ فِيهِ taḳdîrindedür. Ke-kavlihi te' ālā ¹⁰⁸⁶ ذَلِكَ وَعَدٌ غَيْرُ مَكْثُوبٍ ve kavlühüm المال ¹⁰⁸⁷ taḳdîrindedür. Ve hevl didügi kavlini iktihâm ile vaşf eylemekde nükte nedür ya' nî tenbîhdür her mene ki Hâzret-i Resûl ولو بعد البتلاء ¹⁰⁸⁸ şefâ' at eylemege

şefâ' at eylemege ¹⁰⁸⁸ şefâ' at eylemege ḥalâş idüp şefâ' atinün kuvvetine ve kemâl-i

¹⁰⁷⁶ maḥrûm kıla mı: -BD.

¹⁰⁷⁷ “Büyük bir müsibet ve şiddetli bir felaket.”

¹⁰⁷⁸ “Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız; artık kimseye hiçbir şekilde haksızlık edilmez. Yapılan, bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu getirir ortaya koyarız. Hesap görücü olarak biz yeteriz.” Enbiyâ 21/47.

¹⁰⁷⁹ ““Ne zaman gelip çatacak?” diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: ‘Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak olan ancak Allah’tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!’ Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: ‘Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.’” A’râf 7/187.

¹⁰⁸⁰ “İnsan, ‘Keşke (âhiret) hayatım için daha önce bir şeyler yapmış olsaydım!’ der.” Fecr 89/24.

¹⁰⁸¹ “Yoluna devam etti, yani her türlü sıkıntı ve korkuda şefaattir.”

¹⁰⁸² hevl: hevlün BD.

¹⁰⁸³ didigü kavlinün: -BD.

¹⁰⁸⁴ “O, cesur bir şefaattir.”

¹⁰⁸⁵ “O, her durumda cesurdur.”

¹⁰⁸⁶ “Buna rağmen o deveyi kestiler. Sâlih de, ‘Yurdunuzda üç gün daha yaşayın!’ dedi. Bu, asılsız çıkmayacak bir tehdit idi.” Hûd 11/65.

¹⁰⁸⁷ “Mal müşterektir. Yani o, insanların başına gelen her türlü belâda şefaattir.”

¹⁰⁸⁸ “Ve hatta ceza ile imtihan edildikten sonra bile.”

taşarrufına tenbîh ü iş‘ ârdur. Min teb‘îd içündür. Bi-eyyi taqđır kân muhaşşıl-ı ma‘nâ dimek olur ki ol Hâzret-i Resûl Hâkķ te‘âlānuñ maĥbûbıdur ki andan şefā‘at ricā olunur. Cemî‘-i mü‘min için şol şiddet-i ĥavfla maĥûf olan emirdeki beyne’n-nās dāĥil ve medĥûlün fîhdür ki zünûb-ı ‘azîmedür. Nās anı irtikâb ider. Zîrâ kim ĥabîb olan kimesnenüñ du‘âsı maĥbûldur dimek olur.

Tercüme

Maĥbûb-ı Hâkķ’dur ol ki bizi cümle ĥorĥudan

Ėurtarup ehl-i maĥşere ide şefā‘ati

Beyt

[65^a]

آن حبیبی او بود امید کاه مردمان

¹⁰⁸⁹ در شفاعت نزد سختیهای پیچیده بهم

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyĥ nâzım raĥmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’üñ aşl-ı menâkıbını ve re’s-i merâtebini ve maĥbûlü’ş-şefā‘at olduğunu beyân u ‘iyân eyledükden şoñra ta‘mîm ĥaşd eyleyüp Hâkķ sübhâne ve¹⁰⁹⁰ te‘âlānuñ tarîķi ve nemaţı üzerine Ke-ĥavlihi te‘âlâ داعياً الى الله و مرشداً¹⁰⁹¹ feĥvâsınca eyy külli eĥad ya‘nî ol ĥabîb-i ekrem¹⁰⁹² olduğunu ve daĥı anuñ zeyline müteşebbişün ve tarîķine mültezimün

¹⁰⁸⁹ {dk Tercümetün li-ķā’ilihi

Ol bir ĥabîbdür ki ĥatı ĥorĥular için

Mecmu‘-ı ‘âlem andan umarlar şefā‘ati}

¹⁰⁹⁰ sübhâne ve: -ÇA.

¹⁰⁹¹ “Allah esenlik yurduna çağırıyor ve dilediğini doğru yola iletiyor.” Yûnus 10/25.

¹⁰⁹² “Allah’a davet eden ve tüm yaratılmışlara yol gösteren.”

olanlar ğayrı münkatı¹⁰⁹³ bir ħabl-ı metîne teşebbüş idüp diyü¹⁰⁹³ şıfât-ı sâbıkasına Hakk sübhâne ve te‘âlânun sebiline ve yolına¹⁰⁹⁴ da‘vetini ta‘ķīb itdürmege murād idinüp ve beyt-i sâbıkun maẓmûnına te‘ķiden ve da‘vetini muķarreren didi:

دَعَا إِلَى اللَّهِ فَالْمُسْتَمْسِكُونَ بِهِ

¹⁰⁹⁵ مُسْتَمْسِكُونَ بِحَبْلِ غَيْرِ مُنْقَصِمٍ

Ta‘mīm kaçd içün mef‘ûl-i maḥzûfdur. Eyy külli eḥad dimekdür. **De‘â** (دعا) eyy taleb fi‘l-i mâzî taḥtında fâ‘il-i müstetir hüve râci‘dür Hâzret-i Resûl’e. **İle’llâhi** (إلى الله) eyy ¹⁰⁹⁶ Nitekim Hakk sübhâne ve te‘âlâ buyurur اذْغِ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ ki murād olan dîn-i İslâm’dur. Ya‘nî şol men ki مرشداً للخلائق و داعياً إلى الحق ¹⁰⁹⁸ ola ‘ale’l-ıtlâķ ol men seyyid olmak mustaḥaķ ve daḥı âmir ü nâhî ve ḥâkim-i ‘ale’n-nâs olmaķ müste’hildür. Bu taķdîrce اَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ ¹⁰⁹⁹ feḥvâsınca nâsa vâcib olan budur ki münķadûn olup emrine ve nehyine imtişâl eylemege وَلَوْ كَانَ عَبْدًا حَبَشِيًّا ¹¹⁰⁰ [65^b] feḥvâsınca şol men ki mürşiden ile’llâhi ola. Ḥabîb olmaķ cedîr ü ḥaķîķdür. Veyâḥûd murād olan cenâb-ı Rabbü’l-‘âlemînün ‘ibâdetine ve ma‘rifetine da‘vet ider dimekdür. Bu şûretde ‘ibâdet duḥûl-ı evveliyle dâḥıldür. Zirâ kim İslâm ‘ibâdeti ve ma‘rifeti mutaẓammındur rûkn olmağın Fe’fhem. Ve’l-ḥaşıl-ı kelâm¹¹⁰¹ Hâzret-i Resûl’e mütâba‘at külli feẓâ’ili ve kemâlâtı münḥasıradır. **Fe’l-müstemsikûne** (فَالْمُسْتَمْسِكُونَ) didügi eyy الْمُعْتَصِمُونَ بِالنَّبِيِّ فِيمَا

¹⁰⁹³ diyü: ve bu BD.

¹⁰⁹⁴ ve yolına: -BD.

¹⁰⁹⁵ “Hâzret-i Peygamber, (bütün insanları) Allah’a davet etti. O’na sarılanlar kopmayan sağlam bir ipe yapışmışlardır.”

¹⁰⁹⁶ “Onları dine, yani İslâm’a davet eden.”

¹⁰⁹⁷ “**Rabbinin yolına hikmetle ve güzel öğütlerle davet** et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir.” Nahl 16/125.

¹⁰⁹⁸ “Hakk’a davet eden ve yaratılmışlara yol gösteren.”

¹⁰⁹⁹ “Ey iman edenler! **Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin**, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve âhirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.” Nisa 4/59.

¹¹⁰⁰ “Velev ki Habeşli bir köle olsun.”

¹¹⁰¹ ve’l: -ÇA.

دعاهم إليه¹¹⁰² demekdür. Yapışmak ma‘nāsına ism-i fā‘ il cem‘ -i müzekker istif‘ āl bābından istimsākdan müştakdur. Ta‘alluk itmek ve teşebbüs itmek ma‘nāsınadır. **Bihi** (به) didügi müstemsikūne kavline müte‘allıkdur. Zāmīr-i mecrūr Hāzret-i Resūl’e¹¹⁰³ rāci‘dür. **Bi-habl** (بجبل) didügi bā sebebiyyedür. Müstemsikūn kavline müte‘allıkdur. Hābl ipe dirler. **Ġayri munfaşımı** (غَيْرْمُنْفَصِم) didügi lafz-ı¹¹⁰⁴ fā iledür. Ya‘nī ġayrı münkaṭı‘ demekdür. Hāḳḳ sübhāne ve te‘ālānuñ kavlinden me’ḥūẓdur فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنِ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انفِصَامَ لَهَا¹¹⁰⁵. Muḥassıl-ı ma‘nā demekdür ki ol Hāzret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi vesellem cemī‘ -i maḥlūḳatı Hāḳḳ sübhāne ve te‘ālānuñ ma‘rifetine ve ṭā‘atine ve ‘ibādetine da‘vet idüp ve dīn-i İslām’a okıyup yiletür. Pes imdi ol zāt-ı şerīfe yapışup teşebbüs iden kimesneler bir ipe teşebbüs ider ki münkaṭı‘ olur degildür demek olur.

Tercüme

Münkaṭı‘ olmaz tutarsan şer‘ini hemān

Kim toĝru rāh-ı Hāḳ’dur ol itdügi da‘veti

Beyt

مردمان خواندی بحق پس هر که دروی دست زد

دست زد در جمل محکم کاوبریده نشمرم¹¹⁰⁶

¹¹⁰² “Peygamberin onları çağırduğu şeylere sarılanlar.”

¹¹⁰³ Hāzret-i Resūl’e: Hāzret’e ‘anī Resūl’e BD.

¹¹⁰⁴ lafz: -YB, -BD..

¹¹⁰⁵ “Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah’a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi iştirir ve bilir.” Bakara 2/256.

¹¹⁰⁶ {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Üzölmeysi ipe yapışdı aña uyan

Zīrā kim toĝru Hāḳ yolına kıldı da‘veti}

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün dîn-i İslâm’a ve ‘ibâdete ve ma‘ rifet-i Allâh’a da‘vetini ve da‘vete müste‘hil ü müsteħak olduğunu beyân u ‘iyân eyledükden sonra [66^a] cemî‘-i enbiyâyı rusûl üzerine ğâlib u ‘alâ ve dahı mertebesi yüce olduğunu وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ¹¹⁰⁷ âyet-i kerîmesine mazhar¹¹⁰⁸ düşdüğünü zâtında ve şûretde ve kemâlâtında ve zâhirde ve bâtında ef‘dal ve dahı cemî‘-i enbiyâ ve rusûl anuñ ‘ilm ü keremine qarîb olmayup Hâzret-i Resûl’ün ‘ilminde ve ef‘âl-i hasenesinde ol Hâzret-i Resûl’e yakın olduklarını ve medh-i şerîfini kaşd idüp ve ol zâke’l-Hâzret ekmelü’z-zevât halken ve hülken olduğunu beyân u ‘iyân eylemegi murâd idinüp didi:

فَاقَ النَّبِيِّنَ فِي خُلُقٍ وَفِي خُلُقٍ

وَلَمْ يُدَانُوهُ فِي عِلْمٍ وَلَا كَرَمٍ¹¹⁰⁹

Eyyi فَاقَ غَلَبَ وَعَلَا وَجَاوَزَ مَرْتَبَتَهُ مُرْتَبَةً وَصَارَتْ دَرَجَتُهُ أَعْلَىٰ Eyyi¹¹¹⁰ kavlinden me‘hûzudur. **Fâka** (فَاقَ) fî‘l-i mâzî fevķden müştakdur. Tahtında fâ‘il-i müstetir hüve râci‘dür Hâzret-i Resûl’e. Ma‘nâsı a‘lâ oldu faẓl u şeref cihetinde. **en-Nebiyyîne** (النَّبِيِّنَ) nebînün cem‘idür. Peyamberler dimekdür. Nebiyyîn didügi kavlini nübüvvetün vaşfına zıkr olinmağa işāruñ sebebi Hâķķ sübhane ve te‘âlāya da‘vete mülāyemetinden ötürüdür. Zîrâ kim nebîlerün her birisi Hâķķ te‘âlāya¹¹¹¹ halkuñ da‘vetine meşgullerdür. **Fî halkın** (فِي خُلُقٍ) hâ-yı mu‘cemenün fethasıyla ya‘ni fî şûretin ve şeklin ve levnin ve nukm bunlara müşābih var

¹¹⁰⁷ “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsın.” Kalem 68/4.

¹¹⁰⁸ mazhar: -ÇA.

¹¹⁰⁹ “Yaratılışta ve ahlakta bütün peygamberlerden üstündür. İlim, asalet ve cömertlikte hiçbir peygamber O’nun mertebesine yükselmiş değildir.”

¹¹¹⁰ “Üstün geldi, yükseldi ve makamı diğerlerinin makamını aştı, derecesi en yüksek oldu.”

¹¹¹¹ Hâķ te‘âlāya: -ÇA.

ise **ve fî hûlûkîn** (وَفِي خُلُقٍ) hâ-yı mu‘cemenûn zammesiyle ya‘nî mâ-tab‘ ‘aleyhi hîşâl-i hamîdesinden ve şîfât-ı kerîmesinden nâşîdûr. Hâzret-i ‘A’îşe radîallâhu ‘anhâya su’âl olındı Hâzret-i Resûl’ün hûlkı ne idi. Buyurdılar ¹¹¹² خَلَقَ الْقُرْآنَ nitekim kıra’ât olunur. فَذَ ¹¹¹³ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ve Hâzret-i ‘Alî dahı su’âl olındı. Buyurdılar ki [66^b] Hâzret-i Resûl’ün hûlkı Hakk sübhâne ve te‘âlâ ‘azîm şıfatıyla vaşıflamasıyla mevşûfdur. Haysu kâlullâhu te‘âlâ ¹¹¹⁴ وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ Ma‘-hâzâ ‘izz-i sultâna dünyâ çok iken Hâzret-i Resûl’e nisbet-i kalîl ile ta‘bîr buyurılıp kâlullâhu te‘âlâ ¹¹¹⁵ مَتَاعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ bu hayısiyetle Hâzret-i Resûl’ün hûlkı ‘ızamda ve keşretde lâ yeķad ve lâ yeķaşîdûr diyü ma‘lûm olur. Halk ile hûlkun mâ-beyni cem‘-i melîhdûr. **Ve lem yûdânûhü** (وَلَمْ يُدَانُوهُ) didügi burada bir mezinne vâķi‘ olup ya‘nî çünki Hâzret-i Resûl’ün mertebesi cemî‘-i enbiyâ ve rusûlün mertebesinden a‘lâ ve erfa‘ oldısa sâ’ir enbiyâ ve rusûlün mertebesi âyâ aña ķarîb midür, yohsa nicedür. Ol mezinneyi redd ü def‘ içün nâzım¹¹¹⁶ buyurdı ve lem yûdânûhü ya‘nî Hâzret-i Resûl’ün ‘ilminde ve kereminde mu‘âdil olmak degil ķarîb olup yakın olamazlar¹¹¹⁷ dimekdür. ‘İzami tefâvütde ve tebâyün derecâtla ‘ızam ve ulu olduğına tenbîhdür. **Fî ilmin ve’l-keremin** (فِي عِلْمٍ وَلَا كَرَمٍ) didügi ķavlinde ‘ilmi ve keremi sâ’ir evşâf-ı hamîdesinden taķşîş-i bi’z-zikr eyledüğine nükte nedür. Cevâb budur ki ‘ilm ve

¹¹¹² “Kur’an ahlâkı.”

¹¹¹³ “Müminler kesinlikle kurtuluşa ermiştir.” Mü’minûn 23/1.

¹¹¹⁴ “Sen elbette üstün bir ahlâka sahıpsın.” Kalem 68/4.

¹¹¹⁵ Kendilerine, ‘Elinizi savaştan çekin, namazı kılın ve zekâtı verin’ denilen kimseleri görmedin mi? Sonra onlara savaş farz kılınınca bir de gördün ki, içlerinden bir grup Allah’tan korkar gibi, hatta daha fazla bir korkuyla insanlardan korkuyorlar da, ‘Rabbimiz! Savaşı bize niçin yazdın, bizi yakın bir süreye kadar geri bıraksan olmaz mıydı?’ diyorlar. Onlara de ki: ‘**Dünya menfaati önemsizdir**, Allah’tan korkanlar için âhîret daha hayırlıdır ve size zerre kadar haksızlık edilmez.’” Nisa 4/77.

¹¹¹⁶ nazım: -ÇA.

¹¹¹⁷ olamazlar: olamazlar ÇA.

kerem cemî^c -i eşyānuñ eşrefi ve efđali olduğına tenbîhdür. Nitekim İmām¹¹¹⁸ Rāzî işâret idüp buyurmuşlardır: ¹¹¹⁹ إن العلم اشرف شيء من الأشياء التي يصير سبباً للفضل على الغير. Ya^c nî eger ‘ilmden efđal bir nesne olaydı Hâkķ sübhâne ve te^c ālā Ādem ‘aleyhi’s-selāmi melā’ike üzerine tafđîl eylemek ol nesne ile tafđîl iderdi. Ya^c nî¹¹²⁰ kaçan melā’ike-i müteaccibîn oldukları hâlde didiler: ¹¹²¹ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ el-Āyet. Hâkķ sübhâne ve te^c ālā buyurdu: ¹¹²² لَا يَسْفِكُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ يَا مَلَائِكَتِي فَإِنَّ مِنْهُمْ أَجْلٌ مَنْ أَنْ يَظُنَّ. ¹¹²³ بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ بِأَمْرِ يَعْْمَلُونَ [67^a] Ya^c nî Hâkķ sübhâne ve¹¹²⁴ te^c ālā melā’ikenüñ ta^c nen Ādem ‘aleyhi’s-selāma müteaccibîn oldukları hâlde ta^c nlarını redd idüp habîbi hürmetine ‘abādını kerem ile medh idüp huşûşen bu su’âl-i ta^c n üzerine vârid degildür. Belki melā’ikenüñ bu su’âli müte‘allimüñ tilmîzine ba^c zı kadh olan nesne zihnine dökünür. Yohsa i^c tirâz şüreti degildür. Sûre-i Bakara’nuñ evvelinde tefsîr olunmuşdur. Murâd olan ‘ilmüñ şerefiyyetini ve keremüñ efđaliyyetini¹¹²⁵ beyân u işbât eylemekdür¹¹²⁶. Rivâyet olunur ki Hâzret-i Süleymân ‘ilm ile ve ‘aql ile ve mülküñ mâ-beyninde muhayyer kılındı. Andan şöñra te^c accub idüp mütehayyir kaldı ve cevâb viridi ki ‘aql u mülk ‘ilmdür. Biz emr olunduķ kim ‘ilm ķande ise andan ayrılmayup ‘ilm ķande olursa ben dağı andayum

¹¹¹⁸ İmām: -BD.

¹¹¹⁹ “İlim, başkalarına karşı fazilet sebebi olan en şerefli şeydir.”

¹¹²⁰ ya^c nî: -BD.

¹¹²¹ “Hani rabbın meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Biz seni övgü ile tesbih ederken ve senin kutsallığını dile getirip dururken orada fesat çıkaracak ve **kan dökecek birini mi yaratacaksın?**” dediler. Allah “Şüphe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim” buyurdu.” Bakara 2/30.

¹¹²² “Ey meleklerim, çünkü onların makamı zannedilenden daha yücedir.”

¹¹²³ “Böyle iken (bazıları) “Rahmân evlât edindi” dediler. Hâşâ! O bundan münezzehtir. Bilâkis o evlât dedikleri lutf ve ihsana mazhar olmuş kullardır. O’nun sözünün önüne geçmezler, sadece O’nun emriyle hareket ederler.” Enbiyâ 21/26-27.

¹¹²⁴ ve: -BD.

¹¹²⁵ efđaliyyetini: fazliyyetini BD.

¹¹²⁶ işbât eylemekdür: işbâtdur ÇA.

diyü buyurdu. Ve yine ḥadīşde vārid olmuştur: ان المؤمن ليدرك بحسن خلقه درجة قائم الليل وصائم النهار¹¹²⁷. Ya‘nī mü’min ḥasen ḥulkıyla gicesi kâ’im gündüzi şâ’im olan derecesine vâsıl olur. Zîrâ kim bu şıfat ile mevşûf olan vaḳtâ kim envârı muḥîṭ maṭmaḥ-ı nazarı ‘ilm ve Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlānuñ eşyāsına ‘ibret nazarıyla nazâr eylediyse bu zıkr olınan dereceden daḥı¹¹²⁸ erfa‘ dereceye yetişür¹¹²⁹. Nitekim Hazret-i Resûl şallallāhu ‘aleyhi vesellem buyurdu: اللهم ارنا الاشياء كما هي¹¹³⁰. Ve yine Ḥaḳḳ te‘âlâ buyurdu: قُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا¹¹³¹. Ya‘nī Hazret-i Resûl şallallāhu ‘aleyhi vesellem Ḥaḳḳ celle ve ‘alâdan temennî eyledi yâ Râbb eşyānuñ ḥaḳîḳatini ḥaḳîḳat üzerine olduğı gibi baña göster diyü efḍal-ı ‘ibādât olduğına delâletdür. Ve¹¹³² keremden murād olan ḥasen fi‘ldür. Ya‘nī ḥayrı çok ve fevâ’idi ‘umûm ve menâfi‘i şümûl üzerine olduğundan ötürü. [67^b] Nitekim üzüm ağacına kermeten bi-ma‘nâ kerîmet ıtlâḳ iderler. Fevâ’idi ‘umûm ve menâfi‘i şümûl üzerine olduğundan ötürü. Ve ḥâşıl-ı kelâm kerem nedür? Keşîrû’l-ḥayr olan nesneye kerem dirler. Hazret-i Cüneyd ḳaddesallāhu sırrahu ḳatında¹¹³³ kerem şol nesneye dirler ki bir insāna bilâ-minnet bir nesne viresün. Ve ḥadīş buyurdılar ki kerem şol nesneye dirler ki virdüğünü ‘adem-i mübālât idüp ḳayırmaya ve ḥâṭırına daḥı getürmeye ve bi’l-cümle kerem didükleri bir emr-i dâ‘îdür. Nāsuñ ihtilâṭına ve mütâba‘atun iltizāmına dâ’ir

¹¹²⁷ “Muhakkak ki mü’min, ahlakının güzelliğı sebebi ile (gündüzleri) oruç tutan (ve geceleri de) Allah’a ibadetle geçiren kimsenin derecesine ulaşır.” Ebû Davud, Edeb/7; Ahmed b. Hanbel, 6/65.

¹¹²⁸ daḥı: -ÇA.

¹¹²⁹ yetişür: yetişüp ÇA.

¹¹³⁰ “Allah’ım, bize (varlıkların) iç yüzünü olduğu gibi göster.” (Yılmaz 2023: 39).

¹¹³¹ “Gerçekliğinde şüphe bulunmayan, her şeye hükümler olan Allah yüceler yücesidir. Sana vahyi tamamlanmadan Kur’an’ı okumada aceleci davranma ve ‘Rabbim! İlmimi arttır’ de.” Tâhâ 20/114.

¹¹³² ve: -BD, -YB.

¹¹³³ ḳatında: -BD, -YB.

bir nesnedür. Ve dahı bir şey’de ḥasen-i mu‘āşeret-i ve sühûlet-i mu‘āmeleyi iktizâ ider bir şey’dür. Ol ecden didiler ¹¹³⁴ فَأَعْفَ عَنْهُمْ حَتَّى يَنْتَفِعُوا النَّاسَ مِنْكَ. Hâşıl-ı kelâm fâka’n-nebiyyîn didügi kavlınden murād Ḥazret-i Resûl’ün sâ’ir enbiyâ ‘aleyhime’s-selâm üzerine tafdîl ve ululuğıdur. Nitekim mā-sabağda zımnem taşriḥ olındı. A‘nî yukālu هو الحبيب الذي ترجي شفاعته ¹¹³⁵ elah didügi kavlinde ¹¹³⁶ fi‘l-vāki‘ tedebbür olınsa mā naḥnu bi-şadedihi olduğımız nazmı ta‘lîk ki ol maḥşûd-ı aṣlîdür. Ve dahı tenbîh cihetinde beyt-i sâbıkuñ a‘nî hüve’l-ḥabîbü’llezî elah min külli’l-vücûh faẓl u şerefinde ve mefhûmunda beyt-i sâbıkuñ ‘aynıdur. Ya‘nî nâzım Ḥazret-i Resûl’ün efdaliyyeti zâten ve şıfâten ve ef’âlen ve aḳvâlen ve kemâlât-ı zâhire-i maḥşûsada ve kemâlât-ı bâtına-ı ğayr-ı maḥşûsada fâik ve aḥrâ ve efdaldur. Ve dahı cemî‘-i enbiyâ ve rusûl ol Ḥazret-i Resûl’ün ‘ilminde ve ef’âl-i ḥasenesinde ol zât-ı şerîfe muḳârin ve muḳârib olup yakın olmazlar. Anlarıñ Ḥazret-i Resûl’den ziyâdesi olmağ veyâ müsâvî olmağ [68^a] kande qaldı. Qālu’n-n-Nûdî/Nevedî (?) قال النودي buyurdılar ki Ḥazret-i Resûl için beş yirde şefâ‘at-ı ‘uzmâ vardır. Evvelki ehl-i mevķif beyinde faşl için. Ve ikinci ümmetinden bir cemâ‘at bi-ğayrı hesâb cennete girmege şefâ‘at eyleye. Ve üçünci ümmetinden nâre müsteḥaḳḳîn olmuşlar iken şefâ‘at idüp girmeyeler. Yukālu هو الحبيب الذي ترجي شفاعته ¹¹³⁷. Ve dörünci ümmetinden nâre dâhil olmuş iken şefâ‘at idüp nârdan çıkara. Ve beşinci ümmetinden cennete girüp ve cennetde şefâ‘at sebebiyle merâtib-i a‘lâya ref‘ idüp derecelerin

¹¹³⁴ “Onları affet ki insanlar senden fayda görsün.”

¹¹³⁵ “O, şefaatine umut bağladığınız sevgilidir.”

¹¹³⁶ didügi kavlinde: -BD.

¹¹³⁷ “O, şefaatinı umduğunuz sevgilidir.”

kaldırmak için şefâ'at eyleye. Ve ba'zılar didiler ki beşinci budur ki nâre girüp her kimesnenün ki kalbinde zerre miqdârı kadar kalbinde¹¹³⁸ imân ola şefâ'at idüp nârdan çıkara. Ve dahı ba'zı ehl-i nâre tahfîf 'azâb için cümleden 'ammı Ebû Tâlib için şefâ'at eyleye. İlä âhîri'l-hadîş'i-ş-şerîf vaqtâ kim Hâzret-i Resûl'ün şûret ü sîret-i cânibi kemâl üzerine tamâm oldıysa Hâkķ sübhâne ve te'âlâ anı üründileyüp maħcûb eyledi.

Tercüme

Cümle nebîye hulk u halkda sebķat eyledi

'İlm ü keremde hōd bulunur var mı nisbeti

Beyt

بهتر بيمبر ان در خلق و در خلق آمده

كس چو نامه نه در علم و نه در وصف علم¹¹³⁹

Ve Ba' de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi 'aleyh¹¹⁴⁰ Hâzret-i Resûl'ün zâtıda ve şıfâtıda ve ef'âlde cemî'-i enbiyâ' ve rusûlden fazlınuñ ziyâdesin ve şefâ'atinde kimesne karîb olmaduğını beyân u 'iyân eyledükden soñra 'alâ tarîķ-i taşrîh-gibbe-taşrîh ve takrîr li'l-maķşûdu eşer takrîr ya' nî takrîr ü taşrîhden soñra girü ceyyid vâzıh ile Hâzret-i Resûl'ün cemî'-i enbiyâ ve

¹¹³⁸ kalbinde: -BD.

¹¹³⁹ {dk liķâ' ilehü

Hulk u halkdan kamu nebiden ziyâdedür
'İlm ü keremde yokdur aña kimse ķurbeti}

li-ķâ' ilehü: tercüme ÇA.

¹¹⁴⁰ 'aleyh: -ÇA.

rusül'ün üzerine 'ilmi ve keremi ve şerefi artuk [68^b] olduğunu ve kemāl-i tefāvütini iş'âr eylemek ve beyt-i sâbıkuñ mazmûnına şâniyen Hâzret-i Resûl'ün tefazżulına telvîh ve müteferrid olup ğayrısınuñ şirketi olmaduĝını beyân u 'iyân eylemege mâ-sabaĝanuñ mazmûnına 'atf idüp didi:

وَكُلُّهُمْ مِّنْ رَسُولِ اللَّهِ مُلْتَمِسٌ

¹¹⁴¹ غَرَفًا مِّنَ الْبَحْرِ أَوْ رَشْفًا مِّنَ الدِّيمِ

Ya'nî Hâĝĝ sübhâne ve te'âlâ Hâzret-i Resûl'e virdüĝi 'ilmden ve ĥikmetden cemî'-i enbiyâ' (ve) rusûl Hâzret'den 'ilmi ve ĥikmeti aĥz idicilerdür dimekdür. **Min Resûl'illâhi** (مِّنْ رَسُولٍ) didüĝi zamîb yirine zâhiri a'nî Resûl'ullâh ihtiyâr olunduĝına nükte budur ki ke'ennehü beyt-i sâbıkda 'alâ tarîķi'l-icmâl Hâzret-i Resûl'ün teferrüdi beyân olınmış idi. Burada şâniyen telvîh ü tavzîhden ötürü. Hattâ Hâzret-i Resûl'ün tefazżulı sâ'ir enbiyâ 'aleyhime's-selâm üzerlerine taşrîh-ĝibbe-taşrîh ve takrîr-eşer-takrîre delâlet itsün içün ya'nî bu mertebede tefazżulı olan ĥaşra lâyıĝ u¹¹⁴² aĥrâdur. Her bâr kim resûl didüĝi muṭlaĝ zıkr olınsa kemâle şarf olınuṭ ve hâzâ'n-nebî didüĝi gibi ferd-i kâmil olduĝından ötürü zihn intikâl itmez illâ Hâzret-i Resûl ya'nî kemâl-i ferd yokdur illâ oldur. Nitekim Hâĝĝ sübhâne ve te'âlâ bu ma'nâ üzerine Kur'an-ı 'azîmde Hâzret-i Resûl'e tefĥîm ve ta'zîm içün ekşeriyen ¹¹⁴³ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ diyü ĥiṭâb ider ve ke-ķavlihi te'âlâ: ¹¹⁴⁴ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا ¹¹⁴⁵ أَحَدٍ مِّن رَّجَالِكُمْ. Ve nitekim buna müşâbih var ise **küllühüm** (كُلُّهُمْ) didüĝi zamîr-i mecrûr

¹¹⁴¹ “Bütün peygamberler, Resulullah’ın (irfan) denizinden bir avuç veya cömertlik yağmurundan bir yudum su istemektedir.”

¹¹⁴² ve: -BD.

¹¹⁴³ “Ey Peygamber.” Ahzab 33/1,28,45,50,58; Mümtetine 60/12; Talak 65/1; Maide 5/41,67; Enfal 8/64,65,70; Tevbe 9/73; Tahrîm 66/1,9.

¹¹⁴⁴ “**Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et!** Eğer bunu yapmazsan O’nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah kâfirler topluluĝunu hidayete erdirmez.” Madie 5/67.

¹¹⁴⁵ “**Muhammed sizin adamlarınızdan ĥiçbirinin babası deĝildir**, fakat o Allah’ın elçisidir ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilmektedir.” Ahzab 33/40.

beyt-i sâbıkda nebiyyî'n didügi kavline râci' dır. Min Resûl'illâhi didügi mültemisün didügi kavline müte' allıkdır. [69^a] Resûl fe'ûl vezn üzerinedır. Mursel ma'nâsınadır. **Mültemisün** (مُلْتَمِسٌ) didügi ism-i fâ' ildir. İfti'âl bâbından iltimâsdan müştakdır, taleb ma'nâsına. Eger su'âl olınsa bu mezkûrâtun cemî' si vâzıh u hasendır ve illâ iltimâs didügi kavli tesâvî olmağa delâlet ider. Ol taqdîr üzerine الأمرُ مع التساوي التماسٌ ¹¹⁴⁶ didügi kavlinde tefâzzul kâ'idesini hedm idüp bozâr. Cevap virürüz kim bu isti' mâl ma'nâ-yı ıstılâhîdır. Burada murâd olan ma'nâ-yı lağvîdır ki mücerred taleb ve su'âldır. Bu taqdîr üzerine eşkâl kılmaz. Ve eger su'âl olınsa ma' mülün a' nî Resûl'illâh ¹¹⁴⁷ 'âmil üzerine taqdîmi ne sebep şol şey'e tenbîhden ötürü ki ol Hâzret-i Resûl-i ekrem müteferrid fi'l-kemâl iş'âr ider ki burada anuñla kimesne müşâreket üzerine degildir. **Ġarfen** (غَرْفًا) didügi mültemis didügi kavlinün mef'ûlidır. Ġarf eliyle şu ölçüp almağa dirler. Murâd olan bir avuc şu dimekdır. **Mine'l-bahri** (مِنَ الْبَحْرِ) didügi Ġarfen kavlinün beyânı ve Ġarfa müte' allıkdır. **Ev raşfen** (أَوْ رَشْفًا) didügi Ġarfen didügi kavline ma' tûfdır. Raşf, ağızla şu almağa dirler. Burada murâd olan bir ağız şu dimekdır. **Mine'd-diyemi** (مِنَ الدِّيمِ) didügi raşfen didügi kavline müte' allıkdır. Dîmenün cemîdır. Gice ve gündüz ittîşâl üzerine yağan yağmura dirler. Lafz-ı ¹¹⁴⁸ min iki mevzu' da bile ibtidâ' içündır. Ev taqsîm içündır. Muhaşşıl-ı ma'nâ demek olur ki cemî' -i enbiyâ ve rusûl ol Hâzret-i Resûl'den iltimâs idüp 'ulûm-ı keşîresi ve fûnûn-ı kebîresi denizden bir avuc şu taleb iderler ve dahı ef'âl-i hasenesi yağmurundan bir ağız şu taleb eylerler demek olur.

[69^b]

Tercüme

Bârân-ı cûdı raşfı ve deryâsı Ġarfeti

Cümle nebîler andan umarlar şefâ' atı

¹¹⁴⁶ “Emir, eşitlik durumunda talep demektir.”

¹¹⁴⁷ min Resûl'illâh : min Resûl YB.

¹¹⁴⁸ lafz: -ÇA, -BD.

Beyt

جملکی شان از رسول الله بودی التماس

1149 يَكُ كَفَّ از رویای علم و شربتی ز آب کرم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda bârân-ı cūdından ve deryâsı ğarfından cemî‘-i enbiyâ ve rusûl anuñ baħrından şefâ‘ at taleb idüp bir avuc şu taleb eylerler diyü beyân eyledükden sonra mâ-sabaķı tezkîr içün a‘nî min innehüm lem yedânühü fî ‘ilmin elaħ didügi kavlini te‘yîd ü te‘kîd itdürmege murâd idinüp dir kaçan cemî‘-i enbiyâ ve rusûl Hâzret-i Resûl’uñ katında ¹¹⁵⁰ حال کونهم نُقْطَةُ الْعِلْمِ او شَكْلَةُ الْحَكْمِ muķtezâsınca merâtibleri iķtizâ eyledügi ĥasebince vâķıfûn olup tırdukları vaķt ol zamân Hâzret-i Resûl’uñ mertebesinüñ ve makâmınuñ nihâyetini ‘allâmu’l-guyûbdan ğayrı kimesne muṭṭali‘ olamaz diyü bildürmek murâd idinüp beyt-i sâbıkda mültemis didügi külli ma‘nâsını mutaẓammın olduĝı i‘tibârıyla ma‘nâsına naẓar idünüp vâķıfûn didügi kavlini ‘aṭf idüp didi¹¹⁵¹:

وَ وَاَقْفُونَ لَدَيْهِ عِنْدَ حَدِهِمْ

1152 مِنْ نُقْطَةِ الْعِلْمِ او مِنْ شَكْلَةِ الْحَكْمِ

¹¹⁴⁹ {^{dk} Tercümetün li-kâ‘ilihi

Baħr-ı muḥîṭden bir avuc şu alur gibi

Mecmû‘ andan ister alur dürlü ĥâceti}

Tercümetün li-kâ‘ilihi: Tercüme ÇA.

¹¹⁵⁰ “Onlar bilginin merkezi veya hükmün şekli olarak kabul edildiklerinde.”

¹¹⁵¹ didi: -BD.

¹¹⁵² “Diğer peygamberler, Resullah’ın huzurunda dereceleri bakımından ilmin noktası veya hikmetin harekesi gibi kalır.”

Vākıfūn (وَاقِفُونَ) didügi beyt-i sâbıkda mültemis didügi kavline ma‘ tūfdur. Taqđiri وکَلَّمَهُمْ 1153 dimekdür. Ammā aşl-ı terkīb iktizā ider ki ma‘ nāsı demek ola ki وکَلَّمَهُمْ مِنْ 1154. Ke-kavlihimi ضَرَبْتُ زَيْدًا 1155. Nitekim taşrîh eylemişlerdür. Muhaşşıl-ı kelām nâzım mültemis didügi kavlinde külli didügi kavlinün lafzına nazır eyledi ve vākıfūn didügi [70^a] kavlini külli kavlinün ma‘ nāsına nazır idüp ve vākıfūn didügi kavlini 1156 mültemis didügi kavline ‘aṭf idüp netice-i kelām budur ki ma‘ tūf ‘aleyh a‘ nî mültemis didügi cānibinden müfred lafzını i‘tibār itmeyüp ve daḥı vākıfūn didügi kavlinde cem‘ ma‘ nāsı kat‘ -ı nazır i‘tibār itmeyüp bu şüretde evvel cārî olduğu üzerine Hāzret-i Resūlullāh ‘aleyhi vesellem baḥra teşbîh ve sâ’ir enbiyâyı ‘aleyhime’s-selām baḥr cānibinde maṭara teşbîh kabālinde olur. Ammā şüret-i şāniyede ya‘ nî vākıfūn didügi cem‘ ma‘ nāsını ya‘ nî cem‘ iyyetin i‘tibār idüp öyle İṣār-ı cem‘ ki ta‘ adduddan mebnî ve mecāzdur. Ya‘ nî sâ’ir enbiyā’ ve rusūl Hāzret-i Resūl’ün önünde vākıfūn oldukları hâlde anlarıñ mertebeleri Hāzret-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem bir nokṭa-ı ‘ilminden veyāḥūd ‘ilm ü ḥikmeti şeklindendir. Bu şüretde cem‘ ma‘ nāsı mu‘teberdür. Ya‘ nî nâzım rahmetullāhi ‘aleyh ke’ennehü enbiyānuñ ba‘zısını Hāzret-i Resūl’e nisbet-i merātiblerinde kelimenün nokṭasına teşbîh ider ve ba‘zısını kelimenün i‘rābına merātiblerinde oldukları hâlde teşbîh ider. Ve Hāzret-i Resūl’i şallallāhu ‘aleyhi vesellem aşl-ı kelimeye ve cevher-i ḥurūfa teşbîh ider. Ya‘ nî vākıfūn didügi ma‘ nā-yı cem‘ iyyeti i‘tibār eyleyüp ma‘ nāsı demek olur ki cemī‘-i enbiyā’ ve rusūl merātiblerinde aşl-ı kelimenün ve cevher-i ḥurūfuñ eṭrāfında ḥā’imīn eyy müctemī‘īn oldukları hâlde fer‘ menzilesindedür. Ve Hāzret-i Resūl aşl olup müteferrid fi‘l-kemāl üzerinedür. Veyāḥūd **min nukṭati’l-‘ilmi** (مِنْ نُقْطَةِ الْعِلْمِ) didüğinden murād olan mesā’il-i daḳīka öyle mesā’il ki gāyetle müşkil ola kim ol mesā’il-i müşkileye [70^b] mümāşil bir mes’ele bulunmaya. Ve **ev min şekleti’l-ḥikemi** (أَوْ مِنْ شَكْلَةِ الْحَكْمِ) didügi

1153 “Ve onların hepsi O’nun huzurunda ayakta durmaktadır.”

1154 “Ve onların hepsi, Allah Resulü’nün yolunda sebat etmektedir.”

1155 “Cuma günü namaz kıldın ve Zeyd’i dövdün (ya da azarladın).”

1156 didügi kavlini: -BD.

ķavlınden murād mesā' il-i muħteviyye ve ġāmiḍ ya' nī bir nice vechle ta' ab u meşakķat üzerine ħūkm ilāhī bir mertebede mu' aķķad ki bu ħūkme vāşıl olmaz illā ķalīlden ķalīl burada vech-i şebekh zāhirdür. Ya' nī sâ'ır enbiyā şalātullāhi te' ālā 'aleyhim ecma'ın Ĥazret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem¹¹⁵⁷ ķatında bu aşıl ġāmiḍ ve mu' aķķad olan mesā' ilde enbiyā mesā' ilūn ġāyetine vāşıl olmaz, 'ācizlerdür. Ĥāşıl-ı kelām bu maķām beyt-i sâbıkda lem yedānūhū fī ' ilmin ve lā keremi elah didüġi ķavlini tezkır ü te'yidür. Ya' nī ol Ĥazret-i Resūl'ün sâ'ır enbiyā rif'atına ve ululuġına mertebede ķarīb olmayup 'aczlarını i' tirāf idüp her bâbda ol Ĥazret-i Resūl'den ziyā ve nūr¹¹⁵⁸ ħaleb idüp Ĥazret-i Resūl'ün nūryla nūrlanurlar. Ve vāķıfūn ism-i fā'ildür. Cem'-i müzekker ma' nāsı tevaķķuf idüp dururlar. Veyāhūd vuķūfdan müştak olup 'ademü'l-ħareket ma' nāsına yuķālu وَقَفْتُ الدَّابَّةُ وَقَوْفًا¹¹⁵⁹ ķavlınden me'hūzḍur. **Ledeyhi** (لَدَيْهِ) eyy لَدَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ¹¹⁶⁰. Ve ledeyhi didüġi zūrūf-ı mekāniyyedendür. Vāķıfūn ķavlinūn¹¹⁶¹ zarfıdır. Ve 'inde (عِنْدَ) didüġi daķı zūrūf-ı mekāniyyedür¹¹⁶². Ve lākin ba' zılar ķatında 'inde iki vechle ledeyhi ķavlınden emkine-rekdür. Bir vechle emken olduġı budur ki a' yāna ve ma' āniye zarf olur. A' yāna mişāl تَقُولُ هَذَا الْقَوْلُ عِنْدِي صَوَابٌ¹¹⁶³ ve ma' āniye mişāl وَعِنْدَ فُلَانٍ عِلْمٌ¹¹⁶⁴. Ammā zalike ledeyhi didüġi ķavlinde mümteni'dür. Bu ķā'ide Ĥaķ sübhāne ve te' ālā ķavliyle menķūzḍur. Ke-ķavlihi te' ālā عَلِمْنَا مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا¹¹⁶⁵ ve ke-ķavlihi

¹¹⁵⁷ şallallāhu 'aleyhi vesellem: -BD.

¹¹⁵⁸ {dk ve nūr: ÇA}

¹¹⁵⁹ "Hayvan (yük hayvanı) ayaġa kalktı ve durdu."

¹¹⁶⁰ "Allah Resul'ü (s.a.v.), onun yanında duruyor."

¹¹⁶¹ Vāķıfūn ķavlinūn: Vāķıfūnuñ BD.

¹¹⁶² mekāniyyedür: mekāniyyedendür BD.

¹¹⁶³ "Söylediġin bu söz benim için doġrudur."

¹¹⁶⁴ "Falan kişinin bilgisine göre."

¹¹⁶⁵ "Derken, kullarımızdan birini buldular ki ona katımızdan bir rahmet vermiş **ve ona nezdimizden bir ilim öğretmiştik.**" Kehf 18/65.

te‘ālā ¹¹⁶⁶ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ ve dağı sen dırsen غَائِبًا ¹¹⁶⁷ ammā ¹¹⁶⁸ لَدِي مَالٌ dinilmez. Meger kim māl yirdende hāzır ola ve bi‘l-cümle bunların her birisi zarf-ı mekân olmasa da [71^a] müştereklerdür. Ve lâkin meşrû‘ olınan üzerine birisi âhirden mümtâz olur. Eger su‘âl olınsa fi‘l-i vâhid a‘nî el-vuḡûf iki mekânda olmağ lazım gelür. Bu ise muḥâldur. Ve efdâliyyet nicesine taşavvûr olunur. Cevâb budur ki evvelki ikinciye ta‘yîn ü mu‘ayyen kıılır. Nitekim ta‘bır olunur ke-ḡavlihim ¹¹⁶⁹ زَيْدٌ يَصْلِي حَوْلَ الْمَحْرَابِ عِنْدَ الْأَسْطُوَانَةِ Ya‘nî bu kelâm mecâzdur. Sâ‘ir enbiyâ‘ şalâtullâhu ‘aleyhim ecma‘în ol Hâzret’ün mertebesinin ‘adem-i vusûline ke‘ennehü ol Hâzret-i Resûl şedirde oturup ve sâ‘ir enbiyâ celâletinden ve ‘izâmetinden aña ḡarīb olmağ kâdir olmayalar cunûddan ve ‘askerden ve ümerâ-yı ‘izâmdan ammā mekân-ı ṭavîle bir olsun. **Haddihimi** (حَدِّهِمْ) didüğü muḡâfun ileyhdür. Ġâyet ve nihâyet ma‘nâsına. Ammā burada mertebe ma‘nâsınadır. Zâmir-i mecrûr enbiyâyâ râci‘dür. **Min nuḡṭati‘l-‘ilmi** (مِنْ نُقْطَةِ الْعِلْمِ) didüğü ḡavlindeki ¹¹⁷⁰ min lafz-ı ¹¹⁷¹ fî ma‘nâsınadır. Ke-ḡavlihi te‘ālā ¹¹⁷² إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ. Ve min ḡaddihim didüğü ḡavlinün beyânı vâḡi‘ olmuşdur. **Ev min şekleti‘l-ḡikemi** (أَوْ مِنْ شَكْلَةِ الْحَكَمِ) didüğü ḡavlindeki ¹¹⁷³ ev taḡsîm içündür. Min nuḡṭati‘l-‘ilmi didüğü ḡavline ma‘tûfdur. Ve ḡikem ḡikmetün cem‘idür. Ḥikmet ‘ilm-ile ‘amel ile ârâste olup nefsi-i insâniyyetün istikmâline dirler. Ve şekle i‘râb ber-nihâden ma‘nâsına. Ve eşkâl dağı bu ma‘nâyadır. Ke-ḡavlihi te‘ālā ¹¹⁷⁴ قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ. Eyy ¹¹⁷⁵ عَلِيٌّ وَتَبِيعَتُهُ وَطَرِيقَتُهُ الَّتِي يَلِيقُ بِهِ شَكْلٌ مِثْلُ

¹¹⁶⁶ “(Bu konuya dair) **kitaptan bir bilgisi olan ise**, “Ben onu sen göz açıp kapayıncaya kadar getiririm” diye cevap verdi. Süleyman, tahtı yanı başına yerleşmiş olarak görünce şöyle dedi: “Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan rabbimin bir lutfudur. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki rabbimin hiçbir şeye ihtiyacı yoktur, kerem sahibidir.” Neml 27/40.

¹¹⁶⁷ “Her ne kadar uzakta olsa da benim malım var.”

¹¹⁶⁸ “Benim malım var.”

¹¹⁶⁹ “Zeyd, mihrabın etrafındaki sütunun yanında namaz kılıyor.”

¹¹⁷⁰ didüğü ḡavlindeki: -BD.

¹¹⁷¹ lafz: -BD.

¹¹⁷² “Ey iman edenler! **Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında** Allah’ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Bilerseniz, bu sizin için çok hayırlıdır.” Cuma 62/9.

¹¹⁷³ didüğü ḡavlindeki: -BD.

¹¹⁷⁴ “**De ki: ‘Herkes kendi mizaç ve karakterine göre iş yapar.**’ Rabbiniz kimin doğru bir yol tuttuğunu çok iyi bilmektedir.” İsra 17/84.

¹¹⁷⁵ “Onun şeklinden yani ona benzer başka birisi.”

ma‘nâsınadır. Ve dahı tenzilde vâkı‘ olmuşdur. ¹¹⁷⁶ وَأَخْرُ مِنْ شَكْلِهِ ¹¹⁷⁷ من مثله ¹¹⁷⁷. *Keşşâf*’da dahı böylecene zıkr olunmuşdur. Muşâkelet mümâselet ve muvâfaqat ma‘nâsınadır. Veyâhûd ev ta‘bırde taḥyîr içün ola. Burada emrûñ medârı muḡayeretde şıfat ḥasebiyledür. Nitekim Ḥaḡḡ te‘âla kavlinde ke-ḡavlihi te‘âlâ ¹¹⁷⁸ قُلْ ادْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمَنَ ¹¹⁷⁹. [71^b] Bu maḡâmda ḡâyet taḡḡiḡ budur. Ve Allâhu ‘âlim bi-ḡaḡîḡatü’l-ḡâl ve’l-merâm. Muḡaşşıl-ı ma‘nâ dimekdür ki cemî‘-i enbiyâ ve rusûl ol Ḥazret-i Resûl’ün öñünde tevaḡḡuf idüp ṡururlar. Nitekim aṡl-ı kelimenün ve cevher-i ḡurûfunda ¹¹⁸⁰ i‘râb ve ¹¹⁸¹ nokṡa muḡtevî olup kendü mertebeleri ḡatında ve anlaruñ mertebeleri Ḥazret-i Resûl’ün nokṡa-yı ‘ilmindendür demek olur.

Tercüme

Ḥaddince her biri ṡurub ümmîd ider bulur

Bir nokṡa ‘ilm ü hem dahı bir ṡekl-i ḡikmeti

Beyt

نزد او استاد جمله هر یکی بر حدّ خوش

¹¹⁸² نقطه از علم دارد یا نصینی از حکم

¹¹⁷⁶ “Bunun benzeri daha başka nice azap türleri!” Sa’d 38/58.

¹¹⁷⁷ “Onun benzeri.”

¹¹⁷⁸ ke-ḡavlihi te‘âlâ: vârid olmuşdur BD.

¹¹⁷⁹ “De ki: “İster Allah diyerek, ister Rahmân diyerek yakarın; hangisiyle yakarsanız olur, çünkü bütün güzel isimler O’na mahsustur.” Namazında niyazında sesini fazla yükseltme, fazla da kısma, ikisinin arasında bir yol tut.” İsrâ 17/110.

¹¹⁸⁰ ḡurûfunda: ḡurûfundan BD.

¹¹⁸¹ ve: -BD.

¹¹⁸² {^{dk} Tercümetün li-ḡâ’ilihi

Durur ḡatında her biri haddinde nokṡadan

Yâ ṡekleden ki ḡapıldı ‘ilmi ve ḡikmeti}

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda Hazret-i Resūl’ün aḥsen-i nāsı ve ḥalken ve ḥulken rābıta-ı luṭf-ı rabbānī ve kā‘ ide-i kerem [ü] iḥsānı melāz-ı merci‘ ehl-i ĩmān nūrü’l-lāmi‘ ü’r-rabbānī ve’s-sırrü’l-cāmi‘ ü’l-Ḳur’ānī ve cemī‘ -i enbiyādan bir eḥad aña müsāvi ve muḳāran olmaduḡını ve cemī‘ -i enbiyā andan müstefīd olup anuñ öñünde mütevaḳḳuf olduḡların ve fażlından müstefīzün olup muḳaddemātun temhīd ü tertībinden soñra taşriḥ-i bi’n-netice ve teşḥiṣ-i li’l-maḳşūd ve ta‘yīn-i li’l-müdde‘i ve daḡı Ḥazret-i Resūl’ün kemāline edille-i müfḍiye delālet iden burhān-ı ḳatı‘a ḥasebince ‘umde-i kelāmuñ ve zübde-i merāmuñ daḡı bunuñ işinde zıkr eylemek murād idüp didi:

فَهُوَ الَّذِي تَمَّ مَعْنَاهُ وَصُورَتُهُ

ثُمَّ اصْطَفَاهُ حَبِيبًا بَارِئُ النَّسَمِ¹¹⁸³

Fā (فَا) ebyāt-ı sābıka içün netice ya‘nī hāzā’l-ma‘nā a‘nī temme ma‘nāhu ve şüretühü [72^a] didügi Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem maḳşūr olup bir aḥde daḡı tecāvüz itmez diyü demek olur. Nitekim ta‘bīr idüp ḳaşr iderler. **Hüve’l-esed** (هُوَ الاسد)¹¹⁸⁴ ism-i mevşülü mu‘arrefün bi’l-lām mecrāsına icrā iderler. A‘nī hüve’l-lezī didügidür¹¹⁸⁵. **Temme** (تَمَّ) fi‘l-i māzī medde vezn üzerine. Ma‘nāsı tamām oldı demekdür. Eger su‘āl olınsa niçün tamāmı itmām¹¹⁸⁶ üzerine ihtiyār eyledi. Cevāb budur ki temme didügi itmāmdan delāletde¹¹⁸⁷ maḳşūda edildür¹¹⁸⁸. Ve daḡı merāma evfādur. Zīrā kim etemm lāzım gibidür ve itmām muṭāvi‘ menzilesindedür. Ke’ennehü demek olur ki اَتَمَّهُ اللهُ فَتَمَّ¹¹⁸⁹. **Ma‘nāhu** (مَعْنَاهُ) didügi temme didügi ḳavlinün fā‘ilidür. Zāmir-i mecrūr Ḥazret-i Resūl’e

¹¹⁸³ “O, öyle bir peygamberdir ki maddesi ve manası tam kemale ermiş, sonra da insanı yaratan Allah O’nu kendine sevgili seçmiştir.”

¹¹⁸⁴ Eserde “hüve’l-esed” yazılmıştır. Fakat beytin orijinalinde “hüve’l-lezī” olarak yazılmıştır.

¹¹⁸⁵ hüve’l-lezī didügidür: hüve’l-lezīdür BD.

¹¹⁸⁶ itmām: tamām BD.

¹¹⁸⁷ delāletde: delālete BD.

¹¹⁸⁸ maḳşūde edilür: maḳşūdedür BD.

¹¹⁸⁹ “Allah onu tamamladı, böylece tamamlandı.”

râci' dūr. Ma' nādan murād Ḥazret-i Resūl'ün kemāl-i bâtını ile kemāl-i bâtınına maḥfī bi-zāta kâ'im zīrā kim kemāl-i bâtını şūret muḳābelesindedür lafz degildür. **Ve şūretühü** (وَصُورَتُهُ) didügi ma' nāhu ḳavline ma' tūfdür. Zāmīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl'e râci' dūr. Şūretten murād Ḥazret-i Resūl'ün zāhirī şıfātda veyā cismāniyyeti veyā ḥulḳıyla mu'āmelesi veyā şerī'atidür. Veyāḥūd şūretten me'ḥūz ola āmāl ma' nāsına. Nitekim tenzilde vāḳi' olmışdur ¹¹⁹⁰ فَصَرُّهُنَّ إِلَيْكَ. Ve ḳavlühüm ¹¹⁹¹ وحملة العرش كلهم صور. Ya' nī murād aşveruñ cem'idür. Eyy ¹¹⁹² مائل العنق. **Şümme'stafāhu** (ثُمَّ اصْطَفَاهُ) eyy ihtāre ya' nī üründüleyüp ta' zīm ve tekrīm menāşşasında oturdup ya' nī şol mertebeye işāl idüp ki ol mertebeye müsāvī bir mertebe daḥı yokdur ki ol ḥabīb-i ekrem ḥabībullah olması mertebedür. Ve şümme irādında nūkte budur ki şümme ma' nāhu şūretühü didügi ḳavlini te'yīd ve te'kid ve aḳvā olduğına tenbīhdür. Ke'ennehü ¹¹⁹³ قيل اجلسه الله علي هذه المنصة بعدما تحقق فيه كما جانبي الصورة و السيرة تحققا كاملا. [72^b] Ammā fā bu mertebede degildür. Ve bu kelāmda işāret vardur ki ol Ḥazret-i Resūl'ün şefā'ati elbette maḳbūledür. Ve daḥı ümmetine tesliye olduğına remz-i ḥafīdür. Ḥuşūsen 'uşāta ya' nī ol ḥabīb-i ekremüñ ḳavli maḳbūlü's-şefā'at olıcaḳ muḳtezā-yı kelām budur ki 'uşātuñ ḥalāşı mercuv belki maḳtū'un bihdür diyü remz-i ḥafī ile tenbīhdür. Ve daḥı şümme iḥbārda tertīb içündür. **Ḥabīb** (حَبِيبًا) didügi iştafāhu didügi ḳavlinüñ mef'ulinden ḥāl vāḳi' olmışdur. Veyāḥūd istafa didügi ca'l ma' nāsını mutaẓammin olduğı eelden mef'ul-i şāniyesi ola. **Bāri'** (بَارِئ) ḥālīḳ ve mūcid ve mūbdi' ma' nāsınadır. ¹¹⁹⁴ برآء الله الخلق برهم اوجدهم. ḳavlinde me'ḥūzdür. Beriyye ḥalḳ ma' nāsına fe'īl bi-ma'nā mef'uldür. Zıkr olunur ki bunuñ aslı hemze ile bāri' idi ve lākin 'Arab tā'ifesi hemzeyi beş yirde¹¹⁹⁵ terk iderler. Berā'etden müştāḳdur. Birisi bāri'den hemzeyi ḥazf idüp beriyye dirler. Ve ikinci ru'yetden rüyet dirler. Ve

¹¹⁹⁰ “İbrâhim ‘Rabbim! Ölülerini nasıl diriltiyorsun, bana göster!’ deyince, rabbi ‘Yoksa inanmıyor musun?’ demişti. O ‘Hayır inanıyorum, fakat kalbim tam kanaat getirsin diye’ cevabını verdi. Rabbi ‘Kuşlardan dört tane al, **onları kendine alıştır**, sonra (parçalayıp) her bir tepeye onlardan bir parça bırak, sonra onları çağır. Koşarak sana gelecekler ve şunu bil ki, Allah hep galiptir ve hikmet sahibidir’ buyurdu.”

¹¹⁹¹ “Ve arşı taşıyanların hepsi suretlerdir.”

¹¹⁹² “Boynu bükük.”

¹¹⁹³ “Denildi ki Allah onu suret ve siret yönlerinden tam olarak gerçekleştikten sonra, bu kürsüye oturttu.”

¹¹⁹⁴ “Allah, tüm yarattıklarını iyilikle yarattı.”

¹¹⁹⁵ yirdee: mevzu'da ÇA.

ceb’etden hemzeyi ḥazf idüp cebābiyet dirler enbe’tden hemzeyi ḥazf idüp nübüvvet dirler. Ve zür’etden hemzeyi ḥazf idüp zürriyyet dirler. Veyāḥūd bārī’ ʾ kaṭʿ ve faşl ma’ nāsına ola berr’den müştak olup yukālu بعض الاشخاص عن بعض ¹¹⁹⁶ kavlinden me’ḥūzdur. Ve daḥı من الرجل راء وبا فارقه اذا شريكه من الرجل وباري ابرأرة ودعواه فلان من برأت ¹¹⁹⁷. Ammā vech-i şālīs budur ki bārī’ berā’dan müştak ola ve murād olan turābdur. İbn Düreyd daḥı böylecene rivāyet eylemişdür. Ve daḥı ‘urb [73^a] ıtlāk iderler. ¹¹⁹⁸ didügi delālet ider ki Ḥaḳḳ sübhāne ve te’ālā insānı turābdan terkīb idüp ḥalk eylemişdür. Nitekim tenzilde vāḳi’ olmuşdur مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ ¹¹⁹⁹. **En-nesemi** (النَّسَمِ) rūḥdur nefis ma’ nāsına. Murād olan nufūs-ı muṭlaḳadur. Maḥlūkāt ma’ nāsına nesemetünün cem’ idür ve nesemet insānuñ bedenine dirler. Ve bārī’ü’n-nesemi didügi Ebū Süleymān el-Ḥaṭṭābī naşşına işāretdür. Ya’ ni lafz-ı bārī’ sā’ir maḥlūkāta ihtişāşından ḥayvāna ıtlākı daḥı ezyede-rekdür. Yukālu برأ الله الانسان وبرئ النسمة ¹²⁰⁰ diyü ta’bīr iderler. İbn Düreyd’ün işāreti daḥı bu kelāma işāretdür. Bi-eyyi taḳdīr kân muḥaşşıl-ı ma’ nā dimek olur ki pes imdi ol Ḥazret-i Resül şol resüldür ki anuñ bāṭınī ve zāhirī ruḥāniyyeti ḥaḳḳıyla ve ḥulḳıyla mu’āmelesi tarīḳati ve şerī’ati tamām-ı kemāline irişmişdür. Andan şoñra Ḥaḳḳ sübhāne ve te’ālā ki cemi’-i ¹²⁰¹ nufūs-ı bāṭına ve ğayrı nāṭıḳa’ idici ol Ḥazret-i Resül’i üründüleyüp ve güzide kılup ihtiyār eyleyüp maḥbūb idinüp aḳrabū’l-muḳarrabīn ve ḥātimü’n-nebiyyīn kılmışdur. İmdi aña ittibā’ lābüdd ü lāzımdur.

Tercüme

Kıldı ḥabīb kendüye enfās-ı ḥālîḳı

¹¹⁹⁶ “Şüphesiz ki O, bazı insanları diğerlerinden ayırdı.”

¹¹⁹⁷ “Falan kişiden tamamen uzaklaştım ve onunla tüm bağlarımı kopardım. Bir kişi, ortağından ayrıldığında onunla ilişkisini kesmiş olur. Aynı şekilde, bir erkek eşinden ayrıldığında da onunla olan bağı sona erer.”

¹¹⁹⁸ “Toprağın arzusu, onu yaratan ve var eden Yüce Allah’ın takdir ettiği şeydir.”

¹¹⁹⁹ “**Sizi ondan yarattık**, yine ona döndüreceğiz ve sonra oradan bir defa daha çıkaracağız.” Tâ-hâ 20/55.

{^{dk} -YB.} ÇA’da ayetin devamı derkenarda yazılmıştır.

¹²⁰⁰ “Allah insanı yarattı ve ruhunu oluşturdu.”

¹²⁰¹ cemi’: -BD.

Çün bî-naẓîr oldı anuñ ma‘nâ-yı şûreti

Beyt

از خلائق او بود در صورت و معنی تمام

¹²⁰² بر کزیدش بر محبت خالق روح ونسم

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh ebyât-ı sâbıkada¹²⁰³ ahlâk-ı maḥmûdesün ve iḥbâr-ı memdûḥasun ve şifât-ı icâbiyyesünden re’s-i merâtibinüñ netîcesün ve mālün ya‘nî üründüleyüp [73^b] güzîde ve maḥbûb ve aḳrabü’l-muḳarrabîn ve ḥâtimü’n-nebiyyîn olduğunu beyân u ‘iyân eyledükden soñra şifât-ı selbiyyesünden daḥı ba‘zı şifâtun zıkr eylemek ya‘nî Ḥazret-i Resûl’ün ḥabîb olması ma‘nâ-yı cānibi ile şûret-i kemāl üzerine olduğundan ötürü aña lâyıḳ olmayan şifâtının nefy ü selbi lâzım gelmegin ‘alâ ḥiddet zıkr idüp bu maḳām-ı mezîd te’kîd ü taḳrîr-i iḳtiẓâ idüp beyt-i sâbıka ibtinâ’ en didi:

مُنْزَۀ عَنْ شَرِّكَ فِي مَحَاسِنِهِ

¹²⁰⁴ فَجَوْهَرُ الْحَسَنِ فِيهِ غَيْرُ مُنْقَسِمٍ

Münezzehün (مُنْزَۀ) ḥaber ba‘de ḥaberdür. Beyt-i sâbıkda fehve didügi ḳavli içün veyâḥud mübtedâ-yı maḥzûfuñ ḥaberidür. Taḳdîri هو مَنْزَۀ¹²⁰⁵ dimekdür. Eyy mib‘ad ve ‘alâ kilâ’t-taḳdîrîn mu‘arrefun bi’l-lâmdan münekkere ‘udûl olınduḡına sebep ve dâ‘î ya‘nî münezzehün diyüp ve’l-münezzeh niçün dimedi ḥaber-i evvel gibi a‘nî fehve’l-lezî elâḥ.

¹²⁰² {dk Tercümetün li-ḳâ’ilihi

Anı ḥabîb edindi yaradan ḥalâyıḳı

İrişdi çün tamāmına ma‘nâ-yı şûreti}

¹²⁰³ ebyât-ı sâbıkada: beyt-i sâbıkda ÇA.

¹²⁰⁴ “O, güzelliḡinde ortaḡı olmayandır. Ondaki güzellik, cevheri de bölünmüş deḡildir.”

¹²⁰⁵ “O (Allah), her türlü eksiklikten uzaktır.”

Hakḳ sübhāne ve te‘ālānuñ meḥāsin ef‘ālinden ihtirāz idüben. Zîrâ kim evvelüñ ḥaşrı iktizâ eylediği gibi burada daḥı mu‘arrefün bi’l-lâm maḥallî olınsa Bâri’ te‘ālāya şerîk olmak lâzım gelmesün diyü ihtirāzdan ötürü ri‘āyeten lil-edeb münekker kılındı. Eger su‘âl olınsa sâ’ir enbiyâ’ ‘aleyhime’s-selāma nisbet ‘alâ ṭarîkü’l-izāfet mu‘arrefün bi’l-lâm îrādında kâbiliyyet ve mümkiniiyyet var idi diyü su‘âl olınsa cevāb budur ki bi-ḥassebü’z-zāhir bu üslûb üzerine daḥı nev‘en vehm-i mütebâdir olup mevhûm-ı muḥakḳaḳdur. Ve munezzeh ism-i mef‘ûldür. Te‘fîl bâbından tenzîhden müştâḳdur. Ba‘îd ve mib‘ad ma‘nâsına. ‘**An şerîkin** (عَنْ شَرِيكٍ) didügi munezzeh didügi [74^a] kavline müte‘allıḳdur. Tenkîr burada eger tedebbür eylesün siyâḳ¹²⁰⁶-ı nefyde vâki‘ olmağın ‘umûm-ı nefy içün olur. Zîrâ kim tenzîh nefy ma‘nâsınadır. **Fî meḥāsinihi** (فِي مَحَاسِنِهِ) didügi munezzeh ve şerîk didügi kavlinüñ tenāzu‘udur. Zâmir-i mecrûr Ḥazret-i Resûl’e râci‘dür. Meḥāsin ‘alâ ğayr-ı kıyās ḥüsnuñ cem‘idür. Ḥüsn kubḥuñ muḳâbilidür. **Fe-cevherü’l-ḥüsni** (فَجَوْهَرُ الْحُسْنِ) didügi kavlindeki¹²⁰⁷ fâ şart-ı maḥzûfuñ cevâbıdır. Taḳdîri¹²⁰⁸ dimekdür. Cevherüñ ḥüsne izāfeti beyâniyyedür. **Fîhi** (فِيهِ) didügi ğayru münḳasimi didügi kavline müte‘allıḳdur ve ma‘mûldür. Eyy cevherü’l-ḥüsni ğayru münḳasimi didügidür. Ya‘nî ğayr-ı müşterek fîhi taḳdîrindedür. Ve daḥı câ’izdür ki zarf-ı mustaḳarr olup cevherü’l-ḥüsni didügi kavlinüñ beyânı vâki‘ ola. Zâmir-i mecrûr Ḥazret-i Resûl’e râci‘dür. **Ġayru münḳasimi** (غَيْرُ مُنْقَسِمٍ) didügi fe-cevherü’l-ḥüsni didügi kavlinüñ haberidür. Cevher gevherden mu‘arreb kılınmışdır. Ya‘nî ḥüsnuñ gevheri Ḥazret-i Resûl’e maḥşûşdur. Ḥüsnde kimesne ile müşterek degildür. Ammâ sâ’ir nâsuñ ḥüsni müşterekdür. Ḥazret-i Yûsuf’uñ ‘aleyhi’s-şalâtü ve’s-selām ḥüsni bundandır. Nitekim Müslim rivāyet eyledi. Ḥayṣü kâle أعطى¹²⁰⁹ شطر الحسن. Eyy nişfe didügidür. Ve daḥı ḥazret-i Resûlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem rivāyet ider. Kâle رأيت يوسف ليلة المعراج كالقمر ليلة البدر¹²¹⁰ ve daḥı yine buyurdi تلاؤ وجهه

¹²⁰⁶ siyâḳ: sibâḳ BD

¹²⁰⁷ didügi kavlindeki: -BD.

¹²⁰⁸ “Eğer güzellik bakımında herhangi bir ortağı yoksa, o zaman güzelliğin özüdür.

¹²⁰⁹ “Yusuf ile karşılaştım. Meğer ona **güzelliğin yarısı verilmiş**.” Müslim, İman 74/259.

¹²¹⁰ “Mirac gecesi, Yusuf’u dolunay gibi gördüm.”

علي الجدر كما يرى نور الشمس على الماء¹²¹¹. Hâzret-i Yûsuf' uñ hûsni bir şaṭr olup ve bu mertebe ziyâ üzerine tedebbür ile var. Kıyâs ile Hâzret-i Resûl' uñ hûsni ne mertebede hûsn olsa gerek? Hâzret-i Resûl' uñ hûsnini cenâb-ı Rabbü'l-‘izzeden¹²¹² ğayrı kimesne vaşf idemez. **Ġayru** (غَيْرُ) didügi lâ ma‘ nâsınadır. **Fîhi** (فِيهِ) didügi zıkr olınan [74^b] minvâl üzerine ya‘ nî zarf-ı ‘âmilüñ üzerine taqḍîmi münkasım zarfa mesned olduğu birle. Bu câ’izdür ammâ şâhib-i *Keşşâf* bunun üzerine delîl durğudup nitekim Hâkḫ sūbhâne ve te‘âlânüñ kavlinde buyurur: أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا¹²¹³. ‘Anhu didügi mes’ülen didügi kavlinüñ fâ’ilidür diyü zarf olmayup taqḍîm olınmışdır. Eger su’âl olınsa bu taqḍîr üzerine muzâf üzerine muzâfun ileyhenüñ¹²¹⁴ ma‘ mûli taqḍîm lâzım gelür. Cevâb budur ki ğayru burada lâ ma‘ nâsınadır. Taqḍîri فجوهر الحسن لا منقسم فيه¹²¹⁵ dimekdür. Ve eger su’âl olınsa ğayru lâ ma‘ nâsına olduğu taqḍîr üzerine girü maḥzûrdan ḥâlî olmayup ya‘ nî nefy-i ma‘ mûlün taḥaddümi lâzım gelür diyü mümteni‘ olması bu kâ‘ide lafz-ı mâ ve lafz-ı inne’ dedür yohsa lâ kelimesinde degildür ve daḥı lafz¹²¹⁶-ı lem ve lafz¹²¹⁷-ı len de degildür. Şerḥ-i Lübbâb-ı İ‘râb’da meşṭûrdur. Ve daḥı zarf a‘ nî fîhi ceyyid hûsn i‘tibâriyle el-hûsn didügi kavlinde ḥâl vâkı‘ olmak üzerine veyâḥûd şıfat olmak üzerine câ’izdür. Ve bu şüretde inkisâmuñ nefy i‘tibârı te‘eḥḥur i‘tibârı mülâhazasıyladır. Hâşıl-ı kelâm Hâzret-i Resûl' uñ hûsninde bir eḥad ile ‘adem-i iştirâkı ve hûsn ol ḥâzrete mutaḥaşş¹²¹⁸ olmasını şıfat vâkı‘ oldıkda te‘eḥḥur i‘tibâriyledür. Nitekim şâhib-i *Keşşâf* bu kâ‘ideye işâret eyledi. Ke-ḳavlihi te‘âlâ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ¹²¹⁹. Veḍa‘ tuhâ didügi kavlinde zamîr mü’enneş kılındığı ḥâl mü’enneş olduğu i‘tibâriyledür. Zîrâ kim ḥâl ile ve¹²²⁰ zî’l-ḥâl

¹²¹¹ “Onun yüzünün parlaklığı duvar üzerinde, güneş ışığının su üzerinde parlaması gibi parlıyordu.”

¹²¹² ‘izzet: ‘âlemîn ÇA.

¹²¹³ “Hakkında bilgin olmayan şeyin ardına düşme! Çünkü kulak, göz ve gönül, **bunların hepsi ondan sorumludur.**” İsra 17/36.

¹²¹⁴ muzâfun ileyhinüñ: muzâfun ileyhün ÇA.

¹²¹⁵ “Dolayısıyla, güzelliğin özü O’nda bölünmüş değildir.”

¹²¹⁶ lafz: -BD.

¹²¹⁷ lafz: -BD.

¹²¹⁸ muḥtaşş: muḥaşş ÇA.

¹²¹⁹ Onu doğurunca dedi ki: “**Rabbim! Onu kız doğurdum.** -Oysa Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilmektedir- erkek de kız gibi değildir. Ben onun adını Meryem koydum, işte ben onu ve soyunu kovulmuş şeytana karşı senin korumana bırakıyorum.” Âl-i İmrân 3/36.

¹²²⁰ ve: -ÇA.

şey'-i vāhed hükminde'dür. وضعت الانثى انثى¹²²¹ menzilesinde olmak cā'iz degildir. Veyāhūd el-ḥüsn müte' allık olduğu şürette [75^a]¹²²² cins murād olduğu i' tibāriyle veyāhūd ḥazf-ı muẓāf i' tibāriyledür. Taḳdīri جوهر الحسن الذي فيه¹²²³. Bi-eyyi taḳdīr kân ma' nâ demek olur ki ol Ḥazret-i Resûl ḥüsnünde ve¹²²⁴ cemālinde ve zīnetinde ve kemālinde aña şerīk bulunmaḳdan münezzehdür. Nitekim Ḥaḳḳ sübhāne ve te' ālā¹²²⁵ vaḥdāniyyetinde ve şifāt-ı ḳadīmesinde¹²²⁶ ve meḥāsin-i ef' ālinde şerīkden¹²²⁷ münezzeh olduğu gibi. Pes imdi ol Ḥazret-i Resûl'de olan cevher-i ḥüsn āḥarla müşterek¹²²⁸ olur degildir. Hemān ḥüsn aña maḥşuşdur.

Tercüme

Cümle şerīkden oldı pāk meḥāsin ol

Olmaya ḥüsni cevherinüñ hiç kıymeti

¹²²¹ “Kadını, kadın olarak doğurdu.”

¹²²² {^{dk} Ol sebebden beyt-i âtiyede ‘alā tārīḳi’l-irşād dir ve söyler ki Bārī te’ ālāya şerīk ḳoşmanda ve Bārī te’ ālāya mümāşil ü müşābih olmaḳda diyüp terk ile ‘in zālīke ‘uluvven kebīren nihāyet Ḥazret-i Resûl’i Ḥazret-i Celle ve ‘alāya şerīk ü mümāşil ḳoşmaḳda ḡayrı taḳarrür ḥasen ta’ bīr ile ta’ bīr idebilürsen medḥ eyle demek olur.

Beyt

Cümle şerīkden mümtāz ḥüsni anuñ

Olmaya ḥüsni cevherinüñ hiç kıymeti

Ya’ nî cins-i ḥüsn Ḥazret-i Resûl’e muḥtaşşdur. Sâ’ir enbiyā ve mürselīnün ḥüsni Ḥazret-i Resûl’ün ḥüsnüne müşterek olur degildir. Ḥüsn hemān aña muḥaşşdur, ḡayrısına degildir demek olur recül ‘adl

ḳabīlesinden olur. ‘adl.

Ve Ḥazret-i Resûl’ün ḥüsni ve ḥulḳı sâ’ir enbiyāya şalātullāhu te’ ālā ‘aleyhim ecma’īne müşterek ve münḳasım olur degildir diyü.} YB.

¹²²³ “Güzelliḡin özü ki o, ondadır.”

¹²²⁴ ve: -BD.

¹²²⁵ te’ ālā: te’ ālānuñ

¹²²⁶ ḳadīmesinde: tenzihātında ÇA, BD.

¹²²⁷ ve meḥāsin-i ef’ ālinde şerīkden: -ÇA, -BD.

¹²²⁸ āḥarlarla müşterek: āḥarlara münḳasım ÇA, BD.

Beyt

او منزله از شريك اندر محاسن آمده

جوهر حسن محمدباز آمد در قسم¹²²⁹

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh şıfât-ı selbiyyesine müte‘allık ba‘zı şıfâtın cemâlinden ve zînetinden ve aña hüsnde şerîk olmaduğundan beyân u zıkr eyledüğünden soñra kelâm-ı sâbıkuñ mazmûnı üzerine da‘vâ-yı ulûhiyyet fehmi olup bu fehmi olınan ma‘nâ hılâf-ı maşşûd olup ki naşârâ tâ‘ifesinüñ ‘İsâ hâkıkında olan i‘tikâdlarını nefy ve def‘ ve izâle itmek murâd idinüp ve şıfât-ı kemâline müte‘allık¹²³⁰ medhîni kâşd idüp didi:

دع ما ادعته النَّصَارَى فِي نَبِيِّهِمْ

وَاحْكُمْ بِمَا شِئْتُمْ مَدْحًا فِيهِ وَاحْتَكِمِ¹²³¹

Ya‘nî Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellemün medh-i şerîfnde naşârâ didüğünü¹²³² terk eyle dimekdür. وَقَالَتْ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ¹²³³ مَا ادعته النَّصَارَى اعاذنا الله حيث قالوا. Ya‘nî naşârâ Hâzret-i ‘İsâ’nün kavmine [75^b] dirler. Naşrânun cem‘ idür. Yuğâlu¹²³⁴ الله.

¹²²⁹ {dk Tercümetün li-kâ‘ilihi

Oldı mehâsinde münezzeh şerîkden

Olmaya hüsni cevherinün anda kıymeti}

¹²³⁰ müte‘allık: -ÇA, -BD.

¹²³¹ “Hristiyanların kendi peygamberleri hakkında (aşırı) iddialarını bırak da Hz. Peygamber hakkında dilediğin gibi hüküm ver.”

¹²³² Naşârî didüğünü: -ÇA, -BD.

¹²³³ “Yahudiler ‘Üzeyir Allah’ın oğludur’ dediler, **Hristiyanlar da ‘Mesih (İsâ) Allah’ın oğludur’ dediler.** Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde ağızlarından çıkan sözlerdir. Allah onları kahretsin! (Gerçeklerden) nasıl da yüz çeviriyorlar!” Tevbe 9/30.

¹²³⁴ “Hristiyanların iddia ettiği şey, Allâh onların söylediklerinden bizi korusun, ‘Mesih (İsâ) Allah’ın oğludur.”

ya‘nî kavm-i ‘İsâ didiler. ¹²³⁵ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ. ¹²³⁶ Hazret-i ‘İsâ peyamber iken mu‘cizât-ı bâhiresi keşîre olmağın ilâhdur diyü da‘vâ eylediler. Sen bu da‘vâyı terk idüp Hazret-i Muhammed’i Allâhu te‘âlâya şerîk koşma dimekdür. **Da‘** (دَعْ) emr-i hâzır yeda‘ûdan gelür. Mâzîsi metrûk olan fi‘l-lerdendir. Nâzımuñ kendü nefsiñe hîtâbdur. **Mâ** (مَا) didügi ism-i mevşuldur. **İdde‘ at** (ادْعَتْ) fi‘l-i mâzî-i mü’enneşdür. İfti‘âl bâbından ¹²³⁷ iddi‘âdan müştakdur. Da‘vâ itmek ma‘nâsına zamîr-i menşüb mâ-yı mevşüle râci‘dür. Ya‘nî Muḥaşşıl-ı ma‘nâ ümem-i mâziye enbiyâlarına ta‘zîm ü tevķîrlerinde mübâlağa idüp hattâ şol hîdde vardı ki aralarında ba‘zısı Bârî te‘âlâya ulûhiyyetde şerîk koşup bu i‘tikâd üzerine hâlen ol kavm keferede muşirrinlerdür. Bu takdîrce lâyıķ u aḥrâ olan budur ki naşârâ zâhib oldukları redd ü men‘ içün ḥadîs-i tenzîhüñ ta‘ķîbinde ḥadîs-i men‘ â irâd enseb olduğundan ötürü ihtiyâr olındı. **en-Naşârâ** (النَّصَارَى) didügi idde‘ at kavlinüñ fâ‘ilidür. **Fî nebiyyihimi** (فِي نَبِيِّهِمْ) didügi idde‘ at didügi kavline müte‘allıkdur. Naşârâ didügi kavlindeki lafz ¹²³⁸ -ı yâ mübâlağa içündür. Aḥrânüñ yâ’sı gibi naşâranüñ vech-i tesmiyesi budur ki Muḳâtil buyurdı bir ḳariyyeye nâzil olduklarından öyle ḳariyye ki ol ḳariyyenüñ ismi Nâşire’dür. Ve daḥı ba‘zılar didiler bir ḳariyyeye nâzil olup Hazret-i ‘İsâ ol ḳariyyeye nâzil olduğundan öyle ḳariyye ki anuñ ismi Nâşire’dür Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlânüñ ḳavli seni irşâd ider. Ya‘nî keferetâ’ifesi Hazret-i ‘İsâ’yı ilâh ittiḥâz eyledükde Bârî te‘âlâ ol keferetevbîhen ve takrî‘en ve tebkîten ‘âlâ ru‘esi’l-işhâd ‘ubûdiyyete ikrâren ḥavâriyyun ta‘ifesine tebkîten [76^a] Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlâ kıyâmet güninde Hazret-i ‘İsâ’ya hîtâb ide وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ أَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ ¹²³⁹ اتَّخَذُونِي وَأُمِّي إِلَهَيْنِ مِنْ دُونِ اللَّهِ. ¹²⁴⁰ Eyy وَاذْكُرْ وَقَمْتُ قَوْلَهُ تَعَالَى. **Va’ḥküm** (وَاحْكُمْ) didügi eyy

¹²³⁵ “Hristiyan bir adam ve Hristiyan bir kadın.”

¹²³⁶ “Allah’ın yardımcıları biziz.” Âl-i İmrân 3/52; Saff 61/14.

¹²³⁷ bâbından: bâbındandır BD.

¹²³⁸ lafz: -BD.

¹²³⁹ “Allah, ‘Ey Meryem oğlu İsa! İnsanlara sen mi ‘Allah’ın dışında beni ve annemi birer tanrı kabul edin’ dedin?” buyurduğu zaman o şu cevabı verir: ‘Hâşâ! Seni tenzih ederim. Hakkım olmayan şeyi söylemek bana yakışmaz. Hem ben söyleseydim şüphesiz sen onu bilirdin. Sen benim içimdekini bilirsin, ama ben senin zâtında olanı bilmem. Gizlileri tam olarak bilen yalnız sensin.’” Mâide 5/116.

¹²⁴⁰ “Yüce Allah’ın sözünü hatıla ve (onu) yerine getir.”

¹²⁴¹ اقض او اترك ya‘ nî Hâzret-i Resûl’ün medhinde Bârî te‘ âlâya işrâk billâh icâb eyleyen şey’i terk eyle ve şirk ü küfr icâb eylemeyen şey’den ğayrı ne kadar kim¹²⁴² medh idüp hüküm idebilürsen medh eyle dimekdür. **Medhan** (مدح) didügi temyîz vâki‘ olmışdur eyy ¹²⁴³ ثناءً حسناً. Veyâhûd fi’l-i mezkûrûn mef‘ûlin leh vâki‘ ola veyâhûd hâl vâki‘ ola. Eyy mâdehan dimekdür. Veyâhûd maşdar olup medhiyet üzerine menşûb ola. **Fîhi** (فيه) didügi zarf medhan didügi kavline müte‘allıkdur. Veyâhûd **ihtekim** (احتكم) didügi kavline¹²⁴⁴ müte‘allık ola. Yukâlu ¹²⁴⁵ احتكم عليه في ماله اي حكم عليه. Ya‘ nî beytün ma‘nâsı demek olur ki Hâzret-i ‘Îsâ hakkında naşârâ didüğünü terk eyle ya‘ nî ulûhiyyet i‘tikâdını ve ebnâ’ullâh olduğunu kađâ eyle. ¹²⁴⁶ عن ذلك علواً كبيراً. Ve andan sonra Hâzret-i Resûl’ün hakkında her ne dilerseñ hüküm eyle. Muhaşşıl-ı ma‘nâ demek olur ki terk eyle ve mümteni‘ kıl. Naşârâ tã’ifesiñün kendü nebîleri hakkında itdükleri da‘vâ tañrıdur veyâ tañrınıñ oğlıdur diyü mümtena‘ât itmeleridür.

Tercüme

‘Îşâ-yı ibn Meryem’e diyü küffâr didüğün

Di kâdir olduğun kadarı aña medhiyeti

Beyt

آنچه ترسا یا بگفتند در حق عیسی مکم

¹²⁴⁷ پس بکودر مدح سیدهر چه خواهی از حکم

¹²⁴¹ “Ya yap ya da bırak.”

¹²⁴² kim: -YB.

¹²⁴³ “Senan, hasenen gibi.”

¹²⁴⁴ didügi kavline: -BD.

¹²⁴⁵ “Malı hakkında hakem olarak karar verdi, yani ona hükmetti.”

¹²⁴⁶ “Ondan çok çok yüce.”

¹²⁴⁷ {^{dk} Tercümetün li-kâ’ilihi

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda ol Hâzret-i Resûl şerîkden münezzehdür diyü medh eyledükden şoñra da‘ vâ-yı ulûhiyyet fehmi olup bu fehmi olınan ma‘ nâ hilâf-ı maḳşûd olup naşârâ tâ‘ifesinüñ ‘İsâ ‘aleyhi’s-selâm ḥaḳḳında olan fehmi olınan ma‘ nâyı def‘ ve men‘ eyledükden şoñra girü ol Hâzret-i Resûl’i maḳâm-ı beşerîyyetden merteb-i nübüvvetde ḳalup ve andan şoñra eşnâf-ı şerefdan anuñ zâtına ve ḳadrine ‘iḳamdan ne ḳadar nisbet idebilürseñ nisbet eyle ve zât-ı kerîmesine muzâf eyle demek murâd idinüp didi:

وَأَنْسُبَ إِلَى ذَاتِهِ مَا شِئْتُ مِنْ شَرَفٍ

¹²⁴⁸ وَأَنْسُبَ إِلَى قَدْرِهِ مَا شِئْتُ مِنْ عَظَمٍ

Ve’nsüb (وَأَنْسُبَ) didügi beyt-i sâbıkda da‘ didügi ḳavline ma‘ṭûfdur. Emr-i hâzır sen nisbet eyle demek olur. **İlâ zâtihi** (إِلَى ذَاتِهِ) didügi enseb didügi ḳavline müte‘allıḳdur. Zāmîr-i mecrûr Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. **Mâ** (مَا) didügi ism-i mevşûldür. **Şi’t** (شِئْتُ) fî‘l-i mâzî-i muḥâtabdur. Ma‘nâsı sen diledigün nesne dimekdür. **Min şerefin** (مِنْ شَرَفٍ) didügi şî‘te ḳavlinüñ cinsi beyân içündür. **Ve’nsüb ilâ ḳadrihi** (وَأَنْسُبَ إِلَى قَدْرِهِ) didügi ve’nsüb ilâ zâtihi ḳavline ma‘ṭûfdur. Ḳadr miḳdâr ma‘nâsınadır. Yuḳâlu قَدْرُ الشَّيْءِ مَقْدَارُهُ ¹²⁴⁹. Zāmîr-i mecrûr Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. Eyy ¹²⁵⁰ أَلِي تَعْظِمُهُ. **Min ‘iḳamî** (مِنْ عِظَمٍ) didügi burada daḥı lafz¹²⁵¹-ı min cinsi beyân içündür. İmâm Râzî buyurdılar ḳaçan iki şey’ müşterek olsalar ma‘ nâ cihetinde ve bu iki şey’üñ birisi ma‘nen âḥirde ziyâde [77^a] ma‘ nâyâ delâlet eylese ol ziyâde ma‘ nâyâ delâlet idene ‘aẓîmen diyü

‘İsâ’ya didüğün naşârı anâ dime

Kıl nice dilerseñ aña dürlü medhiyeti

Naşrânîler nebîlerine didüğün ḳo sen}

¹²⁴⁸ “O’nun şahsına dilediğin üstün hasletleri izafe et, O’nun kadrini dilediğin büyüklük sıfatları ile yücelt.”

¹²⁴⁹ “Bir şeyin miktarını belirleyen onun değeri ve ölçüsüdür; bu, kader ve takdir ile ilişkilidir.”

¹²⁵⁰ “Ona saygı gösterin.”

¹²⁵¹ lafz: -BD.

tesmiye iderler ve ol nâkışa haķır diyü tesmiye iderler. Ol ziyâde olan şey³ gerek miķdârda ve gerek hacmiyyetde olsun. Nitekim müşrikînden ĥikâyeten tenzilde vâki¹²⁵² وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ لَّوْلَا نُزِّلَ هَذَا الْقُرْآنُ عَلَى رَجُلٍ مِّنَ الْقَرْيَتَيْنِ عَظِيمِ. Ve ke-ķavlihi te³ ālā الْمُنَانِي وَالْقُرْآنُ الْعَظِيمِ¹²⁵³. Ve daķı Ĥazret-i Resûlullâh şallallâhu ³aleyhi vesellem Rûm melikine ya³ nî Rûm pâdişâhına ketebe yazup mektûb gönderdügi zamânda Ĥazret-i Resûl didi: مِّنْ مُحَمَّدٍ رَسُولِ اللَّهِ الْعَظِيمِ الرَّومِ¹²⁵⁴. Ve bu ķā³ide üzerine Ĥazret-i Resûlullâh şallallâhu ³aleyhi vesellem ³izâm ile vaşf olunmak ve ³izâmı ol ĥazrete nisbet itdürmek şıfât-ı kemâlde sâ³ir enbiyâya nisbet zâ³id olduĝı i³tibâriyledür. Bu ķā³ide aĥsen ve aĥrâdur. Ya³ nî sâ³ir enbiyâ ve rusûl üzerine tafđîli ve ululuĝına müte³allık olan ķadrda ve ³izâmda sen nisbet eyle dimekdür. Ammâ naşârâ gibi dînden ĥurûc idüp küfr icâb itmeye. Ol ĥazretüñ ķadrini ve ³izâmını ³adem-i nihâyetde ne ķadar dilerseñ nisbet eyle demek olur.

Tercüme

Zâtın[a] ne deñlü dilerseñ ki

Nice gerekse ķadrine ķıl hem celâleti

Beyt

هر چه خواهی نسبتش بر قدر او كناز شرف

¹²⁵⁵ وانچه خواهی نسبتش بر قدر او كن از عظم

Ve Ba³ de Hâzâ

¹²⁵² “ ‘Bu Kur’an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!’ diye de eklediler.” Zuhruf 43/31.

¹²⁵³ “Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur’an’ı verdik.” Hier 15/87.

¹²⁵⁴ “Allah’ın elçisi Muhammed’dan Rum’ların en büyük (lideri)’ne.”

¹²⁵⁵ {^{dk} Tercümetün li-ķā³’ilihi

Zâtına nisbet eyle şeref nice dilerseñ

Hem nice ķadrine dilerseñ celâleti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh ol zât-ı şerîfûn kadrine ve miqdârına mertebe-i nübüvvetde ‘ızamda ne kadar kâdir olursa [77^b] ve nisbet eyleseñ kâdir olduğundan dahî ziyâde mütehammildür didükden soñra girü nâzım beyt-i sâbıkuñ maзмününüñ ta‘lîlün ve medh-i şerîfini dahî zıkr eylemek murâd idünüp didi.

فَإِنَّ فَضْلَ رَسُولِ اللَّهِ لَيْسَ لَهُ

1256 حَدِّ فَيُعْرَبُ عَنْهُ نَاطِقٌ بَعْم

Hâzret-i Resûl şallallâhu ‘aleyhi vesellem muṭlaḳ irâd olınup tenbîhdür ki ol Hâzret-i Resûl kemâl üzerine olduğına işaretdür. Ya‘nî ol Hâzret-i Resûl müte‘ayyîn olup zihn sebkat itmez. İllâ bizüm nebimiz olan Muḥammed Muṣṭafâ’ya nitekim beyt-i sâbıkda ve küllühüm min Resûl’illâhi mültemisun didügi ḳavlinde tafşîl üzerine muṭlaḳ zıkr olınsa kemâle munşarîf olur diyü işrâb olındı. **Fâ** (فَا) ta‘lîl içündür. **İnne** (إِنَّ) harfdur. Hurûf-ı müşebbeh-i bî‘l-fi‘lden. **Fazle** (فَضْلَ) didügi ismidür inne’nün. **Resûlullâh** (رَسُولُ اللَّهِ) didügi muṣâfu’n-ileyhdür. **Leyse lehü ḥaddün** (لَيْسَ لَهُ حَدٌّ) didügi haberîdür innenün. Leyse fi‘ldür. Ef‘âl-i nâḳışadan lehü didügi maḥzûfa müte‘allıḳdur. Ḥadd didügi mu‘aḥḥar ismidür leysenün. Ḥadd nihâyet ma‘nâsınadır. **Fe-yu‘ribe** (فَيُعْرَبُ) eyy ¹²⁵⁷ فيفصح menşûb olup nefyün a‘nî leysen lehü cevâbıdır. Fâ fâ-yı sebebiyyedür. Taḳdîri ¹²⁵⁸ لَيْسَ لَهُ حَدٌّ dimekdür.

İ‘lem

İ‘râb luğatde beyâna ve izhâra dirler. Yuḳâlu ¹²⁵⁹ اعرب الرجل عن حجته اذا بينها ḳavlinde me‘hûzdur. Ḥadîşde vâḳi‘ olmışdur. ¹²⁶⁰ الشَّيْبُ يَعْرَبُ عَنْهَا لِسَانَهَا. Veyâḥûd من عروب من النساء.

¹²⁵⁶ “Resulullah’ın faziletlerinin bir hududu yoktur ki konuşan kimse o fazileti dile getirebilsin.”

¹²⁵⁷ “Açıkla ifade eder.”

¹²⁵⁸ “Onun sınırı yoktur.”

¹²⁵⁹ “Adam iddiasını açıkladı, beyan etti.”

¹²⁶⁰ “İhtiyarlık, kendi diliyle anlatır.”

¹²⁶¹ ki ol zevcine muhabbetdür kavbinden me'hûz ola. Ammā İmām el-Vāhidi rahmetullāhi ‘aleyh Hakk sübhāne ve te‘ālānuñ kavli-i şerifinde buyurdılar Ke-kavlihi te‘ālā ¹²⁶² [78^a] ‘Urban ‘urūbuñ cem‘idür ki ol zevcine muhabbet üzerine olmağdur. Ammā Müberred buyurdılar zevcine ‘aşık olmağdur ve *Keşşâf* da zıkr olunur ki العروب المحبة الي زوجها الحسنة التبع ¹²⁶³. Veyāhūd عربت ¹²⁶⁴ معديه اي فسدت. Hemze selb içündür. **Natıqun** (ناطق) didügi kavbinden murād tekellüm idüp telaffuz eylemekdür. Zırā kim şart budur ki lügaten ve ‘irfānen ta‘ayyün olınmağ gerekdür egerçi kim nuṭṭa ma‘kulātı idrāk için ıtlāk olınsa. Eger su‘āl olınsa nuṭṭa olmaz illā ağız ile olur. Zıkr olınan üslub üzerine bi-femi didügi kavli lağv olmağ lāzım geliyor. Cevāb budur ki bu kayd ابصرته بعيني وسمعته باذ في وضربته بيدي ¹²⁶⁵ kabılinden olur. Taḥṣiṣ ve te‘kid ifāde ider. Nitekim tenzilde dağı vāqi‘ olmuşdur: ¹²⁶⁶ قَوْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبْتُ أَيَدِيهِمْ. Burada dağı te‘kide müftekir olup nitekim şol men ki kitābet ma‘rifetini inkār eyledüğinden ta‘bır idüp dirler ¹²⁶⁷ لقد كتبتك بيمينك. Fe-ammā Hakk sübhāne ve te‘ālānuñ kavli a‘nī ¹²⁶⁸ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ bu zıkr olınan nemaṭ üzerine vārid degildür. Burada bu kavliñ ma‘nası yokdur. Telaffuz eyledüklerinde elfāz-ı mühimle ki anuñ ma‘nası yokdur. Burada dağı murād olan oldur. Zırā kim ma‘nāya dāll olan lafz ağız ile şolınup ve kalbde mü‘eşşir olmağ gerekdür. Ammā kalbde mü‘eşşir olmayup ve yalnız femde ola anıñçün ma‘nā yokdur demek olur. Bu eelden Hakk sübhāne ve te‘ālā buyurur: يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي

¹²⁶¹ “Kadınlardan kim kocasına sevgi doludur?”

¹²⁶² “Şüphesiz biz onları (eşlerini) yepyeni bir yaratılışla yaratmışızdır. Onları bâkire, eşlerine sevgiyle bağı ve yaşıt kılmışızdır.” Vākıa 56/35,36,37.

¹²⁶³ “Kocasına sevgi dolu, ona bağı güzel kadın.” Zemaşehrî, Keşşâf, c. 6, s. 544.

¹²⁶⁴ “Midesini bozdu, yani bozuldu.”

¹²⁶⁵ “Onu gözümle gördüm, kulağımla duydum ve ona elimle vurdum.”

¹²⁶⁶ “Elleriyle kitap yazıp sonra onu az bir bedel karşılığında satmak için, ‘Bu Allah’ın katındandır’ diyenlere yazıklar olsun! **Elleriyle yazdıkları yüzünden** vay hâline onların! Ve yapıp ettikleri yüzünden vay hâline onların!” Bakara 2/79.

¹²⁶⁷ “Sen onu sağ elinle yazdın.”

¹²⁶⁸ “Yahudiler ‘Üzeyir Allah’ın oğludur’ dediler, hristiyanlar da ‘Mesih (İsâ) Allah’ın oğludur’ dediler. Bunlar, daha önceki inkârcıların söylediklerine benzer biçimde **ağızlarından çıkan sözlerdir**. Allah onları kahretsin! (Gerçeklerden) nasıl da yüz çeviriyorlar!” Tevbe 9/30.

¹²⁶⁹ قُلُوبِهِمْ. Vallāhu ā‘lim bi-ḥaḳīḳatü’l-merām. ‘Anhu (عَنْهُ) didügi fe-yu‘ribe ḳavline müte‘allıḳdur. Zāmīr-i mecrūr faẓle Resūlullāh [78^b] didügi ḳavline rāci‘dür. Nāṭıḳ didügi fe-yu‘ribe ḳavlinüñ fā‘ilidür. Nāṭıḳun ism-i fā‘ildür. Nuṭḳdan müştāḳdur. Ma‘nāsı söyleyici dimekdür. **Bi-femi** (بِغَمِّ) didügi nāṭıḳ didügi ḳavline müte‘allıḳdur. Fem ağız ma‘nāsınadır. Ve fem nāṭıḳ didügi ḳavlınden şoñra zıkr eylemekde ta‘mīm-i ḳaşd murād olınmışdır. Ya‘nī bi-eyyi lisānin kân gerek lisān-ı ‘Arabī ve gerek lisān-ı ‘Acemī olsun her nuṭḳ idici demek olur. Nitekim bunıñ meşeli Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālānuñ ḳavl-i şerīfnde şābitdür. Ke-ḳavlihi te‘ālā يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ ¹²⁷⁰. Ya‘nī ta‘mīm ḳaşdı içün Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālā dabbetin didügi ḳavl-i şerīfinden şoñra fi’l-arḍi didügi ḳavlini zıkr eyledi. Ve daḡı ṭā’irin yeṭīru didügi ḳavlin irādından şoñra bi-cenāḡayhi ḳavlini zıkr idüp ta‘mīm murād olınmaḡ ecliçün mā sebaḳ ānifen ya‘nī bu beytde zıkr eyledük ki bi-femi didügi irādı te‘kīd içün zıkr olınmışdır diyü bu ḳavl-i mā şebaḳadan aḡsen ve enseb-rekdür. Bi-eyyi taḳḍīr kân ma‘nā demek olur ki ol Ḥazret-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem ¹²⁷¹ faẓlına ḡāyet ve nihāyet yoḡdur. Pes ḡāyetle ‘āḳıl olan kimesne anıñ faẓlını aḡzıyla ve lisānıyla beyān u ‘iyān ider degildür.

Tercüme

Faẓl-ı Resūl’ün ola mı hiç ḡāyeti

İrişmeye aña ziyān-āver ‘ibāreti

Beyt

¹²⁶⁹ “Bir de münafıkları ortaya çıkarması için... Onlara, ‘Gelin, Allah yolında savaşın veya hiç olmazsa savunmada bulunun’ denildi. Onlar, ‘Savaş olacağını bilsek elbette size katılırız’ dediler. O gün onlar imandan çok küfre yakındılar. **Kalplerinde olmayanı ağızlarıyla söylüyorlardı.** Gizlediklerini Allah onlardan daha iyi bilir.” Al-i İmran 3/167.

¹²⁷⁰ “**Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır.** Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet (hepsi) toplanıp rablerinin huzuruna getirileceklerdir.” En’ām 6/38.

¹²⁷¹ şallallāhu ‘aleyhi vesellem: -BD.

فضل و جاه مصطفى حدى ندارد درکمال

¹²⁷² ناتى اد کرد شخصى روشن انراپيش و کم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün fazlına gâyet olmaduğın ‘alâ tarîkı’t-ta‘lîl zıkr [79^a] eyledükden sonra egerçi kim ol Hâzret-i Resûl’ün şıfâtı celîle ve âyâtı ‘azîmedür. Ve lâkin ol hâzretün âyâtı ecell ve qadri a‘lâdur. Melhûz olan şerefîyyetini işbât belki zâtının cânibinde eşrefîyyetini işbât ve medh ü şenâsı iş‘ardur. Ve illâ henûz dağı medh-i şerîfnde muşaşır olup ‘acz maqâmında ‘ubûdiyyetini izhâr idüp ol Hâzret-i Resûl’ün ululuğın ve qadrine ve mertebesine temeddühi haqqını i‘tizâren ¹²⁷³ لَا أُحْصِي ثَنَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ hasebince nâzım rahmetullāhu ‘aleyh ‘aczine i‘tirâf ya‘nî gerçi kim ol Hâzret-i Resûl şıfât-ı kemâli ‘alâ vechü’l-kâmil zıkr eyledüm ve illâ henûz medh-i şerîfnde muşaşır olduğında mukırr ve mu‘terif olup i‘tizâren didi:

لَوْ نَاسَبَتْ قَدْرُهُ آيَاتُهُ عِظَمًا

¹²⁷⁴ احيًا اسمُهُ حِينَ يُدْعَى دَارِسَ الرَّمَمِ

Lev (لُ), harf-i şartdur. Ya‘nî lev-i evvelün intifâsıçündür şânî müntefî olduğından ötürü. لونا سبت قدره في العظم آياته له كان منها الاحياء المذكور لانه اعظم اياته و به تكون الايات منا سبته لقدره الذي هو اعظم قدر لكن الله تعالى لم يجعل الاحياء المذكور من آياته فليست كقدره في العظم و ان كان منها

¹²⁷² {dk Tercümetün li-ķā’ilihi

Bâyın Resûl fazlına bir hadd yok durur

Kim aña irişe mütekellim ‘ibâreti}

¹²⁷³ “Seni lâıyıkıyla övmeyi beceremem. Sen, kendini övdüğün gibisin.”. Özavşar, Mehmet Emin vd. (Ed.), *Hadislerle İslam 2* (Ankara: Diyanet İşleri Başk. Yayınları, 2020), s. 61.

¹²⁷⁴ “O’nun mucizeleri büyüklük bakımından zatı derecesinde olsaydı, ismi anıldığı zaman çürüyen kemikleri bile diriltirdi.”

القران المتلو¹²⁷⁵. Ya‘ nî ol Hâzret-i Resûl’ün mu‘ cizâtı ululuğ yönünde qadr ve mertebesine münâsebet olaydı ism-i şerîfî añılup ya‘ nî¹²⁷⁶ يا الله بمحمد النبي احي هذا¹²⁷⁷ bunuñla du‘ â kılınup da‘ vet olındığı hinde anuñ ism-i şerîfî şol maħv olup kemükleri ihyâ idüp dirildi¹²⁷⁸. Ammâ Hâkķ sübhâne ve te‘ âlâ li-hikmetin ve maşlahatin ihyâ-yı mezķurı Hâzret-i Resûl’ün âyâtından [79^b] kılmadı ve ihyâ-yı mevt ism-i şerîfî añılduķda dirildi¹²⁷⁹. Qadrine münâsib degül idi. Gerçi kim Qur‘ân-ı ‘ azîm Hâzret-i Resûl’ün mu‘ cizâtı olup ve daħı nâzım ululuğına ‘ an qarîb beyt-i âtiye آيات حق من الرحمن محدثة¹²⁸⁰ ya‘ nî bundan lâzım gelmez ki ihyâ-yı mevti olaydı qadrine münâsib olurdu. Zîrâ kim li-hikmetin Hâkķ sübhâne ve¹²⁸¹ te‘ âlâ ba‘ zı âşârũñ zuhûrını iktizâ eyledi. Bu taķdîrce münâsebetini nefy eylemek ile qadrini ve mertebesiniñ ululuğını diledi. Yoħsa şıfât-ı memdûhasını nefy idüp taħķîrini dilemedi. وانت خبير¹²⁸² ya‘ nî bundan lâzım gelmez ki Hâzret-i ‘ İsa‘ya ihyâ-yı mevt musahħar olup Hâzret-i Resûl’den efđal olduğundan ötürü diyü tevehhümü lâzım gelmez. Zîrâ kim ihyâ-yı mevti Hâzret-i Muħammedü’l-Muştafa‘nuñ şallallâhu ‘ aleyhi vesellemũñ qadrine münâsib degildir. Te‘ emmül olınsun eger qadrine münâsib olaydı ism-i şerîfî zıkr olınduķda mevt olınmuş kemükler dirildi¹²⁸³. **Nâsebet** (نَاسَبَت) fi‘l-i mâzî-i mü‘enneşdür mufâ‘ale bâbından münâsebetden müştakdur. Şirket ma‘nâsınadır. **Qadrehü** (قَدْرُهُ) didüğü nâsebet kavlinũñ mef‘ûlidür. Qadr mertebe ma‘nâsınadır. Zâmir-i mecrûr Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. **Âyâtühü** (آيَاتُهُ) didüğü nâsebet didüğü kavlinũñ fâ‘ilidür. Aña mesned olan fi‘l a‘nî nâsebet didüğü mü‘enneş kılınmayaydı qadrehü didüğü fâ‘il

¹²⁷⁵ “Eğer Allah’ın büyüklüğünü, kudretini belirli bir derecede, örneğin ölüleri diriltme gibi bir mucizeyle ölçseydik, o zaman bu en büyük mucizesi olurdu. Çünkü o (diriltme) Allah’ın en büyük mucizesidir ve mucizeler O’nun büyüklüğüne ve kudretine uygun olurdu. Ancak Allahu Teâlâ, ölüleri diriltmeyi mucizelerinden biri kılmamıştır; dolayısıyla bu, O’nun büyüklüğü ile kıyaslanamaz. Bununla birlikte O’nun kudretini; mucizelerinden olan Kur’an ifade eder.”

¹²⁷⁶ añılup ya‘ nî: añılur BD.

¹²⁷⁷ “Allah’ım! Muhammed peygamber hürmetine bunu dirilt.”

¹²⁷⁸ dirildi¹²⁷⁹: dirildi BD.

¹²⁷⁹ “Rahman (olan Allah)’dan anlatılan hakikat ayetleri.”

¹²⁸⁰ “Şüphesiz O, Allah’ın yarattıklarının en hayırlısıdır.”

¹²⁸¹ sübhâne ve: -ÇA.

¹²⁸² “Ve sen her şeyi bilensin.”

kılınup fâ' il kılınmasun için ol iltibâsı def' için fi' l mü'enneş kılındı. **İẓamen** (عَظْمًا) didügi nez' hâfiziyyet üzerine menşûbdur. Veyâhûd temyîz vâki' ola. Eyy şerefen ve celâleten mübeyyen-i hey'et fâ' il için ola. Âyât didügi kavlinde veyâhûd mübeyyen-i hey'ete mef' ul için ola kadrehü didügi kavlinde. **İhyâ** (أَحْيَا) fi' l-i mâzî if' âl bâbindandır. Diri kılmak ma' nâsınadır. **İsmühü** (اسْمُهُ) [80^a] didügi ahyâ didügi kavlinün fâ' ilidür. Zâmîr-i mecrûr Hâzret-i Resûl'e râci' dür. Zarf a' nî **hîne yûd' â** (حِينَ يُدْعَى) eyy ¹²⁸³ حين يذكر ihyâ didügi kavlinün ma' mülüdür. Fi' l-i muzâri' -i mechûldür. Da' vetden müştakdur. **Dârise'r-rimemi** (دَارِسَ الرِّمَمِ) dârise ism-i fâ' ilidür. Derûsetden müştakdur. Şey'ün bi'l-küllîye maḥv olup ve çürüyüp yok olmaḥdur. ¹²⁸⁴ يتعدّي و لا يتعدّي ya' nî hem lâzım ve hem müte' addî olur. ¹²⁸⁵ يدرس دروساً عفي و درسته الرّيح kavlinde me' ḥûz'dur. Rimem kesr ile rimmetün cem' idür. Çürümüş kemükler demek olur. ¹²⁸⁶ جمعي رمم و رمأم من رم العظم يرم kavlinde müştakdur. Eyy ¹²⁸⁷ رميم فهو بلّی Nitekim tenzilde vâki' olmuştur. Ke-kavlihi te' âlâ ¹²⁸⁸ رَمِيمٌ وَهِيَ الْعِظَامُ يُحْيِي مَنْ alâ. Şıfatuñ mevşûfa izâfeti ¹²⁸⁹ إِيَّيْ أَتَهَمْتُ نَصِيحَ الشَّيْبِ didügi kavlinde daḥı bu kabildendür. ¹²⁹⁰ الدّارس من الرّمم Ve 'alâ kelâ't-taḥdîreyn burada mezîd te' kîd ü taḥrîr olduḡına ḥafî degildür. Eger su'âl olınsa bu mezkûrâtda ḥafî yokdur ammâ ḥafî buradadır ki âyâtühü didügi kavlinde murâd nedür? Ol ḥâzretün ism-i şerîfi midir ya' nî ihyâ-yı isme ḳarînesiyle veyâhûd mu'cizâtı mıdır veyâhûd nübüvvetinün emârâtı mıdır? Ya' nî ḥâtimü'n-nebîyyin ve toḡduḡı gibi maḥtûnen ya' nî sünnetlü toḡduḡı gibi ve du' âsı müstecâbü'd-da' ve gibi ve mübârek şadı keşf olup ḳalb-i şerîfi ḡusl olınuḡı gibi ve nitekim bunlara müşâbih olan nesneler vâre ise âşâr-ı

¹²⁸³ “O, anıldığında.”

¹²⁸⁴ “Haddini aştı veya aşmadı.”

¹²⁸⁵ “O (izler) silindi ve rüzgar onları tamamen yok etti.”

¹²⁸⁶ “Remim ve rimâm kelimelerinin çoḡul hâli, ramme'dir. Çürüyen kemikler demektir..”

¹²⁸⁷ “Eskimiş, bu nedenle çürümüş.”

¹²⁸⁸ “Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve ‘Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?’ diyor.” Yasin 36/78.

¹²⁸⁹ Kasîde-i Bürde 12. beyit.

¹²⁹⁰ “Harabe olmuş kalıntılardan (eski eserlerden) bir iz.”

ķaribeden ve ĥavāş-ı ‘acibeden وَلِكُلِّ مَوْلِيَهَا هُوَ وَجْهَةٌ وَلِكُلِّ¹²⁹¹ ya‘nî bu cümleden murād birdür. Ya‘nî murād olan ķadrinüñ ‘ulüvvunı ve yüceliğünü işbâtdür. Yoĥsa âyâtını taĥķîr murād degildür. Bu taķdîr üzerine eşķâl mündefi‘[80^b] olındı. Ya‘nî şāriĥinüñ ba‘zısı yazmışlardur kim eger mu‘cizâtı murād olunursa kelām-ı fāsiddür. Zîrā kim Qur‘ān-ı ‘azîm daĥı anuñ a‘zam mu‘cizātındandır. Bu kelām ‘umûm-ı muĥālefete ķā’il olanları redd ve men‘dür. Ya‘nî anlar dirler Kur‘ān-ı ‘azîm maĥşûş-ı bi’l-‘aķldur. Nitekim Hāķķ te‘ālā buyurur: وَاللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ¹²⁹². Ammā bizüm içün delîl ya‘ni bu ĥadden ve ĥükmden ĥāric olup Ĥazret-i Resûl’e maĥşûş olduğına şāriĥeten âyet-i kerîme vārid olmışdır. Ke-ķavlihi te‘ālā وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِنَ الْمَتَانِي وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمِ¹²⁹³. Ve daĥı nice âyât-ı kerîme şarāĥaten ve kināyeten ve isti‘āreten vārid olmışdır. Veyāĥûd murād olan mecmû‘-ı külliyledür. Cem‘üñ ‘umûmına nazaran ya‘nî âyātühü didüğü zamîr-i mecrûra muzāf olup murād olan cem‘üñ ‘umûmidur. Yoĥsa ‘umûm cem‘ degildür fe’fhem. Ve daĥı bu zıkr olınan ma‘nalar küllü’l-efrādî zemîninde müteĥāķķiķdür. Ya‘nî kaçan cins zıkr olınsa ma‘nen küll-i efrāduñ zıkrî lâzım gelür. ¹²⁹⁴نحو تمر و خَلٍّ و ماءٍ ammā kaçan ism-i cins zıkr olınsa efrāduñ küllisinüñ zıkrî lâzım gelmez. Belki ‘alā sebîli’s-bedel lâzım gelür. ¹²⁹⁵كالزجل ya‘nî racül gibi. Ke-zālik bu ma‘nā küll-i mecmû‘ zemîninde müteĥāķķiķ olur. ¹²⁹⁶كالكتاب ya‘nî kitābdan murād olan mecmu‘-ı şaĥşîdür. Yoĥsa kitāb ile eczāsı beyninde ķadr müşterek degildür. Ve bi’l-cümle bundan ġaraż Ĥazret-i Resûl’üñ kemā yenebfî temeddüĥî ĥāķķını ‘adem-i kıyāmına ‘acz ve i’tirāfdür. Ya‘nî murād olan ism-i şerîfiyle du‘ā olup ve daĥı mu‘cizâtı ve emārâtı Ĥazret-i Resûl’üñ ‘izamen yönünde ķadrine münāsib degildür. Vaķtā kim zıkr olınan Ĥazret-i Resûl’e ġayrı münāsib oldu ise burada zıkr olınan [81^a] beytün āĥirine varınca ķadrine ġayrı münāsib olması evlā-yı bi’t-

¹²⁹¹ “Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” Bakara 2/148.

¹²⁹² “Allah her şeyin yaratıcısıdır ve her şeyi koruyup yöneten de O’dur.” Zümer 39/62.

¹²⁹³ “Kuşkusuz sana tekrar tekrar okunandan (âyetlerden) yedisini ve yüce Kur’an’ı verdik.” Heer 15/87.

¹²⁹⁴ “Hurma, sirke ve su gibi.”

¹²⁹⁵ “Adam misali.”

¹²⁹⁶ “Kitap misali.”

tarîkdür. Hâşıl-ı kelâm melhûz olan Hazret-i Resul'ün şerefini işbâtdur. Belki zâtınun eşrefiyyetini işbâtdur. Murâd olan nedür, zahirdür.

Tercüme

İ' cāzı olsa qadr-i bülendi gibi anuñ

Zinde ideydi nāmı zıkr olındukda rimmeti

Beyt

در خود قدر بزرکش کر نبودی معجزات

¹²⁹⁷ زنده کردی یاد نامش استخوانهای رمم

Ve Ba' de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāh Hazret-i Resul'ün qadri ve mertebesi ızam ve ā' lā idüğün iş'ār ve medh-i şerifini qaşd ya' nī ol Hazret-i Resul'ün mu' cizātı ululuq yönünde qadrine ve mertebesine münāsib olaydı ism-i şerifi zıkr olinup da' vet olınduğı hinde anuñ ismi şol maḥv olup kemükleri ihyā iderdi. Beyān eyledükden soñra ba' zı kimesnenün ezhān-ı kâşırası olmağın ya' nī çünkü ol Hazret-i Resulullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem 'azīmeti ve celāli bu mertebede olduğunu bilüp zihnine huṭūr eyleyüp¹²⁹⁸ āyā ümmetine kıllat-i iltifātlarından ba' zı nesne huṭūr idüp ve dağı ümmetine kıllatü's-şefā' at qalbine mütebādiren fehm olinup zīrā kim her bār kim emīr qadren i' zām ve rütbeden ecell ola. Kullarına hicāb dağı ekşer ve dağı sultāna qarīb olmağın bu' den evfer üzerine olur diyü

¹²⁹⁷ {^{dk} Tercümetün li-kā'ilihi

Ger mu' cizāt qadrine göre olaydı

Dirildi diydi adı añıldıkda rimmeti}

¹²⁹⁸ huṭūr eyleyüp: gelüp ÇA.

ol tevehhümi red ve def eylemege tenbih ve ol irtiyābı men‘ ve ümmetine işfağ olduğunu beyān eylemege murād idinüp didi:

لَمْ يَمْتَحِنَا بِمَا تَغِي الْعُقُولُ بِهِ

1299 حرصًا عَلَيْنَا فَلَمْ نَرْتَبْ وَلَمْ نَهَم

[81^b] Eyy التَكْلِيفِ 1300. Ya‘nī ol Hāzret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi vesellem ümmetini irtiyāb içinde kımadı. Nitekim Hāzret-i ‘İsā hakkında naşārā ‘aql-ı kâşırlarında rayb içinde kaldıkları gibi belki Hāzret-i Resūl maḥsūsāt ile ba‘zı nās üzerine ḥafī olan nesne-i hidāyetlerine ḥariş olduğundan ötürü idrāk eylesün diyü darb-ı meşel ile temsīl idüp Hāḫḫ te‘ālānuñ kavlınden aḥz idici olduğu hâlde 1301 وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ 1302 ve ke-kavlihi te‘ālā ilāhüm 1303 el-āyet. **Lem yemteḥinā** (لَمْ يَمْتَحِنَا) eyy 1304. İmtihāndan müştāḫdur ki ol tecrübe ve ihtibārdur. **Bimā ta‘ye** (بِمَا تَعِزَّى) eyy 1305 den müştāḫdur. Hılāf-ı beyāna dirler ki ol muzmer olup lisān-ı faşīḥ ile beyān olınmaya. Yukālu عِي يَعِي 1306. A‘ye fe‘īl vezn üzerinedür. Yemteḥin fi‘l-i muzāri‘ ifti‘āl bābındandır tecrübe ma‘nāsına. Zāmīr zāmīr-i mütekellimdür. Şariḥen mef‘ūlin bihdür. Taḥtında fā‘il zāmīr-i müstetir hüve rāci‘dür Hāzret-i Reşūl’e. Bimā ta‘ye didügi lem yemteḥinā kavline müte‘allıḫdur. Mā ism-i mevşūldür. Ta‘ye fi‘l-i muzāri‘ mü’enneşdür. Ta‘cīz ma‘nāsınadır. **el-‘Uḫūl** (الْعُقُولُ) didügi ta‘ye didügi

1299 “Bize olan aşırı sevgisinden dolayı O, aklın almadığı şeyle bizi imtihan etmedi. Biz de şüpheye düşmedik ve şaşırıp bir hata yapmadık.”

1300 “Bizi yükümlülük konusunda sinamadı.”

1301 “Yine o gün her ümmetin içinden kendileri hakkında birer tanık çıkaracağız; seni de bu kimseler hakkında tanık yapacağız. **Bu kitabı sana her konuda açıklama getiren bir rehber**, bir hidayet ve rahmet kaynağı, Allah’a gönülden bağlananlar için bir müjde olarak indirdik.” Nahl 16/89.

1302 “Levhelerde Mûsâ için her konuya dair **öğüdü** ve her şey hakkında **gerekli açıklamaları** yazdık. (Ve dedik ki: “Bunlara sınıksız sarıl; kavmine de o en güzel öğüt ve açıklamalara sarılmalarını emret. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.” A’râf 7/145.

1303 “O peygamberleri apaçık delillerle ve kutsal metinlerle gönderdik. **İnsanlara indirdiklerimizi kendilerine açıklaman için ve (ola ki üzerinde) düşünürler diye** sana da uyarıcı kitabı indirdik.” Nahl 16/44.

1304 “Bizi sinamadı.”

1305 “Anlamada, idrak etmekte aciz kalır.”

1306 “Anlamak, o hâlde idrak etmek, kavramak.”

ķavlinũn fā' ilidũr. 'Aķluñ cem' idũr. **Bihī** (بِه) didũgi ta' ye ķavline mũte' allıķdur. Zāmir-i mecrũr mevşũle rāci'dũr. **Hırşān** (حَرْصًا) didũgi lem yemteħinā ķavlinũn mef'ũl-i lehisidũr. Hırş meyl ve ŗiddet ve raġbet ve ĥafz ma'nāsinadur. 'Aleynā (عَلَيْنَا) didũgi hırşān ķavline mũte' allıķdur. **Felem nerteb** (فَلَمْ نَرْتَبْ) didũgi ķavlindeki fā lem yemteħinā didũgi ķavline ma'tũf olup 'atf iķũndũr. Veyāħũd fā-yı faşĩhiyye ola. Nerteb fi'l-i muzāri'-i nefis-i mũtekellim ma'a'l-gayr ifti'āl bābından irtābdan mũŗtaķdur ŗekk ũ gũmān ma'nāsına. **Velem neħimi** (وَلَمْ نَهِمْ) didũgi 'āmmuñ¹³⁰⁷ ĥāŗŗa 'atfı ķabālındendũr. [82*] Felem nerteb didũgi ķavline ma'tũfdur. Ma'nā dimek olur ki Ĥazret-i Resũl ŗallallāhu 'aleyhi vesellem bu mu'cizātından ve bu āyātından daħı 'alā āyāt getũrmek ķābil ve mũmkũn iken ve lākin bize ġāyetle kemāl-i merħametinden ve ŗefķatinden bu ķadr-ı āyāt ile تَذَكُّرًا لِّأُولَى الْآلِبَابِ¹³⁰⁸ olsun iķũn. Ve bi'l-cũmle ũmmeti irtiyābdan vāķi' olup 'acz-ı 'uķũl ve taħayyũr-i ifħām oldıķlarına nażar olındı. Nitekim tenzĩlde vāķi' olmuŗdur: ¹³⁰⁹ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُم بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ. Ya' nĩ ũmmetine eŗedd-i hırŗen ve ekmel-i ŗefķaten ve raġbeten emr-i teshĩl iķũn Ĥaķķ sũbhāne ve te'ālā 'Arab tā'ifesine ĥiţāb idũp resũlden murād 'azĩmũ'ŗ-ŗān olan bizũm resũlũmũz olan Muħammed Muŗtafā'dur. Nitekim beyt-i sābıķda a' nĩ وَكُلُّهُمْ مِّنْ رَسُولِ اللَّهِ مُلْتَمِسٌ¹³¹⁰ didũgi ķavlinde tafŗĩl ũzerine resũl muţlaķ zıķr olınsa murād olan Ĥazret-i Muħammed Muŗtafā'dur diyũ tafŗĩl ũzerine zıķr¹³¹¹ olınuپ talep olına. **Min enfusikum** (مِّنْ أَنفُسِكُمْ) eyy ¹³¹² مِّنْ جَنَسِكُمْ عَبْثِي قَرِيشِي مَثَلِكُمْ dimekdũr. Ve fā'nuñ fetħasıyla daħı oķınmaķ cā'izdũr. Ya' nĩ ¹³¹³ اَشْرَفَكُمْ وَ اَفْضَلَكُمْ ¹³¹⁴ عَنِتُّمْ مَا عَلَيْهِ عَزِيزٌ didũgi ķavli ya' nĩ size bir mekrũh mũlāķĩ o"lmaķdan ve iriŗmekden ŗedĩd meŗaķķat ile sũ-yı 'āfiyetden ve 'azāba vāķi'

¹³⁰⁷ 'āmmuñ: 'āmilũn BD.

¹³⁰⁸ "Akıl sahipleri iķin hatırlatma."

¹³⁰⁹ "Andolsun, size iķinizden ŗyle bir peygamber gelmiŗtir ki, sizin sıkıntıya uġramanız ona aġır gelir, size ĥok dũŗkũndũr, mũminlere karŗı ŗefķat ve merhamet doludur." Tevbe 9/128.

¹³¹⁰ Kasĩde-i Bũrde 39. beyit.

¹³¹¹ ũzerine zıķr: -ĈA, -YB.

¹³¹² "Ben sizin cinsinizden, bekar bir Kureyŗliyim, sizin gibiyim."

¹³¹³ "Sizin en ŗerefliiniz ve en faziletliniz."

¹³¹⁴ "Andolsun, size iķinizden ŗyle bir peygamber gelmiŗtir ki, sizin sıkıntıya uġramanız ona aġır gelir, size ĥok dũŗkũndũr, mũminlere karŗı ŗefķat ve merhamet doludur." Tevbe 9/128.

olmağdan¹³¹⁵ havf ider sizün üzeriñüze dimekdür. حَرِصٌ عَلَيْكُمْ didügi kavli ya‘ nî Hâzret-i Resûl sizün imānıñuzda şalāh hālîñüzde havf idüp sizün üzeriñüze harîşdür. Bi’l-mü’minin ya‘ nî aña imān getüren den ve ğayrıdan re’uf [u] raḥīm. Ra’uf didügi taqḍīm olınu p ğāyetle şiddet-i merḥametinden ‘ibāretdür. Ya‘ nî ol Hâzret-i Resûl ümmetine ‘azāb vāki‘ olmağdan re’feti ve merḥameti eblağ ve eşedd-iḥırş üzerinedür demek olur. Beytün ma‘ nāsı [82^b] demek olur ki ümmetine şiddet-i hırs olmağın imtiḥānı ümmeti üzerine terk eyledi. Cemî‘-i umûrı beyân üzerine bildürüp hattâ ba‘zı nās üzerine ḥafî olup iz‘ân-ı kâşırası olana darb-ı meşel ile ta‘lîm idüp beyân eyledi. Bu şûret ta‘lîli nefy kabîlindendür. Yoḥsa nefy ta‘lîl kabîlinden degildür. Ya‘ nî biz ümmeti şekk eylese irtiyâbda vāki‘ kılmaduğ. Ve daḥı vehm ile taḥayyürde komaduğ demek olur. **Ve lem tühem** (و لم تهم) didügi فيه¹³¹⁶ ya‘ nî taḥayyürde komaduğ belki fehmi itdürüp şekk üzerine komaduğ. Tühem fi‘l-i muzāri‘-i nefsi mütekellüm اذاتحیر¹³¹⁷ مع الغير هاهيم kavlinden me’ḥūz dur. Yoḥsa و هم يوههم اذا غلط¹³¹⁸ kavlinden me’ḥūz degildür. Ammā şol men ki vehm fetḥa ile يهيم اذا ذهب وهمك في شئ و انت تريد خلافه¹³¹⁹ kavlinden me’ḥūz dur diyü ol kimesne vehm eyledi. Ve hemyāndan daḥı müştak olmasi cā’izdür. Bu taqḍîr üzerine ma‘ nāsı demek olur ki biz ḥayrān ve müteḥayyir olmazuz demek olur. Bi-eyyi taqḍîr kân ma‘ nā demek olur ki bizi işlāh ve irşāda ḥarîs olduğıçün ‘aḳıllılar mühtedî olmaya. Çok nesneler ile terk itmedi. Biz daḥı anuñ bize ilkā itdükleri umûrda şekk ve taḥayyür itmedük demek olur. Ḥaḳḳ tebāreke ve te‘ālā anı raḥmeten li’l-‘ālemîn olmağıçün irsāl itmişdür. Ve fehmi olmayan nesneyi tekliḥiyle zaḥmet cem‘ olmaz ve bizi ṭariḳ eylemedi. Ḥaḳḳ’a hidāyet itmege hırşından idi ki çok zamānda tefhîm içün maḥsûsâtla temşîl iderdi. Nitekim bu beytde zıkr olındı kitāb ve sünnete tettebbu‘ iden kimesneler bu kabîlden nice ‘acāyibe ve ğarāyibe muṭṭali‘ olurlar. Allāhu a‘lim bi-ḥaḳiḳatü’l-merām.

¹³¹⁵ ve irişmekden şedîd meşakkat ile sū-yı ‘āfiyetden ve ‘azāba vāki‘ olmağdan: -ÇA.

¹³¹⁶ “Onda tereddüt ederiz.”

¹³¹⁷ “Eğer onlar, başkalarıyla birlikte tereddüt ederlerse.”

¹³¹⁸ “Eğer o yanılıyorsa, hayal görüyor demektir.”

¹³¹⁹ “Kafanın bir şeye takılıp gitmesi ve senin aslında bunun aksini istemen.”

Tercüme

[83^a]

Sa‘ b emri olmadı ki biz andan uşanavüz

Hayret irişe gönlümüze vire ribeti

Beyt

آنچه او فرموده عقل از فهم آن عاجز نشد

صلاح ما حریص است بی کمان و بی تهم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’uñ rahmeten li’l-‘ālemīn olduğunu ve ümmetinüñ üzerine harīş olup kavī ‘ināyetini ve şiddet-i rağbetini ve naşārā-yı murtābīn olup ümmetini irtiyābda kıomadığını beyān u ‘iyān eyledükden sonra Hākk sübhane ve te‘ālā ol Hāzret-i Resūl’i ceyb idinüp ve aña ma‘ārif-i ilāhiyye ile maḥşūş ve şıfāt-ı rabbāniyye ile taḥalluk eyleyüp ve ol Hāzret-i Resūl’uñ kemālātını ve merātibinüñ nihāyetini cemī‘-i maḥlūkāt idrāk ve ihāta idüp aña vāşl olmada ‘ācizün ve kāşirün olduklarını ve medḥ-i şerīfün kaşd idüp didi:

اغْيَ الْوَرَى فَهُمْ مَعْنَاهُ فَلَيْسَ يُرَى

لِلْقُرْبِ وَالْبَعْدِ مِنْهُ غَيْرُ مُنْفَحِمٍ¹³²⁰

¹³²⁰ “O’nun kemalini anlamak bütün varlıkları aciz bıraktı. O’na yakın ve uzak olanlarda hayret ve acizden başka bir şey görülmez.”

Eyy اعجز الخلق اعينه ماذا هبه اعجزته طريقي معاشه ¹³²¹ kavlinde me' hūz'dur. **E'ye** (اغي) fi'l-i māzī if'āl bābından ma' nāsı bir ¹³²² şahşı ¹³²³ 'āciz kılmaya dirler. **el-Verā** (الورى) didügi e'ye kavlinün mef'ulidür. Eyy el-hālķ ya' nī maḥlūk ma' nāsına. **Fehmü** (فهم) didügi e'ye kavlinün fā'ilidür. Zāmīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl'e rāci'dür. **Ma'nā** (معنا)'dan murād Ḥazret-i Resūl'ün ḥaķīķat-i kemāli ve faẓīlet-i ḥālidür. Yuķālu معني الرجل كماله الخاص به ¹³²⁴. **Fe leyse** (فليس) didügi kavlindeki fā şart-ı maḥzūfuñ cevābıdır. Ve daḥı tefsīr içün olmaķ cā'izdür. Leyse kavlinün taḥtında [83^b] fā'ili müstetir olan zāmīr, zāmīr-i şāndur. Fā'ili vāķi' olmuşdur. **Yürā** (يرى) Fi'l-i muzāri'-i meḥūl ru'yetden müştakdur. E'ye didügi kavlinün cümlesi tefsīr vāķi' olmuşdur. **Li'l-ķurbi** (للقرب) didügi yürā didügi kavline müte'allıķdur. Lām lafz-ı min ¹³²⁵ ma' nāsınadır. Ke-ķavlihim سمعت لكم صراخاً ¹³²⁶ minkum taķdīrindedür. **Ve'l-bu'di** (والبعد) didügi li'l-ķurbi kavline ma'tūfdur. Zarf a' nī **fīhi** (منه) münfeḥim kavline müte'allıķdur. Zāmīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl'e rāci'dür. **Ġayru münfeḥimi** (غير مُنفَحِم) didügi yürā didügi kavlinün ķā'im-i maķām fā'ilidür. Münfeḥim infihāmdan müştakdur 'aciz ve müteḥayyir ve sūkūt ma' nāsınadır. Eger su'āl olınsa ne ḥālde şahīḥ olur ki muzāfun ileyh a' nī münfeḥim didügi kavli muzāfuñ māķablinde vāķi' olan a' nī fīhi didügi kavlinde 'āmil olup ve fīhi didügi ma'mūl olup ḥuşuşen nuḥāt bu aşl-ı şey'ün ā' mālını men' inde ittifaķ eylemişlerdür. Cevāb budur ki bu zıķr olınan ma' nā cānibine meyl itdürmek kabīlindendür. Ya' nī lafz ¹³²⁷-ı ġayr didügi kavli lafz ¹³²⁸-ı lā ma' nāsına ḥaml olınuḫ İmām Merzūķī kendü beytünde bu 'amelün cevāzına işāret eylemişlerdür. Ḥaysü ķāle

¹³²¹ “Yaratılmışların en acizi, kendisine bahşedilen şeyle yorulandır; benim yöntemlerim onun geçimini aciz bıraktı.”

¹³²² bir: -BD.

¹³²³ şahşı: teşhīşi YB, BD.

¹³²⁴ “Adamın anlamı onu özel olan kemalidir.”

¹³²⁵ lafz: -YB.

¹³²⁶ “Sizden bir çıġlık duydum.”

¹³²⁷ lafz: -YB, -BD.

¹³²⁸ lafz: -BD.

وإلا أكن كل الجواد فإنني

¹³²⁹ على الزاد في الظلماء غير شتيم

وإلا أكن كل الشجاع فإنني

¹³³⁰ بضرب الطلى والهام حقّ عليم

Bu beytde zarf iki mevzu‘da bile a‘nî zarf-ı evvel ki **ez-zād** (الزاد) kavlidir ve zarf-ı sâni beyt-i sâniyedeki bi-ḍarab (بضرب) didügi kavli¹³³¹ muzāfun ileyhe müte‘allıktır. A‘nî muzāfun ileyh ol şeyyem (شيئ) kavlidir. Ve muzāfun ileyh-i sâni‘ alīm (عليم) didügi kavldür¹³³². Muzāfun ileyh muzāfuñ mākablinde ‘amel eylemesini cā’iz görmüşlerdür. Şol vechle cā’iz görmüşlerdür ki beyt-i evvelde lafz¹³³³-ı ğayr kavlini lafz¹³³⁴-ı lā ma‘nāsına icrā eylediler. Ma‘nā-yı nefyde müşterek olduklarından ötürü kelām ma‘nā üzerine ḥaml olındı. [84^a] Taḳḍīri لا اشم علي الزاد لانه قيل اهي عليه الزاد لانه قيل اهي عليه الزاد. Ve daḥı bunuñ mecrāsına ḳā’ilūñ kavlini icrā iderler¹³³⁶. Ke-ḳavlihi انت زيدا غير ضارب¹³³⁷. Ya‘nî مثل ضارب¹³³⁸ kavlini mümteni‘ olduğına hükm olup belki taḳḍīri انت زيدا كا ضرب¹³³⁹. Ve daḥı şāhibü’l-*Keşşāf*’uñ kelāmı bunı te’yîd ider. Fî ḳavlihi ‘izze ve celle المغضوب عليهم

¹³²⁹ “Tamamen cömert olmasam da zifiri karanlıkta bile erzak taşıyorum ve kötü söz söylemiyorum.” İmâm Merzûkî, Şerh-i Divân-ı Hamâse, c.2, s. 321. <https://shamela.ws/book/6907/768#p3>

¹³³⁰ “Tamamen cesur olmasam da mızrağımı savaştan kırılmadan, körelmeden ve zarar görmeden gerçi getirmeyeceğim.

¹³³¹ didügi kavli: -BD.

¹³³² didügi kavldür: -BD.

¹³³³ lafz: -ÇA, -BD.

¹³³⁴ lafz: -BD.

¹³³⁵ “Ben o yemeğin kokusunu almıyorum.’ der gibi.”

¹³³⁶ iderler: ider BD.

¹³³⁷ “Sen, Zeyd’sin vurmazsın.”

¹³³⁸ “Sen, Zeyd gibi vuransın.”

¹³³⁹ “Sanki sen, Zeyd gibi vuransın, dendi.”

¹³⁴⁰ ya‘ nî taqđîri demek olur ki لا المغضوب انا زيدا لا ضارب ¹³⁴¹ kâ‘ idesi tarîķi üzerine icrâ idüp ve andan şoñra ولا الضالين ¹³⁴² kavline lafz ¹³⁴³ -ı lâ idhâl olındı. Ammâ beyt-i şâniyede a‘ nî Haķķ ‘ alîm didügi kavlinde lafz ¹³⁴⁴ -ı lâ ziyâde olınmağın muzâf-ı mu‘ teddün bih i‘tibâr olunmayup belki maḥẓ-ı te‘kîd murâd olınup burada daḥı kelâm lafza i‘tibâr olmamağın ma‘ nâya ḥaml olındı. Taqđîri ke‘ennehü kâle جَدَّالْبَتَّة ¹³⁴⁵. Burada bir nükte-i ḥafîyye vardır. Ya‘ nî e‘ ye‘l-verâ didügi kavlinde işâret vardır ki gerçi kim el-verâ eyy el-maḥlûk ‘âm olup ve lâkin kelâm delâleti ile murâd olan zevî‘l-‘uḳûldur. Ya‘ nî ol Ḥazret-i Resûl’ün kemâlatına ve merâtibinün nihâyetine zevî‘l-‘uḳûl ‘âcizün olup ¹³⁴⁶ ve müteḥayyirûnlardur. Ol Ḥazret’ün idrâkına ve ihâtasına sükût üzerine muḳaşşirûnlardur. Kande ḳaldı ki ‘avâm العوام كالهوام فلايري من القرب والبعد فيه الا العاجز فيه ¹³⁴⁷ ḥasebince ya‘ nî yarâsa şemsün ḥarâretine ne baḳup görebilür. Pes imdi ol Ḥazret’ün ḳurbından ve bu‘dından görünür degildür. Anuñ ḥaḳḳında sâkin ve müteḥayyir olandan ğayrı ya‘ nî ol Ḥazret-i Resûl’ün ḥaḳîḳat üzerine ma‘nâsını ve kemâlini ve faẓîlet-i ḥâlini fehm idüp idrâk itmesi ve ḥaḳâyık-ı kemâlini [84^b] ve daḳâyık-ı celâlini ihâtası ḥalkı ‘âciz ve müteḥayyirlerdür. Pes imdi ol Ḥazret’ün ‘adem-i idrâkı ḳurb u bu‘d ḥâletinde şemsün ḥâli gibi görünür degildür. Allâhu â‘lim bi-ḥaḳîḳatü’l-merâm.

Tercüme

¹³⁴⁰ “Nimetine erdirdiklerinin yolına; **gazaba uğramışların yolına da**, dalâlete sapmışların yolına da değıl! Âmin!” Fatiha 1/7.

¹³⁴¹ “Ben Zeyd’im. Öfkeye maruz kalmış ve vuran (kişi) değıl.”

¹³⁴² “Ve doğıru yoldan sapanlar.”

¹³⁴³ lafz: -ÇA, -BD.

¹³⁴⁴ lafz: -ÇA, -BD.

¹³⁴⁵ “Bir peygamber, her yönüyle kesin bir şekilde doğıruyu gösterir.”

¹³⁴⁶ olup: -YB, -ÇA.

¹³⁴⁷ “Avam halkı, tıpkı haşerat (küçük mahlûkat) gibidir; zira onlar, bir varlığın hakikatine yaklaşmakla yahut ondan uzaklaşmakla hiçbir fark göremezler. Bu mertebeyi ancak içsel acziyet içinde bulunan ve o varlığın kemâl sıfatları karşısında hayret makamına düşen kimse idrak edebilir.”

Fehm ma‘ nâsında fûrû-mânde kaldı halk

Bir ferd yok ki diyebileydi anuñ haqîkati

Beyt

عاقلان از فهم معنی محمد عازاند

1348 اهل عالم جمله در وصفش کشیدستند دم

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hazret-i Resûl’üñ haqâyık-ı kemâlini ve daqâyık-ı celâlini ma‘ nâsı fehmında halk anuñ haqîkatini bilmede ‘âcizûn ve kâşirûn olduklarını beyân u ‘iyân eyledükden soñra girü ol Hazret-i Resûl ‘âlem-i hissîde şûret-i maşşûsasıyla nazar eyleyen gâfilinüñ nazarlarıyla ‘âlem-i qudsîde kuvvet-i başîretiyle nazar eyleyen vâsılînüñ nazarların ve cemî‘-i mahlûk ol Hazret-i Resûl’i kemâl üzerine 1349 وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ adem-i idrâklarını şemse teşbîh eylemek murâd idinüp Haqq sübhâne ve te‘âlânüñ kavlıden alız idici olduğı hâlde didi:

كَالشَّمْسِ تَطْهَرُ لِلْعَيْنَيْنِ مِنْ بَعْدِ

1350 صَغِيرَةً وَتَكِلُ الطَّرْفَ مِنْ أَمَمٍ

1348 {dk Tercümetün li-kâ’ilihi

Ma‘ nâsı fehm-i halk anuñ ‘âciz eyledi

Kimesne yok ki aña bilindi haqîkati}

1349 “Hidayete ulaşma hususunda onlara yalvarsanız sizi duymazlar, sana bakıyorlar zannedersin, oysa görmezler.” A’râf 7/198.

1350 “Hz. Peygamber uzaktan gözlere küçük görünen fakat yakından (ve doğrudan bakınca) gözü kamaştıran güneş gibidir.”

Ke's-şemsi (كَالشَّمْسِ) didügi mübtedâ-yı maḥzûfuñ haberidür. Taḳdîri ¹³⁵¹ هُوَ كَالشَّمْسِ dimekdür. Zarf-ı müsteḳardur. **Tezheru** (تَظْهَرُ) didügi Ḥaḳḳ sübhâne ve te'âlânüñ ḳavli nemaṭı üzerine ke-ḳavlihi te'âlâ كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا ¹³⁵² şems didügi ḳavlinüñ şıfatı vâki' olmışdur. Veyâḥûd ḥâl vâki' olup ve ḥâlde 'âmil [85^a] teşbîḥ ma'nâsına olan kâfdur. Âyet-i kerîmede yaḥmilu didügi ḳavli ḥâl vâki' olmışdur. Ve ḥâlde 'âmil ma'nâ-yı meşeldür. Veyâḥûd şıfat vâki' ola. Zîrâ kim ḥimârdan murâd ma'nâsı degildür. Tezheru fi'l-i muzâri'-i mü'enneşdür. Taḥtında fâ'ili müstetir hiye râci'dür. Ke's-şemsi didügi ḳavline tezheru cümlesi vech-i şebah müfessir olup mübtedâ-yı maḥzûfuñ haberi vâki' ola. ¹³⁵³ هِيَ تَظْهَرُ taḳdîrindedür. Ve daḥı ke's-şemsi didügi ḳavlinüñ şıfatı vâki' olmaḳ câ'izdür elif lām zâid olduğı taḳdîrce. **Li'l-aynîn** (لِلْعَيْنَيْنِ) didügi tezheru ḳavline müte'allıḳdur. 'Aynîn 'aynuñ teşniyyesidür. **Min bu'd** (مِنْ بَعْدُ) didügi tezheru ḳavline müte'allıḳdur. 'Aynüñ zammesiyle ve sükûnıyla ḳurbuñ ḥilâfidur. İraq demek olur. **Şağîraten** (صَغِيرَةً) didügi tezheru didügi ḳavlinüñ fâ'ilinden ḥâl vâki' olmuştur. **Ve tükillü** (وَتَكِلُّ) didügi tezheru ḳavline ma'tûfdur. Tükillü fi'l-i muzâri'-i mü'enneşdür. İf'âl ba'bından. Taḥtından fâ'ili müstetir hiye râci'dür ke's-şemsi didügi ḳavline. Ma'nâsı gözi za'îf idüp ḳamaşdurur dimekdür. **eṭ-Tarfe** (الطَّرْفُ) didügi tükillü ḳavlinüñ mef'ûlidür. Göz ma'nâsına cem' olunmaz¹³⁵⁴. Zîrâ kim aşılmaşdardur ولمصدر لا يثنى و ¹³⁵⁵ کَا' ide-i külliyyedür. Meger cins murâd olma. **Min ememi** (مِنْ أَمَمٍ) didügi tükillü ḳavline müte'allıḳdur ve min ibtidâ'-yı gâyet içündür. Hemzenüñ fethasıyla ḳurb ma'nâsınadır. ¹³⁵⁶ اخذت ذلك من امم اي من قرب وداري امم داره اي مقابلة بها قربته منها ¹³⁵⁷ الشمس قدركرة الارض مائة مرة و نيفاً و ستين مرة Rivâyet olunur ki şems gâyetle büyük olduğundan ötürü ḳarîb olur ki gözi za'yıf idüp â'mâ eyler.

¹³⁵¹ "O, güneş gibidir."

¹³⁵² "Tevrat'la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, **koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer**. Allah'ın âyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz." Cuma 62/5.

¹³⁵³ "O, görünüyor"

¹³⁵⁴ { olınmaz: kılinmaz } YB, ÇA.

¹³⁵⁵ "Masdardan ikilik ve çoğul yapılmaz."

¹³⁵⁶ "Onu yakın olan bazı topluluklardan aldım. Evim onun evinin önünde yani karşısında."

¹³⁵⁷ "Güneş, dünyadan yüz altmış kere daha büyüktür."

Ya‘nî güneş bi-ḳudretullāhu te‘ālā [85^b]¹³⁵⁸ yüz kerre küre-i arzdan ve daḥı altmış kerre artuḳ üzerinedür. Ve daḥı bu dünyā ḳadardur. Eger dünyā ḳadar olmayaydı cemî‘-i dünyāda ‘ale’s-seviyye görünmez idi. Ve daḥı ‘Uyūn adlu kitābda zıkr olunur ki روي في الاخبار أنّ الشمس في كلّ ليلة يصعد تحت العرش يسجد الله تعالى ويزيد مرورها والقمر يصعد في ليلة الرابع العشر فيصعد إلى تحت العرش فيسجد الله فيتم مروره ولا يجئ نوبته فينقص من ألغم الي آخر الشهر¹³⁵⁹. Ya‘nî şems bi-ḳudretullāhu te‘ālā her gice ‘arşü’r-raḥman altına varup Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālā ḥazretlerine secde idüp ḳaṭ‘-ı menāzilde mürürü daḥı ziyāde olur. Fe-ammā Ḳamer ayuñ on dördüncü gicesinde ‘arşü’r-raḥman altına varup Ḥaḳḳ te‘ālā ḥazretine secde idüp ayuñ on dördüncü gicesi olmayınca burūcundan nevbeti gelmeyüp ol eclden ḡuşsa ve ḡamından naḳş olmak üzerine mürūr ider. Burūcı tamām olunca لا يعلم الغيب إلا الله¹³⁶⁰. Ke-zālik Ḥazret-i Resūl’üñ ḥālî daḥı şemsüñ ḥāline müşābihdür. Ya‘nî büyüklükde vaşf olınan şemse göze ıraḳdan küçüḳ görünür amma ḳaçan yakın varup ḳurb taḥşîl olınsa aña nazar eylemege ḳādir olmayup müteḥayyir ḳalursuñ. Kemāl-i şu‘ā‘ından ve ḳuvvet-i ziyāsından Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellemüñ ḥālî daḥı böylecenedür. Ḳaçan nāzır nazar-ı ḳuşūr ile nazar eylese bu nūr gözüñden fevt olup muẓmaḥill olur. Ammā ḥaḳıḳine nazar olınsa benî ādem nazar eyledüḡi zamānda göze küçüḳ görünür amma te‘emmül idüp şıfāt-ı kāmilesinde لا يكتنه كنهه ولا مجال لفهام الاذكياء ولا العقول العقلاء¹³⁶¹ ḥasebince nazar-ı fātir kelīledür [86^a] ve ‘aḳl ḳāşıra (vü) ‘alīledür. Rivāyet olunur bir gün Sultān Maḥmūd el-Ġāzî ḳuṭbü’l-aḳṭāb ve mehbiṭü’l-envār min cānib-i rabbü’l-erbāb zübdetü’l-vāşılîn kirvetü’s-sālikîn Ebü’l-Ḥasen el-Ḥaraḳānî ḳaddesü sırrahu ḥazretlerine Sultān Maḥmūd-ı Ġāzî ziyaretine gelüp ve didi: Yā şeyḡ bize Bāyezîd-i Bisṭāmî ḥazretlerinden bir ḥaber vir. Şeyḡ daḥı buyurdu Ebü Yezîd bir recül idi her kim anı görse ‘azābdan necāt bulur ve her kim aña nazar eylese hidāyet bulurdu. Andan şoñra Sultān Maḥmūd girü şeyḡe su’āl

¹³⁵⁸ { dkAşıl neyyif a‘dād-ı ‘aşreden mâ-fevḳine yüze varınca isti‘māl olunur. }

¹³⁵⁹ Ravilerin anlattıḡına göre; güneş her gece Arş’ın altına yükselir, Allah’a secde eder ve bu sırada yolculuḡına devam eder. Ay ise on dördüncü gecede Arş’ın altına yükselir ve Allah’a secde eder, bu şekilde yolculuḡunu tamamlar. Ancak sırası gelmediḡinden ayın sonuna kadar kederden küçülür.”

¹³⁶⁰ “Gaybı Allah’tan başka kimse bilemez.”

¹³⁶¹ “Onun mahiyetini (zatını) tam olarak kavramak mümkün değildir, zeki insanların ve akıllı kimselerin akılları da bunu anlamaktan acizdir.”

eyledi: Ol mı a‘zamdur yoḥsa Ḥazret-i Muḥammed ṣallallāhu ‘alehi vesellem ve ‘ilā ālā ve şaḥbihi a‘zamdur? Zīrā kim Ḥazret¹³⁶²-i Muḥammed’i Ebū Cehil ve ğayrıları küffārdan görürlerdi ve aña nazār iderlerdi. Bunun biriyle ki necāt bulmayup belki küfr üzerine oldılar. Andan şoñra şeyḫ cevāb virüp yā Sulṭān Maḥmūd bunlar ol Ḥazret-i Muḥammed’i görmediler. Belki Muḥammed bin ‘Abdullāh’ı gördiler. Eger Ḥazret-i Muḥammed’i göreydiler sa‘ādet ile fevz olup şübḥātdan¹³⁶³ ve ḍalālātdan necāt bulurlardı. Nitekim Ḥaḫḫ sübhāne ve te‘ālā bunun mışdākında buyurur وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ¹³⁶⁴. Burada taḫḫīḫ budur ki cüsse-i insāniyyet ve şūret-i beşeriyyet cismāniyyet bir emrdür. Bu emrde enbiyā ve evliyā ve ‘ulemā ve şaliḫā ve ‘āmmе ve ḥāşşa ‘āle’s-seviyyedür. Ve lākin tefāvütü’l-ḫadr ve merātibü’l-‘izz insān için ḥāşıl olan ḥaḫāyık-ı kemāl ve daḫāyık-ı celāl me‘ānī ve ma‘ārif-i ilāhi tefāvüti ve tekeşşürü iledür. Bu evşāf ile mutaşşif olan bilmez illā ḫāmilūn bilür. Ve daḫı bu i‘tibārı kimesne añlamaz illā vāşılūn şol men ki biḫār-ı ḍalālātda ğarḫ olup tih-i ceḫāletde [86^b] munağamsūn olup bu şıfāt ile mutaşşif olanuñ ḫālını ne ḫāle ve şāḫibini ne vechle añlayabilür.

Beyt

پر توي نیکان نکیرد هر بنیادش بداست

¹³⁶⁵ تربیت نا اهل را چون کیرد کان بر کنبد است

Bi-eyyi vech kân muḥaşşıl-ı ma‘nā dimek olur ki ol Ḥazret-i Resūl’de olan ḫālet şems ḫāleti gibidür. Ḳaçan şemse ırāḫdan nazār olınsa gözlere za‘īf görünür ammā ḫaçan

¹³⁶² Ḥazret: -BD.

¹³⁶³ şübḥātdan: şehādetden BD.

¹³⁶⁴ “Hidayete ulaşma hususunda onlara yalvarsanız sizi duymazlar, sana bakıyorlar zannedersin, oysa görmezler.” Araf 7/198.

¹³⁶⁵ “Cibilliyetsiz olanı eğitmek, benzer kubbe üstünde ceviz durdurmaya. İyilerin eğitim ışığından etkilenmez kimin temeli kötüyse.” Sâdî-i Şirâzî, *Gülüstan* çev. Mehmet Kanar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), s. 50.

yağında nazar olınsa ve farṭ-ı zıyāsı ve keşret-i cilāsı ve gāyetle ḥarāreti olduğı eelden gözleri kamaşdurur demek olur.

Tercüme

Dür olduğıün kiçidür gözde āfitāb

Göz kamaşur yakını baķamaz şu‘ lesi ķatı

Beyt¹³⁶⁶

مثل خورشيد ست حالش كان بود كوچك ز دور

¹³⁶⁷ در برابر چشمهاي مردم اندازد بهم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh Ḥazret-i Resūl’ün ḥālī şemsün ḥālī gibi oldısa ya‘ ni şemsün bu‘ dından murād ṭulū‘ı ve ğurūbı ḥālidür. Ve ķurbından murād bu iki ḥāletden ğayrı ḥāletidür şemsün mürtefi‘ olması gibi. ‘Alā ṭarīkü’t-teşbīḥ beyān u ‘iyān eyledükden soñra girü ķānūn-ı tecrīd üzerine kendü nefsüne ḥiṭāb idüp vaķtā kim Ḥazret-i Resūl’ün ḥaķıķatı ḥālını bilmek şemsün ḥaline teşbīḥ olındıysa dünyāda vech-i maḥşuş üzerine ve ḥaķıķatını ihāta idüp bu dünyāda müyesser olmaz diyü ḥuşuşen anuñ ma‘ rifetine bir ķavm taşaddı eyleye ki uyķuda ve düşde görmege kanā‘ at itmişler ola diyü mā-taķaddümiye tefri‘ ve Ḥazret-i Resūl’ün ḥaķıķatını bilmekde ‘acız u taķşīrātına i‘ tirāf,

¹³⁶⁶ Beyt: -YB, -ÇA.

¹³⁶⁷ {^{dk} Tercümetün li-ķā’ilihi

Güneş gibi ki gören ırakdan kiçi gelür

Bulur yakından aña baķan göz killeti}

istifhām-ı inkārtiyye veyāhūd istifhām-ı istib‘ādiyye ile beyān eylemege murād idinüp didi:

[87^a]

وَكَيْفَ يُدْرِكُ فِي الدُّنْيَا حَقِيقَتَهُ

قَوْمٌ نِيَامٌ تَسْلُوا عَنْهُ بِالْحُلُمِ¹³⁶⁸

Mā sabakayı tefri‘ ve kelālet ḥadīşini te’kiddür. Öyle ḥadīş-i kelālet ki bunun muḥaşşılı Ḥazret-i Resūl’ün ḥaḳīkatini bilinmekde ‘aciz ve mā-heyyet-i Muştafa’yı idrāk eylemekde kuşur ya‘nī Ḥazret-i Resūl’ün ḥālī şemsün ḥāline müşābih oldıysa ‘alā vechi’l-maḥşūş dünyāda ne ḥâlde müyesser olur ḥaḳīkatini bilmege. Huşūşen anuñ ma‘rifetine bir kavm-i mutaşaddī olalar ki ednā şey’ ile anuñ ma‘rifetine kânī’in olalar. Nitekim muḥtelimün ya‘nī düş görücinün ḥālī böyledür. Ya‘nī¹³⁶⁹ ednā şey’ ile kânā‘ at iderler. Ve bu cümledendür ya‘nī ednā şey’ ile kânā‘ at eylemek bir insān Ḥazreti Resūl’i düşinde görse kânā‘ at degül tefeḥḥur ider ki bu gice Ḥazret-i Resūl’i düşümde gördüm diyü ḥaḳīkatı dirsün. Bu rü’yā ile mütesellī olur. **Fe-keyfe** (وَكَيْفَ) didügi istifhām-ı istib‘ādī veyāhūd istifhām-ı inkārīdür. Fā şart-ı maḥzfuñ cevābıdır. Taḳdīri اِذَا كَانَ حَالَهُ dimekdür. Ya‘nī idrāk olınmaz demek olur. **Yüdrükü** (يُدْرِكُ) didügi fi‘l-i muzāri‘ if‘āl bābından idrākdan müştakdur. **Fī’-d-dünyā** (فِي الدُّنْيَا) didügi yüdrükü kavline müte‘allıkdur. **Ḥaḳīkatehü** (حَقِيقَتَهُ) didügi yüdrükü kavlinün mef‘ulidür. Zāmīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl’e rāci’dür. **Ḳavmün** (قَوْمٌ) didügi yüdrükü kavlinün fā‘ilidür. **Niyāmūn** (نِيَامٌ) eyy gāfilūn-ı maḥcübūn ya‘nī öyle kavm ki Ḥazret-i Resūl’ün ḥaḳīkatini bilmekde hicābda ḳalup gāfillerdür. Ḳavm didügi kavlinün şıfatıdır. Öyle kavm ki uyḳuda olucılardur¹³⁷¹ demek olur. **Tesellevā** (تَسْلَوُ) eyy irtazū fi‘l-i māzī tefe‘ul bābındadır¹³⁷². Aşlında [87^b] tes’levā idi evvelki vāv elife ḳalb olındı. Vāv-ı müteḥarrik

¹³⁶⁸ “Uyuyan ve gördüğü düşle avunanlar, dünyada O’nun yüce varlığını nasıl anlayabilir?”

¹³⁶⁹ Ya‘nī: -BD.

¹³⁷⁰ “Eğer (Hz. Peygamber) aleyhisselâmın durumu güneş gibiye, ona nasıl erişebiliriz?”

¹³⁷¹ olucılardur: -BD.

¹³⁷² bābındandır: bābından BD.

māḳabli meftūḥ-ı ictimā‘-i sākīnden vāv ḥazf olındı. Ya‘nī Ḥazret-i Resūl’i nevmde görmek ile ḳanā‘at idicilerdür. Ammā āḫiretde Ḥazret-i Resūl’ün ḳadri ve mertebesi cemī‘-i ḥalāyīḳa zāhir olur. Tesellevā cümlesi şıfat ba‘de şıfatdur. ‘**Anhu** (عنه) didügi tesellev ḳavline müte‘allıḳdur. **Bi’l-ḥulumi** (بالعلم) ḥā’nuñ ve lām’uñ zammesiyle¹³⁷³ ve lāmuñ sükūnıyla daḥı lügatdur. Rü’yā ma‘nāsına ya‘ni düş görmek ma‘nāsınadır. Yuḳālu منه حلم فتحه ايله واحتلم¹³⁷⁴. Ya‘nī ol Ḥazret-i Resūl’ün ḥaḳīḳatini nice idrāk idebilürler idrāk itmege ḳādir degillerdür. Ol Ḥazret-i Resūl’ün kemālāt-ı ḳudsiyyesi mücerred uyḳuda ve düşde görmege ḳanā‘at itmişlerdür. Pes imdi her kimesne ki ol Ḥazret-i Resūl’e فآمنوا ابالله ورسله¹³⁷⁵ feḥvāsınca ḥaḳīḳatine īmān getürdi sa‘ādet-i abdiyye ve mertebe-i ezeliyyeye vāşıl olup necāt buldı ve şol men ki münker olup itā‘at eylemedi ol kimesne dünyāda mütemetti‘ olmayup āḫiretde ebedü’l-ābādu muḥallid fī’n-nār bāḳī ḳalur.

Tercüme

Dünyāda kimse bilmeye anuñ ḥaḳīḳatın

Ḥalk uyḳuda teselli bulur düşde rü’yeti

Beyt

چون ندانندش حقیقت اهل دنیا چون بودند

¹³⁷⁶ مست و خیران دیدنش در خواب دانند مغتتم

¹³⁷³ zammesiyle: zammıyla BD.

¹³⁷⁴ “Ondan bir rüya zuhûr etti; bu rüya ona bir kapı açtı ve (böylece kendisi de rüyada) ihtilâm oldu.”

¹³⁷⁵ “Öyleyse Allah’a ve peygamberlerine iman edin.”

¹³⁷⁶ {^{dk} **Tercümetün li-ḳā’ilihi**

Dünyāda anı nice bile ol uyur kişi

Ki andan düş getürmüş ola aña salveti}

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhu ‘āleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün kemâlât-ı kudsiyyesini ve haqîkat-i nübüvvetini ve uykuda olan kavm nevmde rü’yetine kanâ‘at eyledüklerini [88^a]¹³⁷⁷ beyân u ‘iyân eyledükden sonra fâ-yı şartıyye ile Hâzret-i Resûl’ün sa‘âted-i ebediyye ve mertebe-i ezeliyye-i ‘âliyesini idrâk ve ‘adem-i ma‘rifetine ‘aciz ve takşîrâtına ta‘arruzından sonra ancak ‘ulemānuñ ‘ilmi vuşûluñ ve ezkiyānuñ ifhām-ı muntehāsına tefvîz idüp ve nāzım bu kavli te’yîd ve te’kîdi kaşden maḥlûkuñ ‘ilminüñ gayet-i bülûğına ve vuşûlüne işâret eylemege ‘acizine ta‘arruzından sonra murād idinüp didi:

فَمَبْلَغُ الْعِلْمِ فِيهِ أَنَّهُ بَشَرٌ

¹³⁷⁸ وَأَنَّهُ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ

‘Ulemānuñ ‘ilmi vuşûluna ta’yîn ve ezkiyānuñ ifhāmı muntehâ olduğına ‘aczdür. **Fâ** (فا) şart-ı maḥzûfuñ cevâbıdır. Taḳdîri علمهم فمبلغ قيام حقيقة قوم نيام dimekdür. ¹³⁷⁹ اذالم يدرك حقيقته قوم نيام فمبلغ علمهم Taḳdîri dimekdür. **Meblaḡu** (مَبْلَغُ) ism-i mekândur. Eyy علمهم محلّ بلوغ ¹³⁸⁰ taḳdîrindedür nihâyet ve zamân ma‘nāsına. **el-‘İlmi** (الْعِلْمِ) didügi kavlindeki elif lām muzâfun ileyhdn ‘ivaḏdur. Taḳdîri ‘ilmihum demek olur. Fe-ammâ meblaḡ didügi kavlini maşdar-ı mîmî kılmak, nitekim ba‘zılar zâhib olmuşlardır bu‘d üzerine olup maḡāma lâyıḡ degildür. **Fîhi** (فِيهِ) didügi fe-meblaḡu

¹³⁷⁷ {^{dk} Mısır’da Şeyh Muḥammed bin Şeyh Bekrî’den rivâyet olunur. Buyururlar *Kaşîde-i Bürde* şâhibi olan Şerefü’-d-dîn Ebû ‘Abdullāh Muḥammed bin Sa‘îd el-Büşirî izzet ve cellehullāhu dârü’s-selām hâzretleri bu beytde a‘nî maṭla‘-ı evvelî ki فَمَبْلَغُ الْعِلْمِ فِيهِ أَنَّهُ بَشَرٌ (İlmin ulaştığı nokta, onun bir insan olduğudur.) didükde tefekkür ve taḡayyül idüp murâkabeye varduḡda iki cihân sürûrını görüp su‘âl ider. Yâ Ebû ‘Abdu’llāh Muḥammed bin Sa‘îd kaşîdeyi tamâm eyledüñ mi? Ne‘am yâ Resûl’llāh. Lâkin فَمَبْلَغُ الْعِلْمِ فِيهِ أَنَّهُ بَشَرٌ didüğimde maṭla‘-ı şânî lâyiḡ ve keşf olmayup ta‘lîmen buyurdılar Yâ Ebû ‘Abdu’llāh Muḥammed bin Sa‘îd ḡalu وَأَنَّهُ خَيْرُ خَلْقِ اللَّهِ كُلِّهِمْ (Ve onun, Allah’ın tüm yarattıklarının en hayırlısı olduğudur.) diyü bu maṭla‘ Hâzret-i Resûl şalla’llāhu ‘āleyhi ve’ssellemden ta‘lîmen rivâyet olınmışdır diyü şeyḡ mışrada naḡl eyledi. Sellemehullāhu te‘âlâ. Minhu}: YB.

¹³⁷⁸ “O’nun hakkında ilmin varabileceği en son netice, O’nun bir beşer ve Allah’ın yarattığı bütün varlıkların en hayırlısı olduğudur.”

¹³⁷⁹ “Eğer bir toplum hakikati idrak edemezse, onların bilgisi ancak uykuda oldukları kadar olur.”

¹³⁸⁰ “Onların bilgisinin ulaştığı yer.”

ķavline¹³⁸¹ mütē‘ allıķdur. Żamīr-i mecrūr Ėazret-i Resūl’e rāci‘ dūr. **Ve ennehū beşerun** (اِنَّهُ بَشَرٌ) didügi meblāġü’l-‘ilmi ķavlinüñ ĥaberidūr. Żamīr-i menşüb Ėazret-i Resūl’e rāci‘ dūr. Beşer insān ma‘ nāsınadır. **Ve ennehū ĥayru ĥalkillāhi** (وَائِنَّهُ خَيْرٌ خَلْقَ اللّٰهِ) didügi ķavli¹³⁸² ennehū beşerun didügi ķavline ma‘ ĥūfdur. Żamīr-i menşüb burada daĥı Ėazret-i Resūl’e rāci‘ dūr. Ve ĥayr şerrüñ zıddıdır. Ėalk maĥlūk ma‘ nāsınadır. ‘Adl, ‘ādil ma‘ nāsına olduġı gibi¹³⁸³. Burada beşer didügi ķavlinüñ zıkrı [88^b] şol vehmi def’ içündür ki ĥayr ĥalk ve cümle enbiyā ve rusülün ulusı degildür, illā mülkdür diyü ĥātıra ĥuĥūr idüp def’ ve men‘ içündür. Nitekim ĥikāyeten Ėaķķ sübhāne ve te‘ālā ķavlinde Ėazret-i Yūsuf’un ĥaķķında مَا هَذَا بَشَرًا اِنْ هَذَا اِلَّا مَلَكٌ كَرِيْمٌ¹³⁸⁴ zīrā kim cemāl-i rā’iķ ile kemāl-i fā’iķün ve ‘işmet-i bāliġün mā-beynini cem‘ degildür. İllā melā’ike şalātullāh ‘aleyhim ecma‘īn ĥavāşşındandır. **Küllihimi** (كُلِّهِمْ) didügi ĥalkullāh ķavlini te’kīd ve te’yīddür. Żamīr-i mecrūr ma‘ nen cem‘ olduġı i‘tibāriyle ya‘nī maĥlūkātundan melā’ikeden ve ins ü cinden ĥalk didügi ķavline rāci‘ dūr. Bi-eyyi taķdīr kân muĥaşşıl-ı ma‘nā demek olur ki kaçan ķavm-i niyāmuñ dünyā ehlinüñ idrāķları Ėazret-i Resūl’ün ĥaķīķatine yetişmeyüp cümlesinüñ ‘ilmi icmāl üzerine oldısa bu ķavmün Ėazret-i Resūl ĥaķķında ‘ilminüñ bulūġı ve nihāyeti ķatında ol Ėazret-i Resūl beşerdür ve daĥı Allāhu te‘ālānuñ maĥlūkātınun küllīsiniñ ĥayırlusı ve efđalıdır demek olur.

Tercüme

Ėalk-ı cihān anı ancaķ beşer bilür

Hem mümkinātuñ ol ĥayırlusı pes fazīleti

¹³⁸¹ fe-meblaġu ķavline: fe-meblaġuya BD.

¹³⁸² didügi ķavli: -BD.

¹³⁸³ ‘Adl, ‘ādil ma‘ nāsına olduġı gibi: -BD.

¹³⁸⁴ “Aziz’in karısı, kadınların dedikodularını duyunca onlara davetçi gönderdi; yaslanmaları için yastıklar hazırladı ve onlardan her birine bir bıçak verdi. (Kadınlar meyvelerini soyarken Yūsuf’a), ‘karşılarına çık!’ dedi. Kadınlar Yūsuf’u görünce güzelliġi karşısında şaşırıp kaldılar. Bu yüzden ellerini kestiler ve ‘Aman Allahım! **Bu bir beşer deġil, bu ancak seçkin bir melektir!’ dediler.**” Yusuf 12/31.

Beyt

غایت معلوم مردم انکه سید آدمیست

¹³⁸⁵ بهترین اهل عالم شد رسول محتشم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhu ‘aleyh Hāzret-i Resūl’ün kavm-i niyāmuñ ‘adem-i idrākları ol hāzrete yetişmeyüp ancak Hāḫḫ te‘ālānuñ bir hayırlı maḥbūbı beşer olduğına ‘ilimleri yetişür diyü beyān u ‘iyān eyledükden sonra girü kânūn-ı tecrīd üzerine beyt-i [89^a] sābıḫda ‘ale’l-ıtlāk hayru ḥalkillāhi didügi kavlini ve ḥadīşini te’kīd ve daḥı egerçi kim Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem sā’ir enbiyā üzerine efḍal olduğı sevḫ-i kelām olındısa ve lākin burada efḍaliyyet murād olınmayup ve¹³⁸⁶ sā’ir enbiyā üzerine tefāzzuli daḥı maḫşūd olınmayup belki sā’ir enbiyā daḥı ve ennehu hayru ḥalkillāhi küllihimi didügi kavlinüñ taḥtında mūndericūn olduklarına tenbīh beyt-i sābıḫuñ mażmūnına te’kīd ve ‘atf ḫaşd idüp didi:

وَكُلُّ اِيٍّ اَتَى الرَّسُلَ الْكِرَامَ بِهَا

¹³⁸⁷ فَأَنَّمَا اتَّصَلْتُ مِنْ نُورِهِ بِهِمْ

Eyy küllü mu‘cizat dimektür. **Küllü** (كُلُّ) didügi mübtedādur, **āyin** (اي) kavline muzāf olmışdur. Āyin, āyetinüñ cem‘ idür. ‘Alāmet ve mu‘cize ma‘nāsınadır. Taḫdīr-i kelām ¹³⁸⁸ كَلَّ آيَتٍ مِنَ الْآيِ. Ve lākin zarūret-i şī‘rden ötürü evceh olan budur ki āyat didügi

¹³⁸⁵ {dk Tercümetün li-ḫā’ilihi

Bu deñlü bileyüz hemīn ol kim beşerdür

Hem tañrı ḥalkınuñ begi ehl-i faẓīleti}

¹³⁸⁶ ve: belki BD.

¹³⁸⁷ “Bütün peygamberlerin getirdiği mucizeler, onlara, ancak O’nun nurundan ulaşanlardan ibarettir.”

¹³⁸⁸ “Ayetlerden her bir ayet.”

ķavlinde lafz¹³⁸⁹-ı tã ħazf olınsa **etã** (اتی) fı l-i mãzĩ etyãndan müřtaķdur. **er-Ruslũ** (الرسول) etã didügi ķavlinũn fã ilidür. Rusul, resulũn cem idür peygamberler dimekdür. **el-Kirãmũ** (الكرام) didügi er-ruslũ ķavlinũn şıfatıdır. Kirãm kerĩmũn cem idür. **Bihã** (بها) didügi etã ķavline¹³⁹⁰ müte allıķdur. Żamĩr-i mecrũr âyin didügi ķavline¹³⁹¹ rãci dũr. Lafz¹³⁹²-ı bã ta diyye içũn veyãĥũd muřãĥabet içũndür. Eyy¹³⁹³ حال كونهم مصاحبين كائنين ملتبسین بها taķdĩrindedür. **Fe-inneme't-teşalet** (فإنما اتصّلت) didügi küllũ âyin didügi ķavlinũn ĥaberidür. Fã řartũn cevãbıdır anĩ küllũ mübtedã-yı řart ma nãsına mutazammin olduğından nekre-i mevřũfa olup ĥaberine fã-yı şartıyye dãĥil oldu. İnemmã didügi edãt-ı ĥařrdur. et-Teřalet fı l-i mãzĩdür. İftĩ al bãbından ittiřãlden müřtaķdur ulaşmak ma nãsına. Taĥtında fã ili żamĩr-i müstetir hiye rãci dũr âyin didügi ķavline. **Min nũrihi** (من نوره) didügi et-tesãlet didügi ķavline müte allıķdur. Żamĩr-i mecrũr Ĥazret-i Resul'e rãci dũr. **Bihimi** (بهم) didügi et-teşalet ķavline müte allıķdur. Żamĩr-i mecrũr er-ruslũ didügi ķavline rãci dũr. Ya nĩ sã'ir enbiyã fãzıl olduķları Ĥazret-i Resul'ũn nũrıyla nurlanurlar. Min, ibtidã-yı ĥayet içũndür ve bã ilsãķ içũndür. Bi-eyyi taķdĩr kãn muĥařřıl-ı ma nã demek olur ki alãmãt-ı mu cizeden bir nice alãmetler her peygamber ki gelmişdür, ol mu cizãt anlara vãřıl olup yetişmemişdür. İllã Ĥazret-i Resul'ũn řallallãhu aleyhi vesellem mübãrek nũrĩ nũrınũn vãsıtasıyla yetişmişdür demek olur.

Tercũme

Nurından iķtibãs eylediler anũn

Cumhũr-ı enbiyã ki getürdiler mu cizãtĩ

¹³⁸⁹ lafz: -ÇA.

¹³⁹⁰ didügi etã ķavline: etãya BD.

¹³⁹¹ âyin didügi ķavline: âyine BD.

¹³⁹² lafz: -ÇA.

¹³⁹³ "Onların, onunla iç içe ve ona bağlı bir hãlde bulunmaları durumu."

Beyt

هرچه آوردند مجموع رسل از معجزات

¹³⁹⁴ آن نبور مصطفی آمد بایشان لاجرم

Ve Ba‘ de Hezā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’üñ aşl-ı menākıbını ve re’s-i merātibini ve sâ’ir enbiyā şalātullāhu ‘aleyhim ecma‘ın mu‘cizātı Hāzret-i Resūl-i ekrem nūrından feyz olunduğın beyān u ‘iyān eyledükden şoñra girü Hāzret-i Resūl’üñ cānibinden sâ’ir enbiyāya nūrın ittisālına tebyīn ve Hāzret-i Resūl’üñ fazlı güneşdür ve sâ’ir enbiyā Hāzret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi vesellem hāzretine nisbet, o güneşün yıldızlarıdır diyü ‘alā tarīkū’t-teşbīh nāzım sulţānū’l-enbiyā ‘uluvv-ı şānını ve sūmuvv-ı kadrini kemāl-i şa‘şasını ve leme‘ān-ı berķini şems-i neyyire [90^a] teşbīh, ya‘nī ol sulţānū’l-kevneyn güneşi tūlū‘ idecek cemī‘-i kevkebūñ envārı mużmahill olur . Ke-zālik Hāzret-i enbiyā ve sulţān-ı aşfiyā kaçan şerī‘ati, kevkebi ve tarīkat-i şemsi, semā-yı nübüvveti zuhūrı katında sâ’ir edyān-ı mensūh ve envārı mużmahill olduğunu beyān u ‘iyān eylemege murād idinüp didi:

فَأَنَّهُ شَمْسٌ فَضَّلَ هُمْ كَوَاكِبَهَا

¹³⁹⁵ يُظْهِرْنَ أَنْوَارَهَا لِلنَّاسِ فِي الظُّلُمِ

Sulţānū’l-enbiyā tarafından sâ’ir enbiyā tarafına nūrın ittisālına tebyīndür. Fā ta‘līl içündür. **Fe-innehū** (فَأَنَّهُ) didügi zamīr-i menşub Hāzret-i Resūl’e rāci‘dür. Ya‘nī Hāzret-

¹³⁹⁴ {dk Tercümetün li-kā’ilihi

Nurından istifade kılmışdur anuñ

Mecmu‘-ı enbiyā ki getürmüşler āyatı}

¹³⁹⁵ “Çünkü O bir fazilet güneşidir, diğer peygamberler ise (güneş batınca) karanlıkta insanlara parıltısını gösteren yıldızlar gibidir.”

i Resûl'ün fazlı ziyâde olduğundan ötürü. **Şemsü fazlin** (شَمْسُ فَضْلٍ) Hakk te' âlânun lutfıyla fazl-ı güneşdür. Innenün haberidür. **Hüm** (هُم) zamîr-i bâriz-i munfaşıldur, mübtedâdur. Rusûl-i kirâma râci' dür. **Kevâkibühâ** (كَوَاكِبُهَا) didügi zamîr-i bârizün haberidür. Kevâkib kevkebün cem' idür. Kevkeb yıldıza dirler. Zamîr-i mecrûr şemse râci' dür ve kevâkibün şemse izâfeti ednâ-yı telebbüs kabîlindendür. İzâfet-i infikâk taķdîrindedür. Eyy هم كواكب لها¹³⁹⁶ dimekdür. İnfişâl hükminindedür ve kevâkibün nûrî şemsün nûrından müstefâddur. Ke-zâlik sâ'ir enbiyânun nûrî Hazret-i Resûl'ün nûrından müstetirûnlardur. **Yuzhirne** (يُظْهِرَنَّ) ya' nî kevâkib şemsün nûrını nâsa karañu gicede izhâr iderler. Yuzhirne didügi fi'l-i muzârî' cem' -i mü'enneşdür. İf'âl bâbından izhârdan müştakdur. Tahtında fâ'ili zamîr-i müstetir hünne râci' dür kevâkibe. Yuzhirne cümlesi haber ba' de haberdür. Veyâhûd kevâkibühâ kavlinde hâl vâķi' olmuşdur. **Envârehâ** (أَنْوَارَهَا) [90^b] didügi zamîr-i mecrûr şemse râci' olur. Yuzhirne didügi kavlinün¹³⁹⁷ mef'ûlidür. Ve ba'zılar zamîr-i mecrûr kevâkibe ircâ' eylemişler. Katı ahsen degildür. **Li'n-nâsi** (لِلنَّاسِ) didügi yuzhirne kavline¹³⁹⁸ müte' allıkdur. **Fî'z-zulemi** (فِي الظُّلَمِ) didügi dahı yuzhirne didügi kavline¹³⁹⁹ müte' allıkdur. Zulem, zulmetenün cem' idür. Nitekim ğurûr ğurretenün cem' i olduğu gibi. Hakk sübhâne ve te' âlânun kavlinün nemaķı ve tarîķi üzerine vârid olup aķz olınmuşdur. Ke-kavlihi te' âlâ: لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ¹⁴⁰⁰. Ya' nî cemî' -i enbiyâ ve rusûl 'aleyhime's-salât ve's-selâm envâr-ı hidâyeti izhâr eylemişlerdür. Hazret-i Resûl 'aleyhi's-selâm zuhûra gelincek anun dîni cemî' -i rusûlün edyânını nush idüp din-i mübeyyenî izhâr eyledi. Rivâyet olunur ki şems hîn-i ğurûbında taht-ı 'arşü'r-raħmanun altına varup cenâb-ı Rabbü'l-âlemîne secde eyledükde yedi ķat yirün altına varup وَالشَّمْسُ وَالتَّمَّسُ¹⁴⁰¹ fehvasınca küre-i arzdan büyük olmağın nücûm ve

¹³⁹⁶ “Yıldızlar, ona aittir.”

¹³⁹⁷ Yuzhirne didügi kavlinün: Yuzhirnenün BD.

¹³⁹⁸ yuzhirne kavline: yuzhirneye BD.

¹³⁹⁹ yuzhirne didügi kavline: yuzhirneye BD.

¹⁴⁰⁰ “Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur; müşrikler hoşlanmasalar da!” Tevbe 9/33.

¹⁴⁰¹ “Güneş kendisine ait yerleşik bir düzene göre (yörüngesinde) akıp gider. Bu, çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridi” Yâsîn 36/38.

kevākib şemsün ziyādesünden nūr müstefād eyleyüp ol sebebden zamīr-i mecrūruñ şemse ‘ā’id olması aḥsendür. Eger su’āl olinsa yuḫirne didügi kavli ba‘zılar qatında kevākibühā didügi kavline¹⁴⁰² şıfat vāqı’ olup şıfat olduğı şüretde kevākibün zamīr-i mecrūra izāfeti infikāk taqđırinde olduğı taqđırce yuḫirne didügi kavli aña şıfat vāqı’ olmaḫ ne ḥālde cā’iz olur? Cevāb budur ki Şeyḫ Ebū ‘Alī kendü *Şirāziya*’ında işāret eylemişlerdür ki bu i‘tibār ile nekre olan şey’ muzāfa şıfat vāqı’ olması cā’izdür. Nitekim قید (هیکل) didügi (هیکل) ¹⁴⁰³ didügi kavlinde daḡı bu i‘tibār-ı [91^a] mezkūr ile (هیکل) ¹⁴⁰⁴ قیدالأوابد انفكان taqđırindedür. Ve zulem didügi zulmetenün cem‘ idür. Nūruñ ḫılafıdır. Ya‘nī ma‘nā demek olur ki bu kevākib küçük vuzū‘ı kalīl iken şemse nisbet girü karañu gicelerde ḡalkı hidāyet idüp yol gösterür. Nitekim Haḫḫ sübhāne ve te‘ālānün kavli seni buña irşād ider. Ke-kavlihi te‘ālā: وَهُوَ الَّذِي ¹⁴⁰⁵ جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ el-āyet. Muḡaşşıl-ı ma‘nā demek olur ki ol Ḥazret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi vesellem faẓl-ı güneşdür. Allāhu te‘ālā luṭfiyla ve keremiyle ‘āleme tūlū‘ itmişdür ve sā’ir enbiyā ve rusūl o güneşün yıldızlarıdır ki envār-ı müstefādesini ādem oğlanına gicelerde ‘ālem-i şehādetde güneş ḡaybeti qatında izḡar iderler. Güneş zuḡura gelicek maḡv olup muzmaḡill olurlar demek olur.

Tercüme

Ol mihr-i fazlu kevkebidür rusūl [ü] enbiyā

Ḥalka ḡomazlar inmesüne¹⁴⁰⁶ küfr ü zulmeti

Beyt

¹⁴⁰² kevākibühā didügi kavline: kevākibühāya BD.

¹⁴⁰³ “Vahşi varlıkları dahi boyunduruk altına alan, azametiyle göz kamaştıran bir yapıdadır.”

¹⁴⁰⁴ “Vahşi varlıkların bağından kurtulma.”

¹⁴⁰⁵ “O, kara ve denizin karanlıklarında kendileri ile yol bulasınız diye sizin için yıldızları yaratmıştır. Gerçekten biz, anlayan bir topluluk için kanıtları birer birer açıkladık.” En’ām 6/97.

¹⁴⁰⁶ inmesüne: itmesüne BD.

او بود خورشید روشن دیگر ان یستارکان

¹⁴⁰⁷ روشنی یستار کان پیدا شود اندر ظلم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkuñ mazmûnında Hâzret-i Resûl’i medh idüp ve medhinde ta‘lîl ü tebyîn eyledükden şöñra girü ‘âdet-i hasenesin ve sîret-i bâtınasın ve mekârim-i ahlâkıyla ve maḥâsin-i şiyem ile aña zînet virüp anı müzeyyen kılmuş. Ba‘zı şıfâtın daḥı zıkr itmek murâd idinüp fi‘l-i te‘accub şığasıyla ma‘nâ i‘tibârıyla didi:

[91^b]

اَكْرَمُ بِخُلُقِ نَبِيِّ زَانَهُ خُلُقُ

¹⁴⁰⁸ بِالْحَسَنِ مُشْتَمِلٍ بِالْبَشَرِ مُتَسِيمٍ

Ekrım (اَكْرَمُ) didügi fi‘l-i emrdür. Ammâ ma‘nâsı te‘accubdür enşir bihi vezni üzerine. Bunuñ şığası şığa-ı mâzîdür. Lâkin fi‘l-hâl müstetir olup ma‘nâ-yı mevcûda delâlet ider. Hâzret-i Resûl’e mutâba‘ at idüp bu aşıl şıfât ile mutaşşıf olan ḥabîbi ümmetine taḥşîşdür. Ve daḥı aña munḳâd olınup ümmetini taḥrîzdür. Ve daḥı şerî‘ atı muḳtezâsınca aña iḳtidâ idüp terğîbdür. Ya‘nî murâd olan budur ki şol men ki kemâlde bu meşâbetde ola. Her ḥâlde aña iḳtidâ vâcibdür diyü iş‘ârdur. **Bi-ḥalkı nebiyyin** (بِخُلُقِ نَبِيِّ) ekrım ḳavlinüñ fâ‘ilidür. Ve ‘andü’l-aḥfeş bâ zâidedür. Ḳâ‘ide-i külliyyedür ki emrûñ fâ‘ili zâhiren bi-ḡayrin lâm zıkr olınmaz. Ve lâkin zâhiren zıkr olınduḡınuñ vechi ma‘nen bunuñ ‘âmili te‘accub olduḡı i‘tibâriyledür. Yoḥsa emr oluduḡı i‘tibâriyle degildür. Taḳdîri مَا اَكْرَمُ خَلْقَهُ

¹⁴⁰⁷ {dk Tercümetün li-ḳā’ilihi

Ol faẓl güneşi dūrūr anlar kevākibi

Ḥalk üstüne ḳomazlar ine şübhe vü zulmeti}

¹⁴⁰⁸ “Güzel ahlakla süslenen Hz. Peygamber’in yaratılışı Allah’ın ne büyük ikramıdır! Güzellik O’nu bürümüş ve güzel yüz ona nişan olmuştur.”

عندالله تعالى¹⁴⁰⁹ demekdür. Ya‘ nî ol Hâzret¹⁴¹⁰-i Nebî’nün hulkı ve â‘ zâ-yı zâhiresi ne ‘ aceb hûb u gökcekdür Allâhu te‘ âlâ katında demek olur. **Zānehū huluğun** (زانه خلق) eyy hasene ya‘ nî hüsnde gâyetle ziyâde. Nitekim Hâḵk te‘ âlānuñ şânında buyurur: وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ¹⁴¹¹. Ve zānehū huluğun cümlesi nebiyyin didügi kavlinün şıfatı vâkı‘ olmışdur. Ya‘ nî ne ‘ aceb hûb u ekrem hulk-ı nebî öyle nebî ki hulkı anı müzeyyen kılmış. Zānehū didügi eyy¹⁴¹² جعله مزينا takdîrindedür ve fi‘ l-i māzî zînetden müştakdur. Zamîr-i menşüb nebiyyin kavline¹⁴¹³ rāci‘ dür. Huluk didügi zānehū kavlinün¹⁴¹⁴ fā‘ ilidür. ‘ Âdet-i hasene ve sîret-i bātına ve gökçek hûy ma‘ nâsınadır. İmām Rāğıb İşfahānî rivāyet ider zînet [92*] üç kısım üzerinedür¹⁴¹⁵. Evvelkisi¹⁴¹⁶ ‘ ilm gibi ve i‘ tikkādât-ı hasene gibi. Buña zînet-i nefsiyye ıtlāk olunur. **Ve** ikincisi zînet-i bedeniyyedür. Kuvvet gibi ve tûl-ı kâmet gibi. Ve üçüncisi zînet-i hâriciyyedür. Mâl gibi ve cāh gibi. Ve zarf a‘ nî **bi’l-hüsni** (بالحسن) didügi mu’ahhar müstemilin didügi kavline müte‘ allıkdur. **Müştemilin** (مُشْتَمِلٍ) maḥall-i mecrûr nebiyyin kavlinün şıfatı vâkı‘ olmışdur. İsm-i fā‘ il ma‘ nâsı kaplayıcı ve ihâta idici demek olur. **Bi’l-bişri** (بالبشر) didügi müttesim didügi kavline müte‘ allıkdur. **Müttesim** (مُتَّسِمٍ) didügi şıfat ba‘ de şıfat ve ma‘ mûli takdîm mekân-ı haşr içündür. Ya‘ nî beşâset vechiyle muttasıf hüsni ‘ alâ tarîkı’ l-iştimâl kaşr idüp gayırsına tecâvüz itmeyüp aña münḥaşırdur. İttisām nişân eylemek ma‘ nâsınadır ve ba‘ zı nüshada mütebessim daḥı vâkı‘ olmışdur. Ma‘ nâsı surûr cihetiyle beşeriyyeti tağayyur ve şûretde beşâseti güler yüz¹⁴¹⁷ bir âhire daḥı tecâvüz itmemesi demek olur. Ve müttesim vesîmden müştak olmak ‘ alâmet-i ma‘ nâsına eyy¹⁴¹⁸ متصف ببشاشة الوجه السرور به demekdür. Bi eyy takdîr kân muḥaşşıl-ı ma‘ nâ demek olur ki ol Hâzret-i nebî’nün hulkını ve a‘ zâ-yı zâhiresi ne aceb hûb u gökcekdür? Anuñ ‘ âdet-

¹⁴⁰⁹ “Allah katında ahlakı ne kadar güzeldir.”

¹⁴¹⁰ Hâzret: -ÇA.

¹⁴¹¹ “Sen elbette üstün bir ahlâka sahipsin.” Kalem 68/4.

¹⁴¹² “Onu güzelleştirdi.”

¹⁴¹³ kavline: -BD.

¹⁴¹⁴ zānehū kavlinün: zānehūnün BD.

¹⁴¹⁵ üzerinedür: -ÇA.

¹⁴¹⁶ evvelkisi: evvelki BD.

¹⁴¹⁷ güler yüz: -BD.

¹⁴¹⁸ “Güler yüzü bir şekilde, neşeyle nitelendirilmiş.”

i ḥasenesi ve sîret-i bâtınası mekârim-i ahlâkla ve meḥâsin-i şiyem ile aña zînet virüp müzeyyen itmişdür.¹⁴¹⁹

Tercüme

Ḥüsni kemâl-i müştemil bişr ile müttesim

Ne ḥalk olur bu ki aña Ḥaqq virdi zîneti

Beyt

خلق بيمبر نكوپر خلق خوش اراسته

¹⁴²⁰ مشتمل بر حسن باشد بر بشارت متسم

Ve Bâ‘ de Hâzâ

Şeyḥ nâzım rahmetullâhi ‘aleyh muḳaddemâ ol Ḥazret-i Resûl’ün [92^b]¹⁴²¹ ḥaqqında فهم والازهرالنير و يسمى القمر الازهر و الازهر ان الشمس والقمر و رجل ازهر اي ابيض مشرق الوجه والمرأة زهراء و ازهر {dk} ¹⁴²² الذي تم معناه وصورته Ne ḥalk olur ki virmiş aña ḥulḳ (u) zîneti} ¹⁴²³ memdūḥasın ve ahlâḳ-ı maḥmūdesin zıkr idüp girü şûret-i zâhiresine müte‘allık ba‘zı ahlâḳın zıkr eyledükden soñra girü vaşf-ı âḥar-ı müte‘addid ile Ḥazret-i Resûl’ün ḥüsnüne ve şerefine

¹⁴¹⁹ {dk} kılmışdur}

¹⁴²⁰ {dk} Tercümetün li-kâ‘ilihi

Ḥüsni ile müştemildür bişr ile müttesim

Ne ḥalk olur ki virmiş aña ḥulḳ (u) zîneti}

¹⁴²¹ {dk} والازهرالنير و يسمى القمر الازهر و الازهر ان الشمس والقمر و رجل ازهر اي ابيض مشرق الوجه والمرأة زهراء و ازهر {dk} ¹⁴²² الذي تم معناه وصورته

(Ezher kelimesi nurlu demektir. el-Ezharan güneş ve aydır. Parlak, beyaz yüzlü bir erkek için “azhar” ve bir kadın için Zahra denir. Ve bitki için çiçekleri açmış ve tomurcukları çıktı demektir.

¹⁴²² “O, anlamı ve sureti tamamlanmış olanı anladı.”

¹⁴²³ memdūḥasın: ‘adūsın BD.

‘alā ṭarīķi’t-teşbīh ve’s-şıfat ba‘de’s-şıfat medḥ-i şerīfin zıkr eylemege murād idinüp ve vech-i şebēh kaşd idüp didi:

كَالزَّهْرِ فِي تَرْفٍ وَالْبَدْرِ فِي شَرْفٍ

¹⁴²⁴ وَالْبَحْرِ فِي كَرَمٍ وَالْدَّهْرِ فِي هِمَمٍ

¹⁴²⁵ زهرة الدنيا نضارتها و حسنها و بهجتها و زهرة النبات نوره Yukālu Zehr, nebātātūn nūrına dirler. Ke’z-zehri (كالزهر) didügi beyt-i sâbıkda nebiyyin didügi kavlinün kavlininden me’ḥūzdur. Ke’z-zehri (كالزهر) didügi beyt-i sâbıkda nebiyyin didügi kavlinün şıfatı vâķi‘ olmışdur. Şıfat ba‘de şıfatdur. Veyāḥūd zarf-ı müsteķar olup mübtedâ-yı maḥzūfuñ haberidür. ¹⁴²⁶ هو كالزهر taqḍirindedür. Fī terafin (في ترف) didügi eyy fī tana‘um tāze ve laṭīf ma‘nāsına. Enes ḥazretlerinden rivāyet olunur ki ما مست حريراً ولا ديباجاً الين من ¹⁴²⁷ كَفَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ revāḥü’s-şeyḥān. Ya‘nī buyurdılar ben yapuşmadum ḥarīre ve dībāce-i Ḥazret-i Resūl’ün mübārek elinden elyen ya‘nī laṭīf ve yumuşak dimekdür. Ve’l-bedri (والبدر) ke’l-bedr taqḍirinde ke’z-zehri kavline ma‘ṭūfdur. Ayuñ on dördünci gicesine dirler. Fī şerefin (في شرف) didügi eyy fī nu‘ūmetin ya‘nī nī‘metde ve’l-bedri didügi kavlinün şıfatı vâķi‘ olup veyāḥūd za‘f-ı irāş eylemek ile mevzu’-ı ḥālde vâķi‘ olmışdur. Zūrūf a‘nī fī terafin ve fī şerefin vech-i şebēh işāretdür. [93*] Ya‘nī ḥarf-i teşbīh ile ma‘mūl olup ma‘nā cānibini ¹⁴²⁸ ri‘āyet idüp iktizā eyledügi üzerine ḥāl olup veyāḥūd şıfat kılmaķ ma‘ārif içün kā’in veyāḥūd kân taqḍir eylemegin emr-i ba‘īd irtikāb eylemekden ḥālī degildür. Burada vech-i şebēh zāhirdür. Fe-ammā mışrā‘-ı şānīde şu‘arā ve būleğā i‘tibār eyledügi üzerine zāhir olup mebnīdür. Ya‘nī şol kabīldendür ki ta‘bīr olunur ¹⁴²⁹ التهمة علي سخي جواد فلان. Ya‘nī merātib-i ‘āliyeden māla ve cāha ve manşiba

¹⁴²⁴ “Hz. Peygamber yumuşaklıkta çiçek, şerefte dolunay, cömertlikte deniz, himmet hususunda sonsuz zaman gibidir.”

¹⁴²⁵ “Dünyanın çiçeği, onun tazeliği, güzelliği ve neşesidir; bitkinin çiçeği ise onun ışığıdır.”

¹⁴²⁶ “O, çiçekler gibidir.”

¹⁴²⁷ “Ben Hz. Peygamber aleyhissalatü vesselemin elinden / avucundan daha yumuşak ne bir ipek ne de ipekten dokunmuş bir beze dokunmadım (görmedim).” Kaynaklarda bu hadis “والله ما مست يدي ديباجاً ولا حريراً” şeklinde geçmektedir. Bk.: Buhârî, Menâkıb, 20; Müslim, Fezâil, 81-82.

¹⁴²⁸ cānibini: cānibine ÇA.

¹⁴²⁹ “Filan kişi, cömer ve eli açıktır.”

nisbet olunur. Ve illā mezkūrāta nisbet olunmaz ise dehr didüğinden fi'd-dehri hüve'llāhi nitekim vāqī' olmuşdur ¹⁴³⁰ و لا تسبوا الدهر فإن الدهر هو الله bu maḥzūrāt lāzım gelür. Ve daḥı keşiren mā dehrden murād ḥasāset ile denā'eti vaşf idüp şerefiyyet murād olunmaz. Hāşıl-ı kelām mürekkeb taqyīd olması ve müşebbehün biḥ' anī ke'z-zehri, ve'l-bedri, ve'l-baḥri, ve'd-dehri didüğü müte'addid olması ve daḥı vech-i şebah ba'zısında zāhir ve ba'zısında ḥafī olması diḳḳat maḥalli olup naẓar olınacak yirdür. Cevāb budur ki siyāk u sibāk iktizā eyledüğü gibi ve daḥı naẓm-ı kelām irtizā eyledüğü gibi murād olunmayup iştimal cihetiyle bu cemī'-i mezkūrātadan murād ya'nī ayuñ on dördünci gicesinden ğayrı sā'ir kevākib-i leyliyyenüñ üzerine Ḥazret-i Resūl'ün şerefi ve sā'ir maḥlūḳāt üzerine ululuğı murād olup maḥsūsāt ile taşvīr idüp evşāf-ı cemīlesin ve aḥlāk-ı memdūḥasın zıkr eylemekdür. Nitekim Enes ḥazretlerinden rivāyet olunur ما سئل رسول الله صلى الله عليه وسلم على الإسلام شيئا إلا أعطاه ¹⁴³¹ ya'nī Ḥazret-i Resūl'ün luṭf u keremini gör ki sā'ili gelüp andan bir nesne isteye ve virmeye [93^b] bu ¹⁴³² vāqī' olmamışdur. Ḥaṭṭā bir gün bir recül Ḥazret-i Resūl'e geldi ve didi yā Resūlullāh bu iki ṭaḡuñ mā-beyni ḳadar baña ḳoyun vir. Ḥuṣūşen İslām'da ḳarābet-i ḥayṣiyyetle bir nesne ricā olınsa ḳaṭ'en redd olunmaḳ ihtimālī degül idi. İstedüğü ḳadar ol recüle virdi. Ba' dehū ol ḳoyun şāḥibine nice ḳavm geldi ve bunun sırrından su'āl eylerlerdi. Her bār kim gelen ḳavm su'āl eyledüklerinde dirdi فوالله ¹⁴³³ إن محمداً ليعطي عطاء ما يخاف الفقر diyüp ve her zamān bu su'āl idenlere İslām'ı 'arz idüp dīnine da'vet iderdi. **Ve'l-baḥri** (وَالْبَحْرِ) didüğü ke'z-zehri ḳavline ma'ṭūfdur. **Fī keremin** (فِي كَرَمٍ) didüğü ve'l-baḥri ḳavline ¹⁴³⁴ ḥāl vāqī' olmuşdur. **Ve'd-dehri** (وَالدَّهْرِ) didüğü ve'l-baḥri ḳavline ¹⁴³⁵ ma'ṭūfdur. Dehrden murād zamān ve dünyādur. Ve daḥı baḥruñ keremindendür. Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālā zıkr eyledüğü ḥayṣu ḳālullāhu te'ālā وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ

¹⁴³⁰ “Dehre sövmeyiniz; çünkü o, Allah'ın ta kendisidir.” Aclunî, *Keşfü'l-hafâ*, 2/355.

¹⁴³¹ “Resulullah sallallahu aleyhi vesellemden İslam adına bir şey istendiği zaman onu verirdi.” Ahmed b. Hanbel, III, 107.

¹⁴³² bu: -YB, -ÇA.

¹⁴³³ “Vallahi, Muhammed (s.a.v.) öyle bir cömertlikle verir ki fakirlikten asla korkmaz.” Ahmed b. Hanbel, III, 175.

¹⁴³⁴ ḳavline: -BD.

¹⁴³⁵ ḳavline: -BD.

¹⁴³⁶ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا. Ya‘nî şol hayşiyetle ki baħrda rukûb ile ve daħı ıştıyâd intifâ‘ lanub temekkûn iderler. Târiyyen didügi ıarâvet ile vaşf olunup le‘âfetine iş‘ ârdan ötürü. Bundan murâd olan semekdür. Nitekim Mâlik ve Şevrî rah̄mehumullâh istidlâl eylediler ki eger bir kimesne yemin eylese ki et yemem, balık etini yese h̄aniş olur, kefâret lâzım olur. **Fî himemi** (فِي هِمَمٍ) didügi hâ‘nuñ kesresiyle ve fetħasıyla¹⁴³⁷ daħı¹⁴³⁸ câ‘izdür. Kaşd ma‘nasına himmetenüñ cemi‘dür. Mu‘âviye h̄azretlerinden zıkr olunur dehrüñ himemindendir. ¹⁴³⁹ من رفعناه انفع و من وضعناه اضع. Bu teşbîhât ‘Arab tâ‘ifesinüñ ‘âdetidir. H̄aşıl-ı kelâm H̄azret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem müşebbehün bihden â‘lâ ve ah̄râdur. Nitekim [94^a]¹⁴⁴⁰ mâ-sabaķada işâret olındıgı ¹⁴⁴¹ فَانْ مِنْ جُودِكَ الدُّنْيَا وَضَرَّتْهَا bu taķdîr üzerine fi‘l-vâki‘ H̄azret-i Resûl’üñ şallallâhu ‘aleyhi vesellem şıfât-ı kemâline müştemilâtı ‘anî ke‘z-zehri ve‘l-bedri ve‘l-baħri ve‘d-dehri didügi kavlini âdât-ı teşbîh kılmaķ münâsib olmayup za‘f u ta‘assuf îrâş ider. Zîrâ kim kâdrine ve sıfâtına münâsib degildir. Fe‘fhem bi-eyyi vechin kân taħtû‘l-lafz ma‘nâ dimek olur ki ol H̄azret-i Resûl şallallâhu ‘aleyhi vesellem çiçek ve gül gibidür tâzelikde h̄üsnde ve daħı bedr gibidür şerefde ve daħı ol H̄azret-i Resûl baħr gibidür keremde ve seħâda ve daħı ol H̄azret-i Resûl dehr ü tûl-ı zamân gibidür himem-i ‘âliyesinde. Zîrâ ol H̄azret-i Resûl’e cemi‘-i zamânda cemi‘-i maħlûķātuñ ihtiyâcı vardır. ‘Azâ‘im-i maķâşıda ve ‘acâib-i fevâ‘ide dimek olur.

Tercüme

Nûrdur nebtde bedr gibi şerefde keremde hem

¹⁴³⁶ “Taze etinden yemeniz ve mücevherini çıkarıp takınmanız için denizi hizmetinize veren de O’dur. Gemilerin denizi yararak gittiklerini görürsün ki, bu da O’nun lûtfuna nâil olmanız ve O’na şükretmeniz içindir.” Nahl 16/14. Metinde, ayette olmayan “لكم” ifadesi yer almaktadır.

¹⁴³⁷ fetħasıyla: fetħayla BD.

¹⁴³⁸ daħı: -BD.

¹⁴³⁹ “Kimi yükseltirsek yükselecek ve kimi alçaltırsak alçalacaktır.”

¹⁴⁴⁰ {^{dk} Güldür tarafda}: YB.

¹⁴⁴¹ “Çünkü dünya ve ahiret sizin cömertliğinizdendir.”

Deryā-yı bî-kerân dehr gibi himmeti

Beyt

چون بهار از نازکی بد همچو بدر اندر شرف

¹⁴⁴² همچو دریادر کرم چون روزگار اندر هم

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım rah̄metullāhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’üñ ‘alâ tarîkı’t-teşbîh ba‘zı evşâfını zıkr idüp ve himem-i ‘aleyhesinde tûl-ı dehr ü zamân gibidür. Cemî‘-i maḥlûkât aña ihtiyâc olmaḡda beyân u ‘iyân eyledükden şoñra maḥlûḡuñ nazarında heybetine ve celâline tenbîh ‘atf tarîkıyle olmayup belki ba‘zı ma‘mûlâtı ba‘zısına [94^b] ve ba‘zı mezkûrâtı tavsîṭ itdirüp ‘atf kabîlinden olup ke’ennehü ifrâdiyyetde ḡadeḡa-ı ‘ayn ve ḡadîḡa-ı ‘âlem-i ḡayb ve şühûd-ı nûrû’l-hay ‘adem-i ihtirâḡda ve ‘adem-i inḡisâfda cemâl-i nûrıyla ḡarañuları nefy ve¹⁴⁴³ zâil eylemekde aña bir kimesne ḡarîb olmayup mehâbetde ekşer ve celâletde evfer olduḡını beyân eylemeḡe ve bir ferd aña ḡayr-ı maşḡûb olduḡını murâd idinüp didi:

كَأَنَّهُ وَهُوَ فَرْدٌ فِي جَلَالَتِهِ

¹⁴⁴⁴ فِي عَسْكَرٍ حِينَ تَلْقَاهُ وَفِي حَشَمٍ

¹⁴⁴² {dk Tercümetün li-ḡâ’ilihi

Çiçek gibi terafda şerefde ḡamer gibi

Deryâ gibi keremde zamân gibi himmetde}

¹⁴⁴³ ve: -BD.

¹⁴⁴⁴ “O’nunla yalnızken karşılaştığın zaman, heybetiyle sanki O, bir ordu veya emrinde amade olanlar arasında gibidir.”

Eyy وال حال انه فرد¹⁴⁴⁵ elah. **Fî celâletihî** (فِي جَلَالَتِهِ) ya' nî ' azametinde **ferdün** (فَرْد) didügi zamîr-i munfaşılun haberidür. ' Anî hüve fî celâletihî didügi haber ba' de haberdür. Ve fî kelimesi lafz-ı¹⁴⁴⁶ ma' ma' nâsınadur. Taqđiri كانه فرد مع جلالته¹⁴⁴⁷ dimekdür. Ammâ evceh olan budur ki fî kelimesi ta' lîl içün ola ve mübtedâ ile haberi müstemil olan nisbetiyle ke'ennehü didügi kabline müte' allıkdur. Veyâhüd ke'ennehü didügi kavlinde müstefâd olan teşbîh içün illetdür. **Fî 'askerin** (فِي عَسْكَرٍ) didügi kavli dağı i' tibar-ı merzkür ile ke'ennehü didügi kavline müte' allıkdur. Fî celâletihî didügi kavlindeki zamîr-i mecrûr Hazret-i Resûl'e râci' dür. Fî 'askerin didügi zarfdur. كانه واقع في عسكر¹⁴⁴⁸ taqđirindedür. **Hîne telkâhu** (حِينَ تَلْقَاهُ) didügi nisbet-i mezkûre i' tibâriyle zarf olup ke'ennehü didügi kavline müte' allıkdur. **Ve fî haşemi** (وَفِي حَشَمٍ) didügi fî 'askerin kavline ma' tûf olup ba' zı ma' mülâtı ba' zısına ' atf kabîlindendür tevâbi' ve levâhık ma' nâsına. Ya' nî gerçi kim ol Hazret-i Resûl ahlâk-ı hamîde ile ve şîfât-ı [95^a] cemîle ile mevşûf olup tevâzu' ve hilm gibi ve dağı nitekim şîfât-ı kemâline delâlet iden ümmetine farı-ı şefkati gibi ol Hazret-i Resûl erham ve eşfağ iken nâsuñ a' ynına zû-mehâbet ve zû-celâlet üzerinedür. Hattâ nâs ol Hazret-i Resûl'i gördükleri zamânda nâsuñ gözine şöyle bir mehâbet ve celâlet üzerine görünürdi ki gûyâ¹⁴⁴⁹ cünüd u ' asker ile mağzûf olup mehâbet ve celâlet üzerinedür. Zîrâ kim her bâr kim emir-i ' asker-i keşîre ile müctemi' in ola, mehâmetde göze dağı celâlet ve ' azamet üzerine görünür. Muhaşşıl-ı ma' nâ demek olur ki ol Hazret-i Resûl münferid olup yalnız olunduğı hâlde her kimesne ki aña mülâkî olsa anuñ celâleti ve ' azameti olduğı eelden şanur ki ' asâkir-i ' azîm içindedür demek olur.

Tercüme

Gösterür idi müfredâtı hâlinde hayl u ger hışm

¹⁴⁴⁵ “Hal böyleyken şüphesiz O, tektir.”

¹⁴⁴⁶ lafz: -YB, -BD.

¹⁴⁴⁷ “Adeta heybeti içinde bir birey gibiydi.”

¹⁴⁴⁸ “Sanki bir ordunun içinde bulunmuş.”

¹⁴⁴⁹ gûyâ: yâ ÇA.

‘Asker içini gūyā tutmuşdı küllī celāleti

Beyt

در بزرگی بود تنها همچو تابان بدی

چون بهدیندی و رادرلشکر و خیل و حشم¹⁴⁵⁰

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün mehâbeti ekşer ve celâleti evfer ve dahı ümmetine farı-ı şefkatinün kemâl şıfâtına delâlet iden ahlâk-ı hamîdesin ve şıfât-ı cemîlesin beyân u ‘iyân eyledükden soñra girü beyt-i sâbıkun maẓmûnına te’kîd kısd idüp ol Hâzret-i Resûl’ün ‘ilm-i bâtınına müte‘allık olan ‘ilm-i şerîfini ve kelimât-ı manzûmesinün ve [95^b] mübârek lisânında belâğat u feşâhâti ve mübârek şefesinde meknûn olan elfâz-ı dürrer-bâırını gūyâ şadefde mestûr olan revnağda ve şıfâtı ve tarâvetde ve bahâda ve kıymetde gevheri baır ma‘deninde meknûn ve¹⁴⁵¹ mestûr olanı teşbîh eylemek murâd idinüp didi:

كَأَنَّمَا اللَّوْلُؤُ الْمَكْنُونُ فِي صَدْفٍ

مِنْ مَعْدِنِي مَنْطِقٍ مِنْهُ وَمُبْتَسِمٍ¹⁴⁵²

Hâzret-i Resûl’ün kelâmı ve kelimâtının hâline işâret ve dahı mübârek lisânında ve şebesinde cârî olan kelâmını şadef içinde mestûr olan lü’lû’ye teşbîh eylemege tenbîhdür.

Ke-enneme (كَأَنَّمَا) harfdür, hurûf-ı müşebbeh-i bi’l-fi‘lden. Mâ mâ-yı kaffedür. **el-Lü’lû’**

¹⁴⁵⁰ {^{dk} Tercümetün li-kâ’ilihi

Tenhâ yürüdügünde anı gösterür idi

Leşker çeküp yürür gibi anuñ celâleti}

¹⁴⁵¹ ve: -BD.

¹⁴⁵² Sedef içinde gizli inciler, sanki O’nun söz ve tebessümünden oluşmuştur.

(الْوَلُّوْ) didügi mübtedādur incü dimekdür. **el-Meknūnū** (الْمَكْنُونُ) didügi el-lü'lü' didügi kavlinūn şıfatıdır. Meknūn maşūn ve mestūr ya' nī gizlū dimekdür. ¹⁴⁵³ كُنْتُ الشَّيْ سَتْرَتِه كavlünün şıfatıdır. Meknūn maşūn ve mestūr ya' nī gizlū dimekdür. ¹⁴⁵⁴ Fī şadefin (فِي صَدْفٍ) didügi el-meknūn kavline müte' allıkdur. Deñizde biten bir kemikdür ve ol şadef içinde incü biter. Baħruñ ma' denidür. Ma' din dāl' uñ kesresiyle ism-i mekān mevzi' -i ikāmetdür. ¹⁴⁵⁵ عَدْنُ بِالْمَكَانِ اِقَامَ بِهِ kavlinen me' hūzürdür. Mıdrab, đarbdan müştak olduğı gibi. Hakk sübhāne ve te' ālānuñ kavli bundandır. ¹⁴⁵⁶ جَنَّاتٍ عَدْنٍ Ya' nī cennetde ikāmet dimekdür. **Min ma' diney mantıķın** (مِنْ) didügi zarf-ı müsteķar el-lü'lü' kavlinün ¹⁴⁵⁷ haberidür. Ve lafz ¹⁴⁵⁸ -ı min ibtidā' iyyedür. Eyy ¹⁴⁵⁹ خَارِجٌ مِنْهُ taķdīrindedür. Veyāhūd lafz-ı ¹⁴⁶⁰ min beyāniyyedür. Eyy ¹⁴⁶¹ مِنْ كَلَامِهِ taķdīrindedür. Ma' din didügi teşniyyesidür. Her nesnenün yügrükine dirler. Ma' din ıtlāķında nükte budur ki ğayrısından aħsen olduğından ötürüdür. Ve daħı ma' din kāne ma' nāsına ıtlāķ [96^a] olunur. Kāne diyü altun ve gümüş hāşıl olan mevzi' üñ ismidür. Mantıķın nuķķ ma' nāsınadır, maşdardur. Ve mübtesemi daħı Ke-zālik maşdardur intisāmdan müştakdur. Bu taķdīr üzerine bu ikisinün ma' deni kalb ¹⁴⁶² ile femdür. Veyāhūd bu ikisi ism-i mekāndur. Bu şüretde ma' denleri lisān ile şefededür. Ya' nī Hāzret-i Resūl' üñ mübārek lisānı ve şebesinden kelām u elfāz-ı dūrer-bārdan. **Minhū** (مِنْهُ) eyy mine' n-nebī ya' nī zāmīr-i mecrūr Hāzret-i Resūl' e rāci' dūr. Minhū didügi mantıķın didügi kavlinün şıfatı vāķi' olmuşdur. Taķdīri ¹⁴⁶³ مَبْتَسِمٌ فِيْهِ dimekdür. **Ve mübtesemi** (وَمُتَبَسِّمٌ) didügi sīn' üñ fethasıyla ifti' āl bābından ma' nāsı ya' nī maħall-i ibtisām ki ol mübārek sağırı ¹⁴⁶⁴ ya' nī öñ dişinün tebessüm idüp zāhir olmasıdır. Bu teşbīh beyt-i

¹⁴⁵³ “Onu şeyi örten/gizleyen sendin.”

¹⁴⁵⁴ kavline: -BD.

¹⁴⁵⁵ “Adn, bir yerde ikamet etmek (demektir).

¹⁴⁵⁶ “Adn cennetleri” Tevbe 9/72, Ra'd 13/23, Nahl 16/31, Kehf 18/31, Meryem 19/61, Taha 20/76, Fatır 35/33, Mü'min 40/8, Saff 61/12, Beyyine 98/8.

¹⁴⁵⁷ kavlinün: -BD.

¹⁴⁵⁸ lafz: -ÇA, -BD.

¹⁴⁵⁹ “Bunun dışında.”

¹⁴⁶⁰ lafz: -BD.

¹⁴⁶¹ “Onun sözlerinden.”

¹⁴⁶² kalb: -BD.

¹⁴⁶³ “Onda tebessüm eden (şey).”

¹⁴⁶⁴ { انْغَرُ مِنَ الْاَسْنَانِ التَّقَدُّمُ يَقَالُ الثَّغْرُ الْمِيلَى مِنْ بِالْوَلُّوْ } dk: YB.

sābıkda a‘ nī ke ‘z-zehri fī terafīn ve ‘l-bedri fī şerefi didügi kavlinün ‘ aksidür. Bu kelâmda Hazret-i Resûl’ün medhinde terakki şüretin icrâ idüp makâma eblağ ve enseb olduğundan ötürü ve bu kelâmda isti‘are vardır. Ke-şavlihim ¹⁴⁶⁵ رایت اسداً فی الحمام Ya‘ nī min ma‘diney didügi fī şadefin didügi kavlinün mevzi‘-i haberinden beyân vâki‘ olup ma‘nâsı demek olur ki şadef içinde mestûr olan ke‘ennehü lü’lû’l-meknûndur diyü isti‘are tārîki üzerine vârid olmuştur. Ba‘zılar buyurmuşlardır ki fī şadef didügi haber üzerine mebnîdür. Taqđiri ¹⁴⁶⁶ کائما اللؤلؤ کلامه وکلماته diyü tevehhüm eyledi. Ol kimesne sehv eyledi. Bi-eyyi taqđir kân ma‘nâ demek olur ki ol Hazret-i Resûl’ün mübarek feminde lisân-ı şerîfinden şâdır olan kelâmı kelâm-ı manzûm ve dahı tebessüm itdükde mübarek şefesinden zâhir olan dişleri ke-ennehü şadefde mestûr olan incilerdür demek olur.

Tercüme

Dürr-i şemîn olurdu andan âşikâre

Açsa dehânın itse kaçan ibtisâmeti

Beyt

درمکنون در صدف بود کویا دندان او

¹⁴⁶⁷ وز دهن کویا که میبارید مردارید هم

Ve Ba‘ de Hâzâ

(Sağır; dişin ön kısmı. Şöyle denir: İncilerle dolu olan el-sağır.)

¹⁴⁶⁵ “Hamamda bir aslan gördüm.”

¹⁴⁶⁶ “Onun konuşması ve sözleri inciymiş gibidir.”

¹⁴⁶⁷ {dk Tercümetün li-kâ’ilihi

Meknûndur dürrer şadef içinde sânduk

Ağzında dişleri kılcağ ibtisâmeti}: -ÇA.

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hazret-i Resûl’ün kelimât-ı manzûmesinün hâlini tebyîn ve lisânında ve mübârek şefesinde meknûn olan elfâz-ı dürer-bârını şadefde mestûr olan incilere teşbîh idüp beyân u ‘iyân eyledükden sonra girü nâzım hâl-i hayâtından sonra ba‘de’l-vefât ol iki cihânün sürûrünün medfûn olan şeref-i mekânını ve cism-i laîfî râyiha-ı tayyibe ile müte’tayyib olup buğ‘a-ı mübârekeyi zâke’l-hazretün şeref-i mekânına şurû‘ eylemege murâd idinüp didi:

لا طَيْبٌ يَغْدُلُ تَرَبًا ضَمَّ اعْظُمَهُ

طُوبَى لِمُنْتَشِقٍ مِنْهُ وَمُلْتَمِمْ ¹⁴⁶⁸

Vaktâ kim Hazret-i Resûl’ün hâl-i hayâtında vâkı’ olan medhinden fâriğ oldısa girü memâtünden sonra vâkı’ ilan medhine şurû‘ idüp didi. **Lâ tîbe** (لا طَيْب) lâ nefy-i cins içündür. Tîbe didüğü muhallâ menşûb lâ’nuñ ismidür. Gökçek ve ahsen ma‘nâsınadır. Nitekim Enes rađi‘allâhu ‘anh buyurur: مَا شَمِمْتُ عَنْبَرًا قَطُّ وَلَا مِسْكَ وَلَا شَيْئًا أَطْيَبَ مِنْ رِيحِ رَسُولٍ ¹⁴⁶⁹. Ya‘nî ben koğulamadum ‘anber ve mişk kim Hazret-i [97^a] Resûl’ün koğusundan atıyb ola. Revâhü’s-şeyhân. **Ya‘dilü** (يَغْدُلُ) didüğü eyy yusâvî ve yumâşil ya‘nî mümâşil olup berâber ola. Ya‘dil fi‘l-i muzâri‘ ‘adldan müştakdur. Fâ‘il tahtında müstetir râci‘dür tîb didüğü kavline. **Türben** (تَرَبًا) didüğü eyy türâben ya‘nî şol mübârek kabrinde kemükleri zamm idüp ihâta eyleyen toprağ demek olur. Ya‘dilü didüğü kavlinün mef‘ûlidür. **Žamme** (ضَمَّ) fi‘l-i mâzî fâ‘ili tahtında müstetir hüve râc‘idür türben kavline. **A‘zumehü** (اعْظُمَهُ) didüğü žamme kavlinün mef‘ûlidür. A‘zume ‘izâmuñ cem‘idür. Kemükler dimekdür. Haqq sübhâne ve te‘âlânün kâvli bunı te‘yîd ider. مَنْ يُحْيِي ¹⁴⁷⁰ الْعِظَامَ وَهِيَ رَمِيمٌ. Bu cümle türben didüğü kavlinün şıfatı vâkı’ olmışdur. Murâd olan

¹⁴⁶⁸ “O’nun kemiklerini saran toprağa denk olacak hiçbir koku yoktur. O’nu koklayana ve öpene ne mutlu.”

¹⁴⁶⁹ “Ömrümde, Resûlullâh sallâllâhu aleyhi vesellem’in kokusundan daha güzel; ne bir amber, ne bir misk, ne de başka bir koku türü kokladım.” Müslim, Fezâil/81.

¹⁴⁷⁰ “Kendi yaratılışını unutup bize örnek getirmeye kalkışıyor ve ‘Şu çürümüş kemiklere kim can verecekmiş?’ diyor.” Yasin 38/78.

Ḥazret-i Resûl'ün cemî' -i bedenidür. ¹⁴⁷¹ ذكر الجز ارادة الكل kabîlindendür. Zâmir-i mecrûr Ḥazret-i Resûl'e râci' dūr. Ya' nî Ḥazret-i Resûl'ün kemüklerini zîkr eyledi ve cemî' -i bedenini diledi. **Ṭûbâ** (طُوبَى) didüğü ṭîbden müştâk olup maşdardur. Atyebûn mü'enneşidür, efdaluñ mü'enneşi fuḍlâ geldüğü gibi. Mûnâdî vâkı' olup ḥarf-i nidâ maḥzûfdur. Taḳdîri ¹⁴⁷² فيا طوبي لمنتشقي dimekdür veyâḥûd ṭûbâdan murâd cennet ola veyâḥûd cennetde bir ağacun ismidür. Bu bir ağacdur ki yüz yıl zıllını ya' nî gölgesini seyr idici kaç' idemez. Ve ṭûbâ merfû' iyyet üzerine mübtedâdur. Mâ bu' dî a' nî **li-münteshikın** (لِمنتشيق) elâḥ ḥaber vâkı' olmışdur veyâḥûd ṭûbâ maşdarriyyet üzerine menşûb olup kendü fi' linden a' nî ṭâb bedel vâkı' ola ve li-münteshik didüğü du' â murâd olına. Eger su'âl olinsa ṭûbâ mübtedâ olunduğı şüretde mübtedâ ¹⁴⁷³ nekre-i muḥaşşaşa olmak lâzım gelür ¹⁴⁷⁴. Cevâb budur ki mübtedâ olmasını teslîm itmezüz. Belki ḥarf-i nidânuñ ḥarfî üzerine maḥmûldur. Nitekim ânifen işâret olındı **[97^b] يا طيب مفتتح** ¹⁴⁷⁵ kavlindeki gibi taḳdîri demek olur ki ¹⁴⁷⁶ تعالى يا طوبي فهذا او انك ¹⁴⁷⁷ يا . يا ¹⁴⁷⁷ يَا أَسْفَى عَلَى يُوسُفَ te' âlâ ke-ḳavlihi ¹⁴⁷⁸ تعالى لاجل المنتشقي و ملتئم taḳdîrindedür. Bu taḳdîr üzerine li-münteshik kavlideki lâm ta' lîl için olur. Taḳdîri ¹⁴⁷⁸ تعالى لاجل المنتشقي و ملتئم dimek olur ve nidânuñ ma' nâsı te' accubdür. Ya' nî ğarâbetinde nidâ idüp istiḥzârına da' vet ider ki gelün buña vâkı' olan taḥassür ü taḥazzinde te' accub idün. Nitekim bu ma' nâya ¹⁴⁷⁹ قفا من ذكرى حبيب ومنزل didüğü kavlinde işâret olındı. Veyâḥûd cevâb-ı şânî budur ki mübtedâ olduğı şüretde vaşf-ı muḳadder olsun eyy ṭûbâ-yı ' aẓîm demek ola. Ke-ḳavlihim ¹⁴⁸⁰ شراهر ذاناب bu vech üzerine mübtedâ olması mâni' degildür. Müteşik ism-i fâ' ildir. İntişâḳdan müştâkdur. Ma' nâsı ḳoḳlayıcı dimekdür. **Minhû** (مِنْهُ) didüğü münteshik kavline müte' allıkdur. Zâmir-i mecrûr enfe

¹⁴⁷¹ “Parçanın zikredilmesiyle bütün kastedilir.”

¹⁴⁷² “Ey, ne mutlu (onu) koklayana!”

¹⁴⁷³ mübtedâ: -ÇA.

¹⁴⁷⁴ gelür: geliyor ÇA.

¹⁴⁷⁵ “Ey güzel başlangıç!”

¹⁴⁷⁶ “(O’nu) koklayan ve öpen (kişi) yücelmiştir.”

¹⁴⁷⁷ “Onlardan yüz çevirdi, “Âh Yûsufum âh! İçim yanıyor!” diyordu. Sonunda üzüntüden gözlerine boz geldi. Artık kederini içine gömüyordu.” Yûsuf 12/84.

¹⁴⁷⁸ “Örtülü ve peçeli olan kimseler için yücel ve erişilmez ol.”

¹⁴⁷⁹ Sevgiliyi ve onun yurdunu anıp ağlayalım.” Kolektif, *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)*, s. 34.

¹⁴⁸⁰ “Azı dişli hayvanın hırıltılı sesinden gelen şer.”

veyāhūd türben didügi kavline rāci' dūr. Ya' nī ma' nā demek olur ki ol Hāzret-i Resūl'ün toprakda rāyiḥa-ı tayyibesi ḡayrısından 'indellāhu te'ālā atıyebdür. Veyāhūd 'ale'l-ıtlāk zikr olına. Ve lākin aḥvāl-i ḡabr umūr-ı uhreviyyedendür. Bunı kimesne enf ile idrāk eylemez. Meger anuñ ḡinā' [u] ḡitāsı keşf ola. Evliyā-ı muḡarribinden ve ba'zı şuleḡādan külli eḡad için idrāk eylemek ma'nāsı budan lāzım gelmez. Şartuñ intifāsı cā'iz olduğundan ötürü veyāhūd mā'ni-i ḡā'im olduğundan ötürü. Yoḡsa cemī'si-içün idrāk lāzım gelmez. Nitekim ma'ānī-i ḡā'idesündendür. عدم الادراك لا يدل على عدم المدرك اذ انتفاء الدليل. ¹⁴⁸¹ لا يدل على عدم المدلول فليتأمل. **Ve mülteşimi** (وَمُلْتَشِمًا) [98^a] didügi münteşik kavline ma'tūfdur. İsm-i fā'il iltişāmdan müştakdur. Uymak ve teḡabbul itmek ma'nāsınadır. Ve

daḡı li-münteşik didügi kavlindeki lafz¹⁴⁸²-ı lā beyān için olması cā'izdür. Naḡv . Bi-eyyi taḡdīr kān muḡaşşıl-ı ma' nā demek olur ki ol Hāzret-i Resūl'ün mübārek ḡabrinde kemükleri zamm idüp ihāḡa eyleyen topraḡa rāyiḥa-ı tayyibesine mümāşil rāyiḥa-ı tayyibe bulunmaz. Sa'ādet ol kimesneye ki Hāzret-i Resūl'ün ḡabr-i şerīfini varup ziyāret eyleye. Bu beytde Hāzret-i Resūl'ün mekān-ı şerīfini mā عميق كَلِّ فَجِّ عَمِيقِ يَأْتِينَ مِنْ كَلِّ فَجِّ عَمِيقِ ¹⁴⁸³ ya' nī irāḡdan ve yaḡından gelen zā'irīn için faḡından maşūn u maḡfūz olmaḡ üzerine temennīye işāret vardır. Ya' nī يارب زباد فطنه نگاهدادر ¹⁴⁸⁴ dimekdür.

Tercüme

Hoş-büy-i türbe-i nebī gibi ne olur

Baḡtlu ol ki yiyleyüp öpe o türbeti

¹⁴⁸¹ “Kanıtın yokluğu anlamın olmadığını göstermediği gibi farkındalığın eksikliği de farkındalığın yokluğunu göstermez. Düşünmesine müsaade edin.”

¹⁴⁸² lafz: -BD.

¹⁴⁸³ “İnsanlara hac ibadetini duyur; gerek yaya olarak gerekse yorgun argın develer üzerinde **uzak yollardan gelerek** sana ulaşsınlar.” Hac 22/27.

Metinde “يَأْتِينَ” ifadesi “يَأْتُونَ” olarak yazılmıştır.

¹⁴⁸⁴ “Ya Rabbi, beni fitne rüzgarlarından korusun.”

Beyt

هیچ بو چون بوی جالك جابگاه او نبود

¹⁴⁸⁵ نيك بخت انكس كه بوييد ست و بوسيده بغم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’ūñ şallallāhu ‘aleyhi vesellem mübārek ravza-ı şerīfin ve mekân-ı atyebūñ zā’irīn ve anda mücāvırīn olanlar rāyiḥa-ı ṭayyibede idüklerini beyān u ‘iyān eyledükden şoñra ve şeref-i mekânına ve türābda aña müsāvi olmaduğına ihtitām-ı i‘tibār ile dünyādan ḥurūcundan şoñra işāret eylediyse ol Hāzret ‘aṭāyā ve mevāhib-i ilāhī ve gencīne-i cūd¹⁴⁸⁶ ve nevāl-i nā-mütenāhīden cevher ü cūd-ı insāna şeref-i imtiyāz irādet-i ezeliyye kudret-i ‘aliyye ve ḥikmet-i ḥafīyyesi ile [98^b] ‘alem-i ṭini vatan-ı qarārgāh-ı ḥāki nişīman kılup menzil-i evvelī ve arāmgāh-ı aṣlīsine nüzūl itdürmek ṭarafeynini iḥāṭa-ı ri‘āyet ya‘nī bidāyetine ve nihāyetine ve şeref-i mekânına ve mevlūd-i şerīfini beyān u ‘iyān eylemek murād idinüp maḳşad-ı rābi‘aya şürū‘ idüp didi:

ابَانَ مَوْلَدُهُ عَنْ طَيْبِ عُنْصُرِهِ

¹⁴⁸⁷ يَا طَيْبِ مُفْتِحِ مِنْهُ وَمُخْتِمِ

¹⁴⁸⁵ {dk Tercümetün li-kā’ilihi

Ol türbe gibi kim yetür ne ṭib ola

Devletlü ḳoḫan öpen ol arı türbeti}

¹⁴⁸⁶ cūd: mevcūd BD.

¹⁴⁸⁷ “Allah, O’nun doğumunu tertemiz soyundan meydana getirdi. Ne güzel bir başlangıç ve ne güzel bir son!”

مكان وقع Eyy ¹⁴⁸⁸ Ebāne (ابان) didügi müte‘ addī olması daḥı cā’izdür. Eyy مكان وقوع Eyy ¹⁴⁸⁹ veyāḥūd زمان الولادة عليه وقت الولادة 1 vilādetine işāretdür. Fe-ammā bu cümleden ġaraż budur ki ol zātınuñ şerefiyyetidir. Cemī‘-i aḥvālde ya‘ nī nisbet-i şerīflerinuñ ḥulūş-ı āslında rayb u ġümān olmayup nitekim Ḥāzret-i ‘Alī radi‘allāhu anh buyurur ليس فينا سفاح علينا نكاح من ادم الينا ¹⁴⁹¹. Zīrā kim Ḥāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem Benī Hāşim’ dendür. Mecāzen mevlid-i şerīfinden murād olan budur. Eyy مكان ولادة مجازاً ¹⁴⁹² takdīrindedür. Ya‘ nī mevlid-i şerīfini zıkrden murād nesib-i zāhiresi Benī Hāşim’den olup ‘alā ṭarīḳi’l-mecāz nesib-i zāhiresi zıkr eylemekdür. Ebāne fi’l-i māzī if‘āl bābından zāheret ma‘nāsınadır. Veyāḥūd müte‘ addī olup zıkr olınan üzerine aḫhere ma‘nāsınadır. ¹⁴⁹³ Mevlidihū (مولده) didügi ebāne ḳavlinuñ fā‘ilidür mecāzen amma ḥaḳīḳate izḥār iden Allahu te‘ālādür. ¹⁴⁹⁴ اظهر الله تعالى في مكان ولادته شأنا takdīri dimekdür. [99^a] Zāmīr-i mecrūr Ḥāzret-i Resūl’e rāci‘dür. ‘An ṭībī ‘unşurihi (عن طيب عن unşurihi) ¹⁴⁹⁵ didügi ebāne ḳavline müte‘allıḳdür. Ṭībūñ ‘unşura izāfeti beyāniyyedür. Ya‘ nī Ḥāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellema ¹⁴⁹⁶ ينفى لا ما den ḥulūş ḳılıp nisbet-i zāhiresini beyān eylemekdür. Ve ‘an kelīmesi mucāveze içündür. Ya‘ nī şol ma‘nāya ki ¹⁴⁹⁷ ان مولده صير طيب عنصره مجاوز الكل ريب takdīrindedür. ‘Unşur aşıl ma‘nāsınadır. Zāmīr-i mecrūr Ḥāzret-i Resūl’e rāci‘dür. Veyāḥūd lafz ¹⁴⁹⁸ ‘an sebebiyyet için ola. Eyy اظهر ¹⁴⁹⁹ مولده الاشياء التي ذكر بعضها بسبب طيب اصله takdīrindedür. İsnād isnād-ı mecāzidür. Eyy

¹⁴⁸⁸ “Ebāne, bir şeyin netleşmesini ve ortaya çıkmasını sağlamak (demektir).”

¹⁴⁸⁹ “Olayın meydana geldiği yer, doğum zamanı.”

¹⁴⁹⁰ “Doğum zamanı.”

¹⁴⁹¹ “Aramızda hiçbir aldatma yoktur. Evlilik, Adem’den bize süregelmiştir.”

¹⁴⁹² “Mecazen doğum yeri.”

¹⁴⁹³ “Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” Bakara 2/148.

¹⁴⁹⁴ “Allahu teâlâ O’nun doğduğu yerde bir şeyler ortaya çıkardı.”

¹⁴⁹⁵ ‘An: min ÇA.

¹⁴⁹⁶ “Uygun olmayan şey.”

¹⁴⁹⁷ “O’nun doğumu, her kuşkuyu aşarak iyiliğin özünü ortaya çıkardı.”

¹⁴⁹⁸ lafz: -BD.

¹⁴⁹⁹ “O’nun doğumu, iyi soyu sayesinde bazılarında bahsedilen hususları ortaya çıkarmıştır.”

1500 amma mucāveze ya‘nī ‘an içün olmaḵ faṭin -i ‘ārif üzerine ḥafī olmayup evlā ve aḥsendür. **Yā ṭībe müftetiḥin** (يَا طَيْبُ مُفْتَتِحٍ) didügi ḳavlindeki yā ḥarf-i nidādur. Murād olan te‘accubdür. Taḳdīri طَيْبُ مُفْتَتِحٍ 1501 elaḥ. Ve bir nüṣṣa daḥı ya āīḥa ‘aqlā‘anẓuro aṭīb mibtadā 1502 elaḥ. Tībe didügi fi‘l-i muḳadderūn mef‘ūlidür. Nitekim işāret olındı. **Minhu** (مِنْهُ) didügi ḳarf-ı mustaḳarrdur. Müftetiḥ ḳavlinūn şıfatıdır. Zāmīr-i mecrūr Ḥāzret-i Resūl’e rāci‘dür. **Ve muḥtetemi** (وَمُحْتَتَمٍ) didügi müftetiḥ ḳavline ma‘tūfdur. İḥtitām ve intihā ma‘nāsınadır. Bu beytde ḥasen sebūk ve vuzūḥ ma‘nāsına delālet vardır. Ya‘nī ol Ḥāzret-i Resūl’ün neseb-i zāhiresi olan Benī Hāşim ile ibtidā’ ve iftitāḥ ve Ḥāzret-i Resūl’ün zāt-ı şerīf mevlidiyle ḥatm olındı. Nitekim Müslim radi‘allāhu ‘anh rivāyet ider: 1503. Ḥāşıl-ı kelām insān içün üç merātib vardır. Merātib-i evvel bu miskīn insānuñ [99^b] bidāyetidür. Ya‘nī kim ‘ademden ḥayyiz-i vücuda ḥurūcı ve zuhūrıdır. Ve ikinci mertebe insānuñ ‘ömrinūn nihāyetidür. Ya‘nī hezihi’d-dārdan dār-ı ‘uḳbāya intikāl ve irtihāl eylesidür. Ve üçüncü mertebesi mertebe-i vasaṭıdır. Ya‘nī insānuñ ḥayāt müddetinden dünyāda ma‘īşet üzerine olduğıdır. Bu üç mertebeden murād olan maḳşūd-ı aşlīdür. ‘Ale’l-ıtlāḳ a‘nī el-fazīlet ve eṣ-şeref ki anlar sebep-i dāreyndür. Eger su’āl olınsa bu zıkr olınan cümlesi ḥasendür amma ḥikmet nedür kim merātib-i selāşede aḥsen olan bu idi ki ‘ale’t-tertib evvelā bidāyeti ya‘nī ketm-i ‘ademden zuhūrı ve andan vasaṭı ya‘ni vasaṭı ḥālinde vāḳi‘ olan müddet-i ‘ömrini ve andan şoñra hezihi’d-dārdan dār-ı ‘uḳbāya irtihālını zıkr eylemek münāsib idi. Amma burada vasaṭı ḥālini şoñradan zıkr idüp ḥikmet nedür? Cevāb budur ki insānuñ ta‘ab ve meşakḳatine ve Benī Ādem’ün iḥtilāf ḥāline işāret ke-ḳavlihi te‘ālā اِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ 1504. Eyy ta‘ab ve meşakḳat. Zīrā kim āşıl ihtimām olıcaḳ ḥāl

1500 “Allah onun doğum zamanını açıkladı.”

1501 “Ey hayret içinde olan! Güzel bir başlangıcı düşün.”

1502 “Ey akıllı insanlar, ondan gelen güzel başlangıca bakın.”

1503 “Allah, İsmailoğullarından Kinâne’yi seçti. Kinâne’den de Kureys’i seçti. Kureys’ten de Haşimoğullarını seçti. Haşimoğullarından da beni seçti.” Müslim, Fezail, 1.

1504 “Hiç kuşkusuz biz insanı zahmetli bir hayat için yarattık.” Beled 90/4.

“لَقَدْ” sözcüğü metinde “اِنَّا” olarak geçmektedir.”

vaşata ve eşeddür. Zîrâ kim her insân kimün hâlinden bürûza hürûcî katında zenûbdan ve aşâmdan zâhirelerdür. Bu taqđîr üzerine Benî Âdem müddet-i ‘ömrinde ve zamân-ı hayâtında kendü kisbi i‘tibâriyle ahvâl-i muhtelif olup kimisi medâr-ı irtifâ‘ da ve kimisi medâr-ı irtikâ‘-yı merâtibde ve inhaţât¹⁵⁰⁵ üzerine ve kimisi hağîd-i mezelletden evc-i a‘lâya ve kimisi evc-i a‘lâdan teseffüle ve selefiden ‘ulyâyâya. Nitekim Hakk sübhâne ve te‘âlâ buyurur ve seni irşad ider لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ¹⁵⁰⁶. Ve dahı bunı te‘yîd ider şol menün kıavli ki didi:

Beyt

[100^a]

خَرَجْتُ مِنَ التُّرَابِ بِغَيْرِ ذَنْبٍ

1507 رَحَعْتُ مَعَ الذُّنُوبِ إِلَى التُّرَابِ

Hezîhi'l-mezkûrât ya' nî vasaṭ i'tibâriyle insân şeref ile mutaşşîf olması bir şa'b ve güc emirdür. Bu sa'âdet müyesser olmaz. İllâ لا مثل فا لا مثل ¹⁵⁰⁸ ve efrâd-ı insân daḥı biri birinden bunuñla mütemeyyiz olup zîkr olınan üslûb üzrine ان خيراً فخير و ان شرراً فشر ¹⁵⁰⁹ fehvâsınca cezâlanurlar. Bu eelden bu tertîb üzerine zîkr olunup ḥattâ zîkrde evfer ve beyânında i'tinâya ekşer olup taḥdîm ve te'hîre aḥaḳ ve ecder olduğundan ötürü. Ammâ ḥâlet-i bidâyet bir emr-i mekşûfdur. Ma'lûm oldu külli eḥad hemân tefâvût vaşaṭ-ı ḥâle an kâl احد يخشى من اليوم الآخر ¹⁵¹⁰. Fe-tedebbür ve bu beytde daḥı merâtib-i ezmine-i selâseyi icrâ

1505 inḥitāt: BD.

¹⁵⁰⁶ “Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır. Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. Ancak iman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yapanlar başka; onlar için kesintisiz bir ödül vardır.” Tîn 94/4,5,6.

¹⁵⁰⁷ “Topraktan günahsız çıktım, günahlarla birlikte toprağa döndüm.”

¹⁵⁰⁸ “İdeal ve daha ideal.”

¹⁵⁰⁹ “Eğer hayır ise hayırdır, şer ise şerdir.”

¹⁵¹⁰ “Herkes son günden korkar, ben ilk günden korkarım.”

idüp kıyās eyle. Ya‘nî yâ tîbe müftetiḥ ve mübtede didügi ḳavlini zamân-ı vasaṭa ve zamân-ı memâta işâret idüp ve ebâne didügi ḳavlini zamân-ı ḥayâta işâret idüp kıyās eyle. Bu cümleden ğaraḏ birdür ki ol şeref-i zâtdur insânuñ cemî‘-i aḥvâlinde murâd olan şeref-i zâtdur. Ḥazret-i Resûl’ün zamân-ı vilâdetinde ihtilâf eylediler. Ba‘zılar didiler ‘Âmü’l-fîl’de Mekke’de toĝdı ve ba‘zılar didiler ‘Âmü’l-fîl’den soñra otuz yıl ve ba‘zılar kırk yıl didiler. Evvelkisi eşaḥ ḳavldür.¹⁵¹¹ Vallâhi a‘lim bi-ḥaḳıḳati’l-merâm. Muḥaşşıl-ı ma‘nâ ol Ḥazret-i Resûl’ün vilâdeti cism-i zâhirde ṭahâret-i ḥaḳıḳıyyeyi izhâr eyledi. Ve daḥı cism-i bidâyeti ve nihâyeti üzerine delâlet ider. Ḥavârık-ı ‘âdet izhâr eyledi. Yâ ehl-i başîret olan kimesne Ḥazret-i Resûl’ün ne gökçek ibtidâ’sı vardır demek olur.

Tercüme

Anuñ öñi vü soñı vü hem tîb-i enşarı¹⁵¹²

Ol gicede belürdi ki oldı vilâdeti

[100^b]

وقت زادن پاکی ذات شریفش شد بدید

پاك بودش مبتدا و پاك بودش مختتم¹⁵¹³

Ve Ba‘de Hâzâ

¹⁵¹¹ {^{dk} Ḥazret-i Resûl’ün zamân-ı vilâdetinde ihtilâf eylediler. Ba‘zılar didiler ‘Âmü’l-fîl’de Mekke’de toĝdı ve ba‘zılar didiler ‘Âmü’l-fîl’den soñra otuz yıl ve ba‘zılar kırk yıl didiler. Evvelkisi eşaḥ ḳavldür.} YB.

¹⁵¹² enşarı: enşarını ÇA.

¹⁵¹³ {^{dk} Tercümetün li-ḳâ’ilihi

Bedvi vü ḥatmi ṭayyib anuñ tîb-i ‘unşarı

Ol gün belürmişdi ki oldı vilâdeti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’ün ezmîne-i şelaşeden bidâyetini ve bihâyetini ve vasaṭ-ı hâlini ‘ale’ṭ-ṭarîkû’l-icmâl iḥbâr-ı memdûhasın ve evşâf-ı maḥmûdesin ve mevlid-i şerîfesin beyân u ‘iyân eyledükden şoñra girü nâzım sibâķ-ı kelâmuñ muḳaddimâtına iḥbâruñ ṭarîķati ve inbâ’uñ keyfiyyeti üzerine ma’raḫ beyânı olduķını ve ṭarîķ-i nübüvveti ve ḳavâ’id-i keferenüñ â’ yân-ı buṭlânınuñ zehķini ve ehl-i Fûrs’ün üzerlerine şedâ’idüñ nüzûlını ve meşâ’ibüñ te’âķumını ve Hâzret-i Resûl’ün ḥin-i vilâdetinde bunlara ‘ilm ḥâşıl olduķını nâr-ı keferenüñ ḥumûdıyla mu’âtibüñ hücumıyla ḥâ’ifin oldıķlarını bildürmek ve ‘iyân eylemek ve bû’suñ ḥulûlını beyân eylemege murâd idinüp didi:

يَوْمَ تَفْرَسُ مِنْهُ الْفُرْسُ أَنَّهُمْ

¹⁵¹⁴ قَدْ أَنْذَرُوا بِحُلُولِ الْبُؤْسِ وَالنَّقَمِ

Bi-ma’ nâ zemen-i vilâdete ya’ni Fâris memleketünün ehli Hâzret-i Resûl’ün vilâdetini ferâsetle bildiler. **Yevmün** (يَوْمَ) didügi beyt-i sâbıkda mevlidühü didügi ḳavlinden bedel vâķi’ ola veyâḥûd mübtedâ-yı maḥzûfuñ ḥaberi vâķi’ ola. Eyy hüve taḳdîrinden ola veyâḥûd medḥ üzerine menşûb ola ve yevmden murâd muṭlaķa vakt ve zamân ma’nâsınadır. Ke-ḳavlihi te’âlâ ¹⁵¹⁵ وَيَوْمَ يُؤْلَوُهمْ يَوْمَئِذٍ دُبُرُهُمْ. Ammâ nehâr bu ḳıyas üzerine degildir. **Teferrese** (تَفْرَسَ) didügi fi’l-i mâzî tefe’ul bâbından ferâsetden müştâķdur. ¹⁵¹⁶ التَفْرَسُ استحْضار العلم بالفراسة وهي الاستدال بالظواهر علي البواطن [101^a] ḳavlinden me’ḥûzdur. **Minhü** (منه) didügi teferrese didügi ḳavline müte’allıķdur. Zâmîr-i mecrûr yevm ḳavline râci’dür. **el-Fûrsü** (الْفُرْسُ) didügi teferrese ḳavlinüñ fâ’ilidür ve teferrese cümlesi yevm

¹⁵¹⁴ “(O’nun doğduķu gün) öyle bir gündür ki, o gün İranlılar keder ve azapların gelişiyle korkutulduklarını sezdiler.”

¹⁵¹⁵ “Kim savaş için yer değiştirmek veya başka bir birliğe katılmak amacıyla olmaksızın **savaş sırasında düşmana arkasını dönüp kaçarsa** Allah’ın öfkesine uğramış olur, onun varacağı yer cehennemdir, ne kötü bir son!” Enfâl 8/16. Ayette “مَنْ” sözcüğü metinde “يَوْمَ” şeklinde yazılmıştır.

¹⁵¹⁶ “et-Teferrese, feraset yoluyla bilginin ortaya çıkarılmasıdır; bu da görünen şeylerin gizli olanlardan çıkarılmasıdır.”

didügi kavlinüñ şıfatıdır. el-Fürsü Fâris'ün¹⁵¹⁷ ehl-i bülâdınüñ ism-i cem' idür. Murâd olan kefare tâ'îfesidür. **Ennehümü** (أَنْهُمْ) didügi kavlindeki¹⁵¹⁸ zamîr el-Fürsü didügi kavline râc' idür. **Ķad ünzirü** (قَدْ أَنْذَرُوا) didügi kavlindeki Ķad harf-i taḥkîk'dür. Ünzirü eyy 'alemü fi'l-i mâzî-i mechûl cem' -i müzekker if'âl bâbından inzârdan müştak'dur. İnzâr iblâğ ma' nâsına. والانذار لا يكون الامع التحويف¹⁵¹⁹. Ya' nî inzâr olmaz illâ korku yetiştürmek ile olur. İsmi nuzur gelür. Ke-kavlihi te'âlâ وَنُذِرْ عَذَابِي¹⁵²⁰. Eyy ünzârî taḥdîrindedür. Ennehümü didügi kavlinüñ haberidür. Enne ismiyle haberiyle teferrese didügi kavlinüñ mef'ûli vâki' olmuşdur. **Bi-hulûli'l-bü'si** (بِحُلُولِ الْبُؤْسِ) didügi ünzirü didügi kavline müte'allıkdur. Hulûl, duḥul ve nüzûl ma' nâsına. Bü'si 'azâb ma' nâsına. Ve daḥı şol şiddete dirler ki ġamı ve ġuşşası mûriş ola. تقول منه بؤس بأساً إذا كان شديد البأس¹⁵²¹ kavlinden me'hûzdur. **Ve'n-niḳami** (وَالنِّقَمِ) eyy eş-şiddetü'l-bü'si didügi kavline ma'tûfdur nûn'un kesresiyle ve fâ'nuñ fethasıyla. Niḳam niḳametenüñ cem' idür. 'Uḳûbat ve muşîbet ma' nâsınadır. Bi-eyyi taḥdîr kân ma'nâ demek olur ki ol Ḥazret-i Resûl'ün mevlidi ve vilâdeti vaḳtı bir gün idi ki ol günde Fürs tâ'îfesi ferâsetle añlayup bildiler kendülere iblâğ ve ḥavf olup münzirün oldukları 'azâbla ve ġamı ve ġuşşası mûriş olan şiddetüñ hulûl u nüzûl itmesiyle ve muşîbet ü 'uḳûbat duḥul itmesiyle diyü Ḥazret-i Resûl'ün vilâdetinüñ keyfiyyetine tenbîh ve iḥbâr tarîkatine [101^b] tebyîndür.

Tercüme

Ol kavm-i Fürs bilüp niḳam irişür diyü

Fürs ehline irdi bu remz-i ferâseti

¹⁵¹⁷ Fârisuñ: Fârs ÇA.

¹⁵¹⁸ didügi kavlindeki: ...deki BD.

¹⁵¹⁹ “Uyarı sadece korkutmayla sağlanır.”

¹⁵²⁰ “Azabım ve uyarılarım nasılmış bir bakın!” Kamer 54/21.

¹⁵²¹ “Eğer aşırı derecede perişansa ona ‘bu’san bi’san’ denir.”

Beyt

اهل فرس آن روز دانستند که ایشانرا بود

¹⁵²² بعد زین دردو ملال و خوری و ریخ و الم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’ün keyfiyyet-i vilâdetini ve mevlidi zamânında ehl-i Fûrs tâ’ifesine niķam ve bü’s ya’nî şiddet ve muşîbet hûlûlını beyân eyledükden şoñra girü Hāzret-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem ba‘zı ‘alāmâtlarından ‘alāmât-ı bâķiyeye işâret bu cümle ‘alâmetlerinden toğduğı gicede eyvân-ı Kısra’nuñ mütekessir ve eczâları müteferriķ aşhâb-ı Kısra’nuñ erkânı ve devleti ve â’yânı ve hâşmetinüñ teferruķı gibi ķat‘en ictimâ‘ları ünsiyyet ķabûl itmeyüp illâ te‘ākumı ve niķamı ve bü’si mûriş olan şiddeti dağı bildürmek murâd idinüp beyt-i sâbıķda teferrese didügi ķavline ve bâte eyvânü Kısra elâķ ķavlini ‘atf idüp didi:

وَبَاتِ اَيُّوَانُ كِسْرَى وَهُوَ مُنْصَدِّعٌ

¹⁵²³ كَشَمَلِ اصْحَابِ كِسْرَى غَيْرِ مُلْتَمِ

Hāzret-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem vilâdeti zamânında zâhir olan ‘alāmâtlarından ‘alâmet-i şāniyesine işâretdür. Ve dağı nāzım zıkr eyledüğine muķârin olmasına tenbîhdür. **Ve bâte** (وَبَاتِ) didügi tebeyyütten müştâķdur. Fi‘l-i mâzî gice ile vâķi‘ olan fi‘le itlâķ olunur. Veyâhûd şâre ma‘nâsına ola. Beyt-i sâbıķda teferrese didügi ķavline ma‘tûfdur. [102^a] **Eyvânü** (اَيُّوَانُ) didügi destûrda hemzenüñ fetħasıyla vâķi‘

¹⁵²² {^{dk} Tercümetün li-ķā’ilihi

Ol günden ötüri Fûrs teferresi kim anar

Hâķ’dan bularak üstüme bü’s ü niķameti}

¹⁵²³ “Kısra’nın adamlarının bir daha bir araya gelemeyecek şekilde dağıtıldığı gibi onun sarayı da öylece yarılıp ayrıldı.”

olmuşdur. Fe-ammā Şihāh'da hemzenün kesresiyle vāki' olmuşdur. Lafz-ı mu' rebdür. Ba'zı cevānibi cidār olmayan köşke dirler. Cem'i eyvānāt ve evāvīn gelür. Dīvān ve devāvīn vezni üzerinedür. Cevheri'de daḥı böylecene zıkr olındı. **Kisrā** (كِسْرَى) didügi kâf'ün kesresiyle ve feyḥasıyla daḥı cā'izdür. Fars melüklerinin āḥiridür ki Nüşirevān ibn Kūbād 'alā ḥilāfū'l-ḳiyās cem'i ekāsire gelür. Rivāyet olunur ki Hazret-i Resūl¹⁵²⁴ şallallāhu 'aleyhi vesellem toḡduḡı gicede on dört şerefesi düşüp Kisrā'nuñ sarāyı muḡtarib olup ḥavf ü ḥaşyet ile maḥzūn oldılar. **Vehve münşadi'un** (وَهُوَ مُنْشَدٌ) didügi ḳavli¹⁵²⁵ eyvānü ḳavlinde ḥāl vāki' olmuşdur. Vāv ḥāliyyedür. Zamīr-i merfū' eyvānü ḳavline rāci'dür. İnşidā' inkisār ma'nāsına. Aslında inkisārü'z-zücācet ḳavlinde me'ḥūzür. İsm-i fā'il infī'āl bābından inşidā'dan müştakdur. Yarılıp kesr olmak ma'nāsına. Ve bu cümle a'nī münşadi' ef'āl-i nāḳışadan olan¹⁵²⁶ bâte didügi ḳavlinün haberidür ve eger mâḳablinde olan lafz¹⁵²⁷-ı hüve ḳavline¹⁵²⁸ vāki' olur. Su'āl olunursa¹⁵²⁹ cevāb budur ki şey' vāḥed ḥükmindeyür. Nitekim kân bābında vāki' olmuşdur. Ke-ḳavli'l-Ḥumāsī فلما صرَّح النثر فامسي وهو عريان¹⁵³⁰ ḳavlindeki gibi. **Ke-şemli** (كَشْمَلِ) didügi maşdar-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. Eyy انصداعاً مثل ذلك¹⁵³¹. Veyāḥūd ḥāl vāki' olup ḥaberi ḡayra mülte'imi ḳavidür. Ya'nī vehve didügi mübtedā olup ḡayra mülte'imi ḥaberi vāki' ola. Veyāḥūd vehve münşadi' didügi ḳavli bâte ḳavlinün¹⁵³² ḥaberi vāki' ola cā'izdür. Şeml didügi ezdāddandır. Teferruk ve ictimā' ma'nāsına gelür. Burada murād olan evvelkisidür a'nī teferruk. [102^b] **Aşḥābi kisrā** (اصحاب كِسْرَى) şaḥbuñ cem'idür, 'asākir ve tevābi' ma'nāsına. Hazret-i Resūl'ün aşḥābı daḥı bundandır. Aşḥāb didügi aşlında maşdardur. والمصدر لا يثنى ولا يجمع¹⁵³³ ya'nī şaḥābetü'n-nebī aşḥāba ḥazf-ı muḡāf i'tibār

¹⁵²⁴ Resūl: Resūlullāh BD.

¹⁵²⁵ didügi ḳavli: -BD.

¹⁵²⁶ olan: ola ÇA.

¹⁵²⁷ lafz: -BD.

¹⁵²⁸ ḳavline: -BD.

¹⁵²⁹ olunursa: olınsa ÇA.

¹⁵³⁰ "Kötülüḡü ilan ettiḡinde çıplak hâldeydi."

¹⁵³¹ "Onun gibi yarılıp/çatlamış."

¹⁵³² bâte ḳavlinün: bâtenün BD.

¹⁵³³ "Masdar, ne müsenna ne de çoḡul olur."

idüp veyāhūd maşdar-ı fā' il ma' nāsına ola. Yoḥsa cem' degildir. Zīrā kim fā' il if' āl vezni üzerine cem' kılınmaz. Ve eger su'āl olinsa bu zikr olınan ¹⁵³⁴ اِحْبَابُهَا وَاِبْنَانِهَا didügi kavliyle menķūz olup su'āl vārid olur. Zīrā kim bunların cem' i cān u bān eyy الدّين حبوا علي didügi kavlinde me'ḥūz olup cem' kılınmışdır. Cevāb budur ki Cevheri Şiḥāḥ buyurmuşlar. Ben zan iderüm ki bunun misli ¹⁵³⁵ حَبَائِهَا بَنَائِهَا dur. Zīrā kim fā' ilān kavli if' āl şīḡası üzerine cem' kılınmaz. Aşḥābi kisrā didügi muzmer yirine mazharı vaz' bābındandır. Ke-kavlihi te'ālā ¹⁵³⁶ وَأَلْحَقْ أَنْزَلْنَاهُ وَالْحَقَّ نَزَلَ Nükte burada budur ki sāmi' ũn ḡalbine ḡayr-ı maḡşūdī tevehhümini def' ü men' ziyāde temkīn için muzmerdan mazhara 'udül olındı. **Ġayra mülte'imī** (غَيْرُ مُلْتَمِ) didügi eyy غير مجتمع ¹⁵³⁷ التيام dan müştakdur. Maşdar olan aşḥāb didügi kavlinün fā' ilinden ḥāl vāḡi' olmuştur. Eger su'āl olinsa cem' zamīrinden müfred zamīrine 'udül olunduḡuna sebep budur ki eger mülte'imīn diyüp ve mülte'im dise şol ism-i işāret ki cemī'-i aḥvāl bu ism-i işāretde 'ale's-seviyedür. Müşābih olmayup ol eelden müfred zamiriyle irād olındı ki ism-i işāret cemī'-i aḥvālde 'ale's-seviye müşābih olup ve zamīri anuñ için ism-i işārete teşbīh eyledi. Nitekim bu kâ' ide üzerine şāḥib-i *Keşşāf* irād idüp işāret eyledi. Ke-kavlihi te'ālā ¹⁵³⁸ فَإِنْ طِبَّنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ Ya' nī burada minha didügi zamīr-i müfredi şadaḡāta ircā' idüp bunun biriyle ki [103^a] şadaḡāt cem' olınup müfred zamīri ircā' olındı. Veyāhūd eyvān didügi bāte didügi kavlinün ismi ola ve ke-şemli aşḥābi Kisrā didügi didügi bāte kavlinün ḡaberi ola. Bi-eyyi taḡdīr kān ma' nā demek olur ki ve daḡı ol Ḥazret-i Resūl'ün mevlidi ve vilādeti bir gün idi ki ol günde Fars pādīşāhlarının aşḥāb ve erkān-ı devleti ve 'asākiri müteferruk olup daḡladuḡı gibi Ḳubād oḡlı Nūşirevān'ın çartāḡı ve köşki münşadi' ve münkesir olup catlayup yarıldıḡı ḡalde ḡayr-ı müctemi' oldu. Girü cem' olmaḡa ḡābiliyyet ḡalmadı.

¹⁵³⁴ “Onun sevdikleri ve çocukları.”

¹⁵³⁵ “Bu evi yıkmak isteyenler, onu inşa edenlerdir.”

¹⁵³⁶ “Biz Kur'an'ı sadece gerçeğin bilgisi olarak indirdik, o da (sana) yalnız gerçeği söyleyerek geldi; seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.” İsrā 17/105.

¹⁵³⁷ “Şefkat toplumundan farklıdır.”

¹⁵³⁸ Kadınlara mehirlerini borcunuzu öder gibi verin. Eğer onun bir kısmını size gönül razısıyla verilerse onu da âfiyetle yiyin.” Nisā 4/4.

Tercüme

Küfrün bozıldı cem‘-i nizâmı tağıldı hem

Eyvân-ı Kısra şekk olıcağ gitdi tākati

Beyt

طاق کسری شد جراب و کنکر ایوان قباد¹⁵³⁹

¹⁵⁴⁰ حال کسری شد تبه بالشکر و خیل خشم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’ün keyfiyyet-i vilādetini ve vilādeti gicesinde nice ‘alāmetle zuhūr idüp ve bu cümle ‘alāmâtındam eyvân-ı Kısra’nuñ münşadi‘ olup münkesir olduğunu beyân eyledükden sonra umūr-ı mev‘ûdenün ‘alāmāt-ı şālîşesine işâret ve ol kefare tã’ifesi mäfâtine te’essüf eşedd-i hüzn ile mütehayyirîn olduklarını ve dālâletlerini beyt-i sâbıkun maзмünına te’kîd ve ‘atf eylemege murād idinüp didi:

وَالنَّارُ خَامِدَةٌ الْإِنْفَاسِ مِنْ اسْفٍ

¹⁵⁴¹ عَلَيْهِ وَالنَّهْرُ سَاهِي الْعَيْنِ مِنْ سَدَمٍ

¹⁵³⁹ Ç.A. : طاق

¹⁵⁴⁰ {^{dk} Tercümetün li-ķā’ilihi

Ol gün irişdi tākına Kısra’nuñ inşidā‘

Hem ol gün oldı müfterik anuñ cemā‘ati}

¹⁵⁴¹ O’nun doğumuna duyduğu eseften dolayı taptıkları ateşin nefesi kesilip söndü. Nehirleri de öfke ve üzüntüsünden kaynak ve yatağını değiştirdi.

[103^b] Umūr-ı mev‘ūdenüñ emr-i şālisine işāretdür. **Ve’n-nāru** (وَالنَّارُ) didügi kavlınden murād نيران الكفر والطغيان والغواية ¹⁵⁴² Furs’de biñ yıldan berü yalaklanup yanup ma‘būd idündükleri odı huşušen bünyān-ı merşuş olup ‘arşen ve ferşen anuñ mişlini kimesne görmeyüp **hāmīdetü’l-enfāsi** (خَامِدَةُ الْإِنْفَاسِ) ¹⁵⁴³ didügi bu terkīb هند حسنة الوجه ¹⁵⁴⁴ kabılindedür. **en-Nehru sāhi’l-‘ayni** (النَّهْرُ سَاهِي الْعَيْنِ) dağı Ke-zālik bu terkīb bu kabildendür. en-Nār kavli mü’enneş vāvidur. Zīrā kim bunuñ taşgiri nuveyretü gelür. ¹⁵⁴⁵ حمدت النار خمود اسكن لهبها وقعد اشعاعها ولم تطفى حمدها و همدت اذا انطفاء حمدها Hāmīdetü didügi kavlınden me’hūzdur. Ya‘nī yalaklanup yanup qorı söyünmeye. Ve enfās didügi nefsuñ cem‘ idür. وهو طلوع الهواء من القلب للسترحة ¹⁵⁴⁶ diyü ta‘bīr olınur. Haqq sübhāne ve te‘ālānuñ sünneti ya‘nī ‘ādet-i kerimesi bunuñ üzerine cārī ve muncerr olmışdur ki hayvān bu nefis ile hayāt istifā’ idüp istirāhatlanurlar ve hayāt bulurlar. **Min esefin** (مِنْ اَسْفٍ) didügi min eel ma‘nāsınadur. Esef şiddet-i hūzne dirler. Ya‘nī Hāzret-i Resūl’üñ vilādeti gicesinde ol gice biñ yıldan berü yanup yalaklanup od sākīn olup yalaklanmayup ve eyvān-ı Kistrā münşadi‘ ve münkesir olduğundan eşedd-i hūzn ile te’essüf idüp ve hūzünlerinden söyünüp yoğ oldı, dimek olur. ‘**Aleyhi** (عَلَيْهِ) didügi zarf-ı lağvdur. Esef didügi kavline müte‘allıkdur ve zamīr-i mecrūr insidā‘ü’l-eyvān kavline rācidür. Veyāhūd Furs’e veyāhūd kefereye veyāhūd maqām delāleti ile mevlūde rāci‘ ola. ولكلوجهة هوموليتها ¹⁵⁴⁷. **Ve’n-nehru** (وَالنَّهْرُ) didügi hānuñ fetḥasıyla ¹⁵⁴⁸ ve sükūniyla kaçan mecrāü’l-mā-yı ‘azīm olsa ammā kaçan mā-yı şağīr olsa ol zamān cedvel [104^a] ıtlāk olınur. Ve’n-nār didügi vāv ibtidā’iyyedür, mübtedādur ¹⁵⁴⁹ ve ‘atf içün dağı olmağ cā’izdür. Hāmīdetü didügi vāv hāliyye olduğu taqdīr üzerine beyt-i sābıkda münşadi‘ didügi kavlindeki zamīr-i

¹⁵⁴² “İnkār, zorbalık ve sapıklığın ateşleri.”

¹⁵⁴³ didügi bu terkīb: -BD.

¹⁵⁴⁴ “Yüzü güzel Hind.”

¹⁵⁴⁵ “Eğer ateş kor hâlindeyse, alevin harı bitmişse, parıltısı azalmışsa ve közü sönmemişse ateş hakkında ‘hamede’ denir. Alevi sönmüş olan bir ateşe ise ‘hemede’ denir.”

¹⁵⁴⁶ “Dinlenmek için nefesi göğüsten çıkarma eylemidir.”

¹⁵⁴⁷ “Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır.”

¹⁵⁴⁸ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

¹⁵⁴⁹ mübtedādur: -ÇA.

müstetirden hâl vâkı‘ ola. en-Nār didügi kavlindeki¹⁵⁵⁰ elif-lâm muzâfun ileyhden ‘ivaždur. Taqđiri nārü’l-kefere dimekdür. Ve’n-nārü ve’n-nehru beyt-i sâbıkda eyvân didügi kavline ma‘tûflardur. Min esefin didügi hâmidet kavline müte‘allıkdur. Ve sâhi’l-‘ayni didügi şol men ki bunı cümle-i munkaşûdun ‘add idüp ibtidâ’iyye üzerine menşûbdur. Veyâhûd haberiyye üzerine menşûb ola ve bu iki cümle a‘nî hâmidet ve sâhî didügi hâl vâkı‘ ola. Veyâhûd beyt-i sâbıkda bâte didügi kavline ma‘tûf ola. Sâkinü’l-‘ayn ma‘nâsınadır. Yuqâlu السَّهْوَالَيْنِ والتَّسْكُونِ والسَّهْوَةُ الغفلة وقدسهي عنه غفل فهو سهوساه ¹⁵⁵¹ kavlinden muhtaşar¹⁵⁵² olınmışdur. **Min sedemi** (مِنْ سَدَمٍ) didügi tahrik ile nedâmet ve hüzün ma‘nâsına. Yuqâlu sedemi dâluñ kesriyle ve رجل سادم نادم ¹⁵⁵³ kavlinden muhtasar olınmışdur. Ya‘nî Hâzret-i Resûl’ün vilâdeti gicesinde mezbûr ırmağ ‘âdet cereyânından nedâmet idüp Hâzret-i Resûl’ün mevlûdi cihetine cereyân eyledi. Bu nehirden murâd Furât şuyıdır. Ya‘nî Furât şuyı yolını azıdıp Sâve şuyına qarışdı. Dimaşğ ile ‘Irâğ’uñ mâ-beynindedür. Bu beytde isti‘âre vardır. Ya‘nî nâr içün enfâsı¹⁵⁵⁴ işbât idüp ve ‘ayn içün nehri işbât idüp ya‘nî ehl-i Fûrs’uñ nârı söyünmesi eyvân-ı Kisrâ’nuñ inhidâmınuñ te’essüfüne delâlet ve mâ-yı Furât’uñ sehi’l-‘ayn didügi yol azmasına delâlet isti‘âredür.

İ‘lem

Ben zan iderüm ki zıkr olınan üzerine [104^b] ya‘nî en-nâr didügi kavlindeki lââm-ı ta‘rîf ta‘rîf-i izâfî maqâmına kâ’imdir. Taqđiri eyy نادرهم ونهر هم ¹⁵⁵⁵ dimekdür diyü teslîm itmezüz. Nitekim şârihûnuñ ba‘zısı küfiyyûn zâhib olduğına zâhib olmışlardur ki burada lââm-ı ta‘rîf muzâfun ileyhden ‘ivaždur. Belki muzâfun ileyhden ‘ivaž olmayup nitekim şâhib-i *Keşşâf* buña işâret eylemişdür Hâkğ sübhâne ve te‘âlânuñ kavlinde ke-kavlihi

¹⁵⁵⁰ en-Nār didügi kavlindeki: en-Nârdaki BD.

¹⁵⁵¹ “‘Essehu’ yani yumuşak ve sakin olmak demektir. ‘Esseha’ da gaflet demektir. Sehe anhu ondan gafil oldu demektir.”

¹⁵⁵² muhtaşar: münhaşır BD.

¹⁵⁵³ “Üzüntüden yüreği sızlayan ve pişman bir adam.”

¹⁵⁵⁴ enfâsı: enkâsı BD.

¹⁵⁵⁵ “Onlarla alay etti ve onları azarladi.”

te‘ ālā ¹⁵⁵⁶ فَإِنَّ الْجَحِيمَ هِيَ الْمَأْوَى. Taḳdīri eyy مأواه او شته ¹⁵⁵⁷. Burada elif-lām muzāfun ileyhden ‘ivaż degildür. Ve daḥı ¹⁵⁵⁸ غَضَّ الطرف kavli bundandır. Taḳdīri ¹⁵⁵⁹ طرفك dimekdür. Andan şoñra en-nāru ve en-nehru didügi ḳavlin insāna teşbihi isti‘āre-i bi’l-kinā’iyyedür. Ve enfās ile ‘ayni ve sedemi işbāt-ı taḥyiliyyedür. Ve ḥumūdı zıkr-i terşihıyyedür. Bî eyy taḳdīr kân ma‘nā demek olur ki ol Ḥazret-i Resûl’ün vilâdeti vaktinde kefare tã’ifesiñ biñ yıldan berü yalaklanup yanup ma‘būd idündükleri odı te’essüflerinden ve ḥüzünlerinden söyünüp yoğ oldı. Ve daḥı kefare tã’ifesiñ ırmaḳları Ḥazret-i Resûl’ün vilâdeti vaktinde kāfırlar andan şu içüp intifā‘landuklarına ḥüzne gelüp kesildi demek olur.

Tercüme

Āteş-perestün odı söyündi hem ol gice

Hem Sāve nehri kesildi ¹⁵⁶⁰ döndi añla ḥikmeti

Beyt

آتش کبران بمرد و اندوه کبران فزود

¹⁵⁶¹ چشمه آب روان شد خشک در جوی ازندم

Ve Ba‘de Hāzā

¹⁵⁵⁶ “Cehennem işte onun için tek barınaktır.” Naziât 79/39.

¹⁵⁵⁷ “Onun barınağı ya da .

¹⁵⁵⁸ “Görmezlikten gelmek.”

¹⁵⁵⁹ “Senin tarafın/gözün.”

¹⁵⁶⁰ {dk geçdi yire}: YB.

¹⁵⁶¹ {dk Tercümetün li-ḳā’ilihi

Nehre sedemden irdi unutmak bınarını

Nāre-i esefden oldı muḥaşşal ḥumūdeti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’ün vilâdeti vaktinde nice ‘alâmetler zâhir olup bu cümleden umûr-ı mev‘ûdenün ‘alâmet-i sâlişesine [105^a] işâret eyledükden sonra girü umûr-ı mev‘ûdenün ‘alâmât-ı râbi‘ ye işâret ya‘nî Sâve bahrinün yâbis olup şayrûreti Hâzret-i Resûl’ün vilâdetinün ‘alâmât-ı uhırâsından olduğunu beyân u ‘iyân eylemek ve beyt-i sâbıkuñ maẓmûnına ‘atf idüp didi:

وَسَاءَ سَاوَةٌ أَنْ غَاضَتْ بِحَيْرَتِهَا

¹⁵⁶² وَرَدَّ وَارِدَهَا بِالْغَيْظِ حِينَ ظَمِي

Muzâf maḥzûfdur ya‘nî ehl-i Sâve dimekdür. Vāv ‘atf içündür. **Sâ’e** (سَاءَ) yesuvu’ sev’un fetḥa ile ve musâ’etin kavlinde müştakdır. Eyy ¹⁵⁶³ جَعَلَهُ مَحْزُونًا مَغْمُومًا. **Sâvete** (سَاوَةٌ) didügi nâhiye-i ‘Irâk’da Hemedân beyninde bir şehirdür. Ya‘nî ehlini maḥzûn ve ğamkîn eyledi. Zıkr-i maḥall irâde-i hâl kâbilindendür. Ya‘nî Sâve’i zıkr iderler ve ehlini dilerler. Sâ’e ehl-i Sâve takdîrindedür ve sâ’e fi‘l-i mâzî aḥzenü ehlihâ ma‘nâsınadır. Beyt-i sâbıkda teferrese didügi kavline ma‘tûfdur. Sâvete didügi sa‘e kavlinün mef‘ûlidür. Bu ḥafî degildür ki sâ’e ve Sâve didüğinde ḥüsn-i cem‘ ve ḥüsn-i sebke delâlet vardır. **En gâḍat buḥayratühâ** (أَنْ غَاضَتْ بِحَيْرَتِهَا) didügi sâ’e kavlinün fâ‘ilidür. En maşdariyyedür eyy naḳşet ve kıllet muzâf-ı maḥzûfdur eyy mâ-yı hâ takdîrindedür. Bu terkîb daḥı cerâü’n-nehr kâbilindendür. Buḥayrat bahrûñ taşğîridür ki ol birrûñ ḥilâfidur. Ğâḍat ḍâd-ı mu‘ceme ile eyy غَاضَ الْمَاءَ غَاضٌ ¹⁵⁶⁴ نَقَصَ وَ قَلَّ غِيضًا يَغِيضُ الْمَاءَ غَاضٌ kavlinde müştakdır. Ve şâd-ı muḥmele ile daḥı ba‘zılar katında câ’izdür. Eyy gâḍat iki kavlinde bile murâd olan Hâzret-i Resûl’ün vilâdeti gicesinde [105^b] Sâve şuyunuñ inḳıṭâ‘ıdır. Ğâḍat fi‘l-i mâzî-i mü’enneşdür. Ma‘nâsı az ve nâķış ve ğâyet oldı dimekdür. Buḥayratühâ didügi gâḍat kavlinün fâ‘ilidür. Bu bahır bir ‘azîm bahır idi ki tavlı ve ‘arzı ellişer mîl idi. Taşğîri ta‘zîm içündür. Zâmîr-i mecrûr Sâve kavline râci‘dür. Ya‘nî demek olur ki heẓihi’l-buḥayranuñ

¹⁵⁶² “Göllerinin yere batması Savalıları ümitsizliğe düşürdü ve susadıkları zaman göle gidenler öfkeyle geri döndüler.”

¹⁵⁶³ “Hüzünlü ve karamsar hâle getirmek.”

¹⁵⁶⁴ “Su azaldı, azalıyor, azalmak; (su) azaldı, eksildi (çekildi).”

şuyı mun‘adim olup zehābı ve tilke’l-buḥranuñ mahalli yābis olup quruması ehl-i Sāve’nüñ mahzūn u mehmūn u maḡmūn olmalarıdır. **Ve rudde** (ورد) didügi fi‘l-i māzī-i mechūldür, merdūd oldı dimekdür. Sā’e qavline maṭūfdur. Veyāḥūd gāḡat qavline ma‘ṭūf ola. **Vāridūhā** (واردها) didügi ve rudde qavlinüñ qā’im-i maḡām fā’ilidür. İsm-i fā’il şū taleb idici dimekdür. Zāmīr-i mecrūr Sāve qavline rāci‘dür. Veyāḥūd buḡayratūhā qavline rāci‘ ola. Bu daḡı vechdür. Veyāḥūd rudde didügi mechūl olmaya, ma‘lūm oḡuna. Ol taḡdīr üzerine fā’il zāmīri gāḡat qavlinen müstefād olan maḡdara rāci‘ ola. Ve vāridūhā didügi qavli bu taḡdirce mef‘ūli vāḡi‘ olur. Ve rudde ¹⁵⁶⁵ الی وجهه یرده رد او مریدا ای صرفه ¹⁵⁶⁶ **Bi’l-ḡayzi** (بِالْغَيْظِ) didügi rudde qavline müte‘allıḡdır. Ḡāzab ma‘nasınadır. **Ḥīne zāmi** (حِينَ ظَمِي) didügi eyy ‘aṭaş ya’nī susız olup ve anda şū bulmaduklarında ḡāzaba gelmeleridür. Lafz-ı ¹⁵⁶⁷ bā muṣāḡabet içündür. el-Ḡayzi didügi qavlinüñ zarfıdır veyāḥūd rudde qavlinüñ zarfı vāḡi‘ ola cā’izdür. Ḥīne vaḡt ma‘nāsınadır ve zāminüñ yā’sı hemzededen munḡalibedür. Aşlında zım’ idi yā’ya ḡalb olındı zāmi oldı. Fi‘l-i māzī zāmi zāmā’ eyy ‘aṭaş ‘aṭaşā qavlinen me‘hūzdur. Te-qavli ¹⁵⁶⁸ لَانصِيْبُهُمْ ظَمَاءٌ. Bunun ismi kesre ile ez- zāmū’ lām ḡazf olındı zarūret-i şı’rden [106^a] ötürü. Ma’nā demek olur ki ol Ḥāzret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi vesellemüñ vilādeti ḡatında Sāve ehlinüñ içicek şuları şoḡulup yok oldı. Ve daḡı ḡāyet şusızluḡı ḡinde şuya varan kimesneleri şū bulmayup ḡāzabla girü dönüp merdūd oldılar demek olur.

Tercüme

Ol gice şuları o Sāve’nüñ buḡayratı

¹⁵⁶⁵ “Onu kendi yönüne döndürdü, geri çevirdi ve yönünü deḡiştirdi, yani onu başka bir yöne çevirdi.”

¹⁵⁶⁶ “Kişinin önünde ve arkasında Allah’ın emriyle onu kayıt ve koruma altına alan takipçiler vardır. Bir toplum kendisindekini deḡiştirmedikçe Allah onlarda bulunanı deḡiştirmez. Allah herhangi bir toplumun başına bir kötülük gelmesini diledi mi, **artık onun geri çevrilmesi mümkün deḡildir**. Onların Allah’tan başka yardımcıları da bulunmaz.” Ra’d 13/11.

¹⁵⁶⁷ Lafz: -ÇA, -BD.

¹⁵⁶⁸ “Onların nasibi susuzluk deḡildir.”

Geldi şuya gelenler şusuz alup iken atı

Beyt

ساوه غمکين شد چو کشتش آب در درياچه خشک

¹⁵⁶⁹ تشنه کان باز کشتند خشمکين بادرد و غم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’ün vilādeti vatinde umūr-ı mezkūrenūñ ‘alāmet-i rābi‘asını ya‘nī Sāve baħrinūñ yābis olduėı şayrūretini beyān u ‘iyān eyledükden şoñra girü umūr-ı mev‘ūdanuñ ‘alāmāt-ı mezkūrenūñ emr-i şālišini ve rābi‘asını tekmīl ve tetmīm ve daħı ıtlāl-ı küfrūñ indirāsını taħķīķ ve ol mülāhide-i bāğīler ¹⁵⁷⁰ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا fehvāsınca Hāķķ sübhāne ve te‘ālādan ġayrı ma‘būd ittiāz eyledüklerini ‘ale’t-ṭarīķü’t-teşbīh iki ṭarafı müte‘addid ve bi’l-‘aks şūretinde irād idüp ve beyt-i sābıķuñ mażmūnını te’kīd ve taķrīr aşd idüp didi:

كَانَ بِالنَّارِ مَا بِالْمَاءِ مِنْ بَلَلٍ

¹⁵⁷¹ حَزَنًا وَبِالْمَاءِ مَا بِالنَّارِ مِنْ ضَرَمٍ

Umūr-ı mev‘ūdeyi tekmīl ve daħı işrāk eyledüklerinūñ i‘lāmını in‘ikās ya‘nī ke-ennehü ol kefere maħzūn olup ṭabduėı od hāmideten olduėı hālde söyünüp ve eşer almayup şu

¹⁵⁶⁹ {^{dk} Tercümetün li-ķā‘ilihi

akımağıyla döndi şuya şusayuo gelen

Haver oldu ünkü Sāve’nūñ ol ġün buħayratı}

¹⁵⁷⁰ “Allah’ı bırakıp da din ālimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesīh’i rab edindiler. Oysa tek bir Tanrı’ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O’ndan başka tanrı yoktur; O yüceler yücesidir, onların yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır.” Tevbe 9/31.

¹⁵⁷¹ “Sanki ateşte, sudaki ıslaklık (ve söndürme özelliği) varmış gibi üzüntüsünden (söndü). Su da ateşteki alev (ve yakma) özelliğine sahibi gibiydi.”

şifatını aḥz idüp ḥüzn cihetinden şu olmuşdı demek olur. Ve daḥı Sāve ehlinüñ içicek şuları maḥzūn olup ruṭūbetden ve bürüdetden tebdīl olup nār şifatını aḥz eylemiş gūyā ki od olmuşdı. **Ke-enne** (كَانَ) didügi teşbīh içündür ḥarfdir. Ḥurūf-ı müşebbih-i bi'l-fi'lden. **Bi'n-nāri** (بِالنَّارِ) didügi zarf-ı müsteḥardur. Muḥaddem-i ḥaberdür ke-enne ḳavlinüñ. Lafz-¹⁵⁷²-ı mā ism-i mevşuldür. **Mā bi'l- mā'i** (مَا بِالنَّارِ) didügi zarf-ı müsteḥardur. Mā-yı mevşülün şılāsıdır. **Min belelin** (مِنْ بَلَلٍ) didügi daḥı zarf-ı müsteḥardur. Mā-yı mevşülün beyānı vāḳi' olmuşdur. Mā-yı mevşül مع صلته كان ¹⁵⁷³ ḳavlinüñ ismi vāḳi' olmuşdur. **Ḥüznen** (حَزْنًا) didügi mef'ūlun lehdür. Ke-enne bi'n-āri mā bi'l-mā'i didügi ḳavlinüñ mine'n-nāri didügi ḳavlindeñ ḥāl vāḳi' ola. Taḳdīri eyy حالة كونها ذات حزن ¹⁵⁷⁴. Ve ḥarf-i cārr a' nī lafz-¹⁵⁷⁵-ı min iki mevzu' da bile beyān içündür. Ve ḥuznen didügi kelām-ı sābıkuñ mefhūmınuñ ta' līlī vāḳi' olmuşdur a' nī et-tebeddül. Zīrā kim taḥazzūn tebeddül-i ḳā'im olan şey' ile anuñ ḳā'im maḳāmına ḳā'imdir. Mıṣrā'-ı şānīde bu ḳayd maḥzūfdur Evvele i'timāden ḥazf olınmuşdur. **Ve bi'l-mā'i mā bi'n-nāri** (وَبِالنَّارِ مَا بِالنَّارِ) didügi ḳavlindeki elif-lām ' ahd içündür. Eyy النَار المذكورة المعهودة التي جعلوها معبودة ¹⁵⁷⁶ taḳdīrindedür. **Min ḍaremi** (مِنْ ضَرَمٍ) didügi taḥrīk ile nāruñ iştī'āline dirler. Ya' nī oduñ yalıñlandırmasından ve iltihābından ' ibāretdür. Zıkr olınan üslūb üzrine lafz-¹⁵⁷⁷-ı mā iki mevzu' da bile mā-yı mevşuldür. Teşbīh burada ما تعدد طرفاه ¹⁵⁷⁸ ḳabīlindendür. Ya' nī vaḳtā kim bunlardan her birisi ya' nī mā ile nāruñ biri birinüñ āḥara lāzım olması māyı nāra teşbīh eylemek lāzım gelür ve ' aksi daḥı böylecedür. [107^a] Ya' nī nārı māya teşbīh eylemek lāzım gelür. Bi-eyyi taḳdīr kân murād olan muḥaṣṣıl-ı ma' nā demek olur ki ol Ḥazret-i Resūl'ün vilādeti vaḳtinde Sāve ehlinüñ ṭabduḡı od maḥzūn olup ke-ennēhü ḥarāretdeñ eṣer ḳalmadı söyünüp ke-ennēhü şu olmuşdı bürüdete. Ve daḥı Sāve ehlinüñ

¹⁵⁷² lafz: -BD.

¹⁵⁷³ “Onun ilişkisiyle var oldu.”

¹⁵⁷⁴ “Onun hüznü bir durumda olması.”

¹⁵⁷⁵ lafz: -BD.

¹⁵⁷⁶ “Sözü edilen ateş, onların put hâline getirdikleridir.”

¹⁵⁷⁷ lafz: -BD.

¹⁵⁷⁸ “Birden çok tarafı olan.”

içmek şuları maḥzūn olup ruṭūbetden ve bürūdetden eṣer ḳalmayup ke-ennehü od olmışdı dimek olur. Vallāhu ā‘ lem bi’ḥaḳīḳatü’l-merām.

Tercüme

Āteşde var idi şanasın āb-terligi

Āb içre āteşüñ vardı ğam ḥarāreti

Beyt

کوییا بر جای آتشآب بودی سردتر

از غم و بر جای آب آتش بدی سوزان و نم

Ve Bā’de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh Ḥazret-i Resūl’üñ vilādeti gicesinde ‘alāmāt-i mev‘ūda zāhir olduğı beyt-i sābıkda ol ‘alāmetlerinüñ emr-i şalışini ve emr-i rābi‘a içün tetimme ve ol keferenüñ küfr-i ıtlālınıñ indirāsını taḥḳīḳ ve tebyīn eyledükden soñra girü Ḥazret-i Resūl’üñ vilādetinüñ ‘alāmātından muḥbir ve mebnī-yı ‘alāmāt-ı ḥāmisiye ve sādisiye şürü‘en ‘ale’ṭ-ṭarīk telvīnü’l-ḥatb Ḥazret-i Resūl’üñ şıdḳ-ı nübüvvetine dāll ya‘nī cinn ṭā’ifesi ziyāde şavtla Ḥazret-i Resūl’üñ nübüvvetinüñ şadāḳatine ve Mekke ehli biri birine mevlidinüñ beşāretüne ve risāletün taḥaḳḳuḳına ve min ‘indellāh işṭifāsına teşehhüd¹⁵⁸⁰ eyledüklerine ve zīr-i niḳāb isti‘ārāt-ı ğarībe ve maḥcūb u mestūr ‘alāmāt-ı āḫirī ile işāret

{^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

Şunuñ ruṭūbeti şanduñ odda var idi

Ġamdan şuda vardı oduñ ḥarāreti}

¹⁵⁸⁰ {^{dk} teşehhüd: işḥād}

eylemek murād idinüp vāv-ı hāliyye veyāhūd vāv-ı ‘atıfa ile beyt-i sābıkuñ [107^b] maẓmūnına ‘atf ve te’kīd kaşd idüp şıdk-ı nübüvvetine teşbihen didi:

وَالْجَنُّ تَهْتَفُ وَالْأَنْوَارُ سَاطِعَةٌ

1581 وَالْحَقُّ يَظْهَرُ مِنْ مَعْنَى وَمِنْ كَلِمٍ

Ya‘nī cinn t̄a’ifesi ol gice Hāzret-i Resūl’ün vilādetini görmeyüp ve lākin envār-ı zāhire ve mürtefi‘a olduğı hālde bilüp ziyāde şavtla çağırur oldukları hālde dimekdür. **Vāv** (و) hāliyye veyāhūd ‘atf için ola. **Cinnü** (جَنُّ) insūñ zıddıdır. Nāsuñ a‘ynından mestūr olduğundan ötürü cinn ıtlāk iderler. Ve’l-cinnü tehtifü cümlesi beyt-i sābıkda zıkr olınan ebāne mevlidihü didüğü kavlınden hāl vāki‘ olmuştur. Taḳdīri 1582 وَالْحَالُ أَنَّ الْجَنَّ تَهْتَفُ فِيهِ dimekdür. Vāv ‘atf için olduğı şūretde ve sâ’e Sāvete didüğü kavline ma‘tūf ola. **Tehtifü** (تَهْتَفُ) fi‘l-i muzāri‘-i mü’ennesdür. Hetfeden müştakdur. Ma‘nāsı taşavvut ya‘nī çağırur ziyāde āvāziyla dimekdür. هَتَفَ الْحَمَامَةُ يَهْتَفُ هَتْفًا وَهَتْفٌ بِهِ هَتَافًا صَاحَتْ وَقَوْسٌ هَتَافَهُ وَهَتَفَى ذَاتٌ صَوْتٌ 1583 kavlınden me’ḥūzdur. Ve yehtifü kavlinüñ mef’ūli maḥzūfdur. Eyy 1584 نَبَوْتُهُ dimekdür esnā-yı taḳrīrde işāret eyledüğümüz gibi. Ve bu cümle beyt-i sābıkda li-yevmün teferrese didüğü vāki‘ olan cümleñün ma‘raẓ şıfatında vāki‘ olmuştur. **Ve’l-envāru sātī‘ atūn** (وَالْأَنْوَارُ سَاطِعَةٌ) didüğü kavli daḥı ma‘raẓ şıfatda olup ve’l-cinnü tehtifü cümlesine ma‘tūfdur. Eger su’āl olınsa heẓihi’l-cümle ‘anī ve’l-cinn tehtifü cümlesine ma‘tūf cānibinde ‘anī ve’l-envāru sātī‘ atūn cümle-i ismiyyeyi īşār eyledüğüne nükte nedür? Cevab budur ki devām-ı [108^a] sübūta delālet idüp mubtılınıñ şübhesini izāle ve münkerinüñ şükūkını def’ için cümle-i ismiyye ihtiyār oldunı. Ve tehtif kavlinüñ fā‘ilinden hāl vāki‘ olmaḥ cā’izdür. Ve cinninüñ yā’sı mübālağa içündür. Aḥmerrinüñ

1581 “O’nun doğduğu gün cinler sevinç çılgınlıkları atıyor, nurlar yükselip yayılıyor, hakikat manada ve sözde ortaya çıkıyordu.”

1582 “Nitekim, cinler içinde bağılıyor/ tezahürat yapıyor.”

1583 “Güvercin ötüyordu; bu ötüş, belirgin ve yankılı bir sesleniş niteliği taşımaktaydı. Onun bu ötüşü, yankı uyandırarak işitiliyor ve ses dalgaları adeta bir yay gibi etrafa yayılıyordu. Bu çağrı, melodik bir ahenkle ve dikkat çekici bir sesle yankılanıyordu.”

1584 “Onun peygamberliğinin doğru olduğunu gösteren kanıt.”

ya'sı gibi. Ya' nî nâsuñ intzârından kemâl ihtifâsı olduğundan ötürü lâyiğdur ki zâlikeye nisbet olunup ehl ola. Envâr nûruñ cem'idür. Murâd olan Hâzret-i Resûl'ün vilâdeti gicesinde şâbit ve zâhir ve müsteķar-ı sâtı'a olan envâr-ı maḥşûşadur. Ya' nî mekân-ı vilâdetünden semâ'-ı dünyâya belki 'arşu'r-raḥmana envâruñ suṭu'idur. Nitekim ḥadîş-i şerîfde vârid olmuştur ان عثمان بن عاصم قال حدثني امي فاطمة بنت عبد الله الثقفية انها حضرت امنا لما اخذ صحاالمخاض قالت فجعلت انظر الي النجوم و هي تقرب مني حتي قلت في نفسي يقعن علي الارض فلما وضعت سطع هناك نور اضاء اكبيت والذار حتي اضاءت قصور الشام فظهرتلك القصور علي حوالبه عليه الصلوة والسلام¹⁵⁸⁵ el-Ḥadîş. Buyurdılar binti 'Abdullâh es-Şekafiye olan benüm anam Amîne'nün burısı tutduğı vaķtinde ben ḥâzır idüm diyü baña haber virüp Hâzret-i Resûl'ün mevlûdi zamânı ḳarîb oldısa nâgâh semâ'ya naẓar idüp yıldızları görmedi ki baña ḳarîb olup kendü nefsümden didüm. Nücûmlar yire dökülüp vâķi' oldılar. Hemân ki vaz'-ı ḥaml idüp bir nûr-ı sâtı'a zâhir olup beyti ve dâri ziyâ idüp ḥattâ Şâm-ı şerîfüñ ḳuşûrı cemî'-i etrâfi ziyâ olup zâhir oldı diyü anam baña haber virdi. Ve toğduğı gibi secdeye varup lîsân-ı faşîḥ ile du'â idüp cemî'-i ḥâzırûn du'âsını işidüp istimâ' [108^b] eylediler. Meḥâz mîm'ün fetḥasıyla ve kesresiyle maşdardur. Yuḳâlu محضت المرأة اذا تحركالولد في بطنها للخروج¹⁵⁸⁶. Ke-ḳavlihi te'âlâ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ¹⁵⁸⁷. Eyy فالجأها¹⁵⁸⁸ aşıl câ'dan menḳûldür. Ve lâkin ğayrısında isti'mâl olunmaz. **Ve'l-Ḥaķu** (وَالْحَقُّ) eyy emrü'n-nebî. **Yeẓheru min ma'nen ve min kelemi** (يُظْهِرُ مِنْ مَعْنَى وَمِنْ كَلِمٍ) emr-i mezkûrı taķrîr ve daḥı şıdķ-ı¹⁵⁸⁹ nübüvvetini taḥķîķ ve teşbîtdür. Ya' nî ol Hâzret-i Resûl'ün risâletinüñ ḥaķķıyatı ve nübüvvetinüñ şıdķı emr-i maḳşûfdur. Her kimesne ḳatında mestûr olmayup lâyiğdur. Ya' nî umûr-ı ma'ḳûle ve umûr-ı maḥşûsa zâhir ve bâṭın cānibi Hâzret-i Resûl'ün فالجأها 'ya şehâdet idüp ḥaķ olduğı aḥvâline ve cemî'-i aḳvâline şâdık olduğına münâdîlerdür. Veyâḥûd ḥaķdan murâd

¹⁵⁸⁵ “Osman b. Asım'dan rivayetle: Annem Fâtıma bintu Abdullah es-Sakafî bana anlattı ki, Amine'nin doğum sancıları başladığında yanında olduğunu söyledi ve dedi ki, ‘Yıldızlar bana yaklaştıkça yere düşeceklerini zannedene kadar onlara baktım. Emine doğum yaptığında, orada öyle bir nur parladı ki, Şam sarayları aydınlanıncaya kadar evi aydınlattı ve bu saraylar Hz. Muhammed (s.a.v.)'in etrafında temizlendi/arındı.”

¹⁵⁸⁶ “Kadın, çocuk karnında hareketlenip doğmak üzere olana kadar doğum sancısı çekti.”

¹⁵⁸⁷ “**Sonra doğum sancısı onu bir hurma ağacının dibine getirdi.** Meryem, ‘Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!’ dedi.” Meryem 19/23.

¹⁵⁸⁸ “Sonra onu getirdi.”

¹⁵⁸⁹ şıdķ: -ÇA.

nübüvvetinüñ şıdkıdır. Ve min ma‘nen didüğinden murād bâtın cânibidür. Ve min kelimi didüğü zâhir cânibidür. Ya‘nî murād olan Hâzret-i Resûl’ün şıdk-ı nübüvvetine ve haqq risâletine her birisi ya‘nî zâhir cânibi ve bâtın cânibi Hâzret-i Resûl’ün haqqıyatına delâlet iderler demek olur. Bu taqđırce min ma‘nen ve min kelemi didüğü kavlınden murād olan ve ma‘kama lâıyık olan budur ki ma‘nâ-yı cinsiyyet murād olına. Ve sibâk-ı kelâm dahı bunı iktizâ idüp te‘yîd ider bir iki vechle ammâ evvelân a‘nî ma‘nen didüğü müfred olması zâhirdür. Ve ammâ zânî a‘nî kelemi didüğü cinsdür. Qalîle ve keşîre şâlih olup şâmildür. Haţta ba‘zılar didiler kim el-kelemi cem‘dür. Murād olan cem‘-i cinsîdür. Ammâ cem‘ diyenün kavli ya‘nî cem‘ şîğasıdır diyü bu kavlı merdûddur. Ammâ ba‘zı şârihün rahimehumullâhi ‘aleyhim ecma‘în ma‘nen didüğü müfredi ıtlâk ve cem‘iyyetini irâde kabîlindendür. Kemâ fî kavlihi te‘âlâ: ¹⁵⁹⁰ عَلِمْتُ نَفْسٌ مَّا قَدَّمْتُ وَأَحْرَثُ ve ke-kavlihi te‘âlâ: ¹⁵⁹¹ عَيْنٌ جَارِي [109^a] فِيهَا. Veyâhûd maşdar i‘tibâriyle ya‘nî şîğâ-ı maşdar i‘tibâr olınsa ol zamân cem‘iyyetini murād eylemek câ‘izdür.

İ‘lem

Ve‘l-kelimetühü didüğü kavlinde üç luğât câ‘izdür. Kelimetün ‘alâ vezn-i nebîketin ve kelmetün alâ vezn-i temretün ve kmetün ‘alâ vezn-i sideretün. Evvelkinün cem‘i kelimün ‘alâ vezn-i nebikün ve ikincisinün kelmün ‘alâ vezn-i temrün ve üçüncüsünün cem‘i kilmün ‘alâ vezn-i sidrün. Bu bir kâ‘ide-i külliyyedir. Fî mâ‘nen ve fî kelemi didüğü kavlindeki tenvîn ta‘zîm içündür. Ve min iki mevzu‘da bile ibtidâ-yı gâyet içündür. Veyâhûd ma‘nen didüğü kavlınden murād Qur‘ân-ı ‘azîmün ma‘nâlarıdır. Ve min kelemi didüğinden¹⁵⁹² Qur‘ân-ı ‘azîmün elfâzıdır. Ammâ bunun za‘fı faţin ‘ârif üzerine hafî degildir. Belki muqâddimâtının bile za‘fı hafî degildir. Gül kelimesinde işâret olınan minvâl üzerine za‘fı zâhirdür. Bi-eyyi vech kân ma‘nâ demek olur ki ol Hâzret-i Resûl’ün vilâdeti gicesinde cinn tã‘ifesi ziyâde şavtla Hâzret-i Resûl’ün nübüvvetinün şadâkatine

¹⁵⁹⁰ “Her insan dünyada neleri yaptığını, neleri de yapmadığını anlayacaktır.” İnfitar 82/5.

¹⁵⁹¹ “Orada akan bir pınar vardır.” Gaşîye 88/12.

¹⁵⁹² didüğinden: kavlınden BD.

ve ıstıfâsınıñ şehâdetine dall olur. Elfâzla çağırıp âvâz itdiler envâr-ı ilâhî şu‘ūd ve tûlû‘ idüp zuhûr bulduğı hâlde ve dağı zâhiren ve bâtinen Hakk ne eydügi zâhir oldı, dimek olur.

Tercüme

Sâtı‘ oldıkdâ nûr çağırıp dirdi cinler

Zâhir ü bâtın oldı ‘iyân ma‘nâ vü kilmeti

Beyt

لشكر شيطان فغان كردند از اندوه تمام

نور حق تابان ز معنی و کلم شد دم بدم¹⁵⁹³

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’üñ vilâdetinüñ [109^b] umûr-ı mev‘ûdenüñ ‘alâmatından ‘alâmet-i hâmise ve sâdis mebnî ve muḥbir olan Hâzret-i Resûl’üñ nübüvvetinüñ şıdķına delâlet ve min ‘indellâhu te‘âlâ ıstıfâsınıñ teşehhüdüne ve risâletinüñ taḥakkûķına beşâret eyledükden sonra beyt-i sâbıķuñ mısırâ-ı şâninüñ mazmûnını taḥķîķ ve dağı zâhir ve bâtın cânibini ya‘nî Hakk’uñ zuhûrınıñ ḥadîşini tebyîn ve dağı ‘aķl-ı kâşırası olan nâzırınıñ bâline ve ḥâtırına ḥuṭûr ider ki çünki ol Hâzret-i Resûl’üñ şıdķ-ı nübüvveti emr-i mekşûf-ı lâyiḥ olup ol Hâzret’üñ zâhir ve bâtın cânibi mu‘eyyed ve manşûr olduğı ‘âmme-i nâsa ve kâffe-i enâma vâzıḥ olup yâ ol kefere tâ’ifesine ne oldı ki Hâzret-i Resûl’üñ risâletini inkâr ve nübüvvetini câḥidûn¹⁵⁹⁴ aña îmân

¹⁵⁹³ {dk Tercümetün li-kâ’ilihi

Cin söyleşürlerdi vü balkırdı nûrları

Hakkı mübeyyen eyledi ma‘nâ vü kilmeti}

¹⁵⁹⁴ câḥidûn: ḥâmidûn BD.

getürmediler diyü ol tevehhümi def^c ve redd eylemege murād idinüp ve emr-i inkişāf ve ḥadīş-i zuhūrü'l-Ḥaḳḳ uḳalāya nisbet olduğına 'alā ṭarīḳi'l-cevāb didi¹⁵⁹⁵:

عَمُوا وَصَمُوا فَأَعْلَانُ الْبَشَائِرَ لَمْ

¹⁵⁹⁶ تَسْمَعُ وَبَارِقَةُ الْإِنْدَارِ لَمْ تَشْمِ

Beyt-i sâbıkuñ mışrâ^c-ı şânisi taḥḳîḳdür. Ya^cnî ḥaḳîḳat üzrine nazār itmeyüp umûr-ı daḳâyıḳa¹⁵⁹⁷ ferâsetleri ğayr-ı mustebşirîn ve kiyâset ve¹⁵⁹⁸ zekâvetleri olmayup ḥattâ bir şey^c ile 'ilm-i bâtını ile istidlâl ideler diyü ol emr-i inkişāfa cevāb virüp فَهُمْ عُمِّي صَمَّ هُمْ بَلْ قَالُوا يَعْظُمُونَ لَا سَبِيلًا أَضَلُّ هُمْ بَلْ كَالْأَنْعَامِ أُولَئِكَ¹⁵⁹⁹ 1600 fehvâsınca 1601 حَرَلَا يَفْهَمُ 1601 ḳabîllerindedür. Eger su'âl olınsa bu üslûb üzerine taḳrîr-i cevāb¹⁶⁰² Muşannifek 'ibâratı şeyḥ nâzıma mülâyim olmaz. Zîrâ kim 'inde'l-munṭaḳıyyûn ve ğayrîhum mezkûr olan budur ki 'amâ ile şamem didügi [110^a] her birisi 'alâ ḥiddetin bâb-ı zahirüñ insidādından 'ibâretdür. Sem^c ve başaruñ ḥissi¹⁶⁰³ gibi. Nitekim ta^c bîr olunur 1604 العَمِي عَدَمُ الْبَصْرِ عَمَّا مِنْ شَأْنِهِ أَنْ يَكُونَ بِصِيرًا Ve şamem didügi daḥı bu nemaṭ üzerine kıyâs olunur. Nitekim ta^c bîr olunur¹⁶⁰⁵ 1606 الْحَاسَةُ السَّامِعَةُ. Bu câ'izdür ki bir âdem 'amâ ve âşamm olsun ve bâb-ı bâtını meftûḥ ve meḳşûf olsun. Nitekim nâsdan keşîren ammâ bu ma^c nâ melḥûz olup müşâhede olunur. قُلْنَا 1607 نَعَمْ وَلَكِنْ عَمِي didügi ḳavlini isti'âre eylemek bâb-ı bâtını münsedd olduğından ötürüdür.

¹⁵⁹⁵ didi: -YB.

¹⁵⁹⁶ “Kör ve sağır kesildiler de müjdelerin ilanı işitilmedi ve korku şimşekleri görülmedi.”

¹⁵⁹⁷ daḳâyıḳa: fâ'ıḳa BD.

¹⁵⁹⁸ ve: -YB, -BD.

¹⁵⁹⁹ İnkârcılara seslenenin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. **Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler.**” Bakara 2/171.

¹⁶⁰⁰ “Yoksa sen, onların büyük çoğunluğunun gerçekten senin davetine kulak verdiklerini yahut doğru dürüst düşündüklerini mi sanıyorsun? **Aksine onlar, başka değil, bir hayvan sürüsü gibidirler, hatta tuttukları yol bakımından daha da sapkındırlar.**” Furkan 25/44.

¹⁶⁰¹ “Acele eden kişi, anlayamaz.”

¹⁶⁰² cevāb: -BD.

¹⁶⁰³ ḥissi: ḥaşbı BD.

¹⁶⁰⁴ Körlük, normalde görülebilecek bir şeyin görülmemesidir.”

¹⁶⁰⁵ nitekim ta^c bîr olunur: -BD.

¹⁶⁰⁶ “Sağırılık, işitme duyusunun kapanmasıdır.”

¹⁶⁰⁷ “Biz evet dedik ama (o) kördür.”

Ya'ni ki ol görüp başiretdür. Ve şamem didügi kavlinden murād üzn-i kalb münsedd olduğundan ötürüdür. Bu taqđır üzerine sem' i zıkr isti' âre-i terşihîyye olur. Cevâb budur ki bâb-ı bâtın aşıldur. Ve bâb-ı zâhir müteferri' -i 'aleyhdür. İnfirâdına i' tibâr yokdur. Bu bir emrdür ki insân ile hayvân ve bahâyim mâ-beyninde müsterekdür. Şol men üzerine ki bâb-ı bâtın münsedd ola, anuñ üzerine âşāruñ terettübüne nazaran cemī' -i eşyâ anuñ üzerine münsedd olup bir nesnenüñ haqıkatını anlayamaz bâtın aşıldığı i' tibâriyle. Fe'fhem 'amū (عَمُو) didügi kavli mechül okunması ve ma' lûm okunması dağı câ' izdür. Cem' -i müzekker rađū vezn üzerine aşıldı 'amyū idi. 'Amādan müştakdur. Dördünci bâbdandır. Ya' nî küffār tã' ifesi gözsüz olup Hâzret-i Resûl' üñ nübüvvetini inkâr idüp görmediler. Cem' zamîri küffāra rāci' dūr. Ve lâkin şarihen zıkr olunmadığına nükte budur ki istihsânı kerâhetinden ötürüdür. Ke'ennehü lâyıq olan budur ki tahkîren muzmer zıkr olına. **Ve şammū** (صَمُو) didügi kavlinüñ zamîri dağı bu üslub [110^b] üzerinedür. Mim' üñ teşdidiyle fi' l-i mazi cem' -i müzekker ğazū ve remū vezn üzerine vāv zamîr-i bāriz muttaşıl 'amā' e dağı bundandır. Cem' i 'āmī ke-każāt cem' i kazi geldügi gibi. **Fe-i' lānū'l-beşā'iri** (فَاعْلَانُ الْبَشَائِرِ) didügi kavlindeki fā şart-ı maḥzūfuñ cevābıdır. Taqđiri اذا كان الكفار عمياً و صمياً فاعلان البشائر¹⁶⁰⁸ dimekdür. Ve dağı hadîş-i şamemi tefri' ve netice menzilesindedür. Zîrâ kim şamem içinde vâki' olan ol kimesneden semā' muntafidür. İ' lān izhâr ve ifşâ ma' nāsınadır. Yukālu اظهرته وافشيتته¹⁶⁰⁹ kavlinden me' hūzdur. Beşā'ir didügi beşâtetüñ cem' idür maşdardur. Beşâret şol habere dirler ki anuñ istimā' katında kişinüñ beşeresinde tağayyür levn-i feraḥla sürür cihetinden zâhir olan izhârü'l-mübeşşerin ma' nāsına. **Lem tūsma'** (لَمْ تَسْمَعْ) didügi yā-yı taḥtāniyye ile ve tā-yı fevḳāniyye ile dağı rivāyet olındı. Muzāfun ileyhden te' niş-i iktibās eyledügi 'itibâriyle a' nî entü ke-kavlihim سقطت بعض انامله¹⁶¹⁰ veyāḥūd ma' nā cānibine meyl itdürmek i' tibâriyle eyy اشبشائر المعلنة¹⁶¹¹ taqđirindedür. Fe-i' lānū'l-beşā'ir kavlinüñ haberi vâki' olmışdur. Mechül taḥtında kâ'im-i maḳām fā'il-i müstetir hüve rāci' dūr fe-i' lānū'l-

¹⁶⁰⁸ “Eğer kâfirler kör ve sağır iseler, o zaman müjdeleri ilan et!”

¹⁶⁰⁹ “Onu ilan ettim, eğer ifşa edersem ve açıkça gösterirsem.”

¹⁶¹⁰ “Parmaklarından bazıları düştü.”

¹⁶¹¹ “Bildirilmiş müjdeler.”

beşâ'ir kavline¹⁶¹². **Ve bâriqatü'l-inzârî** (وَبَارِقَةُ الْإِنْذَارِ) didügi 'amâ didügi kavlinün tefrî'i 'alâ vetîratü'l-leff ü'n-neşr-i ğayri'l-müretteb üzerine vâkı' olmuşdur. Bâriqatü'l-inzâr kavli ism-i fâ' ildür. ¹⁶¹³ بَرَقَ السَّيْفُ وَغَيْرُهُ بَرَقَ بَرَقًا تَلَالًا kavlinden me' hūz'dur. الْإِنْذَارُ الْإِبْلَاجُ مَعَ ¹⁶¹⁴ التَّخْوِيفِ nitekim zıkr olındı. Vāv 'atf içündür tā mübālağa içündür. 'Allāme tā'sı gibi. Ve ma' nā cihetiyle nazaran te'nîş için dahı cā'izdür. Ma' nāsı yıldırııcı dimekdür. **Lem tüşemi** (لَمْ تَشْمِ) didügi fi'l-i [111^a] muzârî'-i mü'enneş-i mechül şîğasıdır şîn-i mu' ceme ile. Eyy ¹⁶¹⁵ لَمْ يَنْظُرُوا شَامَ فَلَانَ الْبَرْقَ نَظْرًا إِلَيْهِ kavlinden me' hūz'dur. Tahtında kâ'im-i maḳām fâ'ili müstetir hiye rāci'dür. Bâriqatü'l-inzâr kavline ya' nî kefare iltifâtları olmaduğundan inzâra nazar eylemediler. İnzâr didügi kavlini şehâb kavline teşbîh isti'âre-i bi'l-kinâ'ıyyedür. Ve berḳ kavlini zıkr taḥyîliyyedür. Ve lem tüşemi kavlini zıkr terşîhiyyedür. Ya' nî lem tüşemi kavli mechül şîğası üzerine olup شَمَتَ الْبَرْقُ إِذَا بَطَرَتِ إِلَيْهِ ¹⁶¹⁶ kavlinden me' hūz olduğu şûretde bi-eyyi vechin kân ma' nā demek olur ki ve dahı Hâzret-i Resûl'ün vilâdeti gicesinde beşâretlerden ve havflardan bu kadar 'alâmâtı müşrikler görüp yine Hâzret risâlete nicesi ikrâr itmediler diyü su'âl olınduğına cevâb virüp eydür ki küffâr tâ'ifesi 'amâlardı ve şağırlardı. Hâzret-i Resûl'ün vilâdeti gicesinde olan beşâretleri aňlamadılar dimekdür.

Tercüme

Şağır u kör olup ne işitdiler

Ne korku buldılar nazar itmediler beşareti¹⁶¹⁷

¹⁶¹² kavline: -BD.

¹⁶¹³ “Kılıç ve benzeri parladı yani ışıldadı.”

¹⁶¹⁴ “Uyarmak, korkutarak tebliğ etmektir.”

¹⁶¹⁵ “Fılan kişi ona bakmadı, şimşeğe doğru baktı.”

¹⁶¹⁶ “Buluta doğru yağmurun nereden geldiğini anlamak için bakıldığında, şimşek (yağmurun geldiği yeri) gösterir.”

¹⁶¹⁷ {^{dk} ne kelâm-ı beşâreti}: -ÇA.

Beyt

کور و کر کشتند نشنیدند بشارت از خدا

¹⁶¹⁸ هم ندیدند برق بیم از غایت رنج و الم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün vilâdeti gicesinde maḥz-ı ta‘aşşub ve şırf-ı cehillerinden [111^b] zâhir ve bâtın cānibinden Hâkḳ’uñ zuhûrınıñ haberin ‘amā ve aşamm olduklarından beyân u ‘iyân eyledükden şoñra girü nāzım Hâzret-i Resûl’uñ medḥ-i şerîfini kaşd idüp ‘alâ tarîķi’t-takrî‘ ve’t-tebkît ya‘ nî ol keferetâ’ifesi ‘amā ve aşamm oldukları bu vech üzerine Hâkḳ sübhâne ve te‘âlâ anları cebr-i maḥz üzerine ḥalk eylemesi mebnî degildür diyü işâret ve daḥı anlardan ihtiyâr cüz’i meslûb ola diyü tenbîh olmayup belki hemân ol keferenüñ Hâzret-i Resûl’e îmân getürmedükleri maḥz-ı ta‘aşşub ve şırf-ı cehillerinden ve Hâkḳ’dan ‘udûl idüp mukâbere üzerine mebnîdür diyü ḥâşıl-ı kelâm bu kör ve şağır olan kavme kâhinleri Hâzret-i Resûl’uñ dünyâya mübdi‘ cemî‘-i eşyâ’ya ḥālîkû’l-arz ve’s-semâ’ Hâkḳ celle ve ‘alānuñ irādât-ı ezeliyyesi ta‘alluk ve ḥaḳîkat-i Muḥammediye’yi envâr-ı Şameddiyyetden ibrâz idüp ‘ulvî ve suflî ne kadar ‘âlim var ise nezîr ve mübeşşir olup vücûd-i şerîfleri kelimesini ya‘ nî وماذابعد الحق الا الضلال ¹⁶¹⁹ ḥasebince kâhinleri ḥaber virüp ol keferenüñ mezemmetlerine işâret eylemege murâd idinüp didi:

مَنْ بَعْدَ مَا اخِيرَ الْأَقْوَامَ كَاهِنُهُمْ

¹⁶¹⁸ {^{dk} Tercümetün li-kā’ilihi

Görmediler ve işitmediler göz kör olup

Berḳ-i nezâreti vü kelâm-ı beşâreti}

¹⁶¹⁹ “Artık haktan (ayrıldıktan) sonra doğru yoldan sapmaktan başka ne olabilir?”

Hâzret-i Resûl'ün risâletine îman getürmedüklerinden ve mutâbakat eylemedüklerinden ötürü kefare tâ'ifesiñ mezzemetlerine tenbîh ve dahı ol kâhinleri muğayyebâtıdan haber virdüklerine tekfîr egerçi kim ol kâhinler maķâlelerinde şâdıklar ise anları tekzîb ve tebkît olduklarına işâretdür. **Min ba'di** (مِنْ بَعْدُ) didügi zarf, beyt-i sâbıkda 'amû ve şammû didügi kavlinün tenâzu'udur. [112^a] Ve dahı lem yüsma' ve lem yüşemi didügi kavline müte'allık olmak câ'izdür. Bu taķdîr üzerine bu kelâmda iş'âr ider ki bunların 'amâsı bu zıkr olınan şırf-ı cehl ve maķz-ı ta'aşşubdur. Ve dahı şamemleri bir emrdür. Hâķķ sübhâne ve te'âlânun 'ilm-i sâbık-ı ezeliyyesinde iktizâ ve dahı emr-i dâlâlet ve hidâyetün tarîķine işâret ya'nî Hâzret-i Hâķķ ve taķaddüs i'tâsını iste'ser eyledügi üzerine. Ke-ķavlihi te'âlâ ¹⁶²¹ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ ya'nî bu burada bir kimesnenün ihtiyârı olmayup Ke-ķavlihi te'âlâ ¹⁶²² إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي اللَّهُ يَهْدِي لِمَنْ يَشَاءُ. Cumhûr-ı 'ulemâ ittifâķ eylediler ki bu âyet-i kerîme vaķtâ kim Ebû Tâlib muhtaızır olup mevti ķarîb oldıķda Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem gelüp îmâna da'vet eyledükde Hâzret-i Resûl buyurdı: يَا عَمَّ قُلْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَ قَالَ فِي جَوَابِهِ بِالْبَنِ أَخِي قَدْ عَلِمْتَ أَنَّكَ لَصَادِقٌ وَلَكِنِّي أَكْرَهُ ¹⁶²³ انْ يَقَالَ جَزَعٌ عِنْدَ الْمَوْتِ. Andan sonra bu âyet-i kerîme nâzil oldı. Ya'nî yâ ḥabîbim sen sevdüğünü hidâyet idemezsen ve lâkin Hâķķ sübhâne ve te'âlâ diledüğünü İslâm dînine idḥâl ider. ¹⁶²⁴ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ. Bî'l-müsta'iddîn li-zâlike. **Mâ aḥbera'l-aķvâme** (مَا أَخْبَرَ الْأَقْوَامَ) didügi mâ maşdariyyedür. ¹⁶²⁵ من بعد اخبار الكاهن ايا هم taķdîrindedür. Aķvâm

¹⁶²⁰ “Kavimlere, kendi eğri dinlerinin devam edemeyeceğini kâhinleri haber verdikten sonra dahi uyarıları fark edemediler.”

¹⁶²¹ “Eğer Allah isteseydi hepinizi elbette ki bir tek inanç topluluğu yapardı. **Ama O, dilediğinin yoldan çıkmasına imkân verir, dilediğini de doğru yola iletir.** Yapmakta olduklarınızdan dolayı kesinlikle sorgulanacaksınız.” Nahl 16/93.

¹⁶²² “Kuşkusuz sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ama Allah dilediğini hidayete erdirir ve hidayete erecek olanları en iyi O bilir.” Kasas 28/56.

¹⁶²³ “Ey amca! ‘Allah’tan başka bir ilah yoktur.’ de. ‘Ey yeğenim! Senin doğruyu söylediğini biliyorum ama arkamdan öleceği zaman korkup iman etti demesinler’. dedi.”

¹⁶²⁴ “Muhakkak ki senin rabbin, evet O, kendi yolundan sapanları da, **doğru yolda gidenleri de iyi bilmektedir.**” Enam 6/117.

¹⁶²⁵ “Kahinin onlara haber vermesinden sonra.”

ķavmũn cem‘ idür. Ve ķavm ricāl tã’ifesine dirler. Nisã tã’ifesine dimezler. Meger ‘alã tãrĩķi’t-teba‘iyye nisã tã’ifesini munderic i‘tibãriyle ola. **Kãhinũhũm** (كَاهِنُهُمْ) didügi muğayyebât ‘ilm iddi‘ã idüp ħũkm eyleyene dirler ve bunlaruñ ħaberini taşdıķ iden keferedür. **Bi-enne dīnehũmũ** (بِإِنَّ دِيْنَهُمْ) didügi aħber ķavline müte‘allıķdur. Eyy بَانَ طَرِيقَتَهُمْ taķdīrindedür. **el-Mu‘vecce** (الْمُعْجَج) didügi anlar olduķları [112^b] dīnũn na‘tı ve şıfatıdır. İsm-i mef‘ũl ‘avec kesre ile fe-hũve ā‘vec ismi ‘avec gelür. Kesre ile i‘vicãcdan müştakķdur. İ‘vicãc ‘adem-i istikãmet ma‘nãsnadur. Dīnehũmũ didügi ķavlinũn şıfatı vãķi‘ olmuşdur. Ve kãhinũhũm didügi aħber ķavlinũn fã‘ilidür. Kefere tã’ifesinũn müneccimũne ve muķtedãsına dirler. Hũm didügi zamĩr-i mecrũr muťaşşıl-ı aķvãm ķavline rãci‘dür. Dīnihũm didügi ķavlindeki zamir-i mecrũr muttaşıl dahı aķvãm ķavine rãci‘dür. **Lemyekumi** (لَمْ يَكُْمِ) didügi ma‘lũm ve mechũl okunması cã’izdür. Kıyãmdan müştakķdur. Ya‘nĩ Ĥãzet-i Resũl’ũn dīni sã’ir edyãnı mensũħ ve munkesir kılup muźmaħill oldu. Anuñ içün kıyãm yokdur demek olur. Ammã mechũl okunduğı zamãnda اِدَامَةُ الشَّيْءِ 1627 ķavlinde me’ħũz olur. Bu cümle bi-ennyi taķdĩrin kãn ve muħaşşıl-ı ma‘nã demek olur ki keferetã’ifesi körler olup bãriķat-ı inzãrı görmedikleri ve şağır olup i‘lãn-ı beşã’iri işitmedükleri bunlaruñ müneccimleri ve muķtedãları girũ kendũ ķavmlerine ħaber virüp sizũn egri dīniñüz kã’im olur degildür şebãtı ve devãmı yokdur. Müneccimleri ħaber virdüklerinden soñra idi demek olur.

¹⁶²⁶ “Cenãb-ı Hakk’ın dışında ibadet edilenleri tanrı saymaları ve davranışlarıyla çok büyük bir hata yapıyorlar.”

¹⁶²⁷ “Bir şeyi kurdu ve onu devam ettirdi.”

¹⁶²⁸ {^{dk} Ve kıyãm didügi ise ķu‘ũd muķãbelesinde isti‘mãl olunur.}: ÇA.

Tercüme

[113^a]

Kāhin ḥaber virdi şavḳda bu ‘alāmeti

Olmaz hîç bu egri dīninizūn istiḳāmeti

Beyt

پیش از ان اخبار ایشان کرده بودند کاهنان

¹⁶²⁹ ز انکه دینشان گج شدست و نیست خواهد کشت هم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḥ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıḳda Ḥazret-i Resûl’üñ vilâdetini ve i‘ vicâc üzerine olan dīnleri buṭlânına ve şems-i risâletinüñ tûlû‘ına kâhinleri ya‘nî müneccimleri ḥaber virdüğünü beyân u‘iyân eyledükden soñra girü Ḥazret-i Resûl’üñ ‘alāmât-ı mezkûre ve mev‘ûdesinden ‘alāmeteyn-i uḥrâyn ya‘nî ol ‘alāmeteyn و مسلوک عنه سبکتی تغییر ve daḥı ‘amâ ve şamem ve lem yūsma‘ bâriḳâtü’l-inzâri ve’ş-şiyem didüğü kavillerine ta‘lîl ḳaşd idüp ve daḥı telvîn nemaṭı ve ṭarîḳi üzerine îrâd eylemekden nükte budur ki eger senen-i vâḥid silkine münselik olunaydı ziyâde-i belâğat olmayup ma‘hûd olan üslûb üzerine fâ‘ide-i vâḥideye munḥaşır olup Ḥazret-i Resûl’üñ mîlâd-ı şerîfi ‘alāmât-ı keşîreye ve inḳidâd-ı nücûmeye ve şeyâtın zümresine recmüñ keşret-i suḳûṭına delâlet ve işâret kemâl üzerine olmaz idi. Binâen ‘alâ ‘umûmü’l-fevâ‘id ve belâğât-ı ğâyr-ı maḥşûreye iş‘âr ve Ḥazret-i Resûl’üñ şallallāhu ‘aleyhi

¹⁶²⁹ {dk Tercümetün li-ḳā’ilihi

Andan şavḳ idi bu ki didi kâhin anlara

Yokdur bu egri dīninizūn hic aḳāmeti}

¹⁶³⁰ “Ondan (ilgili kişiden ya da şeyden) alınan yöntem, değişime ve tarzın farklılaşmasına açıktır.”

vesellem mu‘ cizāt-ı keşîresine îmaen telvîn şüretinde mu‘ cizāt-ı uhṛāsına işâret eylemege murād idinüp [113^b] ve beyt-i sābıkuñ maẓmūnına ‘aṭf idüp didi:

وَبَعْدَ مَا عَايَنُوا فِي الْأَفْقِ مِنْ شُهُبٍ

¹⁶³¹ مُنْقَضَةً وَفُقَ مَا فِي الْأَرْضِ مِنْ صَلَمٍ

Beyt-i sābıkda şamem ve ‘amā ve ‘adem-i semā‘ ve ‘adem-i şiyem kavillerine ‘alā ṭarīķi’t-ta‘līl vārid olmuşdur. **Vāv** (و) ‘aṭf içündür. **Ba‘ de mā ‘āyenū** (بَعْدَ مَا عَايَنُوا) didügi kavli beyt-i sābıkda min ba‘ de mā āḥbera didügi kavline ma‘ṭūfdur. Veyāḥūd min ba‘ de kavli maḥall-i menşūb olduğı i‘tibāriyle maḥalline ma‘ṭūf ola. ¹⁶³² وَاخْبِرُوا بِذَلِكَ أَيْضاً ¹⁶³³ Lafz-ı mā mevşūledür. Bu cümle mā’nuñ şılasıdır, taḳdīrindedür. ما عاينوا اي ما شاهدوا. ¹⁶³⁴ Zāmīr maḥzūfdur. Taḳdīri ماعا dimekdür. Fi‘l-i māzī cem‘-i müzekker mufā‘ale bābındandır. Ya‘nī ma‘nāsı gördiler. Zāmīr aḳvāma rāci‘dür. روى أنه عليه السلام لما ولد شاهد بعض اليهود في هذه الليلة أن النجوم تسقط كثيراً أو الشهب ينقض كثيراً أفعال قد ولد في ¹⁶³⁵ هذه الليلة نبي فأناد وجدنا في كتبنا أن الشياطين يمنعون من استرقاق السمع كثيراً و يرجمون بالنجوم كذلك el-ḥadiş. Ya‘nī rivāyet olunur ki Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem toğdığı gicede ba‘zı Yahūdiler müşāhede idüp kim bu gice çok nücūm düşüp ve daḥı çok şühüb munḳaẓ olup ṭaḥḳīḳ bu gice Muḥammed adlu bir nebī toğdı. Zīrā kim biz kitābumuzda bulmuşuzdur kim aşıl şıfat ile muttaşif olan nebī toğduğı zamānda şeyṭān ‘aleyhi’l-la‘net istirḳāḳ-ı sem‘den münḳaṭı‘ ve men‘ olunup nücūm ile rücūm olunurlar. Çün ¹⁶³⁶ şabāḥ [114^a] oldu bu gice hiç kimesnenüñ oğlu toğmadı mı diyü şordılar. Ayıtdılar, ne‘am

¹⁶³¹ “Yerdeki putların (yüzüstü) düştüğü gibi ufukta yıldızların akmasını gördükleri hâlde yine fark edemediler.”

¹⁶³² “Onun da haberini verdiler.”

¹⁶³³ lafz: -ÇA, -YB.

¹⁶³⁴ ola: olan ÇA.

¹⁶³⁵ “Tefsir alimleri, Hz. Muhammed (s.a.v.) doğduğu zaman bazı Yahudiler’in bu gece gökyüzünde yıldızların çokça düştüğünü veya yıldızların parçalandığını gördüklerini belirttiler. Çünkü o gece bir peygamber doğdu. Bizim kitaplarımızda da şeytanların kapı dinelemkten men edildiği ve yıldızlar tarafından da taşlandığı yazılıdır.”

¹⁶³⁶ çün: çok ÇA.

‘Abdullāh bin ‘Abdulmuṭallib’ün bir oğlu toğdı didiler. Mezbūr Yahūdī Ḥazret-i Resūl’i taleb idüp varup Ḥazret-i Resūl’ün mübârek bağrında olan mühür-i nübüvveti görüp sür‘ atle segirdüp feryād eyleyüp gitdi. Melā‘ in ṭā’ife-i Yahūdī bu Yahūdī’nün feryād u¹⁶³⁷ fiğânın görüp taaccüb idüp geldiler. Mezkūr Yahūdī didi: Siz benden gizlerseñüz bu oğlan bir peyamberdür ki bunun vücūda gelmesüyle Benī İsrā’îl peyamberleri münkaṭı‘ oldı didi. **Fi’l-ufk** (فِي الْاَفْقِ) didügi fā’nuñ iskānıyla ve fā’nuñ zammesiyle daḥı cā’iz olup luğatdur. Eyy es-semā’ dimekdür. Āfākuñ müfredidür. Āfāk nevāḥī ma‘ nāsınadır. ‘Usrin ve ‘usurin kavli¹⁶³⁸ gibi. Ya‘ nī gök yüzünün eṭrāfına dirler. **Min şühüb** (مِنْ شُهُوبٍ) didügi zarf-ı müstekardur. Şehābūn cem‘ idür ki ol nār-ı sātı‘ anuñ şu‘lesidür. Min mā¹⁶³⁹ ‘āyenū ya‘ nī gördüklerini beyāndur. Burada muzāf taḥdīr eylemek lāyıkdur. Taḥdīri بعد معاينة ما عینوا من الشُّهُوب¹⁶⁴⁰. Ve daḥı fī lafz¹⁶⁴¹-ı min ma‘ nāsına kılınmak lābüddür. Taḥdīri عینوا من الشُّهُوب¹⁶⁴². **Münkaḥḍatin** (مُنْكَاحِدَاتٍ) didügi kavli şühüb didügi kavlinün¹⁶⁴³ şıfatı vāḳi‘ olmuşdur. ¹⁶⁴⁴ انقضى الحائط سقط kavlinden me’ḥūzdur. Ke-kavlihi te‘ālā FARĀD FARĀD¹⁶⁴⁵. İsm-i fā‘il mü’enneşdür. Ankaḥḍ, nikaḥḍdan sāḳiṭa ma‘ nāsına. **Vefka** (وَفَقًا) didügi kavli menşüb olup ضربته ضربا لا میر¹⁶⁴⁶ kabīlindendür. Taḥdīri انقضاض الاصنام يرتضيه الطبع السليم¹⁶⁴⁷. Bu ma‘ nā vāzih olmaḳ üzerinde şol ma‘ nā üzerindedür ki يرتضيه الطبع السليم¹⁶⁴⁸. Ve daḥı nez‘-i ḥāfiziyyet üzerinde menşüb olması cā’izdür. Taḥdīri الاصنام فاق و علي¹⁶⁴⁹. Veyāḥūd [114^b] münkaḥḍat didügi kavline müte‘allık olup

¹⁶³⁷ u: -ÇA.

¹⁶³⁸ kavli: meşeli BD.

¹⁶³⁹ mā: -ÇA.

¹⁶⁴⁰ “Meteor yağmuruna tanık olduktan sonra.”

¹⁶⁴¹ lafz: -BD.

¹⁶⁴² “Ufuktan baktılar.”

¹⁶⁴³ şühüb didügi kavlinün: şühübün BD.

¹⁶⁴⁴ “Duvar sallandı, yani yıkıldı.”

¹⁶⁴⁵ “Yine yürüdüler. Nihayet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındı. Derken orada **yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar**, o hemen onu doğrulttu. Mûsâ, ‘Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın’ dedi.” Kehf 18/77.

“فَارَادَ ifadesi ayette يُرِيدُ geçmektedir.”

¹⁶⁴⁶ “Ona bir prensin (hırsıza) vurması (gibi) vurdum.”

¹⁶⁴⁷ “Yıkılışları yere devrilmiş bir putun yıkılışı gibi.”

¹⁶⁴⁸ “Sağlam bir karakterle razı olur ve dürüst bir zevkin gereğini yerine getirir.”

¹⁶⁴⁹ “Putları aştı ve yükseldi.”

tahtında müstetir olan fâ‘ il zâmîrinden hâl vâki‘ ola. Veyâhûd fi‘ li maḥzûf olan vâfikat kavlinüñ mef‘ûl-i muṭlaḳı vâki‘ olup şehab kavlinüñ şıfat-ı şâniyyesi vâki‘ ola. **Mâ fi‘l-arzi** (مَا فِي الْأَرْضِ) didügi muzâfun ileyhdür. Mâ iki mevzu‘ da bile mâ-yı mevşûledür. Veyâhûd nekre-i mevşûfedür. Lafz-ı¹⁶⁵⁰ mâ maşdariyye olması mümteni‘dür. Fi‘l-arz lafz-ı¹⁶⁵¹ mâ-yı mevşûlün şılasıdır. **Min şanemi** (مِنْ صَنَمٍ) didügi zarf-ı müsteḳar mâ-yı mevşûli beyân vâki‘ olmuşdur. Taḳdîri سَقَطَ الشَّهَبُ وَالنَّجُومُ مِثْلَ سَقُوطِ الْأَصْنَامِ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ¹⁶⁵². Ve şanem kefare tã‘ ifesi taptuğı puta dirler. Bi-eyyi taḳdîr kân u muḥaşşıl-ı ma‘ nâ dimek olur ki Hâzret-i Resûlullâh ‘aleyhi vesellem nübüvvetine i‘ tirâf itmeyüp kefare tã‘ ifesi a‘mâ ve aşamm oldıkları yiryüzinde olan şanemleri yire düşdigine ve putḥâneleri yıkıldığına muvâfık gökyüzünün eṭrâfında olan yıldızları yire döküldüğünü mu‘ âyetenen gördüklerinden şonra idi dimek olur.

Tercüme

‘Aynıla âsumânda şühûbi görüp bunlar tamâm

Hem yire düşmüş idi bularuñ cümle putı

Beyt

دیده بودند آسمان آتش بدید افتاده بود

¹⁶⁵³ در زمین هم سرنکون از و خواری افتاده صنم

Ve Ba‘ de Hâzâ

¹⁶⁵⁰ lafz: -ÇA, -BD.

¹⁶⁵¹ lafz: -ÇA, -BD.

¹⁶⁵² “Meteorlar ve yıldızlar yeryüzüne putlar gibi düştü.”

¹⁶⁵³ {^{dk} Tercümetün li-ḳâ‘ilihi

Hem gördiler mu‘ âyene gökden düşer şehab
Ol deñlü kim düzüp durur idi bunlar putı}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün vilâdeti gicesinde ‘alâmât-ı mezkûre ve umûr-ı mev‘ûdenün ‘alâ ṯarîkı tağyîri’l-üslûb ‘alâmâteyn-i uhrâynı beyân eyledükden soñra girü nücûmuñ hadîşi suķûtnı te’kîd ve muvâfık gökyüzünüñ [115^a] etrâfında olan yıldızlar yire düşdüğünü taḥkîk ve ol şehbün keşretine bir ḥayşiyetle ki münhezimün oldukları ḥâlde ba‘zısı ba‘zısına muttaşıl te‘ākuben firârlarına tenbîh ya‘nî ¹⁶⁵⁴ ما من منهزم الاوبعده منهزم ḥasebince beyt-i sâbıkuñ maẓmûnına te’yîd ve te’kîd kaşd idüp ḥattâ ḡadâ didügi kavline beyt-i sâbıkda münkaḍḍatin didügi kavline ‘aṭf eylemege murâd idüp didi:

حَتَّى غَدَا عَنْ طَرِيقِ الْوَحْيِ مُنْهَزِمٌ

¹⁶⁵⁵ مِنَ الشَّيَاطِينِ يَقْفُوا اثر مُنْهَزِم

Ḥattâ (حَتَّى) ḥarf-i cerrdür. İntihâ-yı gâyet içündür. **Ḡadâ** (غَدَا) ḡayn-ı mu‘ceme ile eyy zeheb ef‘âl-i nâkıسادan şâre ma‘nâsınadır. ‘**An ṯarîkı’l-vaḥyi** (عَنْ طَرِيقِ الْوَحْيِ) didügi zarf-ı lağv ḡadâ kavline¹⁶⁵⁶ müte‘allıkdur. Murâd olan semâdur. **Münhezimün** (مُنْهَزِمٌ) didügi kavli¹⁶⁵⁷ şâre ma‘nâsına olan ḡadâ kavlinün ismidür, eyy şeytân-ı münhezim veyâḥûd ḡadâ kavlinün fâ‘ili vâkı‘ ola. **Mine’s-şeyâtîni** (مِنَ الشَّيَاطِينِ) didügi zarf-ı müstekardur. Münhezim kavlinün beyânı vâkı‘ olmışdur. Ve münhezim kavlinün şıfatıdır. Şaṭan bi-ma‘nâ ¹⁶⁵⁸ بعد واشطنه ابعده kavlinden me’ḥûzudur. Hâḳḳ sübhâne ve te‘âlâdan dūr u ba‘îd olduğundan ötürü. **Yekḡfû** (يَقْفُوا) didügi fi‘l-i muzâri‘ cem-i müzekker ya‘nî tâbi‘ olup biri birinün işrinde ya‘nî ṯarîķinde kaçup giderler idi.¹⁶⁵⁹ Zîrâ kim münhezim ism-i cinsdür. Cem‘ ma‘nâsına za‘f ve inkisâr sebebi ile firârdandur. Şeytân zümresinden ‘ibâretdür. **İşre münhezimi** (اثر مُنْهَزِم) didügi ve yekḡfû didügi cümlesi şâre kavlinün ḥaberi vâkı‘

¹⁶⁵⁴ “Her yenilenden sonra bir yenilen daha vardır.”

¹⁶⁵⁵ “Öyle ki şeytanlar (yıldızların akması karşısında) vahiy yolından dönüp peş peşe kaçıyorlardı.”

¹⁶⁵⁶ kavline: -BD.

¹⁶⁵⁷ didügi kavli: -BD.

¹⁶⁵⁸ “Onunla olan yakınlığını kesti ve onu uzaklaştırdı.”

¹⁶⁵⁹ giderler idi: giderlerdi ÇA.

olmuşdur. İşre kavli yekfû kavlinün mef'ûlin fîhesi [115^b] vâkı' olmuşdur¹⁶⁶⁰. İşre 'aķab ma' nāsına. Münhezim didügi muzāfun ileyhdür. Beyānı mahzûf olunmuşdur. Taķdīri منهزم¹⁶⁶¹ dimekdür. Ve helümme cerren bu bir ķā'ide-i külliyeür teselsül olup nihāyeti olduğından ötürü. Ammā küffaruñ ħāli 'ahd-i ħārici ile işāret olunmayup zīrā kim küffaruñ ħāli siyāķ-ı beytde a' nī ke-ennehüm herben ebṭālu Ebrehetin ħadīşinün maẓmūnıdır. Bi eyyi vech kān muḥaşşıl-ı ma' nā demek olur ki Ḥazret-i Resūl'ün vilādeti gicesinde tā şabāḥa degin gökyüzünün eṭrāfında olan yıldızlar gökden yire indiler. Ḥattā şol mertebeye varıncaya degin ki şeyāṭin 'aleyhimü'l-la' netühü münkesirü'l-ḥāl olup biri biri ardınca kaçarlardı demek olur.

Tercüme

Feth oldu rāhı cümle şeyāṭin-i münhezim

Vaḥy yolından cümlesi andı buldılar hezīmeti

Beyt

از طریق وحی دیوان جملکی بکر بختند

¹⁶⁶² دل شکسته در بی هم میدویدند از هزم

Ve Ba' de Hāzā

Şeyḫ nāẓım rah̄metullāhi 'aleyh Ḥazret-i Resūl'ün vilādeti zamānında sāķiṭ olan nücūmuñ ġāyetle suķūṭı ḥaberinün ve şeyāṭin 'aleyhime'l-la' nenün biri birine muttaşıl olup münhezimīn firārlarını beyān u 'iyān eyledükden şoñra girü şeyḫ nāẓım te'kīd-

¹⁶⁶⁰ vâkı' olmuşdu: -BD.

¹⁶⁶¹ “Onlara mağlup oldu.”

¹⁶⁶² {^{dk} Tercümetün li-ķā'ilihi

Tā vaḥy yolu oldu açık diyü leşkeri
Gökden ḥaber alaydı buldı hezīmeti}

gibbe-te‘ kîd ve taḥkîk-eşer-taḥkîk ve şeyâtîn ‘ askerinüñ firârlarını ve inhizâmlarını teşbîh te‘ âkuben ve tevâlîen hey’et-i maḥşûşa-ı reşâset-i aḥvallerini daḥı beyân u ‘ iyân eylemek Hâzret-i Resûl’üñ mu‘ cizât-ı bâhiresi olan eşnâ’-yı taḥrîrde [116^a] mu‘ cizât-ı uḥrâsına işâret eylemek murâd idinüp didi:

كَانَهُمْ هَرَبًا ابْطَالُ اِبْرَهَةَ

¹⁶⁶³ اَوْ عَسْكَرٌ بِالْحَصْلِ مِنْ رَاحَتِيهِ رَمِي

Hâzret-i Resûl’üñ mu‘ cizât-ı uḥrâsınıñ eşnâ’-yı taḥrîrde indirâcına işâret egerçi kim bu mu‘ cizât ba‘de’l-ba‘şe ve ba‘d-ı nüzûlü’l-vaḥy vâkı‘ olmuşdur ve mâ naḥnu bi-şadedihi olduğumuz mu‘ cizât-ı maḥşûşa a‘nî Hâzret-i Resûl’üñ mîlâdınıñ ‘ alâmetidür. Hâşıl-ı kelâm nâzım rahmetullâhi ‘aleyh bu teşbîh ile ḥüsn-i mevķi‘ ve luṭf-ı nevzi‘ olduğına işâret ya‘nî berâ‘at-ı istihlâle delâlet iden ḳable’l-mîlâd ve ḳable’l-ba‘şe ve nüzûlü’l-vaḥy ba‘de’l-ba‘şe ve ba‘d-ı nüzûlü’l-vaḥy mu‘ cizât-ı bâhire ile teşbîh taḥkîk-eşer-taḥkîk bir luṭf-ı mevķi‘dür. Fe’fhem **ke-ennehüm** (كَانَهُمْ) didügi ḳavlindeki¹⁶⁶⁴ zamîr şeyâtîn ḳavmine râci‘dür. Bu taḳdîr üzerine şeyâtîn ḳavminüñ inhizâm ḥâllerini farîḳinüñ¹⁶⁶⁵ her birisinüñ ḥâllerine teşbîh olurdur¹⁶⁶⁶. Veyâḥûd zamîr-i mecmû‘ zümre-i şeyâtînü’l-mercûmat bi’l-icrâm والاوْثَانِ الْمُنْتَكَةِ وَالْاِصْنَامِ الْمُنْعَكَسَةِ¹⁶⁶⁷ ‘alâ ṭarîḳi’l-taḡlîb murâd olına. Bu taḳdîr üzerine teşbîh لِكُلِّ بَكْلِ الْهَرَبِ الْفِرَارِ¹⁶⁶⁸ ḳabîlinden olur. Ke-enne ḥarfdür. Ḥurûf-ı müşebbehe-i bi’l-fi‘lden teşbîh içündür. Zamîr-i muttaşıl ismidür ke-enne ḳavlinüñ. **Hereben** (هَرَبًا) didügi ke-ennehüm didügi ḳavlindeki zamîr-i muttaşıldan ḥâl vâkı‘ olmuşdur. Hârebîn ma‘nâsına veyâḥûd temyîz vâkı‘ ola. Hereb maşdardur. Taleb vezn üzerine kaçan ma‘nâsına. **Ebtâlû Ebrehetin** (ابْطَالُ اِبْرَهَةَ) didügi [116^b] ke-ennehüm didügi ḳavlinüñ

¹⁶⁶³ Onlar âdeta Ebrehe’nin yiğit erleri (!) veya (Hz. Peygamber’in) avuçlarından atılan çakıl taşları karşısındaki (bozguna uğrayan) asker gibiler.

¹⁶⁶⁴ didügi ḳavlindeki: -BD.

¹⁶⁶⁵ farîḳinüñ: ve yaḳînüñ BD.

¹⁶⁶⁶ olurdur: olur ÇA.

¹⁶⁶⁷ “Yıkılmış putlar ve ters çevrilmiş heykeller.”

¹⁶⁶⁸ “Hereb, her şeyde tam olarak firar demektir.”

haberî vâkı' olmuşdur. Ebṭāl baṭalun cem' idür. Baṭal bahadır ere dirler. Tamām şecā' atde kavî olduğundan ötürü hemzenün rā'nuñ fethasıyla¹⁶⁶⁹ ve yā'nuñ sükunıyla vezn için munşarif kılınmışdur. Ebrehe ibnü's-Şabāḥ Ebū Yeksūm Yemen pâdişāhlarından bir pâdişāhuñ ismidür. Ve ba' zılar didiler Ebū Keysūm ismiyle müsemmā olandur. Ve bi'l-cümle bunun kıssası birkaç rivāyet ile rāviler rivāyet eylemişlerdür. Ammā ekşer

müfessirün zāhib oldukları budur ki arz-ı Ḥabeş'de bir beyt var idi. Anuñ ismi dirlerdi. Ve ba' zılar didiler Qulleys ve cemī'-i ehl-i Ḥabeş buña ta' zīm ü tevķir iderler idi. Ya' nī ehl-i Ka' be Mekke-i mükerreremeye şerefehullāhu te' ālā ta' zīm eyledükleri gibi. Ve bu ehl-i Ḥabeş daḥı hāzā'l-beyti cevāḥir ve yevāķit ve dürr ile tezyin iderler idi. Ve her senede müceddīd libās ile libāslandırıp vaz' iderler idi. Bir yıl Mekke-i mükerrermeden ehl-i Kureyş ticāret için Ḥabeş'e vardılar ve Ḥabeş'de nāzil oldılar. Ol ta' zīm eyledükleri beytün ḥavālīsinde qondılar. Hikmet-i Rabbānī'nün ol zamān berd ü şitā eyyāmlarında idi. Def'-i berd için āteş yaqḍılar. Ba' dehū buradan bir āḥire mevzi'e varup intikāl eylediler. Ba' de'l-intikāl bir ' azīm riḥ esüp ol mekān-ı evvel ḥavālīsinde qondıkları yirde āteş qalup¹⁶⁷⁰ riḥ kavî olmağın bu āteşi alup ol ta' zīm eyledükleri beytün içine alı gider. Ba' dehū yanup cümle beyt nār [u] nūr olup ḥarāb olur. Bu ḥaber Ḥabeş melikine vāşıl olup qatına zikr iderler ki pâdişāhum ehl-i Kureyş gelüp ticāret bahānesiyle bizüm bu ta' zīm eyledüğümüz beyti qaşden āteş¹⁶⁷¹ ile yaqup ḥattā kendü Ka' beleri daḥı i' zz ü eşref olsun [117^a] için diyü. Hemān ğazaba gelüp ümerāsından olan Ebrehe İbnü's-şabāḥ emīri da' vet idüp ve aña emr idüp ve anıñla bile beg-i Feresān ve şecī' ve bahadır erlerine ve biñ fīl ve Mahmūd ismiyle müsemmā olan fīle Ka' betullāhu şerefehullāhu te' ālā yaqup yıqup ḥarāb itmesine qaşd ve emr eyledüğü zamānda şart virdi ki aşla ve qaṭ' a yolda eglenüp tevaqḥuf itmeyesüz, varup Ka' be'yi hadm idüp Mahmud ismiyle müsemmā olan fīl ile yirinden qal' u qam' idüp ḥarāb u yebāb idesün diyü ğazab u¹⁶⁷²

¹⁶⁶⁹ fethasıyla: fethiyle BD.

¹⁶⁷⁰ riḥ esüp ol mekān-ı evvel ḥavālīsinde qondıkları yirde āteş qalup: -BD.

¹⁶⁷¹ āteş: -BD.

¹⁶⁷² u: -YB, ÇA.

şiddetiyle bu deñlü ‘azīm ‘askeri ırsāl eyledi. Ve eger ehl-i Mekke size muzāheme idüp muķābele olmak isterler ise katl-i ‘āmm idüp cümlesini helāk idesün diyü ısmarladı. Vaķtā kim Harem-i muķtereme dāhıl oldılar ise anı gördiler ki Maħmūd ve sâ’ir fıl yirinden deprenmeyüp gitmegi istemezler. Her bār kim başlarına đarb idüp urdılar ise yirlerinden ķalkmayup gitmezler. Bundan ‘acebe gelüp müteħayyir oldılar. Ol mevzi‘de hemān nāzil olup ķondılar ve ehl-i Mekke’nün develerini ve sâ’ir esbāb [u] eşķallarını ğāret eylemege meşğul oldılar. Ve çok deve ‘Abdülmuṭṭalib’ün ya‘nī Hāzret-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem ceddı ola ve sâ’ir ehl-i Mekke’nün devesinden ve esbābından ķādir olduklarını müşādife idüp bu ķadar fesāda meşğuller iken Ebrehe ķatında Hāzret-i Resūl’ün ceddı olan ‘Abdülmuṭṭalib zıkr olunup ‘Abdülmuṭṭalib Ebrehe’ye gelüp Ebrehe ‘Abdülmuṭṭalib’i gördükde yirinden ķalup istikbāl eyledi ve kendü serīri üzerine oturdı. Ve aña ta‘zīm ü tevķīr eyledi ve andan şoñra sebep-i meci‘inden istikşāf [117^b] idüp Ebrehe’nün geldüğinden zann eyledi ki Ka‘betullāhu şerefhullāhu te‘ālā için gelüp şefā‘at eyleye diyü zann eyledi. Ebrehe anı gördi ki kendü devesini şefā‘at idüp istedi. Ebrehe cevāb eyledi ki ben zann eyledüm ki beytünüzi ve Ka‘be’nüzi harāb eylememekden şefā‘at idüp istersiz. ‘Abdülmuṭṭalib daķı cevāb virüp انا ربّ الأبل واللبيت¹⁶⁷³ diyü cevāb virdi. Andan şoñra ‘Abdülmuṭṭalib’e cemi‘-i devesini virüp teslīm eyledi. ‘Abdülmuṭṭalib rücū‘ eyledükden şoñra Ebrehe’nün başları ve buğları Ebrehe’ye didiler niķün ümerā’ ğarretini zāyi‘ eyledük bu ķadar ta‘zīm ü tevķīr eylemege ne ĩcāb iderdi niķün kendü serīrūñ üzerine¹⁶⁷⁴ oturtduñ? Huşušen sen emīr olasun. Ebrehe cevāb virdi ki ben anuñ cebīninde olan nesneyi gördüğimi eger¹⁶⁷⁵ siz göreydiñüz aña ķavl olurdiñuz diyü anları ilzām eyledi. Ol görünen Hāzret-i Resūl’ün nūrı idi. Ba‘dehū ‘Abdülmuṭṭalib Mekke’ye varup ve ehl-i Mekke’ye ceys-i ‘azīm ve ‘asker-i keşīr ile geldüklerini ve Ka‘betullāhu şerefhullāhu te‘ālā harāba ķaşd idüp eger ķādir olursañuz anlar ile muķāvemet idüp muķārebe¹⁶⁷⁶ eylemek idūñ ve illā firār idüp

¹⁶⁷³ “Ben bu develerin sahibiyim, Kābe’nin de onu koruyacak güçlü bir sahibi vardır.”

¹⁶⁷⁴ üzerine: üzerinde BD.

¹⁶⁷⁵ eger: -YB, -BD.

¹⁶⁷⁶ muķārebe: muķāvere BD.

kaçuñ. Andan şoñra cümlesi kaçup diyār-ı Ka‘be’de bir kimesne kalmadı. Ba‘dehū ‘Abdülmuṭṭalib Ka‘be’ye gelüp bāb-ı Ka‘be’nüñ ḥalkasına teşebbüs idüp cenāb-ı Rabbü’l-‘ālemīne münācāt idüp didi:

Beyt

يا رب لا أرجوا لهم سواكا

يا رب فامنع منهم حماكا

إن عدو البيت من عاداكا

¹⁶⁷⁷ امنعهم أن يخربوا قراكا

Ve daḥı bundan gayrı bir āḥar ebyāt ile du‘ā eylemek üzerinde iken du‘ādan fāriğ olmadın hevāya [118^a] iltifātları olup nāgāh gördiler Yemen cānibinden ṭuyūr-ı keşir gelüp Ebrehe’nüñ ve ceyşinüñ fevķlerinde cem‘ olup havāda kara bulut gibi dururlar. ‘Abdülmuṭṭalib te‘accub idüp didi: ¹⁶⁷⁸ والله انها الغريبة. Her ṭayruñ katında mercimekten ekber ve noḥūddan aşğar taş ve her taşuñ üzerinde ¹⁶⁷⁹ اسم من يرمي بها yazılup her kuş taş şāhibini kātıl eylediler. Ol taş vāķi‘ oldıkda başından urup dübüründen çıkardı. Andan şoñra cümlesi helāk olup illā Ebrehe veziri olan sür‘at ile firār eylediler. Ḥattā zürdan parmakları düşüp helāk olmadı mādām ki şadrı yarılup ḳalbi taşra çıkmayınca veziri olan daḥı firār üzerine¹⁶⁸⁰ olup ve aña ta‘yīn olınan kuş bile başı üzerinde uçup gider. Vaḳtā kim Ḥabeş vilāyetine geldükde ¹⁶⁸¹ وقصّ عليهم القصص i‘lām eyleyüp tamām ḥaber virdiyse ol kuş taşını bırakup helāk oldu. ‘Abdülmuṭṭalib bu aḥvāli gördükde Ḥabeş ‘askerinüñ

¹⁶⁷⁷ “Yâ Rabbi! Senden başkası onları helak edemez! Ey Rabb’im himayeni onlardan kaldır, onları himaye etme! Kâbe’nin düşmanı senin de düşmanıdır. Bu mekânı tahrip etmemeleri için onları engelle!”

¹⁶⁷⁸ “Vallahi bu çok ilginç.”

¹⁶⁷⁹ “Onu atan kişinin adı.”

¹⁶⁸⁰ üzerine: üzerinde BD.

¹⁶⁸¹ “Ve onlar, kıssaları anlattı.”

konduğı yire varup cemī‘ -i esbāb u eşkālün kabz idüp ‘ Abdülmuttālīb’ün ğınāsı bu māl [u] ğanimet sebebiyle olmışdur. Sûre-i الْفِيلِ ¹⁶⁸² elâḥ sūresinde müfessirün rah̄mehumullāhu te‘ ālā ‘ aleyhim ecma‘ īn tamām tefsīr eyleyüp yazmışlardur. Görüp seni irşād ider ve müfessirünüñ ba‘ zısı birkaç vechle bir āḥar kışşa ile tefsīr eylemişlerdür. *Mülteka’l-Bahreyn*’de taleb olunup mürac‘ at olinsun.

Ve ¹⁶⁸³ İ‘lem

Ebtālū Ebrehe didüğü kavliyle teşbīḥ Ḥazret-i Resūl’ün şallallāhu ‘ aleyhi vesellem mīlād-ı şerīfinüñ ‘ alāmet-i uḥrāsına remz-i ḥafī [118^b] ile işāret vardur. Ya‘ nī Ebrehe’ye ‘ Abdülmuttālīb’ün öyle¹⁶⁸⁴ varup mülākī oldıḳda Ḥazret-i Resūl’ün nūrını cebīninde gördüğünden ötürü bu kadar ta‘ zīm ü tevķīr eylemek Ḥazret-i Resūl’ün sebebiyle idi diyü nāzım nükte-i ḥafīyye ile mu‘ cizāt-ı uḥrāsına işāret eyledi. Ve daḥı bu kışsanuñ zeylinde zıkr olındı ki Ḥazret-i Resūl’ün mevlūd-i şerīfleri ‘ āmū’l-fīlde idi. Veyāḥūd ‘ āmū’l-fīlden soñra yigirmi yıl veyāḥūd yigirmi üç yıl veyāḥūd vech-i mezkūr üzerine kırk yıl soñradan ola. **Ev ‘ askerün** (أَوْ عَسْكَر) didüğü ebtāl didüğü kavline ma‘ tūfdur. Ve burada ev kelimesini vāv üzerine İşār eyledüğinden¹⁶⁸⁵ nükte budur ki bunlaruñ her birisi ‘ ale’l-infirād müşebbihün bih olduğına kaçıddan ötürüdür. Ve ‘ asker ceyşe dirler. **Bi’l-ḥaşā ve min rāḥateyh** (بِالْحَصَى مِنْ رَاحَتَيْهِ) didüğü remy didüğü kavline müte‘ allıḳlardur. Ve bu cümle ev ‘ askerin didüğü kavlinüñ şıfatı vāḳi‘ olmışdur. Ḥāşıl-ı kelām beytūñ mefḥūmı budur ki zümre-i şeyātīn ebtāl-ı Ebrehe ve ‘ askeri gibi hāribīn oldıḳları ḥâlde biri birine muttaşıl olup kaçarlardı. Ḥaşāt didüğü ḥaşānuñ vāḥididür. Cem‘ i ḥaşyāt gelür ki ol uçuk taşlardur. Ve rāḥateyh didüğü keffe ya‘ nī elüñ āyāsına ve avucuna dirler. **Remy** (رَمَى) didüğü mechül şīğası üzerinedür. Yuḳālu رَمَيْتُ الشَّيْءَ مِنْ يَدِي الْفَيْتَةِ ¹⁶⁸⁶ kavlinden me’ ḥūzdur. Mechül kılup

¹⁶⁸² “Rabb’inin, fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi?” Fil 105/1.

¹⁶⁸³ Ve: -ÇA.

¹⁶⁸⁴ ‘ Abdülmuttālīb’ün öyle: ‘ Abdülmuttālīb YB, ÇA.

¹⁶⁸⁵ eyledüğinden: eyledüğünde BD.

¹⁶⁸⁶ “Bir şeyi elimden attım, onu fırlattım (demektir).

ve fâ‘ ili metrûk olduğına nükte budur ki ¹⁶⁸⁷ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ Hakk sühbâne ve te‘âlânûn kavlini zâhiren muhâfazasından ötürü. Ya‘nî evvelâ zâhiren ve iktisâben Hâzret-i Resûl Allah’dan şudûr idüp [119^a] ve sâniyen nefy idüp ya‘nî Hâzret-i Resûl Allah’dan şadır olan bir mertebede te‘şîr eyleye ki beşerûn remi aña bâliğ olup tavk-ı beşerûn istiâtâ‘ atinden hâricdür diyü ol eelden didi: ¹⁶⁸⁸ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ. Bedrûn kıssasına işâretdür. Rivâyet olunur ki Bedr gününde vaqtâ kim iki ‘asker biri birine mulâkî oldıkda Hâzret-i Resûl şallallâhu ‘aleyhi vesellem uvacık taşlardan bir avuc taş alup mübarek keffinde ol taşı tesbîh idüp ve avucunda taşuñ tesbîhi âvâzı işidildükde Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem avucunda tesbîh iden taşı Hâzret-i Ebû Bekr’e virüp anuñ dağı keffinde Ke-zâlik tesbîh idüp andan soñra Hâzret-i ‘Ömer’e virdi. Ve ânuñ dağı avucunda tesbîh eyledi. Andan soñra ‘Ömer’üñ elinden alup Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem asker-i küffârûn yüzine atdı. فکان مآکان یعنی شاهدت ¹⁶⁸⁹ الوجوه وعنت الوجوه للحي القييم didügi gibi bir kefare kılmayıp illâ gözlerine toz girüp ol kefare gözlerinüñ tozuna meşğûl oldukları hâlde münhezimîn firâr eylediler.

İ‘lem

Ebtâl-ı Ebrehe’nüñ reşâset-i ahvâllerini Bedr gününde vâki‘ olan ‘askerüñ reşâset-i ahvâllerine teşbîh eylemek şol remz-i hafîyyeye işâretdür ki kuvvet ve nüşret Hâzret-i Resûl’e şallallâhu ‘aleyhi vesellem lâzım ve maşşûşdur. Ammâ sâ‘ir enbiyâ’ ve rusûl bu meşâbede ve bu mertebede degillerdür diyü işâretdür. Ve dağı Hâzret-i Resûl’üñ şallallâhu ‘aleyhi vesellem ¹⁶⁹⁰ نصرت بالربع مسيره شهرو شهرين hadîs-i şerîfine işâretdür.

¹⁶⁸⁷ “Savaşıta onları siz öldürmediniz, onları Allah öldürdü; (oku) attığında da sen atmadin, Allah attı; bunu da müminlere kendinden güzel bir lütufta bulunmuş olmak için yaptı. Allah her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir.” Enfâl 8/17.

¹⁶⁸⁸ Bkz. Enfâl 8/17.

¹⁶⁸⁹ “Olanlar oldu. üzler utançtan karardı ve diri, her şeyi ayakta tutan (Allah’a) boyun eğdi.”

¹⁶⁹⁰ “Benden önceki peygamberlerden hiçbir kimseye verilmeyen beş şey, bana verilmiştir: **Bir aylık mesafeye kadar korku (salmak) ile nusrat olundum.** Yer (yüzü) bana mescid ve temizlik sebebi kılındı. Onun için ümmetimden kendisine namaz vakti erişen herkes namazını kılıversin. Ganimetler bana halâl edildi. Peygamber hassaten kendi kavmine gönderilirken, ben bütün insanlığa gönderildim. Ve bana şefaât verildi.” Buharî, Salât 56.

Ve'l-hâşıl [119^b] bizüm nebîmüz olan Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem zuhûrından evvel mu‘cizât-ı ‘acîbe ve ‘alâmât-ı ġarîbe-i ġârîkatü'l-‘âdet mü‘cizâtı zuhûr eyledüġi gibi Ke-zâlik bi‘şetünden şoñra evlâ bi’t-tariķ لا و يعدّ لا يحصى¹⁶⁹¹,dur. Ammâ sâ’ir enbiyâ’ bu meşâbede degillerdür. Belki Hâzret-i Resûl’ün ġable’l-bi‘şet olan mu‘cizâtı sâ’ir enbiyâ’nuñ ba‘de’l-bi‘şet zâhir olan mu‘cizâtundan aķvâdur. Ve kışşa-ı Yûnus’ı sevķ-i kelâmuñ eşnâsına idrâc eyledüğinden sır u nûkte budur ki ġattâ maķşûd ve merâm tebeyyûn olınsun içün. فليأتل¹⁶⁹². Muġaşşıl-ı ma‘nâ demek olur ki Hâzret-i Resûl’ün vilâdeti gicesinde şeyâtîñ-i münhezimîn şol Mekke’nün ġarâbı ġaşdına gelür. Ĥaķķ te‘âlâdan belâ yetişüp münhezimîn olup ġaçan ve firâr eyleyen Ebrehe ‘askerinüñ bahadırları gibi ġaçdılar ve daġı Hâzret-i Resûl’ün iki keffünden atılan ġaşdan firâr iden gibi ġaçdılar demek olur.

Tercüme

Şân Ebrehe dilâveri aşġâb-ı fîl-veş

Yâ ġavme seng atduġı Maġmûd râġati

Beyt

چون دلیران یمن بودند کویادر کریز

یا چو آنلشکر کیاز خاک کفش کشتند خم¹⁶⁹³

Ve Ba‘de Hâzâ

¹⁶⁹¹ “Ne sayılabilir ne de hesaplanabilir.”

¹⁶⁹² “Öyleyse tefekkür edin.”

¹⁶⁹³ {^{dk} Tercümetün li-ķâ’ilihi

Ĥaçmaġda şanduñ buları ġavm-ı fîl yâ

Leşker kim atdı ġum aña Maġmûd râġati

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’ün beyt-i sâbıkda kıble’l-bi‘şet ve ba‘de’l-bi‘şet mu‘cizât-ı bâhiresi ve sa‘‘ir enbiyâ’ şalâtullâhu te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în bu meşâbede ve bu mertebede olmaduğunu remz-i hafîyye beyân u ‘iyân eyledükden sonra girü nâzım hüsn-i teşbîh ve lutf-i tebyîn ile [120^a] maşsudda ve merâmda sibâk u siyâk-ı kelâmda ma‘nen müşebbeh-i tâmmeye olduğına ve tefennün fi’l-‘ibâret envâ‘ belâğata kaçd¹⁶⁹⁴ ve dağı Hâzret-i Resûl’ün fi‘lini şiddet-i te‘şîrde ¹⁶⁹⁵ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ şıfatı fehvâsınca teşbîh idüp bu aşıl şıfat ile mevşûf olan nebî manşûr ve muzaffer ‘aliyyü’l-a‘dâ olması lâzım. Huşûşen kıble’l-bi‘şet olan fi‘li ba‘de’l-bi‘şet olan fi‘l gibi belki mu‘cizât-ı bâhiresi fi‘lullâh’a müşâbih olan şiddet-i te‘şîrde ne aşıl nebî olmak gerekdür diyü şerefiyyetini tebyîn ve ululuğunu tevzîh ve kışsa-ı Yûnus ‘aleyhi’s-selâmuñ mu‘cizâtını ‘alâmât-ı müştemilesine¹⁶⁹⁶ idrâc eyledüğünden fûnûn-ı hikmetine ve kuvvet-i te‘şîrine ve hikem-i bâliğasına işâretdür diyü hüsn-i teşbîh i‘tibâr idüp didi:

نَبَذَا بِهِ بَعْدَ تَسْبِيحٍ بِيْطْنَهُمَا

¹⁶⁹⁷ نَبَذَ الْمَسِيحُ مِنْ أَحْشَاءِ مُلْتَقِمٍ

Ka‘adtü cülûsen kıbâlındendür. Nitekim beyt-i sâbıkda işâret olındı ki remyüñ ma‘nâsı nebzdür. Taqdîri رمي رمياً به ¹⁶⁹⁸ dimekdür. **Bihî** (به) didüğü zarf, zarf-ı evveli tekrîr ü tezkiirdür. A‘nî beyt-i sâbıkda bi’l-ḥaşâ didüğü zarf-ı evveli tezkiirdür. Ve beyt-i sâbıkda olan fi‘l-i mezkûre müte‘allıkdur. A‘nî mekhûl şîğası üzerine olan remy didüğü kavlidir. Ke-kavlihi te‘âlâ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ اللَّهُ عَلَى ¹⁶⁹⁹. Ya‘nî cemî‘-i ‘ibādât-ı müştemilede olan tekrîr-i te‘kîd ve takrîr kaçdı içündür. Hezihi’t-terākîb mecrâsına cârî olan terākîb dağı

¹⁶⁹⁴ belâğata kaçd: belâğat kaçdına ÇA.

¹⁶⁹⁵ “Şüphesiz rabbinin yakalaması pek müthiştir.” Burûc 85/12.

¹⁶⁹⁶ müştemilesine: meşkalesini ÇA.

¹⁶⁹⁷ Hz. Peygamber’in avuçlarındaki çakıl taşları, tesbih ettikten sonra, tıpkı tesbih eden Hz. Yûnus’un, kendini yutan balığın karnından atıldığı gibi atıldılar.

¹⁶⁹⁸ “Atmak, ona doğru attı.”

¹⁶⁹⁹ “Onlar da şöyle karşılık verdiler: ‘Yalnız Allah’a dayanıp güvendik. Rabbimiz! Bizi o zalimler için imtihan aracı kılma!’” Yûnus 10/85.

Bu ayet kaynaklarda “تَوَكَّلْنَا اللَّهُ عَلَى” şeklinde geçmektedir.

böylecenedir. Nitekim şāḥib-i *Keşşāf* daḥı Hāḫḫ te‘ālā’nuñ ḳavlinde [120^b] وَمِنْ ثَمَرَاتِ الْفَيْحِ وَالْأَغْنَابِ تَتَّخِذُونَ مِنْهُ¹⁷⁰⁰ burada daḥı ḳarf-ı evvel a‘nī min ṣemerāti didügi tetteḫizüne ḳavline müte‘allıḳdur. Ve ḳarf-ı ṣānī a‘nī minhu te‘kīd içün tekrīrdür. Ve ke-ḳavlihim زَيْد daḥı bu ḳābīldendür. **Nebzen** (نَبْذًا) didügi ḳavli maşdar-ı menşūbdur. Beyt-i sābıḳda remy ḳavlinüñ mef‘ul-i muṭlaḳı vāḳi‘ olduğundan ötürü. Veyāḥūd kendü fi‘linden fi‘l-i maḥzūfuñ bedeli vāḳi‘ ola. Taḳdīri eyy nebeze, nebzen demek olur, atmak ma‘nasınadır. Eger su‘āl olınsa aşl-ı Hāḫḫ ve aḥsen olan bu idi ki ḳarf a‘nī bihi ve ba‘de tesbīḥin nebzen ḳavline müte‘allıḳ olmak gerek idi. Kendü fi‘linüñ maşdarı olıcaḳ olursa bu ḳāhirdür. Ya‘nī ḳıkr olınan üzerine ammā kendü fi‘linden olmayup ḡayrı fi‘l ile maşdar olup menşūb olıcaḳ olursa ke-ḳavlihim قَعَدْتُ جُلُوساً¹⁷⁰² ḳavli gibi maḥzūr lāzım gelür. Ve bi‘l-cümle ḳarf a‘nī fī fi‘le müte‘allıḳ ḳılmaḳ aḳrebdür. Fi‘l-i eb‘ade ‘udüldür. Gerek maşdaruñ fi‘li maḥzūf ve gerek mezkūr olsun ḡalaṭ-ı fāḫişdür. Bu ḳā‘idesini irşād ider ya‘nī ḳaçan maşdar lāzımü’l-ḥaḫf olan fi‘lden bedel olsaydı ke-ḳavlihim سَعِيَاً لَهُ¹⁷⁰³ burada iki vech-i cā’iz vardır. Yā fi‘li ‘amel itdüresün veyāḥūd maşdarı ‘amel itdüresün. Eger bedel olmayup olıcaḳ olursa ‘amel ol zamān fi‘lündür, ḡayrısınuñ degildür. Gerek fi‘l maḥzūf ve mezkūr olınsun ke-ḳavlihim ضَرَبْتُ ضَيْدًا زَيْدًا¹⁷⁰⁴ ve ke-ḳavlihim ضَرَبْتُ ضَيْدًا زَيْدًا¹⁷⁰⁵. Bu ḥaḫfı degildür ki ḳa‘adtü cülūsen didügi ḳavlinde cülūs fi‘l-i maḥzūfuñ maşdarıdır. Taḳdīri cülūs cülūsen ḳavli naḫviyyūn kânūnından ḥāricdür. Bu taḳdir üzerine ma‘lūm oldu ki ḳarf-ı ṣānī a‘nī ba‘de tesbīḥin didügi ḳarf-ı evvel gibi. Bu daḥı fi‘l-i mezkūra müte‘allıḳdur. [121^a] Ve maşdaruñ fā‘ili maḥzūfdur. Ve ḳarf-ı ṣānīde tenvīn muzāfun ileynden ‘ivāzdur. Ya‘nī الْحَصِي بَعْدَ تَسْبِيحِ¹⁷⁰⁶ taḳdīrindedür. **Bi-baṭnihimā** (بِبَطْنِهِمَا) didügi

¹⁷⁰⁰ “Hurma ağaçlarının ve üzüm asmalarının ürünlerinden hem içki hem de güzel besinler elde edersiniz. Bunda da aklını kullanan bir topluluk için açık delil vardır.” Nahl 16/67.

¹⁷⁰¹ “Zeyd, evin içinde/evde.”

¹⁷⁰² “Oturmak, oturdum.”

¹⁷⁰³ “Onun için çaba harcamak.”

¹⁷⁰⁴ “Zeyd’i dövmek.”

¹⁷⁰⁵ “Zeyd’i vurarak dövdüm.”

¹⁷⁰⁶ “Çakıl taşlarının tesbihinden sonra.”

ķavlindeki lafz-ı¹⁷⁰⁷ bî fî ma‘ nâsınadır. Ke-ķavlihi te‘ âlâ: ¹⁷⁰⁸ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِدَرْ. Ve zāmîr-i mecrûr beyt-i sâbıkda râhateyhi ķavline râci‘dür. **Nebze’l-müsebbih** (نَبْذُ الْمُسْبِحِ) didügi âdât-ı teşbîhüñ ģazfı üzerine maĥmûldur. Taķdîri ¹⁷⁰⁹ هَذَا كُنْبِذُ الْمُسْبِحِ dimekdür. Zîrâ kim maķşûd olan Ĥazret-i Resûl’üñ elünde olan uvacık taşlaruñ tesbîhini nebzi nebze teşbîh eylemekdür. Yoĥsa menbûzı menbûza teşbîh murâd degildür. Ve nebzüñ müsebbih izâfeti maşdar mef‘ûline muzâf kabîlindedür. Ve fâ‘ili maĥzûfdur. Taķdîri maşdaruñ fâ‘il-i maĥzûfudur¹⁷¹⁰. Taķdîri ¹⁷¹¹ نَبْذَ اللَّهِ الْمُسْبِحِ dimekdür ve ¹⁷¹² كُنْبِذَ اللَّهِ تَعَالَى اِيَاهِ. Ve müsebbihden murâd olan Yûnus ibn Mettâ ‘aleyhi’s-selâmdur. Nitekim Ĥaķķ sübhâne ve te‘âlâ Kur’ân-ı ‘azîminde buyurur: ¹⁷¹³ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ. Eyy ¹⁷¹⁴ ابْتَلَعَهُ ya‘nî Yûnus ‘aleyhi’s-selâmı ĥût yutup ĥâl bu ĥâl kim Ĥazret-i Yûnus melâmetde vâķi‘dür. Ya‘nî kendü nefsüne mulîmdür. Veyâĥûd ¹⁷¹⁵ بِمَا يَلَاھُمْ عَلَيْهِ ma‘nâsına ola. Andan soñra Ĥaķķ sübhâne ve te‘âlâ didi¹⁷¹⁶: ¹⁷¹⁷ فَلَوْلَا أَنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ. Ya‘nî eger Ĥazret-i Yûnus ‘aleyhi’s-selâm müddet-i ‘ömründe tesbîhe meşġûl olmayaydı veyâĥûd baṭn-ı ĥûtda tesbîhe meşġûl olmayaydı kıyâmet ġününe deġin ĥayyen veyâĥûd meyyiten balık ķarnında bâķî ķalurdı demek olur. Ĥazret-i Yûnus peyġamberüñ du‘âsı balık ķarnında bu idi ke-ķavlihi te‘âlâ: ¹⁷¹⁸ فَتَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَّا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. Murâd olan Ĥazret-i Resûl’üñ [121^b] mübârek avucunda tesbîh eyleyen taşı atmaġı münkesir olup ĥaribîn olan ‘asker içün ve Ĥazret-i Yûnus ĥayyen baṭn-ı ĥûtda tesbîh eyledüġine teşbîh

¹⁷⁰⁷ Lafz: -ÇA, -BD.

¹⁷⁰⁸ “Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir’de de yardım etmişti. Allah’a isyandan sakının ki şükretmiş olabilirsiniz.” Âl-i İmrân 3/123.

¹⁷⁰⁹ “Bu, tesbih edenin atılmasıyla (kurtulmasıyla) aynı şeydir.”

¹⁷¹⁰ Taķdîri maşdaruñ fâ‘il-i maĥzûfudur: -YB, -BD.

¹⁷¹¹ “Allah, tesbih edenleri attı (kurtardı).

¹⁷¹² “Allahu teâlânın onu atması (kurtarması) gibidir.”

¹⁷¹³ “Kendisini (büyük bir) balık yuttu. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı.” Sâffât 37/142.

¹⁷¹⁴ “Yuttu.”

¹⁷¹⁵ “Onlara ilham veren şey üzerine.”

¹⁷¹⁶ Andan soñra Ĥaķķ sübhâne ve te‘âlâ didi: -ÇA.

¹⁷¹⁷ “Eġer o, Allah’ın şanını yüceltenlerden olmasaydı kıyamete kadar balıġın ķarnında kalacaktı.” Sâffât 37/143-144.

¹⁷¹⁸ “Zünnûn’u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir ĥâlde geķip gitmiş, bizim kudretimizin kendisine yetmeyeceġini zannetmişti. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka ĥiķbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı. Enbiyâ 21/87.

şol nükteden ötürüdür ki bu mu‘ cizâtlardan her birisi müstaķillen ‘ âdet-i hârif olduğına tenbîhdür. **Min aḥşâ’i** (مِنْ أَحْشَاءِ) didügi nebze’l-müsebbihî kavline müte‘ allıkdur. Aḥşâ, ḥaṣānuñ cem‘ idür ki evvel انضم عليه الضلوع wa ma‘ nāsı böğürler dimekdür. Burada cem‘ den murād şelesenüñ mā-dünıdur. Ke-kavlihi te‘ ālā: فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا¹⁷¹⁹. Nitekim beyt-i sābıkda a‘ nî ve şedde min seğabin aḥşâ’ehü ve tavā didügi kavlinde işâret olındı veyāḥūd şuña tenbîhden ötürü ki ol hüt ‘ azametinden ve fehâmetinden ötürü gūyâ ol hütüñ nice aḥşâ’sı vardur veyāḥūd Ḥazret-i Yûnus’uñ eczâsı i‘tibâriyle tağlîb tarîķi üzerine.

İ‘lem

Ḥazret-i Resûl’üñ müddet-i lebsüñde ihtilâf eylediler. Ba‘ zılar didiler bir gün ve ba‘ zılar didiler üç gün ve ba‘ zılar didiler yedi gün ve ba‘ zılar didiler yigirmi gün ve ba‘ zılar didiler kışşada zıkr olınan vech-i meşrûḥ üzerinde kırk gün. Eger su‘âl olınsa nâzım rahmetullâhi ‘ aleyh Ḥazret-i Yûnus’ı el-müsebbih lafzıyla îrâd eylemekde nükte nedür? Baṭn-ı hütde Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘ ālânüñ kılllet-i nebzüñde olduğundan ötürü. Nitekim قُلُوا¹⁷²⁰ “el-âyet” âyet-i kerîmesinde işâret olınmışdır. Eger su‘âl olınsa ne hâlde Ḥazret-i Resûl’i Ḥazret-i Yûnus’uñ üzerine tafḍîl eylemek câ’iz ola ki Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘ aleyhi vesellem buyurdı: لَا تَفْضَلُونِي عَلَى يُونُسَ بْنِ مَتَّى¹⁷²¹. [122^a] Cevâb budur ki bu maḳâm-ı ḳurba naḥmûldur. Nitekim muḥaḳıķûñ zâhib oldılar ki bizüm nebîmüz olan Ḥazret-i Muḥammed Muştafâ şallallâhu ‘ aleyhi vesellem leyle-i mi‘râcda fevķü’l-‘arşı senâ idüp didi: لَا أُحْصِي ثَنَاءَ عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ¹⁷²². Ve Ḥazret-i Yûnus

¹⁷¹⁹ “İkiniz de Allah’a tövbe ederseniz (çok iyi olur), **çünkü kalpleriniz eğrilmmişti**. Ama peygambere karşı bir dayanışma içine girecek olursanız bilin ki herkesten önce Allah onun dostu ve koruyucusudur, sonra da Cebriîl ve iyi müminler. Melekler de bunların ardından onun yardımcısıdır.” Tahrîm 66/4.

¹⁷²⁰ “Eğer o, Allah’ın şanını yüceltenlerden olmasaydı...” Saffât 37/143.

¹⁷²¹ “Beni, Yûnus bin Mettâ’ya üstün tutmayın.” Buhârî, Enbiyâ, 35.

¹⁷²² “Seni lâyıķıyla övmeyi beceremem. Sen kendini övdüğün gibisin!” İbn Mâce, İkâmetu’s-Salavât, 117; Tirmizi, Daavât, 112.

‘aleyhi’s-selām ka‘ r-ı baħrda didi: ¹⁷²³ أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ. Nebze’l-müsebbihî didügi kavlınden murād olan budur ki Hāzret-i Muħammed ile Hāzret-i Yūnus’uñ her birisi ‘indellāhu te‘ālā sübhāne ve taħaddese hātibūnlardur. Hādīs-i şerīfūñ sebeb-i mevridi budur ki muhālifūn tevehhüm eylediler ki ‘arş üzerine şu‘ūd-ı mezīd kurbına sebebdür. Ke-zālik ka‘ r-ı baħre tesseffül mezīd-i bu‘ da sebebdür. Ve zu‘ m-ı fāsıdeleri bu idi ki Hāķķ sübhāne ve te‘ālā mekānda ve cihetdedür diyü bu tevehhümi def‘ ve redd eylemek kaşd idüp bu hādīsı buyurdılar ¹⁷²⁴ لَا يَفْضُلُونِي عَلَيَّ أَخِي يُونُسَ ابْنِ مَتَّى فِي الْقَرَبِ مِنَ اللَّهِ . Yoħsa Hāķķ sübhāne ve te‘ālā mekāndan ve cihetden münezzeħdür. Ve daħı görmez misin Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem ‘ārşuñ fevkinden ente (انت) kelimesiyle muhātab olındı. Ve melā’ike-i semavāt kahr mevķ‘inde ve daħı heybet mevķında hātibūn olup وَلِيْنَا مِنْ دُونِهِمْ ¹⁷²⁵ سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلِيْنَا مِنْ دُونِهِمْ ma‘-hāzā melā’ike-i ṭabāķa semavātda sākinler iken ve daħı mü’mınler hātibūnlar olup mi‘rāc-ı rühāniyyetlerinde nitekim sūre-i Baķara’nuñ āħirinde Hāķķ te‘ālā buyurur. Mü’mınlerūñ aħvāl-i mi‘rāc-ı rühāniyyetlerinden hikāyeten ¹⁷²⁶ فَاعْفُ عَنَّا وَاعْزِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ . Ve ma‘-hāzā bunlar ħod arzıdadur. [122^b] Eger Hāķķ sübhāne ve te‘ālā mekānda veyāħūd cihetde olaydı bu zıkr olanlaruñ aħvāl-i ihtilāf-ı ṭabāķātda ve tebayūn-i derecātda emkine ħasebiyle hāzırın olmazlar idi. Veyāħūd hādīs-i şerīf vech-i āħir ile tevāzu‘ a ħaml olup cevāb virmek kâbildür. Nitekim Hāzret-i Resūlullāh buyurdı: لَا يَفْضُلُونِي عَلَيَّ مُوسَىٰ مَعَ أَنَّهُ قَالَ ¹⁷²⁷ لَوْ كَانَ مُوسَىٰ حَيًّا لَمَوَّسَعَهُ إِلَّا ابْتَغَيْتُ Murād olan Hāzret-i Yūnus’ı yuṭan ħūtdur. Aħşā’ kavlinūñ muzāfun ileyhisi vāķi‘

¹⁷²³ “Zünnūn’u da (Yūnus) zikret! Hani öfkeli bir hâlde geçip gitmiş, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. **Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!**” diyerek yalvardı.”

¹⁷²⁴ “Beni, Allahu teâlâya yakınlıktan dolayı kardeşim Yunus ibn Mettâ’ya üstün tutmayın.”

¹⁷²⁵ “Melekler şöyle cevap verecekler: “Hâşâ! Sen yüceler yücesisin. **Bizim velîmiz onlar değil sensin.** Gerçekte onlar cinlere tapıyorlardı; çoğu onlara inanmıştı.”

¹⁷²⁶ “Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! **Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!**” Bakara 2/286.

¹⁷²⁷ “‘Musa hayatta olsaydı, beni takip etmekten başka seçeneği olmazdı.’ sözüne rağmen, beni Musa’ya üstün tutmayın.”

olmuşdur. Bi-eyyi taqdîr kân u muhaşşıl-ı ma‘ nâ demek olur ki Hâzret-i Resûl’ün küffâr tarafına atduğu taşlar mübârek elinün içinde tesbîh itdüklerinden şoñra idi. Nitekim Allâhu tebâreke ve te‘âlâ Yûnus peygamberi ‘aleyhi’s-selâm mülteķim olan balığuñ ğarnında Yûnus peygamber ‘aleyhi’s-selâm itdükden şoñra taşra atdığı gibi.

Tercüme

Tesbîh kıldı keffinde çün ğût-ı mülteķim

Şoñ atdı anı ki teĥı ğaldı ğaşveti

Beyt

او فکنده از پس تسبیح در دست رسول

¹⁷²⁸ مثل تسبیح که یونس ان بیفکند از شکم

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyĥ nâzım raĥmetullâhi ‘aleyh¹⁷²⁹ beyt-i sâbıķuñ mısrâ‘-ı şânîsinün mażmûnını te’kîd ve tekrîr ve taĥķıķ a‘nî ev ‘askerun bi’l-ĥaşâ min râĥateyihi remy didüĝi ğavlini taķrîr eyledükden şoñra yine nâzım Hâzret-i Resûl’ün ba‘de’z-zuhûr ve ba‘de’l-bi‘şet mu‘cizât-ı uĥrâsına kelâm-ı muncerr olup [123^a] bi-tarîķü’t-teşbîh işâret eylemek te‘accuben li’n-nâzarîn ve tekeşşüren li’r-raĝıbîn ve daĥı Hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem menâķıbını tatmîm için ve mu‘cizât-ı ‘azîmesine işâret eylemege ve eşcâra nidâ eylemek ile didi:

¹⁷²⁸ {^{dk} Tercümetün li-ķâ’ilihi

Tesbîĥden şoñ atdı anı ğût Yûnus’ı

Atduķları araya ki var idi sübhâti}

¹⁷²⁹ raĥmetullâhi ‘aleyh: -YB, -BD.

جاءت لدُعوتِهِ الاشجار ساجدةً

1730 تَمْشِي إِلَيْهِ عَلَى سَاقٍ بِلَا قَدَمٍ

المجئ الأيتان¹⁷³¹. Cā'et (جاءت) fi'l-i māzī-, mü'enneşdür. Ca'yetden müştakdur. Emre imtişāl idüp gelmek ma'nāsınadır. Zarf a' nî li-da' vetihi (لدُعوتِهِ) didügi cā'et kâvline müte'allıkdur. Da'vet maşdardur. Fā'iline muzāf olup mef'ûli hâz olunan kâbîlindendür. Zamîr-i mecrûr Hâzret-i Resûl'e râcî'dür. Taqđîri لدعوة الرسول الاشجار¹⁷³² veyāhūd دعوته¹⁷³³ taqđîrinde ola. Evvelki şûretde ya' nî Hâzret-i Resûl'ün eşcârı da'veti da'vetün ma'nāsına muṭlaķen nidā ve iķbāl taleb eylemek ma'nāsınadır. Ve ikinci şûretde ya' nî nās veyāhūd A'rāb'ı da'vetde da'vetün ma'nāsına bu taqđîr üzerine kâffe-i nāsı şırāt-ı müştakime ve rüşde delālet eylemekdür. Taqđîri جاءت لاجل دلالتِهِ الي الرّشيد بالنبوة¹⁷³⁴ taqđîrinde ola. el-Eşcār¹⁷³⁵ جاءت لآئِهِ طلبها فلزمها الانقياد¹⁷³⁶ taqđîrinde ola. el-Eşcār (الاشجار) didügi merfû' olup cā'et kâvlinün fā'ilidür. Eşcār şecerün cem'idür. Ağaçlar dimekdür. Sācedeten (ساجدةً) didügi eyy hāzî'a fā'ilden hāl vāķi' olmuşdur. Sücûddan murād burada Hâzret-i Resûl'ün emrine inķıyād ve kâvline imtişālden 'ibāretdür. Ve illā ḥaķıķat-i sücûd taķarrüben illallāhu te'ālā cebhesini ya' nî [123^b] alnını ķomağa dirler. Temşî ileyhi (تَمْشِي إِلَيْهِ) didügi kâvli teveccüh ma'nāsını mutazammın olduğundan ötürü ilā kelimesiyle ta'addî eylemişdür. Ke-kâvlihi te'ālā: إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ¹⁷³⁶. Temşî didügi kâvlin zıkr eylemekden murād 'alā sāķın bilā-ķademi didügi kâvline tevṭi'e ve taķaddüm olsun içün ve illā cā'et li-da' vetihi didügi kâvli hemān meci'idür. Tekerrür olmak lâzım

¹⁷³⁰ "O'nun davetine ağaçlar secde ederek ve ayaksız, kökleri üstüne (sürünerek) yürüyüp deldiler."

¹⁷³¹ "Gelmek, varmak."

¹⁷³² "Peygamberin ağaçları çağırması."

¹⁷³³ "Onun, halkı ve bedeviyi çağırması."

¹⁷³⁴ "Onun peygamberliğinin doğru olduğuna delil olarak geldi."

¹⁷³⁵ "Geldi çünkü onu çağırıldı. Çağırıldığı için emre uymak zorundadır."

¹⁷³⁶ "Ey iman edenler! **Namaz kılmaya kalkacağınız zaman** yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın). Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk hâlinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz." Mâide 5/6.

gelür. Eger su'âl olınsa beytün şadrında vâkı' olan fi'l-i mâzîden a' nî cā'et fi'l-i muzâri'e 'udülün a' nî temşî didügi kavli ya' nî şadr-ı beytde cā'et didi ve meşet muḳteżâ-yı kelâm üzerine niçün dımedi diyü burada nükte nedür? Cevâb budur ki Hâḳḳ sübhâne ve te'âlânun kemâl-i ḳudretine ve Hâzret-i Resûl'ün şallallâhu 'aleyhi vesellem şıdḳ-ı nübüvvetine ḥafıyyet-i risâletine ve bu aşl-ı şüret-i bedî'a ve ğarîbe-i mu'cizât-ı bâhire şâdr olmaḳ Hâzret-i Resûl'ün kemâl-i ḳuvvetine ve ḳudretine ve min 'indellâhu te'âlâ maḳbûlü's-şefâ'at olduğına delâlet ve müş'irdur. Nitekim ḥafî degıldür ammâ cā'et didügi ḳavli zâhir-i kelâm iḳtizâ eyledügi sünen üzerine vâriddür. Bu nükteye ihtiyâc yokdur¹⁷³⁷ degıldür. Temşî didügi fi'l-i muzâri'-i mü'enneşdür. Tahtında fâ'il zâmir-i müstetir râci'dür eşcâr kavline. Temşî cümle-i hâl mütedâhiledür. Sâcide kavlinde müstetir olan zâmirden¹⁷³⁸ hâl vâkı' olmuşdur. Temşî meşîden müştâḳdur. Yürümek ma'nâsına. İleyhi didügi temşî kavline müte'allıḳdur. Zâmir-i mecrûr Hâzret-i Resûl'e râci'dür. 'Alâ sâḳın (عَلَى سَاقٍ) didügi temşî kavline¹⁷³⁹ müte'allıḳdur. Sâḳ baldıra dirler. **Bilâ-ḳademi** (بِلَا قَدَمٍ) didügi temşâ kavline müte'allıḳdur. Veyâḥûd sâḳ didügi kavlinün şıfatı vâkı' ola. Ve lafz¹⁷⁴⁰-ı bâ muşâhebet içündür. Ve lafz¹⁷⁴¹-ı 'alâ kelimesi ma'nâsınadır. Eyy یمشي الاشجار متوجهة اليه مع ساق كائن ملتبس با نفاء القدم عنه [124^a]¹⁷⁴² takdîrindedür. Ve bi'l-cümle bu tarîḳ üzerine eşcârın mecî'inün kışşası budur ki Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem bir A'râbî'ye İslâm 'arz eyleyüp da'vet eyledi. Ol A'râbî Hâzret-i Resûl'e didi: Senün için bir şâhid var mıdır ki senün maḳâlatının şıdḳına ve senün risâletinin şübûtına delâlet ider bir mu'cize var mıdır? Andan sonra Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem işâret idüp hemân bi'avnullâhu te'âlâ ol işâret eyledügi ağac bilâ-ḳadem dallarını sürüyerek ve ḥaṭṭ-ı ğarîbe ile yazup yürüdi. Hattâ Hâzret-i Resûl'ün şallallâhu 'aleyhi vesellem öñüne geldügi gibi müstaḳîm olup Hâzret-i Resûl'ün şıdḳ-ı nübüvvetine şehâdet idüp andan sonra rücû' idüp maḳarrına

¹⁷³⁷ yokdur: -BD

¹⁷³⁸ mütedâhiledür. Sâcide kavlinde müstetir olan zâmirden: -BD.

¹⁷³⁹ kavline: -ÇA.

¹⁷⁴⁰ lafz: -ÇA, -BD.

¹⁷⁴¹ lafz: -ÇA, -BD.

¹⁷⁴² "Ağaçların ayakları olmamasına rağmen ona doğru yürüdüler."

vardı ve durdu. Ve rivāyet-i uḥrā daḥı budur ki Benî ‘Āmir’den bir A‘rābî gelüp yâ Resûlullâh sen nice eşyâyı söyleyüp ideyorursun. Senün içün bir devâ vār mıdır? Huşûşen devâ ve i‘lâc idüp ideyorsun diyü taleb eyledi. Andan Ḥazret-i Resûl buyurdu: İstersen benden bir âyet göresün ve anuñ katında bir ağac var idi. Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem ol ağacı da‘vet idüp secde ve rükû‘ iderek geldi, hattâ Ḥazret’ün önünde müntehâ olup durdu. Andan soñra Ḥazret buyurdu: ¹⁷⁴³ارجع الى مكانك فرجع الى مكانه. Andan soñra ol ‘āmir-i ‘Arab didi: ¹⁷⁴⁴والله لا نكذبك في شئ بعد أبداً. Ve daḥı Ḥazret-i Resûl’ün mu‘cizâtındandır iki ağaca emr idüp ictimā‘larını andan soñra cem‘ olup ayrıldılar. Ve daḥı mu‘cizât-ı uḥrāsındandır Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem nâ’im iken bir ağac gelüp ol Ḥazret’e [124^b] güneşden gölge olup durdu. Vaḳtâ kim müsteykiz olup uyandıysa Ḥazret-i Resûl’e bu hâleti zikr eylediler. Buyurdu ki ol ağac Ḥazret-i Cenâb-ı Rabbü’l-‘âleminden isti‘zân ya‘nî izn taleb idüp Haḳḳ sübhâne ve te‘âlâ baña ol ağac selâm eylemekden ötürü izn virüp diyü cevâb eyledi. Beytün muḥaşşıl-ı ma‘nâsı dimek olur ki Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem da‘vâtıyla ağaclar ayakları yoḡken mücerred özlükleriyle yürüyü yürüyü Ḥazret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem ḥużûrına gelüp önünde secde itdiler.

Tercüme

Gönlü ağaca gel didi sa‘y ile geldi

Köklerin yire sürerek ḳabûl itdi da‘veti

Beyt

درخت سجده کفان شد چو کرد دعوت او

¹⁷⁴³ “Yerine dön (dedi), ve o da döndü.”

¹⁷⁴⁴ “Allah’a yemin olsun ki bundan sonra seni asla hiçbir konuda yalanlamayacağız.”

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda Hāzret-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem mu‘cizāt-i bāhiresini Hāḫḫ sübhāne ve te‘ālānuñ nemaṭı āyet-i kerīmesi üzerine Ke-ḫavlihi te‘ālā ¹⁷⁴⁶ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ṭarīḫi üzerine ĩrād eyledükden soñra Hāzret-i Resūl’ün mu‘cizāt-ı da‘vātı ile mecī‘-i eşcāruñ ḥadīşini te‘kīd ve medḥ-i şerīfini ḫaşd idüp ‘alā ṭarīḫi’t-teşbīh bi-ḥuṭūṭın ġarbetin ve ‘acībetin mübdi‘ in didi:

كَأَنَّمَا سَطَّرَتْ سَطْرًا لِمَا كَتَبَتْ

¹⁷⁴⁷ فُرُوعُهَا مِنْ بَدِيعِ الْخَطِّ فِي الْقَمَمِ

Ya‘nī Hāzret-i Resūl’ün da‘veti ile eşcāruñ mecī‘ini te‘kīd ve ol eşcāruñ [125^a] āsar-ı fūrū‘ıyla ḥuṭūṭ-ı ġarībe ve mübdi‘-i ‘acībeye işāretdür. **Ke-ennemā** (كَأَنَّمَا) didügi beyt-i sābıkda temşī didügi ḫavlinüñ fā‘ilinden ḥāl vāḫi‘ olmışdur. Ve mā, mā-yı kâffedür. Ke-enne teşbīh içündür. Ke-ḫavlihi ¹⁷⁴⁸ كَانَ زَيْدُ الْأَسَدِ cümle-i müste‘nifedür. **Seṭaret** (سَطَّرَتْ) eyy ¹⁷⁴⁹ خَطَّتِ الْأَشْجَارُ سَطْرًا سَطْرًا كَتَابَتْه ya‘nī ke-enne ol ağaclar yazu yazmışlardı. Cem‘i eşṭar gelür. Fī‘l-i māzī-i mü‘ennesdür. Taḥtında fā‘il zamīri müstetir ḥiye rāci‘dür eşcāra. Ma‘nāsı yazu yazdı dimekdür. **Setran** (سَطَّرَا) didügi seṭarete ḫavlinüñ mef‘ül-i muṭlaḫı vāḫi‘ olmışdur. Kitābet ma‘nāsınadır. **Limā ketebet** (لِمَا كَتَبَتْ) didügi ḫavlindeki limā kendü ma‘nāsına olmaḫ var. Ve daḥı bā ma‘nāsına olmaḫ var. Ve mā mevşul içündür. Mevşüle ‘ā‘id olan zamīr-i maḥzūfdur. Taḫdīri ketebetü’l-fūrū‘ dimekdür. Ketebe fī‘l-i māzī-i mü‘ennesdür. **Fūrū‘uhā** (فُرُوعُهَا) didügi ketebet didügi ḫavlinüñ fā‘ilidür. Fūrū‘

¹⁷⁴⁵ {dk Tercümetün li-ḫā‘ilihi

Bitmiş ağacları yürüdürdi bilā-ḫadem

Ḳılurlardı gel didiginde icābeti}

¹⁷⁴⁶ “Yıldızlar da ağaclar da secde ederler” Rahman 55/6.

¹⁷⁴⁷ “Ağaclar öyle çizgi çizdiler ki sanki kökleriyle yol ortasına en güzel yazıyı yazmışlardı.”

¹⁷⁴⁸ “Zeyd, sanki bir aslan.”

¹⁷⁴⁹ “Ağaclar, satır satır hattını yazdılar.”

fer'ũñ cem'idür ve fer' her şey'ũñ a'lāsına dirler. Şecerũñ fer'i ğuşnlarıdır. Ya'nĩ budaqlarıdır. Zāmir-i mecrũr beyt-i sābıkda eşcār didügi kavline rāci'dür. **Min bedī'i'l-ḥaṭṭi** (مِنْ بَدِيعِ الْخَطِّ) didügi mā-yı mevşũl beyān içün vāķi' olmışdır. Bedī' fa'īl vezni üzerinedür. Cedīd ve laṭīd ve ğarīb ve 'acīb ma'nāsınadır. Ve bedī' kavlinũñ el-ḥaṭṭi kavline izāfeti beyāniyyedür. Ya'nĩ şıfatũñ mevşũfa izāfeti kabīlindendür. Eyy الخطّ المبتدع الغريب التي لم يعهد مثله لمثل الاشجار ¹⁷⁵⁰ taḳdīrindedür. Bedī' fa'īl bi-manā mef'ũldür. **Fī'l-leḳami** (فِي اللَّقَمِ) didügi ketebet didügi kavline müte'allıkdur. Leḳam lām'ũñ ve ḳāf'ũñ fetḥası ile açuḳ yola vaşatü't-ṭarīḳ ma'nāsına [125^b] ve levḩe daḩı ıtlāḳ olunur. Rivāyet olunur ki bir A'rābī Ḥazret-i Resũlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellemden mu'cize ve āyet taleb eyledi. Ḥazret-i Resũl A'rābī'ye didi: Tilke's-şecere söyle seni Ḥazret-i Resũl ister. Hemān ol ağac şaġına ve şolına meyl eyleyüp ḳamış şalındısı gibi öñüne ve ardına şalındı. Fī'l-ḩāl 'urũḳını ḳaṭ' idüp 'urũḳını çekerek zāke'l-Ḥazret öñüne gelüp es-selāmu 'aleyke yā Resũlullāh didi. Andan soñra ol A'rābī didi: Yā Resũl'ullāh, emr eyle ki yirine varsun. Emr idüp girü yirine vardı. Seṭran didügi seṭaret didügi kavlinũñ mef'ũlün biḩ olması meşṭũr ma'nāsına olduġı taḳdīr üzerinedür. Ve illā seṭaret kavline maşdar-ı mü'ekked kabīlindendür. Ol taḳdīr üzerine mef'ũl-i muṭlaḳ vāķi' olur. Ve seṭaret didügi kavli muḩaffef olup ḳırā'at olunur. Zīrā kim müşeddid olıcaḳ anũ maşdarı taştīr gelür, satır gelmez. Ve limā ketebet didügi ḳabli seṭaret kavline müte'allıḳ olur. Rivāyet olunur ki ol şecerũñ yazusı yolda lā ilāhe illāllāh Muḩammedũñ resũlullāh kelimesi idi. Muḩaşşıl-ı beytũñ ma'nası demek olur ki ol Ḥazret-i Resũl'ũñ ḩuzũrına eşcārũñ geldüklerinũñ āşarı ke-ennehā yazı yazmışlardı. Şol ḩaṭṭ ile ki ol ağaclaruñ budaqları yol üzerinde ḩuṭũṭ-ı ğarībeden ve mübdi'-i 'acībeden ḩaṭṭlar ve yazular yazmışlardı.

Tercüme

Yol üstüne ağac budağı şan yazardı¹⁷⁵¹ yazı

¹⁷⁵⁰ “Ağaçlara benzerliġi olmayan, daha önce görülmemiş ve garip bir hat.”

¹⁷⁵¹ yazdı: yazdı BD.

Bir satır-ı haṭṭ-ı ‘acāyib anuñ ol kitābeti

Beyt

[126^a]

باز کشست و بیخ او نبوشت خطّی بر زمین

¹⁷⁵² چونکه اندر لوح کابت می نوید بر لقم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda Hāzret-i Resūl’uñ da‘veti ile gelen eşcāruñ geldükleri haberinüñ te’kīdün ve daḥı eşcār-ı mezbūrenüñ gelmesi sebebi ile fūrū‘ınuñ āşārun huṭūṭ-ı ġarībeye teşbīhin beyān u ‘iyān eyledükden soñra nāzım Hāzret-i Resūl’uñ ḥuzūr-ı şerīflerine şehādet içün gelen eşcāruñ gelmesinüñ mişālını ‘alā tarīkū’t-teşbīh mu‘cizāt-ı uḥrāsından mu‘cizāt-ı uḥrā ile tebyīn ve mu‘cizāt-ı bākiyesün ta‘dīd kaşd idüp ve daḥı mu‘cizāt-ı keşīresine tenbīh ü te’kīd eylemek murād idinüp didi:

مِثْلُ الْعَمَامَةِ اَتَى سَارَ سَائِرَةً

¹⁷⁵³ تَقِيهِ حَرَّ وَطَيْسٍ لِلْهَجِيرِ حَمِي

Mişlü (مِثْلُ) didügi mübtedā olup ḥaberi maḥzūf ola. Eyy minhā taqḍirindedür. Veyāḥūd ḥaber olup mübtedā-yı maḥzūf ola. Eyy بعضها كذا مِثْلُ الْعَمَامَةِ ¹⁷⁵⁴ dimekdür. Veyāḥūd menşüb ola ḥāl-i şāniye vāki‘ ola. Veyāḥūd beyt-i sābıkda cā‘etü’l-eşcār didügi ḳavlinüñ mef‘ūl-i muṭlaḳıdür. Taqḍiri جاءت الاشجار مِثْلُ الْعَمَامَةِ ¹⁷⁵⁵ dimekdür. Veyāḥūd maşdar-ı

¹⁷⁵² {dk}Tercümetün li-ḳā‘ilihi

Şanayduñ budaḳları yolda yazar idi

Bir satır haṭṭ kim ‘aceb idi kitābeti}

¹⁷⁵³ “(Ağaçların hareketi) bulut gibiydi, O nereye gitse bulut da gider ve O’nu, günün en sıcak vaktinde fırın gibi kızgın güneşin hararetinden korurdu.”

¹⁷⁵⁴ “Onlardan bazıları bulut gibiydi.”

¹⁷⁵⁵ “Ağaçlar bulut gibi geldi.”

¹⁷⁵⁶ جاءت الاشجار مثل رمحيًا مثل الغمامة Taqđiri dimekdür. **Ġamāmeti** (غَمَامَةٍ) bulut ma' nāsına. **Ennā** (أَنْى) didügi zarf-ı mekândur eyne ve keyfe ma' nāsına. **Sā'ireten** (سَائِرَةً) didügi kavlinüñ zarfı vāki' olmışdur. Sā'ireten, ġamāmeti kavlininden hāl vāki' olmışdur. [126b] Bu taqđir üzerine mişlü didügi kavlinüñ kendü haber olup ve mübtdā-yı maḥzūf olıcaḳ olursa zīrā kim mişlü kavli mef' ūldur. Eyy ¹⁷⁵⁷ بعضهما تماثل ve taqđiri ¹⁷⁵⁸ ومجئ الاشجار تماثلة في الغرابية والاشتمال علي التعجب ¹⁷⁵⁹ سيرالغمامة معه حيث سار dimekdür. Ve'l-hāşıl eger sen tedebbür eyleseñ mişlü luğazını zıkr olınan mezkūrāta muḳḥemeten olduğı hālde bilürsin ve muzāf maḥzūfdur. Taqđiri ¹⁷⁶⁰ علي ايتيه كيفية ساراي سواء كان علي صفة الركوب او المشي او السرعة او البطوالي غير ذلك من الكيفيات taqđirinde olur. Ve **sāre** (سَار) fi'l-i māzīdür. Seyrden müştakdur. Tahtında fā' il zamīr-i müstetir hüve rāci'dür Hāzret-i Resūl'e. Sāre cümlesi ennā didügi kavlinüñ muzāfun ileyhesisidür. **Takīhi** (تَقِيهِ) didügi sāre kavlinüñ fā' ilidür. Tahtında müstetir olan zamīr ġamāme rāci'dür. Ve zamīr-i mutaşşıl taḳī kavlinüñ mef' ūlidür. Hāzret-i Resūl'e rāci'dür. Fi'l-i muzāri' -i mü'enneşdür. Viḳāyetden müştakdur. Viḳāyet ḥafz ve saḳlamak ma' nāsına daḥı seyr içün ta' līl [127^a] mevzu' undadur istināf ṭarīḳi üzerine yuḳālu وقاه الله ¹⁷⁶¹ يقى وقايتيه حفظه **Ḥarre vaṭīsin** (حر وطينس) didügi nez' -i ḥāfziyyet üzerine menşūbdur. Eyy

¹⁷⁵⁶ “Ağaçlar, bulutlar gibi yavaş yavaş geldi.”

¹⁷⁵⁷ “Onların bir kısmı birbirine benzer.”

¹⁷⁵⁸ “Ağaçların gelişi, gariplik ve hayranlık uyandırma bakımından birbirine benzerdir.”

¹⁷⁵⁹ “Bulut, onu her gittiği yerde takip ediyordu.”

¹⁷⁶⁰ “İster ata binsin, ister yürüsün, ister hızlansın, ister hızını kessin ya da başka bir şekilde seyahat etsin, bulut onunla birlikte hareket ederdi.”

¹⁷⁶¹ “Allah onu korur ve güvende tutar.”

تَقِيهِ يَحْفَظُهُ مِنْ حَرِّ وَطَيْسٍ¹⁷⁶². H̄arre berdūñ zıddıdır ve h̄arāret berūdetūñ zıddıdır. Vaṭış didügi التَّنُّورِ الَّذِي أَوْقَدَ فِيهِ النَّارَ الشَّدِيدَةَ الْقَوِيَّةَ وَقْتَ الْهَاجِرَةِ¹⁷⁶³ kavlinde me'ḥūzdur. H̄arre yaz güninde h̄arāret-i şedīdeye dirler. Fi'l-vāḳi' bu faḳīrū'l-muḥtāc alā raḥmetihi rabbi'l-ḡafūr Mısır vilāyetinde ḥamīs ya' nī ḥamsīn eyyāmları ta' birlerinde bu¹⁷⁶⁴ tesmiyetühü *Tercümetü'l-Esrār fī Medḥ-i Seyyidi'l-Ebrār* ismiyle müsemmā olan kitābı ḥin-i tercümede müşāhede idüp ḥattā ol gün ehl-i Mısır bu elli gün çıkdıḳda biri birine varup tesliye-i ḥāṭır idüp Cenāb-ı Rabbü'l-a' lemīne ḥamd ü şenā iderler. Huşūşen ḥarrūñ nısf-ı nehārında ola. **Li'l-hecr** (لِلْهَجْرِ) didügi nısf-ı nehārda dimekdür. Vaḳt içün isti'āre olınmışdır. Ke-ḳavlihi te'ālā أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ¹⁷⁶⁵. Nitekim mā-sabaḳda işāret olındı. Bi'l-hecīr daḥı bā ile ḳırā'at olınmışdır. Bā bu taḳdīr üzerine fī ma' nāsına olur. **Ḥamī** (حَمِي) didügi fi' l-i māzī taḥtında fā' il zamir-i müstetir hüve rāci'dür vaṭış ḳavline. Ma' nāsı ziyāde ıssı ve kızgūn oldı dimekdür. Ḥamī cümlesi ḥarra vaṭışın didügi ḳavlinūñ şıfatı vāḳi' olmışdır. Veyāḥūd li'l-hecīr didügi ḳavlinūñ şıfatı vāḳi' ola Ḥaḳḳ te'ālānuñ ḳavli nemaṭı üzerine ke-ḳavlihi te'ālā كَمَثَلِ الْجَمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا¹⁷⁶⁶. Ya' nī āyet-i kerīmede ḥimārdan murād ma' nāsı degildür. Ke-zālik burada daḥı şıfat cāḳi' olup ve hecīrūñ ma' nāsı murād olmaya. Bu ḳaşıdenūñ [127^b] şārihi olan Zekerıyyā el-Enşārī eş-Şāfī rivāyet ider ki bu beytūñ elfāzı ta'ḳidden ḥālī degildür. Ve daḥı bu beytūñ nāzımdan rivāyet olınmasında ben yaḳīn üzerine degilüm iken belāḡat u feşāḥat üzerine degildür, diyü kitābında işāret eylemişdir. Bī-eyyi taḳdīr kān ve¹⁷⁶⁷ muḥaşşıl-ı ma' nā demek olur ki ol Hazret-i Resūl'ūñ ḥuzūr-ı şerīflerine ol ağaclar gelici oldukları ḥâlde mişālını şol bir pāre buluduñ gelmesi gibi idi ki Hazret-i Resūl envā' keyfiyyet ile yürüyüp her ḳanḳı mekānda seyr eylese yaz güninde nısf-ı nehār

¹⁷⁶² “Onu aşırı sıcaktan ve (sıcak) havadan korur.”

¹⁷⁶³ “Öğle sıcağında içinde güçlü, yoğun bir ateş yakılan ocak.”

¹⁷⁶⁴ bu: bulunup ÇA.

¹⁷⁶⁵ “Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını; çünkü sabah namazı şahitlidir.” İsrâ 17/78.

¹⁷⁶⁶ “Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, **koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer**. Allah’ın âyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zalimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz.” Cuma 62/5.

¹⁷⁶⁷ ve: -BD.

vaqtinde arāret-i ŧedīdeden afz idüp sāye-bān olup böyle seyr eylerdi dimek olur.
Vallāhu ā‘ lim bi-aḳīḳatü’l-merām.

Tercüme

Ebr aña sāye-bāndı her ande gitse ol

Gün ıssısından iderdi aña idmeti

Beyt

ابرودی بر سرش تا او برفتي هر کجا

¹⁷⁶⁸ تانکاهش داشت از کرمای تابستان کرم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıḳda Ḥazret-i Resūl’üñ mu‘cizātını te‘dīd idüp
ve ba‘zı mu‘cizāt-ı uḥrāsını tebyīn eyledükden ŧoñra eşnā-yı taḳrīrde girü mu‘cizāt-ı
uḥrāsına işāret ya‘nī Ḥazret-i Resūl’üñ ḳalb-i ŧerīfi المنشق ¹⁷⁶⁹ منورمضى كالقمر olduğunu ḥattā
¹⁷⁷⁰ تتمimaً للفائدة و تكثر الإفادة مناقبه علي طريق يندرج فيه الاشعار beyān eylemege murād idinüp didi:

اَقْسَمْتُ بِالْقَمَرِ الْمُنْشَقِّ اِنَّ لَهُ

¹⁷⁷¹ مِنْ قَلْبِهِ نِسْبَةً مَبْرُورَةَ الْقَسَمِ

¹⁷⁶⁸ {dkTercümetün li-ḳā‘ilihi

Her ande yürise böylesince olurdu

ıssıda anı bi pare bulut imāyeti}

¹⁷⁶⁹ “İkiye ayrılan bir ay gibi parlıyor.”

¹⁷⁷⁰ “Bütünlük adına ve şiirleri de içerecek şekilde değerlerinden en üst düzeyde faydalanmak için.”

¹⁷⁷¹ “Yarılan aya yemin ederim ki onun Hz. Peygamber’in kalbine bir benzerliği vardı.”

[128^a] Hâzret-i Resûl şallallâhu ‘aleyhi vesellem içün âyet ü mu‘cizedür egerçi kim küffârlar sihirdür diyü zan u za‘m eylediler ise. Nitekim Hâkķ sübhâne ve te‘âlâ Hâzret-i Resûl’ün âyeti olduğına Kitâb-ı Kerîm’inde buyurur: **اَفْتَرَبْتَ السَّاعَةَ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ** **وَإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ** ¹⁷⁷². Rivâyet olunur ki küffâr Hâzret-i Resûl’den âyet istediler. Andan Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem mübarek barmağı ile işâret eylediği gibi ay iki pâre oldu. Ve ba‘zılar didiler bu âyet-i kerîmenün ma‘nâsı **سَيَنْشَقُّ يَوْمَ الْقِيَمَةِ** ¹⁷⁷³ dimekdür. Ammâ âyet-i kerîmede **وَانْشَقَّ الْقَمَرُ** ¹⁷⁷⁴ didügi Hâkķ te‘âlânun kavli bunu te‘yîd ider ki bu âyetler Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellemün mu‘cizâtından ve aña maḥşûş olduğundan ötürü nâzil olmuştur. Ve daḥı Hâkķ te‘âlânun **يُعْرِضُ آيَةً يَرَوْا وَإِنْ** ¹⁷⁷⁵ didügi kavli delâlet ider ki bu zıkr olınan âyâtları ve nice bu zıkr olınan âyâtlardan ḡayrı kefare tâ‘îfesi görüp girü ba‘zısı îmân gedürmedüklerine delâlet ve işâret vardur. Ya‘nî âyât-ı uḥrâyı müterâdifeten ve mu‘cizât-ı mütetâbi‘ eten görüp îmân getürmediler demek olur. **Aķsemtü** (اَقْسَمْتُ) eyy ḥalfet fi‘l-i mâzî, mütekellim vaḥdedür. Kāsemden müştakdur, yemîn eylemek ma‘nâsına. Ke-kavli min kâl

اَقْسَمْتُ بِاللّٰهِ اِيْمَانًا مُّوَكَّدَةً

وَبِالْكِتَابِ الَّذِي يَتْلِي وَيَعْتَقِدُ

لَوْ اَنَّ لِي الْف لِسَانَ اَبْتٍ بِهَا

¹⁷⁷⁷ شَوْقِي إِلَيْكَ ¹⁷⁷⁶ لِمَا سَتُوفِيَتْ مَا لَجَدُ

Bi’l-kāmeri (بِالْقَمَرِ) didügi aķsemtü didügi kāvline müte‘allıķdur.

¹⁷⁷² “Vakit yaklaştı ve ay yarıldı. Onlar bir mûcize görseler hemen yüz çevirip, “Bu öteden beri bilinen bir sihir!” derler.” Kamer 54/1,2.

¹⁷⁷³ “Kıyamet günü yarılacak.”

¹⁷⁷⁴ “Vakit yaklaştı ve **ay yarıldı**.” Kamer 54/1.

¹⁷⁷⁵ “**Onlar bir mûcize görseler hemen yüz çevirip**, ‘Bu öteden beri bilinen bir sihir!’ derler.”

¹⁷⁷⁶ BD. بلا: لما

¹⁷⁷⁷ “Allah’a ve okunan kitap üzerine yemin ederim ki, sana olan hasretimi anlatmak için bin dilim bile olsa yine de hasretimi gideremez.”

İ'lem

Ayuñ evvel güninden üç güne varınca hilâl dirler, üç günden sonra âhirine varınca kamer dirler, vasaına bedr dirler. **el-Münşakḳ** (الْمُنْشَقُّ) didügi el-kamer [128b] didügi kavlinüñ şıfatıdır. Münşakḳ ism-i fâ' ildir. İnfi'âl bâbından inşikâḳdan müştakdır. İnşikâḳ iki(ye) ayrılmak ma' nâsına. **İnne** (إِنَّ) hemzenüñ kesresi ile harfdür. Hurûf-ı müşebbeh-i bi'l-fi'lden aḳsemtü kavlinüñ¹⁷⁷⁸ cevâb vâḳi' olmuştur. Ve hemzenüñ fethası ile daḥı rivâyet olınmışdır له انّ علي¹⁷⁷⁹ taḳdîrindedür. Ke-ḳavlihim حلفت بالله علي انّ له علي¹⁷⁸⁰. **Min ḳalbihi** (مِنْ قَلْبِهِ) didügi zamîr-i mecrûr Ḥazret-i Resûl'e râci'dür. **Leḥü** (لَهُ) didügi zarf-ı müstekardur. Innenüñ muḳaddem haberidür. Zamîr-i mecrûr kamer-i münşakḳa râci'dür. Ḳayd ile veyâḥûd ḳaydsuz daḥı câ'izdür. A' nî kamerü'l-münşakḳ ḳayda mişâldür. **Nisbeten** (نِسْبَةً) didügi menşûb olup innenüñ ismidür. İnne ma' isme ve ḥabere aḳsemtü kavlinüñ¹⁷⁸¹ cevâbı vâḳi' olmuştur. Nisbetden murâd tenevvürdür. Ya' nî Ḥazret-i Resûl'ün aḳsemtü bi'l-ḳâmeri'l-münşakḳ didügi kavlinen murâd ol Ḥazret-i Resûl'ün kamer gibi fevâdıdır. Ya' nî kamer gibi münevver olup. **Mebrûretü'l-ḳasem** (مَبْرُورَةُ الْقَسَمِ) şıfat-ı nisbiyye ile mevşûfdur. Ke-ḳavlike¹⁷⁸² زيد حسن الوجه برفلان في يمينه صدق و لم يحنث kavlinen me'hûzdur. Ya' nî eger bir kimesne ḳasem eylese ve Ḥazret-i Resûl'ün ḳalbine nisbet iderse ol kimesne yemininden bârr olup şâdıḳdur. Eger su'âl olınsa şer'-i şerîf bi-ğayrullâhu te'âlâ ḳasem eylemegi nehy idüp men' eylemişdür. Zîrâ kim ḳasemde muḳassemun-bih ta' zîm eylemekdür. Bu taḳdîr üzerine bi-tarıḳi'l-aḳsâm Ḥaḳḳ sübhâne ve te'âlâdan ğayrısı ta' zîmden nehy olunup ḥattâ fuḳahâ zıkr eylediler ki eger bir kimesne سوگند بجان و سرتو¹⁷⁸³ didügi ḳavlini i' tiḳâd idüp ḥalef eylese ya' nî bu terkîb yemîndür diyü i' tiḳâd eylese kâfir olur. el-'İyâzu billâhi. Cevâb budur ki muḳassemun-bih burada

¹⁷⁷⁸ kavlinüñ: -BD.

¹⁷⁷⁹ “Şüphesiz ki onun için.”

¹⁷⁸⁰ “Allah’a yemin ederim ki onun bende şöyle bir hakkı vardır.”

¹⁷⁸¹ kavlinüñ: -BD.

¹⁷⁸² “Zeyd güzel yüzlü bir kişidir. Birisi yeminini tuttu yani dürüst oldu ve yalan yere yemin etmedi.”

¹⁷⁸³ “Canın ve başın üstüne yemin .”

maḥzūfdur. Taḳdīri اقسمت برب القمر المنشق ¹⁷⁸⁴ [129^a] demekdür. Veyāḥūd kamer muḳassemun-bih olup aña ḳasem eylemek cā'izdür. Nitekim Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālā 'azameti ve celāli ile ḳasem idüp buyurur: ¹⁷⁸⁵ وَالْقَمَرُ إِذَا اتَّسَقَ. Eyy بدر الليلة اربع عشرة Eyy ¹⁷⁸⁶. Ke-ḳavlihi te'ālā ¹⁷⁸⁷ وَالْقَمَرُ إِذَا تَلِيَهَا. Eyy الاستدارة وكمال Eyy ¹⁷⁸⁸. Veyāḥūd cevāb vermek ḳābildür ki bu yemīn Ḥaẓret-i Resūl'ün şallallāhu 'aleyhi vesellemün ta'zīmine vesīledür. Belki Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālānuñ ta'zīmine vesīledür, ğayrısına degül. Zīrā kim muḳassem bu vaşf ile mevşuf olmaḳ a' nī bi'l-kameri'l-münşakḳ didügi ḳavlinün inşikākı bu delālet eylemez. İllā Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālā ve teḳaddes ḥaẓretlerinin kemāl-i ḳudret-i ilāhīyyesine ve ḳuvvet-i sübhāniyyesine delālet ider. Bu taḳdīr üzerine ḥaḳīḳat-ı ḳasem rabbū'l-ḳaseme rāci'dür. Aşıl muḳassemun-bih ḥaḳīḳat-ı Allāhu te'ālādur. Fe-tedebbür ya' nī ben ḳasem ve yemīn iderüm ki şol āyet ki Ḥaẓret-i Resūl'ün mübārek barmağının işāreti ile münāşakḳ olup iki pāre olmışdur. Taḥḳīḳ ol Ḥaẓret-i Resūl'ün mübārek ḳalbine bu iki şakḳ olan ayuñ münāsebeti vardur. Ol münāsebet ecli için işbu kamer ile ḳasem itmek mebrūr u ḥasendür. Ol ayuñ Ḥaẓret-i Resūl için ḳalbinden münāsebeti budur ki Ḥaẓret-i Resūl'ün mübārek ḳalbini Ḥaẓret-i Cibrīl¹⁷⁸⁹ bāzan Allāhu te'ālā eliyle şakḳ idüp iki pāre eylemişdi. Rivāyet olunur İbn 'Abbās'dan raḍiallāhu 'ahñ keferetā' ifesi Ḥaẓret-i Resūl'ün ḥuzūrına gelüp söylediler: Eger sen ḥaḳ peygamber iseñ senün emrün ile ay iki pāre olsun, [129^b] didiler. Ba' dehu¹⁷⁹⁰ Ḥaẓret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem daḥı keferetā' ifesine işbu mu'cizeyi göricek imāna gelür müsünüz? diyü. Anlar da ne'am, imāna gelürüz, diyü. Ba' dehu¹⁷⁹¹ Ḥaẓret-i Resūl cenāb-ı kibriyāsına münācāt u tazarru' itdikden şoñra mübārek barmağı ile kamere işāret eyleyüp fi'l-hāl kamer, bedrde iken gicede olduğı hālde iki pāre olup

¹⁷⁸⁴ “İkiye ayrılmış ayın Rabbi üzerine yemin ederim ki.”

¹⁷⁸⁵ “Ve dolunay şeklini aldığı zaman aya ki...” İnşikāk 84/18.

¹⁷⁸⁶ “Toplandılar ve ayın on dördüncü gecesinde tamamlandı.”

¹⁷⁸⁷ “Işığının onun ardından geldiğinde aya...” Şems 91/2.

¹⁷⁸⁸ “Onun battıktan sonra doğmasıyla” ve “onun, ışığının tamamlanması ve dolunay hâline gelmesi sırasında ona tâbi olmasıyla” denilmiştir.”

¹⁷⁸⁹ Cibrīl: Cebrā'il BD.

¹⁷⁹⁰ Ba' dehu: -ÇA.

¹⁷⁹¹ Ba' dehu:: -YB.

yire indi. Hâzret-i Resûl bülend âvâz ile ayıtdı: ¹⁷⁹²یا فلان بن فلان احضروا و انظروا didi. Kefere ṯā'ifesi 'aleyhime'l-la' net bu mu' cizātı göricek Muḥammed'üñ siḥri yüzine daḥı yetiṣdi. Īmāna gelmediler. Üşte Hâzret-i Resûl'üñ mübārek ḳalb-i şerīfleri iki kerre inşikākı vāḳı' olup üslūb-ı taḥrīr üzerine teşbīh olındı.

Tercüme

And iḳerüm şeqākına ol çār-deh mehūñ

Mihr-i münīr ḳalbine var idi nisbeti

Beyt

میخورم سو کند بر آن مه که پاره شد که او

¹⁷⁹³ دردلش بود نسبتی کان راست کرداند قسم

Ve Ba' de Hāzā

Şeyḥ nāzım rametullāhi 'aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl'üñ ba' zı mu' cizātını ya' nī mübārek ḳalbini ḳamer gibi münevver ü rüşen ve mebrūretü'l-ḳasem ya' nī muḳassemun-bih olduğunu ve yemininde bârr olup şādık olduğunu beyān u 'iyān eyledükden soñra girü zamm-ı beyt-i sâbıḳuñ maẓmūnına te'kīdün ve yine Hâzret-i Resûl'üñ şallallāu 'aleyhi vesellem mu' cizātından mu' cize-i uḥrāsına işāret ve ḳaseminde bârr olup tecdīdine ve tekrīrine ḳaşd idüp didi:

¹⁷⁹² “Ey falan oḒlu falan, gel ve gör.”

¹⁷⁹³ {^{dk}Tercümetün li-ḳā'ilihi

Münşakḳ olan ḳamer göñlünden andını

Anuñ var idi idici mebrūr nisbeti }

Ve mā ḥavā (وَمَا حَوَى) didügi muḥaddere ile menşubdur. A‘ nî ezker veyâḥūd mecrūr olup beyt-i sābıkda bi’l-ḳamer ḳavline ma‘ tūf ola. Taḳdīri 1795 اقسمتُ يماحواه الغار اي جمعه و احاط به واذكر من حو و 1796 ربِّ ما حواه. **Ve mā ḳāvli** men ma‘ nāsınadur. Ya‘ nî 1797 taḳdīrindedür. **Ve mā** 1798 dimekdür. Vāv ‘atf içündür. Mā, mā-yı mevşūledür. Ve mevşūle ‘ā’id olan zāmīr-i maḥzūfdur. **Min ḥayrin ve min keremin** (مِنْ خَيْرٍ وَمِنْ كَرَمٍ) mā-yı mevşūli beyāndur. Ol eelden mā-yı mevşūl ile Ḥazret-i Resūl’den ta‘ bīr olunur. Ve bu ta‘ birde mā’yı men üzerine īsār ya‘ nî ihtiyār eyledüğine nükte nedür? Ya‘ nî Ḥazret-i Resūl’ün zāt-ı şerīfi nefsi hayrdur diyü mübālağa ḳaşd olunmuşdur. Ke-ḳavlihi 1799 رجل عدلى mecāz-ı aḳlī 1800 ṭarīḳ üzerine. **Ve külli ṭarfin** (وَكُلُّ طَرَفٍ) didügi mübtedānuñ şıfatı vāḳi‘ olmuştur, a‘ nî ṭarfin. ‘Anhu (عَنْهُ) 1801 didügi ‘amī ḳavline müte‘allıḳdur. Zāmīr-i mecrūr ḥavā ḳavline 1802 rāci‘dür. ‘Amī (عَم) didügi mübtedānuñ ḥaberi vāḳi‘ olmuştur. Ve bu cümle ḥaḳīḳat üzerine li-ḥayrin ve min keremin ḳavlinüñ şıfatı vāḳi‘ olur. Ve mübtedā ma‘ ḥabere cümlesi ve mā ḥavā **el-ḡaru** (الْغَارُ) didügi ḳavlinüñ mef‘ūl-i maḥzūfından ḥāl vāḳi‘ olmuştur. Min ḥayrin ve min keremin didügi ḳavlinen murād Ḥazret-i Resūl’ün ve Ebū Bekr’ün şıfatına ḥaml eylemek cā’izdür. Ya‘ nî eyy 1803 ما جمعه الغار من الخير والكرم الصادرين من النبي والصدیق taḳdīrindedür. Ve min mükerrer i‘āde olunduğına sebep bunların [130^b] her birisi istiklāle delālet eyledüğinden ötürü. Ve ḡaru didügi kehf gibi Mekke-i

1794 “Hayır ve kerem sahibi (Hz. Peygamber’i) mağaranın saklayışı ve kâfirlerin bütün gözlerinin O’na karşı kör kesilişi O’nun mucizelerindendir.”

1795 “Mağaranın içindekilere ve çevresindekilere yemin ederim.”

1796 “Rabbim, etrafında ne var?”

1797 “el-Gâr, yani mağarada bulunanı hatırla.”

1798 “Veya mağarada bulunanlara yani içinde toplananlara yemin ederim.”

1799 “Adil bir adam”

1800 ‘aḳlī: -BD.

1801 ‘anhu: minhu BD.

1802 ḳavline: -BD.

1803 “Hz. Peygamber ve Sıddık’dan (Hz. Ebu Bekir) yayılan iyilik ve cömertlik, mağara içinde buluştu.”

Mükerreme'nün esfelinde cebel-i Tūr'da bir mağāradur. Hāzret-i Resūl şallallāhu 'aleyhi vesellem Mekke'den hicret eylemege murād-ı şerīfī olduğu zamān ol cebel-i Tūr'da olan mağārada Hāzret-i Ebū Bekr şiddīku 'aleyhi ve 'aleyhimā's-selām ile muḥtefīn oldukları hālinde anda üç gice eglenüp durdılar. Ol keferē ġaruñ ḥavālīsine gelüp kat kat nazar eylediler. Sibāk-ı beytde nāzım zıkr eylediği meşrūḥ üzerine Hāḫḫ sübhāne ve te'ālā gözlerini a'mā idüp görmediler. Hattā Hāzret-i Ebū Bekr şiddīk raḍiallāhu 'anh ol keferelerün ayaklarına bakup gördi. Başları üstünde geziyorlar. Hāzret-i Resūl'e şallallāhu 'aleyhi vesellem Ebū Bekr şiddīk raḍiallāhu 'anh didi: Yā Resūlullāh eger bu keferē altlarına nazar ideydiler bizi görirler idi, diyü sordı. Andan sonra Hāzret-i Resūl Ebū Bekr'e buyurdılar: يا أبا بكر ما ظنك باثنين الله ثالثهما¹⁸⁰⁴ diyü sordı. Revāhü's-şeyḥān. Ve 'ami didüğü ism ve fi'le ihtimāli vardır. İsm olduğu sūretde 'amī yā ile sākin kılınur. Ammā fi'l olduğu zamānda vakf üzerine kırā'at olınur. Bi-eyyi taḫdīr kān ve¹⁸⁰⁵ muḥaşşıl-ı ma'nā demek olur ki ve daḥı ben and içerüm şol nesneye ki mağāra anı ihāṭa eyledi. Ol nesne ḥayrdan ve keremden olan Hāzret-i Resūl'dür. Veyāḥūd Hāzret-i Resūl ve Ebū Bekr şiddīkdür. Hālbuki küffār tā'ifesinün gözleri 'amā olup ol nesneyi ki Hāzret-i Resūl şallallāhu 'aleyhi vesellem ve Hāzret-i Ebū Bekr şiddīkdür mağārada görmediler demek olur. Allāhu a'lim bi-ḥaḫīkatü'l-merām.

Tercüme

[131^a]

Ġarı ihāṭa eyledi ḥayr u kerem heb

Küffāruñ çeşmi görmedi var imiş 'amāyeti

Beyt

¹⁸⁰⁴ “Ey Ebu Bekir! Üçüncüleri Allah olan iki kişi hakkında ne düşünüyorsun?” Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 45; Tefsîr, 9/9, Ashâbu'n-Nebî, 2, Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 1

¹⁸⁰⁵ ve: -BD.

جمع کرده غار او خیر و کرامتها بسی

¹⁸⁰⁶ با محمد چشم کافر کشت از ایشان کور هم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün mu‘cizâtlarından muz‘cizât-ı uhrâ ile kısmî tecdîd ve beyt-i sâbıkun mazmûnını te’kîd kaçdına ‘atf idüp beyân u ‘iyân eyledükden şoñra girü fâ-yı tefsîriyye ile mâ-sebâkı tefsîr ve ol keferetalepleri münkaṭı‘ olunca havâlîsine gelüp nazar iderler idi. Hâkḫ sübhâne ve te‘âlânun viḳâyesinde olup ol keferenün gözleri kör olduğı ḥadîşi tebyîn u tevzîḥ eylemek âyet-i ğârı beyân eylemege murâd idinüp didi:

فَالصِّدْقُ فِي الْغَارِ وَالصِّدْقُ لَمْ يَرِ

¹⁸⁰⁷ وَهُمْ يَقُولُونَ مَا بِالْغَارِ مِنْ أَرَم

Fâ (فَا) beyt-i sâbıkun mazmûnını tefsîr ve kāfirlerün ‘amâ ḥadîşini tebyîndür. Şıdḳdan murâd Hâzret-i Resûl’dür mübâlagaten ḥazf-ı muzâf üzerine. Taḳdîri فذوالصدق وهو الغار ¹⁸⁰⁸ dimekdür. Veyâḥûd şıdḳu (صِدْقُ) didügi mübtedâ ola ve fî’l-ğâri (فِي الْغَارِ) didügi haber vâkı‘ ola. Ve’s-şıddıḳu (وَالصِّدْقُ) didügi mübtedâya ma‘ṭûfdur ve haberı evvelün ḳarînesiyle maḥzûfdur ammâ evceh olan budur ki lem yeriya (لَمْ يَرِ) didügi haber vâkı‘ ola. Ve fî’l-ğâri didügi mübtedâdan ḥâl vâkı‘ ola. Rü’yet burada rü’yet-i [131^b] ‘ayndur. Lem yeriya fî’l-i muzâri‘ üñ teşniyyesidür. Mechûl şîğası üzerine rü’yetden müştakdur. Fâ il fe’s-şıdḳu ḳavillerinden ‘ibâretdür. Sıddıḳdan murâd Ebû Bekr’dür. Ve hüm (وَهُمْ) ya‘nî el-küffâr. Yeḳûlûne (يَقُولُونَ) didügi vâv ḥâliyyedür. Zamîr-i munfaşıl mübtedâdur.

¹⁸⁰⁶ {dkTercümetün li-ḳâ’ilihi

Ḳabladı ḥayr u kerem ğâr-ı Tûr’ı lîk

Kâfirlerün gözlerinde var bed ‘amâyeti}

¹⁸⁰⁷ “Müşrikler, “Mağarada hiç kimse yok.” derken, Sadık olan Hz. Muhammed ile Sıddık olan Hz. Ebu Bekir mağarada (bulundukları hâlde) görölmediler.”

¹⁸⁰⁸ “Böylece o mağara ki doğru söyleyendir.”

Yeḳūlūne mübtedanūñ ḥaberidür. Bu cümle lem yerimā ḳavlinūñ fā‘ilinden ḥāl vāḳi‘ olmışdur. **Mā bi’l-ġāri** (مَا بِالْغَارِ) didügi ḳavlindeki mā nāfiyedür. Veyāḥūd leyse ma‘nāsına ola. Bi‘l-ġāri didügi zarf-ı müsteḳardur. Mā’nuñ ḥaberi muḳaddemdür. **Min erimi** (مِنْ أَرَمِ) didügi cümlesi yeḳūlūne ḳavlinūñ meḳūli vāḳi‘ olmışdur. Ġār maġāra kehf gibidür. Ve erimi ḳavlinde hemzenūñ fethası ile¹⁸⁰⁹ ve rā’nuñ kesresi ile¹⁸¹⁰ bu taḳdīr üzerine yā maḥzūf olur. Aşlında erīm idi Ebū Zeyd didi مَآ بِالْدَّارِ مِنْ أَرَمِ أَيْ دِيَارِ¹⁸¹¹. Ve daḥı hemzenūñ kesresi ile ve rā’nuñ fethası ile ma‘nāsı اسْمُ ذِي الْأَسْمِ¹⁸¹² ma‘nāsına veyāḥūd ism ile müsem mā‘nāsına ola. Ve ba‘zılar didiler ‘alāmet ma‘nāsınadur. Ma‘nā demek olur ki مَآ بِالْغَارِ مِنْ دِيَارِ أَيْ لَيْسَ فِيهِ أَحَدٌ¹⁸¹³ taḳdīrindedür. Bu taḳdīr üzerine şıdḳdan murād Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhı vesellemdür. Ve şıddīḳdan murād Ebū Bekr es-Sıddīḳdür raḍiallāhu anh. Bu kıyās üzerine münāsib olan budur ki mā-sabaḳadan a‘nī min ḥaberi ve min keremi didügi ḳavlinde ḥaberdür. Murād, Ḥazret-i Resūl ola¹⁸¹⁴. Ve keremden murād olan Ebū Bekr Şıddīḳ raḍiallāhu ‘anh ola¹⁸¹⁵. Bu¹⁸¹⁶ kışşası budur ki rivāyet olunur ki Ebū Ṭālib vefāt eyledükden sonra Ḥazret-i Resūl ile Ebū Bekr hicret eylemege murād idinüp Mekke-i mükerrmeden çıkup cebel-i Tūr’a girüp maġāraya dāḥil oldılar. Kāfirler daḥı fi’l-ḥāl anları teḥabbus [132^a] iderek ‘ıḳballerince gelmek üzerine iken fi’l-ḥāl ‘ankebūt ol maġāranuñ ağızına ağ çeküp ve iki gögercin daḥı maġāra ḳapusunda yumurdayup kāfirler gelüp maġārayı bu vechle görüp müteḥayyir oldılar. Buraya kimesne gelmemiş diyüp girü dönüp gitdiler. Nitekim nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i ātiyede bunuñ mażmūnını iş‘ār ider. Muḥaşşıl-ı ma‘nā demek olur ki şıdḳ u şıddīḳ ya‘nī Ḥazret-i Resūl ve Ḥazret-i Ebū Bekr maġārada oldıkları ḥâlde görünmediler. Küffār

¹⁸⁰⁹ fethası ile: fethiyle BD.

¹⁸¹⁰ kesresi ile: kesriyle BD.

¹⁸¹¹ “Evde tek bir kişi bile yok, yani hiç kimse yok.”

¹⁸¹² “İsmiyle müsemma.”

¹⁸¹³ “Maġarada tek bir kişi bile yok, yani içinde hiç kimse yok.”

¹⁸¹⁴ ḳavlinde ḥaberdür. Murād, Ḥazret-i Resūl ola: ḳavlinde murād, Ḥazret-i Resūl ola BD.

¹⁸¹⁵ Ebū Bekr Şıddīḳ raḍiallāhu ‘anh ola: Ebū Bekr Şıddīḳ’dur BD.

¹⁸¹⁶ bu: ve BD.

tâ'ifesi a' mā olup görmediler. Hâlbuki kefare tâ'ifesi mağârada kimesne yok zann idüp mağârada bir ehad yokdur ve bu mağâraya aslâ kimesne girmemişdür dirlerdi.

Tercüme

Kehf içre idi Şıdk'la Şıddîk-i yâr-i ğâr

Kimse bu yirde kılmamış didiler hiç iķâmeti

Beyt

صدق و صدیق اندور غار و کس ایشاند اندید

کافارن گفتند کس اینجانباشد مکتتم¹⁸¹⁷

Ve Ba' de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi 'aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl'ün Ebû Bekr ile mağârada olup 'amâ'l-kâfirîn hadîşini ve beyt-i sâbıkun tefsîrini kaçd idüp beyân u 'iyân eyledükden soñra girü nâzım ğaruñ âyet-i i' câzınun vechini işâret ve bu mu' cize ' âdet-i hâriķ olup veche i' câzını tebyîn ve ol küffaruñ hâlini taķķiķ eylemek ve Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem hayrû'l-berriyet olduğunu beyân u tebyîn eylemek murâd idinüp didi:

[132^b]

ظَنُّوا الْحَمَامَ وَظَنُّوا الْعَنْكَبُوتَ عَلَى

¹⁸¹⁷ {^{dk}Tercümetün li-kâ'ilihi
Ol içinde sıdķla siddîķdi bular
Dirlerdi kimse kılmadı bunda iķâmeti}

1819 ظَنُّوا أَنَّ الْحَمَامَ وَظَنُّوا أَنَّ الْعَنْكَبُوتَ taḫdīrindedür. Āyet-i ġāruñ i‘ cāzī vechine işāretdür. **Zannū** (ظَنُّوا) fi‘l-i māzī cem‘-i müzekker, fā‘ili küffardan ‘ibāretdür. Zann burada ‘ilm ma‘nāsına iki mef‘üle ta‘diye ider. **el-Ḥamām** (الْحَمَامَ) didügi mef‘ül-i evvelīdür. Gögercin kuşu demek olur. **Ve zannū’l-‘ankebūt** (وَوَظَنُّوا الْعَنْكَبُوتَ) didügi zannū’l-ḥamāme didügi kavline ma‘ṭūfdur. el-‘Ankebūt didügi zannū kavlinün mef‘ül-i evvelīdür. **‘Alā** 1820 **ḥayr’l-beriyyeti** (عَلَى خَيْرِ الْبَرِيَّةِ) didügi lem tensüc kavline müte‘allıkdur. Eyy لم تنسج لو 1822 dimekdür ki 1821 muzāf-ı mahzūfdur. Taḫdīri ندخله و ممرّه علي طريق خير البرية و 1823 Ve yine Ḥazret-i Resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi vesellem buyurdu: ان الله اصطفى كناية من ولد اسمعيل و اصطفى قريشا من كناية و اصطفى من قريش بنى هاشم 1824 انا سيّد اولاد ادم ولا فخر. Eger sū‘āl olınsa ḥayrū’l-berāya didügi ta‘yīn murād olınmayup ‘ale’l-ıtlāk murād olınsa kābil degil midir? Cevāb budur ki ne‘am. Ve illā sā’irinde faşl idüp kābil degildür. 1825 Huşuşen mā-naḥnu bi-şadedihi olduğımız Ḥazret-i Resūl’ün āyeti ve mu‘cizesi beyānındadır. Aña şarf olınuş gayrısına şarf olınmağa kābil degildür. Meger şarāḥaten delālet-i qarīne 1826 ile ola. Bunūñ taḫkīki *Şerḥ-i ‘Akāid*’ün havāşisinde tafşıl üzerine beyān olınmışdır. Beriyyet fa‘ilet [133^a] vezn üzerine maḥlūk ma‘nāsınadır. Ya‘nī cemī‘-i nāsuñ ḥayırlusı demek olur. **Lem** (لَمْ) ḥurūf-ı

1818 “Müşrikler, mahlukatın en hayırlısının üzerine örümceğin ağını örmediğini ve güvercinin uçup dolaşmadığını sandılar.”

1819 “Güvercin ve örümceğin (orada olduğunu) zannetteler.”

1820 ‘Alā: -BD.

1821 “Eğer içeride birisi olsaydı, (örümcek) ağ örmezdi.”

1822 “Yaratılanların en hayırlısının yolundan ve geçtiği yerlerden gidiyoruz.”

1823 “Şüphesiz Allah, Kinane kabilesini İsmail’in soyundan seçti, Kureyş’i Kinane’den seçti, Beni Haşim’i Kureyş’ten seçti ve beni Beni Haşim’den seçti.” Müslim, Sahih, 4/1782; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 4/107.

1824 “Ben Âdemoğullarının efendisiyim ve bunda herhangi bir övünç yoktur.” İbn Hibbân, Sahih ibn hibbân, 14:135, 392.

1825 Cevāb budur ki ne‘am ve illā sā’irinde faşl idüp kābil degildür: -BD.

1826 delālet-i qarīne: delālet qarīnesi ÇA.

cevâzımdandır¹⁸²⁷. **Tensüc** (تَنْسُج) fi‘l-i muzâri‘-i mü’enneşdür. Tahtında fâ‘ili müstetir hiye râc‘idür. ‘Ankebûta nsecden müştakdur. Örümcek ma‘nâsına. Lem yensec didügi zannû kavlinüñ mef‘ûl-i şâniyesidür. Ma‘nâsı örümcek ağını örmedi demekdür. Ve lâkin hüve lâ‘l-kâfirün esrârü‘l-hiyyeden gâfilün ve rumûz-ı haqîkiyyeden câhilün olup Hakk sübhâne ve te‘âlânüñ taşarrufını ve fi‘lini kimler muṭṭali‘olabilür. Huşuşen ef‘âlullâhi temyîz ü teşhîş eylemek bu muṭṭali‘e teşbîh eylemişlerdür.

حَكَمْتُ نُسَجْتُ بِيَدِ حَكَمْتُ

¹⁸²⁸ ثُمَّ انْتَسَجْتُ بِالْمُنْتَسِجِ

Fe‘îlem

ان حراسته الله عزّو علا بی دردرس نیزه و امشد بیکان لها قوّة ان تعطي نسج العنكبوت و هواو هن البيوت رضائته سداسکندر اوان تهب حوم الحمام قوّة الدروغ والاطام في دفع البلاعن انبيائه ومنع الأعداء عن اوليائه تبارك الذي¹⁸³⁰ وَرَبُّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ¹⁸²⁹ بيده الملك والملکوت فما ظنك لحوم الحمام ونسج العنكبوت Ve k.e-ḳavlihi te‘âlā: لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ¹⁸³¹. Fe-tedebbür esrârü‘l-hiyyeden ol küffârlar gâfillerdür.

Î‘lem

¹⁸²⁷ ḥurûf-ı cevâzımdandır: ḥarf-i cevâz BD.

¹⁸²⁸ “(Bunlar) bütün eşyaya (hükmeden Allah’ın) kudretiyle (ezelde) örülmüş hikmetlerdir ki sonra bunlar, dokuyucu (olan insan eliyle) dokunmuştur.” Hüseyin Elmalı, İbnü’n-Nahvî, *el-Kasidetü’l-Münfericesi ve Tercümesi*, s. 52.

¹⁸²⁹ “Şüphesiz Allah’ın himayesi; zırh ve mızrağa ihtiyaç duymadan bile korumaya yeterlidir. Örümcek ağını, evlerin en zayıfı olan ağı, güçlü kılar. İskender’in setti gibi korur ya da güvercinlerin uçuşu bile düşmanlara karşı bir güç olur. Allah, peygamberlerini belalardan savunur ve dostlarını düşmanlardan korur. Mülkün ve melekutun sahibi olan Allah ne yücedir. Peki, güvercinlerin uçuşu ve örümcek ağlarının gücü hakkında ne düşünüyorsun?”

¹⁸³⁰ “Rabbin, dilediğini yaratır ve tercih eder. (O’nun seçme ve yaratmasında) onların tercih hakkı yoktur. Allah, onların ortak koştuklarından münezzehtir ve şâni yücedir.” Kasas 28/68.

¹⁸³¹ “Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.” Enbiyâ 21/23.

Zannū didügi qavlınden eyy ‘alimū dimekdür. Zannūdan burada ‘ilm ile ta‘bır olınduğına nükte zīrā kim¹⁸³² vaqtā kim delīlden ‘ārī ve senedden dağı ḥālī olmağın mā-yestanidu ileyh olmamağın maẓnūn kıılınup ta‘bır olındı. Eger bir kimesne bunı bilmek isterse kelām-ı Rabbü’l-‘izzenūn kelāmına mürāca‘at idüp irşād ider. Ke-qavlihi te‘ālā: **ظَنُّوا أَنَّهُمْ** ¹⁸³³ مَانِعَتُهُمْ حُصُونُهُمْ مِّنَ اللَّهِ. Ve fi‘l a‘nī zannū bi-‘aynihi sāniyen irāde [133^b]¹⁸³⁴ olınduğına sebep tenbīhdür ki ¹⁸³⁵ على حدة مع قطع نظر عن آخر maẓnūn olup istiklāle delālet eylesün içün ve bu kelāmda leff ü neşr-i ma‘kūs vardır. Ya‘nī bu iki ḥayvān umrānen ‘ādet ü me’lūfleri olmamağın ve bu aşl-ı beyān yirde her bār kim bir insānı göricek kaçmak lāzım gelür diyü ḥissen bunı gösterür. İmdi Hakk sübhāne ve te‘ālā istedügi maḥlūkdan ḥafz idüp şaklar. Nitekim beyt-i ātiyede siyāk-ı kelāmda işāret olınmışdur. **اللَّهُمَّ يَسِّرْ لَنَا الْحِفْظَ وَالْإِمَانِ فِي جَمِيعِ أُمُورِ الدِّينِيَّةِ وَالْدُّنْيَوِيَّةِ مِنْ شُرُورِ الْأَعْدَاءِ وَالْمَكَارَةِ وَنَعُوذُ بِكَ مِنْ مَكَائِدِهِمْ بِحَرَمَةِ مَا وَقَعَ فِي هَذَا الْغَارِ** ¹⁸³⁶. Eyyühe’l-iḥvān Hakk sübhāne ve te‘ālā bize ve size rahmet eylesün. Dībāce-i kitābda işāret olınan ḥaseb-i ḥālīmüz üzerine bu kaşīde-i mübārekenūn faẓīletindendür kim a‘dānuñ şerrinden emīn olmak içün bu kaşīdenūn tercümesine meşğul oldum idi. Bundan muḥaddem birkaç ebyāt-ı manẓūmeyi tercüme iderken ol zālīmūn vefātı ḥaberi gelüp buralarda tevātura yetişüp ḥalāş olup cenāb-ı Rabbü’l-‘ālemīnūn vīkāyesinde maşūn u maḥfūz oldum. Elḥamdülillāh ḥamden keşīren ve’ş-şükriüllāh şükren kebīren. Muḥaşşıl-ı kelām bu beytūn ma‘nāsı demek olur ki ol kefare tātīfesi zann iderlerdi ol Ḥazret-i Resūl mağārada olup anuñ üzerine gögercin gelüp mağāra qapusında uçup deverān itmedi. Ve örümcek dağı mağāra qapusına ağ qurup tōqumadı dirlerdi demek olur. Allāhu ā‘lim bi-ḥaḳīqatū’l-merām.

¹⁸³² kim: ki BD.

¹⁸³³ “Ehl-i kitap’tan inkār edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O’dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. **Onlar da kalelerinin kendilerini Allah’a karşı koruyacağını sanmışlardı.** Ama Allah’ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü; öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O hâlde ibret alın, ey akıl sahipleri!” Haşr 59/2.

¹⁸³⁴ {^{dk}Maṭṭab

Hāşa-ı ‘azīme ḥalāş-ı **تَدْن** min şerri’l-a‘dā.} YB.

¹⁸³⁵ “Diğerlerinden bağımsız olarak, tek başına.”

¹⁸³⁶ “Allah’ım düşmanların ve hainlerin şerrinden bütün dinî ve dünyevî işlerimizi koru ve bize bu işleri kolaylaştır. Bu mağārada olup biten her şey hürmetine kötülüklerden sana sığınıyoruz.”

Tercümetü'l-beyt

[134^a]

Zann itdiler kebüterle ‘ ankebütü kim

Hıfz itmesine gelmedi hayru’l-berriyeti

Beyt

بيضه بنهاده كبوت بافت بر در عنكبوت

¹⁸³⁷ کافرانرا شد کمان کانجا نیاند و ده نسّم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda umûr-ı mev‘ûdenüñ ya‘nî Hâzret-i Resûl’üñ mu‘cizât-ı uhırāsından ‘âdet-i hâriķ olan hamāmuñ havālīsinde devr idüp yumurdlayup ve evhenü’l-buyût olan ‘ ankebütüñ nescini Sedd-i İskender raşānetünden muhkem olup ol keferenüñ ā‘mā ve kör¹⁸³⁸ olduklarını beyān u ‘iyān eyledükden sonra girü nāzım ba‘zı ifhām-ı muķaşşırīnuñ isti‘ād-ı hadīşini hâtırına huṭûr ideni def‘ ya‘nî حافطاً الحمام وكون حارساً العنكبوت نسج واكوان لاتستبعد¹⁸³⁹ ya‘nî ol Hâzret-i Resûl’üñ üzerine nesc-i ‘ ankebüt ve hamāmuñ havmını te‘accub idüp istib‘ād itmegüz diyü ol tevehhümi def‘ ü redd eylemek ya‘nî Hâķķ sübhāne ve te‘ālānuñ vıķāyesinde olan kimesne durū‘ ile telebbüs ve süyûf ile muḥarris ve ḥuşûn ile teşebbüs ve rimāḥ ile tevessül ve ḳalā‘ ile temesseķ ḥācet degildür. Belki Hâķķ sübhāne ve te‘ālā katında berāberdür diyü bildürmek murād idinüp didi:

¹⁸³⁷ {dkTercümetün li-ķā’ilihi

Nesc ile ‘ ankebüt daḥı havm ile hamām

Şakladı zann olunmadı hayrū’l-berriyeti}

¹⁸³⁸ ve kör: -BD.

¹⁸³⁹ “Örümcek ağının bir koruyucu olmasını ve güvercinlerin bir muhafız olmasını uzak/imkansız görme.”

وَقَايَةُ اللَّهِ اِغْنَتْ عَنْ مُضَاعَفَةٍ

¹⁸⁴⁰ مِنَ الدَّرُوعِ وَعَنْ عَالٍ مِنَ الْأَطْمِ

Viķāye maşdardur. Hafz ma‘nāsına fā‘iline muzāf, mef‘ūli maḥzūf [134^b] belki metrūkdur. Eyy اغنت جعلته غنيابيل حصلت¹⁸⁴¹ taḳdīrindedür. Ve maşdaruñ ism-i Celāle izāfeti izāfet-i teşrīfiyyedür. Viķāyetullāhü’n-nebī taḳdīrindedür. **Viķāyetullāhi** (وَقَايَةُ اللَّهِ) didügi mübtedādur. **Ağnet ‘an muzā‘ fetin** (اِغْنَتْ عَنْ مُضَاعَفَةٍ) cümlesi ḥaberdür. Ağnet fi‘l-i māzī-i mü’enneşdür. Tahtında fā‘il-i müstetir hiye rāci‘dür. Viķāyetullāh kavline keft ma‘nāsına ağnet kavlinüñ mef‘ūli maḥzūfdur. Taḳdīri uğniye dimekdür. Mef‘ul zamir Ḥazret-i Resūl’e rāci‘dür. ‘An muzā‘afetin didügi ağnet didügi kavline müte‘allıkdur. Mufā‘ale vezn üzerine taz‘if aşl olan şey’üñ üzerine ziyāde eylemek dirler. Mişlīn veyāḥūd ekşer olduğı taḳdīrce ve aş‘āf ve muzā‘afet kavlinden murād ziyāde ma‘nāsına ¹⁸⁴³ ضِعْفُ الشَّيْءِ مِثْلَهُ وَ ضِعْفَاهُ مِثْلَاهُ وَ اضْعَافُهُ امِثَالُهُ ¹⁸⁴² bi-ma‘nā ضِعْفَتِ الشَّيْءُ اِضْعَافَتُهُ وَ ضَاعَفَتُهُ kavlinden me’ḥūzdur. Ya‘nī ¹⁸⁴⁴ جَدًّا بِهَذَيْنِ لَضَعِيفَيْنِ دُنْ عَدَدًا مَدَدًا ol Ḥazret-i Resūl ve Ebū Bekr ‘add u ‘aẓimden maşūn ve maḥfūz eylemek muzā‘fet ya‘nī ziyāde ‘askerūñ birine kifāyet idüp ḡanī virmesi Ḥazret-i Resūl’üñ āyet-i ‘aẓmiyyesine ve mu‘cizāt-ı kübrāsına delāletdür. Ve tenvīn burada muzāfun ileyhden ‘ivażdur. Eyy درع مضاعفة عن ¹⁸⁴⁵ maşdar mef‘ūline muzāf kavilinden olur. **Mine’d-dürü‘i** (مِنَ الدَّرُوعِ) didügi maḥzūf olan muzāfun ileyhüñ mevki‘ şıfatındadır. Eyy وقايتہ اللہ حصلت الاستغناء عن زيادة درع من الدروع ¹⁸⁴⁶ taḳdīrindedür. Ammā şāriḥūn raḥmetullāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn ba‘zısı bu ma‘nāyı eklemeyüp buña zāhib oldılar ki min beyāniyye veyāḥūd teb‘īd içündür diyü [135^a] vehm idüp ḥayāl eyledi. Ya‘nī taḳdīr bu üslūb üzerine olıcaḳ olursa ‘an dir‘ muzā‘fet mine’d-

¹⁸⁴⁰ “Allah’ın (O’nu) koruması, kat kat zırhlara ve sağlam kalelere ihtiyaç bırakmadı.”

¹⁸⁴¹ “Onu varlıklı yaptı, zengin etti; hatta bunu kazandı.”

¹⁸⁴² “Bir şeyi iki katına çıkardı yani iki kat daha fazla yaptı.”

¹⁸⁴³ “Bir şeyin bir katı, onun aynısı; iki katı, aynı şeyin iki defası; katları ise aynı şeyin defalarca fazlasıdır.”

¹⁸⁴⁴ “Bu iki zayıf kul için, sayısız ve daimî bir şekilde ciddiyetle yardım ve destek ihsan et.”

¹⁸⁴⁵ “Zırhın iki katına çıkması hakkında.”

¹⁸⁴⁶ Allah’ın koruması, fazladan zırha ihtiyaç duymadan gerçekleşti.”

dürü' ve daḥı hāzā'l-muḳaddere şıfat olup min teb' id için olması daḥı ğalaṭdur diyü zāhib olmuşlardır. Dürü' dir' üñ cem'idür, mü'enneş-i semā'idür. Ammā cem'i edra' daḥı gelür. Bu ikisi kılllet içündür. Ammā dürü' didügi keşret için gelür. Eger su'āl olınsa cem'-i keşreti niçün ihtiyār eyledi. Burada cevāb budur ki keşret vaşfı biriyle ihtiyācı nefy eylemek ma' nāyı hafẓda ve hırāsetde edḥal u enseb-rekdür¹⁸⁴⁷. Ve eger su'āl olınsa bu mü'enneş semā'idür diyü işāret olındı. Bunuñ taşğiri durī' gelür. Bu taḳdīr üzerine kânūn budur ki dürī' at gelmek gerek idi. Nitekim ḥafī degildür. Cevāb budur ki gerçek ve lākin 'alā ḥilāfi'l-kıyās üzerine vārid olmuştır. Nitekim Ebū 'Ubeyde rivāyet eyledi kim dir' didügi ḳavli müzekkeri ve mü'enneşi cā'izdür. Ma'nāsı temir gönlek ve zırh ma'nāsnadır. **Ve 'an 'ālin** (وَعَنْ عَلٍ) didügi eyy مرتفعه مضاعفت¹⁸⁴⁸ ḳavline ma' tūfdur. Burada mevşūf-ı muḳadderedür. Taḳdīri علي حسن عن¹⁸⁴⁹ dimekdür. Aşıl bunuñ ḥaḳīḳati ḥuşūndan bir ḥışn-ı 'āliye ilticā eylemekdür. Ve 'an kelimesni tekrīr zıkr eyledüğinden nükte budur ki 'umūm-ı nefy tenbīh ve nefye'l-umūmı def' eylemek içündür. Rāmin vezn üzerinedür. 'Ulūdan müştakdur. **Mine'l-uṭumi** (مِنْ الْأُطْمِ) didügi hemzenün ve ṭanuñ zammesi ile murād olan hāzā'l-'adüvvden müteḥaşşın olup ḥuşūn-ı 'āliyedür. Nitekim Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālā keferi Ḥaẓret-i Resūl'i Mekke-i mükerrermeden çıkardıkları zamānda buyurdı [135^b] ḳavluḥü te'ālā اَحْرَجَهُ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا¹⁸⁵⁰. Ekşer şāriḥūn min iki mevzū'da bile beyān içündür diyü zāhib olmuşlardır. Bi-eyyi vech kân muḥaşşıl-ı ma'nā demek olur ki Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālā ol Ḥaẓret-i Resūl'i hafẓ itmesi ḳat ḳat zırh gömleklerden müstağni ve yügrükdür. Ve daḥı yüce ḳal'a hafẓından müstağni ve yücedür. Ḥışn-ı ḥaşīne ihtiyācı olmayup zarūret-i ihtiyācdan berī ve 'ālīdür.

Tercüme

¹⁸⁴⁷ enseb-rekdür: ensebdür ÇA.

¹⁸⁴⁸ "İki kat artmış."

¹⁸⁴⁹ "Yüce bir kale hakkında."

¹⁸⁵⁰ "Siz peygambere yardımcı olmasanız da önemli değil. Nitekim inkârcılar onu, iki kişiden biri olarak yurdundan çıkardıklarında Allah ona yardım etmişti: Hani onlar mağaradaydılar; arkadaşına "Tasalanma! Allah bizimle beraberdir" diyordu. Derken Allah ona kendi katından bir güven duygusu indirdi, sizin göremediğiniz askerlerle onu destekledi ve inkârcıların sözünü değersiz hâle getirdi. Allah'ın sözü ise en yücedir. Çünkü Allah mutlak galiptir, hikmet sahibidir." Tevbe 9/40.

Kat kat demür zırhlara yüce hışârlara

N'eyler sığınup ol ki ola Tañrı vîkâyeti

Beyt

چون خدا او راز شردشمنان ماحفوظ راشنت

¹⁸⁵¹ بر زره حاجت نبودش هم بقصر محتکم

Ve Ba' de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda istib‘âdden ba‘zı efhâm-ı muhaşşırınun hâtırına huṭûr iden nesc-i ‘ankebût ve hamâmuñ hûmı mağâranun şakbında deverân idüp Hâzret-i Resûl’ün hafz u hirâsetinde olduğunu beyân u ‘iyân eyledükden sonra Hâzret-i Resûl’ün beden-i şerîflerine müte‘allık olan fi‘line rücû‘ maḳşad-ı ‘aḳsî ve ‘umde-i ‘uzmâ ‘alâ ṭarîḳi’l-istînâf işâret ol zâke’l-hâzretün temedduhuna iş‘âr ve ḥadîş-i sâbıkuñ ‘alâ ṭarîḳi’t-terâḳḳî mine’l-ednâ ile’l-‘alâ istinkârını def‘ ve maḳmûnını te’kîd-ğıbbe-ten te’kîd beyânını ḳaşd idüp ya‘nî لا یضره الضرر من لا یمرّ علیه مرّة ماری ولا ینفع الذل منه الذل ¹⁸⁵². Belki şol men ki Hâḳḳ sübhâne ve te‘âlâ bu mertebe ile muhaşşın ḳılub [136^a] üründüleyüp bu mertebede hafz eyleye. Aña lâyıḳdur ki âḥırın aña mültecâen zeyline teşebbüs ideni daḥı maşûn u ¹⁸⁵³ maḥzûf eyleyüp bunı istib‘âd itmeyesüz diyü ol Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem cemî‘-i âfâtdan maḥfûz belki لمن هوالیه ات ¹⁸⁵⁴ hâfız ve mertebe-i hâfızıyyet mertebe-i maḥfûzıyyetden a‘lâ olduğunu meş‘ar-ı nâzım ḳanûn-ı tecrîd üzerine Hâzret-i Resûl’ün ḳabline mutaşşıl istînâf-ı kelâm eyleyüp ve medḥ-i şerîfin ḳaşd idüp didi

¹⁸⁵¹ {dkTercümetün li-ḳâ’ilihi

Kat kat zırhlara daḥı şol yüce taḡlara

Muhtâc ḳılmaz âdemi Hâḳḳ’uñ civârında rāḥatı}

¹⁸⁵² “Kim ki Allah’ın korumasına ve muhafazasına erişirse ona hiçbir zara dokunmaz. Ne şans ne de mal iyi amel kadar (kişiye) faydalı olmaz.”

¹⁸⁵³ u: -ÇA, BD.

¹⁸⁵⁴ “Ona doğru gelen (kimse).”

مَا سَأَمَنِي الدَّهْرُ ضَيْمًا وَاسْتَجَرْتُ بِهِ

¹⁸⁵⁵ الْأَوَّلْتُ جَوَارًا مِنْهُ لَمْ يُضْمِ

Mā sāmenī'd-dehru (مَا سَأَمَنِي الدَّهْرُ) didügi kavlinde muzāf mahzūfdur. Taqđiri اهل الدهر اي **Mā sāmenī** kāblindendür. ¹⁸⁵⁶ ما ظلمتي احد منهم Adet-i Arab'un temşili üzerine vāriddür. **Mā sāmenī** kavlinden me'hūzdur. ¹⁸⁵⁷ ما اذ افني الدهر ظلماً و ضيماً Sevmden müştakdur ezāka ma'nāsına. **Mā nefy** içündür. **Sāme fi'l-i māzī** sevmden müştakdur. Teklīf ve taḥmīl ma'nāsınadır. **Nī zamīr-i mütেকellim şāhib-i kaşāidenūn** kendü nefsünden ibāretdür. ed-Dehru didügi sāmeni kavlinūn fā'ilidür. Dehr zamān ma'nāsına, duḥūr cem'idür. **Ḍaymen** (ضَيْمًا) didügi evvelki şüretde sāmenī kavlinūn mef'ūlin bih vāki' olmuştur. Ya'nī mā ezākine'd-dehr zulmen ve ḍaymen şüretinde ammā şüret-i sāniyede ya'nī ¹⁸⁵⁸ الدهر ظلمني ما şüretinde mef'ūl-ı mutlaḳı vāki' olur. ¹⁸⁵⁹ قعدت جلوساً kavilinden olur. Ḍaymen maşdardur. ضامه يضمه ¹⁸⁶⁰ kavlinden me'hūzdur. **Mā ḍāmenī'd-dehru** ḍaymen daḥı kırā'at olunur rivāyet olunmuştur. [136^b] Ve şāriḥūnuñ ba'zısı fā'il ma'nāsına sāmenīnūñ fā'ilinden ḍaymen didügi kavlini ḥāl kılmışlardır. Veyāḥūd mef'ūl ma'nāsına mef'ūlinden ḥāl vāki' ola. **İstecertü bihi** (اسْتَجَرْتُ بِهِ) didügi kavlindeki vāv ḥāliyyedür kad taqđiri ile veyāḥūd 'atf için ola. **Fī'l-i sābıka** ma'tūf ola. **İstecertü fi'l-i māzī-i mütেকellim**dür. İstifāl bābından isticāreden müştakdur. Emān taleb eylemege dirler. İstecertü cümlesi mā sāmenī kavlinūñ mef'ūlinden ḥāl vāki' olur. Bihi didügi istecertü kavline müte'allık zamīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl'e rāci'dür. Bā isti'ānet içündür. Eyy **ما طلبت الحلاص والتجاة** ¹⁸⁶² استجاره من فلان فاجاره و اجاره الله من العذاب انفعه وحلصه ¹⁸⁶¹ منه الأولت kavlinden

¹⁸⁵⁵ “Zamanın bana zulmederek zarar vermesinden dolayı her ne vakit O'na sığındımsa O'nun tam bir himayesinden başka bir şey bulamadım.”

¹⁸⁵⁶ “Zaman ehli, yani onlardan hiç kimseye zulmetmedim.

¹⁸⁵⁷ “Zaman bana zulüm ve haksızlık ettiği vakit.”

¹⁸⁵⁸ “Zaman bana zulmetmedi.”

¹⁸⁵⁹ “Oturup kaldım.”

¹⁸⁶⁰ “Ona eziyet etti, yani ona zulmetti.”

¹⁸⁶¹ “Ondan ne zaman kurtuluş dilediysem, kurtuluşa erdim.”

¹⁸⁶² “Falan kişiye sığındı, o da onu korudu.Allah onu cehennem azabından korudu, yani kurtardı.”

me'hūzdur. Nitekim tenzilde vāḳi' olmuştur. ¹⁸⁶³ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ. Eyy
استأمنك و طلب منك جواركه فاجره اي فأمنه. Hāzret-i Resūlullāh ṣallallāhu 'aleyhim vesellem
müşrikin için ta'arruza me'mūr olduğına nāzil olmuştur. Civār qurb ma' nāsınadır. **İllā**
ve niltü (إِلَّا وَنِلْتُ) didügi illā istiṣnā-yı müferrağdur müstesnā-yı müferrağdan. Taḳdiri
اصاب خيراً نال dimekdür. Vāv ḥālīyyedür. Ma' nāsınadır. Neyl yeneyle ke-' ilmi ye' ilmi'den gelür. Bunuñ emri fetḥa ile nel¹⁸⁶⁴ gelür.
Dördinci bâbdandır. Āşāb u vicdān ma' nāsınadır. Ma' nāsı ben yetiştüm ve buldum
dimekdür. **Civāran** (جَوَارًا) didügi niltü kavlinüñ mef'ūlidür. Cīmüñ kesresi ile ve zammesi
ile daḥı cā'izdür. Cāverethü, mücāverat. Eyy ḥulāşen kavlinen müştakdur. **Minhü** (مِنْهُ)
didügi zarf-ı müstekardur. Civāran kavlinüñ şıfatı vāḳi' olmuştur. [137^a] Zāmīr-i mecrūr
Hāzret-i Resūl'e rāci'dür. Ve zāmīr dehre daḥı rāci' olmak cā'izdür. **Lem yuḍami** (لَمْ يُضَمَّ)
didügi lafz ma' lūm üzerine eyy لم يضم الدهر علي موقع ¹⁸⁶⁵ şıfatındadır. Civār için eyy خلاصاً
dimekdür. ¹⁸⁶⁷ لم يحقر بل يحترم ¹⁸⁶⁶ Ya' nī taḳdīrindedür. ¹⁸⁶⁶ مقر وناً مقولاً في حقّه لم يضم الدهر علي
i muzāri'-i meczūmdur. Lem ile aşlında yuḍam idi yebu' vezn üzerine taḥtında fā'il
zāmīr-i müstetir hüve rāci'dür dehre ma' nāsına. Dehr baña zulm eylemedi dimekdür.
Burada māzī lafzı ile ta'bīr olındı. Ya' nī ba'de'l-ilticā' ve ba'd ṭalebü'l-ḥalāş minhü
didüğinden şoñra ben bir 'azīm ve şedīd ḥalāş buldum ki anuñ āşarı zāil olur degildür
diyu tenbīhdür. Ya' nī ḳaṭa anda zulm bulunmaz dimekdür.

İ'lem

Hāzā a' nī intifā-yı ḍaym bunuñ ḡāyetine vārınca ikiden ḥālī degildür. Yā ḍaymuñ āşarı
izmiḥlāl i' tibāriyle ola veyāḥūd بلکلیه کان لم تون بالامس ¹⁸⁶⁸ mukteżāsınca inkılā' i' tibāriyle

¹⁸⁶³ “Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse, Allah’ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al” Tevbe 9/6.

¹⁸⁶⁴ nel: -BD.

¹⁸⁶⁵ “Zaman, bana hiçbir yer (konum) sağlamadı.”

¹⁸⁶⁶ “Zamana meydan okuyan, hakikatiyle sabit, hakkında söylenen ve doğruluğu teslim edilen bir kurtuluş beyanıdır ki zaman, onun aleyhinde hiçbir şeyi barındıramamıştır.”

¹⁸⁶⁷ “Hakaret etmedi ama saygı duydu.”

¹⁸⁶⁸ “Sanki dün hiç var olmamış gibiydi.”

ola. Veyāhūd ¹⁸⁶⁹ بعد الاساءة والاستقبال بالملاطفات و بعدالابتاء بضروب الشدائد حالي متبّل ووسفي احسانه

munkalib olduğu i‘tibārî ile ola diyü ba‘zî māzî-i tekmīl ve taṭbīb ile fevādını teskīn için lafz-ı māzî ile iṣār olındı. Ve daḥı lem yuḍami didügi niltü ḳavlinüñ fā‘ilidinden ḥāl vāḳi‘ ḳılmaḳ cā‘izdür. ¹⁸⁷⁰ لم يضم عليّ taḳdīrinde ola. Beytün ma‘nāsı demek olur ki ben Ḥazret-i Resūl’den ṭaleb eylemedüm. الخلاص من شدائد الزمان و مكاراة الدهر الآ وقد وجدت الخلاص الشديد

¹⁸⁷¹ taḳdīrindedür. Eger su’āl olınsa cemī‘-i ḫalike ḥasen daḳīḳ [137^b] ya‘nī bu zıkr olınanun cümlesi güzel ve ḥasendür ammā bu ḳadr vardur ki ḍaym didügi ḳavlini dehre nisbet itdürmek bu müşkildür şol cihet ile ki vārid olmuşdur ¹⁸⁷² هُوَ الله

Ya‘nī ḥavādiṣe cālib olan Allāhu te‘ālādur, ḡayrısı degildür. Bu taḳdīr üzerine mā sāmenī‘d-dehru didügi ḳavlinüñ ma‘nāsı olmaz. Cevāb budur ki bu ta‘bīr şu‘arādan ve büleḡādan ve üdebādan ya‘nī naẓar-ı zāhir üzerine bunların mā-beyninde cārī bir ḳānuñdur. Ya‘nī ‘aks-ı maḳşūduñ üzerine cārī olduğu cihetle zamāndan şikāyet idüp naḳīd-i maṭlūb üzerine olduğundan ötürüdür. Ve illā aşıḷ taḥḳīḳ ḥadīs-i şerīf iş‘ār eyledügi üzerinedür.

İ‘lem

Ve isteceretü didügi ḳavlindeki vāv zıkr olınan üslūb üzerine ‘atf için var ve ‘atf için olmayup vāv-ı ḥāliyye için ¹⁸⁷³ olmaḳ var. ‘Atf için olduğu şūretde ma‘nā demek olur ki السّوم اقترن كلّما أي الخلاص، ووجدان بالمط الظفر حال في إلا الأحوال من حال في الخلاص وطلب السّوم اقترن ما

¹⁸⁷⁴ Ya‘nī istiṣnā-yı müferraḡ müstaḳīm olmaḳ. ¹⁸⁷⁴ بالكامل الأول وهدم الأول على الثاني غلب والاستجارة، olduğu cihetle ma‘nā zāhirdür. Ammā vāv-ı ḥāliyye olduğu şūretde zıkr olınan üzerine

¹⁸⁶⁹ “Kötü muamele, nazik karşılamalar, sınama ve zorluklara maruz kalmalardan sonra bitkin ve yıpranmış bir hâldeyim. Benim bu vasfım, onun bir lütfudur.”

¹⁸⁷⁰ “Bana eziyet etmedi.”

¹⁸⁷¹ “Zamanın zorluklarından ve hayatın sıkıntılarından kurtuluş, ancak hatırladığımız zorlu bir kurtuluş (yolunu) bulmuş olmamızla mümkündür.”

¹⁸⁷² “Dehre sövmeyiniz. Çünkü dehr Allah’tan başkası değildir.” Buhârî, Edeb, 101; Müslim, Elfâz, 4; Muvatta’. Kelâm, 3.

Bu hadis kaynaklarda لا تَسُبُّوا الدَّهْرَ فَإِنَّ اللهَ هُوَ الدَّهْرُ şeklinde geçmektedir.

¹⁸⁷³ için: -YB.

¹⁸⁷⁴ “Hiçbir hâl üzere sızlanma (sûm) ile kurtuluş arayışı bir arada bulunmamıştır ki, bu hâl gerçek bir fethin ve selâmetin zuhur ettiği an olmasın. Zira ne zaman ki boyun eğerek yakarış (sûm) ile iltica arzusu (isticâre) birleşirse, iltica duygusu galip gelir ve ilk hâli tümüyle ortadan kaldırır.”

ya‘nî istiṣnā-yı müferrağ olup ve müsteṣnā müsteṣnā-yı minhuda dāḥil olmayup ve müsteṣnā-yı minhu teferruğî menāfi‘dür diyü bunun ma‘nâsı olmaz. Cevab bu taḳdîr üzerine kelâmuñ ma‘nâsı budur ki ماسام الذّهر علي في حال من الاحوال التي من جملتها طلب الحلاص 1875 bu taḳdîr üzerine naḥiv ‘ilmi bilen üzerine ḥafî degildür ki [138^a] ḥālūñ emriyyeti ve vāvuñ ḥāl içün olması ve istiṣnā-yı müferrağ cā’iz olduğu ma‘lūm ve mekṣūfdur. Bu ḳā‘ide naḥiv kiṭāblarında istiṣnā bābında meṣṭūr olup ḥuṣūṣen sūre-i Ṭā-hā’nuñ maṭla‘ında Ebü’s-Su‘ūd Efendi¹⁸⁷⁶ ḥazretleri raḥmetullāhi ‘aleyh ve ğayrihum buña işāret idüp istiṣnā-yı münḳaṭı‘ olduğına tafṣîl üzerine yazılup mürāca‘at olına. Sūre-i Ṭā-hā’nuñ maṭla‘ı ke-ḳāvlühü te‘ālā: مَا أَنْزَلْنَا لِمَنْ يَخْشَى إِلَّا تَذَكُّرَةً 1877. Tercüme-i kitābdan murād heman bir tezekkürdür. Tamām tafṣîl üzerine yazmağı müteḥammil degildür. Hemān murād olan ol Ḥazret-i Resūl’ün ṣallallāhu ‘aleyhi vesellem eger Kur’ān ‘azîmdür ve eger āyeti ü mu‘cizâtıdır sa‘ādetüne sebep olup ve cenāb-ı sa‘ādetlerine ilticā’ ve iltişāk idüp ḥattā dünyā-yı mekkāresinde necāta sebep ve daḥı cemî‘-i āfātdan ḥalāṣ nehc ü tarîḳ olup cemî‘-i kerāmāta vāṣıl olmaḳdır diyü ğaraḏ olan budur. Muḥaṣṣıl-ı ma‘nā eydür ki zamān baña ḡulm ü ḥayf teklîf eylemedi ve daḥı ben ol Ḥazret-i Resūl’den mücāvera ve emān taleb eylemedüm illā ol Ḥazret-i Resūl’den bir emāna ve ḥalāṣda yetiṣdüm ki ol emānda ve ol ḥalāṣda aṣla zamān baña ḡulm u ḥayf eylemedi demek olur.

Tercüme

Ne kıldı dehr ḡulmını ne kimseye güc eyledi

Şıgınan aña buldı ḥavādiṣde rāḥatı

Beyt

¹⁸⁷⁵ “Zamanın mihneti, içinde kurtuluş arzusunun da bulunduğu herhangi bir hâl üzere bana musallat olmadı ki, bu hâl hakikî kurtuluş ve felâha eriş ile neticelenmiş olmasın.”

¹⁸⁷⁶ Efendi: -YB, BD.

¹⁸⁷⁷ “Tâ-hâ. Biz Kur’an’ı sana mutsuz olasın diye indirmedik. Ancak Allah korkusu taşıyanlar için öğüt olsun diye indirdik.” Tâhâ 20/1,2,3.

رنج نه دیدم من زرد هر وخو استم از وی امان

¹⁸⁷⁸ وز جوار او خلاص از هر دوانیافتم

[138^b]

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün menâkıbına ve medh-i şerîfine maqşad-ı aqşâ ve ‘umde-i ‘uzmâsını iş‘âr ve mertebe-i ‘aliyyesini izhâr ya‘nî zamân baña kat‘en zulm eylemedi diyü ba‘zı ‘aql-ı kâşiresi olanuñ istib‘âd ve istinkâr hadîşini def‘ ve men‘ eyledükden sonra girü menâkıb-ı uhırâsına ‘alâ tarîk-i te‘kîd-gîbbe-te‘kîd ve tenbîh-eşer-tenbîh ve dağı ma‘nâ-yı temeddühde ‘alâ tarîk-i t-terakķi ve dağı fehvâsınca dünyâ ve âhîret menâfi‘üñ cem‘ine kaşd ¹⁸⁷⁹ رَبَّنَا إِنَّا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَفِى الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ zîrâ kim beyt-i sâbıkun maзмmûnı ve mefhumı celb-i dünyâ mazarratınun def‘ine menû u merbû idi. Ba‘de hâzâ kânuñ-ı tecrîd üzerine kendü nefsüne hitâb idüp bâline ve fevâ‘idine huşur idüp ol kimesne ki dünyâda def‘-i mazârı kâdir olan âhîretde dağı celb-i menâfi‘ye kâdir degil midir diyü huşuşen celb-i menâfi‘-i dünyâya ğayr-ı münhaşıra ve maqşûra olduğı hâlde icâbet-i kabûlde vâkı‘ olmak mülâhazası ile ke-kavlihi te‘âlâ وَإِذَا ma‘-ziyâde mülâhazası ile beyt-i sâbıkun maзмmûnına خیر الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ¹⁸⁸² iltimâsı ve ricâsı üzerine vâv-ı ‘âtıfa ile ‘atf idüp didi:

وَلَا التَّمَسُّتْ غِنَى الدَّارَيْنِ مِنْ يَدِهِ

¹⁸⁷⁸ {^{dk}Tercümetün li-ķâ‘ilihi

Güc görüben kimesneden aña şıgınmadum

Buldum anuñ meger ki civârında râhatı}

¹⁸⁷⁹ “İnsanlardan öyleleri de vardır ki, “Ey rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru” derler.” Bakara 2/201.

¹⁸⁸⁰ “**Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınlım**, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benüm davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler.” Bakara 2/186.

¹⁸⁸¹ “Ondan dileyen umutsuz olmaz, ondan bir şeyler isteyeniyeni geri çevirmez.”

¹⁸⁸² “Dünya ve ahiretin hayrı.”

Ve lā iltemestü (ولا التّمسّت) didügi kavli beyt-i sâbıkda mā sāmenī didügi kavline [139^a] ma‘tūfdur. Ve lā nefy içün müzekkerdür. Ve iltemesden murād olan ma‘nā-yı lügāvisidür. Ya‘nī mücerred ma‘nāyı su‘āldur. İltemestü fi‘l-i māzī-i mütekellim-i vahdedür. İfti‘āl bābından zāhir ve taleb ma‘nāsınadır. **Ġinā’d-dāreyni** (غنى الدارين) didügi iltemestü didügi kavlinün mef‘ūlidür. Ġinā faḡruñ zıddı yesāreh dirler. Dünyā ġināsına maḡşūrdur āḡiret ġināsına maḡşur degildür. Āḡiret ġināsı memdūdedür. Ya‘nī murād olan dünyāda kifāf ve āḡiretde selāmet min külli āfetdür. ed-Dāreyn muzāfun ileyhdür. Dārun teşbīhesidür. Dünyā ve āḡiret dimekdür. **Min yedihi** (من يده) didügi iltemestü kavline müte‘allıkdur. El ma‘nāsınadır. Zāmīr-i mecrūr Ḥāzret-i Resūl’e rāci‘dür. Burada iş‘ārdur ki dünyā ve āḡiretün ni‘meti ve tefāzzulı anuñ elindedür. يهيّهما اي بو تيهما لمن يشاء 1884 istedüğine bilā-minnet virür. **İlle’stelemtü’n-nedā** (الا استلّمت النّدى) didügi kavlindeki ille istiḡnā-yı müferrağdur. Eyy 1885 لاسالب في حال من الاحوال الآفي حال الاستلام ماطلبت veyāḡūd 1886 منه طلباً مستغنياً لشيء الا طلباً مستغنياً للاستلام taḡdīrindedür. İstilām lemse dirler. Yuḡalı استلم 1887 الحجر لمسه. Lems ekşeriyeñ taḡabbül veyāḡūd eliyle yapışmak ile olur. Selāmdan sīnün kesresi ile 1888 müştakdur. Fi‘l-i māzī-i mütekellim vahdedür. İfti‘āl bābından yapışmak ve öpmek ile ola. en-Nedā didügi nūnuñ fetḡası ile 1889 cūd u a‘ṭā ma‘nāsınadır. Ġāyet-i mübālağadan kifāyetdür. Ya‘nī ol Ḥāzret-i Resūlullāh ‘aleyhi vesellem ġāyetle erḡam u eşfaḡ ḡayr-ı cevād ile mevşūf ġinā’d-dāreyndür. Merātibde ve kerāmetde nedā menzilesinedür. Ḥattā ‘abda lāyık ve aḡrā olan budur ki māsiḡādan iltifātı [139^b] kat‘ idüp mevlāsına ve efendisine teveccüh eylemekdür. Ḥattā bir kimesne Ḥāzret-i Resūl’ün mertebesinden ġayrı cennete duḡlün veyāḡūd mertebe-i cennet istese erbāb-ı ‘uḡlün ve

1883 “Her zaman O’ndan iki dünyaya ait nimet istedimse iyilik yapanların en hayırlısı olandan (Hz. Muhammed’dan) bol bol ihsan gördüm.”

1884 “Onları, yani her ikisini, dilediği kişiye hazırlar (verir).”

1885 “Hiçbir durumda sorun yoktur, yalnızca teslim alındığında sorun vardır.”

1886 “Ondan, teslim olmaktan başka bir şey talep etmedim.”

1887 “Taşı teslim aldı yani ona dokundu.”

1888 kesresiyle: kesriyle BD.

1889 fetḡası ile: fetḡıyla BD.

ulûlû'l-bābuñ zümresinden hâric olup aşhâb-ı belâgat ve şehâfet ve hamâkat tahtına dâhil olur. Nitekim hadîs-i nebeviyyede buña işâret vâkı' olmuştur ¹⁸⁹⁰ اَنَّ أَكْثَرَ أَهْلِ الْجَنَّةِ النَّبِيُّ . Ya'ni ekşer aḥbâb-ı cennet şunlardır ki maṭmaḥ-ı nazarlarını mücerred cennete vuşullarını ve nârdan ictinâblarını şarf idüp himmetleridür ve ¹⁸⁹¹ bu himmet degildür illâ 'aql-ı kâşıralarındandır. ¹⁸⁹² وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى . kavlinden kemâl-i melâhatlarından ve kuvvet-i ğafletlerindendir veyâhûd belâhetden murâd 'uḡbâya teveccüh eyledükden soñra umûr-ı dünyâya meşġûl olmağdur. **Ḥayri müstelemi** (خَيْرٌ مُسْتَلِمٌ) didügi istelemtü kavline müte'allığdur. Lām'ıñ fethası ile ¹⁸⁹³ ism-i mef'ûldür. Mevzi'-i muzmerde mazhar ile irâdında ya'ni ḥayri müstelemi diyüp ve minhâ dimeyüp Ḥazret-i Resûl'ün şallallâhu 'aleyhi vesellem ba'zı evşâf-ı cemîlesini taşriḥden ötürüdür. A'ni el-ḥayriyye ve'l-müstelimiyye ya'ni Ḥazret-i Resûl'den maṭlûb olan budur ki sâ'ilini redd itmeyüp nitekim hadîs-i şaḥîḥinde şâbit olmuştur ¹⁸⁹⁴ وَيُؤْتِيهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ . Zikr olınan üslûb üzerine bu mertebe a'ni ed-dâreyn mertebesi muḡarribînüñ ve enbiyânuñ mertebesidir. Bundan katı' nazar Ḥazret-i Resûl'ün mertebesine hadd u'add yokdur. لا اثنيت كما عليك ثناء أحصى لا ¹⁸⁹⁵ rütbesinde ve maḡâmındadır. Anuñ vaşfında 'aql-ı insân kâşıradır. Muḡaşşıl-ı beyt ma'nâsı demek olur ki ve daḡı ben ol Ḥazret-i Resûl'ün şallallâhu 'aleyhi vesellem yedinden dünyâ ve âḥiret ġınâsın taleb eylemedüm illâ ol Ḥazret-i Resûl'ün şallallâhu 'aleyhi vesellem [140^a] cûdına ve a'tâsına yetişüp yapışdum ki öpülmüş ve yapılmış kimesnelerün ḥayırlusıdır demek olur.

Tercüme

Ben andan eylemedüm ġına'd-dareyn arz u taleb

¹⁸⁹⁰ “Cennettekilerin çoğu eblehlerdir.” Bezzâr, Müsned, Medine 2005, 13/32-33; Beyhakî, Şuabu'l-İman, Beyrut 2003, 2/497-498.

¹⁸⁹¹ ve: -BD.

¹⁸⁹² “Hatalarımızdan ve bize zorla yaptırdığın sihirden ötürü bizi bağışlaması için rabbimize kesin olarak iman ettik. **Hayırlı ve sürekli olan Allah'tır.**” Tâhâ 20/73.

¹⁸⁹³ fethası ile: fethiyle BD.

¹⁸⁹⁴ “Ve dünya ile ahiretin hayrı onun elindedir.”

¹⁸⁹⁵ “**Seni lâıykıyla övmeyi beceremem.** Sen, kendini övdüğün gibisin.” Nesâî, Kıyâmü'l-leyl, 51; İbn Mâce, İkâmetu's-Salavât, 117; Tirmizi, Daavât, 112.

El öpmedin diñürdi a‘ t̄ā-yı bî-nihāyeti

Beyt

هرچه کردم التماس از نعمت هر دوسرای

¹⁸⁹⁶ یافتم بروجہ بہتر ہرچہ از وی خواستم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda şol men ki Hāzret-i Resūl’ūñ civārında ola nekebāt-ı dünyeviyyeden ve uhreviyyeden hālāş olup menāfi‘ -i keşīreye müştemil olan dünyāda kifāf ve āhiretde ‘azāb-ı elimden selāmet üzerine olduğunu beyān u ‘iyān eyledükden şoñra girü Hāzret-i Resūl’ūñ medh-i şerīfini k̄aşd ve şıfāt-ı uh̄rāsınuñ beyānına rücū‘ ya‘ nī şol men ki dünyā ve āhiretūñ hayrı elinde ola aña ba‘īd degildür ki anūñ rü‘yāsı vahiyden bir cüz’ ve dahı ba‘īd degildür ki anūñ için bir fevā’id vardır nevm ile mutaşşıf olup degildür. Kaçan mübārek gözleri uykuda olsa mübārek kalbi uyumaz diyü beyān u ‘iyān eylemek ‘alā sebīli’t-tenzīh murād idinüp didi:

لَا تُنْكِرُ الْوَحْيَ مِنْ رُؤْيَاهُ إِنَّ لَهُ

¹⁸⁹⁷ قَلْبًا إِذَا نَامَتِ الْعَيْنَانِ لَمْ يَنَمْ

Ba‘zı nüshada lā tünkiri ve’l-vahye vāqı‘ olmışdur. **Lā tünkiri** (لَا تُنْكِرُ) didügi nehy-i hāzırdur. Tahtında fā‘il-i müstetir ente ‘ibāretdür. Nāzımuñ kendü [140^b] nefsünden iltifāt tarīki ile inkārdan müştakdur. **el-Vahy** (الْوَحْيُ) didügi lā tünkiri kavlinūñ mef‘ūlidür. Vahy ehl-i şer‘ katında hıṭāba dirler ve hıṭāb Hāzret-i Resūl’e ifhāmdur. Ya‘ nī melek vāsıtası ile Hāḫḫ sübhāne ve te‘ālā tarafından bir nesneyi feh̄m itdürmege dirler. Virdügi risāleti ve nübüvveti ve şaffātü’l-keḫām gibi. **Min rü‘yāhu** (مِنْ رُؤْيَاهُ) didügi zarf-ı müsteḫardur.

¹⁸⁹⁶ {^{dk}Tercümetün li-kā‘ilihi

Hem andan ummadum iki ev baylığını meger

Andan irişdi baña a‘ t̄ā-yı nihāyeti}

¹⁸⁹⁷ “O’nun rüyasında gerçekleşen vahyi inkâr etme, çünkü o’nun gözleri uyuduğu zaman uyumayan bir kalbi vardır.”

el-Vahy kavlinün şıfatı vâkı‘ olmuştur. Lâ tünkiri kavline müte‘allıktır. Veyâhūd mine’l-vahy didügi kavlinden hâl vâkı‘ olmuştur. Min teb‘îd için veyâhūd ibtidâ içündür. Ba‘zılar didiler fî ma‘nâsınadır. Rû’yâhu ¹⁸⁹⁸ من رأي في منامه رؤياً kavlinden me’hûzdur. Fu‘alâ vezni üzerine tenvînsüz da‘vâ gibi ğayr-ı münşarîfdür. Zîrâ kim bunuñ elifi te’nîş içündür. Zâmîr-i mecrûr Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. Düş ma‘nâsına ekşeriyen halk anı vâkı‘a ile ta‘bîr iderler. **İnne lehü** (إِنَّ لَهُ) didügi yaqazanun hılâfı olan nevmün nehyi için ta‘lîldür. Nâm neyâm ka‘lem ya‘lem bâbındandır. Zâmîr-i mecrûr Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. Ve hemzenün kesresi iledür ve meftûha dağı cā’izdür. Bu kelâmda Hâzret-i Resûl’ün hadîsine işâret vardır. Ya‘nî Hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem buyurdu: ¹⁸⁹⁹ إِنَّ عَيْنِي تَنَاطَرَانِ وَلَا يَنَامُ قَلْبِي. Burada hikmet budur ki nevm-i kalb ğafletdendir ve ceybün cebîninden ğâfil olmak muhâldür. Hâzret-i ‘A’îşe radîallâhu ‘anhadan rivâyet olunur ki ¹⁹⁰⁰ أَوَّلُ مَا بُدِئَ بِهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنَ الْوَحْيِ الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ فِي النَّوْمِ. Ya‘nî buyurdılar Hâzret-i Resûl ğâr-ı Hîrâ’da halvet sürdi ve Hîrâ tağınıñ mağarasında oturup Cenâb-ı Rabbü’l-‘izzet ile mu‘âmele eylerdi. Hâzret-i Resûl buyurdu: [141^a] الرُّؤْيَا الصَّالِحَةُ ¹⁹⁰¹ جزء من ستة وأربعين جزءاً من النبوة. Lehü didügi innenün muqaddem haberidür. **Kalben** (قَلْبًا) didügi innenün mu‘ahhar ismidür. kavlinün mef‘ûlin lehusı vâkı‘ olmuştur. Ve dağı cümle-i muste‘nefe olmak cā’izdür. **İzâ nâmeti’l-‘aynâni** (إِذَا نَامَتِ الْعَيْنَانِ) didügi kalben didügi kavlinün şıfatı vâkı‘ olmuştur. Nâmet fi‘l-i mâzî-i mü’ennesdür. Nevmden müştâktır. Nevm uyku ma‘nâsınadır. en-‘Aynâni kavli nâmet kavlinün ¹⁹⁰² fâ‘ilidür. ‘Aynâni ‘aynuñ teşbîhesidür. **Lem yenemi** (لَمْ يَنَمْ) uyumaz demektür. Zîrâ kim kalb nevm hâlinde ve yaqaza hâlinde vahyün mehbi‘i ve maḥallidür. Ve izâ nâmet kavlinün cevâbıdır. Fi‘l-i muzâri‘ lem ile meczûmdur. Aşlında yenüm idi. Tahtında fâ‘il

¹⁸⁹⁸ “Bir kimse uykusunda rüya gördüğünde...”

¹⁸⁹⁹ “Benim gözlerim uyur ama kalbim uyumaz.” Beyhakî, Sünenü’l Kübra, VII, 95; Buhârî, Teheccüd, 16; Tirmizî, Salat, 208.

¹⁹⁰⁰ “Rasûlüllah (s.a.s)’e vahyin ilk gelişi uykuda rüya-ı Sâliha (Sadıka) görmekle olmuştur.” Buhârî, Bed’ü’l-Vahy, 1.

¹⁹⁰¹ “Zaman yaklaşınca, mü’minin rüyası, neredeyse yalan söylemeyecek. Esasen **mü’minin rüyası, peygamberliğin kırk altı cüzünden bir cüzdür.**” Buhârî, Ta’bir, 26; Müslim, Rüya, 8, (2263); Tirmizî, Rüya 1, (2271); Ebu Davud, Edeb 96, (5019).

¹⁹⁰² kavlinün: -BD.

zamîri müstetir hüve râci‘dür kıaben didügi kıavline. Burada mu‘cizât-ı uhırâsına tenbîhdür ki Hâzret-i Resûl’ün rû’yâsı vahydür. Anuñ içün kıalb-i şerîfleri uyğuda olduğı zamânda ğayr-ı nâm üzerinedür. Muhaşşıl-ı beytün ma‘nâsı ol Hâzret-i Resûl’ün düşünde ilhâm ile ve hafıyyü’l-kelâm ile esrâr-i hafıyye i‘lâm olduğına inkâr eylemege tahkîk ol Hâzret-i Resûl için bir hikmet vardur ki kaçan iki gözleri uyğuda olsa mübârek kıalb-i şerîfi uyumaz demek olur hadîs-i şerif fehvâsınca.

Tercüme

Rû’yâsı vahy olınduğına inkâr eylemegil

Zîrâ kim kıalbin ol uyumazdı dili rûşen nevmeti

Beyt

پس مکن انکار وحی از خواب پیمبراز آنک

چیشم اودر خواب رفتی دل بدی بیدار هم

[141^b]

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem dünya ve âhiret belki cemî‘ü’l-mevcûdât anuñçün halk olınup ve añâ muhtâc ve anuñ elinde olduğına istib‘âd itmeyüp ve dağı anuñ rû’yâsı vahyden bir cüz’ ve dağı mübârek gözleri nâ’im oldıkda kıalbi nâ’im olmaduğına beyân u‘iyân eyledükden sonra girü nâzım beyt-i sâbıkuñ mazmûnını işbâtın ve cemî‘-i enbiyâ ve rusûl üzerine

¹⁹⁰³ {dkc} Âdeti} YB.

¹⁹⁰⁴ {dk}Tercümetün li-kâ’ilihi

Anuñ düşünde vechesin inkâr kılgil

Kim göñlüni uyutmazdı göz nevmeti}

¹⁹⁰⁵ {dk}Diger li-şâhib-i Tercüme-i Kitâb

H‘âbında vahyine şakın kılmagil inkâr

Çeşmi uyusa kıalbi görir miydi nevmeti}

Kitâb: -Ç.A.

şerefiyyetini iş'âr ve şıfat-ı mezkûre ile kalb-i şerîfî muttaşîf olup şıfât-ı uhırâsını fâ-yı tefsîriyye ile beyân eylemege murâd idinüp didi:

فَإِذَاكَ حِينَ بُلُوغٍ مِنْ نُبُوتِهِ

¹⁹⁰⁶ فَلَيْسَ يُنْكَرُ فِيهِ حَالُ مُحْتَلِمٍ

Ya'nî bu beytten murad olan Hâzret-i Resûl'ün nübüvvet haddinuñ mebde'î ki 'ömrinden kırk yılun re'si ve başıdır. **Zâke** (ذَاكَ) ismdür esmâ-yı işâretten. Beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl'ün rû'yâsı nevmde vahydür diyü mübârek kalbine işâretdür. Ve illâ zarf-ı zamândur. Haber vâki' olmaz illâ 'an hadîş-i ğayr-ı müstemirr olduğı zamânda bu câ'iz degildür ki diyesün. ¹⁹⁰⁷ زيد يوم الجمعة ولاطلوع الشمس يوم الخميس. Belki zâke didügi kavli mübtedâdur. Haberi **hîne bülûğın** (حِينَ بُلُوغٍ) didügi kavlidür. İsm-i işâret kalb-i şerîfî mutaşşîf olduğı vechle işâret olıncağ olursa fe-zâke fe-ammâ rû'yâsından vahye işâret olıncağ olursa bülûğdan murâd ya'nî bülûğ-ı nübüvvetden murâd olan nihâyetdür. Ya'nî hadd-i mübtedâ'ü'l-nübüvvet ki ol 'ömrinde kırk yılun başıdır. Zarf vaqt ve zamân ma'nâsınadır. [142^a] Bülûğ muzâfun ileyhdür. Peyamberlik virilmek ma'nâsına. **Min nübüvvetihi** (مِنْ نُبُوتِهِ) kavlindeki zamîr-i mecrûr Hâzret-i Resûl'e râci'dür. Ya'nî hadd-i mebde'n-nübüvveye vuşûldur ki ol 'ömründen kırk yıldur. Bülûğ kavlinün şıfatı vâki' olmışdur. Veyâhûd 'ande ba'zıhum bülûğa müte'allıkdur. **Fe-leyse** (فَلَيْسَ) didügi kavlinün ismi zamîr-i şe'ndür. Ve bundan şoñra olan cümle ol zamîr-i şe'ni beyân vâki' olur. Fâ şart-ı mahzûfuñ cevâbıdır. Taqđîri ¹⁹⁰⁸ تنكر فيه اذا كان وحي النبي حين بلوغ نبوته فليس dimekdür. Leyse fi'ldür if'âl-ı nâkışadan tahtunda ism-i müstetir zamîr-i şe'n hüve râci'dür Hâzret-i Resûl'e. **Yünkeru fîhi** (يُنْكَرُ فِيهِ) didügi fe-leyse kavlinün haberidür. Fi'l-i mâzi' nebe'-i mechûldur. Fîhi didügi yünkeru kavline müte'allıkdur. Zamîr-i mecrûr zemen-i mezkûre râci'dür. **Hâlû muhtelimi** (حَالُ مُحْتَلِمٍ) didügi masdar-ı mîmdür. Hulm zamme ile مايرآه التَّالِم

¹⁹⁰⁶ “(Rüyadaki) bu vahiy, O’nun peygamberlik mertebesine erdiği bir sırada gerçekleşmişti. O hâlde böyle bir zamanda rüya görenin hâli inkâr olunamaz.”

¹⁹⁰⁷ “Zeyd, cuma günü (geldi/gitti/bulundu) ve güneşin doğuşu ise perşembe gününe aittir.”

¹⁹⁰⁸ “Eğer peygamberin vahyi, peygamberliğine ulaştığı zamanda gerçekleşmişse, bu durumda onda bir inkâr söz konusu değildir.”

BD. ينكر: تنكر

¹⁹⁰⁹ murād olan Hāzret-i Resūlullāh ‘aleyhi vesellemūñ nevminde anuñ rû’yāsı vaḥy olındıgıdır. Ya‘nî ol Hāzret-i Resūl’e düşünde olan vaḥy Hāzret-i Resūl’uñ nübüvveti zamānı ki kırk yılūñ re’sidür ol zamān ulaşmadı . Pes imdi ol Hāzret-i Resūl’uñ düş gördügi ḥāl inkār olunur degildür demek olur.

Tercüme

Rû’yāda ol evvel idi ki irdi nübüvveti fāş

Pes anda münker olmasa velî rüşen ḥālî muḥtelimi

Beyt

وحی بودی خواب در اولیلمبری

¹⁹¹⁰ خواب او منکر نبودیاهل خواب محتلم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḥ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda [142^b] Hāzret-i Resūl’uñ mebdē’-i nübüvvet ḥaddini ki ol ‘ömründe kırk yılūñ re’sinde vâkı‘ olan nevmünde rû’yāsı vaḥy olduğunu beyān u ‘iyān eyledükden şoñra ba‘zı ‘aql-ı kâşırinūñ¹⁹¹¹ ḥātırına ḥuṭūr-ı istib‘ād itdüğünü def‘ ü men‘ ve daḥı te‘accub ü ta‘cībdir ki şol men ki anuñ rû’yāsı vaḥy olup ve aña müstakillen her ḥālde vaḥy nāzıl ola. Nebî ve rüsul olmaması muḥāl u müstaḥıldür diyü iş‘ār eylemesine kaşd, zîrā kim vaḥy-i nübüvvete ve risālete melzūmdur. Ve melzūmuñ vücūdı bi-dünü’l-lāzım muḥāldür. Ve vaḥy didügi bir emrdür ki ḥāşıl olmaz illā bi-maḥzi’l-‘ināyet ile’l-heyyet ve şarfi’l-faẓl ve’l-rahmeti’s-sübḥāniyye kesb ile ḥāşıl olur maşlahat degildür ve mümkün daḥı degildür. Egerçi kim ne kadar taḥşıl-i belîğ ve iktisābında cehd-i keşîr olunursa daḥı müyesser olunmayup illā Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālānuñ

¹⁹⁰⁹ “Uyuyanın gördüğü şey”

¹⁹¹⁰ {^{dk}Tercümetün li-kā’ilihi

Ol evvel demidi ki irdi nübüvvet bülūğına

Pes anda münker olmaya ḥulm ehl-i ḥāleti}

¹⁹¹¹ kâşırinūñ: kâşiranuñ BD.

luṭfı ve tefāzzulı ve iḥsānı ile müyesser olur diyü ¹⁹¹² ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālānuñ kavli feḥvāsınca ḥissen ve ‘aḳlen nemāya ve berekete delālet iden kelime ile beyān u ‘iyān eylemege murād idinüp didi:

تَبَارَكَ اللَّهُ مَا وَحَّى بِمُكْتَسَبٍ

¹⁹¹³ وَلَا نَبِيٍّ عَلَى غَيْبٍ بِمُتَّهَمٍ

تَبَارَكَ الَّذِي بِيَدِهِ الْمُلْكُ الْعَالِي ¹⁹¹⁴. Ke-ḳavlihi te‘ālānıñ kavli feḥvāsınca ḥissen ve ‘aḳlen nemāya ve berekete delālet iden kelime ile beyān u ‘iyān eylemege murād idinüp didi: ¹⁹¹⁵. Bunuñ ma‘nāsı ¹⁹¹⁶. Tefā‘il şīḡası burada te‘accubden mübalāğa içündür. Fi‘l-i māzī tefā‘il vezn üzerine bereketden müştakdur. Şebātdan ve beḳādan kināyetdür. İsm-i celāle [143^a] izāfeti teşrīfiyyedür. İsm-i celīl tebāreke ḳavlinuñ fā‘ilidür. **Mā vahyūn** (مَا وَحَّى) didügi ḳavlindeki mā nāfiyedür ve daḥı iktisāb ile degildür diyü zıkr olındı. Ve daḥı ilhām ve ḥafī‘ūl-kelām ma‘nāsınadır. **Bi-müktesebin** (بِمُكْتَسَبٍ) didügi mā’nuñ ḥaberi vāḳi‘ olmışdur. İsm-i mef‘ūl bā-yı zā’iddür. İfti‘āl bābindan iktisābdan müştakdur. Taleb ma‘nāsına ya‘nī taḥşilde sa‘y eylemek ile ḥāşıl olur degildür demek olur. **Velā nebiyyūn** (وَلَا نَبِيٍّ) didügi lā-yı zā’iddür. Vahy ḳavline ma‘ṭūfdur. Nefy içün zıkr olınmışdur. Ve te‘kīd içün daḥı cā’izdür. **‘Alā ḡaybin** (عَلَى غَيْبٍ) didügi muzāf-ı maḥzūfdur. Taḳdīri علي اخبار غيب اي علي الاخبار عن الغيب اي الامور المويبة التي لا يستبد العقل با دراکها ¹⁹¹⁷ terkībinden me’ḥūzdur. **Bi-müttehemī** (بِمُتَّهَمٍ) didügi mā’nuñ haberidür. Eyy ¹⁹¹⁸ ما نبی علی يا‘nī kendü nefsünden ḥaber virüp kāzīb degildür. Belki hemān Cenāb-ı Rabbū’l-‘ālemīn tarafından vāşıl olduḡı gibi ḥaber viricidür. Ke-ḳavlihi te‘ālānıñ kavli feḥvāsınca ḥissen ve ‘aḳlen nemāya ve berekete delālet iden kelime ile beyān u ‘iyān eylemege murād idinüp didi: ¹⁹¹⁹ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ Zarf a‘nī ‘alā ḡaybin müttehemī ḳavline mütē‘allıḳdur.

¹⁹¹² “Bu Allah’ın lütufudur, onu dilediğine verir. Allah büyük lütuf sahibidir.” Cuma 62/4.

¹⁹¹³ “Haşa, vahiy çalışıp kazanmakla elde edilmiş değildir ve hiçbir peygamber de gaipten verdiği haberde yanlış yapmaz.”

¹⁹¹⁴ “Bereket, maddi ya da manevi olsun artış ve büyüme demektir; hayrın ve onun sebeplerinin çokluğudur.”

¹⁹¹⁵ “Mutlak hükümler elinde olan Allah aşkıdır, cömerttir ve O’nun her şeye gücü yeter.” Mülk 67/1.

¹⁹¹⁶ “O, yaratılmışların sıfatından yüce ve uludur.”

¹⁹¹⁷ “Gaybı haber vermek, yani aklın tek başına kavrayamayacağı gizli olan şeyler hakkında haber vermek.”

¹⁹¹⁸ “Hiçbir peygamber, kendinden haber vererek yalan söylemez.”

¹⁹¹⁹ “O, gayba ait bilgileri sizden esirgemez.” Tekvîr 81/24.

Kaynaklarda بَضْنِين olan sözcük metinde بَطْنِين şeklinde yazılmıştır.

Eger su'âl olınsa kavâ'id-i naḥivde mükerrer olındı ki ḥarf-i cerrüñ ḥaberinde vâkı' olan ma'mulün taḳaddümini memnû' olunmış iken ne hâlde şaḥîḥ olur ki zarf-ı muḳaddem a'nî 'alâ ḡaybin mu'aḥḥar a'nî bi-müttehemî kavline müte'allıḳ olmaḳ câ'iz olur. Cevâb budur ki biz mâ-sebakada tenbîḥ eyledük ki bâ burada zâ'idedür. Bu âsıl şüretde ma'mulün taḳaddümini câ'iz görmişlerdür. Muṭavvel ḥavâşisinde Ḥaḳḳ te'âlânun وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِ بِعَزِيزٍ¹⁹²⁰ didüḡi kavlinde bu kâ'ideye işâret olunmuş veyâḥûd teslîm olınsun ki maḥzûfa müte'allıḳ olsun [143^b] ve ḡayb-ı mezkûr ol maḥzûf-ı müfessir olsun Ke-kavlihi te'âlâ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الرَّاهِدِينَ¹⁹²¹. Burada fîhi didüḡi Ḥaḳḳ te'âlânun kavli zâhidîn kavline müte'allıḳdur. Eger lâm, lâmu't-ta'rif kılıncaḳ olursa fe-ammâ lâm el-lezî ma'nâsına olıcaḳ olursa bu taḳdîr üzerine ez-zâhidîn kavli ol maḥzûf olan müfessir ü mübeyyindür. Zîrâ kim kâ'ide-i külliyyedür ki şılanun müte'allıḳı mevşûl üzerine taḳdîm olunmaz. Ya'nî şılaya müte'allıḳ olan mevşûl üzerine taḳdîm olunmaz ve min mâ-zühdî olanı beyândur. 'Alâ ḡaybin didüḡi kavli bi-müttehemî kavline müte'allıḳ olmaḳ cevâzında bu kâ'ide icrâ olına. Beytün muḥaşşıl-ı mefhûmı budur ki Bârekallâḥ 'aceb emr-i 'azîmdür. Ve daḡı kesbiyle ḥâşıl olmaz. Belki Allâhu te'âlâdan 'aṭiyye-i 'uzmâdur. Ve 'aceb ḡarîb emrdür ki nebî ḡaybdan ḥaber virmekde müttehim degildür ki Allâhu te'âlâ aña 'aṭiyye-i 'uzamâyı aña virmişdür demek olur.

Tercüme

Tebârekallâḥ kesbiyle olur mı vahy hîç

Pes enbiyâya ḡayb diyü itme töhmeti

Beyt

پس بزرگست از خدا کان وحی از و کسی نبود

¹⁹²⁰ “Medyenliler, “Ey Şuayb! Söylediklerinin çoğunu anlamıyoruz, ayrıca aramızda seni zayıf görüyoruz! Eğer kabilen olmasaydı, seni mutlaka taşıyarak öldürürdük. **Bizim karşımızda sen güçlü biri değilsin**” dediler.” Hûd 11/91.

¹⁹²¹ “(Mısır’da) onu yok pahasına, birkaç dirheme sattılar. **Zaten ona pek değer vermemişlerdi.**” Yûsuf 12/20.

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda Hāzret-i Resūl için nevminde rū’yāsı vahy olup nebī ve resūl olmamak muhāl medh-i şerīfini kaşd idüp ‘alā tarīkū’l-te‘accub beyān u ‘iyān eyledükden soñra maqşad-ı hāmise şürū‘ idüp va Hāzret-i Resūl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem bi‘şet-i şerīfi fā’idesine işāret [144^a] ve zāke’l-Hāzret’ün kāffesi nāsa irsālinūñ şemeresine tenbīh ve dahı havvāşū’l-havvāşı rū’yet-i ‘ibādātı ve i‘tibārū’ṭ-tā’atı ihyā’ kılup ‘irfān ziyāsı ile münevver ve imān-ı İslām ile envār olup şübhātđan havvāşı tahlīş için ve dahı āşām ile mülevveş olan qalbi ziyā ve envār-i imān ile tenvīr ve dahı baħr-ı kereminden millet-i Hānefiyyetü’s-semihū’s-sehlū’l-beyzā-yı münevver levāyihū’l-keşf ve telā’lā’-yı levāmi‘ü’l-kurb olup hattā buṭāhū’l-qulūb ṭayyīb ü muṭayyib olduğunu beyān u ‘iyān ve dahı هو الشمس طلوعاً في المطلع هو البدر تماماً في المشارع 1923 hāzretlerinūñ rahmeten li’l-‘ālemin irādet-i ezeliyye ve meşiiyyet-i lem-yezelliesinde fā’idesini bildürmek ve şifā’ü’l-qulūb olduğunu kem-i ḥāberiyye ile veyāḥud kem-i istifhāmiyye ile bildürmek ve ‘iyān eylemek murād idinüp didi:

كَمْ ابرات وَصَبَا بِاللُّمُسِ راحتهُ

1924 وَأَطْلَقَتْ ارباً مِنْ رَبَقَةِ اللَّمَمِ

Kem ebre’et (كَمْ ابرات) didügi qavlinūñ ma‘nāsı keşīren mine’l-merrāt dimekdür. Kem ḥāberiyye veyāḥud kem istifhāmiyyedür. Ebre’et eyy şifet mecrūr olan maḥzūf. Yuqālu

1922 {dk}Tercümetün li-qā’ilihi

Hāq vahy-i iktisābla olmağda yok cevāz

Hem enbiyāyı gayb üzerine kılmağda gıybeti}

1923 “O güneşin doğuşudur, O tam olan dolunaydır. O, gurur ve ihtişam ile gölge uzatan, parlak yıldızlar gibi ışık saçandır.”

1924 “O’nun eli, nice hastayı dokunmakla iyileştirdi ve nice şifaya muhtaç olan kimseyi cinnet bağından kurtarıp salıverdi.”

Berā' ¹⁹²⁵ برأت من المرضي Berā' zämme ile ammā ehl-i Hicāz dirler ¹⁹²⁶ برأت من المرضي Berā' fetḥa ile ve ¹⁹²⁷ ابرأه الله تعالى من المرضي kavli bundandır. Sāhib-i Keşşāf Haḳ sübhāne ve ¹⁹²⁸ إِنِّي بَرَاءٌ مِّمَّا تَعْبُدُونَ didi: te'ālānuñ kelām-ı qadīminde mezkūr olan āyet-i kerīmesinde ¹⁹²⁹ [144^b] Berā' kavlinde iki vech üzerinedür. Fetḥ-i bā ¹⁹³⁰ ile ve zämme ile. Eger su'āl olınsa aşıl aḥsen ve evlā olan bu idi ki ¹⁹³¹ ابرأت الناس من الوصب ĩrād eylemek gerek idi. Zīrā kim ebrā'ü'l-maraż dinilmez. Hāşıl-ı cevāb budur ki bi'l-vāsıta maraż mef'ıldür ve marīz bi-lā vāsıta mef'ıldür. Veyāḥūd cevāb budur ki na' m ve lākin ḥazf-ı muzāf üzerine maḥmūldür. Taḳdīri ¹⁹³² ذاوصب dimekdür. Vaşb fetḥ-i şād ile maraža dirler ve kesr-i şād ile daḥı cā'izdür. Ebre'et didügi mef'ül-i muṭlāk veyāḥūd mef'ülün fīh olmaḳ üzerindedür. Takdīr-i kelām ¹⁹³³ كم مرات ابرا ابرأت dimekdür. Ebre'et fi'l-i māzī-i mü'enneşdür. İf'āl bābından berī kılmak ma' nāsına. **Vaşiben** (وَصَبَا) didügi kavli ebre'et kavlinüñ mef'üli vāḳi' olmuşdur. **Bi'l-lemsi** (بِاللَّمْسِ) didügi ebre'et kavline müte'allıḳdur. Lems yapışmak ma' nāsına. Bā isti'ānet içündür veyāḥūd sebeḳ için ola. **Rāḥatuhu** (رَاحَتُهُ) didügi ebre'et kavlinüñ fā'ilidür. Mübārek keffinüñ içine dirler. Zāmīr-i mecrūr Ḥazret-i Res'ül'e rāci'dür. **Ve atlāḳat eriben** (وَاطَلَقَتْ اَرِبَا) didügi şāhib-i erib dimekdür. Ebre'et kavline ma' tūfdur. Eyy rif'at kayda itlāḳdan müştāḳdur ki ol def'-i kayddur. Şişmek ve açmak ve şalıvirmek ma' nāsına, taḥtında fā'ili müstetir rāci'dür rāḥatuhu kavline. Eriben didügi atlāḳat kavlinüñ mef'ülidür. Rā'nuñ fetḥasıyla kayd ve bend ma' nāsına ve rā'nuñ kesresiyle şıfat-ı müşebbehedür. Şāhib-i erabet ¹⁹³⁴ الخلاصي الي محتاج bağlar dimekdür. Kesre ile kırā'at olınduḳda muzāf maḥzūf olmaḳa ḥācer yoḳdur. Ammā fetḥa ile oḳunduḳı zamān muzāf maḥzūf olur. Ve burada birḳac luḡāt vardur irebe ve irebetü

¹⁹²⁵ “Hastalıḳımdan iyileştirdim/kurtuldum.”

¹⁹²⁶ “Hastalıḳımdan kurtuldum.”

¹⁹²⁷ “Allah onu hastalıktan kurtarsın.”

¹⁹²⁸ “Bir zamanlar İbrāhim babasına ve topluluḳuna şöyle demişti: **Ben sizin taptıklarınızdan uzaḳım**, beni yaratan başkadır (ancak O'na ibadet ederim). O bana doḳru yolu gösterecektir.” Zuhuf 43/26-27.

¹⁹²⁹ kavlinde: -BD.

¹⁹³⁰ bā: -BD.

¹⁹³¹ “İnsanların acılarına şıfa verdim.”

¹⁹³² “Bu hastalık/sıkıntı.”

¹⁹³³ “Kaḳ defa şıfa verdim?”

¹⁹³⁴ “Kurtuluşa ihtiyaḳ duyan.”

ve eribü ve ma'ribete ve ma'rebe kâlullâhu te'âlâ ¹⁹³⁵ غَيْرَ أُولِي الْأَرْبَةِ [145^a] **Min ribkât** (مِنْ رِبْقَةٍ) didügi atlaqat kavline müte'allıktır. Ve min ibtidâ içündür. Veyâhüd mahzûfa müte'allık ola. Ribkât, kılâde ve halka ma'nâsınadır ki hayvânât boynına dağarlar. Hadîs-i şerîfde vârid olmuştur خَلَعَ رِبْقَةَ الْإِسْلَامِ مِنْ عُنُقِهِ ¹⁹³⁶. **el-Lememi** (الَلَمَمِ) didügi ribkât kavlinün muzâfun ileyhesidür. İhtilâl-i 'aql ve şığârü'z-zünüb ma'nasına. Ya'nî zâke'l-Hâzret şallallâhu 'aleyhi vesellem aşhâb-ı imrâzî marâzlardan şifâ bulup şâğ oldurdu ve dahı aşhâb-ı zünüb şığârı hâlâş itdirüp nefsi emmâre sebebi ile kesb eyledüklerini takyîdden ya'nî bâğdan şaşup hâlâş iderdi. Eger su'âl olınsa aşhâb-ı zünüb şığârı tahlîş eylemek aşhâb-ı kibâr kuyûdlarından tahlîş eylemek müstelzim degıldür diyü terkîb üzerine maqşûda muhaldır. Belki hâk ve ahsen bu idi ki bir 'aks kılınup îrâd olınmak gerek idi. Cevâb budur ki egerçi kim fî nefsi'l-emr zünüb-ı kebâirden olup evlâ Hâzret-i Resûl'e nisbet-i mulâhazası ile şâğırdür, bu ta'rîf maqşûd-ı edille ve merâma evfâdur. Nitekim bu kaşîde-i mübârekenün âhîrinde buña nâzım işâret eylemiştir. أَنَّ الْكَبَائِرَ فِي ¹⁹³⁷ الْعُفْرَانِ كَاللَّمَمِ. Muhaşşıl-ı ma'nâ demek olur ki ol Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem nice çok dertlülere derdünden hâlâş ve berâ kıldı. Ol Hâzret-i Resûl mübârek iki eliyle yapışması ile ve dahı nice çok bî-hûşluk ve 'ağılsızlık halkası ile bağı olan kimesneleri ol Hâzret-i Resûl mübârek eyliyle hâlâş idüp 'urvet-i cünûndan ve marâzdan kurtarup şalıvirdi. Bu cümleden ba'zıdur Hâzret-i Resûl'e bir hâtûn gelüp ve kucağında bir oğlana cünûn galebe [145^b] eylemiş ¹⁹³⁸ mübârek eliyle ağzında olan rîk ile mesh

¹⁹³⁵ “Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar ve iffetlerini korusunlar. Dışarıda kalanlardan başka ziynetlerini göstermesinler. Başörtülerini yakalarının üzerinden bağlasınlar. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, başka kadınlar, hizmetlerinde bulunan köleleri ve câriyeleri, **cinsel arzusu bulunmayan** erkek hizmetçiler, kadınların cinselliklerinin farkında olmayan çocuklar dışında kimseye süslerini göstermesinler. Yürürken, gizledikleri süsleri bilinsin diye ayaklarını yere vurasınlar. Ey müminler! Hepiniz Allah'a tövbe edin, umulur ki kurtuluşa erersiniz!” Nûr 24/31.

¹⁹³⁶ “Cemaatten bir karış kadar ayrılan kimse **İslam'ın boyunduruğunu boynundan çıkarmış olur.**” Tirmizî, Emsal, 3

¹⁹³⁷ “Çünkü Allah'ın mağfiretine nisbetle büyük günahlar, küçük hatalar gibidir.” İmam Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde*/155.

¹⁹³⁸ eylemiş: idüp ÇA.

eyledüğü gibi ol oğlancık kay' idüp kuşdı¹⁹³⁹. Nāgāh cevbinden kapkara bir yāver gibi bir nesneyi kuşup hālāş eyledi diyü rivāyet-i şāhīhe ile rivāyet olunmuşdur.

Tercüme

Mübārek desti iricek nice hāsteye

Buldı şifāyı hāl idüben nice ribkātı

Beyt

پس کسانرا او شفا داري بمالیدی برست

¹⁹⁴⁰ وار هانیدي دیوانکانرا از لم

Ve Ba' de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hāzret-i Resûl’ün bi’şetinün fā’idesini izhār ve irsāl olunduğının şemeresini iş‘ār ve mu‘cizāt-ı keşîresini işrâb ve nice çok dertlülere derdünden hālāş eyledüğünü beyân eyledükden sonra girü Hāzret-i Resûl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem fevā’id-i bi’şetinün emr-i şālîşine şürû‘ ve beyt-i sâbıkun mazmûnını te’kîd ve tahkîk vāv-ı ‘âtıf ile beyt-i sâbıkda ebre’et kavline ‘atf idüp didi:

وَاحِيَتِ السَّنَةَ الشَّهْبَاءَ دَعْوَتُهُ

¹⁹⁴¹ حَتَّى حَكَتْ غُرَّةً فِي الْأَعْصُرِ الدُّهْمِ

¹⁹⁴² القليلته المطر الغلبة بياض الارض فيها لعدم النَّبات علي سوادها بآنبات فهي با لنسبة الي البياض مسيئة Ya‘ nî kavlinden me’huḡdur. Ya‘ nî şehbādan murād olan kaht ve kazıluk yıldır. Ol yıl içinde [146^a] hubābāt ve nebātāt bitmeyüp yiryüzi beyāzlığı üzerine kaldığı eelden sene-i şehbā

¹⁹³⁹ kuşdı: -BD.

¹⁹⁴⁰ {dk}Tercümetün li-kā’ilihi

Ol doḡınmağla nice renci iyü itdi hem

Giderdi niceden kalb-i ıtlāk ribkātı}

¹⁹⁴¹ “O’nun duası nice kıtlık ve kuraklık yılını ihya etti. Hatta o sene, karanlık asırlar içinde bembeyaz parlayan bir yıla benzedi.”

¹⁹⁴² “Az yağmur gören toprak, verimli olmasına rağmen herhangi bir bitki yetişmediği için rengi beyazdır. Bu toprak ölü topraktır.”

dirler ya‘nî beyāza nisbet meyyit hükminde olduğu hâlde. **Ve ahyeti** (وَاحْيَت) didügi beyt-i sâbıkda ebre‘et kâvline ma‘tûfdur. Fi‘l-i mâzî-i müe‘enneşdür. İf âl bâbından ihyâdan müştakdır. Hay‘at mevtûn zıddıdır. Ma‘nâsı diri kıldı dimekdür. **es-Senete** (السَّنة) didügi ahyet kavlinün mef‘ûlidür. Sene, yıl ma‘nâsınadır. **eş-Şehbâ** (الشَّهْبَاء) didügi es-senet didügi kavlinün şıfatıdır. Eyy el-beyzâ‘ ebyaz ma‘nâsınadır. Şehbâ‘ eşhebûn mü‘enneşdür. Ebyazuñ mü‘enneşi beyzâ‘ geldügi gibi. **Da‘vetuhü** (دَعْوَتُهُ) didügi ahyet kavlinün fâ‘ilidir. Du‘â ve ziyâfet ma‘nâsına. Ya‘nî ol Hâzret-i Resûl’ün du‘âsı berekâtı ile kazıluğ yılı ihyâ eyledi sağy eylemek ile. Sene esmâ-yı muğâlebedendür sene-i cedb ve sene-i kaht üzerine. Nitekim ‘inde‘l-‘Arab māl ile galebe idüp ta‘bîr olunur ki عندي مال بسنوات القحت. ¹⁹⁴⁴ وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ بِأَرْسَالِ الْمَلَكِ. ¹⁹⁴³ اي ابل كثير el-Hışbe hâ-yı mu‘cemenün kesresiyle ve şād-ı muhmelenün sükûnıyla والنبات كثير العلف زمان ¹⁹⁴⁶ ma‘nâsınadır. **Hattâ haket** (حَتَّى حَكَت) didügi hattâ harfi i cerrdür. İntihâ-yı gayet içündür. Ayet kavline müte‘allıkdur. Haket eyy اخبرت و شاعت ¹⁹⁴⁸ يحكي الشمس حسناً وجمالاً ويحاكها ¹⁹⁴⁷ تلك السنة ma‘nâsına ve kavlihüm ¹⁹⁴⁸ kavlinden me‘hûzdur. Haket fi‘l-i mâzî-i mü‘enneşdür. Ramet vezn üzerine hikâyetden müştakdır. Ve dahı müşābehēt ma‘nâsına gelür. Tahtında fâ‘il-i müstetir hiye rāci‘dür sene-i şühbā‘ya. **Gurreten** (غُرَّة) didügi haket kavlinün mef‘ûlidür. Gurret atun alınındadır. Hem miqdār ve hem ziyādece olan beyāza [146^b] dirler. Vel’-hâşıl her şey’ün ahsenine dirler. **Fî‘l-a‘şuri** (فِي الْأَعْصُرِ) didügi ‘aşruñ cem‘ idür. A‘şurdan murād dehr ü zamāndur. Ve ‘aşūr ve ‘uşur meşel ‘usr ve ‘usur bu dahı luğatdır. Ve zıkr olınan gibi ‘aşūr vezn üzerine dahı cem‘ kılinur. Ya‘nî ezmineden bir zamān demek olur. Ahref harfün cem‘i olduğu gibi. **ed-Dühümi** (الدُّهُم) didügi dāl’uñ ve hâ’nuñ zammesı ile edhemün cem‘ idür. Ammā dāl’uñ

¹⁹⁴³ “Çok malım var yani çok devam var.”

¹⁹⁴⁴ “Andolsun ki biz de Firavun’a uyanları, ders alsınlar diye kuraklık yılları ve ürün kıtlığı ile cezalandırdık.” A‘râf 7/130.

¹⁹⁴⁵ “Kıtlık yıllarında ve zor zamanlarda onu onlardan aldık.”

¹⁹⁴⁶ “Yemin ve bitkinin bol olduğu zaman.”

¹⁹⁴⁷ “Söyledi ve o yıl yayıldı.”

¹⁹⁴⁸ “‘Yahki’, Güneş’i güzellik ve zerafet bakımından anlatır ve ona benzer demektir.

zammesi ile ve hâ'nuñ sükûnı ile dahmenüñ cem' idür. ¹⁹⁴⁹وهي السواد الا عسر kavlinüñ şıfatı vâkı' olmışdur. Ma' nâ demek olur ki Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellemüñ du' âsı berekâtıyla sene-i cedbi ve kahtı ¹⁹⁵⁰بعد ان كانت ميتة ihyâ idüp diri kıldı. Hattâ ol Hâzret-i Resûl'ün du' â-yı mübarekesi sene-i haşibe ya' nî keşirü'l-'alef ve'n-nebât olan yılı firsün cebhesinde olan beyâza teşbih idüp kıldı. Ve sene-i şehbâdan beyâzı diledi. Ya' nî sene-i kahtda arz-ı cevâb ve nebâtâtıdan berâ ve hâlî olmağın beyâz olduğundan ötürü tesmiye olındı. Fi'l-a'şur didügi ahyet kavline müte'allıkdur. Veyâhüd gurret kavlinüñ şıfatı vâkı' ola. Ya' nî a'şur dühümden murâd olan ucuzluk yılıdır. Ol yıl içinde hubûbât ve nebâtât çok bitüp yiryüzi örtüldüğü eelden ol yıla a'şurü'd-dühüm didiler. Muhaşşıl-ı kelâm ol Hâzret-i Resûl'ün du' âsı ve ziyâfeti kaht ve kazıluğ olan yılı ihyâ idüp ve cemî'-i efrâd-ı insânı zinde eyleyüp Hâzret-i Resûl'ün ni'am-ı zâhiresi ve bâtınası ile cümlesi ganî oldılar. Hattâ ol kaht ve kazıluğ yılı sâ'ir geçen ucuzluk yılları içinde şol atun alnında olan gurrete müşâbih oldı, mergûb ve ma'lûb olmağ cihetinden demek olur.

Tercüme

[147^a]

Kaht yılı sebz ile idüp ihyâ du' âsı

Efhemde zâhir oldı kamu halka gurreti

Beyt

پس کسانرا او شفاداري بمالیدی برست

¹⁹⁵¹وار هانییدی دیوانکانرا از لمم

Ve Ba' de Hâzâ

¹⁹⁴⁹ “Ve o, çağın karanlığıdır.”

¹⁹⁵⁰ “Ölüm olduktan sonra.”

¹⁹⁵¹ {^{dk}Tercümetün li-kâ'ilihi

Anuñ du' âsı aq yılı ihyâ kıldı

Olurdu kara yıllarun içinde gurreti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hazret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem du‘âsı ve zîyâfeti berekâtı ile ezmineden bir zamân arz-ı beyâz mevt hükminde olmuş iken zer‘ ve¹⁹⁵² nebâtâtdan esved olup ihyâ eyledüğünü beyân eyledükden sonra girü beyt-i sâbıkun maẓmûnını te’kîd kaşd eyleyüp sene-i şehbâ’yı suhubü’l-ḥayr ya’nî keşîrû’l-emṭâr¹⁹⁵³ mesîlâtü’l-vâdî-i keşretde mübâlağa kaşd idüp mu‘cizât-ı bâhiresini beyân eylemege murâd idinüp didi:

بَعَارِضٍ جَادٍ أَوْ خُلَّتِ الْبَطَاحُ بِهَا

¹⁹⁵⁴ سَيْبٍ مِنَ الْيَمِّ أَوْ سَيْلٍ مِنَ الْعَرَمِ

ez-Zarf a’nî **bi-‘ârîz** (بَعَارِضٍ) beyt-i sâbıkda aḥyet veyâḥûd ḥaket veyâḥûd bi-da‘vetuhü didügi kavillerine müte‘allıkdur. Bâ, bâ-yı sebebiyyedür. Gök kenârında ihâta iden buluta dirler. **Câde** (جَادٍ) fi‘l-i mâzî kâle vezn üzerine cûdetden müştakdur. Tahtında fâ‘il-i müstetir hüve râci‘dür ‘ârîz kavline. Maṭar-ı keşîr ma‘nâsına ya’nî çok yağmur yağdırdı demekdür. Cümlesi ‘ârîz didügi kavlinün şıfatı vâkı‘ olmuşdur. **Ev ḥılte** (أَوْ خُلَّتِ) didügi ev ilâ en ma‘nâsınadır veyâḥut ḥattâ. Ḥılte [147^b] tâ-yı ḥiṭâbî ile zanentü ma‘nâsına câde kavline ma‘tûfdur. Fi‘l-i mâzî-i muḥâtabdur. Ef‘âl-i kulûbdan zanentü ma‘nâsına. Eyy taḥdîrindedür. ¹⁹⁵⁵ ظَنَنْتُ أَنْ يَكُونَ (الْبَطَاحُ) **el-Biṭāḥa** didügi bâ’nuñ kesresi ile ‘alâ gayru kıyâs ebṭaḥun cem‘ idür. Ve ebāṭiḥ vezn üzerine daḥı cem kılınur. Ḥılte didügi kavlinün mef‘ûl-i evvelidür. Şol seyl gelicek yirdür ki anda uvaḳ taşlar ve kumlar çok ola. Biṭāḥ-ı Mekke-i şerefehullâhu te‘âlâ bundandır. Ya’nî vâdî-i mutessa‘ olup uvacık taşları müştemil ola. **Bihâ** (بِهَاءٍ) didügi zarf-ı müsteḳar zâmîr-i mecrûr seyb kavli merfû‘ kırâ‘at olunduğı taḥdîr üzerine el-biṭāḥ kavline râci‘ olup seyb mübtedâ olduğı taḥdîr üzerine ḥaber vâkı‘ olur. Ammâ evceh ve aḥsen olan budur ki zâmîr-i mecrûr ‘ârîz kavline râci‘ ola. Zîrâ kim ‘ârîz cins ma‘nâsınadır keşîrû’s-suḥub ma‘nâsına. **Seybün** (سَيْبٍ) didügi mu‘aḥḥar

¹⁹⁵² ve: -ÇA.

¹⁹⁵³ emṭâr: emkâr BD.

¹⁹⁵⁴ “(Resulullah’ın duası üzerine) sağanak yağdıran bir bulut sebebiyle derelerden akan suyu, denizden bir ırmak veya Arim vadisinden gelen sel zannedersin.”

¹⁹⁵⁵ “Ben zannedene kadar.”

mübtedādur. Bihā haberidür zıkr olınan üslub üzerine ve dahı seyben kıra'at olunduğı şüretde hılte kavlinüñ mef'ul-i şānī mevzu'undadır 'aṭā ma' nāsına. Eyy cera' yuḳālu 1956 سَابَ الْمَاءُ سَيْباً kavlinden me'hūzdur. Fe-ammā sīn'ün kesresi ile 1957 siyb mā'nuñ mecrāsına dirler. Zıkr-i maḥall irāde-i hāl kabīlinden olur. Ve sey b fetḥa ile şuyı imsāk eyleyen sedde dahı dirler. **Mine'l-yemmi** (مِنَ الْيَمِّ) didügi eyy el-baḥr veyāḥūd baḥr-ı 'aẓīme dirler. Ya' nī büyük ve ulu deñiz ma' nāsına. 1958 وَقَدِيمَ الرَّجُلِ فَهُوَ مِيمُومٌ إِذَا طَرَحَ فِي الْبَحْرِ kavlinden me'hūzdur. Ammā seyl maṭar-ı keşīreden cem' olan şuyuñ cereyānına dirler. Cem' i suyul gelür. **Ev seylün** (أَوْ سَيْلٌ) didügi kavlindeki ev taḥyīr içündür. Seyb kavline ma' tūfdur. Yuḳālu سَيْلُهُ مَوْضِعُ الْمَاءِ مَسِيلٌ 1959 [148^a] kavlinden me'hūzdur. 1960 فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرَمِ (مِنَ الْعَرَمِ) didügi kavluḥü te'ālā Hakk sübhāne ve te'ālānuñ kavlinde aḥz olınmışdır. Bu bir vādīdür veyāḥūd maṭar-i şedīd dirler. 1961 وَهُوَ سَيْلٌ فِي تِلْكَ السَّنَةِ veyāḥūd او حيث السنة الشهباء بسحب كثرة الأمطار والى ان ظننت مسيلات الوادي في تلك السنة. 1962 بسبب تلك السحب عطا من البحر او سيلاً من وادي عرم المشهور بكثرة الماء Ve'l-ḥāşıl-ı kelām bu iki vechden dahı murād olan ve maḳşūd olan keşret mübālağadır. Ya' nī ol Hāzret-i Resūl'ün da' veti ḳazılıḳ yılı iḥyā eyledi. Keşretle yağmur yağdırıcı bulut getürüp tamām keşret ve firet üzerine yağmur yağdırdı. Şol mertebede ki sen zann ideydün seyl yolları tolu şu olup aḳduğı gūyā ki deñizden sedd boşanup gelürdi. Veyāḥūd yağmur derelerden gelür seyldür diyeydün demek olur. Mışrā'-ı evvelde olan ev vāv ma' nāsına olur. Ve mışrā'-ı şānīde olan ev zıkr olınan gibi taḥyīr için olur. Şā'irün ḳavli bunu te'yīd ider.

لاستهلن الصعب وأدرك المنى

1956 “Su aktı.”

1957 kesersi ile: kesriyle BD.

1958 “Eğer bir adam denize atılırsa ‘meymum’ demektir./ ‘Meymum’ bir adamın denize atılmasına denir.”

1959 “Su ve diğer şeyler aktığında seyley ve seyleyden denir. Ve mesıl, suyun aktığı yere denir.”

1960 “Ama onlar yüz çevirdiler. **Biz de üzerlerine Arım selini gönderdik.** Onların iki bahçesini, acı yemişli, ılınlı ve birkaç da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.” Se’be 34/16.

1961 “Kuraklık yılı çok yağmurlu bulutlar ile yeniden canlandı. Dereden akan suların nedeni o bulutlardır diye düşündüm.”

1962 “Veya o bulutların sebebi deniz veya fazla (akan) suları ile meşhur olan Arım Deresi’dir.”

Ve min iki mevzūda bile ibtidā içündür. Allāhu ā‘ limu bi-ḥaḳīḳati’l-merām.

Tercüme

Bathāları çün tecrübe kılduñ maṭar ile

Seyl-i ‘ Arim’i sen yā buḥūr ‘ aṭiyyeti

Beyt

بادعایش آمدی بار ان وادی پر شدي

1964 کویا فر یادی یا کویا سیل عرم

[148^b]

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḫ nāzım rahmetullāh beyt-i sābıḳda Ḥazret-i Resūl’üñ mu‘ cizāt-ı bāhiresinden ezmineden bir zamān vüçūd-ı şerīfleri ṭulū‘ ve zuḥūr itmegin arz-ı ḳazılıḳdan beyāz ve meyyit ḥükminden olmuş iken seyl-ü’l-‘ Arim yolları ṭolu şu olup deñizden sedd boşanup gelürdi diyü beyān eyledükden soñra girü nāzım dir ki vaḳtā kim beyt-i sābıḳda aḫyeti’s-senete’ş-şehbā’ didügi ḳavlinüñ Ḥazret-i Resūl’üñ da‘ veti ‘ alā ṭarīḳi’l-‘ umūm ve’ş-şümūl üzerine olup ya‘ nī قوم دون قوم 1965 olmayup belki her men içün āyāt-ı bāhiresi ve mu‘ cizāt-ı şerīfesinüñ zuḥūrını müstelzimdür. Zīrā kim ḳaḥṭ u ḥaşıb ‘ umūm üzerine vāḳi‘ olup bir şaḥşa muḥaşş degildür. Bu taḳdīr üzerine ba‘ zı ‘ aḳl-ı ḳāşırası olan ḥaḳḳā’ -ı ma‘ tūhuñ bāline ve fu’ādına münkerūn oldıḳları ḥālde ḥuṭūr ider ki buna ḡarīb ve ne ḥikmet nesnedür diyü bunu bizden keşf idüp ḥattā rayb u gümānımız def‘ olup teslīm idelüm diyü nāzım ḳānūn-ı tecrīd üzerine ḥiṭāb idüp ‘ alā sebīlū’t-taḳrī‘ ve’t-tebkīt redd ve men‘ içün eyyühe’l-münkirūn sizüñ içün ne ḥālde lāyıḳdur ki bu mu‘ cizāti inkār idüp

1963 “Zor olanı kolaylaştıracığım ve arzularıma ulaşacağım. Zira umutlar, ancak sabreden kişiye boyun eğer.”

1964 {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Bir yağmur ile kim anuñ ile biṭāliḫi

Seyl-i ‘ Arim şanıyduñ ki deryā ‘ aṭiyyeti}

1965 “Bir kavme has, diğeriye değıl.”

muşirrin olasuz. Hâl bu hâl ki zuhûr-ı beyyin ve vuzûh-ı mazhar ile naşş-ı kâti‘ ile sâbit olmuş ola diyü emr şîğası ile te’kiden bu tevehhüm-i bâtılayı redd için sevķ-i kelâmuñ taşdıķını murâd idinüp didi:

دَعْنِي وَوَصْفِي آيَات لَهُ ظَهَرَتْ

¹⁹⁶⁶ ظُهُور نَار الْقُرَى لَيْلَا عَلَى عِلْمٍ

[149^a] Maķşad-ı sâdise şürû‘ idüp **da‘nî** (دَعْنِي) ¹⁹⁶⁷ اتركني da‘ emr-i hâzırdur, nî zamîr-i mütekellimdir. Ma‘nâsı beni ķo, terk eyle demekdür **Ve vaşfî** (وَوَصْفِي) didügi da‘nî kavline ma‘tûfdur. Veyâhûd da‘nî kavlinüñ mef’ûlin me‘ahesidür. Fâ‘ilüne muzâf olup maşdardur. Ve zamîr mütekellim zamîrdür. **Āyâtın** (آيَات) didügi vaşfî kavlinüñ mef’ûlin bihisi vâķi‘ olmuşdur. Ve ke’ennehü hâzıf-ı îşâl kabîlindendür. Takdîri ¹⁹⁶⁸ وصفي آياه بالآيات. Āyât, âyetüñ cem‘ idür. Āyâtdan murâd mu‘cize-i kübrâdur ki ol Qur‘ân-ı ‘azîmdür. Zarf a‘nî **lehü** (لَهُ) didügi âyât kavlinüñ şıfatıdır. Ve zamîr-i mecrûr Hâzret-i Reşûl’e râci‘dür. Zâheret kavline müte‘allık olmak ba‘iddür. **Zâheret** (ظَهَرَتْ) didügi fi‘l-i mâzî-i mü’enneşdür. Tahtında fâ‘ili müstetir hiye râci‘dür âyât kavline. Ma‘nâsı ol âyât âşikâre oldı demekdür. Zâheret cümlesi âyât kavlinüñ şıfatıdır. **Zuhûr** (ظُهُور) didügi kavli zâheret kavlinüñ maşdarı vâķi‘ olup nez‘-i hâfızıyyet üzerine menşûbdur. Veyâhûd zâheret kavlinüñ hâzıf olınan mef’ûl-i muṭlaķuñ şıfatı vâķi‘ olmuşdur. Takdîri ¹⁹⁶⁹ ظهرت ظهور كظهور نَار الْقُرَى demekdür. **Nâri’l-kırâ** (نَار الْقُرَى) didügi nâr kavli muzâfun ileyhdür. el-Kırâ nâr kavlinüñ muzâfun ileyhesi vâķi‘ olmuşdur. Ziyâfet ve ķonukluk ma‘nâsınadır. **Leylen** (لَيْلَا) didügi zâheret kavlinüñ zarfı vâķi‘ olmuşdur. Maşdarınuñ a‘nî zuhûr kavlinüñ zarfı vâķi‘ olmak ḥaṭâ-yı maḥzûdur. Ba‘zılar zuhûr nâr kavlinüñ mef’ûlin fîhesidür diyü zâhib olmuşlardır. **‘Alâ ‘alemi** (عَلَى عَالَمٍ) didügi nâri’l-kırâ kavlinden hâl vâķi‘ olmuşdur. Takdîri ¹⁹⁷⁰ حال كونها كانية على علم demekdür. Murâd olan ‘âdet-i ‘Arab’da gâyetle izhar olduğundan

¹⁹⁶⁶ “Bırak beni de O’nun gece yüksek dağ başında yakılan ziyafet ateşi gibi besbelli olan mucizeleri anlatayım.”

¹⁹⁶⁷ “Bırak beni.”

¹⁹⁶⁸ “Onu ayetlerle vasıflandırmam.”

¹⁹⁶⁹ “Ziyafet ateşinin görünmesi gibi açıkça ortaya çıktı.”

¹⁹⁷⁰ “İlme sahip olması durumudur.”

ötürü zîfân için cebel-i mürtef iye dirler. [149^b] Maşşūd olan zuhūrda mübālağādur. Ma‘nā demek olur ki اتركني ووصفي لذاك الحضرت بالآيات الظاهرة التي هي بمثابة ظهورنا والضيافة في 1971. Ya‘nī ol Hāzret-i Resūl’ün āyāt-ı zāhiresi gicede zuhūr-ı nāri’z-ziyāfeti müşābehesinde bu kadar mu‘cize-i zāhireleriyle itdügümle ve bu kadar medh eyledügümle beni terk eyle. Anuñ mu‘cizātınuñ zuhūrı tağ kalesinde gice yanan āteşüñ zuhurı gibidür.

Tercüme

Mihmānuñ āteşi gibi kim yakılır gice

Olur bedīd her ser-i kūh üzre āyeti

Beyt

کوش معجزش کویم که آن روشن شود

1972 همچو آتش در شب تاریک بر روی علم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hāzret-i Resūl’ün mu‘cizāt-ı kübrāsını ya‘nī Qur‘ān-ı ‘azīmini ve āyāt-ı zāhiresini ya‘nī gice zuhūr eyleyen nāri’z-ziyāfet müşābebesindedür diyü beyān u ‘iyān eyledükden sonra girü beyt-i sâbıkuñ mazmūnını te‘kīd kaşd idüp da‘nī ya‘nī terk eyle didügi kavlin ta‘līl kaşdına vel’hāşıl beyt-i sâbıka ‘illet olmak için didi:

فَالدَّرُ يَزْدَادُ حُسْنًا وَهُوَ مُنْتَظَمٌ

1973 وَلَيْسَ يَنْقُصُ قَدْرًا غَيْرَ مُنْتَظِمٍ

¹⁹⁷¹ Beni bırak da o yüce makama, tıpkı bizim görünüşümüz ve gece yapılan bilinçli bir misafirlik gibi olan açık delillerle övgüde bulunayım

¹⁹⁷² {^{dk}Tercümetün li-kā’ilihi

Konuğ odı zuhūrı gibi kim yanar gice

Tağlar başında zahir olupdur āyeti}

¹⁹⁷³ “Muntazam olarak dizilen inci daha güzeldir, bununla birlikte dizilmek incinin kıymetini eksiltmez.”

Fā ta‘līl içündür. Beyt-i sâbıkuñ ta‘līli vâkı‘ olmışdur. **Dürr** (در) didügi [150^a] mübtedâ’dur. ed-Dürrü’l-lü’lü¹⁹⁷⁴ cem‘ idür deñilür. İncü dimek olur. **Yezdādü** (يزداد) didügi fi‘l-i muzâri‘ ifti‘âl babındandır. Ziyâdeden müştakdur. Fâ‘ili tahtında müstetir hüve râci‘dür fe’d-dürrü kavline. حيراً زادالله¹⁹⁷⁵ ma‘nâsına. Bu cümle mübtedânüñ haberi vâkı‘ olur. **Hüsnen** (حسناً) didügi temyiziyyet üzerine menşubdur. Veyâhüd yezdād kavlinüñ mef‘ûli vâkı‘ ola. **Vehve muntazımun** (وهو منتظم) didügi cümlesi yezdād kavlinüñ fâ‘ilinden hâl vâkı‘ olmışdur. Zâmîr-i merfû‘ yezdād kavlinüñ tahtında müstetir olan fâ‘iline râci‘dür. İntizâm silke lü’lü’ cem‘ eylemege dirler, müte‘addidür. Ve lâzım dağı gelür muntazım gibi lâyıķ olan budur ki mef‘ûl şîğası üzerine mebnî kılına. Bu tağdîr üzerine lâzım olur. **Ve leyse** (وليس) didügi fi‘ldür ef‘âl-ı nâkışadan. Tahtında ism-i müstetir hüve râci‘dür fe’d-dürrü kavline. Yezdād kavline ma‘tûfdur. **Yenkušu** (ينقص) fi‘l-i muzâri‘ noķşandan müştakdur. Bu cümle leyse didügi kavlinüñ haberi vâkı‘ olur. Veyâhüd yenkuš kavlinüñ fâ‘ilinden temyîz vâkı‘ olur. **Ķadren** (قدر) didügi yenkuš kavlinüñ fâ‘ilinden hâl vâkı‘ olur. Ya‘nî Hazret-i Resûl’üñ medhi ve mu‘cizâtı ve âyât-ı ģarîbe-i ‘acîbesi dürrü teşbihdür. Ya‘nî eger silk muntazım olınsa hüsni ziyâde olur ve eger muntazım olunmasa hasende bir nesne naķş olmaz. Zîrâ kim şeref-i zâtı dürrü lâzımdur. Gerek muntazım gerek ģayr-ı muntazım olsun ve Ķazret-i Resûl’üñ mu‘cizâtı dağı böylecenedür. Vech-i mezkûr üzerine muntazım olıcaķ olursa hüsni yönünden ziyâde olur, zînet bulur. Bi-eyyi tağdîr kân beytün ma‘nâsı dimek olur ki ol Ķazret-i Resûl’üñ [150^b] âyât-ı zâhiresi ki Ķur‘ân-ı ‘azîmdür hüsnde ve kararda dürrü müşâbihdür. Dürri nazm silkine münsalik olduğı hâlde hüsni ziyâde olur. Ve nazm silkine muntazım olmaduğı hâlde kıymetde nâķış olur degildür. Mu‘cizâr-ı şerîfi dağı böylecenedür. Vech-i mezkûr üzerine mu‘cizâtı muntazım olduğı hâlde hüsni ziyâde olur ve mu‘cizâtı nazmına muştâģil olmayup ihmâl idersen ol Ķazret’üñ kâdrine ve mertebesine naķş lâzım gelür degildür dimek olur.

¹⁹⁷⁴ ed-Dürrü’l-lü’lü’: bi’d-Dürri’l-lü’lü’ BD.

¹⁹⁷⁵ “Allah, şaşkınlığını artırsın.”

Tercüme

Lü'lü' ki nazm olınsa¹⁹⁷⁶ olur hüsni dahı ziyād

Manzûn olmasa dahı olmaz naķışeti

Beyt

دراکر پیوسته بود حسن آن زاید بود

¹⁹⁷⁷ورنه پیوسته بود قدرش نباشد هیچ کم

Ve Ba' de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resûl’ün āyāt u mu‘cizātı zıkr olunmağın zuhûrı dürr-i muntazım oldıķda hüsni ziyāde olduğı gibi Ke-zālik mu‘cizāt bāhiresi zıkr olındıķda hüsni ziyāde olduğunu beyān eyledükten sonra girü ol Hāzret-i Resûl’ün ahlāk-ı marāziyyesinün tekeşşürüne işāret ve cemīl şiyemün ‘adem-i tenāhīsine iş‘ār istifhām-ı inkāriyye ile didi:

فَمَا تَطَاوُلُ أَمَالُ الْمَدِيحِ إِلَى

¹⁹⁷⁸مَا فِيهِ مِنْ كَرَمِ الْإِخْلَاقِ وَالشَّيْمِ

[151^a] **Fe-mā** (فَمَا) istifhām-ı inkāriyye didüğü mübtedādur. el-Cümle a‘nī **teṭāvelü** (تَطَاوُلُ) haberdür. **Āmālū’l-medīḥ** (أَمَالُ الْمَدِيحِ) didüğü fi‘lün fā’ilidür a‘nī teṭāvül. Teṭāvel fi‘l-i māzī tefā‘il vezn üzerine بعيد إلى تنتظر قائماً لتتأمل إلى بعيد ¹⁹⁷⁹والتطاول أن تمد عنقك قائماً لتتأمل إلى بعيد ¹⁹⁷⁹ kavlinden me’ḥūz dur Ve’l-ma‘nā ¹⁹⁸⁰ان تطاول اما لي بالمديح الي صفاته لا يصل إليها جميعاً ¹⁹⁸⁰. Ya‘nī ol Hāzret-i Resûl’ün ‘alā kaşdi’t-ta‘zīm şenā-yı ḥasenesine ve ¹⁹⁸¹ kemāliyle medḥine yetişür degildür. Tamām-ı

¹⁹⁷⁶ olınsa: olsa BD.

¹⁹⁷⁷ {^{dk}Tercümetün li-ķā’ilihi

İncü dizinde hüsni artuķ gösterür

Hem ol dizilmiş olmasa yok durur naķisatı}

¹⁹⁷⁸ “Şairin hayal gücü, O’ndaki yüksek ahlakı ve temiz huyu anlatmaya yetmez.”

¹⁹⁷⁹ “Ve tetāvele, uzaklara bakmak için boynunuzu uzatıp dikilerek bakmaktır.”

¹⁹⁸⁰ “Övgüde bulunarak ona uzansa da onun tüm vasıflarını anlatmaya ulaşamaz.”

¹⁹⁸¹ ve: -BD.

kelām ‘azcu taḫṣīrâtıdan ve ‘adem-i bülûğdan ‘ibâretdür. Âmâl emelüñ cem‘ idür. Ve emel ricâya dirler. Ve medîḥ fe‘îl vezn üzerine fe‘îl bi-ma‘ nâ fâ‘ ildür ki ol ḥasen-i şenâ ‘alâ ḫaṣḫûd’-t-ta‘ zîm üzerine ola. Bu şûretde izâfet-i ednâyı telebbüs içün olur. Veyâḥûd muzâf maḥzûf ola. Taḫḫîrî âmâl-ı aşḫâbü’l-memduḥ biḥ ki anlar med‘ idicilerdür. **İlâ mā fîhi** (مَا إِلَى فِيهِ) ilâ didügi teṭâvül ḫavline müte‘ allıḫdur. Mâ mevşûledür. Fîhi ism-i mevşûlün şılasıdır. Zâmîr-i mecrûr Ḥazret-i Resûl’e¹⁹⁸² râci‘ dür. **Min keremi** (مِنْ كَرَمِ) mā-yı mevşûlî beyân vâḫi‘ olmuştur. **el-Aḥlâk** (الْأَخْلَاق) didügi ḫavlınden murâd kesbiyyâtdür.¹⁹⁸³ Keremün aḥlâḫa izâfeti şıfatun mevşûfa izâfeti ḫabîlindendür. ¹⁹⁸⁴ من الأخلاق الكريمة taḫḫîrindedür. Veyâḥûd min teb‘îd içün ola cā’izdür. Kerem ḥüsn ma‘nâsınadır. Aḥlâḫ ḥulḫun cem‘ idür. **Ve’s-şiyemi** (وَالشَّيْمِ) didügi keremü’l-aḥlâḫ ḫavline maṭûfdur. Şiyem şîmenün cem‘ idür ki ol ‘âdetü’l-‘azîziyyât. Eger su‘âl olınsa ve’s-şiyem didügi lafzda muḥtelif ne ḥâlde ‘atf cā’iz olur? Cevâb budur ki ‘atf mürâdif-i kelâmda sāyeğ ya‘nî cā’izdür. Nitekim Ḥaḫḫ sübhâne ve te‘âlânun [151^b] ḫavlınde **أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ**¹⁹⁸⁵ bunun biriyle ki şalât cem‘ ve rahmet müfred olup elfâz-ı müterâdifedendür. ‘Atf-ı şaḫîḥdür. Bi-eyyi taḫḫîr kân muḥaṣṣıl-ı ma‘nâ ol Ḥazret-i Resûl’ün medḫi ricâları ve ümîdleri ne vechle müteṭâvil olup yetiṣebilür şol mertebeye ki ol mertebe Ḥazret-i Resûl’ün aḥlâḫ-ı hamîdesine ve ‘âdât-ı pesendîdesine yetiṣmekdür. İmdi kimesne ricâ itmesün, zîrâ ol zât-ı şerîfün kemâliyle medḫüne kimesne yetiṣür degildür dimek olur.

Tecüme

Medḫine ol şehün ne dırâz idesün sözi

Kim lutf ile keremdür anuñ dâ’im ‘âdeti

Beyt

¹⁹⁸² Resûl’e: -YB.

¹⁹⁸³ kesbiyyâtdür: kesbiyâtdan ÇA.

¹⁹⁸⁴ “Güzel ahlaklardandır.”

¹⁹⁸⁵ “İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır.” Bakara 2/157.

هرچه کويم در مدح مصطفى نسيار نيست

1986 کر مزينبد بخلق نيك واحسان و شيم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün ahlâk-ı kerîmesinüñ ve firtine ve şiyem-i cemîlesinüñ keşretine işâret eyledükden sonra girü mu‘ cizât-ı bâhiresi olan Qur‘ân-ı ‘azîmüñ mu‘ cizât-ı şerîf zikrüne şürü‘ ve dahı Qur‘ân-ı ‘azîmüñ âyâtı içün cihet ya‘ nî elfâzı ve hürûfı bi-lâ şübhe hâdiş olup eşvât olduğı taqdîr üzerine ma‘ ânî-i kadîmesi ta‘bîr olınduğı beyân u ‘iyân eylemek ve Hâzret-i Resûl’ün medh-i şerîfini kaşd idüp didi:

آيَاتِ حَقٍّ مِنَ الرَّحْمَنِ مُحَدَّثَةٌ

1987 قَدِيمَةٌ صِفَةُ الْمُؤَصِّفِ بِالْقَدَمِ

[152^a] **Āyātü Hakkın** (آيَاتِ حَقٍّ) didügi ibtidā’iyye üzerine merfû‘ dur. Haberi maḥzûfdur. Taqdîri نَبِيَّنَا مِنْ مَعْجَزَاتِ الْقُرْآنِ 1988 taqdîrindedür. Veyâhûd medh üzerine menşûb ola. Veyâhûd mā-sabaḳadan bedel vâkı‘ ola. Ve izâfet bi-ma‘ nâ el-lâm’dur. Eger Hakkın didügi kavlınden esmâ-yı Allāhu te‘âlâ murād olıcaḳ olursa ve illâ eger Hakkın kavlinde bâtıluñ naḳîdî murād olıcaḳ olursa izâfet bi-manâ min olur. **Mine’r-raḥmāni** (مِنَ الرَّحْمَنِ) didügi muḥdeset kavline müte‘allıḳdur. **Muḥdeset** (مُحَدَّثَةٌ) didügi âyātü Hakkın kavlinüñ şıfatı vâkı‘ olmuşdur veyâhûd mine’r-raḥmān muḳadder kâ’inet kavline müte‘allıḳ ola, ḥāl vâkı‘ ola. 1989 والحدوث وجود الشيء وحودته بعد ان لم يكن. Ya‘ nî bir şey’ün kadîmde vücûd yoğıken sonra hâdiş olana ıtlâḳ olunur ammâ kıdem ḥudûsıñ zıddıdır. Nitekim ta‘bîr olunur: 1990 فالحدوث عبارة عن السبق بالعدم والقدم عدم السبق بالعدم. Ve’l-ḥāşıl-ı kelâm kıdem ile ḥudûs

1986 {^{dk}Tercümetün li-kā’ilihi

Medh arzûsına ne uzatmaḳ durur āña

Kim luṭf ile kerem durur ahlâk-ı şiyemeti}

1987 “Allah’ın hak olan ayetleri (lafız itibarıyla) sonradan, (mana itibarıyla) ezelidir çünkü kadim olan Allah’ın sıfatıdır.”

1988 “Kur’an’ın ayetleri, Peygamber’in mucizelerindendir.”

1989 “Hudûs, bir şeyin yoktan var oluması demektir.”

1990 “Varoluş, yokluğun önce gelmesi anlamına gelir; kıdem ise, yokluğun önce gelmemesi demektir.”

mā-beyninde fark-ı celî budur ¹⁹⁹¹ . Zarfen didügi cem‘en dimekdür. Qadîmât didügi qavlinüñ zamîr-i müstekinden hâl vâki‘ olmışdur. ¹⁹⁹² مصونات الزوال didügi ya‘nî fenâdan maḥfûza veyâḥûd zâtdan münfek olması maḥzûfedür. Ve daḥî bizüm aşḥâbımız rıdvânullâhu te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în buyurdılar: ¹⁹⁹³ صفات الله تعالى كلها أزلية قائمة بذات الله تعالى. Ve daḥî yine *Yeḳûlû’l-‘Abd* da buyurur:

وما القرآن مخلوقاً تعالى

¹⁹⁹⁴ كلام الرب عن جنس المقال

Qur‘ân ıtlâḳ olunur ve kırâ‘at murâd olunur ve muşḥaf daḥî îrâd olunur. Maḳâl maşdar-ı mîmîdür. Murâd olan burada maḳâldur. Eyy ¹⁹⁹⁵ عن جنس ما يقوله الناس وهو الحروف والأصوات. **Qadîmetün** (قَدِيمَةٌ) didügi qavli şıfat ba‘de şıfatdur. [152^b] Muḥdeşet ismi mef‘ûldür. Müfred mü‘ennes ḥudûşdan müştakdur ‘ademden vücûda gelmek ma‘nâsına. **el-Mevşûf** (المُوصُوف) muzâfun ileyhdür. **Bi’l-kıdemi** (بِالْقَدَمِ) didügi el-mevşûf didügi qavline müte‘allıḳdur. Mevşûf kavlinden murâd Allâhu te‘âlâdur. Qur‘ân-ı ‘azîm ma‘nâ-yı qadîmdür. Ke-qavlihi te‘âlâ مَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ ذِكْرٍ مِّن رَّبِّهِمْ مُّحَدَّثٍ إِلَّا اسْتَمْعَوْهُ وَهُمْ يَلْعَبُونَ ¹⁹⁹⁶ . Hâdiş olan muşâḥifde mektûb olan terkîb ve ḥurûfâtur. Ve ba‘zı nüşhada muḥdeşe bedeline muḥkemtü vâki‘ olmışdur. Ke-qavlihi te‘âlâ كِتَابٌ أُحْكِمْتُ آيَاتُهُ ¹⁹⁹⁷ . Eger su‘âl olinsa burada şıfat-ı ḥudûş ile şıfat-ı qadîmüñ cemi‘ lâzım gelür. Ya‘nî muḥdeşet ve qadîmet didügi qavli âyât-ı Ḥaḳḳın didügi qavline şıfat olduḡı şûretde bir vechle cevâb budur ki bir şey’ içün ciheten câ‘izdür. Ya‘nî bir cihet ḥudûşını iḳtizâ ider ve ikinci cihet kıdemini iḳtizâ ider. Burada daḥî bu qabileten olsun ve Qur‘ân-ı ‘azîm daḥî bu nemaṭ üzerinedür. Ayât-ı Qur‘ân elfâzı ve ḥurûfî cihet ile bi-lâ şübhe ḥâdişedür. Ve ol elfâz-ı ḥurûfdan ma‘nâ-yı

¹⁹⁹¹ “Zâtî ve fiilî sıfatların hepsi ezeldir, hepsi yok olmaktan korunmuştur.”

¹⁹⁹² “Zevâlden koruyanlar.”

¹⁹⁹³ “Allahu Teâlâ’nın bütün sıfatları ezeli olup Allah’ın zâtı ile kaimdir.”

¹⁹⁹⁴ “Kur‘an yaratılmamıştır. Rabb’in kelamından oluşıp sözlerdir.” Üşî, *Yeḳûlû’l-Abd*, b.10. <https://poetsgate.com/poem.php?pm=110629> [Erişim Tarihi: 21.02.2025].

¹⁹⁹⁵ “İnsanların kullandıkları sesler ve harflerle aynı türdendir.”

¹⁹⁹⁶ “Ne zaman rablerinden kendilerine yeni bir ihtar gelse, onlar bunu, akılları başka yerde, kendileri oyun ve eğlence içinde iken dinlemişlerdir.” Enbiyâ 21/2.

¹⁹⁹⁷ “Elif-lâm-râ. **Bu**, hikmet sahibi ve her şeyden haberdar olan Allah tarafından **âyetleri sağlam kılınmış**, sonra da şu şekilde açıklanmış **bir kitaptır**.” Hûd 11/1.

şerîfî ta‘bîr olunduğı cihetle bi-lâ şübhe kadîmedür. Nihâyet bu kadr vâriddür ki âyât-ı Hakkın didüğü Kur‘ân-ı ‘azîmüñ âyâtı gibi lafzını ve ma‘nâsını muntazım olup bu kelâmda ümmetine keyfiyyât-ı i‘tikâdına ta‘lîm ü irşâddur. Ya‘nî Hâzret-i Resûl’üñ mu‘cizâtı olan Kur‘ân-ı ‘azîmüñ âyâtı zâhiredür, haqdur. Ya‘nî haq üzerine âyâtdur ve şıdk üzerine mu‘cizâtdur. Nuzûlî ve şudûrî min ‘indallâhi’r-raḥmândur. Ol Kur‘ân-ı ‘azîm nazmı ve elfâzı ve kelimât-ı mürekkebesi i‘tibârî ile hâdişdür. Maḳâşidî ve ma‘ânîsî i‘tibârıyla kadîmdür. Kıdemle mevşûf olanuñ şıfatıdır demek olur. Allâhu a‘lim bi-haḳîkatü’l-merâm.

Tercüme

[153^a]

Evvel öğülmüş olan olur pes kadîm ol

Yâ nice olsa âyet-i Kur‘ân hîdâyeti

Beyt

آیت‌های که از رحمن بنو آمد فرو

آن قدیمست و بود آن وصف موصوف قدم

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyḫ nâzım raḥmetullâhi ‘aleyh Kur‘ân-ı ‘azîm âyât-ı bâhire haqdur ya‘nî haq üzerine âyât ve şıdk üzerine mu‘cizâtdur. Nuzûlî ve şudûrî min ‘indallâh olduğunu beyân u‘iyân eyledükden soñra¹⁹⁹⁸ girü beyt-i sâbıkuñ maẓmûnını te‘kîd ḳurûn-ı ḥâliyyede vâḳi‘ olan umûr-ı mâziyyede ve ezmine-i âyetde vâḳi‘ olıcaḳ umûr-ı âyetden Kur‘ân-ı şerîfuñ haber virdüğünü ve me‘âd ve ‘Âd ve İrem haberini beyân eylemek murâd idinüp didi:

لَمْ تَقْتَرِنْ بِزَمَانٍ وَهِيَ تَخْبِرُنَا

1999 عَنْ الْمَعَادِ وَعَنْ عَادَ وَعَنْ أَرَمَ

¹⁹⁹⁸ soñra: -ÇA.

¹⁹⁹⁹ “Kur‘an ayetleri, bize ahiretten Âd ve İrem kavimlerinden haber vermeleri itibarıyla (manası ve hükümleri) belirli bir zaman ait değildir.”

Ya‘nî kelâm-ı kadîm âyât-ı Qur‘ân-ı mevşûf-ı bi‘l-kadimûn şıfatı olduğu şûretde bir zamāna ve bir vakte muḳârin olaydı ḥudûş ile zamānuñ kıdemi lâzım gelürdi. Bu ikisinûñ daḥı baṭlānı zâhirdür. Andan şoñra Qur‘ân-ı ‘azîm mu‘cize olduğına edille-i vâzîha ile ve min ‘indallāh olduğını işâret idüp **vehye tuḥbirunā** (وَهِيَ تَخْبِرُنَا) didügi ḳavli ile ḥaber virüp ḳurūn-ı ḥâliyede aḳvām-ı mâziyeden ḥaber virmez. İllā مَا لَا يَأْتِيهِ الْبَاطِلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا قَرْنَتْ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ وَصَلَتْهُ didügi ḳavlinûñ fâ‘ili taḥtında müstetir hiye rāci‘dür. Beyt-i sâbıḳda âyâtü Ḥaḳḳın didügi ḳavline lem taḳterin ḳavli beyt-i sâbıḳda âyâtü Ḥaḳḳın [153^b] ḳavlinûñ şıfatı vâḳi‘ olmuşdur. قَرْنَتْ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ وَصَلَتْهُ 2001 ḳavlinde me‘ḥûzdur. Ve zamān ‘inde‘l-‘Arab vaḳtûñ ḳalîlinden ve keşîründen ‘ibâret olup bu iki ḥâlûñ ismidür. Zamān ma‘nâ-yı ḥayşiyetle lem taḳterin ḳavline müte‘allıḳdur. Bâ muşâhibet içündür. Veyhe tuḥbirunā didügi taḳterin ḳavlinûñ fâ‘ilinden ḥâl vâḳi‘ olmuşdur. Vāv ḥâliyyedür, ḥaber virmek ma‘nâsına. ‘Ani‘l-me‘âdi (عَنِ الْمَعَادِ) didügi eyy عود الخلق بعد اعدامه 2002 ya‘nî maḥall-i ‘avd ki ol âḥiretdür. Me‘âd mercî‘ ma‘nâsına. Yuḳâlu عاد إليه يعودُ عوداً اي رجع 2003 ḳavlinde me‘ḥûzdur. Ke-ḳavlihi te‘âlâ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ 2004. ‘An ‘Ādin (عَنْ عَادِ) didügi ḳavlinde murād ḳavm-ı Ḥūd’dur. Ḳāleḥü sübhāne ve te‘âlâ ya‘nî anlardan ḥikāyetdür. يَا هُوْدُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ 2005 eyy بحجة تدل على صحة دعواك وهو لفرط عنادهم وعدم اعتدائهم بما جاءهم من المعجزات 2006. Ve ‘an İremi أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ didügi ḳavlinde murād ‘ādin-i āḥiridir. Ke-ḳavlihi te‘âlâ وَغَنَ اِرْمَ 2007 elāḥ. Ve ‘an üç mevzû‘ da bile mecaveze içündür. Şāḥib-i Keşşāf Ḥaḳḳ sübhāne ve

2000 “Asılsız bir şey ona ne önünden ne arkasından yaklaşabilir. O, hikmet sahibi, övgüye lâyık olan Allah katından indirilmiştir.” Fusillet 41/42.

2001 “Bir şeyi başka bir şeyle bağladım, onu onunla birleştirdim.”

2002 “Yaratılanların yok edildikten sonra geri dönüşü.” (Öldükten sonra tekrar dirilmesi.)

2003 “Ona geri döndü. Ye‘ûdu, ‘avden yani geri dönmek.”

2004 “Varlığı ilkin yaratan, sonra bunu tekrar eden O’dur ve bu O’nun için pek kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce sıfat O’nundur. O mutlak galiptir, hikmet sahibidir.” Rûm 30/27.

2005 “Dediler ki: Ey Hûd! Bize açık bir mucize getirmedin; biz senin sözünle tanrılarımızı bırakacak değiliz; biz sana iman edecek de değiliz.”

2006 “Bu, onların aşırı inatlılıkları ve kendilerine gelen mucizeleri düşünmemeleri sebebiyle iddialarının doğruluğunu ispat eden bir delildir.” Beyzâvî, *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-tevîl* <https://quran-tafsir.net/baidawy/sura11-aya53.html> (Erişim Tarihi: 12.02.2025).

2007 “Görmedin mi, rabbın ne yaptı Âd kavmine; sütunlarla dolu İrem’e” Fecr 89/6,7.

انه قيل ²⁰⁰⁸ بِعَادِ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ te‘ ālānuñ kavlinde didi ke-ıavlihi te‘ ālā ²⁰⁰⁹ . Nitekim Benî Hāşim’e ħaddinüñ ismiyle Hāşim diyü tesmiye iderler. Nihāyet fark bu kıadrdir ki evvelkisine ‘Ād-ı ulā dirler. Ve āhir kimesne ‘Ādü’l-āĥiret dirler. Lāyık olan budur ki ‘Ād-ı ulādan murād ‘Ād-ı evvelā ola. Ve ‘Ād-ı şāniyyeden murād ‘Ād-ı āĥire ola. Ve ‘an İremi didügi kavli ta‘ mîmden şoñra taĥşîşdür. Zîrā kim İrem didügi ‘Ād-ı kıadîmdür. Eger su’āl olınsa ‘Ād kavlinde ‘Ād-ı kıadîm murād olınsun ve İrem kavlinde zālîkeye kıarîne olınsun ya‘nî [154*] ‘Ād, ‘Ād-ı kıadîmden ‘ibāret ola. Nitekim şāĥib-i *Keşşāf*āyet-i kerîmede zıkr eyledügi gibi. Ve bi’l-cümle İrem didügi kavli ‘Ād-ı kıadîmüñ ismidür. Cevāb budur ki ‘an tekrîr olınuğında nübüvvetüñ ba‘zısına işāret olınmışdır. Ve bi’l-cümle zıkr olınan gibi İrem didügi ‘Ād-ı kıadîmüñ ismidür. Veyāĥüd şehirlerinüñ ismidür. Öyle şehir ki Şeddād bin ‘Ād binā eyledi. Rivāyet olınur ki ‘Ād’uñ iki oğlı var idi. Birisi Şeddād ve birisi Şedîd idi. Andan şoñra Şedîd-nām fevt olup emr aña tefvîz olınuş cemî‘-i dünyāya ĥukm idüp vālî-i memleket oldu. *Tuĥfetü’s-Selām* ismiyle müsemma olan kıtābda zıkr olınur ki tamām dünyā anuñ üzerine musallaĥ olan üç kışidür. İkisi Müslümān ve birisi kâfirdür. Müslümān olanuñ birisi Ĥazret-i Süleymān ‘aleyhi’s-selāmdur. Ve birisi daĥı Zülkıarneyn’dür. Bunuñ nübüvvetinde ihtilāf eylediler ammā şālîĥ ve zāhid ve ‘ābid kışı oluğında ittifāķ eylemişlerdür. Ve kâfir olan Şeddād ibn ‘Ād’dur. Bu daĥı bunlar gibi cemî‘-i dünyānuñ ĥükümetine mālîk olmuşdır. Günlerde bir gün bunuñ yanında cenneti vaşĥ idüp zıkr eylediler. Vaşĥını işitdügi gibi emr idüp baña ol cenneti vaşĥ eyledüğüñüz gibi anuñ mîşlini ve aña mümāşil binā idüñ diyü emr eyledi. Ba‘dehū ba‘zı şāĥārîde İrem adlı ‘adeni üç yüz yılda binā eylediler. Nitekim Ĥaķķ sübhāne ve te‘ālā buyurur بِعَادِ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ²⁰¹⁰ . Ve kendinüñ ‘ömrî toķuz yüz yıl ‘ömr sürdi. Bu binā eyledükleri bir ‘azîm medînedür. Kıaşrları altundan ve gümüşden ve direkleri zebercedden

²⁰⁰⁸ “Görmedin mi, rabbın ne yaptı Ād kavmine; Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e;” Fecr 89/6,7,8.

²⁰⁰⁹ “Denilmiştir ki Ād, Avs oğlu, İrem oğlu, Sām oğlu, Nûh’un neslindendir.”

²⁰¹⁰ “Görmedin mi, rabbın ne yaptı Ād kavmine; ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e...” Fecr 89/6,7,8.

ve yâkutdan ve bunun [154^b] eşnâsında eşnâf-ı eşcâr müşmire ve enhâr müfeccire olup tamâm olduğu gibi cemî‘-i ehl-i memleketleri ile ve tevâbi‘ ve levâhık ile sürûr u şâdmân teveccüh idüp duhûl kaçd itmiş iken bir gün ve bir gicelük yol kaldığı gibi Hakk sübhâne ve te‘âlâ anların üzerine semâdan bir şayha-ı ‘azîm ba‘ş u irsâl idüp cümlesi helâk oldılar. Hattâ ‘Abdullâh bin Kılâbe devesini taleb iderken râst gelüp içine dâhil oldu. Altundan ve cevherden ve her nesneden kâdir olduğu kadar yüklenüp çıkardı. Mu‘âviye hazretlerine haber oldıkda mezbûrî hâzır itdürdüp her nice kim vâki‘ oldısa hikâyet idüp takrîr eyledi. Andan sonra Mu‘âviye, Ka‘b hazretlerine gönderüp ol dağı su‘âl eyledükden sonra didi: Bu zıkr eylediği âdem Zâtü’l-‘İmâd’dur. Hazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem buyurdi: وسيدخلها رجل من المسلمين في زمانك أحمر أشقر²⁰¹¹. el-Hadîs. Andan sonra Ka‘b hazretleri bakdı ve ‘Abdullâh ibn Kılâbe’yi gördi ve didi: هذا والله ذلك الرجل²⁰¹² dir. Hakk sübhâne ve te‘âlâ kitâb-ı kerîminde ve furkân-ı ‘azîminde haber virmişdür ki cemî‘-i bülâd-ı dünyâda Şeddâd binâ eylediği medînenün mişli halk olmamışdur. Ve ba‘zılar katında İrem’den murâd olan İskenderiyye’dür. Ve ba‘zılar katında Dimaşk’dur. Ve ba‘zılar katında Şeddâd’ın binâ itdüğü şehirdür. Bunı Ebû Yezîdü’l-Bişâmî’nün kâddesallâhu sırrahü’l-‘azîz rivâyeti te’yîd ider ki İrem’den murâd Şeddâd [155^a] binâ eylediği ola. Nitekim rivâyet olunur şeyhü’l-imâmü’l-fâdıl Ebû Tâlib el-Mekkî kâddesallâhu sırrahü’l-‘azîz zıkr eyledi. Ya‘nî *Ḳutü’l-Ḳulûb* ismiyle müsemma olan kendü kitâbında zıkr idüp rivâyet ider. Bir gün Ebû Yezîdü’l-Bişâmî kâddesallâhu sırrahü’l-‘azîz hazretlerine su‘âl eyledüm. İrem-i Zâtü’l-‘İmâd didüklerine dâhil oldın mı? Ne‘am cevâb virüp dâhil oldım. Hakk sübhâne ve te‘âlânın taht-ı taşarrufında ve mülk-i bedende olan bundan gayrı dağı biñ şehre dâhil oldım. Ol şehrin eñ ednası İrem-i Zâtü’l-‘İmâd şehridür. Andan sonra baña bir bir şaymağa başlayup evvelâ Câbelk şehriden başladı. Andan sonra bunun emşâlini şaydı. Andan sonra İrem-i Zâtü’l-‘İmâd’dan haber virdi ki İrem zât-ı ‘Âd’ın

²⁰¹¹ “Senin zamanında Müslümanlardan bir adam oraya girecek; kızıl tenli, sarı saçlı, kısa boylu, kaşında bir ben ve topuğunda bir ben olacak. Develerinin talebi için yola çıkacak.”

²⁰¹² “Allah’a yemin olsun ki bu adam o adamdır.”

şehridür. Yemen vilâyetinde nâsuñ ‘aynından mestûr u maḥfûzdur. Nice ve nice köşkleri vardır. Biñ kapısı vardır. Her kapu mā-beyninde bir fersaḥ kadar yir vardır. Altun ve gümüş ve yâķūt ve zebercedden binâ üslûbı üzerine mürekkebdür. Yüz bīn ‘amûdı vardır. Her ‘amûdı Süleymān peygamberden evvel ‘Ād bin Şeddād benī Sām benī Nūḥ ka‘ūr-ı baḥrdan cinniler ve periler ile deñiz dibinden çıkartmışdı. Dört biñ yıldan muḳaddem ve bu İrem’de adlu şehirde abdāl ve budala ṭā’ifesinden bâliyyetü’l-‘izām ve a‘yâddan nice ve nice taşdan şanduklar vardır. Ve her şandukun ṭulı onar zerā‘dur. Ve burada ḳubūr-ı enbiyā şalātullāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn ecsād-ı mübârekeleri ilā yevmünā hâzâ şahîḥeten medfûnlardur. Ve lâkin Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘ālā anları nâsuñ ebşârlarından [155^b] ve a‘ynından maḥcûb idüp mestûr eylemişdür. Ammā muḳarrebīn şalātullāhu ‘aleyhim ve rıḍvānullāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘īn her cum‘a gicesinde anları ziyaret iderler. Eger su‘âl olınsa Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘ālā âyet-i kerîmesinde ve furḳân-ı ‘azîminde لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ²⁰¹³ idüp bu şıfat ile muttaşif kılup ve Hazret-i Bâyezîd-i Bisṭāmî’nün ednâhâ İrem didügi ḳavline ḥâlde şahîḥ olur diyü tenâķuz olmaḳ lâzım gelir. Cevâb budur ki âyet-i kerîme mezkûr olan zamân-ı mâzîde ḥalkını nefy eylemekdür. Murâd olan câizdür ki tilke’l-medâin bundan soñra ḥâdişe olsun. Ve bu daḥı câ’izdür ki mişli nefy-i zînetde aña mümâşil nefy murâd olınsun ve ednâdan murâd olan şıgarü’l-cennet ve ğâyırî zâlike murâd olınsun cihâtlarından ne murâd olunursa te’vîl ḳâbildür. Ve daḥı *Ḳutü’l-Ḳulûb*’da zıkr olınur ki âyet-i kerîmenün ma‘nâsı ya‘nî لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ²⁰¹⁴ elaḥ. Murâd olan bülâd-ı Yemen’dür. Zîrâ kim anlar muḥâṭabûnlardur bülâdlarda. Nitekim Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘ālā buyurur أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ²⁰¹⁵. Eyy اَرْضِ بِلَدِهِمْ ²⁰¹⁶. Bu taḳdîr üzerine işgāl mündef‘ olup rîb ü kemân ḳalmaz ve tefsîr-i şeyḥada daḥı tefsîr olınmışdür.

²⁰¹³ “Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış.” Fecr 89/8.

²⁰¹⁴ Fecr 89/8.

²⁰¹⁵ “Allah’a ve peygamberine karşı savaşanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da **bulundukları yerden sürgün edilmeleridir**. Bu, onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır.” Mâide 5/33.

²⁰¹⁶ “Onların ülkesinin toprağı.

2017 elah. Eyy مثل مدينتهم في البلاد 2018 dimekdür. Ve İrem didügi kavlinde muzâf mahzûfdur. Takdîri sıbt-i İrem veyâhûd ehl-i İrem dimekdür. İrem şehirlerinin ismi veyâhûd arzlarının ismi olduğu takdîr üzerine ve şarf-ı mümteni‘ olup gayr-ı müteşarrıfdur. Sebeb burada ‘ ilmiyyet ve te’nişdür. Gerek medînenün ismi olsun ve gerek kabîlenün ismi olsun râ’nuñ iskânıyla dağı kırâ’at olunması câ’izdür. Veyâhûd Ebü’s-Su‘ûd rahmetullâhi ‘aleyh ve gayr hem tefsîr eyledükleri [156^a] üzerine ola. Fî kavlihi te‘âlâ لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ 2019 didügi Hakk te‘âlânun kavlinden murâd İrem için şıfat-ı uhırâ ola. لم يُخْلَقْ مِثْلُهُمْ فِي عِظَمِ الْأَجْرَامِ وَالْقُوَّةِ حَيْثُ كَانَ طُولُ الرَّجُلِ مِنْهُمْ أَرْبَعُمِئَةِ ذِرَاعٍ وَكَانَ يَأْتِي ابْصَخْرَةَ الْعَظِيمَةِ فيحملها ويلقيها على الحي فيهلكهم فسبحان القادر الذي جعلها الله تعالى رميماً قيل أول من تحت الجبال في الأرض 2020. Muhaşşıl-ı kelâm beytün ma‘nâsı ol Hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem mu‘cizât-ı bâhiresi olan Qur‘ân-ı azîm 2021 mevşûf-ı bi’l-kâdemün şıfatı olduğu mulâhazasıyla ezmândan ve evkâtdan bir zamâna ve bir vakte qarîn ve muqârîn olmuştur. Hâlbuki ol Qur‘ân-ı ‘azîm bize haber virmüşdür Me‘âd’dan ya‘nî umûr-ı âhiretten ki ezmine-i âyetde vâki‘ olıcağ umûrdur. Ve dağı bize haber virmişdür ‘Âd kavlinün ve İrem şehrinün kaşırılarından ki qurûn-ı hâliyyede vâki‘ olan umûr-ı mâziyedür demek olur.

Tercüme

Kavm-ı ‘Âd u kavm-ı İrem ü Me‘âd-ı zî’l-‘imâddan

Virdi haber bize içereben tatlu şerbeti

Beyt

مقترن نبود بوقتی فائماً ثابت بود

2017 Fecr 89/8.

2018 “Şehirleri, ülkelerdeki (diğer şehirler) gibidir.”

2019 Fecr 89/8.

2020 “Hiç kimse onlar gibi büyük beden ve kuvvette sahip değildi. Aralarındaki bir adam dört yüz arşın boyundaydı ve bir kaya kaldırıp, taşıyıp bir mahalleye atabiliyordu ve böylece oradaki herkesi öldürüyordu. Onları helak eden kudretli Allah’a hamd olsun.

Söylenenlere göre Semud Kavmi dağların altında taştan ve mermerden bin dokuz yüz şehir inşa ettiler.”

2021 ‘azîm: -ÇA.

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda Hāzret-i Resūl’uñ mu‘cizātı olan Hāzret-i Kūr‘ān-ı ‘azīm ²⁰²³ [156^b] elah fehvāsınca ²⁰²⁴ bize haber virüp Me‘ād’dan ve kavm-i Hūd ve ‘Ād ve İrem’den vākı olan kışşaları beyān u ‘iyān eyledükden şoñra girü Hāzret-i Kūr‘ān’uñ ²⁰²⁵ mu‘cizāt-ı fezā’ilden fezā’il-i uhrāsına işāret ve dahı cemī‘-i zamānda Kūr‘ān-ı ‘azīmüñ devāmına ve bekāsına iş‘ār zīrā kim Kūr‘ān-ı ‘azīm sâ’ir mu‘cizāt üzerine fā’iķa ve ahrā bi-lā inkıtā‘ ālā kıyāmü’s-sā‘at nāzım devāmına ve istimrārına irşād eylemege murād idinüp didi:

دَامَتْ لَدُنَّا فَفَاقَتْ كُلَّ مُعْجَزَةٍ

²⁰²⁵ مِنَ النَّبِيِّينَ إِذْ جَاءَتْ وَلَمْ تَدَمْ

Devām bi-lā inkıtā‘ vüçüduñ istimrārına dirler. Ammā beķā bundan e‘ammdur. Ya‘nī i‘cāz vāķi‘ olan elfāz Kūr‘ān āyātı dā’im oldı. **Dāmet** (دَامَتْ) fi‘l-i māzī-i mü’enneşdür. Devāmdan müştakdur. Dāmet cümlesi beyt-i sābıkda āyātü haķķin didügi kavlinüñ şıfatı vāķi‘ olmışdur. **Ledeynā** (لَدُنَّا) didügi eyy ‘indenā ‘inde ma‘nāsına dāmet kavlinüñ zarfıdır. Beyt-i sābıkda a‘nī ve vāķıfüne ledeyhi ‘inde haddihimi didügi kavlinde bu iki zarfuñ mā-beyninde fark nedür zıkr olındı. **Fe-fāķat** (فَفَاقَتْ) ya‘nī şerrefen ‘ālī oldı. فَاكِ الرجل أصحابه يفوقهم علاهم في الشرف ²⁰²⁶ kavlinde me’hūzdur. Fā faşīhiyyedür veyāhūd sebebiyyedür. Fāķat fi‘l-i māzī-i mü’enneşdür. Tahtında fā‘ili müstetir hiye rāci‘dür. Beyt-i sābıkda āyātü haķķin kavline fevķden müştakdur. **Külle mu‘cizetin** (كُلُّ مُعْجَزَةٍ)

²⁰²² {^{dk}Tercümetün li-kā’ilihi

‘Ād u Me‘ād’dan İrem-i zī’l-‘imāddan

Yogıken iķtirānımız ider hikāyeti}

²⁰²³ “Görmedin mi, rabbın ne yaptı Ād kavmine; Ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e,” Fecr 89/6,7,8.

²⁰²⁴ Kūr‘ān’uñ: Kūr‘ān ÇA.

²⁰²⁵ “Onlar, bugün hâlâ elimizde bulunmakta olup diğery peygamberlerin mucizelerinden üstünüdür çünkü onların mucizeleri (belirli bir zamanda gelmiş) ve devam etmemiştir.”

²⁰²⁶ “Adam, şeref bakımından arkadaşlarını geride bıraktı.”

didügi fâkat kavlinüñ mef'ûlidür. Mu'cize 'âdet-i hâriķ olup nebiyyînden sa'âdâta ya'nî hayriyyete maķrûn olan nübüvvet da'vâsına dirler. **Mine'n-nebiyyîne** (مِنَ النَّبِيِّينَ) mu'cizetin kavlinüñ²⁰²⁷ şıfatıdır. Muķaddere müte'allıķdır. Taķdîri كل معجزة صادرة او ناشئة [157^a] ²⁰²⁸ من النبيين السابقين dimekdür. **İz cā'et** (اذ جاءت) didügi fâkat kavlinüñ ta'lîli vâķi' olmışdır. Cā'et fi'l-i mâzî-i mü'enneşdür. Tahtında fâ'ili müstetir hiye râci'dür. Mû'cizet didügi kavline burada Hâzret-i Resûl'ün efdaliyyetine işâret olduğı gibi Qur'an-ı azîmüñ Ke-zâlik sâ'ir mu'cizât üzerine efdalyyetine tenbîhdür. **Ve lem tedümi** (وَلَمْ تَدْمِ) eyy لم نستمر²⁰²⁹. Zîrâ kim bizüm nebîmizden ğayrı şâdıra vâķi' olan mu'cize ol nebînüñ mevtiyle mu'cizesi daķı munķazî olup muzmaķill olur ve daķı mazmûn-ı kelâma 'illetdür. Cā'et didügi kavline ma'fûfdür. Lem harfdür ħurûf-ı cevâzımdan. Tedümi fi'l-i muzâri'-i mü'enneşdür. Devâmdan müştakdır. Fâ'ili tahtında müstetir hiye râci'dür mu'cizet didügi kavline. Ya'nî ol Hâzret-i Resûl'ün sâ'ir mu'cizât üzerine fâ'ikedür, dâ'im ve müstemirrdür ve sâ'ir peyġamberüñ mu'cizeleri müstemirr olmayup böyle gider ol âyât-ı Hâķķ cemî'-i emkinede ve ezminede bizüm katımızda hidâyet için ve każâ-yı ħacât için dâ'im oldu. Pes bu ecludendür ki cemî'-i nebîlerden şâdır olan her mu'cizeden fâ'ik ve â'lî oldu. Zîrâ sâ'ir nebîlerüñ mu'cizeleri geldi şoñra devâm ve beķâ üzerine olmayup mensûĥ oldu.

Tercüme

Mensûĥ oldu cümle rusûl mu'cizâtı lîk

Qur'an ħaşr olunca ider ħalka naşîĥati

Beyt

نزد ما باقى بمائده بهتر ان هر معجزات

²⁰²⁷ kavlinüñ: -BD.

²⁰²⁸ "Önceki peyġamberlerden kaynaklanan veya ortaya çıkan her mucize."

²⁰²⁹ "Devam etmedik."

²⁰³⁷ انها جعلت حكمة لآخواتها على الحكيم. Hakk sübhâne ve te‘âlânuñ nematı üzerine ke-ğavlihi te‘âlâ الحكيم والكر الحكيم ²⁰³⁸ [158^a] ya‘nî Qur‘ân-ı ‘azîm hükmi ve esrâr-ı ilâhiyi müştemildür. Mübtedâ‘-ı maḥzûf a‘nî hiye beyt-i sâbıkda âyâtü Hakkın didüğü kavline râci‘dür. İsm-i mef‘ûl cem‘-i mü‘enneşdür. Müfredi maḥkeme gelür. **Fe mā yebkîne min şübhin** (فَمَا يُبَيِّنُ مِنْ شُبْهِهِ) didüğü muḥakemâtün kavline tefrî‘ kılınmışdır. Mā nefy içündür. Fi‘l-i muzâri‘-i müenneşdür if‘âl bâbından. Ya‘nî لا يقتصر على دفع الدليل عن نفسها بل ²⁰³⁹ بحيث يدفع الشبهة التي عنت لاهل الشبهة من الابقاء kavlinde me‘ḥûzdur. Ya‘nî ol âyât-ı Hakk ehl-i muḥâlefetün sâhib-i ‘adâvetün şübheleñ bâkî komazlar. Ve daḥı hükmden olduğı halde zulm eylemezler. Min zâ‘idedür. Ke-ğavlihim ²⁰⁴⁰ ما جائي من أحد. **Lizî şikâkin** (لِذِي) didüğü kavline müte‘allıkdur. Ya‘nî muḥâlefet ve ‘adâvet ma‘nâsına veyâhûd min şübhe kavline müte‘allıkdur. **Ve mā yebkîne** (وَمَا يُبَيِّنُ) didüğü kavli tebkîn-i evvele ma‘tûfdur. Fi‘l-i muzâri‘ cem‘-i mü‘enneşdür. Taḥtında fâ‘il zamîri müstetir hiye râci‘dür. Âyât-ı Hakkın didüğü kavline îzâfen ibkâdan müştakdur. Zulm eylemez demekdür. **Min ḥakemi** (مِنْ حَكَمٍ) didüğü yübkin kavlinün fâ‘ilinden hâl vâki‘ olmuşdır. Min zâ‘idedür ve mā iki mevzu‘ da bile nâfiyedir. Ḥakem hikmetün cem‘idir. Ḥakemden murâd ‘ulûm-ı şer‘iyyedir. Ve daḥı her kelâmla Hakk muvâfık ola. Nefy-i tard ma‘nâsınadır. Ya‘nî ²⁰⁴¹ انها موافقة للحكم والحكم والمصالح الاضافية Muḥaşşıl-ı ma‘nâ demek olur ki Qur‘ân-ı ‘azîm Cenâb-ı Rabbü‘l-‘âlemîn cânibinden ḥakla bâtıl beyninde ḥâkim kılınmışdır. Ve daḥı muḥkemdür tağyîr ve tebdîl olunur degildir. Pes imdi ol âyât-ı Hakk ehl-i muḥâlefetün ve şâhib-i ‘adâvetün şübheleñ bâkî komazlar. Ve daḥı ḥakemden olduğı halde zulm eylemezler demekdür. [158^b]

Tercüme

Muḥkemedür âyâtı tebdîl ü tağyîrden maḥsûn

²⁰³⁷ “O, hâkim olana kıyasla kardeşlerine hikmet oldu.”

²⁰³⁸ “Yâsîn. Hikmet dolu Kur‘ân’a andolsun ki!” ‘Yâsîn 36/1,2.

²⁰³⁹ “Kararları, aşağılanmayı kendisinden kaldırmakla sınırlı olmayıp kalmaktan şüphe duyanlar için şüpheyi de ortadan kaldıracak şekildedir.”

²⁰⁴⁰ “Hiç kimse bana gelmedi.”

²⁰⁴¹ “Bu, hükümlere, kararlarla uyumlu ve ek menfaatlere uygunluktur.”

Her bir şaķiye ĥall idüben cümle şübheti

Beyt

محکم است اخبار قرانشبهتی کس را نماند

و ز همه الفاظ ان تابان بود نور حکم

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hazret-i Resûl’üñ şallallâhu ‘aleyhi vesellem mu‘cizât-ı zâhiresi olan Qur‘ân-ı ‘azîm Hakk te‘âlâ cānibinden hakk ile bâtıl beyninde hâkim ve mahkeme ve mahkemâtdur diyü beyân u ‘iyân eyledükden sonra girü Hazret-i Qur‘ân’uñ fezâ’ilinden fezâ’il-i uhrâsına işâret ve dahı منصورۃ علی الأعداء مؤثرة من السماء²⁰⁴² ve cemî‘-i evkâtta muhârebe ve mu‘arîza olmadı diyü ‘alâ tarîķi’l-istiğrāk mâ-yı nâfiyye ile ve dahı istiṣnâ-yı muferra‘ ile beyân u ‘iyân eylemek murâd idinüp didi:

مأحوربت قطُّ الا عاد من حرب

اغدى الا عادي اليها ملقي السلم²⁰⁴³

Mâ ĥuribet (مأحوربت) eyy ما عورضت²⁰⁴⁴. **Ḳaṭṭu** (قطُّ) zürûf-ı mebnîyyedendür. ‘alâ tarîķi’l-istiğrāk zamân-ı mâzîyi nefy içün mevzû’dur. Ĥuribet fi‘l-i mâzîñüñ mechûlidür. Muhârebeden müştakdur mu‘arîza ma‘nâsına. Mâ nefy içündür. Ḳaṭṭu mâ ĥuribet kavlinüñ zarfıdır. Ma‘nâsı ol âyât-ı Hakk’a cemî‘-i ezminede muhârebe ve mu‘arîza olunmadı kat‘a demek olur. Ya‘nî bu Qur‘ân-ı ‘azîmüñ mişlini ityân iddi‘â eylemek ile mu‘arîza idüp [159^a] muhârebe olunmadı. Hakk sübhâne ve te‘âlânuñ nemaṭı üzerine vârid olmuştur. Ke-ķavlihi te‘âlâ فَاتُّوا بِسُورَةٍ مِّثْلِهِ²⁰⁴⁵ feḥvâsınca mebhûtîn olup mu‘arîzadan

²⁰⁴² “Düşmanlar üzerinde zafer kazanan ve gökten etkili olan.”

²⁰⁴³ “Her ne zaman Kur’an ayetlerine harp ilan edilecek olsa, sonunda azılı düşmanlar bile gerçeği görerek ona teslim olmuşlardır.”

²⁰⁴⁴ “Karşı gelinmedi.”

²⁰⁴⁵ “Yoksa “Onu Muhammed uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman **onun benzeri bir sûre de siz getirin** bakalım; Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de yardımınıza çağırın!” Yûnus 10/38.

‘āciz kaldılar. Ke-ḳavlihi te‘ālā ²⁰⁴⁶ فَبَيَّهَتْ الَّذِي كَفَرَ. Eyy ²⁰⁴⁷ فصاروا مبهوتاً. **İllā ‘āde** (الا عَاد) didügi ḳavlinüñ müsteṣnā-yı minhusı maḥzūfdur. Takdīr-i kelām ما حوربت قط في حال من dimekdür. ²⁰⁴⁸ الأحوال إلا في حال دعاء. ‘Āde fi‘l-i māzīdür. Raca‘ ma‘nāsına veyāḥūd şār manāsına. **Min ḥarbin** (من حرب) didügi ‘āde ḳavline müte‘allıḳdur. ‘Āde ḳavli raca‘ ma‘nāsına olduğı taḳdīr üzerine ḥarb, muḥārebe ma‘nāsınadır. Ve daḥı ḥā’nuñ ve rā’nuñ zammesi ile ḥarab okumaḳ cā’izdür. Bu taḳdīr üzerine min ḥarabin didügi muḳaddere müte‘allıḳ olur. Ammā ḥā’nuñ ve rā’nuñ el-muhmeleyn fetḥasıyla murād olan şedde ve daḥı selbū’l-mālūñ ḥaḳīḳatıdır. Ve burada bu taḳdīr üzerine meslūb olmaḳdan şedde lāzım gelür. Ya‘nī meslūb olan şeddedür. **A‘de‘l-e‘ādī** (اعدى الاعادي) didügi ‘āde ḳavlinüñ fā’ilidür. Eyy ²⁰⁴⁹ اشدهم عداوة عن محاربتها ḳavlinde me’ḥūzdur. Ziyāde ‘adāvet idici dimekdür. İsm-i tafḍīl cem‘i e‘ādī gelür. Kāle faẓl ve ilā faẓıl cem‘i gibi. ‘Adāvet şadāḳatuñ zıddıdır. **İleyhā** (إليها) didügi ‘āde didügi ḳavline müte‘allıḳdur. **Ve mülḳiye’s-selemi** (مُلْكِي السَّلم) didügi ‘āde ḳavlinüñ haberidür şāre ma‘nāsına olduğı şüretde veyāḥūd ḥāl vāḳi‘ ola. Eger ‘āde ḳavli raca‘ ma‘nāsına olıcaḳ olursa veyāḥūd ‘āde şāre ma‘nāsı i‘tibār olunmayup muṭlaḳen hemān kāne ḳavlinüñ aḥavātı olduğından ötürü ola. es-Selemi didügi eyy ²⁰⁵⁰ الاستسلام والانقياد اي رجع مستسلماً منقاد العجزه عن معارضتها وعدم ايمانه بالباء بهما عناداً taḳdīrindedür. **[159^b]** E‘ādī cem‘-i a‘dā cem‘-i ‘aduvv. Nitekim Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālā buyurur: ²⁰⁵¹ وَالْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ. Min ibtidā’iyyedür. Ve e‘ādī ‘āde ḳavlinüñ fā’ilidür. Ammā es-selem kesre ile ve fetḥa ile selāmetden müştak olup şulḥ ma‘nāsına hem müzekker ve hem mü’enneş olur. Zīrā kim ḥarbūñ naḳīḍi olduğından ötürü ḥarb mü’enneşdür. Bu

²⁰⁴⁶ “Allah’ın kendisine verdiğı iktidara dayanarak rabbi hakkında İbrâhim ile tartışmaya giren kimseyi görmedin mi? İbrâhim “Rabbim hayat veren ve öldürenidir” deyince o, “Hayat veren ve öldüren benim” dedi. İbrâhim “Allah güneşi doğudan getirmektedir, hadi sen de onu batıdan getir” dedi. Bunun üzerine **inkârcı ne diyeceğini bilemedi**. Allah zalimler topluluğuna rehberlik etmez.” Bakara 2/258.

²⁰⁴⁷ “Ve böylece şaşkına döndüler.”

²⁰⁴⁸ “Hiçbir durumda savaşılmadı, sadece dua hâlinde (olundu).”

²⁰⁴⁹ “Onlar, onunla savaşıma konusunda en düşmanca olanlardır.”

²⁰⁵⁰ “Teslimiyet ve itaat, yani karşı koyma acizliği ve inatla bunların (teslimiyet ve itaate) yardım edilmesine inanmaması nedeniyle itaatkâr bir şekilde geri dönüşür.”

²⁰⁵¹ “Ancak kendileriyle aranızda antlaşma bulunan bir toplumla ilişki içinde olanlar yahut sizinle de kendi kavimleri ile de savaşımayı içlerine sindiremeyip size sığınanlar müstesna. Allah dileseydi onları başınıza belâ ederdi de sizinle mutlaka savaşırlardı. Artık onlar sizi bırakıp bir tarafa çekilirler de sizinle savaşımazlar **ve size barış teklif ederlerse** Allah size, onların aleyhine bir yola girme hakkı vermemiştir.” Nisâ 4/90.

taḳdīr üzerine ḳā‘ ide-i külliye’dür. Naḳīd naḳīde ḫaml olunmaḳ cā‘izdür. Ve daḫı tenzīlde vāḳi‘ olup āyet-i uhṛāda Ḥaḳḳ te‘ālā buyurur: ²⁰⁵² وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا. Ve istiṣnā‘-ı müferraḡ birkaç yirde mürūr idüp zıkrı i‘āde olunmadı. İsm-i fā‘ilüñ a‘nī es-seleme ḳavline izāfeti ism-i fā‘ilüñ mef‘ūline izāfeti ḳabīlindendür. Muḷḳan maḫḫar ma‘nāsına. Bi-eyyi taḳdīr kân ma‘nā demek olur ki ol Ḳur‘ān-ı ‘azīm elbette cemī‘-i evḳātta muḫārebe ve mu‘ārıza olunmadı. İllā meger şol ḫâlde mu‘ārıza olındı ki eşedd-i‘ adāvetle ‘adū olan kimesneler muḫārebe ve mu‘ārıza itmekden rücū‘ idüp ol āyāt-ı Ḥaḳḳ’a meyl eyleyüp şulḫ ve inḳıyād izḫār eylediler demek olur.

Tercüme

Ceng ü cidāl bunları itmedi ebed

İzhār-ı ‘aciz idüp ḳodı a‘dā ‘adāveti

Beyt

هر که باقران بجنك آمد در آخر باز كشت

²⁰⁵³ انك دشمن تربدينز دش بيفكندى سلم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḫmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıḳda [160^a] Ḥazret-i Resūl’üñ şallallāhu ‘aleyhi vesellem mu‘cizāt olan Ḳur‘ān-ı ‘azīm elbette cemī‘-i evḳātdan muḫārebe ve mu‘ārıza olunmadı diyü beyān u ‘iyān eyledükden şoñra girü a‘dā üzerine nuşra ḫadīşini te‘kīd ve Ḳur‘ān-ı ‘azīmüñ belāḡatınuñ mezīdini ve taḳrīrini te‘kīd ve Ḳur‘ān-ı ‘azīm mezāyā ve keyfiyyāt ve ḫuşūşıyyātdan ḫāl muḳtezāsınca muṭābıḳ ma‘nāya müştemil öyle Ḳur‘ān ki ol Ḳur‘ān-ı Kerīm’üñ redd itmesi ve men‘ eylemesi كمنع الغير الكامل القهر الشديد الغير يدي الجاني

²⁰⁵² “Eğer barışa yanaşırlarsa sen de yanaş ve Allah’a güven; O her şeyi işitendir ve bilendir.” Enfāl 8/61.

²⁰⁵³ {^{dk}Tercümetün li-ḳā‘ilihi

Hergiz bularuñla savaşmadı meger

Gösterdi ‘acız düşmene ve ḳodı ‘adāveti}

²⁰⁵⁴ kimesnenüñ ta‘arruż u taḳaddesi redd ü men‘ itmesini ‘alā tarīki’t-teşbīh beyt-i sâbıkuñ mażmûnını te’kîd-gibbe-te’kîd murâd idinüp didi:

ردت بلاغتها دغوى معارضها

²⁰⁵⁵ رد الغيور يد الجاني عن الحرم

Eyy منعت وصرفت فصاحتها ²⁰⁵⁶ ya‘nî Kur‘ân-ı ‘azîmüñ belâgatını ve feşâhatını mu‘ârıza iden kimesnelerüñ da‘vâsını men‘ eyledi. ²⁰⁵⁷ فَاتُّوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ fehvâsınca **reddet** (ردت) fî‘l-i mâzî-i mü’ennesdür. Redd’den müştakdur. **Belâğatühâ** (بلاغتها) didügi reddet ḳavlinüñ fâ‘ilidir. Belâgat lügatde لِبلاغَةٍ فِي اللُّغَةِ بِنَبِيِّ مِنَ الْوَصُولِ وَالْإِنْتِهَاء ²⁰⁵⁸ ammâ iştilâhda ²⁰⁵⁹ مطابق الكلام الفصيح لمقتضى الحال بلاغته. Mûte‘allıḳ Havâşî-i Muṭavvel’de taleb olına. Zâmîr-i mecrûr beyt-i sâbıḳda âyâtü ḥaḳḳın didügi ḳavline râci‘dür. Kur‘ân-ı ‘azîmden ‘ibâretdür. Belâğatüñ zâmîr-i mecrûra izâfeti maşdaruñ fâ‘iline izâfeti ḳabîlindendür. **Da‘vâ** (دغوى) didügi reddet ḳavlinüñ mef‘ûlidir. [160^b] **Mu‘ârızihâ** (معارضها) didügi da‘vâ ḳavlinüñ muzâfun ileyhesidür. Mu‘ârıza muzâhime ve muḳâbeleye dirler. Ya‘nî anuñ mişlini ityân idüp muḳabele eylemek dirler. **Redde’l-ğayûri** (رد الغيور) didügi ḥazf olınmış mef‘ûl-i muṭlaḳuñ şıfatı vâḳi‘ olmışdır. Taḳdîri رد الغيور ²⁰⁶⁰ ردًّا مثل رد الغيور dimekdür. Ğayûr didügi muzâfun ileyhdür. Veyâḥûd نزع حافظيته ²⁰⁶¹ üzerine menşûb ola. كر كثير الغيرة ²⁰⁶² ma‘nâsına ola. Fe‘ûl vezn üzerine mubâlağa şîğasıdır. Ğayretten müştakdur. **Yede’l-cânî** (يد الجاني) didügi redde didügi ḳavlinüñ mef‘ûlidir. Yedden murâd burada taşarruf ve

²⁰⁵⁴ “Başkalarının hakkını tam olarak engellemek, aşırı zorbalık yapmak ve suçlunun elini tamamen serbest bırakmak gibidir.”

²⁰⁵⁵ “Namusuna düşkün kimsenin kendi hareminden canının elini çekip defettiği gibi, Kur’an’ın belagati de muarızlarının iddiasını öylece reddetmiştir.”

²⁰⁵⁶ Onun fesahatini engelledi ve uzaklaştırdı.”

²⁰⁵⁷ “Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz **onun benzeri bir sûre de siz getirin**, Allah’tan başka taptıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!” Bakara 2/23.

“Yoksa “Onu Muhammed uydurdu” mu diyorlar? De ki: “Eğer iddianızda doğru iseniz, o zaman **onun benzeri bir sûre de siz getirin** bakalım; Allah’tan başka çağırabildiklerinizi de yardımınıza çağırın!” Yûnus 10/38.

²⁰⁵⁸ “Dideki belagat, ulaşmaya ve sona ermeye dair haber verir.”

²⁰⁵⁹ “Fasih sözün duruma uygun olması, onun belagatidir.”

²⁰⁶⁰ “Kıskanç birinin verdiği yanıt gibi bir yanıt.”

²⁰⁶¹ “Koruyucusunu çıkardı.”

²⁰⁶² “Çok kıskanç birinin verdiği yanıt.”

ta‘arruż ve ta‘addī ma‘nāsınadır. el-Cānī muzāfun ileyhdür. İsm-i fāildür. Fi‘l-i müstenkere cināyet ma‘nāsınadır. Ve ta‘addī idici dimekdür. ‘Ani’l-ḥurami (عَنِ الْحَرَمِ) didügi redde didügi kavline müte‘allıkdur. Hā-yı muhmelenüñ zammesi ile ve rā’nuñ fetḥası ile ḥaremtenüñ cem‘idür. Ya‘nī ğayūruñ ḥurmından ‘avratı ve kız karındaşı ve kendünüñ kızı ve ne kim bunlara müşābih olanı²⁰⁶³ eşedd-i redd ile reddi lāzım olanlardandır. Elif-lām muzāfun ileyhden ‘ivażdur. Taḳdīri المحارم عن²⁰⁶⁴ dimekdür. Bi-eyyi taḳdīr kân ma‘nā demek olur ki ol Qur‘ân-ı ‘azīmüñ elāğatını ve feşāhatını ḥattā mu‘ārız ve muḳābele iden kimesnelerüñ da‘vāsını men‘ eyledi. Ol Qur‘ân-ı kerīmüñ redd ü men‘ eylemesi şol ziyāde ğayret idici kimesnenüñ kendü maḥremlerinüñ ḥarīmlerinden ḥıyānet ve ta‘addī iden kimesnenüñ ta‘arrużı ve ta‘addī elini ve aşḥābını redd itmesi ve men‘ eylemesi gibidür demek olur.

Tercüme

Şol ziyāde ğayūruñ reddi gibi ḥaremden

Döndürdi heb mu‘ārızı vech-i belāğatı

[161^a]

Beyt

از بلاغت دعوي نعارض ردّ بکرد

چون غیوری کو کند ردّ دست جانی از حرم²⁰⁶⁵

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḫ nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıḳda Ḥazret-i Resūl’üñ manşūr ‘alā’l-a‘dā ve Ḥazret-i Qur‘ân ziyāde ğayūrlar ḥareminden mu‘ārızı cānī olan kimesnenüñ reddi gibi men‘ ve def‘ eyledüğünü beyān u ‘iyān eyledükden soñra girü beyt-i sābıḳuñ mazmūnını

²⁰⁶³ olanı: -YB.

²⁰⁶⁴ “Haram olan şeyler hakkında.”

²⁰⁶⁵ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Redd eyledük gibi ḥaremden ğayūrları

Redd eyledi mu‘ārız vechini belāğatı}

te'kid Hâzret-i Kur'an'ın belâgatını merâtib-i fesâhatde aķşî idüğün iş'âr ve vech-i tafđîl üzerine mu'ciz olduğunu taķķîķ ve vech-i taķķîķ u tafşîl üzerine belâgatını tebyîn ve daķı Hâzret-i Kur'an'ın belâgatına redd-i isnâd olunduğundan şöıra 'alâ tarîķi'l-icmâl 'aķîde-i şaķîhaya ve tarîķ-i müstaķîme irşâd ke-ķavlihi te'âlâ ²⁰⁶⁶ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ 'alâ fehvâsınca ihtilâf ve tenâķuzdan selâmet üzerine ve daķı muğayyibâtdan haber virmege müştehil olduğunu daķı murâd idinüp 'alâ tarîķü't-teşbîh ve'l-irşâd didi:

لَهَا مَعَانٍ كَمَوْجِ الْبَحْرِ فِي مَدَدٍ

²⁰⁶⁷ وَفَوْقَ جَوْهَرِهِ فِي الْحُسْنِ وَالْقِيمِ

Ya'nî Kur'an-ı 'azîmden 'ibâret olan âyât-ı Hâķķ için vardır. **Me'anin** (مَعَانٍ) didügi me'ânî-yi keşîre vârdur. **Lehâ** (لَهَا) didügi muķaddem haberdür. Me'an didügi mu'aķķar mübtedâ vâķi' olur²⁰⁶⁸. Haber muķaddem kılınığına vech-i sebeb sâ'ir kütüb-i semâviyyeye nisbet hâzâ'l-Kur'an eblağ olduğına taķşîş ifâdesi-içün muķaddem kıldı. Ya'nî iş'âr ider ki sâ'ir kütüb-i semâviyye [161^b] bu meşâbede degildür. Eger su'âl olinsa taşrih eyledükleri üzerine haberün mübtedâ üzerine taķdîm olunduğında ne hâlde taķşîş eylemege câ'izdür. Ma'-hâzâ رجل في الدَّار ²⁰⁶⁹ didügi ķavlinde taķşîş mübteni'dür diyü taşrih olunmuşdur. Cevâb budur ki nekre burada taķşîş ifâde idüp muķaşşasa ke-mevci'l-baķr didügi ķavl ile mevşûfedür. Taķķîķ-i maķâm Muţavvel hâşîyesinde taleb olına. Ya'nî murâd olan budur ki âyât-ı Kur'an için iki şıfat ile mevşûf olup me'ânî vardır. Evvelkisi budur ki meşel-i emvâcü'l-baķr didüğinden murâd Hâzret-i Kur'an'ın 'acâîbi lâ yu'add ve lâ yuķşâdur diyü evvelâ telvîhdür. Ya'nî Hâzret-i Kur'an muķabbibü'l-ma'nâ i'câz olduğı elfâz-ı ķalîlesi ma'nâ-yı ğayrı mütenâhiye muķtevi ve müştehil olduğı i'tibârî ile keşretine ve 'adem-i tenâhisine bir vechle mu'cizdür ki eger

²⁰⁶⁶ “**Kuşkusuz bu Kur'an en doğru olana iletir**; dünya ve âhiret için yararlı işler yapan müminlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler.” İsrâ 17/9.

²⁰⁶⁷ “Kur'an ayetlerinin, deniz dalgaları gibi birbirini destekleyen manaları vardır fakat onlar güzellik ve değer bakımından denizin cevherinden daha üstündür.”

²⁰⁶⁸ vâķi' olur: -BD.

²⁰⁶⁹ “Evde bir adam var.”

cemî‘-insan ve cinn cem‘ olup anuñ meşelini ityāndan tavk-ı beşerden hāricdür. Ve ikincisi şāniyyen taşrihdür ki elfāz-ı kalīlesi tilke‘l-me‘ nî‘l-keşireye ‘adem-i tenāhisinden tavk-ı beşerūñ idrākından hāric olup anuñ mişlini ‘adem-i ityānda veyāhūd hüsnde ve kıymetde fevk-i cevāhirü‘l-baḥr olduğundan ötürü Qur‘ān-ı ‘azīm mu‘cizdür. Ke-zālik cihet-i teşbihde meded ve keşretde bahrūñ emvācı üzerine fevk ve yücedür. Ke-ḳavlihi te‘ālā ²⁰⁷⁰ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَاداً لِكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا te‘ālā ²⁰⁷¹ ما يكتب به ومداد اسم ما يمدُّ به الشيء كالجِرِّ للدَّوَاةِ وَالسَّلَيطِ لِلسَّرَاجِ li-kelimāti Rabbī ya‘nī Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālānuñ ‘ilmini ve ḥikmetini ya‘nī baḥr-i medād olup cemî‘-i insan ü cinn cem‘ olsalar [162^a] Ḥaḳḳ te‘ālānuñ ‘ilmi ve ḥikmetini yazmağa ḳādir olmayalar. Āyāt-ı kerīme keşretde aḳtār-ı baḥrūñ fevkinde olduğına taşrihdür. Ammā zāhiren āyet-i kerīme tenāhī-i meş‘ardur. Ya‘nī cins-i baḥr-i bāsire mütenāhīdür. Zīrā kim cemî‘-i mütenāhīn mütenāhīdür. Belki ²⁰⁷² جميع اجسام ما يدخل في الوجود بلا مرية mütenāhīdür. Maṭlūb u maḳşūd olan Ḥazret-i Qur‘ān’uñ elfāz-ı kalīlesi tilke‘l-me‘ānīnūñ ‘ademü‘t-tenāhisidür. Murād olan burada budur ya‘nī maḳşūd olan nefād-ı kelimāt muḥāldür. Ma‘nā şol şey‘dür ki lafzından müstefād olup medlūlāt ve maḳāşid ve daḥı bu ikisinden zımnında olan ḥaḳāyık ve fevā‘iddür. ²⁰⁷³ المعنى ما يستفاد من اللفظ fehvāsınca murād olan budur. Bunuñ taḥḳīḳi ‘ilm-i naḥivde taleb olına. **Ke-mevci‘l-baḥri** (كَمْوَجُ الْبَحْرِ) didügi zarf-ı mustaḳarrdur. Me‘ān ḳavlinūñ şıfatı vāḳi‘ olmışdur. Mevceden murād irtifā‘dur. Ya‘nī deñizūñ mevc sebebiyle ıztırāb idüp itdükden ötürü. **Fī mededin** (فِي مَدَدٍ) didügi daḥı zarf-ı mustaḳarrdur. Mevcü‘l-baḥr didügi ḳavlinde ḥāl vāḳi‘ olmışdur. Keşret ve nihāyeti olmayup ziyāde ma‘nāsınadır. Ammā evfaḳ olan budur ki meded didügi ḳavli ‘avn ile ve nuşret ile tefsīr olına. Ya‘nī her mevc baḥrda mevc-i ulḥrā medd idüp çeker. Ke-zālik Ḥazret-i Qur‘ān-ı ‘azīm ba‘zısı ba‘zısını müfessirdür. ²⁰⁷⁴ والقرآن يمدُّ بعضه بعضاً مدَّ الجِرِّ ḳavlinde me‘ḥūzdur.

²⁰⁷⁰ “De ki: ‘Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar mürekkep ilāve etseydik dahi rabbimin sözleri bitmeden mutlaka deniz tükenirdi.’” Kehf 18/109.

²⁰⁷¹ “Ve medād (mürekkep), yazı yazmak için kullanılan şey demektir. Ayrıca medād, tıpkı hokka için su ve lamba için yağ gibi, bir şeyi desteklemek ya da sağlamak için kullanılan aletin de adıdır.”

²⁰⁷² “Şüphesiz varlık alanına giren her cisim.”

²⁰⁷³ “Anlam, kelimeden çıkarılan şeydir.”

²⁰⁷⁴ “Kur‘an ayetleri birbirini destekler.”

Ve fevka cevherihi (وَفَوْقَ جَوْهَرِهِ) didügi ke-mevc kavline ma‘ tûfdur. Burada mecâz olup zarfiyye lâzım olduğundan ötürü menşûbdur. Ke-kavlihi te‘ âlâ عَلِيمٌ ذِي عِلْمٍ ²⁰⁷⁵. Ve fevka didügi dahı me‘ ân kavlinüñ şıfatıdır. Taqđiri [162^b] وَلَهَا مَعَانٍ حَاصِلَةٌ فَوْقَ جَوْهَرِهِ ²⁰⁷⁶ kavlindeki zamîr-i mecrûr bahre râci‘ dır. Cevherden murâd incidır. **Fi’l-hüsni** (فِي الْحُسْنِ) didügi zarf-ı muqadder olan ma‘ nâ-yı kelâma müte‘ allıkdır. A‘ nî yezid taqđirdır ²⁰⁷⁷ veyâhüd ve fevka kavline müte‘ allık ola. Ya‘ nî hüsnde cevher-i bahrdan murâd burada şol nefîs-i zî-kıymetden ‘ibâretdür ki bahrdan müteharic olup lü’lû’ gibi ve nitekim buña müşâbih var ise hüsni kubbıñ naqıdındır. **Ve’l-kıyemi** (وَالْقِيَمِ) didügi el-hüsni kavline ma‘ tûfdur, kıymenüñ cem‘ idır sidrun seidenüñ cemi‘ olduğı gibi. Şeyh nâzımu’l-muhakkak ve fâzıl-ı mudakkık Hâzret-i Qur’ân’uñ lafz-ı mu‘ciz olduğı gibi ma‘ nâ-yı şerîfi dahı mu‘cizdür diyü işâret eyledi. Beyt-i sâbıkda reddet belâğatühâ didügi dimekdır ki Qur’ân-ı ‘azîm mu‘ciz ü i‘câz olmasının ma‘ nâsı belâğatde a‘ lâ ve tabakâtde yüce ve feşâhatüñ merâtibesinde olduğundan ötürüdür. Bu cümleden elfâz-ı kâlîlesi gayrı mütenâhiyyetü’l-ma‘ nâ akşer şûre ki şûre-i İhlâş’dur. Cemi‘ -i ins ü cinn muhtevîyyin ve müctemi‘ in oldukları hâlde bunun mislini getürmekden ‘âcizün ve kâşirün tavk-ı beşerden hâricdür. Rivâyet olınur ki Hakk sübhâne ve te‘ âlâ aşhâb-ı cenneti cennete idhâl idüp dâhil oldukları hinde Hakk te‘ âlâ ehl-i cenneti akvâ-yı lezzetden olan iki şey’ ile okıya. Evvelkisi budur ki Hakk sübhâne ve te‘ âlâ hâzretleri buyura لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ²⁰⁷⁸. Hâzret-i Dâvud ‘aleyhi’s-selâma emr eyleye ki yâ Dâvud ehl-i cennetime şûre-i Fâtıha ne mertebede i‘câz olduğına oku ²⁰⁷⁹ bilsünler. Hakk te‘ âlâ Hâzret-i Dâvud’a okumağa emr eyleye. Hâzret-i Dâvud dahı Dâvud-âvâz ile okuya. Okumağdan fâriğ olduğı gibi Hakk celle ve ‘alâ ve takaddüs-i [163^a] şahâbeden tavâ’if-i müfessirine ²⁰⁸⁰ hitâb eyleye buyura.

²⁰⁷⁵ “Bunun üzerine Yûsuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini aramaya başladı. Sonra da su kabını kardeşinin yükünden çıkardı. İşte biz Yûsuf’a böyle bir tedbiri öğrettik, yoksa Allah dileyip bunu öğretmeseydi kralın kanununa göre kardeşini alıkoyamazdı. Biz dilediğimizi derecelerle yükseltiriz. **Her bilen üstünde daha çok bilen biri vardır.**” Yûsuf 12/76.

²⁰⁷⁶ “Onun özünden daha fazlasını içeren anlamları vardır.”

²⁰⁷⁷ taqđirdır: -BD.

²⁰⁷⁸ “Bilesiniz ki Allah dostlarına **asla korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.**” Yûnus 10/62.

²⁰⁷⁹ oku: -ÇA.

²⁰⁸⁰ dk {müfessirin olanlara} YB.

Sûre-i Fâtiha'nun tefsîrini benden istimâ' idüñ. İstimâ' eyledüklerinde cehâletlerini añladıklarından ötürü cehâlâtta qalup hayrân qalalar. Cümle müfessirîn te'vîllerinde ve qâvîllerinde hatâlarına tövbe istiğfâr ideler. Eger su'âl olınsa Qur'an-ı 'azîm ke-mevci'l-bahri fî mededin fevķindedür Hâzret-i Qur'an'ı bahrûñ mevcine teşbîh nev'an qatı münâsib degildür. Ya' nî tilke'l-me'ânî hüsnde ve kıymetde cevâhire teşbîhde tevehhüm olunur ki hüsnde²⁰⁸¹ ve bahâda ve kıymetde ve ğalâda ziyâde olmayup hâtıra²⁰⁸² huṭûr eyleyen tevehhümi mâ-zıkr ânifen Hakk te'âlânun âyet-i kerîmesi def' idüp a' nî qavlühü te'âlâ رَبِّیْ اَلْاٰیٰتِ رَبِّیْ ۡ قُلْ لَّوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمٰتِ رَبِّیْ ۚ ۡ۞²⁰⁸³ el-âyetühü. Bi-eyyi taqḍîr kân beytün muḥaṣṣıl-ı ma'nâsı demek olur ki ol Qur'an-ı 'azîm içün me'ânî-yi keşîre vardır. Deñizler mevcı gibi ziyâde irtifâ' dadur. Ve daḡı me'ânî-i mu'tebere vardır. Deñizde olan incülerün fevķindedür hüsnde ve kıymetde²⁰⁸⁴ dimekdür.

Tercüme

Deryâ temevvücünden anuñ ma'nâsı füzûn

Var fevķ-i cevherinde ḡusn bahâsı kıymeti

Beyt

معنى بسیار همچو موج دریا دارد آن

²⁰⁸⁵ بهتر است از در دریا جمله در حسن و قییم

Ve Ba' de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetulâhi 'aleyh beyt-i sâbıķda Qur'an-ı 'azîm bi-i' tibârî'l-ma'nâ ṭabaqat-ı belâġâtde a'lâ idügün ve lafzen ve ma'nâ i'câzında mezâhib-i muḡtelife ve ṭarâ'ik-i

²⁰⁸¹ hüsnde: -ÇA.

²⁰⁸² hâtıra: zâhire BD.

²⁰⁸³ “De ki: “Rabbimin sözlerini yazmak için denizler mürekkep olsa, bir o kadar mürekkep ilâve etseydik dahi rabbimin sözleri bitmeden mutlaka deniz tükenirdi.” Kehf 18/109.

²⁰⁸⁴ kıymetde: -ÇA.

²⁰⁸⁵ {^{dk}Tercümetün li-qâ'ilîhi

Me'anîleri mededde mevc gibi durur anuñ

Her fevķ-i cevherinde durur ḡusn [ü] kıymeti}

mütefavite [163^b] olduğunu beyân u ‘iyân eyledükden sonra girü nâzım Hazret-i Kur’ân baħr-i ğarīb ğarābeti mütenāhī olmaduğını ve dağı emr-i ‘acīb ‘acāibi munķazī olmaduğına bildirmek murād idinüp didi:

فَمَا تَعْدُ وَلَا تَحْصِي عَجَائِبَهَا

²⁰⁸⁶ وَلَا تَسَامُ عَلَى الْاِكْثَارِ بِالسَّامِ

İda erfet ħal me‘ani fa‘erf ħal e‘cāib ve ğarāib al-ı tısmānā al-ı āyāt al-ı qur‘ānīye Taķdīri Fā faṣīhiyyedür. Taķdīri ²⁰⁸⁷ dimek olur. Mā nefy içündür. **Te‘addü** (تَعْدُ) didügi fi‘l-i muzāri‘dür. Mechül bir bir şaymağa dirler. **Velā tühṣa** (وَلَا تَحْصِي) didügi cümleten ba‘de cümle şaymağa dirler. Te‘addü kavline ma‘tūfdur. Fi‘l-i muzāri‘-i mechöldür. Lā taḥaffuz ma‘nāsına aḥsādan müştakdur. **‘Acā’ibühā** (عَجَائِبُهَا) didügi ‘acībetenün cem‘idür. ‘Acīb ‘anūn nazīri olmayup andan te‘accub gelen nesneye dirler ‘adīmü’l-nazīr ma‘nāsına ammā ‘uccāb zamme ile ve teṣdīd ile bundan eblađdur. Ve ‘ucūbe dađı böylecenedür. Murād olan āyāt-ı Ḥaķķ’uñ fezā’ili ve ḥavāṣṣı ve keyfiyyātıdır ki ²⁰⁸⁸ وَلَئِنْ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ ²⁰⁸⁹ فَهَـٰؤُلَاءِ مِمَّا كُتِبَ لَهُمْ لَا يُفْعَلُونَ ²⁰⁹⁰ فَهَـٰؤُلَاءِ مِمَّا كُتِبَ لَهُمْ لَا يُفْعَلُونَ ²⁰⁸⁹ الْعَجَائِبُ الَّتِي هِيَ مَعَانِي الْآيَاتِ ²⁰⁹⁰ سَامَتْ السَّاعَةَ وَهِيَ ²⁰⁹⁰ الَّتِي تَرَكْتُ لِرَعَىٰ بِرَأْسِهَا kavlinde me‘tūfdur. Fi‘l-i muzāri‘-i mechöldür. Lā yetrük ma‘nāsına dađı gelür. ²⁰⁹⁰ سَامَتْ السَّاعَةَ وَهِيَ kavlinde müştakdur. Taḥtında kâ‘im-i maķām fā‘ili müstetir hiye rāci‘dür. Āyāt-ı Ḥaķķ didügi kavline ya‘nī Hazret-i Kur’ân baħr-i ğarībdür. Ğarābeti mütenāhī olmayup ‘acāibi munķazī [164^a] deđil iken girü terk olunmaz. Cihet-i sāmetden ötürü dimek olur. Ve sāme maṣdardur. ²⁰⁹⁰ سَمْتُ اسْمِ سَاعَةً وَسَاءَمَةً مِنْهُ kavlinde me‘hūzdur. Ve bā sebebiyyet içündür. A‘nī bi’s-se’emi didügi kavlindeki bā lā tūsāmi kavline müte‘allıķdur. Ma‘nā dimek olur ki āyāt-ı Kur’ân ma‘-tekeṣṣür hā-yı melālet cihetiyle

²⁰⁸⁶ “Kur’an ayetlerinin olağanüstülükleri saymakla bitmez ve çok okumakla bıkip usanılmaz.”

²⁰⁸⁷ “Eğer anlamların durumunu bilersen, Kur’an-i Kerim’in içerdüğü ilginç ve garip olayları da bilirsin.”

²⁰⁸⁸ De ki: “Yemin ederim, bu Kur’an’ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar.” İsrâ 17/88.

Surenin orijinalinde “و” bulunmamaktadır.

²⁰⁸⁹ “Ayetlerin anlamları olan ilginç olaylar.”

²⁰⁹⁰ “Saat, başıboş bırakılıp kendi kendine idare etmeye terk edildiği için yoruldu.”

terk olunmaz dimekdür. Veyāhūd bā ilşāk için ola. ‘Ale’l-ikşār (على الاكثار) didügi ‘alā ma‘ ma‘nāsinadur. Ma‘e’l-ikşār dimekdür. İkşārdan murād anuñ için gāyet olmaya dimekdür. منه بالكثره²⁰⁹¹ kavlinden me’hūzdur. Lā tūsāmi didügi kavline müte‘allıkdur. Eger su’āl olinsa me‘āniden ve ‘acāibden murād nedür? Cevāb budur ki ahsen olan budur ki me‘āniden murād olan medlülāt ve maķāşid ve dağı haķāyık ve kavā’idden mutazammin olan nesnedür. Murād olan ve ‘acāibden murād olan mezāyā ve havāşş ve keyfiyyāt-ı ‘ilm beyān üzerine müterettib olan nesnedür. Nitekim Şeyh ‘Abdulkāhir rahmetullāhi ‘aleyh huşūşiyâtından olduğı hâlde وبها تقع التفاضل وعليها مناط التفاوت والتفاضل²⁰⁹² diyü ta‘bır olunur. Bi-eyyi taķdīr kân ma‘nā dimek olur ki kaçan sen Qur‘ân-ı ‘azīmüñ ma‘nāsı hālını bildünse bil sen anuñ ‘acāibī hālını ki şaymak mümkün degildür. Lā tū‘addü ve lā yūhaşşīdür. Ve dağı ol Qur‘ân-ı ‘azīm kırā’atında ve isti‘mālinde ikşār ile ve tekrār ile melālet ve yaramaz ve terk olunmaz veyāhūd ma‘nā dimek olur ki Qur‘ân-ı ‘azīm kırā’atında ve isti‘mālinde ikşār üzerine vaşf olunmaz. Veyāhūd tilke’l-me‘ānī melālet-i hüsn ile muşak veyāhūd melālet-i sebeb ile vaşf olunmaz.

Tercüme

Olmaz ‘acāibinde anun hadd u ‘add ebed

Hem anı bisyār kırā’at iden bulmaz hiç melāleti

[164^b]

Beyt

پس عجایب اندران و کس نتوان شمرد

ورچه آن بسیارخوانند کس نه یبند از سام²⁰⁹³

Ve Bāde Hāzā

²⁰⁹¹ “Ondan çokça/bol miktarda.”

²⁰⁹² “Üstünlük onunla gerçekleşir ve farklılık ile üstünlük ona dayanmaktadır.”

²⁰⁹³ {^{dk}Tercümetün li-kā’ilihi

‘Add-ı anuñ olmaz iken öküşdür ‘acāibī

Hem anı çok okur kişi bulmaz melāleti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Qur‘ân-ı ‘azîmüñ ‘acâibî hâlini ya‘nî lâ yu‘addü ve lâ yühâşşîdür diyü beyân u ‘iyân eyledükden sonra ya‘nî Hâzret-i Qur‘ân’uñ zâtına nisbet-i fezâ’ilüñ ya‘nî cihât-ı şerefiyyetinüñ ferâğından²⁰⁹⁴ sonra Qur‘ân-ı ‘azîm kurret-i ‘ayn u rûhü’r-rûh ve dağı Hâzret-i Qur‘ân hayât-ı eşbâhuñ sebebi olup ‘alâ tarîkü’l-mübâlağa Qur‘ân-ı ‘azîmüñ belâğatını işbât kurret-i ‘ayn olduğunu ya‘nî okuyanın gözi nûrî ziyâde olup ‘örf-i nuhâtda kurret-i ‘ayn tenevvüründen kinâyet olduğunu ba‘zî fezâ’ilini ve havâşşını dağı beyân eylemek murâd idüp didi:

قَرَّتْ بِهَا عَيْنُ قَارِيهَا فَقُلْتُ لَهُ

²⁰⁹⁵ لَقَدْ ظَفِرْتُ بِحَبْلِ اللَّهِ فَأَعْتَصِمَ

Eyy kavlınden²⁰⁹⁶ سرت بها واطمأنت مما يقال قَرَّتْ عينه اي سرت بدمعة الفرح ولم تسحن الحزن Eyy me’hūzdur. **Qerrrat** (قَرَّتْ) fi‘l-i mâzî-i mü’enneşdür. Tenevvüret ve idâ’et ma‘nâsinadır. Veyâhūd صارت باردة به واقتر الله عينه اي جعل عينه باردة به ورجل قرية العين اي باردها يقال فلان قرة العين Veyâhūd لا بوية اي برودة العين²⁰⁹⁷ kavlınden müştakdur. Bu cümle ta‘rifât-ı gözün tenevvüründen kinâyetdür. Vech-i kinâyet budur ki bunların bilâdı Hârre olmağın kendü ta‘birlerine enseb olan birüdet ile ta‘rif olunmağdır. Ya‘nî kıanlarında bürüdet ta‘birinden efđal nesne olmaduğundan [165^a] ötürüdür. Ve hem cumûr-ı e’immenüñ ittifâkı bunuñ üzerinedür ki kıarret ‘ayn didüğü kelimeyi medhđdür. Zâmîr-i mecrûr âyât-ı Qar‘ân’a râci‘dür. ‘**Aynu kârihâ** (عَيْنُ قَارِيهَا) didüğü kıarret didüğü kavlinüñ fâ’ilidür. Kârihâ ‘aynuñ muzâfun ileyhesidür. İsm-i fâ’il kıarinden müştakdur. Ma‘nâFa‘sı kıarâ’at ve tilâvet idici. Zâmîr-mecrûr âyât-ı Qur‘ân’a râci‘dür. Hemzeyi yâ’ya bedel kıılmağ ile vez içün yâ sâkindür. **Fe-kultü lehü** (فَقُلْتُ لَهُ) didüğü eyy li kârihâ, fâ sebebiyyedür. Veyâhūd fâ-yı faşîhiyye olmağ dağı câ’izdür. Kultü fi‘l-i mâzî-i mütekellimidür. Kavlden müştakdur. Lehü didüğü

²⁰⁹⁴ şerefiyyetinüñ ferâğından: şerefiyyetini ferâğdan ÇA.

²⁰⁹⁵ “Kur’an’ı okuyanın gözü ve gönlü onunla tatmin olmuştur. Onu okuyana dedim ki: Allah’ın ipi olan Kur’an sayesinde isteğine ulaştın, artık ona sınıksız sarıl.”

²⁰⁹⁶ “Onunla mutlu oldu ve söylenenler karşısında huzur buldu, gözleri aydınlandı; yani sevinç gözyaşı döktü, üzüntüye kapılmadı.”

²⁰⁹⁷ “Onunla rahat hissetti, Allah onun gözüne nur verdi yani rahat oldu, gözü nurlu bir adam yani rahat bir adamdır. Birisi ebeveynlerinin göz nuru ise onların gözlerinin rahatlığı demektir.”

ķultü kavline müte‘allıķdur. Zāmir-i mecrūr ķārīye rāci‘dür. **Leķad zafirte** (لَقَدْ ظَفَرْتُ) didügi ķasem içün mevti’dür. Taķdīri وَاللّٰهُ لَقَدْ ظَفَرْتُ ²⁰⁹⁸ dimektür. Zafirte fi‘l-i māzī-i muķātabdur. Zāferden müştāķdur. Zafirte ğalebe ve vuşul ve ħalāş ma‘nāsınadır. Fe-ķultü didügi ķavlinüñ maķūli vāķi‘ olmışdur. **Bi-ħablillāhi** (بِحَبْلِ اللّٰهِ) didügi zafirte didügi ķavline müte‘allıķdur. Fa‘teşimi ķavline müte‘allıķ degildür. Ħabl ip ma‘nāsınadır. Ħabldan murād Allāhu te‘ālānuñ ‘ahdi ve emāneti ve ‘işmetidür. Ya‘nī dār-ı kerāmetesini iş‘āl ider dimekdür. **Fa‘teşimi** (فَاعْتَصِمِ) ²⁰⁹⁹ mef‘ul-i maķzūfdur. Taķdīri fa‘teşimi bihi dimekdür. İ‘tişām istimsāk ma‘nāsınadır. Fa‘teşimi didügi ķavlindeki fā faşīhiyyedür. Emr-i ħāzır i‘tisāmndan müştāķdur, ķārīye ħiṭābdur. Ya‘nī Qur‘ān-ı ‘azīmüñ muķtezāsıyla ‘amel idüp istimsāk eyle dimekdür. Veyāħūd Allāhu te‘ālāya şıġınup şerr olan nesneden ²¹⁰⁰ kendüñi men‘ eyle dimekdür. Ya‘nī ol āyāt-ı kerīmenüñ vāsıtasıyla anı tilāvet iden kimesnenüñ gözi nūrlandı. Pes ol Qur‘ān-ı şerīfi tilāvet iden kimesne içün ben didim ki taḥķīķ sen muḥkem eyle ya‘nī Qur‘ān ile zāfer bulduñ, [165^b] pes imdi muķtezāsıyla Qur‘ān’a istimsāk eyle dimekdür.

Tercüme

Nurlandı çeşmi kıra‘at-ı Qur‘ān iden didim

Ħabl-i metindür ana muḥkem yapış kıatı

Beyt

چو نور چشم ازو یافتناریش کفتم

ظفر بحبل خدا یافتی فخذو اعتصم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh Ħazret-i Qur‘ān ħablullāhü’l-metīn olup okıyanuñ gözi nūr olup dār-ı kerāmetesini def‘ eyledüğünü beyān u‘iyān eyledükden sonra أَوْ مَنْ كَانَ مَيِّتًا

²⁰⁹⁸ “Allah’a yemin olsun ki gerçekten kazandım.”

²⁰⁹⁹ Fa‘teşimi (فَاعْتَصِمِ): -BD.

²¹⁰⁰ nesneden: nesne ÇA.

²¹⁰¹ فَأَحْيَيْنَاهُ feḥvāsınca bu on tokuz ḥurūf ıktā‘ mine’s-suyyūf ism-i ā‘ zam olup bu ism-i ā‘ zam berekātıyla nār-ı cehennemi bi-ḳudretullāhu te‘ālā şöyündürüp ve nār-ı cehennemden buña isti‘āze idüp dirler ²¹⁰² أَعَاذَنَا اللَّهُ وَإِيَّاكُمْ مِنْ حَرِّ نَارِ نَارِ cehennem Hakk sübhāne ve te‘ālānuñ ṭarīḳati üzerine şeyḥ nāzım rahmetullāhu te‘ālā daḥı sülūk idüp Qur‘ān-ı ‘azīmüñ fezā’il-i uḥrāsına işāret ve Qur‘ān-ı şerīfi tilāvet iden cehennemün odunu şöyündürür diyü beyān eylmege murād idinüp ‘alā ṭarīḳi’l-isti‘āreti’t-tecrīdiyye didi:

أَنْ تَتْلَاهَا خِيفَةً مِنْ حَرِّ نَارِ لَطَى

²¹⁰³ أَطْفَاتِ حَرِّ لَطَى مِنْ وَرْدِهَا الشَّبِيمِ

İn (اِنْ) harf-i şartdur. **Tetlühā** (تَتْلَاهَا) didügi fi‘l-i muzāri‘-i muḥātabdur. Tilāvetden müştakdur. Zāmīr-i menşüb beyt-i sābıkda āyāt-ı haḳḳ didügi ḳavline [166^a] rāci‘dür. **Ḥīfeten** (خِيفَةً) didügi ‘alā ṭarīḳati ḳavlihim قَعَدْتَ عَنِ الْحَرْبِ جِنًّا ²¹⁰⁴ ṭarīḳi üzerine vāriddür. Tetlü ḳavlinüñ mef‘ūli vāḳi‘ olmışdur. İ‘teşim didügi ḳavli için tefsīr gibi vāḳi‘ olmışdur. Maḳūl ḳavlün taḥtına dāḥil olup i‘tışām müfessirdür. Taḳdīri ان تقرأها خيفة من ان تقرأها خيفة من ²¹⁰⁵ وعيدها فقد أطفأت على نفسك نار الجحيم بميامها وبركاتها taḳdīrindedür. Ḥīfeten didügi maşdar ola. Eyy ḥavfan ma‘nāsına veyāḥūd maşdar olup ism-i fā‘il ma‘nāsına ola. Eyy ḥā’ifen ma‘nāsına ola. Ḥavf ḥaşıyyet ma‘nāsinadur. **Min ḥarri** (مِنْ حَرِّ) didügi ḥīfe ḳavline müte‘allıḳdur. Ḥarr berdün zıddıdır. Ḥarāret ma‘nāsinadur. **Nāri leza** (نَارِ لَطَى) didügi muzāfun ileyhdür. Lezā ḳavli münevven okınması cā’iz ve daḥı ğayr-ı münevven okınması cā’izdür. Münevven ḳırā’at olunduğı zamānda ism-i cins olup cehennemün ismi olur. Veyāḥūd lehebün ismi olur. Tenvīn tefḥīm ve tehvīl içündür. Ya‘nī lezānuñ künhüne

²¹⁰¹ “Ölü iken dirilttiğimiz ve insanlar arasında yürüyebilmesi için kendisine ışık tuttuğumuz kimse, karanlıklar içinde kalıp ondan hiç çıkamayacak durumdaki kimse gibi olur mu? İşte kâfirlere yaptıkları böyle güzel gösterilmiştir.” En’ām 6/122.

²¹⁰² “Allah hem sizi hem de bizi bu sıcağdan korusun.”

²¹⁰³ “Kur’an ayetleri havz-ı kevser gibidir. Günahkârlar ona kömür gibi siyah girseler dahi yüzleri ak pak olarak çıkarlar.”

²¹⁰⁴ “Korkaklığım yüzünden savaştan uzak durdum.”

²¹⁰⁵ “Eğer onu tehdidinden korkarak okursan, gerçekten onun hayırları ve bereketleriyle kendin için cehennem ateşini söndürmüş olursun.”

nihâyet yokdur. Ve ğayr-ı münevven olduğu taķdîr üzerine saķar gibi ğayr-ı munşarif olup leheb ma‘nâsına li’l-Lezzâ’dan müştakdur. Nâruñ ‘alemi olur. Veyâhûd cehennemün ikinci tabaķasınıñ ismidür. Eyy تتلظى وتتأهب²¹⁰⁶ ma‘nâsına lâ-yunşarif olmasında ‘illet-i ‘alemiyyet ve te’nîsdür. Āteş ma‘nâsına ve âteşün yalunına²¹⁰⁷ daķı ıtlāk olunur. Etfâ’te (اطفأت) didügi in tetlühâ kavlinün cevâbıdır. Fi’l-i mâzî-i muḥâtabdur. Itfâdan müştakdur şöyündürmek ma‘nâsına. Ya‘nî âyât-ı Kır’ân cehennem odını bir haşıyyetle şöyündürür ki saña vâşıl olmaz imâte ya‘nî öldürmek ma‘nâsına. Harra lezâ (حر لظى) didügi etfâ’et kavlinün mef’ûlidür. Min (من) ecl ma‘nâsına. Verdiḥâ (وردھا) eyy العَمَّ أعني²¹⁰⁸ مورد الآيات²¹⁰⁸ ya‘nî [166^b] ağzı şöyündürmekde kâfidür. eş-Şiyemi (الشيم) didügi şîn-i mu‘cemenün fetḥasıyla ve yâ-yı muvaḥḥedenün kesresiyle eyy el-bārid yā‘nî şovuk şuya teşbîh isti‘âre-i tecrîdiyyedür. Ke-ķavlihim صديقاً حميماً²¹⁰⁹ رأيث من فلان²¹⁰⁹ ya‘nî murād olan ‘alâ tarīķati’l-mübâlağa fulāna şadāķati işbât isti‘âre nemaṭı üzerine vāriddür. Ya‘nî Ke-zālik şovuk şu daķı eşbāh-ı ḥayāta sebebdür. Harāreti şöyündürmekde ve ‘ilm daķı Ke-zālik ervāḥuñ ḥayātına sebebdür. Belki bu teşbihden daķı aķvâdur. Nitekim vārid olmışdur من²¹¹⁰ صار حياً بالعلم لم يمّت قلبه أبداً²¹¹⁰ ve şadr-ı beytde in şartıyye ile irādında tenbîhdür ki tâlî-i Kır’ân olan مرضات الله ومرضات لرب العالمين لأجل التقرب المحض وابتغاء لمرضات²¹¹¹ üzerine olmak gerekdür. Hattâ mertebe-i muķarribîne’llezîn hem فِي مَقْعَدٍ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِكٍ مُقْتَدِرٍ²¹¹² rütbesine vâşıl olasun. Rıdvānullāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘în.

İ‘lem

Bundan şöıra lâzım olan dār-ı na‘îme vuşul ve nār-ı cehîme ba‘îd olmaķdur. Nitekim âşār buña nāṭıķa ve aḥādîş buña taşrihedür. Kālu ‘aleyhi’s-selām اقرؤا القرآن فإنه يأتي يوم

²¹⁰⁶ “Yanıyor ve tutuşuyor.”

²¹⁰⁷ yalunına: yalıñına ÇA.

²¹⁰⁸ “Âyetlerin kaynağı, yani gam.”

²¹⁰⁹ “Bir kişiyi yakın arkadaş olarak gördüm.”

²¹¹⁰ “İlim ile canlananın kalbi asla ölmez.”

²¹¹¹ “Alemlerin Rabb’inin rızası için, sadece O’na yaklaşmak ve O’nun rızasını talep etmek yeterdir.”

²¹¹² “Doğruluğun hâkim olduğu bir ortamda, gücüne sınır olmayan bir hükümdarın huzurundadırlar.” Kamer 54/55.

2113 القِيَامَةُ شَفِيعاً مُشَفَّعاً لِأَصْحَابِهِ . Ve dağı yine Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem buyurdi: قَرُّوا الزَّهْرَاوِينَ فَإِنَّهُمَا يَأْتِيَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَأَنَّهُمَا غَمَامَتَانِ أَوْ فَرْقَانِ مِنْ طَيْرٍ صَوَافٍ يَحَاجَانِ 2114 . Ve dağı yine Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem buyurdi: اقْرَأُوا 2115 سورة البقرة فَإِنْ أَخَذَهَا بَرَكَةٌ وَتَرَكَهَا حَسْرَةٌ وَلَا يَسْتَطِيعُهَا الْبَطْلَةُ **Zehrâveynden** (زهراوين) murâd sûre-i Bakara ve Âl-i ‘İmrân sûresidür. Hâdis-i şerîfde ev takşîm ve tenvîn içündür teşkîk içün degildir. [167^a] Ğamâmetân didügi saĥâbetân bulut ma‘nâsınadır. Ev ğıyâbetân ve ev furkân ve dağı saĥâbetân ma‘nâsınadır. Veyâhüd ‘ale’l-ıtlâk her nesne ki insân anuñla gölgelene. 2116 يَحَاجَانِ أَيِ يَدْفَعَانِ الْجَحِيمَ وَالزَّيَّانِيَةَ عَنْ أَصْحَابِهَا وَالطَّلَةَ didügi eyy es-saĥra ve bi’l-cümle Hâzret-i Qur’ân cehennem âteşini söyündürmekde taĥkîk âsâr-ı nâṭıka ve iĥbâr-ı dâlile olup şadr-ı beytde vâkı‘ olan in didügi kelimedden teşekkül zann olınmayup belki mâ-naĥnu bi-sadedihi işâret eyledüğümüz nükte işâretdür. Muĥaşşıl-ı kelâm beytün ma‘nâsı demek olur ki kaçan sen cehennem odınuñ ĥarâretinden ĥavf idüp ol Qur’ân-ı şerîfi tilâvet idecek olursañ ol Qur’ân-ı ‘azîmün şovuk şuyundan cehennem odını şöyündürürsün ya‘nî ol Qur’ân-ı kerîm şovuk şu gibidir, âteşi şöyündürürmekde ve hem ĥayâta sebep olmada muĥâtaba tefhîm içün temşîl ṭarîkı üzerine vardır. Yoĥsa ne anuñ Qur’ân-ı ‘azîme bir şey’ müşâbih olup teşbih olınmağa kâbil ola diyü muĥâlldur.

Tercüme

Qur’ân’ı lezâ ĥarâretinden ĥavf idüp okısañ

Şöyündürür ol ĥarâreti virür bürûdeti²¹¹⁷

²¹¹³ “Kur’an’ı okuyun! Çünkü Kur’an, okuyanlara kıyamet günü şefaati olarak gelecektir.” Müslim, Salatu’l-Müsafirîn, 41 (721); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/249, 254, 257; Beyhakî, Sünenü’l-Kübrâ, 2/395.

²¹¹⁴ “Zehrâvayn’ı yani Bakara ile Âl-i İmrân surelerini okuyun! Çünkü bu iki sure, kıyamet günü iki bulut yada iki gölge veya gökyüzünde kanatlarını açmış saf saf iki kuş sürüsü gibi gelip okuyucularını (cehennem ateşinden) koruyacaklardır.” Müslim, Salatu’l-Müsafirîn, 41 (721); Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/249, 254, 257; Beyhakî, Sünenü’l-Kübrâ, 2/395.

²¹¹⁵ “Bakara suresini okuyun! Çünkü Bakara suresini okumak berekettir. Okumamak ise pişmanlıktır. Kahramanlar/sihirbazlar, (onun faydalarını ve bereketlerini elde etmeye) güç yetiremezler. Müslim, Salatu’l-Müsafirîn, 41/721; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/249, 254, 257; Beyhakî, Sünenü’l-Kübrâ, 2/395

²¹¹⁶ “Bu ikisi (Bakara ve Âl-i İmrân sureleri) sahiplerini cehennemden ve ziyaniyyah (azap ve kötülük)’tan koruyarak savunurlar ve onlara selamet getirirler.”

²¹¹⁷ birûdeti: virûdeti BD.

Beyt

سرد بر خود کرمی آتش بآن من زامنم

2118 کرچه عاصی امدہ ست آتش همجو حمم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Qur‘ân şovuk şu gibidür, cehennem âteşini şöyündürmekde [167]²¹¹⁹ ‘alā tarīkū’t-teşbīh beyân u ‘iyân eyledükden şoñra girü Hâzret-i Qur‘ân’uñ fezâ’ilinden fazâ’il-i uhrâsına işâret ve dağı Hâzret-i Qur‘ân-ı şerīfün âyâtını Hâkķ sübhâne ve te‘âlânun âyet-i kerīmesi nemaı üzerine havz-ı Kevşer’e teşbīh eylemek murād idinüp ke-ğavlihi إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ²¹²⁰ fehvâsınca الخير ما الكوثر إِنَّهُ نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ وَعَدْنِيهِ رَبِّي مِنْهُ²¹²¹ bu tağdīr üzerine. âyât-ı Qur‘ân’dan murād olan budur ammā ba‘zılar katında Kevşer cennetde bir ırmağdur. Hâzret-i Resûlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem bu âyeti okıdı ve buyurdı يا نَبِيَّ هَٰذَا نَهْرٌ فِي الْجَنَّةِ وَعَدْنِيهِ رَبِّي مِنْهُ²¹²² ya‘nī Hâzret-i Resûl buyurdı bilür müsüñüz Kevşer’den murād nedür? Cennetde bir ırmağdur. Andan şoñra vaşf idüp didi baldan tatlu ve lebenden beyâz ve kıardan şovukğdur ve zebedden yumuşak ya‘nī yağ olan köbükden ve anuñ etrâfı zeberceddendür ve âvânı fağğdadandur. Semânun nücümü sağışınca ol mâ-yı Kevşer’i bir kerre içen bir dağā şusamaz diyü Qur‘ân-ı şerīfün ba‘zı fezâ’ilin zıkr idüp didi:

كَأَنَّهَا الْحَوْضُ تَبَيَّضُ الْوُجُوهُ بِهِ

2123 مِنَ الْعُصَاةِ وَقَدْ جَاؤُهُ كَالْحَمَمِ

²¹¹⁸ {dkTercümetün li-ğâ’ilihi

Anı lezâ harâreti havfından okısañ

Def’ ider ol harâreti virdi birüdeti}

²¹¹⁹ {dk {تمناً يكون وبعده زبداً يكون بعده صافياً يكون يحلب حين البين {

(Süt sağıldığında çok temiz olur, sonra köpük olur.)

²¹²⁰ “Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.” Kevser 108/1.

²¹²¹ “Peygamberliğin şerefi ile birleşen bol iyilik, iki dünya için hayrı bir araya getirir.”

²¹²² “Kevser nedir? Kevser, cennete çok hayır içeren bir nehirdir.”

²¹²³ “Kur’an ayetleri havz-ı kevser gibidir. Günahkârlar ona kömür gibi siyah girseler dahi yüzleri ak pak olarak çıkarlar.”

Ke-enne (كَنَّ) harfdür. Hurûf-ı müşebbih-i bi'l-fi'lden teşbih içündür. Hâ zamîr-i bâriz mutaşşıl ismdür. Ke-ennenün râci' idür beyt-i sâbıkda âyât-ı Hakkın didügi kavline. **el-Havzu** (الْحَوْضُ) didügi ke-enne didügi kâvlinün haberidür. Lām burada sibāk u siyāka işaretdür ve delâlet eylemek ile 'ahd için olur. **Tebyezzu** (تَبَيَّضُ) didügi cümlesi mevki' hâldedür el-havzu kavlininden. Zirâ kim ma' nen el-havz didügi kavli bi-hasebü'l-ma' nâ mef'ûldür. [168^a] Takdîri شَبَّهَ تِلْكَ الْآيَاتِ الْحَوْضَ ²¹²⁴. Nitekim İmâm Merzûkî zikr eyledi رَأَيْتَ ²¹²⁷ ورائن رأسي صاروجها كله Ke-kâvlihim ²¹²⁵. Eyy Kaysiyy ²¹²⁶ ebuhu didügi fi' lün fâ' ili a' nî Kaysiyy kavlinün fâ' ili vâki' olur. Kavl-i hamâsede bu taşrih olınmışdur. Ke-kâvlihim ²¹²⁷ ورائن رأسي صاروجها كله . Ya' nî küllehü didügi şâre vechen didügi kavli teveccüh ma' nâsını mutazammin olduğu takdîr üzerine fi' lün fâ' ili vâki' olmışdur. Tebyezzü fi' l-i muzâri' -i mü'enneşdür. İf' âl bâbindandur, beyâzdan müştakdur. **el-Vücühü** (الْوُجُوهُ) didügi tebyezzü kâvlinün fâ' ilidür. Vücüh vechün cem' idür. Haber-i Şâhîh' den rivâyet olunur ki فيخرجون منها فيلقون في نهر الحيوة ²¹²⁸ ve yine bir rivâyetde فيصَّب عليهم ماء الحيوة ²¹²⁹ ya' nî sevâdı giderilüp beyâz zâhir ola dimekdür. **Bihî** (بِه) didügi zamîr-i mecrûr havza râci' dür. **Mine'l-üşâti** (مِنَ الْعَصَاةِ) didügi mine'l-vücüh kavlininden hâl vâki' olmışdur. Eyy كَوْنُهَا ²¹³⁰ takdîrindedür. Veyâhûd el-vücüh kavlinün şıfatı vâki' ola. Veyâhûd beyân vâki' ola. Eger bundan zevât murâd olınsa 'uşât 'aş[î'nün] cem' idür. Kâdât kâdîn cem' i olduğu gibi. **Ve kad cā'ühu** (وَقَدْ جَاءُوهُ) didügi mine'l-vücüh kavlininden mevki' hâldedür. Veyâhûd mine'l-üşâti kavlininden hâl vâki' ola. **Ke'l-humemi** (كَالْحَمَمِ) didügi hâ-yı muhmelenün zammesiyle ve mîmün fethasıyla humemet cem' idür ki ol remâd ve fahmdur. Veyâhûd 'ale'l-ıtlâk külli mâ-aḥâreḳ bi'n-nâr murâd olup ve anuñ sebebiyle sevâdı müşetted olup kabkara ola. Cā'ühü didügi kavlinün fâ' ilinden hâl vâki' olmışdur. Vech-i şebah budur ki âyât-ı Qur'ân vaqtâ

²¹²⁴ “O ayetleri bir havuza benzetti.”

²¹²⁵ “Kays kabilesinden olan Zeyd'in babasını gördüm.”

BD. تَقْيِيسًا: قَيْسِيًّا

²¹²⁶ Kaysiyy: te-Kaysiyy BD.

²¹²⁷ “Ve gördüler ki başım, bütünyle bir yüz hâline gelmişti.”

²¹²⁸ “Bunun üzerine böyleleri cehennemden kömür gibi kavrulmuş olarak çıkarılırlar. Sonra da ‘Hayat’ yada ‘Haya’ Nehri’ne atılırlar.” Buharî, İman 15, Rikak 51; İbn Hibbân, Sahih, 182.

²¹²⁹ “Üzerlerine hayat suyu dökülür.”

²¹³⁰ “Onun o durumda olduğu hâlde.”

kim okınup kırâ'at idene me'âşiden müsevvedü'l-hâl olduğu hâlde şefâ'ata mazhar düşecek yüzi aq [168^b] ola. Ke-zâlik Hâzret-i Resûl şallallâhu 'aleyhi vesellem ehl-i kabîlden ba'zî 'uşât müslümana şefâ'at idüp nehr-i hayâta ilqâ olına. Veyâhûd bir rivâyetde mâ'û'l-hayât üzerlerine şabb olına. Nitekim haber-i şaḥîḥ ile vârid olmuştur. ²¹³¹ فيخرجون منها فيلقون في نهر الحياة ve bir rivâyetde daḥı ²¹³² فيصُبّ عليهم ماء الحياة. Ya' nî bu cümle mine'l-vücûh didügi cümlesinden mevki' hâlde vâki' olup dimek olur ki müsevvedü'l-hâl olduklarında vechlerinüñ sevâdı giderilüp beyâzü'l-vech zâhir olur diyü rivâyet-i şaḥîḥa vârid olmuştur. Bi-eyyi taḡdîr kân beytün muḥaṣṣıl-ı mefḥumı budur ki ol âyât-ı Haḡḡ ki Qur'an-ı 'azîmdür ke-ennehü cennetde olan havz-ı Kevserün şuyıdır ki 'âşî kullaruñ yüzleri ol Kevser sebebiyle aq olur. Hâl bu ki ol 'âşî kullar havuz kenârına geldükde yüzleri kara kömür gibidür dimekdür. Ke-ḡavlihi te'âlâ: ²¹³³ إِنَّا أُعْطَيْنَاكَ الْكُؤْتَرُ ya' nî Kevser'den murâd olan Qur'an-ı 'azîm öyle Qur'an-ı 'azîm ki taḡayyürü'd-dünyâ ve'd-dîn ya' nî dünyâ ve âḡiret hayırlarını müşt Emil [ider].

Tercüme

Ol havz-ı Kevser'den yunan kişinüñ yüzi aq olur

Şol 'âşinüñ ki faḡm gibi ola za'veti ²¹³⁴

Beyt

کر بخوانی که ز ترس آتش دوزخ کنی

سپید خواننده دروی دارد دانکه حوضی چو آن ²¹³⁵²¹³⁶

Ve Ba' de Hâzâ

²¹³¹ “Bunun üzerine böyleleri cehennemden kömür gibi kavrulmuş olarak çıkarılırlar. Sonra da ‘Hayat’ yada ‘Haya’ Nehri’ne atılırlar.” Buharî, İman 15, Rikak 51; İbn Hibbân, Sahih, 182.

²¹³² “Üzerlerine hayat suyu dökülür.”

²¹³³ “Şüphesiz biz sana bitip tükenmez nimetler verdik.” Kevser 108/1.

²¹³⁴ Şol 'âşinüñ ki faḡm gibi ola za'veti: -BD.

²¹³⁵ {^{dk}Tercümetün li-ḡâ'ilihi

Ol havza beñzer anuñ ile aḡarur yüzi

'Âşilerün ki oldı kömür gibi şüreti}

²¹³⁶ -ÇA. : سپید

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hazret-i Kur’ân’uñ [169^a] fezâ’ilini cennetde olan havz-ı Kevser’e teşbih idüp beyân u ‘iyân eyledükden şoñra girü teşbih-ğibbe-teşbih fezâ’il-i uhırāsına intikāl ‘alâ tarīķi ‘atfı’l-cümleti’t-teşbihıyyet ya‘nî şıfatuñ şıfata ‘atfı gibi. Ya‘nî âyât-ı Hakkın ya‘nî Kur’ân-ı ‘azîm makşûda vuşulde sırât-ı mustakîm gibidir diyü cümle-i teşbihıyyeye ‘atf eylemek murād idinüp fevâzıl-ı Kur’ân’dan fâzıl-ı uhırāsına intikālen didi:

وَكَالصِّرَاطِ وَكَالْمِيزَانِ مَعْدَلَةً

فَالْقِسْطُ مِنْ غَيْرِهَا فِي النَّاسِ لَمْ يَفْعَمْ ²¹³⁷

Teşbihden şoñra teşbih-i Hazret-i Kur’ân’uñ fezâ’il-i uhırāsına işâret beyt-i sâbıkda ke-
ennehe’l-havzu didügi kavline ma‘tûfdur. Eyy ²¹³⁸ هو كالصِّرَاطِ taqđirindedür. Câr ma‘ü’l-
mecrûr mübtedâ’-ı maḥzûfuñ haberi vâķi‘ olur. Mübtedâ’-ı maḥzûf daḥı âyât-ı Hakkın
didügi kavline râci‘dür. **Şırât** (صِرَاط) cehennemüñ fevķinde cısr-i memdûddur. Kıldan ince
ve kılıcdan keskindür. Burada ya‘nî sırâtta vech-i şebah metrûkdur. Taqđiri eyy هو كون
(وَكَالْمِيزَانِ) ²¹³⁹ عاصماً عن الوقوع في المكروه وسبباً للوصول الى المقصود demek olur. **Ve ke’l-mizāni**
didügi kavline vech-i şebah mezkûrdur. A‘nî ma‘dileten kavliyle işâret olınmışdur.
Taqđiri eyy ²¹⁴⁰ الفصل بيت طريقة الصواب والخطأ والتبيين بين طريقي الضلالة والهداية taqđirindedür.
[169^b] Ke’ş-şırâti kavline ma‘tûfdur. **Ma‘dileten** (مَعْدَلَةً) didügi eyy ‘adlen ya‘nî istikâmet
bundan evvel olan mine’l-lezînden temyîz vâķi‘ olmışdur. **Fe’l-kıştı** (فَالْقِسْطُ) didügi
kavlindeki fâ faşihıyyedür. Gayrısından takđiri ²¹⁴¹ غير الآيات القرآنية في الناس dimekdür. **Min**
gayrihâ (غَيْرَهَا) didügi kavlindeki zamîr-i mecrûr beyt-i sâbıkda âyât-ı Hakkın didügi
kavline râci‘dür. Kur’ân-ı ‘azîmden ‘ibâret veyâḥûd fe’l-kıştı kavlindeki fâ mücerred
‘atf içün olmak câ’izdür. Ve illâ meger mizân kavlinden murād olan ما يحترز به من الافراط

²¹³⁷ “Onlar sırat ve terazi gibi dosdoğrudur. İnsanlar arasında Kur’an’ın gösterdiği adaletin dışında bir adalet sürekli değildir.”

²¹³⁸ “O, sırat gibidir.”

²¹³⁹ “O, istenmeyen duruma düşmekten koruyan ve hedefe ulaşmak için bir sebep olan bir durumdur.”

²¹⁴⁰ “Doğru ve yanlış yolun ayrımı, sapkınlık ile hidayet yolları arasındaki farkın açıklığa kavuşturulmasıdır.”

²¹⁴¹ “İnsanlar arasındaki Kur’an ayetleri dışındaki şeyler.”

والتفريط²¹⁴² murād ola. Bu taqḍīr üzerine fā netice için olur. **Fi'n-nās** (في النَّاسِ) didügi kavlindeki fī ve min-i mu'ahḥar lem yekumi kavline müte' allıklardur. Ve **lem yuḫemi** (لَمْ يُقَمْ) cümlesi fe'l-kıştı kavlinün haberidür. Lem yuḫem kavlinün fā'ili tahtında müstetir fe'l-kıştı kavline rāci' dūr. Lem yuḫemi yā'nuñ fetḥasıyla ve kāf'ın zammesiyle yuḫālu²¹⁴³ ve daḥı yā'nuñ zammesiyle ve kāf'ın fetḥasıyla ikāmetden müştak olmak cā'izdür. Ya' nī bu taqḍīr üzerine murād olunur ki **أنَّ القسطَ القائمَ بينَ النَّاسِ في معاملاتهم** taqḍīrindedir. Eger su'āl olinsa bu ta'rif üzerine sā'ir kütüb-i semāviyyenün kıştıñ intifası lāzım gelüp, bu ise kıṭ'en bāṭıldur. Cevāb budur ki²¹⁴⁵ burada murād olan kemāli ḥaşrdur. Ya' nī sā'ir kütüb-i semāviyye bu meşābede degildür. Nitekim **هذا الحصر المستفاد**²¹⁴⁶ bu kavli te'yīd ider. Ke-kavlihi te'ālā²¹⁴⁸ [170^a] Kitābdan murād olan şol kitāb-ı kāmildür ki **يَسْتَأْهِلُ أَنْ يَسْمَى كِتَابًا** feḥvāsınca kitābullāh olmağa lāyık u aḥrā ola. Ve nāsdan murād olan ma' hudūn olan nās a' nī ümmet-i Muḥammed şallallāhu 'aleyhi vesellemün ümmetidür. Murād ola muḥaşşıl-ı kelām hidāyete ya' nī **ما يوصل الى** **يا' nī Ḳur'ānū'l-azīm ve's-sünnet ve icmā'ü'l-ümmet ve kıyās-ı ba'de'n-nüzul ve ba'de'l-bi'set hāzā'l-kitābihi ya' nī Ḳur'ān-ı azīme maḫşūrdu.** Nitekim işāret-i nebevviyye buña delālet ider li-kavlihi 'aleyhi's-şalātü ve's-selām **ومن** **لقد تركت فيكم ما إن تمسكتم به لن تضلوا**²¹⁵⁰ **ابتغى الهدى بغيره أضله الله** **بعدي كتاب الله وعزّتي**²¹⁵¹. Ve bi'l-cümle burada ḥaşr izāfīdür, ḥaḳīḳī degildür. Mā naḥnu bi-

²¹⁴² “Aşırılıktan ve ihmalkârlıktan sakınmak için kullanılan şey.”

²¹⁴³ “Adam ayağa kaltı.”

²¹⁴⁴ “İnsanların ilişkilerinde var olan eşitlik; diğer (kaynaklardan) hariç olarak Kur'an ayetleriyle sınırlıdır.”

²¹⁴⁵ ki: -ÇA.

²¹⁴⁶ “Bu elde edilen sınırlama.”

²¹⁴⁷ “İşte kitap; onda asla şüphe yoktur. O, günahattan sakınanlar için bir rehberdir.” Bakara 2/2.

²¹⁴⁸ “Allah'ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne fey' olarak verdikleri, Allah'a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. **Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçın.** Allah'a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir.” Haşr 59/7.

²¹⁴⁹ “Ya'ni adelet, hedefe ve adalete ulaşmayı sağlayan şeydir.”

²¹⁵⁰ “Onun dışında hidayet arayanı Allah dalâlete düşürür.” Tirmizi, Fezâilü'l-Kur'an, 14.

²¹⁵¹ “Size iki şey bırakıyorum. Onlara sınırsız sarıldığınız sürece yolunuzu asla şaşırırmazsınız: Bunlar, Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünnetidir.” Muvatta', Kader, 3.

şadedihi beytün muhaşşıl-ı mefhûmı budur ki ol Qur'ân-ı 'azîm alâ'im ve şedâ'id den ve vâkı' âtdan seni hâlâş itmekde ve maflûba yetiştürmekde cîsr-i memdûde gibidir. Ve dahı 'adâlet cehtinden mîzân gibidür. Pes imdi Âdem oğlanlarınıñ umûr-ı dünyevîyyesinüñ ve uhrevîyyesinüñ 'adliyle ve haqqıyla mâ-beynini fâşıl-ı Qur'ân'dan gayrı yokdur dimek olur.

Tercüme

Mîzân-ı ma' dilet dürür âyât-ı Qur'ân hem şîrât

Yokdur ider kimse maflûkdan anuñ gibi 'adâleti

[170^b]

Beyt

چون صارط است آن و چون میزان بود در راستی

راستی از غیر آنها کس ندیدت پیش و کم²¹⁵²

Ve Ba' de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi 'aleyh Hazret-i Qur'ân'ın fezâ'ilin teşbîh-eşer-teşbîh ve belâğatını gibbe tebyîn 'iyân eyledükden soñra girü Qur'ân-ı 'azîmüñ öyle bir Qur'ân ki lâiyate bâtil min beyn yedih ve lâ min xelife²¹⁵³ ulüvv-i şânına ve sumüvv-i kadrine ve fezâ'iline belki haqqîkatini inkâr ve ahvâli-i münkerinüñ inkârını redd ü tebkîr ve taqrî' ya'nî Qur'ân-ı şerîfüñ ve furkân-ı 'azîmüñ ve nazîfüñ aña inkâr iden haşûflaruñ ahvâlini dahı beyân u 'iyân eylemek murâd idinüp 'alâ tarîki't-te'accub ve'l-ta'accib nûn-ı muhaffef ile mü'ekkid olan şîğa-ı mübâlağa ile bedi'en didi:

لا تعجبن لحسود راح يُكرها

²¹⁵² {Tercümetün li-kâ'ilihî

Hem beñzer ol şîrâta vü mizâna 'adl ile

Halk içre yok anuñ gibi kimse 'adâleti}

²¹⁵³ “Batıl, onun ne önünden ne de arkasından gelir.”

Hazret-i Kur'an-ı 'azîmün haqqiyyetini 'inâden münkerinün ahvâline şürû'dur. **Lâ ta'ceben** (لا تعجب) nehy-i hâzırdur. Te'kîd için âhirine nû-yı muhaffef idhâl olunmuşdur. Ma'nası elbette sen 'acebleme dimekdür. Ta'ceben الرؤية 2155 ما خفي سببه وخرج عن نظائره عند الرؤية nefsin infî'âline dirler. Şîğa-ı nehyün fâ'ili ente mü'enneş zamîriyle ta'bir olınan zamîrdür. Yukâlu عجت من كذا وتعجب منه واستجبت 2156 kavlinde me'hûzdur. **Li-ḥasūdīn** (لِحُسُودِ) didügi şîğa-ı mübâlağa zevâl-i ni' metü'l-ḥasūd ma'nâsınadır. Ya'nî ziyâde ḥased [171a] idici dimekdür. **Râḥa** (راح) didügi eyy zeheb ef'âl-i nâkışadan şâra ma'nâsınadır. İsmi ḥasūduñ zamîridür. Ve yünkiruhâ cümlesi şârenün ḥaberi vâkı' olmuşdur. Fi'l-i mâzî tahtında ism-i müstetir hüve râci'dür. Ḥasūd didügi **yünkiruhâ** (يُنْكِرُهَا) didügi fi'l-i muzâri' inkârdan müştakdur. Zamîr-i menşub âyâta râci'dür ve tahtında müstetir olan hüve ḥasūd kavline râci'dür. Eyy والحالة أنه ينكرها الآيات 2157 taqdirindedür. **Tecāhūlen** (تَجَاهُلًا) didügi yünkiruhâ didügi kavlinün fâ'ilinden ḥâl vâkı' olmuşdur. Eyy mütecāhūlen taqdirindedür. Veyāḥūd mef'ūlin leh vâkı' ola tecāhūlün ma'nâsına. Tecāhül kendü nefsinde mevcūd olup bir kimesneye izhâr eylemege dirler. Ya'nî bildügi nesneyi bilmezden âhire izhâr eylemekdür veyāḥūd temyîz vâkı' ola. **Vehve** (وَهُوَ) didügi vāv ḥâliyyedür. Ḥasūd kavline râci'dür. **'Aynü'l-ḥāzīk** (عَيْنُ الْحَاقِقِ) eyy nefsu'l-ḥāzīk vehve didügi kavlinün haberidür. Bu cümle a'nî vehve'l-ḥāzīk rāḥa didügi kavlinün fâ'ilinden ḥâl vâkı' olmuşdur. Ḥāzīk ya'nî el-māhir 'ayn didügi mefhum olup te'kîd ile mübâlağa ifâde eylemişdür. **el-Fehimi** (الْفَهْمِ) ya'nî şāḥib-i mezîdü'l-fehm sıfat-ı müşebbehe ism-i fâ'ilden eblağ-rekdür. Fehim didügi hâ'nuñ kesresiyle 2158 كثير الفهم sıfat-ı müşebbehdür. المتفطن وشديد الفهم 2159 ya'nî Hazret-i Resûl'ün şallallâhu 'aleyhi vesellem envâ' i'câzına dall u müştamil olan şıdk-ı nübüvvetine 'inâden ḥasūda du'â' iledür. Ya'nî elbette sen

2154 “İyi anladığı ve tam erbabı olduğu hâlde, bilmezlikten gelerek onu inkâra yeltenen kiskancın hâline sakın şaşma!”

2155 “Sebebi gizli olan ve görüldüğünde emsallerinin ötesinde olan şey.”

2156 “Böyle durumlardan hayret ettim ve şaşırdım ve ona isticabet ettim.”

2157 “Durum, ayetlerin onu inkar ettiğini gösteriyor.”

2158 kesresiyle: kesriyle BD.

2159 Çok anlayışlı olan zekidir. Yani güçlü bir anlayışa sahip.”

‘aceb ol âyât-ı Hakk’ı inkâr eyleyen hasûd ki anuñ inkârı tecâhülendür, ya‘nî haqîkatde Qur’ân-ı şerîfün [171^b] mu‘ciz idüğün bilürler girü bilmezlenürler ziyâde hasedündendür. Hâl bu ki ol hasûd kâmil ü müdrîk ve fehmi vardır demek olur.

Tercüme

İnkâr iderse hasud aña sen ‘aceb lenme

Câhillüğün kırmaz var iken hoş hazâkati

Beyt

کر حسود انکار آن کرده مکن انرا عجب

2160 کر تجاہل کرده ورنہ نیک کرده او فہم

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hazret-i Qur’ân’uñ fezâ’ilini ya‘nî âyât-ı Hakk’ı haseden ve ‘inâden inkâr eyleyenlerün ahvâlini beyân eyledükden sonra girü kelâm-ı kadîmün ve furqân-ı ‘azîmün ba‘zı fezâ’ilini ya‘nî aña inkâr iden hasûdların ahvâlini şol gözlere ki remed ya‘nî çapuk olup kör olmuşlar. Anlar şemsün dav’ına münkerün Kezâlik başîret-i kalb günâh ile musevved olup nûr-ı kuds-ı ilâhîyi a‘mâ olmağın inkâr iderler. Ve dağı ağızlarınıñ dadı olmayup suyuñ lezzetine ve şefâsına inkâr iden tâ’ifenün ahvâli menzilesine olduğunu beyân u ‘iyân eylemek beyt-i sâbıkuñ mazmûnını te’kîd kaşd idüp didi:

قَدْ تَنَكَّرَ الْعَيْنُ ضَوْءَ الشَّمْسِ مِنْ رَمَدٍ

2161 وَيُنْكِرُ الْفَمُّ طَعْمَ الْمَاءِ مِنْ سَقَمٍ

Beyt-i sâbıkda lâ te‘ceben didüğü kavline ta‘lîldür. Ve dağı istib‘âdı izâle [172^a] içündür. Ve **kad** (قَدْ) ta‘lîl içündür. İnkârdan murâd olan ‘adem-i rızâdur. Ve dağı nefsunün ‘adem-

2160 {^{dk}Tercümetün li-kâ’ililihi

Sen tınleme hasûd(ı) ki inkâr ider aña

Câhillenüp var iken anuñ ki hazâkati}

2161 “Bazen ağrı yüzünden göz, güneşin ışığını ve hastalıktan dolayı ağız, suyun tadını inkâr eder.”

i tayyibidür. Ve dağı kıllet inkāra işāretdür. Ma‘nāsı az olur inkār ider dimekdür. **Tünkir** (تُنْكِر) fi‘l-i muzāri‘-i mü‘enneşdür. İnkārdan müştakdur. **el-‘Aynu** (الْعَيْنُ) didügi tünkir kavlinüñ fā‘ilidür. Göz demek olur. **Ḍav’e’s-şemsi** (ضَوْءُ الشَّمْسِ) didügi tünkir kavlinüñ mef‘ulidür. Şems muzāfun ileyhdür. Ma‘nāsı şemsün ya‘nī güneşün ḍav’ını²¹⁶² nefy ider. **Min remedin** (مِنْ رَمَدٍ) gözünde remed ya‘nī çapağ ecli içün tünkir kavline müte‘allıkdur. Remed ‘aynuñ veca‘ına dirler. Ve dağı gözde olan marāza dirler. Ya‘nī هَوَاقِهْ كما رؤيت²¹⁶³den māni‘ olup gözün veca‘ına dirler. Veyāhūd min ta‘līliyye ola. İki mevzu‘da bile bu taḳdīr üzerine cümle-i müstānife olup iki cümleñ bile maḥalli yokdur. **Ve yünkiri’l-fehmü** (وَيُنْكِرُ الْفَهْمُ) didügi şadr-ı kelāma ma‘tūfdur. Fem ağız m‘nāsına burada mim’ün teşdīdiyle okınur evzān-ı beytten ötürü. Yoḥsa aşıl taḥfīf olınmaḳdur. **Ta‘me’l-mā’i** (طَعْمُ الْمَاءِ) didügi yünkir kavlinüñ mef‘ulidür. Lezzet tatmaḳ ma‘nāsınadır. el-Mā’ muzāfun ileyhdür. **Min seḳami** (مِنْ سَقَمٍ) yünkir kavline²¹⁶⁴ müte‘allıkdur. Seḳam taḥrīk ile marāza ve ḥasetliğe dirler. Ma‘nā demek olur ki Ḳur‘ān-ı ‘azīme inkār iden ḥasūdlar şol gözleri kör olup şemsün ziyāsına münkir olan kimesnelerün ve ağıznuñ taṭı olmayup şuyun lezzetine inkār iden tā’ifenün aḥvālī menzilesinden koyup eydür ki az olur a‘mā kimesnelerün gözleri kör olduğı eelden şemsün ziyāsına inkār [172^b] ider. Şemsün ziyası yok şanur ve dağı az olur ağıznuñ lezzeti olmayan kimesnelerün ağıznuñ lezzeti olmaduğı eelden şuyun lezzetine inkār ider demek olur.

Tercüme

Ḥurşid nūrını görmez çeşmi ağıryan

Gelmez leziz tatlu şu olan seḳāmeti

Beyt

کرکھی چشم از رمد منکر شود خورشیدرا

هم دهن منکر شود طعم خوش آبها از سقم

²¹⁶² ḍav’ını: vüçüdını YB, BD.

²¹⁶³ “Onun hakkı, olduğı gibi görmektir.”

²¹⁶⁴ kavline: -BD.

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Kur‘ân-ı şerîfün ve furkân-ı nazîfün hablullâhü’l-metîn olduğunu ba‘zı fezâ‘ilini ‘alâ sebîli’l-icmâl zıkr eyledükden girü ‘alâ sebîli’l-istî‘nâf cümle-i müstânife ile ya‘nî Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem şalli ‘alâ min hüve şemsi’l-hadî şalli ‘alâ seyyidenâ el-Mustafâ maḥzen-i esrâr-ı ‘alîm u ḥakîm gülşen-i envâr-ı kerîm u raḥîm ‘âleme sulṭân kerîmü’l-ḥişâl âdeme burhân-ı neyyir ‘adîmü’l-mişâl za‘îf ümmetün keşret-i noḡşânınun ‘ârifî ve zulmet-i ‘işyânımızun vâkıfı

Beyt

Fâ‘ ilâtün fâ‘ ilâtün fâ‘ ilün

Anı seven tâbi‘ -i Kur‘ân olur

‘İzzeti Kur‘ân’a firāvân olur

صلوات الله عليه وسلامه

2165 ما نأخ في الروض حمامة

Şalâtullâhu ‘aleyhi vesellem mâ nâḥe fî’r-ravzı ḥamāme ve durûd-ı nâ-memdûd ve selâm u şalavât-ı nâ-ma‘dûd ḥâzretlerinün menâkıb(ı) ve maḡşad-ı sâbi‘aya şürü‘ ve zıkr-i maḥâsinine ve ululuḡına beyân ve daḡı delâ‘ilün â‘zamından olduḡına ve daḡı ḥadîş-i isrâsına [173^a] ve kışşa-ı mi‘râcına ve daḡı şol men ki zıkr olınan evşâf ile muttasıf olan münâdî‘-i cedîd ile ḥiṭâba müstehakḡ olduḡını işâret eylemege ve esrâr-ı nübüvvetini ḥarf-i nidâ ile beyân u ‘iyân eylemege murâd idinüp didi:

يَا خَيْرَ مَنْ يَمَّمُ الْعَافُونَ سَاحَتَهُ

2166 سَعْبًا وَقَوْقَ مُتَوْنِ الْإِثْقِ الرُّسْمِ

²¹⁶⁵ “Ravda’da her güvercinin ötüşünde ona selam ve salat olsun.”

²¹⁶⁶ “Ey ihtiyaç sahiplerinin koşarak ve güçlü develere binerek kapısına yöneldiği kimselerin en hayırlısı (olan Peygamber!).”

Şeyh nâzım vakta kim Hâzret-i Qur'an'ın fezâ'ilini zikrinden fâriğ oldıysa zâke'l-Hâzret'ün menâkıbına beyân ve zikr-i maḥâsinine şürû' idüp kelâmını isti'nâf eyleyüp ism-i tafdîl ile 'umûma delâlet eyleyen harf-i nidâ ile **yâ ḥayra men** (يَا خَيْرَ مَنْ) ya' nî her ferde ıtlâk olınan müfredü'l-lafz mecmû'ül-ma' nâ ile muzâf-ı ḥazfını irtikâb idüp **كل خير** ²¹⁶⁷ taḳdîrine ihtiyâc yokdur diyü iş'âr idüp kelime-i men 'âm olduğundan ötürü ya' nî şol men ki ol Hâzret-i Resûl'ün muḥabbetine ilâ hezîhi'l-gâyet ictihâd eyleye. Hıṭâba müsteḥakk ve aña tekellüm eylemek müste'hil olur. **Yemmeme** (يَمِّمَ) didügi fi'l-i mâzî kaçd ma'nâsınadır. Eyy **قصد الطالبون للمعروف** ²¹⁶⁸ taḳdîrindedür. **el-'Afûne** (الْعَافُونَ) didügi ism-i fâ'il cem'-i müzekker yemmeme kâvlinün fâ'ilidür. Sâ'ilün ve tâlibün ma'nâsınadır. Aşlında el-'âfvün idi, ḥamlen 'ale'l-müfred vâv yâ'ya kalb olındı. Andan şöıra bâ'nuñ zammesi mâ-kabline naql olındı. İctimâ'-ı sâkinîn olduğundan ḥazf ile i' lâl olınup 'âfûn oldu. [173^b] **Sâḥatehü** (سَاحَتِهِ) didügi dâruñ fenâsına ya' nî bol ve vâsi' evün ve dâruñ ḥarîmine dirler. Eyy **حاريم داره الواسع** ²¹⁶⁹ kavinden me'hûzdur. Zâmîr-i mecrûr men-i mevşûle olup yemmeme kâvlinün mef'ûli vâki' olmışdur. Yemmeme cümlesi men-i mevşûlün şılasıdır. Men-i mevşûl **مع صلاته خير** ²¹⁷⁰ didügi kavlinün muzâfun ileyhesi vâki' olmışdur. Murâd u maṭlûb olan Hâzret-i Resûl'dür. **Sa'yen** (سَعِيَا) didügi el-'âfûne kavinden ḥâl vâki' olmışdur. Bi-ma' nâ **مسرعين في المشى** ²¹⁷¹ ya' nî tîz tîz yürüyüp yilmege dirler. **سعى الرجل سعيا عداءوا** ²¹⁷² kavinden me'hûzdur. **Ve fevka** (وَفَوْقَ) didügi sa'yen kavline ma'tûfdur. Eyy **كائنين اوراقين فوق** ²¹⁷³ taḳdîrindedür üst ma'nâsına. **Mütûni** (مُتُونِ) eyy zuhûr muzâfun ileyhdür. Metnün cem'idür. Arḳaya ve yüksek yire dirler. Yuḳâlu eyy **متن الارض ماصلب وارتفع** ²¹⁷⁴ kavinden me'hûzdur. **el-Eynûk** (الْاَيْنُكُ) didügi daḥı muzâfun ileyhdür. Nâḳanuñ cem'idür. Aşlında envûk idi. Vâv üzerine zamme şaḳîl görölüp kalb-i

²¹⁶⁷ “Hepsinden daha hayırlı.”

²¹⁶⁸ “İyiliği arayanların niyeti.”

²¹⁶⁹ “Geniş bir harem.”

²¹⁷⁰ “Onun iletişiminde hayır vardır.”

²¹⁷¹ “Hızlı bir şekilde yürüyorlardı.”

²¹⁷² “Adam hızlı yürüdü, yani koştu.”

²¹⁷³ “Üzerinde olanlar veya binenler.”

²¹⁷⁴ “Yeryüzünün sert ve yükselmiş kısmı.”

mekân kılınup vāv üzerine taqđīm olındı evnüķ oldu. Hıffet taleb idüben vāv yā'ya kalb olındı eynuķ oldu. Ma' nāsı develer dimekdür. Cem' -i kılllet üzerine ve dağı cem' -i nūķ vezn üzerine cā'izdür haşeb gibi. **er-Rusumî** (الرُسْمُ) didügi rā'nuñ ve sīn'üñ zammesiyle rasūmuñ cem' idür. Seyirden bir ǧarbdur. Yuqālu ناقة رسوم تُؤثرفي الأرض من شدة الوطأ²¹⁷⁵ kavlınden me' hūzdur. Ya' nī berk ü şiddet üzerine yürümekden 'ibāretdür. Muhaşşıl-ı kelām nāzım nidā idüp [174^a] yā şol kimesnenüñ hayırlusı ki anuñ ǧapusı ve haremi öñünde ǧalib ü sâ'il olan kimesne tiz tiz yürüyücü oldukları halde ve dağı iyü ve serī' yürür develerüñ arǧası üstünde oldukları hâlde ol Hāzret-i Resül'den şefā' at ricā taleb itmesün ǧaşd idüp sa'y eylerler dimekdür.

Tercüme

Yā şol hayırlu kim sa'y idüp haremine ǧaşd ide

Yalın ayak sür'at idüp yā altında rüsümeti

Beyt

اي خوش ان مردم كه انان قصد در كاهش كند

با پیاده پابه پشت اشتران باددم²¹⁷⁶

Ve Ba' de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi 'aleyh Hāzret-i Resül'üñ şallallāhu 'aleyhi vesellem cemī'-i maḥlūkātuñ hayırlusı ve efdali 'alā ǧarīķi't-teşbīh medḥini beyān ve şefā'atine mazḥar düşmegin vāsī'-i haremine ǧaşd ve sa'y-ı belīg eyleyenler üñ hālını beyān u 'iyān eyledükden sonra girü ǧānūn-ı tecrīd üzerine ḥiṭāba müsteḥaķķ ve aḥrā olduğundan ḥarf-i nidā' nisyen mensiyen maķāmında koyup yā men hüve takdīrinde iken Hāzret-i Resül'üñ şallallāhu 'aleyhi vesellem ā'zam-ı delā'iline ve ecl-i ni'metine ve āyet-i

²¹⁷⁵ “Dişi deve, yere şiddetli basma nedeniyle toprakta belirgin izler bırakır.”

²¹⁷⁶ {^{dk}Tercümetün li-ķā'ililihi

Ey ḥayr anlaruñ ki kıılır ǧaşd anlara

Yayaķ segirdüp sürüp yā altında nāķatı}

kübrāsına ve ‘inde’l-muğtenimîn ni‘am-ı kuşvāsına beyt-i sâbıkuñ maẓmūnını te’kīd
kaşd idüp yemmem didügi kavline ‘atf idüp didi:

وَمَنْ هُوَ الْآيَةُ الْكُبْرَى لِمُعْتَبِرٍ

²¹⁷⁷ وَمَنْ هُوَ النِّعْمَةُ الْعُظْمَى لِمُعْتَمِدٍ

[174^b] Mu‘teberine nisbet zāke’l-Ḥazret’üñ ā‘zam-ı delā’iline işāretdür. Veyā من التي هي dimekdür ²¹⁷⁹ المستبصرين الذين انفتح ابواب بواطنهم ينور الإستدلال ²¹⁷⁸ أكبر الآيات ki ol ekber āyātdur. **Li-mu‘tebirin** (لِمُعْتَبِرٍ) didügi bi-te’āmmül ve bi-tefekkür اولمستدل بالدليل ya‘nī ḥaqqı bātıldan fark idüp bu taqdir üzerine bizüm seyyidimiz olan Ḥazret-i Muḥammed Muṣṭafā ṣallallāhu ‘aleyhi vesellem āyātullāhdan ekber-i āyāt olduğın bilmekdür. Ya‘nī yā şol kimesnenuñ ḥayırlusı ki ol ni‘met-i ‘uẓmādur ḡanīmet bulanlaruñ katında. **el-Kübrā** (الْكُبْرَى) te’nīşidür ‘uẓmā ā‘zamuñ te’nīşi olduğu gibi. Li-mu‘teber didügi kavlindeki lām mā-ḳabline müte‘allıkdur. A‘nī āyetü’l-kübrā²¹⁸¹ ve kelime-i men beyt-i sâbıḳda müfredü’l-lafẓ mecmū’ü’l-ma‘nā olduğu gibi, burada daḥı ism-i mevşulūñ hüve’l-āyetü’l-kübrā didügi şılasıdur. Āyet ‘alāmet ma‘nāsınadır. el-Kübrā el-āyet didügi kavlinüñ şıfatıdur. **Ve men hüve’n-ni‘metü** (وَمَنْ هُوَ النِّعْمَةُ) veyā من ²¹⁸² هو النِّعْمَت takdirindedür. Şadr-ı beytde ma‘tūfdur. Ya‘nī ol Ḥazret-i Resül ṣallallāhu ‘aleyhi vesellem ekber-i āyāt ve ā‘zam-ı ni‘amdur. Zīrā kim ḥaqqā da‘vet idicidür. Ve cemī‘-i mā ātī bihide muğtenimdür. Ke-ḳavlihi te‘ālā ²¹⁸³ وَإِنَّكَ لَتَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ve daḥı ²¹⁸⁴ ذَا رَحْمَةٍ لَهُمْ ²¹⁸⁵ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ. Eyy

²¹⁷⁷ “İbret almak isteyenler için senden başka varlığı en büyük ayet kim olabilir? Ve ganimet bilenler için senden başka en yüce nimet kim olabilir?”

²¹⁷⁸ “En büyük ayetlerden biri.”

²¹⁷⁹ “Gönül kapıları açılmış basiretli kimseler, istidlâl aydınlatır.

²¹⁸⁰ “Hakk’ın üzerine delille istidlâl eden kimse.”

²¹⁸¹ āyet: -BD.

²¹⁸² “Onun nimeti.”

²¹⁸³ “İşte böylece sana da kendi buyruğumuzla bir ruh (Kur’an) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun; ama şimdi onu, dilediğimiz kullarımızı sayesinde doğruya erıştirdiğimiz bir ışık kıldık. Hiç şüphe yok ki sen doğru yolu, göklerin ve yerin yegâne sahibi olan Allah’ın yolunu göstermektesin. İyi bilinmeli ki bütün işler dönüp dolaşır Allah’a varır.” Şurâ 42/52-53.

²¹⁸⁴ “Ve seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiyâ 21/107.

²¹⁸⁵ “Bu, onlar için bir rahmettir.”

ya‘ nî rahmet şāhibidür ümmetine. Ve ba‘ zılar dirler ki burada ta‘ rîf mu‘ arrefün bi’l-lām ile maḥallî olmak ıaşır ifāde eylemişdür. Ke-ıavlihim والءك العءء²¹⁸⁶ didügi kıavlindeki [175^a] gibi. Ya‘ nî ol Ḥazret-i Resûl şallallāhu ‘ aleyhi vesellem²¹⁸⁷ āyet-i kübrā ve ni‘ met-i ‘ uzṡā olması emr-i zāhirdür. لا یتطرق الیه شك²¹⁸⁸ fehvāsınca²¹⁸⁹ ya‘ nî şekk ve şübhe yokdur. Ve daḡı ḡaşır kıabılinden olup bu ma‘ nā üzerine ما من لیس الا یتة الکبری الا هو²¹⁹⁰ ya‘ nî āyet-i kübrā olması ol Ḥazret’e munḡaşırdur ġayrısına degildür. Bi-eyyi vech kân muḡaşşıl-ı kelam ol Ḥazret-i Resûl’ün mu‘ teberler kıatında Ḥaqq sübhāne ve te‘ ālānuñ ululuġı üzerine delā’ilün a‘ zamından olduġını beyān ve daḡı muġtenīm kıatında Ḥaqq sübhāne ve te‘ ālānuñ a‘ zam-ı ni‘ amından idüġini ‘ iyān itmek murād idinüp eydür ki ey şol kimesnenün ḡayırlısı ol ‘ alāmet-i kübrādur i‘ tibār idiciler kıatında ve daḡı ey şol kimesnenün ḡayırlısı ki ol ni‘ met-i ‘ uzṡādur ġanīmet bulanlaruñ kıatında ve ammā ḡaşır üzerine ma‘ nā demek olur ki ey şol kimesnenün ḡayırlısı ki ‘ alāmet-i kübrā ol Ḥazret-i Resûl’dür ġayrısı degildür ve ey şol kimesnenün ḡayırlısı ki ġanīmet bulanlaruñ kıatında ni‘ met-i ‘ uzṡā yokdur. İllā ol Ḥazret-i Resûl’ün şaqq-ı evvelün daḡı me‘ āli ve netice-i kelām budur.

Tercüme

Yā şol āyet-i kübrā ki mu‘ teberinün a‘ lā nişānı

Hem ol ni‘ met-i ‘ uzṡā muġtenimlerün ulu ġanīmeti

Beyt

ای هستی آیت کبری که باشد معتبر

وی که نعمت عظمی کع باشد مغتنم²¹⁹¹

²¹⁸⁶ “Ve senin baban bir köledir.”

²¹⁸⁷ şallallāhu ‘ aleyhi vesellem: -BD.

²¹⁸⁸ “Ona şüphe ulaşmaz.”

²¹⁸⁹ fehvāsınca: -ÇA:

²¹⁹⁰ “Onunkinden daha büyük bir ayet yoktur.”

²¹⁹¹ {^{dk}Tercümetün li-kā’ilihi

Hem ol ki mu‘ teberlerin ulu nişānesi

Hem ol ki muġtenimlerün a‘ lā ġanīmeti}

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’ün âyet-i kübrâ ve ni‘met-i ‘uzmâ olduğunu ve fezâ’ilini ve ululuğunu beyân eyledükden sonra girü kemâl-i izâ’atını ve irtifâ‘-ı küdürâtını ve isticmâ‘-ı merâtibini Hâkk sübhâne ve te‘âlânun nematı ve tarîki üzerine işâret eyleyüp ke-ğavlihi te‘âlâ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى²¹⁹² el-âyet âyet-i kerîme fehvâsınca hadîs-i İsrâ’ya ve kışsa-ı mi‘râca ya‘nî bu kadar müddet-i kalîlede menâzil-i keşîreyi tayy idüp ve mesâfe-i bâ‘ideyi kaç‘ eyledüğünü fezâ’ilini dağı mu‘cize-i uhûrâsına huşûşen bu cümle-i zulmetden a‘nî ma‘dûde olan zulmete dâcin ve sür‘at-ı seyre ve kaç‘-ı menâzile mutaazammin olan keyfiyyet-i maşşûsiyye ve inârata işrâb eylemege karîne-i tenkîriyye ile murâd idinüp didi:

سَرَيْتُ مِنْ حَرَمٍ لَّيْلًا إِلَى حَرَمٍ

²¹⁹³ كَمَا سَرَى الْبَدْرُ فِي دَاغٍ مِنَ الظُّلُمِ

Hadîs-i İsrâ’ya işâret ve kışsa-ı mi‘râca tenbîhdür. Ebyât-ı mesbûkâda vaķi‘ olan münâdînün cevâbı vâķi‘ olmuştur. Yuķâlu سَرَيْتُ سَرِيٍّ وَمَسَرِيٍّ وَإِسْرَيْتُ إِذَا سَرَيْتُ لَيْلًا²¹⁹⁴ kaçvlinde me’hûzdur. Bu kelimenün küllîsi bir ma‘nâyadur. Harem-i evvelden murâd olan Mekke-i mûkerremenün mescididir. Ve Harem-i şânîden murâd olan Mescid-i Akşâ’dur. Nitekim i‘âde-i tenkîr zîkr olınan murâd [176^a] olduğunu te’yîd ider. A‘nî منْ²¹⁹⁵ kaç‘ide-i külliyyedür. Ve dağı Hâkk sübhâne ve te‘âlânun kaçvlinde buña işâret vardur. Ke-ğavlihi te‘âlâ سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى

²¹⁹² “Bir gece, kendisine bazı âyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Harâm’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.” İsrâ 17/1.

²¹⁹³ “Sen, zifiri karanlık bir gecede dolınayın gidişi gibi bir Harem’den diğer bir Harem’e gittin.”

²¹⁹⁴ “Bu cümlede serayte sözcüğünün çekimleri yapılmıştır: Sareytu, serâ ve mesren ve isrâtü. Gece yola çıktığımda.”

²¹⁹⁵ “Belirsiz isim tekrar edildiğinde, (o ikinci kullanımla) ilkinden farklı olur.”

²¹⁹⁶ الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ. Murād olan burada mevzi'-i muhteremdir. Ve illā beyt-i muḳaddes için ḥaram olmaḳ lāzım gelür. **Min ḥaramin** (مِنْ حَرَمٍ) didügi ḳavlindeki tenvîn ta' zîm içündür. **Leylen** (لَيْلًا) didügi serayte didügi ḳavlinüñ zarfı vâḳi' olmuşdur. Nāzım rahmetullāhi 'aleyh burada leyli zıkr idüp ma'-hāzā seray didügi vâḳi' olmaz illā gice ile vâḳi' olur. Tenbīhdür ki bu ḳadar menāzil-i keşīrede ve mesāfe-i ğarībede ve müddet-i ḳalīlede semāvātta ṭayy idüp cenāb-ı kibriyāsına kemāl-i ḳurb üzerine olduğına meş'ardur. Veyāḥūd i' lāmdan ötürü ki bu ikisi ḳarīne-i tankīriyye delālet eyledüğinden leylden cüz'dür. Zīrā kim lām ta'līl içündür. ²¹⁹⁷ سَرِيَتْ فِي بَعْضِهِ takdīrindedür. **Serayte** (سَرِيَتْ) didügi fi'l-i māzī-i muḥātabdur seraydan müştāḳdur. Ma'nāsı gice ile gitdün dimekdür. Min ḥaramin serayte ḳavline müte'allıḳdur. Leylen serayte ḳavlinüñ mef' lüdü. **İlā** ḥaramin (أَلَى حَرَمٍ) didügi ḳavli daḥı serayte ḳavline müte'allıḳdur. **Kemā serā** (كَمَا سَرَى) didügi ḳavlindeki kāf maşdar-ı maḥzūfuñ şıfatıdır. Mā maşdariyyedür. Takdīri سَرَى مِثْلَ سَرَى الْبَدْرِ ²¹⁹⁸ dimekdür. Ḥarf -i cerr a' nī kāf serayte ḳavline müte'allıḳdur. Serā fi'l-i māzī rehā vezn üzerine. **[176^b] el-Bedru** (الْبَدْرُ) didügi serā ḳavlinüñ fā' ilidür. Bedr ḳamer, ayuñ on dördinci gicesine ıtlāk olınur. Evveline hilāl dirler āhirine ḳamer dirler. **Fī dācin** (فِي دَاجٍ) didügi muḳadder-i kā'in ḳavline müte'allıḳdur. Eyy فِي لَيْلَةٍ مَظْلَمَةٍ ²¹⁹⁹ ḳavlinde me'ḥūzdur. İsm-i fā' ildür. Dücādan müştāḳdur. Aşlında dācā idi ḳāḍin i' lāli gibi i' lāl olındı. Ḳarañu ma'nāsınadır. **Mine'z-zulemi** (مِنْ الظُّلَمِ) didügi zarf-ı müteḳarrdur. Dācin ḳavlini te'kīddür. Veyāḥūd beyān vâḳi' ola. Zā'nuñ zammesiyle ve lām'uñ fethasıyla zulumetüñ cem'idür. Nuruñ ḥilāfidür. Ve zulemāt daḥı böylecedür. Muḥaşşıl-ı ma'nā demek olur ki ey şol ḳapısı önünde ve ḥareminde ṭālib ü sâ'il olan kimesnelerüñ ḥayırlısı ve āyet-i kübrā ve ni'met-i 'uzmā olan kimesnelerüñ ḥayırlı nidānun cevābı sen seyr eyledün. Ba'zı gicelerde Mescid-i Ḥarām'dan Mescid-i Aḳşā'ya degin şol ayuñ on dördinci gicesinde bedr olan ay ḳarañu

²¹⁹⁶ “Bir gece, kendisine bazı āyetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Ḥarām'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksā'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten her şeyi işitmekte ve görmektedir.” İsrā 17/1.

²¹⁹⁷ “Bir kısmında gece yürüdüm.”

²¹⁹⁸ “Ayın gökyüzünde süzülmesi gibi gece yürüdü.”

²¹⁹⁹ “Karanlık bir gecede, ‘Gece karardı ve tamamen karanlık oldu.’ denir. Buna dācin denir.”

gicelerde zulmetden seyr eylediği gibi dimektür. Vech-i şebah burada sür'at-ı seyr ve kemâl-i inâredür.

Tercüme

İtdüñ çü seyri bir gice Akşâ'ya Ka'be'den

Mânend-i bedr ki²²⁰⁰ gide kırañuda seferreti

Beyt

در شبی رفتی زمکه تا باقصای شریف

²²⁰¹ چونکه ماه چاه چارده کردد روان اندر ظلم

[177a]

Ve Ba'de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi 'aleyh Hâzret-i Resûl'ün hadîs-i İsrâ'sını ve mi'râc-ı şerîfini ya'nî Mekke-i mükerrermeden Mescid-i Akşâ'ya gicenün ba'zısında seyr idüp gitdüğünü zıkr eyledükden şoñra şu'üd idüp بمنزل الطباق السبع السموت²²⁰² ve âyet-i kerîme fehvâsınca ke-ķavlihi te'âlâ فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى²²⁰³ Hâzret-i Resûl'ün taķarrübini beyân ya'nî mi'râc gicesinde semavâta çıkup menzile-i refî'ye yetişüp cenâb-ı kibriyâsına ne mertebede taķarrüb taķşîl eylediğini ve medh-i şerîfin kaşd eylemege murâd idinüp didi:

وَبْتَ تَرْقَى إِلَى أَنْ تَلْتَ مَنْزِلَةً

²²⁰⁴ مِنْ قَابِ قَوْسَيْنِ لَمْ تَدْرِكْ وَلَمْ تَرْمِ

Bâte gice ile kaķ olınan seyre dirler ve zıll gündüz ile kaķ olınan seyre dirler. Bitte didüğü maħalle münâsibdür. Beyt-i sâbıkda vâķi olan münâd ânuñ ĥayyizine ma'fûfdur.

²²⁰⁰ ki: -ÇA.

²²⁰¹ {dk}Tercümetün li-ķâ'ilîhi

Akşâ'ya Mekke'den gice seyr eyledün kamer

ķılduğı gibi kırañuda seyr ü seferreti}

²²⁰² "Yedi kat göklerin üst üste sıralanan katmanlarını aşarak yücelik makamlarına ulaşmak."

²²⁰³ "Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu." Necm 53/9.

²²⁰⁴ "Sen, (miraç gecesi) Kâbe-kavseyn denilen öyle bir mertebeye yükseldin ki mertebe (diğer peygamberler tarafından) ne istenildi ne de ona ulaşıldı."

Taḳdīri ويا من بت ²²⁰⁵ dimekdür. **Ve bitte terḳā** (وبت ترقى) didügi leyle-i isrâda seba‘ semavâtı ihtirâ sebebiyle yüce menzile şu‘ûd idüp gicesinde sen giceledün demek olur. Vāv ‘atıfadur. Bitte fi‘-i māzî-i muḥāṭabdur ve bitte ef‘âl-ı nâḳısadandır. Ma‘nâsı zamîr-i muḥāṭabdur. Terḳā didügi bâtenün haberidür. Terḳā fi‘l-i māzî-i muḥāṭabdur. Terzâ vezni üzerine [177^b] ma‘nâsı yüce yire şu‘ûd eyledün dimekdür. **Îlâ en nilte** (إلى ان نلت) didügi terḳā kavline müte‘allıkdur. Fi‘l-i māzî-i muḥāṭabdur. Hıfte vezni üzerine nâle yenâle’dendür. Dörünci bâbdan gelür. Aşlında nîlet idi ḥilfet i‘lâl gibi i‘lâl olındı. Ma‘nâsı vâşıl olduñ ve bulduñ dimekdür. Bu taḳdîrce nâle vecde nîlen şüretinde fâ‘il için mebnîdür. Ve nâle i‘tâhu nûlen şüretinde ef‘ûl için mebnîdür. **Menziletin** (مَنْزِلَةً) didügi nilte kavlinün mef‘ûli vâḳi‘ olmuştur. Eyy mertebeten dimekdür. **Min kâbe kavseyni** (مِنْ كَابَةِ قَوْسَيْنِ) didügi tilke’l-menzileti beyân vâḳi‘ olmuştur. Kâbe didügi ḳadr u mîḳdâr ma‘nâsınadır. Kavseyn didügi ma‘rûfdur. Kemâl-i ḳurbdan ‘ibâretdür. Zarf-ı müstekardur. Kavsa müzekker ve mü’enneş kılınur. Evvelki şüretde taşḡiri ḳâvîs gelür ve ikinci şüretde taşḡiri ḳavîset gelür. Ve ḳâbenün bâ’sı meftûḥdur. Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlâ kavlinde ḥikâyeten tenzilde vâḳi‘ olmuştur. Ke-ḳavlihi te‘âlâ: **ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّى فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى** ²²⁰⁶. Sâhib-i *Keşşâf* didi ki burada taḳdîr fekân mîḳdâr-ı mesâfe ḳurba ḳadr-ı kavseyn idi. Andan soñra bu muzâf ḥazf olunup ḳâb ve ḳîb ve ḳâd ve ḳayd ve ḳîse bâḳî kaldı. Mîḳdâr demek olur. Müfessirün raḥmehumullâhu te‘âlâ kavseynde ihtilâf eylediler. Cumhûr-ı e‘imme tefsîr idüp buña zâhib oldılar ki mâ hüve’l-ma‘rûf olan yâ’nuñ iki başı birbirine gelüp veyâḥûd eḳall bu ta‘bîr ‘âdet-i ‘Arab’uñ ta‘bîrine mebnîdür. Amma ba‘zılar zâhib [178^a] oldılar ki kavsdan murâd olan zirâ‘dur. Zirâ kim kavsa **ما يقاس به الشيء** ²²⁰⁷dür ammâ zirâ‘ **شيء به يقاس** ²²⁰⁸ ya‘nî ‘âdet-i nâsda müsta‘mel ve ḳıyâs olıncaḳ zirâ‘dur. Nitekim İbnü’s-Sikkîṭ kavli bunı te‘yîd ider: **قاس الشيء يقوسه قوساً وقاسه يقيسه** ²²⁰⁹. Bi-ma‘nâ

²²⁰⁵ “Ve ey geceyi (bir yerde) geçiren (o kişi).”

²²⁰⁶ “Sonra yaklaştıkça yaklaştı. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu.” Necm 53/8-9.

²²⁰⁷ “Bir şeyin ölçüldüğü şey (alet).”

²²⁰⁸ “Onunla bir şey ölçülür (ölçü birimi, arşın).”

²²⁰⁹ “Bu cümlede kâse sözcüğünün çekimleri yapılmıştır: Bir şeyi ölçtü. yekavsuhu kavsen ve kâsuhu yekîse.”

قَدَرَهُ²²¹⁰ kavlinden me'ḥūzudur. Ya' nî ol Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem rütbesine kırbda اق كقرب الواحد من آخر قاب قوسين أو اق ققرب²²¹¹ fehvâsınca yohsa murâd olan kırb-ı mekân degıldür. Zîrâ kim Ḥaqq sübhâne ve te'âlâ mekândan münezzezdür. Belki murâd olan kırb-ı teşrîfdür ve takrîb-i menziledür.

Beyt

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Şeş cihetden sen münezzezsün velî senden tolu

' Arş u ferş ü fevķ u taḥt (u) sâğ u şol (u) pîş ü pes²²¹²

Ve yine müfessirün raḥmehumullâhu te'âlâ 'aleyhim ecma'in merci'-i zamîrde ihtilâf ider. Ba'zılar dirler hüve Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm ya' nî محمّد ققرب جبريل من مقدار مسافة ققرب جبريل من محمّد Ba'zılar dirler hüve Cebrâ'il 'aleyhi's-selâm ya' nî محمّد ققرب جبريل من مقدار مسافة ققرب جبريل من محمّد. Ammâ ekşer müfessirün buña zâhib oldılar ki ma'nâ demek olur ki²²¹³ . Ammâ ekşer müfessirün buña zâhib oldılar ki ma'nâ demek olur ki²²¹⁴ ve ḥadîş-i şerîf fehvâsınca bu ḥaķîrûn daḥı mebnî-yi kelâmı budur. Nitekim bu ma'nâ üzerine mebnîdür. فمعنى الدنو دنوً لإلفة لا دنوً الزلفة ودنو الإكرام. Bu²²¹⁵ . Bu²²¹⁵ لا دنو الأجسام ودنو الأنس لا دنو النفس ودنو الإستماع لا دنو الإجتماع ودنو الوصال لا دنو الإتصال cümleden [178^b]²²¹⁶ murâd olan Ḥaqq sübhâne ve te'âlayı tenzîr idüp bir mekânda

²²¹⁰ “Onun değerini belirledi/miktarını ölçtü.”

²²¹¹ “Birinin diğerine olan yakınlığı, iki yay mesafesi kadar ya da daha yakındır.”

²²¹² Halit Biltekin, Şeyhî Dîvânı (Ankara: Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2018), s. 23.

²²¹³ “Cebrâil'in Hz. Muhammed (s.a.v.)'e olan yakınlık mesafesi.”

²²¹⁴ “Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Allah'a yakın olduğu mesafe.”

²²¹⁵ “Yakınlığın manası sevgi yakınlığıdır, geçici yakınlık değil; şeref yakınlığı, bedenlerin yakınlığı değildir; ruhun yakınlığıdır, nefsin yakınlığı değildir, dinleme yakınlığı toplantı yakınlığı değildir, yaklaşma yakınlığıdır, iletişimin yakınlığı değil.”

²²¹⁶ {dk ونقل الجوهرى في قوله تعالى فكان مقدار قاب قوسين ان اصله قابي قوس فقلبت التشنية والافراد والقلب كل من لفظين كما الاخر المعين له باقتضاء نطقي او معنوي و يسمى هذا الجمل قلباً من قلبت الحراب اذا جعلت ظاهره باطنه نحو عرضت الباقاة على الخوض الظفر حق ناظرا الى اقتضاء معنوي قيل القلب في عكه وهو عرضت الحوض على الناقة اى اظهرت عليها لتترب الان المعروض عليه ماله الادراك اى ادراك يميل به الى المعروض او يرغب عنه والاصل عرضت الحوض على الناقة و لعل القلب لتترب المرجع منزلة المعروض والنايب منزلة الاصل واما ادخلت صارق القلنوة في رأسي والخاتم في اصبعي فقلوب بالاتفاق لان القلنوة والخاتم ظفر والرأس BD. } والا صبع مظروف اخذنا من الهوارى شرح المالك وانا العمر سح عمر ابن سح علي ابن سح ابراهيم البوردورى الحميدي غفرنهم دür. (Cevherî, “فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ” ayet-i celîlesi hakkında şöyle nakletmiştir: Bu ifadenin aslî şekli “قَابِي قَوْسٍ”dır. Ancak burada tesniye (ikilik eki) ile ifrad (tekillik) yer değiştirmiş, iki kelimenin de lafızlarında kalb (harf ve yapı sıralamasının değişmesi) gerçekleşmiştir. Bu tür dil oyunlarına örnek olarak “قلب” fiilinden alınan kullanımlar gösterilir. Zira “قلبت الحراب” tabirinde olduğu gibi, zahiri bâtın kılmak (görüneni içe çevirmek) kastedilir. Bu bağlamda “عرضت الباقاة على الحوض” yani “demeti oluğa sundum” ifadesi yerine “عرضت الحوض”

müsteḥarr kılmamaḡdur. Belki murād olan ḡurb-ı teṣrīfdir. Ve daḡı taḡrīb-i menziledür. **Lem tūdreḡ** (لَمْ تَدْرِكْ) didüḡi ve **lem tūremi** (وَلَمْ تَرَم) didüḡi menziletten didüḡi ḡavlinüñ şıfatı vāḡi' olmuşdur. Fi' l-i muḡāri' -i meḡhūldur. Taḡdīri مَا أَدْرَكَهَا وَلَا يَدْرِكُهَا أَحَدٌ غَيْرُكَ²²¹⁷. Ve lem terem daḡı böylecenedir. يَا نَبِيَّ مَا طَلَبْتَ وَلَا تَطْلُبُ أَحَدٌ غَيْرُكَ²²¹⁸. Ya' nī ḡaleb eylemeḡe mümteni'dür, idrākı mümteni' olduḡından ötürü veyāḡhūd ḡāl vāḡi' ola. Ḥarf-i cerr a' nī fī ḡāl taḡdīrinde ḡazf olunmuşdur. Eyy لَمْ تَدْرِكْ أَنْتَ يَا مُحَمَّدٌ وَلَمْ تَطْلُبْ أَيَّ لَمْ تَطْلُبِ الْخَاقُ بِكَ هُنَاكَ²²¹⁹ taḡdīrindedür. Muḡaşşıl-ı ma' nā'l-beyt demek olur ki ey cümle enbiyānuñ ḡayırlısı mi' rāc gicesinde çıḡduñ, sen gice ile seba' semavāta yetişince bir menzile ki anuñ Ḥāzret-i Ḥaḡḡ'a ḡurbı yayuñ iki başınuñ biri birine yaḡınlıḡı mīḡdārıdır. Öyle menzil ki ḡiḡ bilinmemişdür ve daḡı ḡaleb olunmamışdur. Ḥāzret-i Resūl'den ḡayrısı bir aḡad ol menzili ḡaleb itmemişdür.

Tercüme

Mi' rāc'dan ḡü menzil-i ḡavseyne irişüp

Bulmadı kimesne böyle ne bilür bu rütbeti

Beyt

مى شدي بالا وكردي قاب قوسينت مقام

واين نديست نجسته هيچ دم²²²⁰

”على الباقية“ gibi bir yapı ile mana kaydırılarak önce ikincil olan öne çıkarılmıştır. Bu durum, anlam bakımından yönelimin (i'tilâf) değışmesiyle ilgilidir. Zira burada, su oluşuna sahip olan (mesela deve) sunulan şeye yönelme veya yüz çevirme gibi bir idrak kudretine sahiptir. Dolayısıyla “halkın zahiren maruz kalan değil, aslında idrāk eden unsur olduḡu”na dair bir anlam katmanı ortaya çıkar. Benzer şekilde, “başıma sarık sardım” veya “parmaḡıma yüzük taktım” örneklerinde görüldüḡü üzere, burada da “sarık” ve “yüzük” unsurunun "zâhir" yani dış kaplayıcı, baş ve parmaḡın ise "mazrûf" yani içte olan şey oluşu dikkate alınarak bir kalb (anlam yönünden çevrilme) yapılmıştır. Bu görüşler, el-Huvârî'nin "Şerhu'l-Mâlik" adlı eserinden alınarak nakledilmiş, İbn Sıh (ya da Sıhh), yani Ali b. Sıhh İbrahim el-Bûrdûrî el-Humeydî tarafından aktarılmıştır. Allah hepsine mağfîret etsin.)

²²¹⁷ “Ona senden önce ḡiḡ kimse eremedi ve senden sonra ḡiḡ kimse eremeyecek.”

²²¹⁸ “Ne sen istedin ne de senden bir başkası istedi.”

²²¹⁹ “Ey Muhammed, sen istemedin ve peşinden gelmeleri için bir talepte bulunmadın, yani oraya ulaşmalarını istemedin.”

²²²⁰ {dkTercümetün li-ḡā'ilihi

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’ün [179^a] mi‘rāc gicesi seba‘ semavāta çıkup menzile-i refī‘aya şu‘ūd idüp ne mertebede taḳarrüb bulduğunu beyān u ‘iyān eyledükden şoñra girü beyt-i sābıkuñ maẓmūnını mertebe-i uḫrā ile Hāzret-i Resūl’ün feẓā’ilini²²²¹ ve ‘azametini ve şevketini ya‘nī ol Hāzret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi vesellem seba‘ semavāta ‘urūc itdügi sebebiyle cemi‘-i enbiyā ve rusūl şalātullahu ‘aleyhim ecma‘ın üzerlerine taḳdīm-i maḥdūmuñ ḥādımler üzerine taḳdīmi gibi taḳdīm idüklerini daḥı beyān u ‘iyān eylemek murād idinüp girü beyt-i sābıkuñ münādī-i ḥayyirine ‘aṭf idüp işāret eyleyüp didi:

وَقَدَّمْتُكَ جَمِيعَ الْأَنْبِيَاءِ بِهَا

وَالرُّسُلَ تَقْدِيمَ مَخْدُومٍ عَلَى خَدَمٍ²²²²

Leyle-i mi‘rācda cemi‘-i enbiyā şalātullāhu ‘aleyhim ecma‘ın zāke’l-ḥāzreti istikbāl eyledüklerine işāretdür. Vāv ‘aṭf içündür. Beyt-i sābıkda münādīnün ḥayyirine ma‘tūfdur. Ḳaddemet fi’l-i māzī-i mü’ennesdür. Kāf zamīr-i muḥāṭabdur. Hāzret-i Resūl’den ‘ibāretdür. Ḳaddemetke didügi ḳavlinün te’nīşi ma’nā-yı cem‘iyyet i’tibāriyledür. **Ḳaddemetke** (قَدَّمْتُكَ) didügi ḳavlinün ma’nāsı taḳdīr-i kelām dimek olur ki ²²²³ تَقَدَّمَ إِلَيْكَ كُلُّهُمْ الْقَوْمَ تَقَدَّمُوا إِلَى زَيْدٍ ḳavlinde me’ḥūzdur. Ya‘nī Hāzret-i Resūl’e sā’ir enbiyāya taḳdīmün isnādı şunuñ üzerine mebnīdür ki ²²²⁴ عبيدُ كلِّ العبدِ gibi Hāzret-i Resūl’i [179^b] kendüleri üzerine taḳdīm eylemege rāziler oldılar veyāḥūd fi’l a’nī ḳaddemetke didügi ma’nā-yı cemā‘at i’tibāriyle mü’ennes ḳılınmaya muzāf i’tibāriyle mü’ennes ḳılına. **Cemi‘ü’l-enbiyā’i** (جَمِيعُ الْأَنْبِيَاءِ) didügi ḳaddemet ḳavlinün fā’ilidür. **Bihā** (بِهَا) didügi ḳaddemet ḳavline müte‘allıḳdur. Zamīr-i mecrūr beyt-i sābıkda menzileten ya‘nī

Ḳavseyn-i Ḳābe ḳurbına yitdün çıḳa çıḳa

Bulmadı kimse anılayın hiç rütbeti}

²²²¹ feẓā’ilini: faẓlını ÇA.

²²²² “(O gece) bütün nebi ve resuller, hizmetçinin efendiyi öne geçirdiği gibi seni öne geçirdiler.”

²²²³ “Hepsi sana doğru geldiler, kavim Zeyd’e doğru ilerledi.”

²²²⁴ “Bütün kulların kulu.”

beyt-i mukaddesde olan buḳ‘a-yı şerīfeye maḳām delāleti ile rāci‘dür. Bā burada fī ma‘nāsınadır. ²²²⁵جلست بالمسجد kavlindeki bā gibi. Bu taḳdīr üzerine muḳaddem maḥdūm mertebesinde olur ve müte‘aḥḥir ḥādīm mertebesinde olur. **Ve’r-rusli** (والرسل) didügi enbiyāya ma‘ṭūf olmağın mecrūrdur veyāḥūd merfū‘ kırā‘at olındukda cemī‘-i didügi kavline ma‘ṭūf olur. **Taḳdīme maḥdūmin** (تَقْدِيمُ مَخْدُومٍ) didügi nez‘-i ḥāfızıyyet üzerine menşūbdur. Maşdar mef‘ūline muzāf ḳabīlindendür. Taḳdīri كَتَقْدِيمِ الْقَوْمِ الْمَخْدُومِ عَلَى مَنْ هُوَ Taḳdīm dimekdür. ²²²⁶خدمه ‘**Alā ḥademi** (عَلَى خَدَمِ) didügi taḳdīm didügi kavline müte‘allıḳdur. Ya‘nī sā‘ir enbiyā ‘aleyhimü’s-şalātu ve’s-selām ol Hazret-i Resūl’i kendü nefsleri üzerine maḥdūmuñ ḥādīm üzerine taḳdīmi gibi taḳdīm eylediler demek olur. Ḥadem didügi ism-i cem‘dür ḥidmetkār ma‘nāsına. Bu taḳdīr üzerine maşdaruñ fā‘ili maḥzūf belki metrūk ḳabīlinden olur.

İ‘lem

Ve’r-rusli didügi mecrūr olduğı şūretde enbiyāya ‘aṭf, ḥāşşuñ ‘āmma ‘aṭf(ı) ḳabīlinden olur. Zirā kim Resūl ḥāşşdur ve nebī ‘āmmdur. Muḥaşşıl-ı beyt demek olur ki ey [180^a] cümle enbiyānuñ ḥayırlusı mu‘cizūñ gicesinde cemī‘-i enbiyā ve rusūl kendü nefslerinüñ üzerlerine seni taḳdīm itdiler maḥdūmuñ ḥādīm üzerine taḳdīmi gibi.

Tercüme

Taḳdīm kıldı cümle enbiyā’ u rusūl seni

Maḥdūma kılduğı gibi ḥüddām ḥidmeti

Beyt

انبیا ومرسلینست پیشواکردندردران

²²²⁷همچو مخدوم کع کردد پیشوا بر هرقدو

²²²⁵ “Mescidde oturdu.”

²²²⁶ Hizmet edilen bir kavmi onlara hizmet edenlerden üstün tutmak gibi.”

²²²⁷ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi:

Taḳdīm kıldı cümle nebīler resūller

Anda seni vü kıldı saña ḳamu ḥidmeti}

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’ün semāvāta ‘urūc eylediği sebebiyle cemī‘-i enbiyâyı rusūl üzerine gālib idügün ve kendü nefslerinün üzerine Hāzret-i Resūl taqdīm eyledüklerini beyān u ‘iyān eyledükden soñra girü merātibde terakķī fi’l-‘ulüvv Hāzret-i Resūl şallallāhu ‘aleyhi vesellem mi‘rāc gicesinde yedi kat gögi hark idüp cemī‘-i enbiyā ve rusūlün menāzilini anda müşāhede idüp anların ervāh-ı tayyibeleri ile²²²⁸ müşāhebet itdüğünü ve Hāzret-i Resūl şāhib-i ‘ilm ya‘nī meşārün ileyi bi’l-benān olduğunu iş‘ār ve ihbār kışd idüp didi:

وَأَنْتَ تَخْتَرُقُ السَّبْعَ الطَّبَاقَ بِهِمْ

فِي مَوْكِبٍ كُنْتَ فِيهِ صَاحِبَ الْعِلْمِ²²²⁹

Eyy ²²³⁰ ve الحال أنك ²²³¹ taqdīrindedür. **Tahterīku** (تخترق) cümlesi beyt-i sābıkda kademetke didüğü kavlindeki kâf zamīr-i muhātabdan hāl vāqī‘ olmuşdur. [180^b] Tahterīku hā-yı mu‘ceme ile kaṭ‘ ma‘nāsınadır. Tahterīku fi’l-i muzāri‘ māzī üzerine iş‘ār eylediği hilāf zāhirdür diyü zāhib olmuşlardır. Ammā şol nükte-i hafıyyeden ötürü ihtiyār olınmışdur ki müdde-i kalīlede mesāfāt ba‘īde-i müstemil olan itbāk-ı semavātı hark eylemege ya‘nī beşerün kaṭ‘-ı istihzār şüret-i bedī‘e delālet eylesün içün nāzım²²³² fi’l-i muzāri‘i iş‘ār eyledi. Ya‘nī bu aşıl istihzār şüret-i bedī‘ Resūl-i Ekrem ve habīb-i efham olduğına delāletdür. Ve illā bunun mişlinden beşer ‘āciz ü kâşırdur diyü iş‘ardan ötürü veyāhūd vāv ‘atf içün ola. ‘Alā şerīṭe’t-tefsīr zamīr-i munfaşıl maḥzūfuñ fā‘ilinden ‘ibāret ola. Hāzıf-ı vüceb ile hāzıf olınmış ola. Fi’l maḥzūf içün müfessir ola. ²²³³ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ وَتَخْتَرُقُ وَأَنْتَ تَخْتَرُقُ السَّبْعَ الطَّبَاقَ ²²³⁴ dimek ola. Beyt-i sābıkda

²²²⁸ anların ervāh-ı tayyibeleri ile: anlar ervāh ile ÇA.

²²²⁹ “Sen, kalabalık bir topluluk içinde sancak sahibi olarak onlara uğrayıp yedi kat gökleri yarıp gittin.”

²²³⁰ “Ve durum şu ki sen...”

²²³¹ taqdīrindedür: -ÇA.

²²³² nāzım: -YB.

²²³³ “**Ve eğer müşriklerden biri senden korunma isterse**, Allah’ın sözünü duymasına fırsat vermek için onu koruma altına al; sonra onu kendi güvenlik bölgesine ulaştır. Bu uygulama, onların bilmeyen bir topluluk olmalarından dolayıydı.” Tevbe 9/6.

²²³⁴ “Nüfuz ediyorsun, yedi katmana nüfuz ediyorsun.”

qaddemetke didügi qavline ma‘tuf olur. **es-Seb‘a’t-ıtbāka** (السَّبْعُ الطَّبَاقُ) didügi tahteriku didügi qavlinün mef‘ulidür. Tıbāka didügi es-seb‘a didügi qavlinün şıfatı vāki‘ olmışdur. Qāle te‘ālā سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طَبَاقًا²²³⁵. Haqq sübhāne ve te‘ālā qāvlinden me’hūzdur. Tıbāka tabkuñ veyāhūd tabāka cem‘idür. Tıbāka burada maşdardur. طَابِقَ النَّعْلِ بِالنَّعْلِ طَبَاقًا²²³⁶ taqdirindedür. Şāhib-i Keşşāf buyurdılar سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طَبَاقًا²²³⁷ Haqq te‘ālā qavl-i şerifinden murād olan zevātü’l-itbākdur. Ya‘nî maşdar ile vaşf bābindandır. [181^a] Ve bi’l-cümle müfessirün rahmehumullāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘in tıbāken maşdardur, murād olan بلا²²³⁸ ba‘zısı ba‘zı üzerine vaz‘ olunup tıbāka mütebāyinedür. Ammā şārihün zāhib oldılar ki tıbāka burada cem‘dür. Tabkuñ veyāhūd tabākatuñ cem‘idür cibāl cebelün cem‘i olduğı gibi. **Bihim** (بِهِمْ) didügi eyy تَخْتَرَقُ بِهِمْ²²³⁹ didügi kavlinün fā‘ilinden hāl vāki‘i olmışdur. Cezā serāduhu Müslim haşretlerinden rivāyet olunur ki Haşret-i Resulullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem semā-yı dünyāda Haşret-i Ādem’e şalātullāhu ‘aleyh mülākī olup geçdi ve semā-yı sāniyede Haşret-i ‘İsā ve Yaḥyā’ya ‘aleyhüme’s-selām mülākī olup geçdi ve semā-yı şālişede Haşret-i Yūsuf’a mülākī olup geçdi ve semā-yı rābi‘ada İdrīs peygamber ‘aleyhi’s-selāma mülākī olup geçdi ve semā-yı hāmisde Hārūn ‘aleyhi’s-selāma mülākī olup geçdi ve semā-yı sādisede Haşret-i Mūsā ‘aleyhi’s-selāma mülākī olup geçdi ve semā-yı sābi‘de Haşret-i İbrāhīm ‘aleyhi’s-selām mülākī oldıqda Haşret-i Cibril Haşret-i Resul’e didi هَذَا أَبُوكَ إِبْرَاهِيمَ²²⁴⁰. Vaqtā kim Haşret-i Resulullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem selām virdükde Haşret-i İbrāhīm didi مَرْحَبًا بِالْإِبْنِ الصَّالِحِ وَالنَّبِيِّ الصَّالِحِ²²⁴¹ diyü redd-i selām eyledi andan. Vaqtā kim Sidretü’l-müntehā ya‘nî fıl qulağı gibi olan ağaca ve yemişi bir yemişe beñzemeyen şecere vāşıl oldıysa Haşret-i Cibril didi هَذَا سِدْرَةُ الْمُنْتَهَى²²⁴² ya‘nî bu Sidretü[181^b]’l-

²²³⁵ “Yedi göğü birbiriyle tam bir uygunluk içinde yaratan O’dur. Rahmânın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun?” Mülk 67/3.

²²³⁶ “Tabanı tabanla eşleştirdi.”

²²³⁷ Mülk 6/73.

²²³⁸ “(Herhangi) bir alaka, dayanak ve temas olmaksızın.”

²²³⁹ “Peygamberle birlikte, onlara eşlik ederek nüfuz ediyorsun.”

²²⁴⁰ “Bu senin baban, İbrahim.”

²²⁴¹ “Salih evlada ve salih peygambere merhaba.”

²²⁴² “Burası Sidretü’l-Müntehâ’dır.”

müntehā'dur. Bu Sidre'den dört ırmağ çıkar, iki ırmağı bāṭınından ve ikisi daḥı zāhirinden. Ḥazret-i Resūl bunun sırrından Ḥazret-i Cibrīl'e su'āl eyledi. Cevāp virüp buyurdi bāṭınından cereyān iden iki nehr cennete cārī olup gider ve ammā zāhirinden cereyān eyleyen Nīl-i mübārek ve Fırāt şuyudur. Ammā tefāsīrde mezkūr olan zāhirinün birisi Ceyhūn-ı Ḥārezm ve Sidretü'l-Müntehā'nun vech-i tesmiyye şunuñ üzerine mebnīdür ki ḥalāyıkun evhāmı anda nihāyet bulduğundan ötürü ya' nī 'aql anı idrāk eylemekde kâşıradır. Andan sonra Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem²²⁴³ beytül-ma'mūra ref' olup ol maḳāmda ol Ḥazret-i Resūl'e Ḥazret-i Cibrīl bir inā' ya' nī çanak ḥamrdan ve bir inā' daḥı sūtden ve bir inā' daḥı 'aselden önüne getirüp Ḥazret-i Resūl bu üçünden lebeni ya' nī südi aldı²²⁴⁴ ve içdi. Ḥazret-i Cibrīl buyurdi: Yā Muḥammed²²⁴⁵ هِيَ الْفِطْرَةُ أَنْتَ عَلَيْهَا وَأَمْتُكَ²²⁴⁶. Andan sonra her gün elli vakit namāz farz olındı. Andan Ḥazret-i Resūl buyurur²²⁴⁷ ol²²⁴⁸ maḳāmdan rücū' idüp Ḥazret-i Mūsā'ya mūrūr eyledüğümde Ḥazret-i Mūsā didi: Neye emr olunduñ? Cevāb virüp ki günde elli vakit namāza emr olindum. Ḥazret-i Mūsā didi: أَنْ أَمْتُكَ لَا تَسْتَطِيعُ خَمْسِينَ صَلَاةً كُلَّ يَوْمٍ وَإِنِّي وَاللَّهِ²²⁴⁹. Ya' nī yā Muḥammed senün ümmetün günde elli [182^a] vakit namāza kâdir degildür. Vallāhi ben senden önden Benī İsrā'īl'de tecrübe ve eşedd-i mu'ālece ile mu'ālece eyledüm. Rabbüne girü rücū' idüp taḥfīf iste. Andan ben girü Rabbime rücū' idüp taḥfīf istedüm. Rabbim on vakit aşāğā koyup bağışladı. Andan girü Ḥazret-i Mūsā'ya uğrayup girü bu üslūb üzerine tā beş vakit namāza inince andan girü Ḥazret-i Mūsā'ya uğradum. Ve yine buyurdi: Neye emr olindun yā Muḥammed? Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem buyurdi beş vakit namāza her gün emr olindum. Girü Ḥazret-i Mūsā buyurdi

²²⁴³ şallallāhu 'aleyhi vesellem: -BD.

²²⁴⁴ ya' nī südi aldı: -BD.

²²⁴⁵ Yā Muḥammed: -BD.

²²⁴⁶ "Sen ve ümmetin bu fitrat üzeresiniz."

²²⁴⁷ buyuru: buyurdi BD.

²²⁴⁸ ol: evvelī YB.

²²⁴⁹ "Şüphesiz, ümmetin her gün elli vakit namazı kılamaz. Vallahi, ben senden önce insanları denedim ve İsrailoğulları ile çok meşgul oldum. O yüzden Rabbinin yanına dön ve ümmetin için bu konuda bir hafifletme talep et."

senüñ ümmetüñ her gün bu beş vakit namāza kâdir degillerdür. Bunı ben senden dahı evvel Benî İsrâ'ıl'de tecrübe ve mu'alece eyledüm. Girü Rabbüñe rücû ile tahfîf iste. Hâzret-i Resûl'ün merhametini ve istihyâsını göreñe buyurdi: سألت ربي حتى استحيت ولكني 2250 ya' nî Rabbimden istedüm hattâ istihyâ itdüm ve utandum, râzı oldum didükde hâtifden bir münâdî nidâ idüp امضيث فريضتي وخففث عن عبادي 2251 ya' nî ben benüm farzımı imzâ eyledüm ve ben 'abādımdan tahfîf eyledüm diyü cevâb geldi. Beyt-i sâbıkda nâzım rahmetullâhi 'aleyh bu rivâyete işâret idüp ve kaddemetke cemî'ü'l-enbiyâ' ve'r-rusûl diyü iş'âr eyledi. Ve ba'zılar buyurdılar ki leyle-i mi'râcda hâzırûn olmayup belki menzilesinde vahy ile hayâtlarında [182^b] tulu' idüp ke-ğavlihi te'âlâ mîthâqü'n-nübîn 2252 el-âyet veyâhûd leyle-i isrâda hâşşeten ervâhlarıyla veyâhûd ma'-ecsâd hem vâki' ola. Nitekim cüz'-i isrâda buña delâlet cüz' vârid olmuştur. أن جماعة الأنبياء أثنوا على الله عز وجل في تلك الليلة وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم اجرهم في ذلك فأننى على مولاه سبحانه بما ألهمه فقال الخليل عند القوم الركبان على الابل ويقال الجماعة الفرسان 2253 Fî mevkib (في موكب) didügi eyy didügi hadîs-i şerîf mi'râc-ı şerîf ma'-ecsâduhum olmağı delâlet ider. Huşûşen 2254. Bu hadîs-i şerîf mi'râc-ı şerîf ma'-ecsâduhum olmağı delâlet ider. Huşûşen mevkibden murâd olan cemâ'at-i melâ'ike ve ervâh-ı enbiyâ murâd ola. Mevkib kâf'ün kesresiyle Hâzret-i Cibrîl ve Mikâ'il murâd olup ve mâ-â'zamihumâ ve â'zami hey'etihimâ cem'-i a'zîm içinde olduğundan ötürü mevkib diyü tesmiyye olunur. **Kün-te fîhi** (صاحب العلم) 2255 eyy fî'l-mevkib ya' nî bu 'azîm cem' iyyetde **şahîbe'l-'alemi** (كُنْتُ فِيهِ) 2256 didügi hadîs Hâzret-i Resûl'ün sâ'ir enbiyânun üzerine taqdimine işâretdür. 'Alem şahibü'r-râyet dirler. Kün-te fîhi cümlesi mevkib kavlinün şıfatıdır. Zâmîr-i mecrûr mevkibe râci' dür. Şahibü'l-'alemi didügi kün-te fîhi didügi kavlinün haberidür. el-'Alem didügi muzâfun ileyhdür. Sancağ ma'nâsına. Leyle-i mi'râcda Hâzret-i Cibrîl her semâya

2250 “Rabbimden o kadar çok istedim ki artık utanmaya başladım; ama yine de razıyım.”

2251 “Ben farzımı yerine getirdim ve kullarıma kolaylık sağladım.”

2252 “Allah peygamberlerden, “Ben size kitap ve hikmet verdikten sonra nezdinizdekini tasdik eden bir elçi size geldiğinde ona mutlaka inanacak ve yardım edeceksiniz” diyerek söz almış, “Kabul ettiniz mi ve bu ahdimi üstlendiniz mi?” dediğinde “Kabul ettik” cevabını vermişler; bunun üzerine “O hâlde şahit olunuz, ben de sizinle birlikte şahitlik edenlerdenim” buyurmuştu.” Âl-i İmrân 3/81.

2253 “Şüphesiz, o gece peygamberler topluluğu Allah izzet ve celle'ye hamd ettiler. Ve Resulullah (s.a.v.) de bu konuda onların ardından geldi ve Rabb'ine, kendisine ilham ettiği şekilde hamd etti. Bunun üzerine İbrahim (a.s.) dedi ki: ‘İşte bu yüzden Muhammed sizden daha üstündür.’”

2254 “Deveye binen kavme ve ayrıca süvari topluluğuna denir.”

varduğda ol ‘alemi açup su’âl iderlerdi kim yâ Cibrîl senûnle kim vardur? Cevâb iderdi ki Muḥammedü’l-Muṣṭafâ ṣallallâhu ‘aleyhi vesellemdür. Fi mevkib didügi taḥṭerîḳu didügi ḳavlinüñ [183^a] fâ‘ilinden ḥâl vâḳi‘ olmuşdur. Veyâḥûd ente didügi ḳavlinüñ ḥaber-i şânîsidür ve künte cümlesi mevkib didügi ḳavlinüñ şıfatı vâḳi‘ olmuşdur. Ḥazret-i Ebû Hüreyre raḍiallâhu ‘anh rivâyet ider ki Ḥazret-i Resûlullâh ṣallallâhu ‘aleyhi vesellem buyurdi: Ḳureyş tâ‘ifesi benden leyle-i isrâdan ve beyt-i muḳaddesenüñ ba‘zı eşyâ’ından kim ḥaberi baña ‘usr virüp nâgâh Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlâ benüm içün ref‘ idüp su’âl eyledüklerine cevâp virüp ḥattâ beyt-i muḳaddesde gördüm ki enbiyâdan bir mevkib ya‘nî cemâ‘at-ı ‘azîme nâgâh Ḥazret-i Mūsâ ‘aleyhi’s-selâm ḳâ’imu yuṣallî ya‘nî içinde ḳâ’im ve andan şoñra ‘İsâ daḥı aḳreb-i nâs namâz ḳılır ve andan şoñra Ḥazret-i İbrahîm daḥı işbu nâs oldıḳda namâz ḳılır. Namâz vaḳti dâḥil oldıḳda beni anlar imâm idüp ²²⁵⁵ هذه القصة طرائق شتى ile şâbit ve zâhir olmuşdur. Andan şoñra bu zâhirdür ki Ḥazret-i Resûl’üñ mi‘râc-ı şerifi mübârek cismi ile vâḳi‘ olup rûhıyla degildür. Nitekim mâ naḥnu bi-şadedihi işâret olındı. Ve isrâ daḥı mübârek bedeniyle vâḳi‘ olmuşdur. Ya‘nî beyt-i muḳaddesde vâḳi‘ olan isrâ daḥı ²²⁵⁶ نص فيه شبهة لا ile şâbit olmuşdur. Ḥâşıl-ı kelâm beytün ma‘nâsı demek olur ki yâ Resûlullâh sen yedi ḳat gögi ḥaḳ idüp ve ḳaṭ‘ eyleyüp cemî‘-i enbiyâ’ ve rusûlün ervâḥıyla muşâhebet idüp ve melekler cem‘iyyetinde [183^b] daḥı cem‘ olup anlaruñ içinde şâḥib-i ‘alem oldı demekdür.

Tercüme

Ḳaṭ‘ eyledün bir mevkib ile tâ yedi ḳat semâdan

Hem nisbet saña iderlerdi bu cümle râ’iyeti

Beyt

زآسمانها در گذشتی بر جميع انبياء

²²⁵⁵ “Bu kıssa, çeşitli yollarla anlatılmıştır.”

²²⁵⁶ “Onda şüphe yoktur, bu kesin bir hükümdür.”

Ve Ba' de Hāzā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh ol Hāzret-i Resūl mi‘rāc gicesinde yedi kat gögi kat‘ idüp cemī‘-i enbyā’ ve rusūlūn menāzilini görüp anlaruñ ervāh ile müşāhebet itdüğün iş‘ār ve ihbār eyledükden şoñra girü merātib- āhīrīsinde terākķī bulup ğayet-i ihtirākına ya‘nī mi‘rāc gicesinde التَّوْبَ لَمْ يَتْرِكْ مَحَلَّ سَبَقٍ لِسَابِقٍ وَلَا مَحَلَّ قَرَبٍ لِمَنْ يَرِيدُ التَّقَرُّبَ 2258 fehvasınca sidretü’l-müntehāya vāşıl olduğunu hattā cemī‘-i enbiyā’ ve rusūl ve meleklerle vāşıl olduğı mertebeye yetişdiğini beyān u ‘iyān eylemege harf-i cerr ile muşaddere olan kelime ile didi:

حتى اذا لم تدغ شاولا لمستيق

2259 مِنْ الدُّنْوَ وَلَا مَرْقًى لِمُسْتَيْم

Ġāyet ihtirākā işaretdür. Beyt-i sābıkda ve ente tahterīku didüğü kavlinüñ ğāyetidür. Wānt taqṭeṭ ṣab‘ ṣamawāt ilā ğāye’ ve mesāfe’ lē yisil ilayhā al-ānbiyā’ ve r-risāl ve mālā’ikatu’l-muqṭaribūn [184^a]. İzā (اذا) didüğü zarfıyyeti lāzım olan mumahhāşadur. Zarf-ı mecāziyye olup vaqt-i namāz ma‘nāsınadur. Burada ‘āmil hafāztedür veyāhūd şartıyyetdür. Cevāb beyt-i ātiyede hafāzte külle maḳāmındür. **Lem teda** (لم تدغ) didüğü eyy lem tetrük ma‘nāsınadur. Bunuñ māzīsı yokdur. **Şe’ven** (شاولا) didüğü lem teda’ kavlinüñ me‘fūlūdür. Nihāyet ve mesāfe ve ğayet ma‘nāsına ki ol Kābe kavseyn ev ednā didügidür. Ve izā zā’ide olmaḳ dahı cā’izdür. Veyāhūd şe’vden murād haṭv ola haṭf muṣāf üzerine ḥaml olunur. Eyy muḥallü’l-ḥaṭv. **Li-müstebikın** (لِمُسْتَيْق) didüğü lem teda’ kavline müte‘allıḳdur. Müstebik ism-i fā’ildür اخذ السَّبَقِ او سعى للسَّبَقِ

2257 {^{dk}Tercümetün li-kā’ilihi

Hārk eyledüñ yedi gögi bir mevkible kim

Nisbet saña iderler idi anda rā’iyeti}

2258 “Öncelik kazanmak ve yaklaşmak isteyen her hangi bir fırsat bırakmadı.”

2259 “Allah’a yaklaşmak üzere yükselmek isteyenlere yükselecek bir yer ve ileri geçmek isteyenlere bir nihayet bırakmayınca dek yükseldin.”

2260 “Ve sen, yedi kat göğü aşarak, nebilerin, resullerin ve melâik-i mukarrebünun (salat ve selam üzerlerine olsun) ulaşamadığı bir hedefe ve mesafeye varıyorsun.”

²²⁶¹ma‘ nāsına. Ya‘ nî kurb taleb iden kimesneye dirler gerek melek ve gerek resûl olsun. **Mine’d-dünüvvi** (مِنَ الدُّنْوَى) didügi şe‘ven didügi kavlini beyân veyâhüd şıfatı vâkı ola dāl’uñ ve nûn’uñ zammesiyle. **Velâ merķān** (وَلَا مَرْقَى) didügi şe‘ven kavline ma‘ tûfdur. Lā burada zā’iddür. Merķan didügi ism-i mekândur. Merķan ruķiyyden müştakdur. Veyâhüd رَقِيتَ إِلَى السَّلَامِ كَسْرُهُ إِلَيْهِ صَعِدَتْ إِلَيْهِ ²²⁶² kavlinden me’hūz ola. Dereceye şu‘ūd eylemek ma‘ nāsına. **Li-müstenimi** (لِلْمُسْتَنِيمِ) didügi eyy لم تدع ²²⁶³ kavline müte‘ allıkdur. İsm-i fā’ildür. Yuķālu وَإِسْتِنَامٌ إِلَيْهِ مَالٌ إِلَيْهِ إِطْمَأْنَانٌ بِهِ ²²⁶⁴ ve dağı rāhatı taleb ma‘ nāsına gelür. وَعَلَاهُ تَسْنَمُهُ ²²⁶⁵ kavlinden me’hūzdur. Aşlında müstenîmindür²²⁶⁶. Yā hāzf olındı zarûret-i şî‘rden ötürü. Ve lā merķan [184^b] bi- ğayr-ı tenvîn kırā’at olunması câ’izdür. Bu taķdîr üzerine lā nefy-i cins için olur. Kelām-ı küllî olur. Taķdîri لا للمال ترقى لا ²²⁶⁷ taķdîrindedür. Veyâhüd müstebıkdan ve müstenimden murād olan nüfus-ı kemāl-i qudsiyye ola. Veyâhüd Cebrā’il ‘aleyhi’s-selām ‘arife ve delîl olduğundan müstebık diyü tesmiyye olına ve müstenim mürtefi‘ ve muṭma’in ya‘ nî mütemekkin olduğundan ötürüdür. Ke-ķavlihi te‘ ālā ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ ²²⁶⁸ Li-müstebık ve li-müstenim didügi mā-ķabline müte‘ allık olduğu şüretde min beyân için olur. Ammā teda‘ didügi kavline müte‘ allık olduğu şüretde min ibtidā’iyye olur. Mine’d-dünüvvi didügi kavli dağı böylecenedür. Ve lā te’kîd-i nefy için ziyāde olduğu şüretde ma‘ nā demek olur وَأَنْتَ تَخْتَرِقُ السَّبْعَ الطَّبَاقَ إِلَى مَقَامِ الْقَرَبِ لَمْ تَتَرَكَ مِنْهُ مَا ذَكَرَ ²²⁶⁹ Ma zikreden ta‘ bîr olınan Kābe ķavseyn ev ednā didügidür. Bi-eyyi taķdîr kân muḥaşşıl-ı kelām ma‘ nā demek olur ki ḥattā yā Resûl sen semāvâtda bir mekāna ve bir dereceye irişdün ki senden sebķat idicilerün için dağı taķarrübden olan

²²⁶¹ “Öncelik kazandı ya da öncelik kazanmak için çaba gösterdi.”

²²⁶² “Merdivene doğru yöneldim eksiklik ve kırılğanlığımı O’na arz ederek, işte bu hâlimle O’na doğru yükseldim.”

²²⁶³ “Yükselmek isteyen (kişi), bunu terk etmedi.”

²²⁶⁴ “Ona sığındı, ona yöneldi ve onunla huzur buldu.”

²²⁶⁵ “Ve onu (bir şeyle) rahatlattı.”

²²⁶⁶ müstenîmindür: müstenimin idi BD.

²²⁶⁷ “Haktan sapmış olan, rahat isteyen ya da kibirli olan için yükseliş yoktur.”

²²⁶⁸ “... güçlü ve arşın sahibi katında itibarlı bir elçinin sözüdür. (Elçi) orada saygın ve güvenilirdir.” Tekvîr 81/20,21.

²²⁶⁹ “Ve sen, yedi kat göğü aşarak, yakınlık mertebesine ulaşıyorsun; orada bahsedilen hiçbir şeyi bırakmadın, aksine o mertebenin ötesine geçtin.”

bir nihāyet ve bir gāyet terk itmedüğü ve dahı irtifā‘ ıkaşd idiciler için mekân-ı teraqqî terk itmedüñ dimek olur.

Tercüme

Qurbet maķāmı ıkaşd idene cāy-ı mürtefi‘

Müstebiklere dahı ıkomaduñ ĥadd u gāyeti

[185^a]

Beyt

تربتياز قريبهـر هيچ كس نه كذاشتي

جای بالاتر نهشتی دیگرى رادر رقم²²⁷⁰

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh izā lem teda‘²²⁷¹ şe‘ven kavlini zıkr idüp ol Hāzret-i Resül’üñ sâ‘ir enbiyāya nisbetle irtifā‘ maķāmını beyān ve Hāķķ te‘ālānuñ ev ednā didüğü kavliyle meşārun ileyh bi‘l-benān olan ve taķarrübe iĥtişāsını ‘iyān eyledükden sonra sâ‘ir enbiyāya izāfetle her makāmı irtifā‘ ını ve refi‘ ü‘l-menzil olduğunu ve dahı meşārun ileyh bi‘l-benān münferid olduğunu beyān u ‘iyān eylemege murād idinüp didi:

خَفَطْتُ كُلَّ مَقَامٍ بِالْإِصْطَافَةِ إِذْ

نُودِيتُ بِالرُّفْعِ مِثْلَ الْمُفْرَدِ الْعَلَمِ²²⁷²

Beyt-i sâbıkda izānun cevābıdır. Veyāhūd beyt-i sâbıkda min lem teda‘ didüğü kavlinüñ bedeli vāķi‘ ola. Ve dahı Hāzret-i Resül’üñ kemāl-i teraffa‘ ve teraqqīsine istināf-ı mü‘ekkid üzerine vāķi‘ ola. **Hafazte** (خَفَطْتُ) eyy حَطَطْتُ مِنَ الْعُلُوِّ إِلَى السُّفْلِ²²⁷³ ya‘nī bu bir mertebeye ve bir menzileye vāşıl ola ki sâ‘ir maķāmāt bu mertebeye nisbet esfel ve alçaķ

²²⁷⁰ {dk Tercümetün li-ķā‘ilihi

Merķā-yı müstenimlere ķurbında ıkomaduñ

Hem müstebiklere ıkomadıñ şe‘v-i gāyeti}

²²⁷¹ teda‘ : yeda‘ ÇA.

²²⁷² “Sen miraca davet olunduğında, bir sancak gibi kendi makamına nisbetle bütün makamları aşağıda bıraktın.”

²²⁷³ “Yükseklikten aşağıya doğru indin.”

görünmekden ‘ibâretdür. Ya‘nî murâd olan nihâyet-i seyr-i kâmindür ki cenâb-ı kibriyâsına kâmilinlerüñ ve mu‘arribînüñ seyr-i nihâyetidür. Ol ma‘kâmdan ötürü ya‘nî mâverâsına tecâvüz eylemeğe kâbiliyyet olmaya hâzıf-ı muzâfa hâcet yokdur. Ya‘nî külli şâhib-i ma‘kâm ta‘kđirine hâcet yokdur. **Bi’l-izâfeti** (بالإضافة) didügi ma‘şûdı [185^b] taşri‘ ve hılâf-ı ma‘tlabı def‘ içündür. Ya‘nî senüñ ma‘kâmına nisbet sâ’ir enbiyânüñ ma‘kâmı ma‘hfüze ve nâziledür. Yo‘hsa mu‘tla‘ka ma‘kâmât-ı sâ’ir enbiyâ’ şalâtullâhu ‘aleyhim ecma‘în ma‘hfüze ve nâzile degildir. كلّ جوز مدور وليس بكلّ مدور جوز ²²⁷⁴ kâbilindendir. Ve dahı nefyi ‘umûm ‘umûmı nefy üzerine mebnîdür. **Külle ma‘kâmin** (كُلُّ مَقَامٍ) didügi hâfazte kavlinüñ mef‘ ulidür. Ma‘nâsı yâ Muhammed ta‘hķik sen alçak kalduñ her ma‘kâm-ı ‘alîyi ki ol enbiyâ ve melâ’ike ma‘kâmıdır. Bi’l-izâfet hâfezte kavline müte‘allıkdur. **İz nûdîte bi’r-ref‘i** (إِذْ تُؤدِّتُ بِالرَّفْعِ) ²²⁷⁵ dimekdir. Ya‘nî ol ma‘kâma vuşul senden ğayrı bir e‘hada müyesser olmamışdur. İz didügi ta‘lîliyye veyâhüd zarfiyyeti mütema‘hhuşadur, ta‘lîl içündür. Nûdite fi’l-i mâzî-i mu‘hâtabdur. Mechül şîğası üzerinedür. Tâ fâ’ili vâķi‘ olmışdur. Hâzret-i Resûl’den ‘ibâretdür. Bi’r-ref‘i didügi nûdîte kavline müte‘allıkdur. Bâ bâ-yı sebebiyyedür. Veyâhüd nûdîte kavlinüñ fâ’ili vâķi‘ olan tâ’dan hâl vâķi‘ ola. Bu ta‘kđir üzerine bâ muşâhibet için olur. Ve **mişle** (مِثْلَ) didügi dahı bu üslûb üzerine hâl vâķi‘ olmışdur. Nudît didügi cümlesi zarfuñ a‘nî iz’üñ muzâfun ileyhesidür.

İ‘lem

Nûdîte didügi بعضاً بعضهم نادى و تناد و به صاح أي منادٍ ناداه ²²⁷⁶ kavlinden me’hûzdur. Ref‘ ve đay‘ ve hâfazüñ hılâfıdır, maşdar-ı ma‘lûmdur. Eyy يرفع الله إياك ²²⁷⁷ dimekdir. Ammâ evceh ve a‘hsen olan maşdar-ı mechül ola. Nitekim mâ na‘nu bi-şadedihi zıkr olındı. [186^a] Eyy بارتفاعك ²²⁷⁸ dimekdir. Ve müfreden murâd olan el-müteferrid bi’l-fezâ’il

²²⁷⁴ “Her ceviz yuvarlaktır, her yuvarlak şey ceviz değildir.”

²²⁷⁵ “Kâb-ı Kavseyn makamına, senden başka kimse ulaşamadı.”

²²⁷⁶ “Bu cümlede nûdî sözcüğünün çekimleri yapılmıştır: Nâdahu, münâdin yani ona seslendi; tünâdin, nâdâ, ba’zuhum ba’zan (gibi).”

²²⁷⁷ “Allah seni yüceltsin.”

²²⁷⁸ “Senin yükselişin işe.”

ve'l-kemālâtudur. Ve 'alemden murād olan 'alāmet-i meşhūredür. Öyle 'alāmet-i meşhūre ki 'ulüvv ü kıadr ve sumuvv-ı meretebe ile fezā'ilde ve kemālâtıda mümtāz olup meşārın ileyh bi'l-benān olan Hāzret-i Muḥammedü'l-Muştafā şallallāhu 'aleyhi vesellemdür. ²²⁷⁹ اللّٰهُمَّ ارزُقْنَا نِعْمَةَ الْوَصْلِ وَالتَّلَاقِ وَجَنِّبْنَا ذُلَّ الْبَعْدِ وَالْفِرَاقِ. Bi'r-ref' i didügi zarf-ı lağvıdır. Nūdīte didügi içün evceh olan budur ki zıkr olınan üzerine hāl kıılmağ ba'ıddür. Ve mişle'l-müfred didügi dağı hāl vāki' kıılmağdan maşdar-ı maḥzūfuñ şıfatı kıılmağ aḥsendür. ²²⁸⁰ بالبَنَانِ إِلَيْهِ يَشَارُ نِدَاءٌ عِلْمًا صَارَ بِحَيْثُ بِالْكَمَالَاتِ الْمُتَفَرَّدِ الْكَامِلِ نِدَاءٌ مِثْلُ نِدَاءٍ نُودِيَ تَاكْدِيرِي takdīrindedür.

İ'lem

Bu beyıde leṭā'if-i kelāmdan ve belāğāt-ı feşāḥātıdan ḥafı olmayup iş'ār ü meş'ardur. Ya'nı ḥafz ile izāfet beynini cem' ve mısrā'-ı şānıde ref' ü zıkrü'n-nidā' ve zıkrü'l-müfredü'l-'alem beynlerini cem'de leṭā'if-i kelām vardır. Muḥaşşıl-ı ma'nā'l-beyt dimek olur ki yā Resūlullāh sen irtifā'da olup alçağ kıılduñ her maḳāmı öyle maḳām ki 'ālā ve yüce maḳāmdur senüñ maḳām-ı 'ālāña nisbetle zırā ki sen nidā olıduñ refi'ü'l-kıadr ile ve senüñ içün refi'ü'l-menzele denildi. Şol nidā ile nidā olıduğıña kemālātıda ve fezā'ilde müteferriid ve meşārın ileyh bi'l-benān olan kimesnenüñ nidā olduğı mişāl dimek olur.

Tercüme

[186^b]

Kodın maḳām-ı 'āliye gibi iken aşāğā kıatı

Hem müfred ü 'alem gibi nidā olıduñ kıadr u rif'atı

Beyt

پست كردي پيش قربت هر ماقام ديكری

²²⁷⁹ “Allah'ım, bize kavuşma ve buluşma nimetini nasip et, bizi uzaklık ve ayrılık zilletinden kuru.”

²²⁸⁰ “Kâmillerden eşsiz bir çağrı ile çağrıldım; öyle ki bu çağrı, parmakla işaret edilen bir alamet hâline geldi.”

چون ترا بودند بالا اندر ان کشتی علم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda izā lem teda‘ didügi kavline cevāb zıkr idüp ol Hāzret-i Resül’üñ sâ’ir enbiyāya nisbetle irtifā‘ ile maḳāmını beyān ve Hāḳḳ sübhāne ve te‘ālānuñ ev ednā didügi kavliyle meşārun ileyh bi’l-benān olan dünüvv ü taḳarruba ihtişāşını beyān u ‘iyān eyledükden soñra girü beyt-i sâbıkanuñ ya‘nı serayte ve bitte kavlinuñ buraya gelince ‘illet-i gā’iyyedür lām-ı ta‘lil ile Hāḳḳ sübhāne ve te‘ālā tarafından luṭf-ı rabbānī olup irādet-i ezeliyyesinde ceybini rahmeten lil-‘ālemīn kılmāḳ içün irādet-i şerīfī ta‘alluḳ eyledügi ve cemī‘-i ‘ālemi lā celle yaratduğı i‘tibārınca Hāzret-i Resül’üñ maḳāmı ḥalḳuñ gözlerinden müstetir olan maḳāmı beyān u ‘iyān eylemege murād idinüp didi:

كَيْمَا نَفُوز بَوْصَلٍ اَيِّ مُسْتَتِر

2281 عَنْ الْعُيُونِ وَسِرِ اَيِّ مُكْتَتَم

Beyt-i sâbıkda²²⁸² ḥafaz içün ta‘lil ve taşriḥ-i āḥar ile maḳşūda vuşul ve te’kīd-eşer-te’kīd maṭlūba ‘illetdür. Mā didügi mā-yı kāffedür veyāḥūd zā’idedür. **Tefūze** (نَفُوز) didügi fi’l-i muzāri‘-i muḥātabdur. Key ile menşūbdur. [187^a] Taḥtında fā’il zamīri müstetir ente ‘ibāretdür Hāzret-i Resül’den veyāḥūd in muḳaddere ile menşūb olaa. Ve key ḥarf-i cerr olup lām ta‘lil ma’nāsına. Fuzet eyy zafer ve necāt na’nāsınadır. Nāzım rahmetullāhi ‘aleyh şīḡa-ı māzīden şīḡa-ı muzāri‘e ‘udul tilke’ş-şūretü’l-ğarībetü’l-maṭlūbatü’l-mergūbe istiḥzār içündür. 2283 فَاِنْ بِالْوَصْلِ وَصَلَ اِلَيْهِ بَعْدَ الْاِشْتِيَاقِ kavlinden me’ḥūzdur. **Bi-vaşlin** 2284 بَوْصَلٍ كَامِلٍ فِي الْاِسْتَتَارِ وَيَسِرُ كَامِلٍ فِي الْاِكْتَتَامِ Eyy dimekdür. Tefūze kavline müte‘allıkdur. Murād olan Hāzret-i Ceberūtuñ cemāl-i şerifine ve dīdār-ı müşāhedesine vāşıldur.

2281 “Gözlerden gizli mi gizli olan Allah’a kavuşmak ve nice önemli sırları anlamak için miraç ettin”

2282 Beyt-i sâbıkda: -YB, -BD.

2283 “Çünkü kavuşma ile, hasretin ardından ona kavuştu.”

2284 “Tam bir kavuşma gizlenme içinde ve tam bir kolaylık gizlilik içinde gerçekleşir.”

İ'lem

Bu sırr-ı ilâhî Hâzret-i ‘A’îşe-i şiddîkanuñ rivâyetinden me’hûzdur. Nitekim bir gün Hâzret-i Resûlullâh’a şallallâhu ‘aleyhi vesellem Hâkķ sübhâne ve te‘âlâ saña vahy idüp ez kâlu فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ²²⁸⁵ hitâbı vaktinde saña ne vahy eyledi? Bu sırrı baña söyle didi. Hâzret-i Resûl şallallâhu ‘aleyhi vesellem daħı buyurdu: Yâ ‘A’îşe يَا عَائِشَةُ اترِيدِينَ انْ تَعْلَمِي مَا لَا يَعْلَمُهُ جِبْرِيلُ وَلَا مِيكَائِيلُ وَلَا بَنِي مُوسَىٰ وَلَا مَلَكٌ مَّقْرَبٌ فَقَالَتْ اَسِيْكَدْ بَابِي بِكَرٍ إِلَّا مَا أَعْلَمْتَنِي فَقَالَ اِنِي لَمَاكْتُ قَابُ قَوْسَيْنِ قُلْتُ اَللّٰهُمَّ اَنْتَ عَنِيتَ الْاُمَمَ بِبَعْضِهِمْ بِالْحِجَابِ وَبَعْضِهِمْ بِالْمَسْخِ وَبَعْضِهِمْ بِالْخُسْفِ فَاَنْتَ فَاعِلٌ بِاَمْرِيْ قَالَ اَنْزَلَ عَلَيْهِمُ الرَّحْمَةَ مِنْ عَنَانِ السَّمَاءِ وَ اَبْدَلَ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَمِنْ دَعَايِ مِنْهُمْ لَبِيَّتَهُ وَمَنْ سَأَلَنِيْ اَعْطَيْتُهُ²²⁸⁶ [187^b] el-ḥadîṣ. Ya‘nî Hâzret-i ‘A’îşe Hâzret-i Resûl’e bu sırrdan su’âl eyledükde Hâzret-i Resûl buyurdu: Yâ ‘A’îşe ister misin bilmek şol nesneyi ki Cibrîl ve Mikâ’il ve lâ nebî-yi mürsel ve lâ melek-i muḳarrib anı bilmeye. Andan Hâzret-i Resûl şallallâhu ‘aleyhi vesellem buyurdu: Yâ ‘A’îşe vaḳtâ kim ben Kâbe ḳavseyne vâşıl oldum ise Rabb’ime didüm “Yâ Rabb ümem-i mâziyenüñ kimisini taş ile ve kimisini mesh u ḥasf ile ya‘nî kimini şûretini maymûn şûretine tebdil eylemek ile ve kimini yire göçürmek ile helâk eyledüñ. Benüm za‘îf ümmetime neylersün?” diyü su’âl eyledüm. Hâkķ sübhâne ve te‘âlâ buyurdu: Yâ ḥabîbüm ben anlara ‘anân-ı semâdan rahmet inzâl iderüm ve daħı seyyi’âtlarını ḥasenâta tebdil iderüm. Ve bir kimesne baña du‘â eylese lebbeyke yâ ḳulum diyü istediğini virürüm ve bir kimesne baña tevekkül eylese ben aña yiterüm ve dünyâda ‘ayblarını setr idüp ḥafz iderüm ve seni anlara şefâ‘at itdirürüm diyü ketmden me’hûzdur. **Ve eyy müstetirin** (مُرْتُ مُسْتَتِرٌ) didügi mecrûrdur. Bi-vaşl didügi ḳavlinüñ sıfatı vâḳi‘ olmışdur. Ke-ḳavlihim

²²⁸⁵ “Böylece Allah, kuluna vahyini iletti.” Necm 53/10.

²²⁸⁶ “Ey Âişe! Cebrâil’in, Mikâil’in, Mûsâ oğullarının ve en yakın meleklerin bile bilmediğini öğrenmek ister misin?” dedi. O da, ‘Babam Ebû Bekir sana feda olsun, bana öğreteceğin şey nedir?’ diye sordu. (Peygamber) dedi ki: ‘Ben iki yay aralığı mesafesine ulaştığımda, Allah’a şöyle dedim: ‘Ya Rabbi, sen bazı ümmetlere hacı farz kıldın, bazılarını maymuna çevirdin, bazılarını ise yere batırdın. Peki, benim ümmetime ne yapacaksın?’ Allah dedi ki: ‘Onların üzerine gökyüzünden rahmet indireceğim. Kötülüklerini iyiliklere çevireceğim. Kim bana dua ederse, ona karşılık vereceğim. Kim benden isterse, ona vereceğim. Kim bana tevekkül ederse, ona yeterim. Dünyada da günahkârları örtbas ederim ve senin onlar için şefaati kabul ederim.’”

2287 kavli gibi. Ya‘nî الإستتار 2288 murād ola. ‘Ani’l-uyūni (عَنِ الْعُيُونِ) didügi müstetir didügi qāvline müte‘allıkdur. ‘Ayn burada bāşıra ma‘nāsına[188^a]dur. Veyāhūd başā’ir ma‘nāsına ola. وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيُّهَا 2289 ya‘nî bāşiratü’l-muqarribin veyāhūd başā’ir ülü’l-elbāb menzilesine ola. **Ve sırrın** (وَسِرِّ) didügi bi-vaşlin didügi qāvline ma‘tūfdur. Eyy **muktetemi** (اَيَّ مُكْتَتَمٍ) Eyy لا يَنْكَشِفُ 2290 takdīrindedür. Ente ve Rabbike didüğünde nükte-i celiyyeye işâret ve Hâzret-i Resûl’ün rütbesini rü’yetine ve rütbesi içün zıkr olınan üslûb üzerine münâcâtına ve cenâb-ı kibriyâsıyla mükâlemesine işâret vardur. Bi eyy takdīr kân muhaşşıl-ı ma‘nâ’l-beyt demek olur ki yâ Resûlullâh sen yetişdügünden ötürü bir maqām-ı vaşla ki halkıñ gözlerinden müstetirdür. Ve dağı bir sırra yetişdügünden ötürü ki ol sır cemi’-i maḥlûḥdan mütekettimdür. Ya‘nî ol sırrıñ ketm olınmasına nihâyetdedür. Bir eḥaduñ ol sırrı ihâtasına iktidârı yokdur demek olur.

Tercüme

Esrâra irişüp *ente ve Rabbike* maḥzarına

Düşdüñ gözleründen ihtifâ gizlü vuşlatı

Beyt

تا مقام وصل پنهانیافتی از چشم خلق

2291 سرپنهانی بدانستی زاوصاف اقدم

Ve Ba‘de Hâzâ

2287 “Bir adama uğradım ki bambaşka bir adamdı.”

2288 “Tam bir gizliliğin mahiyeti asla tamamen kavranamaz.”

لا: -BD.

2289 “Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” Bakara 2/148.

2290 “Tamamen bir gizlilik içinde ki ondan başkasına açıklanmaz, onu senden ve Rabb’inden başkası bilemez.”

2291 {^{dk}Tercümetün li-kâ’ilihi

Tâ sırlara irişeydüñ hem bulayduñ
Gözlerden ihtifâsı olan gizlü vuşlatı}

Bi eyyi taqḍīr kân ma‘ nâ dimek olur ki yâ Resûlullah sen cem‘ ü ḳabẓ eyledüñ külliyyen
ما يَفْتَحُرُ بِهِ²³⁰¹ olan eşyâ ‘ ki ol eşyâ ‘-ı feẓâ ‘ilden ve ḥavâşşdandır. Ḥalbuki bir eḥad senüñle
bile müşterek olmamışdır. Ve daḥı mi‘ rac gicesinde cemī‘ -i maḳāmât-ı enbiyâyı geḥdün.
Ḥâlbuki saña müzâḥame vü müzâyaka virür ve zaḥmet çekmedüñ dimekdür.

Tercüme

Faḥruñ tecāvüz eyledi faḥr ehlini ḳamu

İrdüñ ḥudāya virmedi bir kimse zaḥmeti

Beyt

جمع کردی هر بزرگی کان نبوده مشترک

بر شدی از هر مقام کان نبوده مزدحم²³⁰²

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyḥ nâzım raḥmetullâhi ‘ aleyh beyt-i sâbıḳda Ḥazret-i Resûl’üñ mi‘ rāc gicesinde cemī‘ -
i maḳām-ı enbiyâyı müzâḥame olmadın ve zaḥmet çekmedüğünü beyân u ‘ iyyân
eyledükden şoñra ni‘ am-ı aṭiyyenüñ ve merâtib-i ‘ aliyyenüñ ve daḥı merâtib-i ‘ âliyyeye
muḥtevä olan ta‘ cîbi ve’l-ḥâşıl tavşîfe ḳabil olunmaduğı eelden ve kemâl-i celîlesini idrâk
eylemek mümteni‘ ve ḳadr-i ‘ âliyyesinin muḥîṭ olınduğı ḥayşiiyyetden beyt-i sâbıḳuñ
mazmûnını te’kîd gibbe te’kîd ve te’yîd-eşer-te’yîd vâv-ı ḥâliyye veyâḥûd vâv-ı ‘ âṭıfa
ile mâsabaḳaya ‘ atf idüp didi:

وَجَلَّ مَقْدَارُ مَا أُؤْتِيتَ مِنْ رَتَبٍ

وَعَزَّ اِدْرَاكُ مَا أُؤْتِيتَ مِنْ بَعَمٍ²³⁰³

²³⁰¹ “Onun övündüğü şey.”

²³⁰² {^{dk}Tercümetün li-ḳâ’ilihi

Hem faḥr-ı bî-müşâreket alduñ maḳâmları
Geḥdün kimesne virmedi hem saña zaḥmeti}

²³⁰³ “Senin sahip olduğun mertebelerin derecesi yüce ve sana verilen nimetleri hakkıyla anlamak zordur.”

[189^b] Celle (جَلَّ) didügi eyy فهو جليل وقدر الشيء 2304 kavlinde me'ḥūz dur. Celle fi'l-i māzī yüce ma'nāsınadır. **Mikdāru mā** (مِقْدَار مَا) didügi qadr u meretebe ma'nāsınadır. Celle qavlinüñ fā'ili vāqī' olmışdır. Mā mā-yı mevşūldür. **Vullite** (وُلِّيتَ) didügi fi'l-i māzī-i mechūldür tef'ıl bābından ma'nası sen vālī ve re'is kılındūñ. Vullite cümlesi mevşūlün şılası vāqī' olmışdır. **Min rutebin** (مِنْ رَتَبٍ) didügi qavlindeki min şılayı beyāndur, zarf-ı müsteḳarrdur. Murād olan ihāta olmayan münāşib ve meretebe-i 'āliyedür. Ruteb rütbenüñ cem'idür. Rutūbdan müştāḳdur ki ol büyütdür. Şadr-ı Efāzıl daḥı böylecene naḳl eylemişdir. **Ve 'azze** (وَعَزَّ) didügi celle qavline ma'tūfdur. Fi'l-i māzī galebe ve şedid ve qavī ma'nāsına. وعَزَّ الشَّيْءُ حَتَّى لَا يَكَادُ يُوجَدُ 2305 kavlinde me'ḥūz dur. **İdrākü** (اِدْرَاكُ) didügi qavli 'izze qavlinüñ fā'ilidür. İdrākdan murād olan 'ameldür. Ve daḥı ḥükm ü ḥaḳāyık ve ma'ārifdür te'vıl i' tibārıyla. **Mā ūlite** (مَا أُولِيتَ) didügi ilā'dan müştāḳdur i'tā ma'nāsına. Mā burada daḥı mevşūldür. Mef'ul-i evvel burada maḥzūfdur. Taḳdīri أُولِيتَ تِلْكَ اِيَّاكَ 2306 dimekdür. Fi'l-i māzī-i mechūl muḥātabdur. Eyy اعطيت اِيَّاكَ 2307 taḳdīrinde. **Min ni'ami** (مِنْ نِعَمٍ) didügi ni'metenüñ cem'idür. Mün'im ma'nāsına veyāḥūd ve celle didügi cümlesi mā-qabline ma'tūf olmayup cümle-i müste'nife ola. Ve 'izze cümlesi daḥı bu vechledür. [190^a] Ni'am mün'im ma'nāsına. Yuḳālu النِّعْمُ نِعْمَةُ الْوَصْلِ وَالْوَصَالِ 2308 اللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا

İ'lem

Fe-nuḳūlü ve bi'llāhi't-tevfīḳ Enes bin Mālīk bin Şa'sa't rivāyet ider ki bir gün Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem kışşa-ı mi'rācı ḥikāyet idüp söyledi ve daḥı leyle-i isrāyı naḳl eyledi. Ḥazret-i Resūl buyurdı ben ḥaṭimde ḥacerde muḫṭac'en öldüm. Nāgāh

2304 "Falanca yüceldi ve onun yüceliği kırılmaz bir şekilde ona aittir; bu, onun değerinin büyüklüğünü, yani önemini ifade eder. O, yüce biridir ve bir şeyin değeri ve büyüklüğü onun ulaşabileceği sınırı gösterir."

2305 "Ve bir şey, hiç var olmamış gibi öylece yüceldi."

2306 "Onu sana emanet ettim."

2307 "Onu sana verdim."

2308 "En büyük makam, Yüce Allah'a yakınlık makamıdır; en değerli nimet ise kavuşma ve vuslat nimetidir. Allah'ım, bize bunu nasip et.."

2309 إذا أتى آت ya‘ nî baña bir gelici geldi ve benüm gögsümi şakķ idüp yardı. Ve bir altun legen şuyla memlū ya‘ nî ʔolu ʔalbūmi ʔıķardı ve ʔalbūmi ol altun legen iķinde olan şu ile ğusl idüp mā-yı zemzem ile yuyup imān ile ve hikmet ile ʔoldurdı. Andan şoñra baña dūnū’l-baĝal bir dābbe getürdi ebyaz ve daķı ħumārdan fevķ Mescid-i Akşā ʔatında. Andan şonra aña bindüm ve Ĥazret-i Cibrīl ʔarındaşım bile ħattā semā-yı dūnyāya gelüp ʔapu açıldıkķa Ĥazret-i Cibrīl su’āl olıñup من هذا ومن معك قل محمد المصطفى 2310. Andan yine su’āl olındı Muĥammed dūnyāya geldi mi? Andan Ĥazret-i Cibrīl ne‘am didükde melā’ike du‘ā ve şenā eyleyüp didiler مرحباً به فنعم المجيء 2311 vaķtā kim semā-yı dūnyāda Ādem ‘aleyhi’s-selāma mülākī oldıkķa Ĥazret-i Cibrīl didi “Yā Muĥammed هذا ابوك ادم 2312”. Andan şoñra Ĥazret-i Ādem’e selām virüp ve Ĥazret-i Ādem daķı selāmını redd eyledükde Ādem ‘aleyhi’s-selām didi “مرحباً بالإبن الصالح والنبي الصالح 2313”. Ve andan şoñra semā-yı şāniye ve şālişeye ve rābi‘ aya ve ħāmise ve şādise ve sāb‘ aya beyt-i sābıkda a‘ nî ente taķteriķu’s-seb‘ a’ṭ-ṭibāķa [190^b] ve nāzımuñ nazmında tafşīl üzerine mi‘rāc kışşası şerĥ olıñup beyān olındı. Terķār zıkrine tekrāra ħācet yokķdur. Hāzā’l-beytūñ muĥaşşıl-ı mefhūmı dimeķ olur ki yā Resūlullāh senūñ vālī ve ħākim kılınduĝıñ eşyā ki merātibden ve menāzildendür miķdārı ve ʔadri ‘azīm ve ulu oldı. Ve daķı saña i’ṭā olıñan eşyā ki envā‘ ni‘metlerdendür. İdrākı ‘azīzī ve ʔavī oldı ki bir eĥad ʔādir olup yetişür degildür.

Tercüme

Kimse ʔaşavvur ide mi ʔadr-ı refī‘ inī

Yā bārgāh-ı Ĥaķ’dan iren dūrlü ni‘meti

Beyt

پس بزرگست آنچه داندت ز فضل و مرتبت

2309 “Eĝer bir gelen olursa.”

2310 “Bu kim ve seninle birlikte olan kim? De ki: Muhammed el-Mustafa.”

2311 “Merhaba ey gelenlerin en iyisi.”

2312 “Bu senin baban, Adem.”

2313 “Merhaba ey salih oĝul ve salih peygamber.”

پس عزیز است آنچه بخشیدت خداوند از نعم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i şabıkda Hāzret-i Resūl’ün cemī‘-i maḳāmāt-ı enbiyā’ı bilā-zahmet tecāvüz idüp ‘aṭiyye-i ‘aliyyesini ve rütbe-i celiyyesini beyān u ‘iyān eyledükden şoñra ‘ināyet-i Hāḳ’dan bizüm içün rükn-i İslām beşāret itdügüne işāret ve ‘azīmü’ş-şān ve refī‘ü’l-mekān beşşerenā Allāhu büşrā ḥāzretlerinün ümmetine ve cemī‘-i maḥlūḳāta rahmeten lil-‘ālemīn olduğını beşāret ḳaşd idüp didi:

بَشْرَى لَنَا مَعَشَرَ الْإِسْلَامِ إِنَّ لَنَا

2314 مِنْ الْعِنَايَةِ رُكْنَا غَيْرُ مُنْهَدِمٍ

[191^a] **Büşrā** (بَشْرَى) didügi beşāretten müştāḳdur ki ol ḥaber-i sārredür. Murād olan ṭayyib ü behcet ḥāşıla mübtedā-yı maḥzūfuñ ḥaberidür. Taḳdīri هَذِهِ الْمَنَاقِبِ الْمَذْكُورِ بَشْرَى 2315 dimekdür. Veyāḥūd mübtedā ola. Egerçi kim nekre-i mevşūfe ma‘nāsına olup nekre olmışdur. **Lenā** (لَنَا) didügi ḳavli ḥaber vāḳi‘ ola veyāḥūd fi‘l-i maḥzūfuñ fā‘ili vāḳi‘ ola. Taḳdīri حَصَلَ الْبِشْرَاءُ لَنَا 2316. Bu şakḳ vech-i ceyyiddür. Hāḳḳ sübhāne ve te‘ālānuñ nemaṭı üzerine münādī vāḳi‘ olmışdur. Ke-ḳavlihi te‘ālā غُلَامٌ هَذَا بَشْرَى 2317 el-āyetühü. Lenā didügi şūret-i evvelde şıfat vāḳi‘ olur ve şūret-i şānīde ḥaber vāḳi‘ olur. Büşrā maşdardur. Sürür-ı vüçüd viren ḥabere dirler. **Ma‘şera’l-İslāmi** (مَعَشَرَ الْإِسْلَامِ) didügi cemī‘ü’l-Müslimīn ihtişāş üzerine menşūbdur. Veyāḥūd münādī olup ḥarf-i nidā maḥzūf ola. Mü‘āşir cemā‘at ve bölük ma‘nāsına. نَحْنُ مَعَاشِرُ الْأَنْبِيَاءِ 2318 Hāzret-i Resūl’ün ḳavli gibi. Cem‘i mü‘āşir gelür. Bu ḥadīş-i şerīf ihtişāş üzerine menşūb olduğına delīldür ve daḥı

2314 “Ey İslam toplumu! Allah’ın ezeli bir lütfu olarak bizim yıkılmayan dayanağımız vardır. Ne mutlu bizlere!”

2315 “Bu bahsedilen erdemler insanidir.”

2316 “Bize güzel haber geldi.”

2317 “Derken bir kervan geldi, sucularını gönderdiler, adam kovasını kuyuya saldı; “**Müjde! İşte bir oğlan çocuğu!**” diye bağırdı. Onu alıp bir ticaret malı olarak sakladılar. Allah onların yaptıklarını çok iyi biliyordu.” Yûsuf 12/29.

2318 “**Biz Peygamberler topluluğuyuz.** Bizim için belalar, ecirler gibi, kat kat verilir. Peygamberlerden bazılarına bitler, onu öldürünceye kadar, musallat olurdu. Onlar, belalardan, sizin rahatlıktan hoşlandığınız gibi hoşlanırlar.” Bezzâr, Müsned-i Bezzâr, 5209, 11/337.

‘Arab’uñ kavli gibi الشَّقْوُ عزيز الذُّيُول 2319. Bunlar ihtisâş ifâde eyleyen bâbdadur. Ammâ Ebî ‘Ömer ve ‘alâ mâ-rivâhi’l-eşma‘îden menkûl olan budur ki ‘Arab dört şey’de ihtisâş üzerine menşûb kıllarlar gayrısında degül. مَعْشَرٌ وَآلٌ وَاهْلٌ وَبَنُو. 2320. Ve bi’l-cümle ma‘şer didügi ihtisâş üzerine menşûbdur. **İnne lenā** (إِنَّ لَنَا) hemzenüñ kesresiyle huşûl-ı büşrâ ve bizüm içün şâbit [191^b] olan büşrâ içün ta‘lîldür. Ve burada zarf-ı taqđîm ya‘nî lenā didügi innenüñ haberini isim üzerine a‘nî rüknen didügi kavli üzerine ihtisâş ifâdesi çün. Zîrâ kim ümemden bizden gayrı bu ‘ināyet ve beşâret yokdur. **Mine’l-‘ināyeti** (مِنْ الْعِنَايَةِ) didügi sa‘âdet-i ebediyyeyi îrâş u îcâb eyleyen gâyetdür. Murād olan mu’ahhar rüknen didügi kavlinden hâl vâki‘ olmuşdur. **Rüknen** (رُكْنًا) ‘aẓîmen didügi innenüñ mu’ahhar ismidür. Ve rükn cânib-i aqvâsına i‘timâd eyleyen cânibe dirler. Rükni Yemânî gibi. **Gayra münhedimi** (غَيْرُ مُنْهَدِمٍ) didügi rüknen didügi kavlinüñ şıfatıdır. Ya‘nî murād olan ol Hâzret-i Resûl’üñ şerî‘at-i mütahhiresi müteğayyire ve dahı inhidâmı maḥûfe degildür. İlâ ebedü’l-âbâd bâkiye-i mensûh degildür. 2321 الإنهدام الانداس والزوال وهدمت البيت هدماً فانهم حربته kavlinden me’ḥûzdur zevâl ma‘nâsına. Ya‘nî vaqtâ kim bizüm nebîmüz olan Muḥammedü’l-Muṣṭafâ şallallâhu ‘aleyhi vesellem içün هذه القرية ولرسولنا هذه الرتبة والزلفة 2322 oldısa beşâret bizüm içün ḥaşıla ve vâşıludur.

Beyt

چه غم دیوار امت را که دارد چون تو پشتیان

2323 چه باک از موج بحر آن را که باشد نوح کشتیان

ya‘nî kaçan bir kişi sultâna gâyet taḳarrüb ile muḳarrib olsa ol kişinüñ dahı ḳavmı ve tevâbı‘ı ve levâhıkı heẓihi’s-sultâna ekrem ḳavm ve eḥaşşü’l-ḥavâşş olur.

2319 “Misafiri onurlandıran, yüksek mevki sahibi, geniş bir çevresi olan, güçlü ve saygın biri.”

2320 “Bir toplum ve aile ve akraba ve filancanın soyundan biri.”

2321 “Yıkılma, yok olma ve ortadan kaybolma. Evi yıktım, o da yıkıldı; onu harap ettim.”

2322 “Bu yakınlık ve bu yüksek derece Peygamberimiz içindir.”

2323 “Dayanağı sen olursan, ümmete ne gam gelir duvardan? Kaptanı Nuh olan kokrar mı denizdeki dalgadan?” Sâdî-i Şîrâzî, *Gülüstan* çev. Mehmet Kanar (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), s. 22.

İ'lem

Aşıl şadr-ı beyt fâ ile muşaddar olunmak ahsen idi. Zîrâ kim burada hasen sebke işâret ya' nî mâ-sebakaya [192^a] tefrî' ve tesebbib ma' nâsı vardır. Ve lâkin beyt-i âtiye a' nî لَمَّا دَعَى اللَّهُ²³²⁴ fâ'nuñ îrâdına ihtiyâc olmaduğunu tenbîh ve iş'âr ider. Bi-eyyi taqdîr kân hâşıl-ı beyt demek olur ki beşâret ve şâzluğ bizüm içündür. Yâ İslâm bölügi taḥkîḳ bizüm içün 'inâyet-i Ḥaḳ'dan olan rûkn vardır ki ol rûkn-i İslâm'dur. Öyle rûkn ki münhedim degildir. Ya' nî bozulması yokdur demek olur.

Tercüme

Yîter bize beşâret eyâ ümmet-i nebî ki

Rûkn-i ḳavî durur bize Ḥaḳḳ'uñ 'inâyeti

Beyt-i Tercüme Li-ḳā'ilihi²³²⁵

Büşrâ bizüm durur bizüz İslâm leşkeri

Rûkn-i şedîd durur bize Ḥaḳḳ'uñ 'inâyeti

Beyt

مژدگانی باد ما را ای مسلمانانکه آن

از عنایت هست رکنی کان بود دور از هدم

Ve Ba' de Hâzâ

Şeyḥ nâzım rahmetullâhi 'aleyh beyt-i sâbıḳda Ḥazret-i Resûl'üñ sâ'ir enbiyâ ve rusûl üzerine taḳarrûbi ve rûknen ḡayr-ı münhedim eşref idüğini ve bizüm 'inâyet-i Ḥaḳḳ'dan olan beşâreti ve şâzluğı beyân u 'iyân eyledükden soñra ümmeti daḥı sâ'ir ümemden eşref küntüm ḫîr ümmet ümmetüñ nebîsi şerefi sebebiyledür. Ke-ḳavlihi te'âlâ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ

²³²⁴ “Allah davet edince.”

²³²⁵ Beyt-i Tercümetün li-ḳā'ilihi: Beyt BD.

2326 أَخْرَجْتُ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ Eyy اتم خيرها 2327 demekdür. Hâzret-i risâlete ekrem-i rusûl diyü tesmiye [192^b] virildüğünü beyân u ‘iyân eylemege murâd idinüp didi:

لَمَّا دَعَى اللَّهُ دَاعِيَنَا لِطَاعَتِهِ

2328 بِأَكْرَمِ الرُّسُلِ كُنَّا أَكْرَمَ الْأَمَمِ

Hâkķ sübhâne ve te‘âlânun nematı ve tariķati üzerine vârid olmışdır. Ke-ķavlihi te‘âlâ 2330 دعى الى الله فالمستمسكون به kavli üzerine 2329 وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ Nitekim maķşad-ı sâlişede vâriddür. Ya‘nî vaķtâ ki Allâhu te‘âlâ kendü tâ‘ati içün bizüm dâ‘imüz olan Hâzret-i risâlet ekrem-i rusûl diyü tesmiye idüp ad virdi ise demek olur ki de‘a’llâhu didüğinden murâd tesmiye ma‘nâsına olan 2331 semmâdur. Ve dâ‘înâ şâbiyeden murâd taleb-i de‘a’llâhu kezâ ķavlinüñ mef‘ûli vâķi‘ olur. Nihâyet yâ zarûret-i şî‘rden ötüri sâkin ķılınmışdır. **Lemmâ** (لَمَّا) zarfdur. İzen şartiyye ma‘nâsına cümleye muzâf olmışdır. **De‘a** (دَعَى) fi‘l-i mâzî semmâ ya‘nî tesmiye ma‘nâsına ve nâdî ma‘nâsınadır. Celâlullâh fâ‘ildür ve ba‘zılar ķatında **dâ‘înâ** (دَاعِيًا) didügi mef‘ûl olmayup bedel vâķi‘ ola. Lafzullâhdan zamîr-i mecrûr mütekellim muzâfun ileyh vâķi‘ olmışdır. Med‘uvv olan Hâzret-i Resûl’dür.

İ‘lem

Cârullâh ‘allâme didi dâ‘înâ didügi mef‘ûl vâķi‘ olup ve yâ sâkin ķılınmak iken çokdır. Ke-ķavlihim اعطى القوس باريها 2332. Bâdîhâ didügi a‘et didügi ķavlinüñ mef‘ûlidür. Ve yine İmâm Merzûķî ‘Avf bin el-Aķvaş ķavlinen didi:

2326 “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.” Âl-i İmrân 3/110.

2327 “Onun hayrını tamamladı.”

2328 “Allah bizleri, peygamberin en şerefli olan Hz. Muhammed vasıtasıyla kendisine itaate davet edince biz de ümmetlerin en şerefli olduk.”

2329 “Allah esenlik yurduna çağırıyor ve dilediğini doğru yola iletiyor.” Yûnus 10/25.

2330 “Allah, ona sıkı sıkı tutunanları çağırırdı.”

2331 olan: ola ÇA.

2332 “Yayı, onu yapan kişiye teslim et.”

‘Āfī’l-ḳadr didügi yā’nuñ iskānıyla menşüb olup اعطِ القوس باريها²³³⁴ ḳavli gibi mef’ ūl vāḳi’ olmuştur. Ve bi’l-cümle bunun neẓā’iri iken çokdur naḥv-ı kelāmda²³³⁵. Ve lâkin ḳıyāsa muḥālif cihetle za’ īfdür. **Li-tā’ atihī** (لِطَاعَتِهِ) didügi dā’ inā ḳavline müte’ allıḳdur. Lām ilā ma’ nāsınadır. Āyet-i kerīmede mā zıkr-i ānifen işāret olunduğı gibi. **Bi-keremi’r-rusli** (بِاَكْرَمِ الرُّسُلِ) didügi de’ a’llāhu ḳavline müte’ allıḳdur. Vech-i şebah budur ki şeref-i ümmet resûlleri şeref olduğına tābi’ dūr. Ya’ nī vaḳtā ki bizüm resûlümüz olan Muḥammedü’l-Muştafā şallallāhu ‘aleyhi vesellem eşref-i enbiyā şalātullahu ‘aleyhim ecma’ in oldısa sâ’ir enbiyānuñ ümeminden ümmeti eşref oldı. Ke-ḳavlihi te’ ālā **كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُعْطِيَ الْعَالَمِينَ**²³³⁶ el-āyet. **Künnā** (كُنَّا) didügi fi’ l-i māzī-i nefis-i mütekellim ma’ e’ l-ğayri künden müştāḳdur. Ef’ āl-i nāḳışadandır. **Ekreme’l-ümemi** (اَكْرَمِ الْاُمَمِ) didügi bu ḥayr ümmet içün sümüvvü’r-rütbe ve refi’ ü’ d-derecāt ḥāşıldur. **يَأْوُونَ إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ**²³³⁷ ḳabālındendürler. Ḥazret-i Resûlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem buyurdı: **اَنَا اَكْرَمُ الْخَلْقِ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ لَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ**²³³⁸ maḳāmında olan Ḥazret-i Resûl ümmeti daḥı sâ’ir ümemden eşref olması zāhirdür. Bi-eyyi vech kân muḥaşşıl-ı beyt dimek olur ki vaḳtā ki Allāhu te’ ālā kendüye tã’ at içün bizi dā’ i olan peygamberimiz ki ol Ḥazret-i Muḥammed’ dūr ekrem-i rusûl diyü tesmiye idüp nidā itdi ise biz daḥı ümmetlerün [193^b] ekremi oldıḳ. Zīrā ümmetün şerefiyyeti peygamberlerinin şerefiyyetine münāsib olup tã’ biler olurlar dimek olur.

Tercüme

²³³³ “Beni sorgulama, ahlâkımı öğrenmek istersen, tenceresini ödünç alanın onu yine dolu olarak iade ettiğine bak!”

²³³⁴ “Yayı, onu yapan kişiye teslim et.”

²³³⁵ naḥv-ı kelāmda: -BD, -YB..

²³³⁶ “**Siz**, insanlar için ortaya çıkarılmış **en hayırlı ümmetsiniz**. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar için hayırlı olurdu; içlerinden inananlar da var, fakat çoğu yoldan çıkmıştır.” Âl-i İmrân 3/110.

²³³⁷ “Sıkı bir yere sığındılar.”

²³³⁸ “Ben Allah katında yaratılmışların en şereflişiyim. O asla yalan söylemez.”

Çün ekrem-i rusülle bizi da‘ vet eyledi

Sā’ir ümemden oldu bize Hakk ‘ināyeti

Beyt

چون خدامارا بطاعت خواند بفر ستاد او

بهترین پیغمبران هستیم ما خیر الأمم²³³⁹

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda ol Hāzret-i Resūl sā’ir enbiyā’ ve rusūlden ve ümmeti dahı sā’ir enbiyā’ ümemden eşref idüğini beyān u ‘iyān eyledükden soñra maqşad-ı şāmine şürū‘ idüp girü Hāzret-i Resūl’ün ümmeti tarīkatine mültezimūn ve mutāba‘at zeyline müteşebbişūn ve şerī‘atine mütemessikūn olduklarını beyān u ‘iyān eyledükden soñra yine menākıb-ı uhṛāsına intikāl ya‘nī Hāzret-i Resūl’ün cihādına ve ğazāsına kaşd ve şürū‘ eylemege²³⁴⁰ الاغداء علی منصور ya‘nī düşmān üzerine manşūr u muzaffer ve ma‘nā-yı siyādetini meş‘ar zīrā kim ma‘nā-yı siyādet tamām olmaz illā bu aşıl telvīn ü tağyīr-i ‘ibādet ile vaşf ile muttaşif müşīrūn bi’l-benān müteferrid huşūşen sa‘ādet-i dāreyn²³⁴¹ وَنُصْرُكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا fehvāsınca muvaşşah ve maḥallī vāқи olup cünūd-ı nuşret, şiyem-i vaḫūr, mübārek ḳadem, eşnāf-ı ğanā’im-i mevfūre ile [194^a] merzūk u muğtenim-i faīz ve müsellemler olduklarını bu nazm fetḥ-i māl u nevālde vāқи‘ olan bedī‘adan ḥāriḳü’l-‘ādet nice ḳışsa-ı maraẓiyyeye işāret eylemege murād idinüp ve²³⁴² وَنَصْرَتْ بِالرَّعْبِ شَهْرًا وَنَصْرَتْ بِالرَّعْبِ مَسِيرَةَ شَهْرٍ fehvāsınca iş‘ār idüp didi:

رَاعَتْ قُلُوبُ الْعِدَى أَنْبَاءَ بَعَثَتْهُ

²³³⁹ {dkTercümetün li-ḳā’ilihi

Çün Hakk bu ekrem-i rusül ile bizi okudu

Bulduḳ ümem içinde biz a‘lā kerāmeti}

²³⁴⁰ “Düşmanlara karşı zafer kazanmış.”

²³⁴¹ “... ve Allah’ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için ...” Fetih, 48/3.

²³⁴² “Bir ay boyunca korku ile zafer ihsan edildim, bir aylık mesafede korku ile zafer ihsan edildim.”

Rā'at (رَاعَتْ) didügi fetha ile rav' dan müştakdur ki ol havf u feza' dur. 'Aydın-ı mühmele ile efza' at ma' nāsına دعت فلاناً أفرعته وخوفته 2344 kavlinde me' hūz'dur. Murād olan ru' ba ve havfa sebep olan şey' dür. A' nī والفرار الهرب 2345 ya' nī havf idüp kaçmağa dirler. Fi' l-i māzī-i mü'enneşdür. Murād olan ma' nā-yı lāzımisidir. **Enbā'ü bi'setihī** (أَنْبَاءُ بَعْثِهِ) didügi enbā'-ı bahā ma' nāsına muzāf i'tibārı ile fi' li müe'neş kılındığı fi' lün fā' ili vāki' olmuştur. Bi'setihī didügi muzāfun ileyhdür. Zāmī-i mecrūr Hazret-i Resūl'e rāci' dür. Enbā' hemzenün fethası ile nebe'ün cem' idür. Ammā enbā' hemzenün kesresiyle maşdar olup enbā' bahā ma' nāsınadır. **Ḳulūbe'l-idā** (قُلُوبُ الْعِدَى) didügi ḳalbün cem' idür. Fevād ma' nāsına rā'at ḳavlinün mef' ūli vāki' olmuştur. 'Idā 'aynün kesresiyle a'dā ma' nāsınadır. Naẓīri olmayan cem' dür. Yuḳalu قوم عدى وعدى اى اعداى مثل سوى وسوى 2346 **Ke-neb'etin** (كَنْبَاءُ) [194^b] didügi zarf-ı müsteḳar ebnā' ḳavlinde hāl vāki' olmuştur. Şavt-ı ḥafī ma' nāsına. **Ecfelet** (اجْفَلَتْ) didügi eyy efze' at yuḳalu أجفل القوم هربوا مسرعين وأجفل الرّيح 2347 ḳavlinde me' hūz'dur. Fi' l-i māzī-i mü'enneş tahtında fā' il zāmīri müstetir ke-neb'et ḳavlinün şıfatı vāki' olmuştur. **Ġuflen** (غُفْلًا) didügi ecfelet ḳavlinün mef' ūli vāki' olmuştur. Ġafl müfreddür cem' i iğfāl gelür. Yuḳālu فلان غفل لا علم فيها ودأبه غفل لاسمه 2348. Ve ba' zılar didiler bunuñ cem' i aḡfil gelür metrūku'l-ilm ma' nāsına. Ve dahı bir 2349 vechle ta' bīr olunur. Yuḳālu اغفل اى بليد غافل لا يحس بالامارات الواضحة 2350. Ve'l-hāşıl ḡafletden müştakdur. Bezl bāzilün cem' i olduğı gibi. Ġafl dahı ḡafilün cem' idür. **Mine'l-ḡānemi** (مِنْ الْغَنَمِ) didügi min beyāniyye veyāhūd teb' id için olur. Ecfelet ḳavlinün şıfatı vāki' ola veyāhūd ḡaflen didügi ḳavlinün beyānı vāki' ola. Ġanem ḳoyun sürüsünden bir

2343 “Aslanın kükreyişi, bir şeyden habersiz otlayan koyun sürüsünü ürküttüğü gibi, O'nun peygamberlik haberleri de düşmanların kalplerine öylece korku saldı.”

2344 “Falancayı çağırdım, onu korkuttum ve ürküttüm.”

2345 “Kaçış ve firar.”

2346 “Bu cümlede ‘idā sözcüğünün çekimleri yapılmıştır: Ḳavmu 'iden ve 'uden ya' ni (benim) düşmanlarım, siven ve suven gibi.”

2347 “Bir kavme dehşet saçtı yani onları korkuttu ve rüzgar toprağa esti, onu savurdu.”

2348 “Filanca kişi, gafildir, onda hiçbir bilgi yoktur; ve (binek) hayvanı da isimlidir, üzerinde işaret yoktur.”

2349 bir: bu BD.

2350 “En gafil yani aptal olan, açık işaretleri bile fark etmeyen kişidir.”

bölüğüne dirler. Bu taq̄d̄ir üzerine ke-neb'et didügi ذارة للأسد²³⁵¹ kavliyle tefs̄ir olunmak maḥalle münāsibdür. Ya' nī fecā'aten koyuna arslan düşüp ve qor̄qudup ba' zısını tağıtmaḥdur. Min teb'īd için olduğı şüretde ve ḡanem didügi ism-i mü'enneṣ cins için mevzū' dur. ذكوره وانائه²³⁵² şümülü vardır. Ve daḥı²³⁵³ me' aen ikisine bile müctemi' at ıtlāk olunur. Ya' nī zāke'l-ḥazretūñ zuhūrı iḥbārı a' dāsınuñ taḥvīfine ve firārına dāll olup qor̄kutmasına delāletdür. [195*] Şadr-ı beyt a' nī rā'at didügi cümle-i müste'nifedür. Muḥaṣṣıl-ı kelām ma' nā demek olur ki ol Ḥazret-i Resūl'ūñ bi'seti²³⁵⁴ ve gönderildiğı haberleri a' dānuñ ḡulūbına yetiṣdükde qor̄qdı ki ol a' dāyı şol şavt-ı ḥafī ki koyun sürüsünden ḡāfil olmuş bölügi ürküp qaçduğı gibi ürkdi.

Tercüme

Öksüz koyunları niçe ürkütse bir āvāz

Qor̄kutdı ḡalb-i düşmeni peygāamber bi'seti

Beyt

دشمن را دل بترسانید اخبار رسول

همچو آوازی که ناکه بر جهانیدی غم²³⁵⁵

Ve Ba' de Hāzā

Şeyḥ nāzım raḥmetullāhi 'aleyh Ḥazret-i Resūl'ūñ mi'rācını ve esrārını ve ma' nā-yı siyādetini ve a' dānuñ maḡlup u maḡhūr olduğını beyān u 'iyān eyledükden şoñra girü Ḥazret-i Resūl'ūñ cihādını ve ḡazāsını ve ma' nā-yı siyādetini ve a' dānuñ maḡlūb u maḡhūr ve bi-nefsühi şecā'atine ve ma' rekede a' dā ile cenk itmesine iḡdāmını ya' nī ba' zı 'aql-ı kâşırası olanuñ qarīb olur ki bāline ḡuṭūr idüp āyā ol Ḥazret-i Resūl'ūñ şıytı ya' nī

²³⁵¹ “Aslanın özgürlüğüne dair.”

²³⁵² Erillik ve dişilik.”

²³⁵³ daḥı: -BD.

²³⁵⁴ bi'seti: bi'setini ÇA.

²³⁵⁵ {^{dk}Tercümetün li-kā'ilihi

Ḡāfil ḡanem ürküden ürker anuñ gibi

Qor̄kutdı düşmeni anuñ iḥbār-ı bi'seti}

Şecâ'ati ve mehâbeti zâtına ve nefsüne muvâfık mudur degil müdür? Ya'nî el'iyâzubillâhi şöhreti kâzibe olup mehâbetinden a'dâyı firâr eyleye mi? Ve ba'de'l-hużūr firâr itmeye mi? diyü ol hâtıra huţūr eyleyen nesneyi def [195^b] ü muhârebeye iştigâlini ve şöhetini ve şevketini ve mehâbetini iş'âr.

Beyt

Fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Havf-ı şimşirinden a'dâ kalbi hün

Satve-i tîg ile şâhîler zebün

Şark u ğarbe şaldı kahrı ğulgule

Hindüsında vü Çîn'e düşdi velvele

Cihân şehriyârlarına şark u ğarb kâmkârlarına haşyet satveleri şıyt u şadâ virüp şemşir-i zafer iktibâsları havfını ve muţtaribü'l-hâk olduklarını beyân u 'iyân eylemege murâd idinüp didi:

مَا زَالَ يُلْقَاهُمْ فِي كُلِّ مُعْتَرِكٍ

حتى حَكُوا بِالْقَنَا لَحْمًا عَلَى وَضَمٍ ²³⁵⁶

Mâ zâle (ما زال) ²³⁵⁷ didügi fi'ldür ef'âl-i nâkışadan. Tahtında ism-i müstetir hüve râci'dür. Resûl ya'nî ol Hâzret-i Resûl müşâreme ve müşâdemede müstemirr olup zâ'il olmadı. 'Ameli deym üzerine idi. Kâ'ide-i külliye'dür ki انْفِي النَفِي اثْبَات ²³⁵⁸ fehvasınca ya'nî

²³⁵⁶ “Hz. Peygamber, her savaşta düşmanla karşılaşmaktan geri kalmadı, öyle ki mızrak ile (öldürülen düşmanlar) kasap kütüğünde doğranan ete benzedi.”

²³⁵⁷ Mâ zâle: -BD.

²³⁵⁸ “Çünkü olumsuzun olumsuz hâli olumludur.”

menfî olan şey’i nefy eylemek işbâtdur. ²³⁵⁹ زال من مكانه يزول زوالاً ذهب منه kavlinden me’hûzdur. **Yelkâhümü** (يَلْقَاهُمْ) didügi mâ zâle kavlinüñ haberidür. Yelkâ fi’l-i muzâri’ lekâdan müştakdur. Müsâreme ve muqâbele ma’ nâsına eyy يراهم بل يقاتلهم ²³⁶⁰ kavlinden muhtaşardur. Zâmîr-i menşüb yelkâhüm didügi kavlinüñ mef’ulidür. Beyt-i sâbıkda el- ‘idâ didügi kavline râci’dür. Murâd olan keferetâ’ifesidür. **Fî külli mu’terekin** (فِي كُلِّ مُعْتَرِكٍ) didügi râ’nuñ fetḥasıyla mevzi’ü’l-i’ etirâk ya’ nî ḥarbde mevzi’-i izdiḥâm u iktitâl [196^a] yerine dirler. Maşdar-i mîmi ifti’âl bâbından muḥârebe vü cenk olan yire dirler. ²³⁶¹ **Ḥattâ ḥakev** (حَتَّى حَكَا) didügi eyy ويحاكيها حسناً وحكوا kavlinden me’hûzdur. Ḥattâ didügi ilâ ma’ nâsına keferetâ’ifesinüñ lekâsına ğâyet içündür. Ḥakev didügi fi’l-i mâzî cem’-i müzekker fâ’ili taḥtında keferetâ’ifesine râci’dür. **Bi’l-kanâ** (بِالْقَنَاءِ) didügi ḥakev kavline müte’allıkdur. Maḥşûr kılnup kanâtuñ cem’idür. Rumḥı ya’ nî **جداي** batırmaq ma’ nâsına. **Laḥmen** (لَحْمًا) didügi ḥakev kavlinüñ mef’ulidür. Ya’ nî Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem rumḥı darb eylemek sebebiyle laḥme batırur demek olur. **‘Alâ veḍami** (عَلَى وَضَمٍ) didügi ḥakev kavlinüñ zarf-ı müsteḥarrıdır. Laḥmen didügi kavlinüñ şıfatıdır. Veḍam şol mîḥa dirler ki qaşşâblar ol mîḥa laḥm ya’ nî et sencerler. Ya’ nî Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem küffârı katl eylemege ol kadar ceḥd-i cedd idüp ḥattâ anları katlî ya’ nî maḥtûlen terk idüp laḥmlarını vuḥûş tıyûr ekl idinceye degin. Ḥakev aşlında ḥakîv idi. Yâ elife ḳalb olındı. Kendü müteḥarrik ve mâ-ḳabli meftûh olduğundan ötürü ictimâ’-ı sâkinin cem’ olduğundan²³⁶² ötürü yâ ḥazf olınup ḥakev bâkî ḳaldı. Muḥaşşıl-ı beyt demek olur ki ol Ḥazret-i Resûl ‘aleyhi’s-selâm ve aşḥâb-ı kibâr rıdvânullâhu te’âlâ ‘aleyhim ecma’in her cenk itdükleri yirde a’ dâya mülâkî olup cenk itmekden zâ’il olmadı ḥattâ a’ dâyı ol Ḥazret-i Resûl’üñ sünüsüyle şol qaşşâblar mîḥ üzerine sencerdügi ete teşbîḥ iderler.

²³⁵⁹ “Bu cümlede zâle sözcüğünün çekimleri yapılmıştır: Bulunduğu yerden kayboldu; yezûlu, zevâlen. Ondan ayrıldı (demektir)”

²³⁶⁰ “Onları görüyor, hatta onlarla savaşıyor.”

²³⁶¹ “Benzemek, taklit etmek gibidir; falanca, güzellikte güneşi taklit eder ve ona benzer.”

²³⁶² cem’ olduğundan: olduğundan

[196^b]

Tercüme

Heycā gününde itse ‘adūlar ile kıtāl

Kaşşāb mīhi gibi dizüp sūñüye eti

Beyt

چون بجنك دشمن رفتی بدی در جنك كاه

آن بدنهابر سرنیزه چو لحم اندر وضم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullahi ‘aleyh ol Hāzret-i Resūl’üñ a‘dā ile cenk itmekde sa‘y-ı belīg cedd-i cehdini beyān eyledükden şoñra ol kâfırlar kaçmaqlığı sevdiler. A‘dānuñ mağlūbiyyetlerini ve ıztırāblarını ya‘nī temennī ve taleb itdüklerini hevāya mürtefi‘ olan a‘zā olayduk ya‘nī ol yırtıcı kuşlar hevāya getürdükleri a‘zā biz olayduk didüklerini Hāzret-i Resūl ile anları katl u ²³⁶³cenk eyledükde

Beyt

Mefā‘ İlün Mefā‘ İlün Fe‘ülün

‘Aceb uğraş imiş cānlar şatılmış

Ten anda penbeler gibi atılmış

Kesilmüş başlar [u] kanlar dökülmüş

‘Aceb mezra‘ ki lahm-ı merg ekilmiş

Şarıklar kanmış u gönder bükülmüş

²³⁶³ u: -BD.

Ser-nîze olup çengel egilmiş

Kemân okı nişâna toğru ırmış

Sehâmuñ demreni çok cāna girmiş

Zemîn olmuş ser-â-ser ğark-ı hûn-âb

Kızıl kân içre gelmiş düşmene h'âb

‘alâ ıarıķı’l-istinâf firâra ğıbtâ idüp temennî eyledüklerini beyân u ‘iyân eylemek murâd idinüp didi:

وَدُّوا الْفِرَارَ فَكَادُوا يَغْبُطُونَ بِهِ

اشلَاء شَالَتْ مَعَ الْعُقْبَانِ وَالرَّخْمِ²³⁶⁴

Ya‘nî Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellemden firârı temennî idüp sürülürdi [197^a] dimek olur. **Veddû** (وَدُّوا) fi‘l-i mâzî cem‘ -i müzekker 2365 احْبُوا الْفِرَاد الْهَرَب ma‘nâsına. Fâ‘il kefere tâ’ifesine râci‘dür. **el-Firâre** (الْفِرَار) didügi veddû kavlinüñ mef‘ûlidür kaçmak ma‘nâsına. Ya‘nî kaçmaklığı temennî iderler idi. Veddû cümlesi cümle-i müstârifedür. Fe-kādû (فَكَادُوا) didügi eyy kârib ya‘nî yakın oldılar. fi‘l-i mâzî-i müzekker ef‘âl-i muḳâribedebdür. İsm gerek merfû‘ haber gerek menşûb cem‘ zamîr isimdür. Kefere tâ’ifesine râci‘dür. **Yağbūtūne** (يَغْبُطُونَ) binâ‘-yı ma‘lûm fi‘l-i muzâri‘ -i müzekker 2366 يَتَمَنُونَ مَثَلُ حَالِ الْمَغْبُوطِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَرِيدَ زَوَالَهَا عَنْهُ Ya‘nî ol mağbūtūñ zevâlini murâd idinüp ve kâvlinden me’hûzdur. Hâsed ma‘nâsınadır. Ya‘nî ol mağbūtūñ zevâlini murâd idinüp ve

²³⁶⁴ “Düşmanlar, karakuş ve kartalların (savaş meydanında) kapıp kaldırdığı et parçalarına özenircesine harpten kaçmak isterlerdi.”

²³⁶⁵ “Kaçmayı ve firar etmeyi severler.”

²³⁶⁶ “O mesut olan kişinin durumunu arzu ederler, ancak o nimetin ondan gitmesini istemezler.”

lâkin hâsed ider. **Bihî** (٤) didügi yağbıtüne kavline müte‘allıkdur. Zamîr-i mecrûr el-firâre didügi kavline râci‘dür. Yağbıtüne cümlesi kâdû didügi kavlinüñ²³⁶⁷ haberidür.

Beyt

Mefâ‘îlün Mefâ‘îlün Fe‘ûlün

‘Adû-yı dîn ile aşhâb-ı nuşret

Dögüşdiler gelüp meydânda kat kat

Hevâ-yı ceng ü âşûb ile ‘âlem

Olupdı mû-yı zengî gibi dirhem

Suyûf itmişdi ülfet âdem ile

Kılıçlar sürh-revâ oldı dem ile

Hâddinüñ tîr idi murğ-ı ecel-gîr

Bedende âşiyân içün arar yir

Zebân nîze-i tîz olmuşdı cenge

Delerdi ten kırmazdı yir hadenge

Olubdı Hâzret her dem şîr-i gurrân

²³⁶⁷ kâdû didügi kavlinüñ: kâdûnuñ BD.

İ'lem

Eşlā' ve şālet didüğü kâvlinde 'ilm-i belāğatde feşāḥata ihlāl u muḥall esbābındandır. Hürūf-ı mezkūrenüñ tekerrürinde ve müşābehetinde ve lâkin vaqtā ki هاتان الكلمتان²³⁷⁰ ol keferenüñ ḥālet-i şenī'a[198^a]larında müste' meletin oldısa tilke's-şenī'a ecli içün civārda ḥüsn görilüp belāğata muḥall degildir. Büleğānuñ şi'rlerinde ve kaşīdelerinde daḥı çok vāki' olmışdur. Bi-eyyi vech kân ma'nā-yı beyt demek olur ki ol kāfirler kaçmaḳlıḡı sevdiler. Ḥazret-i Resūl anları katīl eyledükde ve yakın oldılar ki bu kaçmalarıyla ḡıbtā idüp temennī ṭaleb eyleyüp noldı. 'İkāb ve raḥame adlu kuşlarıyla hevāya mürtefi' olan a'zā biz olayduk ya'nī ol yırtıcı kuşların hevāya getürdükleri a'zā biz olayduk dirlerdi demek olur.

Tercüme

Nolaydı girmeyeydün anuñ eline diyü

Ḳartal u kerkes yidüğü ete iderlerdi ḡıbtatı

Beyt

آرزو شان بر کریزو غبطه بر ذندي برآن

عضو هاي كان بهر بوديباعقلب با راخم²³⁷¹

Ve Ba' de Hāzā

Şeyḡ nāzım raḥmetullāhi 'aleyh Ḥazret-i Resūl ile kıtālde keferetā'ifesinüñ muḡābele idemedükleri cihetden maḡlūbın olup firārlarını ve muḡṭarib ü mehrüb olup inhirāmlarını beyān u 'iyān eyledükden soñra yine fā'ide-i ḡāşşaya tenbīh ve şecā'at-i uḡrāsına iş'ār ya'nī ke-ennehü ol keferetā'ifesi meşācereye ve muḡāteleye ḡırşlarından gicenüñ 'iddetini ya'nī evḡātını bilmezlerdi. Nekbet-i hümūmlarından ve şiddet-i [198^b]

²³⁷⁰ “Bu iki kelime.”

²³⁷¹ {^{dk}Tercümetün li-ḡā'ilihi

Anuñ eline girmesevüz nolaydı diyüp

Ḳuşlar yidüğü laḡme kırlurlardı ḡıbtatı}

ğumūmlarından kâşırū'l-vehm ü fehm²³⁷² olan nâzırinūñ vebāline²³⁷³ hem²³⁷⁴ muhtelic olmağa karīb olur ki bu kefare tã'ifesine ne 'arız oldu diyü nev'an fehme mütebādiren şadır u nâzil²³⁷⁵ olan şübheyi def' ü men' eylemek kâşd idüp ve beyt-i sâbıkun maẓmūnını te'yid eylemek 'alā tarīķi'l-istīnāf murād idinüp didi:

تَمْضِي اللَّيَالِي وَلَا يَدْرُونَ عِدَّتَهَا

مَا لَمْ تَكُنْ مِنْ لَيَالِي الْأَشْهُرِ الْحَرَمِ²³⁷⁶

Temdi'l-leyālī (تَمْضِي اللَّيَالِي) didügi eyyi bāyama tğlib itdürmekdür. Ya' nī mü'ennesi müzekkere a'nī el-yevme tağlib itdürmekdür. Ke-kavlihi te'ālā يَتَرَبَّصْنَ بَأَنْفُسِهِنَّ. Aşl-ı kâ'ide leyālīye ve eyyāma nisbet ve 'aşra tā ile irād olınmağ gerek idi. Ve lākin 'alā tarīķi't-tağlib ve 'aşer irād olındı. Ammā şāhib-i *Keşşāf* buyurmuşlardur ben görmedüm ki 'Arab tã'ifesi 'adedi tā ile istikmāl ideler ve andan eyyām kâşd ideler. Belki bi-ğayr-ı tayı isti' māl ideler. Ve leyl dağı bu üslub üzerinedür. Zīrā kim bunların şühürī kameriyyedür. Ru'yet-i hilāle mebnīdür. Ru'yet-i hilāl ise leylde vāķi' olur bu nükleden ötürü dirler. Şumnā aşren ma' hāzā şavm olmaz illā gündüz olur. Ve dağı sāhib-i *Keşşāf* Hakk sübhāne ve te'ālānūñ āyet-i kerīmesinde fī kavlihi te'ālā buyurur إِنْ لَبِثْتُمْ إِلَّا عَشْرًا²³⁷⁹ kavlinde baḥs-i 'azīm olup taleb olına. [199^a] Nihāyet bu beytde leyālīyi zikrde bu kâ'ide-i ḥāşşa şuñ mebnī ü tenbīhdür ki ol kefare tã'ifesi muşācerata ve muķāteleye şiddet-i hırşları olduğundan ötürü gice ile cenk idüp nice giceler ve gündüzler geçirdi. Ol gicelerün ve gündüzlerün 'adedini bilmezlerdi nekbet-i humūmlarından. Mā lem tekün didügi mādām ma' nāsındadır. **Velā yedrūne** (وَلَا يَدْرُونَ)

²³⁷² ü fehm: -ÇA.

²³⁷³ vebāline: -ÇA.

²³⁷⁴ hem: vehm ÇA.

²³⁷⁵ u nâzil: -ÇA.

²³⁷⁶ "Haram aylarının geceleri dışında düşmanlar, gelip geçen gecelerin sayısını bilmezlerdi."

²³⁷⁷ "Gecelerin günlere dahil olduğu süreye 'tağlib' denir."

²³⁷⁸ "İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri **kendi başlarına (evlenmeksizin) dört ay on gün beklerler.** Bekleme sürelerinin sonuna geldiklerinde kendileri hakkında, normal ölçülerde yapıp ettiklerinden size bir sorumluluk yoktur. Allah yaptığınız her şeyden haberdardı" Bakara 2/234.

²³⁷⁹ "On günden fazla kalmadınız" diyerek aralarında fısıldaşırlar." Tâhâ 20/103.

didügi kavlindeki vāv hâliyyedür. ²³⁸⁰ يعلمون لا ma‘ nāsına fi‘l-i māzī cem‘ -i müzekker lā ile menfīdür. Tahtında fā‘ili kefare tā‘ifesine rāci‘dür. Āyetden müştakdur ta‘aqqul ve idrāk eyleyen ma‘nāsınadır. ‘İddetehā (عِدَّتْهَا) didügi lā yedrüne kavlinün mef‘ulidür. ‘İddet ‘aded ma‘nāsındadır. Zāmīr-i mecrūr leyālī kavline rāci‘dür. Mā naḥnu bi-sadedihi zıkr olınan üslub-ı sâbık üzerine nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh temđi’l-leyālī didügi kavlinde leyli zıkr idüp ve nehārı zıkr eylemeyüp ma‘ hāzā muḥārebe ve muşācere nehārda vāki‘ olur iken kefare tā‘ifesinün ‘azāb-ı şedīdlerinün şiddetini i‘lām itmede mübālağā kaşd olunmuşdur. Zirā kim kefare tā‘ifesi gicelerde gündüz olacak muḳātelenün fikrine meşgūller idi. **Mā lem tekün** (مَالَمْ تَكُنْ) fi‘l-i muzāri‘ -i mü’ennesdür. Ef‘āl-i nāḳışadandır. Tahtında ismi müstetir hiye rāci‘dür el-leyālī kavline. Lem ḥurūf-ı cevāzımdandır. **Min leyālī** (مِنْ لَيْلِي) didügi zarf-ı müsteḳarrdur. Lem tekün kavlinün haberidür. **el-Eşhūri** (الْأَشْهُرُ) didügi leyālī kavlinün muzāfun ileyhesidür. **el-Ḥurumi** (الْحَرَمُ) didügi el-eşhūri kavlinün şıfatıdır. [199^b] Şehrün cem‘ idür. Ve eşhūr-i ḥaramdan murād olan zi‘l-ka‘de ve zi‘l-ḥicce ve muḥarrem ve receb aylarıdır. Nitekim ba‘zılar işāret eylemişlerdür ²³⁸¹ ثلاثه سرد و واحد فرد. Ehl-i ‘Arab bu dört ayda cenk ü kıtāl etmegi kendülere ḥarām kılmışlar idi. Ol sebebdan eşhūr-i ḥurum didiler. Ba‘zı bulağā buyurdular her aya vech-i tesmiye nedür? Ta‘bır olunur: Ye-ḳavlü’l-‘Arab اذا رأت السّادات قد تركوا العادات وحرموا الغارات قالوا محرم وإذا ضعفت أركانهم ومرضت أبدانهم قالوا صفر وإذا ازهرت البساتين وظهرت الراحين واربعت المساكن قالوا ربيعان وإذا فل النماء وأمسك السماء وأبخر الماء قالوا جماديان وإذا ماجت البحار وخرجت الأنهار وترجبت الأشجار قالوا رجب وإذا تفرقت الوصائل وتباينت الحبايل وتشعبت القبائل قالوا شعبان تمضي ويدورون ²³⁸². Temđi ve yedrüne didügi şīga-ı muzāri‘ ihtiyār olınduğına nükte budur ki istimrār ve istihzar-ı şūriyyeye delālet eylesün içün cümle müste’nifedür. Mā lem tekün didügi kavlindeki ²³⁸³ zāmīr leyālī kavline rāci‘dür. Leylden murād eyyāmdur. Leyli

²³⁸⁰ “Onlar bilmiyorlar.”

²³⁸¹ “Üçü ardışık, biri tek.”

²³⁸² “Araplar, Sâdât’ın âdetleri terk ettiğini ve savaşları yasakladığını görürseler, ‘Muharrem’dir derler. Her yanlarının zayıf ve vücutları hasta olur ise ‘Safer’ derler. Meyve bahçeleri çiçek açar, bitkiler ortaya çıkar ve fakirlere bereket verilir ise, ‘Rebî’ân’ derler. Bitkiler solar, yağmur yağmaz ve su buharlaşır ‘Cemaziyân’ derler. Denizler yükselir, nehirler aktar ve ağaçlar sallanır ise ‘Receb’ derler. Bağlar ayrılır, ipler ayrılır ve kabileler birbirinden uzaklaşır ise ‘Şaban’ derler. O gider ve onlar etrafta dolaşır.”

²³⁸³ Mā lem tekün didügi kavlindeki: Mā lem tekündeki BD.

zıkrde nükte budur ki muḳāsāt zevî'l-miḥen ve'l-âḥirân leylden ya' nî gicede eşedd-imiḥene ve ḥüzne delâlet eyledüğünden ötürüdür. Bi-eyyi vech kân ma' nâ-yı beyt dimek olur ki keferetâ'ifesi [200^a] kaçmaḳlığı severler. Şol ḥâletde ki ol keferenüñ üzerine cenkde nice giceler ve gündüzler geçürdi ol gicelerüñ ve gündüzlerüñ 'adedini bilmezler nekbet-i humûmlarından ve şiddet-i ğumûmlarından. Mādām ki eşḥür-i ḥurum giceleri ve gündüzleri olmayınca bu zıkr olınan dört ayda aşḥâb-ı kibâr cenk itmegi kendülere ḥarām kılmışlar idi.

Tercüme

Nice günler mürûr idüp şaymazdılar meger

Ol ay eşḥür-i ḥurum ola ki var anuñ ḥürmeti

Beyt

پس شبی بگذشت و کس انرا انرا نستی عدد

²³⁸⁴ در غزاها چون نبودی از شب ماه حرم

Ve Ba' de Hâzâ

Şeyḥ nâzım raḥmetullâhi 'aleyh beyt-i sâbıḳda Ḥazret-i Resûl'üñ celâdetünden ve mehâbetünden ve şecâ' atünden keferetâ'ifesi kaçmaḳlığı severlerdi. Cenkte nice giceler ve gündüzler geçerdi 'adedini bilmezlerdi diyü beyân u 'iyân eyledükden şoñra girü a' dānuñ inhizāmını te'kîd ve din-i İslâm ḥâlini teşbîḥ ve Ḥazret-i Resûl'üñ keferetâ'ifesi üzerine manşûr u muẓaffer min 'indallâh nâzil olan ḍayfuñ ḥâli ve mişâli gibi لِيُظْهِرَهُ عَلَى ²³⁸⁵ الدِّينِ feḥvâsınca İslâm bâbına nuzûl itmelerine iş'âr ve ol keferetâ'ifesi içün olan

²³⁸⁴ {dkTercümetün li-ḳâ'ilihi

Günler gecerci şanmazdılar mege ol ay

Eyyâmını ki vardur anuñ ḳadr ü ḥürmeti}

²³⁸⁵ “Bütün dinlerin üzerindeki yerini alsın diye resulünü, doğru yol rehberi ve hak din ile gönderen O'dur; müşrikler hoşlanmasalar da!” Tevbe 9/33.

iztirāb ve hayretde ve dehşetde vāki‘ oldıklarının ta‘ lili ve beyt-i sâbıkanuñ maẓmūnını te‘ kīd ve teşbīh kaçd idüp didi:

[200^b]

كَأَنَّمَا الدِّينُ ضَيْفٌ حَلَّ سَاحَتَهُمْ

بِكُلِّ قَرْمٍ أَلَى لَحْمِ الْعِدَى قَرْمٍ²³⁸⁶

He ‘ulā ‘ü’l-a‘ dānuñ ḥadīs-i inhizāmını te‘ kīd²³⁸⁷ ve daḡı İslām ḡālını ol Ḥazret-i Resūl’uñ dīni مع سيّد مشعوف سيّد مع²³⁸⁸ atebelerine nāzil olan ḡayf ya‘ nī konuḡ olup teşbīhdür. **Ke-enneme** (كَأَنَّمَا) ḡarfdür ḡurūf-ı müşebbehe-i bi’l-fi‘ lden. Mā, mā-yı kāffedür veyāḡūd mā-yı zā ‘ide ola²³⁸⁹. Taḡdīri كَانِ الْإِسْلَامُ²³⁹⁰ dimek ola. **ed-Dīnū** (الدِّينُ) didügi mübtedādur. Dīnden murād olan dīn-i İslām’dur. Ke-ḡavlihi te‘ ālā عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ²³⁹¹. **ḡayf** (ضَيْفٌ) didügi ḡaberi vāki‘ olmuşdur, konuḡ ma‘ nāsınadır. **Ḥalle sāḡatehüm** (حَلٌّ سَاحَتَهُمْ) didügi ḡayf ḡavlinüñ şıfatı vāki‘ olmuşdur. Ḥalle fi‘ l-i māzī nuzūl ma‘ nāsınadır. Tahtında fā‘ il zāmīr-i müstetir ḡuve rāci‘ dūr. ḡayfe sāḡatehüm didügi ḡalle ḡāvlinüñ²³⁹² mef‘ ūlidür. Ma‘ nāsı ḡarem ve ḡapular eşigi dimek olur. Zāmīr-i mecrūr beyt-i sâbıḡda el-‘ idde ḡavline rāci‘ dūr ki ol kefere ḡā ‘ifesidür. **Bi-küllī ḡarmin** (بِكُلِّ قَرْمٍ) didügi ḡāf’uñ fetḡasıyla ve rā’nuñ iskānıyla şaḡābeden seyyid dimekdür. Ammā ḡāf’uñ kesresiyle²³⁹³ شديدة لحمه²³⁹⁴ ma‘ nāsınadır.

Beyt

Mefā‘ ilün mefā‘ ilün fe‘ ilün

Baḡrdan ayrılup bir lücce cūşān

²³⁸⁶ “İslām dini sanki düşmanların etine iştahlı, bütün kumandanlarla, onların üzerine inen misafir gibidir.”

²³⁸⁷ te‘ kīd: -BD.

²³⁸⁸ O saygıdeğer efendi ile beraber et yiyenler mutludur.”

²³⁸⁹ zā ‘ide ola: zā ‘idedür BD.

²³⁹⁰ “İslām gibi.”

²³⁹¹ “Kuşkusuz **Allah katında din İslām’dır**. Kitap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki hak tanımazlık yüzünden ayrılıḡa düştüler. Allah’ın âyetlerini inkâr edenler bilmelidirler ki Allah’ın hesabı çok çabuktur.” Âl-i İmrân 3/19.

²³⁹² ḡalle ḡāvlinüñ: ḡallenüñ BD.

²³⁹³ kesresiyle: kesriyle BD.

²³⁹⁴ “O, eti şiddetle arzu eder.”

Ne lücce baḥr-i pür-mevc ü ḥurūṣān

Aḳup şavb-ı gāzāya seyl-i aḳrem

Revān oldı cihāda ceşş-i a' zam

Bi-küllü didügi ḳavlindeki²³⁹⁵ bā muşāḥib veyāḥūd ta' diye içün ola. Bu vaşf beyān-ı şecā' atde ve şiddet-i ḥurşda a' dāyı ḳatl eylemekde [201^a] mübālağadır. **İlā laḥmü'l-idā** (إلى لحم العدى) didügi zarf-ı mu'aḥḥar ḳarimi didügi ḳavline müte'allıḳdur. Burada zāhiri müzmer maḳāmına aḳāmet olunduğına nükte budur ki ya'nī şaḥābe-i rıdvānullāhu te'ālā 'aleyhim ecma'ın ol kefere ṭā'ifesiñ luḥūminuñ ekline ya'nī ḳatli olup ekl-i cevāriḥlerine kemāl-i iştıyāḳ ve teşevvuk üzerine olduğına tenbīhdür. Ve daḥı şol ḡayet remz-i ḥafıyyeye işāret vardur ki şaḥābe-i gūzīn ḡāyetle meş'ūfū'l-ḳalb olup lahme şedīd-i şehvet ile ḳatli oldıḳlarına ḥarīsler idiler. Cār ile mecrūr taḳdīm olup ihtimāmdan ötürü. Bi-eyyi takdīrin kān **ḳarimi** (قَرْمِ) şānī ḳāf' uñ feṭḥasıyla ve rā'nuñ sūkūnıyla olan ḳarim-i evvelüñ şıfatı vāḳi' olmuşdur. Ma' nā demek olur ki dīn-i İslām bir ḳonuḳdur ki ol kefere ṭā'ifesiñ dārıları önüne nāzil oldı. Seyyid-i a' zam olanuñ küllīsine ki ol Ḥazret-i Resūl'dür ve aşḥāb-ı kibār ve ehl-i İslām olanlardır. Öyle seyyid-i a' zam ki kefere ṭā'ifesinden olan düşmenüñ laḥmına müştēhīler ve ḥarīşlerdür.

Tercüme

İslām dīni evlerinüñ önünde dayf oluban

Şol ḳarimle ki laḥm-ı a' dāyı dişi eti

Beyt

کوییا دین بود مهمان که آمد فرود

²³⁹⁵ Bi-küllü didügi ḳavlindeki: Bi-küllideki BD.

Ve Ba' de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda Hāzret-i [201^b]²³⁹⁷ Resūl’uñ vüçūd-ı şerīfleri ol kefare t̄ā’ifesinüñ dārlarınıñ öñünde ke-enneme’d-dīnū dayfün ya‘nī dīn-i İslām bir konuğdur diyü nāzil olduğunu beyān u ‘iyān eyledükden soñra girü beyt-i sābıkunñ maẓmūnını te’kīd ve te’yīd kaşd idüp ya‘nī a‘dānuñ etine müştēhā ve hāriş olan seyyid mehābetde ve cereyānda ve ihlākda ve leme‘ānda baħr gibi olan ‘askeri çeker bir hāletde ki ol ‘asker yügrük atlar üzerinde rākıblar olduğunu beyān eylemege murād idinüp ‘alā t̄arīķ-i izāfetü’ş-şıfat ile’l-mevşūf didi:

يَجْرُ بِحَرِّ خَمِيْسٍ فَوْقَ سَابِحَةٍ

ترمي بمَوْجٍ مِنَ الْإِبْطَالِ مُلْتَطِمٍ²³⁹⁸

Yecürri (يَجْرُ) didügi sultān, emr-i sultān ile gūyā li-ḥüsni cerihā sultāna mütāba‘at iden ‘askeri muḥārebātde çekmege dirler. Eyy yekūdu ya‘nī zılke’s-sultān ol ‘askeri güder dimekdür. Yecürri fi’l-i muzāri‘ tahtında fā‘il zamīri müstetir hüve rāci‘dür. Beyt-i sābıkda rā’nuñ sükūnıyla olan ḫarim-i evvele ed-dīn ḫavline daḫı rāci‘olmak cā’izdür. **Baħra ḥamīs** (بحر خميس) didügi şıfatuñ mevşūfa izāfeti ḫabīlindendür ceyş ya‘nī ‘asker-i keşīre ma‘nāsına.²³⁹⁹ Baħr didügi yecürri ḫavlinüñ mef‘ūli vāķi‘olmuşdur veyāḥūd

²³⁹⁶ {dk}Tercümetün li-ķā’ilihi

Gūyā ki ḫondı dīn bulara konuğ oluban

Her ḫarimle ki düşmen etine dişi eti}

²³⁹⁷ {dk} أَبْدَانُهُمْ رُمَحَتْ بَلْمَحٍ هَذَا الْخَمِيْسِ فَاصْبَحَ أَيْ كَبَّ عَلَى وَجْهِ الْبَضْرِ إِذْ جَانَّهُمْ بِخُبُورٍ غَزَوْ بَارِحَةً هـ مَا مَضَى فِي اللَّيْلِ فَأَلْقَوْمْ {dk} أَصْبَحَتْ بِالْفِ نَابِحَةٍ أَيْ كَصَوْتِ الْكَلَابِ

(Bedenleri mızrak gibi keskinleşmişti. İşte bu ordu, göz kamaştıran bir ihtişamla karşılarında duruyordu. Geceleyin üzerlerine bir akıncı birliği geldiğinde, alevler içinde yere kapanıp yüzüstü düşenler oldu. Dün gece, ansızın gelen)

وهذا روعي منها أن العسكر أكثرًا إذا أرا روا أن يخرجوا بلادًا على الغفلة خرجوا للعدو ما مضى في الليل برحة أي قطعة بروح صلى الله عليه وسلم إيراد الصبح يناسب البارصة

(Bu, bana şunu hatırlatıyor ki, askerler genellikle, düşmanı görürlerse, gafletle bir ülkeyi terk ederler. Gece geçen zamanla, sabah vakti geldiğinde, ‘Parçalanmış bir ruhla, Allah’ın selamı üzerine olsun.’ ifadesi, sabahın gelişine uygun düşer.)) YB.

²³⁹⁸ “Hz. Peygamber at üzerinde, dalgalar gibi art arda ok yağdıran kahramanlardan oluşan deniz gibi bir orduyu sevk ve idare ediyordu.”

²³⁹⁹ ceyş ya‘nī ‘asker-i keşīre ma‘nāsına: -ÇA, -BD.

müşebbehün bihūn müşebbehe izāfeti kabīlindendür. Baħr deñiz dimekdür. Ve ħamīsen murād olan ceyš demek olur. Ya‘nī ‘asker-i ceyš heybetde ve cereyānda ve ihlākda ve ġarķda ve ba‘zısı ba‘zısına temevvüc eylemekde baħr gibidür demek olur. Küffarı helāk eylemekde ceyš vech-i tesmiyye budur ki bunlar [202^a]²⁴⁰⁰ ceysi beş kısma kısmet eylediler. Beş eczādan mürekkeb olduğundan ötürü muķaddeme ve meymene ve meysere ve ķalb ve sāķa. Ke-zālık baħr daħı cihet-i cāmī‘ lükde beş eczādur. Heybet ve cereyān ve helāk eylemekde ve tekeşşürde ve ba‘zı baġzısına temevvüc eylemekde. Bu terkīb ħüsn-i sebke ve vuzūh-ı ma‘nāya delālet ider. **Fevķa sābiĥatin** (فَوْقَ سَابِغَةٍ) didügi eyy cāriyet yuķālu ²⁴⁰¹ من سبح في الماء كأنها لحسن جريها وسرعة عدوها وفي عدم اتعاب ركبها kavlinde me‘hūzdur. Ya‘nī feres-i ħüsnü’l-cerā ve yügrük ve segirdici ve yorġa atlar demek olur. Fevķ didügi şıfat ba‘de şıfatdur. Veyāĥūd yecürü didügi kavlinün fā‘ilinden ħāl vāķi‘ ola. Taķdīri الحیول فوق راکب ²⁴⁰² dimekdür. Veyāĥūd cemī‘en fā‘il ile mef‘ūlden ħāl vāķi‘ ola. **Termī bi-mevcin** (ترمي بموج) didügi ħamīsin didügi kavlinün şıfatıdır ism-i cem‘ olduğundan ötürü veyāĥūd ħāl vāķi‘ ola. Yuķālu رميت السهم وبالسهم ألقيته ²⁴⁰³ kavlinde muĥtaşar olınmışdır. Termī fi‘l-i muzāri‘ taĥtında fā‘il zāmīri müstetir hüve rāci‘dür baħra ħamīsin kavline. Bi-mevcin didügi termī kavline müte‘allıķdur. Bā ta‘diye içün veyāĥūd muşāhebet içündür. **Mine’l-ebṭālī** (مِنَ الْإِبْطَالِ) didügi zarf-ı müsteķarrdur. Termī ve bi-mevcin didügi kavlinün tenāzu‘udur. Baṭaluñ cem‘ idür ki ol bahadır ve şeci‘ erdür. Ve min, mevc didügi kavlinün beyānı kılmaķ bir şey’ degildür. **Mülteṭimi** (مُلْتَطِمٌ) didügi mecrūrdur. Mevc didügi kavlinün şıfatı vāķi‘ olmışdır. [202^b] ²⁴⁰⁴ إلتطمت الأمواج ضربت بعضها kavlinde me‘hūzdur. Muĥaşşıl-ı kelām ma‘nā demek olur ki ķarim-i meş‘ūf a‘dānuñ ekl-i laĥmına müşteĥī ve ħariş olan seyyid mehābetde ve cereyānda ve ihlākda

²⁴⁰⁰ {dk} الخميس الجيش لأنهم خمس فرق المقرمة والقلب والميمنة والميمرة والساق والخميس الضيا الثوب الذي طوله خمسة اذرع ومنه

هديت مما أيتوني بكل خميس ولبس كأنه عيني الصغير من الثياب. صحاح (Hamīs, ordudur; çünkü beş birlikten oluşurlar: merkez, sağ kol, sol kol, arka ve ayak. Hamīs, beş arşın uzunluğunda bir elbise demektir. Ayrıca, hamīs bana verilen hediyelerden, küçük gözlerden yapılmış bir elbise gibi, ince kumaştan yapılmış bir elbise. Sıhâh)} YB.

²⁴⁰¹ “Bir kişi suyun akışına ve hızına uyum sağlar ise suda yüzdü demektir.

²⁴⁰² “Atın üzerine binen, at binicisi.”

²⁴⁰³ “Oku fırlattım ve onu ok ile vurdum.”

²⁴⁰⁴ “Dalgalar çarpıştı yani birbirine çarptı.”

ve lem‘ānda baħr gibi olan ‘askeri güder veyāħūd çeker. Bir hāletde ki ol ‘asker yūgrük atlar üzerine rākiblerdür. Öyle ‘asker ki bahadırlardan olan erleri emvāc gibi bir birine tōķunıcılardur. Küffārı biri birine atarlar dimek olur.

Tercüme

Deryā mişālî esble leşker-i keşîri ol

Emvācdan şecā‘ at eri idi sâbiḥati

Beyt

می کشیدی بحر لشکر جمله اسبان سوار

²⁴⁰⁵ موج میزد از دلیرانی که می رفتند بهم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḥ nāẓm raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıķda Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem ve aşḥāb-ı güzîn rıḍvanullāhi te‘ālā ‘aleyhim ecma‘în a‘ dānuñ laḥmına meş‘ ūf ve ḥarîş olup ihlākda baħr gibi olan ‘askeri çeker yūgrük atlara binici oldukları ḥâlde beyān eyledükden şoñra girü Ḥazret-i Resūl’üñ ve şaḥābe-i güzînlerini Allāh için müntedibîn olduklarını ḥilmde ve heybetde ve şalābetde belki anlar cibāl-i arza ve dünyā gibi şeci‘ler olup nitekim beyt-i ātiyede hümu‘l-cibālü fe-sel ‘anhüm muşādimehüm didüğü bunı teyîd ider. Ya‘ nî min külli dā‘ in illallāhu muḥtesib şadr-i beyt beyt-i şābıķuñ ebṭāl didüğü kāvlini beyān olduğımı [203^a] beyān u ‘iyān eylemege murād idinüp didi:

مِنْ كُلِّ مُنْتَدِبٍ لِلَّهِ مُحْتَسِبٌ

²⁴⁰⁶ يَسْطُوْ بِمُسْتَاْصِلٍ لِلْكَفْرِ مُصْطَلِمٌ

²⁴⁰⁵ {dkTercümetün li-ķā’ilihi

Leşker çekerdi at üzerinde deñiz gibi

Kim mevcden bahadır erendendür rimyeti}

²⁴⁰⁶ “O kahramanlar, küfrün kökünü kazımak için hücum ederler, sevabını yalnız Allah’tan bekler ve O’nun her davetini hemen kabul ederlerdi.”

{dkمُكْتَسِبُ الْعَيْشِ فِي مُمْتَصِدٍ لِّكُلِّ

2407 ندبه لكذا دعاه اليه فأجاب kāvlinde me'ḥūzdu. Beyt-i sâbıkda mine'l-ebṭālî didügi kāvlinde bedel veyāḥūd li-mevc didügi kāvlinün şıfat ba'de şıfat vāḳi' olmuşdur. Veyāḥūd zıkr olınan üzerine ebṭāl kāvlinün beyānı vāḳi' ola. 2408 وَلِكُلِّ وَجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيُّهَا من كلّ داع Taḳdîri dimekdür ki 2409 الى الله محتسب مخلص يخلص الأمر لله تعالى. **Lilāhi** (لِإِلَهِ) didügi müntedib kāvline müte' allıkdur. **Muḥtesibin** (مُحْتَسِبِ) didügi ihtisābdan müştakdur. Sîn'ün kesresiyle 2410 طالب بعمله من الله dimek olur. Yanî Allāh için olan emr ḥālîşen ve muḥlişen olup ecr ü şevāb taleb itmekdür ki ol ḥasen şevābdur. **Yesṭü** (يَسْطُو) didügi yeşül ya'nî zılke'l-müntedib vāşıl olur. Müntedib didügi kāvlinün şıfatı vāḳi' olur. Min külli müntedibin kāvli zarf-ı müsteḳarrdur ifti'āl bābından. Ya'nî ma'nāsı Allāhu te'ālā emrini işidici ve ḳabül idici dimekdür. Veyāḥūd yesṭü cümlesi ḥāl veyāḥūd 'alā tarīḳi'l-istīnāf vāḳi' ola. Muḥtesibe vech-i tesmiye budur ki işini bî-riyā idüp Allāh için işleyene dirler. Yesṭü didügi fi'l-i muzārî' tahtında fā'il zamîri müstetir hüve rāci'dür müntedib kāvline. **Bi-müste'sılın** (بِمُسْتَأْصِلِ) [203^b] didügi şād'ün kesresiyle 2412 eyy bi-mu'āvet istişālden müştakdur ḳal'ü's-şey' ya'nî ḳoparmak ma'nāsına. Bundan murād olan Ḳur'an-ı 'azîmdür. Zirā kim Ḳur'an-ı şerîf şübhelerinin izālesine müştemildür. Ve daḥı gāmız ve müşkil olanları def'ü men' idicidür. Ve daḥı Ḳur'an-ı 'azîm küfrün aşl-ı bünyādını ḳal' (u) ḳam'na ya'nî ḳalbde olan vesāvis-i şeyṭān ile ḥāşıl olan zeyğ ü maraẓı izāle ve helāk

مَقَرَّبَ الْمَشْيَ فِي مُمُوجِ الْبَلَمِ فِي
مَنْتَسِبِ الْخَمَانِ بِلَا مُتَّصِفٍ مَعَرَبِ الْكَلِّ فِي
Kendü taḥmîsimizdür.

(Her rızık arayışında bulunan ve geçimini helal yollarla kazanan kimsenin, barış zamanında hareketi sakin ve ölçülüdür; yürüyüşü ise itidalli ve uyumludur. Ancak zorluk ve sıkıntı anlarında o, hakikati açıkça beyan eden bir kimliğe bürünür; öyle ki fitrî özelliklerinden ve soylu köklerinden asla kopmaz.)

فِي الْكَلِّ مَعَرَبِ فِي الْحَرْبِ مَلْتَهَبِ

(Çetin imtihan anlarında hakikati açıkça beyan eden, savaş meydanında ateş gibi alevlenen bir kişidir.) } YB.

2407 “Onu bir şey için aday gösterdi, onu çağırdı, o da kabul etti.”

2408 “**Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır.** Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” Bakara 2/148.

2409 “Allah’a davet eden herkes, niyetini Allah’a adayan ve işi sadece Allah’a teslim eden bir kişi olmalıdır.”

2410 kesresiyle: kesriyle BD.

2411 “Kişi, yaptığı işten Allah’tan ödül ve sevap talep eder.”

2412 kesresiyle: kesriyle BD.

eylemesini müstemil ve kendüsi hidāyetdür demek olur. Yeṣṭü didügi kavline müte‘allıkdur ve bā isti‘ānet için veyāhūd muṣāḥebet için ola. **Li’l-küfri** (لِلْكَفْرِ) didügi müste’sıl kavline müte‘allıkdur. Li-ehl ma‘nāsınadır. Lām takviyetdür. Ya‘nî Hâzret-i Qur’ân-ı ‘azîm müste’sılen li’l-küfr ya‘nî aşlını helāk eylemek ile keferenüñ helākına muḥtebî ve müctemi‘dür. **Muṣṭalimi** (مُصْطَلِمٍ) didügi müste’sıl kavlinüñ şıfatı vâkı‘ olmuşdur. Şıfat-ı mü’ekkidedür. İsm-i fā‘ildür. Ālât-ı kıtâlden seyfdan ve ğayrîden kaṭ‘idici demek olur. Yuḳālu ²⁴¹³ استأصله قلعه من أصله واصطلمه أي اهلكه kavlinde me’ḥūzdur. Ammā Şihāḥ’da ve Kāmūs’da mezkûr olan el-iṣṭilāmü’l-istiṣāl. Bi-eyyi taḳdîr kân muḥaṣṣıl-ı beyt demek olur ki ol baḥr gibi ‘asker bahadır erleri Allāhu te‘ālānıñ emrini işidici ve kabûl idici işini bî-riyā ḥālîşce Allāh için kılıcı kimesnelerden oldukları haletde öyle bunlar ki her birisi küffāra ḥamle ider. Küfrüñ aşlını ḳal‘ u kam‘ idicinüñ isti‘ānıyla veyāhūd muṣāḥabatı ile ol Qur’ân-ı ‘azîmdür ki küffārı muṣṭalimdür ya‘nî helāk ü ḳat‘ idicidir demekdür.

[204^a]

Tercüme

Her müntedib Ḥaḳḳa Allāh için muḥtesib

Her biri ḥaml idüp küfrüñ aşlını ḳam‘ idici

Beyt

جمله از بهر خدا در کار بود ند غزا

²⁴¹⁴ بیخ کفر از بن بکنند نیست کرد ندازستم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıḳda Hâzret-i Resûl’üñ min külli müntedib ya‘nî Allāh’uñ emrini işidici ve ḳabul idici işini bî-riyā ḥālîşince kılıcı kimesneleri beyân

²⁴¹³ “Onu söktü, kökünde kopardı. Onu yok etti yani helāk etti.”

²⁴¹⁴ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Her müntedib ḥaḳḳa her biri muḥtesib
Her birisi kestirürdi küffāra satveti}

u ‘iyān eyledükden soñra girü nāzım beyt-i sâbıkuñ gāyetin ve nihāyetini beyān eylemege murād idinüp eydür ki ol ‘askerün bahadır erlerinden birisi kefereye hamle eylerlerdi hattâ bir mertebeye varıncaya degin ki millet-i İslām zāhir oldı. Hālbuki ol millet-i İslām ‘askere mülâşık idi diyü ve kıatre-i İslām ğurbetde olduğına işāret kıaşdına ve beyt-i sâbıkda hāzâ’l-beyt yecürrü veyāhüd yestü didügi kıavline ğayet olduğın ve bedā’ine ve intihāsına iş‘ār u işrāb eylemege murād idinüp didi:

حتى عَدْتُ مِلَّةَ الْإِسْلَامِ وَهِيَ بِهِمْ

2415 مِنْ بَعْدِ غُرْبَتِهَا مَوْصُولَةَ الرَّحِمِ

Beyt-i sâbıkda li-yecürrâ ve yestü didügi kıavline ğāyet ve nihāyetdür. **Hattâ** (حتى) harf-i cerr yestü kıavline müte‘allıkdur. Hāzret-i Resül’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem²⁴¹⁶ hādış-i şerīfine işāretdür. Nitekim buyururlar بدأ الإسلام غريباً وسيعود كما بدأ²⁴¹⁷ [204^b] ya‘nī bir kıavm beyninde zāhir olup maqtū‘ü’r-raħmdur. Andan soñra şaħābe-i ğüzīn aķāmet idüp raħmına vāşıl eylediler demek olur. **Ġadet** (عَدْتُ) didügi fi‘l-i māzī-i mü’enneş ğayın-ı mu‘ceme ile şārat ma‘nāsınadır. Ef‘āl-i nāķışadandır. **Milletü’l-İslām** (مِلَّةُ الْإِسْلَامِ) didügi ğadet kıavlinün ismidür. Dīn-i İslām demek olur. Ke-kavlihi te‘ālā ²⁴¹⁸ إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ. Ya‘nī millet-i İslām he’ulā’ü’l-müntedibin manşūr u mużaffer oldukları hāde za‘īf iken kıavī oldı. Nitekim hādış-i şerīfde işāret oldı ve yine Hāzret-i Resülullāh şallallāhu ‘aleyhi

²⁴¹⁵ “Nihayet İslām milleti garip kaldıktan sonra o kahramanlar sayesinde hısım ve akrabalarına kavuştu.”

مَنْصِبِهِمْ جَلَبُوا إِلَيْنَا حَارِبُوا مَا دَكْ

مَذْهَبِهِمْ نَحَبُوا إِلَيْنَا جَاهِدُوا بَلْ

تَقَرَّبَهُمْ عَدْبٌ نَغِيرُ قَلْبِي لَجِي إِذْ

Kendü taħmīsimizdür.

(Bize karşı savaşımadılar; aksine, mevki ve makamlarını bize getirmek için çaba sarf ettiler. Ancak onlar, kendi inanç ve görüşlerini yaymak için bizimle mücadele ettiler. Ne zaman ki kalbim onların içten yakınlıklarına karşı bir deĝişim hissetti, o zaman ben de onlardan uzaklaştım.)

وَأَنْفُسُكُمْ بِأَمْوَالِكُمْ لِلَّهِ سَبِيلٌ فِي وَتَجَاهِدُونَ

“Allah’a ve resulüne iman edersiniz, **Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz**. Bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır. Saff 51/11.”} YB.

²⁴¹⁶ şallallāhu ‘aleyhi vesellem: -BD

²⁴¹⁷ “İslām, şüphesiz garip olarak başladı ve ğünün birinde garip hāle dönecektir. Ne mutlu o garip mü’mînler!” Müslim, İman, 232.

²⁴¹⁸ “Kuşkusuz **Allah katında dīn İslām’dır**. Kıtap verilenler, ancak kendilerine ilim geldikten sonradır ki, aralarındaki hak tanımazlık yüzünden ayrılıĝa düştüler. Allah’ın āyetlerini inkār edenler bilmelidirler ki Allah’ın hesabı çok çabuktur.” Âl-i İmrân 3/19.

لا يقومون به فهو مقطوع الرحم ثم قام به الصحابه 2425 ya‘ nî bir kavmüñ beyninde zâhir olup 2426 فوصلوا رحمه . Bi-eyyi taqđır kân muḥāşşıl-ı ma‘nâ demek olur ki ol ‘askerüñ bahadılarundan birisi kefereye ḥamle eylerlerdi ḥattâ bir meretebeye varıncaya degin ki millet-i İslâm zâhir oldı. Hâlbuki ol millet-i İslâm ‘askere mulâşık idi ğurbetde oldıĥdan şoñra mevşûlete’r-raḥim olduĥı ḥâlde ya‘ nî millet-i İslâm’uñ qarâbeti ulaşmuş olduĥı ḥâlde kim [205^b] ğurbet oldıĥdan şonra idi demek olur.

Tercüme

Tâ geldi bunlarıñla meşvûlete’r-raḥim

Gitdi ğurbet zamânı ey ehl-i İslâm milleti

Beyt

تاقوی شد ملت الاسلام از سعی همه

2427 دین در اول بدأ غربت و ذارحم شد محترم

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyḥ nâzım raḥmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda ‘âlem-i cehâletde millet-i İslâm ğurbetde olup şoñradan şaḥâbe-i iḳâmet-i dîn ya‘ nî mevşûlete’r-raḥim eyledüklerini beyân u ‘iyân eyledükden şoñra ḥayri bâ’l olduĥını ve keḫillenmiş olup ‘alâ ṭarīḳ-i leff ü neşr-i müretteb üzerine mecmû‘a-ı tefrî‘ ya‘ nî ebeden zevcsüz ḳalmaduĥı bildirmek murâd idinüp didi:

مَكْفُولَةٌ اِذَا مِنْهُمْ بِخَيْرِ اب

2428 وَخَيْرٌ بَعْلٍ فَلَمْ تَيْتَمْ وَلَمْ تَنْم

2425 “İslam, şüphesiz garip olarak başladı ve günün birinde garip hâle dönecektir. Ne mutlu o garip mü’minlere!” Müslim, İman, 232.

2426 Ahmed b. Hanbel, Müsned, 5/278, 279

2427 {^{dk}Tercümetün li-ḳâ’ilihi

Tâ oldı bunlarıñla mevşûlete’r-raḥim

Ğurbet zamânı gidüben İslâm milleti}

2428 “(Çocuk ve kadınlar) en hayırlı baba ve kocaların sayesinde (düşmanlardan) ebediyen korunarak yetim ve dul kalmadı.”

Meklūfeten (مَكْفُولَةٌ) didügi beyt-i sâbıkda ğadet kavlinüñ haber ba‘ de haber²⁴²⁹ vâkı‘ olmışdur. Haber-i evvel mevşūlete’r-raḥimi didügi kavlidür. Ma‘nāsı ol millet-i İslām kefillenmiş oldı dimekdür. Veyāḥūd merfū‘ olup mübtedā’-ı maḥzūfuñ haberi vâkı‘ ola veyāḥūd menşūb ola. Fā‘ilinden ḥāl vâkı‘ ola ya‘nī maḥfūzat demek ola. Kefīl zāmin ma‘nāsınadır. الَّذِي كَفَلَ أَيِ يَضْمَنُ النِّسَانُ²⁴³⁰ kavlinden me’ḥūzudur. **Ebeden** (أَبَدًا) fī cemī‘ü’l-evḳāt dimekdür. Mekfūlet kavlinüñ zarfı [206^a] olup beyānı vâkı‘ olmışdur. **Minhūm** (مِنْهُمْ) didügi ya‘nī küffārdan maḥfūzedür. Veyāḥūd zamīr-i mecrūr beyt-i sâbıkda min külli müntedib didügi kavline rāci‘ ola ki anlar bahadır erlerdür. **Bi- ḥayri ebin** (بِخَيْرِ آبٍ) didügi mekfūlet kavline müte‘allıkdur. Yuḳālu كَفَلَتْ بِهٖ كَفَالَةً كَفَلَتْ عَنْهُ بِالْمَالِ الْغَرِيمَةِ²⁴³¹ kavlinden me’ḥūzudur. Murād olan Ḥazret-i Resūl’dür. Mürebbī ve müşfik olduğundan ötürü ta‘bīr olındı. Bā ilşāk içündür. **Ve ḥayri ba‘lin** (وَحَيْرِ بَغْلٍ) didügi mecrūrdur. Ḥayri ebin didügi kavline ma‘tūfdur. Ba‘lin ‘avrat erine ve zevcine dirler ki ol Ḥazret-i Resūl’dür. Ya‘nī Ḥazret-i Resūl’üñ ümmeti üzerine ḥıfzı ve ḥırāseti ve ḥimāyeti keşret ü vefret üzerine olduğu eelden ḥayri ba‘li ile ta‘bīr olmur. Zīrā kim ‘ālem-i cehāletde millet-i İslām babasuz ḳalmış yetīm oğlana ve ersüz tūl²⁴³² ‘avrat gibi idi. Veyāḥūd eb ya‘nī baba insānuñ vücūdına sebep olduğu i‘tibāriyle ve millet-i İslām mü’ennes olup ersüz ‘avrata isnād ve işbāt olındı. **Felem teytem** (فَلَمْ تَتَيْمَمْ) didügi bi-ṭarīki’l-leffū’n-neşr-i müretteb mecmū‘a-ı tefrī‘ vâkı‘ olmışdur. Ya‘nī millet-i İslām mekfūleten bi-ḥayri eb oldısa bilā eb bāḳī ḳalmaz. Zīrā kim nāsda müsta‘mel olan yetīm aña dirler ki babası olmaya. Ve ammā behāyimde müsta‘mel olan anuñ ümmi olmayup feriden bāḳī ḳala. Bu taḳdīr üzerine ḥayri ba‘lin ile mekfūlet ya‘nī maḥfūze oldısa ebeden zevcsüz bāḳī ḳalmaz demek olur. Teytem dördünci bābdandır. Beşinci bābdan daḥı isti‘māl iderler. Taḥtında fā‘il zamīri müstetir hiye rāci‘dür millet-i İslām’a. Lem ḥurūf-ı cevāzımdandır. Fā faşihıyyedür. Fī‘l-i muzāri‘-i mü’ennes. **Ve lem te’imi** (وَلَمْ تَتِمَّ) didügi fī‘l-i muzāri‘-i

²⁴²⁹ haber ba‘ de haber: haber ÇA.

²⁴³⁰ “Birisine kefil olan, ona garanti verir.”

²⁴³¹ “Ona kefil oldum ve para cezasını onun adına ödedim.”

²⁴³² tūl: -ÇA.

mü'enneş. Lem yeb⁶ vezn üzerine. Yuḳālu امرأۃ یتیم کباع یببع ای صار بلا زوج ²⁴³³ [206^b] ḳavlınden me⁶hūzdur. Eyy اذا دخلت من زوجها ²⁴³⁴. Ḥaḳḳ sübhāne ve te⁶ālānuñ ḳavli bundandur. وَأَنْكَحُوا الْأَيَّامِ مِنْكُمْ ²⁴³⁵. Veyāhūd felem teytem ve lem te⁶imi cümlesi beyt-i sābıḳda vehye bihim didügi ḳavline ma⁶ṭuf ola. Muḥaşşıl-ı ma⁶nā dimek olur ki Ḥaẓret-i Resūl⁶ün ümmetine ebūñ evlādına merḥametünden şefḳati eşfaḳ olduğı gibi ve daḥı ba⁶lūñ ezvācına muşāliḥinde Ḥaẓret-i Resūl daḥı ümmetinūñ muşāliḥinde aḳvemdür. Ḥattā bir mertebeye varıncaya degin ki millet-i İslām zāhir oldı. Ḥālbuki ol millet-i İslām keḳillenmiş oldı ḥayri ba⁶lin ile ki ol Ḥaẓret⁶dür küffārdan maşūn ve maḥfūz idüp min ba⁶d ersüz ⁶avrat gibi ḳomadı ve olmadı dimek olur.

Tercüme

İslām milletine olup ḥayr-i ba⁶l-i eb ol

Ḳomadı hem yetīm idüben hoş keḳāleti

Beyt

دین از ایشان بودمہتر شوہر و بہتر پذیر

²⁴³⁶ آن نماند در بیوہکی وہم نماند اندر یتیم

Ve Ba⁶de Hāzā

Şeyḥ nāẓım raḥmetullāhi ⁶aleyh beyt-i sābıḳda millet-i İslām ⁶ālem-i cehāletde yetīm olup ṭul ⁶avrat gibi olduğını iḥbār ve Ḥaẓret-i Resūlullāh şallallāhu ⁶aleyhi vesellem millet-i İslām⁶uñ vālī mertebesinde ve keḳereye seyf-i şārim ile ḥarb u ḍarb eyledüğinden zevci menzilesinde olduğini beyān u ⁶iyān eyledükden şonra girü Allāh için müntedbīn

²⁴³³ “Kadın dul kaldı, tıpkı bir satıcının malını satması (malından ayrılması) gibi, yani kocasız kaldı.”

²⁴³⁴ “Eğer eşiyle ilişkiye girerse.”

²⁴³⁵ “İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları **evlendirin**. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah’ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir.” Nur 24/32.

²⁴³⁶ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Ḳalmadı ṭul öksüz er ü ata ḳıldı çün
İslām milletine kemālet-i keḳāleti}

ve müste'silîn-i li'l-küfr olanlar ya'ni aşhâb-ı Resûlullâh şallallâhu [207^a] 'aleyhi veselem hilmde ve şalâbetde dinde ve hürûbda sâbit kâdem olmakda ve mevâkı'-i kıtâlda temekkün ve temkîn olduklarında cibâle teşbîh medhlerin murâd idinüp

Beyt

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

Zihî 'asker zihî ceyş-i muẓaffer

Cihân mülki bularladur musahhâr

Muhammed Muştafa çâkerleridür

Zafer meydânının şîr-i nerîdür

Qamusı bezm-i rezmün pehlevânı

Cihâd iklîminün şîr-i ziyânı

Gazâ şahrâsının fârisleridür

Muhammed dininün hârisleridür

Hudâ'nuñ 'avnı yâr olsun bulara

Qamu düşmân şikâr olsun bulara

şecâ'atlerini ve ba'zı şifâtlarını ve menâkıb-ı zâhirelerini ve menâşib-i tãhirelerini ve 'asker-i sâdâtuñ ve vâlidüñ el-'abd hadîşine mazhar düşdüklerini beyân u 'iyân eylemek murâd idinüp didi:

هُمُ الْجِبَالُ قَسَلٌ عَنْهُمْ مُصَادِمُهُمْ

2437 مَاذَا رَأَوْا مِنْهُمْ فِي كُلِّ مُصْطَدِمٍ

Maḳşūdda ġaraż mübālağada ḥaşr-ı iddi‘ā’idür. Ya‘nî şaḥābe-i rıdvānullāhu te‘ālā ‘aleyhim ‘ecma‘īn şalābetde ve secā‘atde ve ḥilmde ve dīnde ve ḥurūbda ṣābit ḳadem olmaḳda tağlar gibidür demek olur. Veyāḥūd duḥūl-ı evvelī ṭarīḳ üzerine murād olan Ḥazret-i Resūl’ün ‘askeri murād olına. Bu daḥı müstaḥsin ü vechdür. **el-Cibālū** (الْجِبَالُ) didügi mu‘arrefün bi’l-lām ĩrādında nükte budur ki aşḥāb-ı güzīn cibāliyyet ile mutaşşif olanlar cibāl gibi ezher mekânlarından taḥarruk itmeyüp ṣābit ḳadem olduklarına tenbīh ve ḥaşra delāletdür. **Fe-sel** (فَسَلْ) didügi ḳavlindeki²⁴³⁸ fā faşīhiyyedür. Şart-ı maḥzūfuñ [207^b] cevābıdır. Taḳdīr-i kelām **إِنْ لَمْ تَصِدِّقْنِي فَسَلْ عَنْهُمْ** 2439 dimekdür. Sel emr-i hazır su’alden müştāḳdur. Mehmūzü’l-fā’dan aşlında es’el idi. Hemze taḥfīf kılındı se’el yese’elden emri sel gelür. **Anhüm** (عَنْهُمْ) didügi zamīr-i mecrūr kefere ṭā’ifesine rāci‘ olup sel ḳavline müte‘allıḳdur. Ya‘nî kefere ṭā’ifesinün aḥvālinden iḥbārından istifsār idüp şor demek olur. **Muşādimehüm** (مُصَادِمُهُمْ) didügi mīm’ün zammesiyle ism-i fā‘il 2440 صدمه صدماً ضربه وصادمه فتصادماً ḳavlinde me’ḥūzdur. Fe-sel didügi ḳavlinün mef’ūli vāḳi‘ olup zamīr-i mecrūr şaḥābeye rāci‘dür toḳuşmaḳ ma‘nāsına. **Māzā ra’ā** (مَاذَا رَأَى) didügi ḳavlindeki māzā²⁴⁴¹ istifhāmiyye bedel-i iştimāl vāḳi‘ olur. Zamīr-i mecrūrdan a‘nî ‘anhüm ve mu’ahḥar ra’ā ḳavlinün daḥı māzā kelime-i vāḥid ḥükminde olduğı i‘tibāriyle mef’ūl olmaḳ cā’izdür. 2442 مَاذَا صَنَعْتَ taḳdīrinde olur ve illā ya‘nî kelime-i vāḥid ḥükminde olmayup mā istifhām içün ve zā didügi el-lezī ma‘nāsına olıcaḳ olursa şıla-ı mevşūlün mā-ḳablinde ‘imlā-yı mümteni‘dür. Bu şüretde mā mübtedā ola ve mā ba‘dında olan terkīb 2443 سَأَلَتْ هَلْ زَيْدٌ قَائِمٌ وَسَأَلَتْ مَاذَا دَابَنَهُ hāzā’l-kelāmuñ cevābı vāḳi‘ olur. Ke-ḳavlihim

2437 “Mücahitler dağlar gibidir. Şimdi sen her savaşta onlardan neler çektiklerini düşmanlarından sor.”

2438 Fe-sel didügi ḳavlindeki: Fe-sel’deki BD.

2439 “Eğer bana inanmıyorsan, git onları araştı.”

2440 “Bu cümlede sādime sözcüğünün çekimi yapılmıştır: Sademhu, sademen ve sādemhu ve fetesādemen yani ona vurdu.”

2441 māzā: mā BD.

2442 “Ne yaptın?”

2443 “Ona ‘Zeyd ayakta mı, onu nasıl gördün?’ diye sordu.”

علمت زيد قائم²⁴⁴⁴ bu maḳām Ḥavāṣī-i Muṭavvel’de taleb olına. Ra‘ā fi‘l-i māzī cem‘-i müzekker taḥtında fā‘ili müstetir kefere tā‘ifesine rāci‘dür. Ma‘nāşı ol kefere tā‘ifesi neler gördiler demek olur. **Fī külli muşṭademi** (فِي كُلِّ مُصْطَدِمٍ) didügi ḥarbde mekân-ı ıştıdām dimekdür. Ra‘ā didügi ḳāvlinüñ zarfıdır. Mīm’üñ zammesiyle ve dāl’üñ fetḥasıyla²⁴⁴⁵ [208^a] maşdardur. Veyāḥūd ism-i zamān ve ism-i mekân ola veyāḥūd ism-i mef‘ül ola. Min ğayri şulāşī dört ma‘nāya şālīhdür. Ammā burada murād olan ma‘nā-yı şālīşe a‘nī mekānū’l-ıştıdām ve’l-ḳıtāl veyāḥūd ikinci ma‘nā murād olına a‘nī ism-i zamān. Fe-amā beyt-i ātiyede Ḥuneyn ve Bedr didügi ḳāvlinüñ zikri evvelin a‘nī maşdar olduğunu ḳavī ve te’yīd kıılır. ²⁴⁴⁶ وَلَكِنَّ وَجْهَهُ هُوَ مُوَلِّيهَا. **Minhüm** (مِنْهُمْ) didügi ḳāvlindeki min **fī külli** (فِي كُلِّ) didügi ḳāvlindeki fī ikisini bile ra‘ā ḳāvline müte‘allıḳlardur. Min ibtidā’-ı ğayet içündür. Fe-sel didügi cümlesi hümū’l-cibālū didügi cümleye ma‘tūfdur. İnşā’ı ihbāra ‘atf ḳābīlindendür.²⁴⁴⁷ حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ. ²⁴⁴⁸ nemaṭı ve tarīḳi üzerinedür. Bi-eyyi taḳdīr ḳān ḥāşıl-ı ma‘nā’l-beyt demek olur ki ol ‘asker-i İslām tağlar gibi idi ḳuvvetde ve şebātde. Peş imdi kefereden su’āl eyle bu ‘asker-i İslām’üñ toḳuşanlarının muşādime ve muḳātelesünün neler görmişlerdür. Bu ‘askerün ḳuvvetlerinden ve cür’etlerinden her ma‘rekede ve ḥīn-i müşādime de demek olur.

Tercüme

Kūh-ı ‘azīmler idi şoruñ toḳuşanlara

Ne vechle bulara görünmişlerdi heybeti

Beyt

کوها بودند زان کوه در نبرد آمد پیر ستی

²⁴⁴⁴ “Zeyd’in ayakta olduğunu öğrendim.”

²⁴⁴⁵ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

²⁴⁴⁶ “Her yöne o yönlendirir.”

²⁴⁴⁷ ḳābīlindendür: ḳābīlindür ÇA:

²⁴⁴⁸ “Birtakım insanlar onlara, ‘İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun’ dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve ‘Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!’ diye cevap verdiler.” Âl-i İmrân 3/173.

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’ūn [208^b] şaḥābe-i güzīnleri tağlara teşbīh olduklarını beyān u ‘iyān eyledükden sonra te‘kīd-gībbe-te‘kīd fi‘li i‘āde eylemek ile su‘ālî tekrīrdür. Zīrā kim merāma edille ve maḳāma enseb mevki‘-i iştidāmı tafşıl ve şaḥābe-i güzīnün ḡazālarında vāqi‘ olan ef‘āl-i ‘aẓīmelerinden envā‘ helāk illeti تطرفت 2450 الي هؤلاء الكفار ya‘ nī heẓihi’l-ḥutūf ve bā‘dan eşedd-ive dahı her dādın ve ‘inādın edhā olduğunu fā-yı faşīhiyye ile veyāḥūd fā-yı sebebiyye ile maẓmūn-ı cümleye ‘atf idüp didi:

فَسَلِّ حَنِينًا وَسَلِّ بِدْرَا وَسَلِّ اَحَدَا

2451 فُصُولٌ حَتَفَ بِهِمْ اَدْهَى مِنْ الْوَحْمِ

Fe-sel (فَسَلِّ) didügi fi‘li tekrīr ve i‘āde eyledüğine nükte budur ki ‘alā ṭarīkū’l-istiklāl merāma edille ve maḳāma enseb ve mevki‘-i iştidāmı tafşıl ve mevki‘-i inhizāmı taşdır içün meş‘ar-i²⁴⁵² iş‘ārdur. Beyt-i sābıkda fe-sel ‘anhüm didügi kavline ma‘tūfdur. Ya‘ nī bunların şiddet-i inhizāmlarının tevzīḥi bir mertebededür ki eger bu aşıl ḥālātdan cemādāta su‘āl olınsa mübālağa kaşd idüp ol cemādātdan cevāb ve āvāz işidilürdi. **Hūneyn** (حَنِينًا) didügi Mekke ile şerefelhullāhu te‘ālā Ṭā‘if beyninde vāqi‘ olan beyne’l-mū‘minīn ve’l-kāfirīn muḥārebe mevzi‘e²⁴⁵³ dirler ki ol bir vādīdür. Teẓekkīr ü te’nīşi cā‘izdür. Munşarif olur lā yünşarif olmaz. Teẓekkīr ile munşarif olması beled ü mevzi‘ i‘tibāriyledür. Ve te’nīş ü ‘adem-i şarfī beledet veyāḥūd buḳ’a i‘tibāriyledür. Şüret-i

2449 {^{dk}Tercümetün li-kā’ilihi

Tağlar iderler anları şor toḳuşanlara
Nice göründi anların anlara heybeti}

2450 “Ben bu kâfirlere karşı taraf tuttum.”

2451 “Düşmanlar için vebadan daha tehlikeli birer felaket mevsimi olan savaşları sen Hūneyn’den, Bedr’den ve Uhud’dan sor.”

2452 meş‘ar: -BD.

2453 mevzi‘e: mevzi‘ine ÇA.

evvelde mebnî-yi kelâm Ke-ğavlihi te‘âlâ ²⁴⁵⁴ حُنَيْنٍ وَيَوْمَ بَدْرٍ. Ve Bedr didüğü dağı bu üslûb üzerine kıyâs olına. [209^a] **Bedr** (بدر) didüğü Mekke ile Medîne-i Münevvere’nün beyninde muhârebe-i şedîde vâki‘ olan ism-i mevzi‘dür. **Ve sel Uğuden** (وسلٌ احدا) didüğü taqđîri اسئال هذه الأمكنية ²⁴⁵⁵ dimekdür. Uğud, Medîne kırbında ism-i cebeldür. Ma‘nâsı kefare tã’ifesine bu emkinelerün ğazâsını şor dimekdür. Ve Bedr ü Uğud didüğü kavı mübtedâ’dur ğaber-i mağzûfdur. Taqđîri افي الأمكنة الثلاثة انواع هلاك ²⁴⁵⁶ dimekdür. **Fuşûlü ğatfin** (فُصُولٌ حَتْفٍ) didüğü sel ğavlinün mef’ûli vâki‘ olur. Eyy envâ‘ helâk mâ‘nâsına veyâğhûd muzâf a‘nî fuşûl ğîn didüğü ğavlinde bedel vâki‘ ola. Ħatf mevte dirler. Cem‘i ğutûf gelür. Yuğâlu مات فلان حتف انه اي من غير قتل ولا ضرب ²⁴⁵⁷ ğavlinde me’ğüzdur. Ve dağı bu kelime ba‘zılar zu‘m eyledüğü üzerine mebnîdür. Ya‘nî didiler مات حتف انه ومن ذبح ²⁴⁵⁸ diyü zu‘m idenler ğavli üzerine dirler مات حتف انه ومن ذبح ²⁴⁵⁹. Ya‘nî zebğ olınsa veyâğhûd mecrûğ olup yaralansa anuñ rûğı mecrûğ olan yirden çıkâr diyü zu‘m iderler ve Muğarrib’de zıkr olındı ki مات حتف انه ²⁴⁶⁰ didüğü ğavlinün ma‘nâsı demek olur ki مات على الفراش ²⁴⁶¹ dimekdür. Bu zıkr olınan ta‘bîr Benî Âdem’de taşavvur olunur. Andan sonra ta‘mîm üzerine isti‘mâl olınu her ğayvânât ki bi-ğayri âfetin ve sebebin fevğ olınsa ğatf-ı enefe diyü ta‘bîr iderler. **Bihüm** (بِهِمْ) didüğü ğatfin ğavlinün şıfatı vâki‘ olur. Taqđîri ملتبس بهم ²⁴⁶². **Lehüm** (لَهُمْ) kıra’atı dağı rivâyet olınmışdur. Eyy حاصل لهم ²⁴⁶³ taqđîrindedür. **Edhâ** (ادهى) didüğü ism-i tafđîl ²⁴⁶⁴ eşedd-idâhiyeye ve âfet-i ‘azîmeye dirler. Nâzil olup insâna aşâbet iden dehre isnâd olınan [209^b] âlâm-ı şedâ’ide ya‘nî ‘azîm kırkı u ğavf u ğaşyete dirler. Ya‘nî şâğâbe ğablinden

²⁴⁵⁴ “Allah birçok yerde, **bu arada Huneyn Savaşı**’nda gerçekten size yardım etmiştir. O gün çokluğunuz sizi böbürlendirmiş, fakat bunun size hiçbir yararı olmamıştı; o yer geniş olmasına rağmen size dar gelmiş, nihayet geriye çekilmeye başlamıştınız.” Tevbe 9/25.

²⁴⁵⁵ “Bu yerleri sor.”

²⁴⁵⁶ “Bu üç yerde helâk olmanın her türlü vardı.”

²⁴⁵⁷ “Bir kişi yatağında, başka birisi tarafından vurulmadan, eceliyle öldü.”

²⁴⁵⁸ “Şüphesiz, ölen kişinin canı burnundan çıkar.”

²⁴⁵⁹ “Eceliyle öldü, boğazı kesilen veya yaralanan ise yarısından dolayı ölür.”

²⁴⁶⁰ “Eceliyle öldü.”

²⁴⁶¹ “Eceliyle yatağında öldü.”

²⁴⁶² “Onlara karışmış, onlarla iç içe.”

²⁴⁶³ “Onların kazancı/sahibi oldukları (şey).”

²⁴⁶⁴ tafđîl: tafşîl ÇA.

ve cânibinden keferetâ'ifesine 'ârız olan havf u haşyetdür. **Mine'l-veḥami** (مِنْ الْوَحْمِ) didügi hâ-yı mu' cemenüñ tahrikiyle şol marâz-ı vebâya dirler ki mümtedd olup muşîbet-i ekberden 'ibâretdür. Tâ'ün ve vebâ gibi bu bir marâzdur. Sirâyeti muḥakkak sârî bi'iznillâhdur. Bi-eyyi taḫdîr kân ma' nâ demek olur ki su'âl eyle ' asker-i İslâm' uñ şiddet-i şecâ'atini ve kuvvet-i meḥâbetini ehl-i Ḥuneyn'e ve Bedr'e ve Uḥud'a ki saña ḥaber virülür. Bu ḥaberler ki ḥâṭıruña sürür u ḥubûr virür. Ve daḥı su'âl eyle ehl-i Bedr'e ve Uḥud ehline daḥı su'âl eyle Ḥuneyn ḡazâsında bu küffâr içün vâḳi' olan helâklıḡuñ fuşûlını ve envâ' ' uḡûbetde ve muşîbetde vebâdan ve tâ'ündan eşedd-iü a' zamdur demek olur.

Tercüme

Bedr [u] Ḥuneyn'le olaruñ n'olduḡını şor

Neyler idi fuşûl-i ḥatf vebâdan veḥâmeti

Beyt

از حنین و بدر دیگر احد میکن سوال

2465 تا بخوانند فصلهای مرگ سختی از و خم

Ve Ba' de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi 'aleyh mevḳi'-i iştidâmı tafdîl ve mevzu'-ı inhizâmı taşdîr ya' nî küffâr içün vâḳi' olan helâklıḡı fuşûlını ve envâ' ' uḡûbetde ve muşîbetde ve eşedd-i a' zâm üzerine olduḡlarını beyân eyledükden şoñra ' alâ tarîkü'l-medḥ lil-müste'silîn tavşîf ve keferetâ'ifesine tebkîṭ ü taḫrî' ü teşnî' ḡaşd ve İslâm dînini mü'eyyidîn [210^a] olanlaruñ menâḡıbını zîkr ve dîn-i İslâm taḫviyesinüñ iştiḡâlini temeddüh ya' nî murâd

2465 {^{dk}Tercümetün li-kâ'ilihi

Şor Bedr'e şor Ḥuneyn'e Uḥud vaḳ'asına hem
Kim nice oldu anda fuşûluñ veḥâmeti}

olan ²⁴⁶⁶ أَنْ هَؤُلَاءِ الْاَوْلِيَاءِ اَشْدَّاءَ عَلَى الْكُفَّارِ olan müntedibin ve müste'silîn olanların hasb-i hâllerini tavşîf ve beyân u 'iyân eylemek murâd idinüp didi:

المُصْدِرِي الْبَيْضِ حُمْرًا بَعْدَ مَا وَرَدَتْ

²⁴⁶⁷ مِنْ الْعِدَى كُلِّ مُسْوَدٍ مِنَ اللَّمَمِ

Müste'silîni tavşîf ve dîn- İslâm'ı mü'eyyidîn zıkr ve dîn-i İslâm'ın takvîyetini meşğûl olanları beyândur. **el-Muşdiriyyi'l-bîzi** (المُصْدِرِي الْبَيْضِ) ²⁴⁶⁸ didüğü الضَّارِبُ الرَّجُل didüğü kablindendür. Mîmün zammesiyle cem'-i selâmetdür. İsm-i fâ'il aşdera kavlinde me'hûzdur. Yuḳālu صدر عن الماء اي رجع واصدره غيره اي رجع ²⁴⁶⁹ kavlinde müştakdur. Emdeḥ idmâriyla menşûbdur. Eyy أمدح الصحابه رضوان الله تعالى عليهم اجمعين ²⁴⁷⁰ taḳdîrindedür. Veyāḥūd mecrûr olup beyt-i sâbıkda minhüm didüğü kavlinde ²⁴⁷¹ bedel vâḳi' ola. el-Bîzi didüğü kavline muḳaf olmağın nûn sâḳit olmuştur. Veyāḥūd aşlında el-muşdarî idi. İzâfetiyle cem' nûn'ı sâḳit olmuştur. Döndermek ma'nâsınadır. Bîz bâ'nuñ kesresiyle ²⁴⁷² ebyazuñ cem'idür. Bundan murâd olan suyûf-ı muşayḳaldur. Ya'nî suyûfuñ beyâzlığı şayḳalından ve şu'â'ından berḳ urup yıldurduğundan ke-ennehü bîz el-muşdiri kavlinüñ muḳafun ileyhesidür. Ve mensûben daḳı kırâ'at olınması [210^b] cā'izdür. Ke-ḳavlihi te'âlâ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ ²⁴⁷³. Burada nûnuñ sükûṭı taḥfîfden ötüridür. Ammâ şûret-i evvelde izâfet ecliyçündür. **Ḥumran** [حُمْرًا] didüğü muḳafun ileyhden ḥâl vâḳi' olmuştur, a'nî el-bîz. Zîrâ kim ma'nâ'l-bîz didüğü ḳavli mef'ûldür. Taḳdîri المصدري المسيوف البيض حال كونه ²⁴⁷⁴ dimekdür. Ḥumran didüğü aḥmerüñ cem'idür, kıızıl olucı dimekdür. **Ba'de mā veradet** (بَعْدَ مَا وَرَدَتْ) didüğü el-muşdiri kavlinüñ ḳarfı vâḳi' olup mā, mā-yı

²⁴⁶⁶ “Şüphesiz bu veliler kâfirlere karşı çok serttirler.”

²⁴⁶⁷ “Onlar, düşmanların sarkan saçlarıyla simsiyah olan ense köküne beyaz olarak indirdikleri kılıçları kıpkızıl olarak kaldıranlardır.”

²⁴⁶⁸ “Adamı döven (kişi).”

²⁴⁶⁹ “Sudan geldi yani döndü ve başkası onu geri gönderdi yani onu geri döndürdü.”

²⁴⁷⁰ “Sahabeleri övüyorum, Allâhu te'âlâ hepsinden razı olsun.”

²⁴⁷¹ minhüm didüğü kavlinde: minhüm'den BD.

²⁴⁷² kesresiyle: kesriyle BD.

²⁴⁷³ “Onlar öyle kimselerdir ki, Allah anıldığında kalpleri titrer, başlarına gelen musibetlere sabrederler, **namazlarını özenle kırlar** ve kendilerine verdiğimiz rızıklardan Allah yolında harcarlar.” Hac 22/35.

²⁴⁷⁴ “Beyaz kılıncın, üzerindeki kanlardan dolayı kırmızıya dönüşmesi.”

maşdariyyedür. Tahtında zamîr-i müstetir hiye râci'dür el-bîz kavline. Fi'l-i mâzî-i mü'enneş vürüddan müştakdur hazır olmak ma'nāsına. **Mine'l-idā** (مِنَ الْعِدَى) didügi külle müsveddin didügi kavlini beyân vâki' olmuştur. ²⁴⁷⁵ اعتناء بشأن قاعدة كلاميون fehvāsınca taqdîm olınmıştır. Ve **külle müsveddin** (كُلُّ مُسَوِّد) didügi nez'-i hâfiziyyet üzerine menşubdur. ²⁴⁷⁶ الی کل taqdîrindedür. El-muşdiri kavline müte'allık olduğu şüretde ve illā ²⁴⁷⁷ کل علی taqdîrindedür. Eger veradet kavline müte'allık kılınursa müsveddin didügi ismi mef'ül esvededen veyāhūd sevedden me'hūz ola. Mevşūfun maḥzūfuñ şıfatıdır. Taqdîri ²⁴⁷⁸ کل شعر مسود dimekdür. Veyāhūd mine'l-idā didügi kavlinden muzāf maḥzūf ola. Taqdîri ²⁴⁷⁹ من دم العدى demek ola. **Mine'l-limemi** (مِنَ اللَّيْمِ) didügi zarf-ı müstekkar müsveddin kavlinün beyânı vâki' olup şıfatı vâki' ola. Kesre ile limmenün cem'idür ki ol ²⁴⁸⁰ شحمة اذنين den tecāvüz iden şî'rdür. Min evlā ibtidā' gāyet içündür. Ve min-i şāniye zā'ide olmak cā'izdür. Ve külle didügi veradet kavlinün mef'ülü vâki' olmak [211^a] dahı cā'izdür. Bi-eyyi taqdîr kân ma'nā demek olur ki ol 'asker-i İslām'ın bahadırları ak ve muşakḳal kılıçları 'adūnuñ kanından kıvılcık rengine döndericilerdür. Ol kılıçlar vâki' oldıktan sonra 'adūnuñ müsevvedine ki başlarının eñseleri cânibinden kıvılcık kana boyarlardı demek olur.

Tercüme

Tiğ-i muşakḳalı bular iderler idi hūn-ı sürhile

Şimşîr çalduklarında bular müsevved limmeti

Beyt

سرخ کردندى بخون دشمن شمشیرها

²⁴⁷⁵ “Kelamcıların temel prensibine özen göstererek.”

²⁴⁷⁶ “Herkes için.”

²⁴⁷⁷ “Her şeyin üzerinde.”

²⁴⁷⁸ “Siyah ile boyanan her tel saç.”

²⁴⁷⁹ “Düşmanın kanından.”

²⁴⁸⁰ “Kulak memesi.”

didügi kavlindeki²⁴⁸⁶ mā, mā-yı nāfiyedür. **Aḳlāmühüm** (أَقْلَامُهُمْ) didügi tereket kavlinün fā' ilidür. Tereket didügi fi'l-i māzī-i mü'ennesdür. Zamīr-i mecrūr şahābeye rāci' dūr. Ya' nī süñgülerinün ruḥmı dimekdür. **Ḥarfe cismīn** (حَرْفُ جِسْمٍ) didügi tereket kavlinün mef' ulidür. Tenvīn muzāfun ileyhden ' ivaḏdur. Eyy جسم العدي²⁴⁸⁷ demek olur. Bu cümle kātibīn didügi kavlinün fā' ilinden ḥāl vāki' olmuḡdur. Bundan murād olan ṭarafdur. Yuḳālu طرف البئر طرفها²⁴⁸⁸ kavlinden me'ḥūzdur. Nitekim tenzīlde vāki' olmuḡdur. وَمِنْ عَلَى طرف الجسم اي على طرف من الدين لاثبات له فيه كالأذي على Eyy. النَّاسِ مَنْ يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ²⁴⁸⁹ طرف الجيش فإن احسّ بظفر قرؤوا الا فر²⁴⁹⁰ ya' nī eger ceşşün zafer ile şebātını görürse qarār ider ve illā [212^a] ya' nī şebātın görmez ise kaçar sedād üzerine olmaduğundan ötürü. **Ġayra mün' acimi** (غَيْرُ مُنْعَجِمٍ) didügi ḥarfe cismīn kavlinden ḥāl vāki' olmuḡdur veyāḥūd şıfatı vāki' ola. ' Acim sevād ile noḳtalanmıḡ kelimeye dirler. Yuḳālu أعجمتُ الحرف اذا نقطه والمنعم المنقوط²⁴⁹¹ kavlinden me'ḥūzdur. Ya' nī ol ḥarf-i cism noḳtasuz olduğı ḥālde veyāḥūd öyle ḥarf-i cism ki noḳtasuz ve noḳtalı ḥarfe mün' acim dirler. İn' acāmeden murād cerāḥatdur. Bi-sümri'l-Ḥaṭṭi didügi isti' āre-i bi'l-kinā' iyyedür ve kitābeti zıkr isti' āre-i taḥayyüliyyedür. Ve āḳlāmı zıkr isti' āre-i tereşşühīdür. Bi-eyyi taḳdīr kân muḥaşşıl-ı ma' nā demek olur ki ol ' asker-i İslām kātibler ve şancup dürtücilerdür. Ḥaṭṭ vilāyet(in)ün ra' nā süñülerine keferet tā' ifesinün derisini ve bu ' asker-i İslām' uñ kıılınları ecsām-ı küffārdan bir cismün ṭarafını terk eylemez küffāruñ kanıyla menḳūṭ olmaduğı ḥalde ya' nī ol kıılclar küffāruñ cismine uğraduğda her birisi tārik olurlar kan ile noḳtalanmıḡ olduğı ḥālde demek olur.

Tercüme

²⁴⁸⁶ Mā tereket didügi kavlindeki: Mā tereket'deki BD.

²⁴⁸⁷ "Düşmanın vücudu."

²⁴⁸⁸ "Kuyunun kenarı yani onun kenarı."

²⁴⁸⁹ "Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah'a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri dünyasını da ahiretini de yitirmiştir ve apaçık hüsrana işte budur." Hac 22/11.

²⁴⁹⁰ "İnsan vücudunun bir tarafında. Yani ordunun bir tarafında savaşmak gibi (ordu kazanırsa saldıran, kaybederse kaçan kişi gibi) ibadetlerden kendine kazanç elde etmek için dinin bir tarafından ibadet etmek.

²⁴⁹¹ "Yazarken ve kopyalarken harflere nokta eklemek."

Ḥaṭṭ sūnūsiyle yazarlar idi ḥarf-i cism

Ḳalem terk itmedügin küffāruñ cismine nokṭatı

Beyt

می نو یشتند به نیزه خط سرخی بر بدن

²⁴⁹² حرف جسمی بی نقط بنهشته بودی ان قلم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḫ nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda şaḥābe-i güzīn kâtibler olup şancup dürdiciler oldukların [212^b] beyân u ‘iyân eyledükden şoñra girü Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘âlānuñ nemaṭı üzerine şaḥābe-i güzīn keferetā’ifesinden mümtāz olduklarını beyân ke-ḳavlihi te‘âlā el-āyet. Ya‘nī sâcidīnūñ keşret-i sūcūdlarından cebhelerinde ‘alâmetleri zâhir olduğı ²⁴⁹³ ve ke-ḳavlihi te‘âlā ²⁴⁹⁴ el-āyet. Ya‘nī sâcidīnūñ keşret-i sūcūdlarından cebhelerinde ‘alâmetleri zâhir olduğı gibi Ke-zâlik şaḥābelerūñ sīmālarında nūr-ı İslām ve ziyā’ ve ‘alâmet-i şerefiyyet keferetā’ifesinde mümtāz ve mümtārīn olduklarını daḥı beyân u ‘iyân eylemek murād idinüp didi:

شَاكِي السِّلَاح لَّهُمْ سَيْمًا تَمَيِّزُهُمْ

²⁴⁹⁵ وَالْوَرْد يَمْتَّازُ بِالسَّيْمَا مِنَ السَّلَامِ

²⁴⁹² {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Yazarlar idi Ḥaṭṭ ḳalemi yazmaduğın

Ḥaṭṭ sūnūsiyle cisme ki yoğ idi nokṭatı}

²⁴⁹³ “O, Allah’ın elçisi Muhammed’dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler. Onları, Allah’ın lutuf ve rızâsına talip olarak hep rükûda ve secdede görürsün. **Secdenin tesiriyle yüzlerine simaları oturmuştur**; Tevrat’ta onlar için yapılan benzetme budur. İncil’deki misalleri ise bir ekindir: Çiftçileri sevindirmek üzere filiz verir, onu güçlendirir, kalınlaşır ve kendi sapları üzerinde durur. Onlar (müminler) yüzünden kâfirler öfkeden kahrolsunlar diye (böyle olmuştur). Onlar arasından iman edip dünya ve âhirete yararlı işler yapanlara Allah bir bağışlama ve büyük bir ödül vaad etmektedir.” Fetih 48/29.

²⁴⁹⁴ “**Günahkârlar simalarından tanınır**, perçemlerinden ve ayaklarından yakalanırlar.” Rahmân 55/41.

²⁴⁹⁵ “Nasıl ki gül, güzel manzarasıyla palamut ağacından seçilirse; keskin silahlı mücahitler de kendilerini başkalarından ayıran bir görünüme sahiptirler.”

Bu terkīb beyt-i sâbıkda el-muşdiri'l-bîzi didügi kavlinün terkibi gibidür. **Şâki's-silâhi** (شَاكِي السِّلَاحِ) el-muşdiri didügi kavlinün fâ' ilinden hâl vâki' olmuşdur. Veyâhüd medh üzerine menşüb olup fi'l-i maḥzûfuñ mef'ûli vâki' ola. A' nî امدح شَاكِي السِّلَاحِ ²⁴⁹⁶ demek ola. Veyâhüd beyt-i sâbıkda el-kâtibin didügi kavlinde bedel vâki' ola. Şâki didügi ismi fâ'ildür cem'-i müzekker müfred olduğı i'tibâriyle. Elif-lâm muzâfun ileyhdn bedel olur. Taḳdîri تَامَّ سِلَاحُهُمْ ²⁴⁹⁷. Ammâ şâkî didügi cem' olduğı i'tibâriyle تَامَّيْنِ فِي سِلَاحِهِمْ ²⁴⁹⁸ taḳdîrinde olur. Aşlında şâkî idi izâfet ile nûn sâkiṭ olmuşdur. Ya' nî silâhları tamâm üzerine şevketleri daḡı tamâm izdiyâd üzerinedür. Cem'i islahat gelür şevketden müştakdur ki ol شِدَّةُ الْبَأْسِ وَالْحَدِّ فِي السَّلَامِ ²⁴⁹⁹ [213^a] ma' nâsinadur. Ya' nî tamâmü's-silâh ma' nâsına kalb olınmışdur. **Leḥüm** (لَهُمْ) didügi zarf-ı müstekarr muḳaddem ḡaber, zamîr-i mecrûr şâkî kavline râci'dür. **Sîmâ** (سَيِّمًا) didügi mu'aḡḡar mübtedâ'-ı 'alâmet ma' nâsına ve simeden müştakdur. Sîmâdan murâd şilâḡ üzerine delâlet iden nûr-ı İslâm'dur. **Tümeyyizühüm** (تَمَيَّزُوهُمْ) didügi ya' nî ḡayrısından taḡtında fâ' ili müstetir sîmâ kavline râci'dür. Taḳdîri اَنْتَ تَمَيَّزُهُمْ بِهِ عَنْ سِوَاهُمْ ²⁵⁰⁰. Hümm zamîr-i bâriz muttaşıl tümeyyiz kavlinün mef'ûli vâki' olmuşdur. Fi'l-i muzâri'-i muḡāṭab. Tümeyyizühüm cümlesi sîmâ didügi şıfatı vâki' olmuşdur. **Ve'l-verdü** (وَالْوَرْدِ) didügi kavli mübtedâ'dur. Vâv'un fethasıyla²⁵⁰¹ güle dirler. Anda Ḥazret-i Resûl'ün râyiḡası vardır. **Yemtâzü** (يَمْتَاذُ) fi'l-i muzâri' taḡtında fâ' il zamîri müstetir el-verd kavline râci'dür. **Bi's-sîmâ** (بِالسَّيِّمَةِ) didügi yemtâz didügi kavline müte'allıḡdur. Ya' nî gül 'alâmet-i ḡaṣṣa ile ve ṡayyib râyiḡalar ile selem ağacından mümtâz olduğı gibi. **Mine's-selemi** (مِنْ السَّلَمِ) didügi yemtâz didügi kavline müte'allıḡdur. Selem bâdiyede bir ağacdur. Verde müşâbih ve muḡâbildür. Veyâhüd selemde murâd olan şevk ya' nî diken ola. Güle müşâbih olduğından ötürü

²⁴⁹⁶ “Silah taşıyanlara övgü”

²⁴⁹⁷ “Silahları tamamdır.”

²⁴⁹⁸ “Silahlarının güvence altına alınması.”

²⁴⁹⁹ “Barışta kuvvetin ve sertliḡin şiddeti.”

²⁵⁰⁰ “Sen onları bu özellik ile diḡerlerinden ayırt edebilirsin.”

²⁵⁰¹ fethasıyla: fethiyle BD.

vaḥidi selemet gelür. Min burada faşl içün olur ğayrısından. Ke-ḳavlihi te‘ālā لِيَمِيزَ اللَّهُ ²⁵⁰² الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ. Ve bā a‘ nī bi’s-sīmā didüğü ḳavlindeki bā sebebiyye içün olur.

İ‘lem

Beyt-i sābıkda a‘ nī el-muşdiri’l-bīzi didüğinden ve daḥı ve’l-kātibine bi-sümri’l-Ḥaṭṭi didüğinde bu iki beytde isti‘ārātdan ve tecānis ve teḳābülünden olduğı gibi burada daḥı olduğı ḥafī degildür. Bi-eyyi taḳdīr kân ma‘ nā demek olur ki ol ‘ asker-i İslām’uñ [213^b] silāḥları şevketlü idi şiddet ve heybet ve ḥiddet üzerine idi. Anlaruñ sīmālarında nūr-ı İslām ve zīyā’ ve ‘ alāmet var idi. Anları temeyyiz ve ta‘ yīn iderdi. Mumtāzlar idi anlar küffār ṭā’ifesiñ içinde. Nitekim gül sīmāsı ve ṭayyib rāyiḥalarıyla selem ağacından mümtāz olduğı gibi demek olur.

Tercüme

Mümeyyiz idiler silāḥlular sīmāda

Selemden virdi itdüğü gibi mümeyyez ‘ alāmeti

Beyt

از کمان سختان که سیماشان بدین ممتاز بود

²⁵⁰³ کل برنک و بوی خود ممتاز گردد از سلم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḥ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda ol mişāl-i verd ve būy-ı ṭayyib ḥalāyıkü’l-İslām ve ‘ asker-i kirām بين الاعداء الخشب المسندة للإصطدام وبين جميع الخلائق والانام ²⁵⁰⁴ ve fevr-i silāḥ ile sīmā-yı silāḥ ile mümtāzlar olduklarını beyān u ‘ iyan eyledükden sonra girü şecā‘atlarını iḥbār-ı ğarībe ile ya‘ nī ol ‘ asker-i sādātuñ iḥbār-ı ‘ acībelerini iş‘ār ve ol

²⁵⁰² “Ta ki, Allah pisi temizden ayırsın, pisleri üst üste koyup hepsini bir araya toplansın, sonra da cehenneme atsın. Onlar ziyan edenlerin ta kendileridir.” Enfal 8/37.

²⁵⁰³ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Sīmā ile mümeyyiz idiler silāḥlular

Verd-i selemden itdi mümeyyez ‘ alāmeti}

²⁵⁰⁴ “Düşmanların arasında, tüm canlılar ve insanlar ile çarpışmaya hazırlanmış ahşap parçaları vardır.”

bahadır erlerüñ her birisi ‘alā ṭarīḳ-i inḳisāmi’l-āḥād ile’l-aḥād şol ṭomurcuḳ ğonca güllerüñ içünde müstetir ve gizlü olan çiçeklere teşbīḥ ḳaşd idüp ve feẓā’il bâġınuñ dürr ü gevher-i yetimleri ve kerem iḳlīmīnüñ şāḥ-ı kerīmleri olduklarını beyān u ‘iyān eylemek murād idinüp ‘alā ṭarīḳi’t-teşbīhi’z-zühret fī’l-ikmāl didi:

تَهْدِي الْيَنَك رِيَا ح النَّصْر نَشْرُهُمْ

2505 فَتَحْسِب الزَّهْر فِي الْاَكْمَام كُلِّ كَمِي

[214^a] Ehl-i Hicāz ḳatında هَدِيَّتْهُ الطَّرِيق وَالْبَيْت هَدَاتْ اِي عَرَفْتَهُ 2506 ḳavlinde me’ḥūẓdur. Ve Aḥfeş ḳatında هَدِيَّتْهُ اِلَى الطَّرِيق وَالِى الدَّار 2507 ḳavlinde me’ḥūẓdur. **Tühdi** (تَهْدِي) tā’nuñ zammesiyle 2508 ve dāl’uñ kesresiyle 2509 fi’l-i muẓārī’-i mü’enneş if’āl bābından اهْتَدَيْتَ 2510 ḳavlinde müştāḳdur. Ma’nāsı saña irsāl ider dimekdür. **İleyke** (اِلَيْكَ) tühdi ḳavline 2511 müte’allıḳdur. Kāf zamīr-i muḥāṭab لمن يصلح له الإستماع او لكل veyāḥūd ḥāl vāḳi’ olmaḳ üzerine mebnīdür. **Riyāḥu’n-naşri** (رِيَا ح النَّصْر) didügi tühdi ḳavlinüñ fā’ili vāḳi’ olmuşdur. en-Naşri didügi muẓāfun ileyhdür. Murād olan nuşretdür. Riyāḥuñ naşra izāfeti ‘ammuñ ḥaşşa izafeti ḳabīlindendür. Bunuñ yā’sı vāv’dan munḳalibdür māḳabli meksūr olduğundan ötürü. Nitekim müfredatda a’nī rīḥ didügi ḳavlinde daḥı ḳā’ide bu üslūb üzerinedür. Riyāḥu’n-naşr Ḥazret-i Resūl’üñ ḥadīş-i şerīfinden me’ḥūẓdur. Nitekim buyurdılar: يضرب بالصبا 2512 من تأتي منه الحطاب على طريق الاستيناف 2513. Murād olan te’kīddür. **Neşrehümü** (نَشْرُهُمْ) didügi menşūb olup tühdi ḳavlinüñ mef’ūli vāḳi’ olmuşdur. Neşre rāyiḥa-ı ṭayyibeye dirler. Ya’nī iḥbār-ı ṭayyibe ve inbā’-ı acībe ya’nī إن هؤلاء المصدرون الواردون هم خيار الفوارس مقدرون بنصر الله مقلدون بصوارم 2513

2505 “Zafer rüzgârları sana onların güzel kokusunu sunuyor. Zırhına bürünen her kahramanı henüz kılıfından çıkmamış çiçek sanırsın.”

2506 “Ona evin yolunu gösterdim, yani ona öğrettim.”

2507 “Ona evi ve yolu gösterdim.”

2508 zammesiyle: zammıyla BD.

2509 kesresiyle: kesriyle BD.

2510 “Hediyeyi ve kurbanlık hayvanı Allah’ın evine (Kâbe’ye) gönderdim.”

2511 tühdi ḳavline: tühdi’ye BD.

2512 “Kime hitap etmek uygunsa veya hitabın yöneltildiği her bir kişiye, istinaf yoluyla ulaşır.”

2513 “Ben saba rüzgârı ile yardım olundum, Âd kavmi ise debûr ile helâk edildi.” Müslim, Salātu’l-İstiska 4/816.

الغيرة²⁵¹⁴ demek olur. **Fe-taḥsib** (فَتْحَسِب) ente eyy tezannu. Fā ‘atf içündür. Fi‘l-i muzāri‘-i muḥāṭab tahtında müstetir ente tezannu ma‘nāsına. **ez-Zehre** (الزهر) didügi taḥsib kavlinün mef‘ül-i şānīsidür. Çiçek ma‘nāsınadır. **Fi‘l-ekmāmi** (فِي الْاَكْمَامِ) didügi zarf-ı müsteḥarr. ez-Zehre didügi kavlinde hāl vāḳi‘ [214^b] olmuştur. Ekmām didügi kemün cem‘ idür. Kesre ile çiçek tomruğuna ve nūruñ ğitāsına dirler ki anuñ içinde çiçek veyāḥūd²⁵¹⁵. وغياب الاسرار قد اجتمعت بإمانتها تحت الشرح كآل من كمى جسده بالسلاح ستره. Ke-kavli min kāl şarḥ كآل من كمى جسده بالسلاح ستره. Şin’uñ ve rā’nuñ fethasıyla²⁵¹⁶ el-‘arrā. **Külle kemī** (كُلُّ كَمِي) didügi mef‘ül-i evvel vāḳi‘ olmuştur. Taḥsib didügi kavline ve mef‘ül-i şānīsi ez-zehre didügi kavlidür. Nitekim ānifen işāret olıdnı ya‘nī silāḥında şeci‘ ve bahadırlar demek olur. من كمى جسده بالسلاح ستره. 2518 الشجاع الكامل في الشجاعة Eyy şejā‘e şejā‘e ile kemmī idi. Eyy şejā‘e şejā‘e 2517 kavlinde me‘ḥūz dur. Aşlında teşdīd ile kemmī idi. Eyy şejā‘e şejā‘e 2518 kavlinde muhtaşar olınmuştur. Andan sonra zarūret-i şī‘rden ötüri taḥfīf kılındı. Bu taḥdīrce ḳalb ḳabīlinden olur. Taḥdīri كآل من كمى جسده بالسلاح ستره. Nükte burada tenbīhdür ki aşḥāb-ı Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem kuvvet-i müşābehette ve farṭ-ı iltişāḳda olduklarına meş‘ardur.

İ‘lem

Eger su‘āl olınsa اَكْمَامِ كَمِي الزهر في اَكْمَامِ didügi kavlinde belāğat ve ma‘nā-yı sedīd yokdur. Belki vācib olan bu idi كَمِي زهراً في كَمِي veyāḥūd في كَمِي زهراً في كَمِي. Hattā ihāṭa-ı şūriyye içün olan lafz külli ‘umūm ve şümūl üzerine olup teşbīh külli küllīsine ve daḥı cümle cümlesine şāmil ola. Cevāb budur ki burada şāriḥūn tevciḥ eyledükleri mā naḥnu fihi bi-şadedihi ya‘nī biz şadedinde olduğumuz āḥāduñ āḥāda inḳisāmı ḳabīlindendür. Ke-kavlihim ركب القوم دوابهم ولبثوا ثيابهم 2520 kavli gibi. Zīrā kim bu ma‘lūmdur ki cem‘ cem‘ e muḳābil olmak āḥāduñ āḥāda [215^a]

²⁵¹⁴ “Bu ileri atılan ve geri dönenler (sefere çıkıp dönenler), Allah’ın yardımıyla güçlenmiş ve gayret kılıçlarıyla kuşanmış seçkin savaşçılardır.”

²⁵¹⁵ “Ve sırların gizliliği, sadakatiyle eyerin altında toplanmıştır.”

²⁵¹⁶ fethasıyla: fethiyle BD.

²⁵¹⁷ “Kim ki vücudunu silahla gizlerse, onunla kendini korumuş olur.”

²⁵¹⁸ “Cesaret konusunda tam (kusursuz) olan yiğit.”

²⁵¹⁹ “Her zırh giymiş kişiyi (yiğidi), sanki kolunda bir çiçek taşıyor gibi sanırsın.”

²⁵²⁰ “Kavim elbiselerini giydiler ve merkeplerine bindiler.”

inķisāmını iķtizā ider. Bu ise zāhīr-i buṭlāndur. Külle didügi lafzı bu fesāda irşād ider. Ammā aḥsen ve evceh olan budur ki fi'z-zehre didügi kavlindeki lām cins içün ola. Takdīri demek olur ki *تحسب كل كمي زهراً في كمي* . Bu taķdīr üzerine fi'l-ekmām didügi kavlindeki lām sehl olup bu aşıl mevzu' da cem' iyyetini murād mübṭal ve mużmaḥill ider. Nitekim uşūliyyūn buña zāhib olmışlardır ki ma' nāsı müfrede ' avdet ider andan şoñra fi'l-ekmām diyecek yirde keme müfred şīğasıyla sen dirseñ te'emmül olınsun. Bi-eyyi taķdīr kân ma' nā demek olur ki Allāhu te'ālānuñ nuşreti ve yardımını yelleri saña her cānibden irsāl ider. Bu ' asker-i İslām' uñ rāyiḥa-ı ṭayyibesini ki ol bahadırlaruñ her birisi işāret eyledüğimizüñ ḥasebi üzerine ṭomurcuķ ğoncalaruñ içinde müstetir ve gizlü olan çiçek mişāllerini zan ideydüñ demek olur.

Tercüme

Nuşret-i nesimi rāyiḥa-ı ṭayyibe saña irsāl idicek

Zehre-i ekmāmda sen zan ideydüñ kemiyyeti

Beyt

شاد خود بودي تو بر نصرت باد رساند می

2521 قدم ثابت بدند غنجه سبر اندر بهار جون

Ve Ba' de Hāzā

Şeyḥ nāzım raḥmetullāhi 'aleyh beyt-i sābıkda zamān-ı zuhūr-ı şer'-i nebeviyy ve hengām-ı bürüz-ı dīn-i Muşṭafaviyye şallallāhu 'aleyhi vesellemüñ ol aşḥāb-ı sādātuñ ve ' asker-i [215^b] İslām' uñ rāyiḥa-ı ṭayyibesini ve ol bahadırlaruñ her birisini şol ṭomurcuķ ğoncalaruñ içinde müstetir olan çiçeklere teşbīh idüp beyān u ' iyan eyledükden sonra ba' zı kâşırātü'l-' aql olan nāzıruñ kalbine muḥtelic olur ki ḥüsnde aşḥāb-ı güzīn verde teşbīh olındı. Ayā rukūb oldıkları ḥâlde bahadırlıkda ve şecā' atde ve ālāt-ı ḥarbi isti' māl

2521 {^{dk}Tercümetün li-kā' ilih

Nuşret yeli saña koḥularun iledicek
Ekmām içinde şanaduñ anları zehreti}

eylemekde şebâtlarında ve istiḥkâmlarında daḥi böylecene midir diyü ol tevehhümi def ke-ennehü mürtef'ide bitmiş şābit ve muḥkem agac gibi olduklarını beyān u 'iyān eylemek 'alā ṭarīḳi't-teşbīh beyt-i sâbıḳuñ mazmūnını te'kīd ü taṣrīḥ ḳaşd idüp didi:

كَأَنَّهُمْ فِي ظُهُورِ الْخَيْلِ نَبَتٌ رُبًّا

²⁵²² مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ لَا مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ

Eyy ²⁵²³ الاصحاب بحال قوتهم ركواً على ظهور الخيول كنت ما ارتفع من الارض Eyy ḳavlinde me'hūzdur. **Ke-ennehüm** (كَأَنَّهُمْ) didügi teşbīh içündür, ḥarfdur ḥurūf-ı müşebbeh-i bi'l-fi'lden. İsim gerek menşüb-ı ḥaber gerek merfū' zamīr-i bāriz muttaşıl isimdür. Ke-ennenüñ rāci'idür ḥuyūl üzerine işbat olan aşḥāba ve aḥbāba. **Fī zuhūri'l-ḥayli** (فِي ظُهُورِ الْخَيْلِ) didügi he'ulā'ül-aḥibbādan ḥāl vāḳi' olmışdur. Fī 'alā ma'nāsınadır. Taḳdīr-i kelām كونهم حال dimekdür. ²⁵²⁴ الخيل ظهور على راكبين Zuhūr zahruñ cem'idür arḳa ma'nāsına. Buṭūn baṭnuñ cem'i olduḡı gibi. Ḥayli ism-i cinsdür fursān ma'nāsına. Ḥaḳḳ te'ālā ḳavli bundandır **[216^a]** وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَرَجِلِكَ ²⁵²⁵. Eyy bi-fursānike ve ḥuyūl ma'nāsına daḥi gelür ki ol efrāsdur. Ke-ḳavlihi te'ālā وَالْخَيْلِ وَالْبِغَالِ وَالْحَمِيرِ لَتَرَكَبُوهَا وَزِينَةً ²⁵²⁶. Ammā burada murād olan ma'nā-yı şānīdür ki ol zuhūr-ı ḥayldür. **Nebtū ruben** (نَبَتٌ رُبًّا) didügi ke-enne ḳavlinüñ haberidür. Nebtū rubenden murād ²⁵²⁷ ما ارتفع من الأرض ya'nī yirden yüksek olup bu ağacuñ köki şuya yetişmiş ola ya'nī istiḥkām üzerine bitmiş ola. Ruben didügi rubvenüñ cem'idür. Burada üç luḡāt cā'izdür. Rebvetün ve rubvetün ve ribve ve ribāvetün. **Min şiddeti'l-ḥazmi** (مِنْ شِدَّةِ الْحَزْمِ) didügi zarf-ı müstekarr mübtedā'-ı maḥzūfuñ ḥaberi vāḳi' olmışdur. Taḳdīri ²⁵²⁸ وذلك من شِدَّةِ الْحَزْمِ dimekdür. Şiddet ḥiffetüñ ḥilāfı ḳuvvet

²⁵²² “Atların sırtında, kolanların sıkı bağlanmasından değil, azim ve sebatlarının kuvvetli oluşundan dolayı sanki mücahitler yükseklerde biten kökleri sağlam ağaçlar gibidir.”

²⁵²³ “Ashabın at sırtında olma durumu yerden yüksekte olmalarındandır.”

²⁵²⁴ “Onların durumu, at sırtında olmadır.”

²⁵²⁵ “Haydi, onlardan gücünün yettiklerini sesinle (telkinde bulunarak) çağrınla ayart! **Süvarilerinle yayalarınla onlara karşı ordu topla**; mallarına, evlâtlarına ortak ol, kendilerine vaadde bulun. Zaten şeytan insanlara aldatmadan başka bir şey vaad etmez.” İsrâ 17/64.

²⁵²⁶ “Binmeniz ve güzelliğini seyretmeniz için atları, katırları, eşekleri de yarattı. O, sizin bilmediğiniz başka şeyler de yaratır.” Nahl 16/8.

²⁵²⁷ “Yerden ne yükseldi?”

²⁵²⁸ “Ve bu, katı bir iradede kaynaklanmaktadır.”

ma‘nâsınadır. el-Ḥazmi didügi ḥâ-yı muhmelenuñ fetḥasıyla²⁵²⁹ ve zâ-yı mu‘cemenüñ sekûnıyla kişi kendüyi bi-nefsihi zabt itmekdür. Ve dahı ‘aql u zîrek ma‘nâsınadır. ضبط (من شدة الحزم) kavlinden me‘hûzdur. **Lâ min şiddeti’l-ḥuzumi** didügi min şiddeti’l-ḥazmi kavline ma‘tûfdur. Şiddet didügi şî‘n’üñ fetḥasıyla²⁵³¹ berk bağlamak ma‘nâsınadır. Ḥuzumi didügi ḥâ’nuñ ve zâ’nuñ zammesiyle²⁵³² eyer bağliyacak kılaña dirler. Ya‘nî demek olur ki²⁵³³ ol aḥibbâ-yı şâbitün ‘ale’l-ḥuyûl ya‘nî aşḥâb-ı güzîñ ḥîñ-i kıtâlde anları üzerinde şol arz-ı mürtefi‘ede bitmiş şâbit ü temekkün ü istiḥkâm ağac gibiler idi. Bunların şâbit ve muḥkem oldukları şiddetle zîrekler olup ‘aql-ı tâmları olduğındandır atlarının kılañı pergelinden ötüri degildür demek olur.

[216^b]

Tercüme

Esb üzerinde mürtefi‘ yirde biten ağac gibi bunlar

Şiddet-i zabtlarındanur degil ḥuzâmlarının şedd-i şiddeti²⁵³⁴

Beyt

کویا داشت اسبان چون درخت پشت کوه

راستواری بد در دین نه زکثرت در ستم²⁵³⁵

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyḥ nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda aşḥâb-ı güzîñ rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în ḥîñ-i kıtâlde atları üzerinde istiḥkâm üzerine nebât-ı rebve mişâli gibi âlât-ı ḥarbi silah-şorlukda bahadır erler olduklarını beyân u ‘iyân eyledükden sonra girü nâzım beyt-

²⁵²⁹ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

²⁵³⁰ “Adam, işlerini düzenledi ve onu sağlam ve güvenilir hâle getirdi.”

²⁵³¹ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

²⁵³² zammesiyle: zammıyla BD.

²⁵³³ ki: -ÇA.

²⁵³⁴ Bu beytin vezni bozuktur.

²⁵³⁵ {^{dk}Tercümetün li-kâ‘ilihi

At arkasında rebve otın kıldı anları

Ḥazmuñ degül ḥuzâmlarının şedd-i şiddeti}

i sâbıkun maẓmûnını te'kîd kaçd idüp Hakk sübhâne ve te'âlânun âyet-i kerîmesi tarîķi ve nemâti üzerine ke-ķavlihi te'âlâ ²⁵³⁶ وَأَلْقَيْنَا فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ ve ke-ķavlihi te'âlâ ²⁵³⁷ أَلْعَادَ وَالْبَغْضَاءَ fehvâsınca ol şaḥâbe-i güzîn 'adûlarnun ķalblerine ḥavf u ḥaşyet ü ru' b-ı dehşet ilķâ itdirüp ol kefere ķorkularından ya' nî ġâyetle bir mertebede lerzeleründen 'asker-i İslâm'un recûl-i şicâ'larını behâyimden fark idemedüklerini beyân u 'iyân eylemek 'alâ tarîķi'l-istînâf murâd idinüp didi:

طَارَتْ قُلُوبُ الْعَدَى مِنْ بَاسِهِمْ فَرَقَا

²⁵³⁸ فَمَا تَفَرَّقَ بَيْنَ الْبِهِمِ وَالْبِهِمِ

Târet (طَارَتْ) didügi eyy ²⁵³⁹ ذَهَبَتْ وَاضْطَرَبَتْ وَانْعَدَمَتْ بِالْكَلْبَةِ kavlinden me'hûzdur. Fi'l-i mâzî-i mü'enneş cümle-i müste'nifedür. **Ḳulûbühü'l-idâ** (قُلُوبُ الْعَدَى) didügi târet kavlinün fâ' ilidür. el-'İdâ muzâfun ileyhe[217^a]sidür. **Min be'sihim** (مِنْ بَاسِهِمْ) didügi târet kavlinün ta'lîli vâķi' olup mu'aḥḥar fereķân didügi kavline müte'allıķdur. Taķdîri ²⁵⁴⁰ من شِدَّةِ صَلَابَتِهِمْ dimekdür. Ve târet kavline 'illet olduġı şûretde taķdîr demek olur ki طَارَتْ تِلْكَ الْقُلُوبُ ²⁵⁴¹ مِنْ جِهَةِ شِدَّةِ الصَّلَابَةِ dimekdür. Be's şiddet ve ḥarb ma'nâsınadır. Zâmîr-i mecrûr aşḥâb-ı Resûl'e râcî'dür. **Fereķan** (فَرَقَا) didügi fâ'nuñ ve râ'nuñ fethasıyla ²⁵⁴² ḥavf u feza' ma'nâsına mef'ûlin leh vâķi' olmışdur. Veyâḥûd ṭayrân ḳulûba nisbet-i temyîz vâķi' ola, ķorkutmaķ ma'nâsına. **Femâ tüferriķü** (فَمَا تَفَرَّقَ) didügi kavlindeki ²⁵⁴³ fâ faşḥiyyedür ve mâ nefy içündür. Tâ'nuñ zammesiyle ²⁵⁴⁴ ve fâ'nuñ fethasıyla ²⁵⁴⁵ ve râ-yı müşeddidenün

²⁵³⁶ “Ve onların kalplerine korku saldık.”

²⁵³⁷ “Yahudiler “Allah’ın eli bağlanmış!” dediler. Asıl kendi elleri bağlanmıştı ve söyledikleri yüzünden lânetlenmişlerdir. Aksine O’nun iki eli de açıktır, dilediği gibi verir. Rabbinden sana indirilen, onlardan birçoğunun azgınlığını ve inkârcılığını kuşkusuz arttıracaktır. **Onların arasına kıyamete kadar sürecek düşmanlığı ve kini saldık.** Ne zaman savaş ateşini tutuşturmuşlarsa Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk için çaba harcarlar; Allah ise bozguncuları sevmez.” Mâide 5/64.

²⁵³⁸ “Mücahitlerin şiddetli hücumundan korkan düşmanların kalpleri uçtu da yiğitle kuzuyu ayırt edemez oldular.”

²⁵³⁹ “Gitti, altüst oldu ve tamamen yok oldu.”

²⁵⁴⁰ “Onların sertliklerinin şiddetinden dolayı”

²⁵⁴¹ “O kalpler, sertliğin şiddetinden ötürü uçup gitti.”

²⁵⁴² fethasıyla: fethiyle BD.

²⁵⁴³ Femâ tüferriķü didügi kavlindeki: Femâ tüferriķü'deki BD.

²⁵⁴⁴ zammesiyle: zammıyla BD.

²⁵⁴⁵ fethasıyla: fethiyle BD.

kesresiyle²⁵⁴⁶ fi‘l-i muzāri‘ -i mü‘enneş, ma‘nāsı ol kefare insānı behāyimden fark idüp bilmezler idi. Tahtında fā‘il zāmīr-i müstetir hiye rāci‘dür el-‘idā didügi kavline. **Beyne’l-behmi** (بَيْنَ الْبُهْمِ) didügi yā’nuñ ve hā’nuñ fetḥasıyla²⁵⁴⁷ veyāḥūd bā’nuñ fetḥasıyla²⁵⁴⁸ ve hā’nun sūkūniyla evlād-ı dā’na ıtlāk olunur. Gerek müzekker ve gerek mü‘enneş olsun koyun kuzu demek olur. Behīmenūñ cem‘ idür. **Ve’l-bühemi** (وَالْبُهْمِ) didügi bā’nuñ zammesiyle²⁵⁴⁹ ve hā’nuñ fetḥasıyla²⁵⁵⁰ zamme ile behmenūñ cem‘ idür ki ol cemā‘at-i şicā‘ ve ceys-i şeci‘dür. Ya‘nī şol atlulara dirler ki bahadır olup şiddet-i harbleri ve şecā‘atları olduğı eelden kağı cānibden tūlū‘ ideceklerini bilmedükleri eelden ya‘nī aşḥāb-ı güzīnūñ şiddet-i bahadırılıklarından harbde ‘adūların kulūbı lerzeler tutup ditrerlerdi. Anlardan havf idüp kōrḳdukları hālde [217^b] ya‘nī gāyet mertebe-i ıztırāblarından aşḥāb-ı Resūl’ūñ atlularını behāyimden ya‘nī koyun kuzıdan gibi teşḥīş-i temyīz idüp fark idemezlerdi.

Tercüme

Nīm-i şaḥābeden ödleri şındıydı düşmenūñ

Seçemezler oldı ādemīlerden behīmeti

Beyt

لرزه در دلهاي كفار اوفتناد از ترسشان

چار پای از آدمي شناختند از ترس غم²⁵⁵¹

Ve Ba‘de Hāzā

²⁵⁴⁶ kesresiyle: kesriyle BD.

²⁵⁴⁷ fetḥasıyla: fethiyle BD.

²⁵⁴⁸ fetḥasıyla: fethiyle BD.

²⁵⁴⁹ zammesiyle: zammıyla BD.

²⁵⁵⁰ fetḥasıyla: fethiyle BD.

²⁵⁵¹ {^{dk}Tercümetün li-kā’ilihi

Şiddetlerinden öyle fark eyledi ‘adū

Kim idemedi fark bühümden behīmeti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda kefare tâ’ifesi aşhâb-ı Resûl’ün şiddet ve harblerinden havf u haşyet idüp korkularını beyân u ‘iyân eyledükden sonra girü nâzım Hakk sübhâne ve te‘âlânun nemaı üzerine ke-ıavlihi te‘âlâ وَنِصْرُكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيزًا²⁵⁵² fehvâsınca ve Hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem cânibi ve tarafından olan nuşreti beyân eylemek ya‘nî ba‘zı ‘aql-ı kâşırinün²⁵⁵³ bâline huṭûr idüp istib‘âd idüp dilîr-i ma‘reke-i kıtâl dilâver-i hengâme-i cidâl mübâriz-i şâfi-yi fu‘âd ve sa‘îdü’l-bürûzîn ve mücâhid-i pâk i‘tikâd ve dîn-i efrûz maḥşûş-ı kelâm sa‘âdet-i huşûs تَسَاءُ مِنْ تُعَزُّ²⁵⁵⁴ aşhâb-ı Resûl’e bu kadar zafer-i mu‘tâd şahâyif-i suyûf ve şemşîr-i şîr-âşûb rikâb-ı düşmenden hûn-âşâm dendâne-i ser-i tiğ-i ab-günü a‘dâ-yı leyâma ecel-nümâ ve merg-ı peyâmdur. Fermân u²⁵⁵⁵ emr Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem bi-‘avni Hudâ-yı [218^a] zû’l-celâl bu kadar kuvvet-i zâhire bunlardan şadır olduğunu istib‘âd u te‘accub eyledüklerini ‘alâ tarîkı’l-ilzâm def‘ü men‘ eylemek murâd idinüp şart ma‘nâsını mutazammın olan kelimeyi men ile beyt-i sâbıkun maзмünına te‘kîd kaşd idüp didi:

وَمَنْ تَكُنْ بِرَسُولِ اللَّهِ تُصْرَتُهُ

أَنْ تَلْقَاهُ الْأَسَدُ فِي أَجَامِهَا تَجَمُّ²⁵⁵⁶

Vāv (و) ibtidâ’iyyedür. **Men** (مَنْ) didügi ism-i mevşûldür. Şart mutazammındur. **Tekün** (تَكُنْ) didügi fi‘l-i muzâri‘ ef‘âl-i nâkışâdandır. Men ile meczûmdur. **Bi-Resûlillâhi** (بِرَسُولِ اللَّهِ) didügi zarf-ı müsteḳarr muḳaddem haber. **Nuşretühü** (نُصْرَتُهُ) didügi mu‘aḥḥar ismidür yekün ḳavlinün. Zâmir-i mecrûr Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. Veyâhûd şart ma‘nâsına mutazammın olan ism-i men mübtedâ’ vâkı‘ ola ve andan sonra vâkı‘ olan

²⁵⁵² “Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah’ın bağışlaması, sana nimetini eksiksiz vermesi, seni dosdoğru yolda yürütmesi ve Allah’ın sana güçlü bir şekilde yardım etmesi için sana apaçık bir fetih ihsan ettik.” Fetih 48/3.

²⁵⁵³ kâşırinün: kâşırine YB, ÇA.

²⁵⁵⁴ “De ki: ‘Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsın, dilediğinden çekip alırsın. Dilediğini yüceltirsın, dilediğini de alçaltırsın. Her türlü iyilik senin elindedir. Hiç kuşku yok sen her şeye kâdırsın.’ Âl-i İmrân 3/26.

²⁵⁵⁵ u: -BD.

²⁵⁵⁶ “Ormanda aslanlar, Resulullah’ın sayesinde zafer kazanan kimseye rastlayacak olsalar korkudan susarlar.”

cümle a' nî in telkâhü'l-üsdü haberi vâki' ola. Taqdiri من كان منصوراً فالأسد تخاف منه في العرين إذا رآته²⁵⁵⁷. Bâ, bâ-yı sebebiyyedür. Veyâhüd isti'ânet için ola. Ya' nî şol men ki anuñ nuşreti Resûl'ün qablinden ve tarafından ola. فهو الغالب على كلِّ غالب²⁵⁵⁸ dimekdür. Veyâhüd yekün didügi qavli fi'l-i tāmme olup nuşretühü qavli ismi vâki' ola. Ve bi-Resûlullâh didügi nusretühü qavline müte'allıq ola. Ve 'alâ kilâ et-taqdirin ya' nî gerek tāmme ve gerek nâkışa olsun iki vechle bile yekün didügi qavlinün taqdimî haşr ifâdesi-içündür. Ya' nî ğayrısı bu meşâbede degildür demek olur.

İ'lem

[218^b] Hâzret-i Resûl'ün muṭlaq zikrinde tenbîhdür ki muṭlaq zıkr lâyıq degildür. İllâ anuñ şânına lâyıqdur diyü kemâle münşarîf olduğına iş'ârdur. Nitekim hitâbâtı هذا النبىّ²⁵⁵⁹ diyü kemâl aña münhaşır olduğundan ötürü ğayrısına bu meşâbede degildür²⁵⁶⁰. Ve mevzu'-ı zamîrden mazhara 'udül tenbîhdür ki cihet-i nuşret aña mahşûşdur. Ve dahı emrini te'kid ve fehâmetini ve ululuĝını taḥkîkdür. **İn telkâhü'l-üsdü** (انْ تَلَقَّهْ الْأُسْدُ) didügi in ḥarf-i şartdur. el-Üsdü didügi telkâhü qavlinün fâ'ilidür. Ya' nî eger aña arşlan mülâkî olup görürse ma'-hâzâ â' zam a' dâdan iken hüznden ve ḥavfdan sâkit olur. Cem' i esved ve esed gelür. Zamîr-i menşûb men mevşûle râci'dür. Telkâhü didügi fi'l-i muzâri'-i mü'enneş in ile meczûm kılınmışdur. Aşlında telkî idi. Lamü'l-fi'²⁵⁶¹ sâkiṭ oldı 'alâmet-i cezm için buluşmak ve görmek ma' nâsına. **Fî âcâmiḥâ** (في إجمها) didügi zarf-ı müsteḥarr telkâ didügi qavline müte'allıq olup zarfıdur. Eceme şol qamışlıĝa dirler ki anda arşlanlar yatur. Bu şıfat ile taqyîde nükte budur ki kaçan arşlan 'arîninde ya' nî mişesinde ve yataĝunda olsaydı ol zamân eşca' u emna' olup ğayrı mevzu' da evlâ bi't-ṭarîḳ ḥavfdan sâkit olur diyü tenbîhdür. Bu taqyîdde mezîd mübâlaĝa ifâde ider. Zîrâ kim ğâyâtında ya' nî mişesinde olduğu vaḳit eşedd-ibe's üzerinedür. Âcâm didügi ecmenün cem'idür.

²⁵⁵⁷ “Bir aslan bile kendi ininde zafer kazanan kişiyi gördüğünde korkar.”

²⁵⁵⁸ “O, her galip üzerinde galip olandır.”

²⁵⁵⁹ “Bu cömert peygamber.”

²⁵⁶⁰ degildür: degil BD.

²⁵⁶¹ Lamü'l-fi' l: Lamü'l-fi' l'den BD.

Temr temrenüñ cem‘ i olduğu gibi. **Tecimi** (تجم) didügi cîm’üñ kesresiyle²⁵⁶² fi‘l-i muzâri‘
 تسكن ولا تتحرك²⁵⁶³ ma‘ nâsinadur. Vücūmdan müştâk olup cezâ’-ı şartdur. İn harf-i şartı
 [219^a] burada isti‘ māl tenbîhdür ki firiste ve nuşret ve manşûr olmak Hâzret-i Resûl’üñ
 kıblindendür göze mehâbetde olduğundan ötürü. Gūyâ esed ol Hâzret-i Resûl’üñ
 ru‘yetine kâdir olmaz. Bu nükte-i hafıyyeden ötürü ru‘yet, esed cānibinden i‘tibār olındı.
 Yohsa Hâzret-i Resûl’üñ kıblinden ru‘yet i‘tibār olunmazdı. Bi-eyyi taqdîr kân ma‘ nâ
 demek olur ki şol kimesnenüñ ki nuşreti ve fırsatı Hâzret-i Resûl’üñ sebebiyle ola kaçan
 ol kimesne arşlanları kendülerinüñ menâzilinde buluşup arşlanlar Hâzret-i Resûl’i
 görselerdi havf idüp korkarlardı. A‘zâların hareket itdürmege ve zarar getürmege ol
 kimesne eşca‘ u emna‘ olduğundan ötürü demek olur.

Tercüme

Meskeninde her bir esed havfla yatur

Uğrasalar aña ki Resûl ile nuşreti

Beyt

هر که اورا از رسول الله یاری آمده

شیر اگر بروی رسد از ترس وی آید بهم²⁵⁶⁴

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda şol men ki rahmeten li‘l-‘âlemîn olmak
 içün halk olunmuş ola, arşlan anı gördügi zamânda korkmak degil belki hâk-i pây-ı tütüyâ
 ve kîmyâ mişâllerine yüz sürmege müştâk ve teşevvuk üzerinedür. Nâzım, Hâzret-i
 Resûl’üñ manşûr ve muẓaffer ‘ale‘l-‘adâ olduğını beyân u ‘iyân eyledükden sonra girü
 beyt-i sâbıkun maẓmûnını te’kîd ol Hâzret-i Resûl’üñ [219^b] aşhâbları ve evliyâları gayet-

²⁵⁶² kesresiyle: kesriyle BD.

²⁵⁶³ “Hareket etmeden yerinde durur.”

²⁵⁶⁴ {^{dk}Tercümetün li-kâ‘ilihi

Pîşelerün içinde esedler feza‘ kıılır

Uğrasalar aña ki Resûl ile nuşreti}

i ğalebede ve intizârda ve nihâyet inkişâmda olduklarını ve ma‘nâ-yı siyâdet bunlara munhaşır olduğunu iş‘âr bu bir emr-i mekşûfdur diyü te‘kîd-i nefy içün olan kelime-i len ile işâret ya‘nî hitâb idüp intişâr bunlara munhaşıradur, ğayrısına degildür diyü ezmine-i selâşenüñ ihâtasına ve şümûl-ı kaşdına ve nuşret ü furşat anlara maḥşûş olduğına²⁵⁶⁵ tahkîk kaşd ve murâd idinüp beyt-i sâbıkuñ mazmûn[ını] cümleye atf idüp didi:

وَلَنْ تَرَى مِنْ وَلِيِّيْ غَيْرَ مُنْتَصِرٍ

²⁵⁶⁶ به وَلَا مِنْ عَدُوِّ غَيْرِ مُنْقَصِمٍ

Ve len terâ (وَلَنْ تَرَى) didügi kavlindeki vāv ‘atıf içündür. Len hurûf-ı nevâşıbdandır. Te‘kîd-i nefy içündür. Terâ fi‘l-i muzâri‘-i muḥâtab ra‘aye, yera‘yüden gelür. Ef‘âl-i kulûbdandır. Me‘ûlini iktizâ ider. **Min veliyyin** (مِنْ وَلِيِّيْ) didügi me‘ûl-i evvelidür. **Ġayra münteşirin** (غَيْرِ مُنْتَصِرٍ) didügi me‘ûl-i şânîsidür. Veyâḥûd ğayr didügi mecrûr kırâ‘at olına. Veliyyin kavlinüñ şıfatı vâkı‘ ola. Veyâḥûd merfû‘en kırâ‘at olına. Mübtedâ‘-ı maḥzûfuñ haberi vâkı‘ ola. Veyâḥûd ru‘yetden müştak olduğu şürette ḥâl vâkı‘ ola. Ve illâ zıkr olınan gibi me‘ûl- i şânî vâkı‘ ola ²⁵⁶⁷ وَلِكُلِّ وَجْهَةٍ هُوَ مُوَلِّيهَا. Taḳdîri demek olur ki ولن ترى من اولياء الله منصوراً ظاهراً وباطناً إلا بمعاونته ولا تلقي عدواً من اعدائي مكسوراً إلا بإعانتة و بالآيه ²⁵⁶⁸ demek olur. Min zâ‘idedür. Siyâḳ-ı nefyde vâkı‘ olup tenşîş ve ‘umûm içün [220^a] ziyâde olınmışdır. Eger su‘âl olınsa te‘kîd-i nefy içün olan len kelimesini niçün sâ‘ir zevât nefy içün olan üzerine işâr u ihtiyâr olındı. Zîrâ kim sâ‘ir zevât nefyden ekd belki ta‘bîr içün olduğundan ötürüdür. Nitekim Zemaḥşerî kendü *Ünmûzec*’inde tenşîş idüp kendü mezheb-i bâtılasına ru‘yet mes‘elesinde vesîle kılmışdır Hâḳḳ te‘âlânüñ kavlinde

²⁵⁶⁵ olduğına: olduğunu BD.

²⁵⁶⁶ “O’nun yardımıyla zafer kazanmayan bir dost ve perişan olmayan bir düşman asla göremezsin.”

²⁵⁶⁷ “Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” Bakara 2/148.

²⁵⁶⁸ “Allah’ın dostlarından hiçbirini, onun yardımı olmadan galip göremezsiniz; düşmanların da hiçbirinin, onun yardımı olmadan mağlup olduğunu göremezsiniz.”

ke-ğavlihi te‘ālā: لَنْ تَرَانِي يَا مُوسَى ²⁵⁶⁹. Ğayra münteşir didügi eyy منتقم من اعدائه ²⁵⁷⁰ dimekdür. **Bihî** (به) didügi ğayra münteşir ğavline müte‘allıkdur. Zāmîr-i mecrûr Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. Bâ sebebiyye içün veyâhûd isti‘ânet içündür. Ve muşâhebet içün dahı câ’izdür. Şahâbe hâkkına nisbet ve ğayrılaruñ hâkkına nisbet ve icmâ‘ ve kıyasa göre. **Velâ min ‘adüvvîn** (وَلَا مِنْ عَدُوٍّ) didügi min veliyyin ğavline ma‘tûfdur. Velâ kelimesi didügi nefy içün müzekkeredür. **Ğayra münkaşımı** (غَيْرُ مُنْقَصِمٍ) didügi ‘adüvv didügi ğavlinüñ şıfatı vâki‘ olmışdur. Kâf-ı müsennâ ve şâd-ı mühmele ile münkesir ü münhezim ma‘nâsına ya‘nî a‘dâdan bir a‘dâyı görmezün ki mağhûr u mağlûb olmaya.

İ‘lem

Eger su’âl olınsa bu mezkûrâtıñ cümlesi hasen ü daķıkdür. Ammâ hikmetindendür kim ve len terâ min veliyyin didügi ğavlinde müstaķbelde intişârıñ nefyini îşâr idüp a‘nî ve len terâ min evliyâ’ullâh manşûren zâhiren ve bâtinen ve dahı velâ min ‘adüvvîn elâh didügi zamânında ‘adûdan nefyü’l-inkisâr eyleyüp a‘nî اعدائه مكسوراً ²⁵⁷¹ وَلَا تَلْقَى عَدُوًّا مِنْ اعدائه مكسوراً ²⁵⁷¹ didüginde ve şoñradan evvelinde a‘nî ve len terâ min veliyyin elâh kuvvet ve nuşreti işbât a‘nî اَلَا بِمَعَاذِهِ ²⁵⁷² didügi [220^b] ve ğayra münteşir didügi ğavli ve şânide a‘nî velâ min ‘adüvv ‘adem-i ğalebeyi ve ‘adem-i nuşreti a‘nî اَلَا بِعِزِّهِ ²⁵⁷³ burada tahķik ve takrîr budur ki mısrâ‘-ı evvelde olan ya‘nî kuvvet ve nuşreti işbât ezmîne-i şelâşenüñ şümûlına ve ihâtasına kasddan ötüridür. Hâşıl-ı kelâm bu maħale gelince niçe muķaddemât-ı keşîre sevķ olıñup ki Hâzret-i Resûl’üñ şallallâhu ‘aleyhi vesellem aşķâbı ve aķbâbı manşûr u mużaffer ve mü’eyyidîn min ‘indallâh olduklarına huşusen فسل حُنيئاً ²⁵⁷⁴ ولسل بذراً ولسل أحدأ ²⁵⁷⁴ ezmîne-i mâziyede vaķâyî‘ hâ’ile ve dâhiye bunlar manşûr u mużaffer

²⁵⁶⁹ “**Mûsâ**, tayin ettiğimiz vakitte (Tûr’a) gelip de rabbi onunla konuştuğunda o, ‘Rabbim! Bana görün; sana bakayım’ dedi. Rabbi, ‘**Sen beni asla göremezsın**. Fakat şu dağa bak; eğer o yerinde durabilirse sen de beni görebilirsin” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti; Mûsâ da bayılıp düştü. Kendine gelince dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tövbe ettim; ben inananların ilkiyim.” A’râf 7/143.

²⁵⁷⁰ “Düşmanlarından intikam alan.”

²⁵⁷¹ “Ve düşmanlarından hiçbirini yenilmiş bir hâlde bulmazsın.”

²⁵⁷² “Onun yardımı olmadan.”

²⁵⁷³ “Onun yardımı ve lütfu olmaksızın hiçbir şey tamamlanmaz ve kemale ermez.”

²⁵⁷⁴ “O hâlde Huneyn’dan, Bedr’dan ve Uhud’dan sor.” Kasîde-i Bürde, 128.

oldıklarına şehâdet idüp iş‘âr olunmuş idi. Nev‘an bizüm ‘aql-ı kâşıramuza nisbet bâdî-i nazarda iz‘ân eylemege ‘usret çekilür diyü. Cevâb budur ki vaqtâ ki muhâlifün fî dîni’llâh ve ‘adüvv-i dîn-i mülhidîn bunların fikr-i fâsidleri ve süy-ı mi‘delerinin tîma‘ı budur ki ²⁵⁷⁵سيكون الأمر في الازمنة الآتية على عكس الماضي والحال. Fesağa-ı mezkûrîniñ fikr-i fâsideleri bu oldıysa el‘ân bu kavî-i bâtılalarını ve tîma‘larının izâlesine ve len terâ min veliyyin ğayra münteşirin elâh didügi kavliyle ‘umûm u şümûl kâşd idüp def‘ü men‘ ve redd olunması ya‘nî eyyühe’t-tîma‘ sen tîma‘ ve zann ve fikr-i bâtıla ile taşavvur itme ki ²⁵⁷⁶ Hazret-i Resûl’ün ahibbâsı ve aşhâbı ilâ yevmü’l-kıyâme za‘îf ve kahr-ı târî olup ve kefare tâ’îfesi kuvvet üzerine olup diyü sen zann idüp mâ rücûtühü hattâ ²⁵⁷⁷ senün için müyesser ola. Zîrâ kim ²⁵⁷⁸الإسلام يعلو ولا يُعلى fehvâsınca egerçi kim Hazret-i [221^a] Muhammedü’l-Muştafâ şallallâhu ‘aleyhi vesellem fevt olup âhirete intikâl eylediysen Hazret-i Muhammed’ün Rabbisi ve Tañrısı fevt olup ölmez ve aña zevâl ve fenâ ‘arız olmaz. Ve dağı emr-i dîn ve millet-i İslâm sâ’ir edyân gibi nesh olup müteğayyir olur degildir. Belki ²⁵⁷⁹سُنَّتُهُ اللهُ اللّٰتِي تَدْخُلُتُ مِنْ قَبْلِ ahibbâsının intişârına ve a‘dâsının inkisârının ciheti üzerine cârî olup mâ nañnu bi-şadedihide zîkr olınan vech-i meşrûh üzerine nefy te’kîd ü işbât i‘tibârına nûkte-i hafıyye ve belâğat-ı laîfe şerh olunup iş‘âr olındı. Bi-eyyi takdîr kân ma‘nâ demek olur ki ve dağı sen elbette görmezsün bir velîyi ki maḥfûz u münteşir bihî olmaya. Ya‘nî maşûn ve müste‘ân olmaya. Ve dağı a‘dâdan bir ‘adûyı görmezsün ki münkesir ü maḥhûr olmaya. Pes imdi Hazret-i Resûl’ün ilâ yevmü’l-kıyame aşdikâsından olan velî maḥfûz u mañşûrlardur demek olur.

Tercüme

Görmez velâyet ehli anuñ ğayr-ı münteşir

²⁵⁷⁵ “Gelecek zamanlarda durum şimdikinden ve geçmiştekinden farklı olacaktır.”

²⁵⁷⁶ ki: -BD.

²⁵⁷⁷ hattâ: -ÇA.

²⁵⁷⁸ “İslam üstündür, O’na üstün gelinemez.” Dârekutnî, 3/252; Ebû Nu’aym, Târihu İsbahân 1/92. <https://dorar.net/h/nTEFKYP7> [Erişim tarihi: 03.04.2025]

²⁵⁷⁹ “Allah’ın daha önce geçen sünneti.”

Hem ğayr-ı münkaşım anuñ ehl-i ‘adāveti

Beyt

دوستانش را نه بينی غير منصور و عزيز

²⁵⁸⁰ دشمنانش رانه بيني غير خارمرجم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’üñ aḥibbâsından ve aşdıkâsından olan velîñüñ manşûr olduğunu beyân ve a‘dâ-yı dîn maḥhûr ve münhezim [222^b] olduklarını beyân u ‘iyân eyledükden soñra girü nâzım ²⁵⁸¹ كلّ نبی ابو امته 2581 muktezâsınca Hâzret-i Resûl’üñ zeyline teşebbüs idüp şecâ‘at maḳāmında ilticâ‘ eyleyüp ²⁵⁸² من دخل حصيني امن من عذابي 2582 feḥvâsınca âlâm-ı dünyeviyyeden ve a‘zâb-ı uhreviyyeden maşûn ve maḥfûz olmak kaçd idüp ‘alâ tarîķi’l-irşâd Hâzret-i Resûl’üñ hışn-ı ḥaşînine girmek ya‘nî milleti ve şerî‘ati hışâr menzîlesinde olup aña ilticâ‘ iden kimesnenüñ cemî‘-i âfâtdan sâlim olduğına beşâret kaçdına murâd idinüp cümle-i müste‘nife ile vücum-ı âcâm ile ‘illet kılup didi:

احلّ امته في حرز ملته

²⁵⁸³ كألئث حلّ مع الاشبال في اجم

Eyy ²⁵⁸⁴ نزل أمنه في حرز دينه الحصين 2584 kavlinden me’ḥûzdur. **Eḥalle** (احلّ) fi‘l-i mâzî if‘âl bâbındandır. Eşfaḳ ve aḥfaḳ ma‘nâsınadır. **Ümmetehü** (امته) didügi eḥalle kavlinüñ mef‘ûli vâķi‘ olmışdur. Zâmir-i mecrûr Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. **Fî ḥırzi milletihi** (في

²⁵⁸⁰ {dk} Tercümetün li-kā‘ilihi

Yokdur vilâyet ehli anuñ ğayr-ı münteşır

Hem ğayr-ı münkaşım anuñ ehl-i ‘adāveti}

²⁵⁸¹ “Her peygamber ümmetinin babasıdır.”

²⁵⁸² “Lâ ilâhe illallah benüm kelimimdir. Ve ben O’yum. Kim bunu söylerse benim kaleme girmiştir. **Kim de benim kaleme girerse azabımdan emin olur.**”

²⁵⁸³ “Aslanların yavrularıyla birlikte (kendileri için güvenli olan) ormana indiği gibi Hz. Peygamber de ümmetini dinin sağlam sığınağına indirdi.”

²⁵⁸⁴ “O, dininin sağlam kalesine sığınarak güvenli bir şekilde indi.”

didügi eḥalle ḳavline müte‘allıḳdur. Hırz ḥiṣār ve ḳal‘a ma‘nāsınadır. Milletihi didügi dīn ve şerī‘at ma‘nāsına zamīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl’e rāci‘dür. Ve ümmetden murād cemā‘atdır. Ahfeş buyırdılar ki lafz-ı ümmet müfredü’l-lafz mecmu‘ü’l-ma‘nādur. Ya‘nī lafzı vāḥid ve ma‘nāsı cem‘dür. Murād ümmete icābetdür ki ol من بلغه 2585. Yoḥsa şol ümmete da‘vet murād degildür ki da‘vet vaşıl ola ve īmān getürmeyeler. **Ke’l-leysi** (كَالْيَاسِي) [222^a] didügi ḳavli eḥalle ḳavlinüñ fā‘ilinden ḥāl vāḳi‘ olmuşdur. Leysi esede ya‘nī arşlana dirler. **Halle** (حَلَّ) fi‘l-i māzī ḥafz ma‘nāsına. Taḥtında fā‘il zamīri müstetir hüve rāci‘dür ke’l-leysi ḳavline. **Me‘a’l-eşbālī** (مَعَ الْأَشْبَالِ) didügi ḥalle ḳavlinüñ zarfı olup veledü’l-esed ya‘nī arşlanuñ yavrusına dirler. Halle كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اسْفَارًا 2586 nemaṭı ve ṭarīḳi üzerine el-leys didügi ḳavlinüñ şıfatı vāḳi‘ olmuşdur. Me‘a’l-eşbāl şıblüñ cem‘idür. Eḥall ḳavlinüñ fā‘ilinden ḥāl vāḳi‘ olmuşdur. **Fī ecemi** (فِي أَجْمِ) didügi ḥalle ḳavline müte‘allıḳdur. Ecem ecmenüñ cem‘idür. Arşlan enüḡine dirler. Bu kelāmda Ḥazret-i Resūl leyse teşbīh ve ümmetini eşbāle teşbīhde vech-i şebēh budur ki kemāl-i şecā‘atde ve ḳuvvet-i cerā‘ide ve nihāyet-i ḥimāyetde esedüñ eşbāline şefḳati ve merḥameti Ḥazret-i Resūl’üñ şallallāhu ‘aleyhi vesellem daḡı ümmetine şefḳatde böylecenedür. Ve daḡı Ḥazret-i Resūl’e temerrüd iden şiddet-i baṭşda ve ‘adem-i şefḳatinde arşlan gibidür. Rivāyet olunur ki arşlan ḳaçan bir insāna i‘tirāz eylese arşlan meskeninde sükūn u vaḳār ile ol insānuñ önünde mütezellilen tevāzu‘ ve ḡuşu‘ ile aña gelüp sürünür ammā ḳaçan helāl itmek dilese şedīdü’l-baṭş şüretinde temeşşül idüp her ne dilerse eydür. Ammā şānide vech-i şebēh a‘nī eşbālde budur ki Ḥazret-i Resūl’üñ ümmeti ḡayāt-ı ebediyyede ḡaḳīkaten sebep olup baba veledine sebebi ḡayāt olduḡı gibidür diyü iş‘ār olunur. [222^b] Nitekim Ebū Hüreyre raḡiallāhu ‘anh Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellemden rivāyet ider. 2587 اِنَّمَا اَنَا لَكُمْ مِثْلُ الْوَالِدِ el-ḡadīs. Ve daḡı ḡadīşe tenbīhdür ki 2588 كُلُّ نَبِيٍّ ابْنُ امْتَةٍ ve bundan soñra milletihi didügi ḳavlinde ve daḡı bi’l-ecem didügi ḳavlinde teşbīh vardur ki bunlaruñ her birisi ḡafza

2585 “Kendisine İslam’a davetin ulaştığı ve peygambere (ona selam olsun) iman eden kimse.”

2586 “Eşek misali sırtında yük taşıyor.”

2587 “Şüphesiz ben sizin için bir baba gibiyim.” Ebû Davud, Sünen/8.

2588 “Her peygamber ümmetinin babasıdır.”

sebebdür. Ve ğayrısının zararını men‘ ü def‘ eylemekde ‘illet müstaķilledür. Hıuşusen fı hırzı milletihi ķavlinde Hāzret-i Resūl’üñ ﷲ ﷺ 2589 hışnına işāret vardır. Nitekim hādīşde vārid olınmışdır من دخل حصيني امن من عذابي 2590. Ve bi’l-cümle Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem ümmetine hırz üzerine olduğına nice eḥādīş-i nebevī vārid olmışdır. Ma‘nā demek olur ki Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem ümmetine eşfaķ u aḥfazdur milleti ve şerī‘ati hışārında. Nitekim arşlan enüklerini ini içinde eşfaķ u aḥfaz olduğı gibi demek olur.

Tercüme

Şol şır ki ininde ķor hep enüklerini

Hırzı içinde ķodı milletinüñ cümle ümmeti

Beyt

امته خود را بشانده در حصار ملتش

همچو شیرکو بود با بچمکاب اندر آجم 2591

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḥ nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda Hāzret-i Resūl ümmetine eşfaķ u aḥfaz üzerine olduğını beyān u ‘iyān eyledükden sonra ba‘zı mülḥadīn fı dīni’llāh ve Hāzret-i Resūl’üñ şallallāhu ‘aleyhi vesellem hırzına münkerīn olduklarına işāret-i [223^a] nebeviyye ile ya‘nī ķurūn-ı māziye ihtilāf üzerine olduklarını teşnī‘ ve tebkīt nemaṭı üzerine ve Hāzret-i Kur‘ān bizüm için ḥüccet ü bürhān olduğını meş‘ar nitekim Hāzret-i Resūlullāh buyurdılar الصلاة نور والصدقة برهان والصبر ضياء والقرآن حجة لك أو عليك 2592 el-ḥādīş.

2589 “Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed de onun kulu ve elçisidir.”

2590 “Lâ ilāhe illallah benüm kelimimdir. Ve ben O’yum. Kim bunu söylerse benüm kaleme girmiştir. **Kim de benüm kaleme girerse azabımdan emin olur.**”

2591 {dkTercümetün li-ķā’ilihi

Arşlan gibi ki mişede ķor ol enükleriñ

Hırzı içinde milletinüñ ķod(ı) ümmeti}

2592 “Temizlik imanın yarısıdır. Elḥamdülillah mizanı doldurur. Sübhanallah ve elḥamdülillah (demek) göklerle yer arasını doldurur. **Namaz bir nurdur, sadaka bir delildir, sabır bir aydınlıktır.** Kur’an da ya senin

cihet-i intişāra işāret ve keferenūñ ²⁵⁹³ اللَّهُمَّ اجْعَلِ الْقُرْآنَ حِجَّةً لَنَا وَيَسِّرْ لَنَا الشَّفَاعَةَ وَالْدَّرَجَةَ الْعَظْمَى inkisārına delālet ya‘nī Ḥazret-i Qur‘ān-ı ‘aẓīm bizüm içün hüccet olup aña hürmet ü tevķir ve Ḥazret-i Resūl’ūñ zeyline mültezimīn müteşebbūs olduklarını beyān u ‘iyān eylemek ve Ḥaḳḳ te‘ālānuñ kelimāti ve Ḥazret-i Resūl’ūñ mu‘cizātı cidāl ve ḥuṣūmet iden kimesnelerūñ ḥuṣūmetini ve su‘-i zanlarının müfsid-i ‘aḳīdelerin izāle itdüğün beyān u ‘iyān eylemek murād idinüp kem-i ḥaberiyye ile didi:

كَمْ جَدَلْتَ كَلِمَاتِ اللَّهِ مِنْ جَدَلٍ

²⁵⁹⁴ فِيهِ وَكَمْ خَصَمَ الْبُرْهَانَ مِنْ خَصِمٍ

²⁵⁹⁵ كثير من القرون الماضية Eyy **Kem** (كَمْ) ḥaberiyye keşirū‘l-cidāl ma‘nāsınadır. Eyy mübtedā’dur. **Ceddelet** (جدلت) fi‘l-i māzī-i mü‘enneş dāl’uñ teşdidi ile evḳa‘at ma‘nāsına. ²⁵⁹⁶ جدل اوقعه على الجدالة والجدل والجدال الخصومة Yukālu **Kelimātullāhi** (كَلِمَاتِ اللَّهِ) didügi ceddelet ḳavlinūñ fā‘ilidür. Kelimātullāhi didüğinden murād Qur‘ān-ı ‘aẓīmdür. Celālullāh muḳāf olmuştur. İzāfet, izāfet-i teşrīfdür. **Min cedilin** (مِنْ جَدَلٍ) didügi ceddelet ḳavlinūñ mef‘ūlidür. Min zā‘idedür. [223^b] Veyāḥūd kem-i ḥaberiyyeden temyīz vāḳi‘ ola. Şıfat-ı müşebbehedür mücādele ma‘nāsına. Burada min ziyāde olunduğına sebep budur ki ḳā‘ide-i külliyyedür, ḳaçan min ile mümeyyiz beyninde fi‘l-i müte‘addi ile faşl-ı vāḳi‘ ol zamān minūñ ziyādesi vācibdür. Hattā mümeyyizi mef‘ūle multebis olmasun içün ke-ḳavlihi te‘ālā ²⁵⁹⁷ كَمْ تَرَكُوا مِنْ جَنَاتٍ ve ke-ḳavlihi te‘ālā ²⁵⁹⁸ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرْيَةٍ ²⁵⁹⁹ وَكَمْ ذُتْ عَنِي تَجَاهِلُ حَادِثٌ. Ve

lehine yahut aleyhine bir delildir. Bütün insanlar yaşadıkları sürece, kimi nefsinı kontrol edip onu özgürleştirir, kimisi de (kendi hâline bırakıp) helakına sebep olur.” Müslim, 534/115; İbn Mâce, 5/58.

²⁵⁹³ “Allah’ım, Kur’an’ı bize delil kıl, bize şefaet et ve bizi yüksek makam nasip eyle.”

²⁵⁹⁴ “Allah’ın kelamı (olan Kur’an), İslam dinine karşı nice mücadele edenleri yere serdi ve onun kuvvetli delilleri, nice azılı düşmanları mağlup ve perişan etti.

²⁵⁹⁵ “Geçmiş asırların pek çoğu.”

²⁵⁹⁶ Burada cedel kelimesinin çekimleri yapılmıştır: Cedel evḳa‘ahu ‘alâ el-cedâleti ve‘l-cedeli ve‘l-cidâli: el-husûme.

²⁵⁹⁷ “Geride nice bahçeler, su kaynakları, ekili ürünler ve iyi bir konum (vaktiyle içinde yüzdükleri refah bıraktılar!) bıraktılar” Duhān 44/25.

²⁵⁹⁸ “Oysa biz, bolluk içinde azmış nice şehir halkını helâk etmişizdir. İşte yerleri! Kendilerinden sonra oraların pek azında oturulabildi; hepsi bize kalmıştır.” Kasas 28/58.

²⁵⁹⁹ “Nice olayı görmezden gelerek kendimi savundum.”

bi'l-cümle şu'arā vü büleğā ve ğayrılar katında bu aşıl şüretde elbette muḳarrer olan budur ki minūñ ziyādesi vācib ola. Gerek kim ḥaberīyye ve gerek kim istifhāmiyye olsun ve kem mef'ūliyye üzerine menşūbdur. Andan şoñra vāḳi' olan ceddelet didügi fi'l içün ve kem-i şāniyenūñ i'rābı ve ḥālī emşile-i mezkūre gibidür āyet-i kerīmede ve beyt-i şerīfede. **Fīhi** (فيه) didügi ceddel ḳavline mütē' allıḳdur. Zāmīr-i mecrūr Ḥāzret-i Resūl'e rāci' dūr. **Ve kem ḥaşşame** (وَكَمْ خَصَمٌ) didügi ḳavli ceddelet ḳavline ma'ṭūfdur. Ḥaşşame şād'un teşdidi ile ve fetḥasıyla²⁶⁰⁰ ve kesriyle daḥı cā'iz olup keşirū'l-ḥuşūmet ma' nāsına. **el-Bürhān** (البرهان) didügi ḥaşşame ḳavlinūñ fā' ilidür. Eyy ²⁶⁰¹الدَّلِيلُ الْقَاطِعُ ya' nī murād olan Ḥāzret-i Resūl'un mu' cizāt-ı bāhiresidür ya' nī ḥüccet neyyiresi. yukālu برهن عليه أقام الحجة ²⁶⁰² ḳavlinde me'ḥūzdur. Ve daḥı bürhāndan murād olan 'aḳliyy ve naḳlīyyeye ve mu' cizāt-ı bāhiresine ve berāhīn-i sāṭı' asına 'umūm üzerine vāḳi' olundur. Ve bi'l-cümle kem-i istifhāmiyye ve gerek kem-i ḥaberīyye olsun bunuñ neticesinden [224^a] murād olan tefrī' ve taḳrīr ya' nī zilke'l-maẓmūn-ı cümle üzerine ḥaşmı işbāt ya' nī iḳrār teşbīt üzerine ḥaml idüp du'āya iḳrārdur. **Min ḥaşımı** (مِنْ خَصِمٍ) didügi şād'un kesresiyle²⁶⁰³ şedidū'l-ḥışām ma' nāsına min cārre iki mevzū' da bile kem-i ḥaberīyyeyi temyīz vāḳi' olmuşdur. Şıfat-ı müşebbehedür. Ziyāde ḥuşūmet idici dimek olur.

İ'lem

Şāriḥinūñ ba'zısı min cārre zā'idedür diyü bu cevāda ḥaṭā-yı fāḥiş işe ḥabṭ idüp şedid üzerine vāḳi' degildür. Ya' nī bu müşkildür ki min cārre işbātda zā'ide ola. Ḳānūn-ı naḥvdan bu ḳā'ide ḥāricdür. Ve daḥı kem-i ḥaberīyye iki mevzū' da bile mevḳi' -i ref' de mübtedā' vāḳi' ola. Andan şoñra vāḳi' olan cümle ḥaber vāḳi' ola. Şüret-i evvelde cevāb ya' nī min cārre işbātda zā'ide olduğına cevāb budur ki bu mevzū' da min cārre 'alā ṭarīḳi'l-ḥikāyet şol mene cevāb vārid olmuşdur ki ol men dir ve söyler هل من جدل وهل من ²⁶⁰⁴خَصَم nemaṭı üzerine vārid olmuşdur. Veyāḥūd min teb'īd içün ola zā'id olmaya. Ve

²⁶⁰⁰ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

²⁶⁰¹ "Kesin delil."

²⁶⁰² "İspat etti, yani ona kesin kanıt gösterdi."

²⁶⁰³ kesresiyle: kesriyle BD.

²⁶⁰⁴ "Bir tartışma var mı? Bir rakip var mı?"

bir ‘illet-i uḥrā daḥı budur ki kem-i ḥaberiyyenüñ mahalli merfū‘iyyet üzerine mübtedā’ olması ḥaṭā-yı fāḥiṣ budur ki taḫrīr ü taḥrīr üzerine ḳā‘ide-i naḥviyyūn budur ki ‘ale’l-ıtlāk kemden şoñra fi‘l-i ğayr-ı muştaġıl ‘anhu bi-żamīre ev müte‘allık żamīre vāḳi‘ olsa ol zamān kem-i ḥaberiyyenüñ maḥalli zālike’l-fi‘l ile ²⁶⁰⁵ حسب ما يقتضيه ذلك الفعل نصب üzerine vāḳi‘ olup [224^b] eger mef‘ūlin biḥ iḳtizā iderse ke-ḳavlihim كم بعلاً ضربت وكم ²⁶⁰⁶ غلاماً ملكت fe-zāke veyāḥūd muṭlaḳen mef‘ūl ve zarf iḳtizā idecek olursa fe-zāke bu ma‘lūmdur ki ibtidā’iyyet üzerine merfū‘ olmak veyāḥūd ḥaberiyye üzerine merfū‘ olmak hāzā eş-şarṭü’l-mezkūr ve ḥarf-i cerr müntefī olduğu zamānadadır. Ve daḥı mużāfun ileyh olan isim müntefī olsa ke-ḳavlihim ²⁶⁰⁷ بعلى او رجلاً اخونك كم. Ve bi’l’cümle bu bābda ‘aẓīm mübāḥeşe olup Lüḃāb-ı İ‘rāb’da ve ğayrıda maḥalli ṭaleb olına. Tamām ğanī virür. Şāriḥ heẓiḥi’l-ḳaṣīde Muşannifek raḥmetullāhi ‘aleyh bundan ziyādece beyān u ‘iyān eylemişlerdür. Bi-eyyi vech kān muḥaşşıl-ı ma‘nā demek olur ki Allāhu te‘ālānuñ kelimātı olan Qur‘ān-ı ‘aẓīm çok kerre vāḳi‘ olmuşdur ki Ḥazret-i Resūl’ün ḥaḳḳında mücādele idenlerün üzerine ğālib gelmişdür. Ve Ḥazret-i Resūl’ün bürhān u mu‘cizātı çok kerre vāḳi‘ olmuşdur ki ḥuşūmet idenlerün üzerine ğālib gelmişdür.

Tercüme

Qur‘ān’la cedel kılan atladı ol yabana

Bürhān ile olur mı ide bunlar ḥuşūmeti

Beyt

هر كه باقر آب بجنك آمد بفكندش بذاك

²⁶⁰⁸ گفت كوي منكر از برهان اوشدنيست هم

²⁶⁰⁵ “O fiilin gerektirdiği şekilde nasb (mansup öge) olur.”

²⁶⁰⁶ “Kaç adamı vurdun ve kaç köleye sahip oldun?”

²⁶⁰⁷ “Bir koca mı yoksa bir adam mı (olayım) ki sana kaç kez ihanet edeyim?”

²⁶⁰⁸ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Düşdi yire niçe düşüren Tañrı sözleri

Hem kim anuñla kıldı cidāl ü ḥuşūmeti}

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün mu‘cizâtı cidâlini ve huşûmet iden kimesnelerün üzerine gâlib olup Kır‘ân ile mücâdele ve huşûmet ideni izâle ve def‘ itdügin beyân [225^a] u ‘iyân eyledükden sonra girü beyt-i sâbıkun mazmûnını طوبى لامة ينزل عليها طوبى لألسنة تنطق بهذا نى fehvâsınca ve طوبى لأمة ينزل عليها طوبى لألسنة تنطق بهذا نى 2609 hasebince ve طوبى لأجواف تحمل هذا 2610 muktezâsınca şol men ki hâzā’l-Kur‘ân anuñ yedinden zâhir olup huşûsen anuñ içinde ‘ulümü’l-evvelîn ve’l-âhîrîn munderic ola. Ve dahı ehl-i cedelün cidâlini maskat ma‘nâ-yı şerîfini künh ile bilen Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem bilâ-rayb ve lâ-şekk râddin min ‘indallah mü‘eyyid mürsel ve nebî olduğını iş‘âr eylemek ve Hâzret-i Resûl’ün nübüvvetinün işbâtına bu bürhân kâ‘a kifâyet idügin delîl-i uhırâya ihtiyâc olmaduğına huşûsen Hâkķ sübhâne ve te‘âlânun kavli nematı üzerine vârid olup ke-kavlihi te‘âlâ وَيَنْكُكُمْ فِي الْآلَاءِ 2611 nâzım imtişâlen didügi kavlini haşr ifâdesiyle irâd ve dahı Hâzret-i Resûl’ün ma‘den-i ‘ulûmına işâret eylemek murâd idinüp didi:

كَفَّاكَ بِالْعِلْمِ فِي الْإِمَامَةِ مُعْجَزَةً

2613 فِي الْجَاهِلِيَّةِ وَالتَّادِيْبِ فِي الْيَتَمِ

Ya‘nî eyyühe’t-tâlib li-mu‘cizat saña kifâyet ider. Şol menün mu‘cizesi ki anuñ yedinde 2614 zâhir olduğına işâretdür. **Kefâke** (كَفَّاكَ) didügi fi‘l-i mâzî hayâ vezn üzerine. Kâf zamîr-i muhtaṭâb ḥiṭâba kâbil olanlara ḥiṭâbdur. **Bi’l-‘ilmi** (بِالْعِلْمِ) didügi kefâ kavlinün [225^b] fâ‘ ilidür. Bâ zâ‘idedür. 2615 كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا nematı üzerine vârid olmuşdur. **Fi’l-ümmiyyi** (فِي الْإِمَامَةِ) didügi el-‘ilm kavline müte‘allık. Ümmî didügi ümme

2609 “Ne mutlu, üzerine bu inen ümmete!”

2610 “Ne mutlu, bunu taşıyan karınlara!”

2611 “O inkârcılar, ‘Sen peygamber değilsin’ diyorlar. De ki: ‘Sizinle benüm aramda şahit olarak bir Allah, bir de kitap bilgisine sahip olanlar yeter.’” Ra’d 13/43.

2612 “Onun yüceliği ve itibarı sana yeterlidir, bil ki O, bir ümmiydi (okuma yazma bilmeyendi).”

2613 “Okuma yazma bilmeyen bir ümmünin Cahiliye Dönemi’nde yaşadığı hâlde ilme, yetim olduğu hâlde yüksek bir terbiyeye sahip olması sana mucize olarak yeter.”

2614 “Öncekilerin ve sonrakilerin tüm ilimleri bu Kur’an gibidir.”

2615 Ra’d 13/43.

كأنه باق على اصل الخلقة اما عرف نحاته لم يعرف الكتابة ولم يقرأ. mensüb olan nesneye ıtlāk olunur. 2616 Ammā lāyık olan budur ki ‘ilm içün şıfat kılına. Ya‘nī burada işāret vāriddür ki Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem ‘ulūm-ı evvelīnūn ve ‘ulūm-ı āhīrīnūn ma‘deni ve gencīnesi ve esrār-ı ilāhīnūn maḥalli ve ‘iyābı bu mezkūrāt Hāzret-i Resūl’ūn medḥi ve nübüvvetinūn şahādetidür. Ya‘nī ma‘ārif-i ilāhiyye ile āreste ve esrār-ı seccāniyye ile pīrāste ve daḥı ‘ilmü’ş-şerāyi’ ve’l-aḥkām aña maḥşūş olmakda veyāḥūd fi’l-‘ümmiyy didügi el-‘ilm kavlinde ḥāl vāki’ ola. Veyāḥūd ‘ilm içün şıla vāki’ ola. **Mu‘cizeten** (مُعْجَزَةً) didügi kefake didügi kavlinūn mef‘ül-i şānīsī vāki’ ola. Veyāḥūd kefa kavlinūn fā’ilinden temyīz vāki’ ola. **Fi’l-cāhiliyyeti** (فِي الْجَاهِلِيَّةِ) didügi el-‘ilm didügi kavline müte‘allıkdur. Muzāf maḥzūf olınmışdur. Taḥdīri زمن في الجاهلية 2617. Lafz-ı yā burada maşdariyyedür. كَالضَّارِيَّةِ 2618 kavlindeki yā 2619 gibi. Veyāḥūd yā-yı nisbiyye 2620 ola. Veyāḥūd aḥmeriyy didügi kavlindeki yā gibi mübālağa-ı kemāl cehlinde şıfat-ı müşebbehe ola. Zamān-ı cāhiliyyet şol vaḥy gelmez ve ‘ilm oqınmaz. Şer‘-i sābık mużmaḥill ve aña şer‘-i lāḥik mülteḥik olmamış evvelki zamāna dirler. Ve evvelki zamānda nās dīnlerinde aḳsām-ı şettā ile münḳasım olup mürşid ve ḥādī olmayan evvelki 2621 [226*] zamāna dirler. Pes imdi Hāzret-i Resūl’ūn ‘ilmi ilm-i ledünnī min ‘indallāhdur. Ve yetīm aña dirler ki babası fevt olup kendüsi şaḡīr-i bāḳī ḳala. Nitekim Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem buyurur مات ابوه قبل ولادته وقبل بعدها وتبرّ لي 2622 ve yine Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem buyurur في كفاة عمه ابي طالب مؤدباً 2623 el-ḥadīş. **Ve’t-te’dībī** (والتأديب) didügi merfū‘ü’l-‘ilm didügi kavlinūn maḥalline ma‘ṭūf ola. Veyāḥūd ‘ale’l-‘ilm taḥdīrinde mecrūr olup ‘alā ile mecrūr olan el-‘ilm didügi kavline ma‘ṭūf ola. Te’dīb maşdar-ı mechūldür. A‘nī et-

2616 “Sanki yaratılışın özüne sadık kalmış gibiydi; yeteneklerinden bihaberdi, yazmayı bilmiyordu, yazılı metinlerden okumuyordu ve herhangi bir öğretmenden doğrudan eğitim almamıştı.”

2617 “Cahiliye Dönemi’nde.”

2618 “Vuran (güçlü) kimse gibi.”

2619 yā: -ÇA.

2620 nisbiyye: sebebiyye BD.

2621 evvelki: -ÇA.

2622 “Babası, O doğmadan önce vefat etmişti, Amcası Ebu Talib’in himayesinde büyüdü.”

2623 “Allah beni terbiye etti, iyice terbiye etti.”

te'dīb veyāhūd maşdar ma' lūmdur. A' nī 2624 تنبيه على الآداب لعلمه بها في ذلك الوقت ya' nī bundan murād olan te'dībullah'dur. Hāzret-i Resūl'e Ka'betullah şerefehullāhu te'ālā binā eyledüğünde nidā olup 2625 حيث أظهر عورة لتلك الحجابة لبناء الكعبة فنودي إليه استر عورتك el-ḥadiş fehvāsınca olan te'dīb gibi 2626. Burada daḥı 2627 murād olan budur. **Fi'l-yütümi** (في اليتيم) didüğü te'dīb kavline müte'allıkdur. Taḫdīri 2628 اليتيم زمن في. Küçük iken babası fevt olup öksüz kalmaga dirler. Ve'l-hāşıl mu'cizeden murād olan duḥūl-ı evveliyile dāhıl olan mücerred 'ādet-i ḥāriḳ olan mu'cizedür. Bi-eyyi taḫdīr kân ma'nā demek olur ki ol Hāzret-i Resūl'ün kimesneden okımaşsuz ve yazmaşsuz anuñ ümmīliği hālinde olan 'ilmi mu'cize yönünde saña tamām kifāyet ider. Huşūşen 'ālem cehāletde ola ki ol zamānuñ [226^b] ḳavminuñ 'ilmi olmaya. Ol zamānda oḳınmaya ve 'ilm kisb olınmaya. Ve daḥı yetimliği hālinde olan mü'eddebligi mu'cize yönünde saña tamām kifāyet ider demek olur.

Tercüme

Ümmide 'ilm ü edeb yetim oldıḳda mu'ciz yiter

Kār eylemedi ḳavmüñ aña cāhiliyyeti

Beyt

این قدر از معجزش کافی که پیش از وحی بود

2629 آمی و پر علم بود و پرهیز اندر یتیم

Ve Ba'de Hāzā

2624 "O dönemde bilgi sahibi olduğundan dolayı iyi davranışa önem verirdi."

2625 "Kabe'nin inşası esnasında avret yerlerini açtıklarında, 'Avret yerlerinizi örtün.' diye çağrıldılar."

2626 gibi: gibidür BD.

2627 Burada daḥı: -ÇA.

2628 "Yetimlik zamanında."

2629 {^{dk}Tercümetün li-ḳā'ilih

Mu'ciz-i yetim ümmide 'ilm ü edeb yiter

Ḳavmüñ sirāyet eylemedi cāhiliyyeti}

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün ma‘denü’l-‘ârif ve’l-‘ulûm ve menba‘ü’l-esrâr ve’l-fünûn ²⁶³⁰ وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى ‘idde-i kerîme ya‘nî Hâkķ sübhâne ve te‘âlâdan aña î‘tâ eyledüğinden şâmîle olan kemâlât-ı nefsi-i kudsiyyesi ve ‘ulûmü’l-evvelîn ve’l-âhîrîn munderic olan Hâzretlerinün ‘aşrında zuhûr-ı emr-i dîn ve î‘lâ-yı kelimetullâh bi’l-fütûhü’l-vâkı‘a ya‘nî bu cümleden bedr ü hîn ü ehad ve dahı zamân sa‘âdetlerinde ve ba‘de’l-intikâl hulefâ’ür-râşidîn rıdvânullâhi te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în ve dahı neşve’d-da‘vet ve’l-İslâm fî meşârikü’l-arz ve muğâribhâ ve dahı ol hâzretine Hâkķ sübhâne ve te‘âlâ va‘de-i mev‘ûde-i kerâmâtdan ol kadar va‘de eylemişdür ki lâ ye-‘ilmühâ illâllâhu ‘izze ve celle hamîdesini ve ahlâķ-ı cemilesini temeddühinde izhâr-ı ‘acַz gösterilüp ve بعد إهداء الهداية إليه ²⁶³¹ zâke’l-hâzretten takarrüb ricâ idüp ²⁶³² [227*] olan nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem medh ü şenâsından fâriğ oldıķdan sonra maķşad-ı tāsî‘ye şürû‘ idüp didi:

خدمته بمدح استقبل به

²⁶³³ نُنُوبُ عُمر مَضَى فِي الشَّعْرِ وَالْخَدَمِ

Nâzım rahmetullâhi ‘aleyh Hâzret-i Resûl’den istişfâ‘ taleb eyleyüp ²⁶³⁴ ya‘nî nâzıma yakîn hâşıl olup ki zâke’l-Hâzret’ün temeddüh bâbında takşîren mâ’dan hâlî olmayup ‘acַz u takşîrâtun bildiyse zıkr olınan mezkûrât ile ‘acַzundan ötürü iķtişâr idüp ve lâkin bu degildür ki hıdmetinde iğfâl u ihmâl üzerine ola diyü iki cihân serveründen şefâ‘at talep eylemesine iş‘ârdur. **Hademtühü** (خدمته) didügi fî‘l-i mâzî-i nefsi-i mütekellim vaħde zamîr-i menşûb Hâzret-i Resûl’e râci‘dür. Medhiyye ma‘nâsınadır. ²⁶³⁵ اتيت به بالحزمة واشتغلت بالخدمة له. Hademe yehdimu ‘alâ vezn-i naşara

²⁶³⁰ “Rabbin sana mutlaka lutuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın.” Duhâ 93/5.

²⁶³¹ “Hidayet ona iletildikten sonra.”

²⁶³² “Sermayesinin veya birikiminin az olduğunu itiraf eden.”

²⁶³³ “Bu kasideyle O’na (Resullullah’a) hizmet ettim. Hayatım boyunca başkalarına şiir yazarak ve hizmet ederek işlediğim günahların, bu kaside vesilesiyle affını ummaktayım.”

²⁶³⁴ “Hidayet ona iletildikten ve mushaf (Kur’an-ı Kerim) kendisine sunulduktan sonra.”

²⁶³⁵ “Ona bir demet (çiçek) getirdim ve onun hizmetiyle meşgul oldum.”

yenşuru kavlınden müştakdur. Medh lügatde şenā-yı haseneye dirler. **Bi-mediḥin** (بمدح) didügi ḥademtühü kavline müte‘allıkdur. Mediḥ maşdardur mādiḥ ma‘nāsına veyāḥūd medh olan şey’ün ismidür. Ve lākin ‘örfde memdūḥ olan manzūma taḡlīb olaydı dimek olur ki مدحته بهذه القصيدة المادحة ²⁶³⁶ dimekdür. **Estekīlū** (استقيّلوا) didügi fi‘l-i muzāri‘-i nefis-i mütekellim vahde istif‘āl bābındandır. Bi-yu‘addihi ikāleden müştakdur. Eyy اطلب العفو ²⁶³⁷ taḡdīrindedür. [227^b] Veyāḥūd اطلب من الله ان يُعفّيني ²⁶³⁸ taḡdīrinde ola. **Bihī** (به) didügi estekīlū didügi kavline müte‘allıkdur. Bā sebebiyyedür. Zāmīr-i mecrūr mediḥin kavline rāci‘dür. Estakīl cümlesi bi-mediḥin kavlinün şıfatı vāki‘ olmuşdur. **Zünūbe** ‘ömrin (ذُنُوبُ عُمْرٍ) didügi menşūb olup estekīl kavlinün mef‘ūli vāki‘ olmuşdur. Burada istikāleyi ²⁶³⁹ zünūba ikā‘ kılmak ke-ennēhü şūna remzdür ki vaḡtā kim nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh bilā mübālā zünūba ve me‘āşīye mübāşeret eyledükde gūyā dīnini dünyāya bey‘ eyledükden sonra zāke’l-Ḥazret’den taḡarrüb ve ḥācet taleb itmegin istikāle idüp bu remze ve nükteye tenbīhdür. Zünüb zenbūn cem‘idür cürm ma‘nāsına. **Mezā** (مَضَى) didügi fi‘l-i māzī taḡtında fā‘il zāmīr-i müstetir hüve rāci‘dür ‘ömrin didügi kavline. Mezā cümlesi ‘ömrin didügi kavlinün şıfatı vāki‘ olmuşdur. İmām Merzūḡī raḥmetullāhi ‘aleyh buyurdılar ‘ömr didügi ‘aynūn zammesiyle ²⁶⁴⁰ ve fetḡasıyla ²⁶⁴¹ ikisi bile lügatdür. Ma‘naları ḡayāt ve beḡā ma‘nāsınadır. Ammā yemīnde isti‘māl eylemezler illā meftūḡū’l-‘ayn isti‘māl iderler. Ve ‘ömrī mezā kavliyle tavşīf iş‘ār ider ki vaḡtā ki ḡalāşına sebep olan şebāb hevā-yı ḡavısında mūrūr eylediyse gūyā cemī‘-i ‘ömrī zāyī‘ olup ḡayrāta mübāderat itmemişdür. Veyāḥūd vaḡtā ki ekşerī hebā-yı manşūr ile munḡazı oldıysa ke-ennēhü küllisi munḡazı olmuşdur. **Fī’ş-ş’iri** (في الشَّعْرِ) didügi mezā kavline müte‘allıkdur. Şi‘rden murād olan eş‘āruñ vaḡididür ki ol mülūk-ı māzīye ḡaḡḡında didügi kelām mevzūn muḡaffā ve müsecca‘ olan kelandur. **Ve’l-ḡidemi** (والْغَدَمِ) didügi

²⁶³⁶ “Onu bu medhiye ile övdüm.”

²⁶³⁷ “Bu medhiye ile affedilmeyi talep ediyorum.”

²⁶³⁸ “Allah’tan beni affetmesini (veya hatamdan döndürmesini) dilerim.”

²⁶³⁹ istikāle: eşḡāle BD.

²⁶⁴⁰ zammesiyle: zammıyla BD.

²⁶⁴¹ fetḡasıyla: fetḡıyla BD.

Allāh için olmayan selāṭīnūñ [228^a] envā‘ hıdmetine muşğūl olduğudur. Belki şeyṭānūñ hıdmetidür murād olan. Zīrā kim bir hıdmet ki Allāh için olmaya ma‘nen ol kimesne hādīmü’şeyāṭīndür. Huşūsen maḥdūm-ı selāṭīn ola. Zīrā kim bunların maḳāşıdı hevādur. 2642 وهم عن الملة والشریعة برآء. Nitekim Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālā kelām-ı ḳadīmīnde ve furḳān-ı azīmīnde buyurur وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَىٰ 1 2643. Alā ḥarfīn didüğü 2644 ya‘nī nāsdan ba‘zısı Allāhu te‘ālāya ‘ibādet iderler anıñçün ṣābit olmayan dīnde şol ceyş gibi ki ḳaçan nās ol ceyşi manşūr ve muḳaffar görseler ḳarār iderler ve illā münhezim görseler firār iderler diyü bu āyet-i kerīmīnūñ sebebi nüzūl budur ki ḳālu Ebū Sa‘īd 2645. Andan şonra Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ālā didi 2646 el-āyet. Ve bu faḳīr-i derdmend (ü) bīḳāre daḥi el-muḥṭāc ilā raḥmetullāhu rabbi’l-ḡafūr niçe defa‘āt [u] kerrat ile bu mübtelā yā muḥtebir yā belāya mübtelā olup ve bunların mübtelāsına giriftār olmağın tecrübe ve maḳşūdlarını taḥḳīḳ eyledük ki temennīlerini ḡaraż-ı dūnyādur. 2647 āmin bi-ḥürmetihi şāḥib-i hezihi’l-ḳaşıde. Ve’l-hıdemi didüğü eş-şi‘r ḳavline ma‘tūfdur. Hıdem ḥā’nuñ kesresiyle 2648 dāl’uñ [228^b] fetḥasıyla 2649 hıdmetūñ cem‘idür. Sidr sidretenūñ cem‘i olduğü gibi. Ve esteḳīl cümlesi ḥademtühü didüğü ḳavlinūñ

2642 “Onlar milletten ve şeraitten uzaktır.”

2643 “Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah’a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri **dünyasını da âhiretini de yitirmiştir** ve apaçık hüsrân işte budur.” Hac 22/11.

2644 “İbadetlerde kendine kazandıracakları elde etmek için Allah’a dinin bir tarafından ibadet eden kişi; ordunun bir yan tarafında savaşan, eğer ordu kazanır ise saldıran, savaşı kaybeder ise kaçan bir kişi gibidir.”

2645 “Bir Yahudi Müslüman oldu ama başına bir bela geldi ve İslam’a karşı karamsar oldu. Peygamber Efendimize (s.a.v.)’e geldi ve ‘Beni İslam’dan çıkar.’ dedi. Peygamber efendimiz (s.a.v) ‘İslam’dan geri dönmek olmaz.’ diye cevap verdi. O zaman bu ayet indi.”

2646 “Yine insanlar içinde kimileri vardır ki, Allah’a şartlı olarak kulluk eder; öyle ki kendisine bir iyilik denk gelirse bundan pek memnun olur, ama başına bir imtihan sıkıntısı gelse hemen yüz çevirir. Böyleleri **dünyasını da âhiretini de yitirmiştir** ve apaçık hüsrân işte budur.” Hacc 22/11.

2647 “Allah bizi ve sizi onlardan korusun. Bizden ve sizden onları uzak tutsun. Bize ve size onları görmeyi ve onlar ile buluşmayı nasip eylesin.”

2648 kesresiyle: kesriyle BD.

2649 fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

tā'sından hāl vāḳi' olmuşdur. Bi-eyyi taḳdīr kân ma' nâ demek olur ki ol Hâzret-i Resûl'e ben hıdmet eyledüm hezihi'l'-ḳaṣīde vāḳi' olan medhımle ki ben ol medh vâsıtasıyla mülûkuñ ve ümerānuñ haḳḳında didüğim şî'rde ve itdüğim hıdmetde geçen 'ömrümün günâhların 'afvın ve mağfiretin taleb eyledüm demek olur.

Tercüme

Şî'r hıdmetinde şarf idüp 'ömr-i güzesteimi

Ümmidim oldur ide medihün iḳāleti

Beyt

خدمتش کردم بمدحی تا ببخشاید گناه

2650 زآنکه عمرم صرف شد در کنت شعر و خدم

Ve Ba'de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāh beyt-i sābıḳda kendünün zamānında olan mülûkuñ ve ümerānuñ medāyihın ve hıdmetin itdüğü zünûbunuñ 'afvın ve ma'firetin taleb eyledüğün beyān u 'iyan eyledükden sonra girü beyt-i sābıḳuñ mazmûnını te'kîd ve ta'lîlin ḳaṣd idüp ya'nî Hâḳḳ sübhāne ve te'ālādan ğayrı 'alā harf hıdmetinün iştiğālî taḥassürini te'essüf ü taḥazzün eyledüğüne ta'lîl ḳaṣd idüp ya'nî Hâḳḳ sübhāne ve te'ālādan ğayrı 'alā harf hıdmetinün iştiğālî taḥassürini te'essüf ü taḥazzün eyledüğüne ta'lîl ḳaṣd idüp zarf için olan iz ḳavli ile didi:

اذ قُلْدَانِي مَا تَحْشَى عَوَاقِبِهِ

2650 {^{dk}Tercümetün li-ḳā'ilihi

Ben hıdmet itdüm aña bu medh ile kim bula

Şî'r hıdmetindeki 'uşerātum iḳāleti}

İz (ذ) didügi beyt-i sâbıkda estekîl didügi kavlinün ta‘ lîli ve [229^a] zarfı vâkı‘ olmuştur. **Ḳalledāniye** (قَلْدَانِي) eyy ḥumlānī ve ba‘ šānī fi‘ l-i māzī-i teşniyedür. Tef‘ il bâbındandır. Teşniye zamîri şi‘re rāci‘dür. Eyy والخدم الشعر 2652 dimekdür. 2653 قَلْدَهُ الشَّيْءُ جَعَلَهُ قَلْدَةً لَهُ dimekdür. Kavliniden me‘hūzudur. Ya‘nî taqlidün ma‘nāsı budur ki kaçan bedene ve gayrı kurbân olıcağ nesnenün ‘unuğına bir nesne aşşa koşa kurbân için olduğına i‘lāmdan ötürü remze ve nükteye işaretdür. **Mā tūḥṣā ‘avākıbühü** (مَا تَحْصِي عَوَاقِبَهُ) didügi ḳalledāni didügi kavlinün mef‘ul-i şānīsidür. Mef‘ul-i evvel zamîr-i mütekellim idi. Mā mā-yı mevşüledür. Tūḥṣā 2654 fi‘ l-i muzārī‘-i mechül ḥaşıyeden müştakdur ḥavf ma‘nāsına. ‘Avākıbühü didügi tūḥṣā kavlinün ḳā‘im-i maḳām fā‘ilidür. Zamîr-i mecrūr mā-yı mevşüle rāci‘dür. ‘Avākıb ‘avākıbetenün cem‘idür ve ‘ākıbet küll-i şey‘-i āḥire. **Ke-ennenī bihimā** (كَانْنِي بِهِمَا) ya‘nî şi‘r ile ḥıdmet mülāzemet eylemek. Ke-enne ḥarfdür ḥurūf-ı müşebbehe-i bi‘l-fi‘lden teşbîh içündür. Nî zamîr-i mütekellimdür, isimdür. Ke-ennenün bihimā didügi kavlindeki bā sebebiyyedür. Zıkr olınan üzerine zamîr-i mecrūr şi‘r ile ḥıdma rāci‘dür. **Hedyün** (هَدِيٍّ) didügi ke-enne kavlinün haberidür. Hedyün şol kurbân olınacak deveye veyā bağara ve ğaneme dirler ki Mekke’de şerefhullāhu te‘ālā kurbân iderler. Nitekim zıkr olınan üzerine ḳilāde tezyīn için boğazda dağdukları nesnedür ki aña boğmak dirler. **Mine’n-ne‘ami** (مِنَ النَّعْمِ) didügi zarf-ı müstekarr hedyün didügi kavlinün ḥāl vâkı‘ olmuştur. Veyāḥūd ke-ennenün isminden ḥāl vâkı‘ ola veyāḥūd hedyün kavlinün şıfatı vâkı‘ ola ve ke-ennenī didügi cümle ḥāl vâkı‘ olmuştur veyāḥūd cümle-i müste’nife vâkı‘ ola. [229^b] كَانَّ بِنَفْسِي مُلْتَبِسَةً بِذُنُوبِهَا 2655 dimekdür. Ne‘am nūn’uñ ve ‘ayn’uñ fetḥasıyla 2656 devāb cinsine dirler. Deveye ve bağara ve ğaneme tesmiye idüp isti‘māl olunur. Cem‘i en‘ām gelür.

2651 “Başkalarına yazdığım şiir ve ettiğim hizmet; boynuma, neticesinden korkulan ve gerdanlık taktığı için bunlarla sanki ben kurbanlık bir deveyim.”

2652 “Şiir ve hizmetler.”

2653 “Bir şeyi ona taktı, onu onun için bir kolye yaptı.”

2654 tūḥṣā: Üç nüshada da يَحْصِي şeklinde yazılmıştır.

2655 “Nefsine günahlar bulaşmış olan kimse.”

2656 fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

İ'lem

Hedyün didügi ĩrādında iş'ār olunur ki egerci ki şî'r ile ümerāya ve selāṭīn-i māzīye hıdmet eyledüm ve lâkin girü kıāşid kıaşd ve teveccüh-i te'emmumuñ cenābü'l-Ḥaḳḳ ve teḳaddese kibriyāsına hedī ya' nī ḳurbān mişālī gibi añā müteveccih idüm yoḥsa muṭlaḳen dūnyā ricāsı içün degil idi diyü²⁶⁵⁷ tenbīhdür. Ve bi'l-cümle hedyün teşbīh ve kendü nefsüni hedyün menzilesine tenzīl iş'ār ider ki ḥaḳḳdan i' rāz eylemek ve cenāb-ı Ḥaḳḳ'a teveccüh diyü müyesser olmaz illā külfete ve meşakḳat-ı²⁶⁵⁸ şedīde ile olur. Ke-ḳavlihi te' ālā ²⁶⁶¹ كونه مَوْجَهًا نَحْوَ الْقُرْبَةِ اِنَّمَا هُوَ بِالتَّكْلِيفِ ya' nī ²⁶⁶⁰ كَالْهَدْيِ. ²⁶⁵⁹ لَمْ تَكُونُوا بِالْغِيَةِ اِلَّا بِشِقِّ الْاَنْفُسِ

Ve daḥı remz-i ḥafī ile işāret ider ki helākına müvecceḥ zünübına mübāşeretdür. Ve daḥı eşedd-i' uyüb olan me'āşīsine iştiḡāldür. Ve daḥı cürm-i cināyetine i' tirāfdur. Ya' nī kendü nefsüni summ-ı ḳātil gibi ve hedyün ḳıbleye teveccühi kendü fi'l-i ḳabīḥini ve 'aybını izḥār idüp Cenāb-ı Ḥaḳḳ'a teveccüh-i tāmme ile ve meşakḳat u külfet ile meyl itdürüp tevbe ü nedāmete rücū' eyledüğine işrāb eylemekdür. Bi-eyyi vech kân ma' nā dimek olur ki zīrā ol didüğim şî'r ve itdüğim hıdmet benüm boynımda kılāde ya' nī boncuḳ itmiş dūrür. Şol 'āḳıbesinden ḥavf olunur şey'īne şeyṭānuñ rızāsıdır. Güyā ki ol şî'r ü hıdmet sebebiyle şol ḥayvāndan olan ḳurbāna beñzerüm ki zebḥ içün ta'yīn olınmışdır.

Tercüme

[230^a]

Şî'r ile bu hıdmetim taḳlīd kıldı çün baña

Hedy oldı mevt içün boynunda anuñ kılādeti

Beyt

²⁶⁵⁷ diyü: -BD.

²⁶⁵⁸ meşakḳat: -BD.

²⁶⁵⁹ “**Bu hayvanlar ancak kendinizi fazlasıyla yorarak** ulaşabileceğiniz bir beldeye yüklerinizi taşır. Kuşkusuz rabbiniz çok şefkatli, çok merhametlidir.” Nahl 16/7.

²⁶⁶⁰ “Hidayet gibi.”

²⁶⁶¹ “Onun yakınlığa yönelmesi, aslında bir yükümlülük ve sorumluluk gereğidir.”

کرده اند کردند عصیان و می ترسم از آن

²⁶⁶² حوییا با این دو خرکه مثل هدیم از نعم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda kendü zamānında vāqı‘ olan mülūk-ı māzīye içün itdüğü²⁶⁶³ şi‘ rüñ ve itdügi hıdmetüñ ta‘ lîlin ve vechin zıkr eyledükden şoñra girü hıdmetüñ taḥassürin ve taḥazzünin ve nedāmetin ve ‘övrini temhîd itmek ve zünübını müfessere ya‘ nî طائل تحته²⁶⁶⁴ fehvāsınca فیاخساره نفس ای یا قوم انظروا خساره نفسي توه فهذا اوانك²⁶⁶⁵ fehvāsınca ve daḥı زیاده المرأ فی دنیاہ نقصان و دمجہ غیر محض الخیر خسران²⁶⁶⁶ nemaṭı üzerine ömrünüñ şebāb-ı ‘unfuvānını taḍyī‘ eyledüğüne te’essüf ḥayrātından bir ḥayr taḥşîl²⁶⁶⁷ eylemedüğüne الا علی ضرور من الاثم وصنوف من الندامة انهماك²⁶⁶⁸ üzerine olduğunu beyān eylemek murād idinüp didi²⁶⁶⁹:

اطَّعْتُ غَيِّ الصَّبَا فِي الْحَالَتَيْنِ وَمَا

²⁶⁷⁰ حَصَّلْتُ اِلَّا عَلَى الْاِثْمِ وَالنَّدَمِ

Ebû Nüvās zıkrı üzerine işāretdür. Nitekim buyurmışlardır:

ولقد نهزت مع الفواة بدلوهم

²⁶⁷¹ واسمت سرح اللّحط حيث اساموا

²⁶⁶² {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Taḳlîd kıldı çün baña o şi‘ r ile ḥadem

Hedy-i ne‘ am gibi ki baḡlu ḳilādeti}

²⁶⁶³ itdüğü: didügi BD.

²⁶⁶⁴ “Onun altında faydalı (hiçbir şey) yok.”

²⁶⁶⁵ “O hâlde, yazık olsun bana! Ey kavmim, bakın benim kaybıma! İşte bu senin zamanın!”

²⁶⁶⁶ “İnsanın dünyasından artırması kaybetmektir çünkü hayırdan başka bir şeyin peşinden gitmek hüsrandır.”

²⁶⁶⁷ taḥşîl: -ÇA.

²⁶⁶⁸ “Sadece günah yollarıyla meşgul olmak, pişmanlıkla biter.”

²⁶⁶⁹ didi: -BD.

²⁶⁷⁰ “Her iki hâlde de (başkalarına şiir yazmak ve hizmet etmekle) çocukça taşkınlıklarda bulundum. Neticede günah ve pişmanlıktan başka bir şey elde etmedim.”

²⁶⁷¹ “Azgınların yoluna uyup onların kovasından su çektim, ve heveslerimi, heveslerini sürdükleri yerde sürdüm.” Ebû Nüvās, Divan <https://www.aldiwan.net/poem65255.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

وبلغت ما بلغ امرأ بشبابه

²⁶⁷² فإذا عصاره كل ذلك اثم المعصية

Eṭa‘tü (اطعت) didügi cümle beyt-i sâbıkda [230^b] zünûbe ‘ömrin didügi kavlin müfessiridir. Veyâhûd cümle-i müste’nife vâkı‘ ola. Bi’l-cümle maẓm-ı beytün elfâzı haberdür. Ammâ ma‘nâsı taḥassür ü te’essüfdür. Ve daḥı فیما لا طائل تحته ²⁶⁷³ ‘ömrinüñ taḍyî‘ üzerine taḥazzündür. Nitekim beyt-i âtiye a‘nî feyâ ḥasârete nefsun didügi bu nükteye seni irşâd ider. Eṭa‘tü fi‘l-i mâzî-i nefs-i mütekellim vaḥde if‘âl bâbından itâ‘ atden müştakdur. Ma‘nâsı muṭî‘ oldum ya‘nî ‘âcile rükûn idüp acele nazârımı terk eyledüm ya‘nî iltizâm-ı tarîke eyyâm-ı şebâbımda ‘ömrinüñ ḥaşılını ben zâyî‘ eyledüm ve bundan bâkî kalmadı illâ والندامة ثم الا ²⁶⁷⁴ ki ol ğavâyetden ğayy iktizâ eyledügi dâlâletdür. Ğayye (غَيَّ الصَّبَا) didügi eṭa‘tü didügi kavlinüñ mef‘ûlidir. Ğayye dâlâlet ma‘nâsına ğavâyetden müştakdur. eş-Şıbâ didügi cehle ve fatḳa meyl idüp şabvetden müştakdur. Yukâlu صبى يصبو صبوة وصبواً مال الى الجهل ²⁶⁷⁵. Ve fatḳ daḥı الصَّبَا كسمع سماع ²⁶⁷⁶ Kezâ fî‘ş-Şıḥâḥ yohsa burada şad’uñ fetḥasıyla ²⁶⁷⁶ kavlinden müştak degildür. Eyy مع الصبيان ²⁶⁷⁷ ma‘nâsına degildür. Fî‘l-hâleteyni (في الحالين) didügi ya‘nî şî‘r ile ḥıdmeti ḥâlinde veyâhûd şeyb ile şebâb ḥâlinde veyâhûd şıġar ile kebir ḥâletinde dimekdür. Eṭa‘tü kavline müte‘allıkdur. Ve mā ḥaṣṣaltü (وما حصلت وما بقيت على شيء من الأشياء إلا على ضروب من الآثام وصنوف من الندامة حصلت) ²⁶⁷⁹ didügi fi‘li mâzî-i nefs-i mütekellim vaḥde, vâv ḥâliyye ve mā nâfiyedür. Eṭa‘tü kavlinüñ

²⁶⁷² “Gençliğimde dünya ehlinin eriştiği noktalara vardım, Fakat sonunda tüm bunların özeti sadece günahlardı.” Ebû Nüvâs, Divan <https://www.aldiwan.net/poem65255.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

²⁶⁷³ “Altında hiçbir yararı olmayan şeylerde.”

²⁶⁷⁴ “Fakat ardından pişmanlık gelir.”

²⁶⁷⁵ “Bu cümlede sîbâ sözcüğünün çekimi yapılmıştır: Sabiyy, yesbu, subuvv ve subuvven; cehâlete yatkın anlamında.”

²⁶⁷⁶ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

²⁶⁷⁷ “Gençlik, işitmek gibidir.”

²⁶⁷⁸ “Çocuklarla oynadı.”

²⁶⁷⁹ “Günah ve pişmanlık türleri dışında dünyada hiçbir şey yapmadım ve elde etmedim.”

fā‘ ilinden hāl vāki‘ ola [231^a] veyāhūd vāv ‘atıfa olup eṭa‘tū cümlesine ma‘tūf ola. **İllā** ‘ale’l-āṣāmi (الا على الاثم) didügi istiṣnā-yı müferrağ vāki‘ olup zarf-ı müsteḳarrdur. Hurūf-ı cārre olan lafz-ı ‘alā kelimesinde isti’lāya işāret vardur. Ya‘nī temehhüzünde ve inhimākında rākibūn merküb üzerine isti‘lāinde şol rumūza işāretdür ki āṣām ḥadden bīrūn ve keṣīre ve **nedem** (ندم) iken ḳalīledür. ²⁶⁸⁰ فالويل ثم الويل طويل ḥasebince tamām günāhına i‘tirāfdur. Bi-eyyi vech²⁶⁸¹ kân ma‘nā dimek olur ki şibāluḳ ve cehīle mā’il olmaḳluḳ ḍalāletine muṭī‘ oldum şı‘r dimek ve ḥıdmet itmek ḥāletlerinde. Hālbuki hıḳbir şey’ taḥşīl itmedüm illā nice ma‘şiyetler ve nedāmetler ve ‘uḳūbet ve küdürerler taḥşīl eyledüm dimek olur.

Tercüme

Zēn ü ²⁶⁸² ‘işyān oldu baña bu ‘ömr ḥāşılı

Cehl ü ²⁶⁸³ şabāvete çün iderdüm iṭā‘ati

Beyt

برده ام فرمان تازه کود كي د هردو حال

²⁶⁸⁵ هیچ از آن حاصل ندارم جز گناهان ²⁶⁸⁴ و ندَم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḥ nāzım rahmetullāh beyt-i sābıḳda taḥassür ü taḥazzün idüp taḥşīl eyledügi günāhlarınuñ nedāmetin zıkr itdükden şoñra girü beyt-i sābıḳuñ mazmūnını te’kīd hāzā’l-beyti beyt-i sābıḳuñ üzerine tefrī‘ idüp ‘alā ṭarīḳi’l-ḥiṭāb dir ve söyler: يا من يظلم نفسه ولم

²⁶⁸⁰ “Eyvahlar olsun! Felaket uzun sürecektir.”

²⁶⁸¹ vech: taḳdīr: BD.

²⁶⁸² ü: -BD.

²⁶⁸³ ü: -YB, -ÇA.

²⁶⁸⁴ ÇA. اطاعني: و ندَم

²⁶⁸⁵ {^{dk} Tercümetün li-ḳā’ilihi

‘Ömrümde ḥāşıl itmedüm illā günehleri

Çün eyledüm ḍalāl-ı şibāya iṭā‘ati}

يَندِمُ عَلَى ظَلَمِهِ²⁶⁸⁶. Ya‘nī baña nazar eyleñ eger ben nevmümde ve ğafletde oldum ise [231^b]²⁶⁸⁷ فالدِّينَ لَيْسَ بِغَافِلٍ وَنَائِمٍ²⁶⁸⁸ ya‘nī Hakk sübhâne ve te‘ālā ğāfil ü nā’im degildir. Ke-ğavlihi te‘ālā عَمَّا تَعْمَلُونَ²⁶⁸⁹ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ ve ke-ğavlihi te‘ālā وَلَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ²⁶⁹⁰. Murād olan ‘ademü’l-i-tirā’dur. Ya‘nī nevmden muğaddem olan fütürdur ve sinetünden murād olan²⁶⁹¹ budur. Veyāhūd tekmiḷ bābından ola ya‘nī nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh tamām tekmiḷ üzerine tevbe ve nedāmet ile rücū‘ idüp nefsunūñ ticāretinde ribḥ taḥṣīl eylemediğini taḥassür ü te’essüf ile dünyâyı terk idüp ve āhiret için şevāb taḥṣīl eylemediğini beyān u ‘iyān eylemek murād idinüp didi:

فَيَا خَسَارَةً نَفْسٍ فِي تِجَارَتِهَا

²⁶⁹² لَمْ تَشْتَرِ الدِّينَ بِالدُّنْيَا وَلَمْ تَسْمُ

يا خارة نفس تعالي فهذا أوانك ليستعجب منك²⁶⁹³ Hadīs-i taḥassürde ḥarf-i nidā ziyāde olunup taḥdīri أوانك ليستعجب منك²⁶⁹³ kavlınden me’ḥūzudur. Fā, fā-yı tefri‘iyyedür. Beyt-i sâbıkda eṭa‘ tū kavlinūñ üzerine müteferri‘dür. Ma‘nāsı tefeccu‘ u te’essüfdür. **Ḥasārete** (خسارة) helāk u ḍalālet ma‘nāsnadır. Bu taḥdīr üzerine zıkr olınan üslub üzerine münādī-i maḥzūf olur. **Ḥasārete** didüğü kavlinde²⁶⁹⁴ ḥarf-i nidā mecāzudur. **Nefsün** (نفس) didüğü ğayr-ı münevven meksûrdur. Ammā münevven kıra’at olındukda ol zamān kendü nefsunı

²⁶⁸⁶ “Nefsine zulüm edip de o ettiği zulme pişman olmayana yazıklar olsun!”

²⁶⁸⁷ {dk} كما قال من قال والسنان اقصد النعاس فراقته في عينه سنة وليس بنائم.

Bir kişinin dediği gibi, yani o uykuluydu ama uyuyamıyordu. } YB.

²⁶⁸⁸ “Hesap soran Allah gafil ve uykuda değildir.”

²⁶⁸⁹ “Bundan sonra kalpleriniz yine katılaştı; artık kalpleriniz taş gibi, hatta daha da katıdır. Taşın öylesi var ki ondan ırmaklar kaynar; öylesi de var ki çatlayıp bağrından su fışkırır; bazı taşlar da var ki Allah korkusuyla yuvarlanıp düşer. **Allah, yapmakta olduklarınızdan habersiz değildir.**” Bakara 2/74.

²⁶⁹⁰ “Allah, O’ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O’na bağlı ve dayalıdır. **Ne uykusu gelir ne de uyur.** Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. O’nun izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefa’at edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O’nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O’nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür.” Bakara 2/255.

²⁶⁹¹ olan: -ÇA.

²⁶⁹² “Ey ticaretinde zarar eden nefis! Dünyaya karşılık dini satın almadın ve iyi bir pazarlık yapmadın.”

²⁶⁹³ “Ey nefsimin kaybı! Gel ki senden şaşakalalar, çünkü bu senin zamanın. Ey kavmim! Nefsimin kayboluşuna bakın.”

²⁶⁹⁴ Ḥasārete didüğü kavlinde: Ḥasāretde BD.

murâddur. Tenvîn tahkîr için olur. Veyâhûd külli nefis murâd olup ve kendü nefsi duhûl-ı evveliyle dâhil ola. **Fî ticâretihâ** (فِي تِجَارَتِهَا) didügi eyy fî vaqtihâ ya‘nî hayât-ı dünyâda harâretinde hasâret kavline müte‘allıkdur. Zamîr-i mecrûr nefse râci‘ olur. [232^a] **Lem teşterî** (لَمْ تَشْتَرِ) didügi cümlesi nefis didügi kavlinûn şıfatıdır. **ed-Dîne** (الدِّينِ) didügi lem teşterî kavlinûn mef‘ûlidür. Ya‘nî ol nefis ‘alâ ‘ivazi’d-dünyâ dînini istibdâl ü şatın almadı dimekdür. **Bi’d-dünyâ** (بِالدُّنْيَا) didügi lem teşterî kavline müte‘allıkdur. Bâ muzâfun ileyhden ‘ivaздur. Ke-kavlihi اشتریت الفرس بألف²⁶⁹⁵ kavlindeki bâ gibi veyâhûd kâ‘ide-i külliyyedür bâ gâliben metrûka dâhil olur. Naḥv-i kavlühü te‘âlâ اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ²⁶⁹⁶. Veyâhûd lem teşterî cümlesi cümle-i müste‘nide ola veyâhûd hâl vâki‘ ola. **Velem tesümi** (وَلَمْ تَسْمِ) didügi lem teşterî didügi kavline²⁶⁹⁷ müte‘allıkdur. Fi‘l-i muzâri‘-i müenneş mubâye‘âtda sevmiden ‘alâ kaşdi’l-mubâye‘a müştakdur. Ya‘nî bir nesneyi şatın almağa kaşd idüp bâzârlaşmağa dirler. Ya‘nî yâ kavm nazâr eyle ki benüm nefsimün kemâl-i necâtüme ticâretde hâşıl olan hüsrânına ve mağbûnluğına ki denî dünyâyı şatın almadı ve dahı almak için bâzârlaşmadı ya‘nî dünyâyı terk idüp âhîret için şevâb tahşîl itmesine kaşd eylemedi demek olur.

Tercüme

Dünyâyı dîne şatmağa ben sa‘y kılmadum

Nefsim ticâretinde idüp çok hasâreti

Beyt

پس زیان کاری که نفس اندر تجارت یافته

کو بدنیا دین نه خرید و نکفته می خرم²⁶⁹⁸

²⁶⁹⁵ “Atı bin (dirheme) aldım.”

²⁶⁹⁶ “Onlar, doğru yol karşılığında sapkınlığı, mağfiret karşılığında azabı satın almış kimselerdir. Ateşe ne kadar da dayanıklıların!” Bakara 2/175.

²⁶⁹⁷ lem teşterî didügi kavline: lem teşteriye BD.

²⁶⁹⁸ {^{dk}Tercümetün li-kâ‘ilihi

Dünyâyı dîne değışürben bey‘ kılmadum

Ey nefsimün ticâret içinde hasâreti}

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzm rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda [232^b] lem teşteri‘d-dīne bi‘d-dünyā ya‘ nî denî dünyā ile istibdāl eylemedüm ve dahı kemāl-i necâtıma sa‘ âdet-i ebediyyeme sebeb olup bir nesne şatun almağa kaşd eyledüm diyü beyân u ‘iyân eyledükden şoñra girü nâzım beyt-i sâbıkun maзмününü te‘kid kaşd idüp ‘alâ kaşdi‘t-tefsir ya‘ nî şol kimesne ki ‘âcilen metā‘-ı dünyāyı âhirete bey‘ eylese ol kimesne bey‘inde mağbündür. Ve dahı şafkasında hâsıradur. Ya‘ nî vech-i meşrûh üzerine ‘âcili âceleyle tebdil eyleyen kimesne içün mağbûniyye zâhir olduğını beyân u ‘iyân eylemek murād idinüp didi:

وَمَنْ يَبِيعُ أَجَلًا مِنْهُ بِعَاجِلِهِ

يَبِيعُ لَهُ الْغَبْنَ فِي بَيْعٍ وَفِي َسَلَمٍ²⁶⁹⁹

Eyy²⁷⁰⁰ kavlinden me‘hūzdur. **Vāv** (و) ‘atf içündür ve **min** (مِنْ) ism-i mevşuldür el-lezî ma‘nāsına. **Yebi‘** (يَبِيعُ) fi‘l-i muzāri‘ ism-i mevşul ile meczumdur. Tahtında fā‘il zāmīr-i müstetir hüve rāci‘dür min-i mevşüle. **Ācilen minhū** (اجلا مِنْهُ) didügi mef‘ûliyyet üzerine menşubdur. Minhū didügi âcilen kavline müte‘allıkdur. Zāmīr-i mecrūr min-i mevşüle eyy²⁷⁰¹ kavline rāci‘dür. Murād olan zamān-ı müstaḳbeldür ki ol âhiretdür. Zāmīr-i mecrūr dīne rāci‘ degildir. Nitekim ba‘zılar dīne ircā‘ kılmışlardır. Āhirete ecel diyü tesmiye olındı te‘cilden müştak olduğundan ötürü ki ol te‘hīrdür. Bu ise ma‘lumdur ki âhiret dünyādan mu‘aḥḥaradur. [233^a] Ve dünyāya ‘âcil diyü vech-i tesmiye budur ki dünyā zevāl-ı metā‘ı mu‘accele ve hâzıradur. **Bi‘-âcilihi** (بِعَاجِلِهِ) didügi yebi‘ kavline müte‘allıkdur. Zāmīr-i mecrūr min-i mevşüle rāci‘dür. Murād olan zamān-ı hâldur ki ol dünyādur. Bu cümle min-i mevşülenün şılası vāḳi‘ olmuşdur. **Yebin** (يَبِينُ) didügi min-i mevşülün ya‘ nî şol men ki anıñçün bey‘ zâhir ola cezā-yı şartı vāḳi‘ olur. **Lehū’l-gabnū** (لَهُ الْغَبْنُ) didügi lām-ı cārre

²⁶⁹⁹ “Dünya nakit, ahiret ise borç yani veresiyedir. Nakdi borca vermek ise akıl kârı bir iş değildir.”

²⁷⁰⁰ “Dünyanın (aceleci olanın) peşinden koşar ve ahiretten (geç olandan) uzaklaşır. Böylece satışı aldanmış, ticareti zarara uğramış olur.”

²⁷⁰¹ “Satış yapanlardan.”

yebin kavline müte‘allıktır. Zāmir-i mecrūr min-i mevşūle rāci‘dür. el-Ğabnū didügi yebin kavlinüñ fā‘ilidür. Bā’nuñ sükūnıyla mālda²⁷⁰² aldanmağa dirler ve hüsran ma‘nasına dağı gelür. Ammā bā’nuñ fetḥasıyla²⁷⁰³ zā’ide ve fikrde noķşān ma‘nasına olur.

İ‘lem

فِي بَيْعٍ وَفِي سَلَمٍ (Fī bey‘in ve fī selemi) didügi nekrede ma‘rūfı diledi ve lâkin bu kadr vardır ki fī meşel-i hāzā’l-maķām mu‘arrife ğināsın virdükden girü nekrede, nitekim İmām Merzūķī buyurdu: عَسَى الْأَيَّامُ أَنْ يَرْجُونَ قَوْمًا كَالَّذِي كَانُوا²⁷⁰⁴ didügi kavlinde kavmen didügi fī meşel-i hāzā’l-maķām mu‘arrife ğināsın virmiş iken girü nekre kılınmışdır. Bu aşıl şu‘arā ve bülleğā zā’ilerinde çok vāķi‘ olmuşdır. Fī bey‘in didügi kavlindeki tenvīn mużāfun‘ileyhden‘avazdır. Yebin kavline müte‘allıktır. Ve fī selem didügi kavlindeki tenvīn dağı mużāfun‘ileyhden‘avazdır. Taķdīri فِي بَيْعِهِ وَفِي سَلَمِهِ²⁷⁰⁵. Ve bey‘selemden e‘amdır. Bey‘didügi kavline ma‘tūfdır. Veyāḥud ve fī selem didügi‘atf-ı tefsīr vāķi‘ola. Ba‘zılar didiler ki burada bey‘didügi selem kabīlindendür. Zīrā kim selem tahtında bey‘mündericdür. [233^b] Zīrā kim bey‘dört nev‘üzzerinedür. Bir nev‘i bey‘ü’l-‘aynū bi’l-‘ayn bu bey‘e maķābađa dirler ve bir nev‘ine dağı bey‘ü’d-dīnū bi’l-‘ayn bu bey‘e selem dirler ve bir nev‘ine dağı bey‘ü’s-şemen bi’-s-şemen bu bey‘e şarf dirler. Ve bi’l-cümle fī bey‘in ve fī selemi didügi kavlinde mu‘arrife ğināsın viren bu aşıl mevzu‘da nekreyi diledi, a‘nī hāzā’l-bey‘ve hāzā’s-selem. Zīrā kim iki mevzu‘da bile murād olan şahş-ı vāḥiddür ki ol şeyḥ nāzımdır raḥmetullāhi‘aleyh. Bi-eyyi vech kān ma‘nā demek olur ki melāḥide kavminüñ الدُّنْيَا نَقْدٌ وَالْآخِرَةُ نَسِيتُهُ وَاعْطَا النَّقْدَ لَهَا غَيْرَ مَعْقُولٍ²⁷⁰⁷ didükleri kavli-i bāṭıllarını redd itmek murād idinüp eydür ki şol kimesne ki şevāb-ı

²⁷⁰² mālda: ḥâlde BD.

²⁷⁰³ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

²⁷⁰⁴ “Bu satışta ve anlaşmada.”

²⁷⁰⁵ “Belki onun satışında ve huzurunda bulunanlar gibi bir kavme umut getirecek günler gelir.”

²⁷⁰⁶ “Satışında ve teslimiyetinde.”

²⁷⁰⁷ “Dünya peşin, ahiret ise vadeli; peşini (dünyayı) ona (dünya menfaatlerine) vermek akıl kârı değildir.”

uḥreviyye metā‘-ı dünyāya bey‘ eyleye. Ol kimesne içün bey‘inde ve seleminde maḡbūniyyet zāhir ü şābit olur dimekdür.

Tercüme

Peşimāndur ‘ācili ācile bey‘ eyleyen

Bey‘ ü şirāsı bāṭıl anuñ ‘aḡd ü selemeti

Beyt

هر عقبارا بدنیا می فروشد خاسر است

غبن اوروشن شود اکبته دربیع و سلم²⁷⁰⁸

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḫ nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda āḫiret-i bākīye-i muḥaḡḡaḡanuñ şevābını dünyā-yı denīyyenüñ bir şey‘-i fānīye ve serīū‘z-zevāl olan zāhibesi muḡābelesine bey‘ eyleyen ol kimesnenüñ bey‘inde ve seleminde maḡbūniyyet zāhir [234^a] olduğunu beyān u ‘iyān eyledükden soñra girü nāzıma ‘afv-ı taḡşīrātın ricā idüp Ḥaḡḡ sübhāne ve te‘ālānuñ luṭf u kerem deryāsına nisbet büyük günāh ile küçük günāhı ‘afv eylemekde ‘ale’s-seviyyedür, egerçi kim taḡassür ü te‘essüf-i şedīdedür ve daḡı taḡazzün-i ġam u ġuşşa ḡaviyyedür ve āşām u zünüb keşire vü ‘aḡīmedür. Ve illā Ḥaḡḡ sübhāne ve te‘ālānuñ āyet-i kerīmesi ki لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ²⁷⁰⁹ feḡvāsınca benüm ricām münḡatı‘ ve munşarım olup degildür. Zīrā kim bizüm içün ‘ināyet Ḥaḡ‘dan olan rükn ki rükn-i İslām ve milletdür münhedime degildür. Āmīzdür ki tevbe vü istiḡfār eyledükden soñra tekrār şi‘r ü ḡidmete ‘avdet idüp zenb ü āşām irtikāb eylemek ile ĩmān ‘ahdini naḡz eylemez ve mün‘adım olup münkesir olur degildür. Ve

²⁷⁰⁸ {dk} Tercümetün li-ḡā‘ilihi

Maḡbūn durur olacaḡını olmişa şatan

Bey‘ ü seleimde bāṭıl anuñ ‘aḡd u şafḡatı}

²⁷⁰⁹ “De ki (Allah şöyle buyuruyor): ‘Ey kendi aleyhlerine olarak gūnahta haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün günahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.’” Zümer 39/53.

dağı şol hâbl ki benüm beynim ile ol Hâzret-i Hâkķ'ıñ beyninde ya' nî şol vesîle-i kâ'ine ki a' nî Hâzret-i Muhammedü'l-Muştafâ şallallâhu 'aleyhi vesellem ümmetine eħall u eşfaķ u aħfazdur. Ve dağı milleti ve şerî'ati hîşârında niteķim arşlan eniklerini ânî içinde erħam eşfaķ olup aħfaz olduğına bin'en benüm hâblüm dağı ve ricâm münķatı' olur degildür diyü iş'âr eylemek murâd idinüp maķşad-ı 'âşire şürü'en didi:

اِنْ اَتَ ذَنْبًا فَمَا عَهْدِي بِمُنْتَقِصٍ

2710 مِّنَ النَّبِيِّ وَلَا حِلبِي بِمُنْصَرَمٍ

İn âti (اِنْ اَتَ) didügi kavli cümle-i şartıyyedür. Nefs-i emmârenüñ 'adem-i i'timâdına tenbîhdür. Egerçi kim 'adem-i mübâşereti câzim ise girü nefse i'timâd olmaya diyü iş'ârdür. Âti fi'l-i mâzî-i nefsi mütekellim vahde eyy ان اتيت كلّ الذنوب واحداً واحداً بعدما مرّ 2711 taķdîrindedür. **Zenben** (ذَنْبًا) didügi âti kavlinüñ mef'ûlidür. Ma' nâsı kaçan bir günâha mübâşeret idersem demek olur. **Femâ ahdi** (فَمَا عَهْدِي) didügi şartıñ cezâsıdır. Zîrâ kim şart cezanıñ maẓmûnınıñ i'lâmına sebebdür. Ke-kavlihi te'âlâ **وَمَا بِكُمْ مِّن نَّعْمَةٍ فَمِنَ اللَّهِ** 2712. 'Ahdî emânet ve yemîne dirler. Fâ, fâ-yı cevâbiyye ve mâ, mâ-yı nâfiyedür. Yâ, yâ-yı mütekellim içündür veyâhûd 'ahdîden murâd olan Hâzret-i Resûl'i taşdıķdür. Hâzreti Resûl'üñ ümmetine şefâ'at va'de-i kerîmesidür. Ya' nî Hâzret-i İbn 'Abbâs rağiallâhu anhümâ rivâyet ider ki kaçan kıyâmet günü olsa ben münâdî nidâ ile yâ ma' şerü'n-nâs ol Hâzret-i Resûl'üñ hürmetine her kimüñ adı Muhammed ise gelsün cennete dâhil olsun diyü murâd olan bu 'ahddür. Veyâhûd 'ahdden murâd olan 'akîde-i şahîha ve tarîķat-i müstaķîme a' nî millerü'l-İslâm ve tevḥîddür. **Bi-munteķazın** (بِمُنْتَقِصٍ) didügi mâ'nuñ haberidür. İsm-i 'ahdi didügidür. Bâ zâ'idedür. Munteķaz ism-i fâ'ildür naķẓdan müştakdur bozulmaķ ma' nâsına. **Mine'n-nebiyyi** (مِنَ النَّبِيِّ) didügi munteķazın didügi kavline müte'allıķdur. **Velâ hâblî** (وَلَا حِلبِي)

2710 "Eğer günah işleyecek olursam, Hz. Peygamber'le olan ahdim bozulmaz ve O'nunla olan bağım kopmuş sayılmaz."

2711 "Eğer işlediğim bütün günahları tek tek yeniden işlesem bile, tövbemden ve pişmanlıktan sonra hislerimle ve amellerimle (tam bir içtenlikle Allah'a) yöneldim."

2712 "Elinizde nimet olarak ne varsa Allah'tandır. Sonra başınıza bir sıkıntı geldiğinde O'na yalvarırsınız." Nahl 16/53.

didügi ve sâ'il mürtebi'dür. Ya' nî benüm beynim ile Hâzret-i Resûl'ün beyninde olan muhabbet ü sünnetine iltizâm eyledüğüm 'ahd. [235^a] **Bi-münşarim** (بِمُنْشَرِم) didügi mâ 'ahdî kavline müte' allıkdur münka'tı' ma' nāsına. Egerçi kim zenbūn şānı ka'tı' -ı müveddet ü muhabbet ise bā iki mevzū' da bile zā'iddür. Ya' nî eger ben günāh işlersem benüm 'ahdim Hâzret-i Resûl'i ve getürdigi şer' i taşdıķım Hâzret-i Resûl'den munteka'z ü naķz olunur degildür. Nekre siyāk-ı nefyde vāķi' olmuşdur. Ve daķı benüm ḥablim ve temessüküm olan ĩmān u Qur'ān münka'tı' olur degildür.

Tercüme

Peymān-şiken ben nebīden bozmadum

Kesb itdümse yok baña cināyeti

Beyt

کر کناه کرده ام من عهد را نشکسته ام

2713 با پیغمبر حبیل دین مصطفیٰ نبریده ام

Ve Ba' de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi 'aleyh beyt-i sābıkda taḥassür ü taḥazzün ve nedāmetin beyān u 'iyān eyledükden şoñra beyt-i sābıķuñ ma'zmunına ta' lıl ü tefrī' kaşd idüp ve Hâzret-i Resûlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem بمنّ یسمّن لمن 2714 şefā' atini va' de eyledüğini ḥuşūşen rivāyet-i meşhûre ile taşrīḥ eyleyüp ve daķı sibāk u siyākda vāķi' olan tebyīn-i irtibāt-ı külliye ile mürtebi'tin olduğunu tebyīn eylemek murād idinüp didi:

فَأَنَّ لِي ذِمَّةً مِنْهُ بِتَسْمِيَّتِي

2713 {dkTercümetün li-kā'ilihi

Ben üzmedün nebīden ipim 'ahdi şımadum

N'ola eger kazandı isem ben cerīmeti}

2714 “Muhammed ve Ahmed adı verilen kimseler için.”

Zünüb ile āsāma kaşd olınan intikāzını nefy olınan [235^b] ‘ahd-i mezkûreyi tefsîrdür. Beyt-i sâbıkda in âti zenben didügi cümle-i şartıyyedür. Femā ‘ahdî didügi cezā’-ı şartdur. Ve şart ise maẓmûn cezā’nuñ i‘lāmına şartdur. Nitekim beyt-i sâbıkada âyet-i kerîmede işâret olındı cihet-i irtibât bu iki beytün mā-beyninde zâhirdür. **Fe inne lî** (فَإِنَّ لِي) didügi kavlindeki fâ bu taḳdîrce tefsîriyyedür ve daḥı ta’lîl için cā’izdür. Ve ba’zılar mücerred ‘atf için daḥı cā’iz görmüşlerdür. İnne ḥarfdür ḥurûf-ı mülebbehe-i bi’l-fi’lden. Lî didügi zarf-ı müsteḳarrdur. İnneün muḳaddem ḥaberidür. Bâ mütekellim içündür. **Zimmeten** (ذِمَّةً) didügi innenün mu’aḥḥar ismidür. Zimmet civâr ü ‘ahd ü emân ma’nâsınadır. **Minhü** (مِنْهُ) didügi zarf-ı müsteḳardur. Zimmeten kavlinün şıfatı vâḳi’ olmışdur. Eyy منه صادرة 2716 taḳdîrindedür. Zāmîr-i mecrûr Ḥazret-i Resûl’e râci’dür. **Bi-tesmiyeti** (بِتَسْمِيَّتِي) didügi zimmeten didügi kavline müte’allıkdur. Bâ sebebiyyedür. Tesmîyet maşdardur. Zimmeten muttasıla olduğı şûretde maşdar ma’lûm kılınursa maşdar mef’ûl-i evveline muzâf olup fâ’ili metrûk olur. Taḳdîri بِتَسْمِيَةِ اللَّهِ تَعَالَى أَيَّاهِ مُحَمَّدًا 2717. Zîrâ kim elḳâb-ı semâdan nâzil olur ammâ eger maşdar mechûl kılınsa yâ-yı mütekellim ol taḳdîr üzerine ḳâ’im fâ’ili vâḳi’ olur. Ve **Muḥammeden** (مُحَمَّدًا) didügi mef’ûl-i şânîsi vâḳi’ olur. **Ve hüve** (وَهُوَ) didügi kavlindeki vâv hâl içündür. Zāmîr munfaşıl mübtedâ’dur. Ḥazret-i Resûl’e râci’dür. **Evfâ’l-ḥalkı** (أَوْفَى الْخَلْقِ) didügi mübtedâ’nuñ ḥaberi vâḳi’ olmışdur. Evfâ didügi ism-i tafḳıldür. Ma’nâsı ol Ḥazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem vefâ itmesi artuḳdur. Yuḳâlu وفي بعْهده راعي مقتضاه 2718 ḳavlinde [236^a] me’ḥûzdur. el-Ḥalk didügi muzâfun ileyhdür. Maḥlûḳ ma’nâsına maşdardur. Etemmü’l-ḥalk ma’nâsınadır. **Bi’z-zemeni** (بِالذِّمِّ) didügi evfâ kavline müte’allıkdur. zimmetenün cem’idür. Ya’nî ‘ahdi ri’âyet eylemek ile maḥlûḳuñ evfâsı ve er’âsıdır. Mıṣrâ’-ı şânî cümle-i sâbıkaya ‘anî lî

2715 “Şüphesiz isminin Muhammed olması dolayısıyla ben O’nun himayesindeyim. O ise yaratılanlar içinde sözünü yerine getirenlerin en vefalısidir.”

2716 “Ondan kaynaklanan.”

2717 “Allahu te’âlânın bana Muhammed ismini vermesi.”

2718 “Verdiği söze sadık kalan ve gereğini gözetken kimse, vaadini de eksiksiz olarak yerine getirdi. Bu konuda başkaları da haber verdi; yani her şey tamamlandı.”

zimmeten minhü didügi kavline ma‘tūfdur. Veyāhūd minhü didügi zamīrden hāl vāki‘
ola. Bi-eyyi vech kân ma‘nâ dimek olur ki benüm içün zîmmet ü ‘ahd vardur ol Hâzret-i
Resûl’den ben Muḥammed ismiyle tesmiye olıduğum sebebiyle. Hâlbuki ol Hâzret-i
Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi veselem itdügi va‘dede ve eyledügi ‘ahdde maḥlûkuñ evfâsı
ve er‘âsıdur dimekdür.

Tercüme

Nâmım benüm Muḥammed vardur anunla zîmmetüm

Ol çün ev(?) fî’l-halk ola ider²⁷¹⁹ bizümle zîmmeti

Beyt

عهد او دارم که نام محمد کرده اند

²⁷²⁰ کس و فاجون او نکرده در همه عهد و ذمم

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyḥ nâzım raḥmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda ‘alâ sebîli’l-ta‘lîl ve’t-tefrî‘-i Muḥammed
ismiyle müsemma olan kimesne şefâ‘at-i mev‘ûdesiyle va‘desini beyân eyledükden
şoñra dir ki ol Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem qarâbet-i dîniyye içün
benüm elümi âhız olmayup ve benüm içün şefî‘ ü dest-gîr olmaz ise انقلب الأمر وانعكس الأمر
²⁷²¹ fehvâsınca فالويل كل الويل ²⁷²² ya‘nî mercüvv olman oldur ki âhîretde ‘ahd u peymân-ı
va‘de [236^b] nazar idüben benüm elümi alup şefâ‘at eyleye diyü beyân eylemege murâd
idinüp didi:

بيدي اخذا معاذي في يَكُنْ لَمْ اَنْ

²⁷¹⁹ {dk itmez mi bizümle zîmmeti} ÇA.

²⁷²⁰ {dk Tercümetün li-ḳâ’ilihi

Vardur Muḥammeden dimegüm ile zîmmetüm

Ol hoş ri‘âyet idicidür ‘ahd ü zîmmeti}

²⁷²¹ “Durum tersine döndü, altüst oldu.”

²⁷²² “Eyvahlar, eyvahlar olsun!”

Hāzā'l-beyt 'ahd-ı mezkûre nazaran âhiretde mercüvvdür ki elini ahz idüp va' de eyledügi 'ahdde vefâ eyledüğine iş' ârdur. **İn** (اِنْ) harf-ı şartdur. **Lem** (لَمْ) hurûf-ı cevâzımdandır. **Yekün** (يَكُنْ) fi'l-i muzâri' ef'âl-i nâkışadandır meczûmdur. Lem ile tahtında ism-i müstetir hüve râci'dür Hâzret-i Resûl'e veyâhûd 'ahde veyâhûd tesmîye râci ola. وَلَكِنْ²⁷²⁴ ma' nâ zâhirdür. **Fî me'âdî** (مَعَادِي فِي) didügi zâl-ı mu'ceme ile eyy mültecâ'î dimekdür. غَدْتُ بِهِ وَاسْتَعِذْتُ بِهِ²⁷²⁵ kavlinden me'hûzdur. Âhzen didügi kavline müte'allıkdur ammâ ef'âk dâl ile bi-ğayri zâ-yı mu'ceme kırâ'at olınmağ mağāma ensebdür. **Âhzen bi-yedî** (اِخْذَا بِيَدِي) didügi lem yekün kavlinüñ haberidür. İsm-i fâ'ildür. اخْذْتُ الزَّمامَ وَاخْذْتُ بِالزَّمامِ²⁷²⁶ kavlinden me'hûzdur tutmağ ve yapışmağ ma' nāsına. Yâ mütekellim içündür. Âhiz, yedden murād olan nuşret ü meded yetiştirmekdür havf u feza' zamānında. **Fazlen** (فَضْلًا) didügi fâ'il tarafına nisbet itdürmek ile temyîz vâki' olmışdur. Veyâhûd âhzen didügi mef'ûlin lehüsüdür. **Ve illâ** (وَالَا) didügi kavlinde iki tarîk üzerine kırâ'at olına. Biri budur ki hemzenüñ kesresiyle²⁷²⁷ ma'e't-tenvîn kırâ'at olına ki ol zamān murād Allāhu te'âlādur. Ve ikinci tarîk budur ki 'ahd ü qarābet ma' nāsınadır. Nitekim müfessirün rahmehumullāhu te'âlâ tefsîr eylemişlerdür. Ke-kavlihi te'âlâ لَا يَرْفُتُونَ فِي مَوْمِنٍ إِلَّا وَلَا ذِمَّةً²⁷²⁸. Şûret-i evvelde a'nî [237^a] hemzenüñ kesresiyle²⁷²⁹ ma'e't-tenvîn fazlen didügi kavline ma' tûfdur. Ve şûret-i sāniyede a'nî bilâ-tenvîn ma' nāsı وان كان اخذا بيدي فقل²⁷²⁹ demek olur. Bu ma'lûmdur ki menfî olan şey'i nefy eylemek işbâtdur. Bu taqđîr üzerine cezāya muhtâc olur ve bunuñ cezāsı tekâbül qarînesiyle mahzûfdur. Taqđîri

²⁷²³ “Eğer kıyamet günü lütfedip elimden tutmazsa (o zaman sen bana) şöyle de: “Ey ayağı sürçen zavallı neredesin?”

²⁷²⁴ “Herkesin yüzünü ona doğru çevirdiği bir yönü vardır. Öyleyse hayırlarda yarışın. Nerede olursanız olun, Allah sizin hepinizi bir araya getirecektir. Şüphesiz Allah her şeye kadirdir.” Bakara 2/148.

²⁷²⁵ “Onunla yola çıktı, ona sığındı ve ona iltica etti.”

²⁷²⁶ “Kontrolü ele aldım ve kontrolü ele almak üzere (harekete geçtim).”

²⁷²⁷ kesresiyle: kesriyle BD.

²⁷²⁸ “Bir mümin hakkında ne yakınlık bağına ne de antlaşma hükümlerine riayet ederler; işte onlar böyle sınır tanımaz kimselerdir.” Tevbe 9/10.

²⁷²⁹ kesresiyle: kesriyle BD.

الحال طيب ويا سرور الباطل يا فقل²⁷³⁰ demek olur. Ve bi'l-cümle bu taqđir üzerine cezā maḥzūf olur. Taqđiri المال سوء ويا الحال شدة يا فقل²⁷³¹. Şart ile cezā cemī' en şart için ve cezā için cemī' en ma' en tekrirdür. Bundan daḥı ziyādece tevziḥ-i ma' nā istersen Lübbāb- İ' rāb'da taleb olına. **Yā zellete'l-ḳademi** (يَا زَلَّةَ الْقَدَمِ) didügi taqđiri يا ذلّة القدم²⁷³². Bundan maḳşūd olan izhārü't-te' accub ve taḳarrür emirdür. Zellete'l-ḳadem helāktan ve sū'ü'l-ḥāldenden 'ibāretdür. Muḥaşşıl-ı ma' nā demek olur ki benüm ḥālime vāḳıf olan kimesne sen diyesün benüm nefis için yā ayağı sürçmüş kimesne diyesün. Zellet sürçmek ma' nāsınadır. Ya' nī eger ol Ḥazret-i Resül āḥiretde yevmü'l-cezāda ihsān ecli için ve ḳarābet-i dīniyye için benüm elümi āḥz olmayup benüm için şefī' olmayacak olursa kendü nefsum için ol vaktin benüm ḥālime vāḳıf olan kimesne yā āyağı sürçmüş ve ḥüsrānda ḳalmış kimesne diyesün demek olur.

Tercüme

[237^b]

Fazluñla elüm tutmazsa sen yevm-ü'l-me' ādda

Feryād idüben diyem *yā zellete'l-ḳademi*

Beyt

کر زفضلت دست کیرد در قیامت حرّم

²⁷³³ ورنکیرد وای من چون ب لغزاند قدم

Ve Ba' de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḥmetullāhi 'aleyh beyt-i sābıḳda Ḥazret-i Resülullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem²⁷³⁴ yevm-i cezāda ve zamān-ı feza' da nuşret ü şefā' at itmiyecek olursa ve ḳavi'

²⁷³⁰ “Ve de ki: Ey batılın sevinci ve ey hâlin hoşluğu.”

²⁷³¹ “Ve de ki: Ey hâlin zorluğu ve malın kötülüğü.”

²⁷³² “Ey ayağın kayması (yanılgı), gel! İşte senin zamanın bu! Ey kavmim, bakın ayağın kaymasına.”

²⁷³³ {^{dk}Tercümetün li-ḳā'ilihi

Tutmaz ise elüm me' ādumda faẓl idüp

Yā zellete'l-ḳadem de ki irişür zilleti}

²⁷³⁴ şallallāhu 'aleyhi vesellem: 'aleyhis's-selām BD.

mehālikde ve sū'ü'l-hālde benüm elümi āhḫ itmeyüp benüm içün şefî' ü dest-gîr olmayacak olursa diyü beyân u 'iyân eyledükden soñra girü nāzım hırmāndan cenāb-ı kibriyāsınuñ tenzihinde mübālağa hāşıl olup a' nī سبقت رحمتي على غضبي²⁷³⁵ beşāreti ile dir ve söyler حاشا جنابه الكريم ان يخبر عنه الفقير الرّاجي وان يرجع الخارمن عنده محفوظ بالانعام والاکرام²⁷³⁶ diyü 'ahd-i mezkūr ve faẓl-ı mevfūr cihetinden nuşrete ve vuşlata kemāl-i vüṣūkı olduğından ötürü ve tenzih ma' nāsına olan ism-i muzāf a' nī خاشاه اي انزهه تنزنها عن تحريم²⁷³⁷. Ya' nī yā Resūlullāh ben seni tenzih eylemek ile tenzih iderüm ki sen men' idüp müstecir olup emān taleb iden kimesne redd olına diyü beyt-i sābıkuñ maẓmūnını te'kid ve işbāt ya' nī sen münezzehsün senden şefā' at ricā idüp maḥrūm komaqdan nāzımuñ vuşlatına kemāl-ı vüṣūkı olduğunu [238^a] iş'ār eylemek murād idinüp didi:

حاشاه ان يُحرّم الرّاجي مَكارمه

او يرجع الجار منه غير مُحترم²⁷³⁸

Hāşāhu (حاشاه) didügi tenzih ma' nāsınadır. Harf veyāhūd fi'l olduğundan ötürü menşub ve mecrūr kıılır. Mā-ba' dında olan şey²⁷³⁹ ma' nāsına. Ammā naşb üzerine olınmağ ekşerdür. Ba' d ü berā'at ma' nāsınadır. Zāmīr-i mecrūr Hāzret-i Resūl'e rāci' dūr. برئ منه و بعد عنه²⁷⁴⁰ kavlınden me'hūzdzur. Muḫaddem ḥaber vāki' olmuşdur. **En yuḥrime'r-rāci'** (ان يُحرّم الرّاجي) didügi cümlesi mu'aḥḥar-ı mübtedā' vāki' olmuşdur. En maşdariyyedür. Yuḥrim fi'l-i muzāri'-i mechül şığası üzerine en ile menşubdur. Yā'nuñ fetḥasıyla²⁷⁴¹ veyāhūd yā'nuñ zammesiyle²⁷⁴² ve rā'nuñ kesresiyle²⁷⁴³

²⁷³⁵ “Rahmetim, gazabımı geçti.” Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, 1/448.

²⁷³⁶ “Onun yüce makamından, rahmeti ümit eden aciz bir kulun O'nun (Allah'ın) hakkında haber vermesi düşünülemez. O'nun huzurundan eli boş dönen biri de, her zaman lütuf ve ikramla korunmuş olarak döner.”

²⁷³⁷ “Onu, kendisinden umut edenlerin ümidini kırmaktan tamamen münezzeh (uzak) tutarım.”

²⁷³⁸ “Haşa O, kereminden umanı mahrum etmez; O'na sığınan komşu, hürmet ve şefaât görmeden dönmez!”

²⁷³⁹ ANLAMINA BAKILACAK

²⁷⁴⁰ “Ondan kurtuldu ve uzaklaştı.”

²⁷⁴¹ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

²⁷⁴² zammesiyle: zammıyla BD.

²⁷⁴³ kesresiyle: kesriyle BD.

ķırā'at olunur yemna' ma' nāsınadır. **er-Rācī** (الراجي) yuħrim ķavlinüñ ķā'im-i maķām fā'ıldür. Murād olan Allāhu te'ālādür. Eger yuħrim didügi binā-yı mef'ül içün ķırā'at olunursa ol zamān rācī didügi merfū' olup fā'il menābına ķā'imdür. Veyāħūd rācī didügi yuħrim ķavlinüñ mef'üli vāķi' ola. 'Alā luġatin yā'sı sākin ķılınur. İsm-i fā'il ricādan müştakdur ummaķ ma' nāsına. **Mekārimehü** (مَكَارِمُهُ) didügi yuħrim ķavlinüñ mef'üldür. Lā 'itibār zamīr-i mecrūr Ĥazret-i Resūl'e²⁷⁴⁴ rācī' dür. Mekār mekrumetin cem'idür ki ol şıfat-ı marāziyyedür. Öyle şıfat-ı marāziyye ki bu şıfatuñ nef'i ġayra-ı ķāziyedür kerem ve [238^b] cūd ve iyilük ma' nāsına. **Ev yerci'ü'l-cāru** (أَوْ يَرْجِعُ الْجَارُ) didügi en yuħrim ķavline ma' tūfdür. Eyy **الدَّاخل فِي جَوَارِهِ جَارٍ**²⁷⁴⁵ beytün cenbinde ve ķurbında olan ķoñşuya ve emān dileyici kimesneye dirler. **Minhü** (مِنْهُ) didügi yerci' ķavline müte'allıķdur veyāħūd yuħrim ķavline müte'allıķ ola. İkisiniñ bile tenāzu' ıdır. **Ġayra muħterami** (غَيْرَ مُحْتَرَمٍ) didügi el-cāru didügi ķavlindeñ hāl vāķi' olmuşdur. Muħteram ism-i mef'üldür mu'azzez ve mükerrem ma' nāsına. Minhü didügi ķavlindeki min ibtidā'ıyyedür. Bi-eyyi taķdīr kān ma'nā dimek olur ki hāşā ol Ĥazret-i Resūl'den anuñ mekārimini ve iyilüklerini ricā iden kimesne maħrūm ķılına. Ve daħı hāşā ki ol Ĥazret-i Resūl'den müstecir olup emān taleb iden kimesne redd olına muħterem ve mu'azzez olduġı hālde. Zīrā ol Ĥazret-i Resūl ma'denü'l-kerāmātdur ve mebna'ü'l-iħtirāmātdur dimek olur.

Tercüme

Ĥāşā seni vesīle iden kāle nā-ümīd

Yāħūd ricā iden keremüñ göre ġaybeti

Beyt

دوريار اكر كند نوميد هر اميد وار

٢٧٤٦ باكه ازوي بالزكردد يار غير محترم

²⁷⁴⁴ Ĥazret-i Resūl'e: Ĥazret'e ÇA.

²⁷⁴⁵ "Onun himayesine giren, artık onun komşusudur."

²⁷⁴⁶ {dkTercümetün li-ķā'ilihi

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’den mekârimini ve iyiliklerini ricâ iden kimesne maḥrûm kılma diyü beyân u ‘iyân eyledükden sonra Hâzret-i Resûl’ün medâ’ihini inşasını ḥulûş niyyet ile teveccüh idelden berü ma‘lûliyyet-i şedîdenün fikri ve meger dehiyyet-i beliyyenün taḥlîş-i tekellûf olduğunu izhâr u iḥbâr ḳaşd idüp beyân u ‘iyân [239^a] eylemek murâd idinüp beyt-i sâbıkun maẓmûnını te’kîd ḳaşd idüp didi:

وَمُنْذُ الزَّمْتِ افْكَارِي مَدَائِحُهُ

وَجَدْتُهُ لِحَالَصِي خَيْرٌ مُلْتَزِمٌ²⁷⁴⁷

Münzû (مُنْذُ) ḥarf-i cerrdür. Zamân için mevzû‘dur. Bi-ma‘nâ جميع المدة التي الترضت²⁷⁴⁸ dimekdür. Münzû ḳavlinde ‘âmil olan vecedtüḥü didügi ḳavlidür eger mef‘ûlin fîhi kılınursa. Ve illâ mübtedâ’ vâķî‘ olur. Zikr olunan a‘nî el-müddet taḳdîrindedür. **Elzemtü efkârî** (الزمت افكاري) didügi ḥaber vâķî‘ olmuştur. Ve elzemtü didügi mef‘ûline ta‘addî eyler. Efkarî didügi mef‘ûl-i evvliyyedür. Efkar fikrûn cem‘ idür ki ol te’amüldür. Ve **medâ’iḥa** (مَدَائِحُهُ) didügi mef‘ûl-i şânîsidür. Medîḥûn cem‘ idür. Elzemtü fi‘l-i mâzî-i nefsi mütekellim vahde if‘âl bâbındandır. Ma‘nâsı ben mulâzeme kıldum dimekdür. **Vecedtüḥü li-ḥalâşî** (وَجَدْتُهُ لِحَالَصِي) didügi vecedtü fi‘l-i mâzî-i nefsi mütekellim vahde iki mef‘ûle ta‘addî ider. Li-ḥalâşî didügi vecedtü ḳavline müte‘allıkdur. Bu taḳdîrce lām fî ma‘nâsına olur. Ke-ḳavlihi te‘âlâ يُجَلِّيهَا لَوْفَتَهَا²⁷⁴⁹. Eyy fî vaḳtiḥa veyâḥūd mu’ahḥar mültezim ḳavline müte‘allık olan bu taḳdîrce lām taḳviyet için olur. Ke-ḳavlihi الضَّارِبُ²⁷⁵⁰. Lām mūzāfun ileyhde a‘nî mültezim didügi ḳavline ‘amel eylemekde işkâl

Hâşâ eger şıgınan ola ğayr-ı muḥterem
Yâḥūd mekâriminden uman bula ḥaybeti}

²⁷⁴⁷ “Bütün düşüncemi O’nun medḥ ü senasına ayıralı, kurtuluşum için O’nu hamilerin en hayırlısı buldum.”

²⁷⁴⁸ “Hoşnut olduğu tüm süre (boyunca).”

²⁷⁴⁹ “‘Ne zaman gelip çatacak?’ diye sana kıyamet saatini sorarlar. De ki: ‘Onun hakkındaki bilgi sadece rabbimin katındadır. **Vakti geldiğinde onu açığa çıkaracak** olan ancak Allah’tır. O (kıyamet), göklere de yere de ağır gelecektir! Sizi ansızın yakalayacaktır!’ Sanki sen onu biliyormuşsun gibi sana soruyorlar. De ki: ‘Onun bilgisi Allah katındadır, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.’” A’râf 7/187.

²⁷⁵⁰ “Zeyd’i döven.”

yokdur. Zîrâ kim mültezim kâmil ma‘nâsınadır. Belki sâ‘ir mülteziminden ekmel ma‘nâsınadır.

İ‘lem

Vecedtü hü didügi kavlinün mef‘ûli hâzîf olduğına belâgat ta‘mîm kaşdı ecliyçün. Ke-kavlihi te‘âlâ ²⁷⁵¹ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى دَارِ السَّلَامِ Eyy ²⁷⁵² مَكْرُوهُ كُلِّ عَنْ Eyy. **Hayra mültezimi** (خَيْرٌ مُلتَزِمٍ) [239^b] didügi mef‘ûl-i şânîsidür. Vecedtü kavlinün ve mültezim didügi zâ‘nuñ kesresiyle ²⁷⁵³ eyy ²⁷⁵⁴ بِأَنْ وَفِيَّ بِخُلَاصِي عَلَى أَحْسَنِ الْوُجُودِ dimekdür. Ya‘nî ²⁷⁵⁵ لو عدّ الملتزمون واحداً ya‘nî demek olur ki ben Hâzret-i Resûl’ün medâ’ihine mülâzım kıldığım zamândan berü fikrimi ol Hâzret-i Resûl’i ‘aleyi’s-selâm belıyyât-ı şedîdeden ve mekrûhât-ı belıyyeden beni hâlâş için hayırlı mültezim ve mütekeffil buldum. Cemî‘ -i mültezimünden kazâ-yı hâcâtıdan ve ferc-i ferihden ve gavş-ı beşârâtıdan ve bi’l-cümle ²⁷⁵⁶ مَا لَا يَدَّ وَلَا يَحْصِي ²⁷⁵⁷ وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا. Hâkķ sübḥâne ve te‘âlânun nemaṭı ve tariķi üzerine vardur.

Tercüme

Cânum hâlâşına buluben hayr-ı mültezim

Medḥinde şarf eyledüm ‘ömri ile fikreti

Beyt

زانکه من مشغول کردم فکر خود بر مدح او

²⁷⁵⁸ بر خلاص خود را خوش ملتزم می یافتم

²⁷⁵¹ “Allah esenlik yurduna çağırıyor ve dilediğini doğru yola iletiyor.” Yûnus 10/25.

²⁷⁵² “Her türlü kötülük hakkında...”

²⁷⁵³ kesresiyle: kesriyle BD.

²⁷⁵⁴ “Şüphesiz, kurtuluşumu en güzel şekilde yerine getirdim.”

²⁷⁵⁵ “Eğer bağlılık gösterenler tek tek sayılmış olsaydı; O, her birinden daha üstün olurdu.”

²⁷⁵⁶ “Hiç sayılmayan ya da hesaplanmayan.”

²⁷⁵⁷ “Allah’ın nimetini saymaya kalksanız başa çıkamazsınız. Allah gerçekten bağışlayıcıdır, merhametlidir.” Nahl 16/18.

²⁷⁵⁸ {dk}Tercümetün li-kâ‘ilihi

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rah̄metullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda Hâzret-i Resûl’ün şefkati ve merhameti belıyyât-ı şedîdeden ve mekrûhât-ı belıyyeden benüm hâlâşım içün kâmil belki ekmel bulduğunu beyân u ‘iyân eyledükden soñra hazmen li-nefsihi murâd idinüp eydür. Ol Hâzret-i Resûl’ün ‘inâyet-i meymûnesi ve mübârek nazarı baña te’sîr idüp nef’ virür ve dahı gerçi kim şî‘r ü hıdmetden ehl degülüm ve istihkākım yokdur. Ve lâkin [240^a] ol Hâzret-i Resûl erham ü eşfağ olmağın benüm hâlîme nazar idüp şefâ‘at-i ‘azîmesinden ve rah̄met yağmurundan bir nazar kaçresı baña ğınâ virür. Nitekim hayırlı yağmurı şu karar eylemeyen yire dahı tokunmak ile ot çığar ve çiçekler bitürdüğü gibi ve senün zannuñ nedür ki şu karar eyleyen yirde

وَسَحَابُ الْخَيْرِ لَهَا مَطَرٌ

2759 فَإِذَا جَاءَ الْإِبَانُ تَجِي

fehvasınca çiçekleri bitürmek bi-tariķü’l-evlâdur diyü beyt-i sâbıkun mazmûnına ‘atf idüp didi:

وَلَنْ يَفُوتَ الْغَنَى مِنْهُ يَدَا تَرَبْتَ

2760 اِنَّ الْحَيَا يُثْبِتُ الْاَزْهَارَ فِي الْاَكْمِ

Ya‘nî ol Hâzret-i Resûl’ün şallallāhu ‘aleyhi vesellem ‘inâyet-i meymûnesi ve nazar-ı mübâreki benüm hâlîme te’sîri ve nef’i egerçi kim ben bu şefâ‘ate müste’hil ü müsteħakk ve bu maħalle şâlih degil isem şehâbü’l-hayr gibi ‘inâyeti ve şefâ‘ati muħakkakdur diyü ‘aciz maķāmında cümle-i müste’nifedür. Veyāhüd beyt-i sâbıkda vecedtü kavline ma‘tûf ola. 2761 الغنى يفوت لن وجدته elah taķdîrindedür. Veyāhüd hâl vâķi‘ ola. **Len** (لَنْ) hurûf-ı nevâşıbdandur. Te’kîd nefy içün ziyâde olınmışdur. **Yefût** (يَفُوت) didügi سبقه وفاته عنه ضاع

Buldum anı hâlâşum çün hayr-ı mültezim

Sarf ideli medâ’ihine külli fikreti}

2759 “Hayır bulutunun da yağmuu vardır, vakti gelince gelir.” Hüseyin Elmalı, “İbnü’n-Nahvî, el-Kasidetu’l-Münfericesi ve Tercümesi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14 (2022), s. 51.

2760 “Yağmurun tepelerde bile çiçek bitirdiği gibi, O’nun bol şefaati de ümitsiz kalan bir eli bırakmaz.”

2761 “Onun, zengiliği kaçırmayacağını anladım.”

عنه وزال عنه ²⁷⁶² kavlinden me'hūzudur. Fi'l-i muzāri' len ile menşūbdur fevt ma' nāsına. **el-Gınā** (الغنى) didügi fi'lüñ fā'ilidür. Yasāruñ maqşūdıdır. Ma' nāsı elbette ğınā fevt olmaz dimekdür. Ya'nı bayluğ ma' nāsına a' t̄ā ma' nāsına dağı gelür. **Minhū** (منه) zarf-ı müsteḳarr ğınā didügi kavlinüñ şıfatı veyāhūd منه ²⁷⁶³ [240^b] taqđirinde ḥāl vāḳi' ola. Zāmīr-i mecrūr Ḥazret-i Resūl'e rāci'dür. Min ibtidā'ıyyedür ya'nı ibtidā'-ı ğāyet içündür. **Yeden** (يداً) didügi nez'-i ḥāfızıyye üzerine mensūbdur. İn yedin taqđirindedür. Veyāhūd yefūte kavlinüñ mef' ūli vāḳi' ola. **Teribet** (تربت) افتترقت كأنه صارت تراباً لشدة الافتقار ²⁷⁶⁴ kavlinden me'hūzudur. Ya'nı murād olan ğāyetle muḥṭācīnlardür. Fi'l-i māzī-i mü'enneş beyt-i ātiye ḳarīnesiyle murād olan ā' māl-ı mün-ciyenüñ kılletidür. Ve bu şüretde ğınādan murād olan şol şefā' atdür ki ā' mālden ğınā ola. Ve yeden murād olan burada nefsdür. Zīrā kim yeden didügi zıkrinde naḳar vardır. Cüz' i zıkr eylemek ve külli dilemek ol zamān cā'iz olur ki kaçan bi-düni'l-cüz' raḳabe gibi meşelā ḥāzā'l-küllüñ taḥaḳḳuḳı taşavvur olunmasa ammā yed ile recülüñ taşavvurında irāde-i külli taşavvur olunmak bunu bir işitmemişdür. Fe'fhem ve bi'l-cümle el-ğınā didüğinden murād olan külli mekrūhdan ve külli maqşūda zaferden şefā' at-ı Muğnī'dür. Bu taqđirce cemī'en umūr-ı dīniyye ve dünyeviyye ve umur-ı ūḫreviyyeye 'umūm u şümül üzerine olan ğınādur. Ve bundan şoñra nāzım hezimen li-nefsihi buyurdu. **İnne'l-ḥayā yünbitü** (إنَّ الحَيَا يُنْبِتُ) elāḥ ḥayādan murād olan ḥayr-ı maṭardur. İnne didügi ḥarfdir ḥurūf-ı müşebbehe bi'l-fi'lden. el-Ḥayā didügi innenüñ ismidür yağmur ma' nāsına. **Yünbitü'l-ezhāre** (يُنْبِتُ الازهار) cümlesi innenüñ ḥaberidür. Yünbit fi'l-i muzāri' if' āl bābından. Taḥtında fā'il zāmīri müstetir hüve rāci'dür el-ḥayā didügi kavline. Ezhār didügi mef' ūldür. Ma' nāsı ol ḥayr-ı yağmūr çiçekler bitürür dimekdür. Zehrūñ cem'idür. Taḥrīk ile [241^a] nūr dimek olur. **Fi'l-ekemi** (في الاكعم) didügi yüntib didügi kavline müte' allıḳdur. Ekem hemzenüñ ve kāf' uñ fetḥasıyla ²⁷⁶⁵ mütefi' ola ve şu ḳarar itmeyen yire dirler. Ammā ekem hemzenüñ

²⁷⁶² "Vefatı ondan önde geldi, onu kaybetti ve ondan uzaklaştı."

²⁷⁶³ "Ondan uzak duran, ondan çekinen."

²⁷⁶⁴ "Yoksullaştı, yoksulluktan toprak derecesinde oldu."

²⁷⁶⁵ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

ve kâf'ıñ zammesiyle²⁷⁶⁶ çiçegüñ ğılâfına ve çiçegüñ tomurcuğına dirler. Ya' nî fi'l-ekmām didügi kavlini taḥṣīṣ-i bi'z-zıkr eyledüğinden eṣnā-yı kelāmda nükte budur ki viḥādde ve ekmāmda ya' nî mürtefi' ü yüksek ve şu karar eylemeyen yirde ḥayr-ı maṭar çiçekleri bitürür. Yā senüñ zannuñ nedür ki ḥayr-ı maṭar şu karar eylemeyen yirde bitürmez mi diyü ol tevehhümi def' için iş'ârdur. Muḥaṣṣıl-ı ma' nā demek olur ki ol Ḥazret-i Resûl'den ğinā u 'aṭā fevt olmaz şol kimesneye ki Ḥazret-i Resûl'e müteşebbis ü müftekir ola. Nitekim çiçekler bitürür ve mürtefi' olup şu irkilmeyen yirlerde dimekdür.

Tercüme

Ḥâke düşen fakîr aña ilticâ eylese olur bây

Bārān yüce yirde bitürür hem ekmāmda münbiti

Beyt

دست درویش از غنای نعمتش خالی نشد

ز آنکه باران خمله رویاند بهار اندر اکم²⁷⁶⁷

Ve Ba' de Hāzā

Şeyḥ nāzım rahmetulāhi 'aleyh beyt-i sâbıkda ol Ḥazret-i Resûl'üñ medḥine yapışan kimesnenüñ fakrı ğināya ve 'usri yüsre 'avdet itdüğini ve Ḥazret-i Resûl'üñ şallāllāhu 'aleyhi vesellem cūd u mekārimi 'amūmda yaġmūr gibi idüğün iş'âr u zıkr eyledükden soñra girü nāzım kânüñ-ı tecrîd üzerine [241^b] kendü nefsüne ḥiṭâb idüp gerçi kim ğinā'l-ebedî ol Ḥazret'üñ medḥiyle dünyā metā'ın ve lezzetin itmeyüp belki cenāb-ı kibriyâsınuñ rızâsın taleb ve maḳām-ı ebrâra vusûl yoḥsa zühretü'd-dünyā müşteheyâtı ve müstelezâtı ve müstaḥsenâtı için taleb eylemedüm diyü beyân eylemege murād idinüp didi:

²⁷⁶⁶ zammesiyle: zammıyla BD.

²⁷⁶⁷ {^{dk}Tercümetün li-kā'ilihi

Andan ğināya toprağa düşmüşe el irişür

Kim tā çiçeklerüñ depeciklerde münbiti}

وَلَمْ اَرِدْ زَهْرَةَ الدُّنْيَا الَّتِي اَقْتَطَفْتُ

يَدَا زَهَيْرٍ بِمَا اَتْلَى عَلَى هَرَمٍ²⁷⁶⁸

Ya‘nî nâzım dir ve söyler egerçi kim ben ol Hâzret-i Resûl’ün medhine meşgûl oldum ise ben murâd idünmedüm şol dünyâyı zînetin şâ‘ir Zühayr maṭma‘-ı nazar idinüp Herim bin Sinân için. **Ve lem ürid** (وَلَمْ اَرِدْ) didügi lem ḥurûf-ı cevâzımdandır. Ürid fi‘l-i muzâri‘-i nefis-i mütekellim irâd-ı yüridden gelür. Eyy ²⁷⁶⁹ اقصدم ma‘nâsına irâdet-i meşîyyete dirler. Ya‘nî kaçd idüp dilemedüm dimekdür. **Zehrate’d-dünyâ** (زَهْرَةُ الدُّنْيَا) didügi lem ürid kavlinün mef‘ûlidür. Zehratü’d-dünyâ dünyâ müstelezâtına ve müştehiyâtına ve müstaḥsenine ve ‘aṭiyyesine dirler. İzâfet taḥkîr içündür. **İkteṭâfet** (اَقْتَطَفْتُ) didügi fi‘l-i mâzî-i mü‘enneṣ ism-i mevşûle râci‘ olan zâmîr-i maḥzûfdur. Taḥdîri ²⁷⁷⁰ قَطَفْتُهَا dimekdür. İkteṭâfet kırâ‘at olınuğı şüretde zehrat kavlinün şıfatı vâkı‘ olmuştur. Yukâlu قطف الثمر ²⁷⁷¹ حواه واقتطفها حناه ومنه ²⁷⁷² رُطْبًا جَنِيًّا te‘âlâ **Yedâ Zühayrin** (يَدَا زَهَيْرٍ) didügi ikteṭâfet kavlinün fâ‘ilidür. Bu cümle ism-i mevşûlün sılasıdır. İkteṭâfet kavlinün ma‘nâsı tamâm kemâliyle olmuş ḥurma ve yemiş cem‘ idüp düşürdi dimekdür. Yedâ didügi teşniyedür. Aşlında [242^a] yedân idü Zühayr kavline muzaf olmağın teşniye nûnı şâķıṭ olmuştur. Zühayr ‘Arab’da şu‘arâ-yı sâbıkadan bir şâ‘irün ismidür ki İbn Ebû Sülmâ dimekle meşhûrdur.

İ‘lem

Nâzım rahmetullâhi ‘aleyh zühre-i dünyâyı şecere teşbîh eylemesi isti‘âre-i bi‘l-kinâ’iyyedür. Ve zehri vü kıṭfi aña işbât-ı isti‘âre-i taḥayyüliyye olur. Ve yedâ Zühayr’in didügi ikteṭâfet veyâḥûd kaṭfet kavlinün fâ‘ili vâkı‘ olmuştur. Nitekim zıkr olındı **bimâ esnâ** (بِمَا اَتْلَى) didügi ikteṭâfet kavline müte‘allıkdur. Bâ sebebiyye ve mâ maşdariyyedür.

²⁷⁶⁸ “(Bu kasideyi yazarken) Herim’i övmesi üzerine Zühayr’in elleriyle derlediğı göz alıcı dünya çiçeklerini istemedim.”

²⁷⁶⁹ “Ben kastetmedim.”

²⁷⁷⁰ “Kopardım.”

²⁷⁷¹ “Meyveyi kopardı, onu topladı ve sonra özenle korudu.”

²⁷⁷² “(Şu) hurma ağacını da kendine doğru silkele ki, üzerine **taze, olgun hurma** dökülsün.” Meryem 19/25.

Veyāhūd ism-i mevşul ola. Eşnā fi‘l-i māzī if‘āl bābından tahtında fā‘il zāmīri müstetir hüve rāci‘dür Züheyr kavline. Ma‘nāsı şenā itdi ve medh eyledi dimekdür. ‘**Alā Herimi** (على هـرم) didügi rā‘nuñ kesresiyle²⁷⁷³ eşnā kavline müte‘allıkdur. ‘Arab’da mülük-ı māziyeden ecvād-ı mülukuñ ismidür. İbn Sinān dimekle meşhurdur. Rivāyet olunur ki Herim bin Sinān ‘Arab mülüklerinin ecvādı ve atfānuñ seyyidi idi. Anası ölmezden muḳaddem vaşiyet eyledi ki kaçan ben öldüğüm zamānda benüm ḳarnumı yarun. Benüm ḳarnumda bulunan seyyid atfāndur. Fi‘l-vāḳi‘ öldügi zamān ḳarnını yardılar ve bu isim ile müsemma olan Herim bin Sinān’ı çıkardılar. Muḥaşşal-ı ma‘nā’l-beyt demek olur ki Ḥazret-i Resūl’i medhümle cümle cümle ben murād idindüm şol dünyāyı zīnetün metā‘ını ki şā‘ir Züheyr cāhil-i maṭma‘ idinüp anı cem‘ eyledi. Herim bin Sinān’uñ üzerine didügi medhūñ ve itdügi şenānuñ sebebiyle demek olur.

Tercüme

Māl aldı medh idüp Herim’i Züheyr

Lākin bu bendenüñ o degüldür irādeti

[242^b]

Beyt

من نمی خواهم بهاء مال دنیا چون زهیر

2774 کان بریده دست او چون گفت او مدح هـرم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Ḥazret-i Resūl’üñ medhiyle dünyā metā‘ın ve lezzetin taleb itmeyüp şā‘ir Züheyr maṭma‘-ı naẓarı olduğı gibi diyü beyān eyledükden soñra ḳānūn-ı tecrīd üzerine gaybetden ḥiṭāba iltifāt idüp vaḳtā ki mevt ḥālī مظنة من الايمان انتزاع كيد الشيطان²⁷⁷⁵ olduğı eelden bu şifāt-ı ‘izām ile ḥātimetü’s-şifāt muḥarrık olup Ḥazret-i

²⁷⁷³ kesresiyle: kesriyle BD.

²⁷⁷⁴ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Aldı Züheyr Âl-i Herim’i ögmek ile māl

Ben ḳılmadum anuñ gibi bunda irādeti}

²⁷⁷⁵ “Şeytanın tuzağından iman alınması şüphesi.”

Resûl'ün ezyâl-ı medhine teşebbüs idüp zîrâ kim nef' i aķtâr-ı emtâruñ 'umûm üzerine olup sa' âdet dârına sebeb-i küllî olmağın du' â ve şenâ' ve huşû'a lâıyık u ahrâdur Hakk sübhâne ve te' âlânun kavli nemaıı üzerine vârid olup ke-kavlihi te' âlâ ²⁷⁷⁶ İِيَاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ fehvâsınca 'ibâdeti taḥşîş ḥâdiş-i 'amimûñ ḥulûlî katında zâke'l-Hâzrete ilticâ şefâ' atıyle fevz için ibtihâl-i meymenet-i âbâl murâd idinüp didi:

يَا اَكْرَمَ الْخَلْقِ مَا لِي مِنْ الْوُدِّ بِهِ

²⁷⁷⁷ سِوَاكَ عِنْدَ حُلُولِ الْاَحَادِثِ الْعَمِيمِ

²⁷⁷⁸ غيبه مسلوكه إسابقة الى الخطاب kablinden iltifâtudur. Ve daḥı ikbâl ve ²⁷⁷⁹ teveccüh-i tâmm ile ilticâ'dur. **Yâ** (يَا) ḥarf-i nidâdur. **Ekrem'l-ḥalkı** (اَكْرَمَ الْخَلْقِ) didügi şehâ ma' nâsına ism-i tafdîl keremden müştakdur şeref [ü] faẓl ma' nâsına. Ef'al-i tafdîlün i' râbı beyt-i sâbıkda a'nî ekrim bi-ḥalkı nebiyyin zânehü ḥulûkun didügi beytde tafşîl olınmışdur. Halk maḥlûk ma' nâsına mübâlağa kaşd olınmışdur. **Mâ lî men elûzû bihî** (مَا لِي مِنْ الْوُدِّ بِهِ) [243^a] didügi nâzım rahmetullâhi 'aleyh Ḥâzret-i Resûl'i sibâk u siyâkda medḥ ü şenâ ile 'alâ vechi'l-ḥaķîk ve'l-cedîr envâ' huşû' ile ve aña taḥarrub kaşdına ḳalb-i ḥâzır ile du' â ²⁷⁸⁰ ve şenâ eyledükden sonra kendü nefsinde Ḥâzret-i Resûl'e ikbâl ve aña tekellüm ü ḥiṭâb bir muḥarrık bulup ve daḥı her bâr ki Ḥâzret-i Resûl'ün 'izâmından bir şıfat icrâ olınsa zâke'l-muḥarrık kavî ü şedîd olup ḥattâ heẓihi'l-münâcât ile ḥâtimetü's-şıfât kaşd idüp. Mâ nefy içündür, lî zarf-ı müsteḳarrdur, ḥaber-i muḳaddemdür. Men elûzû bihî didügi mübtedâ'-ı mu'aḥḥardur. Men ism-i mevşûldür. Elûz fi'l-i muzâri'-i nefsi mütekellimdür. Eyy ²⁷⁸¹ اتجأ اليه şıgınmaḳ ma' nâsına. Bihî didügi elûz ḳavline müte'allıkdur. Zamîr-i mecrûr men-i mevşûle râci'dür. Elûz cümlesi men-i mevşûlün

²⁷⁷⁶ “(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk eder ve yalnız senden yardım dileriz.” Fâtiha 1/5”

²⁷⁷⁷ “Ey yaratılmışların en hayırlısı olan Peygamber! Ölüm geldiğinde benüm senden başka sığınacak kimsen yoktur.”

²⁷⁷⁸ “Aşkla kendini kaybetme ve derin bir özlem içinde olma.”

²⁷⁷⁹ ve: -BD.

²⁷⁸⁰ du' â: -ÇA.

²⁷⁸¹ “Ona sığındı.”

şılasıdır. Elūz zāl-ı mu‘ceme ile eyy التجأ اليه ²⁷⁸² ma‘nāsına. **Sivāke** (سِوَاك) didügi istiṣnāiyye üzerine menşūbdur. Kāf zāmīr-i ḥiṭābdur. Ḥazret-i Resūl’den ‘ibāretdür. ‘**İnde** (عِنْد) didügi eluz kavlinün zarfıdır. **Ḥululī’l-ḥādīs** ²⁷⁸³ (حُلُولِ الْحَادِثِ) muzāfun ileyhdür. Murād olan mevt veyāḥūd kıyāmetdür. **el-‘Amim** (الْعَمِيم) didügi el-ḥādīs kavlinün şıfatıdır. ‘Aynuñ ve mīm-i evvelīnün fetḥasıyla kāmīlū’l-cism ya‘nī tamām ve şāmil ma‘nāsınadır. Ve mīm-i evvelīnün kesresiyle ²⁷⁸⁴ daḥı okımaḵ cā’izdür ḥazir gibi. Bi-eyyi taḳdīr kân ma‘nā demek olur ki yā maḥlūḳatūñ ekremi ve ‘ināyetcisi olan Muḥammed ḥādīs-i ‘amimün ḥululī katında ya‘nī عند اخر المهاجرة عن الدنيا و اول الى منازل الاخرة والعقبى ²⁷⁸⁵ senden ğayrı ilticā’ idecek ve şıgıncak kimsem yokdur dimekdür.

[243^b]

Tercüme

Yokdur benüm penāhum āyā Resūl’ün ekremi

O dem ki belā-yı ‘umūma gelüp ide nezleti

Beyt

اي كرامي ترز خلقان من ندارم ملجاء

جزتو چون ايد قيامت يا بود مرك تنم ²⁷⁸⁶

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḥ nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Ḥazret-i Resūl’e ilticā’ idüp ‘inde ḥululī’l-ḥādīs-i ‘amim kavlini beyān u ‘iyān eyledükden sonra Ḥazret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem rütbe-i kāmīlū’l-ḳadr Ḥazret-i Resūl’ün cāhinuñ ve mertebesinün ḳadr ü rif atı nāḳış olup eksilmez diyü kendüsini Ḥazret-i Resūl’e nisbet eylemesiyle ve aña ilticā’

²⁷⁸² “Ona sığındı.”

²⁷⁸³ ḥādīs: -BD.

²⁷⁸⁴ kesresiyle: kesriyle BD.

²⁷⁸⁵ “Dünya hayatını terk edişin son anında ve ahiret yurduna doğru ilk adımda, ebedi akıbet yurduna yolculuk başlar.”

²⁷⁸⁶ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Yokdur benüm şıgıncacağum senden özge ey

Ḥalḳ-ı ekremi o dem ki belā kıla nezleti}

itmesiyle Hâzret-i Resûl'ün 'izzetine ve 'azametine noķşân ve hâlel ve zelal lâzım gelmedüğünü izhâr u ihbâr kaçdına şefâ'at taleb idinüp didi:

وَلَنْ يَضِيقَ رَسُولَ اللَّهِ جَاهُكَ بِي

2787 اذ الْكَرِيمُ تَجَلَّى بِاسْمِ مُنْتَقِمٍ

Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi vesellem rütbede kâmilü'l-kâdr olduğına iş'ârdur. **Len** (لن) hûrûf-ı nevâşıbdandır. Te'kîd nefy içündür. **Yedîka** (يَضِيقَ) didügi fi'l-i muzâri' ikinci bâbdandır. Len ile menşûb kılınmışdır. Harf-i nidâiyye üzerine menşûbdur. Taķdîri 2788 يا رسول الله يجاهك و قدرك و منزلتك عند الله dimekdür.

Beyt

از آن طرف نپذیرد کمال او نقصان

2789 وزین جهت شرف روزگار ما باشد

Yedîka didügi fi'l-i muzâri'. Ma'nâsı yâ Resûlullâh senün sebât-ı cenâbına [244^a] vüfuddan ve faķîr-i mużtardan الانتقام اعدائه بالقهر والانتقام يوم يتجلى ذو الجلال على اوليائه بالانعام ويتعالى على اعدائه بالقهر والانتقام 2790 günlerinde senün câhuñ ve mertebeñ nâķış olmaz dimekdür. Ve bi'l-cümle đâķa didügi ism-i cāmiddür. Tahlîş ve istişfâ' ve ĥalâşda sa'y eylemek ve necât bulmak gibi manâ-yı keşîreye mutazammındur. **İze'l-kerîmü tecellâ** (اذ الْكَرِيمُ تَجَلَّى) didügi ķavline ta'alluķ idüp ta'lîl olunur. Nitekim Şadrü'l-Efâzıl *Dirâm-ı Sıķt*'da bunlar ism-i cāmiddür şıfat mecrâsına icrâ iderler kaçan vechen mine'l-vech zarfâ ta'alluķ eylese. Nitekim ba'zı 2791 اذ القيت في الأرض وهي مفازة الي الماء خلت الأرض مجرى معنيها kimesne buyurmuşlardur

2787 “Kerim ola Allah, kıyamet gününde Müntakım ismiyle tecelli edince, ey Allah'ın resulü, bana şefaât etmekle senin makam ve rütbene asla noksanlık gelmez!”

2788 “Ey Allah'ın Resulü, senin Allah katındaki şanın, değerin ve konumun.”

2789 “O, bu taraftan eksiklik kabul etmez, çünkü kemali vardır. Bu yüzden, zamanın şerefi bizim için olur.” Selmân-ı Sâvecî, Dîvân, g. 105, b. 6. <https://ganjoor.net/salman/divanss/ghazalss/sh150> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

2790 “Allah'ın Celal Sahibi olarak dostlarına nimetlerle tecelli edeceği, düşmanlarına ise kahr ve intikamla yücelerek karşılık vereceği gün.”

2791 “Eğer bir şeyi toprağa bırakırsan ve o yer, suyun nadir bulunduğu bir çöl ise, toprak suyun akışına yol açar, böylece anlamı da su gibi akar.”

Burada daḥı zarf a‘ nī ālī didügi mefāze kavline müte‘ allıktur iştihardan ötürü. Te‘ atṭüş ve müte‘ atṭüş ma‘ nāsına olduğundan ötürü Lübbāb-ı İ‘rāb’da tafşıl üzerine beyān olınmışdır. Veyāḥūd zarf-ı muḥaddere a‘ nī fī bī kendüye muzāf kılınup müte‘ allık ola. Taḥdīri dimek ola ki ²⁷⁹² بشفاعتي قولي اولا. Ve zarf-ı evvel daḥı bī (بي) didügi yeḍīka kavline müte‘ allıktur. Ve cāhūke kavline müte‘ allık olmaḥ fāsiddür. **Cāhūk** (جاهك) didügi yeḍīka kavlinün fā‘ ilidür. Kāf zamīr-i ḥiṭābdur. Ḥazret-i Resūl’den ‘ibāretdür. Ma‘ nāsı elbette yā Resūlullāh senün cāhuña ve ḳadrine ki ḍīḳ olmaz ve naḳş gelmez dimekdür. Cāh ḳadr ü menzil ma‘ nāsına. **İz** (اذ) zarfdur ḥīn ma‘ nāsına veyāḥūd **el-kerīmü** (الكريم) didügi mübtedā’ ola. **Tecellā** (تجلى) didügi cümlesi ḥaber vāḳi‘ ola. Ve kerīm didügi şıfat-ı müşebbehedür. Mevşūf-ı maḥzūfuñ şıfatı vāḳi‘ olmışdır. Taḥdīri Allāhü’l-kerīm dimekdür. [244^b] Tecellā didügi inkişaf ve tebeyyün ve ittişaf ma‘ nāsınadır. Fi‘l-i māzī tefe‘ ül bābındandır. **Bi’smi muntaḳımı** (باسم منتهى) didügi tecellā kavline müte‘ allıktur. Muntaḳım didügi ismün şıfatı vāḳi‘ olmışdır. Eger su’āl olınsa mā naḥnu bi-şadedihi el-kerīm didügi kavli maḳāma çokluḳ mülayim degildür. Zīrā kim maḳām ḳahr u intikām maḥallidür. Cevāb budur ki burada remz-i ḥafī ile şiddet-i²⁷⁹³ intikāma tenbīh ü meş‘ ardur. Zīrā kim kerīm ḥalīmden ‘uḳūbet-i eşedd-ive ezcer üzerine mebnīdür. نعوذ بالله من غضب ²⁷⁹⁴ الحليم ya‘ nī şol ma‘ nā üzerine ki ḳaçan şıfat-ı erem zıddına mübeddel olsa dimekdür. ²⁷⁹⁵ فليتنامل. Ve nāzım muntaḳımı didügi kavlini taḥşış-i bi’l-zıkr eylemek ve ḳahr şıfatını zıkr eylememeye dā‘ī budur ki mübālaḡa ḳaşd idüp izhardan ötürüdür. إلهي أتاك ²⁷⁹⁶ العبد الفقير مقرأ بالذنب الكثير قد دعاك بالتوبة الجديد نرجو من كرمه العفو جزيل ثوابه ki yā Resūlullāh senün cāhuñ ve mertebenā nāḳış olmaz. Benüm saña nisbetümle ve saña ilticā’ itmemele Allāhu kerīmün ism-i münḳatımı ile tecellisi vaḳtinde ya‘ nī tecellisi ḥīninde ‘ale’s-sālikīn bi’l-luṭf ve ‘l-ikrām ve ‘ale’z-zālimīn bi’l-ḳahr ve ‘l-İslām dimekdür.

²⁷⁹² “Şefaaimle, önce benim sözüm (geçerli olsun).”

²⁷⁹³ şiddet: eşedd ÇA.

²⁷⁹⁴ “Allah’ın gazabına uğramaktan O’na sığınırız.”

²⁷⁹⁵ “Öyleyse iyice düşünsün.”

²⁷⁹⁶ “Eğer fakir bir kul çok olan günahlarını itiraf ederek af dilemeye gelirse, Cenab-ı Kerim’den onu af etmesini ve sevabını arttırmasını dileriz.”

Tercüme

Yâ Resûlullâh câhuña yoǵdur benünmle đĩk

Ol dem ki ide tecellĩ maǵlûka ism-i ni'meti

Beyt

يا رسول الله جاهت تنك مى نمايد بمن

چون خد انتقام آرد بارباب نغم²⁷⁹⁷

[245^a]

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım raĥmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda nâzım kendüsünü²⁷⁹⁸ Hâzret-i Resûl’e nisbet eylemesiyle²⁷⁹⁹ متجلى الكريم على التائبين التابعين بالطف والكرام ولى الظالمين بالقهر والانتقام mazmûnını beyân u ‘iyân eyledükden sonra fe-len²⁸⁰⁰ yağıka didügi qavilini tefsîr ve ta‘lîl qaşd idüp eydür ki şol men ki dünyâ ve âhiret anuñ âşâr-ı cûdından olmış ola ve dağı maǵlûk anuñ keremi ve ‘aťası feyzinden feyz olunmuş ola. Baña ħîñü’n-nuzûlü’l-gınâyı ve’d-dâ-yı belâyı def’ ü sa’y eyledükde ne ĥâlde müyesserdür ki senüñ câhuña mertebene naqş gelüp bir nesne eksile. Huşuşen senüñ ĥaqqında olan لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خُلِقْتُ الْأَفْلاك²⁸⁰¹ dinildüğini beyân ve vürûd-ı iĥbârını qaşd idinüp didi:

فَأَنْ مِنْ جُودِكَ الدُّنْيَا وَضَرَّتْهَا

وَمِنْ غُلُومِكَ عِلْمُ اللَّوْحِ وَالْقَلَمِ²⁸⁰²

²⁷⁹⁷ {^{dk}Tercümetün li-ķâ’ilihi

Ey Haĥ Resûl’i câhuña yoǵdur benümle đĩk
Oldum ki ol kerim ide maǵlûka niĥmeti}

²⁷⁹⁸ kendüsini: kendü nefsinı BD.

²⁷⁹⁹ Kerim olan Allah, tövbe edip kendisine uyanları iyilik ve cömertlikle, zalimleri ise kahredip intikamla cezalandırmıştır.”

²⁸⁰⁰ “fe-len” orijinal metinde “velen” olarak geçmektedir.

²⁸⁰¹ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.” Albanî, Silsile, 1/7; Aclunî, Keşf’ul-hafâ, 2/164.

²⁸⁰² “Şüphesiz dünya ve ahiret senin cömertliğinden, Levh’in ve Kalem’in ilmi de senin ilmindendir.”

Beyt-i sâbıkda fe-len yeḍīḳa ḳavlinüñ ta‘ lîlî ve tefsîridür. Ve daḥı ‘ inde’l-Başriyyîñ beyt-i sâbıḳuñ mıṣrâ’-ı şânide vâḳi‘ olan ḳarf ve len yeḍīḳa ḳavline müte‘ allıḳ ola. Ve ḳarf-ı şânî a‘ nî bî didüḡi muḳadere a‘ nî bi-şefâ‘ ati didüḡi müte‘ allıḳ olduḡına iş‘ ârdur. Ya‘ nî nâzım murâd idinüp taḳdîr eyler ki من كان الدنيا والآخرة من آثار وجوده وسخائه والمخلوقات فيضاً من ²⁸⁰³ **İnne** (نَّ) فيوض كرمه وعطائه كيف ينقص من جاهه شيء اذا سعى في دفع البلاء عمن نزل به داء وعناء ḥarfdür ḥurûf-ı müşebbehe bi’l-fi‘lden. [245^b] **Min cûdike** (مِنْ جُودِكَ) didüḡi ḳarf-ı müsteḳarrdur. Innenüñ muḳaddem ḥaberidür. جود عطاء ما ينبغي لمن ينبغي لا لعوض ولا لغرض ²⁸⁰⁴ **Kâf** zamîr-i ḥiṭâbdur. Ḥazret-i Resûl’den ‘ ibâretdür. **ed-Dünyâ** (الدُّنْيَا) didüḡi menşûb olup innenüñ mu‘aḥḥar ismidür. **Ve ḍarretehâ** (وَضَرَّتْهَا) didüḡi daḥı menşûb olup ed-dünyâ ḳavline ma‘ tûfdur. Zamîr-i mecrûr كضرتين امرأتين ان ارضيت احديهما أستحت الاخرى والضرتان امرأتان تحت رجل واحد ²⁸⁰⁵ mütemeşşil olan dünâya ve âhirete râci‘dür. Veyâḥûd ḍarretehâ didüḡi ikisinüñ mâ-beynini cem‘ eylemek müte‘ azzur olduḡından ötürü. Meger Ḥaḳḳ sübhâne ve teâ‘ lâ tevfiḳ virüp ‘ inâyeti ve luṭfi ola. Muzâf maḥzûf olmuşdur. ²⁸⁰⁶ Taḳdîri خیر الدنيا وخیر الآخرة dimekdür. Veyâḥûd muzafeyn maḥzûfeyn ḳablinden ola. Taḳdîri حصول خیر الدنيا وحصول ²⁸⁰⁷ taḳdîrinde ola. Beyt-i sâbıkda meşel-i dünâya a‘ nî والنفس كالطفل ان تهمله شب على ²⁸⁰⁸ didüḡinde miḳdârca taḳrîr ü taḥrîr olunup işâret olındı. حب الرضاع

İ‘lem

Eger su’âl olınsa ne ḥâlde şaḥîḥ olur ki dünâya ve âhiret Ḥazret-i Resûl’üñ cûdındandır? Cevâb budur ki vaḳtâ ki Ḥazret-i Resûlullah şallallâhu te‘ âlâ ‘ aleyhi vesellem dünâya ve

²⁸⁰³ Eğer dünâya ve ahiret O’nun varlığının ve kereminin eseriye ve yaratılanlar O’nun cömertliğinin ve ihsanının lütfu ise, hastalıklı bir kişinin musibetten ve yaşadığı zorluklardan kurtulması O’nun itibarından nasıl bir şey eksiltir?

²⁸⁰⁴ “Allah’tan başka cömert yoktur ve cömertlik yalnızca Allah’a mahsustur.”

²⁸⁰⁵ “İki kuma gibi; birini memnun etsen diğeri kıskanır veya gücenir. Kocaları aynı olan iki kadın (kuma), tıpkı bunun gibi bir duruma örnek olarak sunulmuştur.”

²⁸⁰⁶ “Dünyanın ve ahiretin hayırlısı.”

²⁸⁰⁷ “Dünyanın ve ahiretin hayırlısı meydana geldi.”

²⁸⁰⁸ “Ve nefis, çocuk gibidir; eğer onu ihmal edersen, emme sevgisine alışır.”

âhiretün vücudına ²⁸⁰⁹ لَوْلَاكَ لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلاكَ fehvâsınca sebep oldısa vücūd-ı şerîfleri öylesinün bile vücūdına müstelzim olup sebep oldı. Ya‘nî ‘alâ tarîķi’l-mecâz ikisinün vücūdı Hâzret-i Resûl’e isnâd-ı mecâz ile isnâd olındı. Ke-mâ yukâlu البقرة الرّبيع ²⁸¹⁰ kablınden olur. Ve Hâzret-i [246^a] Resûl’ün hayrdü’ d-dünyâ didügi kavlinün isnâdı ya‘nî ol Hâzret-i Resûl kâfe-i nâsı tarîķ-i müstakime hidâyet itdirüp kâ‘id ü hâdî olduğından ötürüdür. Ve hayrû’l-âhiret didügi yevm-i nuşûrda Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem ehl-i kıbleden mücrim ü ‘âşilere istedüğine şefâ‘at eyledüğinden ötürü hayr-ı âhiretdür. **Ve min ‘ulūmike** (وَمِنْ عُلُومِكَ) ²⁸¹¹ من معلوماتك المعلومات الحاصلة منهما didügi taqđirindedür. Ya‘nî Hâķķ sübhâne ve te‘âlâ dünyâ ve âhiretün ma‘luâtî hâşılası senün ‘ilmünnden ba‘ddur. Cümle-i müste’nife olup muḳaddem haberdür. **‘İlme’l-levḫi** (عِلْمُ) didügi mu’aḫḫar mübtedâ’dur. **Ve’l-ķalemi** (وَالْقَلَمُ) didügi el-levḫ kavline ma‘tūfdur.

İ‘lem

Eger su’âl olınsa min didügi mükerrer zıkr olınduğına nükte nedür? Cevâb budur ki ‘alâ ma‘mûli ‘âmilîn-i muḫtelifînün ‘atfı lâzım gelmesün içün. Zîrâ kim eger ‘ulumike ‘ilmel-levḫi ve’l-ķalemi cümlesini ‘âmilîn-i muḫtelifîn a‘nî cūdıke’ d-dünyâ ve ḫarretehâ didügi kavline ‘atf olınsa kendü mişlini ya‘nî kendüsi maḫfūz ve mecrūr ve menşūb olup ve ma‘tūf-ı ‘aleyh daḫı maḫfūz ve mecrūr ve menşūb olmağın bu maḫzûrdan ötürü min-i istiklâle ve isti’nâfa delâlet ecliyçün ziyâde olındı. Belki bu maḫzûrâtdan daḫı ziyâde-i maḫzûrdan ihtirâz idüben zîrâ kim ed-dünyâ ve ḫarretehâ didügi kavlinde muzâf a‘nî hayr didügi veyâḫūd muzâfeyn a‘nî ²⁸¹² حصول خير الدنيا didügi taqđır eyledigümüz şüretde ²⁸¹³ حمل التّقيّل على التّقيّل ḫasebince maḫzûr ‘ale’l-maḫzûr lâzım gelürdi. Fe’fhem ‘ilme’l-levḫi ve’l-ķalemi [246^b] didüğinde nâs raḫmehumullâhu te‘âlâ vücūh-i ²⁸¹⁴ şettâ ile burada

²⁸⁰⁹ “Sen olmasaydın, sen olmasaydın (ey Muhammed) felekleri yaratmazdım.” Albanî, Silsile, 1/7; Aclunî, Keşf’ul-hafâ, 2/164.

²⁸¹⁰ “Bahar, bitkileri yeşertti.”

²⁸¹¹ “Senin bilgilerinden, o bilgiler ortaya çıkar.”

²⁸¹² “Dünyanın hayırlısı meydana geldi.”

²⁸¹³ “Ağır olan, ağırın üzerine yüklenir.”

²⁸¹⁴ vücūh: vücūda BD.

mukaleme ve mubâhiş eylemişlerdür. Ammâ bunuñ üzerinedür kim buyurdılar ان الله تعالى²⁸¹⁵ ya‘nî Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem zâhiren ve bâtinen ifâze-i hayrû’d-dünyâ ve’l-âhiret ve dahı hayrât ü hüs-nât-ı kâ’inâtü’l-‘ulviyyât ve’s-sefeliyyâtta mebde’ü’l-evvelde sereyân ve cereyân eylemekde. Nitekim rivâyet olunur Hâkķ sübhâne ve te‘âlâ evvelâ kâlemi yaratdı. Andan soñra levhi yaratdı. Hâkķ sübhâne ve te‘âlâ kâleme hitâb idüp اكتب يا قلم²⁸¹⁶ andan soñra kalem didi “Ne yazayım yâ Rabb?”. Andan Hâkķ te‘âlâ buyurđ اكتب هذا من صبر على بلائي وشكر نعمائي ورضي بقضائي جعلته من المتقين، ومن لم يصبر على بلائي ولم يشكر لنعمائي ولم يرص بلائي وشكر نعمائي ورضي بقضائي فليخرج من تحت السماء وليطلب رباً سوائى²⁸¹⁷. Hâkķ sübhâne ve te‘âlâ taķdîr itdügi eger küllî ve eger cüz‘i küllîsi ezelen ve evvelen mektûblardur. Lâ yu‘addü ve lâ yuħaşşı levhüñ ve kalemüñ ‘ilmi ve sırrı Hâzret-i Resûl’üñ ‘ulûmından ba‘đ olduđunuñ ma‘nâsı budur. Ya‘nî Hâzret-i Resûl’üñ ‘ulûmı mütenev‘adur külliyât ve cüz’iyyât ve ħaķâyık ve daķâyık ve ma‘ârifdür. Ve dahı Hâkķ te‘âlânuñ zâtı bî-çünına ve şıfâtına müte‘allık olan ma‘ârif ve esrâr-ı ilâhî ve kaşas u ħükm ü maşâlih ve ‘ilm-i tedbîrdür. Ammâ levhüñ ve kalemüñ ‘ilmi tavr-ı vâhid üzerinedür. Ammâ Hâzret-i Resûl’üñ ‘ilmi eşmel ve ‘ilmi ekmel ve vücûdı eşref oldıysa فلن يضيق جاهه بعنايته وكفايته ولا يعرب على علمه فلا يقصر وجوده²⁸¹⁸ feħvâsınca yâ Resûlullâh [247^a] senüñ cûdındandur ve keremündendür dünyânuñ ve âhiretüñ ħuşulı ve ħuzûrı ve vuşulı ve zuhûrı ve dahı senüñ ‘ulûmından ba‘ddur levhüñ ve kalemüñ ‘ilmi dimekdür.

Tercüme

Bâ’iş durur vücûduñ cihânâ vü đarrete

²⁸¹⁵ “Allahu teâlâ; kalemin Levh-i Mahfuz’da yazdıklarını, öncekilerin ve sonrakilerin bilgilerini ona bildirmiştir.”

²⁸¹⁶ “Ey kalem, şunu yaz: ‘Kim benim musibetime sabreder, nimetlerime şükreder ve takdirime razı olursa, onu takvâ sahiplerinden kılarım. Kim benim musibetime sabretmezse, nimetlerime şükretmezse ve hükmüme razı olmazsa, gökyüzünün altından çıksın ve benden başka bir Rab arasın.’”

²⁸¹⁷ “Bunu yaz!”

²⁸¹⁸ “O hâlde, ilgisi ve yeterliliğinden dolayı onun itibarı azalmayacaktır. Bilgisi açık edilip eksik kalmayacak ve varlığı, şefaatiyle sınırlanmayacaktır.”

Hem ‘ilmünden ba‘dı oldı levh ü qalem cümleti

Beyt

شمه از جود تو دنیا بود با آخرت

²⁸¹⁹ در علوت در دوعالم علم لوح است قلم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetulāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda Hāzret-i Resūl’ün vücud-ı şerifleri dünyā ve āhiretün vücūdına sebep olduğunu beyān u ‘iyān eyledükden sonra Hāḫḫ sübhāne ve te‘ālānūn nemaṭı ve ṭarīḫi üzerine ‘alā ṭarīḫi’l-irşād işāret eylemek murād idinüp ḳālullāhu te‘ālā *قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ* ḳālullāhu te‘ālā *الْغَفُورُ الرَّحِيمُ*²⁸²⁰ ve bi’l-cümle şümül-ı mağfiretün āşārına ve ‘umūm-ı rahmetün iḥbārına nice āyāt-ı şurāḥ ve āşār-ı şıḥāḥ delālet eyledi. Nitekim Hāḫḫ sübhāne ve te‘ālā cemī‘-i maḥlūḳātı ve mevcūdātı yaratduḳdan sonra bir kitāb yazdı. Ve ol kitābı ‘arşınūn üzerine ḳodı ki ol kitāb budur. *انَّ رَحْمَتِي سَبَقَتْ عَلَى غَضَبِي*²⁸²¹ feḥvāsınca zünüb-ı keşīresün mağfiret baḥrından taleb idüp ricā itmegin didi:

يَا نَفْسُ لَا تَقْنَطِي مِنْ زَلَّةٍ عَظُمَتْ

²⁸²² انَّ الْكَبَائِرَ فِي الْعُفْرَانِ كَاللَّمَمِ

Yā (يَا) ḫarf-i nidādur. **Nefsü** (نَفْسُ) didügi münādā-yı müfred ma‘rife zamm üzerine mebnīdür. Yā nefis sinūn kesresiyle²⁸²³ münādā-yı müfred yā-yı mütekellime muzāf olmuş

²⁸¹⁹ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

‘İlmünden aldı levh ü qalem ‘ilm hem vücūd

Cūdīnla ḥāşıl itdi bu dünyâyı ve ḍarreti}

²⁸²⁰ “De ki (Allah şöyle buyuruyor): ‘Ey kendi aleyhlerine olarak gūnahta haddi aşan kullarım! Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin. Allah (dilerse) bütün gūnahları bağışlar; doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.’” Zümer 39/53.

²⁸²¹ “Rahmetim, gazabımı geçti.” Aclunî, Keşfü’l-Hafâ, 1/448.

²⁸²² “Ey nefis! Büyük gūnahlardan dolayı Allah’ın rahmetinden ümit kesme. Çünkü Allah’ın mağfiretine nisbetle büyük gūnahlar, küçük hatalar gibidir.”

²⁸²³ kesresiyle: kesriyle BD.

ola. Takdīri ²⁸²⁴ يا نفسی dimek ola. İktifā' en bi'l-kesr yā ḥazf olup yā nefis diyesün ve bir vechi daḥı zamm üzerine mübādā-yı müfred mu'refe ola. **Lā-teḫnaṭī** (لا تَقْنَطِي) didügi nūn'un zammesiyle²⁸²⁵ ve kesresiyle²⁸²⁶ daḥı cā'izdür ikinci bābda. Ya'nī قنط يقنط كجلس ²⁸²⁷ قنط يقنط كنصر ينصر ²⁸²⁸ bābından olur. Ma'nāsı لا تَيْأَسْ خَيْبَتِ ²⁸²⁹ ma'nāsına. Ve nefis birkaç ma'nāya gelür. Beden ve rūḥ ve dem ve vücūd'l-ḥāṣ li-küllü şey' ma'nāsına. Ve daḥı külli eḥad işāret eyledüğine murād olan a'nī ene ve nefis didükleridür. Lā-teḫnaṭī didügi nehy-i ḥāzır mü'enneş taḥtında fā'il zāmīri müstetir ente 'ibāretdür yā nefsü didügi ḳavlindeki nefsdan. Zīrā ki nefis mü'enneşdür. Ma'nāsı yā nefis ümīdün kesme. **Min zelletin** (مِنْ زَلَّةٍ) didügi min cihet-i cerīme-i 'aẓīme ma'nāsına lā-teḫnaṭī didügi ḳavline müte'allıḳdur. Ma'şīyet-i 'aẓīme ma'nāsına ḥarf-i nidā ile kendü nefsüne قَرَبْتِي مَنَّةً وَرَحْمَتِي مَظْنَنَةً ²⁸³⁰ mülāḥazasıyla ḥiṭābdur. Min ta'līliyyedür. Lā-teḫnaṭī ḳavlinün şılası degildür. Şılası maḥzūfdur. Takdīri مَنْ رَبِّكَ ²⁸³¹ dimekdür. **Aẓumet** (عَظُمَتْ) didügi fi'l-i māzī-i mü'enneş taḥtında fā'il zāmīri müstetir hiye rāci'dür zelletin ḳavline. Kibret ma'nāsına 'aẓumet cümlesi zalletin ḳavlinün şıfatıdır. Ve ba'zılar ḳatında min zelletin ḳavlindeki min 'afv taḳdīr olındığı şüretde kemā ḳaddernā ānifen min ibtdā'ıyye [248^a] ola ve 'afv didügi taḳdīr olunmadığı şüretde ta'līl için olur. Ve sebebiyye daḥı cā'izdür. Min zelletin kavlindeki min lā-teḫnaṭī ḳavline şıla olmaḳ ḡalaṭdur. Şaḡīre ve kesīreye ea'mmdur. Yoḥsa enbiyā ve evliyādan cāveze ve şādıra olan murād degildür. Ḥattā taḥşīşe-i şāliḥ ola. **İnne'l-kebā'ire** (إِنَّ الْكَبَائِرَ) didügi baḥr-ı maḡfiretinde²⁸³² ḡufrānda zünüb-ı keşīre cihetiyle ḳunuṭdan nehy için ta'līl vāḳi' olmuştur. **Fī'l-ḡufrāni** (فِي الْغُفْرَانِ) ²⁸³³ ḳavline müte'allıḳdur.

²⁸²⁴ “Ey nefsim!”

²⁸²⁵ zammesiyle: zammıyla BD.

²⁸²⁶ kesresiyle: kesriyle BD.

²⁸²⁷ “Umutsuzluḡa kapıldı, umutsuzluḡa kapılıyor; oturdu, oturuyor.”

²⁸²⁸ “Umutsuzluḡa kapıldı, kapılıyor; zafere ulaştı, ulaşıyor.”

²⁸²⁹ “Umutsuzluḡa kapılma, onu hayal kırıklığına uğrat.”

²⁸³⁰ “Onun hakkında iyi düşündüğüm, merhametim ve yakınlığının işaretidir.”

²⁸³¹ “Rabbin kim?”

²⁸³² baḥr-ı maḡfiretinde: -BD.

²⁸³³ “Bağışlama bulutlarında (gizli) günahlar gibi.”

Ke'l-lememi (كَالْمَمِي) didügi şığār zünüb ma'nāsına ya'ni bu ikisinden 'afv cā'izdür. Nitekim Hakk sübhāne ve te'ālā buyurur مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ ²⁸³⁴. Zarf-ı müstekarr innenün haberi vāki' olmuştur. Taqdiri ان الغفران جنب في كالم تكون الكبائر ان ²⁸³⁵ demekdür. Lām'uhn ve mīm'uhn fethasıyla ²⁸³⁶ zenb-i şağire ma'nāsına. Zenb-i kebā'ir nedür mevzū'unda taleb olına. Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem rivāyet ider ki Hakk sübhāne ve te'ālānuñ 'ibādına rahmet itmek içün yüz rahmeti vardur. Yüz rahmetden birisi ins ile cinsün ve behā'im ile hevāmuñ mā-beynindedür. Bu rahmet sebebiyle ünsiyet ve merhamet ve şefkat idüp ve vuḥūş tūyūr veledine 'aṭūf ve re'ūf üzerine olurlar āve Hakk sübhāne ve te'ālā tokşan tokuz rahmetini āhiretde 'ibādına rahmet eylemek içün te'hir eylemişdür. Ol eelden Hakk sübhāne ve te'ālā 'izze ismihi buyurdu أَكْثَرُ مَنْ أَنْ يَحْصَىٰ وَاضْهَرُ مَنْ أَنْ يَخْفَىٰ [248^b] ²⁸³⁷. Ve bu kabildendür ²⁸³⁸. Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem ḥadīsi buña nāṭıkdur لَوْ لَمْ تَذْنِبُوا لَبَعَثَ اللَّهُ قَوْمًا يَذْنِبُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ فَيُدْخِلُهُم الْجَنَّةَ ²⁸³⁹. Yā ma'şerü'l-Müslimīn ben saña Hāzret-i Resūl'uhn şallallāhu 'aleyhi vesellem ḥadīşini ve haberini naql ideyüm. Şol haberi ki ينشرح به صدرك ²⁸⁴⁰ feḥvāsınca vaḳtā ki Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu 'aleyhi vesellem leyle-i isrāda mi'rācdan 'avdet idüp rücū' eylediyse ve daḥı kân mā kân kışşasın eylediyse buyurdu ya'nī Hāzret 'Alī'ye ḥiṭāben didi إِنَّ اللَّهَ تَعَالَىٰ قَدْ أَمَرَنِي بِإِخْفَاءِ بَعْضِ الْأَسْرَارِ بِحَيْثُ يَحْرَمُ ²⁸⁴¹. Ya'nī Hakk sübhāne ve te'ālā baña ba'zı esrār-ı ḥafıyyeyi izhār eylemege men' idüp ya'nī izhāri cā'iz olunmayup ḥarām olan nesneyi ḥafı eylemege emr eyledi. Ve ba'zısını izhār eylesine emr eyledi ve ba'zısına muḥayyer eyledi. Hāzret-i 'Alī keremullāhu veche Hāzret-i Resūlullāh'dan yā Resūlullāh

²⁸³⁴ “Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz; bundan başkasını dilediği kimse hakkında bağışlar. Allah'a ortak koşan kimse büyük bir günah işleyerek iftira etmiş olur.” Nisâ 4/48.

²⁸³⁵ “Şüphesiz büyük günahlar, bağışlama yanında lekeler gibidir.”

²⁸³⁶ fethasıyla: fethiyle BD.

²⁸³⁷ “Rahmetim, gazabımı geçti.” Aclunî, Keşfü'l-Hafâ, 1/448.

²⁸³⁸ “Sayılmayacak kadar çok ve gizlenemeyecek kadar açıktır.”

²⁸³⁹ “Eğer siz günah işlemeseydiniz, Allah sizi helak eder ve yerinize, günah işleyip, peşinden tövbe eden kullar yaratırdı.” Müslim, Tevbe, 9.

²⁸⁴⁰ “Onunla gönlün huzur bulur, kalbin mutlu olur.”

²⁸⁴¹ “Şüphesiz Allahu Teâlâ, bana açıklanmasının haram olduğu bazı sırları gizli tutmamı ve saklamamı emretti. Bununla birlikte, bazı şeyleri açıklamamı emretti ve bazıları hakkında da bana bilgi verdi.”

şol esrâr ki ol esrârûñ ihfâsı vâcib ola iltimâs idüp keşfini ricâ eyledi. Hâzret-i Resûl dahı buyurdı yâ ‘Alî Hâzret-i Cembrâ’ il nâzil oldıkdâ izin taleb ideyüm eger Rabb’üm izin virürse setri vâcib olan sırrı saña diyeyüm. Cenâb-ı rabbü’l-‘âlemîn tarafından izin virilüp buyurdılar ki Hâkk te‘âlâ tarafından vahy gelüp yâ Muhammed ‘Alî raḍiallâhu ‘anh senden temennî eyledüğinden hüşûlını tebşîr eyle. Ammâ vaşıyyet eyle ki emâneti hafz idüp bir eḥada dimeyüp ‘adem-i zihârına tenbîh eyle. [249^a] Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi veselem buyurdı ²⁸⁴²يا علي تكلمت مع الله في حق الأمة ya‘nî ümmetüm hakkında Hâkk sübhâne ve te‘âlâ ile söyleşdüm ve Cenâb-ı Rabbü’l-‘âlemînden istedim kim bu za‘îf ümmetimün aḥvâlini maḥler güninde rüsvâ olmayup ḥisâbları benüm önümde ve yanımda ḥisâb olup ḥattâ bir ecnebî anlaruñ ḥâline maṭla‘ olmasun içün diyü. Hâkk sübhâne ve te‘âlâ buyurdı ki yâ ḥabîmüm ben senün ümmetini şöyle ḥisâb ideyüm ki sen böyle anlaruñ ḥisâbına maṭla‘ olmayasun. Ba‘de’l-letî ve’l-lüteyyâ vaktâ ki Hâzret-i ‘Alî bu cevâbı işitdügi gibi sorar. Neden temevvüc idüp bâtınında muṣṭaribü’l-ḥâl olmağın ba‘zı şaḥârâya çıkup ol şaḥârâda bir bi’r ya‘nî bir kuyu bulup ve ol bi’rün vasaṭında bir şecer-i kaşab ya‘nî kâmuş bitüp ve Hâzret-i ‘Alî başını ol bi’re şokup Hâzret-i Resûl’den işitdügi esrârı refî‘ü’s-şavt ile çağırup nidâ eyledi. Vaktâ ki birkaç gün mürûr idüp geçdükden soñra bir gün bir râ‘î şebbân ol kūyuñ ağzına gelüp ol kâmuşı kūyunuñ ağzınuñ vasaṭında gördügi gibi ol kâmuşı kesüp düdük eyleyüp tağannî eyledi. Vaktâ ki Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem ol düdügün şavtını işitdügi gibi Hâzret-i ‘Alî’ye gelüp didi ²⁸⁴³يا علي ألم أقل لك لا تقل ذلك الأحد Ya‘nî yâ ‘Alî ben saña dimedüm mi ki bir eḥada bu sırrı dimeyesün. Hâzret-i ‘Alî dahı buyırdı yâ Resûlullâh kimesneye dimedüm. [249^b] Hâzret-i Resûl dahı buyurdı yâ ol kâmuşa ne oldı ki ol sırrı söyler. Hâzret-i ‘Alî te‘accub idüp ḥayretde qaldı. Andan soñra Hâzret-i Resûlullâh buyurdı yâ ‘Alî bilmiş olasun ki kâmuş tâ kıyâmet günü ḥaşr olıncaya degin bu sırrı söyleyüp tağannî eyler. Şıdk-ı Ḥabîbullâh. Muḥaşşıl-ı beyt²⁸⁴⁴ demek olur ki yâ nefis Hâkk’uñ luṭfından ye’s itme ve ümidün kaṭ‘

²⁸⁴² “Yâ Ali! Allah ile ümmetim hakkında konuştum.”

²⁸⁴³ “Yâ Ali! Ben sana bunu hiç kimseye anlatmamamı söylemedim mi?”

²⁸⁴⁴ Muḥaşşıl-ı beyt: Muḥaşşıl-ı ma‘nâ’l-beyt BD.

itme. Ma‘ şiyet-i kebire işledüğüñle taḥkīḳen me‘ āṣī-i kebā’ir Allāhu te‘ ālānuñ ‘ afvunda ve ğufrānunda me‘ āṣī-i şağīre gibidür. فإِنَّهُ لَا تَفَاوُتَ لِلرَّحْمَانِ بَيْنَ غُفْرَانٍ وَبَيْنَ عَصِيَانٍ وَعَصِيَانٍ

2845

Tercüme

Ey nefis ricānı ḳaṭ‘ eyleme ulu cürm için

Ğufrān ḳatında lemmece gelmez kebīreti

Beyt

ای دل از رحمت مشو نومید با جرم بزرگ

چون کباریرنزد غفران خدا شد چون لمم²⁸⁴⁶

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyḥ nāzım raḥmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıḳda me‘ āṣī-i kebīre ve me‘ āṣī-i şağīre ve cemī‘-i ‘ işyān fi‘ l-‘ afv ve’ l-ğufrān Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ ālā ḳatında bir idüğini beyān u ‘ iyan eyledükden sonra girü cināyet-i ‘ amīmesine ve ma‘ şiyet-i kebīresine i‘ tirāfını izḥār eylemek Allāhu te‘ ālānuñ ‘ ināyet-i ḳadīmesini ve mağfīret-i keşīresini muḳāḍīr-i me‘ āṣī üzerine olunmasınun ricāsını iş‘ ār eylemek murād idinüp didi:

لَعَلَّ رَحْمَةً رَبِّي حِينَ يَفْضُمُهَا

تَاتِي عَلَى حَسَبِ الْعَصِيَانِ فِي الْقَسَمِ²⁸⁴⁷

[250^a] Nāzım Ḥaḳḳ sübhāne ve te‘ ālā kendü²⁸⁴⁸ fazlından ğayrısına fazl eyledüğinden ekşeriyyesinden ricā ve temennīdür. **Le‘ alle** (لَعَلَّ) didügi ḥurūf-ı müşebbehe-i bi’l-

²⁸⁴⁵ “Çünkü merhametli olan Allah için bir bağışlama ile diğer bağışlama arasında, bir isyan ile diğer isyan arasında hiçbir ayrım yoktur.”

²⁸⁴⁶ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Ey nefis sen ümīdüñi kesme günāh için

Ğufrān ḳatında lemme gibidür kebīreti}

²⁸⁴⁷ “Umulur ki Rabb’in rahmetini taksim ederken, taksim günahların (çokluğuna göre) yapılır.”

²⁸⁴⁸ kendü: -ÇA.

fi‘ldendür, tereccâ içündür. ²⁸⁴⁹ عند ظن عدي haber-i şaḥîḥîn feḥvâsınca kebâ’ir ve saġâ’irdür, ‘umûm-ı rahmetdür. Murâd olınan belki ġayrısına i‘ṭâ eyledüğinden ziyâde rahmet ricâ idüp ma‘nâsı ben ricâ iderün dimekdür. **Rahmete Rabbî** (رَحْمَةً رَبِّي) didügi le‘alle kavlinüñ ismidür. Rabbî muzâfun ileyhdür. Yâ mütেকellim içündür. **Ḥîne yakṣimühâ** (حِينَ يُقْصِمُهَا) didügi te’ṭî kavlinüñ muḳaddem zarfıdır. Yakṣim fi‘l-i muzâri‘ taḥtında fâ‘il zamîri müstetir hüve râci‘dür. Rahmete **te’ṭî** (تَاتِي) didügi fi‘l-i muzâri‘-i mü’enneş taḥtında fâ‘il zamîri müstetir raci‘dür rahmete kavline. Te’ṭî cümlesi le‘alle kavlinüñ haberidür. **‘Alâ ḥasebi’l-‘iṣyâni** (عَلَى حَسَبِ الْعِصْيَانِ) didügi te’ṭî kavline müte‘allıkdur. Ḥaseb muzâfun ileyhdür. ‘İṣyân ma‘şiyet ve ġunâh ma‘nâsınadır. **Fî’l-kısemi** (فِي الْقِسْمِ) didügi te’ṭî müte‘allıkdur. Ve ḥaseb didügi kavline daḡı müte‘allık olmaḳ câ’izdür. Kısem didügi kâf’uñ kesresiyle²⁸⁵⁰ ve sîn’uñ fethasıyla²⁸⁵¹ kısmetenüñ cem‘ idür ki ol maşdardur. Ma‘nâsı kısmetden ḥâşıl olan naşîbe dirler. Aḳsâmuñ müfredidür veyâḥûd fî’l-kısem kavli el-‘iṣyân kavlinüñ şıfatı vâḳi‘ ola. Eyy ²⁸⁵² الكائن في القسم takdîrindedür. Ya‘nî öyle ṭâ‘at ile ma‘şiyet ki bunlaruñ her birisi muḳazza ve muḳadder ve kısmet olınmışdur. Ya‘nî demek olur ki ricâ iderüm ki **[250^b]** Rabb’imüñ rahmeti beyne’l-ḥalâyık ḳaderimce kısmet olunduġı vaḳitde maḳâdîr-i me‘âşî üzerine gelüp ‘âşîlerüñ ‘iṣyânına göre kısmet eyleye. Belki ġayrısına virdüğinden daḡı ekşer. Zîrâ ki me‘âşî-i ekşer olıcaḳ Ḥaḳḳ sübhâne ve te‘âlânüñ rahmeti daḡı ea‘zz u ekremdür. Huşûşen ²⁸⁵³ سبقت رحمتي على غضبي diyü buyurmuşlardır.

Tercüme

Ḳısmet idicek ol kerîm ḳamu ḥalka rahmeti

‘İṣyânımızca umaruz irişe rahmeti

²⁸⁴⁹ “Ben kulumun bana olan zannı üzereyim.” Buhari 8/171, Müslim 4/2061.

²⁸⁵⁰ kesresiyle: kesriyle BD.

²⁸⁵¹ fethasıyla: fethiyle BD.

²⁸⁵² “Kısımda mevcut olan.”

²⁸⁵³ “Rahmetim, gazabımı geçti.” Aclunî, Keşfü’l-Hafâ, 1/448.

Beyt

رحمت رحمان مکر ا دم که قسمت میکنند

²⁸⁵⁴ بر من آید در خور جرم و کناه اندر قسم

Ve Ba‘ de Hāzā

Şeyh nāzım rahmetullāhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda cināyet-i ‘amīmesine ve ma‘şiyet-i kebīresine ya‘nī şāfi‘ü’l-müşeffī olup aña ilticā ve irticā ve tama‘ eyleyen haybete ve selb olunmaduğın i‘tirāfını izhār ya‘nī Hakk sübhāne ve te‘ālānuñ ‘ināyet-i qadīmesi ve mağfired-i keşīresi maqādīr-i me‘āşī üzerine kısmet olunmasınun ricāsını iş‘ār eyledükden غیر کذا رجائي واجعل ارحمني يارب کاته tetimme ²⁸⁵⁵ taqdirinde olup cenāb-ı kibriyāsından rahmet ü mağfired taleb itmekden nidā idüp ricāsınun haybetinun ‘adem-i istib‘ādını ²⁸⁵⁶ يا نفس لا تقطني من ذلة عظمت fehvasınca hisābı sehl [ü] yesīr üzerine ricā eylemegi murād idinüp harf-i nidā ile didi:

[251^a]

يا رب واجعل رجائي غير مُنْعَكِسٍ

²⁸⁵⁷ اَلَيْكَ واجعل حسابي غير مُنْخَرَمٍ

Ve‘c‘ al didügi cümle-i muḳaddere ma‘ṭūfdur. Taqdirī کذا يا رب ارحمني واجعل رجائي ²⁸⁵⁸. Yā (یا) harf-i nidādur. Menādīnün hırşına ṭama‘dan ba‘īd içün mevzū olan yā ile med‘ūvv-i ‘aleyh olan ḫasdına ke-ennehü nāzım ²⁸⁵⁹ هَضْمًا لِنَفْسِهِ في عداد من لا يستأهل maḳāmında olup münācātdur. **Rabbi** (رب) didügi kesr üzerinedür. Yā-yı mütekellime muzāf olmuştur. Taqdirī yā Rabbi dimekdür. İktifāen bi’l-kesr yā ḫazf olunup yā Rab! dinildi.

²⁸⁵⁴ {^{dk}Tercümetün li-ḳā’ilihi

Ol dem ki rahmetini Hudā ḫalḳa kısmet ide

Umaruz ol dem ola ki ‘iṣyānce rahmeti}

²⁸⁵⁵ “Yâ Rabbim! Bana merhamet et ve umudumu geri dönülmeyecek şekilde kıl.”

²⁸⁵⁶ “Ey nefis! Asla büyük bir günah nedeniyle umutsuzluğa kapılma.”

²⁸⁵⁷ “Yâ Rabbi! (Rahmetine olan) ümidimi huzurunda ters çevirme ve hesabımı noksan eyleme.”

²⁸⁵⁸ “Yâ Rabbim! Bana merhamet et ve umudumu bu şekilde gerçekleştir.”

²⁸⁵⁹ “Kendini, layık olmayanlar arasında görerek küçümseme.”

Esmā'ullāh'dan bir ismdür. Ğayrısına ıtlāk olunmaz illā izāfet ile ıtlāk olunur. **Ve'c'al** (واجعل) didügi kavlindeki vāv 'atf içündür. Beyt-i sābıkda le'alle rahmete Rabbi didügi kavli bu beyte karinedür. Ec'al emr-i hāzırdur. İsti'māli vāv ile istimā' olunmuştur. Ammā bi-ğayri vāv dağı elif ile kırā'at olunmak rivāyet olunmuştur. Veyāhūd vāv-ı 'atıfa maḥzūfa ma' tūf ola. Taqđiri حقق رجائی²⁸⁶⁰. Recā maşdardur veyāhūd الرجاء والتعاده²⁸⁶¹ ma'nāsına ism-i mef'ul murād olına. **Ğayra mun'akisın** (غَيْرُ مُنْعَكِسٍ) didügi eyy غير خائب²⁸⁶² ya'nī ricāda in'ikās-ı haybet eyledür ve mercüvde in'ikas-ı helāk eyledür.

İ'lem

Eger su'āl olınsa ve'c'al ḥisābı ğayr-ı münkaṭı' didügi kavlinün ma'nası yokdur. Zīrā kim bu teklīf külfet ü meşakḳata delālet ider. Belki ve'c'al recā'ı ğayra mün'akisın didügi fī'l-hāl şübūt-ı in'ikāsa delālet ider. Bu taqđirce hezihi'l-hāletden a'nī fī'l-hāl didügi hāletden 'adem[251^b]ü'l-in'ikās ḥāline naql olunmak taleb olunur. Zīrā kim ca'l kelimesi naql içündür veyāhūd taşyır içündür. Kezā fī'l-Keşşāf cevāb budur ki şuret-i evvelde ma'nā demek olur ki حسابك ملاطفات اجعل²⁸⁶³ a demek olur. Bunun ḥaḳıḳati ve neticesi budur ki ḥisāb vaktinde murād olan liḳāü'l-iḥsānātda mülātafātuñ devāmı ve şebātıdır. Ve şuret-i sāniyede ma'nā demek olur ki vaktā ki beyne'l-emrin ḥaḳıḳat-ı ḥālī merdūde oldısa ve dağı 'adem-i in'ikāsına cezmi olmayup min hezihi'l-ceht ya'nī bu cihetden ötürü hālet-i in'ikāsı ma'raḫ-ı şübūt ḥālinde olup şābit oldı. Bu taqđirce lāyık u aḫrā olan budur ki zıddına veyāhūd taşyırine naqli taleb eylemekdür, te'amül olınsun. Eger su'āl olınsa bu mezkūrāt cümlesi ḥüsn ve güzel fe-ammā Cenāb-ı 'İzzet'e teveccüh ü iḳbāl ve aña ilticā' eyleyüp lafz-ı ba'īd içün mevzū'a olan yā ile ḳurba nidā idüp nitekim ḳurba işāreten Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālā buyurur وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ²⁸⁶³. Nitekim iḥmāl üzerine mā aşernā ileyhi ānifen zıkr olındı. Cevāb budur ki şol remze işāretdür ki nāzım rahmetullāhi 'aleyh hezimen li-nefse

²⁸⁶⁰ "Dileğim gerçekleşti."

²⁸⁶¹ "Kurtuluşu ve saadeti arzulanan."

²⁸⁶² "Hayal kırıklığına uğramamış."

²⁸⁶³ "İnsanı biz yarattık ve elbette içinden geçenleri biliriz; sağında solında oturmuş iki alıcı (yaptıklarını) alıp kaydederken **biz ona şah damarından daha yakınız.**" Kāf 50/16,17.

kendü nefsünü Cenâb-ı ‘İzzet’e ‘işyân sebebiyle kurb zümresinde lâıyık olmağa müste’hil görmeyüp ve ‘iddiâ itmeyüp me’âşî ve âşâmda ve zünüb-ı dâlâlet-i ‘izâmdan ve dağı Hâkķ sübhâne ve te’âlânun ‘azamet-i celâlınden ve kibriyâsından hicâb idüp zîrâ kim her bâr kim sulţân şe’nen erfa’ ve mekânen âzam olsa anun kulları ve bendeleri dağı terakķide hicâbda ekşer üzerine[252^a]dür diyü nükteye işâretten ötürüdür. **Ledeyke** (لديك) eyy عندك اجعل²⁸⁶⁴ kavline veyâhüd او بمنعكس²⁸⁶⁵ kavline müte’allık ola. **Recâ’î** (رجائي) didügi ec’al kavlinun mef’ul-i evvelidür. Yâ mütekellim içündür rahmet ve mağfıret ricâ eylemek ma’nâsına. Ğayra mün’akisin didügi ec’al kavlinun mef’ul-i şânîsidür. Ğayra burada nefy için olan lâ ma’nâsındadır. Mün’akisin ism-i fâ’il in’ikâsdan müştakdır. Eyy غير خائب²⁸⁶⁶ ricânun ‘aksi ve hilâfidur. Ricâdan murâd olan ğufrândur. Ve ğayra mün’akisten murâd olan hizlândur. Ma’nâsı yâ Rabb benüm ricâmı ki ğufrândur ğayr-ı mübeddel kıl mün’akis ü mübeddel kılma ya’nî hizlân kılma dimekdür. Ledeyke didügi ‘andeke ma’nâsına tarafdur. Tenbîhdür ki ricâsinun haybetinun istib’âdına ve ‘aks takdîrine işâretdür. Zîrâ kim zâke’l-Hazret hüve’l-cevâdü’l-mutlakdır. Benüm hisâbım ve işedüğim ‘amelün hâli anun katında olmak üzerine münhaşıradur diyü nükteden ötürüdür. **Vec’al hisâbî** (واجعل حسابي) didügi vec’al recâ’î didügi kavline ma’tûfdur. Eyy وما حسبه وقدرته من العفو²⁸⁶⁷ kavlinen me’hûzdur. Hisâbî didügi ec’al kavlinun mef’ul-i evvelidür. Yâ mütekellim içündür. **Ğayra münharimi** (غير مُنْهَرَم) didügi hâ-yı mu’ceme ile okınur²⁸⁶⁸ ec’al kavlinun mef’ul-i şânîsidür. Eyy غير منقطع عندك²⁸⁶⁹ dimekdür. Ya’nî yâ Rabb ricâm hâşıl olup senun lutfından mağbûb olan budur ki benüm zünübımı keşire ve şağîresini fazlun ile ‘afv idüp benüm şevâbım hisâbını ğayr-ı münkatı’ kılma muttaşıl u serî’ kıl demek olur. Bî eyy takdîr kân ma’nâ demek olur ki yâ [252^b] Rabb rahmet ile ricâmı katında mün’akis kılma ve dağı şevâbım hisâbını sehl ü yesîr üzrine kıl demek olur.

²⁸⁶⁴ “Senin yanında eyle.”

²⁸⁶⁵ “Veya ters şekilde.”

²⁸⁶⁶ “Hayal kırıklığına uğramadan.”

²⁸⁶⁷ “Ve affetme konusunda düşündüğün ve değerlendirdiğin şey.”

²⁸⁶⁸ hâ-yı mu’ceme ile okınur: -ÇA, -BD.

²⁸⁶⁹ “Senin karında sürekli...”

Tercüme

Yâ Rabb umîzüm itme benüm ğayr-i mün‘akis

Hem ola bî-cürm hisâbum kıl hıffeti

Beyt

يا ربِّ اميدم بر آور و آن مکردان و ازکور

²⁸⁷⁰ در قیامت نزد خود و انکه حسان اسان کنم

Ve Ba‘de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda ricâmı ğayr-ı hâ‘ib ü ğayr-ı münka‘atı‘ kıl diyü günâhının kebirini ve şağırini ‘afv idüp ricâsından sonra girü beyt-i sâbıkun mazmûnını kaşd ya‘nî yâ Rabb eger ‘adl iderseñ ol zamân emr ü iş müşkildür. Şedâ‘ide ve meşâ‘ibe şabrı ve tâkatı olmayup dâhiye-i ‘azâimesi irişdükde Hakk sübhâne ve te‘âlâ mevâhib-i seniyyesi ve lefâ‘if-i ‘aliyyesi ile lutfın ve ihşânın taleb idüp didi:

وَالطُّفُّ بِعَبْدِكَ فِي الدَّارَيْنِ إِنَّ لَهُ

²⁸⁷¹ صَبْرًا مَتَّى تَدْعُهُ الْاَهْوَالُ يَنْهَزِمَ

Eyy وارفق. Vâv ‘atf içündür. Luftdan müştakdur. Fâ‘ili Allâhu te‘âlâdan ‘ibâretdür. **Bi-‘abdi** (بِعَبْدِكَ) didügi kendü nefsüni murâddur. Nâzımuñ zâhirî a‘nî ‘abduñ zamîr mevzû‘ına vaz‘ eylemek nâzımuñ kendü nefsünün taħaşşu‘ u taħazzu‘una tenbîhdür. Ve dahı kelime-i ‘abd isti‘mâlen ve ‘örfen zillet ü istikânete ve rahmetün istihkâkına [253^a] ve isti‘fâfına ve şefkatün terakkebuna işti‘ârdur. Ke-kavli min kâl إلهي عبدك العاصي انا كا ²⁸⁷². Ammâ zamîr ile irâd olunmak bir mertebeden ma‘zil üzerinedür. Bu belâğatdan ve hasen sebkden dürdür. **Fî‘d-dâreyni** (في الدارين) didügi ve’lţuf didügi kavlinün zarfı olup

²⁸⁷⁰ {Tercümetün li-kâ‘ilihi

Yâ Rabbi kıl ricâmı benüm ğayr-ı mün‘akis

Hem kıl hisâbımı ola bî-cürm hıffeti}

²⁸⁷¹ “İki dünyada da kuluna lütfeyle; çünkü korkular hücum ettiği zaman onun bitip tükenen bir sabrı var.”

²⁸⁷² “Allah’ım ben senin günahkar kullarıdanım.”

müte‘ allıktır. Murād olan dünyā ve āhiretdür. **İnne** (إِنَّ) harfdür. Hurūf-ı müşebbehe-i bi’l-fi‘lden tahkīk içündür. **Lehū** (لَهُ) didügi zarf-ı mütekarra muḳaddem haber zāmir-i mecrūr ‘abda rāci‘dür. **Şabran** (صَبْرًا) didügi innenün mu‘aḥḥar ismidür. **Metā** (مَتَى) zarf-ı zamān içündür. Şart ma‘nāsı mutaḫammındur. Esmā-yı cāzimedendür. **Yenhezimi** (يَنْهَزِمُ) ya‘nī umur-ı maḥūfenün zuhūrı katında zarfı vāki‘ olmuştur metānuñ.

İ‘lem

Eger su‘āl olınsa fī‘d-dāreyn didüğinden Cenāb-ı Hakk’uñ taleb-i mes‘ulinde nāzım rahmetullāhi ‘aleyh Hāzret-i Resūl’uñ taleb-i mes‘ulinden ziyāde taleb idüp ya‘nī beyt-i sābıkda a‘nī ve lem ürid zehrete‘d-dünye‘leti’kteḫāfet elāḥ didügi ḳavlinde zāke‘l-mes‘ulī nefy idüp nev‘an su‘āl vārid olmaḫdan ḥālī degildür. Belki lüzüm-ı ziyāde ve nefy eyledügi işbāt lāzım gelür. Burada vech ü tevcīh nedür? Cevāb budur ki nāzım rahmetullāhi ‘aleyh dünyādan taleb-i mulāteḫfetle dünyāda muşālih-i dīniyyeye müte‘ allıktır olup āhiretün menāfi‘ine rāci‘ olan nesneyi diledi. Ḥayrāta ve ḥasenāta meşğul olmaḫ ve ḫa‘āta ve ‘ibādetle mübādere eylemek gibi. Veyāḥūd Hakk sübhāne ve te‘ālānuñ ḳavli nemaḫı ve ḫarīki üzerine vārid olan şümül-ı rahmeti ve muḫteḫ vü müctevi‘ olan fevā‘id-i dünyeviyyeyi ve menāfi‘-i uhreviyyeyi [253^b] diledi. Ke-ḳavlihi te‘ālā رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا i dünyeviyyeyi ve menāfi‘-i uhreviyyeyi [253^b] diledi. Ke-ḳavlihi te‘ālā رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا ya‘nī Hāzretin beyninde tefāvūt beynine ve daḫı cevādın beyninde tebā‘üdine iş‘ār ya‘nī Hakk sübhāne ve te‘ālānuñ baḫr-ı keremi تَتَمَوَّج feḫvāsınca beşere lāzım olan budur ki Hakk sübhāne ve te‘ālānuñ rahmetini ve maḫfıretini ve ḫayrū‘d-dāreynini istemekdür. Şöyle ki cebbār [u] ‘anīd olup إِذَا دَعَانِ إِذَا دَعَا أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ 2875 el-āyetühü ḫasebince ḫilāfına mulābis olup su‘āl u ricā eylemezsün ḡazabullāh ve celālullāh

²⁸⁷³ İnsanlardan öyleleri de vardır ki, “Ey rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ver, öteki dünyada da iyilik ver; bizi cehennem azabından koru” derler. Bakara 2/201.

²⁸⁷⁴ “O’nun merhametinin ve bağışlayıcılığının rüzgârları esiyor, şefkatinin ve merhametinin ağaçları da dalgalanıyor.”

²⁸⁷⁵ “Kullarım sana beni sorduklarında bilsinler ki şüphesiz ben yakınım, bana dua ettiğinde dua edenin dileğine karşılık veririm. Şu hâlde benüm davetime gelsinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulabilsinler.” Bakara 2/186.

maẓhar düşüp münkaṭı' u saḥatı ĩrās idüp fe-keyfe ki Cenāb-ı 'İzzet'e teveccüh-i tāmme idüp a'ṭā etmeye mi diyü. İnne lehü didügi kavliyle bu ma' nā için dāreynde mulāṭafeti ṭaleb için ta' līl ü murād eyledi. Zāmīr 'abde rāci'dür. صبر حبس النفس عن الجزع عن إصابة المكروه²⁸⁷⁶ kavlinde me'ḥūz'dur. **Ted'uhü** (تدعُهِ) didügi taṭallebe ma' nāsına ya' nī umūr-ı maḥūfa ṭaleb eylediği katında ya' nī korkular uğrayacak olursa. Aşlında tede'ūh idi. 'Alāmet-i cezm için vāv sākiṭ oldu ted'uh kaldı. **el-Ehvāl** (الاهوال) didügi ted'uhü kavlinün fā'ilidür. Ve ehvāl hevlün cem'idür. **Yenhezimi** (يُنْهَزم) didügi metā ted'uhü kavlinün cezāsıdır. Fi'l-i muzāri' taḥtında fā'il zāmīri müstetir hüve rāci'dür şabra. Bu cümle şabran didügi kavlinün şıfatı vāki' olmuştur. İnkisār u firār ma'nāsına. [254^a] Ya' nī murād olan budur ki anuñ için şabr vardır kaçan anı umur-ı hā'ile ve dāhiye-i mefrağa gelüp nāzil oldıkda şabra ṭā'at olmayup ol şabr münkesir olup qarār ider. Ve bi'l-cümle ma' nā demek olur ki Hakk sübhāne ve te'ālānuñ luṭfını ve iḥsānını ṭaleb idüp yā Rabb luṭf u iḥsān ile dār-ı dünyāda ve dār-ı āhiretde bu mücrim kulunuñ gerçi şabrı ve tāḳatı vardır amma kaçan muşibetler ve korkular ve umūr-ı maḥūfeler nāzil olup uğrasalar bi'l-küllīye şabr mün'adim olup ol zamān şabr u tāḳat münkaṭı' ve rā'il olup helāk olur. Ammā luṭf u merḥamet ve şefḳat ile ol helāk mündefi' olur. Bu kelāmda nāzımuñ remz-i ḥafıyyeye işāreti vardır. Ya' nī ehvāl u dāhiye nāzil olup benüm ḥālim za'f üzerine olduğu vaḳt şabrınıñ şenāḥisine ve gāyetine tenbīh vardır fe-keyfe ki luṭf-ı Rabbānī olup ba'de'l-vuṣūl senüñ zannuñ nedür diyü tesliye ve taḳviyedür. Bu maṭla'da rıfḳa ve ḥilme delālet vardır. Nitekim Buḥārī'nüñ kavli bunu te'bīd ider إِنَّ اللَّهَ يَحِبُّ الرِّفْقَ فِي الْأَمْرِ كُلِّهِ²⁸⁷⁷. Ḥuşuşen şāriḥün ve'lṭuf didügi kavlini ve'rfaḳ kavliyle tefsīr eyledüklerinden remz-i ḥafī muḥakḳak'dur.

Tercüme

İki cühānda kulıña luṭf eyle kim anuñ

²⁸⁷⁶ “Sabır, istenmeyen bir olayın meydana gelmesi karşısında kişinin kendini kaygı ve panikten alıkoymasıdır.”

²⁸⁷⁷ “Şüphesiz Allah her işte nezaketi sever.”

Şabrı ki qorqulardan vire aña hezîmeti

Beyt

رحم كن بر نبده خود در دنيا و اخرت

2878 زانكه صبرش نرد سختيها شود اوآره هم

[254^b]

Ve Ba‘ de Hâzâ

Şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda dünyâ ve âhiret mu’limâtından taqđır olan âlâm u şedâ’idüñ nuzûlı katında şabrı ve ta‘qati bi’l-külliyeye mün‘adım olup münkatı‘ ve zâ’il ve helâk olur diyü beyân u ‘iyân olınduğdan soñra girü nâzım dir ki vaqtâ ki Hazret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi²⁸⁷⁹ vesellem qabûl-i da‘vâtda vâsiṭa ve ḥuşûl-ı murâdâtda râbiṭa ve maqâşıd-ı merâmâtda vâsıla oldısa aşḥâbu’t-taḳî ve’n-naḳî ve erbâbü’l-‘ilm ve’t-taḳînüñ sünneti câri olup bidâyât u nihâyâtda şalât u selâm Hazret-i Resûl’üñ şalât²⁸⁸⁰ u selâmında muḳâran u mündericün tarîkati vetîresinüñ silkine kelâmını münsalik kılup ya‘nî vaqtâ ki ol Hazret-i Resûl’e şallallâhu ‘aleyhi vesellem mezîd maḳarib ve taḳarrüb qaşd u murâd olınduğda âlini ve aşḥâbını ve daḥı şalât u selâmında²⁸⁸¹ أصحابي كالنجوم²⁸⁸¹ feḥvâsınca muḳâran kılup zîrâ kim aşḥâb-ı güziñ rıdvânullâhu te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în Hazret-i Resûl’e nisbet-i şey’-i vâhed ya‘nî Kûhûd didüğü ta‘bîrinde aşḥâb-ı millet-i İslâm’ı ve a‘lâ-yı kelimetuhullâh icrâ eylemekde ve daḥı aḥkâm-ı dîniyyeyi ihyâ ‘alâ tarîḳi’l-mübâlağa hemân bunlar Hazret-i Resûl’dur diyü maẓmûn-ı cümleye ta‘lîl qaşd idüp didi:

وَأَذِّنْ لِشُحْبِ صَلَاةٍ مِنْكَ دَائِمَةً

²⁸⁷⁸ {dkTercümetün li-qâ’ilihi

Luṭf eyle qulıña iki evde ki var anuñ
Şabrı ki qorqular virür aña hezîmeti]

²⁸⁷⁹ ‘aleyhi: -ÇA.

²⁸⁸⁰ şalât: - BD.

²⁸⁸¹ “Ashabım, yıldızlar gibidir.”

Ya‘nî vaqtâ ki Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu te‘âlâ ‘aleyhi vesellem qabûl-i da‘vâtı [255^a] vâşita ve huşûl-ı murâdâtı râbıtâ ve maqâşıd u merâmâtı vâşila oldısa ve aşhâb-ı güzîn rıdvânullâhu te‘âlâ ‘aleyhim ecma‘în ²⁸⁸³ کھو شخص واحد hükminde oldırsa aḥkâm-ı dîniyyeyi icrâ eylemekde aşhâb-ı nehînüñ ve deyden ²⁸⁸⁴ -i erbâbu’l-‘ilm ve’n-naḳînüñ bidâyât u nihâyâtında zâke’l-Hâzret’e şalât u selâmda maqârun oldılar. اللهم انا نسالک اللطف وحسن التدبير والتذكير فيما جرت به المقادير يا لطيف يا خير ²⁸⁸⁵ . **Ve’zen** (وَإِذْنُ) didügi emri hâzırdur. Ya‘nî sen izin vir yâ Rabb dimekdür. Tahtında fâ‘ili müstetir Hâḳḳ te‘âlâdan ‘ibâretdür. ²⁸⁸⁶ اذن له في الشيء اذنًا kavlınden me’hûzdur. **Li-sühbi** (لِسُحْبِ) didügi şehâb cem‘idür. Şehâb ve şehâbet-i ğaym ya‘nî bulut ma‘nâsınadır. وسحاب الخير لها مطر فإذا جاء ²⁸⁸⁷ الابان بحی bu qabıldendür. Ya‘nî Hâzret-i Resûl’e şallallâhu ‘aleyhi vesellem şalât u selâm eylemegüñ ma‘nâsı budur ki ²⁸⁸⁸ اللهم صل على محمد ya‘nî ²⁸⁸⁹ اللهم زده شرفاً وبركةً ولطفاً وكرامةً şalât u selâm eylemekdür. Nâzım buña müşâbih olan kelâm vâri ise dimekdür. Nâzım rahmetullâhi ‘aleyh burada remz-i hafî vardır ki şehâbü’l-ḥayr zâke’l-Hâzret’üñ iznine mütevaḳḳıflardur. Hâḳḳ cânibinde aña müştâqlardur. Zîrâ kim aña müştâḳ olan elbette andan izin taleb ider. Nâzım daḡı Hâzret-i Resûlullâh şallallâhu ‘aleyhi vesellem ‘indallâhu te‘âlâ şânı ‘aẓîm olmağın Cenâb-ı Rabbü’l-‘izzetden izin taleb idüp ²⁸⁹⁰ لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا nemaṭı feḥvâsınca edeb [ü] ri‘âyet idüp dir ve söyler: Yâ Rabb izin vir ve qabûl eyle Hâzret’üñden [255^b] ḡaşıl olan şalâtı ki dâ‘im ola Hâzret-i nebînüñ üzerine. Suḡb didügi

²⁸⁸² “Allah’ım sürekli olan salavat bulutlarına izin ver de Hz. Peygamber üzerine sağanak sağanak rahmet yağdırsınlar.”

²⁸⁸³ “O, tek bir kişi gibidir.”

²⁸⁸⁴ deyden: dîn BD.

²⁸⁸⁵ “Allah’ım! Senden iyilik, güzel idare etme ve olup biten akıbetler hakkında hatırlatma taleb ediyoruz. Sen lutfedersin ve her şeyden haberdarsın.”

²⁸⁸⁶ “Ona belli bir konuda izin verdi.”

²⁸⁸⁷ “Hayır bulutlarının öyle bir yağmuru vardır ki vaktinde geldiğinde her şey canlanır.”

²⁸⁸⁸ “Allah’ım, Hz. Muhammed’e, salat u selam eyle.”

²⁸⁸⁹ “Allah’ım, ona/onlara şeref, bereket, lütuf ve kerametini artır.”

²⁸⁹⁰ “Ey iman edenler! Kendinizi tanıtırız izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız.” Nûr 24/27.

sīn'ūñ fethasıyla²⁸⁹¹ ve hā'nuñ sūkūniyla bulut ma'nāsınadır. Ammā sīn'ūñ ve hā'nuñ zammesiyle cem' olup bulutlar demek olur. **Li-suḥbi ṣalātin** (لِسُحْبِ صَلَاةٍ) didügi burada ṣalātı maṭara teşbīh eylmek isti'āre-i bi'l-kināiyye qabilindendür. Ve suḥbi ṣalāta işbāt isti'āre-i taḥayyiliyye qabilindendür. **Minke dā'imetin** (مِنْكَ دَائِمَةً) didügi ikisi bile ṣalāt kavlinüñ şıfatı vāḳ'ı olmışdur. Şıfat-ı evvel a'nī minke şıfat-ı sāniye üzerine taqḍīm olınduğına nükte budur. Zīrā kim maḳşūd u maṭlūb olan evvel ü hilletde murād oldur. 'Ale'n-nebiyyi (عَلَى النَّبِيِّ) didügi bundan soñra vāḳi' olan mecrūrdan a'nī bi-münhellin kavlinde hāl vāḳi' olmışdur. **Bi-münhellin** (بِمُنْهَلٍ) didügi eyy منصب كثير الأنصباب وشديد المطر انهلالاً اشتدّ انصباباً²⁸⁹² ma'nāsına. Yuḳālu المطر²⁸⁹³ kavlinde me'hūzıdur. İzn kavline müte'allıḳdur. Bā taqḍīr içündür. Ve ba'zılar ẓatında bi-münhellin didügi li-suḥbi kavlinüñ şıfatı vāḳi' olmışdur. Bu taqḍīrce bā muṣāḥebe içündür diyü bu şüretde daḥı izn kavline müte'allıḳ olur. Eyy مصاحبة ملتبسة بالأذن²⁸⁹⁴. Yoḥsa ẓarf-ı laḡv ve ẓarf-ı müsteḳarr degildir. Nitekim ḥarf-i cerr ile mecrūruñ 'amelini mā-ḳablinden mümteni' görüp taḳrīr ü taḥrīr olınmışdur. **Ve münsecimi** (وَمُنْجِمِي) didügi mecrūr olup bi-münhellin didügi kavline ma'tūfdur. İstiḥcāmdan müştak olup ḡayr-ı şedīd üzerine seylān eyleyen yaḡmurdur. Ammā evceḥ ü aḥsen olan budur ki ṣalāt didügi kavlinüñ şıfat-ı uḥrāsı vāḳi' ola. Eyy [256^a] ²⁸⁹⁵ السَّلَامُ عَلَيْهِ النَّبِيُّ عَلَى وَارِدَةٍ دَائِمَةٍ مِنْكَ كَائِنَةِ صَلَاةٍ ففهم محمد على صلّ اللهم قولنا في كما. şüretde ẓarf-ı laḡv olmaḳ daḥı cā'izdür ṣalāt didügi kavline. ²⁸⁹⁶ Eger su'āl olınsa 'ale'n-nebiyyi didügi bi-münhellin kavlinde hāl vāḳi' oldıḳda lāyık u uslūb kānūn-ı naḥv budur ki ḳuvvet-i ḡāyetde hāl şāḥibi üzerine ya'nī ḥarf-i cerr ile mecrūr olan şāḥibi üzerine taqḍīm olınmaya. Ḥuşūşen ma'mulı a'nī ḥarf-i cerr ile mecrūr olan hāl ya'nī taṣrīḥ olınadı ki ²⁸⁹⁷ مررت جالسة بهند didügi kavli mümteni' qabilindendür diyü taṣrīḥ olındı. Ammā zālīke ya'nī bu zıkr olınan ol zaman mümteni' dūr

²⁸⁹¹ fethasıyla: fethiyle BD.

²⁸⁹² “Çok suyun aktığı ve şiddetli yağmurun olduğu yer.”

²⁸⁹³ “Yağmur, yoğun bir şekilde yağdı.”

²⁸⁹⁴ “İzin ile birlikte gelen gizli bir beraberlik.”

²⁸⁹⁵ “Senden sürekli olarak devam eden ve Hz. Peygambere (s.a.v.) ulaşan salavat.”

²⁸⁹⁶ “Yani, ‘Allah’ım, Muhammed’e salat et.’ dememizde olduğu gibi, bunu anla.”

²⁸⁹⁷ “Hind otururken ona rastladım.”

ki hāl-i zarf vāķi‘ olsa ol zamān taķdīmi cā’iz olur. Ke-ķavlihi te‘ālā وَجَآؤُوا عَلَىٰ فَمِصِّهِ بِدَمٍ 2898. Burada ‘alā ķamişih zarf olmağın bi-demin didügi Hāķķ te‘ālānuñ ķavlınden hāl vāķi‘ olup sāhibi üzerine taķdīm olınmışdır. Lübāb-ı İ‘rāb’da tafşıl üzerine meşrūh olınmışdır, taleb olına. Bi-eyyi vech kân hāşıl-ı ma‘ne’l-beyt demek olur ki yā Rabb izn vir, ķabūl eyle Hāzretüñden hāşıl olan şalātı ki dā’im ola. Hāzret-i Nebī’nüñ üzerine inhilāl ile isticāl olduğı hālde veyāhūd sıfat vāķi‘ olduğı şūretde ma‘nā zāhirdür zıkr olınan üzerine ya‘nī yağmur gibi aķup seylden indügi hālde demek olur.

Tercüme

[256^b]

Vir gel şalāt-ı dā’imede izn seḫābına

Tā ki yağdura dā’im Nebī üstüne raḫmeti

Beyt

پس درود بیکران باد آن زایر رحمت
2899 بر پیمبرتا شود ریزان و پاشان این نعم

Ve Ba‘de Hāzā

Şeyḫ nāzım raḫmetullāhi ‘aleyh beyt-i sābıkda Allāhu te‘ālādan Hāzret-i Resūl içün şerefen ve kerāmeten ve ķurban ve berā‘aten mezīdü’l-luṭf ve’t-tekerremet izn taleb eylemegin beyān u ‘iyān eyledükden soñra girü nāzım ķānūn-ı tecrīd üzerine dir ki senüñ sem‘üne vāşıl olup işitdün ise ki Hāķķ sübhāne ve te‘ālā hāzretlerinin kenef-i raḫmetine ve luṭfına vāşıl olmaķ Hāzret-i Resūl’ün şefā‘atinüñ ve illā āline ve aşḫābına ve aḫbābınınuñ tevessülüne mevķūfdur. Nitekim Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi

2898 “Gömleğinin üstünde uydurma bir kan izi de gösterdiler. Ya’küb, ‘Hayır! Nefsiniz sizi kötü bir iş yapmaya sürüklemiş; artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında, kendisine sığınılacak olan ise ancak Allah’tır’ dedi.” Yûsuf 12/18.

2899 {^{dk}Tercümetün li-ķā’ilihi

Destūr vir şalāt seḫābına dā’imī

Senden Nebī’nüñ üstüne yağdura dīmeti

ve sellem buyurdılar. ²⁹⁰⁰ أَصْحَابِي كَالنَّجْمِ بِأَيْدِيهِمْ اقْتَدِيهِمْ اهْتَدِيْتُمْ ²⁹⁰¹ إذا دعيتم فعمموها fehvāsınca
 ḥadīṣ-i şerīfine imtisālen şalâtı ve selāmı ‘umûm üzerine kaçd ta‘ kıb idüp ḥattâ kurbetini
 muḥaşşıl ve ümmetini irşād ve milletini tekmiḷ içün bu cümle ma‘nā-yı ²⁹⁰² كهو شئ واحد
 hükminde olmağın beyt-i sâbıkda ‘ale’n-nebiyyi didügi kavline nekkât-ı şerīfe ve
 fevâ’id-i laṭīfe ile ‘atf idüp didi:

وَالِإِلِّ وَالصَّحْبِ ثُمَّ التَّابِعِينَ لَهُمْ

²⁹⁰³ أَهْلُ التَّقَى وَالنُّفَى وَالْحِلْمِ وَالْكَرَمِ

[257^a] Vāv ‘atf içündür. **Ve’l-âli** (وَالِإِلِّ) didügi aşlında ehl idi. Burada nekkât-i şerīfe ve
 fevâ’id-i laṭīfe vardır. Muṭavvel’ün ḥaşiyesinden tafşıl üzerine beyân olınmışdır. Âlden
 murād Ḥazret-i Resûl’ün ehl-i beytidür ve aña tâbi‘ olan mu‘minîndür. **Ve’s-şahbi**
 (وَالصَّحْبِ) didügi şāhibüñ taḥfîfi veyāḥūd şol men ki rakibe cem‘-i rākib ya‘nî ²⁹⁰⁴ rakibe
 rākibüñ cem‘ idür. Dîn katında şahb daḥı şāhibüñ cem‘ i olur. Vāv ‘atıfadur. **Sümme’t-**
tābi‘îne (ثُمَّ التَّابِعِينَ) didügi kavlindeki sümme rebetde terāḥî içündür. Sümme kelimesiyle
 merâtibleri ḥasebince tenbîhdür. **Leḥüm** (لَهُمْ) didügi tabi‘îne kavline müte‘allıkdur.
²⁹⁰⁵ الضارب لزيد terkibi üzerine vāriddür. Zāmîr-i mecrûr âle ve aşḥāba rāci‘dür. **Ehlü’t-**
tükā (أَهْلُ التَّقَى) didügi feraḥ-ı mezḳûruñ şıfatı vāḳi‘ olmışdır. Veyāḥūd merfû‘ olup
 mebtedā’-ı maḥzûfuñ ḥaberi vāḳi‘ ola. Eyy ²⁹⁰⁶ هم أَهْلُ التَّقَى taḳdîrindedür. Tükā tā’nuñ
 zammesiyle ²⁹⁰⁷ ve kâf’uñ fetḥasıyla ²⁹⁰⁸ hüdā vezni üzerine maşdardur. Viḳāyeden
 müştakdur. Aşlında vekā idi tucāhe gibi. Tā’yı vāv’dan ‘ivaḥ kıldılar terān gibi î‘lāl
 olındı. Bu ikisinün daḥı aşlında vecāh ve verās idi. Ma‘nāsı menhiyyâtdan perhîz itmege

²⁹⁰⁰ “Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisini takip ederseniz hidayete eresiniz.” Beyhakî, el-Medhal, 164.

²⁹⁰¹ “Eğer davet edilirsenez, bunu herkese duyurun.”

²⁹⁰² “O, tek bir şey gibidir.”

²⁹⁰³ “Hz. Peygamber’in ailesine, ashabına ve ondan sonra O’na tabi olanlara salavat daim olsun ki onlar takva sahibi, saf, yumuşak huylu ve cömertdirler.”

²⁹⁰⁴ rakibe cem‘-i rākib ya‘nî: -ÇA.

²⁹⁰⁵

²⁹⁰⁶ “Onlar takva ehli dirler.”

²⁹⁰⁷ zammesiyle: zammıyla BD.

²⁹⁰⁸ fetḥasıyla: fetḥiyle BD.

dirler. **Ve'n-nüķā** (وَالنُّكَا) didügi eyyi el-ḥiyār ma'nāsına nüķā ḳavline ma'ṭufdur. Yuḳālu²⁹⁰⁹ كَلَّ شَيْ خِيَارَه ²⁹¹⁰ dimek olur.²⁹¹¹ Ve'n-nüķa yirine ve'n-nühen daḥı ḳırā'at olınmışdur. Nühen nühyenüñ cem'idür ki ol 'aḳıdır. Ya'nī murād olan budur ki اَنْ هَوْلَاء ²⁹¹² بأجمعهم جامعون لهذه الصفات كاملون من جميع الجهات وبشرفه المصادفة لمصاحبة اشرف المخلوقات feḥvāsınca bunlar ṣalāt u selāma müsteḥaḳ oldılar. Ammā bu degildür ki 'alā ṭarīḳi'l-istiḳlāl ve'l-istibdād müsteḥaḳlar olalar. Belki العباد كفل لا التبعية طريق علي ²⁹¹³ a'nī bihi Ḥazret-i Muḥammedü'l-Muṣṭafā ṣallallāhu 'aleyhi vesellem. **Ve'l-ḥilmi ve'l-keremi** (وَالْحِلْمِ وَالْكَرَمِ) didügi et-tüķā didügi ḳavline ma'ṭufdur. Taḳḍiri ehlü'l-ḥilm ve ehlü'l-kerem dimekdür.

İ'lem

Aṣḥāb-ı güzīn rıdvānullāhu te'ālā 'aleyhim ecma'in [257^b] bu mes'ele-i dīniyyenüñ ihtiyācı eṣedd [ü] iṣtidādı mühimmesindendür. E'imme-i ecmā' raḥmehümullāhu te'ālā müttefik ü mün'aḳid olmışlardır ki cemī'-i enbiyānuñ üzerine 'alā ṭarīḳi'l-istiḳlāl bilā-rayb ve lā-ṣübhe ṣalāt u selām cā'izdür ve ammā enbiyādan ğayrı ṣaḥābeden ṣāliḥā-yı e'imme-i dīn ekābirinden 'ala ṭarīḳi'l-men' müntaḳilen ṣalāt u selāmuñ men'inüñ üzerine daḥı ecmā'-ı mün'aḳid olmışdur. Ve lākin men'inde ṭarīḳ-i ṣübhe ve ihtilāf-ı kerāhiyetinde midir yoḥsa ḥürmetinde midir cumhūr-ı e'immenüñ ittifāḳı bunun üzerindeür ki 'ale'l-ıtlāk ḥarāmdur. Zīrā kim bunun ḥaḳıḳatı budur ki Ḥaḳḳ sübhāne ve te'ālānuñ vaṣfına maḥṣūṣ olan 'izze ve celle vaṣf terkibi²⁹¹⁴ gibi enbiyā ve evliyāda isti'māl olunmaz. Ve daḥı Muḥammedü'l-Muṣṭafā 'aleyhi's-selām ve sā'ir enbiyā ve evliyāya maḥṣūṣ olan vaṣf terhibi ke-kavlu min ḳāl ṣallallāhu 'aleyhi vesellem didügi ḳāvli gibi bunlara maḥṣūṣdur. Aṣḥāb-ı güzīn teba'-ı tābi'in raḥmehumullāhu te'ālāya

²⁹⁰⁹ Yuḳālu: -YB, -BD.

²⁹¹⁰ "Her şeyin en seçkini."

²⁹¹¹ dimek olur: -ÇA.

²⁹¹² "Gerçekten de, bu kişiler bütün bu sıfatlara sahip olup her açıdan tam ve mükemmeldirler; ayrıca en şerefli yaratılmışa eşlik etme onuruna erişmişlerdir."

²⁹¹³ "Bu kullara kefil olmak değil onlara tabi olmak iledir."

²⁹¹⁴ terkibi: -ÇA.

غيري كما قال من قال هـasebince 2915 لكل مقام مقال على قدر مراتب حسبهم ıtlāk olunmaz ve bi'l-cümle 2916. Ve lâkin bu zıkr olınan ‘alā ıarıķi’l-istiķlāl cā’iz degildür. Fe-ammā ‘alā ıarıķi’t-teba’iyyet [258a] cā’izdür. Ya’ nı bir mekānda Hāzret-i Resūlullāh şallallāhu ‘aleyhi vesellem zıkr olunup lisānda icrā olınsa ve ba’de zıkrü’n-nebı ‘aleyhi’s-selām aşhāb-ı güzın zamān mürür itmedin zıkr olınsa bu cümleyi tavşif şallallāhu ‘aleyhi vesellem kavliyle bı’l-ittifāk bu tavşif cā’izdür. Nihāyet ‘adem-i cevāzı müsteķalen zıkrdedür.

İ‘lem

Eger su’āl olınsa kaçan Loķmān ve Meryem zıkr olınsa şalāt u selām bu ikisine cā’iz midir cā’iz degil midir? Cumhūr-ı ‘ulemānuñ ittifākı budur ki nebıler olmamağın cā’iz degildür. Ma’-hāzā ba’zı kimesne bu ikisi nebılerdür diyü zāhib olmışlardır. Ammā İmāmü’l-Hārameyn buyurdılar Hāzret-i Meryem nebı olmaduğına icmā’ bunun üzerine şābit olmışdır. Kemā ķālū لیست بنبیة قطعاً 2917. Bi-eyyi hāl kân hāşıl-ı ma’ nā dimek olur ki ve dağı Hāzret-i Resūl’uñ āline ve aşhābına şalāt u selām dā’im olsun. Andan sonra bunlara tābi’ olanlara ki ehl-i taķvā ve ehl-i nezāfet ve ehl-i hilm ve ehl-i keremdür dimek olur.

Tercüme

Aşhāb u āl tābi’ine şalāt u selām ola

Hem tükā vü nüķā vü ilm ü kerem bula rahmeti

Beyt

بعد دان برآل و اصحاب کرام تابعین

2915 “Herkesin makamına ve mertebesine uygun sözler vardır.”

2916 “Benden önce, ‘Ebu Bekir, Ali, Ömer veya Osman’a sallallahu ‘aleyhi vesellem ya da ‘aleyhimessalam denmez’ diyen kimsenin sözüne itibar edilmez. Onlar, şeref ve izzet ehli kimselerdir.”

2917 “Meryem kesinlikle peygamber değildir.”

Ḥazret-i Resûl'ün şallallâhu ‘aleyhi vesellem ḥadîşine işâretdür. يضرب بالصبا واهلكت عاد²⁹²⁴ el-ḥadîş. Ya‘ nî riḥ-i şabâ şark cānibinden esen yele dirler. Ka‘be’nün kapısı muḳabelesinde esen yeldür. Ve bād-ı şabānuñ rāyiḥa-ı tayyibesi²⁹²⁵ vardır. Nebātāta ve ḥayvānāta te‘şîr ider ve menāfi‘-i ‘amîmesi daḥı²⁹²⁶ vardır. Eşcārı ve ağşānı ve insānı telyîn ü teyzîn idüp merḡub-ı mevfûre ve maḥbûb-ı merḡûba manşûr kıılır. **Ve eṭṭrabe’l-‘ise** (واطرب العيس) didügi ḳavli²⁹²⁷ ranneḥat ḳavline ma‘tûfdur. Sürûrdan ḥaşıl olan [259^a] ḥiffete dirler. el-‘İse didügi ve eṭṭrab ḳavlinüñ mef‘ûlidür. Ve eṭṭrab aşlında طرب من الرجل طرب²⁹²⁸ ḳavlından me‘ḥûzudur. ‘İse’ şol erkek deveye dirler ki beyāzla maḥlût alacası alaca ola. Ammā ibl-i enişînüñ te‘nîşi ‘isāu’ gelür. **Ḥādî’l-‘isi** (حادي العيس) didügi ve eṭṭrab ḳavlinüñ fā‘ilidür. Nāẓım raḥmetullāhi ‘aleyh mevzû‘-ı zamîrden el-‘İse ḳavlini teḳrîr kıılup maẓhara ‘udûlün vechi budur ki istildādı ḳaşd içün. Ve ḥāsi ism-i fā‘ilidür. ساقها بمعنى الأبل²⁹²⁹ ḳavlından müştāḳdur. Maşdarı ḥudûd gelür ki ol sevḳü’l-ibldür. Veyāḥûd غني لها²⁹³⁰ ḳavlından müştāḳ ola. Bu taḳdîrce maşdarı el-ḥadā’ gelür ki ol taḡannîdür. Ve şāriḥünñ ba‘zısı ḥādiye didügi ism-i fā‘il olup ḥadûdan müştāḳdur ḡinā ve taḡannî ma‘nāsınadur diyü zāhib oldukları ḥaṭādur. Belki zıkr olınan minvāl üzerine حداد²⁹³¹ حداد²⁹³¹ ki ol sevḳü’l-ibl ḳavlından müştāḳdur. Ve şāriḥünñ ba‘zısı ḥādî’l-‘İse yirine ḥādî’r-rakbe kırā’at olınmışdur. Bundan murād olan seferde aşḥāb-ı ibldür. **Bi’n-neḡami** (بالنغم) didügi ḥādî’l-‘İse ḳavline mûte‘allıḳdur. Nû’nun ve ḡayınuñ fethasıyla²⁹³² ḥasen şavta dirler. Nagmenüñ cem‘idür. Ammā ‘örf-i nāsda şol kıra’at olınan şavta dirler ki anuñla ṭarab u sürûr virmek ḳaşdına ola. Nihāyet

²⁹²⁴ “Ben saba rüzgârı ile yardım olundum, Âd kavmi ise debûr ile helâk edildi.” Müslim, Salātu’l-İstiska 4/816.

²⁹²⁵ tayyibesi: tayyibe ÇA.

²⁹²⁶ daḥı: -ÇA.

²⁹²⁷ ḳavli: -BD.

²⁹²⁸ “Adam, ‘ṭaraba’ fiilini hıfz babından aldı ve onu hemze ile geçişli hâle getirdi, böylece ‘develeri coşturdu’ anlamında ‘eṭṭrabe’l-‘İse’ dedi.”

²⁹²⁹ “Develeri gütmek, yani onları sürmek.”

²⁹³⁰ “Develeri şarkı söyleyerek güttü.”

²⁹³¹ “Şarkı söyleyerek güttü.”

²⁹³² fethasıyla: fethiyle BD.

farq budur ki ḥādī'l-īse didi. Eger ḥadūdan müştak olup sevḳ ma' nāsına ma' nā ol zamān zikr olınan üslūb [260^a] üzerine a' nī سوق العيس بمعاونة حسن النغمة²⁹³³ taḳdīrinde olur. Ammā el-ḥadi' ḳavlınden taḡannī manāsına müştak olıcak olursa ol zamān تغني الابل بأحسن النغم²⁹³⁴ taḳdīrinde olur.

İ'lem

Zarf a' nī mā ranneḥat didügi eyy البان بات لعذ الصبا ریح ترنيح مدّة²⁹³⁵ didügi beyt-i sābıkda bi-münhellin ve müstecimi ḳavline müte' allıḳdur. Şāriḥunuñ ba' zısı dā'iden didügi ḳavline müte' allıḳ ḳılup sedīd üzerine degildür. Allāhümme illā bi-te'vīl ve temahḥul. Ve bi'l-cümle maḳşūd u maṭlūb olan ol Ḥabīb-i Ekrem ve Resūl-i Efḥam üzerine şalāt u selāmuñ dā'im olup devāminuñ ifādesidür. Murād olan belki inhilāl u insicāmını murād idüp ya' nī yağmur gibi seylden aḳup indügi gibi Ḥazret-i Muḥammed'e şallallāhu 'aleyhi vesellem üzerine olsun. Ve daḥı ālinüñ ve āşḥābınuñ ve teba'-ı tābi'inüñ üzerine olsun şalāt u selām. Ve daḥı riḥ-i şabānuñ terniḥi ve ḥüsnü'n-neḡamuñ taḳyid ü taḥşīşi daḥı murād olınmayup belki murād olan bu cümleyi teşbīh-i isti'ārātdan şalāt u selāmuñ devāmı ilā ebedi'l-ābād münḳatı' olınmayup inhilāl u insicām üzerine dā'im olınsun ḡābit olsun. Yoḥsa müddet-i terniḥ ve ṭarab-ı īse ve sā'ir medḥe müştamil olan elfāz ve terākibi ve taḳyid ü taḥşīş ve cemī' -i isti'ārāt ve müştemilāt kemā yenbaḡi ve anā lāyık u aḥrā üzerine vārid degildür. Belki bu cümle taḳyidāt ve taḥşīşāt-ı şu'arānuñ taḥayyülātından ve evḥāmlarından nāşī bir ḥayālātdur. Ol iki cihānuñ sürürünü devām ve şebāt üzerine medḥ [260^b] olınmayup medḥ-i şerīfnde kemā yenbaḡi naḳş üzerine medḥdür. اللهم اوصل اليه سلامنا بحسب من قال اللهم صل على محمد ما اختلف الملوان وتعاقب العصران وكرّ الجديدان واستقبل الفرقان وبلغ روحه وارواح اهل نبيّه منا التحية والسلام وبارك وسلم عليه وكذا وصل اليه سلامنا بحسب من قال اللهم صل على محمد عبدك وحبيبك ورسولك النبي الأمي الأمين وعلى آله وأصحابه وسلم تسليماً²⁹³⁶. Hāşıl-ı ma' nā'l-

²⁹³³ “Develeri güzel bir melodi ile sürmek.”

²⁹³⁴ “Develer, en güzel nağmelerle ve en hoş tınılarla şarkı söylerler.”

²⁹³⁵ “Sabah rüzgârının söğüt ağacının dallarını salladığı süre boyunca.”

²⁹³⁶ “Allah'ım! Gece ve gündüzün farklı olduğu, öğle ve ikindinin birbirini takip ettiği ve iki yıldızın parladığı sürece, 'Allah'ım, Muhammed'e salat eyle.' diyen kimse gibi bizim de salatımızı O'na ulaştır. Onun ruhuna ve ehl-i beytinin ruhlarına bizden selam ve salat ilet. O'na bereket ve selamet ver. Aynı şekilde

beyt demek olur ki şeyh nâzım rahmetullâhi ‘aleyh beyt-i sâbıkda şalâtin minke dâ’imetin ‘ale’n-nebiyyi didügi kavline veyâhûd bi-münhellin ve münsecimi kavline zarf kılup Hâzret-i Resûl’ün üzerine olan şalâtuñ devâminuñ şübütını ve te’kîdini murâd idinüp eydür ki yâ Rabb kabûl eyle Hâzret-i Resûl üzerine şalât u selâmı dâ’ima mādām ki şabâ ile bân ağacınıñ burâklarını şalındurdukça ve dağı Hâzret-i Resûl’ün ve âlinuñ ve âşhâbınıñ üzerine şalât-ı dâ’imeyi ve dağı develer nağme ile sürücü veyâhûd binici kimesnenüñ nağmesi develeri sür’atle yürüdüp anlara sürûr u hubûr virdikce. Ve Allâhu â’lime bi’s-şevâbi ileyhi’l-merci’ ve’l-meâbi.

Tercüme

Mādām ki bân ağacını tahrîk iledür şabâ

Hem dağı şād eyler üştüri şol hādî nağmeti

[260^b]

Beyt

تا بجنابند صبا اندر چمن شاخ درخت

²⁹³⁷ تا برانند اشتر انرا بند کانش بر نغم

Ve Ba‘de Hâzâ

Ba‘zılar dağı bu kaşide-i mübârekenüñ âhirine iki beyt soñradan ilhâk eylemişlerdür. Ammâ âsıl nâzımuñ rahmetullâhi ‘aleyh kaşidesine mülhâk olmaduğına delîl budur ki ²⁹³⁸ بالمتون علیکم fehvâsınca Mısır diyârından nice nüshalar tevfiğ ve tatbîğ idüp şârihün rahmehumullâhu te‘âlâ irâd itmeyüp ihtiyâr eylememişlerdür. Belki bu iki beyt degül beyt-i sâbıkuñ a‘nî ve’zen li-sühbi şalâtin ve mâ rennehat ‘azabâti’l-bâni riḥu şabâ mâ-beyninde vâқи‘ olan bu iki beytüñ şüret ü ma‘nâ ‘aynı ve mişli olan ‘anî

‘Allah’ım, kulun, sevgilin, elçin, ümmî Peygamber’in Muhammed’e eyle.’ diyen adam gibi bizim de selamımızı O’na, ailesine ve ashabına ulaştır.”

²⁹³⁷ {dkTercümetün li-kâ’ilihi

Mādām ki ağac budağını debredür şabâ

Yâhûd südürür deveyi hādî nağmeti}

²⁹³⁸ “Metinlere (önem) verin.”

وَالْأَلِ وَالصَّحْبِ ثُمَّ التَّابِعِينَ لَهُمْ

2939 أَهْلُ النَّفْيِ وَالنُّفَى وَالْحُلْمِ وَالْكَرَمِ

didügi beyti şârih-i hezihî'l-kaşîde Muhammed ibn Muhammed ibn Muhammed ibn Muhammed ibn Merzûkî el-Muğarribî ki bundan mufaşşal u meşrûh kimesne yazmamışlardır. Mısır'da Hanbelî müftüsü olan Şeyh 'Abdurrahman rahmetullâhî 'aleyh hâzretlerinde bulup ve getirdüp tamâm kırk eczâ ve şatırı otuz bir şatır 'add idüp mezbûrûn şerhinde ve dahı Şeyh 'Alî bin Mecdüddîn a'ni laqabühü Muşannifek rahmetullâhu te'âlâ irâd idüp bu iki şeyh-i 'azîzlerûn nüshasından gayrı meşhûr olan beyti bulmayup ihtiyâr eylememişlerdür. Fe-keyfe ki a'ni siyâkda zıkr olunacak beytde zî'l-keremi mükerrer didüğinden ya'ni şu'arâ' kâ'idelerinde kâ'ide budur ki tekerrür-i lafz belâğat u feşâhata muhalldur. Mâdâm ki ol lafz beyninde yedi sekiz ve toktuz mısra' geçmeyince diyü irtikâb eylemekden ibâ idüp irâd eylediler bu fakîr ü haķîrû'l-muhtâc ilâ merhameti [261^a] Rabbü'l-ğaffûr dahı bunlara iktidâ idüp tercüme olunmadı. Nihâyet hâtîme-i tercümemüzde teberrûken ve teyemmünen ve Mısır ehlinün fuķarâsı 'umûmen bu kaşîde-i mübârekeyi ve²⁹⁴⁰ eger Hâzret-i Şâfi'î merķad-ı şerîflerinde ve mezca'-ı me'vâsında²⁹⁴¹ rahmetullâhî 'aleyh ve ğayra mevzi'lerde bunuñla du'â vü şenâlarını hatm eyledüklerinde tercümemüzde tahrîr olındı rıdvâullâhu te'âlâ 'aleyhi ve²⁹⁴² 'aleyhüm ecma'in âmin âmin âmin عَنْ أَبِي بَكْرٍ وَعَنْ عُمَرَ وَعَنْ ثُمَّ الرِّضَا عَنْ أَبِي بَكْرٍ وَعَنْ عُمَرَ وَعَنْ عَلِيٍّ وَعَنْ عُثْمَانَ ذِي الْكُرَمِ²⁹⁴³.

وَالْأَلِ وَالصَّحْبِ ثُمَّ التَّابِعِينَ لَهُمْ

2944 أَهْلُ النَّفْيِ وَالنُّفَى وَالْحُلْمِ وَالْكَرَمِ

2939 *Kasîde-i Bürde* 160. beyt.

2940 ve: -YB.

2941 merķad-ı şerîflerinde ve mezca'-ı me'vâsında: merķadında ve mezca'-ı şerîflerinde -BD.

2942 'aleyhi ve: -BD, YB.

2943 “Sonra, Ebu Bekir, Ömer, Ali ve Halilü'r-Rahman lakaplı Osman'a da razı oldum.”

2944 *Kasîde-i Bürde* 160. beyt.

Ba‘ dehü²⁹⁴⁵ ba‘ zı meşāyih rahmetullāhu te‘ālā ‘aleyhim ecma‘in ve ‘an kāffetü’l-mü’minin ve’l-mü’mīnāt te’līf ü taşnīf eyledükleri kitāblarında ‘alā tarīķi’t-tergīb ve’t-terhīb ve’t-tebkīt zemm idüp buyurmışlardır. Hezihi’l-‘aşāruñ ekşer fuķarāsınun vaktā ki bātınları ‘adem-i tevekküllerinden²⁹⁴⁶ leṭāif-i efkardan ḥālī²⁹⁴⁷ ve daķāyık-ı a‘ mālden bī-ḥāşıl ve daḥı bunlar baṭṭālın olup ḥalvetlerinde tezekkür-i insi billāh kesb itmeyüp belki²⁹⁴⁸ ḳinā‘-ı cehl ile müteḳanni‘in²⁹⁴⁹ belki daḥı ba‘ zısı كمثل الحمار يحمل اسفاراً²⁹⁵⁰ şüretinde mütemeşşilīn olup ve daḥı²⁹⁵¹ bātınları hıķd ü ‘ğill u ğışş ile meşḥūnīn [261^b] ve libāsları tarīķ-i meşāyih ḥırķasına müşābih ve daḥı ba‘ zı ekābirīnden aşdıķayı ve aşlahāyı cūhelādan fark itmeyüp muṭlaķen ğaraż-ı nefis-i emmāre ve ğaraż-ı dünyā-yı fāniye içün ‘adāvetde muşırrīn olup nice dürlü cefā vü azālarına müteşaddī olup cür’et eylemegin bu vaşf-ı ḳabīḥ ile müṭṭaşıfīn olanlar girü kendü nefslerine cehillerinden ḥüsn-i zānn iderler ki muṭlaķen zāhirde meşāyiḥe mümāselet ve müşāreket ve ekābirīnde ‘adla müşābehet ḥaķāyıkda ve daķāyıkda daḥı musāmeheti mücibdür diyü bu tevehhüm-i bātıla هيهات هيهات فهو لاء بغضاء الله تعالى اللهم خلصنا من هذه الورطة وأيقظنا²⁹⁵² fehvasınca fesādları zahirdür. من نومة الجهل والغفلة اللهم من كادنا فكده ومن بغي علينا فخذخ ومن اعدانا فاقصمه وأراد لنا بسوء فعليك به فإنه لا يعجزك يا حيّ يا قيوم فنسئل الله عزّ سلطانه ان يجعل ما عانيت في هذه الترجمة من السري وسيلة الى النجاة يوم اُضحت الغاشية وان يجعله ذخراً وسبباً لسعادة الدارين ومراتب القربة المتعالية امين ثم الصلّاة والسّلام على حبيبه وصفيّة الاخيار مُحَمَّد الَّذِي لم يزل الواردون إلي يوم القيامة يتصاعد الأنوار من مرقد المعطر آلى السّماء ولا يزال إجماع الأمة على شريعته المطهرة بصرون من الدّرجات كل منهم الى ما يشاء وعلى آله الذين هم نجوم الهداية في اللّيلة الظلماء وداج اللّيل واصحاب الذين هم بدور الكرامة وعلى وجه السّماء فنسألك يا قاضي الحاجات بهؤلاء الشفعاء أن تميتني مسلماً وألحقني بالصّالحين ونرجو منك يا واهب المرآدات بحقّ أولئك المصطفين الاخيار وان تبعثني يوم الحشر والمعاد رأسي تحت أقدامهم وأنا الفقير المتحيّر في تيه الخبرة والدّهشة والغريق في كرد لهب بحر والمعرف بذنوبه وجرائمه وتفاصيله ومآثمه والمقرّ بقلة البضاعة الحسرة والدّحشة والمبتلى في دار الغربة بالكربة في علم الشريعة والطريقة خصوصاً مع التّقصير والنقصان في ترجمة هذه الفرايد المبتلى بالالانم والشدائد في المصر

²⁹⁴⁵ ba‘ dehü: -YB, -ÇA.

²⁹⁴⁶ ‘adem-i tevekküllerinden: -ÇA.

²⁹⁴⁷ ḥālī: -YB.

²⁹⁴⁸ belki: -YB.

²⁹⁴⁹ ḳinā‘-ı cehl ile müteḳanni‘in: -YB.

²⁹⁵⁰ “Yükler taşıyan eşek gibi.”

²⁹⁵¹ belki daḥı ba‘ zısı كمثل الحمار يحمل اسفاراً şüretinde mütemeşşilīn olup ve daḥı: -YB.

²⁹⁵² “Yazık, yazık! Onların zannettikleri şey gerçeklikten çok uzak.”

این کتاب چون شد تمام از فضل حق خدا

²⁹⁵⁴ مید هم مصطفی بی حدو سلامهم اصحاب آورا

تمت في شهر صفر كتبت كتابي بخط جميل وعمر طويل أخاف من الموت اذا جاء يوماً يباع كتابي بشيء قليل
²⁹⁵⁵المظفر في يوم الجمعة سنة تسع عشرة وألف

boğulan ve hesap gününden korkan bu günahkâr, âciz ve isyankâr kulun anılmasını diliyorum. Allah beni, hocalarımı, bütün müminleri ve Müslümanları bağışlasın. Şüphesiz O, rahmet sahibidir, çok bağışlayandır. Âmin.”

²⁹⁵⁴ “Bu kitap, Allah’ın bereketiyle tamamlandığından Mustafa’ya ve ashabına sonsuz selam olsun.”

²⁹⁵⁵ “Kitabımı güzel bir hat ile yazdım ve uzun bir ömür dileğiyle bitirdim. Ölüm gelip çatığında, korkarım ki bu eserim değersiz bir bedelle satılsın. Bu eser, 1019 yılının Safer ayının 26. günü Cuma günü tamamlanmıştır.”

SONUÇ

İslam coğrafyasında, Hz. Peygamber'in örnek şahsiyeti ve manevi mirası, sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde önemli bir rol oynamış; bu etki, edebî sahada da kendini göstermiştir. Özellikle na't türü, Hz. Peygamber'e duyulan sevgi ve hürmetin bir ifadesi olarak öne çıkmış ve İslam dünyasının farklı coğrafyalarında büyük ilgi görmüştür. Bu bağlamda, na'tlar sadece edebî bir tür olarak kalmamış, aynı zamanda dinî ve tasavvufî düşüncenin önemli bir unsuru hâline gelmiştir. Şairler, Hz. Peygamber'i övgüyle anarak ona olan bağlılıklarını dile getirmiş, eserlerinde onun üstün vasıflarını anlatmış ve toplum üzerinde ahlaki bir bilinç oluşturmayı amaçlamışlardır. Bu nedenle na't, İslam medeniyetinde estetik ve manevi bir köprü vazifesi görmüş; sanat, inanç ve kültürel kimliğin kesişim noktasında kendine güçlü bir yer edinmiştir. Na't geleneği çerçevesinde en meşhur şairlerden biri, İmam Bûsîrî'nin kaleme aldığı ve asıl adı *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Medhi Hayri'l-Berîyye* olan *Kasîde-i Bürde*'dir. Bu eser, İslam dünyasında Hz. Peygamber'e duyulan derin sevgi ve hürmetin en güçlü ifadelerinden biri olarak kabul görmüş ve na't türünün en önemli örneklerinden biri olmuştur. İmam Bûsîrî'nin şahsi tecrübeleriyle yoğrulmuş bu kaside, yalnızca edebî değeriyle değil aynı zamanda manevi yönüyle de büyük bir etki uyandırmış, yazıldığı günden itibaren geniş bir yankı bulmuştur. Şairin, Hz. Peygamber'i överek af ve şefaât dileğinde bulunduğu bu eser, zamanla birçok dilde şerh ve tercüme konusuna olmuştur.

En genel tanımıyla şerh, bir metni açıklamak, yorumlamak ve anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla yapılan detaylı inceleme ve yorumlama faaliyetidir. Şerhler, genellikle metnin dil ve üslup özelliklerini, edebî ve fikrî yönlerini ele alarak okuyucuya daha derin bir kavrayış sunmayı amaçlar. Bu bağlamda özellikle klasik metinler üzerine yazılan şerhler; eserin içerdiği anlam katmanlarını açığa çıkarmak, metnin bağlamını genişletmek ve eserde yer alan kavramları, terimleri ve atıfları açıklamak gibi işlevler üstlenir. Şerh geleneği, özellikle İslam ilim ve edebiyat geleneğinde önemli bir yere sahip olup dinî, edebî ve felsefî metinler üzerine yapılan çalışmalarla geniş bir literatür oluşturmuştur. Bu bağlamda birçok dilde şerh ve tercümesi yapılan *Kasîde-i Bürde*, Türk edebiyatında da derin bir etki uyandırmış ve bu alanda pek çok şerh ve manzum tercüme kaleme alınmıştır. Osmanlı döneminden itibaren bu eser, özellikle dinî ve edebî çevrelerde büyük bir ilgiyle karşılanmış, medrese kültüründe önemli bir yer edinmiştir.

Yapılan şerhler, kasidenin içerdiği mecaz ve sanat unsurlarını açıklayarak metnin daha iyi anlaşılmasını sağlarken, manzum tercümeler ise eserin estetik yönünü muhafaza ederek geniş kitlelere ulaşmasına katkıda bulunmuştur. Yapılan bu şerhler, gelenek çerçevesinde oldukça çeşitli biçimlerde ele alınmıştır. Bazı şerhler, ayrıntılı bir şekilde ele alınarak *mufassal* (geniş kapsamlı) bir tarzda oluşturulmuşken, bazıları ise eseri genel hatlarıyla ele alarak *muhtasar* (özet) bir biçimde açıklamaya yönelmiştir. Mufassal şerhlerde, eserin her bir beyti detaylı bir şekilde incelenmiş, kullanılan kelimelerin etimolojisinden beyitlerdeki edebî sanatlara kadar geniş bir analiz yapılmıştır. Bu tür şerhlerde, metnin dinî ve tasavvufî boyutu da derinlemesine ele alınarak, ilgili hadis ve ayetlerle desteklenmiştir. Muhtasar şerhlerde ise eserin temel mesajı korunarak, metnin anlaşılmasını sağlayacak özlü açıklamalar yapılmış, uzun izahlar yerine okuyucunun doğrudan metnin ana fikrine ulaşması hedeflenmiştir. Bu çalışmaya konu olan Yahyâ b. Abdullâh'ın *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı eseri, mufassal şerh türüne dâhil olup ayrıntılı açıklamalar içeren kapsamlı bir çalışmadır. Eserin en dikkat çekici özelliklerinden biri, yalnızca bir şerh metni olarak kalmayıp aynı zamanda manzum bir tercüme niteliği de taşımasıdır. Bu yönüyle, klasik şerh geleneğinde sık rastlanmayan bir yöntem izlenmiş; metin hem detaylı bir şekilde yorumlanmış hem de nazım formunda Türkçeye aktarılmıştır.

Çalışma kapsamında, ilk olarak şârihin biyografisine dair mevcut veriler değerlendirilmiş ve onun kimliği ile ilgili mümkün olan en sağlıklı çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Yahyâ b. Abdullâh'ın hayatına dair mevcut kaynaklarda yer alan bilgiler oldukça kısıtlı olup, genellikle onun 17. yüzyılın başlarında Mısır'da yaşadığı bilgisiyle sınırlı kalmaktadır. Ancak, bu çalışmada elde edilen veriler neticesinde, şârih hakkında daha kapsamlı bilgilere ulaşılmıştır. Özellikle, onun kendi eserinden hareketle I. Ahmed döneminde Mısır'da defterdarlık görevi üstlendiği, farklı eserleri de şerh ettiği, eseri yazmaya başladığı dönemde bazı zorluklar çektiği, eseri yazmaya başladığında ömrünün son dönemlerinde olduğu anlaşılmaktadır. Kendi eseri dışında arşiv belgeleri ve biyografik eserlerde de şârihin hayatına ışık tutatabilecek bazı bilgilere rastlanmıştır. Ancak bu kaynaklar incelendiğinde, arşiv belgelerinde tespit edilen Yahyâ isimli kişinin mesleğiyle ilgili bazı veriler bulunmasına karşın, ilmî kimliği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Biyografik kaynaklarda tespit edilen Yahyâ'nın ise daha çok ilim ve edebiyat sahasındaki yerine atıfta bulunulmuş, meslekî yönü göz ardı edilmiştir.

Yukarıda belirtilen kaynaklarda bahsi geçen Yahyâ'(lar)ın, şârihle aynı dönemde Mısır'da yaşamış olması ve iki farklı kaynaktaki bilgilerin bir araya getirilmesi neticesinde hem defterdarlık mesleğine hem de şârihlik yönüne dair verilerin elde edilmesi, söz konusu kişinin Yahyâ b. Abdullâh olma olasılığını güçlendirmektedir. Bununla birlikte, bu bilgilerin kesinlik arz edebilmesi için daha fazla belgeye ulaşılması ve detaylı karşılaştırmaların yapılması gerekmektedir. Dolayısıyla, mevcut veriler ışığında mezkur kişinin Yahyâ b. Abdullâh ile aynı kişi olabileceği kuvvetle muhtemel görünse de, bu ilişkilendirmeyi kesin bir hükümle ortaya koymak şu an için mümkün değildir. Özellikle arşiv belgelerinde ve biyografik eserlerde geçen bazı kayıtlar ve isim benzerlikleri kesin bir ilişkilendirme yapmayı zorlaştırmaktadır.

Çalışmada şerh metni detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda eserin nüsha tavsifi yapılmış, yazılış tarihi ve yeri belirlenmeye çalışılmış, muhtevası, dili ve üslubu incelenmiş ve şârihin şerh metodu analiz edilmiştir. Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhini tamamladığı tarihe kadar, Türk edebiyatında *Kasîde-i Bürde* üzerine çeşitli şerh ve tercüme çalışmaları yapılmıştır. Bu eserler arasında, Çağatay sahasında ilk olma özelliği taşıyan Harezmî'nin *Keşfü'l-Hüdâ* adlı şerhi ve Anadolu sahasında ilk örneklerden biri olan Ankaravî'nin *Kasîde-i Bürde* şerhi önemli yer tutmaktadır. Ayrıca, Le'âlî'nin şerhi, kütüphanelerde en fazla nüshaya sahip olması ve kendisinden sonra gelen pek çok şârihi etkilemesi bakımından dikkate değerdir. Bu şerhler incelendiğinde, genellikle muhtasar nitelikte oldukları görülmektedir. Ancak, Yahyâ b. Abdullâh'ın *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı eseri, hem filolojik tahlillere yer vermesi hem metni anlam yönünden kapsamlı bir şekilde incelemesi hem de geniş bir kaynak yelpazesine dayanması bakımından oldukça ayrıntılı ve kapsamlı bir şerh olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, mevcut şerhlerle kıyaslandığında, 17. yüzyıla kadar kaleme alınmış en kapsamlı *Kasîde-i Bürde* şerhinin Yahyâ b. Abdullâh'a ait olduğu söylenebilir.

Eserde, 161 beyit olan *Kasîde-i Bürde*'nin tamamı şerh edilmiştir. Şârih, eserin sonlarına doğru, bazı nüshalarda bu beyitlerden farklı beyitlerin de mevcut olduğunu fakat bahsi geçen beyitlere eserinde yer vermediğini belirtmiştir. Bu durum Yahyâ b. Abdullâh'ın, *Kasîde-i Bürde*'nin farklı nüshalarını gözden geçirdiği ve en doğru nüshayı tercih etmeye çalıştığına işaret etmektedir. Şârihin, farklı nüshalar arasındaki varyantları dikkate alarak tercih yapması, onun metin tenkidi konusunda bilinçli bir tutum sergilediğini göstermektedir.

İmam Bûsîrî, *Kasîde-i Bürde*'yi belirli bölümlere ayırmamış olmakla birlikte, eser üzerine yapılan şerh ve incelemelerde müellifler genel olarak kasideyi on bölüme ayırmışlardır. Bazı şerhlerde bu bölümler açık bir şekilde başlıklandırılmış ve her bölüm, içeriğine uygun bir isimle sunulmuştur. Ancak Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhinde böyle bir başlıklandırma uygulaması bulunmamaktadır. Bu durum, onun eseri bölümlere ayırmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim şerh metninde, “Ve Ba‘ de Hâzâ” ifadesiyle bir sonraki beytin şerhine geçiş yapılmakta ve bu şerh hakkında ön bilgi verilmektedir. Şarîh, *Kasîde-i Bürde*'nin bölümlerinden bu başlık altında bahsetmektedir. Dolayısıyla Yahyâ b. Abdullâh, *Kasîde-i Bürde*'yi belirli tematik bölümler çerçevesinde ele almış, ancak bunu açık başlıklarla değil, metin içi yönlendirmeler aracılığıyla okuyucuya sunmuştur. Bu durum, onun şerh metodolojisinde akıcılığı ve bütünlüğü koruma amacını taşıdığını göstermektedir.

Gelenek çerçevesinde, geçmişten günümüze birçok şerh ve tercüme çalışması yapılmıştır. Bazen -özellikle yabancı bir dilde kaleme alınmış eserler üzerine yazılan şerhlerde- şerh ve tercümenin iç içe geçtiği görülmektedir. Bu bağlamda, bazı şerhlerde metnin anlamını açıklamakla yetinilmeyip aynı zamanda eserin manzum olarak tercüme edilmesi yoluna da gidilmiştir. Bu tür şerhlerde, tercüme ya şerh metninin doğal bir parçası olarak sunulmuş ya da şerhe ek bir bölüm hâlinde dâhil edilmiştir. Bu yönleme örnek olarak, Le'âlî'nin Türkçe *Kasîde-i Bürde* şerhi gösterilebilir. Benzer şekilde, Yahyâ b. Abdullâh'ın eseri de yalnızca *Kasîde-i Bürde*'nin bir şerhi değil, aynı zamanda eserin manzum bir tercümesini içeren kapsamlı bir çalışmadır. Bu yönüyle eser, klasik şerh geleneğinin sınırlarını genişleten, hem açıklayıcı hem de estetik bir yaklaşım sergileyen önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Yahyâ b. Abdullâh'ın şerh metni, Arapça kelime ve ifadeler bakımından oldukça zengin olup, dili son derece ağır ve karmaşıktır. Eserin mukaddime ve hatime bölümlerinin bir kısmı Arapça olarak kaleme alınmıştır. Mukaddimenin Türkçe bölümü ise büyük ölçüde önceki müelliflerin eserlerinden yapılan alıntılardan oluşmaktadır. Bu bölümde Arapçanın yanı sıra Farsça kelime ve ifadelere de rastlanmakla birlikte, metnin geneline oranla Farsça unsurların sayısı oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, şârih her beyit şerhinin sonunda Farsça manzum bir tercümeyle yer vermiş ve eserini yine Farsça bir beyitle sonlandırmıştır. Bu durum, Yahyâ b. Abdullâh'ın şerh anlayışında çok dilli bir

yaklaşım benimsediğini, özellikle Arapça ve Türkçenin yanı sıra Farsçayı da belirli ölçüde kullanmayı tercih ettiğini göstermektedir. Şârihin, beyitlerin anlamını pekiştirmek amacıyla Farsça manzum tercümelere yer vermesi, onun edebî ve akademik çevrelerde çok dilli bir hitap tarzını benimsediğini düşündürmektedir. Şârihin şerh metninde Türkçenin arkaik kelimelerine de yer vermesi, eserin dil özellikleri arasında dikkat çekici bir diğer unsurdur. Arkaik kelimelerin tercih edilmesi, şârihin döneminin edebî dil alışkanlıklarını ve o dönemin sözcük dağarcığının zenginliğini ortaya koymakta, metne özgün bir üslup kazandırmaktadır.

Yahyâ b. Abdullah ilk beyitten son beyte kadar kasidenin tamamını oldukça ayrıntılı bir şekilde şerh etmiştir. Şârih, mufasssal şerhlerin bir özelliği olarak hem kelimelerin gramatik ve anlamsal izahına yoğunlaşmış hem de beytin açıklamasını geniş bir çerçevede sunmuştur. Bu geniş izahlar, metnin anlaşılmasına yardımcı olurken bazen de konudan uzaklaşılmasına sebebiyet vermiştir. Şerh metninde öncelikle kaynak metin Arapça olarak sunulmuş, ardından beyitte yer alan kelimeler gramatik ve anlamsal açıdan ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda, kelimelerin sarf ve nahiv açısından değerlendirilmesi yapılmış, sözlük ve mecaz anlamları açıklanmıştır. Ayrıca, bazı kelimelerin etimolojisi ve okunuşu üzerine de değerlendirmelerde bulunulmuş, kelimelerin beyit içinde birbirleriyle veya önceki ve sonraki beyitlerle olan ilişkisine dikkat çekilmiştir. Ayrıca, şârih beyitte geçen ifadeleri edebî sanatlar açısından da incelemiş ve metnin estetik yönüne vurgu yapmıştır. Edebî sanatların kullanımına ilişkin açıklamalar kimi zaman yalnızca beyit içindeki örneklerle sınırlı tutulmuş, kimi zaman ise ilgili sanatın tanımı verilerek detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, şârih bazı beyitlerde teşbih, mecaz, kinaye ve istiare gibi sanatların nasıl kullanıldığını gösterirken, bazı beyitlerde ise bu sanatların kavramsal çerçevesini çizerek okuyucunun metni daha iyi kavrayabilmesi için teorik bir zemin oluşturmuştur. Kelime bazlı açıklamaların ardından beytin genel anlamı verilerek metnin bağlam içindeki yeri tartışılmış, böylece metnin bütünlüğü ve anlam akışı üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte, beyitlerin anlam dünyasını genişletmek ve okuyucuya daha derinlemesine bir kavrayış sunmak amacıyla farklı kaynaklardan alıntılar yapılmış, özellikle hadis, ayet ve önceki şârihlerin görüşlerine yer verilmiştir. Bu kaynaklar arasında en çok başvurulan eserler Zemahşeri'nin *Keşşâf*'ı ile Musannifek'in *Mülteka'l-Bahreyn*'i olarak tespit edilmiştir. Bununla birlikte, şerh boyunca Arapça ve Farsça birçok manzum parçaya yer verilmiş,

bu bağlamda farklı kaynaklardan alıntılar yapılmıştır. Ancak, Türkçe manzum parçaların kullanımı oldukça sınırlı olup, şerh metninde yalnızca bir örneğe rastlanmıştır. Bu durum, müellifin eserinde Arapça ve Farsça kaynaklara ağırlık verdiğini ve özellikle klasik Arap edebiyatı ile Fars edebiyatından beslenen bir şerh yöntemi izlediğini göstermektedir. Şerh metninde, şârihin izahlarını desteklemek amacıyla dinî ve tarihî şahsiyetlere de sıkça atıfta bulunulmuştur. Bu bağlamda sahabe, tâbiîn ve İslam âlimleri gibi önemli isimler zikredilmiş; ayrıca peygamberler ve tarihî kişilikler üzerinden beyitlerin anlamı güçlendirilmiştir. Şârih, bu şahsiyetlerin sözleri, menkıbeleri ve tarihî olaylardaki rollerine yer vererek şerh ettiği metnin anlam derinliğini artırmayı hedeflemiştir. Şerh sürecinin sonunda ise her beytin manzum Farsça ve Türkçe tercümesi verilerek metnin çok dilli yapısına katkıda bulunulmuştur.

Şerh metninin en dikkat çekici özelliklerinden biri, Le'âlî'nin Türkçe *Kasîde-i Bürde* şerhi ile arasındaki benzerliktir. Özellikle kelime izahları dikkate alındığında, Yahyâ b. Abdullâh'ın Le'âlî'den oldukça etkilendiği görülmektedir. Bununla birlikte, şârihin şerh metninin inşasında ve şerh sonunda yer verdiği manzum tercümede de bu etkinin izlerine rastlanmaktadır. Yahyâ b. Abdullâh'ın şerhi ile Le'âlî'nin şerhi arasındaki benzerlikler, Osmanlı şerh geleneği içinde metinler arası ilişkinin nasıl kurulduğunu anlamak açısından önemlidir. Yahyâ b. Abdullâh, Le'âlî'nin açıklamalarını temel almış, ancak kendi yorumlarını ve eklemelerini de katarak daha kapsamlı bir şerh ortaya koymuştur. Bu durum, onun yalnızca Le'âlî'yi takip eden bir şârih değil, aynı zamanda şerh geleneğine katkıda bulunan bağımsız bir ilim adamı olduğunu göstermektedir. Ayrıca şerhin, önceki eserlerden faydalanarak oluşturulması ve Yahyâ b. Abdullâh'ın metne kattığı özgün katkılar, onun ilmî yetkinliğini ve şerh metodolojisindeki maharetini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Yahyâ b. Abdullâh'ın *Tercümetü'l-Esrâr fî Medhi Seyyidi'l-Ebrâr* adlı *Kasîde-i Bürde* şerhi, zengin içeriği, şârihin kendine özgü yöntemleri ve dönemin en kapsamlı şerhlerinden biri olması bakımından şerh literatüründe önemli bir yer tutmaktadır. Bu çalışma ile birlikte, hem söz konusu eser hem de müellifi Yahyâ b. Abdullâh ilim dünyasına tanıtılmış, eserin kapsamlı bir analizi yapılarak şerh geleneği içindeki konumu belirlenmiştir. Neticede, bu araştırma ile literatüre katkı sağlayarak *Kasîde-i Bürde*'ye yönelik şerh çalışmalarının daha geniş bir perspektifle ele alınması temenni edilmiştir.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel (2001). *el-Müsned* (Ş. el-Arnaût vd., Thk). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Ak, M. (2019). *Şair ve Peygamber, Na't Geleneği Bağlamında Hz. Peygamber İmgesi*. İstanbul: Ketebe Yayınları.
- Akçakoca, Y. (2016). Arap Dilinde Tenâzu'. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* (45): 261-287.
- Akdemir, Y. (2015). *Kemâleddin Hüseyin Harezmi'nin Çağatay Türkçesiyle Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme, Metin, Çeviri, Gramatikal Dizin)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Dicle Üniversitesi.
- Akkaya, T. (2023). *Osman Tevfik ve Şerh-i Kasîde-i Bürde Tercüme-i Mücmeli Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.
- Akkuş, M. (1992). Metin Şerhi Geleneği Tarlan Mektebinden Haluk İpekten'e. *Yedi İklim* (32): 67-78.
- Aksoyak, İ. H. (2009). Metin Şerhi. M. İsen vd. (Ed.) *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı* içinde (s. 303-313). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Albayrak Sak, V. (2019). Esâsî'nin Kasîde-i Bürde Tercümesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (19): 343-363.
- _____ (2014). Şemseddin Sivâsî'nin Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Turkish Studies International Periodical For The Language, Literature and History of Turkish or Turkic* 9(3): 91-110.

- Ali Salâhaddin Yiğitoğlu (2021). *el-Menhelü'l-Fâiz fî Tercümeti Dîvânî İbni'l-Fâriz İbnül-Fâriz Dîvânı Şerhi* (M. İnce, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Apaydın, H. Y. (2012). Te'vil. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 41) içinde (s. 28-31). İstanbul: TDV Yayınları.
- Armutlu, S. (2023). Mevlid Türüne Arap Edebiyatından Bakmak ve Medhiye Mevlid Birlikteliğinden Oluşan Eşsiz Bir Eser Örneği: Burdetu'l-Bûsîrî. H. Yekbaş (Ed.) *Türk Kültüründe Mevlit Geleneği Uluslararası Sempozyumu*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Ataseven Y. ve Aykaç O. (2018). İlahlık Davası Güden Zalim Bir Hükümdarın Hikâyesi: Hazâ Hikâyet-i Şeddâd bin 'Âd. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11(61): 5-11.
- Ateş, E. (2020). Ka'b B. Zühayr'in "Kasîde-i Bürde"sine Abdî'nin Yazdığı Manzum Şerhin Niteliği, *International Journal of Filologia* (4), s. 146-163.
- Ateş, S. (2000). İrşâdü'l-Akli's-Selîm. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 22) içinde (s. 456-458). İstanbul: TDV Yayınları.
- Avşar, Z. (2011). Düşünce Alanı Merkezli Metin Çözümleme Yöntemi ve Revânî'nin Bir Gazelinin Bu Yönteme Göre Şerhi. A. Kılıç vd. (Haz.) *III. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına)* içinde (s. 12-30). Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Ay, A. (2022). Türk Şiirinin Ufku: Hz. Peygamber. *Siyer Araştırmaları Dergisi*(13): 89-110.
- Ayçiçeği, B. (2015). Bûsîrî (ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa (ö. 1308/1892) Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 15(15): 27-102.

- _____ (2017). *Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin Geçmişten Günümüze Türkiye Toplumunu Üzerindeki Akademik, Sosyal ve Dinî Etkileri. Program Kodu: 1002. Proje Nu: 215K398. TÜBİTAK SOBAG-Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Destek Grubu. (Proje Yürütücüsü: Bünyamin Ayçiçeği). İstanbul.*
- _____ (2020). *Necîb Efendi'nin Kasîde-i Bürde Şerhi Muhtasar Tevessül (İnceleme-Tevessülle Karşılaştırma-Metin). İstanbul: DBY Yayınları.*
- _____ (2023). Bûsîrî (Ö. 696/1297?)'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Ahmed Arîf (Ö. 1186/1772-73'ten sonra) Tarafından Yapılan Manzum Tercümesi. *Türklük Bilgisi Araştırmaları Journal of Turkish Studies* 59. *Orhan Bilgin Armağanı I.* (C. Kafadar ve G. A. Tekin, Haz.) içinde (s. 65-93). Cambridge: Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- _____ (2024a). İmâm Bûsîrî'nin Hayatı, Divan'ı ve Kasîde-i Bürde'si. B. Ayçiçeği (Ed.). *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 1: Nüshalar Edebiyata, Sosyal Hayata ve Sanata Etkisi* içinde (s. 17-36). İstanbul: DBY Yayınları.
- _____ (2024b). Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Mensur Tercüme ve Şerhleri. B. Ayçiçeği (Ed.). *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 1: Nüshalar Edebiyata, Sosyal Hayata ve Sanata Etkisi* içinde (s. 89-98). İstanbul: DBY Yayınları.
- Ayhan Tergip (2010). *Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Eseri Üzerinde Dil İncelemesi (Metin-Sözlük)[Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.*
- Babacan, İ. (2017). Umberto Eco'nun "Yorum ve Aşırı Yorum" Anlayışına Göre Bazı Klâsik Şiir Şerhlerinin Değerlendirilmesi. *Route Educational and Social Science Journal* 4(6): 195-201.
- _____ (2022). Şerh-i Kasîde-i Ahmedî Adlı Eser Bağlamında Anadolu Sahasında İlk Türkçe Şiir Şerhi Meselesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (29): 331-342.

- Bağdatlı İbrahim Paşa (1955). *Hediyyetü'l-Ârifîn, Esmâ'ü'l-Mü'ellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn* (M. K. İnal ve A. Aktuç, Thk.), (C. 2) İstanbul: Maarif Basımevi.
- Bedeva, A. (2012). *Alauddin Ali B. Muhammed el-Bistâmî Musannifek'in Kasîde-i Bürde Şerhi'nin Tahkiki* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilgin, A. (2001). Eski Türk Edebiyatında Şerh. M. A. Yekta S. vd. (Ed.) *Kayseri ve Yöresi Kültür Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni Bildiriler Kitabı* (C. 1) içinde (s. 169-173). Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Yayınları.
- Biltekin H. (2018). *Şeyhî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Birişik, A. (2011). Tefsir. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 40) içinde (s. 281-290). İstanbul: TDV Yayınları.
- Boyalık, M. T. (2019). *el-Keşşâf Literatürü, Zemahşerî'nin Tefsir Klasığının Etki Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları.
- Cankurt, H. (2015). *Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Miftâhu's-Sa'âde Adlı Manzum Kasîde-i Bürde Şerhi*. Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları.
- Canpolat, H. (2006). *Sa'dî'nin Gülistân Önsözüne Yapılan Türkçe Şerhlerin Karşılaştırılmalı İncelemesi* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ege Üniversitesi Üniversitesi.
- Ceylan, Ö. (2000). *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- _____ (2010). Şerh: Türk Edebiyatı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 38) içinde (s. 565-568). İstanbul: TDV Yayınları.

_____ (2015). *Böyle Buyurdu Sûfî-Tasavvuf ve Şerh Edebiyatı*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafî, Muhimme Defteri (A.{DVNSMHM.d.}), Dosya No: 64, Gömlek No: 88 (64/88), Tarih: 10 Rabiülevvel 997/27 Ocak 1589.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Asafî, Muhimme Defteri (A.{DVNSMHM.d.}), Dosya No: 67, Gömlek No: 194 (67/194), Tarih: 29 Rabiülevvel 999/25 Ocak 1591.

Çağlar, D. (2019). *Doğu Türkçesi Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin-Aktarım-Dizin-Tıpkıbasım)* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

Çağlar, Y. (2023). *Doğu Türkçesi ile Yazılmış Bir Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin-Aktarım-Dizin-Tıpkıbasım)*. Çanakkale: Paradigma Akademi Yayınları.

Çağlayan, N. (2022). *Mehmed Hayrî, Hasîde-i Ravbe Neşîde-i Külbe Şerh-i Kasîde-i Bür'e*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.

Çelebioğlu, Â. (1991). Yunus'un Şiirleriyle İlgili Şerhler. Mustafa T. ve H. Özbay (Ed.) *Yunus Emre İle İlgili Makalelerden Seçmeler* içinde (s. 79-85). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Çelik, A. (2017), Özgün Bir Manzum Şerh Örneği Hasan Rızâyî'nin Cûy-ı Rahmet Adlı Manzum Gülistân Şerhi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (38),s. 240-255.

Çelik, E. (2018). Fatih Sultan Mehmed Han'ın Emriyle Yazılan Farsça Tefsir: 'Kitâbü's-Şifâ fî Tefsîri Kelâmillâhi'l-Münzel Mine's-Semâ'. Hidayet A. vd. (Ed.), *Osmanlı Döneminde Tefsir* (C.1) içinde (s. 131-160). İstanbul: Daru'l-Fünun İlahiyat Vakfı, Ensar Yayınları.

- _____ (2023). Şeyh Ali el-Bistâmî'nin (Musannifek) Tefsir İlminin Mahiyeti Meselesine Yaklaşımı. Enes B. (Ed.), *Tefsir İlminin Mahiyetine Yaklaşımlar - Klasikten Çağdaş Döneme-* içinde (s. 79-110). İstanbul: Kitabı Yayınları.
- Çetin, A. (2012). Vâhidî, *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.42) içinde (s. 438-439) İstanbul: TDV Yayınları.
- Çetin, N. M. (2021). *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çiçekler, M. (2006). Na't. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 32) içinde (s. 435-436). İstanbul: TDV Yayınları.
- Dağıstanlıoğlu, B. E. (2015). *Keşfü'l-Hüdâ Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kasîde-i Bürde Şerhi İnceleme-Metin-Dizin I-II* [Doktora Tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- _____ (2018). *Keşfü'l-Hüdâ Doğu Türkçesiyle Yazılmış Bir Kasîde-i Bürde Şerhi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Daşdemir, M. (2007). XIV. Yüzyıla Ait Türkçe Manzum Bir Şatibî Şerhi: Keşfü'l-Me'ânî. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (35): 29-48.
- Daşdemir, Y. (2020). İslam Mantık Geleneğinde Şeh ve Hâşiye: Tarih ve Literatür. Mesut K. ve Sezai E. (Ed.), *İslam İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği* içinde (s. 13-52). İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Demir, Z. (2007). *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları (Kuruluştan X/XVI. Asrın Sonuna Kadar)*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Demirayak, K. vd. (2022). *Üsküplü Abdurrahim Efendi ve İki Dilli Manzum Kasîde-i Bürde Çevirisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

- Dilçin, C. (1991). Fuzûlî'nin Bir Gazelinin Şerhi ve Yapısal Yönden İncelemesi. *Türkoloji Dergisi* 9(1): 43-98.
- Doğan, M. N. (2002). Metin Şerhi Üzerine. *Eski Şiirin Bahçesinde* içinde (s. 11-16). İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Durmuş, İ. (2003). Leff ü Neşr. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 27) içinde (s. 122-124). İstanbul: TDV Yayınları.
- _____ (2020). Muhammed. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 30) içinde (s. 448-454). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ebu Bekir Ahmed b. Amr b. Abdülhâlik el-Basri el-Bezzâr (2009). *el-Müsned* (M. Zeynullah, Nşr.). Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Efendioğlu, M. (2010). Şerh: Hadis. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 38) içinde (s. 559-560). İstanbul: TDV Yayınları.
- Elmalı, H. (1997). Hassân b. Sâbit. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 16) içinde (s. 399-402).
- _____ (2001). Kaside. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 24) içinde (s. 562-564). İstanbul: TDV Yayınları.
- _____ (2022). İbnü'n-Nahvî, el-Kasidetu'l-Münfericesi ve Tercümesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (14): s. 37-56.
- Ferîdüddin Attâr (2021). *Musibetnâme* (M. Kanar, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Gadamer, H. G. (1995). Hermeneutik. *Hermeneutik (Yorumbilgisi) Üzerine Yazılar* (Ö. Doğan, Der.-Çev.) içinde (s. 9-28). Ankara: Ark Yayınevi.

- Güleç, İ. (2009). ‘Dağılmış İncileri Toplamaya’ Yardım Etmek: Şerh Tasnifi Meselesine Küçük BİR Katkı. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 4(6): 213-230.
- _____ (2011). Klasik Türk Edebiyatı Metinleri Nasıl Şerh Edilmeli? *Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi*, 42(42): 83-11.
- _____ (2018a). *Şiir, Şair ve Peygamber’e Dair*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- _____ (2018b). Hz. Peygamberin Müslüman Olmayan Şairlere Karşı Tutumu. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(20): 245-268.
- Günaydın, Y. T. (1995). *İbn-i Kemâl, Edebî Kişiliği ve Kasîde-i Bürde Tercümesi (Tenkitli Metin)*[Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.
- Hacitâhiroğlu, A. Ö. (1966). *Hazreti Peygambere Şiirler Antolojisi (Na’tlar)*. İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Harman, Ö. F. (2003). Lokman. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 27) içinde (s. 205-206). Ankara: TDV Yayınları.
- _____ (2004). Meryem. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.29) içinde (s. 236-242). Ankara: TDV Yayınları.
- Hayır, K. (2021). *Bâkî’nin Meâlimü’l-Yakîn fî-Sîreti Seyyîdi’l-Mürselîn’i* (2. Cilt, Tenkitli Metin) [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.
- Hayreddin ez-Ziriklî (2002). *el-A’lâm Kamûsü Terâcim li-Eşheri’r-ricâl ve’n-Nisâ mine’el-Arab ve’l-Müsta’rebîn ve’l-Müsteşrikîn* (C. 8.). Beyrut: Dârü’l-İlmi’l-Melâyîn.
- Holbrook, V. R. (2014). *Aşkın Okunmaz Kıyıları Türk Modernitesi ve Mistik Romans*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- İçli, A. (2022). Sebeb-i Teliflerin Önemi ve Analizlerine Dair. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(9): 161-192.
- İlhan, M. (2017). Na'îmî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 3(4). 42-62.
- İnalcık, H. (2002). Hermenötik, Oryantalizm, Türkoloji. *Doğu-Batı Düşünce Dergisi*(20): 13-39.
- İpek, M. R. (2021). Rusçuklu Mehmed Hayrî'nin Türkçe Kasîde-i Bürde Şerhi "Hediye" (İnceleme-Metin-Dizin) [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kırklareli Üniversitesi.
- İpekten, H. (2008). *Eski Türk Edebiyatında Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İsmail b. Muhammed el-Aclûnî (2019). *Keşfü'l- Hafâ* (M. Genç, Çev.). İstanbul: Bekâ Yayınları.
- İzgi, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim* (C.1). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kaçar, M. (2024). İbrâhim b. Süleymân el-Ankarâvî'nin Kasîde-i Bürde Şerhi. B. Ayçiçeği (Ed.) *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürdesi Cilt 2: Metinler* içinde (s. 17-78). İstanbul: DBY Yayınları,.
- Kandemir, M. Y. (2006). el-Müsned, *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 32) içinde (s. 104-105). İstanbul: TDV Yayınları.
- Kanik, İ. (2020). Ulûmü'l-Kur'ân ve Tefsir Usûlü Kâideleri Bağlamında Musannifek'in Yazma Tefsir Nüshaları Üzerine Bir İnceleme, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11(25): 594 - 627.

- Kaplan, Y. (2019). Sayrafi ve Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi* 9(24): 309-338.
- _____ (2021a). Nihâdî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 10(25): 45-70.
- _____ (2021b). Fazlî ve Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 25(1): 66-89.
- _____ (2023). Kasîde-i Bürde'nin Mütercimi Meçhul Bir Manzum Tercümesi. *Mecmua-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15):1-31.
- Kara, İ. (2021). *İlim Bilmez Tarih Tanımaz-Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kara, R. (2021). *Kasîde-i Münferice'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri ve Mustafâ İsmâeddîn Üsküdârî'nin Şerhü Kasîdeti'l-Münferice'si* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Karakoç, S. (1966). Birkaç Söz. *Hazreti Peygambere Şiirler Antolojisi (Na'ıtlar)* (A. Ö. Hacıtahtiroğlu, Der.) içinde (s. 6-8). İstanbul: Yağmur Yayınevi.
- Karaman, B. (1997). Le'âlî ve Abdurrahim Karahisarî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümeleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (4): 57-107.
- Karaoğlu, A. (2023). Tefsirlerde Rivâyet ve Dirâyet Ayrımının Objektifliği Sorunsalı. *Umde Dini Tatvikler Dergisi*, 6(1):1-30.
- Kasadar, Ö. F. (2019). *İsmail Niyazi Osmanpazarî (ö. 1275/1858) Hayatı, Eserler ve el-Umde Ale'l-Bürde İsimli Eseri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kâtib Çelebi (2007). *Keşfü’z-Zunûn An Esâmi’l-Kütübi Ve’l-Fünûn* (C.1) (R. Balcı, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kavruk, H. (2003). *Türkçe Mesnevilerde Sebeb-i Te’lif*. Malatya: Özserhat Yayıncılık.

Kaya, M. (1992). BÛSÎRÎ, Muhammed b. Saîd. *TDV İslam Ansiklopedisi* (s. 467-470). içinde İstanbul: TDV Yayınları.

_____ (2001). Kasîdetü’l-Bürde. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 6) içinde (s. 568-569). İstanbul: TDV Yayınları .

_____ (2020). Şerh ve Hâşiyelerin Tefsir İlmine Katkıları: Teftâzânî’nin el-Keşşâf Şerhi Örneği. M. Kaya ve S. Engin (Ed.) *İslam İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği* içinde (s. 201-242). İstanbul: Endülüs Yayınları.

Kaya, M. ve Engin, S. (Ed.). (2020). *İslam İlim ve Düşünce Tarihinde Şerh Geleneği*. İstanbul: Endülüs Yayınları.

Kazancı, L. A. (1994). Ebrehe. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 10) içinde (s. 79-80). İstanbul: TDV Yayınları.

Kılıç, A. (2007). Dağılmış İncileri Toplamak: Şerh Tasnifi Denemesi. Prof. Dr. Abdülkadir Karahan Anısına I. Uluslararası Klasik Edebiyat Sempozyumu (C. 1) içinde (s. 363-369). İstanbul: İBB.

Kılıç, M. E. (2017), *Hermesler Hermesî İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*. İstanbul: Sufî Kitap,

Koç, H. (2018). Ahmed Rıdvan’ın Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 5 (12): 9-31.

_____ (2020). *Kasîde-i Bürde Şerhi: Berlin Devlet Kütüphanesi HS. OR. 5151’de Kayıtlı Kasîde-i Bürde Şerhi*. İstanbul: DBY Yayınları.

- _____ (2021) Paşasaraylı Fazlî Efendi'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 26: 391-425
- _____ (2024a). “Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Manzum Şerhleri”, B. Ayçiçeği (Ed.) *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 1: Nüshalar Edebiyata, Sosyal Hayata ve Sanata Etkisi* içinde (s. 99-167). İstanbul: DBY Yayınları.
- _____ (2024b). Safâyî Mustafa b. Ali'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. B. Ayçiçeği (Ed.) *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 2 Metinler* içinde (s. 375-384). İstanbul: DBY Yayınları.
- _____ (2024c). Tûrâbî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. B. Ayçiçeği (Ed.) *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 2 Metinler* içinde (s. 331-344). İstanbul: DBY Yayınları.
- _____ (2024d). *Re'îsü'l-İhtisâb Şerîf Mu'tasım el-Nuhârî, Kasîde-i Bürde Tercümesi ve Tahmisi*. İstanbul: DBY Yayınları.
- Koç, H. ve Baka Telli, Ş. (2022). Cihâdî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. H. Koyuncu ve N. Seçgin (Ed.) *17. Yüzyıl Işığında Osmanlı* içinde (s. 205-226). İstanbul: DBY Yayınları.
- Kolektif (2013). *Bin Bir Gece Masalları* (C. 2) (Â. Ş. Onaran, Çev). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kolektif (2020). *Yedi Askı Şiirleri (Muallakalar)* (M. H. Suçin, Çev). İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Kortantamer, T. (1994). Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi. *EÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*(8): 1-10.
- Koyuncu, F. (2022). Hulvî Abdullah Efendi'nin Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Jass Studies-The Journal of Academic Social Sciences* 15(92): 63-86.

Köksal, M. A. (2015). *Peygamberler Tarihi*. Ankara: TDV Yayınları.

Kuzubaş, M. (2007). Muhammed Fevzî'nin Miftâhu'n-Necât Adlı Eseri (Kasîde-i Bürde Tahmis ve Şerhi). *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*(1): 156-192.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî* (C. 5) (N. Bayraktar, Haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Mengi, M. (2000). Metin Şerhi, Tahlili ve Tenkidi Üzerine. *Divan Şiiri Yazıları* içinde (s. 72-80). Ankara: Akçağ Yayınları.

Mermer, K. (2020). *Klâsik Şerh Geleneğinde Üslûp Kasîde-i Bürde Örneği*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Mevlânâ Celâleddin (1992). *Dîvân-ı Kebîr III* (A. Gölpınarlı, Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Most, G. W. (2014). Şerhlere Kuramsal Bir Bakış (M. U. İnan, Çev.). H. Aynur vd. (Ed.) *Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları IX Metnin Hâlleri: Osmanlı'da Telif, Tercüme ve Şerh* içinde (s. 452-465). İstanbul: Klasik Yayınları.

Muhammed Emîn el-Muhibbî (1284/1867). *Hulâsatü'l-Eser fî A'yânî'l-Karnî'l-Hâdî 'Aşer*, Beyrut: Matbaatü'l-Vahabiyye.

Mütercim Âsım Efendi (2013a). *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmusu'l-Muhît Tercümesi* (C.1) (M. Koç ve E. Tanrıverdi, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

_____ (2013b). *el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmusu'l-Muhît Tercümesi* (C.2) (M. Koç ve E. Tanrıverdi, Haz.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Nizâmî (2012). *Hüsrev ile Şirin* (S. Sevseli, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayıncılık.

- Oruç, N. (2023). Bâ Harf-i Cerrinin Anlam Değeri -Muallakât-ı Seb'a Özelinde-. *Tasavvur/Tekirdağ İlahiyat Dergisi*, 9(2): 1279-1309.
- Ömer Rızâ Kakhâle (1993). *Mu'cemü'l-Müellifin Terâcîmu Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye* (C. 4). Beyrut: Müessesetü'r-Risâle.
- Önal, S. (2010). Sebeb-i Teliflerdeki Ortak ve Farklı Temalar. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14(35): 105-124.
- Özavşar, M. E. (ed.) (2020). *Hadislerle İslam 2*. Ankara: Diyanet İşleri Başk. Yayınları.
- Özcan, A. (2019). *Nazîfî İsmail Akhisârî ve Manzum Kasîde-i Bür'e Tercümesi: İklîdü's-Saâde* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Özek, A. (2022). el-Keşşâf. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 25) içinde (s. 329-330). Ankara: TDV Yayınları.
- Özen, Ş. (2011) Tefâzânî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 49) içinde (s. 299-308). İstanbul: TDV Yayınları.
- Özkan, Ö. (2011). Hermeneutik ve Klasik Metin Şerhi. *The Journal Of Academic Social Science Studies* 4(1): 65-73.
- Özmen A. (2020). Meâlimü'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn'in Muhtevası Üzerine. *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 6(1): 71-91.
- Özmen, R. (2023). Sahîhayn Bağlamında Hz. Peygamber'in Şiire Yaklaşımı. *Hakkari İlahiyat Dergisi*(2): 22 - 37.
- Öztürk, M. (2013). Zülkarneyn, *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 44) içinde (s. 564-667). İstanbul: TDV Yayınları

- Pala, İ. (2001). Kaside-Türk Edebiyatı. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 24) içinde (s. 564-566). İstanbul: TDV Yayınları.
- Poyraz, Y. ve Tergip, A. (2010). Bâkî'nin Meâlimü'l-Yakîn Adlı Mensur Eseri. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 1(1):135-143.
- Ken'ân Rifâî (2019). *Tuhfe-i Ken'ân -Armağan- Hadîs-i Şerifler ve Kasîde-i Bürde'nin Manzum Tercümesi* (M. Tahralı, Haz.). İstanbul: Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Yayınları.
- Sâdî-i Şîrâzî (2018). *Gülîstan* (M. Kanar, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Salmani, M. (2023). Türkçe Bürde Nüshalarının Ayrılmaz Bir Parçası: Hâfız Şeref'in Farsça Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 31(31): 447-519.
- Saraç, E. (2017). *17. ve 18. Yüzyıl Tasavvuf Edebiyatında Na'tlar* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.
- Saraç, M. A. (2006). Şerhler. *Türk Edebiyatı Tarihi* (T. Salman, Düz.) içinde (s. 121-132). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Sarıkaya, M.Y. (2014). Peygamber Tasavvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na't-ı Şerîf Örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 14(1): 23-49.
- Savran, A. (2000). İmru'ül-Kays. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (C. 33) içinde (s. 237-238). İstanbul: TDV Yayınları.
- Sezer, İ. H. (1980). *İmam Bûsîrî ve Bürdesi* [Öğretim Üyeliği Tezi]. Konya Yüksek İslam Enstitüsü.

Şahin, E. S. (1997). *Kasîde-i Bürde'nin Türkçe Şerh ve Tercümeleri* [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.

Şemseddin Sami (2015). *Kâmûs-i Türki* (P. Yavuzarslan, Haz.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Şensoy, S. (2010). Şerh. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 38) içinde (s. 555-558). İstanbul: TDV Yayınları.

_____ (2010). Ta'likât. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 39) içinde (s. 508-510). İstanbul: TDV Yayınları.

Şeyhülislam Ebussuûd b. Muhammed el-İmâdî (2022). *İrşâdü'l-akli's-selîm ilâ mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm, Ebussuûd Tefsiri I-IX* (M. T. Boyalık vd., Tahk.) İstanbul; Ankara; Beyrut: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM); Türkiye Diyanet Vakfı; Darulrayaheen.

Şeyh Abdülhay el-Celvetî el-Edirnevî (2018). *Kasîde-i Bürde (Fazileti, Sırları ve Manzum Tercümesi)* (S. Şimşek, Haz.). İstanbul: Buhara Yayınları.

Tarlan, A. N. (1937). *Metinler Şerhi*. İstanbul: Sühulet Basımevi.

Taşdelen, D. (2020). Zâtî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 60(1): 113-152.

Taşdemir, M. (2019). *Sa'du'llâh Halvetî'ye Atfedilen Anonim Kasîde-i Bürde Şerhi (İnceleme-Metin)* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.

Topal, A. (2007), Mesnevî'nin Türkçe Manzum Tercüme ve Şerhleri, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 14 (32), s. 39-51.

Toprak, M. (2016). *Hermeneutik ve Edebiyat*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Topuzoğlu, T. R. (1997). Hâşiye. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 16) içinde (s. 419-422). İstanbul: TDV Yayınları.
- Tökel, D. A. (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Tülücü, S. (1988). Büyük Arap şâiri Zuheyr B. Ebi Sulmâ ve Tercüme-İ Hâli İle İlgili Kaynak ve Tetkiklerin Tenkidi ve Değerlendirilmesi. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (8): 165-181.
- Türcan, Z. (2023). *Hadis Şerh Geleneği Doğuşu, Gelişimi ve Dönüşümü*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Türkoğlu, S. (2023). Alî bin İsmâîl Babadağî'nin Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (13): 374-397.
- Türkoğlu, S. ve Sönmez H. (2025). Yahyâ b. Abdullâh'ın Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (20): 1-26.
- Uçar A. ve Uçar H. (2024). Abdullâh Salâhaddîn-i Uşşâkî'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Türkçe Tahmisi. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (16): 7-41.
- Uludağ, S. (1992a). Bâyezid-i Bistâmî. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 5) içinde (s. 238-241). İstanbul: TDV Yayınları.
- _____ (1992b). Behlûl-i Dânâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.5) içinde (s. 352-353). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yalar, M. (2009). İslami Arap Şiiri ve Hz. Peygamber. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18(1): 61-88.
- Yaşaroğlu, M. K. (2020). Musannifek. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 31) içinde (s. 239-240). Ankara: TDV Yayınları.

- Yavuz, S. S. (2020). Mi'rac. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 30) içinde (s. 132-235). Ankara: TDV Yayınları.
- Yavuz, Y. Ş. (1999). İbn Küllâb. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 20) içinde (s. 156-157). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yazar, S. (2011). *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- _____ (2018). Amasyalı Seyyid Hüseyin ve Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(3): 145-187
- _____ (2023). Osmanlı Telif Geleneğinde Istılahî ve Amelî Yönden Tercüme ve Şerh İlişkisi. M. Kaçar vd. (Ed.) 60. *Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M.A.Yekta Saraç Armağanı* (C. 2) içinde (s. 499-530). İstanbul: DBY Yayınları.
- _____ (2024). Le'âlî Mahlaslı Seyyid Ahmed b. Mustafâ'nın Kasîde-i Bürde Şerhi. B. Ayçiçeği (Ed.) *Türk Edebiyatında Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'si Cilt 2* Metinler içinde (s. 79-253). İstanbul: DBY Yayınları.
- Yazar S. ve Erbil E. (2024). Koçhisârîzâde Süleymân Tâlib'in Manzum Kasîde-i Bürde Tercümesi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (32): 853-902.
- Yektar, O. N. (2016). Hadîs Rivayetleri ve Hz. Peygamber'in Şiire Bakışı. *EKEV Akademi Dergisi*(65): 405 - 432.
- Yeniterzi, E. (1993). *Divan Şiirinde Na't*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yıldız, A. (2011). *Ahmed Sûzî Hayatı ve Şiirleri*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- Yıldız, F. (2020). *Kasîde-i Bürde Tercümeleri İmam Bûsîrî'nin Kasîde-i Bürde'sinin 19 Tercümesi ve Bir Şerhi*, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları.

Yılmaz, O. (2007). Klâsik Şerh Edebiyatı Literatürü. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5(9): 271-304.

_____ (2018). Şerhin Metninden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkıları I, *Hikmet - Akademik Edebiyat Dergisi*, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı: 264-273.

_____ (2020). Şerhin Metninden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkıları II. İ. Genç ve M. Akkuş (Ed.) *Klasik Türk Edebiyatının Ses ve Anlam Dünyası Sempozyumu : Prof. Dr. Halûk İpekten Anısına-10 Ekim 2019-11 Ekim 2019 Bildiri Kitabı*. Düzce Üniversitesi Yayınları.

_____ (2021a). Şerhin Metninden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkıları III. N. Uçan Eke ve N. Tanç (Ed.) *Prof. Dr. Pervin Çapan Armağanı*. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Yayınları.

_____ (2021b). Şerhin Metninden Metnin Şerhine: Türkçe Şerhlerden Hareketle Klasik Türk Şiirinin Anlam Dünyasına Katkıları IV. M. Kaçar vd. (Ed.) *60. Doğum Yılı Münasebetiyle Prof. Dr. M. A. Yekta Saraç Armağanı*. (C. 2) içinde (s. 579-588). İstanbul: DBY Yayınları.

_____ (2023). Vesîletü'n-Necât'ı Şerh Etmek: Türkçe Mevlid Şerhlerinin Sebepleri. B. Kemikli (Ed.) *Vefatının 600. Yılında Süleyman Celebi ve Mevlid Kültürü* içinde (s. 178-179). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Yüksel, M. R. (2022). İskilipli Abdülkâdir Bin İsmail'in Kasîde-i Bürde Şerhi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 5(1): 348-365

Zemahşerî (2016). *el-Keşşâf, Keşşâf Tefsiri* (C. 1) (M. Coşkun vd., Çev.) İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

<https://al-maktaba.org/book/31842/15> [Erişim tarihi: 03.04.2025].

<https://dorar.net/h/nTEFKYP7> [Erişim tarihi: 03.04.2025].

<https://dorar.net/hadith/sharh/42437> [Erişim Tarihi: 03.04.2025].

<https://ganjoor.net/ghari/albase/resale/100vaaz> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

<https://ganjoor.net/hoseyni/kanzorromooz/sh5> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

<https://ganjoor.net/salman/divanss/ghazalss/sh150> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

<https://kuran.diyenet.gov.tr/mushaf> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

<https://poetsgate.com/poem.php?pm=110629> [Erişim Tarihi: 21.02.2025].

<https://portal.yek.gov.tr>

<https://quran-tafsir.net/baidawy/sura11-aya53.html> [Erişim Tarihi: 12.02.2025].

<https://shamela.ws/book/17712/253> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

<https://shamela.ws/book/6907/768#p3> [Erişim Tarihi: 21.02.2025].

<https://shamela.ws/book/9250/405> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

<https://www.aldiwan.net> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

<https://www.aldiwan.net/poem24106.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

<https://www.aldiwan.net/poem24667.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

<https://www.aldiwan.net/poem29428.html> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].

<https://www.aldiwan.net/poem50438.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

<https://www.aldiwan.net/poem53075.html> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].

<https://www.aldiwan.net/poem65255.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

<https://www.aldiwan.net/poem65255.html> [Erişim Tarihi: 10.02.2025].

<https://www.aldiwan.net/poem66376.html> [Erişim Tarihi: 13.03.2025].

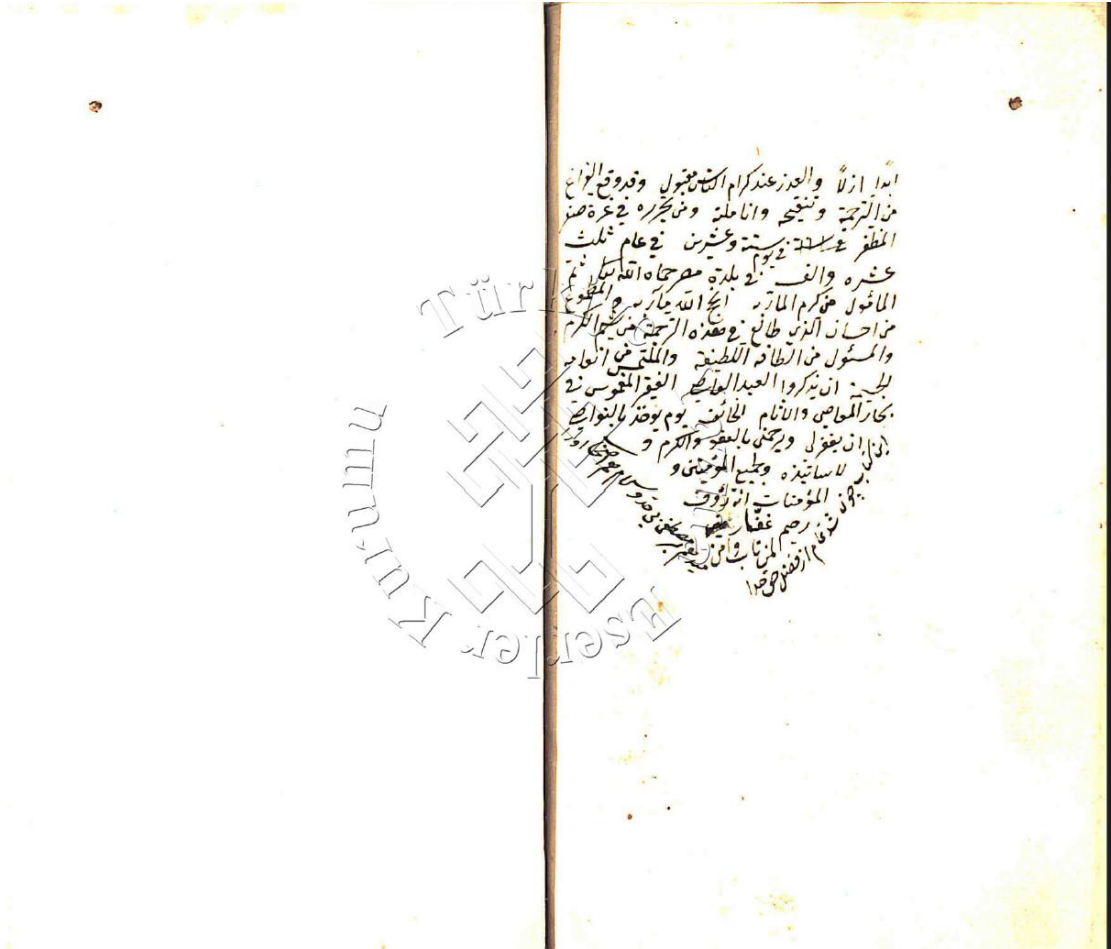
<https://www.hadisveritabani.info/> [Erişim Tarihi: 20.02.2025].

Mermer, K. (2022). şerh-i Kasîde-i Bürde (İbrâhim el-Ankaravî). *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü* içinde [http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-Kasîde-i -burde-ibrahim-el-ankaravi](http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/serh-i-Kasîde-i-burde-ibrahim-el-ankaravi). [Erişim Tarihi: 23.10.2024].

EK 1. Yazma Bağışlar 5515 Nüshasının İlk Vırağı

EK 2. Yazma Bağışlar Nüshasının Son Vırağı

EK 3. Çelebi Abdullah Nüshasının İlk Varağı

Ek 4. Çelebi Abdullah Nüshasının Son Varağı

EK 5. Burdur İl Halk Kütüphanesi Nüshasının İlk Varığı

